

Oto Luthar
Gregor Pobežin
Marjeta Šašel Kos
Nada Grošelj

ZGO DOVI

Oto Luthar
Gregor Pobežin
Marjeta Šašel Kos
Nada Grošelj

ZGO DOVI NA HISTO RIČNE MISLI I

TO NE LI II

Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj
Zgodovina historične misli I

Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj

ZGODOVINA HISTORIČNE MISLI I

Od Homerja do začetka 21. stoletja

Prevod	Kozma Ahačič, Maja Breznik, Pavel Češarek, Janez Fašalek, Kajetan Gantar, Nada Grošelj, Matej Hriberšek, Djurdja Hrženjak, Jera Ivanc, Andrej Jereb, Jerneja Kavčič, Peter Klepec, Jože Košar, Oto Luthar, Irena Naglič, Neda Pagon, Gregor Pobežin, Rado Riha, Anton Sovrè, Jože Šmit, Nina Svetlič, Marjeta Šašel Kos, Marko Štuhec, Marijan Tavčar, Boštjan M. Turk, Matjaž Vesel, Janja Žmavc
Jezikovni pregled	Živa Borak
Uredil	Gregor Pobežin
Oblikovanje in prelom	Brane Vidmar
Izdajatelj	Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU
Založnik	Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika	Oto Luthar
Glavni urednik založbe	Aleš Pogačnik
Tisk	Cicero Begunje, d.o.o.
Naklada	400 izvodov Druga izdaja, prvi natis.

Izid knjige je podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Slika na naslovnici: Akropola, Atene (foto: Brane Vidmar)

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.1(091)

ZGODOVINA historične misli I : od Homerja do začetka 21. stoletja / Oto Luthar ... [et al.] ; s prispevkoma Aleša Bunte in Igorja Grdine ; [prevod Kozma Ahačič ... et al.]. - 2. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016

ISBN 978-961-254-899-5
1. Luthar, Oto
284339456

ZGODOVINA HISTORIČNE MISLI I

OD HOMERJA
DO ZAČETKA 21. STOLETJA

OTO LUTHAR
GREGOR POBEŽIN
MARJETA ŠAŠEL KOS
NADA GROŠELJ

*Historia vero testis temporum, lux veritatis,
vita memoriae ...*
Cicero

KAZALO

PREDGOVOR	11
PREAMBULA ... DRUGIČ	13
MITIČNI ZAČETKI ZGODOVINOPISJA	16
Homer	19
Iliada in Odiseja	24
ARHAJSKO IN KLASIČNO ZGODOVINOPISJE	34
Hekataj iz Mileta	42
Izbor besedil	45
Herodot	46
Zgodbe	53
Tukidid	65
Peloponeška vojna	73
Ksenofont	83
Grška zgodovina	88
Spomini na Sokata	95
ZGODOVINOPISJE 4. STOLETJA IN HELENISTIČNE DOBE	98
Efor	101
Izbor besedil	104
Teopomp	105
Izbor besedil	107
Polibij	109
Zgodovina	117
ZAČETKI RIMSKEGA ZGODOVINOPISJA	123
Katon	142
Izbor besedil	148
GRŠKI ZGODOVINARJI IN GEOGRAFI RIMSKEGA OBDOBJA	153
Diodor s Sicilije	158
Zgodovinska knjižnica	160
Dionizij Halikarnaški	165
Rimske starožitnosti	167

O Tukididu	172
Apijan	173
Ilirska zgodovina	176
Rimska zgodovina	177
Lukijan	179
Kako je treba pisati zgodovino	183
Lažni prerok Aleksander	188
Kasij Dion	191
Rimska zgodovina	193
Arijan	199
Anabasis	205
O Indiji	207
Flavij Jožef	209
Judovska vojna	215
RIMSKI ZGODOVINARJI IZ ČASA PRINCIPATA	221
Cezar	224
Galska vojna	228
Državljanska vojna	232
Ciceron	236
O govorniku	243
Pisma prijateljem in sorodnikom	244
Salustij	248
Jugurtinska vojna	254
Katilinova zarota	259
Livij	262
Od ustanovitve mesta	268
Tacit	274
Anali	278
Velej Paterkul	286
Rimska zgodovina	289
BIOGRAFIJA IN BIOGRAFSKO ZGODOVINOPISJE	298
Plutarh	304
Aleksander Veliki	309
Vzporedni življenjepisi	309
Svetonij	314
Življenjepisi cesarjev	318
O slavni možeh	321
Pisci Cesarske zgodovine	323
Izbor besedil	327
POZNORIMSKO IN POZNOANTIČNO ZGODOVINOPISJE	333
Amijan Marcellin	342

Zgodovina	345
Evzebij	356
Cerkvena zgodovina	359
Zosim	362
Nova zgodovina	366
Prokopij	370
Zgodovina vojn	374
IMENSKO KAZALO	384
LITERATURA	390

PREDGOVOR

Knjiga, ki je pred vami, je že tretja izdaja – druga slovenska – besedil, posvečenih predstavam o zgodovini, natančneje, nastanku in razvoju zavzetega negovanja spomina na življenje ljudi v preteklosti, začenši s predstavami o minulem življenju ljudstev vzhodnega Sredozemlja, do kompleksne teorije in filozofije zgodovinopisja, ki ju 2500 let kasneje razvijajo nasledniki najstarejših zgodovinarjev vsepovsod po svetu.

V tem dolgem obdobju je počasi dozorelo spoznanje, da zgodovinopisje ni nekaj, kar vse v našem življenju pretvori v nekaj hladnega in brezčutnega, pač pa je predvsem rezultat večne napetosti med preteklostjo in sedanjostjo. Prav to napetost skušamo v tem delu izpostaviti, zato nas niso zanimala zgolj stališča dobro znanih avtorjev, pač pa tudi manj uveljavljenih piscev. Zato so poleg izbranih odlomkov Hekataja, Herodota, Tukidida ... zbrani in prevedeni tudi odlomki iz del Eforja, Teopompa ... pa poznoantičnih in bizantinskih zgodovinopiscev – poleg Ane Komnene tudi Teofilakta Simokate in Kekavmena. Ne nazadnje se prav zaradi sporočila iz Durrellovega Aleksandrijskega kvarteta nismo ustavili pri Haydenu Whiteu, pač pa nadaljevali z Jürgenom Kocko, Rogerjem Chartierjem, Gabrielle Spiegel, Frankom Ankersmitom, Hansom Kellnerjem, Keithom Jenkinsom ... Vsi ti so namreč odločno poudarjali, da zgodovina nima in ne more imeti neposrednega praktičnega namena, pač pa je veda o verjetnem – in še bolj veda, ki je dovzetna za manipulacije, še zlasti tedaj, ko se dnevna politika katere koli vrste polašča preteklosti.

Od prve slovenske izdaje je minilo okroglih deset let, zato tem bolj obžalujemo, da v tako omejenem obsegu ni mogoče zajeti pogleda na vrsto izjemnih in pomembnih avtorjev. Kdor se želi natančno posvetiti zgodovini historiografije, bo v tej knjigi zaman iskal nekatere velike mislece, ki v takšen pregled nedvomno sodijo, denimo Wilhelma Diltheya, Paula Ricoeurja, Karla Marxa, Michela Foucaulta in druge, katerih dela, sicer zelo pomembna za razvoj zgodovinopisja, so bila v celoti ali deloma celo

že prevedena v slovenski jezik. Nekaterih v tem knjižnem obsegu ni, ker so se z zgodovinopisjem ukvarjali le posredno (ali pa so se ga kvečjemu bežno dotaknili), spet drugih ni zato, ker jih ni bilo mogoče neposredno vključiti v zamišljeno razvojno linijo zahodnega zgodovinopisja. Po drugi strani pa je bila v naš izbor »lovcev na preteklost« vključena tudi vrsta avtorjev, ki niso (obširneje) pisali o zgodovinopisju, so pa s svojim prelomnim razmišljanjem, ki so ga pogosto razgrnili prav v spremnih besedah k zgodovinskimi razpravami, pomembno zaznamovali razvoj zgodovinopisja.

Posamezne avtorje, ki so za razpravo pomembni, pa niso predstavljeni posebej, zato vsaj bolj ali manj obširno omenjamo v uvodnih besedilih k posameznim poglavjem ali v biografskih skicah njihovih kolegov – še zlasti v tistih primerih, ko so se eni ali drugi vključevali v bolj ali manj ostre polemike in so se vzajemno spodbujali k jasnejšemu artikuliranju svojih strokovnih stališč. Dober primer takšne »izključenosti« posameznih avtorjev je biografska beležka o E. H. Carru, v kateri so obravnavani tudi Carrovi zelo pomembni sodobniki Isaiah Berlin, H. Trevor Roper in A. J. Taylor.

Druga slovenska izdaja je prenovljena in le delno vsebinsko spremenjena, zato velja zahvala za sodelovanje vsem istim avtorjem in prevajalcem kot v prvi izdaji. Posebej pa moramo v uvodu k drugi izdaji, ki je bila po vzoru srbske izdaje razdeljena v dva zvezka, izreči zahvalo avstralski umetnici Fioni Margaret Hall, ki je prijazno privolila v uporabo njene fotografije za naslovnico drugega zvezka.

Ljubljana, 2016

Oto Luthar

PREAMBULA ... DRUGIČ

Zgodovina je proces, ki ga sestavlja nešteto interpretacij, zato zgodovino-pisje še najlažje razumemo, če si ga predstavljamo kot pragozd številnih, prepredenih in bolj ali manj trdno povezanih zgodb. Zato tudi takrat, ko so na prvi pogled povsem ločene, upravičeno slutimo, da se globoko pod zemljo njihove korenine tesno prepletajo. Na podoben način so med seboj povezani vsi, ki so (vsaj) od 6. stoletja pr. Kr. naprej skušali razumeti pomen historične interpretacije in se pri tem najpogosteje ukvarjali s statusom resnice.

Pri rekonstrukciji tega skoraj tri tisočletja starega samoizpraševanja smo se osredotočili predvsem na dva sklopa vprašanj in v odgovorih želeli opozoriti predvsem na dve stvari. Zanimalo nas je, zakaj in v kakšnih okoliščinah se je pred dobrimi 2500 leti iz nečesa, kar je pred tem obstajalo že 3000 let, oblikovala posebna vrsta samorefleksivnega mišljenja, ki ji pravimo zgodovino-pisje. Zakaj se je prav v 5. stoletju pr. Kr. na obrobju filozofije, literature (ali poezije), kmalu zatem pa tudi v senci politike, rodil ta posebni način razglabljanja o obstoju človeka v času. Obenem pa nas je zanimalo, zakaj je tovrstno ustvarjanje in osmišljanje zaporedja preteklih dogodkov (kljub temu, da je bilo od začetka svojega obstoja razpeto med umetnostjo in znanostjo) v naslednjih dveh tisočletjih in pol pridobilo tolikšno veljavo. In končno: zakaj je večino tistih, ki jih boste v tej knjigi srečali, vodilo prepričanje, da z nadziranjem preteklosti lahko obvladamo prihodnost.

Slednje vprašanje sodi že v drugi, težji del naše naloge. Sodi namreč v okvir prizadevanj, da se med tistimi, ki imajo že sicer radi zgodovino, vzbudi tudi zanimanje za zgodovino-pisje. Na dejstvo, da to ni prav lahka naloga, sta nas od vsega začetka našega dela opozarjali (vsaj) dve stvari. Po eni strani smo se v Sloveniji na prelomu tisočletja soočali s precejšnjo politično (iz)rabo zgodovine, ki se je kazala predvsem v rabi napačnih analogij in pretiravanju pri eni tezi, da bi druga, ki je sicer napačna, a manj

ekstremna, postala sprejemljiva. Pri našem delu smo glede na to lahko ugotovili, da so se s spremembo političnega čuta radikalno spremenili tudi pogoji produkcije in pisanja zgodovine. Počasnost in kompleksnost, s katerima zgodovinar oblikuje svoje opise in interpretacije, sta prepustili mesto bolj preprosti in hitrejši komunikaciji množičnih medijev. Spremenila se je vloga šolskega pouka zgodovine, ki je ob preobilju sporočil iz najrazličnejših virov dejansko izgubil svoje osrednje mesto. Še več, ugotovimo lahko, da je celo uporabnik zgodovine doživel neverjetno mutacijo s številnimi posledicami.

Vsekakor pa ni nobenega dvoma, da je zgodovina izgubila svoj središčni položaj ali – kot bi dejal Keith Jenkins – historizirajoči diskurz v procesu družbene formacije postopoma, a vztrajno izgublja resonanco. Zato pa se po drugi strani na zgodovino toliko bolj lepi politična raba, ki sprevrača in izkrivlja preteklost. Onkraj zgodovinarjevega poklica in njegovega vse bolj samonanašajočega pomena se na nivoju zdrave pameti oblikuje nekakšna splošna izguba zgodovinskega čuta. V dilemi med izganjanjem modernistične zgodovine, ki je pomagala ustvarjati ter utrjevati vrednote, in med iskanjem njenih zmožnosti, da za nas identificira pomen realnosti, je danes jasno samo to, da v tradicionalnih akademskih okoljih zmaguje osvoboditev od preteklosti, od njenega grozečega opozarjanja na pogojujoče vrednote in, končno, od njene zmožnosti, da preteklemu dogajanju dodeli kakršen koli smisel.

Na to, da naša naloga ne bo lahka, pa nas je opozoril tudi namizni grafit v osrednji predavalnici ljubljanskega oddelka za zgodovino. Nekdo je namreč šolski klopi zaupal, da ga stvar niti malo ne zabava. Ne glede na to, da ne bomo nikoli izvedeli, ali slogan *No fun at all* izraža splošno zdolgočasnost ali gre za frustrirani komentar na aktualni pouk zgodovine, sporočilo deluje porazno. A kljub temu ga je mogoče sprejeti kot izziv. Podobno kot spoznanje Georgea Orwella, ki pravi, da tisti, ki nadzoruje sedanjost, nadzoruje preteklost, kdor pa nadzoruje preteklost, nadzoruje prihodnost.

Omenjeni grafit je brez dvoma deloval kot izziv, da s predstavitvijo stališč zgodovinarjev zadnjih 25 stoletij dokažemo vsem, ki v zgodovini vidijo predvsem predmet političnih manipulacij, da so res dobri zgodovinarji v svojem praviloma napačnem dojemanju in tolmačenju sveta okoli sebe le-tega vendarle skušali predstaviti, razumeti in razložiti po svojih najboljših močeh. Pri tem so večinoma znali predstaviti tudi celo paleto tistih malih in »čudaških človeških dejanj, ki odražajo pravo podobo človeka,

živečega za gostobesednejšimi abstrakcijami, hlepečega po tistem, kar je smešnega in čudežnega v življenju, a je postalo brezčutno zaradi enoličnosti plešastega razuma«. Z omembo takšnih in podobnih komentarjev smo želeli pokazati, da zgodovinopisje ni le stvar razprave med posameznimi zgodovinarji, temveč tudi produkt večne napetosti med preteklostjo in sedanjostjo, ki dnevno odpira nova vprašanja.

Herodot s tem, ko je opozarjal, da nič in nihče ni večno, in se je morda tudi zato ob opisih vojn in velikih dogodkov pustil zapeljati zgodbicam o čudnih običajih, ljudeh in živalih, ki jih je srečal na svojih potovanjih; zaradi česar so nekateri njegovemu laskavemu poimenovanju »oče zgodovine« dodali še ime »oče laži«. Njegov duhovni pra...pravnik Jankins pa s tem, ko je neposredno pozval h kritični nepokorščini vsem avtoritarnim glasovom modernističnega zgodovinopisja in k nespoštovanju vseh konvencij. Po njegovem mnenju je samo s takim odnosom mogoče dokončna oziroma enopomenska besedila zamenjati z neomejeno odprtostjo, vse utrujajoče zaključke s pozivom k nadaljevanju in vse pike z vejicami.

Da smo se lotili našega dela, ne pomeni samo, da smo sprejeli zgornji izziv, temveč smo želeli izzvati radovednost študentk in študentov, kolegic in kolegov ter vseh, ki jih zanima interpretacija preteklosti. Izzvati smo hoteli samorefleksivno zgodovinopisno tradicijo v Sloveniji in dati potuho tistemu delu radikalne ter za nove ideje odprte akademske javnosti, ki nasprotuje kakršni koli enoznačni interpretaciji preteklosti oziroma je prepričana, da nam kljub razkrivajočemu značaju zgodovine ne bo nikoli uspelo odkriti preteklosti. Predvsem pa smo v času, ko se v programih večine oddelkov za zgodovino od Avstralije do obeh Amerik ob klasičnih Uvodih v zgodovino pojavljata tudi Zgodovina zgodovinopisja in Filozofija zgodovine, želeli slovenskim študentom olajšati dostop do metodoloških razmišljanj in teoretskih spoznanj avtorjev, ki so največ prispevali k oblikovanju ideje o zgodovini.

MITIČNI ZAČETKI ZGODOVINOPISJA

Začetki razmišljanj grškega človeka o svoji preteklosti, ki sežejo stoletja pred prve zametke zgodovinopisja, so zaviti v meglo mitične preteklosti, ohranjene v obeh homerskih epih, *Iliadi* in *Odiseji* (*Ílias*, *Odýsseia*, 8. stoletje pr. Kr.), pri Heziodu (okoli 700 pr. Kr.) in v tako imenovanih cikličnih epih (glej ustrezna poglavja). Legendarne zgodbe, del tega epskega izročila, so prve, ki morda vsaj delno vsebujejo zgodovinsko resnična dejstva. Zdi se, da je veliko število grških legend nastalo v mikenskem obdobju (okoli 1550–1100 pr. Kr.). Mitologijo so v 19. in 20. stoletju razlagali zelo različno; po nekaterih interpretacijah naj bi grški miti vendarle vsebovali zgodovinsko jedro, medtem ko so druge zanikale vsakršno povezavo teh mitično-legendarnih zgodb z resničnostjo. Grška beseda *mýthos* ima zanimive pomene: sprva pomeni »beseda, govor, pripoved«, potem »izmišljena povest« in »legendarna zgodba«. V drugi polovici 19. stoletja se je uveljavila študijska smer, ki je razlagala mite na osnovi simbolike sonca in drugih naravnih pojavov in je deloma v veljavi še zdaj. Vendar pa razvejanost grških mitov in njihovo tesno prepletanje s pravljličnimi motivi in legendarnimi zgodbami ne dovoljujeta preveč preprostih razlag.

J. G. Frazer, ki je prepričljivo dokazal, da tudi zelo podobna izročila nimajo nujno skupnega izvora, je pri mitičnih zgodbah razlikoval tri glavne prvine. Eden sestavnih delov teh zgodb so miti, ki so imeli izvor v (pra)davnini, ko je primitivni človek opazoval vesolje in svet okoli sebe ter različne naravne pojave, ki si jih ni znal prav razlagati. Drugi sestavni del so pravljice, ki jih je ustvarila ljudska domišljija ob vsakodnevnem stiku s skrivnostnimi silami narave. Tretji element so legende, ki so nastale iz nejasnih spominov na resnične ljudi iz preteklosti in na domnevne dogodke v resničnih krajih. Vendar so miti in legende med seboj tako tesno prepleteni, da omenjenih treh sestavin pogosto ne moremo natančno ločevati, zato je tudi vrednost legend za preučevanje zgodovine toliko manjša.

Legenda ni zgodovina, vendar popolni dvom o legendi kot potencialnem

zgodovinskem viru ni utemeljen. Zastavlja se vprašanje, ali bi pripovedi, ki vsebujejo opis »konkretnih« zgodovinskih dogodkov, sploh nastajale, če ne bi vsebovale nikakršnega zgodovinskega jedra, pa čeprav je to še tako spremenjeno in popačeno. Antični zgodovinarji – in antični človek nasploh – so v mite verjeli prav zato, ker so bili prepričani, da si nečesa (zgodovinskega) ni mogoče izmisliti brez vsakršne podlage, *ex nihilo*. Seveda pa je skrajno težko iz legend izluščiti tiste podatke, ki bi utegnili imeti zgodovinsko podlago, kajti racionalizirani miti so postali politična ideologija, zato so jih stalno spreminjali, prilagajali in dopolnjevali. Konec 20. stoletja je izrazito prevladalo mnenje, da so legende kot morebitni zgodovinski vir neuporabne, ker je razmik med časom, ko so bile prvič zapisane, in časom, ko naj bi se v njih omenjeni dogodki odigrali v takšni ali drugačni obliki, prevelik. Ustno izročilo, če naj bi bilo kolikor toliko zanesljivo, ne bi moglo segati več kot kakih dvestopetdeset do dvesto let nazaj, od mikenske dobe do Homerjevih in drugih epov pa je preteklo več stoletij; mikenska kultura je propadla in z njo tudi legende, nastopilo je temno obdobje grške zgodovine (1100–776 pr. Kr., leto prvih olimpijskih iger, ko se začne arhaisko obdobje), nastajale so nove zgodbe, spomin na mikensko dobo pa je povsem obledel. Toda analize nekaterih legend presenetljivo kažejo, da se drobci mikenskega in poznejših izročil vendarle zrcalijo v arhaiskem in klasičnem grškem slovstvu. To se je žal ohranilo le v zelo omejenem obsegu, pogosto prek helenističnih, rimskodobnih in celo bizantinskih virov.

V znanih mitično-legendarnih zgodbah se odražajo predvsem stiki grškega sveta s severozahodnim Balkanom, Malo Azijo, Feničani in severno Afriko ter (Daljnim) vzhodom. Na te stike, predvsem trgovskega, deloma trgovsko-raziskovalnega značaja, kaže tudi uvoz mikenskih predmetov za vsakdanjo uporabo, zlasti keramike, ki so zašli skoraj po vsem tedaj znanem svetu. Neizčrpen vir za študij mitov in legend so med drugim zgodbe o Heraklovih junaških delih, o odpravi Sedmerice proti Tebam, zgodbe junakov, ki so se udeležili trojanske vojne in se po zmagi nad Trojanci vračali domov, ter zgodbe junakov, ki so z ladjo Argo pluli v Kolhido ob Črnem morju in se vračali z zlatim runom nazaj v Grčijo. Na stike s severom in zahodom kažejo legende o Hiperborejcih (mitičnem ljudstvu, pri katerem naj bi nekaj časa bival Apolon), Argonavtih, grškem junaku Diomedu, trojanskem junaku Antenorju, na stike s Feničani in Balkanom se nanaša legenda o mitičnem tebanskem kralju Kadmu in njegovi ženi Harmoniji. Na zgodovinsko ozadje teh legend kaže tudi dejstvo, da so

antični avtorji izvor mnogih evropskih ljudstev iskali na Vzhodu, v Mali Aziji in drugod. Do zdaj te trditve niso bile niti dokazane niti ovržene in še vedno ostajajo predmet različnih interpretacij. Tako npr. Herodot piše o lidijskem¹ poreklu Etruščanov (1,94), čeprav Dionizij Halikarnaški trdi, da so bili avtohtoni prebivalci Italije (1,30,2). Za Brige z Balkana in iz sosesčine Makedonije Herodot pravi, da so se preselili v maloazijsko Frigijo in se odtlej imenovali Frigijci (7,73). Homer omenja, da so bili Veneti zavezniki Trojancev iz maloazijske Paflagonije (Il. 2,851–855, prim. 5,576–579; 13,643), Julij Solin (manj znani pisec iz začetka 3. stoletja po Kr.) je za Liburne iz severne Dalmacije zapisal, da so bili azijsko ljudstvo, za Dardance (na današnjem Kosovu in Metohiji) pa, da so bili barbarizirani Trojanci (2,51). V ozadju vseh teh in podobnih trditev se skrivajo bolj ali manj znane legende.

Pripovedovanje legendarnih zgodb, prepletenih z mitičnimi prvini, je bilo sprva v domeni pesnikov, ki so jih navdihovale Muze, hčerke Mnemozine, boginje Spomina. Z epsko tehniko, ki jo je mogoče v neki obliki še zdaj oziroma vsaj do nedavnega preučevati na primeru srbskih guslarjev, je pesnik obvladal obširno snov, ki se je prenašala iz roda v rod. Njegova glavna naloga je bila razglašati resnična in slavna dejanja junakov in jih ohranjati poznejšim rodovom. Vsebinsko so se te zgodbe počasi spreminjale, se vse bolj racionalizirale in oddaljevale od čudežnega. Iznajdba pisave v 8. stoletju na epsko pesništvo sprva ni vplivala. Le počasi se je uveljavljala navada, da so začeli zapisovati lokalne kronike in sestavljati sezname zmagovalcev na panhelenskih igrah (igrah, ki so se jih udeleževali prebivalci iz vse Grčije) in sezname eponimnih mestnih uradnikov (najvišjih funkcionarjev, po katerih so imenovali tekoče leto). Počasi pa je uvedba pisave vendarle povzročila, da je ep postajal vse bolj zgodovinski; postopoma je izgubljal mitično komponento višjega herojsko-božanskega sveta in se preoblikoval bolj po meri človeka. Vse manj je bilo nadnaravnega in vse več realističnih podrobnosti. Pripoved o trojanski vojni, v kateri so Grki zmagali nad »barbari«, je postajala vse bolj središčna in enotna, na njej je temeljila grška zgodovinska zavest, hkrati pa v veliki meri tudi lokalna izročila posameznih mestnih držav, ki so črpala iz dogodkov, opisanih v obeh homerskih epih.

Od tu dalje je zgodovina postala domena proznih piscev, logografov, kakor je Tukidid (1,21) imenoval najzgodnejše grške zgodovinarje od

¹ Lidija je bila dežela v zahodni Mali Aziji.

Kadma iz Mileta do Herodota, ki jim je sicer očital, da pišejo zgolj to, kar je poslušalstvu prijetno, ne pa resnice. Beseda *historía* je prvotno pomenila »poizvedovanje, preiskovanje, pripovedovanje« in šele njen drugotni pomen je »zgodovinska pripoved«. Geografsko in zgodovinsko obzorje grškega človeka se je bistveno razširilo na eni strani z veliko grško kolonizacijo, ki se je začela nekako sredi 8. in je trajala vse do srede 6. stoletja pr. Kr., na drugi pa z raziskovalnimi odpravami, ki so jih v 7., 6. in 5. stoletju organizirali zlasti maloazijski Grki. Prvi grški zgodovinarji, od katerih nam je najbolj znan nedvomno Hekataj, so bili mitografi in genealogisti, zapisovalci rodovnikov, ki so bogato epsko gradivo skušali čim bolj očistiti mitičnih prvin, ga racionalizirali, časovno umestili in postavili v smiseln sistem. Ta dela lahko štejem za začetke zgodovinopisja.

M. Š. K.

Literatura: Càssola 2000, Fowler 2011, Frazer 1994, Nilsson 1983, Saïd 2011, Sakellariou 1990, Šašel Kos 1993, Šašel Kos 2006, Veyne 1998.

HOMER

Najstarejši ohranjeni besedili, ki sodita v to poglavje, in najstarejši ohranjeni grški književni deli sploh, sta epa *Iliada* (*Ílias*) in *Odiseja* (*Odýssea*). Opisujeta posamezne izseke iz mogočnega korpusa zgodovinskih reminiscenc, mitov in legend, ki se je spletel okrog trojanske vojne (verjetno so njeno zgodovinsko ozadje dogodki iz 13. stoletja pr. Kr.) in vsega, kar naj bi pripeljalo do nje ter ji sledilo. Ker pa sta epa dobila obliko, v grobem podobno sedanji, šele več stoletij pozneje, se je veliko izvirnega zbrisalo, zraven pa so prišli še novi, mlajši elementi. Če prevzamemo splošno datiranje avtorja *Iliade* in *Odiseje* v 8. stoletje, bi se torej tradicija, ki jo zrcalita, vlekla od 13. ali 12. stoletja in konca mikenske dobe prek grške »temne«² dobe pa do 8. ali najkasneje 7. stoletja.

Podoben časovni prepad velja tudi za vsebino t. i. »cikličnih« epov. Prvotno je šlo verjetno za več ciklov epskih pesmi z različno tematiko, od katerih je eden opisoval še druge dogodke in mite iz obdobja trojanske

² Temna doba (okoli 1050–800 pr. Kr.) je obdobje med dorsko poselitvijo Grčije in grško arhaisko dobo. Zanje sta značilna pomanjkanje zgodovinskih poročil in materialna revščina kot posledica nemirov in pustošenj. Najvažnejši dogodek tega časa je grška poselitev maloazijske obale oziroma jonska selitev.

vojne, pozneje pa so večino mitološko-junaških del uredili pod oznako »cikel«. Ti epi so nastali nekje v arhaiski dobi (7.–5. stoletje), torej še celo pozneje kot homerski pesnitvi, vendar je danes ohranjenih le kakih 120 verzov, od trojanskega dela cikla pa tudi povzetki vsebin. Po kakovosti ta produkcija najbrž ni mogla tekmovati z *Iliado* in *Odisejo*; Aristotel na primer v 23. in 24. poglavju *Poetike* graja njihovo zgradbo, češ da pogosto le nizajo zgodbe, namesto da bi se omejili na zaključeno celoto kot Homer. Toda gotovo so jih dobro poznali in recitali vsaj do 5. stoletja pr. Kr., tako da so antično tragedijo, liriko, kasnejšo epiko ter likovno umetnost založili z množico motivov.

Z zgodovinskega stališča so v epih zanimivi tisti odlomki, pri katerih je podatke mogoče primerjati z objektivnimi najdbami in izsledki ter ugotavljati, katera obdobja se zrcalijo v njih in v kolikšni meri.

Preglednica zgodovinskega dogajanja v Grčiji od prihoda Indoevropejcev do 8. stoletja (nastanka Homerjevih epov):

2000–1650	Predniki Grkov pridejo v Grčijo Srednje heladsko obdobje
okoli 1650	Začetek poznoheladskega/mikenskega obdobja (konec okoli 1200)
1500–1400	Izbruh vulkana na Teri Grška dinastija v Knosu
1400–1300	Uničenje palače v Knosu Mikenci na Zakintu in Kefaleniji Mikenci na Itaki Troja VI zelo oslABLJena zaradi potresa 1
1300–1200	Uničenje Teb Okoli 1250 so Mikene najbogatejše kraljestvo Oplenitev Troje VIIa (tj. Homerjeve) Opustošenje Miken, Tirinsa in Pila
1200–1100	Padec Miken Vpad Dorcev Začetek ajolskih premikov
1050–800	Temna doba
1100–1000	Prehod v železno dobo Začne se kolonizacija Jonije
1000–800	Ustanovitev jonskih mest

800–700 Evboja kolonizira Kume
Feničanski alfabet²
Prve olimpijske igre l. 776 pr. Kr.
Homer sestavi *Iliado* in *Odisejo* (?)

- ¹ Troja ima več arheoloških plasti; kasneje so dokazali, da je enako stara kot Mikene, Tirins itd. plast VIIa. Očitno je prejšnjo plast (VI) oslabil potres.
- ² Najstarejša stopnja grškega jezika se najde na glinastih tablicah z različnimi sezname in računovodskimi zapiski v zlogovni »linearni B-pisavi«. Izvirajo iz druge polovice 2. tisočletja, našli pa so jih denimo v Pilu, Tebah, Mikenah in Knosu. Po propadu mikenske civilizacije Grki še pred 8. stoletjem prevzamejo feničanski alfabet, ki ga še nekoliko spremenijo za potrebe svojega jezika.

HOMERSKI PESNITVI IN NJUN AVTOR

Mitološko ozadje epov je naslednje. Trojanski kraljevič Paris je ugrabil Heleno, ženo špartanskega kralja Menelaja, in jo odpeljal s sabo v Trojo. Pri tem mu je pomagala boginja ljubezni Afrodita za plačilo, ker je v sporu med njo ter boginjama Hero in Ateno, katera je najlepša, prvenstvo prisodil njej. Posledica je, da se zbere velika vojska z vseh koncev Grčije in začne oblegati Trojo. Precej oseb tako na grški kot na trojanski strani zaživi individualno, o njih obstaja veliko zgodb, za nekatere tudi celi rodovniki: med Grki so take osebe denimo Ahil, Odisej, mikenski kralj Agamemnon, ki je na čelu odprave, itd. Med Trojanci (ki so človeško bolj simpatični) velja omeniti starega kralja Priama, Parisa in glavnega branilca Hektorja. Po desetih letih obleganja Troja pade po zaslugi zvižace s trojanskim konjem, zgodbe preživelih grških junakov in Trojancev pa se s tem ne končajo, ampak nudijo vsaka zase gradivo za nadaljnjo umetniško obdelavo, kot na primer usoda Agamemnona in njegove družine v Ajshilovi dramski trilogiji *Oresteja*. V vse dogajanje, tako v vojno srečo kot v življenje oseb, pa neprestano posegajo bogovi, ki imajo povsem človeške lastnosti.

Iliada (15 693 daktilskih heksametrov) se odvija v zadnjem letu trojanske vojne. Časovno obsega 51 dni, v katerih se zgodi naslednje: Agamemnon vzame Ahilu lepo Brizeido, ki jo je ta dobil kot vojni plen. Zato se Ahil razjezi in noče več sodelovati v boju. Posledica je, da začnejo Trojanci zmagovati. Ahil pa še vedno vztraja pri zameri, s čimer prekorači za antičnega človeka tako pomembno »pravo mero« in povzroči tragedijo. Njegov najboljši prijatelj Patroklos skuša rešiti položaj tako, da si

sam nadene Ahilovo orožje; s to pretvezo naj bi nagnal sovražniku strah v kosti, vendar ga v spopadu Trojanec Hektor ubije. Ahil se vrne v bitko z željo po maščevanju in sam ubije Hektorja ter oskruni njegovo truplo. Kljub temu se ep konča z nekoliko bolj človeško noto, saj se Ahil naposled usmili starega Priama, ki pride prosit za sinovo truplo, in mu ga izroči, da ga Trojanci lahko pokopljejo. S tem se *Iliada* zaključí, iz večkratnih namigov pa je jasno, da so zdaj tako Ahilu kot Troji dnevi šteti.

Odiseja (12 007 heksametrov) se začne deset let po padcu Troje. V dogajanju, ki obsega 34 dni, se prepletata zgodba itaškega kralja Odiseja, ki se vrača izpred Troje, in zgodba njegove družine. Na začetku bogovi sklenejo, da bodo Odiseju, ki ga vila Kalipso zadržuje na svojem otoku, omogočili vrnitev, hkrati pa bodo poslali njegovega sina Telemaha, naj vmes v Grčiji poizveduje o očetovi usodi. Položaj Odisejeve družine na Itaki je težak, saj v gospodarjevi odsotnosti okoliški plemiči oblegajo njegovo ženo Penelopo in jo silijo k poroki. Odisej na potovanju domov najprej pride na idealizirani otok Fajakov, imenovan Sherija, kjer obširno pripoveduje o bajnih pustolovščinah, ki jih je doživel na poti, preden je pristal pri Kalipso. Ob vrnitvi domov pa pobije zajedavske snubce in spet zavlada Itaki.

Za avtorja obeh pesnitev je že od vsega začetka veljal Homer, o katerem pa kljub bogatemu izročilu ni znano nič gotovega. Vemo, da si je v antiki status njegovega rojstnega kraja lastilo vsaj sedem mest. Najverjetneje je bil iz Jonije – na to kaže pretežno jonski dialekt, ki sicer v manjši meri vsebuje tudi druge (ajolske, atiške in nekatere starejše) prvine, in dobro poznavanje okolice Troje. Njegovo življenje so v antiki umeščali različno: vse od časa trojanske vojne do pet stoletij za njo. Na podlagi jezika v epih, zgodovinskih pričevanj in nekaterih omemb v samih epih (denimo hoplitske taktike bojevanja in Gorgonine³ glave kot okrasnega motiva) danes ocenjujemo, da je živel v 8. stoletju. Ni gotovo, kdaj so bile njegove pesmi prvič zapisane; po nekem izročilu naj bi se to zgodilo v Atenah za časa tirana Pejzistrata, torej v 6. stoletju pr. Kr. Vsekakor so v 6. in 5. stoletju že obstajale izdaje, ki so bile javno dostopne meščanom, in konec 5. stoletja se pojavijo tudi izdaje za zasebnike. Seveda pa so se pesmi poleg tega

³ Gorgona je bila v grški mitologiji lepo dekle, ki se je zaradi svoje lepote povzdigovala nad Ateno, boginjo boja, rokodelstva in modrosti. Zato jo je ta spremeniła v pošast s kačjimi lasmi, ob pogledu na katero je vsak človek okamenel. V arhaiski dobi so jo radi upodabljali kot pošast, medtem ko so v kasnejših upodobitvah bolj poudarjali njeno prvotno dekliško naravo. Po Homerju njena glava krasi tako egido (ščit) vladarja bogov Zeusa kot Atenin ščit.

ves čas preoddajale tudi ustno s tradicionalnimi recitacijami pevcev ob raznih slavnostih.

Vprašanje pisne in ustne preoddaje je tesno povezano s t. i. »homerskim vprašanjem«, ki je skupno poimenovanje za naslednja, še ne povsem rešena ugibanja: kdaj, kje in kako sta pesnitvi nastali; kako sta se izročali potomcem; ali sta delo istega avtorja; ali je vsaj vsaka zase delo enega avtorja ali pa sta obe konglomerata; ali je res živel človek po imenu Homer ali pa je bila to morda bratovščina pesnikov homerjev. V antiki (še v Herodotovem času, ne pa denimo v Aristotelovem) so Homerju, ki je bil že od vsega začetka najbolj občudovan pesnik, sprva pripisovali kar ves epski opus vključno s cikličnimi epi. V 3. stoletju pr. Kr., ko so se začeli – dokaj neenotni – rokopisi zbirati v aleksandrijski knjižnici, so začeli učenjaki epa filološko preučevati, kritično urejati in komentirati. Že tedaj so nekateri trdili, da je *Iliada* starejša in da gre pripisati Homerju le to delo, vendar so bili v manjšini. Do pravega razmaha homerskega vprašanja pa je prišlo veliko pozneje, konec 18. stoletja. Takrat je Friedrich August Wolf na podlagi mnenja, da Homer še ni poznal pisave, brez katere pa ne bi mogel zasnovati tako obsežnih del, postavil tezo, da naj bi bili homerski pesnitvi zbirki ljudskih junaških pesmi. Te naj bi nastale okoli leta 950, se preoddajale ustno in temu primerno spreminjale, v 6. stoletju pa naj bi jih združili in zapisali. (Dejstvo je, da je bila normalna rapsodska pesem najbrž dolga 100 do 500 verzov, toliko, da je bila še obvladljiva in zanimiva; homerski pesnitvi pa sta dolgi za veliko navadnih.) Filologi so se razdelili na dva tabora: na analitike in unitarijance. Porajale so se različne teorije – da je vsaka pesnitev delo enega (a ne istega) pesnika; da sta obe skupka tradicionalnih junaških pesmi; da gre pri vsaki za kompilacijo več manjših epov; da je en pesnik prispeval jedro, ki so ga drugi razširili; da je en pesnik ustvaril prvotno pesnitev, drugi pa jo je redigiral ... Nekateri menijo, da je Homer poznal pisanje, saj se je pojavil nekako ob koncu dobe ustne preoddaje. Prav možnost pisanja bi mu omogočila enovito zgradbo takih razsežnosti. Zlasti *Odiseja*, kot opozarja že Aristotel, je zelo kompleksna. V vsakem primeru se danes strinjajo, da je bila tradicionalna ustna poezija Homerjevih predhodnikov, ki se nam – razen prek teh dveh epov – ni ohranila, zelo pomemben dejavnik pri nastanku *Iliade* in *Odiseje*. Na tem mestu se seveda ne moremo opredeljevati o homerskem vprašanju. Za potrebe pričujočega prikaza sicer govorimo o Homerju kot o eni osebi in kot o avtorju obeh epov, vendar se je treba zavedati, da vprašanje ostaja odprto.

V antiki so imeli Homerja za zgodovinski vir. Kljub nekaterim

skeptikom je prevladovalo mnenje, da je njegov opis trojanske vojne resničen – resničen v konkretnih dejstvih ali pa vsaj v jedru. Poleg podatkov so zgodovinarji prevzemali tudi Homerjeve literarne prijeme, na primer vpletanje govorov, zgodb, pogovorov, digresij; tudi prizori, ki so jih opisovali, so včasih očitno posneti po njem (na primer pri Rimljanih Liviju in Tacitu). Velik vpliv je imel na Herodota; celo Tukidid in filozof Platon, ki sta bila do njega sicer kritična, sta ga uporabljala pri omembah zgodnje grške zgodovine. Tako Tukidid homerske tradicije ni v celoti zavrnil, temveč jo je le uredil in racionaliziral. Vera v Homerja pa je poleg zgodovino-pisja prežemala tudi antični svet nasploh – Atenci so se na primer malo po letu 600 pr. Kr. pri anektiranju Sigeja v Troadi sklicevali na trojanski mit (Herodot 5,94). Aleksander Veliki je verjel, da je Ahilov potomec, pa tudi drugi posamezniki in mesta so si lastili povezave s homerskimi junaki. Rimljani so se poskušali narediti enakovredne Grkom s tem, da so izvajali svoj izvor iz Troje; trojanski junak Enej naj bi bil namreč ubežal splošnemu pokolu po padcu mesta in se naselil v Italiji ter tako postal praoče Rimljanov.

Šele od 1. stoletja po Kr. so začeli Homerjevo verodostojnost raziskovati sistematično. Dion Hrizostom⁴ je v dialogu *Troikós* denimo skušal dokazati, da so Grki trojansko vojno izgubili. Pojavili sta se tudi dve kroniki neznanih avtorjev, ki sta se sklicevala na »resnično«⁴ zgodovino trojanske vojne; to naj bi napisala dva fiktivna očitvidca. V 19. stoletju so pričeli jemati homerskima pesnitvama vso verodostojnost, danes pa strokovnjaki ugotavljajo, da je v njiju moč zaslediti nekatera zgodovinsko podprta dejstva, čeprav z veliko mero pazljivosti.

ILIADA IN ODISEJA

PESNIKOV POGLED NA RESNICO IN ZGODOVINSKO OZADJE OSEB

Kot je v antični poeziji navada, je tudi avtor homerskih pesnitev na začetku obeh epov naslovil Muze, ki naj bi ga navdihnile (*Il.* 1,1–7 in *Od.* 1,1–10). Nagovarja pa jih tudi drugod in njegovo stališče je lepo razvidno iz naslednjega odlomka.

Zdaj pa povejte še, Muze, v olimpskih domovih živeče,
ve ste boginje, povsod pričujoče, in vse vam je znano,

⁴ Grški govornik in filozof, živel v drugi polovici 1. stoletja po Kr.

pevci pa slišimo glas le, sami ne vemo ničesar,
kdo so Danajcem⁵ bili voditelji, kdo gospodarji!
Množic bojevnikov sam po imenih ne morem našteti,
najsi imel bi jezikov deset, deset govoric naj,
glas nezlomljivo močan in prsi od samega bronu,
ako ne spomnite vé me, hčeré ščitonosnega Zeusa,
Muze z olimpskih višin, kdo vse prišel je pod Trojo.
Dajte tedaj, da oznamim jih, vodje in ladij številu! (Il. 2,484–493)

Sledi t. i. »katalog ladij« ali seznam grških zaveznikov pred Trojo, ki obsega verze 494–759 in naniza 29 kontingentov, 164 imen krajev, od koder prihajajo vojaki, 46 voditeljev in 16 imen ljudstev. V katalogu se prepletata legenda in geografija, zato je zanimiv kot zemljepisna slika Grčije pred dorskim vpadom. O vrsti krajev, na primer o mnogih imenih, ki se pojavijo v zvezi s tesalskimi kontingenti, danes ne vemo nič (že v antiki jih 40 niso mogli identificirati), 75 odstotkov tistih, ki se jih je dalo prepoznati, pa so bile očitno mikenske naselbine. Značilen odlomek iz kataloga ladij je naslednji.

Lokrijce vodil Oiléov je sin, brzonogi mu Aias,
manjši in ne tako velik kot Aias, sin Telamónov,
res, kar drobne postave, neznaten v platnenem oklepu,
v kopju pa bil Ahajcem⁶ je kos in vesoljnim Helenom.
Lokri so bivali v Kinu, Opuntu, Kaláru mestu,
v Besi, nadalje v Skarfi pa v mično prijaznih Augéiah,
v Tarfi in Tróniu, dà, ob bregovih Boágria vóde:
z njim je osemkrat pet odplavalo ladij temačnih,
Lokrov, ti bivajo vsi na óno stran svete Eubóie. (Il. 2,527–535)

Sledi še krajši katalog trojanskih zaveznikov (816–877), kjer poleg

⁵ Mitični kralj Danaj naj bi ustanovil kraljestvo Argos v Grčiji; Danajci v ožjem smislu so torej Argejci (njegovi podložniki), v širšem pa Grki nasploh.

⁶ »Ahajci«: pri Homerju (in tudi v egipčanskih in hetitskih besedilih) splošna oznaka za Grke; pri Homerju se še posebej nanaša na Ahilove in Agamemnonove može. V zgodovinski dobi sta se tako imenovali dve grški pokrajini (severna obala Peloponeza je bila Ahaja, jugovzhodna Tesalija pa Ahaja Ftiotida), medtem ko je pod Rimljani vsa Grčija razen Tesalije postala provinca Ahaja.

Trojancev naštejemo 11 ljudstev, 26 voditeljev in 33 krajevnih imen. Za različna imena iz homerskih epov vemo, da so iz mikenskega obdobja, ker jih lahko najdemo tako na hetitskih tablicah kot na tablicah z linearno B-pisavo. Na slednjih sta njena dešifradorja, Michael Ventris in John Chadwick, identificirala 58 imen, ki odgovarjajo homerskim, od teh 20 trojanskih.

SPREMINJAJOČI SE POLOŽAJ VLADARJEV

V mikenski dobi je bil na vrhu družbene piramide najvišji gospod (izraz zanj se je razvil v grško besedo (*w*)*ánaks*). Sledili so mu imenitniki z drugimi funkcijami, denimo *basileús*, ki je bil včasih morda lokalni upravitelj. Na mikenskih tablicah sta ti dve funkciji še jasno ločeni, v homerskih pesnitvah pa se izraza v glavnem uporabljata kot sinonima za kralja, čeprav je naziv (*w*)*ánaks* še vedno prihranjen za vrhovnega poveljnika (v *Iliadi* Agamemnona) in za bogove. V tem se odraža zgodovinski razvoj, saj je s propadom velikih središč oblasti v mikenski dobi zatoniła tudi funkcija vrhovnega vladarja, medtem ko so se ohranili lokalni oblastniki, zemljiški posestniki. Prevladalo je torej plemstvo.

Nekateri menijo, da *Iliada* še delno prikazuje starejšo ureditev z enim vrhovnim vladarjem – to bi bil Agamemnon, ki je dobil svoje žezlo od bogov (*Il.* 100–108). Vendar bi šlo že tu v najboljšem primeru za mešanje starejše in novejšje ureditve, saj denimo v prvem spevu Ahil Agamemnona zelo »demokratično« zmerja. Njegovo nezadovoljstvo naj bi bilo po Kirku (1985, 52–3) odraz sprememb v družbeni strukturi, ko si je plemstvo prisvajalo čedalje večjo veljavo.

»Nikdar ne prejmem enako kot ti, kadar si Ahajci
mesto z bogatim naseljem oplenijo kje v Troadi,
dasi le moje roké v viharju trudljivega boja
težji opravijo del; kadar pa pride delitev,
tebi cel kup zavalé, a jaz, zadovoljen z neznatnim,
vrnem se mirno do ladij, izmučen in zdelan po boju.
Zdaj pa odpravim se v Ftio:⁷ prav res, še najbolj mi kaže
v ladjah zasločenihi itidomov. Čemu bi še dalje

⁷ Mesto v Tesaliji, Ahilov rojstni kraj.

tu brez hvale kopicil zgolj tebi blago in obilje?» (Il. 1,163–171)

Še bolj zasidrana pa je novejša ureditev v *Odiseji*. To je dobro prikazano v prvem spevu, kjer Telemah ozmerja materine snubce, ki so preprosto zasedli hišo in se tam že leta gostijo na njegove stroške. Nadaljevanje pogovora je razvidno iz naslednjega odlomka.

To je dejal. Snubači besni požirajo jezo,
čudijo vsi se na moč odločni besedi mladiča.
Slednjič Eupéitov mu sin, Antínoos, reče takole:
»Zlomka, bogovi sami, Telémah, učijo te bržda
teh visokostnih puhlic, da z njimi ošabno se ustiš!
Menda ne misli Kronion⁸ te Itaki dati za kralja,
kar po očetu je tvojem vsekakor ti dedna pravica?«
Njemu v odgovor na to je vrnil Telémahos umni:
»Naj mi zameriš, naj nè, Antínoos, rečem odkrito:
dà, tudi to bi sprejel, po Zeusovi volji, seveda.
O pa še rad! Ali meniš, da to je najzadnje na svetu?
Ne: kraljeva oblast nikakor ni slaba zadeva:
hitro mu dom bogatí in sam napreduje v časti.
Škoda samó, da še drugi so tu, kraljiči ahajski,
mnogi na Itaki, z morjem obdani, mladí in priletni!
Eden med njimi bo kralj, ko umrl Odiséj je božanski.
Jaz pa bom svoj vladar, gospodaril na našem bom domu,
poslom veleva, ki uplenil jih zame je božji Odísej!«
Njemu odvrne Eurímahos, Pólibov sin, in mu reče:
»To, Telémahos moj, leži še v naročju vsevišnjih,
kteri ahajskih bo knezov zasedel na Itaki prestol.
Ti pa le drži imetje in sam gospodari na domu!« (Od. 1,381–402)

V odsotnosti vrhovnega kralja torej vladajo zemljiški posestniki. Dedna pravica nasledstva je sicer omenjena, vendar si lahko plemič zagotovi oblast le, če ima podporo v številčni premoči pristašev in služabnikov.

⁸ »Kronov sin«, patronimik vladarja bogov Zeusa.

VSAKDANJIK PRI HOMERJU

Vrsta prizorov iz sveta in življenja, kot so ga videli v antiki, se naniza v opisu motivov, s katerimi je bog Hefajst okrasil Ahilov ščit.

Pet plasti je na ščitu: v sleherno vdela je mojster množico živih podob, klepaje z izvédenim umom. V sredo postavi zemljó, morjé postavi in nébes, sonce neutrudno na njem pa luno v popolni svečavi, znamenja vsa razvrsti, ki z njimi nebo je posuto: skup Gostosevcev, Deževne, še moč Oríona lovca, dalje Medveda, ki vzdeli priimek so tudi Vozá mu, ta se obrača na mestu in zmeraj v Oríona gleda, sam in edin se ogiblje kopéli v vodàh Okeana. Potlej postavi dve mesti, ljudi umrljivih, kaj lepi. V prvem obhajajo svatbe, pripravljajo šumne gostije; v svitu gorečih plamtic so izveli neveste iz kamer, v sprevod po mestu, razlega glasno se svatovska pesem. Fantje plesalci vrtijo se v kolu, med njimi so godci, svirke in plunke pojó, iz hiš prihajajo ženske, v prédruju vsaka stoji in lačno si védečnost pase. Trg se tare svetá: v tem vrvežu divja je svaja, dvoje možakov se prička, zavoljo spravnine po ubitem. Eden se veri in ljudstvu razlaga, da vse je poplačal, drugi togotno taji, češ dóbil ni niti cepéra, vmes pa tiščita v sodnika, oba, da razločil bi pravdo. Svet priteza obema, ker vsak ima pomagače, toda glasniki miríjo ljudi. A starci sedijo v svetem okrogu porotnem, na gládko odsekanih kamnih, palico glasnih klicarjev drži vsaksleherni v desni, z njimi slovesno mašóč po vrsti izrekajo mnenje. Dva talenta zlatá ležita na sredi okroga, tisti dobóde ju v dar, ki sodil bo najbolj pravično. (Il. 18,481–508)

Potlej upodobi poljé, z visoko pšenico poraslo, v urnih rokàh ženjcèv ostrí se bliskajo srpi. Todi še pada jim žito v gostih redícáh na zemljo, tam ga vezači vežó s povrésli in stavkajo snope.

Vezcev je troje na delu, za njimi pa vrsta fantičev
klasje pobira, prinaša ga pridno jim polna naročja,
hitro dajáje v povez. Gospod pa molčljivo med njimi
z žezlom stoji ob kopicah, a v srcu igra mu veselje.
Dalje ob strani, pod hrastom, ravnajo skrbniki gostijo,
letnega junca ubivši pripravljajo kose, a ženske
belo zasipljejo kašo, ženjcem za obilno kosilo. (ll. 18,550–560)

Tu vidimo, da je *basileús* res zemljiški posestnik, ki tudi sam prisostvuje različnim opravilom.

OPISI PALAČ

Palače z zapleteno gradnjo, obilico izdelkov iz dragocenih kovin in okrasjem, kot jih opisuje Homer, so očitno odsev mikenske dobe. Precej nadrobnosti se ujema, čeprav se po propadu palač (že pred koncem 12. stoletja) v gradnji ni več pojavilo kaj podobnega in so dragocene kovine ter znanje o njihovi obdelavi v temni dobi zatonile (znova se pojavijo v 9. in 8. stoletju). Tako je opisana palača fajaškega kralja na Sheriji, kjer je na vrhu stene okras iz »višnjevca« (*kýanos*, kar označuje lapis lazuli ali njegov nadomestek).

On, Odisėj, pa se bliža Alkínoa slavni palači,
mного premissja mu duh, ko stoji pred pragom bronanim.
Kajti tu vidi sijaj, ko da sonce bleščí ali luna,
v hiši z visokim ostrejšem, ponosnega kralja Faiakov.
Stene od čistega brona tekó ob desni in levi,
daleč od praga v notrino, okrog pa napust iz višnjévca.
Durnice dvojne zlaté zapirajo hišo navznoter;
dvoje podbojev srebrnih stoji nad bronastim pragom,
vklada srebrna prek njih in zlat obroček v tabli. (Od. 7,82–90)

Zanimivo je, da so v ostankih tirinške palače našli alabastrni friz, okrašen s takim nadomestkom za lapis lazuli.

ODSEVI BRONASTE IN ŽELEZNE DOBE TER OROŽJE

Mikenski svet je pripadal bronasti dobi. Železo sicer ni bilo neznano, vendar so bili najdeni predmeti očitno uvoženi z Vzhoda; uporabljali so ga za okrasje. Sredi 11. stoletja pa se v Grčiji začne železna doba. V času nastanka homerskih epov je morala biti uporaba železa že zelo zasidrana, saj ga poleg bronu najdemo v raznih opisih orodja in v metaforah, očitno pa je bilo običajno tudi za orožje. V izvorniku pesnitev je grški izraz za železo uporabljen kot sinonim za kako orožje (denimo nož, ost na puščici) trikrat v *Iliadi* (4,123; 18,34; 23,30) in dvakrat v *Odiseji* (16,294; 19,13). Kljub temu pa Homer ves čas poudarja, da imajo njegovi bojevniki orožje iz bronu. Primer je odlomek iz *Iliade* (16,130–42), kjer si Patroklos nadene Ahilovo orožje.

Reče in Patroklos koj odene z blestečim se bronom.
Najprej golenke lepé pripne si okoli goleni,
zdolaj na gležnjih pritegne čvrstó srebrne zapone,
potlej z oklepom kovinskim pokrije široke si prsi,
pisan je, zvezde krasé ga, last tekača Ahila.
Vrže prek rame si meč, obit s srebrnimi žebliji,
ves iz bronu, pa véliki ščit, obrano mogočno.
Glavo junaško pokrije si s šlemom, trpežno kovanim,
z žimo v grebenu: grozljivo igra od zgoraj mu griva.
Vzame dve kopji moční, se dobro prilegata dlani;
pač pa z namenom pusti mu sulico, borcu Ahilu,
težko, veliko, močnó; nihčè izmed drugih Ahajcev
ni zaviheteti jo kos, Ahiles edini jo zmore [...]

Odlomek je zanimiv tudi zaradi opisa bojne opreme, ne nazadnje zato, ker so v njem reminiscence tako na mikensko kot na poznejšo dobo. Meče s srebrnimi zakovicami so našli v 15., nato pa zopet šele v 7. stoletju, tako da so v Homerjevih verzih očitno odraz preteklosti. Vsekakor je grški izraz za meč, ki ga najdemo pri omembah s srebrom okovanega meča, zelo star – zasledimo ga na mikenskih tablicah, potem pa je prišel iz rabe.

V odlomku so pomešani opisi ene same sulice (za suvanje), ki jo je uporabljal mikenski vojščak, in dveh kopij za lučanje; dve kopji namesto enega sta bili standardna bojna oprema šele okoli leta 900 pr. Kr.

MITI KOT RAZLAGA NARAVNIH POJAVOV

Tu velja omeniti opis dveh morskih pošasti, Skile in Haribde, ki so ju že v antiki povezovali z nevarno Mesinsko ožino, medtem ko naj bi bili pečini desno od njiju, kjer so »strašne ognjene nevihte« (Od. 12,67), vulkanski Liparski otoki. Ker so našli v južni Italiji, na Siciliji in na Liparskih otokih mikensko keramiko, nekateri menijo, da gre pri tem opisu že za vednost iz časa mikenskih pomorščakov (Luce 1975, 160–61). Odlomek opisuje Skilo, pošast s šestimi glavami.

Sredi kleči je votlina, temačna v meglenem sopuhu,
v stran večerno odprta ti gleda naravnost v Hades:⁹
todkaj bi mogli splaziti se mimo, presvéti Odísej.
Tudi močan možak, ki bi streljal iz ladje trebušne,
nè bi strelice pogнал z napete tetive do špilje.
V nji je Skila domá, nakaza strašno lajajoča.
Res da bevk ji zveni ko ščekèt mladiča peséta,
sama pa vendar je grozna pošast. [...]
S pol telesom je skrita globoko v trebuhu votline,
glave pa ven molí na svetlo, iz groznega brezna,
budno opreza okoli čerí pa hlastaje popada
morsko pesjad in delfine, pa tudi kak večji založek,
kakor na tisoče pase jih šumna gospa Amfitríta.
Nikdar noben še mornar ni brèz izgube je unesel
mimo te grozne lovíce: nje sleherno žrelo pograbi
enega vsaj moža in potegne ga z ladje črnele. (Od. 12,80–100)

PREDSTAVE O BOGOVIH IN POSMRTNEM ŽIVLJENJU

Herodot je v svojih *Zgodbah* zapisal naslednje: »O izvoru posameznih bogov, dalje, ali so vsi večni in kakšni so neki po postavi, niso Grki do pred kratkim, skoraj bi rekel, do včeraj, ničesar vedeli. Kajti Heziod in Homer sta namreč živela, mislim, kvečjemu štiri sto let pred mojim časom, in to

⁹ »Hades« ali »Had« je pri Homerju bog podzemlja, kasneje tudi podzemlje samo.

sta prva Grka, ki sta Helenom ustvarila teogonijo,¹⁰ dala bogovom imena, porazdelila mednje časti in opravila ter nakazala tudi njih zunanost« (2,53; Sovrè 1953). Seveda sta imela pesnika na razpolago ogromno krajevnih mitov in božanstev, toda njuna zasluga je, da sta iz tega ustvarila sistem. Če se omejimo na Homerja, vidimo, da je izbral majhno skupino bogov, ki jih je razmestil okrog vladarja, Zevsa. Njegovo stališče je stališče aristokrata in že dokaj kultiviranega človeka, kar ima določene posledice. V glavnem je presegel vero v grozljive sile in htonična (podzemeljska) božanstva, ki je značilna za ljudstva v bolj primitivnih in težkih razmerah; na starejši element še kaže misel (*Il.* 14,201sl.), da vsi bogovi izvirajo iz vodnega elementa (Okeana in Tetije). Nasploh pa so njegovi bogovi povsem antropomorfni – sicer so nesmrtni, vendar imajo vse človeške slabosti, tako da pogosto izpadejo že kar burleskno ali bedno, njihov svet je površinski, veder in bleščoč. Pogosto se vmešavajo v življenje ljudi, nekatere favorizirajo, drugim nagajajo in se zaradi tega prepirajo tudi med seboj ... Ker imajo tako moč, jih je nujno častiti, vendar kakega verskega občutja v homerskih epih ni zaslediti. Zaradi takšnega odnosa do bogov je bil Homer v antiki deležen tudi kritik.

Nekoliko drastičen (še posebej v dikciji slovenskega prevoda) primer izrazito »človeškega« bogovskega prepiranja je prizor v prvem spevu *Iliade*. Ahilova mati, boginja Tetida, je prosila vladarja bogov Zevsa, naj nekaj časa naklanja zmage Trojancem namesto Grkom; le tako bodo namreč Grki spoznali, da so brez Ahila nemočni, in mu bodo prisiljeni dati zadoščenje za odvzem Brizeide. Zevsova žena Hera, ki je bila zaradi sodbe Trojanca Parisa Trojancem sovražna, Grkom pa naklonjena, ju je opazila pri pogovoru in Zevsa takoj napadla s sumničnji, da nekaj kuje proti Grkom. Odlomek prikazuje Zevsov jezni odgovor.

»Sedi zato in molči pa mojo poslušaj besedo!
 Kajti ne bo te ubranila vsa družba bogovlja v Olimpu,
 stopim li bliže in čutiti dam ti roké nedotične!«
 Reče in strah preleti volooko častitljivo Hero:
 trda obsedí in utihne, krotèč nejevoljo si v srcu.
 Žalost prevzame nebeške bogove po Zeusovem domu.
 Slednjič poprime besedo Hefaiastos, sloviti umetnik,

¹⁰ Teogonija je rodovnik bogov oziroma miti o izvoru ali rodovniku bogov. (Prim. »kozmogonija«: znanstvene teorije ali – denimo v antiki – bajke o nastanku sveta in vesolja.)

materi Heri ustreči želèč, beloroki boginji:

»Lepe reči, prav res, in komaj da kómu še znosne!
Kaj se le pričkata vdilj in zbog umrljivih zemljanov
delata hrup med bogóvi? Človeku že jesti upre se,
bodi oblizek še tak, ko húdo zmaguje nad dobrim.
Mati, poslušaj moj svèt, četudi si sama razumna:
bodi prijazna do Zeusa očeta, da oče ne bo spet
skraja zmerjáti začel in razgrajal nam sredi večerje!« (Il. 1,565–579)

Homer odkriva tudi pogled na posmrtno življenje, zlasti v *Odiseji*, kjer se naslovni junak v 11. spevu pogovarja z umrlimi. Ti v najboljšem primeru životarijo kot sence v puščobnem in grozljivem Hadu, če pa so se zaživa hudo pregrešili, poleg tega trpijo še kazni. Pesimistični pogled dobro izraža vzklik tedaj že mrtvega Ahila, nakazan v naslednjem odlomku.

»Hotel bi biti za hlapca, za dnino garàl bi pri živih,
možu brez svoje zemljé, ki samemu prede za hrano,
rajši ko vladal le-tu nad gomadjo obsén preminulih!« (Od. 11,489–491)

O grških predstavah glede bogov pa dobimo še veliko bolj sistematično, čeprav nekoliko drugače obarvano sliko od pesnika Hezioda.

N. G.

Literatura: Allen 1902–1912, *Archaeologia Homerica* 1967–, Barron in Easterling 1985, Gantar 1994, Kirk 1985, Knox 1985, Luce 1975, Sovrè 1965, Sovrè 1966, Cline 2010.

ARHAJSKO IN KLASIČNO ZGODOVINOPISJE

Vzroke za nastanek »znanosti« pri Grkih gre med drugim iskati v težnji po osmišljanju znanja, torej ne le po empiričnosti, temveč po sistemizaciji pridobljenih ugotovitev. Ta želja po kritični presoji in iskanju resnice se je pokazala v pristopu k iskanju gotovega, kar je postalo stvar preskušanja in zavračanja hipotez. Ta nova oblika miselnega procesa je postala osnova za napredek v znanosti in se je začela kot težnja odražati v vseh znanstvenih panogah, tudi v šele nastajajočem zgodovinoписju, ki ima seveda izvor v istih znanstvenih nagnjenjih kakor naravoslovne vede.

Zgodovinoписje v kasnejšem pomenu besede se je razvilo iz različnih začetkov, toda brez dvoma je temeljni vir za nastanek zgodovinoписja mit,¹¹ ki je Grkom dolgo služil namesto »prave« zgodovine. Razvoj od mita oziroma mitologije k »pravemu« zgodovinoписju v resnici ni proces prehoda od napačnega pristopa k pravilnemu, ker so prav nekateri elementi umevanja na mitološki ravni postali ključnega pomena za razvoj v zgodovinoписju. »Izločanje« zgodovinskega jedra iz *lógoi*, se pravi osamosvojitve in razvoj zgodovinoписja iz mitologije, je bilo dolgotrajen proces, ki je bil zares uspešen šele pri Tukididu, zato je naslov »arhaisko in klasično zgodovinoписje« pravzaprav nekoliko preobširen. Od prvih proznih piscev, ki bi jih lahko uvrstili v kanon zgodovinoписcev, do prehoda iz 5. v 4. stoletje pr. Kr. se je v slabih 150 letih zvrstilo veliko število avtorjev, ki so pisali različne zgodovinoписne »zvrsti«. Razvoj od prvih tovrstnih zvrsti do vrhunca tega obdobja, ki ga predstavljata Herodot in Tukidid, je bil sicer stalen, ne pa tudi premočrten; nekatere zvrsti, ki so se pojavile med prvimi, denimo mitografija in genealogije, so pisali še Herodotovi sodobniki. Če torej želimo ponazoriti živahno in raznovrstno dejavnost »arhaiskega in klasičnega« zgodovinoписja, moramo naštetih nekatere najpomembnejše »zgodovinoписne« zvrsti in njihove vidnejše pisce.

¹¹ Gl. poglavje »Mitični začetki zgodovinoписja«.

Eden od osnovnih pogojev za razvoj te literarne zvrsti je moralo biti na vsak način živahno kulturno in gospodarsko razvito okolje, ki je spodbujalo tudi težnjo po potovanjih in (gospodarskih) stikih s sosednjimi ljudstvi; to okolje je bil prostor jonske Male Azije,¹² od koder tudi izvirajo prvi pisci. Idealen medij za to novo zvrst (in sploh za vse vrste znanstvenega pisanja) je proza; pesniški jezik namreč ni bil več v celoti ustrezen za potrebe znanstvenega pisanja, ki zahteva natančen, predvsem pa abstrakten besednjak. »Muza je torej morala sestopiti s svojega voza in nadaljevati peš,« duhovito ugotavlja L. R. Palmer (1980, str. 143) in opozarja na bliskovit razvoj proze v 6. in 5. stoletju: medtem ko se celo najpreprostejše epigrafsko gradivo, denimo sezname imen, začne pojavljati šele v začetku 6. stoletja,¹³ je bil že do srede 5. stoletja pr. Kr. oblikovan tehnični prozni jezik, ki je bil v celoti primeren za izražanje natančnih opažanj, teoretičnih razglabljanj in znanstvenih ugotovitev. Ob tem pa velja izpostaviti dejstvo, da je bila v času nastajanja prvih proznih del »običajni« medij za komuniciranje z javnostjo pesniška forma; snov prvih proznih del, denimo Anaksimena in Ferekida, ki so nastajala proti koncu 6. stoletja pr. Kr., bi bila prav lahko podana tudi v heksametrih.¹⁴ Ta dela naj bi nastajala kot zapiski za »predavanje« filozofskih oziroma (v Ferekidovem primeru, gl. spodaj) genealoško-zgodovinskih idej poslušalcem. V tem pogledu se seveda razvoj zgodovinske proze zdi še toliko bolj osupljiv.

Znotraj samega zgodovinopisja je glede na njegov značaj družbene angažiranosti seveda nujno prišlo tudi do postopnega profiliranja posameznih zvrsti, od najzgodnejših potopisov in lokalnih zgodovin do splošnih zgodovinskih pregledov in zgodovinskih monografij.¹⁵ Posamezne zvrsti

¹² To pomeni, da so prvi »zgodovinopisni« izdelki nastali v jonskem gr. narečju, kar pa je bilo za razliko od ostalih literarnih zvrsti kmalu preseženo; »uradni« jezik zgodovinopisja je začel delno opuščati že Herodot, Tukidid pa se mu je sploh odrekel.

¹³ Na tem mestu ne upoštevamo napisov v t. i. linearni B-pisavi; ti napisi na glinastih tablicah iz druge polovice 2. tisočletja pr. Kr. so bili predvsem sezname in upravne notice brez večje »prozne« vrednosti, vendar nekatere ugotovitve dopuščajo tudi obstoj celovitejših besedil.

¹⁴ O primernosti heksametra za filozofski oziroma naravoslovni spis nazorno priča denimo Lukrecijeva filozofska in didaktična pesnitev *O naravi sveta* (*De rerum natura*), ki je bila objavljena po avtorjevi smrti okoli sredine 1. stoletja pr. Kr.

¹⁵ Zlasti v 4. stoletju pr. Kr. je ta profiliranost posameznih zgodovinopisnih zvrsti dosegla največji razmah (gl. spodaj).

grškega zgodovinoписja so se tedaj že dokončno oblikovale in nekateri pisci so v posameznih zvrsteh postavili povsem moderna merila ustvarjanja, tako da so se tudi te oblike zgodovinoписja obdržale skozi skoraj vso antiko in seveda prodrle tudi v srednjeveško evropsko literarno sfero. Temu primerno posameznih avtorjev ne moremo obravnavati po strogo kronološkem zaporedju, temveč raje v okviru njihove literarne dejavnosti.

ZGODOVINOPISJE V 6. IN 5. STOLETJU PR. KR.¹⁶

POTOPISI: PERÍODOS IN PERÍPLOUS

Med prvimi »zgodovinoписnimi« (in sploh proznimi) besedili moramo omeniti dve zvrsti, namreč *períodos* (potopis) in *períplous* (opis plovbe), ki sta sicer predvsem geografske narave, vendar sta za razvoj zgodovinoписja ključnega pomena; v opisih teh medkulturnih stikov so namreč Grke zanimali zlasti *nómoi*, tj. običaji sosednjih ljudstev.

Poleg najpomembnejšega predstavnika te zvrsti, Hekataja, velja omeniti zlasti Skilaksa iz Kariande (*Skýlaks*), ki je spremljal Dareja I.¹⁷ na njegovem bojnem pohodu, in sicer najbrž na delu poti od Inda do današnje Savdske Arabije. Njegovo *akmé* lahko torej postavimo v čas okoli 519 do 512 pr. Kr. Borni fragmenti, ohranjeni v obliki citatov pri Hekataju in Herodotu, kažejo na bogato geografsko znanje in širok etnografski interes. Z njim večinoma povezujejo naslov *Opis morij onkraj Heraklovih stebrov* (*Períplous tôn ektòs tôn Herakléous stelôn*), nekateri pa dopuščajo tudi avtorstvo spisa z naslovom *Opis morij obljudene Evrope, Azije in Libije* (*Períplous tês thalásses tês oikouménés Európes kai Asías kai Libýes*), vendar gre po vsej verjetnosti za kompilacijo, ki ni Skilaksovo delo. *Períodos* oziroma *períplous* je bil proti koncu 6. in v prvi polovici 5. stol. pr. Kr. dobro zastopana in precej razširjena literarna oblika; to potrjuje tudi dejstvo, da je v približno istem času v Masiliji ustvarjal Evtimen (*Euthyménes*), ki je sestavil *períplous* o potovanju od Masilije do afriške obale (ohranjen je fragment pri Hekataju in nekaj pri Herodotu), v Kartagini pa Hanon (*Hánnon*), ki je najkasneje

¹⁶ Dva najpomembnejša avtorja iz 5. stoletja, Herodot in Tukidid, v tem pregledu nista posebej izpostavljena, ker je zanju na voljo obsežna razlaga v ustreznih podglavjih.

¹⁷ Perzijski kralj od leta 521 do 486 pr. Kr. Na oblast je prišel po Kambizovi smrti, potem ko je strmoglavil uzurpatorja, domnevnega Kambizovega brata.

v prvi polovici 5. stoletja pr. Kr. napisal *períplous* v kartažanskem jeziku, katerega prevod je nastal v helenističnem obdobju: *Períplous Hanona, kartažanskega kralja (Hánnonos Karkhedoníon basiléos períplous)*.¹⁸

LOGOGRAFI

Pod skupnim imenom *logografi* (Tukidid ta izraz polemično rabi (1,21) za vse starejše pisce, tudi za Herodota – slednji je Hekataja imenoval *logopoiós*)¹⁹ moramo, zopet poleg najpomembnejšega predstavnika – Hekataja, naštetih nekaj najpomembnejših piscev²⁰ te zvrsti, pri čemer se velja odpovedati kronološkemu vrstnemu redu, saj so bili mnogi pisci sodobniki.

Ena zanimivejših osebnosti tega časa je nedvomno Dionizij iz Mileta (*Dionýsios*); po maloštevilnih in nezanesljivih podatkih, ki se večinoma nanašajo na 5. stoletje pr. Kr., lahko sodimo, da je bil kronist Dareja I. Napisal je delo *Perzijska zgodovina (Persiká)*, ki je bilo po vsej verjetnosti prvo zaključeno delo o zgodovini orienta.

Haron iz Lampsaka (*Kháron*), ki je nekoliko starejši od Herodota, je za preučevanje grškega zgodovinskega precejšnjega pomena predvsem zato, ker eno njegovih del morda predstavlja osamljen poskus zgodovinske zvrsti, ki se pri Grkih ni ravno prijela, namreč pisanja zgodovine po letopisih. Vzrok za to je preprosto v dejstvu, da pisanje letopisov, ki je bilo pri Rimljanih ključnega pomena za razvoj zgodovinskega, pri Grkih ni imelo prave vloge (obstajali so sicer osamljeni primeri). Haronovo delo *Kronika Lampsakanov (Hóroi Lampsakekôn)* v štirih knjigah je morda napisano na podlagi takšnih »letopisov« (gr. *hóroi*, lat. *annales*); poleg tega je napisal še več »regionalnih« zgodovin: *Persiká*, *Aithiopiká* in *Kretiká*.

Med zgodnejšimi pisci regionalnih zgodovin velja omeniti tudi Ksanta iz Lidije; napisal je delo *Zgodovina Lidijcev (Lydiká)*, ki je bilo v antiki

¹⁸ V delu *Morska obala (Ora maritima)*, katerega avtor je Avien (*Rufus Festus Avienus*, 4. stoletje po Kr.), so se ohranili tudi fragmenti za *períplous*, ki je verjetno nastal na italjskih tleh v približno istem času, kot je deloval Skilaks iz Kariande.

¹⁹ F. Creutzer je z izrazom *logografi* neustrezno poimenoval začetnike geografije in zgodovine pred Herodotom.

²⁰ Seznam vseh pomembnejših zgodovinske piscev starejše dobe je oskrbel že Dionizij Halikarnaški v spisu *De Thucydide (O Tukididu)*.

precej cenjeno, tako da je bilo v helenistični dobi celó ekscerpirano, vendar je njegova avtentičnost vprašljiva.

Sicer pa med logografi nikakor ne smemo prezreti še dveh piscev, namreč Akuzilaja iz Argosa (*Akousilaos*) in Ferekida s Siroso (*Pherekýdes*),²¹ ki sta danes že precej pozabljena, vendar sta kot literata izjemno zanimiva. Prvi, nekoliko mlajši od Hekataja in prav tako mitografski pisec, je v svojem delu *Genealogije* (*Genealogíai*) razširil obstoječo mitografsko shemo z obsežno kozmogonijo in teogonijo, na katero je navezal »zgodovino« človeškega rodu in jo prek genealogij razvijal od Foroneja²² do *Trojanskega cikla*. Ne gre toliko za čisto racionalizacijo mitske snovi kot za sklenjeno preoblikovanje izročila po Heziodu in lokalnega epa *Phoronís*. Delo, katerega suhoparni značaj so mestoma poživljali ekskurzi v obliki različnih zgodb, je bilo brano še v 4. stoletju pr. Kr., kot vir drugim piscem pa se je najbrž ohranilo še dlje.

Ferekid s Siroso, mitograf in kozmolog, katerega *akmé* lahko postavimo nekoliko pred leto 500 pr. Kr. (Apolodor je njegovo *akmé* postavil celo v leto 544 pr. Kr. in ga je štel za sodobnika Anaksimandra), je v antiki veljal za začetnika proze (gl. 1. fragment v izboru besedil k poglavju o Hekataju).²³ V svojem delu *Sedem votlin oziroma Združitev bogov ali Teogonija* (*Heptámykhos étoi Theokrasía è Theogonía*),²⁴ ki je ohranjeno

²¹ Ferekida s Siroso ne smemo zamenjevati z istoimenskim piscem iz Aten, ki je ustvarjal pred peloponeško vojno (verjetno v prvi polovici 5. stoletja pr. Kr.) in je v svojem delu »Zgodovina« (*Historíai*), ki po svoji obliki nedvomno sodi še v arhaisko dobo (ohranjen je le v fragmentih), sestavil genealoški pregled od teogonije do junaške dobe in z opisom njenih dinastij, katerih potomci so bili njegovi sodobniki; v tem delu se je posvečal tudi (zlasti atenskim) običajem.

²² Foronej (*Phorōneús*), sin reke Inah (*Ínakhos*), je bil mitološki ustanovitelj mesta Argos, v epu *Phoronís* (okoli 600 pr. Kr.) pa nastopa tudi kot prvi človek; Akuzilaj se je precej tesno opiral na to lokalno izročilo. Kasnejši pisci so Foroneja obravnavali različno: Plinij st. ga je imel za prvega kralja Grčije, Pavzanas pa za iznajditelja ognja in omike.

²³ Okrog Ferekida se je v antiki spletla obsežna tradicija, ki ga je občasno uvrščala med sedem modrih; poleg tega je tradicionalno veljal za Pitagorovega učitelja, kar pa je lahko tudi posledica tega, da je bil (ob Talesu) med prvimi, ki so bili prepričani v neumrljivost duše, in da je v grški literaturi morda prvi oblikoval koncept metempsihoze.

²⁴ Naslov v tej obliki ohranja *Suda*; Ferekid svojega dela vsekakor ni naslovil, saj je bil koncept naslova literaturi njegove dobe še povsem tuj. Glede na vsebino bi se naslov v resnici moral glasiti *Pet votlin – združitev bogov oziroma teogonija* (*Pentámykhos*).

zgolj v bornih fragmentih, je Ferekid razvil zapleteno razlago o rojstvu bogov iz treh večnih, neminljivih »prabožanstev«,²⁵ ki jih imenuje Zevs, Gaja in Kronos (*Zás, Khthonié* in *Khrónos*). Vsekakor je bila Ferekidova teogonija brana še pozno v antiki in je pustila močan vtis pri kasnejših filozofih, o čemer priča tudi dejstvo, da je bilo delo vedno znova predmet alegoričnih razlag, mnogi – med njimi denimo Aristotel – pa so s Ferekidom tudi polemizirali.

ZGODOVINOPISJE V 4. STOLETJU PR. KR.

V 4. stoletju pr. Kr. je grško zgodovino pisje doživelo izjemen razvoj. Že Dionizij Halikarnaški je ugotovil, da v enem dnevu ne bi utegnil naštetih vseh del, ki so jih sestavili zgodovino pisce 4. stoletja, toda še zgovornejši je podatek, da je zgodovino pisje tega obdobja ocenil za »siromašno«. V resnici se je v obdobju od Ksenofonta do Polibija, se pravi v skoraj dvesto letih, od tako rekoč nepregledne množice zgodovino piscev, ohranilo izredno malo (večinoma fragmentarnega) gradiva. Kanon desetih zgodovino piscev, ki je nedvomno konstrukt klasicističnega gibanja v 1. stoletju pr. Kr., navaja naslednja imena: Herodot, Tukidid, Ksenofont, Filist, Teopomp, Efor, Anaksimén, Kalisten, Helanik, Polibij. Ohranila so se le dela prvih treh in zadnjega (Tukididovo in Polibijevo delo v okrnjeni obliki), pri tem pa gotovo ni naključje, da so vsi, razen Polibija, pisali pred Aleksandrovo smrtjo; po Aleksandrovi smrti in vzpostavitvi treh dinastičnih kraljestev je namreč predmet pisanja postal zapleten odnos med posameznimi centri moči.

Postavlja se vprašanje, katere pisce še smemo šteti za predstavnike »klasičnega« zgodovino pisja. Nekoliko posplošeno bi lahko v to kategorijo zajeli vse (pomembnejše) zgodovino pisce pred Filipovo smrtjo oziroma Aleksandrovo inavguracijo (336 pr. Kr.), vendar bi bila to v resnici preohlapna opredelitev. Poleg strogo časovne definicije moramo namreč upoštevati vsaj še metodološki, vsebinski in stilistični kriterij;²⁶ v tem pogledu

²⁵ Filozofsko je ta razlaga blizu pogledom nekaterih predsokratskih filozofov in v diametralnem nasprotju s Heraklitovo razlago o prvobitnem kaosu.

²⁶ Med temi »kriteriji« moramo strogo upoštevati vsaj metodološki kriterij, to pa je predvsem načelo avtopsije; vsebinskemu kriteriju bi se odrekli še najlaže – če bi denimo vztrajali samo pri piscih univerzalnih zgodovin, bi se morali odreči Filistu (gl. zgoraj).

nekaterih piscev nikakor ne bi mogli z gotovostjo uvrstiti med »klasične« – tak primer so denimo »atidografi« (gl. spodaj), ki so ustvarjali v 5., 4. in celo 3. stoletju pr. Kr., vendar jih kot pisce strogo lokalne zgodovine ne moremo obravnavati kot predstavnike »klasičnega« zgodovinopisja, tudi tistih ne, ki so ustvarjali v 5. in 4. stoletju.

Ob tendencah razvoja zgodovinopisja v 4. stoletju se je dejansko pokazala prava vrednost Herodota in Tukidida. Kljub dokazljivo širokemu razvoju zgodovinopisja (za to obdobje se navaja več sto imen) namreč ne bi bila pretirana trditev, da 4. stoletje dejansko pomeni zaton zgodovinopisne proze, ki je resnično oživila šele s Polibijem; čeprav doseže atiška proza v prvi polovici 4. stoletja svoj vrhunec – v Platonovih delih ter Izokratovih in Demostenovih govorih, se začne angažirana, korektna pripovedna zgodovina, še bolj pa sodobna monografija, do nadaljnega čedalje bolj umikati »stranskim« zvrstem: horografiji (lokalni zgodovini), biografiji in geografiji. To pomeni nezadržan padec v kakovosti zgodovinskih del, ki ga lahko pojasnimo s pomanjkanjem »zunanjih dražljajev«, tj. ustreznе politične klime. Podobno kakor v govorništvu, kjer se je aktivno, politično angažirano življenje »z govorniških odrov preselilo v učilnice«, se je aktivna, politično angažirana zgodovina s »svetovnega odra« preselila v salone in arhive, ambicije po razlagi vzrokov za konflikte pa so se umaknile želji po enciklopedičnosti.

Herodot in predvsem Tukidid sta zgradila tako prepričljivo zgodovinsko dediščino, da jima je sledila vrsta posnemovalcev. Med (številnimi) Herodotovimi posnemovalci naj omenimo Ksenofonta, ki mu mnogi celo odrekajo mesto v kanonu zgodovinopiscev ob Herodotu in Tukididu, vendar ne moremo mimo dejstva, da je imel Ksenofont (gl. ustrezno poglavje) v svoji *Grški zgodovini* resne zgodovinske ambicije, kar je razvidno že iz tega, da jo je kronološko (in deloma stilno) navezal na Tukididovo *Peloponeško vojno*. Po Tukididu se je zgledovala vrsta piscev, ki so posnemali njegov slog²⁷ ali pa jemali njegovo zgodovino za izhodišče svojega dela; Tukididovo pripoved so nadaljevali (vsaj) Ksenofont, Teopomp (gl. ustrezno poglavje) in Kratip. Število teh piscev se sicer od priročnika do priročnika spreminja, vendar si vsaj trije zaslužijo natančnejšo omembo, zopet ne nujno po kronološkem vrstnem redu.

²⁷ Ta tradicija ima izjemen potencial, o katerem je praktično nemogoče razpravljati, saj so se razni pisci tako stilno kot metodološko zgledovali po Tukididu skozi vso antiko (gl. poglavje o Salustiju).

Za Tukididove posnemovalce, tj. pisce, ki so se vsebinsko in stilno najbolj naslonili na njegovo *Peloponeško vojno*, bi lahko polemično uporabili izraz *Thoucydidei*, čeprav jim s tem seveda ne odrekamo njihovih zgodovinopisnih ambicij. O Kratipu (*Krátippos*) iz Aten je znanega malo; po skopih podatkih naj bi bil Tukididov sodobnik ali le malo mlajši; nekateri (med njimi npr. Jacoby) so celo mnenja, da gre za namišljenega avtorja, poznohelenistični konstrukt, ki je ostal brez vsakršne omembe v vseh pregledih antičnih piscev (npr. v Diodorjevi *Kroniki*), in da gre torej za potvorbo prevladujočega zgodovinopisnega stila zgodnjega 4. stoletja. Kratip je svojo zgodovino kronološko navezal na Tukididovo delo in obdelal obdobje od leta 411 do najkasneje leta 394 pr. Kr. Stilno se delo precej navezuje na Tukidida; ta vtis dodatno potrjuje dejstvo, da v delu ni nobenih neposrednih govorov, po čemer smemo sklepati, da je avtor želel ustvariti podobnost z osmo knjigo Tukididove zgodovine.

Filist (*Phílistos*) iz Sirakuz (okoli 430–356/55) je napisal *Zgodovino Sicilije* (*Sikeliká*). Delo je bilo brez dvoma zasnovano kot celovit torzo, vendar je bila zgodovinska snov obravnavana v dveh delih: prvih sedem knjig vsebuje zgodovino Sicilije do leta 406/5, drugih šest knjig pa sodobno zgodovino, tj. vladavino Dionizija I. (štiri knjige) in Dionizija II. Zgodovina vladavine Dionizija II. se je dolgo ohranila kot samostojen torzo in je iz nje kasneje črpalo več sicilskih piscev, iz prvega dela, ki je obravnaval starejšo zgodovino Sicilije, pa sta kasneje črpala Teopomp in Efor (gl. ustrezno poglavje). Filist se je stilno in vsebinsko precej naslanjal na Tukidida; temu primerno ga je Ciceron poimenoval kar »mali Tukidid« (*paene pusillus Thucydides*: v pismu bratu Kvintu, 2,11,4), celo do te mere, da je za nekatera zgodovinska poglavja (npr. poraz atenske vojske pri Sirakuzah) raje črpal pri Tukididu, kot da bi se zanesel na svoje podatke iz avtopsije.

Eno najbolj spornih vprašanj za to obdobje je avtor *Grške zgodovine* iz Oksirinha. *Grška zgodovina* (*Helleniká*) iz Oksirinha je zgodovinsko delo, ki, podobno kot v Kratipovem primeru, nadaljuje Tukididovo pripoved od leta 411 in sega do najkasneje 387/6 pr. Kr. Od dela so se ohranili le fragmenti, vendar so nekateri dovolj obsežni, da je bila mogoča rekonstrukcija sloga in ocena obsega. To delo je z današnjega stališča izjemno zanimivo tudi zato, ker gre za enega redkih primerov v zgodovinski literaturi, ko se je pisec razmeroma natančno ukvarjal tudi z državno ureditvijo (*politeía*) – v tem primeru z državno ureditvijo Bojotije –, čeprav bistveno manj natančno oziroma teoretično poglobljeno kot kasneje denimo Polibij. O precejšnji priljubljenosti tega dela (in morda precejšnjem

pomenu njegovega avtorja) v antiki pričajo denimo nedavno objavljeni fragmenti iz Kaira (objava leta 1976), ki jih je natančna datacija na podlagi njihove pisemske oblike uvrstila v 1. stoletje po Kr., torej več kot 400 let po njihovem domnevnem nastanku; znano je tudi, da je iz tega dela črpal Efor (gl. ustrezno poglavje). O tem, kdo je pravi avtor te zgodovine, je bilo prelito morje črnila, v »ožji izbor« pa sta se uvrstila predvsem dva pisca, namreč Kratip in Teopomp, vendar to vprašanje ostaja do nadaljnega bolj ali manj odprto.

ATIDOGRAFI

Nazadnje velja v širšem kontekstu tega poglavja omeniti še en zanimiv pojav v zgodovinopisju »klasične« dobe, namreč t. i. *atidografe*. Ker gre za vrsto piscev, ki so ustvarjali že v 5. stoletju in skozi vse 4. stoletje celo do srede 3. stoletja pr. Kr., poleg tega pa je njihov predmet pisanja strogo vzeto »lokalna« zgodovina, jih je primerneje obravnavati posebej. Gre za avtorje, ki so z razmeroma znanstvenim pristopom zbirali gradivo, vključno z mitološkim, povezano z zgodovino Aten oziroma širšim področjem Atike. Kronike atidografov so vsebovale izjemno bogat pregled atiških starožitnosti, mitologije, kulture in političnih institucij, vendar so ti pisci večinoma zavzemali apologetično stališče do svojega predmeta in povečevali slavo Aten. Prvi pisec lokalne atenske zgodovine, ki bi lahko veljal za predhodnika atidografov, je Helanik z Lezbosa, Tukididov sodobnik, čigar *Atenska zgodovina* je izšla kmalu po letu 404 pr. Kr.; Tukidid ga ni cenil prav dosti, saj mu je očital številne netočnosti. Med pomembnejšimi atidografi lahko naštejemo še Androtiona (4. stoletje pr. Kr.) in Filohora (3. stoletje).

G. P.

Literatura: Grant 1995, Marincola 2001, Palmer 1980, West 1971.

HEKATAJ IZ MILETA

Hekataj, sin Hegesandra, je bil pred Herodotom prvi pomembnejši geograf in zgodovinar, tako imenovani »logograf« (gl. zgoraj). Hekataj je pripadal stari miletski aristokraciji in je živel od okoli 550 do okoli 480 pr. Kr., o

čemer sklepamo na osnovi Herodotovega poročila o uporih maloazijskih jonskih Grkov (500–494 pr. Kr.; 5,36; 124–126), ki ga je Hekataj Grkom zaradi ekonomske in vojaške premoči perzijskega kraljestva zaman skušal odsvetovati, prigovarjal pa je, naj zgradijo mornarico. Po neuspešnem jonskem uporu se je pri satrapu Artafernu zavzel za neprestroge ukrepe proti Grkom (Diod. 10,25,4). Vloga, ki jo je odigral v političnem življenju svoje domovine, kaže na starejšo zrelo osebnost. Ni gotovo, ali je doživel perzijske vojne. Veliko je prepotoval (Agathem., T 12a [Jacoby]) in preživel daljši čas v Egiptu (Herod. 2,143). Pri Strabonu (14,1,7) je ohranjen verjetno napačen podatek, da je bil Hekataj učenec Anaksimandra, avtorja prvega zemljevida tedaj znanega sveta. Njegov učitelj je bil Tales (oba sta bila iz Mileta), prvi znani grški filozof, ki je skušal svet razložiti racionalno in ne mitično in ki je napovedal sončni mrk 28. maja 585. leta. Nedvomno sta oba filozofa nanj odločilno vplivala.

Pri F. Jacobyju (*Fragmente der griechischen Historiker*, Berlin 1923–; Hekataj: *FGrHist* 1) je ohranjenih 25 notic o Hekatajevem življenju (T 1–25) in 373 fragmentov iz njegovih sicer izgubljenih del (F 1a–373). Izvirajo predvsem iz del gramatikov, raznih sholij (učenih komentarjev poznejših gramatikov k delom klasičnih grških in latinskih piscev) in leksikonov, pa Atenaja, Strabona, Pavzanija, največ pa jih je iz Štefana iz Bizanca. Ohranjeni so fragmenti iz dveh njegovih večjih del: prvo je *Genealogija* (*Rodovniki*), imenovano tudi *Historíai* (*Zgodovinski oris*) in *Heroología* (*Pripovedi o herojih*), od katerega je ohranjenih 35 fragmentov, ki govorijo o ustanovitvi posameznih grških mest, o Devkalionovih potomcih (Devkalion in Pira sta bila edina, ki sta preživela vesoljni potop), o Argonavtih, Danaidah (petdesetih Danajevih hčera, ki bi se morale poročiti z bratrance, Egiptovimi sinovi, pa so z očetom zbežale v Argos), Heraklu in njegovih potomcih; nekateri se nanašajo na tebanske sage in na razna druga legendarna grška izročila, ne obravnavajo pa dogodkov sodobnosti oziroma polpreteklega dogajanja.

338 fragmentov je ohranjenih iz njegovega drugega dela: *Periégesis* oziroma *Períodos gês* (*Opis zemlje; Potopis znanega sveta*), ki je bilo razdeljeno na tri dele. Fragment 36 (a in b) se nanaša na zemljevid, ki je bil razširjena in popravljena verzija Anaksimandrovega. Drugi fragmenti izvirajo iz dveh knjig, ki sta sestavljali *Opis zemlje* in sta bili pozneje poimenovani *Evropa* in *Azija*. Iz ohranjenih odlomkov je razvidno, da je *Opis* vseboval vse tedaj znane dežele. V prvi knjigi je Hekataj obravnaval dežele od Hispanije, Ligurije, Keltoev, Etruščanov, Sicilije, Italije, vzhodnojadranske obale,

Grčije, otokov tračanske in azijske obale do Makedonije, Trakije, Skitije ter severne Evrope. Druga knjiga, *Azija*, ki je vključevala tudi Afriko, je obsegala vse maloazijske dežele od Črnega morja, Helesponta, Troade, prek Jonskih otokov, Lidije, Karije, Likije, Pamfilije in Kilikije, dalje vzhodno Azijo in Egipt, Etiopijo in Libijo. Nekaj fragmentov ni mogoče opredeliti, nekaj jih morda celo ni pristnih.

Hekataj je smatral zemljo za okroglo ploščo, ki jo je obdajal ocean, razdeljena pa je bila na dva enaka dela, Evropo in Azijo. Ločila naj bi ju linija, ki je potekala od Sredozemskega do Črnega morja v smeri vzhod – zahod, medtem ko naj bi jo v smeri sever – jug potekajoča linija po Donavi in Nilu delila na štiri enako velike kvadrante. Tudi posamezne dežele so imele pri Hekataju obliko pravilnih geometričnih likov. Predvsem je opisoval obalne predele, vendar tudi notranjost, ponekod je njegov opis segel do roba zemlje. Poudarek je dal stvarnim podatkom o zemlji in njenih prebivalcih, pri čemer mu ni bil pomemben stil pisanja, prav tako ne neposredna uporabnost njegovega dela, kar ga loči od opisov obale, t. i. periplov. Opisoval je ljudi in kraje, ljudstva in njihove običaje, meje, reke, gorovja, naravo, rastlinstvo in živalstvo ter naravne pojave.

Hekataj je pisal v arhajskem jeziku in v preprostem, opisnem stilu (že to je njegovemu delu dajalo videz zgodovinske kredibilnosti), vendar je bilo po nekaterih ohranjenih besedilih sodeč pri njem že opaziti zametke razčlenjene, ritmične proze (gl. izbor besedil, 4b) . Ne moremo ga še smatrati za zgodovinarja v modernem pomenu besede (to je šele Herodot), kajti ni poznal enotnega koncepta zgodovine in obdobja, ki ga je obravnaval, zato tudi ne enotne zgradbe dela. Lahko pa ga štejemo za glavnega predstavnika znanstvene geografije, predvsem pa njegovo delo nedvomno predstavlja začetek znanstvenega obravnavanja zgodovinskega dogajanja. Kritiziral je mite, vendar je legendarno zgodovino – kot vsi antični zgodovinarji za njim – presojal z merili sodobnosti in jo zgolj skušal očistiti pretirane čudežnosti. Iz njegovega dela je črpal Herodot, na katerega so nekateri Hekatajevi pogledi in poročila močno vplivali; za nekatere odlomke je celo znano, da jih je Herodot dobesedno prepisal iz svojega predhodnika, tako npr. opis krokodila, povodnega konja in feniksa (2,70; 71; 73).

M. Š. K.

Literatura: Immerwahr 1985, Jackoby 1968, Nicolai 2011, West 1991.

IZBOR BESEDIL²⁸

1) Suida

Hekataj iz Mileta, Hegesandrov sin. Rodil se je za časa Dareja, Kambizovega²⁹ naslednika, kot sodobnik Dionizija iz Mileta,³⁰ tj. med 62. olimpijado. Zgodovino-pisec. Pri Hekataju, ki je bil tudi Protagorov učenec, črpa mlajši Herodot iz Halikarnasa. Prvi je bil, ki je v prozi napisal delo zgodovinske narave (*historía*); prvo prozno delo (*syngraphé*) je napisal Ferekid, medtem ko Akuzilajeva³¹ dela niso pristna.

2 a) Agatem

Anaksimander iz Mileta, Talesov učenec, je prvi izdelal zemljevid znanega sveta, Hekataj iz Mileta, ki je bil daleč po svetu, pa ga je dopolnil do osupljivih podrobnosti. Helanik z Lezbosa, izredno učen mož, je stvarno popisoval zgodovino. Sigijec Damast je napisal *Periplus*, pri tem pa obilno črpal iz Hekatajevih del. Zatem so Demokrit, Evdoks in še nekateri drugi izdelali [svoje] Zemljevide in potopise³² ...

b) Dion Perieget

Kdo so bili, ki so prvi na zemljevidu orisali znani svet? Prvi je bil Anaksimander, drugi Hekataj iz Mileta, tretji Talesov učenec Demokrit in četrti Evdoks.

3 a) Demetrij

Hekataj iz Mileta pravi takole: »O stvareh pišem, kakor presojam, da so resnične. Grških zgodb, ki se mi zdijo naravnost smešne, je namreč brez števila.³³

b)

Namen [teh] členov je skladno izražanje [določenih] misli; [posamezni členi] lahko vsebujejo tudi zaključeno misel, kakor denimo v primeru uvoda v Hekatajevi Zgodovini: »Hekataj iz Mileta pravi takole.«

²⁸ Prevod in opombe G. Pobežin po izdaji F. Jacoby, *FGrHist* 1.

²⁹ Darej je bil perzijski kralj od leta 521 do 486 pr. Kr.; Kambiz, sin Kira Velikega, je bil perzijski kralj od leta 530 do 522 pr. Kr.

³⁰ Dionizij iz Mileta, domnevni pisec *Perzijske zgodovine*.

³¹ O Ferekidu in Akuzilaju gl. poglavje »Arhaisko in klasično zgodovino-pisje«.

³² Z besedo »potopis« je mogoče prevesti dva grška izraza: *períplous* in *períodos*. *Períplous* je »opis plovbe«, *períodos* pa »opis poti«.

³³ Po nekaterih razlagah naj bi Hekataj s tem meril predvsem na genealoška izročila, s katerimi je bil prežet ves grški svet; v Atenah, denimo, so bila ta izročila zlasti močna, kar naj bi pogojevalo rivalstvo med posameznimi vplivnimi družinami.

4) Štefan iz Bizanca

Heziod pravi, da so [Argonavti] pripluli po reki Fasis, toda Hekataj to trditev zavrača, češ da se Fasis ne izliva v Črno morje. Pa tudi odpluti niso mogli po Tanaidi, temveč po isti reki, po kateri so bili prišli, kakor pravi Sofokles v Skitih. Tudi Kalimah omenja, da ne tisti, ki so kdaj pluli po Jadranskem morju, niso naleteli na Argonavte, kakor tudi ne tisti, ki so mimo Črnih peči pluli proti Kerkiri, koder so se svoje dni mudili Argonavti. Ko namreč Ister, ki izvira v krajih Hiperborejcev, teče med Skitijo in Trakijo, se razcepi na dva toka, od katerih se eden izliva v Črno morje, drugi pa v Tirenko morje.

5 a) Agatem

Stari so znani svet risali kot okroglo ploskev, sredi katere je Grčija, sredi te pa Delfi, ki so kakor popek sveta. Demokrit je bil prvi, ki je ugotovil, da je zemlja [po obliki] podolgovata in da v dolžino meri poldrugi obseg svoje širine; podobno je menil tudi Dikajarh Peripatetik. Po Evdoksovem mnenju zemlja v dolžino meri celo dvakrat toliko kot v širino, po Eratostenovem pa še več.

b) Herodot

Na smeh mi gre, ko vidim, kako so se mnogi lotili zemljevida sveta in kako ga nihče ni izgotovil po pameti. Nekateri rišejo Okean, kako teče okoli zemlje, ki je okrogla, kakor bi jo očrtal s šestilom, Azijo pa delajo enako veliko kakor Evropo.

6 Štefan iz Bizanca

Liburni: ljudstvo, ki živi ob notranji obali jadranskega zaliva. Hekataj [o njih govori] v ... knjigi Evropa. Ženska oblika imena je Liburnijka. [Uporablja se] tudi izraz Liburnijci. Ime so dobili po nekem prebivalcu Atike Liburnu. Poznamo liburnijske čolne in liburnijski plašč, ki je vrsta oblačila.

HERODOT

Na prehodu iz 6. v 5. stoletje pr. Kr. se je grško zgodovinarstvo v razmeroma kratkem obdobju naposled iz razdrobljenih zametkov in pretapljanja mitov preusmerilo v pravo zgodovino, v Herodotu pa je dobilo reformatorsko osebnost, ki je iz tradicije logografov ob lastnem duhovnem zorenju elegantno, vendar odločno prestopila v »tabor kritične historiografije«.

Herodot se je rodil v Halikarnasu v Kariji, v dorski koloniji matičnega

Trojzena, ki pa je bila globoko prežeta z jonskimi elementi; ti so se, kakor pričajo napisi, kulturno močno uveljavili. Letnica njegovega rojstva, med 490 in 480 pr. Kr., ni povsem gotova. Kakor so domnevali že v antiki, naj bi bil v začetku peloponeške vojne star 53 let – kot najverjetnejše leto njegovega rojstva torej navajajo letnico 484 ali tudi 486 pr. Kr. Njegova družina, ki je uživala visok družbeni položaj,³⁴ se je hitro helenizirala, kljub svojemu deloma karijskemu poreklu, o katerem lahko sklepamo po negrških imenih njegovega očeta (Likses) in strica (Paniásis). Pri slednjem, enem zadnjih epikov homerskega sloga,³⁵ je bil Herodot deležen obsežnega literarnega šolanja.

Po nemirih okoli leta 460 – najbrž je šlo za poskus odstranitve hali-karnaškega tirana Ligdama³⁶ (v kolikšni meri je bil vpleten sam Herodot, ni znano), ki je med drugim dal usmrtiti tudi njegovega strica Paniasisa, je bil izgnan na Samos, vendar sam tega ne omenja. Veliko je potoval: na sever (vse do južnih predelov današnje Rusije), v Babilon, Sirijo in Palestino, štiri mesece je bil v Egiptu (Egipt je na Herodota napravil poseben vtis, tako da je za njegov opis namenil skoraj vso drugo in še del tretje knjige). Med letoma 447 in 444 pr. Kr. je daljša obdobja preživel v Atenah, vendar tega obdobja, ki je bilo eno najpomembnejših v njegovem življenju, sam ne omenja. V Atenah je spoznal Perikla in bil je v tesnih stikih s Sofoklom; prav to omogoča precej natančno datacijo njegovega bivanja v Atenah. Kakšna je bila narava njegovih popotovanj, ni povsem jasno: nekateri jim pripisujejo premoženjske vzgibe, že v antiki pa je prevladovalo mnenje, da se je preživljal s predavanji (v Atenah naj bi ob branju odlomkov iz svojega dela, ki so odkrivali njegovo naklonjenost do mesta, dobil zajetno volilo iz državne blagajne). Leta 444 ali 443 se je udeležil ustanovitve panhelenske kolonije v Túrijih (*Thourioi*) v južni Italiji (Velika Grčija), kjer je verjetno ostal do smrti okoli leta 425 pr. Kr.

Njegovo delo³⁷ *Zgodbe (Historíai)* je bilo najverjetneje objavljeno šele v prvih letih peloponeške vojne, čeprav so nekateri mnenja, da je bilo obja-

³⁴ Po nekaterih virih je izhajal iz plemiške družine, vendar so mnenja o tem deljena.

³⁵ Paniásis (*Panyassis*) je bil grški epski pesnik, ki je napisal dve pesnitvi, *Heraklejo* v 9000 verzih in *Zgodovino Jonije* v 3000 elegičnih distihih, ki pa sta se ohranili le v fragmentih.

³⁶ Vnuk kraljice Artemizije, ki jo Herodot omenja s precejšnjo mero simpatije (7,99).

³⁷ Poleg njegovega poglavitnega dela so mu pripisovali tudi delo z naslovom *Vita*

vljeno šele po avtorjevi smrti, tj. okoli leta 425 pr. Kr.³⁸ Delo je razdeljeno na devet knjig, vendar ta delitev ni pristno Herodotova – uvedli so jo aleksandrijski filologi³⁹ (še najverjetneje Aristarh,⁴⁰ ki je napisal tudi komentar).

Razčlenili bi ga lahko takole:

1,1–5: *Proemij*

6–94: *prvi razdelek*

Evropa in Azija; Grki in Lidijci – zgodovina lidijske monarhije od Gigeša dalje; Krojz (v odstavku o Krojzu, ki govori o njegovi zvezi z Delfi, so pomembni odlomki iz zgodovine Aten in Šparte).

95–216: *drugi razdelek*

Začetki in razvoj Kirove univerzalne monarhije; izčrpen opis Kirovih osvajanj, iz katerih zraste Perzija: pohod zoper azijske Grke, pohod nad Babilon (sledi opis Babilona), vojna zoper Masagete; Kirova smrt.

2,1–3,66: *tretji razdelek*

Kambiz (Kirov sin) in njegov pohod nad Egipt – sledi najdaljši ekskurz v njegovem delu, opis Egipta, ki obsega vso drugo knjigo (v prvi polovici poda na podlagi avtopsije geografski in etnografski opis Egipta, v drugi polovici pa zgodovino faraonov).

3,67–160: *četrti razdelek*

Poraz Egipta, Libije in Kirene, Kambizova smrt; nastop Dareja in preureditev cesarstva (vključeni so natančni opisi politično-ekonomske in ozemeljske ureditve ter izredne ekonomske moči⁴¹); ekskurz o Indiji,

Homeri, ki pa je očitno nepristno; napisano je v jonskem narečju in je najbrž nastalo ob koncu 1. stoletja pr. Kr.

³⁸ Kot argument, da je bilo delo objavljeno po smrti, so nekateri navajali nejasen oziroma premalo definiran zaključek. Težava je v tem, da se je perzijska vojna *de facto* končala leta 479, *de iure* pa precej kasneje – leta 449 s t. i. Kalijevim mirom. Herodot v svojem delu navaja zadnje vojno dejanje, tj. atensko osvojitve Sesta.

³⁹ Delitev na devet knjig je bila vzrok, da so kasneje posamezne knjige dobile naslov po imenih devetih Muz, kakor razlaga epigram neznanega pesnika: *Herodot Muze pod streho je vzel: za to gostoljubnost dala mu sleherna njih knjigo po eno je v dar.* (Anon., *Anth. Gr.* 9,160)

⁴⁰ Aristarh s Samotrake (okoli 215–143 pr. Kr.), vodja aleksandrijske knjižnice v letih 180–145, avtor številnih razprav in komentarjev k delom klasičnih grških piscev; eden njegovih najvidnejših podvigov je bila kritična izdaja Homerja, ki so ji sledile še izdaje Hezioda, Alkaja, Pindarja idr.

⁴¹ Herodot je ob več priložnostih izčrpno opisoval, kolikšna sredstva so imeli

Arabiji in Etiopiji; Darejev pohod nad Samos; upor Babiloncev in drugo zavzetje Babilona.

4,1–5,27: *peti razdelek*

Darejev (sicer ponesrečeni) pohod nad Skite (vključen je obsežen etnografski ekskurz), v Libijo (vključen prikaz grških kolonij v Libiji, zlasti Kirene, ter ekskurz o običajih Libijcev) in Trakijo; Perzijci osvajajo severni Egej.

5,28–6,42: *šesti razdelek*

Osvojitve Perzijcev v Evropi; (neuspela) vstaja maloazijskih Joncev – pomoč Aten in Eritreje (s tem nastopi nova faza konflikta med grškim svetom in Perzijo, Darej priseže maščevanje nad Atenami); nadaljevanje zgodovine grških držav (z opisom nadaljuje tam, kjer se je ustavil v prvi knjigi).

6,43–140: *sedmi razdelek*

Dva Darejeva pohoda proti Grčiji (prvi – proti Atenam in Eritreji – se konča z Mardonijevim brodolomom pri Atosu, drugi – pod poveljstvom Datisa in Artaferna, se konča pri Maratonu); beg špartanskega kralja Demarata v Perzijo (ekskurz o razmerah in medsebojnih sporih grških držav za časa prve perzijske vojne); zmaga pri Maratonu.

7,1–8,96: *osmi razdelek*

Darejeva smrt, nastop Kserksa; Kserks si podvrže Egipt; obsežen opis priprav na pohod zoper Grčijo, podrobno naštevanje ljudstev, ki so se ga udeležila; Grki pod špartansko hegemonijo (zaman) prosijo Gelona Sira-kuškega za pomoč proti Perzijcem (ekskurz o Grkih na Siciliji, njihovih medsebojnih sporih in bojih s Kartažani); Kserksov pohod skozi Trakijo, Makedonijo in Tesalijo; bitka pri Termopilah (Leonid, Efiat), pomorska bitka pri Artemiziju, osvojitve Aten, bitka pri Salamini.

8,97–9,121: *deveti razdelek*

Kserksova vrnitev v Azijo; Atene zavrnejo Mardonijevo ponudbo o zvezi; Mardonij zažge Atene in se umakne v Bojotijo; bitka pri Platajah; bitka pri Mikali; Atenci osvojijo Sest.

Kot je razvidno iz vsebinskega pregleda, tematske cezure ne sovpadajo povsem s »fizično«
Aristarhovo delitvijo. Vprašanje zgradbe je zelo

perzijski kralji na razpolago, s čimer je učinkovito izpostavil razliko med Perzijo kot ekonomsko velesilo, ki ima tudi neomejen človeški potencial, in v primerjavi z njo neznatno Grčijo.

zapleteno in je dvignilo vsaj toliko prahu kot homersko vprašanje.⁴² Eno najtežjih vprašanj glede *Zgodb* je, ali je bilo delo enotno, torej napisano v enem kosu, ali po plasteh in v skladu z avtorjevo osebno rastjo.

Stroka se je pri preučevanju Herodota razdelila na dva tabora: na analiste in unitarijance (izraza sta izposojena prav iz terminologije glede homerskega vprašanja), pri čemer je treba omeniti, da ti dve smeri nista povsem nezdržljivi. Odločati se za verodostojnost oziroma »pravilnost« trditev ene ali druge skupine je popolnoma brezplodno, ker so trditve z obeh polov hkrati dobro podkrepjene, vendar mestoma tudi pomanjkljive. Stališče analistov je, da ni imel pisec v začetku nobenega jasnega načrta, da je delo sestavljeno iz posameznih pripovedi – *lógoi*, kot argument navajajo nestanovitnost v dolžini t. i. »ekskurzov« ipd.; kot najznačilnejša predstavnika tega pristopa naj omenimo Jackobyja, ki je zagovarjal »razvojni« teorijo; tudi sicer so analisti pogosto trdili, da je razvoj historiografije stvar Herodotove osebne rasti in da se je torej zgodovina s Herodotovim napredkom od najzgodnejših, geografsko-etnografskih plasti »osvobodila« iz spon etnografije. Unitarijanci pa v splošnem zagovarjajo mnenje, da obstaja v *Zgodbah* kontinuiteta snovi skozi celotno delo, skupni imenovalc zgodovinopisnih impulzov in uspešna podreditev posameznih partij celoti – vztrajajo pri enotni zasnovi in kontinuirani realizaciji.

Zdi se sicer, da lahko na tem mestu »varno« navedemo nekaj pogosto navajanih dejstev, katerim priznavajo določeno težo (vsaj tisti zmernejši) predstavniki obeh tokov: kljub nasprotnemu vtisu je najbrž treba delo imeti za sklenjeno, vendar brez prvotnega »osnutka« in s kasnejšimi redakcijami oziroma vrivki. Dokaz za »epizodnost« dela se zdi tudi trditev, ki jo postavi sam Herodot (4,30): »kajti že od vsega začetka sem se namenil, da si bom tu in tam dovolil kak dostavek«, kot sled redakcijskih popravkov pa se kaže tudi nedoslednost v prvi knjigi, ko je avtor sicer nakazal, da bo obdelal tudi zgodovino Asirije (1,184), vendar je v končni redakciji ni, ali npr. neskladnost v sedmi knjigi, ko Herodot nakaže (7,213), da bo obširneje opisal Efialtovo smrt, česar potem ne stori.

Še eno vprašanje je, ki je za preučevanje Herodota zelo pomembno in ki je bilo eden glavnih argumentov na strani analistov (pa tudi unitarijanci so se mnogokrat strinjali, da nanj niso našli pravega odgovora), namreč vprašanje o tem, ali ima delo enotno, osrednjo temo. Sovre je kljub mnenju, da je delo nastalo »po epizodah«, v svojem uvodu povzel precej

⁴² Gl. poglavje o Homerju.

razširjeno mnenje, da je »bilo delo od kraja zasnovano kot zgodovina Perzije«,⁴³ ki pa jo je Herodot predelal po obisku v Atenah, kjer je zaradi različni dejavnikov⁴⁴ »začel drugače gledati na zgodovino grštva«. Če je bilo torej delo pred tem zasnovano kot nova temeljita zgodovina Perzije, v katero naj bi bili vključeni daljši etnografski ekskurzi, in če je Herodot prej skozi »etnografsko prizmo« oba svetova, grškega in perzijskega, koordiniral in moralno enačil, mu je v Atenah »grštvo postalo merilo za ideal človeštva, boj Helade s Perzijo pa eksistenčna borba številčno manjšega, toda npravno višje stoječega ljudstva zoper fizično premoč nižje stoječih ljudi«. Ob novem pojmovanju Grkov v primerjavi z barbari (vrednotenje Heleni – barbari je polaren izraz brez moralnega preudiciranja in Herodot je tu objektivni) naj bi šele dobil osnovno temo za univerzalno zgodovino (ki ji je po novem podredil že napisane partije).

Branje poglavij *Zgodb* pred perzijskimi vojnami (ki zavzemajo približno dve tretjini celotnega volumna) ustvari vtis, da gre sicer za počasen tok *in medias res*, da pa gre vendar za bolj ali manj neprekinjeno rdečo nit, za implicitno poudarjanje duhovnih in političnih razlik med vzhodom in zahodom; v tem oziru je delo smiselno zaokroženo – od nastanka vzhodnega kolosa do izničenja njegove grožnje ob koncu perzijskih vojn –, tok pripovedi pa nezmotljivo poudarja razlike med Grki in Perzijci. Med skromnostjo »skalnate in revne dežele«, kjer, kot pravi Perikles, »ljudje ljubijo skromno lepoto«, in neizmernim bogastvom v sredstvih in človeški sili, s katerimi je razpolagal orientalski despot; med majhnimi otočki demokracije (do katerih pa je Herodot ob opisu notranjih razprtij precej kritičen – pozna namreč največjo nevarnost svobode, to sta sebičnost in nesloga)

⁴³ V tem smislu Sovre problematizira aleksandrijsko delitev *Zgodb* na devet knjig; razdelitev bi potemtakem morala sloneti na posameznih vladnih obdobjih perzijskih kraljev, vendar, kot lahko bralec ugotovi sam ob pričujoči vsebinski shemi zgoraj, ta princip velja samo v prvi knjigi, ki se dejansko zaključuje s Kirovo smrtjo, in pa v knjigah VII–IX, ki opisujejo obdobje Kserksove vlade do konca druge perzijske vojne. Knjige II–VI pa se po fizičnem obsegu ne prekrivajo z obdobji Kambizove in Darejeve vlade.

⁴⁴ Herodot je bil, kot že rečeno, v času svojega bivanja v Atenah v osebnem stiku s Sofoklom. Ti stiki, ki so brez dvoma koristili obema (tudi pri Sofoklu je najti partije, ki kažejo Herodotov vpliv), so na Herodota vplivali zlasti v zadnjem delu njegovih *Zgodb*, tj. v knjigah VII–IX. Metodološko Herodot sicer marsikaj dolguje tradiciji, torej predhodnikom – logografom, toda vrednostno komponento, historično oceno – prav to je pri njem revolucionarno – je dobil iz poezije.

in teokratskim tipom orientalske despotovine; med »sladko svobodo« in suženjstvom. *Zgodbe* spremljajo življenjsko pot štirih perzijskih kraljev; grška zgodovina je (ob pomanjkanju že obstoječega zgodovinopisnega žanra) obravnavana po delih, ki so vstavljeni nekako na tistih mestih, ko je v ustreznem zgodovinskem toku prišlo do stika med Grki in Perzijci.

Ključni moment Herodotovega dela je *historía* – poizvedovanje, preiskovanje, raziskava – tj. zbiranje podatkov o preteklih dogodkih in dejanjih (ne samo Grkov, temveč tudi barbarov – tj. vseh Negrkov), o nekdanjih in sodobnih etnografskih ter geografskih značilnostih. Vendar je ta *historía* kritična: tako glede izbire podatkov, kot tudi glede tega, ali jim bo dejansko verjel: »Kot poročevalec sem dolžan poročati o vsem, kar se govori, zato pa še ni treba, da bi moral tudi vse verjeti: tega načela se hočem držati v vsem svojem poročilu.« (7,152) Kar se tiče pisnih virov, ki jih je imel na voljo, vendar jih le redko navaja (pa še to pogosto iz polemičnih vzrokov), Herodot veliko dolguje Hekataju iz Mileta, vendar z njim tudi odločno polemizira.⁴⁵ Znani so mu bili pisci perzijske zgodovine Haron, Ksant in Dionizij iz Mileta, kot pisni viri pa so mu služili tudi spomeniki, napisi na posvetilnih darovih, spominske plošče ipd. Kot njegovi predhodniki je bil tudi Herodot odvisen od ustnega izročila in tu je precej selektiven: za pridobivanje so najprimernejši *epikhórioi ándres*, se pravi domačini, med temi pa seveda *lógiói ándres*, tj. tisti, ki so najbolj obveščeni (v Egiptu denimo svečeniki). Na splošno lahko rečemo, da je Herodot pri prenašanju podatkov zanesljiv, čeprav ne manjka zmot in nesporazumov. Najpomembnejše je, da je Herodot v tem pogledu utemeljil metodološko zavednost in kritično presojo – ni mu dovolj le podajanje snovi, temveč čuti potrebo, da do nje zavzame kritično distanco in da se mora o stvareh prepričati iz avtopsije. Res se teh načel ni držal do zadnje besede, je pa z njimi ustvaril temelj za Tukididovo ustvarjanje.

Herodotov stil so občudovali pisci in bralci že od antičnih časov naprej; Dionizij iz Halikarnasa je občudoval očarljivost (*kháris*) in ljubkost (*hedoné*) njegovega sloga. Herodot, po rodu sicer Dorec, je pisal v jonskem narečju, ki je bilo po tradiciji logografov, skoraj samih Joncev, skoraj knjižni jezik. Ta se je razvil iz epskega jezika in že pri logografih je doživel mnogo sprememb, pri Herodotu pa se je razvil še nekoliko dlje. Njegov jezik je

⁴⁵ S tem, da sicer navaja svoje vire, je napravil velik korak naprej od logografov; »podrobnosti so tiste, ki dajo delu videz verodostojnosti«, je v svojem delu *Tukidid in peloponeška vojna* zapisal G. Cawkwell.

prežet tudi s homerskimi, dorskimi in atiškimi izrazi (retor Hermogen ga je označil za »pisanega« – *poikíle*); aticizme lahko razložimo kot »kulturno usedlino«, ki je v njem ostala po bivanju v Atenah. Pogoste so tudi epske oblike, kar cele sintaktične enote, ki dajejo njegovemu delu rahlo pesniški pridih; v tem se razlikuje od logografov, ki so se od poezije ograjevali.

Njegov jezik je sicer v marsičem nadaljevanje te tradicije; v *Zgodbah* prevladuje priredje, ki v živem govoru predstavlja nekoliko prvobitno stopnjo izražanja – preprosto izražanje pomeni preprost miselni proces, ki je bil pri logografih običajen. Nasploh velja, da je njegov slog lahkoten in prikupen, zelo razumljiv, brez patosa in retorične privzdignjenosti – slog verodostojnega poročevalca.

Herodota so občudovali že njegovi rojaki; Atenaj⁴⁶ mu daje vzdevek »sladko doneči« (*melígerys*), avtor spisa *O vzvišenem* (*Peri hýpsous – De sublimis*) prisoja Ksenofontu milino, Tukididu lepoto, Herodotu pa oboje. Dionizij iz Halikarnasa je poleg že zgoraj omenjene ocene postavil tudi pomembno ugotovitev, da je s Herodotom historiografija v snovnem pogledu od lokalne zgodovine napredovala k svetovni. Vse ocene na Herodotov račun pa le niso laskave: Plutarh mu je v delu *O Herodotovi zlobi* (*De Herodoti malignitate*) prisojal pristranskost in Ciceron je v spisu *O zakonih* (*De legibus*) ugotovil, da je njegovo delo »polno brezštevilnih zgodb« (*innumerabiles fabuale*). Toda te kritike moramo razumeti v pravi luči: Herodot je bil eden najbolj branih in preučevanih piscev, njegovo delo pa poglavitni vir za preučevanje perzijskih vojn. Zato lahko pod zapisano potegnemo črto in pritrdimo vzdevku, ki ga je omenjeni Ciceron Herodotu nadel v spisu *O zakonih*: da je namreč *pater historiae* – oče zgodovine.

Anton Sovre, ki je v celoti prevedel Herodotovo delo, je čudovito povzel njegov stil, tako da je njegov prevod še danes nadvse berljiv in prijeten, opremljen z zelo kvalitetnim uvodom, opombami in imenskim indeksom.

G. P.

Literatura: Lateiner 1989, Luce 1997, Marincola 2001, Marincola 2004, Sovre 1953.

ZGODBE

Herodot je na začetek svojega dela postavil obsežen proemij, ki ga je po vsej verjetnosti napisal nazadnje; ob njem se sicer ustvari vtis, da ni

⁴⁶ V delu *Gostija sofistov* (*Deipnosophístae*).

potegnil ostre meje med mitološkim in zgodovinskim vodilom,⁴⁷ ki pa je zavajajoč: proemij se začne z obetom, da bo pisec opisoval dogodke, človeško zgodovino (*tà genómēna eks anthrópon*), predvsem pa občudovanja vredna dejanja Helenov in barbarov, kar je obet, da bo presegel nacionalni okvir in bo ta dejanja obravnaval nepristransko.

Druga pomembna postavka je vzrok za vojno – *aitía*; najprej pisec navaja mitološke »vzroke« – izpostavljena omemba perzijskih zgodovinarjev kot predstavnikov udeležene stranke v glavnem konfliktu najbrž ni nalključna –, ki pa jih kasneje sam ovrže s tem, da kot dejanski in najstarejši razlog antagonizma navede podjarmljenje maloazijskih Grkov. Mitološki del proemija tako verjetno služi le za prikaz, kako daleč v preteklost sega konflikt med Evropo in Azijo.

¹ Herodot iz Halikarnasa je ta poročila zbral in zapisal, da ne bi s časom zamrl spomin na to, kar se je godilo po svetu, zlasti pa, da bi se ne pozabila velika, občudovanja vredna dejanja tako Helenov kakor barbarov, in zakaj je prišlo do vojne med njimi.

^{1,1} Perzijski zgodovinarji trdijo, da so razpor zakrivali Feničani. Ti da so prišli od tako imenovanega Rdečega oceana do Sredozemskega morja, se naselili v pokrajini, kjer prebivajo še danes, in se takoj lotili dolgih plovb: izvažali so egipčansko in asirsko blago ter pristajali v raznih krajih, med drugim tudi v Argosu. Argos pa je bil tisti čas najpomembnejše mesto v deželi, ki se ji pravi zdaj Helada. V ta Argos torej so pripluli Feničani in razložili blago naprodaj. Peti ali šesti dan po prihodu, ko je bilo že do malega vse razprodano, je prišla na obrežje gruča žena, med njimi hči kralja Inaha, lo po imenu, prav kakor pripovedujejo tudi Grki. Ko so stale blizu ladjine krme in kupovale stvari, ki so jim bile najbolj po srcu, so se Feničani sporazumeli med seboj in planili nanje. Večina žensk je ušla, lo in še nekatere pa so ugrabili, jih odvedli na krov ter odjadrali proti Egiptu.

^{1,2} Tako, pravijo Perzijci (v nasprotju s Heleni), je lo prišla v Egipt, in to je bil prvi vzrok sovražnosti. Kasneje so neki Grki – imena ne vedo povedati, bržda pa so bili Krečani –, pristali v Tirosu na Feniškem ter ugrabili kraljično Evropo. S tem so Feničanom vrnili šilo za ognjilo. Pri drugem nasilstvu, ki je sledilo za tem, je bila krivda na strani Grkov. Pripluli so baje z bojno ladjo do Aje v Kolhidi ob reki Fasisu, ko pa so opravili, za kar so prišli, so ugrabili kraljevo hčer Medejo. Kolhičan je poslal glasnika v Helado ter zahteval, naj mu hčer vrnejo in dado zadoščenje

⁴⁷ To obliko je kasneje posnemal tudi Tukidid (1,1–5).

za uplenitev. Heleni pa so odgovorili, da jim ugrabitelji Argivke lje tudi niso dali zadoščenja, zato ga tudi oni njemu ne bodo.

1,3 Rod ali dva pozneje, pravijo, je Priamov sin Aleksander, ko je to slišal, začutil željo, da bi si na Grškem ugrabil ženo, ker je bil trdno prepričan, da mu ne bo treba dati zadoščenja; saj ga tudi Grki (dotlej še) niso dali. In tako je odvedel Heleno. Grki so sklenili najprej poslati poslanca z zahtevo, naj jo vrne in plača globo za ugrabljenje. Barbari pa so jim na njih poziv pomolili ugrabitev Medeje pod nos, češ da takrat kljub terjatvi sami niso dali zadoščenja ne vrnili kraljične, zdaj hočejo pa od drugih imeti povračilo.

1,4 Do tod je šlo samo za medsebojni grabež, poslej pa so bili Heleni pravi in resnični krivci: zakaj ti so prvi stopili z vojsko na azijska tla, prej kakor barbari na evropska. Po naziranju Barbarov ugrabljanje žensk res ni pošteno, a vznemirjati se zavoljo tega in misliti na maščevanje, to pa da je naravnost neumno! Najbolje, da se za take ženščine sploh ne meniš; zakaj bolj ko gotovo je, da bi ne bile ugrabljene, ko bi ne bile same hotele. Vsekakor niso oni, Azijci, pravijo Perzijanci, ženskemu ropu prisojali nobene važnosti, Heleni pa so zaradi lakedaimonske candre postavili celo vojsko na noge, udarili v Azijo in uničili Priamovo oblast! Posihmal so barbari šteli za sovražno vse, kar je grškega. Zakaj Azijo in barbarska ljudstva, ki prebivajo v nji, si prisvajajo Perzijci, Evropa z Grčijo pa je v njihovih očeh svet zase.

1,5 Tako je bilo, pravijo Perzijci, in po njihovem je ravno v razdejanju Ilija iskati začetek sovraštvu do Helenov. Glede lje pa se Feničani ne zlagajo s Perzijci. Trdijo namreč, da je niso na silo odvedli v Egipt, ampak da se je v Argosu spečala s kapitanom, ko pa je začutila, da je samo druga, je iz sramu pred starši prostovoljno odplula z njimi, da bi stvar ne prišla na dan. Tako pripovedujejo Perzijci in tako Feničani. Jaz ne mislim ugotavljati, ali je bilo tako ali drugače; pač pa hočem najprej imenovati moža, za katerega vem, da je prvi sovražno nastopil zoper Grke, potem pa bom svojo pripoved nadaljeval ter obravnaval mesta ljudi, majhna enako kakor velika: zakaj mnoga med njimi, ki so bila svoje dni velika, so postala majhna, druga, ki so v mojem času zrasla, so bila poprej nezatna. Ker torej vem, da je človeška sreča nestanovitna, bom omenil ta kakor ona.

Vsebina sedme, osme in devete knjige je zaokrožena celota, ki opisuje zgodovino od nastopa Kserksove vladavine do zadnjega vojnega dejanja – zavzetja Sesta. Deluje kot silovit crescendo, kot »finale« vedno obstoječega konflikta; znamenito poglavje 139 v sedmi knjigi prikazuje, da je Herodot mestoma zavzel močno vrednostno pozicijo in predstavil precej osebno stališče. Torej je postavil nekaj med diagnozo in teoremom.

7,138 Zdaj se pa vrnem k svoji prvotni pripovedi. Kraljev pohod je bil po imenu naperjen zoper Atene, v resnici pa je veljal celotni Heladi. To so Grki davno vedeli, vendar niso bili vsi enih misli. Tisti, ki so Perzijcem izročili prst in vodo, so se zanašali, da jim barbar ne bo prizadel nič hudega; drugi, ki so zahtevo zavrnil, so živeli v velikem strahu, ker po njihovem na grškem ni bilo dovolj ladij, da bi bile zmožne sprejeti boj z nasprotnikom; večina pa sploh ni bila za oborožen odpor, ampak je držala s Perzijci.

7,139 Pri tej priložnosti ne utrpim, da bi ne izrekel neke misli, ki marsikomu ne bo pogodu; kljub temu ne bom prikrival resnice, vsaj kakor jo jaz vidim in razumem. Recimo, da bi bili Atenci iz strahu pred grozečo nevarnostjo zapustili svoje mesto, ali tudi, da bi ga ne bili zapustili, temveč ostali in se na milost izročili Kserksu, mar bi se bil kdo upal upreti se mu na morju? Ko bi se pa na morju ne bil nihče spopadel s Kserksom, kaj bi se bilo zgodilo s kopnino? Naj bi bili Peloponezjci zgradili prek Istma še toliko obrambnih zidov, brodovje Barbarov bi bilo vendarle usvojilo mesto za mestom, in Lakedajmonci bi bili ostali sami, ker bi jih bili zavezniki, sicer ne prostovoljno, pač pa pod silo razmer, pustili na cedilu. Navezani samo nase pa bi bili Lakedajmonci ali po junaški obrambi častno padli, ali pa bi bili tudi sami s Kserksom sklenili sporazum, ko bi bili videli, kako drugi Heleni po vrsti prestopajo na perzijsko stran. Grška bi bila torej v enem kakor v drugem primeru prišla pod oblast Perzije. Nikakor namreč ne uvidim, kaj bi bil mogel koristiti zid Istmu, da je kralj obvladoval morje. Kdor torej trdi, da so Atenci rešili Grško, ne pogaja daleč mimo resnice. Kajti na katero stran so stopili oni, tam se je imel pokazati premah. Ker so se odločili za svobodo Grške, so bili oni tisti, ki so tudi ostalo grštvo, kolikor ni trobilo v perzijski rog, navdali s pogumom in kralja z božjo pomočjo pognali v beg. Tudi grozljive napovedi, ki so prihajale iz Delfov in bi jih bile lahko spravile v strah, jih niso uplašile, da bi bili zapustili Grško, ampak so ostali na domači grudi in sprejeli boj s sovražnikom, ki se je bližal njih deželi.

Druga Pitijina prerokba⁴⁸

7,141 Ko so odposlanci Atencev to⁴⁹ slišali, jih je popadla silna malodušnost. Že so obupali nad svojo rešitvijo zavoljo napovedane nesreče, ko jim je Timon, sin Androbula, eden najuglednejših mož v Delfih, nasvetoval, naj vzamejo oljčne vejice in naj se kot prošnjiki v drugo obrnejo do preročišča. Atenci so poslušali nasvet in rekli: »Gospod, ozri se milostno na te veje, s katerimi prihajamo k tebi,

⁴⁸ Atenci so preročišče dvakrat vprašali za nasvet, kajti prvič, pravi Herodot v 14o. poglavju, niso bili zadovoljni.

⁴⁹ Namreč prvi nasvet, naj pred premočnim sovražnikom zapustijo svoje domove in se umaknejo v varnejše kraje.

in nam daj boljši odgovor o usodi našega mesta, če ne, se ne premaknemo iz svetišča, pa ko bi morali do smrti presedeti v njem!»

Nato jim je duhovnica dala novo napoved, in sicer:

Páladi sami ni moč omečiti Olimpíjca Zeusa,
kakor že prosi srčno in zvito lovi ga z razumom.
Tebi pa v drugo povem besedo to, trdno ko jeklo:
Krájina vsa, ki jo zrejo s Kitairona svete tokave,
z druge strani pa Kekropov grič, bo žrtev sovraga!
Pač pa je zid lesen dal Zeus gromovnik Ateni,
ta je nepremagljiv pa rešil bo tebe in tvoje.
Torej ne čakaj mirnó sovražne konjice na kopnem,
niti pehotne vojské! Umakni se marveč previdno,
sili pokaži hrbèt: pozneje pokažeš ji čelo.
Salamis, otok božanski, pogubil ženàm boš otroke,
v času, ko Démetrin sad ali trosi se ali pospravlja!

7,142 Ta odgovor je bil po mnenju odposlancev, pa tudi v resnici ugodnejši, zato so si ga zapisali ter se odpravili nazaj v Atene. Ko so prišli domov in izrek predložili skupščini, so ga eni razlagali tako, drugi drugače, zlasti pa si je stalo nasproti dvoje mnenj: nekateri starejši ljudje so mislili, da bog napoveduje, da se bo akropola držala; zakaj v starih časih je bila akropola obdana s trnovo ograjo, pa so sklepali, da je ta živica leseni zid. Drugi spet so ugibali, da bog namiguje na ladje, pa so svetovali, naj bi vse drugo opustili in pripravili samo te. Tisti, ki so menili, da leseni zid pomeni ladje, so pa nazadnje le spet začeli dvomiti, ker sta jih motila poslednja dva verza Pitijinega izreka:

Salamis, otok božanski, pogubil ženàm boš otroke,
v času, ko Démetrin sad ali trosi se ali pospravlja!

Iz teh besed niso vedeli kaj narediti, kajti razlagalci so jih tolmačili tako, da bodo Atenci pri Salamini poraženi, če bodo tvegali bitko na morju.

7,143 Tisti čas je bil v Atenah mož, ki se je pred kratkim povzpел med najuglednejše politike, po imenu Temistokles, sin Neokla. Ta je izjavil, da razlagalci ne tolmačijo izreka povsem pravilno: rekel, je češ, ko bi tiste besede res merile na Atence, bi se preročišče po njegovem mnenju ne bilo o Salamini izrazilo tako laskavo ter jo imenovalo »božansko«; nasprotno, reklo bi bilo »pogubna Salamis«,

ko bi prebivalce Aten čakala smrt pri njej. Izrek boga se marveč, ako ga prav razumeš, nanaša na sovražnike, ne na Atence. Zato jim je svetoval, naj se pripravijo za bitko na morju, kajti leseni zid pomeni ladje. Temistoklovo dokazovanje je šlo Atencem v glavo, zato so sklenili, da bodo poslušali raje njega kakor razlagalce, ki so prepovedali priprave za pomorsko vojno in niso o odporu hoteli kratko in malo nič vedeti, ampak so jim prigovarjali, naj bi Atiko sploh zapustili ter se naselili v kaki drugi deželi.

Bitka pri Termopilah

Golo prenašanje številčk samo zase nima pomena in bralcu ni v pretirano veselje. Poleg tega se v tako oddaljenih izračunih rade pojavljajo napake, na katere kritiki vse preradi opozarjajo; seštevki v poglavju 7,184 so po vsej verjetnosti pretirani, kar pa ne igra bistvene vloge: namen poglavij 7,184 in 202 je prikazati številčno premoč perzijske vojske proti grški.

7,184 Do tod in do Termopil nista imeli ne kopenska vojska nobenih izgub in njuno številčno stanje je bilo po mojih računih naslednje: na 1207 ladjah iz Azije je znašalo število moštva, ki so ga od kraja postavila razna ljudstva, 241.400 glav, ako računamo po 200 mož na ladjo. Na sleherni ladji pa je bila poleg domorodnega moštva še posadka, sestojča iz 30 Perzijcev, Medijcev in Sakov: to znaša v celoti nadaljnjih 36.210 mož. Temu in prejšnjemu številu pridenem še posadke pentekonter, te cenim povprečno po 80 mož na ladjo. Število teh vozil pa je znašalo 3000, kakor sem že omenil: potemtakem je bilo na njih okoli 240.000 mož. Toliko je bilo torej moštva na brodovju iz Azije, v celoti 517.610 mož. Pehotna vojska pa je štela 1.700.000 mož, konjica 80.000 konj. K temu so prišli še Arabci na svojih velblodih in Libijci z vozmi, skupno 20.000 mož. Če torej seštejemo vse, kopensko vojsko in brodovje, je znašala skupna vsota 2.317.610 glav. To je vojna sila, ki jo je Kserkses privedel s seboj že iz Azije, pri tem pa ni računano število služabništva in pa moštva proviantnih plovil. [...]

7,202 Grki, ki so čakali Perzijca na tem kraju, so bili tile: 300 špartanskih hoplitov, 1000 Tegeatov in Mantinejcev, vsakih po petsto, 120 mož iz Orhomena v Arkadiji in 1000 iz ostale Arkadije. Toliko je bilo Arkadcev, iz Korinta pa 400, iz Fliusa 200 in iz Miken 80 mož. To je bil peloponeški kontingent, iz Bojotije pa je prišlo 700 Tespijcev in 400 Tebancev. [...]

7,204 Vsako teh ljudstev je imelo domačega poveljnika, najuglednejši med njimi in obenem šef celotne vojske pa je bil Lakedaimonec Leonidas, sin Anaksandrida. [...]

7,206 To neznatno peščico so Špartanci z Leonidom poslali naprej, da bi jo bili videli drugi zavezniki in tudi samí krenili na pot, ne pa nemara prestopili celo na medijsko stran, če bi bili zvedeli, da v Šparti odlašajo. Pozneje, po prazniku Karnéj, ki so bile pred durmi in so jih hoteli še slovesno obhajati, pa so se mislili nemudoma odpraviti z vso svojo vojno močjo in pustiti v Šparti samo šibko posadko. Tako so s svoje strani kanili storiti tudi zavezniki glede olimpijskih tekem, zakaj tudi te so imele biti v istem času. No, in ker ni nihče pričakoval, da se bo borba pri Termopilah odločila tako hitro, so poslali začasno samo prednje čete.

7,207 Tako so torej nameravali storiti. Grke pri Termopilah pa je spreletavala zona, ko se je Perzijec bližal soteski, in že so začeli razpravljati o umiku. Drugi Peloponezijci so predlagali, naj bi odšli raje na Peloponez ter zasedli Istmos, Fokijci in Lokri pa so se temu ogorčeno uprli. Zategadelj se je Leonidas odločil, da bo ostal ter odpravil v mesta poslance s pozivom, naj pridejo na pomoč, ker so sami preslabi, da bi mogli zdržati pritisk perzijskih sil.

7,208 Ko so se tako posvetovali, je Kserkses poslal oglednika na konju, da bi dognal, koliko jih je in kaj počnejo. Zakaj slišal je, še ko je bil v Tesaliji, da se zbira le-tu majhna vojska pod poveljstvom Lakedaimoncev in Heraklida Leonide. Ko se je jezdec približal taboru, ga sicer ni mogel pregledati v celoti, zakaj tistih, ki so stali na straži onkraj obnovljenega zidu, ni bilo moč videti; pač pa je natanko razločil tiste, ki so taborili pred zidom. Slučajno so bili takrat na vrsti ravno Lakedaimonci. Ene med njimi je Perzijec videl, da so telovadili, drugi so si česali lase. Opazoval jih je z nemajhnim začudenjem in si zapomnil njih število. Ko si je vse do dobra ogledal, je mirno odjezdil, nikdo ga ni zasledoval, nikdo se sploh zmenil ni zanj. Vrnivši se v tabor, je Kserksu sporočil vse, kar je videl.

7,209 Ko je Kserkses to slišal, ni mogel verjeti, da se Grki res pripravljajo za boj na življenje in smrt, in njih početje se mu je zdelo smešno. [...]

Neuspešni napadi Perzijcev

7,210 ... Čakal je [Kserkses] štiri dni, zakaj še zmeraj je mislil, da se bodo Grki utrnili. Ko pa le niso odšli, ko so bili po njegovem mnenju res toliko nesramni in neumni, da so vztrajali, je petega dne ves divji spustil nanje Medijce in Kisijce, z ukazom, naj jih žive polovijo in privedejo pred njegovo obličje. Medijci so kakor vihra udarili na Helene, padali so drug za drugim, na njih mesto so stopali zmeraj novi, vendar se jim kljub hudim izgubam ni posrečilo, da bi jih bili potisnili nazaj. Bilo je vsakomur jasno, celo kralju samemu, da je tu veliko ljudi, a malo mož. Bitka je divjala cel dan.

7,211 Ko so se Medijci strahovito zdelani polagoma umaknili, so jih nadomestili

Perzijanci, nesmrtniki, kakor jih je imenoval kralj, pod poveljstvom Hidarnesa. Mislili so kajpa, da bodo imeli lahko delo; ko pa so napadli, niso opravili nič bolje nego Medijci, godilo se jim je enako kakor tem, ker so se morali biti v tesnem klancu, tako da niso mogli uporabiti svoje premoči, poleg tega pa so imeli krajša kopja mimo Helenov. Lakedaimonci so se bili kakor levi. Da so bili v vojnih rečeh bolj izurjeni mimo nasprotnika, so med drugim pokazali s tem, da so mu tu in tam pokazali hrbèt in se vsi vkup pognali v navidezen beg; ko so barbari videli, da bežijo, so se z vikom in krikom zakadili za njimi; tik preden so jih dosegli, pa so se Lakedaimonci obrnili ter jih posekali brez števila. Seveda je pri tem padlo tudi nekaj njihovih. Ker barbari niso mogli vdreti v sotesko ne z nenadnimi naskoki posameznih krdel ne v splošni bitki, so se umaknili.

7,212 Za teh napadov je kralj baje trikrat poskočil s stola, ko je gledal boj, tako se je bal za svojo vojsko. Takšen je bil za barbare prvi spopad, a tudi naslednjega dne se jim ni godilo bolje. Ker je bilo Grkov malo, so napadli v upanju, da so vsi ranjeni in da ne bo nobeden mogel dvigniti rok proti njim. Heleni pa so stali v vrstah, razporejeni po ljudstvih, ter so se borili zaporedoma krdelo za krdelom, razen Fokijcev: ti so bili poslani na goro, da so stražili stransko stezò. Ker so torej Perzijci našli vse v enakem stanju kakor prejšnji dan, so se umaknili.

Efiáltova izdaja

7,213 Kralj je bil v zadregi in ni vedel, kaj bi. Tedaj se je prislinil do njega neki Malijec, Efiált, Euridemov sin, in ta mu je v upanju na kraljevsko plačilo izdal stezò, ki je držala čez goro v Termopile, in je tako pogubil tamkajšnjo helensko posadko. [...]

7,214 Kserkses je bil Efiáltove ponudbe zelo vesel in je takoj ukazal Hidarnu, naj se odpravi na pot s svojimi ljudmi. Ko se je znočilo, so zapustili tabor. Stezo so bili odkrili malijski domačini in povedli po njej Tesalce v Fokido, takrat ko so Fokijci za svojo varnost v vojni z zidom zaprli vhod v sotesko. Od tistega časa pa je Malijci niso več uporabljali, ker se je izkazala za škodljivo.

7,217 Po tej težavni stezi so se torej Perzijci, ko so prestopili Asopos, pomikali vso noč, in sicer tako, da so imeli gorovje Oito na desni, Trahinske gore pa na levi strani. Ob svitu so bili na vrhu. Tu je stalo, kot sem omenil že prej, 1000 težko oboroženih Fokijcev, da so varovali svojo deželo in stražili stezo. Sotesko spodaj so bili, kot rečeno, zasedli drugi, za obrambo steze prek gorovja pa so se Fokijci prostovoljno ponudili Leonidu. [...]

7,219 Grkom pri Termopilah je videc Megístias prvi napovedal iz droba žrtvovanih živali, da jih ob jutranjem svitu čaka smrt; dalje so jim še ponoči javili pribežniki, da jim Perzijci prihajajo za hrbet prek gorovja; ko se je zdanilo, so jim pa

še tretjič isto sporočili dnevni stražarji, ki so pritekli z vrhov. Zdaj so Heleni sklicali posvetovanje, a mnenja so se delila: eni so bili za to, naj se ne premaknejo z mesta, drugi so ugovarjali. Tako so se ločili: nekaj se jih je razkropilo, ti so se obrnili vsak proti svojemu mestu, drugi pa so se odločili skupno z Leonidom, da bodo ostali.

7,220 Pripoveduje se pa tudi, da jih je Leónidas sam odslovil, ker mu je bilo žal, da bi bili poginili, samemu pa in njegovim Špartancem se je zdelo nečastno, da bi bili zapustili kraj, ki so ga prišli vendar branit. Temu mnenju se pridružujem tudi jaz, da, upam si trditi celo več, namreč, da je Leónidas razpustil zaveznike zato, ker je opazil, da niso imeli pravega poguma in niso hoteli z njim tvegati življenja; da bi bil pa sam odšel, se mu je zdelo sramotno. Ta odločitev je njemu samemu prinesla neminljivo slavo, Šparti pa blagoslov. [...]

Častna smrt Leonida in njegovih tovarišev

7,222 Drugi zavezniki so torej odšli, poslušni Leónidovemu ukazu, pri Lakedajmoncih so ostali samo še Tebanci in Tespijci. Tebanci so ostali seveda neradi in proti svoji volji (zakaj Leónidas jih je držal pri sebi kot talce), Tespijci pa so prostovoljno izjavili, da Leónida in njegovih tovarišev ne bodo pustili na cedilu. Tako so vztrajali do konca in z njimi vred padli. Njih poveljnik je bil Diadromesov sin Demofilos.

7,223 Ko je Kserkses ob sončnem vzhodu opravil pitno daritev, je še nekaj časa počakal, nato pa se je nekako ob času, ko se začne polniti trg, odpravil z vojsko na pohod. Tako je bil naročil Efiált. Kajti sestop z gore je veliko krajši kakor obhod okoli hriba in vzpon. Kserksova vojska se je torej bližala grškim položajem; Grki pod Leónidom pa, ki so dobro vedeli, da gredo v smrt, so se to pot pomaknili veliko dalje naprej kakor izprva, do ondod, kjer se je soteska začela širiti. Zakaj tu jih je kril zid (ki je zapiral vzhodni del klanca), vtem ko so se prejšnje dni name-noma borili na najožjem kraju. Ko je prišlo izven soteske do spopada obeh vojska, so barbari imeli strašne izgube; zakaj poveljniki krdel so od zadaj z biči udrihali po vojaki in jih gonili neprestano naprej. Veliko jih je popadalo v morje in potonilo, še več pa so živih pomendrali lastni ljudje, in nikdo se ni menil za umirajoče. Grki so vedeli, da jim tako in tako grozi pogin od sovražnikov, ki so jim prihajali za hrbèt, zato so napenjali poslednje moči zoper barbare in z divjo drznostjo na slepo tvegali življenje.

7,224 Kopja so se jim bila medtem že večidel zlomila, zato so Perzijce trebili z meči. Tudi Leónidas je padel v tem klanju po junaškem boju in z njim mnogo uglednih Špartiatov. Imena teh junakov so mi znana, sploh poznam imena vseh treh sto. Poginilo je pa tudi veliko znamenitih Perzijcev, med njimi dva Darejeva sinova, Abrokomes in Hiperantes, ki mu jih je rodila Artanova hči Frataguna. [...]

7,225 V tej bitki sta torej izgubila življenje dva Kserksova brata; za Leónidovo truplo pa se je vnela ogorčena borba; junaški Heleni so nasprotnika vrgli štirikrat nazaj, dokler mu ga niso naposled iztrgali. To je trajalo tako dolgo, da so dospeli Perzijci z Efiáltom. Ko so jih Grki videli prihajati, je bitka dobila drugo lice. Kajti Grki so se zdaj umaknili v sotesko, minili (vzhodni) zid in zasedli neki grič, vsi razen Tebancev. Ta grič se dviga neposredno ob vhodu v klanec, tam, kjer stoji danes kamniti lev Leónidu na čast. Tu so se branili z meči, kolikor so jih sploh še imeli, Barbari pa so jih obsipali s puščicami, kriki in grožnjami, eni pritiskaje od spredaj, ko so sesuli obrambni zid, drugi pa so jih obkoljevali od strani in od zadaj.

7,228 Pokopani so bili na kraju, kjer so padli. Njim in tistim Grkom na čast, ki so umrli, še preden je Leónidas odsvolil druge, so postavili spomenik s temle napisom:

S treh milijonov so silo nekoč le-tu se borili
Peloponeških ljudi tisoči štirje samo.

Ta napis je bil namenjen vsem, naslednji pa Špartancem posebej:

Tujec, ko prideš v Šparto, povej, da še zmeraj ležimo
v klancu stražarji zvestí, kakor je vélel ukaz.

To velja Lakedajmoncem, vidcu pa tole:

To je Megistia grob, ki ubili nekoč so ga Medi,
ko je Sperheia vodó njihova vojska prešla.
Videc je videl naprej, da se bliža boginja mu smrti,
vendar do konca je zvest vojvodam Šparte ostal.

Nagrobnike z napisi razen vidčevega so oskrbeli Amfiktioní, napis na vidca Megístia pa je sestavil njegov prijatelj Simónid Leopesosov.

Bitka pri Salamini

8,70 Ko je prišlo povelje za odhod, je ladjevje⁵⁰ odrinilo proti Salamini ter se brez motenj postavilo v bojni red. Vendar tisti dan ni bilo več prilike za bitko, ker se je prej znočilo, pač pa so se pripravljali za naslednji dan. Helenov pa se je položila skrb in tesnoba, zlasti tistih s Peloponeza. Bali so se namreč, da bodo, če naj

⁵⁰ Tj. Kserksovo ladjevje.

se pri Salaminu bijejo za Atence, zajeti na otoku in oblegani, njih domovina pa bo brez varstva prepuščena sovražniku.

8,71 Pehota Barbarov se je še tisto noč odpravila proti Peloponezu. Vendar je bilo po možnosti preskrbljeno vse, da bi po kopnem ne bili mogli vdreti v deželo. Kajti brž ko so Peloponezijci slišali, da so Leónidas in njegovi tovariši pri Termopilah žrtvovali življenje, so v naglici prihiteli iz vseh mest in zasedli Istmos. Vrhovno poveljstvo nad njimi je imel Kleómbrot, sin Anaksandrida. Vtem ko so sedeli na Istmu, so razdejali skironsko cesto, nato pa so po sklepu vojnega sveta začeli postavljati zid prek Istma. Gibalo se je na tisoče rok in vsaksleherni se je prijel dela: od vseh strani so znašali kamenje, opeko, les in košare, polne peska in, ker niso prestali nikar za hip ne podnevi ne ponoči, je bilo delo kmalu končano.

8,72 Heleni, ki so se z vojsko zbrali v obrambo Istma, so bili tile: vsi Lakedajmonci in Arkadci, Elejci, Korintčani, Sikionci, Epidavrijci, Fliasijci, Troidzenci in Hermionci. Ti so torej bili, ki so prijeli za orožje, ko je Heladi grozila nevarnost, ker so se zanjo bali najhujšega, drugi Peloponezijci pa niso niti z mezincem ganili, dasi so bile olimpijske tekme in prazniki Karnej že davno pri kraju. [...]

8,74 Grki na Istmu so delali s takšno vnemo, kakor da bi bila rešitev odvisna samo še od njih: zakaj na ladjevje niso več računali. Grkom pri Salaminu pa je postajalo vroče, ko so to slišali, ne toliko zaradi strahu zase, kolikor za Peloponez. Najprej so se pogovarjali samo na skrivaj, med štirimi očmi, in se čudili Euribiádovi zaslepljenosti, nazadnje pa je nezadovoljnost udarila očitno na dan. Prišlo je do zborovanja, kjer se je veliko govorilo sem in tja. Eni so bili mnenja, da je treba odpluti na Peloponez in zanj tvegati bitko, ne pa, da ostanejo in se bijejo za že podjarmljeno deželo; Atenci, Ajginci in Megarci pa so vztrajali ob tem, naj bi ostali, kjer so, in se postavili sovražniku po robu. [...]

V nastalih okoliščinah pride do glasovanja, pri katerem zmagajo Peloponežani. Temistokles z zvijačo prisili Perzijce v obkoljevalni manever, s tem pa tudi Grke, da se kljub drugačni odločitvi spustijo v bitko. V neizbežnost skorajšnjega spopada jih prepriča tudi posadka tenoške triere, ki je prebegnila s perzijske strani in jih obvestila, da so obkoljeni.

8,83 Ker Grki po navedbah Tenošanov niso mogli več dvomiti o resničnosti sporočila, so se začeli ravnati na bitko. Ko se je zdanilo, so sklicali moštvo na zbor. Temistokles je imel lep nagovor – lepši mimo vseh drugih –, ki mu je bila vsebina v tem, da je boljše postavljaj nasproti slabšemu (hrabrost nasproti strahopetosti, svobodo nasproti suženjstvu, slavo nasproti sramoti) ter pudarjal, da se mora človek v vsakem življenjskem položaju odločiti za boljše. Ko je končal, jim je velel,

naj odidejo na ladje. Med vkrcavanjem pa se je vrnila z Aigine triera, ki so jo bili poslali k Ajakidom.

8,84 Zdaj so Heleni z vsemi ladjami odrinili na morje, tisti hip pa so že Barbari pritisnili nanje. Tu so se drugi Grki začeli odmikati (s kljunom proti nasprotniku) in so bili že na tem, da bi bili barke pognali na sipine; Amejnias pa, Atenec iz Palene, je udaril iz črte in napadel sovražno ladjo. Ker sta se ladji zagostili druga v drugo in nista mogli vsaksebi, so tovariši priskočili Amejniu na pomoč, in bitka se je vnela. Tak je bil, pravijo Atenci, začetek spopada, Ajginci pa trdijo, da je začela boj ladja, ki je bila poslana k Ajakidom na Ajgino. Pripoveduje se tudi, da se jim je prikazal duh v podobi ženske in da jih je prikazen spodbujala, tako da je bilo slišati po vsem grškem ladjevju, prej pa jih je ozmerjala rekoč: »Da vas le sram ni! Kako dolgo pa še mislite napadati ritenski?«

8,85 Atencem so stali nasproti Feničani (ti so delali zahodno krilo pri Elevzini), Lakedajmoncem pa Jonci, ki so bili na vzhodnem krilu pri Pireju. Med Grki jih je bilo bolj malo, ki so se bili slabo, večina se je dobro držala, kakor jim je bil naročil Temistokles. [...]

8,86 Pri Salamini je bilo potopljenih veliko število (sovražnih) ladij: ene so uničevali Atenci, druge Ajgineti. Grki so se borili v dobrem redu in strnjeni vrsti, Barbari pa se niti uredili niso, vse, kar so začeli, je bilo narobe, zato se jim ni moglo goditi drugače, kakor se jim je. Vendar so se ta dan borili v splošnem dosti bolje kakor pri Evboji in so sami sebe prekašali, ker se je sleherni potrudil iz strahu pred Kserksom, misleč, da so kraljeve oči uprte vanj. [...]

8,89 V tej bitki je na strani Perzijcev, Medijcev in njih zaveznikov padlo veliko visokih gospodov, med njimi tudi admiral Ariabignes, sin Dareja in Kserkov brat, Grkov pa le malo. Kajti ker so znali plavati, so se, ako jim je bila ladja potopljena in niso poginili od sovražnih rok, s plavanjem rešili na Salamino, Barbari pa so večidel potonili, ker plavati niso znali. Največ ladij je šlo pozlu tam, kjer so se prednje obrnile v beg: zakaj če so se tisti, ki so bili bolj zadaj, skušali s svojimi ladjami preriniti mimo njih v ospredje, ker bi bili tudi oni radi pokazali kralju, kaj znajo, so se z njimi zaletavali v bežeče. [...]

8,91 Atenci so torej stali nasproti Feničanom. Ko pa so se Barbari utrnili v beg in skušali z ladjami uteči v Faleron, so jih sprejeli Ajgineti, ki so prežali nanje v prelivu, in so v boju z njimi izvršili omembe vredna dela. Kajti kakor so Atenci v bojnem vrvenju potapljali ladje, ki so se upirale in ki so bežale, tako so Ajgineti prestrezali tiste, ki so hotele zapustiti bojišče, in kar je ušlo Atencem, je padlo v roke Ajginetom. [...]

8,99 Prvo sporočilo, ki je prišlo v Suza, namreč, da je Kserkses osvojil Atene,

je sprožilo med Perzijci, ki so ostali doma, tako veselje, da so vse ceste posuli z mirtami, zažigali kadilo ter se gostili in slastili. Druga novica, ki so jo prejeli, pa jih je tako pretresla, da si je vse med glasnim jokom in tarnanjem trgalo oblačila ter valilo krivdo na Mardonija. Seveda Perzijci tega niso delali toliko iz žalosti nad usodo ladjevja, temveč bolj iz skrbi za Kserksovo osebo. To je trajalo tako dolgo, da se je vrnil Kserkses sam ter jih pomiril.

TUKIDID

»Mnoge vojne antične dobe dolgujejo svoj sloves predvsem mitom in romanesknim epizodam. Če še živijo v spominu ljudi, je to zaradi osebnosti, kakor so denimo trojanska Helena, Hanibal, Aleksander, [...], ali pa zaradi posameznih dogodkov, denimo bitke pri Termopilah. Za t. i. peloponeško vojno to ne velja. [...] Ta vojna je, prej kakor zaradi posameznega dogodka ali vojaka, slavna po zaslugi človeka, ki je o njej pisal, namreč Tukidida iz Aten. Nobena druga vojna ni tako očitno plod svojega kronista.«⁵¹

Podatki o Tukididovem življenju, ki so nam na voljo, so izredno skopi in o marsičem smo prisiljeni ugibati. Velik del tega, kar nam je znano, je najti v posameznih raztresenih odlomkih v samem Tukididovem delu, nekaj bolj ali manj zanesljivihotic o njegovem življenju oziroma smrti pa je najti tudi pri Plutarhu (v četrtem poglavju *Kimonovega življenjepisa*) in v *Tukididovem življenjepisu*, ki ga je sestavil grški gramatik Markelin (5. stoletje po Kr.).

Prevladuje mnenje, da se je Tukidid rodil okoli leta 454 ali 455 pr. Kr. v družini traškega izvora, vendar letnica njegovega rojstva ni povsem gotova; mogoče je, da je bil rojen tudi prej, vsaj okoli leta 460.⁵² Razmeroma prepričljiv argument, ki bi lahko upravičil pomikanje letnice njegovega rojstva celo pred leto 460, najdemo že pri Tukididu; v šesti knjigi *Peloponeške vojne* (6,12) namreč omenja Alkibiada, ki naj bi bil premlad (*neóteros*)

⁵¹ M. I. Finley v uvodu v: Warner 1977.

⁵² Podatek o letnici rojstva ni zanemarljiv, saj bistveno spremeni pogled na Tukididovo dojetje dogodkov pred vojno; če je bil rojen še pred letom 460 – morda celo leta 465, je moral zelo intenzivno doživljati dogodke, kakor je bil denimo Kimonov pogreb; glede na pripadnost njegove družine Kimonovi politični opciji (Kimon je bil Periklov politični tekmeč) bi to lahko kazalo na veliko miselno samostojnost ob začetku vojne, ko je bilo Tukididovo občudovanje Perikla že jasno.

za funkcijo stratega (*strategós*).⁵³ Če se je torej Tukididu (Nikiju) Alkibiad (okoli 451–403 pr. Kr.) v letu 415, ko je bil pred »sicilsko ekspedicijo« izvoljen za enega od strategov atenske vojske, zdel premlad za to funkcijo – star pa je bil 35 let, je povsem logičen sklep, da je bil Tukidid leta 424, ko je bil tudi sam izvoljen za stratega, kvečjemu starejši.

Pri Tukididu izvemo (4,104), da je bilo njegovemu očetu ime Ólor (*Óloros*), da je imel pravico izkoriščati rudnike zlata v Trakiji (4,105), kar mu je zagotavljalo zadovoljivo gmotno zaledje, in »da je bil zaradi tega eden najplivnejših prebivalcev na grški celine«. Po lastnih besedah (2,48) je doživel veliko kugo v Atenah leta 430, ki jo je tudi srečno prebolel. V poglavjih 104–107 v četrti knjigi Tukidid spregovori tudi o svoji funkciji stratega v severno-egejskem območju, ki se je, žal, končala z neuspahom (s svojim ladjevjem je prepozno prihitel na pomoč obleganemu mestu Amfipola, zato ni mogel preprečiti, da bi se mesto ne vdalo špartanskemu poveljniku Brazidu), zaradi česar je dvajset let preživel v izgnanstvu (5,26).⁵⁴ Kje je bil ta čas, ni znano – Markelin (19,25,47) je ugibal, da se je morda zadrževal v kraju Skaptésuli,⁵⁵ vendar smemo domnevati, da je tudi precej potoval; Tukidid sam pravi (5,26), da je »prisostvoval dogodkom na obeh (sprtih) straneh, zaradi izgnanstva tudi na peloponeški,« in je torej »nekatero od teh dogodkov v miru natančneje spremljal«.

Leta po njegovi vrnitvi v Atene so zopet prepuščena našim ugibanjem. Plutarh trdi (*Kimon* 4,3), da je Tukidid umrl nasilne smrti⁵⁶ v Skaptésuli; po Pavzaniju (*Opis Grčije* 1,23) je umrl med vrnitvijo v Atene, po Markelinu (39) pa šele v Atenah, »star nekaj čez petdeset let«. Vsa ta pričevanja so nezanesljiva, saj Tukididovo smrt postavljajo najkasneje v leto 404; Tukididov opis Arhelajevih⁵⁷ reform (2,100), o katerih govori z očitnim

⁵³ Kolikšna je bila predpisana najnižja starost (če je sploh bila) za stratega, ni znano, za primerjavo naj omenimo, da je bila najnižja predpisana starost za izvolitev v svèt (*boulé*) trideset let.

⁵⁴ V Atene se je smel vrniti leta 404, ko je Šparta narekovala pogoje premirja; eden od pogojev je bil, da Atene dovolijo vrnitev vsem izgnancem (Ksenofont, *Grška zgodovina* 2,2,20); odlomek, v katerem Tukidid spregovori o svojem izgnanstvu, je tudi eden redkih, v katerih spregovori o sebi v prvi osebi.

⁵⁵ Gr. *Skaptè hýle* (ali tudi *Skaptésýle*) – kraj v Pangaju, kjer se nahajajo rudniki zlata, za katere je Tukidid užival pravico do koriščenja. Ime (pomen: posek, krčevina) je morda traškega izvora.

⁵⁶ Ta podatek je morda poskus razlage, zakaj je Tukididovo delo ostalo nedokončano.

⁵⁷ Arhelaj (vladal 413–399): makedonski kralj, sin Perdika II. Za časa njegove

odobravanjem, daje vtis, da je bil Arhelaj tedaj že mrtev – zato obstaja povsem realna možnost, da je Tukidid živel še v letu 399.

Tukididovo delo *Peloponeška vojna*, ki so ga v antiki poznali le pod naslovom *historía* oziroma *syngraphé*, je razdeljeno na osem knjig. Delitev ni Tukididova (nastala je v helenistični dobi in je verjetno delo slovničarja Asklepiada); vemo še za poskuse delitve na devet in trinajst knjig, ki pa so bili nazadnje opuščeni v korist sedanje oblike. Koncept delitve je v grobem zastavljen tako, da posamezne knjige zajemajo zaključena časovna obdobja treh (ali več) let,⁵⁸ vendar ta kronologija v posameznih knjigah (npr. v šesti in sedmi) ne sovпада povsem s fizično delitvijo. Za boljši pregled naj navedemo razčlenitev in kratek prikaz vsebine posameznih knjig s pomembnejšimi poglavji.

1. knjiga:

Predgovor – dogodki pred vojno – notranji in zunanji vzroki za vojno – prva Arhidamova vojna (431–421).

2. knjiga: prva tri leta vojne (431–428)

(431) Tebanci napadejo Plataje – prvi vdor Lakedajmoncev (pod Arhidamovim poveljstvom) v Atiko – Atenci gredo z ladjevjem nad Peloponez – pogrebne svečanosti v Atenah za padle v prvem letu vojne in Periklov govor; (430) drugi vdor Lakedajmoncev v Atiko – kuga v Atenah – padec Potejdaje – Periklova smrt; (429) obleganje Plataje – napad Peloponežanov na Pirej.

3. knjiga: druga tri leta vojne (428–425)

(428) Tretji vpad v Atiko – Mitilena na Lezbu prekine zavezništvo z Atenci; (427) četrti vpad v Atiko – Atenci osvojijo Mitileno, Plataje se predajo Lakedajmoncem – vnovič kuga v Atenah – Atenci prvič posežejo v razmere na Siciliji; (426) naravne ujme – atenske pomorske odprave pod vodstvom Demostena in drugih – izbruh Etne.

4. knjiga: sedmo, osmo in deveto leto vojne (425–422)

(425) Peti vpad v Atiko – atenska zmaga pri Pilu in Sfakteriji; (424)

vladavine je bila Makedonija zaveznica Aten, Arhelaj pa je izvedel vrsto reform, od vojaških do finančnih; kraljevo rezidenco je zaradi prioritete vloge severovzhodne meje preselil v Pelo, kjer je gostil mnogo velikih umetnikov tistega obdobja, med drugim tudi Evripida.

⁵⁸ Tukidid se je v kronološkem smislu načeloma sicer držal delitve po posameznih letih, a spet ne tako natančno. O tem spregovori v 5,26, da je namreč »[dogodke] opisal, kakor so si sledili po poletjih in zimah [...]«.

Atenci napadejo Kitero in Nizajo – zmaga Peloponežanov pri Deliju – Brazidas zavzame Amfipolo na Halkidi – Tukidid reši Eion, ne uspe pa mu rešiti Amfipole, zato je razrešen s položaja in odide v izgnanstvo – mesta na polotoku Atos odpadajo od Aten; (423) enoletno premirje, vojna se nadaljuje na obrobju Trakije – Perdikas prestopi k Atencem – Potejdaja se upira Brazidu.

5. knjiga: od desetega do petnajstega leta vojne (422–416)

(422) Brazidas pri Amfipoli premaga Kleona, Kleon pade, Brazidas podleže ranam – v Atenah in v Šparti se zavzemajo za mir; med letoma 421–415 je v veljavi Nikijev mir (po pogodbi naj bi trajal 50 let), vendar določbe iz pogodbe kršita obe strani – angažiranje obeh strani pri zaveznikih; (416) v šestnajstem letu vojne Atenci zavzamejo otok Melos, prebivalstvo pobijejo ali zasužnjijo.

6. knjiga: šestnajsto, sedemnajsto in osemnajsto leto vojne (415–414/13)

Tretja siciliska ekspedicija (415–413): Atenci gredo na pomoč Segesti zoper Sirakužane – Alkibiad je zaradi obtožb, da je oskrnil misterije, odpoklican (pobegne v Lakedajmon) – majhni uspehi Atencev na Siciliji; (414) vpad Atencev v Epipole, kršitev pogodbe – po uspehih se Atenci utrdijo pred Sirakuzami – v Tarent pride Špartanec Gilip.

7. knjiga: osemnajsto in devetnajsto leto vojne (414–413/12)

(414) Gilip pride na pomoč Sirakuzam, Sirakužani v premoči – poraz Atencev proti Gilipu, v Grčiji pade Dekeleja; (413) na Sicilijo prispejo atenske okrepitev pod Demostenovim poveljstvom – poraz Atencev pri Epipolah proti Sirakužanom – atenski poveljniki se odločijo za umik – popoln poraz in vdaja Atenske ekspedicije na Siciliji: Nikija in Demostena usmrtijo, ujete Atence zasužnjijo v kamnolomih.

8. knjiga: devetnajsto, dvajseto in enaindvajseto leto vojne (413–411)

Četrta dekelejska vojna (413–404); od Atencev odpadejo vsi zavezniki razen Samosa; (412) pogodba med Lakedajmonci in Perzijci – Alkibiad pri Tisafernu; (411) padec demokracije v Atenah – Atenci Alkibiada na Samosu nastavijo za vojskovodjo – Atenci izgubijo Evbojo – padec oligarhije, oblast pettisoč mož – Alkibiadova vrnitev v Atene – zmaga Atencev pri Kinosemi – spori med Tisafernom in Peloponežani.

Pomembni dogodki, ki niso zajeti v Tukididovi zgodovini, vključujejo naslednje prelomnice v Peloponeški vojni: 410 – zmaga Atencev pod Alkibiadovim poveljstvom pri Kiziku – špartanski kralj Agis zavzame Dekelejo; 408 – Alkibiad izvoljen za vrhovnega poveljnika kopenske vojske in

mornarice – Lizander prevzame poveljstvo nad lakadajmonsko mornarico; 407 – poraz Atencev pri Notiju, Alkibiad razrešen s položaja; 406 – katastrofalen poraz peloponeške mornarice pri Arginuzah; zaradi bližajoče se nevihte poveljniki atenske mornarice ne utegnejo rešiti preživelih brodolomcev, kar sproži v Atenah sodni proces, na katerem so obsojeni na smrt (gl. Ksenofont); 405 – katastrofalni poraz Atencev v pomorski bitki pri Ajgospotamih; 404 – po mučnem obleganju z morja (Lizander) in kopnega (Agis) so Atene prisiljene priznati špartansko nadvlado: odrečejo se vsem posestim izven Atike in izročijo vso mornarico razen dvanajstih ladij; nastopi vladavina trideseterice.

Tukididovo delo se konča v letu 411, ob začetku dekelejske vojne, ki ne pomeni posebej odločilne prelomnice v vojni. Očitno je, da avtor iz neznanega razloga dela ni uspel dokončati. Mnogi (začenši s Plutarhom) se nagibajo k razlagi, da ga je še pri delu prehitela smrt, kar seveda lahko sprejmemo, vendar se nam ob tem zastavlja vrsta vprašanj, ki jih lahko strnemo kar v »tukididsko vprašanje«, o katerem se je pisalo in razpravljalo vsaj toliko kot o homerskem. Brez dvoma je Tukidid peloponeško vojno dojemal kot celovit fenomen, ne glede na premirja, ki so bila predvsem formalne prekinitve. Zato lahko povsem resno vzamemo njegovo trditev, da je napisal celotno zgodovino vojne, vprašanje je le, kolikšen je bil dejanski obseg dela ob njegovi smrti in koliko »surovega« gradiva bi še moral obdelati. Kljub temu da delo ni bilo dokončano, je bil obseg dela, kolikor ga je uspelo dokončati Tukididu samemu, morda večji, kot nam je danes na voljo; dejstvo, da se knjiga konča tako pretrgano, tako rekoč sredi stavka, lahko morda pripišemo slabi tekstni preoddaji. Kot dokaz lahko med drugim navajamo Ksenofontovo delo *Helleniká*, ki si ga je avtor zamislil kot nadaljevanje Tukididove zgodovine, vendar med enim in drugim delom zeva nekajmesečna praznina. Kakor koli že, iz celotnega niza problemov, ki so jih skušali osvetliti, se najrazvidnejše postavlja vprašanje o enotnosti nastanka Tukididove zgodovine in kdaj je bilo delo (na)pisano.

Vprašanje (ne)enotnosti izhaja iz ugotovitve, da tako obsežno delo ni moglo nastati v nepretrganem časovnem obdobju (čeprav bi tudi pri preučevanju Tukidida lahko govorili o klasični razdelitvi stroke na dva tabora: na analiste in unitarijance), vsekakor ne skozi vso vojno, pač pa je bilo napisano v etapah. Nekateri menijo, da je bil večji del zgodovine napisan v zadnjih letih avtorjevega življenja, spet drugi pa, da je Tukidid res pisal od samega začetka vojne, toda z vmesnimi prekinitvami. Če slednje

drži, bi lahko s tovrstno razlago pojasnili nekaj fenomenov, ki jih bralec nujno opazi ob pregledu celotnega besedila.

V prid teoriji o neenotnem nastanku dela govori že dejstvo, da v peti knjigi nastopa opazna cezura, 26. poglavje, ki se popularno imenuje »drugi uvod« in ki ga mnogi razumejo predvsem kot odraz Tukididove nekoliko zapoznele ugotovitve, da je bila 27-letna vojna enovit proces, stalen konflikt brez dejanskih prekinitev:

»Tudi to je opisal Atenec Tukidid, po vrstnem redu, kakor so si dogodki sledili po poletjih in zimah, dokler niso Lakedajmonci in njihovi zavezniki zlomili atenske premoči in zasedli velikega zidu s Pirejem vred. Do tega trenutka je vojna trajala sedemindvajset let in moti se, kdor tudi premirja ne šteje v obdobje vojne ...«

Ob tem »drugem uvodu« se kot ena od verjetnejših domnev pojavlja ta, da je Tukidid del svoje zgodovine – vsaj za Arhidamovo vojno (431–421) – napisal za časa Nikijevega miru, potem pa po obnovitvi sovražnosti zopet začel z zbiranjem gradiva, ki ga je obdelal vsekakor po koncu vojne, od leta 404 naprej. Na vprašanje, kdaj točno so bila napisana posamezna poglavja ali kar cele knjige Tukididove zgodovine nasploh, ne moremo zadovoljivo odgovoriti z nobeno razlago. Ne glede na to, da delo ni dokončano, pa vseeno kaže, da je bila nad celotnim besedilom že opravljena temeljna revizija, s katero je najbrž avtor sam poenotil obliko svoje zgodovinske misli; o tem zgovorno priča dejstvo, da je celotno delo polno vrivkov, ki po svoji lastni kronologiji ne sodijo tja, kamor so umeščeni, vendar s stališča zgodovinske metode osmislijo konkretni odlomek. V okviru neenotnega nastanka se postavlja tudi vprašanje (ne)dokončanosti nekaterih knjig; peta in osma knjiga se v nekaterih potezah razlikujeta od ostalih knjig in delujeta kot nedokončani: v celotni osmi knjigi (kolikor je pač je) ne navaja Tukidid nobenega govora, poleg tega mestoma deluje nedosledno. V peti knjigi je edini neposredni govor v obliki »dialoga z Melošani«, ⁵⁹ vsebuje

⁵⁹ Odsotnost govorov v peti knjigi je morda mogoče povezovati z naravo snovi, saj knjiga večidel opisuje obdobje premirja. Dobršen del pete knjige zato deluje skicirano, proti koncu, zlasti v poglavjih 84–116 pa je zopet izredno dodelana; eden najbolj zanimivih odlomkov celotne zgodovine je »dialog z Melošani«, ki prinaša bolj ali manj fingirana pogajanja med Atenci (ki so v tej epizodi vsekakor grob agresor) in Melijci, ki želijo ohraniti domnevno nevtralnost. Odlomek je zanimiv tudi zato, ker izdaja dobro Tukididovo poznavanje sofistične forenzične retorike in eristične filozofije, ter ne nazadnje izdaja avtorjevo spogledovanje z uporabo dramskega elementa.

pa nekaj dobesednih izvlečkov iz pogodb in dokumentov, kar je za antično zgodovino pisje precej nenavadno.⁶⁰ Glede na sicer velik odstotek govorov so nekateri skleпали, da sta ti dve knjigi nedokončani, avtor naj bi ju po njihovem šele obdelal, spet drugi pa menijo, da je to (vsaj v osmi knjigi) poskus avtorjevega eksperimentiranja. Slednji teoriji v prid govori dejstvo, da Kratip,⁶¹ ki se je navezal na Tukididovo delo in snov nadaljeval, govorov sploh ni navajal, s čimer je morda spoštoval Tukididov stilni in metodološki razvoj.

V metodološkem pogledu pomeni Tukididovo delo za razvoj zgodovino pisja pravo revolucijo. V ospredje svojega pisanja je postavil novo vodilo – resnico, pisati o tem, »kar se je dejansko zgodilo«, poročati o tem »kar je bilo resnično povedano«, s čim večjo mero objektivnosti in kolikor mogoče natančno. Ob tem se nam vsiljuje primerjava s Herodotom, ki ga večkrat korigira (vendar ga ne omenja poimensko), že uvodna poglavja prve knjige pa so (bolj ali manj prikrito) namenjena obračunu s starejšimi avtorji, zlasti s Herodotom. V 21. poglavju prve knjige Tukidid za starejše in tudi sodobne zgodovino pisce polemično uporabi izraz *logográphoi*, ki je mišljen pravzaprav kot degradacija. Tudi celoten sklop poglavij 1–23, tako imenovana *arkhaiologia*, ki obravnava zgodovino peloponeške vojne, je s svojim zmanjševanjem pomena »preteklih dogodkov«, zlasti perzijskih vojn, naravnani proti tekmeccem, tj. Herodotu. Razlika med njima ni le v »odnosu do resnice«, saj se je tudi Herodot skušal zanašati na čim verodostojnejše vire ali pa je vsaj poudarjal, da jih je imel. Tukidid – oče politične zgodovine – je v svojem prizadevanju za čim večjo objektivnost za razliko od Herodota popolnoma zanemarljivo pripovedno komponento, pač pa je pazil na razvoj in upoštevanje zgodovino pisnih metod, kar je tudi posebej izpostavil (1,20–23).

Zelo zanimiv vidik Tukididovega dela je »povzemanje« govorov; teh je v celotnem delu več kot 130. Velik del govorov nastopa v antitetičnih parih in se med seboj vsebinsko dopolnjuje,⁶² celo tam, kjer si govorniki

⁶⁰ Antični zgodovino pisce so dokumente, ki so jih navajali, navadno jezikovno oziroma stilistično obdelali, kar tudi Tukididu ni tuje.

⁶¹ Kratip iz Aten je nadaljeval Tukididovo zgodovino za obdobje 411–391. Mnogi so ga istovetili s piscem fragmentarno ohranjene grške zgodovine na papirusu, najdenem v Oksirinhu (t. i. *Helleniká iz Oksirinha*)

⁶² Govori, ki tvorijo »vsebinske pare«, si ne sledijo nujno eden za drugim; prvi Periklov govor (1,140–144), denimo, na prvi videz nima svojega antitetičnega para, vendar dejansko odgovarja na govor Korintčanov v Šparti (1,68–71);

nasprotujejo. Ti govori so eno najmočnejših avtorjevih sredstev za izpostavljanje najglobljih razlogov in motivov za posamezne dogodke in dejanja.

1,22 Pri govorih ... si je bilo nemogoče zapomniti natančno vsebino povedanega ... Zapisal sem tisto, v čemer se je po moji presoji vsak posamezni govornik zagotovo moral izraziti o vsakokrat prisotnih temah, pri tem pa sem se kolikor mogoče tesno držal celotnega smisla tega, kar je bilo dejansko povedano.

Kar zadeva slog, sodi Tukidid brez dvoma med najresnejše avtorje svojega časa. Na prvi pogled lahko opazimo, da je oblika podrejena izpeljavi misli, kar se kaže tako v besedišču kakor v kompoziciji. Njegov slog je trd, strog in težak, prilagojen zgoščenemu izražanju misli. Na prvi pogled se skoraj zdi, da je piscu tekoči, obloženi jezik zlasti sofistov in seveda Gorgija, ki je postavljajal nove zakonitosti grščine svojega obdobja, zopr. Tukididov jezik je poln anakolutov, zapletenih skladenjskih zgradb, ki kakor da prehitvajo ena drugo, neskladnosti in nenavadnega besednega reda, pogostih asimetričnih period itd. Vse to je bilo dejansko v funkciji miselnega toka, ki je silovit, nestalen in hiter in ki ga Tukididu z vsemi temi jezikovnimi »anomalijami« ni nujno vedno uspelo natanko izraziti. Skratka, njegov jezik je težak, trd oreh je bil celo za Grke, še posebej v govorih. Obenem pa je treba opozoriti na izjemno jedrnatost izraza, na tu in tam pesniško obarvan jezik, na popolno obvladanje antitetičnega jezika (ki pa se mu tudi zlahka odpove), na drzne primere in, ne nazadnje, na poznavanje in rabo figur, ki so sofističnega izvora, bolj natančno Gorgijeve, kar pa nedvomno ni odraz »modne muhe«, temveč dokaz Tukididove jezikovne genialnosti in sposobnosti, da jezik podvrže poanti pisanja.

Njegov jezik je arhaizirana atiščina 5. stoletja, ki se od »modernejšee« atiščine razlikuje po nekaterih jonskih elementih – atiščina, ki jo je pred njim uporabljal Antifont⁶³ in neznani avtor *Atenske ustave*. Ta jezik je sam Tukidid tudi precej obogatil z rabo novih skovank in izrazov, ki celo pri njegovih sodobnikih niso izpričani.

Oceniti pomen in vlogo Tukidida za zgodovinopisje je težavna naloga. Po eni strani obžalujemo, da se je ob njegovem nastopu zgodilo tisto, kar se

njegov pogrebni govor (2,35–46) pa dobi v določenih točkah antitezo celo spet v njegovem lastnem govoru nekaj poglavij kasneje (2,60–64).

⁶³ Z rabo te atiščine se je Tukidid najverjetneje tudi poklonil atiški tradiciji Antifonta (atiški govornik, 480–411 pr. Kr.; njegovi govori so najstarejši, ki jih poznamo), katerega učenec je bil.

je zgodilo tudi kasneje v primeru Polibija: da je namreč njegova mogočna osebnost popolnoma zasenčila ostale ustvarjalce istega žanra, ki jih v obdobju kulturnega razcveta Aten gotovo ni manjkalo. A vendar se zdi to majhna cena, če pomislimo, da je dobilo zgodovinopisje popolnoma nove vzvode za svoje delo. S svojo zgodovino je postavil Tukidid nove standarde za vrsto piscev, ki so mu sledili, od Kratipa – tako rekoč sodobnika, pa do Hieronima iz Kardije, ki se je več kot sto let kasneje v svojem delu *Dogodki po Aleksandru* metodološko navezoval na Tukidida. O tem, kako izjemna je bila njegova pojava, priča že to, da Polibij v svojem delu polemizira s Tukididom in da se je Dionizij Halikarnaški s stilistiko njegove zgodovine ukvarjal v posebnem traktatu. Ne nazadnje lahko ugotovimo, da se njegova izbira snovi – niti ne tridesetletno obdobje »internega« grškega konflikta, morda zdi pretenciozna. Vendar je Tukidid v tem konfliktu iskal globlje povezave, videl je, da bo končni zmagovalec tega konflikta zunanja sila ter da bo njegov končni izid nujno pomenil predvečer novega obdobja.

G. P.

Literatura: Cartwright 2000, Cawkwell 1997, Crane 1998, Ferrari 1998, Luce 1997, Marincola 2001, Marincola 2004.

PELOPONEŠKA VOJNA⁶⁴

Proemij

Standardni uvod je pravzaprav formalnost; avtor, o katerem izvemo v celotnem delu zelo malo (gl. poglavje o Tukididu), tudi na začetku o sebi pove le to, da je Atenec, kar pa po njegovih besedah (1,22) ne vpliva na njegovo nepristransko poročanje. O svojih ciljih in metodah na tem mestu ne pove tako rekoč ničesar, pač pa o tem spregovori šele v poglavjih 1,20–23.

1,1 Atenec Tukidid je opisal zgodovino⁶⁵ in potek vojne med Peloponežani in Atenci. Z delom je pričel takoj ob njenem izbruhu, ker je ocenil, da se bo razvila v veliko vojno, daleč vrednejšo opisovanja, kakor so bile vse poprejšnje. Videl je namreč, da sta obe strani pripravljene na vojno z vsemi sredstvi in da se preostali grški svet pridružuje eni ali drugi strani, nekateri že na samem začetku, drugi pa

⁶⁴ Prevod in opombe G. Pobežin.

⁶⁵ Beseda zgodovina v današnjem pomenu ni obstajala (gl. poglavje »Mitični začetki zgodovinopisja«) in tudi Tukidid se na tem mestu dobesedno izrazi, da je »popisal vojno med Peloponežani in Atenci« (*ksynégrapse tôn pólemon ...*); pričujoči prevod je rešitev, ki jo je v svojih prevodih uporabila večina prevajalcev.

da imajo takšen namen. Ta vojna je bila velik pretres za Grke, pa za del negrškega sveta – tako rekoč za velik del vsega človeštva.

O dogodkih, ki so se odvijali pred vojno ali še celo prej, si je zaradi njihove velike časovne oddaljenosti nemogoče ustvariti jasno podobo; toda sodeč po pričevanjih, ki sem jih temeljito predelal kolikor mogoče daleč v preteklost in se mi zdijo verodostojna, se tako v vojaškem pogledu, kakor tudi sicer ni zgodilo nič pomembnejšega.

Cilji in metode

Preden načne jedro svoje pripovedi, umesti Tukidid peloponeško vojno v širši zgodovinski kontekst; v precej težavnem uvodnem delu, tj. poglavjih 1,2–19 opiše to, kar razume kot grško »predzgodovino«, se pravi dogodke pred peloponeško vojno. S tem je ustvaril podlago za predstavitev svojega koncepta zgodovinopisja ter pojasnilo za svojo izbiro teme v poglavju 1,20–23.

1,20 Takšne so torej moje ugotovitve glede preteklosti, pri katere preučevanju se je nemogoče zanašati kar na vsa pričevanja po vrsti. Ljudje so nagnjeni k temu, da brez prave presoje drug od drugega sprejemajo razna izročila, tudi kadar ta zadevajo njihove kraje. Atenska javnost denimo misli, da sta tirana Hiparha ubila Harmodij in Aristogejton,⁶⁶ ne vedo pa, da je tedaj kot najstarejši Pizistratov sin vladal Hipias, čigar brata sta bila Hiparh in Tesal. Tistega dne, ko naj bi ga ubila, sta Harmodij in Aristogejton posumila, da so njuni sodelavci Hipiju kaj izdali, zato ga v prepričanju, da je bil morda posvarjen, nista napadla. Ker pa sta hotela, preden ju ujamejo, tudi za ceno življenja na vsak način storiti vsaj nekaj pomembnega, sta ubila Hiparha, ki sta ga srečala pri Leokoriju,⁶⁷ kjer je pripravljal vse potrebno za slovesen sprevod ob prazniku panatenaje.⁶⁸

Tudi drugod med Grki je moč naleteti na marsikatero zmoto, celo o sodobnih stvareh, ki jih še ni zagrnil čas. Verjamejo denimo, da imata lakedajmonska kralja pri soglasnih odločitvah na voljo vsak dva glasova in ne le enega, ali pa denimo, da ima lakedajmonska vojska t. i. oddelek Pitanatov, čeprav česa takega nikoli ni

⁶⁶ Zgodba je v celoti opisana v poglavjih 6,53–59.

⁶⁷ Posvečeni gaj (*Leokóron témenos*) v Atenah, imenovan po hčerah bajeslovnega kralja Leója, ki so žrtvovale svoje življenje, da bi mesto rešile pred kugo (po drugi različici pred lakoto).

⁶⁸ Praznik v čast Ateni, ki so ga obhajali vsako leto poleti, zlasti razkošno vsako četrto leto (t. i. velike panatenaje).

bilo. Da, tako malo so pripravljeni ljudje vložiti v iskanje resnice in raje zaupajo tistemu, kar je najbolj pripravo.

1,21 Kakor koli že, na podlagi omenjenih pričevanj si lahko ob moji razlagi vsakdo ustvari pravilno podobo o preteklosti; pri pesnikih, ki preteklost olepšujejo in povečujejo, ali pri letopiscih, ki jim je več do navdušenja pri občinstvu kakor do resnice, je gotovo ne bodo našli. Njihovih zgodb ni mogoče preveriti in čas jih je potisnil med mite, ki so brez vsake verodostojnosti.

Upam si trditi, da sem preteklost, zlasti upošteva je njeno odmaknjenost, zadovoljivo raziskal in ocenil na podlagi jasnih dokazov. In kar zadeva to vojno – ljudem se vedno zdi najhujša tista vojna, v kateri se sami trenutno bojujejo, a znova potem, ko odložijo orožje, občudujejo predvsem dogodke iz preteklosti; pričujoče delo pa bo z dokazi razkrilo, da je ta vojna pomembnejša od prejšnjih.

1,22 Pri govorih posameznikov med pripravami na vojno in za časa vojne, si je bilo nemogoče zapomniti natančno vsebino povedanega, bodisi so to bili govori, ki sem jih sam slišal, bodisi so mi jih posredovali drugi. Zapisal sem tisto, v čemer se je po moji presoji vsak posamezni govornik zagotovo moral izraziti o vsakokrat prisotnih temah, pri tem pa sem se kolikor mogoče tesno držal splošnega sporočila tega, kar je bilo dejansko povedano. Kar pa zadeva dogodke, ki so se dogajali med vojno, sem sodil, da se pri njihovem opisovanju ne smem zanašati na priročne, naključne vire, celo na lastno presojno ne, temveč da moram o slehernem dogodku, naj sem mu prisostvoval sam ali pa o njem izvedel od drugih, pisati šele po kolikor mogoče temeljiti raziskavi. Do svojih ugotovitev sem sicer prišel le s precejšnjo težavo, ker udeleženci enih in istih dogodkov o njih niso govorili enako, temveč so se ravnali po svojem spominu ali naklonjenosti eni oziroma drugi strani.

Pomanjkanje pravljičnih prvin v mojem delu za poslušalca najbrž ne bo posebej privlačno, a meni bo dovolj, če se bo zdelo koristno tistim, ki bodo hoteli jasno, natančno podobo preteklih dogodkov, ali prihodnjih, ki se v skladu s človeško naravo morajo ponoviti v enaki ali podobni obliki. Moje delo torej ni imeniten spis, s katerim naj bi osvojil trenutno poslušalstvo, temveč sem ga napisal kot pridobitev za vedno.

1,23 Najpomembnejši izmed dogodkov, ki so se zgodili v preteklosti, je bila vojna proti Perzijcem, ki pa se je vendar hitro razrešila v dveh pomorskih in dveh kopenskih spopadih.⁶⁹ Pričujoča vojna pa je trajala izjemno dolgo in je obenem v Grčiji povzročila tolikšno trpljenje, da ga v enakem obdobju toliko še ni izkusila. Še nikoli namreč ni bilo zavzetih in izpraznjenih toliko mest – ponekod so

⁶⁹ Mišljena sta seveda pomorska spopada pri Artemiziju in Salamini ter kopenska spopada pri Termopilah in Platajah.

to storili barbari,⁷⁰ drugod predstavniki sprtih strani⁷¹ (včasih tudi zato, da so v zavzetih mestih naselili druge ljudi) –, še nikoli ni bilo toliko pregnanih in toliko prelivanja krvi, ki je tekla v vojni in v državljanskih spopadih. Stvari, o katerih je bilo prej slišati v zgodbah, a so se redko zgodile, so sedaj postale stvarnost: siloviti potresi so razdejali cele pokrajine; sončni mrki so se pojavljali pogosteje, kakor je bilo zabeleženo v preteklosti; ponekod so nastopile strašne suše in za njimi lakota; in še najstrašnejše od vsega, najbolj pogubna bolezen: kuga.

Vse to se je zgrnilo nad Grčijo povrh vojne, ki so jo Atenci in Peloponežani začeli s prekinitvijo tridesetletnega miru, sklenjenega po zavzetju Evboje. In da se nihče ne bi nekoč spraševal, kaj je pahnilo Grke v vojno tolikšnih razsežnosti, sem najprej opisal razloge in nasprotovanja, ki so botrovali prekinitvi miru. Resnično pravi razlog, ki pa je ostal najbolj prikrit, je bila po mojem mnenju rastoča moč Atencev in z njo preplah pri Lakedajmoncih, zaradi česar je bila vojna neizogibna.

Periklov govor ob pokopu padlih v prvem letu vojne

Pogrebni govor je bil v Atenah v 5. stoletju pr. Kr. že povsem ustaljen običaj, ni pa povsem pojasnjeno, kdaj in kako se je pojavil. Poglavitni element govora je bila hvalnica umrlih, ki je bila zaupana uglednemu meščanu. Za pričujoči Periklov govor je tako rekoč nemogoče ugotoviti, ali je zapisan v dejanski obliki. S precejšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da ga je Tukidid v skladu s svojo prakso pri zapisovanju govorov predelal svojim stališčem primerno. Nesporno pa je pričujoči govor, ki je sicer edini ohranjeni primer pogrebnega govora iz 5. stoletja, v veliki meri drugačen od številnih kasnejših primerov iz npr. 4. stoletja, ki so oblikovani po splošni formi: uvod – mnenje o govoru – hvalnica mrtvih – formularni zaključek.

Periklov govor je namreč v večji meri hvalnica Aten (sicer res v končnem kontekstu hvalnice padlih), ki je seveda idealizirana in izrazito poudarja antitetično vlogo Šparte; njen globlji namen pa je bil najbrž v prvi vrsti spodbuditi domoljubna čustva Atencev, poleg tega pa je imela tudi politično sporočilo – Periklova vojaška politika je bila razmeroma slabo sprejeta (gl. 2,21), kar je hotel s svojim govorom vsaj delno popraviti, a mu ni uspelo (gl. 2,59 in 65).

2,34 Pozimi tega leta so Atenci na državne stroške pokopali prve padle v tej vojni; pokopali so jih po svojih ustaljenih običajih, kar poteka tako: tri dni poprej

⁷⁰ Npr. Selinunt in Agrigent, ki so ju osvojili Kartažani.

⁷¹ Npr. Plataje, Mitilena, Tirea itd.

postavijo oder ter nanj položijo ostanke⁷² umrlih in vsakdo lahko za svojega padlega prinese poljubne darove.⁷³ Ko pride čas za pogrebni sprevod, položijo na deset vozov, po enega iz vsakega okraja, krste iz cipresovine, v katere denejo ostanke umrlih iz posameznih okrajev. Zraven nesejo z mrtvaškim prtom pokrito nosilnico za pogrešane, katerih trupel niso mogli najti. Spreveda se lahko udeleži vsak meščan in tujec, ki tako želi, ob grobu pa žalujejo žene in matere padlih.

Krste položijo v grobnico, postavljeno na državne stroške, ki se nahaja v najlepšem predmestju⁷⁴ in kjer vsakokrat pokopljejo padle vojake z izjemo tistih, ki so padli pri Maratonu; te so v priznanje časti in poguma pokopali na samem bojnem polju. Ko jih prekrijejo s prstjo, spregovori v njihovo čast primerno hvalnico mož, ki ga je izbrala država, ker pri meščanih uživa ugled in sloves modrega človeka. In zatem se razidejo. Tako torej pri Atencih poteka pogreb; običaj so spoštovali skozi vso vojno, vsakokrat ko se je tako primerilo.

Za hvalnico teh, ki so torej padli prvi, je bil izbran Perikles, Ksantipov sin. Ko je prišel čas, je od groba stopil na visok oder, da ga je lahko slišal čim večji del množice, in spregovoril.

2,35 »Mnogi, ki so pred menoj že spregovorili s tega odra, so hvalili moža, ki je pogrebni običaj razširil s tem govorom, ker da je prav, da se ga govori ob pogrebu padlih v vojni. Jaz sicer menim, da bi bilo prav že, ko bi možem, ki so se odlikovali z dejanji, tudi časti izkazali v dejanjih, kakršnemu prisostvujete sedaj, ob tem pogrebu na stroške države. Menim, da ni prav, da je vera v pogum in plemenitost mnogih odvisna od enega samega moža in njegove govorniške sposobnosti oziroma nesposobnosti. Težko je namreč primerno govoriti o čem takem, ko je težavno celo ustvariti vtis, da govoriš resnico. Prizadeti poslušalec, ki pozna dejstva, bo morda menil, da je bilo to ali ono proti njegovim pričakovanjem in védenju pomanjkljivo povedano, spet drugi, ki mu je stvar tuja, bo morda mnenja, da pretiravam, če bo slišal kaj takega, kar presega njegovo naravo. Ljudje namreč lahko poslušajo hvalo drugih le dotlej, dokler čutijo, da so sami zmožni tega, o čemer so slišali; temu, kar presega njihove zmožnosti, iz zavisti nočejo verjeti. Ker pa so torej že naši predniki presodili, da je tako prav, hočem ta običaj spoštovati tudi jaz in skušati kar najbolj zadostiti vašim željam in pričakovanjem.

⁷² V izvorniku stoji izraz *ostâ*, kar dobesedno pomeni kosti, vendar je bilo običajno, da so trupla padlih sežgali na grmadi na samem bojnem polju, pepel pa potem prinesli v Atene: Tukidid to omenja v 6,71.

⁷³ Te so bile sestavljene predvsem iz cvetja, vina, mazil, ipd.

⁷⁴ Tj. v predmestju Keramejku (*Kerameikós*), »lončarski četrti« v Atenah, ki je po gradnji obzidja za časa Temistoklove vladavine deloma ostala zunaj mestnega obzidja; padle so pokopavali v zunanem delu.

2.36 Naj začnem pri naših prednikih. Prav je in primerno obenem, da jim ob takšni priložnosti izkažem to čast, da jih omenim na prvem mestu. Živeli so v tej deželi že od nekaj, brez vrzeli v nasledstvu, in nam jo s svojim pogumom vse do današnjih dni ohranjali in zapustili svobodno. Oni so si zaslužili hvalo in še bolj naši očetje,⁷⁵ ker so državi, ki so jo podedovali, z velikimi napori priborili njeno današnjo moč in jo takšno zapustili nam. V veliki meri smo to moč utrdili tudi mi sami, ki smo tu in ki smo na vrhuncu življenjskih moči, in državo smo z vsemi sredstvi pripravili na to, da se lahko tako v vojni kakor v miru kar najbolj zanaša sama nase.

O naših vojaških uspehih, s katerimi smo si izborili vse te pridobitve, ali o srčnem pogumu, s katerim smo se mi in naši očetje zoperstavljali sili barbarov in Grkov, ne bom govoril, ker nočem razpravljati o tem, kar dobro poznate. Najprej bom spregovoril o načinu življenja, s katerim smo prišli do vsega tega in o državni ureditvi ter značajskih lastnostih, s katerimi smo vse to povzdignili do današnje moči. In šele nazadnje bom prešel na hvalnico teh mož. Sodim, da je v teh okoliščinah zelo primerno spregovoriti o vsem tem in da bo vsej tu zbrani množici, tako državljanom kakor tujcem, koristilo, če mi prisluhne.

2.37 Ravnamo se po ustavi, ki ni oblikovana po tujih zakonih; nasprotno, prej smo lahko mi drugim za zgled, kakor da bi koga posnemali. Naša ustavna ureditev je po meri mnogih in ne maloštevilnih, zato se imenuje demokracija; po zakonu imajo pri uveljavljanju različnih zasebnih interesov vsi državljani⁷⁶ enake pravice. V javnem življenju cenimo posameznika njegovemu ugledu primerno, ki ga uživa zaradi svojih zaslug in sposobnosti ter svoje veljave – ne oziramo se na njegov stan, temveč na njegove odlike. Prav tako se ne more zgoditi, da bi nekoga, ki je reven, a bi lahko storil kaj koristnega za državo, njegov neugleden položaj pri tem oviral. Živimo torej svobodno javno življenje in enako svobodomiselnimi smo tudi glede medsebojnega nadzora v zasebnem vsakdanjiku;⁷⁷ kar je nekomu v veselje, pri drugih ne zbuja nobene jeze in nobene zavisti. Celo svojega nezadovoljstva nihče ne pokaže, kajti to je, čeprav neškodljivo, vsaj zelo boleče. Da, v zasebnem

⁷⁵ Ker so jo ubranili pred vdori Perzijcev.

⁷⁶ Tj. *dēmos* – ljudstvo, ne le *oligoi* – maloštevilni (tj. privilegirani), kakor je seveda drugod, zlasti v Šparti. Seveda pa ne moremo mimo dejstva, da v Atenah le niso bile vse socialne skupine enako privilegirane: metojki denimo, ki so se za Atene borili enako kot državljani, so bili iz političnega življenja izključeni.

⁷⁷ V Atenah je bil sicer osebni nadzor med samimi državljani gotovo manj prisoten (ta motiv se pri Tukididu pojavlja še večkrat, npr. v 3,37 ali 7,69) kot v Šparti ali kateri koli drugi oligarhični državi, vendar je obstajal in celo Perikles je čutil njegove posledice, saj so se v političnih spletkah pred sodišči znašli tudi njegovi prijatelji.

življenju smo obzirni in sproščeni, vendar se zato nič manj ne ravnamo po postavah; vedno spoštujemo predstavnike oblasti⁷⁸ in zakone, zlasti tiste, ki zagotavljajo pravico oškodovanim, in seveda tiste, katerih kršitev je, čeprav so nepisani, obče priznana sramotna.

2,38 Vrh tega smo poskrbeli, da nam je ob vseh naporih in prestanem trudu na voljo obilo duhovnega oddiha; skozi vse leto obhajamo praznike⁷⁹ in obiskujemo raznovrstne prireditve. Naši domovi so prijetno urejeni, kar nam pomaga prenašati vsakodnevne tegobe. Mogočnost naše države nam omogoča, da k nam prihaja vse mogoče blago⁸⁰ iz vsega sveta; uživanje domačih dobrin ni za nas nič udobnejše kakor uživanje tujih.

2,39 Svoje nasprotnike prekašamo tudi po vojaški pripravljenosti. Naša prednost je v tem, da je naša država odprta vsem; pri nas ni v navadi, da bi tujce preganjali,⁸¹ ker bi hoteli komu braniti, da vidi in spozna tudi kaj takega, kar bi sovražniku, če bi to videl, omogočilo morebitno prednost. Ne zanašamo se namreč le na svojo oborožitev in zvižanost, temveč predvsem na svojo srčnost in pripravljenost za boj. Tudi kar zadeva vzgojo, se nekateri⁸² že od rane mladosti ob naporni vadbi učijo močate vzdržljivosti; toda mi, ki sicer živimo bolj sproščeno, se z enakimi nevarnostmi ne spoprijemamo nič slabše. Dokaz: Lakedajmonci v vojni z nami niso sami, temveč vdirajo v našo deželo z vsemi zavezniki skupaj; mi pa, kadar sami gremo nad tujo državo, največkrat zlahka zmagamo, čeprav se bojujemo na tujih tleh, proti nasprotniku, ki brani svojo lastno deželo.

Povrh vsega se še noben sovražnik ni soočil z našimi celotnimi silami, ker moramo obenem oskrbovati ladjevje in kopensko vojsko, ki je poleg tega razporejena po mnogih krajih. Če torej že kje naletijo na delček naših sil in jih premagajo, se ustijo, kako da so nas potisnili nazaj na vsej črti; če pa spopad izgubijo, pojasnjujejo, da so poraz utrpeli proti vsej združeni atenski vojski. Zares, če se bomo v nevarnosti spuščali oboroženi s samozavestjo, ne pa le s trpežnostjo in pogumom, ki ga ne narekuje spoštovanje zakonov, temveč ga rodi ljubezen do običajev in

⁷⁸ Perikles tu govori o *hoi aei árkhontes* – dobesedno »tistih, ki vedno oziroma vsakokrat vladajo«; ena od mogočih interpretacij je, da želi s tem ponazoriti ustaljene politične razmere v Atenah, tj., da brezvladja ni.

⁷⁹ Vseh prazničnih dni je bilo v Atenah okrog 150.

⁸⁰ Atene so imele kot velika pomorska sila dostop do vseh velikih pristanišč in trgov sredozemske Evrope: v Italiji, na Siciliji, v Egiptu in na Bližnjem vzhodu.

⁸¹ Kakor je bilo v navadi v Šparti: *ksenelasía* – »izgon tujcev« je bila v Šparti redna praksa, s katero se sicer najbrž niso hoteli zavarovati pred vohunjenjem, kakor napeljuje Perikles, temveč je bolj verjetno, da so hoteli preprečiti preveliko mešanje domačinov s tujci.

⁸² Zopet aluzija na Špartance.

načina življenja, se zagotovo ne bomo zlomili pod težo tegob, ki nas čakajo. Pred obličjem nevarnosti se ne bomo izkazali za nič manj pogumne kakor ti, ki so vajeni nenehnih naporov, in naša država bo s tem pokazala, da je veličastna in vredna vsega občudovanja.

2,40 Ljubimo lepoto, a z zmernostjo, in ljubimo znanost, a nismo pomehkuženi.⁸³ Bogastvo nam ne rabi za to, da bi se z njim bahali; raje ga uporabljamo kot sredstvo, da z njim kaj opravimo. Priznanje revščine ni nikomur v sramoto, pač pa je mnogo večja sramota, če se ji nekdo noče izogniti z delom. Pri nas se lahko državljani posvečajo zasebnim in državnim poslom obenem, vendar pa tistim, ki se ukvarjajo predvsem z gospodarstvom, javno življenje še zdaleč ni tuje. Samo pri nas velja, da mož, ki se ne udeležuje državnih zadev, ni miroljuben, temveč nekoristen. Naši državljani sami presojujejo o državnih vprašanjih,⁸⁴ ali pa si o njih vsaj skušajo ustvariti pravo mnenje; pri nas namreč velja, da javna razprava ne more ovirati dejanj, temveč da je škodljivo kvečjemu to, da bi se nečesa lotili brez tehtnega posveta. Tudi v tem torej presegamo druge, da se bolj kakor vsi ostali lotevamo svojih načrtov smelo in razsodno obenem, medtem ko se pri drugih iz pomanjkanja znanja rodi predrznost, po premisleku pa omahljivost. Po pravici smemo soditi, da so resnično močnega duha tisti, ki dobro poznajo tegobe in sladkosti življenja, a se zaradi tega vendar ne izmikajo nevarnosti.

Kar zadeva velikodušnost, se zopet razlikujemo od večine ostalih, kajti prijateljev si ne nabiramo tako, da dobroto sprejemamo, temveč jo raje delimo. Dobrotnik je namreč trdnejši zaveznik kakor dolžnik, saj si z dobrohotnostjo želi zagotoviti vračilo; dolžnik je pač mlačnejših čustev, saj zagotovo ve, da usluga, ki jo bo izkazal, ne bo sprejeta kot dobrota, temveč kot vračilo dolga. Mi, Atenci, smo edini, ki drugim brez oklevanja izkazujemo dobroto, ne zaradi misli na osebno korist, temveč iz čiste vere v svobodo.

2,41 Naj zaključim s tem, da rečem: Atene so šola Grčije in upam si trditi, da je vsak posamezen Atenec samostojna osebnost, vsestranska in prijetna, sposobna spoprijeti se z najrazličnejšimi težavami. Dokaz, da to ni navadno bahanje, temveč stvarnost, je prav moč države, ki smo jo s temi lastnostmi pridobili. Naša država edina v preizkušnjah pokaže, da njena moč presega njen sloves; edina v nasprotniku, ki gre nadnje, ne vzbudi sramu, da je (naposled) utrpel poraz proti

⁸³ Atenci ljubijo lepoto in umetnost (za razliko od Špartancev), a se ne vdajajo potratnosti in v tem niso »ekstravagantni« – kakor denimo Perzijci in druga azijska ljudstva; ljubijo modrost in znanost – spet za razliko od Špartancev, ki so »kulturo« zanemarjali iz previdnosti, da ne bi državljanov zapeljala »pomehkuženost«.

⁸⁴ Tj. na državni skupščini (*ekklesia*).

takšnemu ljudstvu; in edina je, ki podložnikom ne daje povoda za nezadovoljstvo pod njeno vladavino. O naši moči govorijo jasni in neizpodbitni dokazi. Zato se lahko nadejamo občudovanja pri sodobnikih in pri zanamcih. Ni nam treba Homerja, da bi nas opeval, ali kogar koli drugega, čigar pesmi navdušijo le za trenutek, a se podoba v njih sesuje v primerjavi s stvarnostjo. Ne, dovolj je, da smo si s svojo drznostjo odprli pot na vsako morje in v vsako deželo ter povsod pustili neminljive spomenike bodisi dobrega bodisi zla.⁸⁵ Da, za takšno državo so se srčno borili in dali življenje ti možje, odločeni, da si je ne pustijo vzeti. In prav je, da bi se bil tudi vsakdo od teh, ki so za njimi ostali, pripravljen zanjo žrtvovati.

2,42 Pri hvali države sem se toliko zadržal zato, ker hočem pokazati, da bi lahko mi v tem spopadu izgubili več kakor oni, ki nimajo nobene teh dobrin, in tudi zato sem jo toliko hvalil, da sem hvalnico teh mož z dokazi postavil v jasno luč. Večji del te hvalnice sem pravzaprav že povedal: državo, kakor sem o njej govoril, je namreč povzdignila in proslavila prav srčnost teh mož in njim podobnih. Le malo Grkov bi se lahko nadejalo podobne hvalnice, ki bi, kakor za te može, v besedah odtehtala njihova dejanja. Smrt teh mož, ki jo tu objokujemo, mi razkriva njihov pogum in srčnost, ki se je v nekaterih od njih morebiti prvič izkazala, v drugih pa našla svoj končni dokaz. Prav je, da pri možeh, ki v kakem drugem pogledu morda zaostajajo, cenimo predvsem njihov pogum in možatost v boju za domovino. S svojim plemenitim dejanjem so namreč zabrisali, kar je bilo slabega, in kot državljani so z njim domovini mnogo bolj koristili, kakor so jo kot zasebniki mogli oškodovati. Nihče od teh mož se ni pustil premamiti – prvi ne bogastvu, ki ga je morda že užival, drugi pa ne upanju, da bi obogatel in se tako rešil revščine; vsi so vztrajali. Ljubše jim je bilo kaznovanje sovražnikov. Zavedali so se, kaj tvegajo, to tveganje so imeli za najvišje in najslavnejše, hoté so ga sprejeli v želji kaznovati sovražnika in odrekli so se vsemu ostalemu. Svoje upe so položili v negotovi končni uspeh, prepričani, da se morajo pred obličjem preteče nevarnosti zanesti samo nase. Raje so hoteli pasti v boju kakor rešiti si življenje z umikom, zato so se rešili sramote in vztrajali v boju za ceno življenja. In tako so v neznatnem zasuku usode, na samem vrhuncu slave in brez strahu, padli.

2,43 Takšni torej so bili ti može, pokazali so se dostojne svoje domovine. Vi, ki ste jih preživeli, smete upati, da vaša odločnost proti sovražniku na bojnem polju ne bo terjala tolikšne cene, a vendar si morate želeti, da ne bi zaostajala za njihovo. Nikar naj vas v tej želji ne potešijo le besede o njihovih zaslugah, o katerih veste

⁸⁵ Tj. dobrega, ki so ga izkazali zaveznikom ter podložnikom; ter zla, ki so ga prizadejali sovražnikom. Nekateri so mnenja, da izraz *kakôn te kagathôn* v izvirniku tu pomeni zmage in porazi, saj so se v Atenah tudi porazov spominjali z enako močnimi čustvi kakor zmag.

preveč, da bi o njih pred vami še kdo razpredal, češ, kolikšne koristi da se skrivajo v kljubovanju sovražniku. Ne, sami morate iz dneva v dan opazovati vso moč države, sami jo morate v tem vzljubiti, in ko boste spoznali, kako veličastna je, tedaj se spomnite, da so vse to s svojo srčnostjo izborili možje, ki so se zavedali svoje dolžnosti in ki jih je gnal čut za čast. Tudi morebitni uspeh jih ni prepričal, da bi domovino prikrajšali za svoj pogum, temveč so ji hoté darovali tisto najlepše. Za ta dar – svoje življenje –, ki so ga darovali v skupno dobro, je vsak od njih prejel nesmrtno hvalo in položeni so bili v slaven grob, najslavnejši, kajti njihov grob ni le tu, v tej zemlji, v kateri leže, temveč povsod tam, kjer vsak čas v besedi ali dejanju živi njihov večni spomin. Kajti odločnim možem je grob ves svet,⁸⁶ njihov spomin ne živi le na spomenikih na domačih tleh, temveč biva tudi v tujini, resda ne na kamnu, temveč v srcih ljudi.

Njih posnemajte in vedite, da sreča leži v svobodi, svoboda pa rodi pogum, zato ne omahujte pred nevarnostmi vojne. Tisti, ki živijo v bedi, nimajo razloga, da bi zanj zastavili življenje, saj tudi upanja v dobro ne poznajo; prej se morajo žrtvovati tisti, ki jim v življenju še grozi prevrat usode in ki bi jim morebiten neuspeh prinesel najtežje posledice. Za ponos tega moža je brez dvoma hujše ponižanje ob sramotnem porazu kakor ponosna smrt, ki pride in mine v upanju na zmago.

2,44 Zato tudi za vas, starše teh padlih mož, nimam solz sočutja, temveč le besede tolažbe. Ljudje, ki jih je oblikoval spremenljivi tok življenja, vedo, da so srečni možje, ki jim je usoda namenila junaško smrt, tako kakor vašim sinovom, po katerih je vam ostala plemenita žalost. Vedo, da so srečni, ker jim je bilo življenje odmerjeno tako, da jih je smrt doletela v trenutku najvišje sreče. Vem, da s svojimi besedami ne morem ublažiti izgube, na katero vas bo prepogosto spominjala sreča drugih, ki ste je bili nekoč sami deležni.

Žalost in bolečina ne prideta iz pomanjkanja sreče, ki je nikoli nismo izkusili, temveč nas prizadene ob izgubi tistega, čemur smo se privadili. Tisti, ki še lahko imate otroke, morate zdaj črpati pogum iz upanja na novi naraščaj; družinam bodo novi otroci pomagali pozabiti tiste, ki jih ni več, za državo pa bo to dvakrat korist: prirast k prebivalstvu in večja varnost. To slednje pa zato, ker od tistih, ki niso pripravljene tvegati, kakor ostali, celo življenj svojih sinov, ni mogoče pričakovati poštenih in nepristranskih odločitev.⁸⁷ Tisti pa, ki ste za otroke že prestari, morate večji del življenja, ki ste ga preživeli, ceniti, ker je bilo lepo, in se sprijazniti, da vam ni več ostalo veliko časa, v tolažbo in veselje pa naj vam bo sloves teh, ki so padli. Edini, ki se ne postara, je namreč čut za čast in na stara leta v nasprotju

⁸⁶ Kakor denimo v primeru tistih, ki so padli v bitki pri Termopilah.

⁸⁷ Tj. v skupščini.

s tistim, kar nekateri trdijo,⁸⁸ ni kopičenje bogastva tisto, ki osrečuje, temveč prav uživanje časti in ugleda.

2,45 Otroci in bratje padlih, ki ste tu, pred vami vidim težko nalogo. Nekoga, ki ga ni več, je vsakdo vaje hvaliti in vi boste ob celo večjih zaslugah le stežka deležni enakega ugleda, prej manjšega. Živi so vedno deležni zavisti nasprotnikov, tisti pa, ki ne predstavlja več nobene ovire, je deležen prave, neskaljene dobrohotnosti.

Če moram omeniti tudi vrline in kreposti žená, ki so ostale vdove, naj jih povzamem s kratko spodbudo: ne izneverite se svoji naravi, kajti v tem je vaša velika čast in slava; največje bo deležna tista med vami, o kateri se bo med možmi najmanj govorilo, bodisi dobro bodisi slabo.

2,46 Tako. Jaz sem v govoru, ki ga narekuje običaj, povedal, kolikor sem mislil, da je prav, in tudi ti pokopani možje so prejeli časti. Njihove otroke bo od zdaj naprej država preživljala do njihove polnoletnosti⁸⁹ in tako padlim ter preživelim poklonila dragoceno priznanje za njihovo žrtev. Država, ki najbolje nagraduje zasluge, ima namreč tudi najboljše državljane.

In zdaj, ko ste primerno izrazili žalovanje za svojimi padlimi, se razidite.«

KSENOFONT

Ksenofonta so v rimski in kasneje v bizantinski dobi postavljali ob bok Herodotu in Tukididu – ti trije avtorji so predstavljali kanon vzornih zgodovinopiscev. Danes Ksenofontu ne moremo več priznavati enakovrednosti z omenjenima piscema, ker je v svojih delih po vsebinski poglobljenosti za njima precej zaostal.

Ksenofont se je rodil v aristokratski atenski družini najverjetneje okoli leta 428 pr. Kr. očetu Grilu; o njegovih mladih letih je znano razmeroma malo, jasnejšo predstavo si lahko o njem ustvarimo šele od tedaj, ko je stopil v stik s Sokratom (verjetno okoli leta 404 pr. Kr.), da bi postal *kakalokagathós*, tj. poštenjak. Ob koncu vojne je Šparta v Atenah vzpostavila oligarhično vladavino v obliki trideseterice,⁹⁰ vendar je bila že leta 403

⁸⁸ Zdi se, da Tukidid na tem mestu namiguje na Simonida, za katerega Plutarh (*Mor.* 786 B) pravi, da »mu v starosti ni ostalo nobeno drugo veselje kakor to, da kopiči bogastvo ...«

⁸⁹ Zakon o preživljanju sirot na državne stroške je morda uvedel že Solon.

⁹⁰ Odbor tridesetih tiranov (*hoi triákonta*), ki so ga v Atenah po koncu peloponeške vojne s pomočjo špartanskega vojskovodje Lizandra ustanovili skrajnejši privrženci oligarhije; najskrajnejši med njimi je bil Kritias, nekoliko

zopet vzpostavljena demokracija. Zdi se, da je Ksenofont vsaj v zgodnjem obdobju podpiral oligarhično vladno, verjetno njeno zmernejšo frakcijo pod Teramenovim vodstvom, o čemer smemo sklepati po naklonjenem opisu Teramena in njegovih političnih nazorov (npr. 2,3,15–19). Po padcu oligarhije – in morda prav zato – je Ksenofont leta 401 Atene zapustil in se, verjetno brez posebne vojaške funkcije,⁹¹ skupaj s kontingentom grških najemnikov (pravi namen odprave jim je bil zamolčan) pridružil odpravi Kira mlajšega proti njegovemu starejšemu bratu, perzijskemu kralju Artakserksu II., kar je bilo brez dvoma najpomembnejše obdobje njegovega življenja, saj mu je dalo snov za njegovo delo *Anábasis* (*Kýrou*);⁹² delo bi se, kot se duhovito izrazi Luce, prav lahko imenovalo tudi *Katábasis* (»pot nazaj, vrnitev«), saj večji del obsega dogodke po polomu Kirove ekspedicije v bitki pri Kunaksi, v kateri je bil ubit tudi Kir sam, ko je Ksenofont prevzel del poveljstva nad »grškim korpusom« deset tisoč mož in jih uspešno privedel nazaj do Črnega morja, v mesto Trapezunt. Kasneje se je s svojimi vojaškimi izkušnjami udeležil različnih vojaških operacij, med drugim je leta 396 stopil v službo tudi pri špartanskem kralju Agezilaju in se leta 394 udeležil bitke pri Koroneji proti Atencem.

V času njegove odsotnosti, kmalu po Sokratovi smrti, je bil uradno izgnan iz Aten, morda tudi zaradi sodelovanja pri Kirovi ekspediciji, gotovo pa zaradi sodelovanja s Špartanci. Šparta mu je za zasluge pri Skiluntu v Elidi, blizu Olimpije, podarila posestvo, na katerem je užival življenje podeželskega gospoda in se posvečal literaturi (dodeljena mu je bila tudi funkcija t. i. *proksen*, kar pomeni, da je bil zadolžen za udobje Špartancev, ki so prihajali v Olimpijo). S posestva se je moral spet umakniti po špartanskem porazu pri Levktri proti Tebancem. Umaknil se je v Korint, kjer

zmernejši pa Teramen. Trideseterica si je po ustanovitvi zagotovila vojaško pomoč v obliki špartanske garnizije, razpustila sodišča in vzpostavila vladavino terorja; Kritias je dal ubiti zmernejšega Teramena in po nekaterih podatkih je bilo kasneje ubitih 1500 državljanov in metojkov. Skupina izgnancev pod Trazibulovim vodstvom je kasneje zasedla Pirej in strmoglavila odbor tridesetih ter vzpostavila zmernejšo oligarhijo, kasneje pa je bila zopet vzpostavljena demokracija. Večino članov trideseterice so usmrtili.

⁹¹ Ksenofont se je odpravi pridružil na vabilo prijatelja Proksena in T. J. Luce (*The Greek Historians*, NY 1997) omenja celo, da se je odpravi pridružil, ker je hotel spoznati Kira ml., ki je podpiral Šparto v zadnjih letih peloponeške vojne.

⁹² Delo ima v prevodu J. Fašaleka naslov *Anabasis – Kirova odprava*, vendar se dobeseden prevod besede *Anábasis* glasi »pohod v notranjost (tj. dežele)«.

je še pred letom 350 pr. Kr. tudi umrl. V Atenah so po sklepu zavezništva s Šparto njegov izgon uradno preklicali, verjetno že leta 368, vendar se sam tja ni vrnil, razen morda občasno; v Atene pa je poslal svoja dva sinova, Grila in Diodorja, da sta služila v atenski konjenici.⁹³ Njegova dela je kronološko težko razvrstiti,⁹⁴ zato jih je bolje naštetih po vsebinskih sklopih:

1. Dela o Sokratu: *Apologija (Apología Sokrátous)*; *Spomini na Sokrata (Apomnemoneúmata Sokrátous)*; *Ojkonomikós*; *Simpozij (Symposion)*.

Sokrat je, kot že rečeno, na mladega Ksenofonta naredil močan vtis, zato ga je v teh delih upodobil kot osrednjo figuro. Nedvomno najpomembnejši so *Spomini na Sokrata* v štirih knjigah, katerih vrednost je predvsem zgodovinska, ker prinaša marsikateri podatek o Sokratu kot izredni osebnosti⁹⁵ svojega časa, vendar delo ni filozofsko poglobljeno, kar pa najbrž niti ni bil avtorjev namen.

2. Strokovni spisi (ti so morda nastajali v Skiluntu): *Špartanska ustava (Lakedaimoníon politeía)*; *O dohodkih (Peri póron)*; *Poveljnik konjenice (Hipparkhikós)*; *O konjeništvu (Peri hippikés)*; *O lovu (Kynegetikós)*.

Ti spisi so s strokovne plati izredno zanimivi in še vedno cenjeni; *Špartanska ustava* je pionirsko delo na svojem področju, med njegovimi strokovnimi spisi pa se je ohranila tudi *Atenska ustava*, ki ni pristna.

3. Spisi z zgodovinskim ozadjem: *Hieron* (hvalilni oziroma enkomični spis na čast Hieronu v obliki dialoga med pesnikom Simonidom in Hieronom o dobrih in slabih plateh tiranstva); *Kirova vzgoja (Kyrupaideía)* – delo v osmih knjigah (naslov se pravzaprav nanaša samo na prvo knjigo), ki spremlja Kira (vladal 558–528), ustanovitelja cesarstva Ahemenidov in perzijske nadoblasti, ki pa je prežeto z vse preveč poveličevalnim tonom in mestoma nima prave zgodovinske osnove.

⁹³ Eden od njegovih sinov, Gril (*Grýllos*), je kot junak padel v konjeniškem spopadu tik pred bitko pri Mantineji (362 pr. Kr.); dogodek opisuje Pavzaniias (1,3,4).

⁹⁴ Za delo *Anabasis* denimo so mnenja deljena: nekateri menijo, da je delo nastalo takoj po odpravi (tako npr. sicer precej zanesljivi priročnik *Grška književnost* R. Cantarelle), Luce pa, da ga je Ksenofont napisal šele leta kasneje.

⁹⁵ Nekateri avtorji, npr. Luce in Grant (*Greek & Roman Historians*, NY 1995), mu tudi glede podatkov o Sokratu odrekajo zanesljivost, spet drugi menijo, da je tudi Platon, ki je Sokratovo osebnost predstavil sicer izredno plastično in filozofsko poglobljeno, marsikako (svojo) misel Sokratu »položil« v usta in da je torej prav Ksenofontov nepretenciozni prikaz tudi temu primerno verodostojnejši.

4. Zares zgodovinske vsebine so dela *Kirova odprava* (*Kýrou anábasis*), *Grška zgodovina* (*Helleniká*) in *Agezilaj* (*Agésilaios*). Slednje je hvalilni spis, ena od mnogih hvalnic leta 360 pr. Kr. umrlemu špartanskemu kralju Agezilaju, katere snov je Ksenofont črpal iz *Grške zgodovine*.

Deli *Anabasis* in *Grška zgodovina* sta v zgodovinopisnem smislu najbolj zaokroženi in poglobljeni med Ksenofontovimi deli, čeprav, kot že rečeno, kot zgodovinopisec ni presegel Herodota, kaj šele Tukidida. *Anabasis* so pravzaprav razburljivi, barviti *spomini* – opis dogodkov z že omenjene ekspedicije, ki vključuje precejšnje število govorov, med njimi nekaterih Ksenofontovih. Zanimivo je tudi poglavje, v katerega je Ksenofont vključil svoje sanje, kar je pravzaprav nekaj svežega v dotedanji tradiciji. Vprašanje je, iz katerega vzgiba se je Ksenofont dela lotil, toda precej verjetno je, da ga je zaradi pomenljive vsebine, tj. pohoda grškega kontingenta skozi Perzijo, napisal v porajajočem se panhelenskem ozračju – to bi bil tudi močan argument v prid teoriji, da je delo nastalo leta po odpravi –, v katerem je tudi Izokrat sestavil svoj *Panegirik*.

Grška zgodovina je zastavljena kot nadaljevanje Tukididovega dela *Peloponeška vojna*, to je jasno že v uvodu, ki je brez dvoma eden najne-navadnejših v antični literaturi: »Kmalu zatem, le nekaj dni kasneje, je Timóhar izplul iz Aten z manjšim številom ladij; in zopet so se spopadli na morju Lakedajmonci in Atenci ...« Uvodne besede torej predstavljajo jasno konjunkturo s prav tako ostrim koncem Tukididove *Peloponeške vojne*, ki sicer ni povsem natančna.⁹⁶ Jasno pa je, da Ksenofont nadaljuje Tukididovo pripoved le, kar zadeva snov – dogodke opisuje selektivno, precej neprizadeto in urejeno, z neprikrito simpatijo do Špartancev, vendar korektno;⁹⁷ interpretacije se vzdrži, nima enako ostrega vpogleda v zgodovino kot Tukidid, vendar to tudi ni njegov namen.

Delo, ki obsega sedem knjig (fizična delitev ni Ksenofontova), opisuje dogodke od približno leta 410 pr. Kr. (bitka pri Kiziku) do bitke pri Mantineji leta 362. Razdeljeno je na dva dela;

- opis dogodkov od leta 410 do konca peloponeške vojne;
- obdobje od vladavine trideseterice do bitke pri Mantineji.

Med obema deloma nastopa živahni, homogeni opis vladavine trideseterice (2,3,11–2,4,43) kot razpoznavna cezura, po kateri se tudi pripovedni

⁹⁶ Gl. poglavje o Tukididu.

⁹⁷ V svojem občudovanju Šparte ni nikakor servilen: v nadaljevanju knjige večkrat jasno izzveni tudi kritika na račun manj uspešnih špartanskih potez.

ton spremeni: analitični, kronološko organiziran pristop, ki gotovo ni naključen, ampak do neke mere zaokrožuje Tukididovo pripoved, se v drugem delu porazgubi – ni več časovne orientacije, slog postane bolj živahen in tudi bolj površen. Marsikatero dejstvo je izpuščeno, tudi pri dogodkih, ki jih je Ksenofont napisal po lastnih izkušnjah: npr. pri sicer izčrpnem opisu vladavine trideseterice ostane dejstvo, da je oligarhijo v Atenah pomagala vzpostaviti prav Šparta, popolnoma izpuščeno. In takih mest je še precej.

Ugotoviti smemo, da se na Ksenofonta kot zgodovinopisca lahko le delno zanesemo: dogodke, ki jim je bil sam priča, npr. vladavino trideseterice ali popotovanje grškega vojaškega kontingenta, je opisal temeljito in živo, mestoma celo zelo prodorno. Imel je izredno priložnost, da je živel v zelo spremenljivih časih, da je bil pogosto v samem središču dogodkov in da je osebno poznal precej ljudi, ki so krojili zgodovino obdobja. Vendar pa je pogosto, zlasti pri opisih dogodkov, pri katerih se je moral zanašati na poročila, nezanesljiv, preveč selektiven in celo naiven – nekateri odlomki so preveč memoarske narave in kot da bi bili sestavljeni iz naključno napaberkovanih podatkov, manjka kritična presoja. Kar se tiče njegovih političnih nazorov, mu ne moremo očitati ničesar, ne v eno ne v drugo smer: res je bil predstavnik aristokracije in morda nenaklonjen demokratizaciji Aten,⁹⁸ vendar se je distanciral tudi od divjanja trideseterice v kasnejši fazi vladanja; njegova filolakonska drža v nobenem oziru ne more biti moteča, saj gotovo ni izraz negativnih čustev do Aten⁹⁹ (ki bi bila upravičena), temveč prej odraz kozmopolitizma, panhelske ideje, ki se je morala v splošnem še razviti.

Kot avtor je bil Ksenofont izredno popularen že v antiki: šteli so ga za zgodovinopisca Tukididovega formata, s čimer se danes ne moremo več strinjati. Manjka mu namreč Tukididove poglobljenosti, njegovega občutka, da je »zgodovina ena najglobljih človekovih izkušenj«. Kot zgodovinopisec Ksenofont nima posebne programske usmeritve; zdi se, da je njegov namen poročati o preteklih dogodkih in od tega se le redko oddalji. Njegova izredna popularnost v antiki in tudi kasneje je najbrž posledica več dejavnikov: ker je pisal v jasnem, čistem slogu, so bila njegova dela zelo brana – tudi kot šolsko čtivo; njegov opus obsega zelo raznolika dela, med

⁹⁸ Po mnenju nekaterih avtorjev je prvič zapustil Atene prav zaradi ozračja, ki je nastopilo po padcu oligarhične vlade v Atenah.

⁹⁹ O njegovi ljubezni in lojalnosti do Aten jasno priča dejstvo, da je svoja dva sinova poslal služiti v atensko konjenico.

katerimi so poseben sloves uživala »filozofska« dela¹⁰⁰ in ta raznolikost je imela za posledico širok krog bralstva.

Čeprav Ksenofont v filozofskem oziru ni mislec Platonovega, v zgodovinopisnem pa ne Tukididovega formata, bi bila vsakršna kategorizacija pre nagljenja in v literarni zgodovini mu ne smemo odrekati zelo pomembnega mesta; prav kot zgodovinopisec je uvedel nekatere sveže oblike, ki so jih avtorji za njim lahko izpopolnili in izkoristili – *Anabasis* je prvi primer avtobiografskega spisa; *Kirova vzgoja* prvi primer idealizirane zgodovine, podobne zgodovinskemu romanu, ki se je razvil šele v helenizmu; *Grška zgodovina* je svež primer splošne zgodovine Grčije. V njegovih delih je začutiti eleganco pisatelja, ki kot da se ne zaveda samega sebe in se kot protagonista zgodovinskih dogodkov le redko omenja (celo v *Anabasis*);¹⁰¹ diskreditacija drugih zgodovinopiscev, sicer tako popularna, mu je tuja. Te osebnostne lastnosti se zrcalijo tudi v njegovem slogu: piše jasno, tekoče in enakomerno. Njegova dela odkrivajo nadarjenega, a skromnega stilista z govorniško izobrazbo: govorniške figure mu niso tuje, a se jim ne vdaja. Čist in preprost ter naraven slog sta mu prinesla širok, neusahljiv krog bralstva in sloves vzornega aticista, čeprav njegov slog v resnici že napoveduje t. i. *koiné*, »skupni (grški) jezik«, ki se je razvil v ozračju politično združene Grčije, ki se je začelo šele pod Filipom II. Makedonskim (na oblasti 359–336 pr. Kr.).¹⁰²

G. P.

Literatura: Fašalek 1963, Grant 1995, Hamel 2015, Hamilton 1960, Luce 1997, Marincola 2004, Pobežin 2012.

GRŠKA ZGODOVINA¹⁰³

Prolog

Uvod v Ksenofontovo *Grško zgodovino* je nedvomno eden najbolj ne navadnih v vsej antični grški literaturi; v nasprotju z obstoječo tradicijo ne vsebuje avtorjevega imena (kakor denimo pri Tukididu: »Atenec Tukidid

¹⁰⁰ Zanimivo je, da so v antiki Ksenofonta kot filozofa cenili vsaj toliko, kot so ga cenili kot zgodovinopisca.

¹⁰¹ To je zlasti očitno v primeru opisa spopadov pred bitko pri Mantineji, v kateri je padel tudi njegov sin Gril; Ksenofont omenja le, da so »tam padli tudi odlični možje«.

¹⁰² To je povsem razumljivo, saj je Ksenofont veliko časa prebil na tujem, tj. izven Atike.

¹⁰³ Prevod in opombe G. Pobežin.

je popisal vojno med Peloponežani in Atenci ...») in v nadaljevanju ni običajne programske sheme, pač pa avtor neposredno preide k stvari.

^{1,1} Kmalu zatem, le nekaj dni kasneje, je Timóhar izplul iz Aten z manjšim številom ladij; in zopet so se spopadli na morju Lakedajmonci in Atenci, zmagali pa so Lakedajmonci pod poveljstvom Ageszndrída. [...]

Bitka pri Arginuzah

Bitka pri Arginuzah (406 pr. Kr.) je bila zadnja večja bitka, v kateri so Atenci Šparti prizadejali večji poraz; špartansko ladjevje je bilo popolnoma uničeno, Atenci so zajeli tudi več kot 70 ladij, vendar pa so v bitki tudi sami izgubili precejšnje število mož, kar je sprožilo notranjepolitične pretrse in v končni fazi popolnoma zgrešen proces proti atenskim poveljnikom.

^{1,6} Ko so Atenci slišali za razvoj dogodkov in blokado na morju,¹⁰⁴ so sklenili pomagati s stodesetimi ladjami, na katere so vkrcali vse za orožje sposobno¹⁰⁵ moštvo, najsi so bili sužnji ali svobodni ljudje. V tridesetih dneh so opremili vse ladje in odpluli; udeležili pa so se odprave tudi številni vitezi.¹⁰⁶ Pot jih je najprej vodila na Samos, kjer so prevzeli¹⁰⁷ deset samoških ladij; tudi pri ostalih zaveznikih so zbrali več kot trideset ladij in primorali vsakogar, da se je vkrcal. Vpoklicali so tudi vse atenske ladje, ki so se tedaj morda mudile na odprtem; vsega skupaj so tako imeli več kot stopetdeset ladij.

Ko je Kalikratídas slišal, da so atenske okrepitev že pri Samosu, je pustil pri Mitileni petdeset ladij pod poveljstvom Eteónika, sam pa je s stodvajsetimi ladjami odplul in se pod večer ustavil pri rtu Maliji na Lezbosu. Naključje je hotelo, da so se Atenci tisti dan pod večer ustavili pri Arginuzah, ki ležijo ravno nasproti Mitilene. Kalikratidas je ponoči opazil ognje, in ko so ga obvestili, da so to Atenci, se je namenil okrog polnoči izpluti, da bi jih presenetil z napadom; toda silovit naliv in grmenje sta onemogočala, da bi ladjevje izplulo. Ko je nevihta pojenjala,

¹⁰⁴ Tj. pomorsko blokado Mitilene na Lezbosu.

¹⁰⁵ V izvirniku stoji izraz *en tē helikía*, kar pomeni vojaški obveznik; v Atenah je bila vojaška služba obvezna za vse (svobodne) moške med 18. in 60. letom, vpoklicali pa so jih po potrebi.

¹⁰⁶ Tj. pripadniki višjega razreda meščanov, ki so v skladu s svojim premoženjskim statusom opravljali svoje vojaške obveznosti v konjenici in so bili zato opravičeni vojaške službe na vojnem ladjevju.

¹⁰⁷ Samos je pogodba o zavezništvu obvezovala, da v vojnem času prispeva svoj delež ladjevja.

je Kalikratidas ob zori krenil proti Arginuzam. Atenci so mu izpluli naproti, z levim krilom proti odprtemu morju, razvrščeni v temle redu: na skrajnem levem krilu je bil Aristokrát s petnajstimi ladjami, ob njem je bil Diomedónt s še petnajstimi. Za Aristokratom se je razvrstil Perikles, za Diomedontom pa Erasanid. Ob Diomedontu so se v eni vrsti razpostavile samoške ladje, ki jim je poveljeval Samošan po imenu Hipej. Ob njih so bile, prav tako v eni bojni vrsti, razvrščene ladje taksiarhov,¹⁰⁸ nato pa tri poveljniške¹⁰⁹ ladje in kar je še bilo zavezniškega ladjevja. Na skrajnem desnem krilu je bil Protomah s petnajstimi ladjami in ob njem Trazil z naslednjimi petnajstimi. Za Protomahom se je z istim številom ladij postavil Lizija, za Trazilom pa Aristogen. Tako so se razvrstili zato, da bi ne dali sovražniku priložnosti za morebiten prodor skozi njihove vrste,¹¹⁰ kajti atensko ladjevje je bilo počasnejše. Lakedajmonske ladje pa, ki so zmogle hitrejšo plovo, so se v celoti razvrstile v eno bojno vrsto, da bi prodrle med sovražnikovimi ladjami in izvedle obkoljevalni manever. Kalikratidas je bil na desnem krilu; Megarec Harmon, krmar na Kalikratidovi ladji, mu je dejal, da bi bilo bolje, ko bi odpluli; atenske trireme so bile namreč v veliki številčni premoči. Kalikratidas pa je odvrnil, da bi ob njegovih smrti Šparti ne bilo prav nič hudega, toda umik, je dodal, je sramoten. Zatem se je vnel spopad in bojevali so se precej dolgo, najprej v urejenih, strnjenih vrstah, potem pa so se ladje razpršile. Toda ko je Kalikratidas med naletom svoje ladje padel v vodo in so ga zagrnili valovi, Protomah na desnem krilu pa je s svojimi silami porazil sovražnikovo levo krilo, tedaj se je začel splošen beg Peloponežanov proti Hiosu, precej pa se jih je zateklo tudi v Fokajo. Atenci pa so odpluli nazaj pred Arginuze.

Na atenski strani je bilo pogubljenih petindvajset ladij skupaj z njihovimi posadkami, rešilo se je le nekaj mož, ki jih je vrglo na obalo; na strani Peloponežanov je potonilo devet od skupno desetih lakonskih ladij in več kot šestdeset ladij ostalih zaveznikov. Atenski poveljniki so nato sklenili, naj Terámen in Trazilúl, ki sta bila trierarha, in nekaj taksiarhov s sedeminštiridesetimi ladjami odplujejo na pomoč poškodovanim ladjam in njihovim posadkam, ostale pa naj odplujejo nad ladjevje pod Eteonikovim poveljstvom pred Mitileno. Vendar pa sta jih od te

¹⁰⁸ Taksíarh (*taksiárkhes*) je bil častnik v atenski vojski; poveljeval je enemu oddelku oziroma stotniji (*lókhos*), ki je predstavljala približno desetino čete (*táksis*).

¹⁰⁹ Tj. tri poveljujoče državne ladje *Páralos*, *Salaminía* in *Deliás*.

¹¹⁰ Prodor skozi sovražnikove vrste (*diéplous*) je bil manever, pri katerem so bojne ladje z vso naglico plule med sovražnikovimi ladjami in jim polomile vesla ter jih tako izločile iz boja.

namere odvrnila močan veter in nevihta, ki se je tedaj razmahnila z vso silo; zato so postavili znamenje zmage in prenočili tam, kjer so bili.

Proces proti atenskim poveljnikom¹¹¹

V kritičnem letu 406 pr. Kr. so Atene naredile več slabih potez: zavr-nile so špartanski mirovni predlog, pogajanja s Kartagino na Siciliji so se izjalovila; toda eden največjih madežev je proces proti strategom, češ da po bitki niso rešili brodolomcev oziroma da so zanje storili premalo. Šesterico, med njimi tudi istoimenskega Periklovega sina, so kljub prote-stom javnosti usmrtili.

1,7 Ljudje doma so odstavili vse poveljnike razen Konona, njemu pa so za sopoveljujoča izvolili Adejmánta in Fílokla. Od poveljnikov, ki so bili v bitki, se Protómah in Aristógen nista vrnila v Atene, toda ko se jih je šest, namreč Perikles, Diomedónt, Lízias, Aristokrát, Trazíl in Erazínid, vrnilo domov, je Arhedém, ki je bil v tistem času prvak ljudstva in zadolžen za diobolijo,¹¹² proti Erazínidu na sodišču vložil tožbo in zanj zahteval globo; trdil je, da si je Erazínid prilastil sredstva, zbrana na Helespontu, ki pripadajo državi, obtožil pa ga je tudi slabega poveljevanja. In sodišče je dalo Erasínida zapreti. Zatem so strategji pred svetom (boulé) poročali o bitki in o silovitosti neurja; na Timokrátov predlog, da je treba tudi ostale stratege zapreti in postaviti pred sodišče, je svet tudi zanje odredil ječo. Potem so sklicali skupščino (ekklésia), na kateri so različni ljudje, predvsem pa Terámen, sprego-vorili proti strategom in zahtevali, naj se zagovarjajo, ker niso rešili brodolomcev. V dokaz, da sami nosijo vso krivdo, je Terámen predložil pismo, ki so ga strategji poslali svetu in skupščini in v katerem so kot razlog navajali samo nevihto. Nato so strategji vsak zase na kratko spregovorili v svojo obrambo – po zakonu namreč niso imeli pravice do besede – in pojasnili, kaj se je zgodilo: da so sami krenili nad sovražnika, reševanje brodolomcev pa so naložili nekaterim sposobnim in že izkušenim trierarhom – Terámenu, Trazibúlu in kar jih je še bilo takih. Če da je torej treba koga obtožiti, morajo v zadevi reševanja brodolomcev obtožiti nikogar drugega kot tiste, ki jim je bilo reševanje zaupano. »Mi pa ne bomo,« so dejali, »samo zato, ker sedaj sedimo na zatožni klopi, lagali in jih po krivem dolžili, da je

¹¹¹ O procesu gl. natančno analizo pri Hammel 2015.

¹¹² Funkcija, ki predvideva razdeljevanje po dveh obolov (gr. srebrnik z vrednos-tjo ene šestine drahme), ki ju je država med Dionizijevimi prazniki plačeva-la najrevnejšim; ti so se lahko udeležili priprav na dramske uprizoritve, najpomembnejši del praznikov. Natanko toliko, dva obola, je znašala tudi vstopnina v gledališče, ki so jo določili v Periklovem času.

vs a krivda na njihovi strani, pač pa je bilo neurje tisto, ki je oviralo reševanje.« Za priče svojim besedam so klicali svoje krmarje in mnoge druge, ki so pluli z njimi. S takšnimi in podobnimi argumenti so nastopali pred svetom in mnogi od navzočih meščanov so že vstajali ter ponujali zanje jamstvo, vendar je bilo naposled sklenjeno, naj se proces nadaljuje na naslednjem zasedanju skupščine, bilo je namreč že pozno in pri glasovanju ne bi mogli prešteti dvignjenih rok, svet pa da naj sestavi in predstavi predlog, na kakšen način naj se možem sodi.

Potem so bile apaturije,¹¹³ ko se snidejo očetje in vsi sorodniki; ob tem prazniku je Terámen s svojimi pristaši zbral množico ljudi, odetih v črno ter ostrženih do gola in takšni so šli pred skupščino, kakor da so sorodniki padlih, in podkupili so Kaliksena, da je pred svetom vložil obtožbo zoper stratege. Nato so sklicali skupščino, na kateri je svet predložil svoje mnenje, ki ga je Kaliksen predstavil takole: »Ker so Atenci že na prejšnji skupščini slišali tako obtožnico zoper stratege kot tudi njihov zagovor, naj zdaj vsi skupaj glasujejo po filah;¹¹⁴ v vsaki fili naj postavijo dve žari, povsod pa naj glasnik razglasi: kdor je mnenja, da so strategji krivi, ker niso pobrali zmagovalcev¹¹⁵ iz bitke, naj svoj glas spusti v prvo žaro, in kdor misli drugače, naj svoj glas spusti v drugo žaro. Če bodo spoznani za krive, naj bodo obsojeni na smrtno kazen in izročeni enajsterici;¹¹⁶ njihovo premoženje naj se razlasti in desetina od tega naj pripade Ateni.

Evriptolem s še nekaterimi somišljeniki podvomi o ustavnosti Kaliksenovega predloga; tudi nekateri pritanjani¹¹⁷ – med njimi Sokrat – niso hoteli

¹¹³ Velik družinski praznik, ki se je odvijal v mesecu *paneptionu* (od oktobra do novembra); ob tem prazniku so se zbrali vsi člani posameznih atenskih družin, t. i. *fratrij*, ki pa so imele po Klejstenovi reformi (od leta 525 do 507 pr. Kr.) bolj značaj verskih oziroma družbenih organizacij. Na zadnji dan slovesnosti so vse novorojence, ravno odrasle fante in novoporočena dekleta vključili v njim primerne kategorije fratrije.

¹¹⁴ File so bile prvotno organizirane po krvnem sorodstvu (vsako grško ljudstvo se je delilo na *file*) in so predstavljale temeljno celico državne uprave v vojaških in vladnih zadevah. Po Klejstenovih reformah so bile Atene razdeljene na deset fil, zasnovanih po posameznih okrajih in poimenovanih po devetih atenskih in enem salaminskem junaku.

¹¹⁵ Očiten je demagoški moment formulacije, ki ga je Ksenofont dobro začutil ne le v Kaliksenovih besedah, temveč tudi v vsesplošnem sovražnem razpoloženju do strategov.

¹¹⁶ T. i. odbor enajsterice (*hoi héndeka*) je bila v Atenah skupina državnih uradnikov, zadolžena za vzdrževanje in upravljanje javnega zapora in nadzor nad izvrševanjem kazni, vključno s sodnim mučenjem sužnjev.

¹¹⁷ Vsaka od desetih fil je vsako leto na osnovi žreba izbrala 50 pritanov za

glasovati o protiustavnem zakonu, vendar jih Kaliksen z zastraševanjem prisilil v to, le Sokrat vztraja: »... dejal je, da bo ravnal samo v skladu z zakonom ...« (1,7,15).¹¹⁸ Zatem Evriptolem v obsežnem govoru še enkrat nastopi proti nezakonnosti predloga.

Po teh besedah je Evriptólem prebral predlog, naj se po Kanonovem sklepu strategom sodi posamezno, medtem ko je bil predlog svéta, naj se jim sodi vsem skupaj. Pri glasovanju o teh dveh predlogih so se prvič odločili v prid Evriptolemovemu predlogu, vendar je Menekles na izid glasovanja vložil pritožbo in ob ponovljenem glasovanju so izglasovali predlog svéta. In potem so stratege, ki so poveljevali v bitki, obsodili, vseh osem: tistih šest, ki so bili navzoči, so usmrtili.

Nedolgo zatem so se Atenci skesali in izglasovali, naj se proti vsem tistim, ki so zavajali ljudstvo, vložijo obtožba pred skupščino; obtoženci, med njimi da mora biti tudi Kaliksen, naj si do sojenja določijo pôroke. Obtoženi so bili še štirje drugi in njihovi pôroki so jih vtaknili v ječo. Nazadnje so med nemiri, v katerih je bil ubit Kleofónt, obtoženi pobegnili. Kaliksen se je sicer vrnil, ko so prišli v mesto tudi tisti iz Pireja,¹¹⁹ vendar je, osovražen od vseh, umrl za lakoto.

Obleganje in vdaja Aten

2,2 Ko je uredil zadeve v Lampsaku, je Lizander plul nad Bizanc in Kalhedon. Ljudje tam so mu odprli vrata, atenskim posadkam pa so pod pogojem, da se vdajo, dovolili oditi. Tisti, ki so bili Alkibiadu predali Bizanc, so sedaj zbežali v Pont, kasneje pa so odšli v Atene in postali atenski državljani. Lizander je atenskim posadkam in sploh vsem Atencem, ki jih je našel v mestu, dovolil oditi v Atene in jim tja zagotovil varno plovbo, vendar samo v Atene in nikamor drugam; vedel je namreč, da več ko se bo v mestu in v Pireju zbralo ljudi, prej bo zavladalo pomanjkanje. Za upravitelja v Bizancu in Kalhedonu je pustil Lakonca Stenelaja, sam pa je odplul v Lampsak in se posvetil pripravam ladjevja.

Ponoči je Paralos prispela v Atene z novicami o pogubi. Zvok tarnanja in tožb se je razlegel po dolgem obzidju od Pireja do Aten, novica je šla od ust do ust. Tisto noč nihče ni legel k počitku, vsakdo je žaloval, še bolj kot za padlimi za

službovanje v svétu (ki je torej štel petsto članov); vsaka petdeseterica je službovala v izvršnem odboru svéta desetino leta, ki se je imenovala *pritanija*.

¹¹⁸ O Sokratovi pokončni drži v tem primeru je Ksenofont pisal tudi v *Spominih na Sokrata* (1,1,18), Platon v *Sokratovem zagovoru* (32 b).

¹¹⁹ Mišljeni so nekdanji atenski izgnanci, ki so bili izgnani med vladavino trideseterice in ki so kasneje pod Trazibulovim vodstvom napadli Pirej ter premagali enote oligarhične vlade.

lastno usodo; bili so prepričani, da jih sedaj čaka to, kar so bili prizadejali Melijcem,¹²⁰ lakedajmonski naselbini, ki so jo zavzeli z obleganjem, pa Istiajcem, Skijonajcem, Toronajcem in Ajginetom ter mnogim drugim Grkom. Naslednjega dne so sklicali skupščino, na kateri so sklenili zasuti vsa pristanišča razen enega, popraviti in zastražiti obzidje in nasploh ukreniti vse potrebno, da bi mesto pripravili na obleganje. Tako so se zaposlili s temi pripravami.

Lizander je medtem z dvesto ladjami plul s Helesponta na Lezbos in tam uredil razmere v Mitileni ter v ostalih mestih. Eteonika je z desetimi trierami poslal v mesta na traški obali, da jih je pridobil na lakedajmonsko stran; po bitki je tudi vsa ostala zavezniška Grčija odpadla od Aten, razen Samošanov. Tam so ljudje pobili plemstvo in se polastili mesta. Lizander je zatem Agidu v Dekeleji in v Lakedajmon poslal sporočilo, da z dvesto ladjami pluje nad Atene. Tedaj so Lakedajmonci na povelje Pavzanija, drugega lakedajmonskega kralja, z vsemi silami krenili na vojno, prav tako ostali Peloponežani razen Argejcev. Ko se je vojska zbrala v popolnem številu, jih je Pavzanas povedel proti Atenam in se utaboril v Akademiji.¹²¹ [...]

Atenci, ki so bili zdaj oblegani po kopnem in po morju, niso vedeli, kaj jim je storiti, kajti ostali so brez ladij, brez zaveznikov in brez živeža. Mislili so, da jih čaka podobno trpljenje, kakor so ga bili sami prizadejali manjšim ljudstvom in to ne kot povračilni ukrep, temveč iz objestnosti in po krivici, iz enega samega razloga: da so bili zavezniki Lakedajmoncev. Zato so rehabilitirali vse, ki so jim bile odvzete državljske pravice, in še naprej vztrajali, o miru se niso hoteli pogajati kljub množicam, ki so umirale od lakote. Ko pa jim je pošel ves živež, so vendarle poslali k Agisu poslanca, češ da želijo postati zavezniki Lakedajmoncev, premirje pa da so pripravljene skleniti pod pogojem, da bi lahko obdržali obzidje in Pirej. Agis jih je napotil v Lakedajmon, češ da sam nima pooblastil, da bi o tem lahko odločal. Po tem odgovoru so Atenci poslanca napotili v Lakedajmon. Toda ko so bili že v Selaziji blizu Lakedajmona in so efori izvedeli, s kakšnimi predlogi prihajajo, namreč z enakimi, kot so šli k Agisu, so jim sporočili, naj se obrnejo nazaj in ko bodo resnično pripravljene na mir, naj se pametneje posvetujejo, preden zopet pridejo. [...]

V teh razmerah je Terámen v skupščini predlagal, da bo, če so ga pripravljene

¹²⁰ Atenci so med peloponeško vojno na Melos, otok z dorskim prebivalstvom, ki je bil zaveznik Šparte, sprva poslali skupino odposlancev z zahtevo, naj se predajo; ker so Melijci vztrajali pri samostojnosti, so Atenci otok napadli in s premaganci ravnali nadvse okrutno: ves moški del prebivalstva so pobili, ženske in otroke pa zasužnjili. Dogodek temeljito opisuje Tukidid v peti knjigi svoje *Peloponeške vojne*.

¹²¹ Akademija (*Akadémeia*), oljčni gaj v zahodnem delu Aten, blizu griča Kolon, v katerem je stalo svetišče, posvečeno grškemu heroju Akademu.

poslati k Lizandru, poizvedel, ali Lakedajmonci vztrajajo pri rušenju zidov zato, da bi lahko mesto zasušnjili, ali to zahtevajo kot znak pripravljenosti na trajen mir. [...]

Ko je Teramen z odposlanci prispel v Selazijo, je na vprašanje, čemu so prišli, sporočil, da imajo vsa pooblastila za mirovna pogajanja. In efori so jih dali poklicati v Lakedajmon. Ob njihovem prihodu so sklicali skupščino, na kateri so Korintčani in Tebanci, pritegnili pa so jim tudi mnogi drugi Grki, močno nasprotovali temu, da bi Atencem prizanesli, temveč so vztrajali, da je treba Atene porušiti. Lakedajmonci so odvrnili, da mesta, ki je za Grčijo v najtežjih trenutkih¹²² storilo toliko dobrega, ne smejo porušiti, da pa so pripravljeni skleniti premirje le pod temi pogoji: Atenci morajo porušiti veliki zid in utrdbe okrog Pireja, predati vse svoje ladje razen dvanajstih in omogočiti vrnitev vsem izgnancem. Prijatelji in sovražniki Lakedajmoncev pa bodo poslej tudi prijatelji in sovražniki Aten, Atenci bodo morali slediti Lakedajmoncem po kopnem in po morju, kamor koli jih bodo vodili.

Teramen in ostali odposlanci so se s temi pogoji vrnili v Atene. Ko so prišli v mesto, jih je obdala množica ljudi, v strahu, da se zopet vračajo praznih rok, kajti zaradi velikega števila umirajočih za lakoto niso smeli več odlašati. Naslednjega dne so odposlanci sporočili pogoje, pod katerimi so bili Lakedajmonci pripravljeni skleniti mir; v imenu odposlancev je spregovoril Teramen in dejal, da se je treba ukloniti pogojem Lakedajmoncev in zidova podreti. Nekateri so še vedno ugovarjali, toda mnogo več se jih je strinjalo, torej so sklenili, da sprejmejo premirje. Potem je Lizander vplul v Pirej, izgnanci so se vrnili, Peloponežani pa so se z veliko vnemo ob zvoku piščali lotili podiranja zidov, prepričani, da je tega dne za vso Grčijo napočila svoboda.

SPOMINI NA SOKRATA¹²³

1,1–5

1 Dostikrat sem se spraševal, s kakšnimi argumenti neki so Sokratovi tožniki prepričali Atence, da si je pred državo zaslužil smrtno kazen. Obtožnica mu je očitala sledeče: Sokrat je kriv nepriznavanja državno priznanih bogov in uvajanja novih božanstev, kriv pa je tudi kvarjenja mladine.

2 Glede prvega očitka, da ni priznaval državno priznanih bogov, se sprašujem, kakšne dokaze so predložili za to obtožbo? Pogosto je vsem na očeh žrtvoval bogovom tako doma kakor tudi na javnih mestnih oltarjih in nobena skrivnost ni bila, da si je pomagal s prerokbami. Po govoricah sodeč je Sokrat namreč razlagal, da se mu oglašča dajmonij in prav to je po mojem botrovalo obtožbi, da si izmišlja

¹²² Namreč med vojno proti Perziji.

¹²³ Prevod G. Pobežin (2012).

nova božanstva. 3 V resnici pa si jih ni izmišljal nič bolj kot drugi, ki se zanašajo na prerokovanje in upoštevajo ptičja znamenja, prerokbe, slutnje in žrtvovanja. Vsi ti seveda gotovo ne mislijo, da ptice ali pa naključni mimoidoči vedo, kaj se ima zgoditi tistim, ki iščejo nasvet, pač pa da bogovi to sporočajo na tak način; prav to je verjel tudi Sokrat. 4 Večina ljudi pravi, da jih ptičegledje ali naključna srečanja odvrnejo od kakega podjetja ali spodbudijo k njemu, Sokrat pa je povedal, kar je mislil, in sicer, da so to znamenja dajmonija. Pogosto je navzoče spodbujal h kakemu dejanju ali mu ga odsvetoval, ker da tako kažejo znamenja dajmonija; tistim, ki so poslušali njegov nasvet, se je to obrestovalo, tisti pa, ki so ga preslišali, so to obžalovali. 5 Gotovo bi se vsakdo strinjal, da si Sokrat ni prizadeval za to, da bi v družbi obveljal za lahkomišelnega pridaniča, pa vendar bi si o njem mislili prav to, če bi očitno napak razlagal znamenja bogov; na dlani je potemtakem, da česa takega že ni izrekel, če ni bil prepričan, da govori resnico. Komu drugemu pa bi človek zaupal v teh rečeh, če ne bogu? In če je Sokrat bogovom zaupal, le kako ne bi tudi verjel vanje?

2,21–28

21 Podobno spregovori o kreposti sofist Prodik v svoji dobro znani zgodbi o Heraklu, ki gre, če se prav spominjam, nekako takole: ko je Herakles odraščal v moža, nekako v letih, ko mladi ljudje že jemljejo lastno usodo v svoje roke in se odločajo, ali bodo ubrali skozi življenje pot kreposti ali malopridnosti, se je v dvomih, katero teh dveh poti naj izbere, odpravil nekam na samo in sedel. 22 Prikazali sta se dve visoki ženski in se namerili proti njemu; ena je bila lepa na pogled in dostojne zunanosti; njene ude je krasila preprostost, njen obraz zadržanost, njena v belo obleko odeta postava je izražala zmernost. Druga, obilno in mehko rejena, je imela močno naličen obraz, da se je zdela njena bledica in rdečica nenaravna; bila je nenaravno pokončnega stasa in predrznega izraza in odeta v oblačila, ki so radodarno razkrivala njeno ženstveno lepoto. [...] 23 Ko sta se približali Heraklu, je prva nadaljevala pot kot prej, druga pa ji je prehitela in stekla proti njemu, rekoč: »Vidim, Herakles, da ne veš, v katero smer bi se podal v življenju. Če se spoprijateljš z menoj, te bom peljala po najlepši in najmanj naporni poti; zamudil ne boš nobene sladkosti in življenje ti bo minilo, ne da bi okusil kako bolečino. 24 Kje naj začnem? Poznal ne boš ne vojne ne skrbi, pač pa boš razmišljal le, katera hrana ali pijača je po tvojem okusu, kateri prizor ti je v veselje, kateri zvok, vonj ali dotik; zanimalo te bo le, kateri ljubimec ti je najbolj prijetna družba in kje boš najmehkeje ležal – ter kako do vsega tega najlaže priti.« [...]

26 Ko je Herakles to slišal, je dejal: »Kako pa ti je ime, ženska?«

»Moji prijatelji,« je odvrnila, »me kličejo Sreča, tisti pa, ki me črtijo, me nadevajo zaničevalno ime Pregreha.«

27 Medtem je pristopila druga ženska in dejala: »Tudi jaz sem prišla k tebi, Herakles, ker poznam tvoje roditelje in sem med tvojim odraščanjem budno spremljala tvojo naravo. Vse odtlej upam, da boš, če se odločiš stopiti na pot v mojo smer, postal človek, sposoben plemenitih in pomembnih dejanj, s katerimi boš pomnožil tudi moj ugled, da bom med dobrimi ljudmi še bolj zaželen. Nič te ne bom zavajala in ti obljubljala naslad, pač pa ti bom povedala čisto resnico o vsem, kakor so bogovi to uredili. 28 Bogovi nikomur ne naklonijo ničesar dobrega ali lepega, ne da bi se za to potrudili; če si želiš njihove naklonjenosti, jih moraš častiti. Če si želiš ljubezni prijatelj, moraš do njih biti dobrotljiv. Če si želiš priznanja kake države, ji moraš pomagati. Če hočeš, da te vsa Grčija spoštuje zaradi tvojih kreposti, moraš skušati storiti kaj dobrega za Grčijo. Če želiš, da ti zemlja obilno rodi sadov, jo je treba obdelovati. Če hočeš zaslužiti s čredo drobnice, je treba zanjo skrbeti. Če želiš v vojni povečati svojo veljavo, če hočeš moč, da osvobodiš prijatelje in pokoriš sovražnike, se moraš naučiti spretnosti vojskovanja od tistih, ki jo poznajo in se v njej tudi izuriti. Če želiš biti zmogljivega telesa, moraš telo naučiti ubogati razum in ga naporno uriti v potu svojega čela. [...]

33 Moji prijatelji smejo z veseljem in brez skrbi uživati v jedači in pijači, kajti jedo ali pijejo šele, ko se jih poloti lakota oziroma žeja. Njihov spanec je slajši kakor spanec mehkužnežev in če morajo kako noč prečuti, jih to prav nič ne jezi, pa tudi nobenega nujnega opravila ne zamudijo zaradi spanca. Mladi se veselijo hvale starejših, starejši ljudje pa hvaležno uživajo spoštovanje mladih; z veseljem se spominjajo nekdanjih dejanj, v veselje pa so jim tudi trenutni uspehi, kajti z menoj ob strani so dragi bogovom, ljubi svojim bližnjim in spoštovani v svoji domovini. Ko pride usojeni konec, ne ležijo neslavno pozabljeni, pač pa večno cvetijo v spominu in pesmih, ki jih opevajo. Herakles, ti sin plemenitih staršev, tako lahko dosežeš najvišjo srečo – če se boš le predal takšnemu življenju!«

ZGODOVINOPISJE 4. STOLETJA IN HELENISTIČNE DOBE

Iz pozne antike je ohranjen seznam desetih najboljših grških zgodovinarjev. Ti so bili: Herodot, Tukidid, Ksenofont, Filist, Teopomp, Efor, Anaksimn, Kalisten, Helanik in Polibij. Ohranjena so le dela prvih treh in zadnjega. Od drugih sta bila nedvomno najpomembnejša Efor in Teopomp, medtem ko vemo o preostalih le zelo malo. Filist iz Sirakuz (4. stoletje) je bil vojskovodja in prijatelj obeh sirakuških tiranov, Dionizija starejšega in mlajšega, napisal je *Zgodovino Sicilije*. V antiki so ga zelo občudovali in Ciceron ga je primerjal celo s Tukididom (v *Pismu bratu Kvintu* 2,11). Dionizij Halikarnaški ga sicer hvali, očita mu le, da ni bil pozoren na stil pisanja (*Ad Pomp.* 7). Anaksimn iz Lampsaka (4. stoletje) se je udeleževal tudi kot govornik; napisal je *Grško zgodovino*, *Zgodovino Filipa* in *Zgodovino Aleksandra*, vendar so vse njegove spise zasenčila zgodovinska dela drugih zgodovinarjev, tako Eforjeva *Grška zgodovina*, Teopompova *Zgodovina Filipa* in Kalistenova *Zgodovina Aleksandra*. Kalisten iz Olinta (konec 4. stoletja) je bil Aristotelov nečak, ki je stricu pomagal zbrati seznam zmagovalcev na Pitijskih igrah (glasbenih in atletskih tekmovanjih, ki so se vršila vsaka štiri leta na čast Apolonu). Napisal je *Grško zgodovino* in *Dejanja Aleksandra* ter manjši spis o tretji sveti vojni (svete vojne so povzročile grške državnice, ki so oskrunile delfsko svetišče). Helanik iz Lezba (5. stoletje) je bil mitograf in pisec kronik, zanimala ga je etnologija; napisal je prvo *Zgodovino Atike*. Pisanje o Atiki se je po Helaniku razmahnilo, pisci teh zgodovin so bili tako imenovani atidografi.

Za 4. stoletje je značilen pojav univerzalne zgodovine, katere začetnik je bil v nekem smislu Herodot, Polibij je njen glavni predstavnik, prvi pa je idejo zgodovinskega dela, ki bi obsegalo ves tedanji znani svet, definiral in izpeljal Efor. Tukidid, ki se je raje osredotočil na geografsko in časovno ozko omejeno temo sodobne zgodovine svoje mestne države, predstavlja povsem novo smer v grškem zgodovinopisju. Kot avtor nesporno odličnega dela ni postal le vzornik mnogim poznejšim zgodovinarjem, temveč

je njegova zgodovina veljala tudi kot merilo za vse druge. Univerzalnih zgodovin pa seveda ni mogoče presojati s kriteriji Tukididovega dela.

Efor in Teopomp, žal ohranjena le v fragmentih, kot vsi zgodovinarji 4. stoletja razen Ksenofonta, sta avtorja izvirnih zgodovin, čeprav si njuni deli nista podobni. Obema pa so skupni močni vplivi govorništva, ki je v 5. stoletju postalo samostojna veda in je pridobilo vidno mesto v izobraževanju grških političnih elit. Njegova vloga, ki je bila spričo Izokratovega ugleda še večja, se je razumljivo odrazila tudi na zgodovinopisju. Izokratov panhelenizem (ideja, da je Grkom to, kar jih povezuje in loči od barbarov, pomembnejše od tega, kar jih med seboj razlikuje) je nedvomno spodbujal zgodovinarje, da so izbirali tematiko, ki je poudarjala skupne prvine v grški zgodovini. Pripoved o dogodkih je odtlej spremljala moralna sodba o izvršenih dejanjih in vlogi političnih osebnosti, kar je manj vidno pri Eforju, bolj pri Teopompu, pa tudi Polibij je menil, da je ena od nalog zgodovine prava razporeditev hvale in graje. Hvalo in grajo je bilo mogoče primerno izraziti v najrazličnejših govorih, kar je prav tako ena stičnih točk med zgodovinopisjem in retoriko. Vpliv govorništva pa se je kazal tudi v izbiri teme, ki bi bila primerna za hvalo ali grajo, in to so bili življenjepisi velikih političnih osebnosti. Biografsko obarvano zgodovinopisje se je začelo v 4. stoletju in se nadaljevalo vse do konca antike.

Od Eforja in Teopompa dalje je bil problem razmerja med zgodovinopisjem in govorništvom vedno aktualen; Polibij omenja, da je Efor to problematiko prepričljivo obravnaval (12, 28, 8–12 = F 111) in našel ravnotežje med vplivi obeh zvrsti. Opisovanje dejanj velikih mož in kraljev je rado mejilo na panegirik in v svojem življenjepisu Filopojmena, znanega voditelja ahajske zveze, je tudi Polibij posegel po retoričnih sredstvih. Politično-vojaška zgodovina pa je zahtevala dejstva in resnico. V modernem zgodovinopisju je do nedavna prevladovalo mnenje – ki se deloma opira na Cicerona (*Orator* 11,37; toda prim. 20,68; *De orat.* 2,36 ss.) – da je zgodovina izgubila svojo avtonomnost na račun retorike, čeprav Ciceron na drugem mestu priznava, da je odlika zgodovinarja predvsem resnica (*Brutus* 10,42; *Fam.* 5,12). Plinij poudarja razlike med obema zvrstema (*Epist.* 5,8,9), ki pa sta se vendarle deloma dopolnjevali: govorniki so radi obravnavali primere (*exempla*) iz zgodovine, zgodovinarji pa so uporabljali stilistiko, da bi ustvarili privlačnejšo pripoved. V okviru vzgojnega sistema je imelo govorništvo vodilni položaj, medtem ko je bilo poučevanje zgodovine ogroženo, vendar ji Polibij priznava prvo mesto pri izobrazbi (bodočih) politikov (1,1,2). Kvintilijan je poudarjal stične točke s poezijo in

celo trdil, da je zgodovina pesem v prozi, katere cilj je čustvovanje (10,1,31), kar pa so resni zgodovinarji od Tukidida dalje zavračali.

Duris s Samosa (*FGrHist* 76) je bil učenec Aristotelovega naslednika Teofrasta (živel je konec 4., začetek 3. stoletja). Po teoriji, ki je bila dolgo zelo vplivna, naj bi bila v helenizmu razširjena veja peripatetičnega zgodovino-pisja, ki je prenašala Aristotelove nauke o pisanju pesništva in še posebej tragedije na zgodovino-pisje. Predstavniki te šole naj bi bili tudi Duris. Cilj njegovega zgodovinskega pisanja je bilo zbujanje ugodja, in prav v tem je kritiziral, kot kaže njegov prvi ohranjeni odlomek, Eforja in Teopompa: da namreč nista dosegla *mimesis* in ugodja in da sta si prizadevala doseči učinek pisanja le z izbranim stilom, ne pa s čustvovanjem, ki bi ga morala zbujsati njuna snov. Duris je napisal *Zgodovino Samosa* v obliki kronike dogodkov in *Zgodovino Grčije* od leta 370 do okoli 280. Njegovo delo so kritizirali zaradi slabega stila in hvalili zaradi barvitih opisov, živih prikazov šeg in noše ter raznih senzacionalnih in čustva zbujsajočih opisov in epizod, v njej pa ni manjkalo tudi kritike vodilnih mož.

Tradicijo stvarnega in nesenzacionalnega zgodovino-pisja je nadaljeval Timaj iz Tavromenija na Siciliji (*FGrHist* 566; druga polovica 4. in prva 3. stoletja), ki je bil nedvomno največji zgodovinar z grškega zahoda. Ciceron ga je smatral za zelo izobraženega in dobrega stilista (*De orat.* 2,58). Verjetno je bil prvi grški pisec, ki je spoznal pomen Rima, in njegovo delo o sicilski zgodovini in zgodovini Italije je veljalo za najboljše ter za glavni vir podatkov za dobo pred začetkom rimske ekspanzije in prvo punsko vojno leta 264. S tem letom je začel Polibij, ki je Timajevo delo nadaljeval in tudi kritiziral, deloma neupravičeno. Timaj ni pisal zgolj o grškem zahodu, temveč o celi Italiji in tudi Kartagini, v svojo pripoved pa je poleg politično-vojaške zgodovine vključeval tudi kulturno zgodovinske in etnografske posebnosti, religijo, mite ter čudežno in nadnaravno. Timaj je napisal tudi spis o zmagovalcih na olimpijskih igrah – odtlej se je v zgodovinskih delih uveljavila kronologija po olimpijadah – ter poseben prikaz Pirovih vojn v Italiji in dogodkov do leta 264.

Do 4. stoletja so se uveljavili različni tipi zgodovino-pisja, ki so se vsak po svoje razvijali in dopolnjevali. Jacoby je definiriral sedem kategorij: genealogije (mitologija in rodovniki), etnografski prikazi, sodobna zgodovina, kronike, lokalne zgodovine, življenjepisi in geografska dela. Seveda je lahko en zgodovinar napisal dela različnih zvrsti ali pa je uporabil različne tipe pisanja v enem delu, kot npr. Teopomp v svoji *Zgodovini Filipa*. Lokalne zgodovine so bile predvsem zgodovine Aten in Atike (že

omenjeni *atidografi*), vendar je npr. tudi Efor napisal zgodovino svojega rodnega mesta Kume, drugi kraji pa so imeli druge zgodovinarje. Sem sodijo tudi zgodovine drugih grških in negrških dežel, tako dela zgoraj omenjenih Filista in Timaja ter zgodovine eksotičnih dežel, npr. Indije (Megasten), Egipta (Hakataj iz Abdere), Rdečega morja (Agatarhid). Perzija je še naprej zbujala zanimanje (Ktezias iz Knida), v odgovor na grške mitološke zgodbe o tujih deželah pa so helenizirani barbari začeli pisati svoje zgodovine v grškem jeziku, tako npr. Beros o Babiloniji in Maneton o Egiptu: Manetonov seznam kraljev in dinastij še vedno predstavlja osnovo za staro egipčansko kronologijo.

Oba velika zgodovinarja, Herodot in Tukidid, sta imela svoje posne-
movalce in nadaljevalce. Slednjega so med drugimi nadaljevali Kratip, Hieronim iz Kardije, vojak in diplomat, katerega *Zgodovina Aleksandrovih naslednikov* je segala do leta 270, in avtor *Grške zgodovine*, znane z oksirinskih papirov (Oksirinh, zdaj Behnesa, je kraj v Egiptu, kjer je bilo najdenih največ papirov najrazličnejše vsebine). Ni nemogoče, da bi bil neznani avtor prav Kratip, kar je bilo v modernem zgodovinopisju že nekajkrat predlagano. Za obdobje, ki ga je obravnaval, je bil glavni vir Diodorju s Sicilije, ki je za arhajsko in klasično dobo uporabljal Eforjevo *Zgodovino*. Poznejši zgodovinarji so se bolj ali manj oddaljevali od klasičnih vzorov, ki so do konca antike ostali merilo za presojanje njihovih del. Lukijan v 2. stoletju po Kr. v svojem spisu *Kako je treba pisati zgodovino* omenja zgolj Herodota, Tukidida in Ksenofonta kot avtorje nesporno dobrih zgodovinskih del; v njegovem spisu celo Polibij, najboljši zgodovinar helenistične dobe, ni našel mesta.

M. Š. K.

EFOR

Efor (*Éphoros*) je bil rojen v Kumah v Mali Aziji okoli leta 405 pr. Kr.; domnevno je živel do okoli leta 330, sicer pa o njegovem življenju ni nič znanega, razen tega, da je, kot omenja Plutarh, odklonil, da bi se udeležil vojaškega pohoda Aleksandra Velikega na vzhod (*FgrHist* 70 T 6). V antiki je veljalo, da je bil Efor Izokratov učenec, ker sta si po stilu pisanja zelo podobna. Bil je sodobnik Teopompa (T 3–5; 8; 28) in tako kot on pisec univerzalne zgodovine.

Njegovo najpomembnejše delo je univerzalna zgodovina v 30 knjigah,

ki je verjetno nosila naslov *Historíai*, napisal pa je tudi nekaj krajših del, med drugim zgodovino svoje domovine, *Epikhórios lógos*, v katerem je hvalil svoje rodno mesto, ki ga je smatral tudi za domovino Homerja (T 1). Napisal je tudi sofistično obarvan spis z naslovom *Iznajdbe*, v katerem je med drugim obravnaval izvor grških črk in različne vrste piščali, ter spis *O stilu*, kjer je npr. pisal o ritmični prozi ter drugih stilističnih značilnostih. Ta spis kaže, da so ga stilistična vprašanja zelo zanimala. Za presojo njegova stila pisanja, ki je bilo s stališča retorike bistveno bolj umirjeno kot Teopompovo in o katerem naj bi Izokrat dejal (podatek je ohranjen v Sudi), da »Efor potrebuje bodico, Teopomp pa uzdo« (T 28), je posebej pomemben fragment 20, ohranjen pri Makrobiju, ki je dobeseden navedek. Ta kaže, da je bil njegov stil preprost, razmeroma suhoparen in neokrašen.

V svojem glavnem delu, ki je zelo pomembno tudi zato, ker je iz njega v veliki meri črpal Diodor Sicilski (za del arhajske in skoraj vso klasično grško zgodovino), namenoma ni obravnaval mitičnih časov (T 8), pač pa je zgodovino začel s povratkom Heraklidov (Heraklovih potomcev, ki so se želeli vrniti na Peloponez), torej naseljevanjem Dorcev, ter jo pripeljal do svojega časa oziroma do leta 356, ko se je začela sveta vojna. Zadnjo knjigo, ki obravnava obdobje od 356 do 340, ko je Filip II. oblegal Perint, je napisal Eforjev sin Demofil (T 9a). Od njegove *Zgodovine*, ki je veliko obsežnejša kot katera koli druga zgodovina 5. stoletja, je ohranjenih okoli 225 fragmentov. Delo se v mnogočem razlikuje od svojih predhodnikov. Polibij je menil, da je bil Efor utemeljitelj in do njegovega časa tudi edini predstavnik univerzalne zgodovine (svoje delo je osredotočil na Grčijo, vendar je obravnaval tudi barbarska ljudstva), poleg tega pa tudi začetnik in glavni predstavnik retoričnega zgodovinopisja, ki je poudarjalo pomembnost oblike in stila pisanja (5,33,2). Bil je prvi grški zgodovinar, ki je sam razdelil svoje delo na knjige ter k vsaki napisal predgovor (T 10). Svoje pripovedi ni gradil po letih in zaporedju dogodkov, temveč »po področjih« (*katà génos*, T 11), v čemer je bil morda mnogo stoletij pozneje zgled Apijan. Posebej je obravnaval geografijo tedaj znanega sveta (knjige 4–5), zgodnjo zgodovino Peloponeza (6), zgodovino Lidije in Perzije (8 in 9), zgodnjo zgodovino grške Sicilije (16), hegemonijo Šparte in Teb (21–25). Iz ohranjenih fragmentov je razvidno, da je obdobja, ki so mu bila časovno blizu, opisoval bolj na široko kot časovno oddaljene dogodke (prim. F 9); za dogodke, ki so bili bližje njegovemu času, je tudi bolj zanesljiv vir. Pisal je bolj ali manj nepristransko, čeprav je mogoče opaziti Atenam naklonjen ton in posebno naklonjenost do svojega rodnega mesta (F 236), kar je

opazil tudi Strabon, ki je omenil, da si Efor ni mogel kaj, da ne bi omenil Kum tudi tedaj, ko se v njih ni nič dogajalo, zato je zgolj dodal: »V tistem času je v Kumah vladal mir«.

Značilno za njegovo pisanje je, da skuša bralca vzpodbujati k posnemanju dobrih zgledov in izogibanju slabih; svoji zgodovini je torej dal moralni ton. Mitološke zgodbe, s katerimi je prepletena starejša grška zgodovina, je kritiziral in obravnaval čim bolj racionalno (F 31a,b), iz svoje pripovedi je skušal črtati vse božje ter to nadomestiti z vero v *Týkhe*, Usodo. V želji po verodostojnosti je nekatere dogodke predstavil v dveh verzijah. Ker ni imel niti političnih niti vojaških izkušenj, kar se posebej kaže pri njegovih ponesrečenih opisih bitk, lahko po pravici velja za prvega znanega »kabinetnega zgodovinarja« (Polibij 12,25 ss. [T 20]) in s tem prednika modernih »zgodovinarjev za pisalno mizo«. Ni raziskoval primarnih virov, na avtopsijo se skoraj ni opiral, tudi večinoma ne na to, kar je sam doživel, ni mu bilo pomembno pričevanje očividcev. Svoje znanje je črpal predvsem iz sekundarnih virov, predvsem iz starejših zgodovinskih del, pri čemer je uporabljal skoraj vse, kar je bilo do njegovega časa napisano, vsa dela svojih predhodnikov od Hekataja in Herodota do Filista (zgodovinarja Sicilije), Teopompa in Kalistena, poleg njih pa je črpal tudi iz del govornikov, pesnikov in drugih piscev (npr. iz Tirtaja in Aristofana ter epigramov). Pri uporabi virov je imel bolj ali manj srečno presojo, upravičeno je npr. dal prednost *Grški zgodovini iz Oksirinha* pred Ksenofontom, za dobo, ki jo opisuje Tukidid, pa je deloma uporabljal slabe vire.

Polibij ga je visoko cenil kot utemeljitelja univerzalne zgodovine (5,33,2) in zelo rada ga je uporabljala večina poznejših piscev univerzalnih zgodovin, posebej v 1. stoletju pr. Kr., kot npr. Nikolaj iz Damaska, Timagen, Diodor s Sicilije in Strabon. Zdi se, da v času rimskega imperija za zgodovinarje ni bil več zanimiv, čeprav ni izključeno, da je vsaj posredno vplival na Apijana. Za moderno zgodovinopisje je kljub pomanjkljivosti nepogrešljiv, saj je za grško zgodovino za obdobje od okoli 480 do 350 edini kontinuirani vir. Ta del njegove zgodovine je ohranjen pri Diodorju, ki je za to obdobje črpal snov za svojo *Zgodovinsko knjižnico* iz Eforjevih knjig 11 do 15.

M. Š. K.

Literatura: Gauger, Gauger 2015, Marincola 2011, Meister 1990, Parmeggiani 1999, Parmeggiani 2011.

IZBOR BESEDIL¹²⁴

1) Suidas

Efip¹²⁵ iz Kime, sin Demofila, oziroma po mnenju nekaterih Antioha. Učenec govornika Izokrata. Zgodovino pisec. Imel je sina, zgodovino pisca Demofila. [Rojen je bil] za časa brezvladja v Atenah, med 93. olimpijado (405/8), torej še pred vladavino Filipa Makedonskega (360/359–336). Napisal je zgodovino za obdobje od uničenja Troje in trojanske vojne do svojega časa v tridesetih knjigah, spis O dobrem in zlem v 24 knjigah, spis O čudežih od vsepovsod v 15 knjigah, O iznajdbah in kako jih je vsak posameznik iznašel v dveh knjigah, ter drugo.

2 a) Fotij

Pravijo [tj. o Teopompu, op. prev.], da sta bila z Eforjem Izokratova učenca; to je razvidno tudi iz njunih del. Učitelj naj bi jima predlagal, da se lotita zgodovinske snovi; upošteva je njuno naravo je Eforja usmeril k temam iz starejše dobe, Teopompa pa h grški zgodovini po Tukididu.

b) Seneka

Izokrat je Eforja pod roko odpeljal s trga, sodeč, da bo več dobrega napravil s pisanjem zgodovinskih spisov.

3 a) Suidas

Efor iz Kime in Teopomp s Hija, Damazistratov sin. Oba [sta bila] Izokratova učenca, vendar tako značajsko kakor tudi v načinu pisanja nasprotje drug drugega. Efor je bil namreč preproste narave, pri tolmačenju zgodovine površen in len, brez vsake ognjevitosti. Teopomp pa je bil razburljiv in hitre jeze, toda kot pisec je bil vztrajen iskalec resnice, njegov slog pa je bil silovit, poln in tekoč. Izokrat je celo dejal, da bi bilo Teopompu treba uzde, medtem ko bi bil Efor potreben biča.

b) Izokratov življenjepis

Znan pa je njegov [Izokratov, op. prev.] dovtip o Teopompu in Eforju, ki gre nekako takole: ko je opazil, da Teopomp tudi o neki neznatni zgodovinski temi razpreda na dolgo in široko, kakor je napravil denimo v Filipovi zgodovini, medtem ko Efor sega po obsežni snovi in jo, čeprav bi zahtevala obširno razlago, le površno in kratko obdela, je ugotovil: »Dva učenca imam – enemu bi bilo treba

¹²⁴ Prevod G. Pobežin po izdaji: F. Jacoby, *FGrHist* 70.

¹²⁵ Geslo se kljub imenu »Efip« nanaša na Eforja; Efip je bil sicer zgodovino pisec, ki ga omenja Arian (*Anabasis* 3,5,3) v zvezi z Aleksandrovim vojaškim pohodom, napisal pa naj bi spis o smrti Hefajstiona in Aleksandra Velikega.

biča, drugemu pa uzde,« misleč z bičem na Eforja, ker je bil lene narave, z uzdo pa na Teopompa zaradi njegovega nabrekliga in nezmernega sloga.

TEOPOMP

Zgodovinar Teopomp je bil po rodu z otoka Hiosa in je živel v 4. stoletju; bil je Eforjev sodobnik in prav tako eden glavnih predstavnikov retoričnega zgodovinarstva. Pri Fotiju (*Zgodovinska knjižnica*) je ohranjen njegov kratek življenjepis (*FgrHist* 115 T 2), kjer piše, da je bil rojen leta 378/7 in je bil še mlad skupaj z očetom Damazistratom izgnan s Hiosa zaradi prošpartanske politične usmerjenosti. V domovino se je smel vrniti šele v starosti 45 let po posredovanju Aleksandra Velikega leta 333/2, vendar je bil po njegovi smrti ponovno izgnan. Ker ga nikjer niso hoteli sprejeti, se je zatekel v Egipt na Ptolemajev dvor, kjer pa mu je vladar stregel po življenju. Rešili so ga prijatelji; verjetno je umrl kmalu po letu 320.

V antiki je veljal za Izokratovega učenca; dolgo časa si je služil kruh kot govornik in njegovi govori so po njegovih lastnih besedah obsegali 20.000 vrstic, kar bi ustrezalo 600 tiskanim stranem (F 25). Ohranjenih je le malo naslovov: *Za Evagoro*, *Panatenajski*, *Lakonski* in *Olimpijski govor*, pisal pa je tudi priložnostne politične pamflete: *Pisma s Hiosa*, *Hvalnico Filipu*, *Nasvete za Aleksandra*, panegirik (hvalni govor) za Mavzola ter polemični govor proti Platonu in njegovi šoli (T 48). Predvsem pa je napisal tri zgodovinska dela, od katerih je bilo prvo izvleček iz Herodota (*Epitomé tôn Herodótou historiôn*) v dveh knjigah (T 1; F 1–4), za katerega so napačno smatrali, da je ekskurz iz njegove *Zgodovine Filipa*, v resnici pa gre za samostojno delo in prvi znani izvleček iz nekega predhodnega dela.

Njegovi glavni deli pa sta *Grška zgodovina* (*Helleniká*) v 12 knjigah in *Zgodovina Filipa* (*Philippiká* oziroma *Philippikáí historíai*) v 58 knjigah. S prvim delom je nadaljeval Tukididovo *Zgodovino* od leta 411 do pomorske bitke pri Knidu leta 394, ki je pomenila konec kratkotrajne špartanske hegemonije (T 13 in 14). Tukididovo delo je nadaljeval tudi Ksenofont (*Grška zgodovina*), vendar je bilo Teopompovo veliko izčrpnjše. Od njegove *Zgodovine* je ohranjenih zgolj 19 fragmentov (F 5–23), ki so zvečine kratki in neizpovedni; na osnovi teh besedil žal ni mogoče sklepati o vsebini, zgradbi, usmerjenosti in stilu tega Teopompovega dela. Gotovo je le, da mu ne gre pripisati t. i. *Grške zgodovine iz Oksirinha*, ki z njegovo ni identična.

Njegovo zadnje in najobsežnejše delo je *Zgodovina Filipa*, ki jo je objavil po letu 324 (F 330). Iz njega je ohranjenih prek 350 fragmentov in okoli 500 vrstic dobesednih navedkov. Začelo se je z letom 360, ko je Filip prevzel oblast, končalo pa z letom 336, ko je Filip umrl. Hegemonijo makedonskega vladarja je Teopomp občutil kot veliko prelomnico v grški zgodovini. Delo je mnogo več kot le zgodovina Filipa Makedonskega, saj obsega »dejanja Grkov in barbarov« (F 25), pri čemer je bil Filip II. sicer osrednja osebnost, vendar še daleč ne edina. To namreč izkazuje dejstvo, da je delo potem, ko je Filip V. (238–179 pr. Kr.) dal prepisati le dejanja Filipa II. in z njim tesno povezane dogodke, štelo le še 15 knjig (T 31). Teopomp je zgodovino razumel zelo široko (v čemer je bil podoben Herodotu) in v njo ni vključeval le političnih in vojaških dogodkov, temveč tudi veliko etnografskega gradiva, geografske in kulturnozgodovinske snovi, podatke, pomembne za zgodovino kultov in verovanj, veliko vsakdanjega, mitološkega (F 381), nenavadnega in čudežnega (*thaumásia*: npr. pravljичni opis čudežne dežele Meropis, F 75c). V *Zgodovini Filipa* je tudi veliko ekskurzov, takšnih, ki opisujejo »čudežne« dogodke in pojave (8. knjiga, F 64–84), dalje poglavje o atenskih politikih 5. in 4. stoletja (10. knj., F 85–100), ki kaže, da je Teopomp pri obravnavanju politike upošteval tudi družbeni kontekst. Ohranjeni so odlomki iz zgodovine Perzije, dalje krajša zgodovina Sicilije, v kateri je Teopomp popisal vlado Dionizija I. in II. (406/5–344/3 pr. Kr.; F 183–205). Celotno delo je bilo napisano v izrazito retoričnem in bogato okrašenem slogu (prim. T 34; F 225), prepletenim z gorgijanskimi govornimi figurami (Gorgias je bil znameniti grški sofist in učitelj govorništva, rojen okoli 485 pr. Kr. v Leontinih na Siciliji, ki je v Atenah dosegel velik ugled in slavo).

Teopomp je bil po rodu iz aristokratske in konzervativne družine, ki je bila posebej naklonjena politiki in družbenim strukturam Šparte, kajti ideal države in družbe ji je bila patriarhalna monarhija. Teopomp je videl v Filipu idealnega vladarja, ki bi lahko najbolje udejanil to obliko vladavine, in prepričan je bil, da v Evropi dotlej še ni bilo takšnega človeka. Ton njegove zgodovine je moralizirajoč, grajal je npravstven propad tedanje družbe, posebej pijanost in pretirano razkošje nekaterih posameznikov in celih narodov. Zanimivo je, da je z moralnega gledišča obsodil tudi Filipa (F 27). Pogosto je čisto v novinarskem stilu pisal o raznih škandalih. Pri pisanju o dogodkih iz svojega časa se je zanašal na lastne izkušnje in avtopsijo ter na lastno poizvedovanje (T 20a). Bil je zelo razgledan, dalj časa je živel na Filipovem dvoru in je prepotoval velik del Grčije (F 25). Za starejša

obdobja je uporabil različno gradivo, tako zgodovinske kot literarne vire, od predhodnih zgodovin do govorov, komedij in priložnostnih spisov.

V helenistični in rimski dobi je bil Teopomp eden najbolj branih in vplivnih grških zgodovinarjev. Njegovo delo je v celoti na kratko ovrednotil Dionizij Halikarnaški, ki je posebej pohvalil njegovo željo po resnici, učenost in razgledanost ter skrbno in poglobljeno raziskovanje virov. Dionizij je visoko ocenil tudi njegovo vsestranskost in osebno angažiranost, pa tudi vzvišen in mogočen stil, grajal pa je pretirano željo po prilizovanju. Prav tako mu ni bilo všeč, da je pisal predolge ekskurze (T 20). Na Teopompov izredno velik vpliv na poznejše zgodovino pisce kaže tudi dejstvo, da je v avgustejskem obdobju Pompej Trog svoje lastno zgodovinsko delo (deloma ohranjeno pri Justinu) po Teopompovem poimenoval »Filipsko zgodovino« (*Historiae Philippicae*).

M. Š. K.

Literatura: Gauger, Gauger 2010, Meister 1990, Shrimpton 1991, Flower 1994.

IZBOR BESEDIL¹²⁶

1) Suidas

Teopomp s Hija, Demazistratov sin, govornik. Rojen v obdobju brezvladja¹²⁷ v Atenah (404/3), v 93. olimpijadi¹²⁸ (408/5); Eforjev sodobnik. Skupaj z Eforjem Izokratov učenec. Med drugim je napisal Izvleček Herodotove Zgodovine v dveh knjigah, Filipovo zgodovino v 72 knjigah in Grško zgodovino v enajstih knjigah, ki se navezuje na Tukididovo in Ksenofontovo delo ter vsebuje dogodke po peloponeški vojni. [Napisal je še mnogo drugih del.]

2) Fotij

Teopomp je po rodu Hiošan, sin Damostrata. Ko je bil oče obtožen prošpartanske držbe, naj bi skupaj z njim odšel v izgnanstvo. Po očetovi smrti, pravijo, se je smel vrniti v domovino, njegovo vrnitev pa naj bi omogočil Aleksander s posredovanjem po pismih Hiošanom. Teopompu naj bi bilo tedaj 45 let. Po Aleksandrovi smrti naj bi, izgnan od vsepovsod, prišel v Egipt, vendar mu je egiptovski kralj Ptolemaj odrekel zatočišče in bi ga dal ubiti kakor vsevednega vtikljivca, če bi se zanj ne zavzeli nekateri prijatelji in ga rešili.

¹²⁶ Prev. in opombe G. Pobežin po izdaji: F. Jacoby, *FGrHist* 115.

¹²⁷ V letu 404 v Atenah niso izvolili arhonta.

¹²⁸ Z izrazom »olimpijada« je bilo v Grčiji – poleg športnega dogodka – označeno tudi štiriletno obdobje med posameznimi olimpijskimi igrami.

3) Diodor

13,42,5 Med zgodovinopisci je Tukidid svojo Zgodovino, v kateri je obdelal obdobje dvaindvajsetih let,¹²⁹ dokončal v osmih knjigah; nekateri jih delijo tudi na devet. Ksenofont in Teopomp sta pričela pisati z dogodki, pri katerih se je Tukidid ustavil. Ksenofont je obdelal obdobje 48 let, Teopomp pa je v dvanajstih knjigah obdelal obdobje sedemnajstih let in pripoved zaključil z opisom bitke pri Knidu.¹³⁰

4) Polibij

8,10,7 Moje mnenje je, da vladarjev ne smemo brez razloga grajati ali hvaliti, kakor se je že primerilo mnogim. [...] V tem oziru bi lahko največ očitali Teopompu, ki na začetku Filipove zgodovine pravi, da se je tega dela lotil predvsem iz razloga, ker »Evropa še nikoli in nikdar ni nosila takega moža, kakor je bil Filip, Amintov sin«. [...] Komu se ne bi upiralo to piščevo prazno pleteničenje? Obsodbe pa si sicer ne zasluži le zato, ker v svoji pripovedi sam nasprotuje svojim uvodnim trditvam, temveč tudi zato, ker o kralju in njegovih prijateljih laže, in sploh zato, ker laži navaja brez vsakega sramu in mere. [...]

Potemtakem je nujen vtis, da je zgodovinar¹³¹ v svojem uvodu lažniv priliznjec, v nekaterih trditvah pa naravnost neumen in otročji, kakor da bi verjel, da se bo ob neumnem in nepomembnem opravljanju sam zdel vrednejši zaupanja, njegovo poveličevanje Filipa pa sprejemljivejše.

Pa tudi glede celotne zasnove omenjenemu piscu nihče ne more priznati pohvale. Lotil se je namreč opisovanja grške zgodovine, začeniši z dogodki, pri katerih se je Tukidid ustavil; potem pa je, ko je prišel do dogodkov pri Levktri in najimennitnejših dejanj Grčije,¹³² zavrgel dotedanji predmet opisovanja, namreč Grčijo in njeno zgodovino, ter se lotil popisovanja Filipovih dejanj.

5) Fotij

176 Teopomp svoje delo razteguje s številnimi zastranitvami o najrazličnejših predmetih. Prav zato jih je Filip, ki se je vojskoval proti Rimljanom,¹³³ izvzel in vsa

¹²⁹ V letih 431 do 410 pr. Kr.; za Tukidida gl. ustrezno poglavje .

¹³⁰ Tj. leta 394 pr. Kr.

¹³¹ Namreč Teopomp.

¹³² V bitki pri Levktri so Tebanci pod Epaminondovim poveljstvom leta 379 pr. Kr. porazili Špartance in končali obdobje špartanske hegemonije po peloponeški vojni.

¹³³ Filip V. (238–179 pr. Kr.), makedonski kralj, ki se je vojskoval proti Rimljanom v letih 220–179.

Filipova dejanja, ki so predmet Teopompovega dela, v celoti strnil v šestnajstih knjigah, ne da bi kar koli dodal ali odzvel, razen, kakor rečeno, zastranitev.

POLIBIJ

Polibij je bil brez dvoma najpomembnejši zgodovinar helenističnega obdobja, ob Herodotu in Tukididu pa velja za enega najpomembnejših grških zgodovinarjev nasploh. Živel in ustvarjal je v razburljivem in prelomnem obdobju novih političnih trenj v sredozemskem prostoru, ko je po zmagi nad Kartagino leta 202 pr. Kr. začel Rim vse bolj aktivno posegati v razmerja moči na vzhodu.

Rodil se je leta 200 pr. Kr. v Megalopoli (*Megále pólis*) v Arkadiji, v vplivni in premožni družini. Njegov oče Likortas (*Lykórtas*) je bil vidna osebnost javnega življenja; ob Filopojmenu¹³⁴ je bil eden najvidnejših predstavnikov Ahajske zveze,¹³⁵ v kateri je bil večkrat izvoljen na mesto stratega. Tudi Polibij, ki sta mu očetov položaj in premoženje omogočila izvrstno izobrazbo, je kmalu postal politično dejaven; v letih 170–169 je služil na visokem položaju poveljnika konjenice (*hípparkhos*) v Ahajski zvezi. Službovanje v Ahajski zvezi je bilo za Polibija usodnega pomena; prav tedaj je bil Rim zapleten v vojno (171/70–168) z makedonskim kraljem Perzejem,¹³⁶ s katerim so skrivaj simpatizirale nekatere grške države. Čeprav je Ahajska zveza v tej zadevi skušala ostati nevtralna, se ni mogla izogniti represalijam, ki so po Perzejevem porazu pri Pidni zajele Grčijo. Leta 167 so za potrebe preiskave o medvojnem stališču Ahajske zveze v Rim poslali tisoč Ahajcev, med njimi Polibija, ki so jih nato za šestnajst let zadržali v Italiji kot talce. Polibij je po srečnem spletu okoliščin¹³⁷ smel ostati v Rimu (večina ahajskih talcev je bila internirana po manjših mestih v osrednji

¹³⁴ *Philopoimén* (okoli 250–184 pr. Kr.), po Plutarhových besedah »poslednji Grk«, ki je bil kar osemkrat zapovrstjo izvoljen na mesto stratega v Ahajski zvezi kljub siceršnji prepovedi zaporedne vnovične izvolitve. Umril je med kampanjo proti Meseniji, ko so ga Mesenci zajeli in prisilili, da je izpil strup.

¹³⁵ Leta 280 pr. Kr. ustanovljena zveza mest na Peloponezu (priključila so se lahko tudi druga grška mesta), ki so se odcepila od makedonske hegemonije. Zveza je z nekaterimi upravnimi spremembami obstajala vse do vojne z Rimom leta 146 pr. Kr., ko jo je rimski vojskovodja Mumij popolnoma porazil in razpusil.

¹³⁶ Makedonski kralj med letoma 179–166 pr. Kr. Po porazu pri Pidni leta 168 pr. Kr. so ga odpeljali v Rim, kjer je čez dve leti tudi umrl.

¹³⁷ Polibiju so dovolili obdržati njegovo obsežno knjižnico, ki jo je vzel s seboj, in

Italiji), kjer je postal skrbnik otrok Emilija Pavla (*Lucius Aemilius Paulus*), zmagovalca bitke pri Pidni. Polibiju je bil s tem omogočen vstop v visoke politične in vojaške kroge rimske družbe, zlasti še, ko je Pavlovega mlajšega sina Publija posinovila zelo ugledna in grštvu naklonjena družina Scipionov;¹³⁸ priložnost je izkoristil za podrobno spoznavanje rimskih političnih in vojaških struktur, poleg tega pa je kljub statusu interniranca užival precejšen ugled in osebno svobodo. Že med svojim bivanjem v Rimu se je politično udeleževal (predvsem po zaslugi Scipionovega vpliva) in potoval po Italiji.

Leta 150 pr. Kr. je senat po Scipionovem posredovanju končno izdal odlok, ki je Polibiju in ostalim Ahajcem (leta 150 jih je bilo živih še okrog 300) končno dovolil vrnitev v Grčijo. Polibij sam omenja, da je Kato starejši med žolčno razpravo v senatu (zahteve Ahajske zveze po vrnitvi talcev je bil senat pred tem že večkrat zavrnil) pripomnil, da se mu zdi to čista potrata časa: »Tu sedimo ves dan, kakor da ne bi imeli kaj početi, in se prerekamo o kopicah grških starcev ter o tem, ali naj jih pokopljejo naši ali ahajski pogrebci ... (35,6)«. V Grčiji je ob vrnitvi naletel na močno protirimsko razpoloženje; Ahajsko zvezo so vodili skrajneži, ki so na Polibija in njemu podobne gledali kot na apologete rimske oblasti. Napetost je dosegla vrhunec z uporom Ahajske zveze leta 146 pr. Kr. in vojno z Rimom, v kateri je bila zveza poražena, njeno glavno mesto Korint pa popolnoma opustošeno. Polibiju je bila ob tej priložnosti zaupana vloga posrednika pri urejanju poveljnih odnosov med Rimom in Grčijo; uspelo mu je doseči razmeroma blage povračilne ukrepe, poleg tega pa tudi vrnitev nekaterih dragocenosti (npr. Filopojmenov kip), ki bi sicer končale v kaki zasebni zbirki v Rimu. S tem si je pri Grkih prislužil precejšnje spoštovanje (v zahvalo so mu posvetili več spominskih obeležij), pri Rimljanih pa status svetovalca za politična vprašanja na Peloponezu.

Kje se je Polibij mudil v naslednjih letih, ni povsem jasno; vsekakor je večkrat potoval v Rim. Leta 133 pr. Kr. je spremljal Scipiona v Hispanijo in bil navzoč ob obleganju Numantije (Scipionu se je bil pridružil že ob pohodu nad Kartagino leta 147/146), to priložnost pa potem izkoristil še za ekspedicijo ob sredozemski obali in skozi Gibraltar ob zahodni obali

je kasneje knjige tudi posojal; z Emilijem Pavlom naj bi se seznanil prav prek izposoje knjig.

¹³⁸ Posvojitev je bila med rimskim plemstvom precej razširjen način nadaljevanja rodu; starejšega Pavlovega sina je posinovila enako vplivna patricijska družina Fabijev.

današnje Francije. Omenja tudi pot v Aleksandrijo v Egiptu (34,14) in pot čez Alpe, po kateri naj bi pred skoraj sto leti krenil tudi Hanibal: »... pa tudi tiste kraje sem si ogledal in prehodil pot čez Alpe, da bi se o njej počil na lastne oči« (3,48).

Iz manj znanega vira izvemo, da je Polibij umrl v starosti 82 let, ko se je smrtno ponesrečil pri padcu s konja; zadnji dogodki, ki jih Polibij omenja v svoji zgodovini, datirajo iz leta 118 pr. Kr., tako da smemo notico o njegovi smrti vsaj v časovnem oziru imeti za precej zanesljivo.

Poleg svoje *Zgodovine* je Polibij napisal tudi nekaj manjših del, ki pa so v celoti izgubljena. Že okrog leta 180 pr. Kr. je napisal Filopojmenov življenjepis in še pred svojo internacijo v Rimu je sestavil traktat o vojaški taktiki,¹³⁹ ki naj bi mu v rimskih vojaških krogih prinesel precejšen ugled (še posebej naj bi slovel kot mojster oblegovalne taktike); po svoji vrnitvi iz Hispanije je napisal tudi spis o numantinski vojni, ki jo je imel priložnost spremljati na lastne oči, ko se je na Scipionovo povabilo udeležil kampanje. Njegovo najpomembnejše delo je seveda obča zgodovina s preprostim naslovom *Zgodovina (Historía)*, ki se je je lotil med svojim bivanjem v Rimu.

Zgodovina je obsegala štirideset knjig, od katerih jih je danes v celoti ohranjenih le pet. Preostale knjige so ohranjene v izvlečkih, katerih večji del (iz knjig 1–18) je ohranjenih v zbirki *Excerpta antiqua*, precejšen del pa v zbirki izvlečkov iz bizantinske dobe, ki jo je dal pripraviti cesar Konstantin Porfirogenet.¹⁴⁰ Nekateri izvlečki so precej obsežni, tako da je ohranjen še dobršen del šeste knjige, približno polovica dvanajste knjige, večina ostalih knjig pa je v bolj ali manj fragmentarni obliki. Od nekaterih knjig (tj. 17., 19., 26., 37. in 40. knjige) ni ostalo tako rekoč nič, verjetno zato, ker so bile izgubljene že v času izdelave izvlečkov.

Pri pisanju je Polibij upošteval sistem datacije po olimpijadah,¹⁴¹ vendar se te razmejitve ni držal povsem togo; pri posameznih vsebinskih sklopih je z razlago dogodkov po potrebi nadaljeval v novo leto (atiško leto se je začelo sredi poletja), da zavoljo kronološke doslednosti ne bi prekinil toka

¹³⁹ O živem zanimanju za vojaško taktiko zgovorno pričajo tudi obsežni odlomki v *Zgodovini* (npr. v 6. knjigi), v katerih je Polibij posvetil veliko pozornost predvsem rimski vojski, njeni strukturi in ureditvi ter taktiki.

¹⁴⁰ Vladal v letih 913–959.

¹⁴¹ Olimpijada je štiriletno obdobje med posameznimi olimpijskimi igrami; vsaka olimpijada je bila oštevilčena po zaporedju, začeni s prvo po (prvih zabeleženih) olimpijskih igrah leta 776 pr. Kr., znotraj olimpijade pa so bila leta oštevilčena od prvega do četrtega.

pripovedi. Opisu dogodkov v posamezni olimpijadi je torej navadno namenil po dve knjigi, vendar so glede na obseg dane snovi nekatere olimpijade obdelane v le eni knjigi, v nekaterih primerih pa je razlaga celo obsežnejša, tako da je pisec za posamezna leta znotraj olimpijade porabil celo knjigo.¹⁴²

Dogodke znotraj vsakega leta olimpijade je Polibij obravnaval po geografskem zaporedju, začenši najprej z dogodki v Italiji (skupaj s Sicilijo, Hispanijo in severno Afriko), nadaljeval je z dogodki v Grčiji in Makedoniji, potem v Aziji in nazadnje v Egiptu. Posledica tega je bila, da je lahko prišlo do neskladnosti v pripovedi, kar bi bralca utegnilo zмести; tega se je zavedal tudi Polibij: »Ta ali oni bo gotovo imel kaj pripomniti na moj način podajanja snovi, češ da je moja pripoved raztrgana in nedosledna. Morebiti mi poočita, da zgolj zavoljo pripovednega učinka najprej pišem o obleganju Kartagine, potem na Kartagino na lepem pozabim in bralca zvlečem drugam, k dogodkom v Grčiji ali v Makedoniji ali Siriji ... (39,1)«

VSEBINSKA STRUKTURA POLIBIJEVE ZGODOVINE

V prvih dveh knjigah, za kateri Polibij sam priznava, da sta napisani po predlogah drugih piscev, je precej sumarno obravnavana snov od prve punske vojne leta 264 do 220 pr. Kr.; časovno je svojo pripoved navezal na Timajevo¹⁴³ delo, ki se je končalo z dogodki v letu 265 pr. Kr., tj. rimsko ekspedicijo na Sicilijo. Ta sumarni povzetek prvih dveh knjig pravzaprav predstavlja obsežen »uvod« (*prokataskeuê*) v redni, analitični del njegove pripovedi, ki se začne s tretjo knjigo in do 39. knjige obravnava zgodovinsko obdobje od leta 219 do 145 pr. Kr. Zadnja, štirideseta knjiga je vsebovala vsebinski povzetek s kronološkim pregledom.

Tretja, četrta in peta knjiga so delni opis vojne s Hanibalom, ki se zaključí v letu 216, z opisom bitke pri Kanah.

Šesta knjiga, ki je žal ohranjena le delno (vendar je njeno strukturo mogoče rekonstruirati po odlomkih, ohranjenih v *excerpta antiqua*), po

¹⁴² Primer obsežnejše razlage so npr. knjige 35–39, ki vsebujejo opis za samo sedem let, v letih 152–146, za leto 146/145 je namenjena cela knjiga.

¹⁴³ Timaj (*Tímaios*, 356–260 pr. Kr.) iz Tavromenija na Siciliji, avtor *Sicilske zgodovine* (*Sikeliká*) v 38 knjigah, v kateri je obravnaval zgodovino Sicilije od mitoloških začetkov do leta 265 pr. Kr. Tradicionalno velja za ustanovitelja kronološkega sistema olimpijad, čeprav je bil ta sistem datiranja v Timajevem času že bolj ali manj splošno razširjen.

vsebinski in strukturni plati predstavlja enega najvznemirljivejših delov celotne *Zgodovine*. Ta knjiga je izvzeta iz siceršnje kronografske sheme in v obliki obsežne zastranitve – podobno kot dvanajsta in štiriintrideseta knjiga – s teoretičnega stališča obravnava nekatera bistvena zgodovinsko-politična vprašanja, ki predstavljajo težišče Polibijevega zgodovinskega interesa – to pa je predvsem vprašanje rimske ustave in državne ureditve. Polibij je namreč na več mestih¹⁴⁴ izpostavil temeljni namen svoje *Zgodovine*, namreč oris širjenja rimske hegemonije v sredozemskem prostoru, v šesti knjigi pa je začel sistematično razmišljati o tipu ustave (*politeia*), ki je rimski državi pripomogel k prevladi. V tem oziru šesta knjiga predstavlja enega ključnih momentov v *Zgodovini*, v katerem je avtor s teoretičnega in praktično-zgodovinskega stališča razglabljal o različnih tipih ustave in državne ureditve, kar je deloma načenjal že v prejšnjih knjigah.¹⁴⁵ Vprašanja, s katerimi se je Polibij ukvarjal v šesti knjigi, so bistvenega pomena za razumevanje celotnega dela, zato moramo o njih spregovoriti posebej.

Opis dogodkov si je po posameznih knjigah nato sledil takole:

– knjige 7–11 obsegajo opis dogodkov za leta 216–207; zadnja knjiga se zaključuje z dogodki tik pred Scipionovo ekspedicijo v Kartagini;

– 12. knjiga je v celoti namenjena ekskurzu, tj. polemiki s starejšimi zgodovinopisci¹⁴⁶ in kritiki njihove zgodovinopisne metode; v tem oziru je 12. knjiga predvsem izjemno pomemben dokument za razpoznavanje Polibijevega pristopa k pisanju zgodovine;

– knjige 13–15 opisujejo časovno obdobje od približno leta 207 do 202/201, do konca druge punske vojne;

– knjige 16–18 (17. knjiga je izgubljena) so opisovale dogodke v letih 201/200 do 197/196, žarišče dogodkov v teh knjigah je preneseno na vzhod; večji del 18. knjige, od katere je ohranjena približno polovica, je posvečen opisu druge makedonske vojne;

– knjige 19–21 opisujejo obdobje v letih 195/194–190/188; 19. in 20. knjiga sta skoraj v celoti izgubljeni, od 21. knjige je ohranjena približno polovica; sodeč po ohranjenih odlomkih je glavno prizorišče knjig 19–21 še vedno na vzhodu, večji del pa je namenjen opisu vojn z Antiohom;¹⁴⁷

¹⁴⁴ Npr. 1,5–6; 3,1; 6,2.

¹⁴⁵ Npr. v 5,3.

¹⁴⁶ Najbolj konkretno je Polibij polemiziral s Timajem, vendar je bil kritičen tudi do vrste drugih piscev, npr. Teopompa (gl. izbor besedil v poglavju o Teopompu).

¹⁴⁷ Antioh III. (Veliki), okoli 241–187 (vladal v letih 223–187), član dinastije

– od knjig 22–29 so ohranjeni zgolj skopi ekscerpti; opisujejo dogodke v letih 188–169;

– knjige 30–33 opisujejo dogodke od leta 168 do leta 153; pomemben del 31. knjige, od katere je ohranjena približno tretjina, je namenjen opisu Scipiona mlajšega;

– 34. knjiga, od katere je ohranjen le skop odlomek (obsega okoli 20 strani), je povsem geografske narave; poleg mnogih drugih obsežnih geografskih ekskurzov 34. knjiga jasno priča o Polibijevi veliki vnemi za tovrstne vsebine; sodeč po ohranjenem besedilu je obsegala opis vsega znanega oziroma naseljenega sveta (*oikouménē*);

– knjige 35–39 so obsegale opis dogodkov za obdobje od leta 152 do leta 146; tudi od teh knjig je ohranjenih le nekaj skopih odlomkov, ki ne obsegajo kaj dosti več kot dvajset strani pri vsaki knjigi (37. knjiga je v celoti izgubljena).

Polibijeva »pragmatična«¹⁴⁸ zgodovina je namenjena družbeno dejavnemu bralcu, ki želi biti o zgodovinski snovi dobro poučen; pred očmi mora imeti vse vidike dogajanja ter razumeti tudi globlji smisel avtorjeve dispozicije snovi. Polibij to zagotavlja tudi z obsežnimi zastranitvami, ki po svoji vlogi v besedilu predstavljajo določen odmik od dotedanje zgodovinopisne tradicije. Tudi Polibij ugotavlja, da je namen ekskurza premor, v katerem si bralec oddahne od siceršnjega toka pripovedi (38,5–6) in ki popestri morebitno enoličnost snovi. Vendar Polibij svoje pripovedi, ki ji dinamičnost zagotavlja že sistem podajanja zgodovine po olimpijadah in po posameznih geografskih prizoriščih, ni prekinjal z zastranitvami, ki bi bile bralcu zgolj v zabavo, temveč imajo te zastranitve močan didaktični

Selevkidov. V času svoje vladavine je odločno razširil ozemlje selevkidskega kraljestva; med vojaškim pohodom na vzhod (212–206) je med drugim osvojil Armenijo in Partijo, ter prodril celo do Inda. Ko se je leta 196 usmeril na zahod, je trčil ob interese rimske države in se med letoma 192–189 zapletel v vojno z Rimom, v kateri je leta 189 (v spopadu pri Magneziji blizu Sipila) utrpel odločilni poraz.

¹⁴⁸ Polibij sam pojasni, kaj razume pod »pragmatično zgodovino« (*pragmatiké historía*), namreč, da se je pri izbiri snovi omejil na opisovanje »dejanj ljudstev, mest in vladarjev« (9,1) ter se izogibal nepotrebnim odklikom od glavne teme na račun genealogij ipd.; prav nasprotno je avtor kot enega najmočnejših faktorjev te pragmatične zgodovine izpostavil geografijo, kar je opazno v znatnih geografskih ekskurzih, predvsem pa po 34. knjigi, ki je v celoti geografske narave.

naboj. Po vsebinski plati predstavljajo za bralca pomembne dopolnilne informacije in pomagajo osvetliti poudarke v besedilu, ki bi jih morda sicer spregledal.

Zgodovina vsebuje veliko število takšnih »zastranitev«, kar mora tudi pri površnem bralcu ustvariti vtis široke palete različnih tem, ki jih je avtor na ta način obdelal; krajših odlomkov, v katerih se je avtor lotil raznih vsebin – nekaterih tudi večkrat –, je tako rekoč brez števila. Polibij tako na več mestih posredno ali neposredno spregovori o vlogi zgodovinpisja; npr. z odlomkom o razmerju med občim zgodovinskim delom in monografijo (29,12), ali z vrsto kritičnih mnenj o delih starejših piscev (npr. Filarha (2,56–63), Teopompa (8,9–11)¹⁴⁹ idr.). Številne so tudi zastranitve z vojaško vsebino, bolj ali manj izčrpani orisi različnih zgodovinskih osebnosti (npr. oris Hanibala (9,22–26), Scipiona Afričana (10,2–5) idr.), geografski ekskurzi itn.

Kot najpomembnejše zastranitve pa moramo seveda posebej omeniti tri najobsežnejše, od katerih vsaka zavzema kar celo knjigo – traktat o rimski ustavi in državni ureditvi ter različnih ustavnih sistemih v 6. knjigi, polemika s Timajem in drugimi starejšimi pisci v 12. knjigi in 34. knjiga, ki je v celoti posvečena geografiji. Predvsem za 6. in 12. knjigo danes na splošno velja prepričanje, da ju je Polibij zasnoval, še preden se je zares lotil svoje *Zgodovine*; vsekakor sta obe knjigi popolnoma bistvenega pomena za razumevanje Polibijevega odnosa do zgodovinske snovi. 12. knjiga je obsežna polemična razprava, v kateri Polibij skozi kritične poglede na delo starejših piscev izpostavi svoj specifični odnos do tega, kako naj bi verodostojni zgodovinar ravnal z zgodovinskimi argumenti. Čeprav se Polibij na ta način dotakne cele vrste piscev (ne le zgodovinarjev, temveč polemizira tudi npr. z Aristotelom), pa celotna knjiga pravzaprav poteka kot razprava proti Timaju, ki je v Polibijevem času veljal za avtoriteto, vsaj kar zadeva zgodovino zahoda in še posebej Sicilije.

POLIBIJ IN ANAKÝKLOSIS

Šesto knjigo, katere odlomki dovoljujejo razmeroma natančno vsebinsko rekonstrukcijo, je Polibij vsaj deloma morda zasnoval, še preden se je resno lotil pisanja zgodovine; o tem lahko sklepamo po tem, da je že

¹⁴⁹ Gl. delni prevod tega odlomka v izboru besedil pri poglavju o Teopompu.

večkrat izraženi predmet *Zgodovine*, namreč »kako, kdaj in zakaj je ves znani svet prišel pod oblast Rimljanov (3,1)«, tokrat še dodatno osvetlil s tistega zornega kota, ki ga je kot pisca očitno izjemno vznemirjal. V šesti knjigi namreč zapiše, da bo za morebitnega bralca najkoristnejše spoznanje, »kako in s kakšnim tipom ustave je v manj kot 53 letih malodane ves znani svet padel pod enotno oblast Rimljanov (6,2)«. S tem Polibij odpre sistematično razpravo o različnih tipih ustavne ureditve,¹⁵⁰ pri katerih razlikuje med tremi poglavitnimi političnimi sistemi: **kraljevino** (ki pa jo loči od monarhije kot sicer enake, a manj popolne oblike), **aristokracijo** in **demokracijo**, ter tremi sorodnimi, »degeneriranimi« oblikami osnovnih ustavnih tvorb, namreč **tiranijo**, **oligarhijo** in **ohlokracijo**. Dopusča pa tudi možnost ustavne ureditve, sestavljene iz prvin treh osnovnih naštetih ustavnih sistemov (*miktè politeía*), kakršno najde v Likurgovi ustavi Špate in ki jo ima obenem tudi za najučinkovitejšo; takšno idealno mešano ustavo pa je Polibij zasledil tudi v Rimu in v njej videl poglavitni razlog za rimsko prodornost.

Vse te ustavne ureditve si po Polibiju morajo slediti v naravnem vrstnem redu, in sicer od preprostejših k bolj zapletenim in od »boljših« k »slabšim«: v brezustavnem okolju se mora najprej razviti rudimentarna oblika monarhije, ki po umetni poti napreduje v kraljevino – ta se po nujnem (naravnem) razvoju sprevrže v tiranijo, ki jo mora nadomestiti aristokracija; aristokracija se mora sprevreči v oligarhijo, le-to pa potem nadomesti demokracija. Zadnja stopnja, ki naj bi se razvila v tem ciklusu, je ohlokracija. Ta nujni ciklus izmenjave ustavnih tipov Polibij imenuje *anakýklosis*, »krožna izmenjava«¹⁵¹ ustavnih tipov.

Kot stilist Polibij morda bralca res ne pritegne tako kot denimo Herodot; očitali so mu predvsem suhoparnost, pisarniški jezik in literarni pragmatizem – golo naštevanje podatkov, vzrokov in posledic. Vendar tem ocenam ni mogoče zaupati. Polibijev slog je zelo zahteven, in čeprav njegova stavčna gradnja morda zaostaja za starejšimi pisci, gre pri njegovem

¹⁵⁰ Pri tem je očitno, da pojem ustave (*politeía*) pri Polibiju zavzema širši pomen kot pri piscih, ki so se s pojmom državne ureditve ukvarjali pred njim (npr. pisec *Grške zgodovine iz Oksirinha*); Polibij je namreč ni čutil zgolj kot politični ustroj neke države, temveč kot konglomerat več različnih dejavnikov, tako organizacijske kakor tudi kulturne vsebine.

¹⁵¹ Isti problem odpira Platon v osmem in devetem poglavju *Države*, Aristotel pa v *Politiki* (1316a, 1316b).

pisanju za napet in temperamenten slog, pri katerem pa je pisec vendar žrtvoval retorično mičnost v korist jasnega in natančnega izražanja, ki je moralo slediti njegovemu zahtevnemu toku misli. Glede na to, da je Polibij goreče polemiziral z retoričnimi zgodovinopisci Timajevega kova, se zdi njegova odločitev za trezen, nekoliko bolj suh način podajanja snovi, povsem samoumevna. Njegova *Zgodovina* je tako morda res »pisarniško« delo, vendar je kot tako v resnici edinstven dokument grškega jezika in zgodovinske misli svojega časa.

G. P.

Literatura: Marincola 2001, Walbank 1972.

ZGODOVINA

Uvod¹⁵²

¹ Zgodovinarji, ki so že pred menoj pripovedovali o zgodovinskih dogodkih, so sami krivi, da ljudje ne hvalijo zgodovinopisja. Zato bi bilo treba slehernega opomniti, naj vzame v roke in dobro prebere zgodovinska dela. Ni namreč boljšega sredstva, da se poučiš in si pridobiš izkušnje za življenje, kakor če poznaš preteklost. Skoraj vsi in ne le nekateri, pa še ti morda le priložnostno, soglašajo v tem, da je preučevanje zgodovine najboljše sredstvo, s katerim si pridobiš izobrazbo, in najboljša pot do državniških spretnosti ter da je spomin na usodo drugih najučinkovitejši in edini učitelj, ki te uči častno in moško prenašati udarce usode; ne moremo pa od nikogar in najmanj od mene zahtevati, da bi znova govoril o stvareh, o katerih utemeljitvi smo že pogosto slišali. Zakaj že nenavadni dogodki sami, o katerih nameravam, pripovedovati, bodo spodbudili in navdušili vse mlade ljudi in može v zrelih letih, da bodo delo brali. Kje najdeš namreč tako malo vedoželjnega človeka in brez zanimanja, ki bi ne želel spoznati, kako in s kakšnimi sredstvi državniške umetnosti so obvladali Rimljani ves znani svet v nepolnih triinpetdesetih letih in mu nadeli svoj jarem? Kaj takega doslej še sploh ni bilo slišati. Kdo se naposled zanima bolj za kako drugo znamenitost ali znanost, ki bi jo bolj čislal, kakor to delo?

² Kako pomembna in važna je stvar, o kateri bom govoril, postane popolnoma očitno le ob primerjavi rimskega imperija z najslavnejšimi prejšnjimi državami, ki so jih zgodovinarji obširno opisali. Primerjavo in presojo pa zaslužijo naslednje države. Perzijci so imeli veliko državo in moč. Kakor hitro pa so prešli meje Azije, ni

¹⁵² Prevod izbranih odlomkov iz prve in tretje knjige J. Fašalek (Polibios, *Obča zgodovina*, Ljubljana 1964), pregledal in posodobil G. Pobežin. Prevod izbranih odlomkov iz šeste in dvanajste knjige G. Pobežin.

škodovalo le njihovi oblasti, temveč tudi njim samim. Lakedajmonci so se dolgo potegovali za prvo mesto v Grčiji. Ko pa so ga dosegli, so ga obdržali samo dvajset let, ne da bi jim ga kdo oporekal. Makedonci so vladali v Evropi od obale Jadranskega morja do reke Donave. To pa je le majhen del omenjene celine. Nato so si pridobili še oblast nad Azijo, ko so uničili Perzijsko državo. Dasiravno sta bili njihova oblast in moč zelo veliki, se vendar za večino drugih dežel niso potegovali. Ni jim prišlo na misel, da bi se bojevali za Sicilijo, Sardinijo ali Libijo, o najbojevitejših ljudstvih zahodne Evrope pa se jim, če se tako izrazim, še sanjalo ni. Ko pa so si Rimljani podredili ne samo posamezne pokrajine, temveč malodane ves znani svet, so si uredili tolikšno državo, da jo lahko sodobniki le občudujejo, poznejši rodovi pa je ne bodo nikoli dosegli. [...]

Iz uvoda k 6. knjigi

6,2 [...] Prav gotovo se bo marsikdo spraševal, zakaj sem vse do zdaj odlašal z opisom rimske ustave, tako da moram sedaj prekinjati tok pripovedi. Vendar pa sem v poprejšnjem besedilu, menim, ničkolikokrat jasno zapisal, da se mi zdi to med drugim eno najbolj bistvenih poglavij celotnega dela; to sem še posebej poudaril v uvodnih besedah¹⁵³ svoje zgodovine, v katerih sem posebej zapisal, da je med vsemi mojimi prizadevanji najdragocenejše in obenem najkoristnejše prav to, da bo morebitni bralec mojega dela spoznal, kakšni vzvodi in kakšna ustavna ureditev so omogočili, da je malodane ves svet v manj kot 53 letih prišel pod enovito¹⁵⁴ oblast Rimljanov. Kaj takega se prej še ni zgodilo.¹⁵⁵

[...]

6, ... Za vedoželjnega duha je najvznemirljivejše in najkoristnejše prav to: razpoznavanje vzrokov in [posledično] zmožnost prave izbire v vseh okoliščinah. Najpomembnejši vzrok za uspeh – ali obratno – je v prav vseh ozirih brez dvoma ustavna ureditev. Iz te namreč kakor iz studenca izvirajo vsi načrti in dejanski podvigi, še več, ustavna ureditev zagotavlja njihovo izpolnitev.

¹⁵³ V 1,1 in potem večkrat v prvem in drugem poglavju.

¹⁵⁴ V Polibijevi na videz bežni notici o »enoviti oblasti Rimljanov« (*mía arkhè he Rhomaíon*) gre morda čutiti pomemben poudarek, s katerim je želel avtor opozoriti na centralnost rimske oblasti, zlasti v primerjavi z nekaterimi starejšimi imperiji.

¹⁵⁵ V očeh današnjega bralca očitno pretiravanje, vendar gre morda za primerjavo rimske države z enako velikimi ali večjimi državnimi tvorbami v preteklosti, ki jih je imel avtor na voljo – npr. Aleksandrovo državo ali Perzijo.

O tipih ustavne ureditve

6,2,3 Pri tistih grških državah, ki so pogosto doživele vzpone in ki so pogosto izkusile popoln preobrat usode, je moč zlahka razčleniti njihovo preteklost in tudi razmišljati o njihovi prihodnosti. Poročati o znanih dejstvih je namreč preprosto, pa tudi predvidevati o prihodnosti na podlagi [znanih] preteklih dogodkov je razmeroma lahko.

Govoriti o rimski državi pa ni niti malo preprosto; zaradi zapletenega ustavnega sistema je težko ustvariti jasno sliko o trenutnih razmerah – in kar ne poznamo prav podrobnosti iz njihovega preteklega javnega in zasebnega življenja, je težko predvidevati o njihovi prihodnosti.¹⁵⁶ Jasen pogled nad posebnostmi rimske ustave torej zahteva posebno skrb in natančen študij.

Večina tistih,¹⁵⁷ ki nas hočejo po šolsko poučiti o tovrstnih zadevah, govori o treh tipih ustave; imenujejo jih kraljevina, aristokracija in demokracija.¹⁵⁸ Mislim, da jih lahko povsem mirno vprašamo, ali so po njihovem strokovnem mnenju to edini ali le najboljši tipi ustavnih ureditev. V vsakem primeru se, menim, motijo. Jasno je namreč, da je najboljša ustavna ureditev tista, ki je sestavljena iz prvih vseh prej omenjenih; za to imamo na voljo tudi dokaz – pa ne le namišljenega, temveč dejanski primer tovrstne ustave, ki jo je Likurg po prav tem načelu kot prvi sestavil v Šparti. Pa tudi s tem se ne moremo strinjati, da bi to bile edine tri ustavne oblike. Poznamo namreč primere monarhičnih in tiranskih ustavnih tvorb, ki se sicer razlikujejo od kraljevine, pa vendar z njo delijo nekaj skupnih potez; prav zaradi tega si monarhi vseprek zmotno nadevajo, če je le mogoče, kraljevski naslov. Obstajalo je tudi več oligarhičnih ustavnih tvorb, ki se zdijo do neke mere podobne aristokraciji, čeprav se od nje dejansko močno razlikujejo. Isto velja tudi za demokracijo.

Pravilnost teh trditev potrjujejo sledeče ugotovitve: vsake monarhične tvorbe še ne moremo kar naravnost imenovati kraljevina, temveč le tisto, ki jo [njeni] državljani prostovoljno sprejemajo in ki jo vodi predvsem razum, ne pa strah in

¹⁵⁶ Ob trditvi o težavnem razumevanju sedanjosti zaradi zapletenega ustavnega sistema (*διὰ τὴν ποικίλιαν τῆς πολιτείας*) je še precej pomenljivejši dostavek o pomanjkanju argumentov za prihodnost, v katerem se jasno kaže Polibijev odnos do starejših zgodovinopiscev in njihovih del – le-tem namreč odreka strokovno težo, kar je jasneje izrazil že v poglavju 1,64.

¹⁵⁷ Koga ima Polibij s tem v mislih, pravzaprav ni jasno, vendar se zdi verjetnejše, da polemizira z mlajšimi pisci, ne pa denimo z Izokratom ali Ajshinom, ali celo Platonom, ki je prav tako ločeval med tremi osnovnimi ustavnimi tipi, vendar tudi njihovimi degenerativnimi različicami.

¹⁵⁸ Gr. *basileía, aristokratía, demokratía*.

nasilje. Tudi vsake oligarhične ureditve še ne moremo imeti za aristokracijo, temveč le tisto, ki jo vodi izbrana skupina najpravičnejših in najmodrejših mož. Prav tako ne moremo najti demokracije tam, kjer smejo ljudje vsevprek početi, kar jih je volja in kar jim pade na pamet; kjer pa je v navadi in običajno, da ljudje častijo bogove, spoštujejo starše in se ozirajo na starejše, kjer (in kadar) ob vsem tem še prevladuje volja večine, potem smemo govoriti o demokraciji.

Potemtakem bi morali govoriti o šestih tipih ustave; poleg že omenjenih treh, o katerih vsi pleteničijo, še o treh sorodnih: v mislih imam seveda monarhijo, oligarhijo in ohlokracijo. Najprej samodejno, po naravnem vrstnem redu, nastane monarhija; iz te se potem, [umetno] z izpopolnjevanjem in odpravljanjem pomanjkljivosti, razvije kraljevina. Ko se ta sprevrže v svojo sorodno, slabšo obliko, namreč tiranijo, sledi odprava teh dveh sistemov, ki ju nadomesti aristokracija. Ta se zopet po svoji naravi mora sprevreči v oligarhijo, in ko se razsrjeno ljudstvo dvigne proti krivicam vladajočega sloja, se rodi demokracija. Iz slednje pa mora ob razpuščenosti in brezvladju sčasoma kot zadnja nastati ohlokracija.

O pravilnosti mojih trditev je lahko trdno prepričan vsakdo, ki je pozoren na takšne začetke, razvojni tok in preobrate, ki si morajo slediti po naravnem sosledju. Le tisti, ki ve, kako nastane vsaka posamezna ustavna oblika, bo namreč znal prepoznati tudi njen razvoj, vrhunec, spremembe in njen zaton – in znal bo oceniti, kdaj, kako in kje bo do tega ciklusa zopet prišlo. Tovrstni pristop [k zgodovinski razlagi] se mi zdi še posebej primeren za razlago rimske ustavne ureditve, saj se je vse od samega začetka oblikovala in razvijala po [tem] naravnem sosledju.

Timajeve napake v zvezi z Afriko in Korziko

Timaj je v Polibijevem času še vedno veljal za (zgodovinsko in geografsko) avtoriteto, zlasti za grški zahod. Polibij, ki je trdno verjel v potrebo po natančni geografski informaciji za informiranega bralca, je v dvanajsti knjigi ostro kritiziral vrsto netočnosti, ki jih je Timaj, v primerjavi s Polibijem salonski in enciklopedični zgodovinar, zagrešil v svoji zgodovini, bodisi metodološko bodisi v posameznih stvarnih zadevah. V pričujočem odlomku ga Polibij kritizira v zvezi s povsem stvarnimi napakami, ki jih je Timaj napravil pri svojih opisih Afrike in Korzike.

Zagotovo bi vsakdo občudoval lepoto te dežele [Afrike, opomba p.], marsikdo pa bi utegnil tudi ugotoviti, da Timaj o Afriki ni vedel prav ničesar, še več, da je o njej pisal neresno in brez vsake prave presoje ter da je preprosto zaupal pravadnemu izročilu, ki je prodrlo do nas, češ da je Afrika en sam suh, jalov pesek. To isto velja tudi, kar zadeva živali; dežela namreč premore tolikšne množice volov,

drobnice in koz, da jih v tolikšnem številu po mojem ne bi mogli najti nikjer drugje na svetu, to pa zato, ker mnoga ljudstva ne pridelujejo nobenega žita, temveč živijo le od svoje živine, z živalmi pa tudi bivajo. In seveda, kdo še ne ve za množice silnih slonov, levov in leopardov? Kdo še ne pozna lepih antilop in velikih nojev? V Evropi teh živali sploh ni najti, v Afriki pa jih je vse polno; in vendar Timaj o njih sploh ne spregovori – zdi se celo, kakor da bi hoté poročal povsem v nasprotju z resničnimi dejstvi.

Tudi pri opisih Korzike, o kateri ima zdaj teči beseda, je Timaj zagrešil podobne napake kot v zvezi z Afriko. O Korziki, o kateri spregovori v drugi knjigi, pravi, da je na njej veliko divjih koz, drobnice in divjega goveda, pa jelenov, zajcev, volkov in drugih živali; ljudje naj bi ves svoj čas preživeli v lovu na te živali in to naj bi bil tudi njihov edini način življenja.

Na tem otoku v resnici ni ene same divje koze ali goveda, pa tudi nobenega zajca, volka, jelena ali kar je še podobnih živali, razen lisic, kuncev in divjih ovc. Kunec je od daleč sicer res videti kot majhen zajec, ko pa nam pride v roke, je razlika očitna, tako po videzu kot tudi po okusu; kunec namreč večinoma biva pod zemljo.

Vendar pa se vse živali na otoku zdijo divje iz tega razloga: pastirji zaradi porasle, razbrazdane in prepadne pokrajine na otoku ne morejo spremljati svoje živine med pašo; kadar hočejo zbrati svoje črede, se postavijo na primeren kraj in s trobljami skličejo živali, ki se prav vse nezmotljivo odzovejo klicu svoje troblje. Kadar torej kdo pristane ob otoku in ugleda koze ali govedo, kako se prosto pase, se jim bo zaman skušal približati – živali, nevajene njihove bližine, se bodo seveda razbežale. Ko pa pastir vidi ljudi, ki se izkrcavajo, in zatrobi, se živali takoj odzovejo klicu troblje in se z vso naglico zberejo ob njem. Vse to daje vtis, da so vse živali na otoku divje; Timaj se je o vsem tem poučil le zelo bežno in površno, ter preprosto pisal na pamet.

Še druge Timajeve napake

[Polibij nadaljuje s kritiko Timaja]¹⁵⁹

Le kdo bi znal opravičiti vse te napake, in to prav pri Timaju, ki je tako vztrajno iskal napake drugih? Teopompa je, denimo, med drugim grajal zaradi podatka, da se je Dionizij s Sicilije vrnil v Korint na krovu trgovske ladje, čeprav je potoval z bojno ladjo; Eforju je, denimo, neupravičeno očital nevednost, ker naj bi zapisal, da je Dionizij starejši nastopil svojo vladavino pri triindvajsetih letih, vladal

¹⁵⁹ Dostavek, najbrž dodan naknadno kot zapis v kodeksu – gr. *hóti diasýras ho Polybios tôn Tímaion aúthis fesí*.

dvainštirideset let in umrl star triinšestdeset let. A te napake zagotovo nihče ne bi pripisal piscu temveč prej pisarju.¹⁶⁰ No, bo že moralo držati, da Efor ni znal sešteti triindvajset in dvainštirideset, tako da bi dobil petinšestdeset – in je torej v topoumnosti posekal celo Korobja in Margita;¹⁶¹ ker pa si česa takega o Timaju ne moremo misliti, je precej bolj gotovo, da gre za pisarjevo napako.

Tega Timajevega drobnjakarstva resnično nihče ne more ceniti. [...]

Ko Timaj, spet, spregovori o Piru, omenja tudi, da se Rimljani na gotov dan spominjajo padca Troje, in sicer tako, da pred mestom na tako imenovanem Martovem polju s puščico pokončajo bojnega konja, ker je tudi Troja padla po zaslugi lesenega konja.

Kako otročje! Potemtakem bi morali imeti kar vsa barbarska ljudstva za potomce Trojancev, saj jih velika večina, če že ne kar vsa, na začetku vojne ali pred pomembnim spopadom žrtvuje konja in skuša razbrati potek prihodnjih dogodkov iz tega, kako se žival zgrudi na tla. Ta površnost, ko je Timaj preprosto sklepal, da [Rimljani] konja žrtvujejo zato, ker je tudi Troja padla zaradi konja, izdaja njegovo nevednost, še več, njegovo starčevsko drobnjakarstvo.

¹⁶⁰ Tj. prepisovalcu oziroma enemu od prepisovalcev, ki so »razmnožili« rokopis in pri tem morda zagrešili kako naključno, po Polibijevem mnenju pa tudi nebistveno netočnost.

¹⁶¹ *Margit* (gr. *Margítes*) je naslov domnevno Homerjevega komičnega epa (Aristotel ga omenja v *Poetiki*, 1448b); glavni oziroma naslovni junak Margites (gr. *márgos*, neumen) je poosebljenje neumnosti in naj celo ne bi vedel, kdo od njegovih staršev ga je rodil. Delo, ki je bilo napisano v heksametru in jamb-skem trimetru, je žal ohranjeno le v skopih fragmentih.

ZAČETKI RIMSKEGA ZGODOVINOPISJA

Rimska zgodovinska tradicija se je razvila iz povsem drugačnih zametkov kot grška; medtem ko je grško zgodovinsko pisanje vzniknilo iz racionalističnega kritizma, ko so posamezniki iz povsem znanstvenih nagnjenj kritično pretresali mitološko maso v iskanju njenega zgodovinskega jedra (kar je posledično vodilo k osamosvojitvi zgodovine od mita), pa moramo pobudo za razvoj rimskega zgodovinskega pisanja iskati v povsem drugih vzgibih. Prej kot v začudenosti (*tò thaumázein*) nad pojavi v svetu in želji po razumevanju ter razčlenitvi teh pojavov smemo namreč pobudo za razvoj zgodovinske dejavnosti v Rimu iskati v čutu za tradicijo; izvirni rimski odnos do preteklosti je odnos do dejanj in zgledov prednikov, katerih voščene podobe (*imagines maiorum*) so častili v domačih svetiščih. Kakor so zgledi prednikov (*exempla maiorum*) Rimljanu služili za orientacijo v vsakdanjem življenju, tako je bila naloga zgodovine ohraniti *exempla* naroda, torej obče, skupne zglede vsega Rima v poduk in zgledno ravnanje vsakomur.

Zasebni odnos do preteklosti se je, kot že rečeno, kazal v obliki voščenih posmrtnih mask (*imagines maiorum*, gr. *eikónes*); v navadi je bilo namreč, da so po smrti zlasti tistih prednikov, ki so dosegli kurulske časti, dali napraviti njihove posmrtne maske, ki so jih hranili v posebnih omaricah v domačem atriju.¹⁶² Pod podobo je bilo zapisano ime prednika, pogosto pa tudi popis njegovih dejanj, državnih služb, ki jih je opravljal ipd. Ti napisi (*tituli imaginum*) izkazujejo vesten posameznikov odnos do preteklosti, ki jo je nezmotljivo povezoval s svojimi predniki, katerih zgledom je sledil in do katerih je čutil posebno spoštovanje – ob praznikih so omarice z maskami prednikov navadno odprli in jih slovesno okrasili. Pomemben zasebni zgodovinski vir so tudi nagrobni napisi (*elogia*) in nagrobni govori (*laudatio funebris*); slednji so bili sprva bolj ali manj formularne žalostinke

¹⁶² O tem natančno poroča Polibij v svoji *Zgodovini*, 6,53,4.

za pokojnimi, ki pa so sčasoma prerasle v prave govore (običajno je govor za pokojnim govoril najstarejši sin, v primeru koga znanega pa lahko tudi uradno določen govornik) in ki so jih hranili tudi v družinskih arhivih (*tabulinum*). Tako *elogia* kot tudi *laudationes* predvsem z današnjega stališča na noben način ne ustrezajo kriterijem za »zanesljiv« zgodovinski vir, saj je bilo tako v napisih kot v govorih marsikaj potvorjeno in so, kakor omenja Ciceron, pripomogla tudi k izkrivljanju zgodovine.¹⁶³

Na državni oziroma uradni ravni se je ta obči, urejeni odnos do preteklosti kot dediščine prednikov kazal v obliki analov (*annales*), ki so jih pisali pontifiki (*pontifices*), rimski svečeniki; ti anali so bili sprva zgolj koledarji (*fasti*), na katerih so pontifiki označevali imena najpomembnejših uradnikov v tekočem letu, poleg tega pa so zgolj sumarno beležili tudi pomembnejše dogodke, opremljene z ustreznim datumom. Izvirni koledar se je kasneje razločil: na pravi koledar v današnjem smislu, kroniko (letopis) in seznam glavnih uradnikov (*fasti consulares*). Kroniko (*annales*) je še naprej vodil *pontifex maximus*; zapisi v tej kroniki so bili praktični, kratki in stvarni oziroma – sodeč po Ciceronovih besedah – skopi in suhoparni.¹⁶⁴ Med pontifikatom Publija Mucija Scevole¹⁶⁵ (okoli leta 123 pr. Kr.) so anale prenehali zapisovati, vsi dotedanji pa so bili strnjeni v 80 knjigah. Dejstva v teh letopisih so bila brez dvoma precej zanesljiva, vendar smemo to z gotovostjo trditi kvečjemu za popis dogodkov po letu 378 pr. Kr. (tega leta so Galci požgali Rim), saj so bili letopisi za leta pred 378 po vsej verjetnosti le rekonstruirani. Zgodovinska in uporabna vrednost analov je bila povsem nesporna; po njih so posegali različni pisci (med njimi npr. tudi Ciceron), vendar pa zaradi kratkega, zgoščenega (»suhoparnega«) izraza najbrž niso bili všečno branje za širše občinstvo. Letopisi (*annales*) so torej bistveno vplivali na začetke rimske zgodovinopisne dejavnosti in čeprav se je ta vseskozi razvijala tudi pod vplivom grškega, zlasti helenističnega zgodovinopisja, s katerim je prišla v stik prek sicilskih zgodovinopiscev, moramo v začetnem obdobju rimske historiografije govoriti predvsem o analistični zgodovinski tradiciji – in o starejši in mlajši generaciji analistov.

Zgodovina *per se* je v vsakem primeru zgodovina – niz preteklih

¹⁶³ Brut 16,62: ... *quamquam his laudationibus historia rerum nostrarum est facta mendosior.*

¹⁶⁴ O zakonih (*De legibus*) 1,2,6: *Nam post annales pontificum, quibus nihil potest esse ieiunius [...].*

¹⁶⁵ Publius Mucius Scaevola, rimski govornik in jurist, ki je bil leta 133 konzul, je postal *pontifex maximus* leta 130.

dogodkov, ki brez pravega glasnika, brez pravega posrednika, prek katerega pridejo do nas, utonejo v pozabo. Bistvena razlika je način oziroma metoda, s katero pisec pristopa k posredovanju preteklih dogodkov. V grškem svetu je to načelo po osamosvojitvi zgodovine od mitologije *historía* – znanstveno, kritično pretresanje zgodovinske materije. V rimskem svetu pa je to (prvotno) načelo kronologija – sosledje dogodkov skozi čas; pri tem principu je vztrajala vrsta piscev skozi vse začetno in razvojno obdobje rimskega zgodovinopisja, odpovedal se mu ni niti Livij, ki je ustvarjal v drugi polovici 1. stoletja pr. Kr. in celo Tacit v svojih *Analih*. Zanimivo iztočnico za razmišljanje o razliki med anali oziroma kronologijo ter *historía* je ponudil že Gelij, ki je zapisal, da naj bi *historía* vključevala le tiste pretekle dogodke, pri katerih je bil avtor udeležen sam (*Zeitgeschichte*).¹⁶⁶ Takšno razmišljanje sicer ne vzdrži kritike, vendar nas usmerja k novi misli: *historía* je delo, pri katerem je avtor z dispozicijo argumentov, z morebitnim opuščanjem za pripoved nebitvenih dogodkov ustvaril svojevrstno interpretacijo materije, ki jo obdeluje; analist pa je dogodke zgolj povzegal, včasih celo povsem nekritično, in se interpretaciji odrekal. *Historía* je vsaj delno zgrajena okrog ene ali več osrednjih osebnosti, *annales* pa ne; slej ko prej namreč ostajajo pregled dogodkov, ki so zapuščina celotnega kolektiva protagonistov.

Anali so torej izvirna rimska zgodovinopisna zvrst s specifičnimi lastnostmi; pri tem je treba omeniti, da ni povsem jasno, kateri prozni pisec je svoje delo prvi dejansko naslovil z izrazom *Annales*; morda je bil to analist Kasij Hemina (*Lucius Cassius Hemina*), ki je ustvarjal po letu 146 pr. Kr. Na tem mestu pa vsekakor moramo omeniti avtorja, katerega pesniško delo je po vsej verjetnosti prvo nosilo naslov *Annales*, namreč pesnika Kvinta Enija (*Quintus Ennius*).

Enij (239–169 pr. Kr.) je bil po rodu iz mesta Rudije (*Rudiae*) v Kalabriji; ta del Italije je bil takrat delno oskiški in delno grški, zato je Enij tekoče govoril oskiško, grško in latinsko, poleg tega pa je v Tarentu pridobil tudi temeljito grško izobrazbo. V Rim ga je leta 204 pripeljal Katon Starejši (srečala naj bi se na Sardiniji, kjer je bil Katon kvestor); tu se je Enij, ki je leta 184 dobil tudi rimsko državljanstvo, posvetil pesniškemu ustvarjanju (ohranjenih je okoli 400 verzov iz njegovih tragedij, komedij in satir),

¹⁶⁶ Avel Gelij, *Atiške noči (Noctes Atticae)* 5,18: *Historiam ab annalibus quidam differre eo putant, quod, cum utrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen proprie rerum sit historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret ...*

katerega vrhunec je bila epska pesnitev *Anali* (zasnoval jo je verjetno že prej, morda okoli leta 203, torej tik pred bitko pri Zami), s katero je pesnik segel v zgodovino Rima od Eneja do sodobnega časa. Omeniti velja tudi njegovo prozno delo *Evhemer* (*Euhemerus*), v katerem je povzel Evhemerovo¹⁶⁷ racionalistično razlago o izvoru bogov.

Snov za svoje *Anale*, ki so obsegali 18 knjig, vsaka pa naj bi vsebovala 1500 verzov, je Enij verjetno črpal tudi pri sodobnih zgodovinarjih. V prvih šestih knjigah je posegel v zgodovino Rima od mitoloških začetkov do začetka punskih vojn.

1. knjiga, v. 80–100¹⁶⁸

S silno skrbjo in v želji po tronu se brata predata
gledanju ptičjega leta in zraven tolmačenju znamenj;
[...]

Rem se povsem zatopi v ptičegledje; na samem opreza,
kje bo priletel ugodni glasnik. A Romul postavni
vzpine se na grič Aventin, od tam opazuje krilatce.
Sporno je mestno ime: naj Rémora bo, naj bo Roma?
Vsi možje v skrbih pričakujejo, kdo bo zavladal:
čakajo, prav kot na dirkah, ko konzul pripravlja se dati
znak za začetek, oči vseh željno strmijo v ogrado,
kdaj bo izpustil vozove iz živo poslikanih vhodov;
čisto tako je zdaj ljudstvo čakalo v popolni tišini,
komu usoda bo dala oblast nad velikim kraljestvom.
Vmes se bledikavo sonce je skrilo v osrčje temine.
Hipno pa v žarkih se vsula je bela slepeča svetloba,
hkrati z višav od leve vzletela je ptica, najboljša
vseh ugodnih glasnic, z njo sinilo zlato je sonce.
Z néba so šinile trikrat po štiri božanske postave
ptic in posedle po lepih prostorih, ki nosijo srečo.
Romul razbral je iz tega, da njemu kot last sta pripadli
kriljeva krona in zemlja, potrjeni s ptičjimi znaki.

¹⁶⁷ Grški pisec *Euémeros* (4.–3. stoletje pr. Kr.) iz Mesene, avtor vplivnega fantazijskega potopisa *Sveti spis* (*Hierà anagraphé*) o potovanju na otok Panhaja, kjer je našel pisne dokaze, da so bili mitični bogovi v začetku pravzaprav mogočni kralji. Delo je bilo ob nastanku zelo vplivno, vendar je žal ohranjeno le v fragmentih.

¹⁶⁸ Prevod N. Grošelj.

S sedmo knjigo se je začelo najpomembnejše, kritično obdobje punskih vojn. Tem je dal pesnik velik pomen, zlasti pomembnim dejanjem Scipiona, ki naj bi jim posvetil celo večji del devete knjige. Delo se je končalo s pesnikovimi pogledi na sodobno stvarnost.

Enij sicer ni bil prvi »rimski« pesnik, ki je posegel po zgodovinski snovi; nekoliko starejši pesnik Gnej Najvij (*Cnaeus Naevius*, okoli 264–195 pr. Kr.) je namreč le nekaj let prej, verjetno okoli leta 209 – torej ravno v kritičnem obdobju rimske vojne s Hanibalom –, sestavil pesnitev *Punska vojna* (*Bellum Punicum*), v kateri je opisal prvo vojno s Kartažani, ki se je tudi sam udeležil. Najvij je svojo pesnitev sestavil v starem saturnijskem verzu (Enij pa svoje *Anale* v heksametru), sodeč po kratkih, a razmeroma številnih fragmentih pa so bili začetni spevi posvečeni predvsem mitološki snovi (o Enejevih dogodivščinah); potemtakem niti ni presenetljivo, da je Enij, ki je z uvajanjem nove, sveže metrične forme in bolj (kronološko) sistematično obdelano snovjo Najvija zasenčil in si prislužil sloves očeta rimske poezije. Pesnitvama obeh pesnikov pa je skupno to, da sta nastali v kriznem obdobju rimske države, ki je bila v konfliktu s kartažansko vellesilo; tu vsekakor pride do izraza njun gnomični značaj, njuna ambicija, da bi – ne glede na morebitne zgodovinske netočnosti – povzdignila imenitno preteklost. Enij je v deseti knjigi svojih *Analov* zapisal:

10, 467: Rimska država sloni na davnih možeh in krepostih.

Za to so si, kakor je videti, prizadevali tudi avtorji prvih proznih zgodovinopisnih podvigov. Prvi rimski prozni (zgodovino)pisci – analisti, ki za razliko od Najvija ali Enija (ki sta bila priseljenca) niso bili družbeno marginalne osebe, temveč ugledni pripadniki višjega sloja,¹⁶⁹ so ustvarjali, kot že rečeno, iz povsem drugačnih vzgibov kot pionirji grškega zgodovinopisja. Njihov ustvarjalni vzgib je prišel iz (tradicionalne) težnje po ohranitvi preteklosti, zaradi njenega moralnega naboja in sporočilne vrednosti o *exempla maiorum*. Neposredna pobuda za ustvarjanje literarne zgodovine pa je prišla iz konkretne grožnje, ki jo je za Rim pomenila Kartagina. Dela prvih rimskih zgodovinopiscev so torej imela – poleg

¹⁶⁹ Prvi rimski zgodovinar Kvint Fabij Piktora je po odredbi senata po bitki pri Kanah leta 216 pr. Kr. celo vodil rimsko odposlanstvo v Delfe, njegov sodobnik Cincij Aliment pa se je vzel do položaja pretorja in opravljal pomembne službe na Siciliji.

zgodovinske in moralne vrednosti – tudi značaj zavedne literature, saj so bila odziv na »propagandistično« zgodovino pisje (sicer grških) zgodovinarjev, ki so pisali tendenciozno obarvano zgodovino po meri Kartagine (v Hanibalovem »štabu« se je v vlogi »vojnih poročevalcev« med drugimi znašel npr. grški zgodovinar Filin).¹⁷⁰

Prvi analisti so za svoj jezik ustvarjanja izbrali (tudi) grščino. Za to odločitev so imeli več razlogov; poleg dejstva, da je bila grščina že dobro oblikovan jezik zgodovino pisja, ki bi jim že sam po sebi bolj služil, je bilo brez dvoma pomembno vodilo tudi občinstvo, ki mu je bilo njihovo delo namenjeno. Grščina je bila namreč *lingua franca* njihove dobe; v tem jeziku so tudi zgodovinarji kartažanskega tabora pisali svoja (tendenciozna) dela, ki so dosegla »svetovno« javnost. V tem svetovnem jeziku so morali potemtakem ustvarjati tudi sami, če so želeli, da ta javnost dobi pravi vtis o njihovi (rimski) preteklosti, o *exempla maiorum Romanorum*, do katere so sami imeli tako privzdignjen odnos. Razumljivo je torej, da so prvi analisti svoja dela pripravili vsaj v dveh jezikovnih različicah, grški in latinski; z drugo so naslavljali domačo javnost ali pa je bila grška verzija vsaj kasneje predelana tudi v latinsko obliko. Njihov literarni slog je bil preprost – tudi po Ciceronovih besedah je bilo pomembno predvsem to, da so ti zgodovinarji pisali verodostojno zgodovino.¹⁷¹ Glede na sumarnost zgodovinskega gradiva, iz katerega so črpali – v analih so vnosi za posamezno leto včasih vsebovali zgolj imena uradnikov, in vrzeli, ki so v njem zevale zaradi uničenih arhivov v požaru leta 378, moramo biti do vprašanja verodostojnosti teh del vsaj z današnjega stališča nekoliko zadržani (ne pa tudi za vsako ceno kritični, saj so arheološka odkritja v marsikaterem primeru pokazala, da je bila analistična tradicija celo zelo natančna); avtorji so namreč te vrzeli verjetno zapolnjevali tudi s pravljicnim gradivom.

Avtorji analistične tradicije se delijo na starejšo, srednjo in mlajšo

¹⁷⁰ Filin (*Phílinos*, druga polovica 3. stoletja pr. Kr.) iz Akraganta; naslov njegovega dela ni znan, čeprav je služilo kot vir različnim piscem, med drugim Polibiju (ki kritizira njegovo izrazito kartažansko stališče) in Antipatru. Poleg Filina se omenjajo tudi Sozil, Hajrej in Silen.

¹⁷¹ *De oratore* 2,51: ... *nihil opus est oratore, satis est non esse mendacem.*

generacijo;¹⁷² v Ciceronovem delu *O zakonih* (*De legibus*) Atik¹⁷³ na kratko našteje nekaj rimskih zgodovinarjev do Kornelija Sizene, predstavnika najmlajše generacije (analističnih) zgodovinarjev, s katerim se kanon analistov običajno zaključuje.¹⁷⁴

Strinjam se, da naši književnosti manjka zgodovina, kakor praviš. In prav ti lahko na tem področju storiš več kot dovolj, zlasti še, ker gre za literarno zvrst, ki je po tvojem mnenju zelo blizu govorništvu.

Zato pa le žrtvuje del svojega časa in se loti tega dela, ki so ga naši sorodniki vse do sedaj puščali v nemaru. Če namreč le začneva pri letopisih vrhovnih svečenikov, nadvse pustem branju, pa če nadaljujeva s Fabijem [Piktorjem] ali Katonom, ki ga venomer omenjaš, ali denimo z [Lucijem Kalpurnijem] Pizonom, [Gajem] Fanijem, pa Venonijem¹⁷⁵ – ali niso vsi ti nekoliko presegli vsak svojega predhodnika? In vendar je njihovo delo le skromen dosežek. Nekoliko več ustvarjalnega zanosa je sicer premogel [Lucij] Celij Antipater, tako rekoč Fanijev sodobnik, ki pa je slovno vendar še surov in neotesan, brez tistega pravega sijaja in izpljenosti; res pa je bilo njegovo delo v zgled in spodbudo ostalim, naj pišejo z večjo mero skrbi in natančnosti. No, Celiju so potem sledili še [Gnej] Gelij, [Pavel] Klodij, [Sempronij] Azelion, ki pa se z njim nikakor ne morejo primerjati, prej so se v svojih delih približali mlačnemu in okornemu slogu najstarejših piscev.

Naj sploh omenjam [Gaja Licinija] Makra? V njegovi poplavi besed se najde tudi kak duhovit utrinek, a teh ni črpal iz bogate zakladnice omikanega grškega jezika, temveč jih je našel pri latinskih pisunčkih. Njegov prijatelj [Lucij Kornelij]

¹⁷² Zavoljo jasnosti in praktičnega obsega pričujočega poglavja so znotraj vsakega sklopa analističnih piscev omenjeni predvsem pomembnejši avtorji (in ne nujno v pravem kronološkem zaporedju), ki so bistveno zaznamovali svoje obdobje, ostali pa so omenjeni v obliki krajšega zaznamka.

¹⁷³ Tit Pomponij Atik (*Titus Pomponius Atticus* 110–32 pr. Kr.), Ciceronov prijatelj in pokrovitelj. Precejšen del svojega življenja je preživel v Atenah (od tod vzdevek *Atticus*, »Atiški«), kjer je privzel epikurejsko filozofijo in se v tem duhu po vrnitvi v Rim vzdržal političnega udejstvovanja. Iz ljubezni do literature je vzdrževal precejšnje število sužnjev, ki so prepisovali rokopise; zaslužen je tudi za širjenje Ciceronovih rokopisov. Ciceron v spisu *O zakonih* ni položil besed o rimskem zgodovinarstvu v Atikova usta brez razloga; Atik je namreč tudi sam spisal zgodovinsko delo z naslovom *Letopis* (*Liber annalis*) in delo *Podobe* (*Imagines*), verzificirano zbirko literarnih orisov rimskih osebnosti.

¹⁷⁴ *O zakonih* 1,5–7; prevod G. Pobežin. Atik pisce omenja zgolj po njihovih lastnih ali družinskih imenih, zato so le-ta v oglatem oklepaju dopolnjena.

¹⁷⁵ Manj znani analistični pisec iz druge polovice 2. stoletja pr. Kr., sodobnik Gaja Fanija. Naslov njegovega dela ni znan.

Sizena, dovršen govornik in večč poznavalec latinskega jezika, je zlahka presešel prav vse dotedanje pisce, razen seveda tistih, ki še niso ničesar izdali in o njih ne moremo soditi. [...]

ANALISTIKA

Prvi v vrsti analistov, ki velja tudi za prvega rimskega zgodovinarja (*rerum Romanarum antiquissimus auctor*¹⁷⁶), je Kvint Fabij Piktora (*Quintus Fabius Pictor*, 254 pr. Kr.–?), član ugledne rimske družine Fabijev (*Fabii*), ki se je vzpel do položaja senatorja. Boril se je v vojni proti Galcem (225–222) in v drugi vojni proti Kartažanom. Po rimskem porazu pri Kanah leta 217 je bil na pobudo senata (kot najbrž najprimernejša oseba, ki bi lahko predstavljala Rim v stikih z Grki) postavljen na čelo senatnega odposlanstva v Delfe, da bi povprašal Apolonov orakelj za nasvet. Za svoje delo, ki se začne s prihodom Eneja v Italijo (začetek Rima je postavil v leto 747), je kot vir poleg analov uporabljal tudi zasebno kroniko in arhive imenitnih rimskih družin, brez dvoma pa je o sodobnih dogodkih pisal tudi po avtopsiji; v (mitoloških) poglavjih o ustanovitvi Rima pa se je naslonil na grškega zgodovinarja Diokla.¹⁷⁷

Piktora je delo služilo več kasnejšim piscem kot razmeroma zanesljiv vir, med drugim Polibiju, Dioniziju Halikarnaškemu in Liviju. Polibij je v svoji zgodovini zanj našel pohvalne besede, češ da gre za pisca, ki mu velja (sicer ne brez dvoma) zaupati (3,9,5), vendar mu očita tudi pristranskost pri pisanju, za kar pa – zlasti v primerjavi z zgoraj omenjenim grškim zgodovinarjem Filinom, ki je pisal na kartažanski strani – najde tudi razumevanje (1,14,1–3).

Piktora sodobnik Lucij Cincij Aliment (*Lucius Cincius Alimentus*) je svoj ustvarjalni vrhunec dosegel na prelomu 3. in 2. stoletja pr. Kr.; podobno kot Fabij Piktora je opravljal pomembne državne službe in se vzpel do položaja pretorja – leta 210 je, kot izvemo pri Liviju (26,23,1), upravljal Sicilijo. Sodeloval je v vojaških operacijah v drugi punski vojni in bil tudi Hanibalov ujetnik (26,38,3). Prav Hanibal naj bi Alimentu podrobno

¹⁷⁶ V prevodu: »Najstarejši pisec o rimski zgodovini« (Livij 1,42,2).

¹⁷⁷ Diokles (*Dioklēs*) iz Papereta, ki je sestavil delo *Ustanovitev Rima (Rhómes ktísis)*.

razložil, kako je s svojo vojsko prečkal Alpe. Aliment je, podobno kot Piktora, s svojo zgodovino segel do začetka Rima (postavlja ga v leto 729) in jo končal s Hanibalovo vojno.

Avel Postumij Albin (*Aulus Postumius Albinus*) je bil prelomnega leta 155 pr. Kr., ko so prišli v Rim trije znani grški filozofi, peripatetik Kritolaj, akademik Karnead in stoik Diogen, na položaju pretorja. Leta 151 ga srečamo na položaju konzula, po padcu Korinta leta 146 je bil tudi član senatne komisije, ki je urejala ustanovitev nove province Ahaje. Ciceron o njem poda sodbo, da je bil učen in tekočega, lepega jezika,¹⁷⁸ Polibij pa, da je bil brbljav (39,12,1).

Med pripadniki starejše generacije analistov bi lahko omenili še vrsto imen, npr. Publija Kornelija Scipiona (*Publius Cornelius Scipio*), sina slavnega Scipiona Afričana, o katerem Ciceron pravi, da je napisal »zgodovino v grškem jeziku, prav prijetno branje«, in Gaja Acilija (*Caius Acilius*), senatorja, ki je leta 155 tolmačil govore že omenjenih grških filozofov Karneada, Kritolaja in Diogena, vendar je o posameznih avtorjih znanega le malo – včasih ne več kot skromna notica.

Prevladujoča osebnost tega obdobja je Katon Starejši (*Marcus Porcius Cato Censorius Maior*), vsestranski pisec, ki je bistveno vplival na razvoj rimskega zgodovinarstva. O njem velja spregovoriti v posebnem poglavju.

Lucij Kasij Hemina ali Emina (*Lucius Cassius Hemina*) je sledil Katonovemu zgledu in je svojo zgodovino pisal v latinskem jeziku. O njem je znano le malo, po vsej verjetnosti je izviral iz stare in ugledne plebejske družine. Točno obdobje, v katerem je živel in ustvarjal, ni znano, vendar je Katona zagotovo preživel vsaj za nekaj let; vsekakor je moral biti leta 146 še živ, kakor navaja ob omembi konzulov za to leto v svojem delu Lucij Kalpurnij Pizon.¹⁷⁹ Zanimivo je, da ga Plinij st. omenja kot »enega najstarejših piscev analov«. ¹⁸⁰ Njegovo delo, v katerem se je jezikovno močno naslonil na Katona, je bilo morda prvo prozno delo z dejanskim naslovom *Annales* (čeprav so ga navajali tudi kot *Historiae*); obsegalo je štiri knjige, ki

¹⁷⁸ Brut 81: *Nam et A. Albinus, is qui Graece scripsit historiam, qui consul cum L. Lucullo fuit, et litteratus et disertus fuit ...*

¹⁷⁹ Fr. 39: *At Piso Censorius et Cn. Gellius sed et Cassius Hemina, qui illo tempore vivebat ...*

¹⁸⁰ Naravoslovje (*Naturalis historia*) 13,84: *Cassius Hemina vetustissimus auctor annalium ...*

jih je pisec po vsej verjetnosti izdal še pred začetkom tretje punske vojne, vendar nekateri fragmenti dajejo sklepati, da ga je kasneje še revidiral ali naknadno izdal še peto knjigo.

O Luciju Kalpurniju Pizonu (*Lucius Calpurnius Piso Frugi*), ki je bil velik politični nasprotnik Grakhov,¹⁸¹ pri Ciceronu izvemo, da je kot ljudski tribun (l. 149 pr. Kr.) izdal zakon *de pecuniis repetundis*, torej zakon, ki je predvideval kazenski postopek za kriminalne prestopke pred stalnim sodiščem; ob tem podatku lahko sklepamo tudi, da se je rodil okoli leta 180.¹⁸² Na istem mestu izvemo tudi, da je Kalpurnij napisal *annales sane exiliter scriptos*, »precej suhoparno delo«.¹⁸³ Leta 133 se je kot konzul uspešno vojskoval proti sužnjem, ki so se uprli na Siciliji. Leta 120 je postal cenzor (s tem si je verjetno – tako kot Katon – prislužil vzdevek *Censorius*, kar pa je morda le drugi izraz za njegov siceršnji vzdevek *Frugi*, »vrli«, saj je slovel že po skoraj pregovorni pravičnosti).

V njegovem analističnem delu v sedmih knjigah je prevladoval razmeroma moralističen ton, zaradi katerega si je morda tudi prislužil Ciceronovo grajo, vendar so ga sodobniki zaradi njega cenili in postavljali ob bok Kvintu Fabiju Piktorju in celo Katonu; kolikor moremo soditi po fragmentih, ki so nam na voljo, je do trenutnih razmer zavzel izrazito kritično držo in se oziral v slavno rimsko preteklost, ki ji je vladala preprostost prednikov.

V drugi polovici 2. stoletja pr. Kr. se je rimsko zgodovino pisje iz stroge analistike počasi začelo prevešati v bolj razvito obliko; zgodovinska pripoved se je zlasti pod rastočim vplivom helenističnega zgodovino pisja začela vse bolj približevati poznejšim pripovednim vrstam: medtem ko so stari analisti svoja dela še ustvarjali v stvarnem, kronističnem slogu brez retoričnih olepšav (čeprav je Ciceron npr. hvalil lep jezik Publija Kornelija Scipinona), so se mlajši pisci že bistveno bolj podrejali zahtevam kritičnega občinstva in se v svojih delih temu primerno precej bolj ozirali na retorične zakonitosti v zgodovino pisju, ki jim jih je sugerirala helenistična zgodovino pisna tradicija.¹⁸⁴ Tudi časovni okvir, ki ga je za svojo pripoved

¹⁸¹ Brata Tiberij Sempronij Grakh (*Tiberius Sempronius Gracchus*, 164–133 pr. Kr.) in Gaj Sempronij Grakh (*Caius Sempronius Gracchus*, umrl 121 pr. Kr.), pomembna reformatorja in zagovornika nižjih slojev.

¹⁸² Položaj ljudskega tribuna je posameznik navadno dosegel po tridesetem letu.

¹⁸³ *Brut* 27,106.

¹⁸⁴ Sicer tudi za dela starih analistov, ki so pisali v grščini, velja pomislek, da slog

zajel posamezen avtor, je postajal vse ožji; tako je npr. manj znani Gaj Fanijs (*Caius Fannius*), ki je ustvarjal v drugi polovici 2. stoletja pr. Kr.,¹⁸⁵ sestavil zgodovino, ki jo Ciceron izrecno imenuje *Historia* – morda prav zato, ker je – sodeč po skromnih fragmentih – avtor pisal le o sočasnih dogodkih. Fanijsi se je s svojim stvarnim načinom pisanja sicer prislužil celo Salustijevo oceno zanesljivega pisca (*Zgodovina*, fr. 1,4). Med zgodovinopisci te dobe velja omeniti tudi Gaja Sempronija Tuditana (*Caius Sempronius Tuditanus*), ki ga leta 129 srečamo na položaju konzula.¹⁸⁶ Ciceron ga omenja kot izkušenega govornika,¹⁸⁷ napisal pa je tudi spis o državnih službah (*Libri Magistratum*),¹⁸⁸ ki je bil morda del širše zgodovinopisne celote.

Med zadnjimi sta v srednji generaciji analistov nastopila Sempronij Azelion in Lucij Celij Antipater, ki sta bila med najvplivnejšimi proznimi pisci svojega časa. Rimsko zgodovinopisje se je v njunem času tako rekoč že osvobodilo analistične tradicije, k čemur sta bistveno prispevala: oba sta namreč v svojih delih že zelo odločno združila nove poglede na zgodovinsko metodologijo in posluš za dodelan literarni slog.

Sempronija Azeliona (*Sempronius Asellio*, okoli 160–90 pr. Kr.) srečamo v letih 134 in 133 v vojaški službi pri Numantiji, kjer je služboval kot vojaški tribun pod poveljstvom Scipiona Emilijana (*Publius Cornelius Scipio Aemilianus*, okoli 185–129 pr. Kr.), ki je bil pomemben vojaški poveljnik in politična osebnost v Rimu. Politično je bil Azelion vnet demokrat in je gojil tesne stike s Scipionovim krožkom, kjer je spoznal Polibija, kar je najbrž odločilno vplivalo na njegove predstave o pisanju zgodovine. Njegovo delo v štirinajstih knjigah z naslovom *Zgodovina (Rerum gestarum libri oziroma kar Res gestae)* ni več analistični pregled snovi *ab urbe condita*¹⁸⁹ do sodobnosti, temveč je sestavljeno po »historičnem«¹⁸⁹ principu – pisec ne opisuje več oddaljenih dogodkov, ki jih osebno ni mogel podrobneje

ni bil povsem nepomemben; glede na to, da so s svojimi deli nastopali tudi (ali predvsem) pred tujo, »svetovno«¹⁸⁹ javnostjo, si vsekakor niso mogli dovoliti neuglednega jezika. Povsem verjetno je torej, da so ti pisci, ki so grško sicer že znali, svoja dela dajali tudi v pregled Grkom.

¹⁸⁵ Viri si niso povsem enotni glede istovetnosti Gaja Fanijsa; ponekod ga citirajo kot konzula za leto 122 pr. Kr., spet drugod so mnenja, da je bil konzul Gaj Fanijs zgodovinarjev oče.

¹⁸⁶ Tega leta je po zmagi nad Histri in Japidi slavil triumf.

¹⁸⁷ *Brut* 95: ... *Gaiusque Tuditanus, ... tum eius elegans est habitum etiam orationis genus.*

¹⁸⁸ Omenja ga Makrobij v svojem delu *Saturnalije (Libri Saturnaliorum)* 1,13,21.

¹⁸⁹ Lat. »od ustanovitve mesta«.

spoznati, temveč dogodke polpretekle zgodovine, ki jih je sam doživel (pribl. 146–91 pr. Kr.), ali pa jih je spoznal po pripovedovanju. Azelion je tako najbrž hote oziroma zavestno uvedel nov zgodovinopisni način pisanja, ki se je morda napovedoval že pri njegovih nekoliko starejših sodobnikih (npr. pri zgoraj omenjenem Gaju Faniju).

Svoj historični nazor je Azelion tudi povsem sistematično utemeljil v uvodu v svoje delo.

Fr. 1¹⁹⁰

Predvsem pa zija razlika med tistimi, ki so želeli zapustiti za seboj letopis, in tistimi, ki so hoteli pisati rimsko zgodovino, zlasti v tem, da je letopis knjiga, v kateri ni pisec naredil nič več kot pokazal na to, kaj se je dogajalo v določenem letu; to se pravi, da je pisal dnevnik, nekaj takega, kar Grki imenujejo ephemerida. Meni pa se ne zdi dovolj zgolj sporočati, kaj se je dogajalo, temveč želim pojasniti, iz kakšnega razloga in s kakšnim namenom se je nekaj dogajalo.

V še enem obširnejšem fragmentu, ki je prav tako ohranjen pri Geliju (5,18,9), zaide Azelion v že značilno izokratski moralizem: zgodovino postavlja v funkcijo izobraževalne institucije, ki mora koristiti državi.

Fr. 2:

Letopis namreč ne more nikogar predramiti ali navdušiti za kakršno koli stvar; tistih živahnega, iskriivega duha ne more pripraviti do tega, da bi stopili v bran države, niti ne omahljivcev, da bi se polotili kake zgrešene zadeve. Pisanje o tem, med čigavim konzulatom se je kaka vojna začela in med čigavim končala, ter o tem, kdo je po končani vojni slavil triumf, ali pa obnavljanje dogodkov, ki so se odvijali med vojno – pri tem pa ne omeniti morebitnih senatskih odlokov ali zakonov in ne pojasniti razlogov za vojno –, namreč ni pisanje resne zgodovine, temveč pripovedovanje otroških pravljic.

Azelion kljub svojim resnim zgodovinskim ambicijam ni bil deležen posebne pozornosti pri kasnejših zgodovinarjih, saj odlomke njegovega dela najdemo predvsem pri slovníčarjih, ki so jih zanimali arhaizmi, in polihistorjih. Zagotovo je to posledica dejstva, da je pisal brez posebnih umetniških ambicij, poleg tega pa ga je zasenčil njegov sodobnik in najpomembnejši pisec tega obdobja, Lucij Celij Antipater.

¹⁹⁰ Drobce uvoda je citiral Gelij v svojem delu *Atiške noči (Noctes Atticae)* 5,18,7; prevod G. Pobežin.

Antipater (*Lucius Coelius Antipater*), o katerega družinskem ozadju je mogoče povedati le malo gotovega, je s svojim delom daleč prehitel sodobnike; posegel je po povsem novi literarni obliki, ki se je dokončno uveljavila in razvila šele s Salustijem, tj. zgodovinski monografiji, ki piscu omogoča bistveno bolj kritičen pogled na obravnavano snov kot analistični pregled dogodkov. To še posebej velja za preučevanje zgodovinskih virov, pri katerih se je Antipater očitno trudil »črpati le iz tistih virov, ki so [zgodovinsko] zanesljivi«. ¹⁹¹ V tem oziru bi lahko Antipatra označili za začetnika kritičnega zgodovinopisja, ki je bolj kot kateri koli pisec pred njim uveljavil »moderno« načelo, da mora biti zgodovinopisje usmerjeno predvsem k iskanju resnice.

Za svoje delo v sedmih knjigah je Antipater izbral zgodovino druge punske vojne. S tem da se je omejil na relativno kratko zgodovinsko obdobje, se je lahko temeljito posvetil velikemu številu virov, ki so mu bili na voljo. Tako naj bi kritično preučil vsa dotedanja rimska analistična dela, posegel pa je tudi po grških virih, poleg Polibija npr. tudi po delih piscev, ki so med drugo punsko vojno pisali s stališča Kartažanov. To potrjuje vtis nepristranosti, za katero si je avtor prizadeval.

Fr. 29:¹⁹²

Marcelova smrt je bila vsekakor tragična, zlasti še, ker se je mož kljub svojim letom (štel jih je že več kot šestdeset) in vojaškim izkušnjam brezglavo pognal v nevarnost, pri tem pa ogrozil ne le sebe temveč tudi svojega kolega in tako rekoč vso državo.

Če bi hotel povzeti vse opise Marcelove smrti pri raznih piscih, bi se z razlago enega samega dogodka mudil kar predolgo, zato bom omenil le Celijevo razlago. Slednji ponuja tri videnja tega dogodka: tisto, ki je dospelo do njega z ustnim izročilom, potem tisto, ki ga je v pogrebem govoru napisal njegov sin, ki se je tudi sam udeležil tega dogodka, in nazadnje lastno razlago, do katere se je dokopal s preiskavo.

Antipater, ki je po zgledu helenističnega zgodovinopisja v središče »dogajanja« v svojem delu postavil Scipiona Afričana, se je zavedal dramskega potenciala zgodovinske monografije; v svojem delu je umetniškim sredstvom namenil bistveno več pozornosti kot njegovi predhodniki; v

¹⁹¹ Fr. 2, (ohr. pri Priscijanu, 8,383): ... *ex scriptis eorum, qui veri arbitrantur* ...

¹⁹² Livij, *Od ustanovitve mesta (Ab urbe condita)* 27,27,11; prevod G. Pobežin.

pripoved je vključeval govore (tudi povsem fiktivne) in različne zastranitve. Ob tem se kljub svojemu pozitivnemu odnosu do zgodovinske resnice ni mogel izogniti včasih povsem pravljičnim vložkom in retoričnim pretiravanjem.

Fr. 11:¹⁹³

Tole zgodbo moremo brati v Silenovi zgodovini v grškem jeziku (Silen je kar se da vestno popisal Hanibalova dejanja, pri njem pa je črpal tudi Celij): Hanibalu naj bi se, potem ko je osvojil Sagunt, v sanjah prikazal Jupiter in ga poklical k shodu bogov. Tam mu je naložil, naj gre z vojsko nad Italijo, iz zбора bogov pa mu je dal vodnika, ki bi njemu in njegovi vojski pomagal napredovati. Tedaj mu je vodnik zabičal, naj se ne ozira nazaj, a Hanibal se ni mogel več zadržati, radovednost ga je premagala, da se je vseeno ozrl. Zagledal je neznansko pošast, obdano s kačami, ki je rušila vse pred seboj, grmovje, drevesne krošnje in hiše. Zaprepaden je boga vprašal, kaj neki pomeni ta prikazen, in ta mu je odgovoril, da je to opustošenje Italije; velel mu je, naj gre dalje in naj se ne sprašuje o tem, kaj se dogaja za njim.¹⁹⁴

Fr. 39:¹⁹⁵

Različni pisci se precej razhajajo v oceni, koliko vojakov je [P. Scipion] povedel s seboj v Afriko. Celij se je sicer izognil omembi števila, toda da bi ustvaril tvis izjemne množice, takole pretirava: pravi, da so zaradi vzkliranja vojakov ptice popadale z neba; množica, ki se je vkrcala na ladje, je bila neizmerna in zdelo se je, da za njimi v vsej Italiji in Siciliji ni ostal prav nihče.

Ti pravljični momenti niso bistveno zmanjšali zgodovinske zanesljivosti njegovega dela, ki so mu jo kritiki nedvoumno priznavali že v antiki. Valerij Maksim ima Antipatra za »zanesljivega pisca rimske zgodovine«, ¹⁹⁶ poleg tega pa je pri kasnejših piscih naletel na velik odmev – Livij je črpal iz njegovega dela za snov tretje dekadde svoje zgodovine, med drugimi pa so se nanj naslanjali tudi Plutarh, Vergilij in Plinij. V obdobju arhaizma¹⁹⁷

¹⁹³ Ciceron, *O prerokovanju (De divinatione)* 1,24,49; prev. G. Pobežin.

¹⁹⁴ Po Antipatru je isto zgodbo povzel Livij (21,22,5).

¹⁹⁵ Livij 29,25,1; prevod G. Pobežin.

¹⁹⁶ Valerij Maksim, *Spomina vredna dejanja in besede (Facta et dicta memorabilia)* 1,7,6: ... certum Romanae historiae auctorem ...

¹⁹⁷ V 2. stoletju, tj. v času cesarja Hadrijana in njegovih naslednikov Antoninov, se je zlasti v govorništvu oblikovala arhaistična struja kot reakcija na pretirano nabrekli azijski slog; ta struja, ki je imela veliko vnetih zagovornikov, se je

je bilo zanimanje za Antipatrovo delo znova obujeno; med drugim se je nanj opiral Avel Gelij, po mnenju cesarja Hadrijana (*Publius Aelius Hadrianus* 117–138) pa je Antipater kot zgodovinar presegel celo Salustija.

Med zgodovino pisci tega obdobja (2. stoletje pr. Kr.) velja omeniti tudi Gneja Gelija (*Cnaeus Gellius*), pisca *Analov*, ki so po omembah pri kasnejših avtorjih obsegali vsaj 97 knjig;¹⁹⁸ po fragmentih sodeč so bili *Anali* zelo učeno delo, v katerem se je zrcalilo avtorjevo živo zanimanje za vprašanja, kot so npr. izvor abecede, medicine ipd.

Najbolj markanten ustvarjalec te dobe je brez dvoma Antipater, ki je pozitiven odnos do zgodovinske resnice do tedaj najučinkoviteje združil z zavzetostjo za umetniške elemente v prozi, zato ni pretirana ocena, da gre za prvega »pravega« pisca med zgodovinarji. Skupaj z Azelionom predstavljata v zgodovino pisju pomembno silo, ki mu je dala nov zagon za razvoj v sodobno, kritično zgodovino.

Obdobje med zadnjimi predstavniki srednje generacije analistov in Salustijem ali Ciceronom je premostila generacija piscev, ki je ustvarjala v dveh skupinah; poleg zadnjih piscev, ki jih še smemo imenovati »analisti«, t. i. mlajši analisti, se je na prelomu stoletja pojavila še avtobiografska in memoarna literatura.

Vse močnejši individualizem in sicer razkrajajočem se političnem ozračju pozne republike je na prelomu 2. in 1. stoletja spodbudil razmah memoarne literature. Te se je med drugimi lotil tudi Sula,¹⁹⁹ ki je v zadnjih letih pred smrtjo napisal svoje spomine v 22 knjigah. Delo se žal ni ohranilo, čeprav je v svojem času naletelo na precejšen odmev; iz Sulovih spominov so črpali Salustij, Livij, Plutarh in drugi. Med pisci memoarne literature tega obdobja moramo vsekakor omeniti Marka Emilija Skavra, Publija Rutilija Rufa in Kvinta Lutacija Kátula.

O Skavru (*Marcus Aemilius Scaurus*) pravi Salustij v *Jugurtinski vojni*

ozirala k preprostejšemu aticizmu in vztrajala pri bolj umerjenem, prečiščene-
nem literarnem slogu.

¹⁹⁸ Tolikšno število knjig omenja v svojem delu *Ars grammatica* Flavij Sozipater Harizij, manj znani slovníčar iz 4. stoletja

¹⁹⁹ Lucij Kornelij Sula (*Lucius Cornelius Sulla*, 138–78 pr. Kr.), rimski vojskovodja, Marijev nasprotnik in vodja optimatov v državljanski vojni 88–82 pr. Kr. Po zmagi optimatov so ga izvolili za diktatorja, Sula pa se je lotil obsežne reforme upravnega aparata in kazenskega zakonika. Po končanih reformah se je leta 79 odpovedal oblasti in se umaknil v zasebno življenje.

(*Bellum Iugurthinum*), da je bil »sposoben, vpliven strankarski veljak, lačen moči, časti in bogastva, ki pa je spretno prikriaval svoje napake« (15,4). Skaver, vodja oligarhične stranke in spreten govornik, ki je bil leta 109 izvoljen za cenzorja, je sestavil avtobiografijo v treh knjigah, ki ji Ciceron priznava uporabnost, vendar dostavlja, da njegovih del »nihče ne bere«. ²⁰⁰

Skavrov sodobnik Ruf (*Publius Rutilius Rufus*) je bil Panajtijev ²⁰¹ učenec, torej stoiškega nazora. Služil je kot vojaški tribun pod Scipionovim poveljstvom pri Numantiji, kot Metelov legat v vojni z Jugurto, kasneje je opravljal funkcijo ljudskega tribuna, leta 105 pa je bil izvoljen za konzula. V avtobiografskem delu z naslovom *O svojem življenju (De vita sua)* je Ruf spregovoril o svoji bliskoviti politični karieri, ki se je zaradi njegove pokončne drže na mestu prokonzula v Prednji Aziji, ko se je postavil po robu nasilnemu izžemanju viteških zakupnikov, končala z montiranim sodnim procesom – zaradi izsiljevanja. Ciceron je njegov slog pisanja označil za »pust in resnoben«. ²⁰²

Kátul (*Quintus Lutatius Catulus*) je sestavil spomine na svoja dejanja in konzulat (*De consulatu suo et de rebus gestis suis*), ki ga je leta 102 opravljal skupaj z Marijem. Dela se je Kátul lotil tudi zato, da bi poudaril svojo vlogo v vojni s Kimbri, v kateri so zasluge pripisovali predvsem Mariju. Ker je v svojem pisanju najbrž preveč odkrito obračunal z njim, je leta 87 po vsej verjetnosti postal žrtev Marijevih čistk. Ciceron je o njegovem delu zapisal, da je napisano »prijetno, v Ksenofontovem slogu«. ²⁰³

Zadnji analisti, t. i. mlajši analisti, so pisci, ki so ustvarjali v Sulovi dobi. Za razliko od srednje generacije analistov, pri kateri se že kažejo jasne težnje k razvoju zgodovinopisja kot samostojne, umetelne literarne zvrsti, se je najmlajša generacija piscev zopet zazrla v preteklost, k starejši analistični tradiciji. Med avtorji tega obdobja velja posebej omeniti zlasti Kvinta Klavdija Kvadrigarija, Valerija Anciatia, Licinija Makra, Elija Tuberona in Lucija Kornelija Sizeni.

Kvint Klavdij Kvadrigarij (*Quintus Claudius Quadrigarius*) je napisal

²⁰⁰ *Brut (Brutus)* 112: *libri scripti de vita ipsius acta sane utiles, quos nemo legit.*

²⁰¹ Panaítios (okoli 185–109 pr. Kr.), stoiški filozof z Rodosa, ki je okoli leta 144 prvič prišel v Rim (tam se je pridružil Scipionovemu krožku), med letoma 138 in 129 pa se je večinoma zadrževal med Rimom in Atenami; od leta 129 je vodil stoiško šolo v Atenah.

²⁰² *Ibid.* 113: *... tristi et severo genere dicendi versatus est.*

²⁰³ *Ibid.* 132: *... molli et Xenophonteo genere.*

obsežno delo v 23 knjigah, ki ga je najverjetneje pričel z dogodki po letu 378 pr. Kr., ko so Galci požgali Rim. Kvadrigarij je svoje *Annales* (nekateri delo omenjajo tudi kot *Historiae*) sicer napisal v letopisni tehniki, vendar je zgodovinsko snov po drugi punski vojni obravnaval natančneje; izrazito osebno noto je dodal zlasti opisu dogodkov, ki jih je sam doživel. Analistično zasnovo je razbil tudi z vstavljanjem govorov, pisem in raznih anekdot, poleg tega pa je za pomembnejše razdelke v delu oblikoval dodatne predgovore.

V konfliktu med populari in optimati se je Kvadrigarij postavil na stran slednjih; povzdigoval je Sulo in odkrito kritiziral Marija (fr. 83:²⁰⁴ »Kvadrigarij je takole zapisal v devetnajsti knjigi svojih analov: Gaj Marij, kdaj neki se boš usmilil nas in države?«).

Pri kasnejših piscih je Kvadrigarij doživel precejšen odmev (Velej Paterkul, Fronton idr. mu priznavajo resne zgodovinske ambicije), Liviju pa je služil kot eden poglobitvinih virov, zlasti za opis požara leta 378 pr. Kr. in za dogodke po letu 187 pr. Kr.

Anali Kvinta Valerija Anciatia (*Quintus Valerius Antias*) so obsegali celo 75 knjig; obravnavali so rimsko zgodovino od začetkov (*ab urbe condita*) do sodobnosti, tj. vsaj do leta 91 pr. Kr., morda celo do Sulove smrti (78 pr. Kr.). Anciat je svoje Anale sicer zasnoval v izrazito letopisni tehniki (pri opisu dogodkov po posameznih letih se je držal ozkega formalnega okvira), vendar je v pripoved vpletal številne zastranitve in pravljicne vložke (*fabulae*). S tem da je zgodovinsko resnico žrtvoval na račun retorične učinkovitosti, se je Anciat odločno približal retoričnemu zgodovinopisju helenistične zgodovinopisne tradicije; njegovi Anali so tako zmes romanesknega in zgodovinskega. Livij, ki mu je Anciat služil kot eden poglobitvinih virov, je opazil tudi, da je ta pri navajanju podatkov zagrešil netočnosti.

Fr. 29:²⁰⁵

Ta konzul [Gnej Servilij, op. prev.] se je spopadel s Hanibalom na krotonskem polju. O tem spopadu je le malo znanega; Valerij Anciat pravi, da je bilo pobitih pet tisoč sovražnikov, vendar je to tolikanj pretirano število, da je bodisi brezsravno potvorjeno bodisi iz malomarnosti nepreverjeno ...

Najpomembnejši med mlajšimi analisti je Lucij Kornelij Sizena (*Lucius*

²⁰⁴ Gelij 20,6,11.

²⁰⁵ Livij 30,19,11; prevod G. Pobežin.

Cornelius Sisenna). Bil je vnet Sulov privrženec in je v njegovem obdobju opravljal vrsto pomembnih služb; leta 78 pr. Kr. ga srečamo na položaju pretorja, leta 67 se je kot Pompejev legat bojeval v vojni proti morskim razbojnikom (še istega leta je na Kreti umrl).

Sizena je bil deležen izvrstne latinske in grške izobrazbe, bil je tudi izvrsten govornik, zato so mu med drugimi leta 70 zaupali obrambo v sodnem procesu zoper Vera.²⁰⁶ Prevedel je roman *Miletske zgodbe* (*Milesiaká*, lat. *Milesiae*) Aristida iz Mileta;²⁰⁷ tudi pri svojem temeljnem delu, *Zgodovini* (*Historiae*), se je zgledoval po romanesknem delu o Aleksandru, ki ga je napisal Klejtarh²⁰⁸ in je v svoje delo je v maniri helenističnega zgodovinopisja vpletal dramatične vložke, npr. razne zastranitve, govore, sanjske momente ipd. *Zgodovina* je verjetno obsegala 23 knjig. Že zasnova dela, od katerega se je ohranilo kakih 130 fragmentov, kaže, da Sizena ni bil zgolj analist; prva knjiga je namreč vsebovala sumarni pregled rimske zgodovine od začetkov do leta 91 pr. Kr. V drugih knjigah je avtor podrobno obdelal dogodke v obdobju med letoma 91–79, tj. od začetka vojne z Marsi do Sulove smrti; osrednja tema so bili državljanski spopadi med Marijem in Sulo.

Sizena je pri kasnejših piscih doživel precejšen odmev. Ciceron mu je očital preveč novelistični značaj dela, češ da je v svojem zgledovanju po Klejtarhu prepogosto posegal po pravljicnih momentih, kar daje delu nekoliko otročji značaj (*puerile quidquam*). Salustij ga je imel za najboljšega med dotedanjimi zgodovinarji in mu je priznaval veliko mero skrbnosti in zgodovinske natančnosti, čeprav je do njegovega dela zavzel tudi kritično distanco; nezaupljiv je bil zlasti do njegovega opisa Sule:

Salustij, Jugurtinska vojna 95,2:

O Suli namreč ne bom več govoril nikjer, razen tega pa bi dejal, da je Lucij Sizena, ki je sicer od vseh zgodovinarjev najskrbnejše in najbolj obravnaval te dogodke, o njem vendarle govoril premalo nepristransko.

²⁰⁶ Ver (*Caius Verres*) je bil rimski propretor na Siciliji v letih 73–71. Provincio je strahovito izžemal, tako da je bil proti njemu sprožen sodni proces, v katerem je kot tožnik nastopil Ciceron, ki je že s prvim v seriji govorov *Proti Veru* (*In Verrem*) dosegel, da se je ta umaknil v izgnanstvo.

²⁰⁷ Grški pisec iz 2. stoletja pr. Kr.; ohranjeni so le skopi fragmenti njegovega dela, vendar je po njih moč sklepati, da gre za roman erotične vsebine.

²⁰⁸ Eden od piscev t. i. »Aleksandrove zgodovine«, ki je verjetno deloval v Aleksandriji proti koncu 4. stoletja pr. Kr.

Nazadnje velja poleg Elija Tuberoni (*Aelius Tuberus*), ki je sestavil zgodovinsko delo v 14 knjigah (kot vir ga med drugimi uporablja Livij), omeniti še Gaja Licinija Makra (*Caius Licinius Macer*). Leta 73 srečamo Makra, ki je bil plebejskega rodu, na položaju ljudskega tribuna, ko se je srdito boril proti Sulovim odredbam. Leta 68 je bil na položaju pretorja, še dve leti kasneje pa je zaradi obtožb o prejemanju podkupnin (tožnik je bil Ciceron) napravil samomor. Makra je v svojih analih, ki so obsegali vsaj 16 knjig, obdelal zgodovino Rima od začetkov do svoje dobe. Delo kaže avtorjevo živo zanimanje za zgodovinske vire (uporabljal je celo tako imenovane *libri lintei*),²⁰⁹ čeprav je v svojo pripoved nekritično vpletal različne dramatične vloške.

V slabih dvesto letih, od Kvinta Fabija Piktora do zadnjih piscev najmlajše generacije analistov, se je torej v Rimu zvrstila vrsta prozanih piscev, ki so za poglavitni predmet svojega ustvarjanja izbrali zgodovinsko snov. V tem obdobju torej lahko govorimo o izjemno živahni zgodovinsopisni dejavnosti, vendar moramo hkrati ugotoviti, da o pravem zgodovinsopisju še ni govora. Poleg Katona, ki je kot zgodovinsopisec stvaren in zanesljiv, so se različni pisci, npr. Celij Antipater, Sempronij Azelion idr. temu cilju sicer že zelo približali, vendar se še niso mogli povsem otresti kalupov analistične tradicije. Starejši pisci so, kot ugotavlja Ciceron, pisali suhoparno in zgolj povzemali dogodke, mlajši pisci pa so vse preveč podlegali vplivom helenističnega zgodovinsopisja, ki je v zgodovinski pripovedi dopuščalo veliko dramatičnih elementov. Kljub temu je zgodovinsopisje v tem obdobju ob pisih različnih generacij doživelo postopen miselni in oblikovni napredek ter ustvarilo trdno podlago za ustvarjalce mlajše dobe, ki so lahko osamosvojili zgodovinsopisje kot vrhunsko umetniško prozo.

G. P.

Literatura: Albrecht 1997, Laistner 1977, Marincola 2004, Peter 1967.

²⁰⁹ *Libri lintei* (dobesedno: »knjige, pisane na platno«) so bili sezname uradnikov od leta 509 pr. Kr., ko je bila ustanovljena republika. Sistematično so bili najbrž zbrani šele v 2. stoletju pr. Kr., kot vir pa so jih uporabljali mnogi pisci, poleg Makra tudi Livij idr.

KATON

Mark Porcij Katon (*Marcus Porcius Cato Censorius Maior*, 234–149 pr. Kr.) je poleg Kvinta Fabija Piktora najpomembnejši pisec zgodnjega rimskega zgodovinopisja in starejše analistike; njegov vpliv na političnem in kulturnem področju je bil neizmeren, kot zgodovinopisec pa je presegel večino svojih sodobnikov.

Rodil se je v Tuskulu v plebejski družini; pri sedemnajstih letih je vstopil v vojaško službo – kot vojaški tribun je služboval v Tarentu in na Siciliji, udeležil se je tudi spopadov v drugi punski vojni. Po vojaški karieri najdemo Katona na političnem prizorišču; leta 204 je služboval kot kvestor na Siciliji (tedanji konzul je bil Publij Scipion).²¹⁰ Ko se je po izteku funkcije vračal v Rim, se je ustavil na Sardiniji, kjer je spoznal mladega Enija in ga vzel s seboj v Rim.²¹¹ Leta 199 je bil edil, leta 198 pretor, leta 195 pa konzul. Katonovo politično pot je kasneje zaznamoval konflikt s Scipioni; poleg kulturnih nesoglasij (Scipioni so bili navdušeni privrženci grštva, ki se mu je Katon zagrizeno upiral)²¹² je ta konflikt potekal v znamenju političnih napadov, ki jih je Katon po letu 190 sprožil proti Publiju in Luciju Scipionu, ki sta leta 190 vodila rimsko vojsko nad Antioha iz Sirije. Katon jima je očital neustrezno vodenje javnih zadev, vendar obtožb ni mogel dokazati. Leta 184 je bil izvoljen za cenzorja (od tod vzdevek Cenzor, *Censorius*); v okviru te službe si je neutrudno prizadeval za obnovitev starih rimskih vrlin in morale. Nevarnost za te stare rimske vrline je še vedno videl tudi v vse močnejšem vplivu grške kulture v rimskem prostoru – iz leta 155 je znano njegovo posredovanje v rimskem senatu, ko je dosegel, da trije grški filozofi, člani posebnega odposlanstva,²¹³ namreč Karnead, Kritolaj in Diogen, v Rimu niso ostali predolgo – da se njihov vpliv ne bi preveč razširil; o tem poroča Plutarh v Katonovem življenjepisu.²¹⁴

²¹⁰ Publij Kornelij Scipion Afričan (*Publius Cornelius Scipio Africanus*, 236–183 pr. Kr.), dvakrat konzul (l. 205 in 194), zmagovalec bitke pri Zami leta 202.

²¹¹ Kornelij Nepot (*Cornelius Nepos*, okoli 100–25 pr. Kr.), rimski biograf, je v svojem delu *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*) pripomnil, da to Katonovo dejanje v ničemer ni zaostajalo za njegovimi drugimi dosežki.

²¹² Kljub temu se je Katon na stara leta tudi sam učil grščine.

²¹³ V Rim so prišli posredovat v korist Aten, ki so jim v nekem pravnem sporu naložili 500 talentov globe.

²¹⁴ *Vzporedni življenjepisi* (*Bíoi parálleloi*), Katon 22,3; prevod A. Sovre.

Katon je sklenil, da bo filozofe na lep način spravil iz mesta. Prišel je v senat in se pritožil pri konzulih, da poslanstvo že celo večnost posedava okrog, ne da bi kaj opravilo, čeprav je tem ljudem lahko prepričevati druge o vsem, kar hočejo; »potrebno je,« je dejal, »da se njih zadeva čimprej zaključi in izda uradni sklep, da se bodo mogli moške vrniti v svoje šole in poučevati otroke Grkov, rimska mladina pa da bo kakor prej poslušala le svoje zakone in gosposko.

Katonova visoka moralna vrednost se kaže tudi v njegovem odnosu do rimske politike v provincah. Vztrajal je namreč pri tem, da bi se Rim do ljudstev, ki jih je podjarmil, vedel človeško in zmerno. Tako si je po rimski zmagi nad makedonskim kraljem Perzejem leta 168 pr. Kr. Katon prizadeval za prizanesljiv odnos Rima do Makedonije in zagovarjal Rodošane v znamenitem govoru *Za Rodošane (Pro Rhodiensibus)*, ki jim je Rim zaradi neodvisne države v tretji vojni z Makedonci odvzel velik del ozemelj.

Neprizanesljiv je bil Katon le do Kartagine; hitra gospodarska in kulturna obnova Kartagine po drugi punski vojni je nanj naredila močan vtis in v njej je spoznal največjega tekmeča Rima. Zato je vsako priložnost izkoristil za agitiranje proti Kartagini; znan je njegov pogost izrek: *Ceterum censeo Carthaginem esse delendam* (»Sicer pa mislim, da je treba Kartagino porušiti.«). Leta 149, tik pred svojo smrtjo, je še doživel začetek tretje punske vojne.

Katon se je udeleževal v skoraj vseh spektrih javnega življenja in tudi kot pisec je posegel na različna področja – Kornelij Nepot pravi, da je bil *cupidissimus litterarum*, »nadvse vnet pisec«;²¹⁵ njegov literarni opus se razteza od govorništva do vzgojnih vprašanj, kmetijstva in zgodovine.

Od govornika je Katon pričakoval vsaj toliko moralne substance kot govorniških sposobnosti: »Govornik je dober mož in večš besedovanja« (*Orator est vir bonus, dicendi peritus.*). Sam je bil izjemno ploden govornik: Ciceron mu pripisuje celo več kot 150 govorov. Z govorništvom naj bi se ukvarjal že zelo zgodaj – Kornelij Nepot o njem pravi, da je »govore sestavljal vse od mladih let« (*ab adulescentia confecit orationes*).²¹⁶ Po ohranjenih fragmentih sodeč, je bil njegov govorniški slog preprost in brez pravega okrasja, vendar duhovit in učinkovit. Ker je kot pravi *homo novus* in zaščitnik srednjega rimskega stanu venomer dvigoval glas proti visokemu

²¹⁵ Katon (*Cato*) 3.

²¹⁶ Ibid.

senatorskemu sloju (npr. proti Scipionom in Flamininom), se je moral pogosto (po nekaterih virih celo več kot štiridesetkrat) zagovarjati pred javnimi obtožbami – in bil vedno uspešen. Enega svojih najbolj zanimivih govorov je sestavil leta 167 pr. Kr. v obrambo Rodošanov. Otok Rodos je bil rimski klient in zaveznik, toda v tretji makedonski vojni (172–168 pr. Kr.) je ostal nevtralen in ena od struj je celo simpatizirala z Makedonijo. Po zmagi, leta 167, se je zato v Rimu pojavil predlog, da bi Rodosu napovedali vojno; Katon je nastopil proti temu.²¹⁷ V govorih je Katon obliko podrejal snovi oziroma predmetu razprave; njegovo načelo je bilo »Drži se predmeta razprave in besede bodo prišle same od sebe« (*Rem tene, verba sequentur*).

Poleg govorov je Katon sestavil vrsto razprav z različno vsebino. Leta 192 pr. Kr. se mu je rodil sin Mark (*Marcus*) in Katon, ki ni zaupal grškim pedagogom, je čutil, da mora sam poskrbeti za njegovo vzgojo. Sklepamo lahko, da je za pero aktivneje prijel šele po letu 183, ko se je iztekel mandat njegove cenzure. Dela, ki jih je namenil vzgoji sina Marka, so tudi obračun (*ratio*), ki ga je Katon predložil javnosti o tem, kako je preživel svoj »prosti čas« (*otium*). Ciceron je o tem zapisal: »Katonove besede v začetku njegovega dela *Izvori* so se mi vedno zdele sijajne – da morajo namreč slavni in veliki moške predložiti obračun tako za svoja dejavna leta (*negotium*), kakor tudi za leta, ki jih prebijejo v zasebnosti (*otium*).«²¹⁸

Že v naslovu je svojemu sinu namenil *Delo za sina Marka* (*Libri ad Marcum filium*), obširen zbornik raznih moralnih in učnih predpisov. V tem delu se med drugim jasno kaže Katonov odnos do grštva, ki ni zgolj trdovraten odpor. V odlomku, ohranjenem pri Pliniju starejšem, lahko preberemo Katonov napotek sinu, da je »grške spise dobro poznati, nika- kor pa jih preveč temeljito preučiti«.²¹⁹

Skoraj v celoti se je ohranilo Katonovo delo *O poljedelstvu* (*Liber de agricultura* oziroma *De re rustica*). Gre za praktično delo o kmetijski stroki, ki ga je Katon napisal na podlagi lastnih izkušenj, in je prvo te vrste v rimski literaturi, vendar je z njim začel dolgo tradicijo priročnikov, ki se je ohranila vse do pozne antike. Bralca seznanja z vsemi vidiki kmečkenga življenja in prinaša celovit nabor opazk o preudarnem kmetovanju in praktičnih nasvetov – o gojenju vinske trte, oljk in sadja, o paši živine za dobiček in skrbi za vlečno živino ipd. Delo *O poljedelstvu* v celoti odraža

²¹⁷ Gl. odlomek govora spodaj pri obravnavi dela *Izvori*.

²¹⁸ *Pro Cn. Planc.* 27,66.

²¹⁹ *Naravoslovje* (*Naturalis historia*) 29,7,14.

pogled človeka Katonove generacije na zemljo in ljudi, ki na zemlji bivajo in delajo: brez vsakega humanizma gleda Katon na človeka zgolj kot na delavca, ki mora zemljo in vse, kar je na njej, izkoristiti za optimalen dobiček. V tem duhu je morebitnemu bralcu priporočil tudi, naj sužnja, ki je prestar, da bi še prinašal dobiček, proda.

Katonovo temeljno delo je bil zgodovinski spis *Izvori (Origines)* v sedmih knjigah, ki se ga je lotil, kakor piše Nepot, na stara leta (*Senex historias scribere instituit.*) – verjetno okoli leta 170. Delo je žal izgubljeno in ohranjeno zgolj v skopih fragmentih, ki pa vendar dajejo jasno slutiti Katonove poglede na zgodovino, ki so presežali sodobnike (gl. fr. 77 spodaj). V tem delu je Katon v marsikaterem pogledu zaoral ledino: gre za prvo prozno zgodovinsko delo v latinskem jeziku (njegovi predhodniki so pisali v grščini), njegova izvirnost pa leži tudi v dejstvu, da v njem ni obravnaval le ozke zgodovine Rima, temveč je posegel tudi v zgodovino drugih italjskih mest. Nepot o njegovi zgodovini pravi:²²⁰

Te [tj. zgodovine] je sedem knjig. Prva vsebuje dela kraljev rimskega ljudstva, druga in tretja pa, od kod izvira vsaka posamezna italjska mestna skupnost [civitas]. Zaradi tega, tako se zdi, je naslovil vse knjige Izvori (Origines). V četrti je opisana prva punska vojna, v peti druga. In vse to je le očitano v glavnih točkah. Tudi preostale vojne je popisal na enak način, vse do preture Servija Galbe, ki je oplenil Luzitance.²²¹ Poveljnikov v teh vojnah pa ni navedel poimensko, marveč je zabeležil dogodke brez imen. V istih knjigah je tudi popisal, kaj se je v Italiji in obeh Hispanijah²²² godilo ali videlo znamenitega [admiranda]; pri tem je zbral mnogo podatkov z veliko marljivostjo in skrbnostjo, a brez vsake znanstvene izobraženosti.

Delo je, kot že rečeno, po svoji vsebini daleč presežilo izdelke tedanjih analističnih zgodovinarjev, Katonovih sodobnikov. Katonu ni šlo zgolj za kronistični prikaz dogodkov, temveč že pregled vsebine po knjigah pove,

²²⁰ Ibid.; prevod in opombe N. Grošelj.

²²¹ Servij Sulpicij Galba je v letih 151–150 pr. Kr. kot pretor v Daljni Hispaniji porazil Luzitance in pri tem – menda v nasprotju z dano besedo – pobil oziroma prodal v sužnost tudi veliko število takih, ki so se predali. Pri poskusu leta 149, da bi proti njemu zato sprožili postopek, je živahno sodeloval tudi Katon.

²²² Rimljani so v Hispaniji leta 197 pr. Kr. organizirali dve provinci, Bližnjo ali Tarakonsko Hispanijo na vzhodni obali in Daljno Hispanijo, ki je obsegala približno današnjo Andaluzijo.

da pisec išče vzročna razmerja med starejšo in novejšo zgodovino, med oddaljeno preteklostjo in sodobnostjo. Katon je sam zapisal:

Fr. 77:²²³

Ni mi do tega, da bi prepisoval najpomembnejše zaznamke s koledarja vrhovnega svečenika – kolikokrat je bila draginja, kolikokrat je mrak ali kaj drugega zakrilo svetlobo lune ali sonca.

Predvsem pa se tudi v *Izvorih* zrcali Katonov odnos do grške literature, ki je vse prej kot preprosto odklonilen. Že naslov dela, *Origines*, ki sicer vsebinsko odgovarja le prvim trem knjigam, ustreza grškemu *ktíseis* – »ustanovitve« (mest), pri čemer se je Katon gotovo naslonil tudi na grško tradicijo sicilskih zgodovinarjev, npr. Timaja iz Tavromenija, ki jih je brez dvoma dobro poznal.²²⁴ Po zasnovi pa je delo povsem izvorno; gre za kolektivno zgodovino rimskega ljudstva, ki jo je pisec »raztegnil« čez ozke okvire Rima: v njegovem delu je zgodovina Rima postala tudi italska zgodovina. Posebnost je tudi, da v Katonovi zgodovini v popolnem nasprotju z izdelki helenističnih zgodovino piscev posameznik ne igra nobene vloge, temveč ostaja del kolektiva, ki je tvorec zgodovine. Posameznik, bodisi plemič bodisi navaden plebejec, se je v Katonovih *Izvorih* popolnoma izgubil v širšem zgodovinskem spominu – pisec govori le o vojaki, državnih uradnikih ipd. Ob tem tudi pisec ostaja povsem skrit bralcu: Katon je pisal stvarno in brez umetniških pretenzij (*sine ulla doctrina*).

Ne moremo pa mimo opazke, da celoten spis ne ustreza povsem svojemu naslovu. Prve tri knjige, ki dejansko opisujejo nastanke mest, temu naslovu res ustrezajo; naslednje štiri knjige, ki opisujejo prvo in drugo punsko vojno in pri katerih je Katon nedvomno posegel tudi po virih, do katerih se je vsebinsko in metodološko sicer negativno opredelil, torej po svojih analističnih predhodnikih (fr. 77), pa veliko bolj ustrezajo analistični oziroma historični zasnovi, saj opisujejo polpreteklo zgodovino in *res gestae* – torej dogodke, ki se jih je Katon sam udeležil med drugo punsko vojno.

Najverjetneje pod vplivom helenističnih zgodovino piscev je Katon vpletal

²²³ Gelij 2,28,6.

²²⁴ Najbrž se ne bi pretirano zmotili s trditvijo, da je Katon grško literaturo poznal celo bolje kot večina njegovih sodobnikov; Ciceron v spisu *O starosti* (*Cato maior de senectute*) posebej omenja, da se je Katon na starejša leta naučil grščine.

v svoje delo številne govore. Torej tudi v zgodovinskem spisu Katon ni mogel opustiti svoje vloge govornika; zanimivo je, da je v *Izvoru* vpletal tudi lastne govore, npr. govor v obrambo Rodošanov iz leta 167 pr. Kr.:

Vsekakor sodim, da Rodijci niso hoteli, da bi se naša odločilna bitka iztekla tako, kakor se je iztekla, niti, da bi bil kralj Perzej poražen. Vendar pa sodim, da niso bili le Rodijci, marveč mnogi narodi in mnoga ljudstva, ki niso hoteli tega. In prav lahko, da nam nekateri med njimi niso priželeli poraza zato, ker bi jim bilo do naše sramote, temveč so se bali, da bomo brez slehernega človeka, ki bi nas držal v šahu, počenjali, kar nas bo volja – da bodo podvrženi edinole naši oblasti in tako v naši sužnosti. Sodim, da so bili takega nazora zaradi svoje svobode. Vendar pa Rodijci Perzeja nikoli niso javno podprli. Pomislite, koliko oprežnejše ravnamo mi med seboj v zasebnih zadevah. Saj si sleherni izmed nas, če sodi, da se kaj godi njemu v škodo, z vsemi silami prizadeva, da se ne bi tako zgodilo; oni pa so to vendarle dopustili.²²⁵

Pomen *Izvorov* za rimsko literaturo je bil neizmeren in le obžalujemo lahko, da se je delo ohranilo zgolj v fragmentih. Delo je bilo bogata zakladnica podatkov, ki so služili kot vir kasnejšim piscem: Salustij, Livij, Plinij starejši idr. so Katona občudovali in hvalili. Jezikovno je bil Katon resnoben in jedrnat – Salustij je občudujoče zapisal, da je »veliko povedal z malo besedami« (*multa paucis absolvit*). Jezik je bil poln arhaizmov, asonanc in aliteracij, ki so dolgo zbujali zanimanje kasnejših slovničarjev: ko je Salustij za svoj zgodovinski izraz iskal jezik, s katerim bi se odmaknil od ustaljenih jezikovnih smernic svojega časa (nabrekliga azianizma ali jezikovnega purizma), je segel v preteklost – h Katonu.

V očeh površnega bralca bi se Katon morda utegnil zazdeti prav toliko fanatičen, zadržan konservativec, kolikor je bil prosvetljen literat. S svojim kulturnim protekcionizmom, z odporom do grštva, ki je dozdevno zaznamoval njegovo dejavno življenje, s svojimi političnimi akcijami proti filhelensko usmerjenim senatorjem (npr. proti Scipionom) in s svojimi policijskimi prijemi proti propadu morale in starih rimskih vrlin med cenzuro se ta vtis o fanatičnem konservativcu le stopnjuje. Vendar je Katon s svojimi dejanji sam (vsaj delno) ovrgel to podobo: v svoje temeljno zgodovinsko delo je sprejel več grškega duha, kot se zdi na prvi pogled – znano je, da se je Katon na stara leta začel pospešeno učiti grškega jezika, nedvomno

²²⁵ Gelij 6,3 (fr. 95); prevod in opombe N. Grošelj.

v duhu lastnega prepričanja, da je treba grške spise poznati, čeprav se je izrekel proti njihovemu temeljitejšemu preučevanju. V tem oziru Katonu ne smemo prisoditi kulturne »zadrtnosti«, temveč, kakor se je o njem izrazil Mommsen, domačo (latinsko) nacionalno opozicijo²²⁶ proti grškemu kulturnemu vplivu, ki ga je imela za premočnega. Tragika Katonovih prizadevanj pa je v tem, da je proti tej opoziciji razen strogih cenzorskih prijemov in lastnih literarnih dosežkov zmožgal v zameno ponuditi premalo.

Tudi v konfliktu s svojimi političnimi nasprotniki ni bil tolikšen fanatik, kot se zdi na prvi pogled; njegov odpor do političnih nasprotnikov ni preživel njihovega pepela. To morda najlepše izrisuje dejstvo, da si je Katon prav pri svojem velikem nasprotniku Scipionu Afričanu sposodil izrek, ki je obenem tudi najlepša ocena ne le Scipionove, temveč tudi Katonove osebe in značaja, da namreč »nikoli ni tako zaposlen kot takrat, ko ni zaposlen, in da nikoli ni v boljši družbi kot takrat, ko je sam.«²²⁷

G. P.

Literatura: Albrecht 1997, Astin 1978, Mommsen 1980.

IZBOR BESEDIL²²⁸

1) Fr. 2: Excerpt. rhetor. Paris. p. 588 Halm.

Začetki, ki sodijo k zgodovini, so treh vrst: o zgodovini, o avtorju [dobesedno: »o osebi«] in o snovi. Lahko namreč na splošno hvalimo zgodovino, kakšna dobrina da je, kakor Katon; lahko glede na piščevo osebo pojasnimo, zakaj se je lotil te naloge, kakor Salustij –; lahko pa prikažemo, da si stvar, o kateri nameravamo pripovedovati, zasluži, da se o njej tako piše kot bere, kakor Livij v knjigah Od ustanovitve Rima.

Opisovanje posameznih ljudstev, njihovega izvora in značajskih lastnosti (*Origines*, druga knjiga, fr. 31 in 34):

2) Fr. 31: Serv. Aen. XI 715:

Katon v [knjigi] Izvorov, ko govori o Ligurih [ljudstvu v severozahodnem kotu sodobne Italije in Korzike]: »Spomin na to, od kod izvirajo sami, pa se je izgubil. Neuki so in lažnivci, in za to, kaj se je res zgodilo, imajo kratek spomin.«

²²⁶ Mommsen 282.

²²⁷ Ciceron, *Država (De republica)* 1,17,27: ... *numquam se plus agere nihil cum ageret, numquam minus solum esse quam cum solus esset.*

²²⁸ Prevod in opombe N. Grošelj.

3) Fr. 34: Charis. II p. 202 K:

Mark Katon v drugi knjigi Izvorov: »Večina Galcev se z vso vnelo bavi z dvojim: z vojaškimi zadevami in duhovito prišpičenim govorjenjem.«

Opisovanje »znamenitosti« (*admiranda*); (*Origines*, druga knjiga, fr. 33):

4) Non. s. v. gelus p. 208:

Katon v drugi knjigi Izvorov: »Kadar gredo Libijci po vodo, dajejo vtis, kakor bi šli po drva. S seboj nesejo sekiro in jermen, izsekajo čok ledu, ga povežejo z jermenom in odtovorijo.«

Opisovanje geografije in gospodarstva (*Origines*, druga knjiga, fr. 43, in peta knjiga, fr. 93):

5) Fr. 43: Varro de r. rust. 1,2,7:

Mar ne piše Mark Katon v knjigi *Izvorov* takole? »Galsko-rimsko polje se imenuje tisto, ki je bilo razdeljeno med posameznike tostran Arimina²²⁹ in naprej od Picenskega polja²³⁰. Na tem polju pridelajo ponekod na enem samem oralu deset mehov²³¹ vina.«

6) Fr. 93: Gell. 2,22,28:

Kar pa zadeva njegovo [Favorinovo]²³² trditev, češ da se veter, ki piha iz galske dežele, imenuje circius: Mark Katon v knjigah Izvorov ta veter imenuje cercius, ne circius. Kajti ko je pisal o Hispancih, ki živijo na tej strani Hibera [reke Ebra], je zapisal tele besede: »Vendar so v teh pokrajinah rudniki železa, prekrasna nahajališča srebra in velika gora iz čiste soli, ki spet zraste za toliko, kolikor ji odvzameš. Veter cercius pa ti napihuje lica med govorjenjem; človeka v orožju in natovorjen voz prevrne po tleh.«

Poskusi etimologiziranja (*Origines*, druga knjiga, fr. 46):

7) Serv. ad Aen. 10,184:

[Razlaga izraza »nezdrave Graviske«, ki se najde v verzu 10,184 v *Eneidi*.]

²²⁹ Današnji Rimini.

²³⁰ Pokrajina okrog današnje Ancone.

²³¹ Največja votla mera, 20 amfor.

²³² Favorin (okoli 80–150 po Kr.), znamenit retor, učenjak in filozof, je bil učitelj Avla Gelija, ki nam je ohranil ta navedek iz Katona.

Torej se lahko poučimo, da imajo »nezdrave [intempestas] Graviske« kužen zrak tako po Pliniju v Naravoslovju kakor po Katonu v Izvorih; razbereš lahko, da pomeni »nezdrave« [intempestas] »brez zdravega podnebja« [temperie], torej »brez ugodne klime«. Kajti, kakor pravi Katon, imajo Graviske ime od tod, ker jih tlači težak [gravis] zrak.

Opomba o tehnikalijah v zvezi s pontifikalnim pravom, ki je tako značilna za rimsko miselnost in zanimanja, da je Katon najbrž ni dobil iz grškega vira (Astin 1978, 231). To je dokaz, da gradiva ni le reproduci-
ral, ampak je k njemu prispeval tudi sam (*Origines*, druga knjiga, fr. 61):

8) Priscian. III p. 129 et VII p. 337 H:

Katon »Censorius« v drugi knjigi (Izvorov): »Če umre kak Arpinec, [rodbinske] bogoslužne obveznosti ne preidejo na njegovega dediča.«

Vpletanje basni (*Origines*, tretja knjiga, fr. 72):

9) Festus s. v. oreae p. 182 M.

Katon v tretji knjigi Izvorov: »Konj je odgovoril: 'Meni nadeni uzdo, sam pa vzemi bič.'«

10) Laudator temporis acti: Carmen de moribus, fr. 2 (ohranjen v Gell. 11,2):

Navada je bila, da so bili na forumu oblečeni lepo, doma pa toliko, kolikor je bilo pač treba. Konje so kupovali dražje kakor kuharje. Pesniška umetnost ni bila v čisljih. Če si je kdo dajal opravka na tem področju ali zahajal na gostije, so ga imenovali lenuharja.

Zanimanje za kronologijo. Namesto da bi za letnico ustanovitve Rima uporabil grško štetje po olimpijskih igrah (kot je storil eden njegovih glavnih virov, Fabij Piktov), jo je izrazil kot »432 let po trojanski vojni«, verjetno zato, ker bi štetje po olimpijskih igrah Rimljanom ne pomenilo kaj dosti (Astin 1978, 224). Pomembno je, da je prišel do letnice z lastnim preračunavanjem (*Origines*, prva knjiga, fr. 17):

11) Dion. Hal. 1,74,2:

Porcij Katon ne določa časa po grško, marveč razlaga, skrben pri zbiranju starodavne zgodovine kot malokdo, da se je začela 432 let po trojanski vojni.

Daljši odlomek, kjer se kažejo odpor do navajanja osebnih imen, didaktična usmerjenost in nasprotovanje Grkom (*Origines*, četrta knjiga, fr. 83):

12) Gell. 3,7:

Zgodba o vojaškem tribunu Kvintu Cediciju, vzeta iz letopisov; dodane so tudi besede iz Izvorov Marka Katona, v katerih ta enači Cedicijevo hrabrost s Spartancem Leonido.

Lépo, o bogovi, in visokodonečih besed grškega govorništva več kot vredno dejanje je zapisal Mark Katon o vojaškem tribunu Kvintu Cediciju in nam ga zapustil v knjigah o Izvorih. Vsebina je približno takšna: Punski vojskovodja se na Siciliji med prvo punsko vojno pomakne nasproti rimski vojski in prvi zasede ugodne položaje na vzpetinah. Rimskim vojakom ne preostane drugega, kot da se namestijo na kraju, ki je izpostavljen zvižaji in pogubnim napadom. Tribun se poda h konzulu in mu pojasni, da jih zaradi neugodne lege kraja in sovražne obkolitve čaka skorajšnja pogibel. »Po mojem mnenju,« je dejal, »moraš, če hočeš rešiti položaj, ukazati štiristo vojakom, naj gredo do tistele grbavine,« – tako namreč Katon imenuje strmo vzpetino – »in jim veliš ter jih spodbudiš, naj jo zavzamejo; kakor hitro bodo sovražniki to videli, se bodo največji in najbolj boja ter napada željni junaki obrnili proti njim ter se posvetili temu opravilu, in vseh tistih štiristo bo brez dvoma poklanih. Medtem pa, ko bodo sovražniki zaposleni z morijo, boš imel čas, da izpelješ vojsko s tega kraja. Ni druge poti, da se rešimo.« Konzul je tribunu odvrnil, da se zdi ta nasvet tudi njemu enako razumen, vendar je dejal: »Toda le kdo bo popeljal onih štiristo vojakov do tistega kraja med sovražne vrste?« Na to tribun: »Če ne najdeš nikogar drugega, lahko za to nevarno podjetje uporabiš mene; jaz darujem svoje življenje tebi in državi.« Konzul se tribunu zahvali in ga pohvali. Tribun in štiristo mož se odpravi v smrt. Sovražniki se čudijo njihovi drznosti; vsi so v pričakovanju, kam neki bodo krenili. Ko pa je postalo jasno, da korakajo zasedt ono grbavino, pošlje kartažanski vojskovodja proti njim pehoto in konjenico, najkrepkejše može, kar jih je imel v svoji vojski. Rimske vojake obkolijo, obkoljeni se branijo; vname se boj, ki dolgo ostaja neodločen. Naposled prevlada večina. Vseh štiristo mož do zadnjega pade, prebodejo jih meči ali pokopljejo izstrelki. Medtem ko se tam bojuje boj, pa se konzul neopazno umakne na varne in višje ležeče kraje. Tega, kar se je v tej bitki po božji volji zgodilo onemu tribunu, poveljniku štiristotih vojakov, pa nisem dodal s svojimi

besedami, marveč z besedami samega Katona: »Nesmrtni bogovi so vojaškemu tribunu zaradi hrabrosti naklonili srečo. Zgodilo se je namreč tako: dasi je bil tam večkrat ranjen, vendarle ni dobil nobene rane na glavi, in obnemoglega od ran ter izgube krvi so ga prepoznali med padlimi. Dvignili so ga, ozdravel je in še dostikrat kasneje je hrabro in vrlo služil državi; a z onim dejanjem, da je popeljal ven tiste vojake, je rešil preostalo vojsko. Toda za isto veliko delo je zelo pomembno, kje se zgodi. Lakonec Leonidas je namreč izvršil pri Termopilah podobno dejanje, in zaradi njegove hrabrosti je to izredno slavo in hvalo okitila vsa Grčija s spomeniki najsloviterejšega sijaja: s podobami, kipi, napisi, zgodbami in drugim so mu izražali svojo silno hvaležnost za to dejanje; vojaškemu tribunu pa je za njegova dela preostalo le malo hvale, ko je vendar storil isto in rešil položaj.« S takšnim pričevanjem je okitil junaštvo tribuna Kvinta Cedicija Mark Katon. Klavdij Kvadrigarij pa v tretji knjigi letopisov pravi, da mu ni bilo ime Cedicij, marveč Laberij.

GRŠKI ZGODOVINARJI IN GEOGRAFI RIMSKEGA OBDOBJA

ZGODOVINARJI

V času helenizma se je zgodovinarstvo razmahnilo in se oblikovalo v različnih smereh, med katerimi so bile glavne retorično zgodovinarstvo (npr. pisca univerzalnih zgodovinskih del, Efor in Teopomp), tragično (Duris s Samosa in Filarh iz Aten) in pragmatično zgodovinarstvo (Polibij). Žal je ohranjenih le malo zgodovinskih del (to velja za vsa antična obdobja), cela vrsta avtorjev je znana le po kratkih fragmentih, zato je naša presoja zgodovinarstva tistega časa načeloma omejena. Kljub temu smo iz ohranjenega reprezentančnega vzorca ugotovili neke splošne smernice in splošne značilnosti razvoja pisanja zgodovine. Zanimivo je, da je bila grška zgodovina neke vrste *historia perpetua*, saj je veliko zgodovinarstev zavestno nadaljevalo delo svojih predhodnikov, tako npr. Tukidid Herodota, Ksenofont Tukidida, Polibij Timaja in Pozejdonij Polibija; zlasti slednja dva sta močno vplivala na rimskodobno zgodovinarstvo. Grško helenistično zgodovinarstvo je imelo izreden vpliv na zgodnjericansko, zato je prvi znani zgodovinar rimskega rodu Fabij Piktorski (okoli 200 pr. Kr.) pisal v grščini. Prvi rimski zgodovinar, ki je pisal v latinščini, je bil malo pozneje Mark Porcij Katon (*Origines*).

Čas 1. stoletja pr. Kr. in po Kr. je pomenil razcvet rimskega zgodovinarstva, ki je s Cezarjem, Salustijem, Livijem in Tacitom doseglo svoj vrh. Rimljani so bili ljudstvo, katerega zavest je temeljila na tradiciji; imeli so smisel za zgodovino, ki pa je izviral predvsem iz praktičnih političnih motivov. Sočasne grško pisane zgodovine so za temi deli zaostajale in zanimivo je, da so tudi v času pozne republike in zgodnjega principata (druga polovica 1. stoletja pr. Kr. in začetek 1. stoletja po Kr.) med grškimi zgodovinami sprva prevladovali univerzalni zgodovinarji; njihovi avtorji so bili Strabon iz Amaseje, Nikolaj iz Damaska, Timagen iz Aleksandrije. Dionizij Halikarnaški je približno v istem času napisal *Rimske starožitnosti*.

2. stoletje pomeni za rimsko zgodovinarstvo zaton, za sočasno grško pa ponovni vzpon; mnogo zgodovinarjev je namreč izviralo z grškega vzhoda, od koder so prišli v Rim in v službi rimskih vladarjev dosegli visoke časti in službe; nekaj jih je postalo tudi rimskih senatorjev. Razumljivo je, da so na rimsko državo gledali z naklonjenostjo, jo prikazali v pozitivni luči ter njen obstoj smatrali za upravičen in potreben. Podobno kot prej Polibij so si zastavljali vprašanje, od kod veličina Rima. Glavni predstavniki grško govorečih zgodovinarjev cesarskega obdobja so Flavij Jožef, Apijan iz Aleksandrije, Arijan iz Nikomedije, Kasij Dion, Herodijan, Deksip in Evnapij.

Zgodovinarstvo je bilo literarna zvrst in se je podrejalo določenim pravilom. Ena najbolj tipičnih značilnosti grškega in rimskega zgodovinarstva vseh dob so bili govori (pa tudi pisma), ki so bili vedé in namenoma izmišljeni (vsaj v smislu navedbe avtentičnega besedila), kajti njihova funkcija je bila povezovalna, povzeli naj bi bistvo situacije in ponazorili pravo atmosfero, ki je ustrezala opisu dogodkov in jih dodatno osvetljevala.

Flavij Jožef, avtor *Judovskih vojn* in *Judovskih starožitnosti* (te se v naslovu navezujejo na *Starožitnosti* Dionizija Halikarnaškega), v svojih delih, ki so pisana po vzoru helenističnega zgodovinarstva, opisuje zgodovino svojega ljudstva v apologetskem tonu, kajti pojavi antisemitizma so stari toliko, kolikor je stara judovska diaspora. Jožef, ki je izviral iz stare svečeniške družine in je bil sicer goreč zagovornik judovske vere, je vendarle gojil prepričanje, da je Bog na strani Rimljanov, in je skušal grško govorečim bralcem predstaviti judovsko zgodovino v ugodni luči. Tudi Manetonova (*Manetho*) zgodovina Egipta in Berosova (*Berosus*) zgodovina Babilonije temeljita na helenističnem zgodovinarstvu.

Od drugih pomembnih ohranjenih rimskodobnih grških zgodovinarjev si je vsak izbral svoje teme in svoj stil pisanja zgodovine, zato se med seboj zelo razlikujejo in občasno zelo dobro dopolnjujejo. Iz 2. in 3. stoletja imamo predvsem grško pisane zgodovine, rimsko zgodovinarstvo, pisano v latinščini, je že v zatonu, izjemo predstavlja zgolj Amijan Marcelin, ki pa je bil, zanimivo, po rodu sirijski Grk.

Apijan iz Aleksandrije (iz 2. stoletja po Kr.) je avtor *Rimske zgodovine*, ki jo je razdelil po deželah, v petih knjigah pa je posebej opisal državljanske vojne. Več sklopov iz državljanskih vojn predstavlja edino kontinuirano pripoved o nekaterih dogodkih, zato je Apijan še dodatno pomemben zgodovinski vir. Kaže, da je njegova razdelitev zgodovinske snovi po deželah, ki so jih Rimljani osvajali drugo za drugo, bolj ali manj izvirna, saj se nam podobno »etnološko« zasnova dela niso ohranila.

Prav tako iz 2. stoletja je Arijan iz Nikomedije, avtor *Anabaze (Aleksandrovega pohoda)* in *Zgodovine diadohov* ter številnih krajših del. Veliko vojaško-raziskovalno odpravo Aleksandra Velikega, njegova osvajanja in vladanje je želel prikazati čim bolj verodostojno in nepristransko, kar je že z ozirom na sam žanr biografske monografije težko dosegljivi cilj; dodatna težava je bila, da so o Aleksandru obstajala kontroverzna poročila, v Arijanovem času pa so bili dogodki iz Aleksandrovega obdobja že zelo odmaknjeni. Arijan je napisal med drugim tudi neke vrste zgodovino lova (*O lovu*), kar kaže na raznolikost zanimanj tedanje izobražene aristokracije; s tem je v nekem smislu nadaljeval Ksenofontovo tradicijo.

Malo poznejši je Kasij Dion, ki je napisal *Rimsko zgodovino* v 80 knjigah. Njegova zgodovina je pomembna za obdobje zgodnjega principata, saj del ohranjenih knjig predstavlja za marsikatero dogodke edino kontinuirano pripoved; posebej dragocena pa je tudi za njegovo sodobnost, za markomanske in sarmatsko-kvadske vojne in obdobje severske dinastije. Del njegove zgodovine na drugačen način dopolnjuje Apijanovo, ob primerjavi njunih del pa se zastavljajo zanimiva vprašanja o različnih ali istih virih, ki sta jih uporabljala, in o njunih različnih metodah pisanja ter pogledih na zgodovinopisje, predvsem pa o različnih ciljih, ki sta si jih zastavila. Za svojo dobo pomembno je tudi krajše delo Herodijana, ki je bilo do nedavnega po krivici pretirano podcenjevano. Napisal je *Zgodovino po Marku Avreliju*, ki sega do leta 238; najnovejše analize njegove zgodovine so pokazale, da je kljub lahkotnemu in mestoma površnemu in posplošujočemu stilu največkrat zanesljiv, ko navaja konkretne podatke.

Medtem ko je za poznorimsko obdobje do padca zahodnorimskega imperija leta 476 ohranjenega le malo, sta se v pozni antiki spet ohranili dve pomembni grško pisani zgodovini: Zosimova (začetek 6. stoletja), ki je zadnja sodobna zgodovina, ki jo je napisal poganski zgodovinar, in zgodovinsko delo Prokopija iz Cezareje, ki je najvažnejši zgodovinar iz časa Justinijanove vladavine (527–565).

Navedeni so le najpomembnejši zgodovinarji, ki so pisali vsak v svojem žanru, bilo pa jih je še mnogo več, predvsem piscev zgodovine Grčije (*Helleniká*) in lokalnih zgodovin. Preseneča raznolikost tem in žanrov ter kakovost zgodovinskega pisanja, ki se odraža med drugim tudi v težnji, da bi uporabili čim več primarnih virov, kar ni posebej značilno za sočasna latinsko pisana zgodovinska dela. Primerjava in poglobljeno ter detajlno ovrednotenje predhodnih del, kar je značilno za sodobno zgodovinopisje, sta bila grškim in rimskim zgodovinarjem tuja, kajti za določeno

temo in z njo povezano problematiko oz. za določeno obdobje ali deželo so navadno uporabili le en vir, ki so ga izbrali kot najboljšega in ga po današnjih merilih razmeroma nekritično prepisali. Vendar so se bolj kot sodobni zgodovinarji trudili, da bi bili sami prisotni pri dogajanjih, če pa avtopsija ni bila mogoča, so zbirali in preverjali ustne podatke. Zavedali so se mnogih metodoloških problemov, za katere so poiskali tudi ustrezne rešitve, od katerih nekatere veljajo še danes; prav tako so se ukvarjali tudi s teoretično zgodovinsko problematiko in svetovnonazorskimi vprašanji, o katerih razpravljajo tudi sodobni zgodovinarji.

GEOGRAFI

V obdobjih od arhaike do konca helenizma se je vzporedno razvijala kot samostojna veda tudi geografija, ki pa je med drugim vendarle predstavljala pomembno komponento zgodovinopisja. Antični pomen besede geografija (»opis zemlje«) je bil širši, kot besedo pojmuje danes, obsegal je veliko etnografije. Tedanje védenje o resničnem svetu se je mešalo s predstavami o neznanih svetovih in že v homerskih epih je mogoče zaslediti željo po geografski razvrstitvi, npr. v katalogu ladij (2. spev *Iliade*), v opisu Ahilovega štita (8. spev *Iliade*) ter v Odisejevih prigodah ob vračanju na Itako (*Odiseja*). Zemljo so si tedaj predstavljali kot z neskončnim oceanom obdan otok, kar do konca antike ni bilo dokončno ovrženo.

Jonci so si zemljo predstavljali kot nekoliko konkavno ploščo, ki je bila trikrat toliko široka kot globoka; ideja, da je okrogla in del sončnega sistema, izvira od Pitagore in pitagorejskih filozofov. Herodot, ki sicer velja za utemeljitelja zgodovinopisja, se je veliko ukvarjal tudi z geografijo in etnografijo. V svojem delu je upošteval geografsko znanje o Perziji, severni Afriki in še posebej o Egiptu in zahodnem Sredozemlju. Tedaj znani naseljeni svet je poimenoval *oikuméne*, vendar je vedel za ljudstva, ki so živela izven tega sveta in z njim niso imela stikov; obdajala naj je ne bi morja, razen na zahodu, temveč prazna kopna območja. V *oikuméne*, obdano z morji, pa je vendarle verjel še Eratosten in šele v 2. stoletju po Kr. je Ptolemaj ponovno dokazal večjo pravilnost Herodotovega spoznanja. V 4. stoletju pr. Kr. so že vedeli, da je zemlja razdeljena na pet podnebnih toplotnih pasov, kar je hkrati tudi pomenilo, da je *oikuméne* le majhen del celega sveta (južno od Ekvatorja naj bi npr. živeli Antipodi in Antihtoni). Skilaks je prvi znani geograf, ki je šel na raziskovalne odprave, vendar

njegovo delo ni ohranjeno, do nas je prišel le *Períplous* Pseudoskilaksa iz 4. stoletja. Nova geografska obzorja so odprli pohodi Aleksandra Velikega, ki so izredno povečali geografsko védenje. Tedaj se je tudi vzpostavila formalna povezava med geografijo in politično oblastjo, ki je igrala pozneje izredno pomembno vlogo v rimski državi. Geografijo kot znanstveno vedo je utemeljil Eratosten. V svojih delih, ki se niso ohranila – znana so le fragmentarno iz drugih piscev – se je ukvarjal z izračunavanjem obsega zemlje in s kartografijo. Njegove podatke je uporabil tudi Klavdij Ptolemaj.

Geografsko znanje se je prvič močno povečalo z grško kolonizacijo; v 6. stoletju sta v Joniji Anaksimander in Hekataj iz Mileta utemeljila literarno zvrst »pot okoli sveta« (*períodos gês*), opremljeno s skiciranimi zemljevidi, ki pa se niso ohranili. Geografsko-etnografski spisi »poti okoli sveta« so bili zelo popularni v času helenizma, posebej če so vsebovali tudi opise čudežev in mitološke zgodbe; nič manj niso bili priljubljeni v rimski dobi, npr. Dionizijeva *Periégesis* iz 2. stoletja po Kr., ki jo je v 4. stoletju prevedel v latinščino in priredil Avien. V to kategorijo sodi tudi Pomponij Mela in njegova geografija *De chorographia* v treh knjigah, ki jo je napisal v času, ko je cesar Klavdij osvojil Britanijo.

Zemljevidov za splošno uporabo ni bilo, kartografsko predstavljeni geografski podatki so bili predvsem sezname krajev in med njimi označene razdalje na državnih cestah tipa *Tabula Peutingeriana* (katere izvirna predloga je verjetno iz 4. stoletja po Kr., vsebuje pa podatke iz 1. in 2. stoletja) in drugi itinerariji oz. *períploi* za morske poti.

Geografsko znanje je uporabila cela vrsta zgodovinarjev, najpomembnejši zgodovinar in hkrati geograf pa je bil Strabon, ki ga danes lahko presojava le kot geografa, kajti njegovo zgodovinsko delo se ni ohranilo. Strabon iz ponske Amazeje, ki je izviral iz ugledne in politično pomembne ponske družine ter bil visoko izobražen (v Rimu se je gibal v istem krogu rimskih izobražencev in politikov kot Dionizij Halikarnaški), je poleg izgubljenih *Zgodovinskih zapisov* (*Hypomnémata*) v 47 knjigah, s katerimi je predvsem nadaljeval Polibija, avtor 17 knjig *Geografije*. Te so neprecenljiv vir za geografijo avgustejske dobe in zgodnejših obdobj, saj je uporabljal različne, zdaj izgubljene vire. Kritiziral je sicer Eratostena in druge predhodnike, deloma neupravičeno, saj v matematiki in astronomiji/kozmozologiji ni imel dovolj velikega znanja, bil pa je stvaren in praktičen in je zelo uspešno nadaljeval tradicijo periegetov. Njegovo delo je prava zakladnica geografskih podatkov avgustejskega imperija.

Klavdij Ptolemaj je svoja dela napisal v Aleksandriji med letoma 146

in 170. Poleg astronomskih je pomembna njegova *Geografija* (*Geographikè hyphégesis*) v osmih knjigah (deloma temelji na delu Marina iz Tira), v kateri je skušal kartirati tedaj znani svet. Kraje je navajal po provincah in jih opremil z geografskimi širinami in dolžinami ter kratkim opisom pomembnih topografskih značilnosti. Glavna sistemska napaka je pretirano podaljšanje Sredozemlja v smeri vzhod–zahod. Dolžine so tako napačne za približno 50 odstotkov. Proporcionalno so dežele rimskega imperija prikazane bolj ali manj točno, vendar je veliko tudi individualnih popačenosti. Dežele izven meja imperija pa so v veliki meri nerazpoznavne, na južni celini je npr. Afrika povezana s Kitajsko, pri čemer je Indijski ocean spremenjen v jezero.

Med rimskimi pisci sta s stališča navajanja geografskih in etnografskih podatkov pomembna Cezar in njegova *Galska vojna* (*Commentarii de bello Gallico*) ter Amijan Marcelin, načeloma pa je bilo to v rimskem zgodovinskem opisju izjemno. Pač pa je ogromno geografskih podatkov ohranjenih v Plinijevem *Naravoslovju* (*Naturalis historia*). Žal je Plinijevo zgodovinsko delo – napisal je namreč *Zgodovino po Avfidiju Basu* (*A fine Aufidi Bassi*; Avfidij Bas je bil zgodovinar iz prve polovice 1. stoletja po Kr., katerega delo je ohranjeno le v nekaj fragmentih) – izgubljeno. Zadnji pomembnejši antični geograf je bil anonimni geograf iz Ravene (*Anonymus Ravennas*), ki je v 8. stoletju napisal delo v petih knjigah *Popis sveta* (*Cosmographia*), za katero pa je med drugim uporabil tudi vrsto rimskodobnih virov, vendar je v njegovi prvi knjigi zemlja še vedno opisana kot plošča, obdana z oceanom, ob katere južnem robu se podnevi pomika sonce.

M. Š. K.

Literatura: CHCL I, Clarke 1999, Cracco Ruggini 1996, Dueck, Lindsay, Potheary (ur.) 2005, Erskine (ur.) 2013, Heuss 1995, Hidber 2006, Kemezis 2014, Mehl 2014, 98–165, Mellor 1998, Olshausen 1991, Ungern-Sternberg 2007.

DIODOR S SICILIJE

Vsi podatki o Diodorjevem življenju izvirajo iz njegove *Zgodovine knjižnice*, sicer ga omenja le sv. Hieronim v *Kroniki* (p. 155, i, ed. Helm), ki pravi, da je v Abrahamovem letu 1968 (tj. letu 49 pr. Kr.) zaslovel Diodor s Sicilije, pisec grške zgodovine. Tudi Suidas omenja, da je Diodor deloval v času

Avgusta Cezarja in pred tem. Rodil se je v sicilskem Argiriju (*Argyrium*) verjetno okoli 90 pr. Kr. (1,4,4). Misel o pisanju univerzalne zgodovine je prevzel od Eforja, le da je njegova *Knjižnica* manj osredotočena na Grčijo kot zgodovinsko delo njegovega predhodnika. Kot Polibij je namreč tudi Diodor živel pod rimsko oblastjo, poleg tega pa je na njegov odnos do sveta vplivala stoiška filozofija, ki je oblikovala tudi njegov pogled na zgodovino. Verjetno je bil seznanjen z učenjem stoiškega filozofa in zgodovinarja Pozejdonija. Študiral je v Rimu (nedvomno je znal latinsko), vendar je veliko tudi potoval, vsaj do Egipta. O njegovi karieri ni nič znanega. Napisal je zgodovinsko delo v 40 knjigah, od katerih je 15 ohranjenih v neokrnjeni obliki. Ni bil izvorni zgodovinopisec, temveč kompilator, ki je želel na osnovi sekundarnih virov, predvsem predhodnih zgodovinskih del, predstaviti v lahko razumljivi in tekoče berljivi obliki celotno zgodovino človeštva.

Gradivo za pisanje je začel zbirati vsaj v 180. olimpijadi (60/59–57/56 pr. Kr.), v času katere je obiskal Egipt in bil priča usmrčitvi enega rimskih poslancev zaradi nehotenega uboja svete mačke (1,44,1). Vsaj leta 56 pr. Kr. je začel s pisanjem, kar je razvidno iz prve knjige, v kateri omenja, da so poslednji tujci, ki vladajo v Egiptu, Makedonci, ki so v deželi že 276 let (1,44,1–4), Aleksandrovo osvojitve Egipta pa datira v leto 331 pr. Kr. (17,49). Za pisanje zgodovine je potreboval 30 let (1,4,1), delo pa je končal pred letom 30 pr. Kr., ko je Oktavijan osvojil Egipt, ker tega ne omenja, kar bi bilo spričo dejstva, da je rimsko državo nadvse občudoval, zelo nenavadno. Zadnji sodobni dogodek, omenjen v njegovem delu, ki ga je mogoče časovno opredeliti, je omemba mesta Tavromenij na Siciliji (16,7,1), za katerega omenja, da »je Cezar iz njega pregnal prebivalstvo in v njem ustanovil rimsko kolonijo«. Oktavijan, ki je v virih pogosto imenovan »Cezar«, je to napravil leta 36 pr. Kr. ali malo pozneje, ko je bil poražen v pomorski bitki proti Sekstu Pompeju, mesto pa mu je zaprlo vrata.

Stoiška filozofija je vplivala na njegovo razumevanje človeštva kot velike – prostorsko sicer razdrobljene – družine, ki jo družijo koncept božje previdnosti, pisec svetovne oz. univerzalne zgodovine pa v službi te previdnosti skuša prikazati na videz zmedene in nepovezane zgodovinske dogodke kot neko celoto, ki ustreza božjemu načrtu. Diodorju to ni povsem uspelo, pač pa se njegovo gledanje na ljudi kot na sobrate odraža v njegovem odnosu do suženjskega vprašanja. V desetih letih od 70 do 60 pr. Kr. je bil priča silni ekspanziji rimske države, ki je pod Pompejem Velikim v svoji oblasti združila velik del Sredozemlja, do »skrajnih mej naseljenega

sveta« (1,4,3). Pri pisanju ga je predvsem vodila ideja o koristnosti zgodovine in njeni vlogi pri vzgoji in splošnem izobraževanju, zato se je pogosto osredotočil na dejanja in govore pomembnih mož, da bi osvetlil moralno dobre ali slabe nagibe in dejanja ljudi. Ob tem je rad podajal tudi svoje sodbe. Njegovi opisi bitk so retorično obarvani.

Diodorjev glavni vir za starejša obdobja je bil Efor in nekaj pristransko-sti, npr. proatensko usmerjenost, gre pripisati njemu, ne Diodorju. Za obdobje 323–302 pr. Kr. je Diodor glavni literarni vir. Za dobo diadohov je uporabil predvsem Hieronima iz Kardije, za zgodovino Sicilije Timaja, za obdobje vzpona Rima pa Polibija. Njegovo poznavanje geografije je načeloma šibko.

Pripoved je začel z mitično dobo, končal pa z letom 60 pr. Kr. Prvih šest knjig je obsegalo obdobje pred trojansko vojno, naslednjih enajst (7.–17.) dobo od trojanske vojne do smrti Aleksandra Velikega, knjige od 18. do 20. čas do leta 301, zadnje, le v odlomkih ohranjene knjige (od 21. do 40.) pa 3., 2. in 1. stoletje do leta 60 pr. Kr., čeprav je mogoče iz nekaterih podatkov sklepati, da je želel končati z letom 45. pr. Kr. Berljivost kviri analistično podajanje dogodkov. Kot zgodovinar se je sam zavedal nekaterih napak svojega dela, tako določene površnosti in pomanjkanja izvirnosti, vendar mu ni mogoče odrekati svojskega stila. Zgodovinsko delo, ki ga je ustvaril, ni slepo prepisano iz del predhodnikov, ampak je gradivo samostojno oblikoval v neko novo celoto, verjetno tudi zato, ker so se podatki pri različnih avtorjih pogosto razlikovali, Diodor pa je moral te neenotnosti med seboj uskladiti. To je nedvomno zahtevalo poglobljeno razumevanje snovi. Njegov namen pojasni že sam naslov njegovega dela, *Zgodovinska knjižnica*, ki sam na sebi kaže, da avtor ni imel visoko ambicioznih historiografskih ciljev, pač pa je želel posredovati kolikor mogoče široko znanje iz predhodnih del.

M. Š. K.

Literatura: Galvagno in Molé Ventura 1991, Oldfather 1933–67, Sacks 1990, Sulimani 2008, Vogel-Fisher 1988–1906.

ZGODOVINSKA KNJIŽNICA²³³

^{1,1} Prav bi bilo, ko bi vsi ljudje izkazovali piscem splošnih zgodovin veliko hvaležnost, ker so vložili svoje napore v prizadevanja, da bi koristili skupnosti; bralcu na povsem nenevaren način sporočajo védenje o vsem, kar utegne biti koristno,

²³³ Prevod in opombe G. Pobežin.

in mu s tem omogočajo odličen vpogled in izkušnjo. Vsakršno spoznanje namreč, ki je posledica izkustva, nam le ob velikih naporih in nevarnostih omogoča, da znamo razbrati, kaj je v vsakokratnih okoliščinah koristno; tudi najbolj izkušeni med junaki²³⁴ je moral prestatl mnoge tegobe in šele potem »videl je mesta pre-mnognih ljudi, spoznal jim navade«²³⁵ ...

Razumevanje tujih uspehov in neuspehov pa, ki je plod preučevanja zgodovine, vsebuje povsem neboleč poduk. Poleg tega si zgodovinarji prizadevajo, da bi vse ljudi, ki si sicer delijo isti rod,²³⁶ vendar jih ločujeta prostor in čas, združili v eni in isti družini, in tako nastopajo kakor nekakšni uresničevalci božjega načrta. [...]

1,2 Skratka, zgodovinski spomin na dobra dejanja je tisto, kar v ljudeh ustvarja potrebo po tem, da postanejo denimo ustanovitelji mest ali snovalci zakonov, ki prispevajo k varnosti v življenju v skupnosti, in da si mnogi prizadevajo, da bi se dokopali do novih znanj in spretnosti, s katerimi bi pripomogli k blaginji človeškega rodu. Sreča je lahko le skupek vseh teh vrednot, zato moramo dajati priznanje najprej tistemu, kar jih najbolj pospešuje, torej zgodovini. Zgodovina nam mora veljati za zaščitnico odlik in zaslug plemenitih ljudi, za pričlo nizkotnostim pritlehnežev in za dobrotnico vsega človeškega rodu. Če namreč lahko zgodbe o Hadu, ki imajo celol izmišljeno ozadje, tako zelo vplivajo na čut ljudi za pravico in na njihov odnos do bogov, potem moramo dopustiti, da more zgodovina, glasnica resnice, ki je tako rekoč zibel vse modrosti, še toliko bolj oblikovati naš čut za pravico in dobroto.

Ljudje zaradi krhke človeške narave živijo le neznatn trenutek v neskončnem veku, nato pa so vso večnost mrtvi. Ob smrti tistih, ki v življenju niso napravili ničesar vrednega omembe, z njihovim telesom mine tudi vse, kar je bilo v njihovem življenju; dejanja tistih pa, ki so s svojim trudom in izjemnostjo dosegli slavo, ostanejo v spominu ljudi, ker o njih govori in jih slavi zgodovina s svojim vzvišenim božanskim glasom. [...]

1,4 Ker sem videl, da bo ta sicer nadvse koristni podvig terjal veliko truda in časa, sem vanj vložil trideset let svojega dela; s precejšnjo muko in ob številnih

²³⁴ Odisej, grški junak pred Trojo, ki je bil »idejni oče« lesenega konja; Diodor mu je na tem mestu namenil pridevek *polypeirótatos* – »najbolj izkušeni«, ki se zgleduje po Odisejevih stalnih osebnih pridevkih pri Homerju tipa npr. *polýmētis* ali *polymékhanos* – »premeten, zvijačen«.

²³⁵ *Odiseja* 1,3.

²³⁶ Aluzija na doktrino stoiške filozofije, po kateri vse človeštvo izhaja iz istega rodu.

nevarnostih sem prepotoval dobršen del Azije in Evrope,²³⁷ da bi na lastne oči spoznal vse najpomembnejše kraje. Mnogi pisci, med njimi tudi nekateri najuglednejši, so namreč zaradi nezadostnega poznavanja krajev zagrešili prenekatero napako. Med sredstvi, potrebnimi za to podjetje, mi je najbolje služila volja do dela, ki slehernemu človeku pomaga izpeljati tudi domnevno nemogoč podvig; obenem sem imel v Rimu na voljo tudi vse gradivo, povezano s snovjo pričujočega dela. Nadvlada tega mesta, ki se zaradi njegove premoči razteza vse do meja naseljenega sveta, mi je namreč med mojim dolgoletnim bivanjem omogočila neomejen dostop do obsežnega gradiva. Ker je moje rodno mesto Agirij na Siciliji in sem v stikih z Rimljani na otoku dodobra osvojil njihov jezik,²³⁸ sem prek zgodovinskih zapisov, ki so se pri njih ohranili daleč iz preteklosti, dobil natančen vpogled v celotno zgodovino te velesile.

Svojo zgodovino sem torej pričel z miti Grkov in barbarov, pri tem da sem skušal po svojih najboljših močeh določiti, katere so pri enih in drugih tiste zgodbe, ki govorijo o najstarejši dobi. Ker je moje delo pri koncu, knjige pa še niso izdane, naj na kratko povzamem vsebino celotnega dela. Prvih šest knjig sem namenil zgodbam in dogodkom pred trojansko vojno – prve tri knjige vsebujejo mitologijo barbarov, druge tri pa skorajda samo mitologijo Grkov. V naslednjih enajstih knjigah sem opisal skupno zgodovino od trojanske vojne do Aleksandrove smrti; v triindvajsetih knjigah, ki sledijo, sem po vrsti predstavil vso zgodovino do začetka vojne Rimljanov s Kelti, v kateri je poveljujoči Gaj Julij Cezar, ki je bil zaradi svojih dejanj povzdignjen v boga, izvojeval zmago nad nadvse bojevitimi plemeni Keltov, ter razširil rimski imperij vse do britanskega otočja. Prvi dogodki v tej vojni so se odvijali v prvem letu 180. olimpijade, ko je bil v Atenah arhont Herod.

1,5 Kar zadeva posamezna časovna obdobja, zajeta v tej knjigi, se tistih pred trojansko vojno ne trudim posebej natančno opredeliti, ker mi ni prišel v roke noben zanesljiv letopis za to obdobje, za čas po trojanski vojni pa sem se naslanjal

²³⁷ V resnici je Diodor tudi sam zagrešil nekaj geografskih napak, ki najbrž izhajajo iz dejstva, da ni obiskal vseh krajev, ki jih opisuje. Dejansko ni dokazov, da je v resnici potoval, razen v Egipt; vse druge podatke za svoje delo je lahko zbral iz že obstoječih del. Zagotovo pa ni obiskal Mezopotamije, ker je mesto Ninive postavil ob Evfrat.

²³⁸ Na Siciliji je bil v Diodorjevem času prevladujoči jezik grški; njegovo »dobro znanje« latinskega jezika je bilo večkrat postavljeno pod vprašaj, vendar se novejša kritika strinja, da je latinski jezik poznal dovolj dobro ali vsaj toliko, da mu je koristil pri njegovem delu.

na Apolodora iz Aten²³⁹ in postavil vrnitev Heraklidov²⁴⁰ osemdeset let po trojanski vojni, nato 328 let kasneje prvo olimpijado,²⁴¹ pri čemer sem se za računanje posameznih obdobj ravnal po menjavah lakedajmskih kraljev. Od prve olimpijade do vojne s Kelti, s katero sem zaključil svojo Zgodovino, sem preštel 730 let; tako torej celotno delo, ki šteje štirideset knjig, obsega 1138 let zgodovine, ne všteveši obdobje pred trojansko vojno. [...]

O čaščenju svetih živali v Egiptu

1,83 Kar zadeva čaščenje živali v Egiptu, se to marsikomu zdi nenavaden pojav, ki je vreden pozornosti. Egipčani namreč kar čez mero častijo nekatere živali, pa ne le žive, temveč še po njihovi smrti, kakor denimo mačke, ihnevnone²⁴² in pse, pa sokole in ptice, imenovane »ibis«, potem volkove in krokodile ter mnogo drugih podobnih živali, katerih čaščenje in vzroke zanj bom skušal razložiti, toda najprej naj na kratko spregovorim o samih živalih.

Prvič, vsaki živali, ki jo častijo, je posvečeno zemljišče, katerega prihodek zadošča za njihovo vzdrževanje in čaščenje; še več, ljudje se priporočajo bogovom za svoje otroke, ki so bili ozdravljeni bolezní – ostrižejo si lase in jih prodajo za zlato ali srebro, denar pa darujejo oskrbnikom omenjenih živali. Ti potem za sokole narežejo meso, jih na ves glas kličejo in jim mečejo kose mesa, dokler jih ptice v letu ne polovijo; za mačke in ihnevnone nadrobijo v mleko kruh, jih pokličejo z glasnim cmokanjem in nato vse skupaj postavijo prednje ali pa jih hranijo z mesom rib, ujetih v Nilu. Na podoben način pripravljajo primerno hrano tudi za ostale vrste živali. Obredja, ki je del te oskrbe, se nikakor ne branijo in se tudi ne trudijo skrivati pred očmi množice, temveč so, ravno nasprotno, resnobni, kakor da bi sodelovali pri nadvse pomembnem obredu čaščenja bogov, in med nošenjem svojih posebnih znamenj obredejo vse mesto in podeželje. Ker je že od daleč jasno, katera žival je njihova skrb, vsi mimoidoči pokleknejo pred njimi in jim izkazujejo spoštovanje.

²³⁹ Deloval okoli leta 140 pr. Kr.; avtor proznega dela *O bogovih* (*Peri theôn*) in obsežne *Kronike* (*Khroniká*) v pesniški obliki (v jamskih trimetrih), ki je obravnavala zgodovino od 1184 do 120 pr. Kr.

²⁴⁰ Z »vrnitvijo Heraklidov« so Grki pogosto označevali naselitev Dorcev (ti so svoj rod izvajali od Herakla, katerega potomci naj bi bili njihovi kralji); v tem mitu obstaja jedro resnice, ki pojasnjuje številna zgodovinska dejstva v zvezi z dorsko selitvijo.

²⁴¹ Tj. leta 776/5 pr. Kr.

²⁴² Ihnevmon (gr. *ikhneúmon*), imenovan tudi »mangusta« ali »francoska podgana«, je dihurju podoben lezavt, ki sodi med prave munge, zlasti razširjen po severni Afriki, Bližnjem vzhodu in Iberskem polotoku.

Kadar takšna žival pogine, jo ovijejo v tanko platno, ter jo med jokom in žalovanjem nesejo k balzamiranju. Potem ko so žival mazillili s cedrovim oljem in s pripravki, ki dajejo prijeten vonj in omogočajo dolgotrajno ohranitev telesa, jo pokopljejo v posvečeno grobnico. Kdor tako žival namerno ubije, je kaznovan s smrtjo. Drugače je, če ubije mačko ali ibisa; če namreč ubije katero teh dveh živali, ga v vsakem primeru čaka smrt, naj je žival ubil namerno ali nenamerno, kajti tedaj se zbere množica ljudi, ki s storilcem opravi nadvse kruto, včasih celo ne da bi počakali na sojenje. [...]

Vraževerno spoštovanje teh živali je v srcih ljudi ukoreninjeno tako globoko, in tako goreče se vsakdo oklepa njihovega čaščenja, da je v času kralja Ptolemaja,²⁴³ ko ga Rimljani še niso imenovali »prijatelj«,²⁴⁴ prišlo celo do naslednjega pripetljaja: med obiskom delegacije iz Italije, ki so ji ljudje vseskozi izkazovali vso pozornost in so si v strahu prizadevali, da ji ne bi ponudili nobenega povoda za nezadovoljstvo ali celo za napoved vojne, je neki Rimljan ubil mačko; okrog hiše storilca se je zbrala množica ljudi, in čeprav je mož mačko ubil nehote, ga nič več ni moglo rešiti pred smrtjo, ne kraljevi odposlanci, ki jim je bilo naročeno, naj se zavzamejo zanj, ne strah pred Rimom. In o vsem tem ne poročam na podlagi nečesa, kar sem slišal, temveč sem bil dogodku sam priča, ko sem bil v Egiptu.

Začetek opisa Britanije

5,²¹ Ker smo prišli do konca razlage o morju ob obali Libije in njegovih otokih, naj torej beseda steče o Evropi. Nasproti obali Galije, naravnost nasproti tako imenovanemu Harkinijskemu gozdu, ki je, pravijo, največji gozd v Evropi, ležijo številni otoki, katerih največji je tako imenovana Britanija. Na ta otok ni v preteklosti stopila nobena tuja vojska. Po izročilu sodeč namreč noben junak, ne Dioniz, ne Herkul, ne kateri drugi, pa tudi noben vojskovodja, ni šel nadenj z vojsko. V mojem času pa je Gaj Cezar, ki so ga zaradi njegovih dejanj povzdignili v boga, prvi od vseh napadel otok in premagal Britance ter jih primoral plačevati odmerjene dajatve. Toda o tem bom primerno spregovoril med razlago za ustrezno obdobje, zdaj pa naj spregovorim o samem otoku ter o kositru, ki ga je najti na njem. [...]

²⁴³ Ptolemaj XIV. Filopator, ki se je leta 47 pr. Kr. poročil s Kleopatro in ostal njen sovladar do svoje smrti leta 44 (zastrepila naj bi ga Kleopatra).

²⁴⁴ Lat. *socius et amicus populi Romani*.

DIONIZIJ HALIKARNAŠKI

Dionizij Halikarnaški, grški kritik in zgodovinar, je bil rojen okoli 60 pr. Kr. v Halikarnasu (*Romaiké arkhaiología* 1,8,4), nedvomno v premožni družini. Od srede 187. olimpijade (30/29 pr. Kr.) je živel v Rimu, kamor se je še kot mladenič priselil v času, ko je »Avgust končal državljanske vojne« (1,7,2). Bil je učitelj retorike; udeleževal se je v literarnem krogu grških, pa tudi rimskih piscev, ki so govorili grško in ki jim je bil ideal čisti grški jezik, v kakršnem je pisal Demosten. Dionizij se je gibal tudi v visoki rimski družbi; eden njegovih patronov je bil Kvint Elij Tuberon, konzul leta 11 pr. Kr., pisec *Analov*, ki mu je Dionizij posvetil svoj esej o Tukididu, in ki ga verjetno omenja v *Starožitnostih* (1,80,1). Nekako dvajset let po prihodu v Rim je objavil vsaj prvi del *Rimskih strožitnosti* (*Romaiké arkhaiología, Antiquitates Romanae*); uvod je namreč datiran v čas konzulata Klavdija Nerona in Kalpurnija Pizona leta 7 pr. Kr. (1,3,4), v sedmi knjigi (70,2) pa se sklicuje na že objavljeno prvo knjigo. To veliko delo obsega 20 knjig in obravnava zgodovino od začetkov Rima do izbruha prve punske vojne, torej sega do začetka Polibijeve *Zgodovine*; ohranjenih je prvih enajst knjig (do 441 pr. Kr., enajsta je ohranjena pomanjkljivo), od drugih pa le izvlečki. Dionizij je natančno popisoval legende o izvoru Rima, ker je želel dokazati, da je Rim grško mesto, kar starejši generaciji zgodovinarjev ni uspelo. Ena glavnih nalog zgodovinarja je po njegovem tudi to, da si izbere temo, vredno zgodovine. Njegova zgodovina je v nekem smislu učen panegirik rimskim vrlinam; napisana je zelo retorično in vsebuje dolge govore. Z njo je želel ponazoriti svoja merila za dobro literarno delo, ki mora biti čim bolj podobno klasični in manj helenistični prozi. Njegovi nazori o metodologiji zgodovinopisja so ozki, saj je očital Tukididu, da za razliko od Herodota ni izbral teme, ki bi bila vredna pisanja zgodovine. V uvodu omenja, da je za vire uporabljal dela priznanih rimskih zgodovinarjev (1,7), med drugimi Katona, Fabija Maksima, Valerija Anciatia, Fabija Piktora in Kalpurnija Pizona, v nadaljnjem besedilu *Starožitnosti* pa jih omenja še več, predvsem mlajše analiste, še bolj pogosto pa virov ne navede. Največkrat sam uskladi različne verzije istih dogodkov, včasih pa so razlike prevelike, zato navaja različna mnenja. Prvi zgodovinar, ki citira Dionizija, je Plutarh, ki se je zgledoval po stilu *Starožitnosti*. Bizantinski avtorji so ga cenili kot največjo avtoriteto za retoriko.

Svoje poglede je razložil tudi v raznih razpravah, katerih kronologija

ni jasna, zdi pa se, da jih je večinoma napisal pred *Starožitnostmi*. Nekaj je izgubljenih, nekaj ni avtentičnih. Ena pomembnih je *O posnemanju*, v treh knjigah, v katerih je ovrednotil in kritično ocenil različne pisce in od katerih sta ohranjena le poznoantični izvleček ter Dionizijev lastni citat v *Pismu Pompeju* (3–6: o zgodovinarjih). Podobna literarna mnenja o grških in rimskih piscih pozneje najdemo pri Kvintilijanu (*Inst.* 10,1). Vrsta študij je posvečenih posameznim govornikom (npr. Liziju, Izokratu, Izaju, Demostenu) in izvira iz njegovega dela *O starih govornikih*, ki je deloma izgubljeno; v predgovorih zavzame stališče proti »azijanski« retoriki in se zavzema za atiško, za katero meni, da bo v rimskih krogih vladajočega razreda, ki naj bi ga odlikoval dober okus, nedvomno prevladala. Govornišstvo je bilo v avgustejskem času zelo priljubljeno v Rimu, bilo je javno in v latinščini ter namenjeno širokemu krogu poslušalstva tudi iz nižjih razredov, medtem ko je zgodovinopisje, katerega publika so bili predvsem izobraženci, nadaljevalo grško tradicijo in grški jezik. Med njimi je bilo tudi veliko Grkov, zato je razumljivo, da je Dionizij izbral za svoje življenjsko delo prav zgodovino Rima. Znal je latinsko in vpliv latinščine je pri njem mestoma opazen pri besednem redu, ki je za grščino nenavaden. Imel je posluš za navajanje podrobnosti in natančno kronologijo. Tukididovo in Polibijevo zgodovino je preučeval tudi s stališča metodoloških problemov, ki sta jih omenjena pisca reševala vsak na svoj način. Po tradiciji aleksandrijske šole je kritično primerjal vire. Žal pa se je na račun vsebine pretirano posvečal formalnim stilističnim kriterijem. Največji retorični učinek je dosegel z govori, ki jih je povzel po Herodotu, Tukididu in Ksenofontu, ki pa prav zato, napisani v grščini, v zgodovini Rima izzvenijo neresnično. Zanimiva je primerjava njegove zgodovine z Livijevo, ki pogosto opisuje iste epizode, vendar zelo okrajšano. Glavna odlika Dionizija je morda ravno v tem, da Livijeve vrzeli dopolnjuje z mnogo dragocenimi podatki.

Izpod Dionizijevega peresa je tudi skupina priložnostnih del, tako *O Dinarhu*, *O Tukididu*, dve pismi Amaju (o Demostenovi domnevni odvisnosti od Aristotela, ki jo spodbija, ter o Tukididu) in pismo Gneju Pompeju Geminu o Platonu, katerega stil je Dionizij kritično označil za »ditirambski«. Zanimiv je esej o stilistiki: *O razvrstitvi besed* (*De compositione verborum*), edina ohranjena antična razprava na to temo, polna zanimivih opažanj o blagoglasju in onomatopoejskih učinkih (posebej poglavje 20, o *Odiseji* 11,593–6), kajti literarna dela naj bi bila namenjena predvsem poslušanju.

Dionizijev ideal je Izokratova in Ciceronova tradicija filozofske retorike

(Cicerona sicer v svojih ohranjenih delih nikdar ne omeni), ki si jo je mogoče pridobiti z branjem klasičnih avtorjev 5. in 4. stoletja pr. Kr. Zanj ni bil pomemben zgolj stil, temveč tudi filozofska vsebina, predvsem pa si je prizadeval, da bi bilo njegovo delo koristno, zato vsebuje tudi politično zgodovino. Njegova slaba stran je, da marsikakšne rimske institucije ni pravilno razumel; od tod napačne razlage. Zastavil si je določena umetniška merila, ki jih je skušal doseči tako, da je iz raznih klasičnih avtorjev izbral tiste stilne značilnosti, za katere je menil, da so najboljše. Tako je njegov lasten stil pisanja izrazito eklektičen, vendar jasen in razumljiv. Čeprav je Dionizij po eni strani ozko tradicionalen, pa je hkrati tudi prodoren kritik z izrednim čutom za stil, zato njegova mnenja zaslužijo vso pozornost. Tudi pri literarni kritiki je uporabljal smernice in doktrine različnih filozofskih šol, od peripatetične do platonske in aleksandrijske, slednje posebej pri komentarjih k zgodovinarjem.

Študij zgodovine, ki ga je poglobljeno gojil in v zvezi s katerim je preučeval tudi metodološka vprašanja, npr. problem avtentičnosti, je povezoval s študijem retorike in estetike, ker je bil prepričan, da je to pomembno. Žal pa zmes retorike in zgodovine, ki so jo zgodovinarji gojili po Tukididu, zmanjšuje vrednost prave zgodovine, česar se Dionizij ni zavedal. Njegova metodologija je v veliki meri temeljila na primerjavi raznih del, njegov najvišji cilj pa je bil doseči resnico. Dionizij je nadaljeval tradicijo kulturnega zgodovinopisja, ki ga je prvi uvedel Herodot in nadaljeval med drugimi tudi Teopomp, za razliko od političnega zgodovinopisja, ki ga je uvedel Tukidid, med Dioniziju bližjimi sodobniki pa ga je pisal predvsem tudi Polibij. Vendar pa je bil namen njegove zgodovine doprinesiti tako na kulturnem kot na političnem področju.

M. Š. K.

Literatura: Gabba 1991, Hurst 1982, Pittia 2002.

RIMSKE STAROŽITNOSTI²⁴⁵

1,2–3 Tega, da sem se lotil plemenitega in lepega podviga, ki bo za mnoge tudi koristen, menda ni treba posebej razlagati – vsaj ne tistim, ki niso docela seznanjeni z občo zgodovino. Kdor se namreč ozre po vladavinah ljudstev in mest, o katerih se je do nas ohranil spomin iz minulih časov, in jih preuči vsako samo zase ter jih primerja med seboj in želi obenem dognati, katero se je dokopalo do največje moči in katero je bodisi v miru bodisi v vojni zmoglo najbolj bleščeče

²⁴⁵ Prevod in opombe G. Pobežin.

dosežke, ta bo ugotovil, da je Rim daleč presegel vsa ljudstva in mesta, ki jih zgodovina pomni od prej. Presegel jih namreč ni le v razsežnostih svoje vladavine in s svojimi izjemnimi dosežki, ki jih še nihče ni primerno slavil, temveč tudi z dolgo dobo svojega obstanka, skozi katero je vzdržal do našega časa.

Imperij Asircev je bil sicer res starodavna tvorba, katere začetki so segali še v bajeslovne čase, vendar je obvladoval le majhen del Azije. Medijci so zavojevali Asirce in močno razširili svojo oblast, a niso obstali dolgo; njihove države je bilo konec v času četrte generacije.²⁴⁶ Perzijci, ki so porazili Medijce, so naposled postali gospodarji skoraj vse Azije, ko pa so šli nad evropska ljudstva, jih niso uspeli podjarmiti prav mnogo, njihova vladavina pa se je obdržala le nekaj dlje kot dvesto let.²⁴⁷ Makedonska sila, ki je strla moč Perzijcev, je po velikosti prekosila vse dotodanje imperije, a ni obstala prav dolgo, temveč je po Aleksandrovi smrti začela propadati; nemudoma so jo namreč raztrgali njegovi poveljniki, in čeprav se je mogla okrepiti in obstati dve ali tri generacije od časa diadohov,²⁴⁸ so jo vseeno slabila notranja nesoglasja in nazadnje so jo uničili Rimljani. A celo Makedonija si ni podjarmila kar vsega sveta in vseh morij. Ni osvojila Libije, razen majhnega dela ob Egiptu, prav tako pa ni podjarmila vse Evrope, le na severu je prodrla do Trakije in na zahodu do Jadranskega morja.

Torej vidimo, da so tudi najslavnejši imperiji, o katerih nam pravi zgodovina, po še tako silnem vzponu tudi propadli. Grških sil s temi naštetimi sploh ne gre primerjati, saj kot države niti niso dosegle tolikšne velikosti, pa tudi nikoli niso tako dolgo vztrajale kot velesile. Atenci so bili le gospodarji obale kakih osemindeset let,²⁴⁹ in še to ne vse, temveč le predela med Pontom²⁵⁰ in Pamfilijskim morjem, ko so bili na vrhuncu svoje pomorske moči. Lakedajmonci so, ko so gospodarili Peloponezu in ostali Grčiji, svojo oblast razširili do Makedonije, a so jih ustavili Tebanci že po slabih tridesetih letih njihove premoči.²⁵¹ Rimska država pa vlada vsemu dostopnemu in obljudenemu svetu, vlada tudi vsemu morju, pa

²⁴⁶ Tj. okoli leta 550 pr. Kr., za časa četrtega kralja Astiaga (585–549). Ustanovitelj Medije v začetku 7. stoletja je bil Dejok, sledil mu je sin Fraort, temu pa njegov sin Kiaksar, ki je zavojeval Asirijo in leta 612 zavzel asirsko prestolnico Ninive. Astiaga je leta 549 porazil Kir Starejši (vladal v letih 559–529).

²⁴⁷ Tj. 550–330 pr. Kr.

²⁴⁸ Aleksandrovi nasledniki, generali, ki so si razdelili njegovo državo.

²⁴⁹ 472–404 pr. Kr.

²⁵⁰ Tj. Črnim morjem.

²⁵¹ V resnici so bili Špartanci velesila v Grčiji od predaje Atencev leta 404 po peloponeški vojni, do leta 371 pr. Kr.

ne le znotraj Heraklovih stebrov,²⁵² temveč tudi vsemu plovnemu Oceanu. Rim je med vsemi znanimi prvi in edini imperij vseh časov, ki si je za meje svoje vladavine postavil vzhod in zahod. Obdobje njegove premoči je trajalo vse prej kot kratko, nasprotno, bilo je daljše kot v primeru katere koli druge države ali kraljestva. Že takoj po ustanovitvi je namreč začel pritegovati številna bližnja bojevitata ljudstva, vseskozi se je širil in si podjarmil nasprotnike. Sedaj je minilo sedemsto in petinštirideset let od njegove ustanovitve do konzulata Klavdija Nerona – za konzula je bil izvoljen že v drugo – in Kalpurnija Pizona, ki sta bila izvoljena v 193. olimpijadi. Potem ko je Rim postal gospodar vse Italije, se je zazrl proti vladavini nad vsem človeštvom; ko je z morja pregnal Kartagino, tedaj največjo pomorsko silo, ko je podjarmil še Makedonijo, ki je do tedaj veljala za najmočnejšo silo na svetu, ni imel več nasprotnikov, ne med barbari ne med Grki. Zdaj štejem že sedmo generacijo, odkar je Rim gospodar vsega sveta; tako rekoč nobeno ljudstvo mu ne odreka obče vladavine v svetu in nobeno se ne upira njegovi nadvladi.

Če se vseeno zdi, da sem si izbral lahkotno snov ali da hočem opisovati ničvredna in nepomembna dejanja, namesto da pišem o nadvse imenitni državi, še več, o njenih izjemnih dosežkih, ki jih nihče ne bi mogel ponoviti, potem ne vem več, kaj naj bi še dodal.

1,6 Prvi se je, kolikor je meni znano, starejše zgodovine Rima dotaknil pisec Hieronim iz Kardije v svojem delu o Epigonih.²⁵³ Za njim je o najstarejši zgodovini Rima pisal Sicilec Timaj v svoji občji zgodovini, v posebnem delu pa je obravnaval vojno s Piroom iz Epira. Poleg teh dveh so se istega predmeta, vsak na svoj način, lotili Antigon, Polibij, Silen in številni drugi; a vsi so se lotili le omejene snovi, ki so jo obdelovali površno, ne da bi sami prišli do pravih podatkov, temveč so se zanašali na naključne govorce. Podobna zgodovinska dela, prav nič drugačna kot ta, so napisali tisti Rimljani, ki so v grškem jeziku popisali starejšo rimsko zgodovino. Najstarejša med temi pisci sta Kvint Fabij in Lukij Kinkij,²⁵⁴ ki sta ustvarjala

²⁵² Dva stebra, imenovana Kalpa in Abila, ki naj bi ju postavil Herakles na vsaki strani Gibraltarske ožine.

²⁵³ Grški zgodovinpisec Hieronim (*Hieronimos*) iz Kardije je okoli leta 360 pr. Kr. napisal zgodovino Diadohov in njihovih potomcev, imenovanih tudi Epigoni (gr. *epigonoí*, »potomci«); po ohranjenih fragmentih sodeč je v delu obdelal obdobje do rimske vojne s Piroom v Italiji (275 pr. Kr.).

²⁵⁴ Kvint Fabij Piktora in Lucij Cincij Aliment; o njiju gl. poglavje »Začetki rimskega zgodovinopisja«; v primeru Lucija Cincija je tu nalašč ohranjen prepis imena, kakor ga je najti v izvorniku (gr. *Leúkios Kínkios*, lat. *Lucius Cincius*), da lahko bralec dobi vtis, v kakšni obliki je ime poznal Dionizij.

med punskimi vojnami. Ti možje so dogodke, ki so jim bili sami priča, popisali zelo natančno, ker so jih dobro poznali, starejše dogodke po ustanovitvi mesta pa so povzeli le skopo. Iz tega razloga sem se odločil, da ne bom obšel imenitnega zgodovinskega obdobja, ki so ga drugi pisci zamolčali – tem bolj zato, ker bo natančen opis tudi nadvse koristen in pravičen: odličnim možem, ki so izpolnili svojo usodo, bo prinesel večno slavo in hvalo pri kasnejših rodovih. To umrljivo naravo povzdigne, da jo izenači z božjo, ter prepreči, da bi človekova dejanja propadla skupaj z njegovim telesom. Sedanji in kasnejši potomci teh bogovom izenačenih mož bodo v življenju morda raje izbrali čast in vrline namesto udobja in lahkotnih sladkosti, prepričani, da bi morali tisti, ki izvirajo iz tako imenitnega rodu, zase postaviti visoka merila in se ne lotiti ničesar ne vrednega njihovih prednikov. Jaz pa, ki se tega dela nisem lotil zato, da bi komu laskal, temveč mi je bila v mislih skrb za resnico in pravico, kar bi moral biti namen vsake zgodovine, bom smel pokazati svoje dobre namene za vse vrle ljudi in vse, ki jih veseli razglabljanje o imenitnih in plemenitih dejanjih. Smel pa bom tudi z vso hvaležnostjo povrniti mestu, kolikor bom mogel, za izobrazbo in ostale dobrote, ki sem jih bil deležen, ko sem tam bival.

1,74 Kar zadeva konec poselitve oziroma ustanovitve Rima ali, kakor že smemo to imenovati, ga je Sicilec Timaj po meni neznanem ključu uvrstil v isto obdobje kot ustanovitev Kartagine,²⁵⁵ osemindeset let pred prvo olimpijado. Lukij Kinkij, član senata, postavlja čas ustanovitve v četrto leto dvanajste olimpijade,²⁵⁶ Kvint Fabij pa v prvo leto osme olimpijade.²⁵⁷ Porkij Katon²⁵⁸ časa ustanovitve ne opredeli v grškem štetju,²⁵⁹ pač pa ga, podobno skrben pri zbiranju gradiva o starejši zgodovini kot drugi pisci, postavlja 432 let po trojanski vojni; ta letnica v primerjavi z Eratostenovo kroniko²⁶⁰ sovпада s prvim letom sedme olimpijade.²⁶¹ V svojem drugem delu²⁶² sem že pojasnil, da so Eratostenovi viri zanesljivi, in pokazal, kako

²⁵⁵ 813 pr. Kr.

²⁵⁶ 728 pr. Kr.

²⁵⁷ 747 pr. Kr.

²⁵⁸ O Katonu gl. poglavje »Začetki rimskega zgodovinospisja«, podpoglavje »Katon«.

²⁵⁹ Tj. po olimpijadah.

²⁶⁰ Eratosten (*Eratosthènes*, okoli 285/80–194 pr. Kr.) iz Kirene, vodja Aleksandrijske knjižnice, vsestranski učenjak, čigar dela, med drugim zelo pomembna *Kronika* (*Khronographíai*), so ohranjena le v razpršenih fragmentih. *Kronika*, analistično zastavljeno zgodovinsko delo, se je začela s padcem Troje, ki ga je postavil v leto 1183 pr. Kr.

²⁶¹ 751 pr. Kr.

²⁶² To delo ni ohranjeno, v drugih virih se omenja kot *Khrónoi*.

bi bilo treba uskladiti rimsko in grško štetje. Ni se mi namreč zdelo dovolj zgolj napisati, kakor je napravil Polibij iz Megalopole, da mislim, da je bil Rim ustanovljen v drugem letu sedme olimpijade, pa tudi se nisem zanašal na eno samo tablico, ki jo hranijo vrhovni svečeniki, ne da bi sam preveril napisano. Ne, izpostaviti sem hotel razloge, ki so pritegnili tudi mene, in jih predstaviti vsem, ki bi jih želeli preučiti. V tistem spisu je vse do potankosti razloženo, najnujnejše ugotovitve pa bomo ponovili tudi tu, v tem delu. S tem pa je tako: na splošno velja, da se je pohod Keltov,²⁶³ med katerim je bil zavojevan tudi Rim, zgodil za časa arhonta Pirgiona v Atenah, med 98. olimpijado. Če preračunamo nazaj čas med padcem mesta ter konzulatom Lukija Junija Bruta in Lukija Tarkvinija Kolatina, ki sta bila prva izvoljena konzula po izgonu kraljev, to znese 120 let. To je razvidno iz različnih virov, med drugim tudi iz cenzorskih beležk, ki jih sin prejme od očeta in jih z veliko skrbjo hrani za svoje potomce, kakor bi jim izročal najsvetejšo družinsko zapuščino; mnogo imenitnih mož iz cenzorskih družin hrani te zapise. V teh beležkah je najti zapis o cenitvi²⁶⁴ rimskega ljudstva dve leti pred padcem mesta in temu dogodku je, podobno kot pri drugih primerih, pripisano: »Med konzulatom Lukija Valerija Potita in Tita Manlija Kapitolina, v 119. letu po izgonu kraljev.« Potemtakem se je prihod Keltov, ki je bil – po zapisih sodeč – dve leti po cenitvi ljudstva, zgodil ravno po polnih 120 letih. Če torej to časovno obdobje obsega trideset olimpijad, potem moramo dopustiti, da sta bila prva konzula izvoljena na položaj za časa arhonta Izagora v Atenah, torej v prvem letu 68. olimpijade.²⁶⁵

2,1,1–2 Rim leži v zahodnem predelu Italije ob reki Tiberi, ki se izliva v [Tirensko] morje nekako na sredi polotoka; mesto je od Tirenskega morja oddaljeno 120 stadijev. Njegovi prvi znani prebivalci so bili neki barbari, avtohtono ljudstvo, imenovano Sikeli, ki je prebivalo tudi v mnogih drugih predelih Italije in o katerih se je celo do danes ohranilo kar precej gotovega, med drugim imena nekaterih krajev, ki naj bi bila sikelska, kar priča o njihovi davni tamkajšnji prisotnosti. [...]

Šestnajst generacij po trojanski vojni so Albani združili ta dva kraja²⁶⁶ v eno samo naselbino in jo obdali z obzidjem in jarkom. Do tedaj so bile namreč tam le ograde za govedo in drobnico ter prostori za pastirje, saj je zemlja tamkaj radodarna s pašo, pa ne le pozimi, temveč tudi poleti, ker jo osvežujejo in napajajo reke. Ljudstvo Albanov je bilo zmešano iz Pelazgijcev, Arkadijcev, Epejcev, ki so

²⁶³ Tj. Galcev.

²⁶⁴ Tj. o cenzusu.

²⁶⁵ 507 pr. Kr.

²⁶⁶ Naselbino Palantij, ki so jo bili sezidali Arkadijci, ter naselbino ob kapitolskem griču, ki naj bi jo bili sezidali Grki, ki jih je v Italijo vodil Herakles.

prišli iz Elide, in nazadnje Trojancev, ki so po padcu Troje prišli v Italijo, vodil pa jih je Enej, Anhizov in Afroditin sin. Z Grki so se verjetno pomešali tudi pripadniki okoliških barbarskih ljudstev in še preostali potomci nekdanjih tamkajšnjih prebivalcev, posamezna imena vseh teh ljudstev pa so se umaknila skupnemu imenu Latini, po kralju tistih krajev Latinu. Mesto z obzidjem je torej zraslo 432 let po padcu Troje oziroma v sedmi olimpijadi. Voditelja naselbine sta bila brata dvojčka kraljevskega rodu, enemu je bilo ime Romul in drugemu Rem. Po materini strani sta bila Dardanida, Enejeva potomca; kdo je bil njun oče, je težko z gotovostjo reči, a Rimljani verjamejo, da sta Aresova sinova.²⁶⁷ Toda brata nista dolgo vztrajala skupaj na čelu naselbine, temveč sta se sprla za oblast: v spopadu, ki je sledil, je eden padel, preživeli, Romul, pa je postal ustanovitelj mesta in ga poimenoval s svojim lastnim imenom. Od številne množice ljudi, ki so prvotno prišli v naselbino, jih je zdaj z njim preostalo le še malo, tri tisoč pešcev in tristo konjenikov.

O TUKIDIDU

[...] Herodot iz Halikarnasa, ki se je rodil malo pred vojno s Perzijci in živel vse do peloponeške vojne, je razširil predmet zgodovinske razprave in mu dodal nekaj sijaja. Lotil se namreč ni pisanja zgodovine zgolj enega samega mesta ali enega samega ljudstva, temveč se je namenil v enotnem delu zbrati in popisati številne in raznovrstne zgodbe iz Evrope in Azije. Zgodovino je pričel s pripovedjo o lidijskem kraljestvu in jo zaključil s perzijsko vojno ter v enem samem delu zaobjel vse pomembnejše dogodke, ki so se med Grki in barbari odvili v 220 letih. V svoji pripovedi pa je Herodot ubral tudi mičen slog, s katerim se pisci pred njim niso trudili.

Za temi pisci je bil Tukidid, ki ni hotel pisati zgodovine enega samega kraja, kakor denimo pisci Helanikove tradicije, pa tudi Herodota ni hotel posnemati tako, da bi v enem samem delu zbral in popisal vsa dejanja Grkov in barbarov od vsepovsod. Sodil je, da je moč na prvi način²⁶⁸ ustvariti zgolj skromen in bled zgodovinopisni izdelek, ki bralcu ne more kaj prida koristiti, za drugi pristop pa je menil, da je preširok, da bi mogel človeški um zares natančno razmotriti tolikšno zgodovinsko gradivo. Za svoj predmet si je izbral vojno, v kateri so se med seboj bojevali Atenci in Peloponežani, in se osredotočil na njen opis. Ostal je zdravega duha in telesa vse do konca vojne; svojega dela tako ni zložil iz naključnih pričevanj, temveč je pisal na podlagi lastnih izkušenj o dogodkih, ki se jih je sam udeležil, o tistem pa, čemur zaradi izgnanstva ni mogel biti priča, se je poučil pri najbolj zanesljivih virih. Od svojih predhodnikov se je torej razlikoval najprej po

²⁶⁷ Po rimski onomastiki Mars.

²⁶⁸ Tj. Helanikov.

izbiri predmeta: v mislih imam to, da se ni odločil za povsem osamljen predmet razprave, pa tudi ne za več razdrobljenih, nepovezanih zgodovinskih poglavij. Razlikoval pa se je od njih tudi po tem, da v pripoved ni vključil nobene mitološke prvine in da s svojim delom ni želel nikogar zavesti ali očarati, pač v nasprotju z vsemi pisci pred njim, ki so pisali o raznih Lamijah, ki so v gozdovih in na jasadah vstajale iz zemlje, pa o dvoživih Najadah z napol živalsko, napol človeško naravo, ki so prišle iz Tartara, preplavale morje in se združile z ljudmi, da se je iz te zveze človeka in božanstva rodil rod polbogov – in še cel kup takšnih zgodb, ki se nam dandanašnji zdijo povsem neverjetne in nespametne.

Vsega tega ne pravim zato, da bi tiste može grajal – v resnici vse predobro razumem, da so, ker so pač pisali zgodovino nekega ljudstva ali dežele, naleteli tudi na povsem mitološke prvine; vsepovsod so se namreč v ljudskem spominu, bodisi v občem izročilu kake dežele bodisi v lokalnih zgodbah, ohranile tudi tovrstne pravljice, kakršne sem omenil. Te so otroci slišali od svojih očetov in jih skrbno prenesli tudi na naslednji rod. In ko je nekdo hotel zgodbe zapisati, se je zdelo samoumevno, da jih zapiše v obliki, kakor so se ohranile izza davna. Tisti pisci so torej v svoje krajevne zgodovine morali vključiti tudi te pisane mitološke zgodbe. Tukidid pa si je izbral točno določeno zgodovinsko snov, v kateri je bil tudi sam udeležen, zato se mu je zdelo povsem neprimerno, da bi svojemu delu dodajal očarljive dramatične primesi, za razliko od prej omenjenih piscev se je odrekel tudi vsakršnemu zavajanju bralca; vodilo mu je bila korist za bralca, kakor je tudi sam zapisal v uvodu svoje zgodovine, namreč: »Pomanjkanje pravičnih prvin v mojem delu za poslušalca najbrž ne bo posebej privlačno, a meni bo dovolj, če se bo zdelo koristno tistim, ki bodo hoteli jasno, natančno podobo preteklih dogodkov, ali prihodnjih, ki se v skladu s človeško naravo morajo ponoviti v enaki ali podobni obliki. Moje delo torej ni imeniten spis, s katerim naj bi osvojil trenutno poslušalstvo, temveč sem ga napisal kot pridobitev za vedno.«²⁶⁹

APIJAN

O tem grškem zgodovinarju antoninskega obdobja (2. stoletje po Kr.) je v modernem zgodovinospisju do druge svetovne vojne in še dlje prevladovalo, z nekaj znamenitimi izjemami,²⁷⁰ razmeroma nizko mnenje, ki mu

²⁶⁹ *Peloponeška vojna* 1,22.

²⁷⁰ Npr. W. Drumann, v: *Geschichte Roms in seinem Übergange von der republikanischen zur monarchischen Verfassung*, 2. izd. v 6 knjigah: P. Groebe, 1899–1929, in pozneje S. Mazzarino, *Il pensiero storico classico* II, 2, Bari 1972.

je pripisovalo epigonstvo, uporabo maloštevilnih, pretežno nekvalitetnih virov ter pomanjkanje lastne presoje. Zgodovinopisje zadnjih generacij je na osnovi poglobljenega študija Apijanovega celotnega dela, predvsem pa natančnih analiz krajših delov njegove *Rimske zgodovine*, njegovo delo ovrednotilo pozitivno, saj se je med drugim izkazalo, da je črpal iz zanesljivih virov, npr. iz Polibija, ter jih smiselno krajšal glede na koncept svojega dela.

Življenjepisni podatki, ki jih je sam zapisal v svoji *Zgodovini*, se ujemajo in dopolnjujejo s podatki iz ohranjene korespondence s prijateljem senatorjem Markom Kornelijem Frontonom, znamenitim govornikom, znanem predvsem po korespondenci z Markom Avrelijem, ki je bil pod Antoninom Pijem učitelj Marka Avrelija in Lucija Vera. Apijan se je rodil verjetno za Trajanove vlade v romanizirani premožni družini v Aleksandriji v Egiptu, kjer je opravljal več visokih upravnih služb in bil zelo verjetno sprejet med rimske plemiče (*ordo equester*). Preselil se je v Rim, kjer se je gibal v najvišjih krogih, čeprav kot Grk iz Egipta ni mogel biti sprejet med senatorje. Iz Frontonovih pisem je razvidno, da sta skupaj dnevno študirala, torej je tudi Apijan študiju posvetil zelo veliko časa, kar pomeni, da so mnenja, ki mu pripisujejo kompilacijo zgodovinske snovi iz enega ali dveh drugorazrednih virov, nedvomno zgrešena.

Rimsko zgodovino (Romaiká) je napisal na starost, verjetno proti koncu vlade Antonina Pija, pred začetkom partske vojne Lucija Vera leta 165, kajti Evfrat je še smatral za mejo imperija. Konstantinopelski patriarh Fotij iz 9. stoletja v svoji *Zgodovinski knjižnici* navaja 24 knjig Apijanove *Zgodovine*:

1. Zgodnji Rim v dobi kraljev	2. Italska zgodovina
3. Samniti	4. Kelti
5. Zgodovina Sicilije in otočja	6. Zgodovina Iberije
7. Vojne s Hanibalom	8. Zgodovina Libije
9. Zgodovina Makedonije (z Ilirijo)	10. Zgodovina Grčije in Jonije
11. Zgodovina Sirije in Partov	12. Vojne z Mitridatom
13.–21. Državljske vojne	22. Doba 100 let do Trajana
23. Zgodovina Dakije	24. Zgodovina Arabije

Od teh knjig so ohranjene le nekatere. Žal so izgubljene knjige, v katerih je Apijan obravnaval zgodovino rodnega Egipta (6.–9. knjiga *Državljskih vojn, Emphýlia*; te knjige so bile nadaljevanje državljskih vojn po smrti Seksta Pompeja, sina Pompeja Velikega) oz. dogodke polpreteklosti

in sodobnosti (zadnje tri knjige). V teh bi namreč njegove odlike zgodovinarja, zlasti samostojna presoja dogodkov, najbolj prišle do izraza.

Pet ohranjenih knjig *Državljskih vojn* predstavlja najpomembnejši del njegove *Rimske zgodovine*, kajti to je edina ohranjena kontinuirana pripoved za dobo od Grakhov do konca drugega triumvirata, torej do konca zveze (verjetno do 1. jan. 32 pr. Kr.) Marka Antonija in Oktavijana (Lepid je bil tedaj že odrinjen na rob političnega dogajanja). Od drugih so ohranjene še knjige od 6. do 8., od 9. le izvleček in dodatek, namreč za nas pomembna *Ilirska zgodovina* (*Illiriké*); dalje knjige od 11. do 17., medtem ko so od ostalih ohranjeni le odlomki. Že leta 1477 je izšel latinski prevod Apijanove *Rimske zgodovine*, ki ga je oskrbel Pier Candido Decembrio.

Sam Apijan pravi, da je njegovo delo kompilacija, saj drugače tudi ne bi bilo mogoče, vendar je napisana po njegovem izboru snovi in v njegovem lastnem stilu. Imel je torej svoj koncept in njemu je prilagajal pisanje zgodovine; posebej so ga zanimale diplomatske in vojaške zadeve. Zanimivo je, da je nekajkrat izrazil svoje mnenje tudi o dogodkih daljne preteklosti. Delo je napisano v stvarnem in preprostem slogu brez olepšav in aticizmov, kratke in jasne govore je napisal sam, kar je bilo v grško-rimskem zgodovinospisju pravilo. Svojo *Zgodovino* je namenil izobraženemu grško govorečemu občinstvu, kar kažejo številne razlage rimskih institucij in običajev.

Geografska razdelitev zgodovine po deželah, ki so jih Rimljani zaporedoma osvojili, nima pravih predhodnikov, razen morda Eforja, od katerega pa je žal premalo ohranjeno za merodajno presojo. Kaže, da gre za Apijanov izvirni doprinos, katerega slaba stran je le, da se ni mogel povsem izogniti določenemu ponavljanju. S svojo razdelitvijo zgodovinske snovi je vplival na Flora in Prokopija.

Zgodovinar le redko uporablja zgolj en vir; Apijan, ki je bil zelo načitan, jih je nedvomno mnogo. Veliko piscev citira po imenu, veliko navaja anonimnih mnenj in ni razloga, da bi omembe teh imen pri njem smatrali za neke vrste okrasno krinko, pri čemer bi mu pripisali zgolj uporabo nekega drugorazrednega pisca, iz katerega naj bi suženjsko črpal, kot je menil E. Schwartz (*Appianus* (2), v: RE 2.1, 1896, 216–237). Med zgodovinskimi deli in zgodovinarji, ki jih Apijan poimensko omenja, velja omeniti spise egipčanskih kraljev, anale Pavla Klavdija (morda Kvinta Klavdija Kvadrigarija), Cezarjeva poročila, Kvinta Fabija Piktora, Polibija, Hieronima iz Kardije, Avgustove spise, Azinija Poliona in druge, kljub temu pa mu, zanimivo, kot vir pogosto pripisujejo manj znane zgodovinarje, ki jih ne omenja, npr. Timagena. Nedvomno je vire med seboj primerjal in skušal

usklajevati, ne vedno najbolj uspešno, na kar kažejo podatki v njegovem delu, ki si nasprotujejo; omembe iz sodobnosti so redke.

Drumannovo ovrednotenje Apijanovega dela se zdi še vedno eno najustrežnejših: »Bolj kot drugi zgodovinarji, ki so pisali o istih obdobjih, predvsem Kasij Dion in Plutarh, naj bi razumel značaje vodilnih osebnosti in znal odkriti prave motive in vzroke za različne zgodovinske dogodke. Njegov vpogled v ozadje dogajanj je bil od vseh najbolj prodoren, čeprav je pogosto pomešal kronologijo.« Njegovo besedilo je najboljše od vseh ohranjenih za obdobje Grakhov in Sulove monarhije, neprimerno boljše od Plutarhových biografij in raztresenih podatkov pri Diodorju. Njegova *Zgodovina* je skrbno sestavljena in napisana v zelo berljivem slogu, zato ni čudno, da je vplivala tako na umetnike, npr. Shakespearja, katerega Antonij nesporno kaže značajske poteze moža, kakršnega je opisal Apijan, kot na filozofe in politike, npr. Karla Marxa, ki ga je bral v grškem izvirniku.

M. Š. K.

Literatura: Brodersen 1993, Goldmann 1988, Gowing 1992,

Šašel Kos 2005, Welch (ur.) 2015, White 1912–1915.

ILIRSKA ZGODOVINA²⁷¹

Četrto in peto poglavje iz *Illyriké* govorita o napadu Keltov in drugih plemen z Balkana, ki so se jim pridružila, na Delfe. Izropali so zaklade delfskega prerочиšča, kar jim je nakopalo Apolonovo maščevanje. Zgodovinsko ozadje te epizode je prihod Keltov v vzhodne Alpe, Panonijo in na Balkanski polotok v zgodnjem času keltskih selitev, kar je povzročilo zelo velike spremembe v poselitvi teh dežel. Kelti so v tem času prišli vse do Galatije v Mali Aziji, ki so jo za stalno poselili, medtem ko so se z Balkanskega polotoka vrnil, razen Skordiskov, ki so ostali v Sremu in na območju Singiduna/Beograda.

4,8. Avtariejci pa so – tako se govori – zašli v skrajno nesrečo, ker jih je Apolon kaznoval z zaslepljenostjo. Pridružili so se namreč Molistomu in Keltom, imenovanim Kimbri, v pohodu proti Delfom, vendar so jih večji del takoj, še pred napadom, pokončali nalivi, viharne nevihte in strele, ki so jih zadele. Nad tiste pa, ki so se vrnil, se je zgrnila brezmejnna množica žab, katerih gnijoča telesa so zastrupila vodne izvire. (§ 9) Iz zemlje so se vzdigovale škodljive pare in med Iliri povzročile kugo, ki je bila posebej uničujoča za Avtariejce, dokler niso zbežali s svojih domačij.

²⁷¹ Prevod M. Šašel Kos.

S seboj so prenašali kugo in iz strahu pred njo jih nihče ni hotel sprejeti. Prehodili so triindvajset dni dolgo pot in se naselili na močvirnem in neposeljenem območju Getov, v bližini ljudstva Bastarnov. (§ 10) Keltom je bog stresel zemljo in porušil mesta; nesreč ni bilo konec, dokler niso tudi ti zbežali iz domačih krajev in vdrli na ozemlje svojih sokrivcev Ilirov, ki jih je oslabil kužna bolezen. Ropali so po njihovi deželi in si nakopali kugo, spet od tam zbežali in plenili vse do Pirene. Ko so se vračali na vzhod, so jim Rimljani, ki so se spominjali prejšnjih vojn s Kelti in se bali, da ne bi tudi ti vdrli čez Alpe v Italijo, poslali nasproti vojsko z obema konzuloma, ki so jo barbari popolnoma pokončali. (§ 11) Ta rimski poraz je zasejal po vsej Italiji velik strah pred Kelti, dokler niso za svojega poveljnika izbrali Marija, ki se je nedolgo pred tem uspešno bojeval proti libijskim Nomadom in Mavruzijcem, ter premagali Kimbre in jim večkrat prizadeli hude izgube, kot sem poročal v svoji keltski zgodovini. Ti so se že močno oslabljeni in zaradi svoje nemoči izključeni iz vseh dežel vrnili v domovino, potem ko so povzročili in pretrpeli mnogo zla.

5.12. Takšen konec brezbožnosti je torej bog namenil Ilrom in Keltom. Kljub temu pa niso nehali ropati svetišč, temveč so ponovno skupaj s Kelti tudi nekateri Iliri, predvsem Skordiski, Medi in Dardanci, vdrli v Makedonijo in Grčijo, izropali mnogo svetišč – tudi delfsko – in tedaj prav tako izgubili mnogo mož. (§ 13) Rimljani, ki so se s Kelti prvič spopadli pred dvaintridesetimi leti ter se od tedaj občasno z njimi bojevali, so takrat že imeli pod oblastjo Grčijo in Makedonijo in so pod poveljstvom Lucija Scipiona Ilire zaradi tega svetoskrunskega rop napadli. Pravijo, da sosednja ljudstva skrunilcem templjev niso prišla na pomoč, temveč so jih hote brez pomoči prepustila Scipionu, dobro si v svesti nesreče, ki je zaradi Avtariejcev zadela vse Ilire. (§ 14) Scipion je, kot pravijo, strl moč Skordiskov, kar pa jih je še ostalo, so se baje zatekli k Istru in se naselili na rečnih otokih; z Medi in Dardanci pa je sklenil pogodbo in sprejel za podkupnino svetišču pripadajoče zlato. Eden od italjskih piscev tudi trdi, da so se predvsem iz tega razloga po Luciju Scipionu razbohotile državljanske vojne vse tja do uvedbe monarhije. (§ 15) Toliko naj bo za uvod o ljudstvih, ki jih Grki imenujejo Ilire.

RIMSKA ZGODOVINA²⁷²

Čeprav imajo Rimljani oblast nad tolikimi in tako imenitnimi ljudstvi, so si Italijo mukoma v celoti podjarmili šele v petsto letih. Polovico tega časa so bili pod vladavino kraljev, ki so jih nato izgnali in si prisegli, da kraljem ne bodo več podložni; uvedli so aristokracijo in odslej svoje vladarje volili vsako leto. V naslednjih dvesto

²⁷² Prevod in opombe G. Pobežin.

letih po tem petstoletnem obdobju se je njihov imperij mogočno razširil; njihova vladavina nad tujimi ozemlji je bila brez primere, saj so si podjarmili številna ljudstva.

Ko se je nad svoje nasprotnike povzpel Gaj Cezar²⁷³ in si prilastil trdno, gotovo oblast, je sicer ohranil obliko in ime [dotedanje] državne ureditve,²⁷⁴ vendar je zavladal kot edini vladar nad vsemi. Vse odtlej je Rim vladavina enega, le da svojih vladarjev ne imenujejo kralji – sodim, da iz spoštovanja do starodavne zaprisege –, pač pa jih imenujejo »imperatorji«, kar je bil tudi naziv za nekdanje [vrhovne] vojaške poveljnike. Dejansko pa so v vseh pogledih kralji.

[...]

Preudarnost in naklonjena usoda sta rimski državi prinesli trajnost in mogočno razsežnost; v stremljenju za tem so Rimljani vse druge prekosili v pogumu, vztrajnosti in vzdržljivosti. Niso se kar veselili vsakega uspeha, preden so zagotovo imeli vajeti oblasti trdno v rokah, pa tudi neuspehi jih niso kar tako potrli: lahko se je primerilo, da so v enem samem dnevu izgubili 20.000 mož, naslednjega dne 40.000 in spet drugič 50.000, medtem ko je bilo lahko samo mesto ves čas v nevarnosti. Tudi lakota, kuga in nemirni upori – včasih kar vse obenem – niso mogli omajati njihovega vztrajnega poguma, dokler niso po 700 letih naporov in nevarnosti dosegli sedanje moči in v blagostanju poželi sadove svoje preudarnosti.

O tem so pisali mnogi grški in rimski pisci; ta zgodovina²⁷⁵ je še celo daljša od zgodovine makedonske države, ki je bila najdalgotrajnejša v poprejšnjem obdobju. Ker sem torej hotel podrobno spoznati prednosti Rimljanov pred vsakim posameznim ljudstvom, me je moje delo pogosto vodilo iz Kartagine v Hispanijo, iz Hispanije na Sicilijo ali v Makedonijo, od tam pa zopet k drugim ljudstvom, bodisi kot člana kakega odposlanstva bodisi v spremstvu kake zavezniške vojske; nato me je pot kakor potepuha zopet zanesla v Kartagino ali na Sicilijo, iz teh krajev pa vnovič kam drugam, ne da bi svoje raziskave tam zares dokončal. Naposled sem posamezne odlomke svojega dela povezal v celoto o tem, kolikokrat so se Rimljani na Siciliji vojskovali ali koliko so tja poslali diplomatskih odprav in o njihovem siceršnjem tamkajšnjem ravnanju, s katerim so razmere na Siciliji privedli do sedanjega stanja. Pišem tudi o tem, kolikokrat so bili Rimljani v vojni s Kartazani in kolikokrat so z njimi sklenili premirje, kolikokrat so k njim poslali svoje diplomatske predstavnike in kolikokrat so sami sprejeli njihove, koliko škode so jim prizadejali in koliko so je od njih utrpeli, preden so naposled razdejali Kartagino in zavojevali Afriko; ne nazadnje o tem, kako so ponovno pozidali Kartagino, in

²⁷³ Tj. Gaj Julij Cezar.

²⁷⁴ Tj. republike.

²⁷⁵ Tj. zgodovina rimske države.

o tem, kako so razmere v Afriki uredili do sedanjega stanja. Ta vprašanja sem si zastavljal tudi v zvezi z drugimi ljudstvi, da bi preučil njihove šibkosti ali odporno vztrajnost v stikih z Rimljani, na drugi strani pa prednosti in srečo njihovih zavojalcev ter druge morebitne razloge za njihov uspeh.

V prepričanju, da želi še kdo spoznati zgodovino Rimljanov na ta način, sem poglavja svojega dela sestavil po posameznih ljudstvih; kar se je sočasno [s tem, o čemer pišem] dogajalo drugim, sem izpustil in obravnaval v ustreznem poglavju. Navajanje natančnih datumov k posameznim stvarim se mi je zdelo odveč; navedel sem jih le ponekod, ob najpomembnejših dogodkih. Kar pa zadeva osebna imena, so imeli Rimljani, podobno kot tudi vsi drugi, nekdanje po eno ime, kasneje pa dve; nedolgo zatem so v namen lažje razpoznave nekateri dobili še tretje ime, ki izhaja iz kake osebne izkušnje ali posebne vrline, podobno kakor so tudi nekateri Grki poleg imena imeli še nadimek. Sam bom za razpoznavo posameznikov pri nekaterih navedel vsa imena, predvsem pri tistih imenitnejših. Večinoma pa bom te in one imenoval z njihovimi vsakdanjimi imeni.

[...]

Posamezna ljudstva [in vojne z njimi] so torej obravnavana v posebnih knjigah; državljanske vojne so obravnavane po udeleženi poveljnikih.²⁷⁶ V zadnji knjigi bodo prikazane sedanje vojaške zmogljivosti Rimljanov, dohodki, ki jih uživajo od posameznih provinc, morebitni stroški, ki jih imajo s pomorsko dejavnostjo, in podobne reči.

Prav je, da začnem pri ljudstvu, katerega odlike so predmet mojega dela. Kdo sem, ki sem napisal vse to, vedo mnogi in tudi sam sem že namignil. Povedano nekoliko bolj naravnost, sem Apijan iz Aleksandrije, ki sem se doma povzpел na najvišji položaj in sem pred cesarji nastopal v pravih, dokler me niso imeli za primerne za položaj pooblaščenca.²⁷⁷ Če pa bi kdo rad o meni izvedel še kaj več, sem sestavil spis tudi na to temo.²⁷⁸

LUKIJAN

Lukijan kot satirik in kritik ne bi imel pravega mesta v zgodovinski čitanki,

²⁷⁶ Rimske državljanske vojne je Apijan obdelal po razdelkih, ki jih je naslovil z imeni njihovih poglavitnih udeležencev, npr. Marija in Sule ali Pompeja in Cezarja.

²⁷⁷ Apijan je nastopal na cesarskem sodišču v Rimu, najverjetneje kot *advocatus fisci*.

²⁷⁸ O tem avtobiografskem delu žal ni znanega nič več kot ta Apijanovica.

če ne bi bil avtor zanimivega satiričnega spisa *Kako je treba pisati zgodovino*, edinega s takšnim naslovom, ki se nam je ohranil iz antike. Ciceron je namreč izrecno zapisal, da v njegovem času ni bilo nobene posebne študije, ki bi bila posvečena zgodovinopisju (*De orat.* 2,62–64), in tudi pozneje je ni nihče napisal. Lukijan se je rodil v Samozati v Siriji v zadnjih letih Trajanove vlade (Trajan je umrl leta 117), umrl pa po smrti Marka Avrelija leta 180; cesarjevo smrt namreč omenja v svojem delu *Lažni prerok Aleksander*. Biografske podatke o njem najdemo predvsem v njegovih delih (npr. v spisu *O sanjah* ali *Lukijanovo življenje*, *Dvakrat obtoženi* in v *Apologiji*) in so večinoma literarno obarvani. Starši so želeli, da bi se pri stricu izučil za kiparja, kar pa Lukijanu ni ugajalo, ker si je želel visoke izobrazbe. Njegov materni jezik je bil po vsej verjetnosti aramejski, vendar se je šolal na grških šolah, verjetno na eni retorskih šol v Joniji, in je grščino dovršeno obvladal. Deloval je na sodiščih, več let pa je preživel kot uspešen potujoči govornik v Grčiji, Italiji in Galiji in je brez dvoma znal latinsko, o čemer priča ne le njegov spis *O jezikovnem spodrseljaju pri pozdravljanju*, temveč tudi dejstvo, da je v starejših letih opravljal državno službo: pri upravniku Egipta je bil nadzornik obveščevalne službe (*archistator praefecti Aegypti*). Bil je v Rimu, kar je razvidno iz spisa *O Nigrinu*, potoval je ob Padu, kar omenja v delu *O jantarju* ali *O labodih*; o njegovih potovanjih po Galiji priča predavanje *Herakles*, v katerem Lukijan opisuje nenavadno upodobitev Herakla, ki jo je videl pri Keltih: stavec s kijem v desnici in lokom v levi, s preluknjanim jezikom, s katerim smehljaje se vodi na zlatih in jantarnih verigah celo množico ljudi, ki mu rade volje sledijo. Kelti naj bi po Lukijanovi interpretaciji namreč pripisovali Heraklu govorniške sposobnosti, ki so na starost večje kot v mladosti.

Lukijan je živel največ v Atenah, kjer je spoznal keniški filozofa Demonaksa, o katerem je pozneje napisal življenjepis, in morda se je pod njegovim vplivom preusmeril od retorike k filozofiji. V času partske vojne Lucija Vera, sovladarja Marka Avrelija, se je mudil v Antiohiji, kjer je verjetno napisal vsaj osnutek satiričnega eseja *Kako je treba pisati zgodovino*. V bizantinski literarni enciklopediji iz konca 10. stoletja z naslovom *Suda* (oz. manj pravilno *Suidas*), v kateri je Lukijan označen kot antikrist, je omenjeno, da je v Antiohiji najprej deloval kot neuspešen odvetnik, kar bi utegnilo pomeniti neuspešno govorniško kariero in pojasniti njegovo preusmeritev k filozofiji. Ni popolnoma jasno, kako se je izoblikovalo mnenje, ki mu daje tako oster protikrščanski pečat, kajti Lukijan dejansko le na maloštevilnih mestih omenja kristjane in imenuje Kristusa sofista,

predvsem v spisu *O koncu Peregrina*, kar pa tako ostre sodbe nikakor ne upravičuje. Bizantinski učenjak in konstantinopelski patriarh Fotij iz 9. stoletja ga je označil predvsem kot nasprotnika poganškega malikovanja in kritika človeške neumnosti (*Bibl.* 128).

Pod Lukijanovim imenom je ohranjenih 82 krajših in daljših spisov, od katerih jih približno 70 že dolgo nesporno velja za pristne, nekaj pa jih je tudi nepristnih, npr. *Lukij ali osel*, zgodba, ki nam je bolje znana v Apulejevi varianti z naslovom *Metamorfoze*. Večji del Lukijanovega opusa predstavljajo dialogi (*Pomenki bogov, Pomenki morskih bogov, Prometej ali Kavkaz, Pomenki heter, Timon ali Odljudnik, Ikaromenip ali Nadoblačnik, Zevs na zaslišanju, Zevs se pritožuje* idr.). Poleg njih so ohranjeni njegovi zgodnji retorični spisi, daljša povest *Resnične zgodbe*, nekaj uvodov k javnim govorniškim nastopom in vrsta različnih razprav. Le malo spisov je mogoče kronološko opredeliti, izdaje Lukijanovih del se pri njihovem zaporedju najpogosteje ravnajo po najboljšem rokopisu *Vaticanus 90*, medtem ko je vseh rokopisov z Lukijanovimi deli okoli 150. Zagovorniki teorije, da je bil Lukijan pri ustvarjalnem delu predvsem odvisen od literarnih motivov, ki jih je uporabljal kot klišeje in jih prilagajal svojim skeptičnim nazorom in satiri, navajajo za dokaz dejstvo, da je obravnaval tradicionalne religiozno-mitološke motive, ne pa pojavov svojega časa, kot npr. astrologijo, verovanje v demone in različne oblike misticizma. Toda kako globoko so nanj vplivali prav ti pojavi, kaže njegov spis *Lažni prerok Aleksander*. Tedanje praznoverje in vero v nadnaravne pojave pa osvetljuje tudi njegov spis *Ljubitelj laži*.

Helenistični pisci so za svojo snov iskali izrazito malo znane, lokalne legende in ob njih razkazovali svojo literarno razgledanost, medtem ko je Lukijan izbiral motive, ki so bili vsem zelo dobro znani in domači; tudi vpliv sodobnosti na Lukijanovodelo je bil velik in kritično je gledal na razmerje med bogatimi in revnimi.

V treh delih Lukijan obravnava izrazito sodobno tematiko: *Kako je treba pisati zgodovino, Lažni prerok Aleksander* (obeh napisanih v obliki pisma) in v delu *O koncu Peregrina*, v katerem želi razkrinkati h krščanstvu spreobrnjenega kinika Peregrina Protea, v svojem času znane, vendar moralno vprašljive osebnosti, ki se je na starost ponovno odločil za kiniški življenjski ideal, hkrati pa navdušil za indijsko filozofijo in se v Olimpiji zažgal na grmadi po igrah leta 165.

Kritični esej o zgodovinopisju, ki je imel na pisce do 20. stoletja razmeroma velik vpliv, ocenjujejo zelo različno, pozitivno predvsem tisti, ki

se niso ukvarjali posebej z Lukijanom, medtem ko mu poznavalci Lukijanovega dela očitajo neizvirnost. Vendar je bil spis napisan ob Verovi partski vojni (162–166), okoli leta 166, in je bil kot dokument, ki je obravnaval sodobno tematiko, nedvomno aktualen. Lukijan se je v njem zavzemal za pragmatično zgodovino, kakor ga je opredelil Tukidid. Lukijanovi pogledi na zgodovino kažejo izredno veliko podobnosti s Polibijevimi, vendar Polibija ne omenja. Močno pa se razlikujejo od teorije Dionizija iz Halikarnasa, ki je zagovarjal predvsem retorično estetske nazore in poudarjal izbiro prave tematike, na osnovi česar je absurdno obsodil Tukidida, češ da je pisal o propadu svojega mesta. Lukijanov spis kaže podobnosti s Horacijevim *Ars Poetica*, v čemer se morda zrcali univerzalnost visokošolske izobrazbe v rimskem imperiju. Ni izključeno, da so osebe, ki jih Lukijan poimensko omenja, resnične, vendar ostaja ta problem še odprt. Zgodovinarji, ki v spisu nastopajo, so pri F. Jacobyju²⁷⁹ naštetih kot avtentični, tako npr. Crepereius Calpurnianus in zdravnik Callimorphus.

Tudi pri eseju *Lažni prerok Aleksander*, ki ga je Lukijan napisal po letu 180, ni povsem jasno, v kolikšni meri gre za avtentični zgodovinski dokument in koliko je v njem izrazito literarnega. Čeprav gre za invektivno, ki je literarna zvrst z določenimi pravili, pa je vendarle jasno, da je določen del Lukijanove pripovedi zgodovinsko zanesljiv, kar dokazujejo tudi novci, napisi in druge arheološke najdbe. Naslovnik eseja v obliki pisma je *Celsus*, morda identičen s Celzom, avtorjem spisa *Resnični nauk*, v katerem je napadel kristjane in ki ga je zavrnil Origen (okoli leta 245) v delu *Contra Celsum*. Celz naj bi bil po Origenu epikurejec iz antoninskega obdobja, ki je poleg omenjenega dela napisal tudi razpravo o čarovništvu, torej bi bil idealen Lukijanov naslovnik. Lukijan v njem razgalja Aleksandra, ki je v Abonutejhu, manjšem paflagonijskem mestu, ustanovil Glikonov kult s preročiščem. Glikon, krotka kača velikanka, naj bi bil novi Asklepij, kult Asklepija in Higijeje pa je v Abonutejhu obstajal že prej in zelo verjetno tudi z njim tesno povezan kult kače. Aleksander, ki je bil nedvomno zelo močna osebnost, se je razglasil za božjega človeka, sina enega od Asklepijevih sinov Podalejrija. Preročišče, ki je uživalo v rimskem imperiju veliko slavo – po njegovi prerokbi se je ravnal tudi glavni štab vojske Marka Avrelija v času markomanskih vojn –, je obstajalo vsaj še stoletje po Aleksandrovi smrti, saj je dokumentirano na novcih vse do Trebonijana Gala (251–253), ko je novčno kovanje prenehalo, zelo verjetno pa je živelo še naprej.

²⁷⁹ F. Jacoby, *Fragmente der griechischen Historiker*.

Lukijan je eden najvidnejših, čeprav kontroverznih predstavnikov druge sofistike, renesanse grškega slovstva v 1. in 2. stoletju po Kr. Pisal je v elegantno preprostem jeziku in stilu, ki sta temeljila na zanj značilnem občutku za zmernost. Te se je držal tudi pri uporabi atiške grščine in grajal ekstremneže, ki so z aticizmi pretiravali.

M. Š. K.

Literatura: Baldwin 1973, Jones 1986, Macleod 1987, Mestre, Gómez (ur.) 2010, Robinson 1979, Sovrè 1946, Šašel Kos 1985.

KAKO JE TREBA PISATI ZGODOVINO²⁸⁰

Uvodoma Lukijan omeni, kako je v času kralja Lizimaha (enega naslednikov Aleksandra Velikega) prebivalce Abdere – ti so bili znani po svoji omejenosti – po uprizoritvi Evripidove Andromede zaradi zelo sugestivne igre igralca Arhelaja prizadela »tragiška« mrzlica.

2 Če si torej dovolimo primero, kot pravijo, je »abderitsko zlo« zdaj prizadelo velik del literarnega sveta. Pa ne da bi uprizarjali tragedijo – zabloda bi bila manjša, če bi bili obsedeni od jambov koga drugega, pa še dobrih povrhu – ne, odkar je namreč prišlo do sedanjega položaja, vojne z barbari, poloma v Armeniji in nato zmag, ki so se vrstile druga za drugo, že prav vsak piše zgodovino. Še več, vsi hočejo biti Tukididi, Herodoti in Ksenofonti in zdi se, da je izrek »vojna je mati vsega« resničen, saj je na mah spočela kopico zgodovinarjev. [...]

5 In vendar jih mnogo misli, da za to dejavnost ne potrebujejo nobenega nasveta, podobno kot ne potrebujejo kakega posebnega znanja pri hoji, gledanju ali hranjenju; nasprotno, prepričani so, da je pisanje zgodovine povsem preprosta stvar, ki se ji z lahkoto priučiš; po njihovem mnenju jo obvlada vsak, ki lahko izrazi z besedami to, kar mu pride na misel. Tudi sam veš, prijatelj, da zgodovina ne sodi med stvari, ki se jih človek nauči in jih zlahka piše; kot vsaka druga literarna zvrst zahteva ta še posebno veliko premišljanja, zlasti če želi kdo ustvariti »trajno dobrotno«, kot pravi Tukidid. Vem, da jih ne bom mnogo spreobrnil, nekaterim se bom zdel celo zoprni, predvsem tistim, ki so svojo zgodovino že končali in predstavili občinstvu. [...]

7 Kar se tiče napak v zgodovinopisju, bi ti ob poglobljanju vanj odkril prav take, kot sem jih sam opazil pri poslušanju, posebej če bi prisluhnil kar vsem po vrsti. Vendar bi bilo zdaj umestno, če kot primer navedem nekaj slabo napisanih zgodovinskih sestavkov. Oglejmo si prav res veliko napako: to namreč, da veliko

²⁸⁰ Prevod in opombe M. Šašel Kos.

zgodovinopiscev zanemarja pripoved o dogodkih in se dolgo zamudi pri hvali vladarjev in poveljnikov, pri čemer domače kujejo v nebo, sovražnikove pa blatijo brez vsake mere. Ne zavedajo se, da tisto, kar loči in razmejuje zgodovino od slavospeva, ni le nezatna ožina, ampak je med njima velik zid oziroma, če si izposodimo primeroma iz besednjaka glasbenikov, med njimi sta dve celi oktavi. Pisec slavospeva misli zgolj na to, kako bi čim bolj hvalil in laskal tistemu, ki ga hvali, zato mu bo malo mar, če bo dosegel cilj tudi z lažjo. Zgodovina pa ne prenese laži, niti majhne ne, nič bolj kot sapnik ne more sprejeti vase tistega, kar kdo pogoltne, kot vedo že sinovi zdravnikov.

8 Poleg tega se taki pisci ne zavedajo – tako se vsaj zdi –, da so namen in pravila poezije in pesmi popolnoma drugačna od zgodovinskih. Pri poeziji je namreč svoboda neomejena in pesnikova volja je edini zakon. Navdihnjen je od boga in prepustil se je Muzam; če hoče torej vpreči v voz krilate konje, drugim pa ukaže teči po vodi ali po vrhu žitnih klasov, mu ne bo nihče zameril. [...]

V takšnih opisih pokrajin in votlin se izživljajo zato, ker ne znajo razlikovati med pomembnim in nepomembnim oziroma sploh ne vedo, kaj bi pisali; ko pa se znajdejo sredi kopice pomembnih dogodkov, so podobni novo obogatelemu služabniku, ki je pred kratkim dedoval po gospodarju, pa ne ve niti, kako se je treba obleči, niti kako olikano vesti. Kadar ima na razpolago ptičje, svinjsko ali zajčje meso, se velikokrat baše s kašo ali s prekajenim mesom, dokler skoraj ne počne od hrane.

20 Ta mož torej, ki sem ga omenil, je rad opisoval tudi povsem neverjetne rane in nenavadne smrti; kako je bil nekdo ranjen v palec na nogi, pa je na mestu izdihnil, ali kako je poveljnik Prisk²⁸¹ le zakričal, pa je na mah umrlo sedemindvajset sovražnikov. Za število padlih je navajal lažne številke, ki se niso ujemale z uradnimi navedbami častnikov. Tako naj bi pri Evropu²⁸² padlo 70.236 sovražnikov, na rimski strani pa le dva ob devetih ranjencih. Mislim, da ne bi nihče, ki je pri zdravi pameti, verjel takim podatkom. [...]

Lukijan pred naslednjim odlomkom omenja takšne zgodovinarje, ki napišejo bodisi preveč velikopotezen uvod glede na skromno zgradbo dela bodisi uvod izpustijo, misleč, da je tako napravil tudi Ksenofont, ki je le navidezno začel *in medias res*, dejansko pa njegovo pripoved uvaja vsebinski uvod.

²⁸¹ M. Staius Priscus, vladarski namestnik v Kapadokiji.

²⁸² Mesto v Siriji ob Evfratu, kjer je leta 165 odločilna bitka.

Vendar je vse to še moč prenesti, saj gre večinoma za napake v izražanju in razporeditvi; da pa si kdo izmisli celo lego mest in se pri tem zmoti ne le za nekaj parasang,²⁸³ ampak za cele dneve hoda, kakšnemu stilu pisanja je to podobno. Eden takih piscev je na primer tako malomarno zbiral podatke, da je pogršil celo v tem, kar bi lahko izvedel od vsakega Sirijca ali pa iz pogovorov pri brivcu, kjer se menijo o takih stvareh. Tako je za Evrop dejal naslednje: »Mesto Evrop leži v Mezopotamiji, dva dni hoda od Evfrata; naselili so ga prebivalci Edese.«²⁸⁴ Kaže, da mu to ni bilo dovolj, pa je ta odlični pisec v isti knjigi dvignil celo moje rojstno mesto Samosato z akropolo in obzidjem vred in jo prestavil v Mezopotamijo; tam naj bi jo po njegovem obkrožali reki, ki naj bi tekli v njeni neposredni bližini in bi se skoraj dotikali njenih zidov. Je pa res smešno, dragi Filon, če se bom moral zdaj pred teboj zagovarjati, da nisem niti Part niti iz Mezopotamije, kamor me je ta občudovanja vredni zgodovinar tako mimogrede prestavil. [...]

Nič manj se ni osmešil tale, dragi Filon, ki še nosu ni pomolil iz Korinta, niti do Kenhrej²⁸⁵ ni prišel, kaj šele da bi bil videl Sirijo ali Armenijo, pa je takole začel, če se prav spominjam: »Oči so zanesljivejše od ušes. Pisal bom torej le o tem, kar sem sam videl, ne pa o stvareh, o katerih sem samo slišal.« Tako natančno je vse videl, da je za partske kače²⁸⁶ trdil (kača je namreč pri Partih znamenje za vojaško enoto in označuje, če se ne motim, tisoč mož), da so žive in ogromne zveri, ki živijo v Perziji, malo nad Iberijo; Parti jih privežejo na velike kole, jih dvignejo visoko v zrak in z njimi povzročajo že iz daljave preplah, medtem ko se približujejo. V samem spopadu pa, ko se mož bojuje z možem, jih osvobodijo in spustijo nad sovražnike. Že precej naših so takole požrle, okoli drugih pa so se ovile, jih zadušile in zmečkale. O tem se je bil baje sam prepričal, ko je prizor na varnem opazoval z visokega drevesa. Prav je storil, da se ni zverem izpostavljal iz prevelike bližine, saj bi utegnili izgubiti odličnega pisatelja, ki se je poleg vsega v tej vojni še mimogrede proslavil s številnimi slavnimi dejanji. Udeležil se je več bitk, pri Suri²⁸⁷ naj bi bil celo ranjen, pa se je tedaj gotovo le sprehajal med Kranejem in Lerno.²⁸⁸ Vse te zgodbe je prebiral pred Korintčani, ki so dobro vedeli, da niti na steno naslikane bitke ni videl, še orožja ni poznal in bojnih naprav in niti tega ni vedel,

²⁸³ Parasanga je perzijska merska enota, ki je enakovredna eni petini dnevnega hoda: 5550 m.

²⁸⁴ Mesto v Siriji.

²⁸⁵ Kenhreje: korintsko pristanišče.

²⁸⁶ Bile so iz blaga.

²⁸⁷ Utrjeno mesto ob Evfratu.

²⁸⁸ Kranej in Lerna sta bili predmestji Korinta.

kaj pomenijo besede kot vojaški oddelki in naborni sezname. Še zavedal se ni, da zamenjuje bočno falango s krilom vojske, to pa s čelno linijo.

Najboljši pa je bil nekdo, ki je vse, kar se je bilo zgodilo v Armeniji, Siriji, Mezopotamiji, na Tigrisu in v Mediji, od začetka do konca skrčil na manj kot petsto vrstic in pravi, da je napisal zgodovino. Naslov pa toliko, da ne presega cele knjige: »Antiohijan, zmagovalec na Apolonu posvečeni tekmi.« V deških letih, mislim, naj bi bil zmagal v teku na dolgo progo: »Oris nedavnih rimskih junaštev v Armeniji, Mezopotamiji in Mediji«. [...]

34 Trdim torej, da res dobrega zgodovinarja odlikujeta predvsem dve najpomembnejši lastnosti, in sicer sta to razumevanje političnega dogajanja in sposobnost posredovanja. Od teh se prve ne da naučiti, ker je namreč dar, drugo pa si je moč pridobiti z veliko vaje, z nenehnim delom in posnemanjem starih vzorcev. Glede teh dveh stvari so moji napotki in nasveti odveč. Naša knjiga žal ne more napraviti ljudi pametnih in pronicljivega duha, če niso takšni že po naravi. Zelo veliko ceno bi imela, še več, bila bi neprecenljiva, če bi mogla preustvarjati in predelovati lastnosti do te mere; to bi namreč pomenilo spreminjati svinec v zlato in kositer v srebro ali pa preobraziti Konona v Titorma in Leotrofida v Milona.²⁸⁹

35 Kje pa se potem kaže korist prave metode in kje lahko svetujemo? Ne pri ustvarjanju, ampak v pravilni uporabi posameznih elementov. [...]

39 Zgodovina ima le eno nalogo: zapisati dejanje tako, kot je bilo storjeno. Tega pa pisec ne bi mogel, dokler se boji Artakserksa, ker je njegov zdravnik,²⁹⁰ ali pa upa, da bo dobil kot nagrado za hvalospeve v svojem delu škrlatni kaftan, zlato ogrlico ali nisajskega konja. Tega nista delala niti Ksenofont, ki je bil nepristranski zgodovinar, niti Tukidid. Nasprotno, tudi če bi kdo gojil osebno sovraštvo, bo javno mnenje toliko bolj upošteval in postavljaj resnico daleč nad svoje čustvo, seveda pa tudi prijatelju, ki je v zmoti, ne bo prizanašal.

To je, kot sem dejal, ena glavnih značilnosti zgodovine in le resnico je treba gojiti, če se kdo odloči za zgodovinarstvo, za vse druge stvari naj se ne meni. Z eno besedo, le eno merilo, en vatel je treba imeti pred očmi, ne poslušalstva tega trenutka, temveč tiste, ki bodo vzeli delo kdaj pozneje v roke. [...]

41 Takšen naj bo torej zgodovinar: neustrašen, nepodkupljiv, svobodnih nazorov, prijatelj odkritosrčne besede in resnice, ki bo figam rekel fige in koritu korito, kot pravi pisec komedij; nanj ne bo vplivalo niti sovraštvo niti prijateljstvo,

²⁸⁹ Konon je bil znan po majhni postavi, Titormos je bil velik in močan pastir, Leotrofid atenski strateg silno suhe postave, Milon pa eden najbolj znanih atletov iz antike.

²⁹⁰ Neimenovani zdravnik Artakserksa II. je bil Ktezias, katerega zgodovinsko delo je veljalo za nezanesljivo.

nikomur ne bo prizanašal, ne bo se dal zapeljati usmiljenju, občutku sramu in obrekovanju. Sodil bo nepristransko, blagohotno razpoložen do vseh, ne da bi se preko mere nagibal na eno stran, tujec v svojih knjigah in brez domovine, samostojen, nobenemu vladarju podložen; ne bo razmišljal, kaj bo ta ali oni mislil, ampak bo zgolj beležil dejstva.

42 Tukidid je postavil zelo dobro pravilo: v zgodovinopisju je strogo ločil med neoporečnim in slabim, posebej ko je videl, da seže občudovanje Herodota do te mere, da se njegove knjige imenujejo po Muzah. Tukidid sam namreč pravi, da raje napiše »trajno dobrino« kot priložnostni nagradni spis; izogiba se vsega, kar diši po bajkah, in poznejšemu rodu raje zapušča resnično sliko dogodkov. Poudarja tudi vprašanje koristnosti in namena pravilno zasnovane zgodovine: ljudje se tudi pozneje lahko znajdejo v podobnih okoliščinah; v takem primeru, pravi, je pomembno, da bodo znali sporočila iz preteklosti pravilno uporabiti za reševanje lastnih problemov. [...]

56 Naglost je v vsakem primeru koristna, posebej če ne manjka snovi. Ne boš je dosegel s krajšanjem besed in stavkov, ampak predvsem z ozirom na sam predmet. V mislih imam namreč tole: če na hitro preletiš majhne in nepomembne stvari, ti ne bo zmanjkalo časa za obravnavanje večjih; precej je treba seveda tudi izpustiti. Kadar gostiš prijatelje in je vse pripravljeno, ne boš sredi raznih kolačev, perutnine, školjk, mesa divjih prašičev, zajcev in tuninih zrezkov ponudil še slanika in kaše zgolj zato, ker je tudi to dvoje na razpolago; take cenene malenkosti boš opustil.

57 Posebej zmerno boš opisoval pogorja, utrdbe in reke, kajti dolgoveznost bi utegnila učinkovati kot neokusno šopirjenje z lastnimi besedami. Zgodovina naj ti ne bo pretveza za razkazovanje tvojih tovrstnih sposobnosti; dotakni se le najosnovnejšega za jasnost in lažje razumevanje ter preidi na bistvo in se skušaj ob vsaki priložnosti izogniti ptičjemu letu in podobnim skušnjavam. Tega celo pri Homerju, pesniku širokega duha, ni najti. [...]

Če nanese, da je treba uvesti govornika, naj bodo besede kolikor mogoče v skladu z osebo in predmetom in čim bolj jasne. Šele tedaj lahko postaneš govornik in pokažeš svoj govorniški dar.

S hvalo in grajo je bolje varčevati, premišljena naj bo in brez obrekovanja, podkrepjena z dokazi, kratka in ob primernem času, saj nismo na sodišču. Sicer si boš zaslužil enako obsodbo kot Teopomp, ki je prepirljivo obtoževal vse po vrsti in mu je to prešlo v navado; bolj upravičeno bi ga lahko prištevali k piscem obtožb kot zgodovine.

60 Če se zgodi, da se ne moreš izogniti kaki bajki, jo sicer povej, a ne verjemi

v celoti; nepristransko jo posreduj, bralci pa naj ugibajo o njej, kar hočejo. Ti se ne izpostavljaš in ne nagibaš na nobeno stran.

61 V splošnem pa si zapomni to, kar pogosto ponavljam: ko pišeš, se ne oziraj zgolj na trenutne okoliščine in na to, da te bodo hvalili in cenili tvoji sodobniki, ampak imej v mislih trajno vrednost dela in piši raje za prihodnji rod; terjaj račun za knjigo od njih, da se bo o tebi govorilo: »Bil je svoboden mož, odkritosrčne narave, brez sence prilizovanja ali klečeplaznosti, poosebljena resnica.« Tole si bo vsak, kdor je pameten, postavil za cilj, brez ozira na trenutna, zgolj enodnevna pričakovanja.

LAŽNI PREROK ALEKSANDER

1 Morda si misliš, moj dragi Celz, da je zadeva, za katero si me prosil, prava malenkost in nič posebnega: naj ti napišem in pošljem knjigo o življenju sleparskega čarodeja Aleksandra iz Abonutejha, o njegovih domiselnih in drznih načrtih in zvijačah. Pa vendar, če bi kdo hotel natančno preučiti vsako podrobnost posebej, ne bi bila to nič manjša naloga, kot popisati dejanje Filipovega sina Aleksandra. Slednjega je v veliki meri odlikovalo junaštvo, nič manj kot prvega podlost. Če pa bi bil ob branju moje pripovedi pripravljen spregledati napake in sam v njej dopolniti pomanjkljivosti, se bom zate lotil te težke naloge in skušal po svoji moči očistiti Avgijev hlev. Ne celega seveda, iz njega bom prinesel le nekaj košar, toliko da boš mogel po njih presoјati, kako velika in nedopovedljiva je bila količina gnoja, ki ga je v mnogih letih nagrmadilo tri tisoč glav goveda. [...]

5 Ko je bil še deček in zelo čeden, kar se je dalo sklepati po ostankih prijetnega videza v kasnejših letih in slišati od tistih, ki so pripovedovali njegovo zgodbo, je brez pomisleka prodajal svoje čare in za denar občeval s tistimi, ki so si to želeli. Med drugimi je bil njegov občudovalec neki vrač, eden tistih, ki oglašajo razne čarovnije, čudežne zakletve, ljubezenske napatke, uroke proti sovražnikom, napotke za odkopavanje zakladov in dedovanje posestev. Ko je opazil, da je dečko nadarjen in še kako pripravljen, da mu pomaga pri njegovih poslih, saj ni bil nič manj prevzet od vračevih goljufij, kot je bil ta od dečkove lepote, ga je izučil v svojem poklicu in s pridom uporabljal za pomočnika, služabnika in sla. Javno je baje nastopal kot zdravnik, poznal pa je, kot pravi Homer za ženo Egipčana Thona, veliko zdravilnih mešanic: mnogo koristnih seveda, vmes pa tudi pogubne.

Znanje o njih je podedoval Aleksander in jih kasneje uporabljal v svoje namene. Njegov učitelj in občudovalec je bil po rodu iz Tiane, eden tistih, ki so obkrožali znanega Apolonija²⁹¹ in dobro poznali njegovo malho trikov. Sam torej vidiš, iz kakšne šole je izšel človek, o katerem ti pripovedujem. [...]

²⁹¹ Apolonij iz Tiane: grški filozof neopitagorejec iz 1. stoletja po Kr., iz mesta ob

22 Aleksander je torej vedeževal in prerokoval ter pri tem uporabljal veliko mero bistrosti in povezoval ugibanje z domiselnostjo, na nekatera vprašanja je odgovarjal zavito in dvoumno, na druga pa celo povsem nejasno; to se mu je namreč zdelo preroško. Nekateri je odvrčal od njihovih namer, drugim je dajal poguma, kakor je domneval, da bi bilo najbolje; nekaterim je predpisal posebne terapije in način življenja, kajti poznal je, kot smo rekli že na začetku, veliko koristnih zdravil. Najbolj je cenil kitmide, ime, ki si ga je sam izmislil za pomirjujoče mazilo, napravljeno iz medvedove masti. Pričakovanja, napredovanja in nasledstva posestev je vedno preložil na kasnejši čas ter dodal, da »se bo vse zgodilo, ko bom hotel in ko me za to poprosi moj prerok Aleksander in moli za vas«.

23 Cena, določena za vsako prerokbo, je bila drahma in dva obola. Nikakor ne misli, prijatelj, da je bila nizka in da tovrstni zaslužek ni bil velik, na leto je znašal sedemdeset ali osemdeset tisoč, kajti ljudje so bili tako nenasitni, da so izročali vsak po deset ali petnajst vprašanj. Tega, kar je prejemal, ni porabljal zase niti ni kopičil bogastva, ampak je imel tedaj okoli sebe že celo vrsto sodelavcev, služabnikov, zbiralce informacij, pisce in čuvaje prerokb, tajnike, pomočnike, ki so zvitke pečatili, in razlagalce; vsakemu je dal toliko, kolikor je zaslužil.

24 Nekateri je nato pošiljal na tuje, da bi med raznimi ljudstvi razširjali govornice o preročišču in pripovedovali, da napoveduje bodočnost, da lahko najde ubegle sužnje, da odkriva tatove in roparje, zna napovedovati, kje je treba izkopati zaklad, ozdravlja bolne, nekateri pa je celo obudil od smrti. Ljudje so se gnetli in prerivali na vseh straneh, žrtvovali in darovali zaobljubljene darove, dvakrat toliko pa so dajali božjemu preroku in učencu. Razglašen je bil namreč tale rek:

»Mojega slugo preroka častite, tako vas pozivam,
ni mi toliko mar bogastva, kot mi je preroka.«

25 Ko se je končno precej pametnih ljudi prebudilo, lahko bi rekli iz globoke pijanosti, in se povezalo proti njemu, zlasti Epikurjevi privrženci, in so v mestih počasi spregledali vso čarovnijo in narejenost igre, je proti njim izdal grozilno svarilo, rekoč, da je v Pontu vse polno brezbožnežev in kristjanov, ki so si o njem drznili govoriti vse najslabše; pozval je ljudi, naj takšne izženejo s kamni, če hočejo, da jim bo bog še milostljiv.

Lukijan opiše, kako je imel Aleksander v Italiji mrežo sodelavcev, ki so raziskovali javno mnenje in ga obveščali o aktualnih vprašanjih, tako da je lahko pripravil odgovore, še preden so odposlanci prispeli k njemu.

cesti, ki je vodila skozi kilikijska vrata do pogorja *Taurus*.

38 Vse to je bil pripravil v skladu z okoliščinami v Italiji, za podobne priprave pa je poskrbel tudi doma. Uvedel je praznovanje misterijev s procesijami sveč in svečeniškim bogoslužjem, ki naj bi trajalo za vse večne čase tri dni zaporedoma. Prvi dan so tako kot v Atenah izdali oglas, ki se je glasil: »Če je prišel kak brezbožnik, kristjan ali epikurejec, da bi skrivaj opazoval obrede, naj odide! Naj tisti, ki verjamejo v boga, z nebeškim blagoslovom proslavijo misterije!« Misteriji so se nato začeli z izgonom, ki ga je sam vodil in govoril: »Ven s kristjani!« in vsa množica je v odgovor zakričala: »Ven z epikurejci!« Nato je sledil Letin porod, Apolonovo rojstvo, njegova poroka s Koronido²⁹² in Asklepijevo rojstvo. Drugega dne je bilo na sporedu prikazovanje Glikona²⁹³ in rojstvo boga.

Na tretji dan je bila predstavljena poroka Podalejrija²⁹⁴ z Aleksandrovo materjo; imenoval se je Dan bakel, ker so na ta dan prižgali bakle. Za konec je bila prikazana ljubezen med Seleno in Aleksandrom in rojstvo Rutilijanove žene. [...]

48 Izmed različnih lopovščin, ki jih je zagrešil, ti bom omenil največjo predrznost tega podleža. Ker zaradi zaupanja, ki ga je užival pri Rutilijanu, ni imel majhnega vpliva na vladno palačo in dvor, je tja poslal prerokbo v času, ko je bila vojna v Germaniji na višku in se je končno sam pokojni vladar Mark Avrelij spopadel z Markomani in Kvadi. Prerokba je zahtevala, da vržejo v Ister dva živa leva skupaj z veliko količino dišav in drugih dragocenih daritev. Vendar bo bolje, da ti jo dobesedno navedem:

»V Istra besneče valove, v to reko od Zevsu poslano,
vreči ukažem služabnika dva mogočne Kibeles,
zvéri, ki v gorah živita, in vse, kar v Indiji raste,
cvetje, dišeča zelišča; in temu takoj bo sledila
zmaga in slava velika, dolgo zeleni mir z njima.«

Storili so, kar je zahteval, leva pa sta preplavala na sovražni breg, kjer so ju barbari s kiji pobili, misleč, da sta nekakšna neznana psa ali volkova; našo stran je takoj doletela najhujša katastrofa, v kateri jih je padlo na en mah skoraj dvajset tisoč. Temu so sledili dogodki okoli Akvileje; le za las je manjkalo, da mesto ni padlo v sovražne roke. Aleksander je preobrat dogodkov hladnokrvno zagovarjal s tem, da je navedel znano delfsko opravičilo v zvezi s prerokbo Krojzu: bog je sicer napovedal zmago, ni pa pojasnil, ali je imel v mislih Rimljane ali sovražnike.

²⁹² Koronida je bila kraljevska hčerka iz Orhomena, ki jo je ljubil Apolon. Ker se je še noseča poročila, je Apolon prosil Artemido, da jo ubije, še nerojenega Asklepija pa je rešil.

²⁹³ Glikon: kača, ki je poosebljala boga preročišča v Abonutejhu, novega Asklepija.

²⁹⁴ Podalejrij: sin Asklepija in Epione, izučen v zdravilstvu.

KASIJ DION

Kasij Dion (*L. Claudius (?) Cassius Dio Cocceianus*)²⁹⁵ je bil najpomembnejši grški zgodovinar s konca 2. stoletja po Kr. in prve polovice 3., po rodu iz premožne senatorske družine iz Nikaje (zdaj Iznik) v Bitiniji, kar sam omenja v svojem delu (75,15,3). Oče Kasij Apronijan je bil pod cesarjem Komodom vladarski namestnik v Kilikiji in Dalmaciji. Dion je očeta spremljal na službeno mesto v Kilikijo (72,7,2), Dalmacijo pa je pozneje (222–226) tudi sam upravljal. Domnevna vez njegove družine z retorjem Kokejanom Dionom (*Cocceianus Dio*, pozneje z vzdevkom Hrizostom) ni pojasnjena. Dion se je od začetka Komodove vlade do prvih let Severove mudil v Rimu (72,4,2; 73,3,2); okoli 205 je bil konzul *suffectus* (nadomestni konzul, ki ni dal imena tekočemu letu). Pozimi 214–215 je spremljal Karakalo v Nikomedijo, nedvomno kot član vladarjevega sveta. Vest o oklicu cesarja Makrina ga je dosegla v Rimu, leta 218 je pod njim opravljal službo kuratorja v azijskih mestih Pergamonu in Smirni (79,7,4). Pod Elagabalom je dobil mesto prokonzula v Afriki, na koncu svoje kariere, takoj po namestništvu v Dalmaciji, pa je upravljal še provinco Zgornjo Panonijo (do leta 228). Leta 229 ga je Aleksander Sever posebej odlikoval z drugim konzulatom kot svojega kolega v tej najvišji funkciji, vendar mu je svetoval, naj se umakne iz Rima, ker se ni čutil dovolj močnega, da bi ga zaščitil pred sovraštvom pretorijancev, ki si ga je Dion nakopal v času svojega namestništva v Zgornji Panoniji (pretorijanci so bili namreč v največji meri rekrutirani prav iz te province). Mnogo časa je tedaj in prej prebil v Kapui, kjer je imel posesti, po konzulatu pa se je umaknil v rodno Bitinijo, deloma tudi zaradi boleznih nog.

Ob nastopu vlade Septimija Severa je Dion napisal knjižico o sanjah in drugih napovedih Severovega vzpona na prestol, ki je pri vladarju naletela na zelo ugoden odziv, kar ga je spodbudilo, da je v posebni knjigi opisal tudi Severove državljanske in druge vojne (193–197). Kmalu nato je začel zbirati gradivo za svoje glavno delo *Rimska zgodovina* (*Romaikè historia* ali *Romaiká*) v 80 knjigah, v katerem sta zaobseženi tudi obe prvi deli, ki se nista ohranili v samostojni knjižni obliki. Zgodovina Rima obsega obdobje od prihoda Eneja v Italijo do Dionovega drugega konzulata leta 229. Dion, ki je bil po rodu Grk, vendar je na sodobnost in rimsko tradicijo gledal z očmi rimskega državljana in senatorja, je edini znani antični

²⁹⁵ Za ime prim. M. M. Roxan, *Roman Military Diplomas* 2, 1985, št. 133.

zgodovinar, ki se je lotil tako zahtevne naloge in jo tudi izpeljal. Žal so se ohranile le knjige od 36. do 54. (obdobje od leta 68 do 10 pr. Kr., 36. knjiga je na začetku poškodovana), od 55. do 60. knjige (od leta 9 pr. Kr. do 46 po Kr.) so ohranjeni obširni fragmenti, medtem ko se jih je od drugih ohranilo le malo. Za rekonstrukcijo besedila so pomembni izvlečki bizantinskih epitomatorjev, od katerih so najpomembnejši *Epitome* meniha Ksifilina iz Trapezunta iz druge polovice 11. stoletja, ki je izpisal Dionove knjige od 36. do 80., ter izvlečki, ohranjeni v Zonarovi *Svetovni zgodovini* (*Epitomè historiôn*) iz začetka 12. stoletja.

Zgradba Dionovega dela je izrazito osebna, sicer analistična, vendar ne dosledno, saj vsebuje mnogo digresij, vsebina je smiselno razdeljena na dekade in pentade. Knjige od 1. do 40. so obravnavale obdobje od prihoda Eneja do nastopa Cezarjeve vlade; od 41. do 50. državljanske vojne; 51. se začne z Oktavijanovo zmago pri Akciji, ki je bila za Diona kot začetek monarhične vlade pomembna prelomnica. Od te knjige dalje kaže njegovo pisanje veliko značilnosti biografskega načina zgodovinopisja.

Dion je najpomembnejši zgodovinar v cesarskem obdobju; za konec republike in začetek principata je poleg Apijana najboljši vir. Posebej dragoceni so podatki iz njegove sodobnosti, saj obstajata za to obdobje le še Herodijanova *Zgodovina* in delo zelo sporne vrednosti, *Historia Augusta*; Dion je od vseh najzanesljivejši. Sam piše, da je deset let zbiral podatke za rimsko zgodovino, dvanajst nadaljnjih pa je gradivo urejal in pisal (72,23,5). Verjetno je začel s pisanjem okoli leta 202. V enem od ohranjenih fragmentov osvetli svoj selektivni način pisanja: čeprav je prebral tako rekoč vse, kar je bilo o tem napisanega, je v pripoved vključil zgolj to, kar je smatral za pomembno (1,2). Nedvomno so mu bili znani antični avtorji, ki so se ohranili do danes, čeprav omenja le Livija (67,12,4), Salustija (40,63,4) in Arijana (69,15,1). Kot vira izrecno navaja Avgustovo avtobiografijo (44,35,3) in Hadrijanove spise (66,17,1; 69,11,2), zelo pogosto pa, kot je bila tedaj navada, anonimne vire. Nedvomno je za opis sodobnosti uporabljal tudi primarne vire kot npr. senatske akte. V delu pogrešamo njegovo lastno interpretacijo dogodkov, kajti stališča, ki jih do njih zavzema, redko sežejo čez stopnjo splošno veljavnih formalnih ugotovitev. Za njegovo zgodovinsko razmišljanje sta zato toliko bolj pomembna po več deset strani dolga govora iz 52. knjige, s katerima naj bi Agripa in Mecenat Avgustu svetovala pri oblikovanju nove vlade. Dionovo mnenje, ki je naklonjeno monarhični oblasti, pride do izraza v Mecenatovem govoru. Krščanstva Dion ne omenja, pač pa ima zanj velik pomen vse nadnaravno. Nevarnosti,

ki je grozila iz barbarika, ni pravilno ocenil; izogibal se je podrobnosti. Pazil je na lep jezik v stilu Tukidida in Demostena, čeprav je poudaril, da težnja po lepem izrazoslovju pri njem ni nikdar prevladala nad iskanjem resnice, kajti trudil se je, da bi bil pri pisanju kar se da natančen (Fr. 1,2).

M. Š. K.

Literatura: Carey 1914–1927, Gowing 1992, Juntunen 2013, Millar 1964, Šašel Kos 1986.

RIMSKA ZGODOVINA

Uvod (1,1)²⁹⁶

Čeprav sem prebral tako rekoč vse, kar je kdo o kom napisal, za svojo zgodovino nisem uporabil vsega, temveč sem odbral tisto, kar se mi je zdelo primerno. Poleg tega sem, kakor je to pač dopuščala snov, ubiral mičen jezik, vendar naj bralec zaradi tega nikar ne podvomi v resničnost napisanega, kakor se je že primerilo nekaterim piscem; jaz sem si namreč prizadeval tako za mičen slog kakor za resnico.

Pričel bom s tistim mestom v preteklosti, od koder sem imel na voljo dovolj jasna poročila o tem, kar se je v tej deželi, v kateri živimo, dogajalo.

Enej je po trojanski vojni prispel do Aboriginov, nekdanjih prebivalcev na mestu današnjega Rima, ki jim je v tistem času poveljeval Favnov sin Latin. Pristal je pri Lavrentu, ob ustju reke Numikij, kjer naj bi se po božji volji pripravil na ustanovitev naselbine; Latin, poglavar dežele, je Eneju naselitev skušal preprečiti in v spopadu, ki je sledil, je bil poražen. Zaradi sanj, ki sta jih zatem oba sanjala, sta se moža spravila med seboj; Latin je Eneju dovolil naselitev in mu dal svojo hčer Lavinijo v zakon. Nato je Enej ustanovil mesto in ga imenoval Lavinij, dežela je dobila ime Latij in tamkajšnji ljudje ime Latini.²⁹⁷

Sledi odlomek, ki je vzet iz Dionovega opisa Oktavijanovih ilirskih vojn v letih 35–33 pr. Kr. Vojna, ki je bila zelo krvava, je bila usmerjena predvsem proti Japodom, Panoncem in Delmatom. Bolj izčrpno je o jih pisal Apijan. Dion najprej poroča o padcu Metuluma. Ta bitka je omenjena celo pri Prešernu: »... kako Metulum se Avgustu brani«, ker so v njegovem času napačno menili, da je bilo to japodsko mesto v Sloveniji, v Metulah ali Metliki. Iskati ga je treba nekje pri Ogulinu, verjetno v Viničici. V naslednjem odstavku Dion najprej na kratko opiše ljudstvo Panoncev in način njihovega življenja ter poudari, da razmere v Panoniji sam dobro pozna, ker je

²⁹⁶ Prevod in opombe G. Pobežin.

²⁹⁷ Lat. *Latium* za deželo in *Latini* za prebivalce.

bil tam guverner, nato pa govori o zavzetju njihovega najpomembnejšega mesta Siscije (zdaj Sisak). Kolops je reka Kolpa, Ister je grško ime za Donavo, Menas, ki je poveljeval v rečni bitki, pa je bil znameniti admiral sina Pompeja Velikega, Seksta, ki se je bojeval proti Antoniju in Oktavijanu.²⁹⁸

49,35–37²⁹⁹

To se je zgodilo kasneje; takrat je osvojitve drugih plemen poveril svojim legatom, sam pa se je bojeval proti Japodom. Plemena, ki so naseljena tostran gora, nedaleč od morja, je brez težav podvrgel, medtem ko so mu tista na samih vrhovih in na nasprotni strani pogorja dala precej opravka. Prebivalci so utrdili svoje največje naselje Metulum, zaporedoma odbili rimske napade, zažgali več oblegovalnih naprav in zbili na tla celo samega Cezarja, ki je skušal z nekega lesenega stolpa prestopiti na obzidje. Ker pa kljub temu ni odnehal od obleganja, temveč je pošiljal po nove in nove moči, so končno pod pretvezo, da se želijo pogajati, sprejeli v trdnjavo oddelek vojakov, ki so jih ponoči do zadnjega pobili, požgali hiše in se še sami usmrtili, marsikdo tudi ženo in otroke, tako da Cezarju ni prišlo ničesar v roke; niti tisti ne, ki jih je zajel žive, kajti tudi ti so si malo za tem vzeli življenje.

Ko so se ti torej pokončali, druge pa so osvojili brez težav ali omembe vrednega odpora, je Cezar krenil nad Panonco, kljub temu da ni imel nobenega vzroka za nasilje (nihče od njih mu ni v ničemer storil krivice); želel je namreč vaditi vojake in jih hkrati preživljati na tuj račun, ker je menil, da je pravično vse, kar stori močnejše oboroženi šibkejšim. Panonci prebivajo za Dalmacijo ob bregovih Istra, od Norika do evropske Mezije in živijo v primerjavi z drugimi zelo bedno življenje. Niti zemlja niti podnebje jim nista naklonjena, ne pridelujejo olja, tudi vina ne, razen v majhnih količinah in še tega zelo slabega, kajti večji del leta preživljajo ostro zimo in tako jedo kot pijejo le oves in proso. Vendar jih imajo za najhrabrejše od vseh, ki jih poznamo. Zelo srčni so in krvoželjni kot pač ljudje, ki nimajo ničesar, kar bi napravilo življenje vredno živeti in lepše. Tega nisem le slišal in čital, temveč sem se o tem dejansko prepričal v času, ko sem bil v provinci vladarski namestnik. Po poveljstvu v Afriki sem dobil v upravo Dalmacijo (ki jo je pred leti nekaj časa upravljal tudi moj oče) in Gornjo Panonijo; od tod natančno poznam njihove razmere in pišem iz lastne izkušnje. Ime izvira od njihovih tunik z rokavi, sešitih iz nekakih rezanih jermenov, ki jim po domače rečejo »pani«. Morda se tako imenujejo po njih, lahko pa, da ime izhaja od drugod. Nekateri Grki jim napačno

²⁹⁸ Glej komentar pri Šašel Kos 1986, 129 ss.

²⁹⁹ Prevod M. Šašel Kos.

pravijo Pajonci, kar je namreč nek star izraz, ki pa se ne nanaša na te kraje, temveč na pokrajino v Rodopih, blizu današnje Makedonije, vse do morja. Iz tega razloga bom sam označeval one za Pajonce, te tukaj pa Panonce. Tako se nazivajo sami in tako jih imenujejo Rimljani.

Proti temu ljudstvu se je torej Cezar tedaj bojeval. V začetku ni imel namena ničesar opustošiti niti ni dovolil ropati, dasi so prebivalci zapustili vasi na ravninah; upal je, da se mu bodo predali prostovoljno. Ko pa so ga na pohodu proti Siskiji ovirali, je v jezi dal požgati deželo in zapleniti vse, kar je mogel. Ko se je mestu približal, so domačini, ki so se sprva dali pregovoriti voditeljem, sklenili premirje in izročili talce, kasneje pa so zaprli vrata in se pripravili na obleganje. Dasi so imeli močno obzidje, so se zanesli zlasti na dve plovni reki. Ena od obeh, ki se imenuje Kolops (Kolpa), teče ob samem obzidju in se malo dlje izliva v Savo; sedaj obkroža celo mesto, kajti Tiberij je dal izkopati velik kanal, čez katerega spet doseže svojo prvotno strugo. Tedaj pa je bil med Kolopsom, ki je tekel ob samih zidovih mesta, in med Savo, ki je tekla malo proč, prazen prostor, ki so ga utrdili s palisadami in jarki. Cezar si je pri zaveznikih v bližini priskrbel čolne, jih spravil čez Ister in Savo in od tod na Kolops ter napadel upornike hkrati s pehoto in z ladjami, pri čemer je prišlo celo do nekaj rečnih bitk. Barbari so si pripravili drevake, tvegali z njimi odpor in na reki pobili mnogo rimskih vojakov, med njimi Sekstovega oproščenca Mena, in tudi na suhem sovražnika odločno zavračali, dokler niso izvedeli, da je nekaj njihovih zaveznikov padlo v zasedo in bilo ubitih. Tako so jih Rimljani zajeli, kar je povzročilo, da se je po pogajanjih predala tudi ostala Panonija.

Večji del 52. knjige, ki vsebuje dogodke zadnje tretjine leta 29 pr. Kr., zavzemata dva govora, ki ju v obliki antitetične razprave, podobne šolskim paralenim govorom (lat. *suasoriae*), govori Oktavijanova svetovalca Agripa in Mecenat. Govora, ki sta bila po vsem sodeč prvotno zasnovana kot samostojna kompozicija, poleg izčrpnih podatkov o začetku principata razkrivata tudi Dionove osebne poglede na politična, gospodarska in socialna vprašanja, ob katerih se kaže kot racionalen mislec, ki izhaja predvsem iz svojih izkušenj.

Agripov govor³⁰⁰

Takšni so bili torej vzponi in padci Rimljanov v 725 letih, v kraljevini, republiki

³⁰⁰ Prevod G. Pobežin.

in pod vladavino posameznikov.³⁰¹ Tedaj pa se je dejansko zopet vzpostavila monarhija, čeprav je hotel Cezar³⁰² položiti orožje in predati državne zadeve v roke senata in ljudstva. O tej odločitvi se je sicer najprej posvetoval z Agripo in Mece- natom (njima je namreč zaupal vse svoje načrte); Agripa je prvi prišel do besede in dejal: »Cezar, ne čudi se, če te bom skušal odvrniti od monarhije, čeprav bi si od nje obetal marsikatero korist, zlasti v primeru, ko bi ji ti vladal. Če bi seveda tudi ti imel od nje kake koristi, bi se zanjo celo zavzemal; toda monarhija vladar- jem še zdaleč ne prinaša enakih ugodnosti kakor njihovim bližnjim. Nasprotno: slednji si lahko brez spotike in posledic vsevprek grabijo, kar se jim zljubi, med- tem ko vladarje spremljajo zavist in razne nevarnosti. Zato sodim, da moram tu, kakor tudi v drugih zadevah, pozabiti na osebno korist ter upoštevati predvsem tvojo in skupno dobrobit.

Pretresimo torej lepo po vrsti lastnosti monarhije in se odločimo po svojem razumu ter preudarku. Prav gotovo namreč nihče ne trdi, da se moramo na vsak način odločiti za monarhijo, pa čeprav bi si od nje obetali koristi. V nasprotnem primeru bo vsekakor videti, da sta nam uspeh in sreča stopila v glavo ter nas spri- dila, ali celo, da smo vseskozi stremeli za monarhijo, medtem ko smo se skrivali za imenom tvojega očeta in hlinili spoštovanje do njegovega spomina, senat in ljudstvo pa sta nam služila le za pretvezo k našim pravi- ciljem, namreč, da bi si jih podjarmili, namesto ščitili pred netilci razdorov in spletk. V obeh primerih bi se morali zagovarjati. Le koga namreč ne bi popadla jeza, ko bi nas slišal govoriti eno in nato ugotovil, da nam je v mislih nekaj drugega? Zagotovo bi nas v tem primeru preziral bolj, kakor če bi takoj razkrili svoje načrte in se že od vsega za- četka zavzemali za monarhijo.

Uveljavilo se je namreč že mnenje, da je nasilje, naj se zdi to še tako sebično, človeku v naravi; vsakdo namreč, ki je izreden v tem ali onem pogledu, si lasti pra- vico do tega, da bi imel več kakor slabši od njega: kadar je uspešen, to pripisuje svojim sposobnostim, in kadar mu spodleti, ima to za posledico posredovanja višje sile. Toda kdor takšnim vzgibom služi s spletkarjenjem in zlonamernostjo, obvelja predvsem za hinavskega spletkarja in podlega pokvarjenca, takšnega mnenja, pa dobro vem, ti o sebi nikomur ne bi dovolil, ne v mislih ne v besedah, pa čeprav bi po tej poti zavladal vsemu svetu.

In seveda, kadar je nekdo tak v tem ali onem uspešen, je to v očeh ljudi ne- zasluženo, in kadar mu spodleti, je po njihovem prejel, kar mu gre. Tako je torej

³⁰¹ Tj. v času diktatur.

³⁰² Tj. kasnejši cesar Avgust; Dion navadno dosledno prečrkuje vsa imena, vendar ga tako kot Apijan in drugi imenuje *Kaísar* (tj. Cezar).

s tem in ko bi se mi sedaj začeli ozirati le nase, pa čeprav bi nam od začetka ne bilo nič takega v mislih, bi bili ljudje do nas bržkone enako nepopustljivi. [...]»

Mecenatov govor

Sicer pa naj zaključim s tole mislijo. Če boš sam, iz lastnih vzgibov, ravnal tako, kakor bi po tvojem moral ravnati nekdo drug na položaju vladarja, ne boš v ničemer grešil, temveč v vseh pogledih uspel in življenje bo prijetno ter varno. Vsi se bodo ozirali k tebi kakor k očetu, k rešitelju, ljubili te bodo, ko bodo videli, da je tvoje življenje pošteno in urejeno, ko bodo videli, da si uspešen vojskovodja, vendar ljubiš mir; ljubili te bodo, ko se boš vzdržal prevzetnosti in pohlepa, ko jih boš štel za sebi enake, ko ne boš bogatel na račun davkov, ko ne boš živel razkošno na račun njihove bede, ko ne boš živel razuzdano, medtem ko bi jim narekoval vzdržnost. Ljubili te bodo, ko boš vse to zamenjal za življenje, ki bo v vseh pogledih popolnoma enako njihovemu.

Tvoja varnost je torej odvisna samo od tebe, od tega, da nikomur ne storiš krivice, zato – pogum! Verjemi mi, da tako ne boš nikoli postal predmet sovraštva ali žrtev spletk. Tako so te stvari; in kadar je tako, moraš zagotovo lepo živeti, kajti, je mar še kaj lepšega, še kaka večja sreča, kakor ob lastnih odlikah uživati vse, kar je med ljudmi dobrega, in sméti tudi drugim vračati dobroto.

Premisli o vsem tem in o vsem, kar sem ti dejal. Zaupaj mi in ne zavrzi tega srečnega naključja, ki te je izmed vseh ljudi izbralo in te jim postavilo za vladarja. Če se boš torej že odločil za monarhijo, vendar se ogibaš nazivu »kralj«, kakor da bi se ga držalo prekletstvo, se mu pač odpovej in vladaj z imenom »Cezar«. In če ti je treba še kakega naslova, ti bodo ljudje naredili ime »diktator«, kakor so imenovali že tvojega očeta, tudi z drugimi izrazi te bodo povzdigovali, tako da boš lahko brez skrbi opravljal delo vladarja, ne da bi se moral vznemirjati zavoljo osovraženega naziva.

S temi besedami je Mecenat zaključil svoj govor. Cezar je obema izrekel priznanje za njune misli in predloge ter njuno odkritosrčnost, vendar se je nazadnje odločil za Mecenatov nasvet.

Epizoda je vzeta iz Dionove pripovedi o markomanskih vojnah pod Markom Avrelijem; bitka, ki jo opisuje, je potekala na kvadskem ozemlju onkraj meje Zgornje Panonije (v današnji Slovaški), verjetno leta 172. Zanimivo je, da je v Akvileji, kjer se je Mark Avrelij nekajkrat mudil na poti na donavsko fronto, dokumentiran egipčanski svečenik Arnufis, ki je dal v tem mestu Izidi postaviti oltar. Pri Ksifilinu (bizantinskemu

izpisovalcu Dionove *Zgodovine*) omenjeno pismo Marka Avrelija senatu o kristjanih je apokrifno.³⁰³

71,8,1–4³⁰⁴

Tako je Mark v številnih težkih bitkah in za ceno velikih nevarnosti premagal Markomane in Jazige. Bojeval se je tudi z ljudstvom, ki se je imenovalo Kvadi, in v tej veliki vojni je bil nepričakovano srečno poplačan z zmago oziroma mu jo je naklonil bog. Ko so Rimljani sredi bitke zašli v nevarnost, jih je povsem nepričakovano rešila božja naklonjenost. Kvadi so jih obkolili na primernih mestih, Rimljani pa so se hrabro bojevali za sklenjenim zidom ščitov. Čez nekaj časa so se barbari nehali bojevati, kajti Rimljane, utrujene od vročine in žeje, so nameravali zlahka zajeti. Vse naokoli so zastražili izhode in jim zaprli vsakršno pot do vode; bilo jih je namreč precej več. Ko so bili rimski vojaki že prav na koncu z močmi zaradi naporov, ran, sonca in žeje in se niso mogli niti bojevati niti umakniti, temveč so, omotični od vročine, stali na več mestih v bojni vrsti, se je nenadoma na nebu zbrala množica oblakov, nanje pa se je usul dež – ne brez božje pomoči. Obstaja zgodba, da je nek egipčanski čarovnik in Markov spremljevalec Arnufis s čarovnimi obredi klical na pomoč razna božanstva, predvsem boga ozračja Hermesa, in na ta način priklical dež.

Sledi Ksifilinova razlaga, ki jo je zapisal ob tem znamenitem Dionovem odlomku:

71,9,1–6

Tako piše o tem dogodku Dion, zdi pa se, da je v zmoti, bodisi vede ali le slučajno; mislim, da je zapisal napačno verzijo v veliki meri namerno. Kako tudi ne, saj je gotovo vedel za rimsko legijo z imenom Fulminata/Gromovita (navaja jo v katalogu skupaj z drugimi), ki ni dobila imena iz nobenega drugega razloga, vsaj ne navaja se, kot prav po dogodku iz te vojne. Ta je namreč tedaj rešila Rimljane in pogubila barbare, ne pa čarovnik Arnufis; nikjer ni namreč sporočeno, da bi Mark cenil družbo čarodejev in čarovništva. Dogodek, ki ga nameravam povedati, pa je naslednji: Mark je imel odred vojakov (odred imenujejo Rimljani legijo) iz Melitene, kjer so vsi vojaki častili Kristusa. Ko je Mark v tej bitki obupal nad okoliščinami in se je že zbal za vso vojsko, je k njemu stopil prefekt in mu povedal, da tisti, ki se imenujejo kristjani, lahko dosežejo z molitvijo vse, kar hočejo, in da je v vojski

³⁰³ Glej komentar pri Šašel Kos 1986, 227 ss.

³⁰⁴ Prev. M. Šašel Kos.

slučajno cel odred te sekte. Ko je Mark to slišal, se je obrnil nanje s prošnjo, naj molijo k svojemu bogu. Ti so torej molili in bog jih je tako uslišal: nad sovražnike je posal strela, Rimljane pa je opogumil z dežjem. To je Marka silno presenetilo; kristjanom je podelil častno priznanje in legijo poimenoval Fulminata. Govori se, da je Mark celo napisal pismo o tem dogodku. Čeprav Grki vedo za legijo Fulminato in o njej pišejo, vendarle ne navajajo nobenega vzroka za izvor njenega imena.

ARIJAN

Grk Lucij Flavij Arijan je bil rojen leta 85 ali 90 po Kr. v maloazijskem mestu Nikomediji, kjer je postal svečenik mestnih zavetnic Perzefone in Kore. Okoli leta 108 je v Nikopoli (na SZ Grčije) poslušal predavanja Epikteta, enega najpomembnejših stoikov v dobi rimskega cesarstva, in jih tudi zapisal; ker Epiktet sam ni napisal nič, lahko spoznamo njegov nauk le prek Arijana. Imel je vrsto odgovornih služb, upravnih in vojaških – v poznih 120-ih letih je bil na primer prokonzul v Betiki, leta 129 ali 130 pa *consul suffectus*.³⁰⁵ Najpomembnejša je bila služba legata v letih 131–137 v mejni provinci Kapadokiji, kjer je uspešno zavračal vdore Alanov. Kasneje se je umaknil v Atene in postal atenski meščan, leta 145/6 pa je bil izvoljen za arhonta. Bil je tako intelektualec kot človek dejanj in združeval je pripadnost tako Grčiji kot Rimu.

Svojega vzornika si je Arijan enako kot mnogi njegovi sodobniki poiskal v preteklosti – kot sam večkrat pravi, je hotel biti novi Ksenofont. Tako kot Ksenofont je bil tudi sam vojak, zraven pa filozof in zgodovinar. Tudi njegovi spisi so treh vrst: filozofski, zgodovinski in drugi, zlasti vojaški in geografski. Med (verjetno mladostnimi) deli iz prve kategorije so pomembne *Diatrube* (Epiktetova predavanja) in *Priročnik k Epiktetu*; k delom iz tretje sodijo spis *O lovu* (*Kynegetikós*), kjer se zgleduje po istimenskem Ksenofontovem delu; opis plovbe po Črnem morju; načrt za obrambno operacijo proti Alanom; delo o taktični veščini. Zgodovinska dela, ki se jih je po mnenju večine strokovnjakov lotil dokaj pozno v Atenah, obsegajo dva življenjepisa (*Dion in Timoleon*) in zgodovino vojn z Alani (*Alaniké*), ki so povsem izgubljeni; dalje zgodovino Bitinije vse do rimske priključitve, zgodovino rimsko-partskih vojn s poudarkom na

³⁰⁵ Nadomestni konzul, ki je lahko prevzel funkcijo v primeru, da je pravi konzul za tisto leto še pred njegovim iztekom umrl, zbolel ali odstopil.

Trajanovih vojnah (*Parthiká*) ter zgodovino diadohov, ki so ohranjene le v fragmentih; in, kar je za nas najpomembnejše, popolnoma ohranjeno zgodovino Aleksandra Velikega (*Anábasis*) v sedmih knjigah ter opis Indije in plovbe Aleksandrovega admirala Nearha od Inda do Suze (*Indiké*) v eni knjigi. Tako naslov kot obseg *Anabasis* se zgledujeta po Ksenofontu, *Indiké* (*O Indiji*) pa je pravzaprav neke vrste dodatek. Strogo vzeto naslov *Anabasis* »pohod v notranjost dežele« ni povsem točen, saj se delo začne z Aleksandrovim nastopom oblasti, torej dve leti pred dejanskim začetkom njegovega pohoda nad Perzije. Opisuje njegove pohode vse do njegove smrti, zaključí pa se z oceno njegovega značaja (zgradba tega sklepa je najbrž prevzeta iz žanra biografije). Arijanovemu pretehtanemu izboru virov dolgujemo edino ohranjeno podobo o Aleksandru, ki je ni izmaličila legenda in na podlagi katere si lahko ustvarimo zgodovinsko podobo o makedonskem kralju. Arijan je vedno skušal ugotoviti, kateri vir je najbolj zanesljiv, in pogosto je izražal lastno mnenje. V svojem pogledu na Aleksandra sledi zgodovinarjem Aleksandru naklonjene tradicije, tako da njegov lik humanizira in pogosto govori o njem z navdušenjem, toda če kako njegovo dejanje obsoja, se ga ne pomišlja grajati (gl. 4,7,3–5 v izboru). Pri teh pripombah se kažejo njegovi stoiški nazori. V sklepu pa zelo poudari Aleksandrove pozitivne lastnosti in veličino njegovih dosežkov, medtem ko njegove napake opravičuje.

Za boljšo predstavo o vsebini dela *Anabasis* je umesten kratek pregled Aleksandrovega življenja (356–323 pr. Kr.). *Anabasis* se začne leta 336, ko je Aleksander po smrti svojega očeta, Filipa II., postal makedonski kralj. V letih 336 in 335 je utrdil oblast v Grčiji, izvedel pohod nad sosednje Tračane in Ilire ter dosegel, da so mu, tako kot poprej že Filipu, Grki dodelili poveljstvo pri načrtovanem pohodu nad perzijsko državo, ki ji je vladal Darej III.

Odpravo je začel s pohodom od Helesponta do Perzepole (v letih 334–331). Najprej je osvojil zahodni in osrednji del Male Azije ter Prednjo Azijo (tj. Fenicijo, Južno Sirijo in Palestino). Od bitk iz tega časa velja omeniti zlasti bitko pri Isu, kjer se je odločila usoda Prednje Azije, in obleganje Tira, ki je bilo izredno zahtevno. Po teh uspehih pa ni šel dalje proti Vzhodu, ampak je najprej osvojil Egipt, kjer so ga sprejeli kot osvoboditelja izpod Perzijcev. V Egiptu je ustanovil mesto Aleksandrija, ki je kmalu dobilo izjemen pomen, za njegov osebni razvoj pa je bil pomemben pohod v Amonovo svetišče v oazi Siwa, kjer ga je svečenik pozdravil kot Amonovega sina. Od tedaj se je Aleksander imel za izvrševalca božjega

poslanstva in kasneje se je čedalje bolj nagibal k temu, da bi ga častili kot boga.³⁰⁶ Leta 331 je odrinil dalje na vzhod, premagal Perzijce v bitki pri Gavgameli in zatem brez boja osvojil perzijske metropole Babilon, Suzo in prestolnico Perzepolo. Odtlej se je odtujeval vlogi grškega hegemonu, za kar so ga Grki oklicali, in začel privzemati poteze orientalskega vladarja in svetovnega monarha. Grške kontingente je leta 330 celo odpustil, čeprav je večina vojakov seveda ostala.

V letih 331 do 327 je Aleksander osvojil še vzhodni del perzijske države. V tem času, zlasti pa po Darejevi smrti, se je začel čedalje bolj počutiti kot naslednik perzijskih vladarjev in tudi zahtevati temu primeren odnos, zaradi česar je prišlo do razkola z nekaterimi starimi sodelavci. Ko je na primer hotel vpeljati proskinezo (poklon do tal), se je Aristotelov nečak Kalisten, ki ga je spremljal kot dvorni zgodovinar, temu uprl, in zdi se, da ga je Aleksander zato dal ubiti.

Po osvojitvi Perzije je hotel doseči vzhodni rob tedaj znanega sveta – po tedanjih predstavah bi bil to vzhodni rob Indije, ki je bila Grkom povsem neznana dežela. Pohod v Indijo in vrnitev proti zahodu obsegata leta 327 do 325. Leta 326 je imel Aleksander svojo zadnjo veliko bitko, namreč z indijskim kraljem Porom ob Hidaspu. Prišel je na vzhod do reke Hifazis, toda ob monsunkem deževju je opustil nadaljnje prodiranje. Vrnitev je bila posvečena raziskovanju. Vojska je šla najprej do Indove delte – admiral Nearh po Indu z ladjevjem, ki ga je dal zgraditi Aleksander, drugi pa po kopnem. Nearh je peljal mornarico v raziskovalnem pohodu še od Indove delte do Perzijskega zaliva. Temu podvigu bomo posvetili nekaj stavkov, saj je Nearhov dnevnik o plovbi (*períplous*), ki je vključeval opise dežel, rek, gorovij, živali in prebivalstva (na primer vere, navad in ureditve), služil Arijanu kot vir za delo *O Indiji*. Makedonci so se med plovbo ustavljali na obali ali otokih. Obala je bila divja in največjo težavo je predstavljala preskrba s hrano, ki ji niso dosti pomagali niti napadi na obalna ljudstva. Konec leta 325 pa sta tako kopenska vojska kot mornarica prispeli v Hormuško ožino. Nearhu je uspelo z majhnim spremstvom priti do Aleksandra, ki je bil prekoračil zelo nevarno gedrozijsko puščavo. Aleksander ga

³⁰⁶ Kot opozarja Gerhard Wirth v svojem prispevku v *RE* 23,2 (1959), 2467–2484, je bolj romaneskno navdahnjena tradicija, denimo Kurcij Ruf, Justin in Diodor, postavljala ta pozdrav in odgovor preročišča na Aleksandrovo – sicer neznano – vprašanje na osrednje mesto; nasprotno pa je Ptolemaj (in po njem Arijan), ki je poskušal Aleksandra in dogodke v zvezi z njim prikazati zelo racionalno, opisal obisk svetišča sumarno, kot samo po sebi nepomembno formalnost.

je poslal naprej v Suzo, kjer sta se kopenska vojska in mornarica zopet srečali, Nearh pa je prejel zlat venec za uspešno vodenje ladij.

Ozemlje, ki ga je osvojil Aleksander na teh pohodih, je segalo od Jadrana do Indijskega oceana in od spodnje Donave ter Kavkaza do Zgornjega Egipta, tako da je predstavljalo največjo državo dotlej. V zadnjih dveh letih svojega življenja se je zadrževal v osrednjih perzijskih pokrajinah. Med urejanjem nove, zelo heterogene države je leta 323 v Babilonu umrl.

Za razumevanje naloge, ki si jo je zadal Arijan s prikazom Aleksandra, je treba vedeti, kako raznoliki in pogosto vprašljivi viri so mu bili na voljo. Tradicionalno »Aleksandrovo zgodovinopisje« pozna kakih štiri-deset imen, deli pa se na vsaj tri veje. Prva, do neke mere »uradna« verzija ga prikazuje z naklonjenostjo. Sem sodita dva neohranjena dnevnik iz Aleksandrovega časa, namreč uradni štabni dnevnik (*Ephemerides*) in dnevnik bematistov (merilcev korakov), ki je prinašal veliko geografskih podatkov. Nadalje je tu Aleksandrova korespondenca, katere pristnost pa je zelo vprašljiva. Med spisi avtorjev, ki so Aleksandra še osebno poznali, omenimo deli njegovih častnikov Ptolemaja in Aristobula ter dnevnik o plovi že omenjenega Nearha. Ptolemaj, ki je po Aleksandrovi smrti postal upravitelj Egipta, nato pa njegov kralj in začetnik ptolemajske dinastije, je Arijanu služil za temeljni vir pri opisih pohodov in bitk, tako da dobimo iz *Anabasis* dobro predstavo o tem, sicer izgubljenem delu. Rečemo lahko, da nam je prav Ptolemaj omogočil objektivno predstavo o Aleksandru.³⁰⁷ Očitno je poskušal popraviti izkrivljeno, romaneskno podobo o kralju, njegovih nadčloveških sposobnostih in ekscesih, ki se je tedaj že razpasla, zato ni poudarjal njegove individualne osebnosti, ampak njegove metode. Veličina zanj ni v samosvoji genialnosti, temveč prav v tem, da naj bi se Aleksander znal držati točno določenih načel in metod ter se izogibal čezmernosti, torej da naj bi znal izključiti svojo osebnost in delovati le kot voditelj, preračunano in v skladu s potrebami. Ptolemaj se osredotoči na vojaške dogodke, značajske in etnografske opise ter anekdote pa iz-

³⁰⁷ Kot zanimivost velja omeniti odlomek iz Ptolemaja, ki ga prinaša Arijan v *Anabasis* 1,4,6–8 in je v neki obliki še danes znan milijonom: k Aleksandru so prišli poslanci različnih ljudstev, da bi ga prosili za prijateljstvo. Med njimi so bili tudi Kelti. Aleksander jih je vprašal, česa se najbolj bojijo, saj je upal na odgovor, da njega. Kelti pa so izjavili, da se najbolj bojijo, da bi jim nebo padlo na glavo. Odgovor je našel svoje mesto v priljubljenih stripih o Asteriksu: to je namreč edino, česar se boji poglavar nepremagljive galske vasice!

pušča; te prinaša Aristobul, s katerim je Arijan dopolnjeval Ptolemajevo besedilo. Tudi Aristobulu je šlo za to, da bi prikazal pravo Aleksandrovo podobo, toda za razliko od Ptolemaja je to skušal doseči s pravilnejšo verzijo anekdot, ki jih je bila popularna tradicija polna. Pisal je stvarno in preprosto ter skušal razložiti, zakaj je prišlo do določenih ekscesov, ki so v zgodovinah Aleksandra predstavljali veliko draž. S tem je ustvaril o njem simpatično človeško sliko, medtem ko ga je Ptolemaj opisoval le v vlogi vladarja. Različni pristop piscev se kaže na primer tudi pri vprašanju Aleksandrovega odnosa do bogov. Pri Ptolemaju in kasneje Arijanu Aleksander očitno opravlja verske obrede bolj zato, da zadosti verskim čustvom vojakov ali podjarmljenih ljudstev, in sledi božjim znamenjem le toliko, kolikor ustrezajo njegovim načrtom, v nasprotnem primeru pa prevladajo praktični oziri; religija mu je torej sredstvo za dosego cilja. Nasprotno pa Aristobul vselej poudarja njegovo pobožnost, najbrž zato, da bi ga obranil pred očitki sovražne tradicije.

Druga veja tradicije, ki jo predstavljajo peripatetiki in tudi stoiki, je Aleksandru sovražna in ga ima za tirana. Svoj uspeh naj bi po peripatetikih dolgoval *Týkhe*, tj. usodi ali sreči, ki človeka zadene naključno, po božji odredbi. Tretja veja pa je znana kot »vulgata«, kjer ne gre za pravo zgodovino, ampak za splošno razširjene romansirane in pravljичne zgodbe. Njen začetnik je Klejtarh, ki je Aleksandra še poznal; njegovo delo je bilo najvplivnejša zgodovina o Aleksandru in uporabljali so ga mnogi poznejši avtorji, tako tudi pisci zgodovin o Aleksandru, ki so se poleg Arijanove edine ohranile v celoti ali skoraj v celoti – Plutarh, ki je za življenjepis Aleksandra črpal iz vseh razpoložljivih virov; Diodor v 17. knjigi; Kurcij Ruf; Justin. Poleg omenjenih treh vej bi sodila v posebno kategorijo tudi Kalistenova zgodovina. Od 4. stoletja pr. Kr. do 4. stoletja po Kr. se je zvrstilo še veliko piscev o makedonskem vladarju, ki so znani le po imenih ali maloštevilnih fragmentih.

Snov je bila torej zelo raznolika in prav najbolj razširjena tradicija je bila najmanj zanesljiva, tako da je Arijan pri svoji izbiri že praktično pozabljenih Ptolemaja in Aristobula za *Anabasis* pokazal dobro presojo; popularne pripovedi je občasno vključil le kot zgodbice (glej proemij). V *O Indiji* se je pri opisu plovbe opiral na Nearha, medtem ko je pri geografskih in etnografskih opisih poleg njega uporabljal tudi Eratostena, aleksandrijskega učenjaka iz 3. stoletja pr. Kr., v največji meri pa Megastena, Jonca iz okoli 300 pr. Kr., ki je šel v letih 302 do 291 kot poslanec večkrat na dvor

indijskega kralja Čandragupte. Žal je Megasthen pogosto potegnil napačne vzporednice med grško in njej povsem tujo indijsko kulturo.

V zvezi z literaturo o Aleksandru velja omeniti še tradicijo romana o njem. Izvorno delo so pripisovali Kalistenu (to ni isto delo kot njegova zgodovina), mi pa poznamo najzgodnejše različice šele iz poznejše cesarske dobe. Avtor je očitno združil (nepriestna) Aleksandrova pisma in poročila ter dva ločena spisa z neko romaneskno helenistično zgodovino. Delo je bilo izredno priljubljeno, tako da obstaja več grških verzij, dva latinska prevoda ter vrsta vsebinsko sorodnih spisov, kjer je poudarek na opisih daljnih dežel in čudes ali pa na kritiki zahodne civilizacije (zlasti pri krščanskih avtorjih). Poleg grške in latinske obstaja še orientalska veja z množico prevodov in predelav, legendami in pesmimi; Aleksander je omenjen celo v Koranu. Iz latinskih verzij so te legende prešle v francoske pesmi 11. in 12. stoletja, verz, ki se je v njih pojavljal, pa se zato imenuje aleksandrinec.

Anabasis je velikega zgodovinskega pomena, čeprav ima seveda pomanjkljivosti – včasih gradivo iz več avtorjev ni dobro združeno v celoto; pojavljajo se napake in izpusti; naposled je treba poudariti tudi, da Arijanovi viri, čeprav so bili razmeroma najboljši, vendar niso bili povsem zanesljivi. Pri Ptolemaju se na primer da opaziti, da je včasih poveljeval svojo lastno vlogo pri pohodu, druge poveljnike pa ignoriral ali kritiziral. Pri delu je bil Arijan skoraj povsem odvisen od pisnih virov; kar se je dalo, je včasih preveril na lastne oči, včasih pa ga je opustitev tega pripeljala v zмотo. Toda čeprav ga moramo brati kritično, je njegovo delo standardna zgodovina o Aleksandru.

Jezikovno je bil aticist, preprost in brez retoričnih okraskov. Za jasnost se je trudil tako zelo, da se je zato včasih ponavljal. Kljub temu opisi vojaških operacij niso vedno povsem razumljivi, med drugim tudi zato, ker se izogiba tehničnemu izrazju ali ga uporablja nedosledno. Vzornik mu je bil Ksenofont, pa tudi Tukidid in Herodot. Slednjega posnema s tem, da v *O Indiji* uporabi stari jonski dialekt. To lahko vidimo v okviru arhaizma ali seganja po predklasičnih vzorih, ki se je sredi 2. stoletja istočasno razširilo na Vzhodu in Zahodu. Kljub napakam lahko rečemo, da je v splošnem jasen, jedrnat in berljiv.

N. G.

Literatura: Bosworth 1980–1995, Robson 1948/49, Wirth 1964, Hammond 2007.

ANABASIS³⁰⁸

Proemij

Kjer sta se Ptolemaj,³⁰⁹ Lagov sin, in Aristóbul,³¹⁰ Aristobulov sin, v svojih delih strinjala glede Aleksandra, Filipovega sina, ta mesta jaz povzemam kot čisto resnico. Kjer pa sta se razhajala, sem izbral tisto plat, za katero se je pokazalo, da je najverjetnejša in obenem vrednejša pripovedi. Drugi pisci so o Aleksandru pisali vse mogoče in resnično ni nikogar, o katerem bi toliko ljudi pisalo tako neusklajeno. Po mojem mnenju sta Ptolemaj in Aristobul najbolj zanesljiva, kajti Aristobul se je ob kralju Aleksandru bojeval, Ptolemaj pa je bil poleg tega, da se je z Aleksandrom bojeval, tudi sam kralj in laž bi bila zanj nekaj mnogo bolj sramotnega kakor za navadnega smrtnika. Zanesljiva sta pa tudi zato, ker sta pisala po Aleksandrovi smrti in nista bila pod nobeno prisilo, poleg tega pa si nista obetala druge nagrade kakor to, da popišeta resnični tok dogodkov. So pa tudi odlomki iz del drugih avtorjev, ki so se mi zdeli vredni omembe in vsaj delno verjetni; te sem vključil v svoje delo le kot izročilo o Aleksandru. Kdor pa bi se čudil, da je ob tolikšni množici piscev tudi meni prišlo na pamet napisati to zgodovino, ta naj se čudi šele, ko bo prebral vsa njihova dela in nato vzel v roke še moje.

1,12,1–5

Aleksander se je štel za potomca grškega junaka Ahila, zato je ob prihodu v Malo Azijo na začetku svojega pohoda posvetil posebno pozornost spominu na trojansko vojno. Odlomek je zanimiv tudi z zgodovinskega vidika, saj primerjava med Aleksandrom in Ahilom Arijanu služi kot iztočnica za navajanje razlogov, zakaj se je odločil napisati to delo.

Ko je Aleksander prišel pred Ilion,³¹¹ ga je vodnik Menójtij³¹² ovenčal z zlatim vencem, za njim je to storil Atenec Háres, ki je prišel iz Sigeja, in nato še drugi, Grki

³⁰⁸ Prevod odlomkov iz *Anabasis in O Indiji* G. Pobežin.

³⁰⁹ Ptolemaj I. Soter (»rešitelj«), 367/6–282 pr. Kr. Sin Laga (*Lágos*) in Arsinoe (*Arsinóe*), ki se je kot izkušen strateg udeležil Aleksandrovega pohoda. Po Aleksandrovi smrti leta 323 pr. Kr. je v Memfisu v Egiptu od Kleomena prevzel satrapijo; leta 305 se je oklical za kralja (*basileús*), kar se šteje kot prvo leto njegove vladavine v Egiptu. (Op. G. P.)

³¹⁰ Aristobul iz Kasandreje; Aleksandrovega pohoda se je udeležil kot nižji častnik. (Op. G. P.)

³¹¹ Troja.

³¹² Menojtij, Hares, Hefajstion: Aleksandrovi sodelavci. Hefajstion je bil njegov najtesnejši prijatelj, na kar verjetno tu namiguje povezava med njim in Patrokлом, Ahilovim najboljšim prijateljem.

in domačini. Hefajstíon je, pravijo, položil venec na Patroklov grob in Aleksander na Ahilovega. In blagrovalec je, kakor pravi izročilo, Ahila, ki je dobil v Homerju glasnika svoje posmrtni slave. Tudi upravičeno ga je blagrovalec, kajti Aleksander, sicer deležen tolikšne sreče, je bil v tem pogledu prikrajšan in njegova dejanja so bila med ljudmi premalo proslavljena; nihče ga ni slavil, ne v prozi ne v verzu, tudi v lirski pesmi ga niso opevali kakor Hierona ter Gelona in Terona,³¹³ ki nikakor niso bili možje Aleksandrovega kova. Tako so Aleksandrovi uspehi dosti manj znani kakor najneznatnejša dejanja preteklih dni.

Saj, tudi Kirova pot in njegovih tisočev nad kralja Artakserksa, pa stiske Klearha in vseh z njim zajetih ter njihova vrnitev – vse to je ljudem po Ksenofontovi zaslugi³¹⁴ dosti bolj znano kakor Aleksander in njegova dejanja. In Aleksander pač ni sledil nekemu na vojsko in ni na begu pred mogočnim kraljem zmagoval samo tistih, ki so mu na pohodu proti morju prekrizali pot; zares, ni ga moža, ne med Grki ne med barbari, ki bi imel pokazati toliko izjemnih dejanj, izjemnih po številu in pomenu. To, pravim, je razlog, da sem se lotil tega dela, v duhu, da nisem nevreden, da bi ponovil pred ljudmi Aleksandrove podvige.

Kdor koli in kakršen koli že sem, o sebi vem povedati tole: mojega imena mi ni treba zapisati, saj ni neznano med ljudmi, tudi o svoji domovini lahko molčim ali o službah, ki sem jih morda opravljal. A zapisati moram to, da mi te besede pomenijo domovino in tako je že od mojih mladih let. Spričo tega si upam šteti se med prvake grškega jezika – saj tudi Aleksander sodi med prvake vojskovanja.

7,3–5

Tu vidimo, kako Arijan Aleksandrova dejanja včasih tudi odločno graja. Sklepna misel, da je za človekovo srečo ključnega pomena oblast nad samim seboj, je značilna za stoiško filozofijo. Vemo, da je Arijanov učitelj Epiktet poudarjal prav moralistično noto.

Zdaj je Aleksander sklical vse prisotne in prednje postavil Besa;³¹⁵ obtožil ga je

³¹³ Hieron, Gelon in Teron so vladali na Siciliji približno sočasno v prvi polovici 5. stoletja pr. Kr. Odlikovali so se tako po vojaških uspehih kot po pospeševanju kulture. Slavili so jih pesniki tistega časa, na primer Pindar.

³¹⁴ Grški pohod v podporo Kiru, ki ga je vodil Klearh, opisuje Ksenofont (ki se ga je sam udeležil) v svoji *Anábasis*. Prim. poglavje o Ksenofontu.

³¹⁵ Besos: satrap Baktrije, torej podložnik perzijskega kralja. Ko je bil Darej pri Gavgameli poražen, ga je Besos med begom dal prijeti in nazadnje so ga Besovi pristaši ubili, nakar se je ta sam oklical za vladarja Azije. Njegovi somišljeniki so nudili Aleksandru hud odpor pri zavzemanju vzhodnega dela Perzije. Po zmagi ga je Aleksander očitno dal usmrtiti tako, kot so Perzijci pobijali lažne

izdaje proti Dareju in odločil, naj mu odrežejo nos in uhlje, nato pa naj ga odvedejo v Ekbatano,³¹⁶ da ga bodo tam usmrtili v prisotnosti vseh Medijcev in Perzijcev. Te prestroge kazni za Besa jaz nikakor ne odobravam; mislim, da je iznakaženje udov barbarsko, in verjamem, da se je Aleksander vdal posnemanju perzijskega ali medijskega razkošja ter vzvišenega odnosa do podložnikov po vzoru perzijskih kraljev. Tudi tega ne odobravam, da je makedonsko nošo zamenjal za medijsko, prav on, ki je bil Heraklove krvi, in da se ni sramoval zamenjati krone, ki jo je vedno nosil kot zmagovalc, za kraljevo tiaro podjarmljenih Perzijcev; nobene teh stvari ne odobravam, pač pa vidim dokaz, če že moram, tudi v izjemnih Aleksandrovih podvigih: prave sreče ne prinese ne telesna moč, ne imeniten rod, ne vojaška sreča, naj bo celo večja kakor Aleksandrova. Da, človek lahko obpluje in osvoji celo Libijo in Azijo in povrh še Evropo, kakor je načrtoval tudi Aleksander, in vendar je vse to ničevo, če njemu, ki je zmožel vsa ta dozdevno velika dejanja, ne uspe obvladovati samega sebe.

O INDIJI

Delo sestavljata dva sklopa. Prvi je opis Indije (1–17), ki vsebuje geografijo (meje in mere Indije, podatke o gorah in rekah, klimatske razmere), mitično zgodovino (zgodbe o prihodu boga Dioniza in junaka Herakla), etnologijo (o rasi, miselnosti, noši in bojni opremi Indijcev, o družbeni ureditvi s sedmimi kastami, o mestih in raznih običajih) in podatke o živalih, zlasti slonih. V 17. poglavju avtor vse to označi kot digresijo in se od 18. dalje posveti opisu Nearhove plovbe, ki ga sicer popestrijo razni ekskurzi, v splošnem pa je precej monoton. Prvi izbrani odlomek je primer pogosto fantastičnih opisov živalskega sveta v tuji deželi.

15,1–10

Indijci imajo tigra za dosti močnejšega od slona. Nearh pravi, da je videl tigrovo kožo, samega tigra pa ne, toda Indijci da pripovedujejo, da dosega tiger po velikosti največjega konja, njegova moč in hitrost pa da sta brez primere. Kadar namreč tiger sreča slona, pravijo, mu skoči za vrat in ga brez težav zadavi. Te živali pa, ki jih mi videvamo in jim pravimo tigri, so šakali z lisastim kožuhom, le da so večji od navadnih.

Nearh govori tudi o mravljah; sam da sicer ni videl mravelj, o kakršnih so

pretendente na prestol: torej je po Darejevi smrti nastopil v vlogi njegovega naslednika, saj je maščeval njegovo smrt, obenem pa obravnaval odpor proti sebi kot upor proti zakonitemu perzijskemu vladarju.

³¹⁶ Ena od perzijskih prestolnic, danes Hamadan.

nekateri pisali, da jih je najti v Indiji, videl pa da je številne kože teh mravelj, ki so jih prinesli v makedonski tabor. Megásten trdi, da je zgodba o mravljah resnična. Te mravlje, pravi, kopljejo zlato – vendar ne, ker bi jim bilo do samega zlata, temveč nagonsko kopljejo v zemljo, da si napravijo zavetje, prav kakor majhne mravlje pri nas, ki izkopljejo le majhno količino zemlje. Tiste mravlje, ki so celo večje kakor lisice, izkopljejo tudi svoji velikosti primerno količino zemlje; zemlja je bogata z zlatom in tako v Indiji pridobivajo zlato. Toda to, kar tu prepisuje Megásten, so govornice in ker jaz o tej zadevi ne morem ničesar zapisati z gotovostjo, bom s to zgodbo o mravljah raje zaključil.

Nearh omenja tudi papige, ki da jih je najti v Indiji in ki naj bi bile pravo čudo; opisuje, kakšni ptiči so to in kako se znajo oglašati s človeškim glasom. Jaz sem jih videl že precej in tudi za druge vem, ki poznajo to vrsto ptic, zato o tem pač ne bi razpredal kot o nečem posebnem. Prav tako se ne bi spuščal v razglabljanje o opicah in o njihovi velikosti ali o tem, kako lepe so indijske opice in na kakšne načine jih lovijo. Vse to je po mojem dobro znano, dostavil bi morda le, da so opice lepe vsepovsod.

Nearh pripoveduje tudi o lovu na kače, pisane in hitre; Pejton, Antigenejev sin, pravi, da je ujel kačo, ki je merila šestnajst komolcev, toda Indijci vedo povedati, da so največje kače še dosti daljše.

26,1–7

Naprej od Orejtov, proti notranjosti dežele, je bilo ozemlje Gadrozijcev, čez katerega se je Aleksander z vojsko le s težavo prebil. Tu so izkusili več težav kakor skozi vso odpravo poprej; o tem sem pisal že v svojem obširnejšem delu.³¹⁷ Južno od ozemlja Gadrozijcev, tik ob morju, prebivajo tako imenovani Ribojedj³¹⁸ in ladjevje je plulo vzdolž njihovega ozemlja. Prvega dne, okrog druge straže,³¹⁹ so izpluli in po šeststo stadijih plovbe vzdolž obale pristali ob Bagisari; tam je zaliv, primeren za pristajanje, kakih šestdeset stadijev od morja pa je vas Pasira, katere prebivalci se imenujejo Pasirci. Naslednjega dne so v zgodnjih urah izpluli in obpluli visok

³¹⁷ Mišljena je *Anabasis*.

³¹⁸ V izvorniku *Ikhthyophágoi*, kar bi morda lahko poslovenili kar z izrazom *Ihtiofagi*, vendar bi se s tem izgubil etimološki učinek; ime (ki se ga sami bržkone niso zavedali) namreč pride od besed *ikhthýs* – riba in *phageîn* – pojesti. (Op. G. P.)

³¹⁹ Grki so poznali tri vrste straž (*phylaké*), po katerih so sprva v vojaškem žargonu, kasneje pa tudi v civilnem jeziku delili dan oz. noč: dnevno (*hemeríne* tj. *phylaké*), nočno (*nykteríne*) in jutranjo (*eothíne*); iz besedila kaže sklepati, da je imel Arijan v mislih drugo dnevno stražo. (Op. G. P.)

in strm rt, ki sega daleč v morje. Izkopali so vodnjake in tako dobili nekaj vode, ki pa je bila slaba; in tistega dne so ostali zasidrani, ker so bili ob obali visoki valovi. Naslednji dan so, potem ko so prepluli dvesto stadijev, prispeli v Kolt. Od tod so odrinili ob zori in po šeststo stadijih plovbe dospeli v Kalime. Tu je bila ob obali vas, na robu vasi nekaj datljevih palm in na njih še nezreli datlji. Kakih sto stadijev od obale je otok, ki se imenuje Karnina. Tam so vaščani Nearhu prinesli darove: drobnico in ribe, in celo meso ovac, pravi, je imelo okus po ribah, podobno kakor pri morskih pticah, kajti tam da se tudi ovce hranijo z ribami, ker sicer ni nobene paše.

FLAVIJ JOŽEF

Delo Flavija Jožefa (1. stoletje po Kr.), najpomembnejšega judovskega zgodovinarja³²⁰ in edinega judovskega avtorja, ki ga obravnavamo v tem delu, moramo razumeti v okviru zgodovinskih dogajanj in razvoja judovske književnosti nasploh. Poleg tega, da predstavljajo zgodovinski dogodki temo njegovih del, so odločilno pripomogli k oblikovanju judovske literature z njenimi posebnimi vsebinskimi in oblikovnimi značilnostmi, znotraj katere je ustvarjal tudi sam.

Pri tem prikazu je treba poseči v čas nekoliko pred letom 1000 pr. Kr. Tedaj je Judom zavladal kralj David, ki je naredil za prestolnico svojega kraljestva Jeruzalem. Njegov sin in naslednik Salomon je v njem zgradil veličasten tempelj, ki je za Jude postal simbol. Po Salomonovi smrti pa je kraljestvo začelo propadati. Razpadlo je na severni del z glavnim mestom Samarijo, ki so ga v 8. stoletju zavzeli Asirci, in južni del z Jeruzalemom, ki so ga leta 587 osvojili Babilonci. Tedaj je bil Salomonov tempelj porušen, večina Judov pa je morala v izgnanstvo, zlasti v Mezopotamijo in Egipt (začetek »diaspore« ali razkropitve Judov; vsi Judje izven Palestine so bili v diaspori). Toda še v istem stoletju so Babilonce premagali Perzijci. Ti so bili strpnejši, Judje so dobili dovoljenje za vrnitev in tisti, ki so prišli nazaj, so smeli na novo sezidati tempelj. Leta 332 je premagal Perzijce Aleksander Veliki in osvojil Palestino, ki je po njegovi smrti pripadla najprej Ptolemajcem, v 2. stoletju pa Selevkidom. Med Judi samimi je prihajalo do nasprotij, ki so se vnmala tudi ob različnih pogledih na helenizacijo, ki se je po Aleksandrovi osvojitvi naglo krepila. Ko je Antioh IV. Epifan pri helenizaciji postal preveč nasilen (l. 167 je posvetil jeruzalemski tempelj Zevsu

³²⁰ Sv. Hieronim ga je imenoval »grški Livij«.

in v mestu zgradil vojaško utrdbo), je prišlo do upora, na čelo katerega je stopil Juda Makabejec. Leta 141 so Judje dosegli neodvisnost, Judov brat Simon pa je postal začetnik dinastije Hasmonejcev, ki je dobila kraljevski naslov. Judovska zunanja politika je bila uspešna (ekspanzija), v notranji pa je vladala napetost, ki je bila značilna za ves čas helenizma in rimskega cesarstva – preživetje ter uveljavitev v helenističnem okolju in kasneje pod Rimljani sta od vladarjev terjala določeno prilagajanje temu okolju, to pa je zbuvalo odpor prav pri tistih tradicionalno usmerjenih krogih, ki so pomagali domačim vladarjem do oblasti. Prihajalo je do notranjih spopadov.

Leta 63 pr. Kr. je rimski vojskovodja Pompej zavzel Jeruzalem in Judje so prišli pod rimsko nadoblast. Rimljani so poskušali z različnimi načini uprave – z domačimi oblastniki, rimskimi upravitelji, delitvijo na več pokrajin; nekaj posameznikov je imelo tudi kraljevski naziv (denimo Herod Veliki, ki je bil usmerjen progrško in prorimsko; znamenit je med drugim po gradnji novega jeruzalemskega templja, ki je bil vsaj tako veličasten kot njegov izvirnik). Od leta 44 po Kr. dalje pa so zaradi nemirnih razmer začeli postavljati rimske upravitelje za celotno provinco. Notranji spori med narodnostnimi skupinami in strankami (t. i. saduceji so bili bolj izobraženi in helenizirani, farizeji pa konservativni in nestrpni) so se zaostrovali. Rimski upravitelji so zahtevali visoke davke, in ko je Gesij Flor leta 66 po Kr. oplenil tempeljsko blagajno, je prišlo do velikega upora po vsej deželi, v katerem je sodeloval in ga popisal tudi Flavij Jožef. Upor je najprej uspešno obvladal poveljnik Vespazijan, ki je zavzel vse razen Jeruzalema, ko pa so ga leta 69 oklicali za cesarja, je odšel v Rim in prepustil vojno sinu Titu. Judje so doživeli katastrofo, saj je dal Tit po zavzetju Jeruzalema leta 70 porušiti tempelj (ki je bil dobil svojo dokončno podobo komaj leta 64), davek, ki se je prej plačeval templju, je šel zdaj v rimsko blagajno, službe velikih duhovnikov je bilo konec, ogromno preživelih pa so kot ujetnike odveli v Rim. Toda posamezne postojanke so se Rimljanom upirale še vse do leta 73 (gl. izbor).

Že omenjena dvojnost oziroma napetost, ki je bila ves čas prisotna v judovskem okolju (namreč vztrajanje na svojih pozicijah, po drugi strani pa vpliv močnejših tujcev, ki se mu je domača kultura morala prilagajati, če je hotela preživeti in imeti kaj vloge), se odraža tudi v kulturi in s tem književnosti, ki je nastajala v obdobju helenizma in rimskega cesarstva. Vidi se že pri vprašanju jezika. V sami Palestini sta bili po času diaspore glavna jezika hebrejščina in aramejščina. Slednja se je čedalje bolj širila po Bližnjem vzhodu, tako da se je v 1. stoletju po Kr. v Palestini nasploh

govoril aramejski dialekt, ki je bil tudi jezik vse sirsko-mezopotamske regije, medtem ko je bila raba hebrejščine omejena na verske obrede in znanstveno preučevanje verskih stvari. Toda čeprav je v rimskem času hebrejščina kot govorni jezik izginjala, so jo rabini v Palestini in Babilonu poleg aramejščine gojili dalje. Vpliv grštva (helenizacija) je bil v Palestini sicer manjši kot med Judi v diaspori, a kljub temu zelo velik. Delno ga je zajezil nastanek samostojne države po makabejskem uporu v 2. stoletju pr. Kr., pa tudi pod Rimljani so palestinski Judje še vedno upali na osamosvojitve in čutili odpor do kulture zavojevalcev, tako da npr. prizadevanja filhelensko usmerjenega Heroda Velikega niso imela trajnejšega uspeha. Med Judi drugod po svetu (v Siriji, Mali Aziji, Grčiji, Rimu in Italiji, na Siciliji, v severni Afriki, Galiji, Španiji in seveda v Egiptu, kjer je bil njihov delež največji) pa je postala grščina materni jezik in hebrejščine večinoma sploh niso več znali. Za potrebe Judov v diaspori je v 3. in 2. stoletju pr. Kr. nastal v Aleksandriji grški prevod Stare zaveze (*Septuaginta*), ki je postal podlaga za helenistično judovsko književnost.

V mnogih delih diaspore je torej cvetelo judovsko kulturno življenje na osnovi grščine, tako da je bila med 2. stoletjem pr. Kr. in 2. stoletjem po Kr. napisana vrsta judovskih del v tem jeziku. V njih pa se spet odraža dvojnost judovskega položaja – po eni strani so se izobraženi Grki od helenizma dalje zanimali za judovstvo in tudi nekateri Judje so se dobro vključili v grško oziroma rimsko okolje ter dosegli visoke položaje; po drugi strani pa je prihajalo do antisemitskih pogromov in tudi sami Judje so čutili določen odpor do tujcev. Književnost, ki je tako nastajala, je zato delno namenjena Judom, delno pa tujim bralcem, in večinoma je apologetska ter propagandistična. Avtorji skušajo popraviti položaj Judov v očeh javnosti, dokazujejo, da so Grkom po idejah in intelektualnem življenju vsaj enakovredni oziroma jih prekašajo, izvajajo večvrednost svojega monoteizma, skušajo prestrašiti preganjalce, navajajo čudeže in opisujejo stanovitnost žrtev preganjanj ... Včasih celo podpišejo pod svoje delo kakega znamenitega starega grškega pisca, da bi dali svojim nazorom večjo veljavo. Seveda je pri dokazovanju intelektualne sorodnosti prišlo do uporabe grškega instrumentarija – pomembni judovski filozof Filon iz Aleksandrije (30 pr. Kr.–45 po Kr.) je npr. apliciral antično, zlasti srednjeplatonsko filozofijo in metode grških ter rimskih slovničarjev na razlaganje Stare zaveze. V to književnost je prešlo tudi veliko grških idej; izobražene bralce so skušali pritegniti z navedki iz antične poezije, prijemi antične retorike ipd.

Zaradi prežetosti z grško kulturo in obenem zaradi prizadevanja Judov,

da bi se uveljavili z načini, ki jih ta priznava, najdemo: 1. dela v grškem jeziku in grških literarnih oblikah, a z judovsko tematiko (nekateri primeri preroške književnosti, filozofija, helenistično zgodovinoepisje – prvi tak pisec se je pojavil že konec 3. stoletja pr. Kr. –, tragedija, epika); 2. dela v grškem jeziku, a v izvorno semitskih literarnih oblikah (npr. tiste starozavezne knjige modrostne literature, tj. izrekov in nasvetov, ki so bile prevedene ali napisane v grščini); 3. včasih po dve podobni deli, od katerih je eno grški prevod hebrejskega dela, drugo pa že izvorno napisano v grščini (v Bibliji denimo opisujeta makabejski upor dve knjigi, Prva in Druga knjiga Makabejcev; prva je primer hebrejskega zgodovinopisja, medtem ko drugo nekateri štejejo pod zvrst tragičnega ali retoričnega zgodovinopisja). Ustvarjanje Flavija Jožefa sodi v prvo skupino, saj je pisal zgodovino Judov v grščini, in sicer v skladu z metodami helenističnega zgodovinopisja. Njegova dela pa so tudi prežeta z značilno apologetsko težnjo – v vseh, razen v avtobiografiji, skuša izboljšati podobo Judov, ponekod olepšuje tudi Rimljane (morda iz lastnih interesov, morda tudi zato, da bi Judje lažje sprejeli njihovo nadoblast), v avtobiografiji in delno v *Judovski vojni* pa zagovarja samega sebe. Zato bi njegov pristop lahko opisali kot apologetsko zgodovinoepisje.

Jožef se je rodil leta 37 ali 38 po Kr. v aristokratski duhovniški družini v Jeruzalemu. Po končanem šolanju se je pridružil farizejem in postal duhovnik. Leta 64 je odpotoval v Rim, da je dosegel oprostitev nekaj zaprtih judovskih duhovnikov. V Palestino se je vrnil leta 66, na predvečer judovske vstaje. Rojake je sprva neuspešno odvrčal od tega brezupnega podviga, ko pa je vstaja istega leta izbruhnila, je dobil poveljstvo nad Galilejo. S svojimi vojaki je dolgo vzdržal proti Vespazijanu, po padcu utrjenega mesta Jotapata (julija 67), od koder se je nazadnje branil, pa je kot eden redkih preživelih prišel v Vespazijanovo ujetništvo in prešel na rimsko stran. Ko je bil Vespazijan leta 69 imenovan za cesarja, kot mu je bil Jožef napovedal, ga je osvobodil, zato je Jožef tudi prevzel njegov priimek »Flavij«. Pri obleganju Jeruzalema ga je Tit uporabljal za tolmača in posrednika. Po vojni je šel v Rim, kjer je kasneje napisal vsa svoja dela; od Vespazijana je poleg rimskega državljanstva in pokojnine dobil tudi hišo. Judje so mu očitali izdajstvo, vendar je po padcu Jeruzalema poskušal pomagati svojim prijateljem in v svojih delih se je trudil, da bi v očeh bralcev povečal ugled judovstva. Umrli je po letu 100 po Kr.

Njegov materni jezik je bila aramejščina, vendar je pisal v grščini, k čemur je občasno pritegnil tudi pomočnike. Napisal je štiri dela. Prvo in

najpomembnejše je *Judovska vojna* (*Peri tou Ioudaïkou polémou*) v sedmih knjigah, zelo nadroben opis omenjenega upora, ki najprej prikaže judovsko zgodovino od upora proti Antiohu Epifanu dalje, tako da se loti glavne teme šele na sredini druge knjige. Delo je najprej napisal v aramejščini kot svarilo prebivalcem Vzhoda, naj se ne poskušajo več upirati rimski premoči, potem pa s pomočniki še v grščini; ohranila se je le grška različica. Virov v delu samem ne omenja, saj poudarja predvsem dejstvo, da je videl dogodke na lastne oči, vendar drugod (v avtobiografiji in spisu *Proti Apionu*) pove, da si je med dogajanjem sam delal zapiske, da je uporabljal uradne zabeležke Vespazijana in Tita (t. i. *commentarii*, gl. poglavje o Cezarju) in da mu je ponudil ustne informacije o manj znanih stvareh tudi Agripa II.³²¹ Za predvojno zgodovino se je nedvomno naslanjal tudi na Nikolaja iz Damaska (prijatelja cesarja Avgusta in Heroda Velikega ter avtorja obsežne univerzalne zgodovine), iz katerega je veliko črpal tudi za svoje *Judovske starožitnosti*. Kljub virom iz prve roke Jožefova pripoved ni vedno zanesljiva, saj je pristranski: oprati poskuša judovske višje sloje in prikazati, kot da so upor zakrivali izključno neizobraženi verski fanatiki; svojo zgodbo tu prikazuje drugače kot v avtobiografiji, kjer je osredotočen na lastno obrambo; tudi Rimljane, npr. Tita, očitno olepšuje. Vendar nam je to delo dragoceno kot v splošnem verodostojen in edini izčrpni ohranjeni vir za judovsko vojno. Dobro tudi prikaže napetost, verski fanatizem in strahote tistega časa.

Njegovo najobsežnejše delo so *Judovske starožitnosti* (*Ioudaïkè arkhaiología*), judovska zgodovina v dvajsetih knjigah, ki je bila po obsegu in naslovu očitno zamišljena kot ustreznica *Rimskim starožitnostim* Dionizija Halikarnaškega. Tudi v snovi tekmuje z njim, saj je Dionizij posvetil veliko pozornosti mitični zgodovini Rimljanov, Jožef pa začne z zgodovino Judov kar pri stvarjenju in zaključni z letom 66 po Kr. Nastopa kot judovski apologet, katerega namen je prikazati Rimljanom in Grkom starodavnost in veličino svojega naroda. Za prvih deset knjig in večino enajste (do razdelka 304, tj. začetka partije o Aleksandru Velikem) uporablja kot vir starozavezne knjige, ki jih parafrazira v skladu s tehnikami helenističnega zgodovinarstva, poleg tega pa še drugo judovsko izročilo in delo Filona

³²¹ Pravnuk Heroda Velikega, zelo prorimsko usmerjen, ki je imel v upravi več judovskih mest in pokrajin. Jožef navaja v svoji avtobiografiji (razdelka 365 in 366) dve od pisem, ki mu jih je poslal Agripa; v enem od njiju mu je ponudil omenjene informacije. Za antiko je tako navajanje pisnih virov prej izjema kot pravilo, saj so jih zgodovinarji sicer obravnavali precej mačehovsko.

iz Aleksandrije. Uporablja pa tudi vrsto drugih virov, kjer le more, in jih tudi navaja, očitno zato, da bi naredil vtis večje verodostojnosti. Tako med drugim uporablja babilonsko in egiptovsko zgodovino, ki sta ju v začetku 3. stoletja pr. Kr. napisala Babilonec Beros in Egipčan Maneton iz podobnih nagibov (namreč da bi grškimi osvajalcem predstavila svoji deželi v njihovem lastnem jeziku). Negrškim piscem iz helenističnega obdobja je podoben tudi v tem, da v več delih svojo kulturo prikazuje kot vzporedno grški, da bi jo s tem približal Grkom in Rimljanom – judovske sekte (farizeje, saduceje in esene) tako predstavi kot vzporednice grških filozofskih šol (*Vojna* 2,119–166 in *Starožitnosti* 18,11–22).

Kasneje je napisal še dve manjši deli. Prvo je njegov življenjepis ali pravzaprav obramba proti obtožbam Justa iz Tiberiade, drugega judovskega zgodovinarja, ki je prav tako napisal zgodovino judovske vojne in v njej trdil, češ da je Jožef na začetku vojne spodbujal prebivalce Tiberiade k upor. Zato Jožef opisuje predvsem svoje delovanje v tistem času (v letih 66 in 67), ostale podatke pa poda zelo na kratko. Zgodovinskost mnogih navedb je vprašljiva, saj se avtor prikazuje v najugodnejši možni luči. Spis je očitno pripojil k drugi ali kasnejši izdaji svojih *Starožitnosti*. Drugo delo nosi naslov *O davnini Judov* ali *Proti Apionu* (*Pròs Apiona*).³²² Je apologetski spis v dveh knjigah in odgovor na antisemitske navedke različnih avtorjev, ki prinašajo dvome o starodavnosti Judov, različne negativne verzije o njihovem prihodu v Egipt ter izhodu iz njega in druga obrekovanja glede judovskih obredov, navad itd. Jožef odgovarja na napade v pregledno urejenem in obsežno argumentiranem spisu, ki je dragocen, ker nam daje vpogled v antisemitizem tiste dobe, med dokaznim gradivom pa prinaša ogromno navedkov iz sicer izgubljenih spisov.

Slog v njegovih delih je neenoten, saj mu v grščini ni bilo lahko doseči kakovostnega, retorično okrašenega načina, za kakršnega si je prizadeval, in je bil precej odvisen od pomočnikov. V najboljšem primeru (večina *Vojne*, dve knjigi *Starožitnosti*, *Proti Apionu*) prinaša lepo aticistično

³²² Ta naslov mu je dal sv. Hieronim. Apion, protijudovsko nastrojen učenjak iz Aleksandrije, je med drugim napisal zgodovino Egipta, v katero je vključil negativen prikaz judovskega izhoda iz te dežele, dalje napad na aleksandrijske Jude in laži ter kritike glede judovskih verskih obredov ter navad sploh. Hieronimov naslov pa je zavajajoč, ker Jožef odgovarja na trditve tedaj že mrtvega Apiona šele v drugi knjigi (1–144), medtem ko v prvi pobija različne antisemitske navedke nasploh (o vprašanju judovske starodavnosti in izhoda iz Egipta).

grščino, izbran besedni zaklad, dobro oblikovane povedi in odstavke ter nevsiljive aluzije tako na grške zgodovinarje kot na pesnike, spet drugič pa je bolj okoren (kjer je očitno pisal sam, tako v življenjepisu in večini *Starožitnosti*) ali pa neokusno posnema Tukidida (v treh knjigah *Starožitnosti*, ki jih je očitno prepustil nekemu manj sposobnemu pomočniku).

N. G.

Literatura: Krieger 1994, Thackeray et al. 1926–65, Rodgers 2007.

JUDOVSKA VOJNA³²³

6,236–270

Odlomek je vzet iz opisa rimskega zavzetja in požiga jeruzalemskega templja. Če ga primerjamo z opisi istih dogodkov, ohranjenimi pri drugih avtorjih, vidimo, kako je Jožef skušal čim bolj oprati Tita: Tit naj bi že na bojnem posvetu nastopil proti uničenju templja, ki naj bi ga kasneje zažgali podivjani vojaki kljub njegovim izrecnim ukazom. Nasprotno pa poroča krščanski pisec iz 4. stoletja po Kr. Sulpicij Sever, ki naj bi se naslanjal na izgubljeni Tacitov opis, da so se na omenjenem posvetu nekateri izrekli proti porušenju tako sijajnega svetišča, Tit in še nekateri pa so to imeli za nujno, da se čim bolj iztrebi judovska vera (*Chron.* 2,30,6). Po drugi strani Jožef delno opravičuje tudi Rimljane na splošno, saj poudarja, da se je vse zgodilo po Božji volji. Kot meni Krieger (1994, 295–304), bi Jožefov pristop kazal na dejstvo, da je računal na grško govoreče judovske bralce, saj bi razbremenitev Tita pri uničenju templja pri njih naletela na pozitiven odziv, medtem ko bi bila rimska publika nasprotno zgrožena nad opisom rimskega poveljnika, ki ne zmore krotiti svojih lastnih vojakov. Kar pa zadeva portret ljudomilega Tita, kažejo tudi druga mesta in nedoslednosti v Jožefovih delih, da je bil nerealen.

Naslednjega dne je Tit ukazal pogasiti ognje in utreti pot skozi vrata za lažji prehod legij ter nato sklical poveljnike³²⁴ Od najvišjih činov jih je prišlo šest, in sicer Tiberij Aleksander, poveljujoči vsej armadi,³²⁵ Sekst Cerialij, poveljnik pete legije, Larcij Lepid iz desete, Tit Frigij iz petnajste, potem še Fronton Haterij, poveljnik dveh legij iz Aleksandrije, in Mark Antonij Julijan, prokurator v Judeji. Ko so se zbrali še prokuratorji in tribuni, je Tit sprožil posvet o templju. Nekateri so bili mnenja,

³²³ Prevod G. Pobežin.

³²⁴ Izbor se začne z dogodki okoli 28. avgusta leta 70.

³²⁵ Lat. *praefectus castrorum*, dobesedno: »poveljujoči v taboru«.

da bi bilo treba v tem primeru poseči po vojnem pravu, saj se bodo Judje upirali, vse dokler bo stal tempelj, v katerega se lahko zatečejo od vsepovsod; drugi pa so bili mnenja, da mora v primeru, da Judje tempelj zapustijo in v njem ne pustijo nobenega orožja, ta ostati nepoškodovan – in nasprotno, če se bodo vanj zatekli z namenom bojevanja, naj se tempelj požge, saj to ne bi bil več tempelj, temveč trdnjava, v tem primeru pa ne bi bilo brezbožno ravnanje Rimljanov, marveč tistih, ki jih silijo k takšnim ukrepom. Tit je na to odvrnil, da bi tudi v primeru, ko bi se Judje zatekli v tempelj in se od tam branili, ne mogel kaznovati nežive stvari namesto ljudi, sploh pa ne bi mogel nikoli uničiti tako izjemnega izdelka človeških rok; to bi namreč bila izguba tudi za Rimljane, saj bi bil tempelj v okras tudi njihovemu imperiju, ko bi ostal nedotaknjen. Ob teh besedah so se opogumili Fronton, Aleksander in Cerialij, da so pritegnili njegovemu mnenju. Tit je nato svèt razpustil in vele poveljnikom, naj ukažejo četam počitek, da bi mu bile na voljo spočite v primeru spopada; potem je odbral iz posameznih kohort može in jim ukazal napraviti pot skozi ruševine ter pogasiti ogenj.

Ves tisti dan sta Jude pri njihovih prizadevanjih ovirali utrujenost in potrnost, že naslednjega dne pa so se zbrali in s svežimi močmi ter novim pogumom okoli druge ure udarili skozi vzhodna vrata nad stražo zunanjega dvorišča templja. Rimljani so se z vso odločnostjo odzvali na njihov napad: zaslonili so ščite pred seboj kakor obzidje ter strnili svoje vrste, vendar je bilo očitno, da ne bodo mogli dolgo kljubovati množici in besu napadalcev. Cesar je vse skupaj opazoval iz Antonije;³²⁶ presodil je, da njegove vrste ne bodo vzdržale napada, zato jim je priskočil na pomoč na čelu izbranih konjenikov. Judje njihovemu naskoku niso bili kos, temveč so se, potem ko so padle prve žrtve na njihovi strani, vsi umaknili. Vendar pa so se vsakič, ko so se Rimljani hoteli vrniti v tabor, zopet spustili v napad in se, ko so se rimske enote vrnile v spopad, vnovič umaknili, dokler se niso bili okrog pete ure dneva zaradi premoči nasprotnika prisiljeni umakniti v notranji del templja. Tit se je vrnil na Antonijo in sklenil, da bo naslednjega dne ob zori napadel z vso močjo in tempelj zavzel.

Bog je ta tempelj že davno obsodil na uničenje v plamenih in naposled je prišel usodni dan, deseti dan petega meseca,³²⁷ na katerega je tempelj že nekoč požgal

³²⁶ Trdnjava Antonija je obvladovala tempelj; stala je na njegovem vogalu, kjer sta se srečali zahodno in severno stebrišče prvega tempeljskega dvorišča. Zgraditi jo je dal Herod Veliki in jo poimenoval po Marku Antoniju. V njej je bila stalno nameščena rimska vojaška posadka. Omenjena je v Novi zavezi Svetega pisma: v njej naj bi bil zaprt apostol Pavel, od tam naj bi tudi odpeljali Jezusa na Kalvarijo.

³²⁷ Okoli 30. avgusta.

abilonski kralj. Razlog za požar pa leži v njegovem lastnem ljudstvu: ko se je Tit umaknil, so uporniki po kratkem predahu znova napadli Rimljane in vnel se je spopad med branilci templja ter enotami, ki so gasile ogenj za notranjim obzidjem svetišča – slednje so zapodile Jude v beg in jih pregnale vse do templja. Tedaj je eden od vojakov brez povelja in brez vsakega pomisleka pred tako grozovitim dejanjem, gnan od neke višje sile, pograbil rogovilo z goreče grmade in jo, potem ko ga je privzdignil eden od njegovih sovojakov, zagnal skozi nizka zlata vrata, ki so s severne strani vodila v prostore okrog svetišča. Ko so plameni hušknili kvišku, se je med Judi razleglo kričanje, ki je odzvanjalo njihovo bolečino; ne oziraje se na smrtno nevarnost so mrzlično hiteli reševati to, kar so vseskozi varovali in je sedaj propadalo.

Nekdo je pritekkel z novico k Titu, ki se je bil ravno umaknil v svoj šotor, da bi si oddahnil po spopadu; skočil je na noge, kakor je bil, in stekel k templju, da bi zajezil požar. Sledili so mu vsi njegovi poveljniki, za njimi pa razburjene legije; med navalom silne množice se je razvnel vsesplošen nered, ki ga je spremljal silovit hrup. Cesar je z glasom in z roko mahaje usmerjal vojake, naj gasijo požar, vendar nihče ni slišal njegovega vpitja zaradi trušča, ki je polnil njihova ušesa, in nihče ni bil pozoren na njegovo kriljenje, ker so bili zaposleni z bojevanjem ali pa jih je povsem prevzelo besnilo. Razburjena množica legionarjev, ki je pridrla k templju, je bila gluha za prigovarjanje in za grožnje, kajti poveljevala jim je njihova jeza; nagneti so se k vhomu, kjer so mnoge poteptali njihovi tovariši, mnoge je na vročih, še žarečih ruševinah stebrišča čakala usoda tam umrlih. Ko so prišli že povsem blizu templja, so celo hlinili, da ne slišijo cesarjevih povelj, in so tistim spredaj vpili, naj lučajo bakle v notranjost svetišča. Uporniki niso mogli proti temu storiti ničesar več; vse naokrog je bila morija, vse je bežalo. Večina pobitih je bila navadnih meščanov, nemočnih, neoboroženih ljudi, ki so jih puščali kar tam, kjer so jih poklali; okrog oltarja se je nabirala gomila trupel, po stopnicah svetišča je lil potok krvi in telesa tistih, ki so bili pobiti na vrhu stopnišča, so se počasi kotalila navzdol.

Cesar je spoznal, da ne bo mogel obrzdati razburjene množice vojakov, ki so se povsem vdali besnilu, ogenj pa je divjal vse huje, zato je s svojimi poveljniki stopil v tempelj in si ogledal najsvetejši prostor ter vse, kar je skrivala njegova notranjost: vse je daleč presevalo govornice, ki so jih širili tujci, in ni zaostajalo niti za slovesom, ki se je širil med njimi samimi. Ker plameni še na nobenem kraju niso prodrli v samo notranjost, požirali so le prostore okrog svetišča, je cesar stvarno ocenil, da se poslopje še da rešiti, zato je stekel ven in skušal priklicati vojake, da bi pogasili ogenj; centurionu Liberaliju, poveljniku njegove osebne straže kopjanikov, je ukazal, naj vsakogar, ki bi ne ubogal ukaza, z gorjačo prisili k pokorščini. Toda bes in

sovraštvo do Judov ter neki bojni žar, še bolj pa misel na plen in denar, ki so se ga vojaki nadejali zaradi zlata, iz katerega je bilo izdelano vse naokrog, so preglasili spoštovanje do cesarja in strah pred centurionom, ki jih je skušal obrzdati. Vso stvar pa je zapečatil eden tistih, ki so prišli v tempelj; ko je cesar šel mirit vojake, je zagnal baklo med tečaje vrat. V notranjosti se je v trenutku razplamtel ogenj, cesar se je moral s poveljniki umakniti in zunaj ni nihče več mogel preprečiti požiga. Tako je tempelj zgorel kljub cesarjevi volji.

Vsakdo bi zagotovo čutil izgubo zaradi ene najlepših stavb, kar jih je mogel kdaj kdo uzreti ali slišati o njih govoriti: izjemna je bila po svoji zasnovi, zaradi svoje velikosti, zaradi vsestranske dovršenosti, zaradi slovesa njenih svetinj. A vendar moremo najti veliko uteho v misli o neizbežnosti usode, ki čaka tako živa bitja kakor tudi izdelke človeških rok ali mesta. To nezmotljivost, s katero se sklene krog usode, moramo občudovati; počakala je, kakor sem že dejal, na prav tisti mesec, prav tisti dan, na katerega so nekoč Babilonci že požgali tempelj. Od takrat, ko se je na pobudo kralja Salomona začela njegova zidava, pa do njegovega uničenja, do katerega je prišlo v drugem letu Vespazijanove vladavine, je minilo natanko tisoč sto trideset let, sedem mesecev in petnajst dni; od druge pozidave, ki jo je v drugem letu Kirove vladavine začel Hagai, do uničenja za časa Vespazijana je minilo šeststo devetintrideset let in petinštirideset dni.

7,389–406

Odlomek prinaša znameniti opis samomora obleganih v Masadi, zadnji trdnjavi, ki se je leta 73 še upirala Rimljanom. Masada nad zahodno obalo Mrtvega morja je bila za rimske oblegovalce zelo težko dostopna, saj je bila zgrajena na prepadni skali in obdana z zidom, edina uporabna pot do nje pa je bila zagrajena s stolpom. A Rimljani so na štrleči skalni plošči nekoliko pod vrhom nakopičili tako visoke nasipe, da so na njih lahko zgradili oblegovalne naprave. Predrli so zid in sežgali leseno pregrado, s katero so uporniki poskusili zavarovati luknjo. Ko so se Rimljani umaknili, odločeni, da napadejo zdaj nezaščitene sovražnike naslednjega dne, naj bi poveljnik Eleazar pregovoril izbrane može, naj pobijejo najprej svoje žene in otroke, potem pa še sebe, da ne bi padli v rimsko ujetništvo.

Hotel je še govoriti, a ga je množica prekinila in se, kakor bi bila pod vplivom neke neustavljive sile, polotila dejanja. Kakor obsedeni so se raztepli in kar tekmovali med seboj, kdo bo hitrejši; zdelo se jim je, da bo njihova naglica in prizadevanje, da ne bi bili med zadnjimi, razumljena kot znak poguma in zdrave presoje, tolikšna vnema jih je obšla, da bi pobili svoje žene, svoje otroke in še sebe. Ta vnema jih

proti pričakovanju ni minila niti, ko so se dejanja dejansko lotili, nasprotno, bili so enako odločni kot takrat, ko so poslušali Eleazarjev govor, in čeprav so jih še vedno navdajala pristna čustva ljubezni do bližnjih, pa je v njih prevagal sklep, ki se jim je zdel v njihovo največje dobro. Ko so objemali in poljubljali svoje žene ter si pritiskali v naročje svoje otroke, so med še zadnjimi izrazi ljubezni in solzami izvršili svoj namen, kakor bi ga izvršili s tujimi rokami. Vodila jih je misel na vse zlo, ki bi ga pretrpeli od sovražnika, in jih tolažila v stiski, ki so jo občutili med ubijanjem. Nazadnje ni bilo nikogar, ki bi se želel izogniti temu strašnemu dejanju: vsi so ga izvršili s svojimi najdražjimi, nesrečne žrtve neizbežnega, ki se jim je smrt njihovih žena in otrok iz njihovih lastnih rok zdela od vseh najmanjše zlo. Zdaj [preživeli] niso več mogli prenašati teže svojega dejanja in so obenem čutili, da bi umrlim delali krivico, ko bi jih preživeli le za kratek čas; na kupu so zbrali vse zaloge in jih zažgali, nato pa so izžebali deset mož, ki naj pobijejo ostale. Potem je vsakdo legel k svoji mrtvi ženi in otrokom, jih objel in pripravljen čakal na smrt od tistih, ki so izvršili mučno opravilo. Ti so se, potem ko so brez omahovanja vse pobili, tudi sami zatekli k žrebu, da bi med seboj izbrali tistega, ki bo najprej pobil ostalih devet in nato še sebe kot zadnjega od vseh; tolikšno je bilo torej med njimi zaupanje, da ni bilo med njimi nobene razlike ne v njihovih dejanjih ne v njihovem trpljenju. Naposled je tudi ta deveterica nastavila nožu vrat in potem je edini, še zadnji preživeli pregledal vso množico mrtvih, ali ni morda kje še kdo, ki bi bil potreben njegove roke. Ko se je prepričal, da so vsi mrtvi, je zažgal palačo, nato pa zbral vse svoje moči in si zarinil meč skozi telo ter padel mrtev poleg svoje družine. Umrli so v veri, da niso za seboj pustili žive duše, ki bi padla v roke Rimljanom, vendar sta moriji ušli neka ostarela ženska in neka Eleazarjeva sorodnica, po bistrournosti in izobraženosti daleč nad svojimi vrstnicami, ki se je s petimi otroki skrila v podzemnih vodovodnih napeljavah, medtem ko so bili ostali zaposleni s pobijanem. Mrtvih je bilo devetsto šestdeset, skupaj z ženskami in otroki; ta tragedija se je zgodila na petnajsti dan meseca ksantika.³²⁸

Ob zori naslednjega dne so bili Rimljani v pričakovanju novega spopada v polni bojni opravi in so se po nasipih, s katerimi so ustvarili mostišča za dostop do trdnjave, odpravili v napad. Ko niso videli nobenega sovražnika, temveč povsod le obupno praznino, ogenj znotraj utrdbe in tišino, si niso znali razložiti, kaj se je zgodilo; nazadnje so, kakor bi dali povelje za streljanje lokostrelcem, zavpili, da bi priklicali koga od znotraj. Krik sta slišali ženski, ki sta prišli iz podzemnih jam in Rimljanom razložili, kakšno je stanje: tista druga ženska³²⁹ je jasno poročala o

³²⁸ 2. maj leta 73.

³²⁹ Eleazarjeva sorodnica.

vsem, kar je bilo povedano, in o tem, kako je bilo dejanje opravljeno. Rimljani so jo v svoji nejeveri v takšno dejanje le s težavo poslušali, polotili so se gašenja ognja in si kmalu utrli pot skozenj do palače; ko so tam naleteli na množico pomorjenih, se niso veselili, kakor bi se nad premaganim sovražnikom, temveč so občudovali plemenitost in neomajnost tolikih ljudi, katerih odločno zaničevanje smrti je vodilo k njihovemu dejanju.

RIMSKI ZGODOVINARJI IZ ČASA PRINCIPATA

Zgodovino pisje je bilo literarna zvrst in temu primerno retorično obarvano; zanimivo je, da se je še vse do Amijana Marcelina javno prebiralno. Teoretično je o zgodovino pisju pisal Ciceron (*Fam.* 5,12), svoje predhodnike in njihove cilje pisanja omenja tudi Tacit, ko navaja okoliščine v zvezi z obsodbo zgodovinskega dela Kremucija Korda (*Ann.* 4,34); oba med drugim tudi omenjata, kakšna so bila pričakovanja publike. Zgodovina naj bi bila po eni strani koristna, saj naj bi državnike opozarjala na podobne probleme in potek dogodkov iz preteklosti ter bi jim tako ponujala rešitve za sodobno dogajanje. Po drugi strani pa naj bi bila s hvalo dobrih in etično neoporečnih dejanj ter grajo slabih neke vrste moralni vodnik. Novim generacijam naj bi ohranila tradicije prednikov, *mos maiorum*.

Zanimivo je, da sicer pri rimskih zgodovinarjih teoretična razglabljanja o zgodovino pisju in o vlogi zgodovinarja niso ohranjena, v tem smislu je relevantna zgolj njihova kritika predhodnikov. Za probleme pisanja zgodovine so deloma pomembna razmišljanja Cicerona, predvsem pa Lukijanov spis *Kako pisati zgodovino*. Rimski zgodovino pisci iz časa pozne republike in principata so za razliko od grških pisali predvsem o polpreteklih in sodobnih dogodkih, le redki zgodovinarji iz republikanske dobe – in kot zadnji Livij – so začeli svoje zgodovine pri začetkih Rima, da bi tako poudarili veličino rimske države in tiste zgodovinske vidike, ki so največ prispevali k njenemu vzponu. Univerzalna zgodovina jim je bila, v nasprotju z grškimi zgodovinarji, tuja, zanimalo jih je javno življenje rimskega ljudstva, forum in senat ter njihove vojne, skratka, predvsem politika.

Pisanje zgodovine je Rimljanom vedno pomenilo resno opravilo, zato je tem bolj presenetljivo, da so se rimski zgodovino pisci nasplošno premalo zavedali težav, povezanih z iskanjem resničnega poteka preteklih dogodkov, posebej če je šlo za bolj oddaljeno preteklost. Ciceron sicer poudarja (*De or.* 2,62–63), da je iskanje resnice prva zapoved zgodovino pisja, pri čemer ne sme biti nič potvorjenega, resnice se tudi ne sme zamolčati (*Nam*

quis nescit primam esse historiae legem, ne quid falsi dicere audeat? Deinde ne quid veri non audeat?), vendar daje zelo veliko poudarka retorični nadgradnji (*exaedificatio*), ki seveda temelji na prikazu resničnih dogodkov (*fundamenta*). Zgodovina zanje ni bila tema raziskovanja, temveč so se pri pisanju pogosto oprli na predhodno zgodovino kot enega glavnih virov, pri čemer niso vedno razlikovali med primarnimi in sekundarnimi viri. Nekaj misli je zgodovinopisju posvetil tudi Kvintilijan, ki med drugim omenja glavne značilnosti Salustijevega in Livijevega pisanja (*Quint., Inst.* 10,1,31 ss.).

S Salustijem in Livijem se v nekem smislu prekinje analistična tradicija, njuna dela pa lahko tudi bolje presojava, saj jih je velik del ohranjen, medtem ko poznamo dela analistov le iz fragmentov. Salustij, ki je opisoval sočasne dogodke, vojno z Jugurto in Katilinovo zaroto, je pisal z vidika senatorja in je v svojih monografijah poudaril pragmatično komponento zgodovinopisja. Zgled mu je bil Tukidid, vendar njegova zgodovina vsebuje tudi elemente dramatičnosti in retorike; svoje delo je navezal na delo analista Sisene (*L. Cornelius Sisenna*). Ton njegove zgodovine je pesimističen, vendar so bili takšni tudi krizni časi, v katerih je živel. Njegovi deli predvsem zrcalita moralni propad tedanje rimske družbe.

Cezar, katerega dela se ne da uvrstiti v trende tedanjega zgodovinopisja, je pisal zgodovinska poročila o svojih osvajanjih, ki jih je imenoval *commentarii*, s čimer je morda želel opozoriti, da njegovi spisi še niso povsem dovršena zgodovina. V 3. osebi, torej z navidezno distanco, je pisal o galskih in državljanskih vojnah; zadnjo, osmo knjigo njegovih *Galskih vojn* je v istem stilu in po istem konceptu napisal Hircij (*A. Hirtius*).

Azinij Polion (*Asinius Pollio*), katerega delo je v glavnem izgubljeno, je pisal o državljanski vojni med Cezarjem in Pompejem ter o dogodkih, ki so do teh vojn pripeljali. Kot zgodovinar je bil zelo vpliven in je domnevni vir marsikaterega poznejšega zgodovinarja, npr. Apijana in Kasija Diona.

Livijeva *Rimska zgodovina od ustanovitve Rima (Ab urbe condita)*, ki jo je napisal v avgustejskem času in se ideološko lepo vklaplja v Avgustovo politiko obnove in prenove rimske države, je bila merodajno delo še celo 1. stoletje za starejša obdobja rimske zgodovine. Livij ni pisal niti s stališča senatorja niti politika, bil je izšolan v retoriki, zato so bile za sodobne oz. polpretekle dogodke kot dopolnilo dragocene zgodovine senatorjev Azinija Poliona, Kremucija Korda in starejšega Seneke. Ti avtorji so državljanske vojne obravnavali kritično. To tradicijo kritičnega senatorskega zgodovinopisja je nadaljeval Tacit. Tacitovo zgodovinsko delo predstavlja velik

kontrast Livijevemu, ki je bilo romantično obarvano in vsaj do neke mere optimistično, medtem ko Tacitovo izdaja globok pesimizem, saj razgalja vseobsegajočo hipokrizijo in korupcijo na najvišjem državnem nivoju.

Princeps, cesar je vse bolj postajal središče zanimanja zgodovinarjev in prvo delo s področja rimskega zgodovinarstva, v katerem je vladar igral pomembno vlogo in je bilo napisano panegirično, je zgodovina Veleja Paterkula, ki je principat pod Tiberijem opisal nekritično pozitivno. Njegovo delo že napoveduje novi zgodovinski žanr, cesarske življenjepise; njegov najbolj znan predstavnik je Svetonij. Medtem ko je Velej pisal laskavo zgodovino, ki se je vrtela okoli posameznih ključnih osebnosti, poleg Tiberija še Avgusta in v manjši meri Cezarja, je Kremucij Kord (*Cremutius Cordus*) v svojih (izgubljenih) *Analih o državljanskih vojnah od Cezarja do Avgusta* pisal o idealih za večno minule republike, o Pompeju in zadnjih republikancih Brutu in Kasiju, za kar je pod Tiberijem plačal z življenjem, njegove knjige pa so zažgali. Že pod Avgustom, leta 12 po Kr., so bila sežgana dela republikanskega govornika in zgodovinarja Tita Labiena, ki je zaradi svojih napadalnih stališč dobil vzdevek Rabienus (*rabies* pomeni divjaštvo, steklina). V obupu se je zaprl v družinsko grobnico, kjer je umrl. Malo po Veleju je Valerij Maksim objavil *Znamenita dejanja in izreke*, niz epizod iz življenja slavnih grških in predvsem rimskih osebnosti, delo, ki je imelo zelo velik vpliv na poznejše generacije zgodovinarjev.

Vendar tudi pisanje univerzalnih zgodovin ni povsem prenehalo, le da je bilo bolj osredotočeno na Rim, zato je tem bolj zanimivo, da so bile *Historiae Philippicae* v 44 knjigah Pompeja Troga, zgodovinarja galskega rodu iz Avgustove dobe, za katere se domneva, da so jih veliko uporabljali zgodovinarji 2. stoletja po Kr., osredotočene predvsem na Makedonijo. Aleksandrovi pohodi so še toliko stoletij pozneje burili domišljijo poslušalcev oz. bralcev in eksotični opisi daljnih dežel so uživali med njimi veliko priljubljenost. Na Pompeja Troga je zelo vplival do Rima sovražno nastrojen zgodovinar iz Aleksandrije, Timagen, ki ga je vzel v zaščito njegov sodobnik in prijatelj Azinij Polion. Zanimivo je, da so razen Florove *Rimske zgodovine*, ki je v veliki meri nastala na osnovi ekscerptov Livijeve *Zgodovine*, sicer iz 2. stoletja ohranjene predvsem grško napisane rimske zgodovine.

M. Š. K.

Literatura: CHCL II, Heuss 1995, Mehl 2014, Mellor 1998, Cracco Ruggini 1996.

CEZAR

Gaj Julij Cezar (*Caius Iulius Caesar*) se je rodil okoli leta 100 pr. Kr. v rimski plemiški družini.³³⁰ V politiki se je zgodaj priključil »ljudski« stranki (popularom). Zameril se je diktatorju Suli, ki je bil zastopnik optimatov (stranke senata oziroma vladajoče oligarhije), in moral za nekaj časa v izgnanstvo. Bil je deležen odlične izobrazbe, doma pri retorju Gnifonu, na Rodosu pa pri Molonu, tedaj najuglednejšem učitelju govorništva. Po končanem šolanju je nastopil kariero v Rimu in si kot politik ljudske stranke pridobival naklonjenost ljudstva. Leta 61 je kot propretor v Španiji dosegel vojaške uspehe in zelo obogatel, leta 60 pa je sklenil zavezništvo, t. i. »prvi triumvirat«, z velikim vojskovodjem Gnejem Pompejem in z bogatašem Markom Krasom. Leta 59 je postal konzul, za naslednje obdobje pa so mu bile dodeljene v upravljanje province Ilirik, Cisalpinska Galija (severna Italija tostran Alp) in Narbonska Galija (del Transalpinske Galije oz. današnje Francije, ki se imenuje po mestu Narboni; dolgo so jo imenovali kar *Provincia*, od tod njeno današnje ime Provansa). V letih od 58 do 50 je Cezar podjarmil vso Transalpinsko Galijo, utrdil mejo proti Germanom na Renu in celo dvakrat vpadel v Britanijo. Pri tem je moral zatreti več uporov, med katerimi je bil najhujši vsegalski upor pod vodstvom Vercingetoriksa leta 52.

Medtem se je Pompej skupaj s senatorji obrnil proti njemu in senat je Cezarja odpoklical. Ta pa ni razpustil vojske, kot so zahtevali, ampak je z njo prekoračil Rubikon, mejo Italije, in se spustil v državljansko vojno. Hitro je zavzel Italijo in vzpostavil svojo oblast v Rimu ter nato še v Španiji, zasledoval Pompeja v Grčijo in ga tam porazil v bitki pri Farzalu leta 48. Pompej je zbežal, a je bil v Egiptu umorjen. Sledile so vojna v Aleksandriji, v kateri je Cezar pomagal do oblasti Kleopatri (pozimi 48 in spomladi 47), zmaga pri Zeli leta 47 nad Farnakom, ki si je v času teh spopadov prilastil precej ozemelj južno od Črnega morja, zmaga nad pompejanci v Afriki pri Tapsu leta 46 in še dokončna zmaga nad njihovimi silami v Španiji pri Mundi leta 45. Po vrnitvi je imel v Rimu vrhovno oblast, vendar se ni oklical za kralja. Izvedel je vrsto koristnih reform in načrtoval še druge velike podvige tako na vojaškem kot na administrativnem področju, toda leta 44 so ga ubili zarotniki, ki so hoteli ponovno vzpostaviti republikansko

³³⁰ Mesec njegovega rojstva se je prej imenoval *Quintilis*, torej »peti mesec« v letu, leta 44 pr. Kr. pa je po njem dobil ime »julij«.

ureditev. To pa se ni posrečilo, saj je – sicer po hudih državljanskih vojnah – za njim zavladal njegov posinovljeneц Oktavijan Avgust (obdobje principata), za katerim je nastopilo obdobje cesarjev. Ime Cezar je postalo izraz za monarha in se preneslo tudi v nemščino (*Kaiser*) in ne nazadnje v slovenščino (»cesar«).

Cezar se je uveljavil tudi na književnem področju, toda veliko njegovih spisov se je izgubilo (npr. tragedija *Ojdip*, zbirka izrekov in šal, jezikoslovni spis *O analogiji*, pamflet *Anticato* ali *Anticatones*, pesmi, govori in zbirka pisem). Pod njegovim imenom se je poleg epigrama dramatiku Terenciju in nekaj pisem Ciceronu ohranilo več zgodovinskih del: *Galska vojna* (*De bello Gallico*) o letih 58–50, *Državlјanska vojna* (*De bello civili*) o letih 49 in 48 do začetka vojne v Aleksandriji, *Aleksandrijska vojna*, *Afriška vojna* in *Španska vojna*. Pristnih je prvih sedem knjig *Galske vojne*, ki po posameznih letih obravnavajo obdobje od leta 58 do 52 – osmo, o letih 51 in 50, je po Cezarjevi smrti spisal njegov poročnik Avel Hircij –, in vse tri knjige *Državlјanske vojne*, medtem ko so zadnja tri dela napisali njegovi častniki. *Galska vojna* je prvi sočasni prikaz pomembne rimske vojne na tujem, ki se nam je ohranil. Danes prevladuje mnenje, da jo je Cezar napisal in izdal šele na koncu, torej med letoma 52 in 50, vendar je možno tudi, da je takrat izdal dokončno različico, medtem ko je posamezne knjige pisal in objavljaj že sproti. *Državlјanska vojna* pa je najbrž izšla šele po njegovi smrti.

Obe zgodovinski deli, ki sta nesporno Cezarjevi – torej prvih sedem knjig *Galske vojne* in tri knjige *Državlјanske vojne* –, nosita oznako *commentarii*. Rokopisna tradicija sicer prinaša več različic naslovov, vendar *Galsko vojno* tako označujejo že sodobniki kot Ciceron (*Brut* 262) in Avel Hircij v svojem predgovoru k osmi in zadnji knjigi, isti izraz pa uporabi Svetonij v Cezarjevem življenjepisu (56) za obe deli. Zato je bilo deležno velike pozornosti vprašanje, kaj je avtor razumel pod izrazom *commentarii* in kakšen učinek je želel z njim doseči, torej kako naj bi ga po njegovem pričakovanju razumeli njegovi sodobniki.

Etimološko gledano je latinski izraz *commentarius* ali *commentarium* enakovreden grškemu *hypómnema* – oba označujeta spominski pripomoček –, vendar sta se uporabljala v najrazličnejših kontekstih in sta tako oba imela vrsto posebnih pomenov. Po Bömerju (1953) gre kljub enaki etimologiji za dva samostojna pojma, ki sta nastala in se razvijala ločeno v grškem in rimskem svetu ter se združila šele ob rimskih posegih v Grčijo. Grška beseda je najprej označevala abstraktni spomin (na

nekaj ali nekoga), kasneje pa spominski pripomoček v smislu notice ali zapiska, osnutek predavanja in tudi literarno skico. V helenizmu je izraz *hypómnema* začel označevati več različnih pisnih zvrsti, ki so se razvile takrat: znanstvena dela (tudi komentarje k literarnim delom; v tem pomenu uporabljamo latinsko tujko še danes), memoarsko literaturo in upravne akte. V teh primerih torej ni šlo več za osnutek, temveč za zaključene spise. V tem obdobju je grški *hypómnema* tudi prišel v stik z rimskim komentarjem, ki ni doživljal takih sprememb, ampak je imel večjo kontinuiteto.

Rimski *commentarii* so bili starejši od grških *hypomnémata* in praktične narave. Po Bömerju (1953, 212) naj bi jih prvotno uporabljali svečeniški kolegiji in državni uradniki oziroma službe; šlo je za podatke, ki so bili namenjeni določenemu krogu ljudi. Iz takšnih uradnih zaznamkov so se (še pred grškim *hypómnema*) razvile zasebne službene knjige uradnikov, ki so prevzele ime *commentarii*. Vsebovale so zabeležke o dogodkih in najrazličnejše gradivo: zapisnike, listine, zbirke obrazcev, službena navodila. Ko sta se v helenizmu grški in rimski pojem srečala, pa so Rimljani razvili *commentarii* kot službene zaznamke v književno zvrst. To se je najprej zgodilo na dveh tipično rimskih področjih: v avtobiografskih (memoarskih) spisih državnikov in v pravniških delih. Poleg tega so začeli uporabljati latinski izraz tudi v grškem pomenu, torej za osnutke govorov, notice slovniciarjev, izvlečke in znanstvene razprave.

Razlage pomena Cezarjevega naslova niso enotne. Najverjetnejša izhaja iz primerjave grškega izraza *hypómnema* pri Lukijanu v delu *Kako je treba pisati zgodovino* (48) z latinskim izrazom *commentarii* pri Ciceronu v *Brutu* (262) in pismih. Po tej analogiji bi bili *commentarii* osnutek, na podlagi katerega naj bi nastalo pravo delo. Tako bi bilo možno, da je Cezar pri izbiri naslova hotel poudariti tudi dejstvo, da gre z literarnoteoretskega vidika tiste dobe za nekakšno vmesno stopnjo. V vsakem primeru je najbrž želel izpostaviti objektivni, stvarni značaj dela: poudarjal je, da se je opiral na dejanske zabeležke in listine, in ogradil se je od končnega produkta retoričnega zgodovinopisja, ki si je iz umetniških vzrokov pogosto dovoljevalo precej svobode.

S tem se povezuje eno temeljnih nerazrešenih vprašanj v zvezi s Cezarjevimi spisi – namreč, koliko so verodostojni in koliko so bili napisani v propagandne namene. Njegov način prikazovanja je izrazito stvaren in neokrašen, v *Galski vojni* še bolj kot v *Državljanski*, k vtisu objektivnosti pa pripomore tudi pripoved v tretji osebi. Po drugi strani bi bilo zaradi

položaja, v katerem se je nahajal, pričakovati, da bo poskušal svoja dejanja čim bolj opravičiti.

V novejših razpravah prevladuje ugotovitev, da podatkov samih vsekakor ni potvarjal, saj se v glavnem ujemajo z drugimi razpoložljivimi viri. Netočnosti, izpustov, poenostavitve, olepševanja lastne strani ipd. je za tedanje književne konvencije celo razmeroma malo, včasih pa zamolči tudi stvari, ki govorijo njemu v prid ali ki bi jih lahko uporabil kot orožje proti nasprotnikom. Poleg tega je treba razločevati med njegovimi nameni pri pisanju obeh del. V literaturi se pogosto pojavlja mnenje, da je spisal *Galsko vojno* kot opravičilo za svojo vojno in nekatere ukrepe v Galiji ter kot dokaz, da drugače ni mogel ravnati. Toda v očeh Rimljanov osvajalna vojna sama po sebi vsekakor ni bila prekršek, razen tega pa Cezar brez pojasnila ali olepševanja navaja razna dejanja, ki bi danes veljala za vojne zločine. Apologetične elemente (sklicevanje na stare spore, na ošabnost nasprotnika, na možno nevarnost za Rim) vključuje le v tradicionalnih okvirih. Če sploh ima kak političen namen, želi prikazati sodobnikom svojo poveljniško sposobnost, da bi nasprotnike prepričal o jalovosti njihovega nagajanja oziroma s poudarjanjem zaslug dosegel, da ga senat ne bi odpoklical iz Galije.

Povsem drugačen primer je *Državljanska vojna*, saj se je takšna vojna zdela Rimljanom najhujše zlo in glede nje se je zares moral zagovarjati. Tu je več netočnosti, a spet ne gre za potvorbe dejstev, temveč za podtone, prikazovanje lastne strani v boljši in sovražnikove v slabši luči. Svoj namen skuša doseči z izbiro besed in opisovanjem graje vrednih lastnosti pompejancev, po drugi strani pa s poudarjanjem lastnega prizadevanja za mir in skupno blaginjo, podpore, ki jo je užival v vsej Italiji, ter svoje prizanesljivosti. Zanimivo je, da Pompeja samega opisuje zelo blago, pa tudi drugih, ki jim sicer po ovinkih pripisuje vse mogoče slabosti, ne zmerja naravnost, kar je morda prav tako prefinjeno sredstvo za ustvarjanje videza objektivnosti. Skratka, *Državljanska vojna* je že zaradi snovi napisana bolj tendenčno kot *Galska*, vendar pa so dejstva, opisana v obeh delih, precej točna.

Cezarjev slog nima retoričnega okrasja in zato po merilih njegove dobe ni »literaren«, vendar so mu priznavali kakovost tudi sodobniki kot Ciceron, ki so imeli povsem drugačne slogovne ideale. Zato danes velja mnenje, da je povzdignil *commentarius* iz polliterarne zvrsti v polnokrvno literaturo ali da je v že uveljavljeni zvrsti memoarske literature ustvaril nekaj novega,

ko je dosegel literarno veličino z neretoričnimi sredstvi. Njegov slog odlikujeta izredna jasnost in preprostost, ki ju kot analogist doseže s pravilno skladnjo in jezikovno rabo ter z izbranim, doslednim besediščem (običajno uporablja po en izraz za vsak pojem in se izogiba sopomenkam). Obenem pa zna s skupimi besedami doseči veliko dramatičnost. Nekaj odlomkov je tudi bolj »literarnih« in v njih se približuje metodam uveljavljenega zgodovinopisja: pogosto vključuje govore (navadno v indirektni, včasih – zlasti proti koncu obeh del – pa za večjo dramatično moč tudi v premi obliki), geografsko-etnografske ekskurze (na primer o Britancih v peti knjigi *Galske vojne* in o Galcih ter Germanih v šesti), ponekod pa seže tudi po drugih slogovnih prijemih (manj običajen besedni red ali besedišče, historični infinitiv). *Državljska vojna* je čustveno in slogovno nekoliko bolj razgibana od *Galske*, a v osnovi gre za isto preprostost v prikazu. Za njegov pristop je značilno tudi, da dogodkov ne pripisuje volji bogov ali Usode, temveč priznava kvečjemu Fortuno (slučaj), sicer pa je po njegovem nazoru dogajanje v glavnem odvisno od ljudi. Zato posveča veliko pozornosti razpoloženju in dejanjem posameznikov, tudi manj pomembnih. Tega ne uporablja v retorični maniri kot slikovito ozadje dogodkov, temveč kot prikaz zgodovinskih silnic.

N. G.

Literatura:

Bömer 1953, **Collins** 1972, **Doberenz** 1854, **Fašalek** 1999, **Klotz et al.** 1966–69, **Rüpke** 1992.

GALSKA VOJNA³³¹

1,10–14

Po začetnem opisu Galije preide Cezar na prvi konflikt, ki mu je omogočil, da se je vmešal v politiko dotlej svobodnega dela Transalpinske Galije. Helvečani, galsko ljudstvo v današnji Švici, so se že dalj časa pripravljali na izselitev na zahod Galije, ker so bili utesnjeni med gorami in ker so nanje pritiskali Germani. Kot poroča Cezar (1,6), sta jim bili za izhod iz domovine na voljo le dve poti: »Prva, ozka in težavna, je vodila čez Sekvansko med gorovjem Juro in reko Rodanom, po kateri bi se komaj pomikal voz za vozom. Nad njo pa so grozili previsni grebeni, da bi tudi peščica ljudi mogla preprečiti prehod. Druga pot čez našo provinco pa je

³³¹ Besedilo je povzeto po Fašalekovem prevodu s popravki N. Grošelj.

bila laže prehodna in udobnejša. Kajti Rodan, ki tvori mejo med Helvečani in Alobrožani, ki smo jih pred nedavnim podvrgli, ima na mnogih mestih prehodne plitvine.« Marca leta 58 pr. Kr. so se skupaj s sosednjimi plemeni zbrali ob Ženevskem jezeru z namenom, da bi ubrali drugo pot čez Rodan. To je Cezar izvedel, ko je bil še v Rimu, in takoj pripotoval. Ko so ga Helvečani prosili za prost prehod čez Rodan in s tem čez Narbonsko Galijo, jim najprej ni dal dokončnega odgovora; v času, ki ga je tako pridobil, je »zgradil s tisto legijo, ki jo je imel že prej, in z vojaki, ki so že prišli iz province, od Ženevskega jezera, ki se izliva v Rodan, do Jure, ki deli Sekvansko od Helvečanskega, nasip, dolg devetnajst milj, visok šestnajst čevljev, in izkopal jarek. Ob vsej tej utrdbi je postavil močne straže in utrdbe, da bi brez težav preprečil sovražnikom pohod, če bi bilo treba« (1,8). Šele nato jim je dal odklonilen odgovor, njihove poskuse, da bi kljub temu skrivaj prečkali Rodan, pa je z utrdb uspešno zavračal. Tako so se Helvečani pogodili z ljudstvom Sekvancev za prost prehod čez njihovo ozemlje, ki pa je bil precej težaven, saj je držal čez Juro.

Cezar je zvedel, da nameravajo Helvečani preko Sekvanskega³³² in Hedučanskega v pokrajino Santonov,³³³ ki meji na deželo Tolosatov, ki je že del naše province [Narbonske Galije]. Videl je veliko nevarnost, ki bi nastala za provinco, če bi se to zgodilo in če bi se v soseščini³³⁴ te nezavarovane in rodovitne pokrajine naselilo tako bojevito ljudstvo, ki je povrh vsega še sovražno Rimljanom.³³⁵ Zato je pustil v utrdbah legata Tita Labiena,³³⁶ sam pa je pohitel v Italijo, nabral dve

³³² Sekvanci in Hedučani: dve plemeni na vzhodu Galije. Ozemlje Sekvancev je bilo takoj zahodno od Helvečanov (na drugi strani Jure), ozemlje Hedučanov pa zahodno od Sekvancev proti sredini Galije.

³³³ V jugozahodni Galiji.

³³⁴ Med rimsko provinco in tem ozemljem je okrog 160 km, kar pomeni, da je »soseščina« pretiran izraz. Še več – kot opozarjajo nekateri, bi bili s to selitvijo Helvečani pravzaprav bolj oddaljeni od meja Narbonske Galije kot pa na svojem prejšnjem ozemlju. Po tej razlagi Cezar preprosto olepšuje dejstvo, da je v resnici želel, da pride do konflikta. Spet drugi pa razlagajo, da bi bila provinca ob takšnih premikih dejansko ogrožena.

³³⁵ Leta 107 so helvečanski Tigurini premagali rimsko vojsko in jo gnali »pod jarmom«: razorožena je morala korakati med dvema pokonci postavljenima sulicama, čez kateri je bila položena tretja.

³³⁶ Mišljene so utrdbe na Rodanu. Tit Labien je bil najbolj znan general v Cezarjevi vojski in je pripomogel k mnogim njegovim uspehom, kasneje, v državljanski vojni, pa je prestopil k Pompeju.

novi legiji in odvedel prejšnje iz prezimovališč okrog Akvileje. S temi petimi legijami se je po najkrajši poti podvil čez Alpe v onstransko [Transalpinski] Galijo. Ceutroni, Grajoceli in Katurigi³³⁷ so zasedli vrhove in skušali preprečiti vojski pot. Vendar so bili v več bitkah premagani in Cezar je došel od Ocela, skrajnega obmejnega kraja v tostranski provinci [Cisalpinski Galiji], v sedmih dneh v pokrajino Vokontijcev v onstranski provinci [Narbonski Galiji]. Od tam je krenil dalje v deželo Alobrožanov³³⁸ in nato v deželo Segusiavov. Ti so prvo ljudstvo, ki prebiva onstran Rodana izven province.³³⁹

Helvečani so s svojimi krdeli že prešli sotesko in pokrajino Sekvancev in došli na Hedučansko ter pustošili polja. Ker niso imeli Hedučani dovolj moči, da bi branili sebe in svoje imetje, so poslali k Cezarju odposlanca prosit pomoči, češ da so ob vsaki priložnosti naredili Rimljanom toliko uslug, da nikakor ni prav, če si upa kdo pred očmi rimske vojske pustošiti njih polja, goniti njihove otroke v suženjstvo in s silo zavzemati njih mesta. Hkrati so tudi Ambari, najbližji sorodniki Hedučanov, obvestili Cezarja, da so njih polja izropana in da bodo le težko branili svoja mesta pred sovražnim napadom. Tudi Alobrožani, ki so imeli vasi in posesti onstran Rodana, so se zatekli k Cezarju in mu tožili, da jim ni ostalo nič drugega razen gole zemlje. Ti razlogi so utrdili v Cezarju sklep, da se ne sme obotavljati, sicer bi medtem uničili Helvečani vse imetje zaveznikov in došli v deželo Santonov.

Je reka Arar, ki teče med pokrajinama Hedučanov in Sekvancev ter se izliva v Rodan. Njen padec je tako neznaten, da z očmi komaj presodiš, v katero smer teče. Helvečani so prehajali čez njo s splavi in s čolni, ki so bili privezani drug k drugemu. Ko je Cezar od izvidnikov zvedel, da so že tri četrtnine Helvečanov prešle reko, četrta pa da je še tostran reke, je ob tretji nočni straži³⁴⁰ s tremi legijami odšel iz tabora in došel do onega dela, ki reke še ni prekoračil. Napadel je sovražnike, ki so nosili težka bremena in niso pričakovali napada, in jih mnogo pobil; ostali so se rešili z begom in se poskrili v bližnjih gozdovih. Ti so bili tako imenovani

³³⁷ Plemena na območju Alp.

³³⁸ Galci med Rodanom, Isero in Alpami. Rimljani so jih priključili leta 121, leta 61 pa je prišlo do upora, vendar so ga zatrli.

³³⁹ S tem je Cezar prekoračil pooblastila senata. Sicer v 1,35 izvemo, da je bil po »sklepu senata ... vsakokratni upravitelj province Galije dolžan varovati Hedučane in druge zaveznike rimskega naroda, če je to v skladu s koristmi države«, toda na tej točki še ni prejel prošenj Hedučanov za pomoč niti novic o plenjenju Helvečanov po njihovem ozemlju. Na podlagi takih mest Collins (1972) dokazuje, češ da si ni posebno prizadeval prikriti, da je sam prvi začel. Kasneje Cezar seveda izpostavi tudi težave Hedučanov in svojo dolžnost, da jim pomaga.

³⁴⁰ To je bil čas v tretji četrtni noči, torej približno od polnoči do tretje ure zjutraj.

Tigurini.³⁴¹ Vse helvečansko ljudstvo sestavljajo namreč štiri plemena. Prav to ljudstvo je odšlo nekoč za naših prednikov na pot, pobilo konzula Lucija Kasija in poslalo njegovo vojsko pod jarem. Tako se je moralo bodi po naključju ali po volji nesmrtnih bogov pokoriti prvo prav to helvečansko ljudstvo, ki je pripravilo nekoč rimskemu narodu tako hud udarec. S to zmago ni maščeval Cezar samo poraza, ki je zadel njegovo domovino, temveč tudi sebe samega. V takratni bitki so namreč Tigurini obenem s Kasijem ubili tudi njegovega legata Lucija Pizona, ki je bil stari oče Cezarjevega tasta Lucija Pizona.

Po tej bitki je dal Cezar zgraditi čez Arar most in je čezenj prepeljal svojo vojsko, da bi dohitel glavnino Helvečanov. Njegov nenadni prehod je Helvečane vznemiril, saj so videli, da je prešel reko v enem dnevu, sami pa so potrebovali za to v mukah in težavah dvajset dni. Zato so mu poslali odposlance. Vodil jih je Diviko, ki je poveljeval Helvečanom v vojni zoper Kasija. Tako je govoril, da bodo odšli in se naselili tam, kjer jim bo odkazal prostor, če hoče rimski narod skleniti s Helvečani mir. Če pa vztraja pri vojni zoper Helvečane, naj le pomisli na nekdanji poraz Rimljanov in na helvečansko hrabrost. Ker je iznenada napadel eno pleme, ko mu drugi onstran reke niso mogli pomagati, naj zaradi tega ne precenjuje svojih sil, Helvečanov pa naj nikar ne podcenjuje. Od svojih očetov in davnih prednikov so vajeni, da se v boju bolj zanašajo na hrabrost kot na zvižaje in zasede. Zato naj bo previden, sicer lahko dobi njih sedanje taborišče ime po porazu Rimljanov in po uničeni vojski. [...]

Cezar je odgovoril, da prav nič ne okleva, ker ni pozabil dogodkov, ki so jih omenili helvečanski odposlanci, in da ga tembolj boli, ker so to Rimljani nezasluženo utrpeli. Če bi se bili zavedali kake krivde, bi bili previdnejši. Prav v tem da je bil vzrok njih prevare, ker so bili mnenja, da niso naredili nič takega, zaradi česar bi imeli vzrok za bojazen, in da se jim brez vzroka ni treba ničesar bati. Če bi že pozabil to staro sramoto, ali naj pozabi tudi njih najnovejšo krivico, ko so si njegovi prepovedi navkljub hoteli izsiliti prehod čez provinco, ko so napadali Hedučane, Alobrožane in Ambare? Še vedno so enako oholi, ker se tako ošabno ponašajo s svojo zmago³⁴² in si še štejejo v dobro, da za vse svoje krivice tako dolgo niso prejeli kazni. Saj imajo nesmrtni bogovi navado, da pogosto dovolijo zločincem, ki jih

³⁴¹ Gl. op. 337. V zvezi s to bitko Plutarh (*Caes.* 18) poroča, da je ni izvojeval Cezar sam, temveč je poslal Labiena. To je morda edino mesto v *Galski vojni*, kjer si poročila zares nasprotujejo.

³⁴² Poudarjanje nasprotnikove ošabnosti je očitno tudi v opisu spora in bitke z germanskim kraljem Ariovistom, s katerima se nadaljuje prva knjiga. Prizanesljivost do pokornih narodov in ustrahovanje ošabnih sta bila tako rekoč rimski program (prim. Vergilij, *Eneida* 6,851–53); z opisi nasprotnikove

nameravajo kaznovati, srečo in jih pustijo dolgo časa brez kazni, da bi jih nato z nenadno spremembo usode občutneje zadeli. Vsemu navkljub pa da je pripravljen skleniti z njimi mir, če mu dajo v zagotovilo za svoje obljube talce in če dajo Hedučanom zadoščenje zanje in za njihove zaveznike. Isto so dolžni Alobrožanom. Diviko je odgovoril: Helvečani so od svojih očetov sprejeli navado, da talce sprejemajo, ne pa da bi jih dajali. To rimski narod dobro ve. Po teh besedah je odšel.

DRŽAVLJANSKA VOJNA³⁴³

1,1–6

Ko je bil Cezar v Galiji, se je njegov partner v triumviratu Gnej Pompej spravil s senatom in začel skupaj z njim čedalje bolj delovati proti Cezarju. Leta 52 je kot konzul obnovil dva zakona, ki sta hodila navzkriž Cezarjevemu načrtu, da bi kandidiral za konzula iz Galije: da se ne sme nihče potegovati za državno službo v odsotnosti in da ne sme nihče upravljati province še pet let po opravljanju državne službe. Sam sebi pa je še podaljšal upravo province Španije, ki jo je dobil po prejšnjem konzulatu leta 55, in poveljstvo nad svojo vojsko. Vendar je takrat še prišlo do sporazuma. Leta 51 je bil konzul Cezarjev nasprotnik Marcel; zahteval je, naj Cezar zapusti svojo provinco in razpusti vojsko, kar je bil pripravljen storiti, a le pod pogojem, da bi isto obveljalo tudi za Pompeja. Nato je senat pod pretvezo, da so potrebne legije za vojno s Parti, zahteval po eno legijo od obeh poveljnikov; Pompej je kot svojo zahteval od Cezarja tisto, ki mu jo je prej sam posodil za vojno v Galiji, tako da je Cezar odstopil dve legiji. Vendar ju niso poslali na pohod, temveč so ju obdržali v Italiji. Ko je prišel Cezar v Italijo, je nastal preplah in njegovi nasprotniki so Pompeju zaupali obrambo republike. Nato je Cezar v Raveni napisal pismo senatu in konzuloma, izvoljenima za prihajajoče leto. V njem je obljubil, da bo odložil poveljstvo in razpustil vojsko, če bo naredil isto tudi Pompej, v nasprotnem primeru pa bo vojsko obdržal in mislil na svojo varnost. To pismo je ljudski tribun Kurion, njegov bivši nasprotnik, zdaj pa privrženec, 1. januarja leta 49 predal novima konzuloma v senatu v navzočnosti ljudskih tribunov.

Ko je bilo Cezarjevo pismo izročeno konzuloma, sta ljudska tribuna z največjim trudom komaj dosegla, da sta ga tadv prebrala v senatu; ni pa bilo mogoče

ošabnosti brenka Cezar na strune rimskega narodnega ponosa (Collins 1972, 930–31).

³⁴³ Prevod N. Grošelj.

doseči, da bi senat razpravljala o njegovi vsebini. Konzula sta razpravljala o tem, kaj bi bilo nasploh koristno za državo. Konzul L. Lentul je obljubil, da ne bo zapustil senata in države, če so pripravljene odločno in pogumno povedati svoje mnenje, če pa se bodo ozirali na Cezarjeve interese in si poskušali pridobiti njegovo naklonjenost, kot so počeli prej, bo deloval na lastno pest in ne bo poslušen senatovi avtoriteti; tudi on se lahko zateče k Cezarjevi naklonjenosti in prijateljstvu. V istem smislu je govoril tudi Scipion [Pompejev tast]:³⁴⁴ Pompejev namen je, da ne zapusti države, če se mu bodo senatorji pridružili; če pa se bodo obotavljali in neodločno postopali, ga bodo kasneje zamažili z pomoč.

Ker je senat zboroval v mestu, Pompej pa je bil v bližini, se je zdelo, kot da ta Scipionov govor prihaja iz ust Pompeja samega. Predtem je več senatorjev govorilo zmerneje, na začetku na primer M. Marcel [konzul leta 51, Cezarjev nasprotnik], ki je izrekel misel, da senat o tej stvari ne sme odločati, dokler ne bo po vsej Italiji opravljen nabor in navačena vojska; v njenem varstvu bo senat lahko brez nevarnosti in svobodno odločil, kakor bo hotel. M. Kalidij je predlagal, naj Pompej odpotuje v svoje province, da ne bo nobenega vzroka za vojno: Cezarja namreč skrbi, da je Pompej dve legiji, ki mu ju je odvzel, po videzu sodeč prihranil in zadržal v bližini Rima kot sredstvo proti njemu. M. Ruf se je z malenkostnimi spremembami pridružil Kalidijevemu mnenju. Vse te pa je napadel in ozmerjal konzul L. Lentul. Lentul je popolnoma odbil, da bi dal Kalidijev predlog na glasovanje. Marcel je, prestrašen od zmerljivk, odstopil od svojega mnenja. Tako so konzulovo vpitje, strah pred vojsko v bližini [tj. legijama, ki sta bili odvzeti Cezarju] in grožnje Pompejevih prijateljev večino prisilili, da so proti svoji volji in pod prisilo podprli Scipionovo mnenje: naj Cezar razpusti vojsko do določenega dne, če pa tega ne stori, bo obravnavan kot sovražnik države. Temu sta ugovarjala M. Antonij in Kv. Kasij, ljudska tribuna. O njunem ugovoru so takoj razpravljali. Padale so težke besede: bolj ko je kdo govoril sovražno in neprizanesljivo, večje hvale je bil deležen od Cezarjevih nasprotnikov.

Ko se je senat do večera razšel, je Pompej poklical k sebi iz mesta vse, ki so bili tega stanu. Izrekel jim je priznanje in jih utrdil v sklepu še za naprej, bolj mlačne pa je grajal in hujskal. Mnoge vojake iz starih Pompejevih vojsk je privabilo upanje na nagrade in na stotniški čin, mnoge pa je pridobil tudi iz dveh legij, ki ju je izročil Cezar. Mesto so napolnili vojaki, zborovališče pa tribuni, stotniki in veterani prostovoljci. Vsi prijatelji konzulov, vsi privrženci Pompeja ter starih Cezarjevih

³⁴⁴ Dokler je imel Pompej kot prokonzul in upravitelj Španije vojaško poveljstvo ali *imperium*, ni smel stopiti v mesto, zato je moral na senatovo sejo poslati zastopnika (Scipiona). Vendar se je zadrževal blizu Rima, kajti Španijo so že od vsega začetka upravljali njegovi legati.

nasprotnikov so bili sklicani v senat; njihovo hrumenje in naval sta prestrašila plašne, omahljivce utrdila v sklepu, večini pa odvzela možnost svobodnega odločanja. Cenzor L. Pizon [Cezarjev tast, oče njegove zadnje žene Kalpurnije] se je sicer ponudil, da bo šel k Cezarju, prav tako pa tudi pretor L. Roscij, da bi ga obvestila o dogodkih: v ta namen sta zahtevala šest dni. Tudi več drugih je predlagalo, naj pošljejo k Cezarju poslanca, ki mu bodo razglasili voljo senata.

Toda nihče ni prodrl, vsem so z govori stopili nasproti konzul, Scipion in Katon. Katona sta podžigala staro sovraštvo do Cezarja in prizadetost zaradi propadle kandidature.³⁴⁵ Na Lentula sta odločilno vplivala višina njegovih dolgov in upanje na vojsko, na province ter na bogata darila tistih, ki se bodo potegovali za podelitev kraljevskega naziva. Med svojimi se je bahal, da bo drugi Sula,³⁴⁶ ki mu bo pripadla vrhovna oblast. Scipiona je prav tako gnalo upanje na provinco in vojsko, za katero je menil, da jo bo zaradi sorodstvenih vezi delil s Pompejem, prav tako pa tudi strah pred sodiščem³⁴⁷ in prilizljivost ter bahanje z lastnim položajem in z naklonjenostjo velikašev, ki so tedaj imeli največ besede v državi in na sodišču. Pompej sam, ki so ga hujskali Cezarjevi nasprotniki in ki ni hotel, da bi mu bil kdo enak po položaju, se je bil povsem odvrnil od njegovega prijateljstva in se spravil z njunimi skupnimi nasprotniki, ki jih je bil večino sam naprtil Cezarju za časa njunega svaštva, obenem pa je, vznemirjen zaradi slabih govoric, ki so se širile o njem zaradi tistih dveh legij, ki ju je namesto za pot v Azijo in Sirijo uporabil za povečanje svoje moči in samovlade, hotel, da bi odločilo orožje.

Iz teh vzrokov se je vse odvijalo v naglici in zmedeno. Cezarjevim sorodnikom niso dali časa, da bi ga obvestili o dogodkih; tudi ljudska tribuna nista dobila možnosti, da bi s prošnjami odvrnila od sebe grozečo nevarnost, in niti te ne, da bi obdržala zadnjo pravico, ki jo je bil ljudskim tribunom pustil L. Sula, namreč pravico do ugovora.³⁴⁸ Že sedmi dan sta morala misliti na to, kako bi se rešila, med-

³⁴⁵ Mark Porcij Katon »Utičan«, pravnuk Katona starejšega in prepričan republikanec, je imel med Rimljani velik ugled zaradi pokončne moralne držbe. Po bitki pri Tapsu je v Utiki naredil samomor (od tod njegov vzdevek). Cezar ga je po smrti napadel v pamfletu *Anticato*, tu pa namiguje na njegov poraz, ko je kandidiral za konzulat za leto 51.

³⁴⁶ Lucij Kornelij Sula »Feliks«, vodja stranke optimatov in zelo uspešen rimski poveljnik, ki se je zapletel v državljansko vojno z Marijem, zastopnikom popularov. Nekaj časa je imel v Rimu vrhovno oblast kot diktator. Med Rimljani se je ohranil spomin na njegovo okrutno obračunavanje z nasprotniki, tako da so morale imeti takšne aluzije zanje močan čustven naboj.

³⁴⁷ Obtožen je bil protizakonitega potegovanja za službo (*ambitus*).

³⁴⁸ Diktator Sula je izvedel ustavno reformo, s katero je med drugim hotel povečati moč senata, vpliv ljudskih tribunov in ljudstva pa zmanjšati. Ljudskim

tem ko je prej navadno tudi najbolj uporniške ljudske tribune³⁴⁹ to začelo skrbeti šele osmi mesec službovanja.³⁵⁰ Senat se je zatekel k skrajnemu in poslednjemu odloku, za katerega se drznost predlagateljev prej ni nikoli odločila, razen če je bilo mesto v najhujši nevarnosti in so vsi obupali nad rešitvijo: konzula, pretorji, ljudski tribuni in bivši konzuli v bližini mesta³⁵¹ naj poskrbijo, da se državi kaj ne zgodi. To je prišlo v zapisnik³⁵² kot senatov odlok 6. januarja. Tako so od dne, ko je Lentul nastopil konzulat, v prvih petih dneh, na katere je senat lahko imel seje, z izjemo dveh, ko so bila ljudska zborovanja in volitve,³⁵³ izredno ostro in sovražno odločali o Cezarjevem poveljstvu in o obeh uglednih možeh, ljudskih tribunih. Ljudska tribuna sta takoj zbežala iz mesta in se napolila k Cezarju. Ta je bil tedaj v Raveni in je čakal na odgovor na svoje zelo zmerne zahteve, če bi le prevladalo količkaj občutka za pravičnost in bi se dala stvar mirno poravnati.

V naslednjih dneh je senat zboroval izven mesta.³⁵⁴ Pompej je zastopal ista stališča, ki jih je oznanil že po Scipionu, hvalil je vrlino – namreč stanovitnost – senata in opisoval svoje čete: za boj da ima pripravljenih deset legij, poleg tega pa zanesljivo ve, da so vojaki proti Cezarju in da jih ni mogoče pregovoriti, da bi ga branili ali se mu vsaj priključili. Senat je razpravljal o drugih stvareh: naj se izvede

tribunom je zato odvzel razne pravice in jim pustil edino pravico do ugovora, vendar jo je omejil. Cezar poudarja, kako so bile celo razmere pod tiranskim diktatorjem manj zatiralske od obnašanja senata ob tej priložnosti.

³⁴⁹ Cezar ima v mislih konkretne, splošno znane posameznike, kakršen je bil Lucij Saturnin (okoli leta 100 pr. Kr.).

³⁵⁰ Tribuna sta nastopila službo 10. decembra, sedem ali osem mesecev kasneje (julija ali avgusta) pa so potekale volitve konzulov za naslednje leto (konzula sta nastopila službo s 1. januarjem). Takrat sta torej tribuna videla, komu bosta morala po končanem mandatu polagati račune. V tem primeru pa sta se začela vznemirjati že januarja oziroma sedmi dan po tem, ko je Cezar dal izročiti svoje pismo konzuloma. Poročila o teh dogodkih sicer niso povsem enotna: Cezar trdi, da sta bila tribuna v nevarnosti, in tudi po kasnejših piscih (prim. npr. Plut. *Caes.* 31) naj bi ju Lentul vrgel iz senata. Nasprotno Ciceron v pismu Atiku izrecno piše, da ju ni nihče nasilno izgnal, pač pa je vsebovalo grožnje Cezarjevo pismo.

³⁵¹ Bivši konzuli (prokonzuli), ki imajo poveljstvo nad četami in zato ne smejo v mesto. Mišljen je bil zlasti Pompej.

³⁵² Šele ko je bila odločitev senatorjev zapisana, je dobila veljavo pravega senatovega odloka.

³⁵³ Na te dneve (*dies comitiales*) se senat ni smel sestajati. Če je novi konzul nastopil službo 1. januarja, 3. in 4. januarja (*dies comitiales*) pa se senat ni sestel, je bil torej ta tako pomembni odlok izglasovan v vsega skupaj treh srečanjih.

³⁵⁴ Namreč zato, da se je lahko udeleževal sej tudi Pompej.

vojaški nabor po vsej Italiji, naj se Favst Sula hitro pošlje v Mavretanijo³⁵⁵ in naj se Pompeju da denar iz državne blagajne. Razpravljali so tudi, ali naj se kralju Jubi [kralju Numidije, Pompejevemu prijatelju in sovražniku Cezarjevega pristaša Kuriona] podeli naziv rimskega zaveznika in prijatelja, toda Marcel je izjavil, da tega zaenkrat ne dovoli. Predlog o Favstu pa je zavrnil ljudski tribun Filip. O ostalem so zapisali senatove odloke. Province, dve konzularni in druge pretorske, so določili zasebnikom.³⁵⁶ Scipionu je pripadla Sirija, L. Domiciju pa Galija: po zasebnem dogovoru so oba konzula prešli in njihovih žrebcev niso vrgli v vrč.³⁵⁷ [V druge province so bili poslani pretorji.] Tudi niso počakali [kar se ni v prejšnjih letih nikoli zgodilo, da bi o njihovem poveljstvu odločalo ljudstvo, temveč so izrekli slovesne zaobljube in ognjeni v poveljniške plašče zapustili mesto.³⁵⁸ Konzula sta odpotovala iz mesta [kar se ni predtem nikoli zgodilo];³⁵⁹ tako v mestu kot na Kapitolu so zasebnike spremljali liktorji, kar je bilo v nasprotju z vsemi preteklimi zgledi.³⁶⁰ V vsej Italiji so potekali vojaški nabori in pobiranje orožja, denar so zahtevali od municipijev in ga jemali iz svetišč: vse božje in človeško pravo je bilo poteptano.

CICERON

Mark Tulij Ciceron (*Marcus Tullius Cicero*), najpomembnejši rimski govornik in prozni pisec, se je rodil leta 106 pr. Kr. v viteški (*ordo equester*) družini v Arpinu, približno 110 km južno od Rima. V Rimu je bil deležen dobre pravniške, govorniške in filozofske izobrazbe in že zelo mlad je začel dosegati prve govorniške uspehe na sodišču. V slogu in načinu podajanja je sprva sledil t. i. azianistični smeri, ki ji je pripadal tudi tedaj

³⁵⁵ Favst Kornelij Sula je bil diktatorjev sin in Pompejev zet. V Mavretanijo (deželo v SZ Afriki) naj bi šel zato, da bi tamkajšnje kralje odvrnil od Cezarja.

³⁵⁶ Naziv province je bil odvisen od naziva upravitelja (bivšega konzula ali pretorja). Po zakonu iz leta 52 je bilo mogoče dobiti upravo province šele pet let po izteku državne službe, torej ko je bil kandidat »zasebnik«.

³⁵⁷ Upravitelje provinc so lahko določili z žrebom ali dogovorom.

³⁵⁸ Rimskemu uradniku je bila lahko podeljena vojaška oblast le po *lex curiata*, odloku, ki so ga sprejele kurije ali oddelki ljudstva. V tem primeru pa poveljniki niso počakali na to potrditev, temveč so brez nje opravili običajni obred in na tradicionalni način (v poveljniškem plašču, z liktorji in spremstvom) zapustili mesto.

³⁵⁹ Konzula sta se smela oddaljiti od Rima le, če sta šla na vojno.

³⁶⁰ Liktorji so nosili butare in sekire kot znamenje oblasti le pred konzulom, pretorjem, magistrrom *equitum* ali diktatorjem.

vodilni rimski govornik Kvint Hortenzij Hortal. S tem imenom so označevali dva zelo umetelna sloga, ki sta se v helenizmu razvila v Mali Aziji: za prvega je bila značilna razdrobljenost na izpiljene enote, medtem ko je bil drugi, ki ga običajno razumemo pod oznako »azianističen«, razkošen in bombastičen tako po izrazu kot podajanju. Njuno nasprotje in reakcijo nanju je predstavljal skrajni aticizem (pripadala sta mu npr. Cezar in Brut), preprost in trezen slog z zgledom v klasičnih atiških govornikih, kot sta bila Lizias in Hiperejd. Kljub azianističnemu začetku pa je Ciceron po naknadnem študijskem izpopolnjevanju v filozofiji in govorništvu v Grčiji in maloazijskih mestih ubral srednjo pot, ki jo je priporočal Molon z Rodosa: torej kompromis med azianizmom in skrajnim aticizmom.

Po vrnitvi iz Grčije se je znova začel uveljavljati v javnosti, tako z govori na sodišču kot v politiki. Politično se je čedalje bolj približeval Pompeju in senatski stranki (Pompej je bil sprva pogosto v konfliktu s senatom, kasneje pa se je spraval z njim in nastopil proti Cezarju), medtem ko je bila nasprotni pol ljudska stranka s Cezarjem. Iz časa pred njegovim konzulatom leta 63 so najpomembnejši njegovi govori proti Gaju Veru (*Verres*) iz leta 70; ta je bil v letih 73–71 rimski upravitelj Sicilije in je zlorabljal svoj položaj za ropanje province. S temi govori je Ciceron prekosil Hortenzija, ki je Vera branil, in se uveljavil kot vodilni rimski govornik. Za časa svojega konzulata je razkril in zatrl zaroto obubožanega patricija Lucija Sergija Katiline (štirje govori proti Katilini so med njegovimi najpomembnejšimi deli), ki je že dvakrat propadel s svojo kandidaturo za konzulat in se je hotel polastiti oblasti s silo, ob pomoči obubožanih italških prebivalcev in nekaterih senatorjev. Medtem ko je Katilina že po prvem Ciceronovem govoru pobegnil iz Rima in je bil kasneje ubit v spopadu, so zarotnike, ki so ostali v Rimu, prijeli in brez procesa usmrtili. Ciceron je bil na zatrtje zarote silno ponosen, toda eksekucijo so njegovi nasprotniki (ljudska stranka) kasneje uporabili proti njemu: ko se ni hotel pridružiti prvemu triumviratu, je moral zaradi usmrčitve rimskih državljanov v izgnanstvo. Leta 57 so njegovi prijatelji, med drugim Pompej, dosegli, da se je lahko vrnil. Nadaljeval je z nastopanjem na sodišču, toda pri tem je moral slediti željam triumvirov. Iz politike se je umaknil in se začel posvečati pisanju o retorični in politični teoriji. Od poletja leta 51 do poletja leta 50 je uspešno opravljal službo upravitelja v provinci Kilikiji.

Po izbruhu državljanske vojne se je po oklevanju pridružil Pompejevi strani, a Cezar mu je po zmagi oprostil in smel se je vrniti v Rim. Spet je začel javno nastopati, predvsem pa je v obdobju od leta 46 do smrti sestavil

še tri retorične spise, vsa svoja filozofska dela, ki so mu nudila tolažbo v danih političnih razmerah in osebnih nesrečah, in še nekaj proznih del, ki se niso ohranila. Po Cezarjevi smrti leta 44 je začel spet upati na vzpostavitev republike, podpiral je Oktavijana, poznejšega cesarja Avgusta, in vodil opozicijo senata proti Cezarjevemu nasledniku Marku Antoniju (proti njemu je imel štirinajst govorov, ki jih je poimenoval *Filipike* po vzoru Demostenovih govorov proti Filipu II. Makedonskemu). Toda ko se je Oktavijan spravil z Antonijem in Lepidom ter z njima sklenil t. i. drugi triumvirat, je dopustil, da je dal Antonij leta 43 Cicerona umoriti.

Ciceron izjemno bogati opus lahko razdelimo na naslednje sklope: poezijo in prevode, govore, filozofske, politične in retorične spise ter pisma. Za prikaz njegovega razmerja do zgodovinopisja so pomembni nekateri politični in retorični spisi ter pisma. Ciceron je pripisoval zgodovini veliko pomembnost, pri čemer je nanj lahko vplivala močna rimska zavest o rimski preteklosti in njenem pomenu za sedanost. Trdil je, da jo je treba poznati (*O govorniku* 1,34,158; 2,9,36; *Govornik* 34,120); zgodovinopisje naj bi človeku omogočalo posmrtno slavo, in sicer v dobrem ali slabem smislu (prim. *Fam.* 5,12). Z izbiro dramskih oseb v svojih spisih poudarja zgodovinsko kontinuiteto, saj so to pogosto znani Rimljani iz različnih generacij, ki prenašajo vednost naslednjim rodovom. Sicer ni napisal nobenega zgodovinskega dela, ki bi ustrezalo tedanjemu pojmovanju te zvrsti (torej retorično okrašenega prikaza, ki bi bil zamišljen kot samostojno delo), pa tudi teorije se je dotaknil le v drugih kontekstih, tako da so njegove misli o tem predmetu v glavnem omejene na izbor mest, ki so navedena v pričujočem prispevku. Toda teoretičnih razmišljanj o zgodovini je bilo pri Rimljanih tako malo, da ga kljub temu lahko označimo za »največjega rimskega teoretika zgodovinopisja« (Mellor 1988, 5).

Zanimiv primer je oris zgodnje rimske zgodovine v drugi knjigi njegovega dela *O državi* (*De re publica*) (2,1–63); to je najstarejši zgodovinski prikaz tega obdobja, ki se nam je ohranil. Razprava *O državi*, nastala v letih 54–51, sicer ni zgodovinski spis, temveč eno izmed dveh Ciceronovih političnih del, s katerima se je izmed Rimljanov najbolj približal politični teoriji. Navdihoval se je pri Platonovi *Državi* (tudi zaključek s sanjsko vizijo veselja in srečnega življenja, ki čaka duše velikih mož po smrti, tvori paralelo k Platonovemu mitičnemu zaključku *Države*), vendar je njegova predstava o idealni ureditvi bistveno bolj praktična. Delo je spisano v obliki aristotelskega dialoga, kjer vsak sogovornik v daljših odlomkih predstavi svoje že izoblikovane poglede. V prvi knjigi (bilo jih je šest, toda ohranile

so se le v fragmentih) podobno kot Platon v *Državi* in za njim Aristotel v *Politiki* pretresa tri ustavne ureditve: demokratsko, aristokratsko in monarhično. Enako kot Platon v svojih kasnejših delih ter za njim Aristotel in Polibij ugotavlja, da je najboljša mešana ustava, in enako kot Polibij pride do sklepa, da je najboljši primer slednje ustava rimske republike. V drugi knjigi prikaže razvoj, ki je privedel do te idealne oblike, v naslednjih knjigah pa obravnava še teme, kot so pravičnost, vzgoja in lik idealnega državnika, in jih sklene z omenjeno vizijo. Delo je torej za zgodovinarja zanimivo z več plati: po eni strani kot politična teorija, ki je rezultat cepljenja rimske praktičnosti in tradicionalnosti na grške ideje, po drugi strani pa kot najstarejši prikaz začetnega rimskega obdobja.

Po analogiji s Platonom je Ciceron okoli leta 51 začel pisati tudi dialog *O zakonih* (*De legibus*), ki pa ga morda sploh ni dokončal; delno so ohranjene le prve tri knjige, v katerih opisuje rimske zakone in uradniške službe in občasno predlaga izboljšavo. Za naš prikaz je delo zanimivo zaradi odlomkov o zgodovinopisju (1,1,5; 1,2,5–7).

Izrednega pomena je njegova korespondenca, ki nudi odličen vpogled v zakulisje dogodkov tistega časa, v Ciceronov značaj in ne nazadnje v jezik, kakršnega so rimski izobraženci uporabljali zasebno. Do nas je prišlo prek 800 pisem, ki jih je napisal drugim, pa tudi skoraj 100 takih, ki jih je prejel. Razdeljena so na štiri sklope: pisma najboljšemu prijatelju Titu Pomponiju Atiku, bogatemu in izobraženemu Rimljanu (*Epistulae ad Atticum*, navedena z okrajšavo *Att.*), pisma prijateljem in sorodnikom (*Ad familiares*, okrajšano *Fam.*), pisma bratu Kvintu (*Ad Quintum fratrem*, okrajšano *Quint.*) in Brutu (*Ad Marcum Brutum*). V *Att.* 1,19; 1,20; 2,1 bemo, da je spisal grški *commentarius* o svojem konzulatu in ga poslal tako Atiku kot Pozejdoniju s prošnjo, da bi slednji na njegovi podlagi napisal bolj razdelano zgodovinsko delo. Ko je Pozejdonij to odklonil, je Ciceron prosil Atika, naj poskrbi za širjenje delca po Grčiji. Iz njegovih besed je mogoče sklepati, da je sicer šlo za predlogo, ki bi jo bilo po tedanjih standardih potrebno še razviti v polnokrvno zgodovinsko delo (prim. tudi *Fam.* 5,12,10), da pa ta ni bila nujno zgolj groba skica, saj je Ciceron o svojem komentarju izjavil, da ga je nalepotičil z vsemi Izokratovimi in Aristotelovimi prijemi, ter ga je bil pripravljen predstaviti javnosti. Ti zapisi torej poleg pričevanja o Ciceronovi literarni dejavnosti prinašajo tudi namige, kaj je Ciceron – in s tem Rimljan – razumel pod še danes spornim izrazom *commentarius* v okviru zgodovinopisja (prim. poglavje o Cezarju).

Ciceronove nazore o zgodovinopisju in njegove oznake posameznih

zgodovinarjev najdemo v treh spisih, posvečenih govorniški teoriji in liku idealnega govornika (ti so *O govorniku* ali *De oratore* iz let 55–4, *Govornik* oz. *Orator* iz leta 46 in *Brut* iz istega leta), v *O zakonih* in nekaterih pismih, predvsem v *Fam.* 5,12, pa tudi npr. v *Quint.* 2,11. Po eni strani obsegajo splošne pripombe, po drugi pa tako oznake in ocene posameznih grških in rimskih zgodovinarjev ali zgodovinskih zvrsti (npr. analov) kot kratke prikaze razvoja zgodovinopisja pri Grkih in Rimljanih. Vendar pri slednjih najpogosteje vzame za kriterij literarno vrednost del, ne upoštevanja meril, kot so zanesljivost, objektivnost ipd., čeprav sicer teoretično poudarja tudi te vrednote. Če je zgodovinopisje v antiki že tako ali tako veljalo predvsem za leposlovno zvrst, je bilo to mnenje pri Ciceronu še toliko bolj poudarjeno. Izhajal je namreč s stališča, da je vrhunec, ki ga lahko doseže človek, obvladanje govorništva, in sicer v smislu besedne umetnosti nasploh. Njegov ideal človeka kot govornika, za katerega so bile (kot razlaga v *O govorniku*) predpogoj velika splošna razgledanost, izobrazba in osebna kultura, je bil torej blizu Izokratu, ki je prav tako stremel k oblikovanju splošno izobraženih in moralno osveščenih govornikov. Tudi glede zgodovinopisja je mogoče opaziti mnoge vzporednice med njegovimi predstavami in značilnostmi retoričnega zgodovinopisja, ki se je razvilo pod Izokratovim vplivom.

Čeprav Ciceron zelo poudarja pomen govorništva za pisanje zgodovine, ima slednjo vendarle za samostojno zvrst. Pri tem sicer ni povsem dosleden, saj v *Govorniku* 11,37 zgodovino uvrsti k hvalilnemu govorništvu, vendar že v istem delu beremo tudi: »Govornika moramo torej razmejiti od besedne umetnosti filozofov, sofistov, zgodovinarjev in pesnikov ter razložiti, kakšen naj bo« (20,68). V *O govorniku* pa sploh podrobno razlaga razliko med tem, če je kdo govornik ali pa če govorništvo le uporablja v okviru neke druge vede (2,9,36–38). Povezava med zgodovinopisjem in hvalilnim govorništvom je sicer razumljiva: retorični zgodovinopisci so pod Izokratovim vplivom videli veliko korist zgodovinopisja prav v tem, da bi slednje postalo sredstvo za moralno vzgojo državljanov, in v ta namen je bila pomembna porazdelitev hvale in graje, ki pa je bila hkrati tudi domena hvalilnega govorništva. Ciceron v *Fam.* 5,12,4 tako predpostavlja, da bo njegov prijatelj Lukcej, rimski politik in zgodovinar, v svoje delo o njem vključil hvalo in grajo, ter ga spodbuja, naj ožigosa tiste, ki so mu škodovali; piščevo opredelitev zahteva tudi v *O govorniku* 2,15,63. Njegovo predstavo, naj bi zgodovina koristila prek moralnega vrednotenja, pa sta lahko še dodatno utrdila tako poudarek, ki ga je dajala etiki stoiška šola,

kot tudi celotna tradicija rimske zavesti, da mora Rimljanom njihova preteklost (*mos maiorum*) nuditi zgled za lastno ravnanje in da je vzroke za propadanje Rima treba iskati v propadu stare vrline. Drugi, pragmatični vidik rimskega naziranja o zgodovini, češ da naj bi dajala tudi praktične zglede za ukrepanje, pa odseva v Ciceronovem pričakovanju, da bo Lukcej v svojem delu predlagal ukrepe za izboljšanje stanja v državi (*Fam.* 5,12,4), in ne nazadnje v epitetu »učiteljica življenja«, s katerim počasti to zvrst v *O govorniku* 2,9,36.

Pri prikazu in vrednotenju morata biti zgodovinarju najvišji vodili resnica in nepristranost (*O govorniku* 2,15,62; *Fam.* 5,12,3), za razliko od retorja, ki si lahko v pripovedi (*historiae*) tudi kaj izmisli, če bo njegova misel zato bolj poantirana (*Brut* 11,42), ali pesnika, ki naj s svojim delom predvsem ugaja. Ko denimo Ciceronov brat Kvint, ki nastopa v dialogu *O zakonih* skupaj s piscem samim in njegovim prijateljem Atikom, pripomni: »Kolikor razumem, brat, je po tvojem mnenju treba v zgodovinskem delu upoštevati druge zakone kakor v pesmi,« mu ta odvrne: »Seveda, Kvint, kajti v zgodovinskem delu se vse nanaša na resnico, pesem pa je večidel namenjena temu, da bi ob njej uživali; čeprav se tudi pri Herodotu, očetu zgodovine, in pri Teopompu najde nešteto izmišljotin« (1,1,5). Ciceron tudi kritizira stare nagrobne hvalnice zaradi mnogih laži, ki so prešle v zgodovinsko izročilo in ga pokvarile (*Brut* 16,62); to je izjemno mesto, na katerem zvrsti ne ocenjuje po retorični dovršenosti, temveč po točnosti podatkov. Zavedal se je problematičnosti avtobiografskega pisanja in njegovega sprejema pri bralcih (*Fam.* 5,12,8); k znanstvenemu pogledu na zgodovino bi sodilo tudi poudarjanje, da mora pisec vselej iskati vzroke dogodkov (*O govorniku* 2,15,63; *Fam.* 5,12,4). Kljub tem idealom pa je v zasebnosti podlegel skušnjavi in prosil Lukceja, naj ga v svojem prikazu malo polepša (*Fam.* 5,12,3).

Toda njegova skrb je bila vendarle v veliki meri posvečena leposlovni plati. Njegove zahteve delno spominjajo na Aristotelove misli, ki so morda spodbudile razvoj tragičnega zgodovinopisja in biografije; podobno kot ti zgodovinarji prenese določene značilnosti tragedije na zgodovinopisje. Monografija oz. *corpus*, torej samostojna in zaključena celota (*Fam.* 5,12,4), je boljša od univerzalne zgodovine ali od analov, ki sestojijo le iz nizanja dogodkov (*Fam.* 5,12,2 in 5); v *Fam.* 5,12,6 takšno delo tudi izrecno primerja z dramo (*fabula*). Priporoča, naj se zgodovinar osredotoči na življenjsko pot enega velikega človeka (*Fam.* 5,12,5), v vsakem primeru pa naj opisuje podrobnosti o življenju in značaju velikih oseb (*O govorniku* 2,15,63). Kot

odlike takšne monografije navaja pestrost (*Fam.* 5,12,4; ta je bila denimo značilna za slog Durisa, enega tragičnih zgodovino piscev) in vzbujanje čustev ter katarzičnega užitka, ki ga bralec občuti ob branju o težavah in po možnosti slavnem koncu velikih oseb (*Fam.* 5,12,4–5). Na tragično zgodovino pisje spominja tudi njegovo poudarjanje, da so poleg kronološke razvrstitve (*O govorniku* 2,15,63) pomembni opisi dogodkov, krajev in bitk (*O govorniku* 2,13,54; 2,15,63; *Govornik* 20,66); to je kvaliteta žive nazornosti, za katero so si prizadevali zgodovinarji kot Duris in Filarh.

Po drugi strani pa v Ciceronovih pogledih na leposlovni vidik zgodovine najdemo odmeve retoričnega zgodovino pisja. Sem sodita zahteva po vpletanju govorov, denimo nagovorov ljudstva in vojakov (*Govornik* 20,66; tudi *O govorniku* 2,15,63), in velika skrb za slog. Ciceron na več mestih pravi, da mora zgodovino obdelovati govornik, tj. nekdo, ki je več besedne umetnosti (*O govorniku* 2,9,36; *O zakonih* 1,2,5), in da je to morda celo največja naloga za govornika (*O govorniku* 2,15,62). Kjer podaja ocene zgodovinarjev, izhaja le iz njihovega sloga. Tako v *O zakonih* 1,2,5–7 skozi Atikova usta pravi, da je ta zvrst v rimski književnosti še v povojih, vendar analov in rimskih zgodovinarjev od najstarejše do sočasne dobe ne kritizira zaradi morebitne netočnosti, temveč prve zaradi suhoparnosti in druge zaradi literarne nedodelanosti. Podobno je v *O govorniku* 2,12,51–14,58, kjer primerja razvoj grškega in rimskega zgodovino pisja. Pravi, da so tudi Grki začeli pri dnu, vendar so to zvrst kasneje razvili, ker so se ji posvetili nekateri največji umetniki besede, medtem ko je Rimljanom retorika pomembna le za uspešno javno nastopanje. Kriterij razvoja je torej spet slog; tudi karakterizacija posameznih grških zgodovinarjev temelji na slogu (primerjaj oceno Kalistena, Filista in Dionizija v *Quint.* 2,11). Jezik, primeren za zgodovino pisje in za govore, vpletene vanj, naj bi bil gladko tekoč in razlivajoč se (*O govorniku* 2,13,54; 2,15,64; *Govornik* 20,66). Takšen slog je po Ciceronovem zgledu dejansko uporabil rimski zgodovinar Livij, za katerega je bila po besedah retorja in literarnega teoretika Kvintilijana značilna »mlečna polnost«.

Ciceron torej ni formuliral kakih novih pravil zgodovino pisja, marveč je v glavnem le jasno izrazil težnje, ki so bile prisotne v tistem času in so izhajale iz različnih virov; za nas je pomemben, ker so njegovi zapisi med redkimi teoretičnimi izjavami o tej zvrsti, ki so se nam ohranile od kakega rimskega pisca. Na zgodovinarje je tako lahko vplival predvsem jezikovno, saj je razvil latinsko prozo do povsem nove ravni: ustvaril je nasičen, uravnotežen, ritmičen, jasen in blagoglasen slog, za katerega so

značilne umetelno zgrajene periode in jezikovna prečiščenost. Čeprav je bil vzor mnogim piscem v kasnejših obdobjih, tudi v modernih jezikih, se je slog zgodovinarjev, kot sta bila Salustij in Tacit, preusmeril v zgoščenost in nenavadnost izraza. Pač pa se je nanj tesno naslanjal Livij. Možno je tudi, da so imele nekaj neposrednega učinka njegove politične ideje; njegove predstave o idealnem državniku iz dela *O državi* so morda vplivale na avgustejsko podobo princepsa, za Rim, v katerem so divjali notranji spopadi, pa je bilo nedvomno relevantno vztrajanje pri načelu, da morajo vsi služiti interesom domovine in jim podrejeni svoje zasebne koristi. Ciceron kot državnik je bil spet deležen večje pozornosti v renesansi.

N. G.

Literatura: Fleck 1993, Geister 2002, Grant 1995.

O GOVORNIKU

Delo³⁶¹ je aristotelski dialog v treh knjigah, postavljen v leto 91 pr. Kr.; sogovorniki so znane rimske osebnosti, npr. govornik Lucij Licinij Kras, ki je bil še Ciceronov učitelj, in Mark Antonij, prav tako znamenit govornik iz polpretekle dobe (ded kasnejšega triumvira in Ciceronovega sovražnika z istim imenom), ki govori sledeči odlomek. Teme dela so pomen govorništva, izobrazba in sposobnosti govornika ter prikaz različnih vidikov retorične teorije.

2,15,62 Ali vidite, kako velika naloga je za govornika zgodovina? Ne vem, če ni glede na tok in raznolikost govora celo največja. Vendar pa je nikjer ne najdem posebej opremljene s pravili retorjev. Ta nam namreč ležijo pred očmi, kajti kdo ne ve, da je prvi zakon zgodovine, naj si ne drzne izreči neresnice? Dalje, naj si upa povedati resnico? Naj v pisanju ne bo suma na osebno naklonjenost? Nobenega sovraštva?

63 Ti temelji so seveda znani vsem. Sama izgradnja pa leži na dejstvih in na besedah. Narava dejstev potrebuje kronološko razvrstitev in topografski opis; ker se pri pomembnih in spomina vrednih dogodkih pričakujejo najprej načrti, nato dejanja in potem izid, zahteva tudi, da je pri načrtih označeno, kaj pisec odobrava, in da je pri dogodkih jasno povedano ne le, kaj se je zgodilo ali govorilo, ampak tudi kako; in ko je govor o izidu, morajo biti pojasnjeni vsi vzroki, bodisi da izhajajo iz naključja, modrosti ali lahkomišelnosti, pri osebah samih pa ne zgolj dejanja, ampak tudi podrobnosti življenja in značaja vsakogar, ki je poseben po slavi ali po imenu.

³⁶¹ Prevod K. Geister (2002).

64 Vrsta jezika in slog govora, ki jima moramo slediti, pa sta tekoča in nepretrgana, razlivača se z nekakšno enakomerno gladkostjo brez te sodniške pikrosti in brez zbadanja advokature. Vidite, da za vse te tako številne in pomembne stvari ni nobenih pravil, ki bi jih lahko iskali v govorniških sistemih?

PISMA PRIJATELJEM IN SORODNIKOM

Pismo 5,12 (*Fam.* 5,12)³⁶² je bilo napisano v Anciju aprila ali maja. Ciceron ga je očitno skrbno oblikoval, saj ga je v pismu Atiku označil kot zelo lično (*Att.* 4,6). Iz istega pisma tudi izvemo, da je Lukcej obljubil, da mu bo ustregel.

Mark Ciceron Luciju Lukceju, Kvintovemu sinu, pozdrav!

L. 698 po ustanovitvi Rima [56 pr. Kr.]

1 O tem sem se s teboj pogosto poskušal pogovoriti osebno, pa mi je ubrala nekakšna malone kmečka zadrega; zdaj, na daljavo, pa bom prišel z besedo na dan toliko drzneje, saj pismo ne more zardeti. Neznansko si želim – a mislim, da mi tega ne more nihče očitati –, da bi moje ime povzdignili in proslavili prav tvoji spisi. Vem, da mi pogosto obljubljaš, da boš to storil, pa vendar te prosim, da oprostiš moji nestrpnosti. Tvoji spisi so namreč tako izvrstni, da so, čeprav sem to vedno trdno pričakoval, še celo prekosili mojo predstavo, mene pa tako prevzeli ali podžgali, da si želim, da bi moja dela ovekovečilo tvoje pero, kolikor hitro je sploh mogoče. K »upanju na nesmrtnost« me namreč ne žene le misel, da se me bodo spominjali zanamci, temveč tudi želja, o kateri sem govoril prej: da bi se še zaživa naužil tvojega tehtnega pričevanja, ali, če hočeš, dokaza tvoje naklonjenosti, ali tvoje bistrournosti.

2 Ko pišem te vrstice, se seveda dobro zavedam, kako zelo si obremenjen z deli, ki si si jih zastavil in jih tudi že začel. Toda ker vidim, da si zgodovino o italški in državljanski vojni že skoraj dokončal (rekel pa si mi, da imaš v načrtu še druge dogodke), bi samemu sebi naredil slabo uslugo, če te ne bi spomnil, da razmisli, ali bi moja dela raje priključil k drugim dogodkom, ali pa bi raje naredil tako kot mnogi Grki [...] in tudi sam ločil državljansko zaroto od vojn z odkritimi notranjimi sovražniki in s tujci. Seveda mi je jasno, da za mojo slavo ne bo posebne razlike, bo pa bistvena razlika za mojo nestrpnost, če ne boš čakal, da prideš do ustreznega mesta, temveč se boš takoj lotil celotnega dogodka in tedanjih razmer. Razen tega pa že vidim v duhu, koliko izčrpnjeje in lepše bo vse opisano, če boš posvečal vso pozornost le eni snovi in osebi. Ob tem se prav dobro zavedam, kako

³⁶² Prevod N. Grošelj.

brezsramno je od mene, da ti najprej naložim tolikšno breme (saj se lahko zgodi, da bi me zaradi svoje prezaposlenosti zavrnil), potem pa še zahtevam, da moja dejanja prav izbrano poveljuješ. Kaj, če se tebi sploh ne zdijo vredna toliko truda?

3 Toda če človek že enkrat prestopi meje spodobne skromnosti, je najbolje, da gre z brezsramnostjo do konca. Zato te odkrito prosim še in še, da v izbranih besedah proslaviš moja dejanja s še večjo vnemo, kakor jo morda v resnici čutiš, in v tem pogledu prekršiš pravila zgodovinopisja; še več, da ne zadušiš prijateljske pristranosti (o kateri si v svojem proemiju tako bleščče pisal in jasno pokazal, da te ni mogla odvrniti s tvoje poti nič bolj, kakor je mogla odvrniti Pregreha Ksenofontovega Herkula³⁶³), če te bo ta napeljevala, da me boš videl v prelepi luči, in da mi zaradi najinega prijateljstva navrežeš še za trohico več, kakor bi bilo dovoljeno po resnici. Če te bom torej uspel prepričati, da se boš stvari lotil, sem prepričan, da bo snov vredna tvoje nadarjenosti in pisateljske sposobnosti.

4 Po mojem mnenju bi se namreč dalo od začetka zarote pa do moje vrnitve sestaviti prav čedno samostojno delce [corpus]; v njem boš lahko izkoristil svoje temeljito poznavanje pretresov v državi, ko boš pojasnjeval vzroke za prevrate ali pa ukrepe, ki bi popravili škodo, in ko boš grajal tisto, kar si po tvojem mnenju to zasluži, kar ti bo ugajalo, pa hvalil, pri čemer boš vedno navajal svoje vzroke. In če se ti bo zdelo prav pisati nekoliko bolj odkrito – kakor je sploh tvoja navada –, boš okrcal verolomnost, zahrbtnost in izdajstvo, ki so jih mnogi zagrešili nad mano. Ker me je doletelo toliko vsega, pa bo tvoje pisanje tudi zelo pestro, in v pestrosti bo tisti užitek, ki lahko ljudi pri branju tako močno priklene, če si pisec ti. Saj je za bralca ni prijetnejše stvari kakor premene v razmerah in nestalnost usode; čeprav mi jih ni bilo prav nič po volji okušati na lastni koži, pa bo o njih prijetno brati. V tem, ko se na varnem spominjaš pretekle bolečine, je namreč neki užitek.

5 Drugim ljudem pa, ki sami niso prestali nobene nevšečnosti, temveč brez vsake bolečine opazujejo tuje nezgode, je prijeten že sam občutek usmiljenja. Le koga Epaminondova smrt pri Mantineji³⁶⁴ ne gane in mu s tem ne vzbudi užitka?

³⁶³ Gre za znano alegorijo o Herkulu (oz. grško Heraklu) na razpotju. Ko je preudarjal, kakšno življenjsko pot naj ubere, sta se pred njim pojavili dve ženski, Pregreha in Krepost. Prva mu je ponujala lagodno življenje užitkov, druga pa življenje, polno truda, a tudi slave. Izbral je Krepost. – Alegorija izvira od Prodika s Keosa, grškega filozofa in sofista ter Sokratovega sodobnika, ki jo je zapisal v enem svojih del. Ciceron jo povezuje s Ksenofontom zato, ker jo je ta vključil v svoje *Spomine na Sokrata* (2,1,21–34).

³⁶⁴ Epaminondas je bil znamenit tebanski vojskovodja in državnik, graditelj tebanske hegemonije. Ko je leta 362 pr. Kr. četrtič vpadel na Peloponez, je odločilno premagal Špartance pri Mantineji v Arkadiji, kjer je umrl na opisani način.

Iz telesa si je ukazal izdreti ost šele potem, ko so mu na vprašanje povedali, da je njegov ščit na varnem; tako je kljub bolečinam, ki mu jih je povzročala rana, umrl lahkega srca in slavne smrti. In kdo ne bere z živim zanimanjem o Temistoklovem pregnanstvu in vrnitvi?³⁶⁵ Prav res, da nas zaporedno nizanje v analih, ki spominja na naštevaje letnih seznamov uradnikov, samo po sebi ne pritegne. Nasprotno pa nestalna in spremenljiva življenjska pot moža, ki se pogosto odlikuje med drugimi, vzbuja strmenje, napeto pričakovanje, veselje, razdraženost, up, strah; in če se sklene s slavnim koncem, navda bralca največji možni užitek, ki ga lahko občuti pri branju.

6 Zato mi bo bolj ustrezalo, če se boš odločil, da iz svoje neprekinjene pripovedi o splošni zgodovini oddeliš »dramo« o tem, kaj sem naredil in doživel sam; v njej so namreč najrazličnejša dejanja in številni prizori, ki jih narekujejo razni ukrepi in okoliščine. In ne bojim se, da bi utegnil misliti, češ da poskušam loviti tvojo naklonjenost z nekakšnim nizkotnim prilizovanjem, če ti odkrito povem: najraje bi, da bi me slavil in povelečeval ti. Ti si namreč človek, ki se zaveda, kaj je, in ki bo nekoga, ki ga ne občuduje, prej imel za zavistneža, kakor pa tistega, ki ga hvali, za lizuna. Tudi nisem tako brez pameti, da bi hotel doseči večno slavo s pomočjo nekoga, ki ne bo v tem, ko slavi mene, tudi sam dosegel slavo zaradi svoje nadarjenosti.

7 Tudi veliki Aleksander³⁶⁶ ni hotel, da ga najraje slika Apela, kiparsko upodablja pa Lizipa, ker bi jima bil osebno naklonjen, ampak ker je menil, da bo njuna umetnost istočasno kakor njima v slavo tudi njemu. In vendar so med ljudmi, ki upodobljenih niso poznali, po zaslugi teh umetnikov postali znani le posnetki njihove zunanosti, brez katerih ne bi bili znameniti moške prav nič manj slavni. Špartanec Agezilaj,³⁶⁷ ki se ni pustil upodobiti ne s sliko ne s kipom, si ne zasluži nič manj omembe kakor tisti, ki so si za to prizadevali. Ena sama Ksenofontova knjžica je namreč tega kralja mimogrede proslavila bolj kakor druge ljudi vse podobe in kipi. Meni pa bo v večje veselje in spomin name bo bolj vzvišen, če bom raje kot v spise drugih prišel v tvoje, ker mi ne bo stala ob strani le tvoja nadarjenost, kakor

³⁶⁵ Temistokles (okoli 524–okoli 459 pr. Kr.): atenski državnik, zaslužen za zmago Grčije nad perzijskim kraljem Kserksom in njegovo vojsko leta 480 v bitki pri Salaminu, kasneje izgnan. V resnici se ni nikoli vrnil.

³⁶⁶ Aleksander je izdal odlok, po katerem ga je smel slikati le Apela, delati njegove kipe pa le Lizipa. Prvi je najpomembnejši starogrški slikar (roj. v 1. pol. 4. stoletja pr. Kr.), drugi pa je znamenit grški kipar iz Sikiona (2. pol. 4. stoletja), ki je uvedel nov sistem proporcev.

³⁶⁷ Špartanski kralj (živel okoli 444–360), ki je leta 394 pri Koroneji premagal združene sile Teb, Korinta in Argosa, vendar so ga leta 371 Tebanci porazili pri Levktrii. Bil je nizke rasti in šepav.

je Timoleontu³⁶⁸ Timajeva ali Herodotova Temistoklu, temveč tudi ugled nadvse spoštovanega in odličnega moža, ki se je izkazal v največjih in najresnejših državnih zadevah in požel veliko hvalo. Tako bo videti, da nisem bil deležen le poveličevanja s strani uglednega in velikega človeka, kakršnega je (kot je rekel Aleksander ob prihodu v Sigej) izkazal Homer Ahilu, temveč tudi njegovega tehtnega pričevanja. Všeč mi je namreč Nevijev Hektor,³⁶⁹ ki ni toliko vesel pohvale kot take, ampak dodaja tudi: pohvale od moža, ki jo uživa sam.

8 Če pa pri tebi ne bom nič dosegel – se pravi, če se bo pojavila kaka ovira (da bi mi ti odbil kakšno prošnjo, si namreč sploh ne morem zamisliti), bom morda prisiljen v nekaj, na račun česar je bilo izrečene že veliko kritike, namreč da bom sam pisal o sebi, čeprav bom pri tem sledil zgledu mnogih slavnih mož. Toda kot dobro veš, ima ta zvrst pisanja tile hibi: pisci morajo sami o sebi pisati preveč skromno, če je kaj treba pohvaliti, če je treba kaj grajati, pa morajo to preiti. Razen tega veljajo taki spisi za manj zanesljive, manjši ugled imajo, skratka, mnogi jih grajajo in govorijo, da imajo več skromnosti klicarji na telovadnih igrah, saj takrat, ko so že ovenčali ostale zmagovalce in glasno oznanili njihova imena ter naj bi pred razpustitvijo iger še sami dobili venec, pritegnejo v ta namen drugega klicarja, da se ne bi sami razglasili za zmagovalce.

9 Temu bi se jaz rad izognil in se tudi bom, če boš prevzel moj primer; prosim te, da to storiš. Da pa se ne boš slučajno čudil, zakaj te kljub tvojim pogostim zagotovilom, da boš natančno popisal sklepe in dogodke iz časa mojega konzulata, zdaj prosim za to s toliko truda in besed – podžiga me tista želja, o kateri sem pisal na začetku, želja po naglici, ker sem po naravi urnega duha: da bi me drugi še za mojega življenja spoznali iz tvojih knjig in da bi se jaz sam še zaživa do sitega naužil svojega koščka slave.

10 Prosim, odpiši mi, kako boš ukrenil glede tega, če ti ni odveč. Če boš namreč stvar prevzel, bom o vseh dogodkih sestavil zapiske [commentarii], če pa

³⁶⁸ Timoleont (okoli 365–okoli 334 pr. Kr.) iz Korinta, prepričan nasprotnik tiranije, je po naročilu svojega mesta prišel v Sirakuze (l. 345), jih osvobodil tirana Dionizija II. in uvedel ustavne reforme. Premagal je Kartažane, nato odstranil tirane tudi v drugih sicilskih mestih in spodbujal preseljevanje iz Grčije na Sicilijo. Njegovi programi so povečevali blagostanje in Sicilci so zelo častili njegov spomin.

³⁶⁹ Gnej Nevij (okoli 270–okoli 190 pr. Kr.): rimski tragik, komik in epik (njegovo najpomembnejše delo je bil ep *Punska vojna*). Bil je prvi rimski pesnik, ki je črpal snov za tragedije tudi iz rimske zgodovine, vendar je v večini primerov vseeno segal po grški mitologiji in predlogah, tako tudi v drami *Hector profiscens* (»Hektor se odpravlja v boj«), ki jo navaja Ciceron.

me boš preložil na kasnejši čas, se bom pogovoril s tabo osebno. Ti pa medtem ne popusti dela, izglašuj tisto, kar si začel, in bodi moj prijatelj še naprej.

SALUSTIJ

Gaj Salustij Krisp (*Caius Sallustius Crispus*) je brez dvoma eden najpomembnejših rimskih zgodovinarjev, saj za rimsko zgodovino pomeni to, kar za grško pomeni Tukidid; osamosvojil je namreč rimsko zgodovino kot politično angažirano prozo, mu dal novo dimenzijo in ga dokončno povzdignil na nivo umetniškega besedila.

Salustij se je rodil leta 86 pr. Kr. v sabinskem mestu Amiternu v osrčju Apeninov (blizu današnjega mesta Aquila). O njegovi mladosti je znano le malo gotovega; s precejšnjo gotovostjo lahko domnevamo, da je sicer plebejska družina Salustijev pripadala premožnejšemu uradniškemu sloju v Amiternu, čeprav ni jasno, kakšno usodo je doživljala v obdobju Sulovih proskripcij, ki so Amitern prizadele v precejšnji meri. Vsekakor je bil Salustij deležen temeljite izobrazbe v Rimu, kjer je dodobra spoznal grško in rimsko književnost in kjer se je, kakor omenja v uvodu svoje monografije *Katilinova zarota*, že v svojih mladih letih navdušil nad zgodovinarjem, od katerega pa ga je odtrgala *ambitio mala*, »nezdravo častihlepe«, ki ga je že v mladih letih, tako kot številne druge mlade ljudi njegovega kova v tej dobi, zaneslo v politiko.³⁷⁰

Pri tridesetih letih je Salustij že dosegel položaj kvestorja in bil sprejet v senat; leta 52 pr. Kr. ga srečamo v vlogi ljudskega tribuna. Ob tem velja posebej poudariti da je bil Salustij, ki je izhajal iz plebejske družine in je bil vsaj v političnem smislu, če že ne tudi gmotno, brez dvoma pravi *homo novus*, vseskozi zapisan demokratski struji, kar je naposled vsekakor bistveno vplivalo na potek njegove politične kariere.³⁷¹

Leto 52 je bilo za Rim politično zelo nestabilno, saj se je, tako kot leto 53, začelo brez izvolitve konzulov in pretorjev. Politična trenja med

³⁷⁰ *Katilinova zarota* 3–4.

³⁷¹ O Salustijevi načelni pripadnosti popularom ne more biti nobenega dvoma; na prvo omembo njegovega tribunata namreč naletimo že v komentarjih k Ciceronovim govorom, ki jih je pripravil malo znani rimski gramatik Kvint Askonij Pedian (okoli 9 pr. Kr. do 76 po Kr.), kjer ga omenja s še nekaterimi drugimi ljudskimi tribuni, ob čemer smemo sklepati o njegovem političnem zaledju, ki torej ni bilo vedno povezano zgolj s Cezarjem.

populari in optimati, zaradi katerih sta bila konzula za leto 53 izvoljena šele julija, so se prenesla v leto 52. Politična trenja so se sprevrgla v pravo ulično vojno med dvema tolpama, ki sta ju vodila Publij Klodij Pulher in Tit Anij Milon. V nekem uličnem spopadu je Milonova tolpa, ki je delovala v ineteresu optimatov, Klodija ranila in ubila. Neredi so se nadaljevali in navsezadnje je bil leta 52 Pompej izvoljen kot edini konzul z mandatom senata, da zopet vzpostavi red v Rimu. V tem ozračju se je začel tudi sodni proces proti Milonu (zagovarjal ga je Ciceron), proti kateremu so bili – tako Askonij – javno dejavni trije ljudski tribuni, med njimi tudi Salustij.

Kolikšna je bila Salustijeva vloga v tej zadevi, je pravzaprav vprašljivo. Vprašljivo je tudi, ali je Salustij v tej zadevi deloval kot Cezarjev agent (Cezar je bil tedaj v Galiji) in zaveznik proti Pompeju, ki je sedaj odkrito optiral za optimate; njegovo ime se namreč nikjer ne pojavi eksplicitno in tudi Askonij ga v zadevi proti Milonu omenja zgolj površno. Vsekakor pa njegova vloga v kampanji proti Milonu ni minila brez posledic. Leta 50 je bil Salustij na pobudo cenzorja Apija Klavdija Pulhra – člana »koalicije«, ki je delovala proti Cezarju – izključen iz senata, in sicer pod pretvezo, da tako javno kakor tudi zasebno živi nemoralno življenje. Motiv za Salustijevo izključitev iz senata je bil seveda povsem političen; za optimate je to pomenilo načelno maščevanje za Salustijevo vlogo v procesu proti Milonu, za nasprotnike Cezarja pa politično zmago. Vsekakor pa se je Cezarjev politični tabor le še okreplil, kajti Salustij, ki morda prej ni odkrito deloval v Cezarjevem interesu, se je zdaj nedvoumno pridružil njegovemu političnemu taboru.

Salustij je bil kljub začetnim neuspehom v vlogi Cezarjevega poveljnika leta 47 izvoljen za pretorja ter znova sprejet v senat. Kaže, da je vseskozi užival Cezarjevo zaupanje in podporo, saj ga je Cezar vključil tudi v svojo kampanjo v Afriki, kjer je bil Salustij zadolžen za preskrbo, pri čemer naj bi se še posebej izkazal. Po zmagi v severni Afriki je Cezar anektiral večji del numidijskega kraljestva in ustanovil provinco *Africa Nova* (sodeč po močni vojaški posadki, ki jo je pustil tam, jo je smatral za zelo pomembno) – in za njenega guvernerja nastavljal Salustija s pooblastili prokonzula.

Salustij naj bi si kot guverner province po Dionovih besedah³⁷² z neusmiljenim izžemanjem nagrabil neizmerno bogastvo. Koliko je v tej oceni resnice, je težko presoditi; dejstvo je, da je upravljanje province poleg upravnih dolžnosti v vsakem primeru pomenilo tudi priložnost za na-

³⁷² *Rimska zgodovina* 43,9,2.

biranje bogastva in brez dvoma jo je Salustij izkoristil – a najbrž nič bolj kot kdor koli drug. Ko se je vrnil v Rim, je bil obtožen zlorabe položaja v osebne namene, vendar je bil oproščen; razlogi za njegovo oprostitev so zopet vprašljivi – morda je res posredoval sam Cezar, morda pa je bila obtožba zopet bolj politične narave.

Cezarjev umor ob marčevih idah leta 44 je za Salustija vsekakor pomenil politično katastrofo in nedvoumno znamenje, da se mora umakniti iz politike; svojo kariero je preživel kot *homo novus*, v konfliktru z optimati, in ob Cezarjevi smrti je ostal brez poveljstva političnega zaveznika. Umaknil se je v zasebnost, z bogastvom, ki si ga je pridobil, si je zgradil palačo in vrtove, ki so še danes znani kot »Salustijevi vrtovi«. Posvetil se je svoji mladostni ljubezni, zgodovinopisju, ker se, kakor pravi v delu *Katilinova zarota*, ni hotel vdati brezdelju ali lahkotnim razvedrilom, temveč se je, zdaj daleč od strankarskih razprtij, želel lotiti objektivnega opisanja rimske zgodovine.

Salustijev opus predstavljata dve monografiji: *Katilinova zarota* (*Coniuratio Catilinae*) in *Jugurtinska vojna* (*Bellum Iugurthinum*), ki sta ohranjeni v celoti, ter njegovo najzrelejše delo, *Zgodovina* (*Historiae*), ki pa je žal ohranjeno le delno. Poleg tega Salustiju pripisujejo tudi dve pismi Cezarju, katerih pristnost pa je vprašljiva.

V svoji prvi monografiji, *Katilini zaroti*, je Salustij opisal dogodke (in njihovo ozadje) med letoma 64–63 pr. Kr., namreč zaroto Lucija Sergija Katiline, moža plemiškega rodu, ki se je sprva uspešno vzpenjal po lestvici državne administracije in prišel celo do položaja namestnika afriške province; nazadnje je bil obtožen zlorabe položaja in grabeža, zato mu je bila omogočena nadaljnja politična kariera in potegovanje za konzulat. Katilina je tako že leta 65 skoval zaroto, katere načrt je bil umoriti redno izvoljenega konzula za leto 64 in prevzeti konzulat. Načrt je spodletel, vendar je Katilina vztrajal in še naprej načrtoval prevrat. Njegove namere je naposled preprečil Ciceron, ki si je pri senatu izposloval posebna pooblastila in ga z vrsto bleščečih govorov (*Orationes in Catilinam*) prisilil, da je pobegnil iz Rima. Katilina kljub vsemu ni odnehal in je s svojimi privrženci še naprej načrtoval zaroto, ki pa je bila naposled razkrita. Leta 62 je pri Pistoriji prišlo do spopada, v katerem je Katilina izgubil življenje, njegova vojska pa je bila popolnoma uničena.

V *Jugurtinski vojni* je Salustij segel v obdobje, ki ga ni sam izkusil; opisal je ozadje in potek vojne z Jugurto, posinovljencem numidijskega kralja in rimskega zaveznika Mikipse, ki je kraljestvo po svoji smrti zapustil

svojima pravima sinovoma Adherbalu in Hiempsalu – in posinovljencu Jugurti. Po začetnih trenjih med tremi kraljeviči je prišlo do delitve kraljestva na tri dele, vendar je Jugurta kmalu odstranil Hiempsala, kar je bil povod za vojno z Adherbalom, ki pa je bil poražen. Rim se je po Adherbalovem porazu prvič aktivneje vmešal v numidijske zadeve in poslal senatno komisijo, ki je nadzorovala delitev kraljestva na dva dela. Jugurtovo nadaljnje rovarjenje in Adherbalov umor sta senat naposled prisilila, da je leta 111 pr. Kr. proti Jugurti začel vojno, ki pa je zaradi podkupljivosti rimskih senatorjev in vojaških generalov trajala nesorazmerno dolgo. Jugurto je namreč šele leta 105 zlomil tedanji konzul Marij s pomočjo svojega kvestorja, poznejšega nasprotnika in dikatorja Sule. Leta 104 je bil Jugurta po Marijevem triumfu zadavljen v Mamertinski ječi.

Izbira snovi se pri teh dveh monografijah, ki ju pisec gradi okrog ključne – in v obeh primerih izrazito negativne – osebnosti, na prvi pogled zdi presenetljiva, saj sta obe deli v časovnem oziru precej vsaksebi – kar 40 let. Morda res drži, da ju je Salustij vsaj naknadno želel povezati z *Zgodovino*, vendar pa je le-to začel šele v letu 78 pr. Kr. in jo je časovno navezal na zgodovino Lucija Kornelija Sizene,³⁷³ ne pa na lastno monografijo o Jugurti, ki jo je zaključil v letu 104. Obenem pa ob pregledu fragmentov *Zgodovine* ni moč spregledati dejstva da je pisec precej pozornosti namenil Suli (zlasti njegovim dejanjem med državljansko vojno in proskripcijami), ki mu je precej pozornosti namenil že v *Jugurtinski vojni* – vendar je zopet treba omeniti, da so bili eden poglavitnih Salustijevih virov za to obdobje prav Sulovi spomini v 22 knjigah.

Še pomembnejša pri obeh monografijah pa je izbira snovi oz. glavnih »protagonistov«, tj. Jugurte in Katiline. Dogodke med Katilinovo zaroto je Salustij lahko sam spremljal, saj je bil takrat star že okoli 23 let in je bržkone poznal tudi nekatere vpletene. Vsekakor pa Jugurta in Katilina za Salustija, ki mu gre pri pisanju zgodovine tudi za občo korist, predstavljata vse tisto, kar je bilo v državi v določenem obdobju narobe – na to je avtor jasno opozoril v uvodih v obe monografiji.

Zgodovina (Historiae) je bilo Salustijevo najzrelejše in brez dvoma najpomembnejše delo, zato je velika škoda, da je ohranjeno le v fragmentih. Ohranjeni so namreč le štirje govori in dve pismi ter okoli 500 bolj ali manj skopih odlomkov, ki so se ohranili pri različnih kasnejših avtorjih, zlasti slovničarjih. Salustij je snov svoje *Zgodovine* začel z dogodki po

³⁷³ Gl. poglavje »Začetki rimskega zgodovinopisja«, podpoglavje »Mlajši analisti«.

Sulovi smrti leta 78 pr. Kr. in do svoje smrti v petih knjigah obdelal snov dvanajstih let, do Ciceronovega konzulata leta 67 in Pompejeve vojne proti Mitridatu. Vprašanje ostaja, kako daleč je žele Salustij seči s tem delom – ni namreč izključeno, da ga, kot že rečeno, ni imel namena npr. vsebinsko povezati z monografijo *Katilinova zarota*. Vsekakor je Salustij s svojo *Zgodovino* bistveno vplival na kasnejše pisce – ne le v smislu obdelave in razporejanja snovi, temveč tudi vsebinsko; povsem verjetno je, da je tudi Plutarh črpal pri Salustiju, ko je pisal življenjepisa Sertorija in Lukula.

Salustij kot zgodovinar pravzaprav ni imel pravega predhodnika; dotedanja »zgodovinska« tradicija v Rimu je bila izrazito analistična in tudi Salustijevi neposredni predhodniki, npr. Sizena in Licinij Maker, se od nje še niso osamosvojili – ne vsebinsko ne slogovno. O Sizeni je imel npr. Ciceron sicer dobro mnenje, češ da je »učen in predan plemenitim prizadevanjem« (*doctus vir et studiis optimis deditus*),³⁷⁴ vendar je že v antiki veljalo mnenje, da je bil pri izbiri svoje snovi precej nekritičen.

Salustij je bil, prav nasprotno, pri pisanju izjemno natančen in si je prizadeval, da bi imel na voljo čim več razpoložljivih dokumentov, ki si jih je za potrebe trenutne snovi, npr. pri pisanju *Jugurtinske vojne*, dal tudi prevajati. Do svoje snovi je bil kritičen in je k njeni obdelavi pristopal izrazito praktično, kar je tudi razumljivo glede na njegovo dotedanja politično kariero, ki mu je brez dvoma omogočila izjemno natančen vpogled v »tekoče zadeve«, ki jih je opisoval v *Zgodovini* in v *Katilinovi zaroti*. Zlasti v slednji je sicer zagrešil nekaj netočnosti, zaradi katerih si je prislužil marsikateri očitek, vendar pri tem ne gre pozabiti, da je to kljub vsemu njegovo prvo delo.

Njegova največja zasluga pa brez dvoma leži v dejstvu, da je zgodovinske, ki je bilo do tedaj v Rimu malo cenjeno, povzdignil v samostojno, globoko angažirano in filozofsko poglobljeno družbenokritično literarno zvrst; goli, analistični pristop k zgodovinski materiji, ki je bil pri njegovih neposrednih predhodnikih še dodatno obremenjen z nekritičnim navajanjem podatkov, je razbremenil nepotrebne balasta in postavil potrebne kriterije za obdelavo snovi. Argumenti v besedilu niso več podani suho in linearno, temveč si je Salustij v svojih delih prizadeval za filozofsko poglobljen uvod, vsebinske ekskurze, retorične vložke in subtilno prikazovanje motivov posameznih protagonistov.

Obenem si je za potrebe te literarne zvrsti Salustij izbral jezik, s katerim

³⁷⁴ *Brut (Brutus)* 228.

je zavzel povsem drugačno smer, kot bi jo lahko pričakovali npr. pri Ciceronu, ki je bil mnenja, da mora biti jezik tudi pri pisanju zgodovine »mehak, sproščen in prijetno tekoč«;³⁷⁵ s tovrstnim pristopom k zgodovinoписju kot »dolžnost govornika« (*munus oratoris*),³⁷⁶ ki je bil vsaj delno tudi pod vplivom helenističnega retoričnega zgodovinoписja (ne nazadnje je bil Ciceron tudi mnenja, da je »Izokratov ali Teopompov slog povsem primeren za izražanje vsega, kar imenujemo zgodovina«³⁷⁷) je Salustij, ki je želel zgodovinoписje ločiti oz. osamosvojiti od retorike, zavestno prekinil. Prav tako se je v jezikovnem smislu oddaljil od Cezarja, ki ga je Ciceron hvalil zaradi njegove jasnosti in jezikovne čistosti.³⁷⁸

Salustij se je za svoj literarni izraz obrnil k drugemu vzorniku – Tukididu. Tako kot Tukidid je bil tudi Salustij pred nalogo, da za literarno zvrst, ki jo je sam rekonstruiral, vzpostavi tudi nov literarni stil. Tukididu je sledil v tem, da je v svojih delih ustvaril specifično atmosfero, ki bi primerno poustvarila razmere, o katerih piše, in obenem jasno izražala stališče avtorja – pripovedovalca, ki je v besedilu sicer nevidna, a vsaj tako pomembna osebnost kot protagonisti, ki jih opisuje. Slogovno je Salustij, spet podobno kot Tukidid, inovator. Jezikovno je segel tudi h Katonu; njegov jezik je tako pisan in poln arhaizmov; namesto da bi bil »mehak in gladko tekoč«, je živčen, mestoma odsekan, razburljiv in slikovit.

Salustijev slog pa ni naletel na zgolj pohvalne ocene. Pompej Lenaj, malo znani Pompejev osvobojenec, je o Salustiju je dejal, da je »prav malo izobraženi tat besed starejših piscev in Katona« (*priscorum Catonisque verborum ineruditissimum fur*);³⁷⁹ Azinij Polion mu je očital nagnjenost k pretiranemu arhaiziranju, Velej Paterkul mu je oponesel, da je »Tukididov posnemovalec«.³⁸⁰ Kvintilijan celo povzema domnevno ponarodeli epigram, ki govori o tem, da je Salustij svoj besednjak pokradel pri Katonu:

Dosti izrazja nakradel si davnemu piscu Katonu,

³⁷⁵ O govorniku (*De oratore*) 2,64: ... *genus orationis fusum atque tractum et cum lenitate quadam aequabiliter profluens.*

³⁷⁶ Ibid. 2,62.

³⁷⁷ Govornik (*Orator*) 207: ... *in historia et in eo quod appellamus epideiktikon placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more ...*

³⁷⁸ *Brut* 262: ... *nihil est enim in historia pura et inlustri brevitae dulcius.*

³⁷⁹ Suet. *De gramm.* 15,2,6.

³⁸⁰ Vell. 2,36,2.

Krisp, ki popisal si tek vojne z Jugurto prav ves!³⁸¹

Zlasti z današnjega stališča presojanja zgodovino pisja je seveda mogoče Salustiju marsikaj očitati, vendar je njegovo delo izjemno in neprecenljivo prav zaradi njegove pionirske vloge; njegov odnos do obdelovane snovi, do resnice, je v zgodovino pisju njegove in predhodne (rimske) dobe pravzaprav edinstven, in čeprav ga je za kratek čas zasenčil Livij s svojo monumentalno in optimistično Zgodovino, je Salustij na svoje naslednike napravil močnejši vtis in bistveno bolj vplival na zgodovino pisno tradicijo, ki mu je sledila, kakor je razvidno tudi iz Kvintilijanove ocene, da je »Livij sicer primernejši za poduk dečkov, a da je Salustij večji zgodovinar«,³⁸² in iz Marcialove trditve, da je Salustij pravzaprav kar začetnik rimskega zgodovino pisja: *primus Romana Crispus in historia*.³⁸³

G. P.

Literatura: Albrecht 1997, Pobežin 2011, Pagan 2004, Paul 1984, Potter 1999, Syme 2002, Šmit 1968.

JUGURTINSKA VOJNA³⁸⁴

Filozofski uvod

1 Po krivici se človeški rod pritožuje nad svojo naravo, češ da je slabotna in kratkotrajna ter bolj odvisna od naključja kot od vrline. Nasprotno, po treznem premisleku bi namreč človek mogel ugotoviti, da ni nič večjega in odličnejšega in da naravi primanjkuje bolj delavnosti ljudi kot pa moči in časa.

Toda vodnik in gospodar človeškega življenja je duh. Kadar si ta z vrlino utira pot k slavi, je zadosti močan, zmožen in bister, in ne potrebuje slepe sreče; kajti ta ne more nikomur niti dati niti odvzeti poštenosti, pridnosti in drugih dobrih lastnosti. Če pa človeku pomagajo slaba nagnjenja in zapade v brezdnelje in čutno uživanje ter se, čeravno samo za malo časa, preda pogubnim strastem, dolži pri tem slabost človeške narave, ko mu v brezbriznosti propadajo moči, čas in duševne zmožnosti. Vsak, ki je prizadet, vedno zvrča krivdo na okoliščine. Ko bi ljudje skrbeli z enako vnemo za resnične dobrine, kot se pehajo za neprimernimi in nekoristnimi, da, celo nesmiselnimi in pogubnimi stvarmi, jim pač ne bi vladalo

³⁸¹ *Inst.* 8,3,29: *et verba antiqui multum furate Catonis / Crispe, Iugurthinae conditor historiae.*

³⁸² *Vzgoja govornika (Institutio oratoria)* 2,5,19: ... *Livium a pueris magis quam Sallustium et hic historiae maior est auctor.*

³⁸³ Marcial 14,191,2.

³⁸⁴ Izbor besedil je povzet po: G. Salustij Krisp, *Vojna in prevrat*. Prevedel, spremeno besedo in opombo napisal Jože Šmit. Ljubljana, 1968.

naključje, marveč bi bili gospodarji svoje usode in povzpeli bi se tako visoko, da bi v svoji slavi postali iz navadnih ljudi nesmrtni.

2 Kakor je namreč človek sestavljen iz telesa in duha, tako se tudi vsa naša dejanja in nagnjenja ravna po telesni, deloma po duhovni naravi. Zatorej naglo mine vsa zunanja lepota, še tolikšno bogastvo, telesna moč in sploh vse, kar je temu podobno, medtem ko so izredna dejanja duha kakor nesmrtna duša. Skratka, kot se telesne dobrine in darovi sreče začenjajo, tako tudi prenehajo; vse, kar nastane, premine in vse, kar raste, tudi ostari, a duh je neminljiv in večni; kot krmar človeškega rodu snuje in obvlada vse, pri tem pa je samostojen. Toliko bolj se moraš torej čuditi izprijenosti tistih, ki predani telesnim užitek žive potratno in brez duha, duha pa – čeprav ni v človeški naravi mimo njega nič boljšega in odličnejšega – zanemarjajo in dopuščajo v svoji brezbriznosti, da otopi, dasi je na voljo tako mnogo raznovrstnih dejavnosti, s katerimi si lahko pridobiš največjo slavo.

3 Vendar se mi zdi, da se izmed teh opravil v sedanjih razmerah nikakor ni vredno potegovati za uradniška mesta in visoke položaje, skratka, za kakršno koli javno udejstvovanje, saj se ne podeljuje častna služba vrednim, tisti pa, ki si jo pridobijo s prevaro, niso ne varni ne zato bolj spoštovani. Kajti s silo vladati domovini in podložnikom, čeprav je kdo za to sposoben in tudi popravi napake, je vendarle slabo, zlasti ker prinašajo vsi politični prevrati pokole, pregnanstva in druge sovražnosti. Toda brezuspešno se gnati za nečim in si kljub vsem naporom nakopati samo sovraštvo, je največja neumnost. Morala bi pač koga napasti edino sramotna in pogubna strast, da bi peščici oblastnikov na ljubo žrtvoval lastno dostojanstvo in svobodo.

Koristi zgodovinopisja

4 Sicer pa je med drugimi duševnimi opravili zelo koristno zgodovinopisje. Ker pa je o njegovi pomembnosti govorilo že veliko drugih, menim, da lahko to opustim, sicer bi utegnil kdo misliti, da zgolj iz bahavosti tako močno hvalim svoje najljubše opravilo. Sem pa trdno prepričan, da se bodo našli ljudje, ki bodo moje pomembno in koristno delo ožigosali kot čisto lenobo, ker sem se pač odločil živeti daleč stran od politike. To bodo gotovo tisti, ki imajo za najvišjo stopnjo dejavnosti to, da se prilizujejo množici in si skušajo pridobiti njeno naklonjenost s tem, da vabijo ljudi na gostije. Če pa bodo ti ljudje pomislili, v kakšnih časih sem jaz prišel do državnih služb in kakšni možje tega niso dosegli, nadalje kakšne vrste ljudje so se vrnili v senat, tedaj bodo gotovo prišli do spoznanja, da sem spremenil svoje mnenje iz upravičenih razlogov, ne pa iz lagodnosti, in da je pričakovati za skupnost večjo korist od mojega brezdelja kakor od dejavnosti drugih.

Saj sem vendar pogosto slišal, da sta Kvint Maksim in Publij Scipion, razen njiju pa še drugi pomembni možje v državi, vedno znova izjavljala, da se ob gledanju podob prednikov močno vnemajo za krepostna dejanja. Seveda nimajo tolikšne moči v sebi niti tisti voščeni kipi niti podobe, marveč raste ob spominu na velika dejanja v prsih odličnih mož oni plamen in ne ugasne prej, dokler z lastnimi dejanji sami ne dosežejo prav takšne slave in časti svojih prednikov. Kdo med vsemi ljudmi pa je dandanes še tak, da ne tekmuje s predniki v bogastvu in potratnosti namesto v poštenju in delavnosti. Tudi ljudje brez slavnih prednikov, ki so se navadno po vrlih delih odlikovali pred plemstvom, si bolj prizadevajo za oblast in častne službe kradoma in z goljufijo, kot pa s poštenimi sredstvi, prav kakor bi bile pretura, konzulat in vse druge podobne častne službe slavne in veličastne same po sebi in se ne bi ocenjevale po naravni vrednosti tistih, ki te službe opravljajo.

Toda jaz sem v gnusu in nevolji zaradi npravstvenega stanja v naši državi govoril presvobodno in zašel predaleč. Zdaj pa se vračam k stvari.

Vojna z Jugurto

5 Moj namen je opisati vojno, ki jo je rimski narod vodil z numidijskim kraljem Jugurto, prvič zato, ker je bila to huda in krvava vojna in se je bojna sreča menjavala, drugič pa, ker so takrat prvič nastopili proti predrznemu plemstvu. Ta boj pa je bil tako hud, da je postavil ves božji in človeški red na glavo in se je stopnjeval do tako blaznega divjanja, da sta šele državljanska vojna in opustošenje Italije dokončala strankarske razprtije. Toda preden bom začel o tem pripovedovati, naj posežem nekoliko v preteklost, da bi v celoti bila bralcu stvar jasnejša in razumljivejša. [...]

44 Po prihodu v Afriko mu [Metelu] je prokonzul Spurij Albin izročil leno, nebojevitost in niti zoper nevarnosti niti zoper napore utrjeno vojsko. Ti vojaki so znali bolje sukati jezik kakor orožje, ropali so pri zaveznikih in bili tudi sami plen sovražnika, nevajeni izpolnjevati povelja in se podrejati vojaški disciplini. Zato je imel novi poveljnik več skrbi zaradi grdih razvad kot pa veselih upov na pomoč od velikega števila vojakov. Čeprav je odlašanje z volitvami skrčilo za bojevanje ugoden poletni čas in si je Metel lahko mislil, da je ljudstvo napeto pričakovalo izida, je vendar sklenil, da ne bo začel vojne prej, dokler ne bo s prejšnjo staro disciplino prisilil svojih čet na naporno delo. Kajti odkar je Albin, potrtr zaradi poraza brata Avla in njegove vojske, sklenil, da ne bo zapustil province, je tudi poleti, dokler je še imel vrhovno poveljstvo, večinoma taboril z vojsko v stalnem taboru, razen če ga nista smrad ali pomanjkanje krme prisilila menjati prostor. Toda tabor ni bil niti utrjen niti po vojaškem običaju ponoči zastražen. Kadar se je komu zahotelo, je zapustil bojna znamenja. Branjevci, pomešani z vojaki, so se podnevi in ponoči

klatili okrog, pri tem pa pustošili polja, napadali domačije ter kakor za stavo kradli živino in sužnje; vse to so nato zamenjavali pri trgovcih za uvoženo vino in drugo podobno blago. Razen tega so žito, ki so ga dobivali od države, prodajali in si kruh vsak dan sproti kupovali. Skratka, pri tej armadi si lahko našel vse grdobjije in razvade, kar jih lahko našteješ ali si jih predstavljaš, pa še kaj več.

45 Metel pa se je, kot kažejo moji viri, pokazal v teh težavah resnično velikega in modrega moža, nič manj kot pred sovražnikom. Tako spretno je ubiral zlato sredino med prizadevanjem po priljubljenosti in strogostjo. Najprej je namreč z dnevnim poveljem odpravil vse, kar je podpiralo zaniknost in lenobo. Odslej ni smel nihče prodajati v taboru kruha ali kake kuhane jedi, branjevcem je bilo prepovedano spremljati vojsko, noben navaden vojak ni mogel imeti ne v taboru ne na pohodu sužnja ali tovarne živali. Tudi vse druge razvade je tesno omejil. Razen tega je vsak dan v pohodih po stranskih poteh menjal prostor za tabor in ga, kakor da bi bil sovražnik v bližini, dal utrditi z nasipom in jarkom, razpostavljal je pogostne nočne straže in jih skupaj s podpoveljniki osebno nadziral. Prav tako se je na pohodih pokazal zdaj spredaj zdaj zadaj, pogosto v sredini, da bi nihče ne stopal iz vrste. Korakati so morali strnjeno ob bojnih znamenjih in vsak vojak je nosil s seboj živež in orožje. Tako je bolj s preprečevanjem prekrškov kot s kaznovanjem utrdil svojo vojsko. [...]

49 Tedaj je Metel, ki ni mislil, da je sovražnik tu, zagledal nenavaden prizor, ko se je z vojsko spuščal s hriba. Sprva ni vedel, kaj to pomeni. Numidijci so namreč stali s konji v grmovju; povsem niso bili zakriti, ker je bilo drevje nizko, vendar pa se jih tudi ni dalo prav razločiti, ker jih je z njihovimi bojnimi znamenji vred zaslanjala naravna lega, še posebej pa, ker so se spretno zamaskirali. Toda brž je uganil, da gre za zasedo, in ukazal je svojim četam, naj se za hip ustavijo. Pri priči je preuredil oddelke in jih na desni strani, ki je bila sovražniku najbližja, v treh varovanih skupinah razpostavil v bojno vrsto; vmes med posamezne oddelke je razdelil pračarje in lokostrelce, vso konjenico pa prestavil na krili, nato pa primerno okoliščinam na kratko spodbudil vojake ter jih tako razporejene z bočnim obratom povedel v dolino.

52 Tako sta se kosala med seboj poveljnika, oba izredno zmožna moža, vendar ob zelo različnih pogojih, kajti Metel je imel na voljo hrabro vojsko, a neugodno ozemlje, Jugurta pa sicer vse potrebno za zmago, razen vojakov. Ko so naposled Rimljani videli, da nimajo nobenega zatočišča in jim sovražnik ne da priložnosti za boj, spuščal pa se je že večer, so skladno s poveljem izvedli v smeri proti griču preboj. Numidijci, ki so izgubili ozemlje, so se poraženi spustili v beg. Padli pa

so le redki, kajti večino so obvarovale urne pete in pa to, da sovražnik ni poznal ozemlja. [...]

Marij konzul

84 Marij pa je, kot smo povedali že zgoraj, na odločno željo ljudstva postal konzul in rimski narod mu je določil kot provinco Numidijo. Že prej je Marij bil plemstvu sovražen, sedaj pa ga je začel neprestano in zagrizeno preganjati. Zdaj si je privoščil posamezne plemiče, zdaj vse skupaj. Pogosto je zatrjeval, da je dobil konzulat kot plen po zmagi nad njimi, in tudi sicer je govoril tisto, kar je njega povzdigovalo, njih pa bolelo in poniževalo. Medtem pa je vprašanjem, ki so zadevala vojno, dajal prednost. Zahteval je za legije rezervno moštvo in si pri tem nabral od prijateljskih narodov, kraljev in zaveznikov pomožnih čet. Pri tem je poklical iz Lacija prav najpogumnejše, med njimi večinoma take, ki jih je osebno v vojni spoznal, in le redke, o katerih je samo slišal pripovedovati. Osebno se je tudi obrnil na veterane in jih nagovarjal, da bi šli z njim na bojišče. In senat, ki mu je bil sicer nasproten, si mu ni upal zavrniti nobene zahteve. Rezervo pa mu je celo rad odobril, kajti menil je, da je vojaška služba pri ljudstvu nepriljubljena in da si bo Marij ali z njo malo pomagal v vojni ali pa bo zaradi nje zapravil naklonjenost ljudstva. Toda to je bilo jalovo upanje, kajti tolikšno navdušenje nad tem, da bodo spremljali Marija, je zajelo vse! Vsakdo je računal, da bo s plenom obogatel in se vrnil kot zmagovalec, ali pa si je obetal kaj podobnega. Razen tega pa si jih je znal Marij s svojimi besedami nemalo navdušiti in prikleniti nase. Kajti, ko so mu bile odobrene vse zahteve in je hotel začeti nabirati vojake, je sklical ljudsko zborovanje; deloma za spodbudo, deloma pa si je kot ponavadi spet hotel privoščiti plemstvo. Nato je govoril nekako takole:

85 »Kviriti, jaz dobro vem, da večina ljudi ne kaže istih lastnosti takrat, ko se pri vas poteguje za kako visoko službo, kot takrat, ko to službo dobi in jo opravlja. Prej so polni vneme, skromni, umirjeni, nato pa se ves čas vsevprek predajajo lenobi in jih je sama ošabnost. Moje mnenje pa je temu nasprotno. Kajti, kolikor več velja vsa država od konzulata ali preture, toliko skrbneje jo je treba opravljati, kot pa se potegovati za službe. Tudi mi ni neznano, kako težko nalogo prevzemam s službo, ki mi je po vaši največji dobrohotnosti zaupana. Pripravljati se na vojno in hkrati varčevati pri državni blagajni, siliti v vojaško službo ljudi, ki jim ne bi rad prizadejal nič slabega, skrbeti za vse doma in zunaj, vse to pa delati sredi med zavistneži in strankarskimi zagrizenci, ki samo nasprotujejo, kviriti, je gotovo teže, kot se misli. Razen tega pa, če se drugi s čim pregrešijo, jih ščiti njihovo staro plemstvo, hrabra dela prednikov, podpora in premoženje sorodnikov po krvi in

svaštvu in množice klientov in vse drugo. Jaz pa se lahko zanesem samo nase in se moram zavarovati s svojo hrabrostjo, značajnostjo in neoporečnostjo, vse drugo je brez vrednosti. [...]

Izročili ste mi vrhovno poveljstvo v jugurtinski vojni, zaradi česar je plemstvo hudo razkačeno. Lepo vas prosim, samo premislite malo, ali bi bilo bolje to spremeniti, vzemimo tako, da zaupate to ali drugo nalogo nekemu iz plemiške klike, možu iz starega rodu s celo vrsto slavnih prednikov, a brez vojaških izkušenj. Popolnoma je razumljivo, da bi si ta, nevešč v vsem, ne znal pomagati, ne da bi delal brezglavo in si naposled našel moža iz ljudstva in ga postavil za svojega svetovalca v službi. Tako se največkrat zgodi, da si tisti, ki ste ga vi postavili za poveljnika, poišče za poveljnika koga drugega. Kviriti, jaz pa poznam ljudi, ki so začeli proučevati zgodovino prednikov in grške vojaške spise šele takrat, ko so bili izvoljeni za konzule. Kako narobe! Za službe se usposabljujejo šele takrat, ko so imenovani, medtem ko bi morala biti znanje in izkušnost pogoj za dodelitev službe.

Zdaj pa, kviriti, primerjajte s temi naduteži mene, novinca! Tisto, kar oni navadno samo slišijo ali berejo, sem jaz deloma doživel, deloma pa tudi storil. Tisto, česar so se oni naučili iz knjig, sem se jaz učil v vojaški službi.

Predvsem, kviriti, naj vas prav nič ne skrbi ureditev numidijskega vprašanja, kajti tisto, kar je doslej varovalo Jugurto, ste odstranili: pohlep, neizkušnost in tudi ošabnost. Na bojišču imamo sedaj vojsko, ki pozna ozemlje, ki pa si, pri bogovih, več prizadeva, kot pa žanje uspehov. Kajti njen večji del je zaradi pohlepa in ne načrtnosti poveljnikov uničen. Zato se vsi, ki ste sposobni za boj, pridružite meni in pohitite na pomoč državi. Nihče več naj se ne da preplašiti z nesrečo drugih ali zaradi ošabnosti poveljnikov! Jaz sam vam bom tako na pohodih kot v boju zvest tovariš in svetovalec v nevarnosti in vaša usoda bo vedno tudi moja. Resnično, s pomočjo bogov nam bo zdaj zdaj padlo vse v naročje kot zrel sadež; zmaga, plen, slava. A tudi če bi bilo vse dvomljivo in še daleč, bi bila častna dolžnost vseh dobronamernih državljanov zavzeti se za državo. Kajti nihče ni postal nesmrten z lenobo in še noben oče ni želel svojim otrokom, da bi večno živeli, marveč da bi sklenili svoje življenje kot pošteni in pravični ljudje.

Dejal bi še kaj več, kviriti, ko bi mogel z besedami vliti boječim poguma; za odločne in vrle pa mislim, da sem govoril še preveč.«

KATILINOVA ZAROTA³⁸⁵

Filozofski uvod

1 Vsi ljudje, ki se trudijo povzpeti se nad ostala bitja, bi si morali na vso moč

³⁸⁵ Prevod G. Pobežin.

prizadevati, da ne bi življenja premerili molče kakor ovce, ki jih je narava ustvarila sklonjene k tlom in pokorne zgolj svojemu trebuhu. Vsa naša ustvarjalna moč je v telesu in duhu. Duha imamo, da ukazuje, telo pa, da sledi; v prvem smo podobni bogovom, drugo nam je skupno z živalmi.

Zato se mi zdi pravilneje, da si za slavo prizadevamo z duhovnimi in ne toliko s telesnimi sposobnostmi; in ker je življenje, ki nam je dano, kratko, moramo doseči, da bo spomin na nas kar se da dolgotrajen. Slava bogastva in lepote je namreč nestanovitna in krhka, slava kreposti pa sijoča in večna.

Med ljudmi že od nekdaj ni pravega soglasja o tem, ali v vojni več velja telesna sila ali krepost duha. Vsekakor je, preden se česa lotiš, potreben premislek, po premisleku pa pravočasno ukrepanje. Tako eno kot drugo je samo zase nepopolno in potrebuje podporo drugega.

2 Sprva so torej nekateri kralji – takšna je bila namreč prva oblika vladavine –, urjevali duha, spet drugi pa telo; a ljudje tedaj lakomnosti še niso poznali – vsakdo je živel zadovoljen s svojim imetjem. Pozneje so si v Aziji Kir, v Grčiji pa Lakedajmonci in Atenci začeli podrežati mesta in ljudstva, razlog za vojno jim je bil pohlep po vladanju, najvišjo slavo so iskali v čim večji oblasti; tedaj šele se je ob preizkušnjah pokazalo, da v vojni največ velja duševna moč.

Če bi namreč duševne zmožnosti kraljev in vojskovodij v mirnem času veljale toliko kot v vojni, bi bile stvari med ljudmi pravičnejše urejene in bolj stanovitne in bi ne bil priča vseprisotnemu prevratu, spremembam in neredu. Kajti oblast je moč zlahka zadržati s tistimi kakovostmi, s katerimi je bila pridobljena. Kadar pa se prizadevnost umakne lenobi, skromnost in pravičnost pa pohlepu in ošabnosti, se skupaj z značajem sprevrže tudi sreča. Tako gre oblast iz rok manj vrednega posameznika v roke najboljšega.

Vse, česar se ljudje oprimejo – oranje, plovba ali gradnja –, je odvisno od kreposti. Toda mnogi, ki jim je mar le za jed in spanec, ki so neuki in brez omike, tavajo skozi življenje kakor bi bili brez vsakega cilja; tem telo proti naravi služi zgolj za užitke, duh pa jim je v breme. Njihovo življenje se mi zdi malodane smrt, ker je zavito v molk. Zdi se mi, da prav zares živi le nekdo, ki si, osredotočen na neko opravilo, prizadeva za slavo, ki jo prinesejo izredna dejanja ali lepe čednosti. Vendar pa v veliki množici stvari narava vsakomur kaže drugačno pot.

3 Lepo je z dejanji koristiti državi, a tudi govoriti v njeno korist ni brez vsakega smisla. Človek se lahko proslavi bodisi v miru bodisi v vojni; velikih časti so deležni tako tisti, ki so dejanja storili kot tudi tisti, ki so drugih dejanja opisali. Meni pa se le zdi, da je, čeprav je pisec zgodovine deležen skromnejše slave kot tisti, ki jo ustvarja, zgodovino pisati nad vse težko; najprej zato, ker je treba v besedah enakovredno

prikazati dejanja, zatem zato, ker ima večina grajanje prekrškov za besede zlobe in nevoščljivosti. Kadar pa omenjaš izjemno krepost in slavo izvrstnih posameznikov, nekaj kar se vsakomur zdi lahko dosegljivo, to naleti na ravnodušen odziv, kaj več pa celo obvelja za izmišljeno laž.

4 Sam sem se dosti premlad najprej vneto posvetil državni službi, prav kakor toliko drugih, a se mi je marsikaj uprlo, kajti v politiki so se namesto skromnosti, zadržanosti in kreposti uveljavile predrznost, razsipnost in lakomnost. Čeprav se je moj duh, ki so mu bile slabe razvade neznane, vsega tega branil, je bila moja neizkušena mladost, ki jo je pokvarilo stremušstvo, ujeta sredi vse te pokvarjenosti; tudi meni je, dasiravno sem se ogradil od nizkotnih navad ostalih, pohlep po časteh naložil enako breme govoric in zavisti kakor drugim.

Izbira poklica

4 Ko se je torej moja duša izvila iz vseh preizkušenj ter pasti in sem sklenil preostanek življenja preživeti proč od javnega življenja, sem se odločil, da svojega časa ne bom tratil v brezbrizni lenobi, pa tudi z lovom in poljedelstvom, s tema hlapčevskima opraviloma, se nisem mislil kratkočasiti; ne, sklenil sem se vrniti k podvigu, od katerega me je odtrgalo stremušstvo, in po delih – kakor se mi pač to ali ono zdi vredno omembe –, pisati zgodovino rimskega ljudstva. Opravila sem se lotil še toliko bolj vneto zato, ker je moj duh svoboden – ničesar več se ne nadejam, ničesar se ne bojim in politično nikomur ne pripadam.

Katilinov psihološki profil

4 Na kratko bom torej razpravil, kolikor le morem stvarno, o Katilini zari; to grozodejstvo se mi namreč zaradi nenavadne strahotnosti in zločina zdi najprej vreden spomina. Preden pa začnem pripovedovati, naj na kratko spregovorim o značaju tega človeka.

5 Lucij Katilina, mož plemenitega rodu, je bil silno telesno močan in trdnega značaja, a duhovno nizkoten in pokvarjen. Vse od rane mladosti je užival v notranjih razprtijah, moriji, ropanju, razdoru med meščani in ob vsem tem je potratil svoja mlada leta. Njegovo telo je prav neverjetno dobro prenašalo lakoto, mraz in pomanjkanje spanja. Njegov duh je bil drzen, zvijačen, nestanovit, zmožen vsakršnega pretvarjanja in hlinjenja, grabežljivo lakomen tujega in zapravljivo malomaren do lastnega imetja, brez vsake mere v nasladah. Premogel je še kar dovolj govorniškega daru, a prav malo preudarnosti.

Njegov pohlep ni poznal mere, hlepel je venomer po neverjetnem, nedosegljivem. Po Sulovi tiraniji se ga je polastila neizmerna sla po oblasti nad državo; niti

malo ni pomišljal, s kakšnimi sredstvi bi se do nje dokopal, da bi si le zagotovil položaj vladarja. V njegovi podivjanosti ga je iz dneva v dan vse bolj podžigala obubožanost družine in zavest o zločinski preteklosti, lastnosti pa, ki sem jih omenil poprej, so to stanje še poslabšale. Poleg vsega tega pa ga je spodbujala še vsesplošna izprijenost družbe, v kateri sta se razpasli dve najslabši in nasprotujoči si pregrehi, razsipnost in lakomnost.

Zazrtost v slavno preteklost

6 Toda Rimljani, vedno budni bodisi v miru bodisi v vojni, so se brž pripravili; med vzajemnim spodbujanjem so šli proti sovražniku in z orožjem stopili v bran svobodi, domovini in družinam. Potem ko so se srčno ubranili nevarnosti, so šli na pomoč prijateljem in zaveznikom ter si z uslugami, ki so jih večkrat iskazali kakor prejeli, zagotovili njihovo naklonjenost.

Vladala jim je zakonita oblast, ki je bila po obliki kraljevina. Izbranci, ki so bili zaradi starosti šibkega telesa, zaradi izkušenj pa ostrega duha, so bili svèt državi; te so zaradi starosti ali pa zaradi značaja njihovega položaja imenovali »očetje«.

7 Tisti čas si je vsakdo začel bolj prizadevati za to, da bi se odlikoval in izkazal svoje sposobnosti. Kralji so do dobrih ljudi bolj nezaupljivi kot do slabih; krepost drugih je zanje vir zaskrbljenosti. V svobodnih razmerah pa se je država prav neverjetno hitro okrepila: vse je namreč preplavila želja po slavi. Že mladina se je vse od tedaj, ko je bila sposobna za vojaško službo, v vojaških taborih naporno urila v bojnih spretnostih; bleščeče orožje in bojni konji so ji bili bolj v veselje kot pa družba vlačug in vdajanje pijančevanju. Takšnim možem torej ni bil noben napor tuj, nobeno ozemlje prestmo ali neprehodno, noben oborožen sovražnik strašen; krepost je premagala vse.

LIVIJ

O življenju Tita Livija (*Titus Livius*) ni znanega veliko; podatki, ki jih imamo na voljo o njem, so nezanesljivi; vse, kar vemo o njem, namreč izvira iz posrednih omemb pri drugih avtorjih. Hieronim³⁸⁶ je v svoji *Kroniki* zapisal, da se je Livij rodil v Pataviju (lat. *Patavium*, današnja Padova) v

³⁸⁶ Sv. Hieronim (*Hieronimus*, okoli 347–420), latinski cerkveni oče, avtor zelo pomembne *Kronike* (*Chronica*), prevajalec Svetega pisma v latinščino (njegov prevod z naslovom *Vulgata* je temeljni prevod Svetega pisma v latinski jezik) in pomembnega Evzebijevega kronološkega spisa *Kronološke preglednice* (*Khronikoí kánones*), ki ga je tudi sam dopolnil.

Cisalpinski Galiji leta 59 pr. Kr. in umrl prav tam leta 17 po Kr.³⁸⁷ Patavij je že v antiki slovel po svoji močni moralni, verski in domoljubni tradiciji, kar se odraža tudi v Livijevem delu, v katerem je bil vseskozi zazrt prav k tem odlikam.

Rodil se je verjetno v razmeroma premožni družini, ki mu je lahko omogočila dobro izobrazbo. Ko mu je bilo kakih deset let, je že doživel izbruh državljanske vojne med Pompejem in Cezarjem, ki se je končala v bitki pri Farzalu leta 48; po vsej verjetnosti je v Pataviju ostal vse do leta 31, ko je Oktavijan pri Akciju dokončno porazil svoje politične nasprotnike, ali še dlje – kdaj je prišel v Rim, ni povsem jasno. V Rimu se je spoprijateljil s cesarjem Avgustom, katerega naj bi navdušil z javnim branjem odlomkov iz svojega dela; Avgust naj bi mu celo zaupal vlogo domačega učitelja. V javno življenje Livij ni posegal in se ni politično udejstvoval, čeprav naj bi bili v svojih političnih nazorih razmeroma konzervativen in zazrt v preteklost (celo Avgust naj bi se bil nekoč pošalil, da je Livij »pompejanec«);³⁸⁸ javnih služb ni opravljal, temveč se je raje v celoti posvetil svojemu zgodovinsko pisnemu poklicu, ki ga je povsem pritegnil.

Poleg svojega temeljnega dela, zgodovinskega dela z naslovom *Od ustanovitve mesta*, je Livij sestavil več filozofskih in govorniških spisov, od katerih pa so se ohranile le bežne notice pri drugih avtorjih. Kvintilijan omenja pismo, naslovljeno na sina Tita, v katerem ga spodbuja, naj bere dela Demostena in Cicerona, »da bi se jima slogovno kar najbolj približal«.³⁸⁹ Seneka v enem od svojih pisem omenja, da je Livij napisal tudi vrsto dialogov filozofske vsebine, ki pa naj bi bile prej moralne razprave, podprte z zgodovinskim gradivom.

Livijevo daleč najpomembnejše delo pa je bila monumentalna

³⁸⁷ Na napisih iz Patavija se večkrat omenja družina Livijev, vendar se teh napisov ne da neposredno povezati s Titom Livijem; vsekakor ni nobenih razlogov za dvom v Hieronimov podatek, ne glede letnice Livijevega rojstva oz. smrti ne glede kraja bivanja; o slednjem priča tudi ocena Azinija Poliona, ki jo ohranja Kvintilijan, da se Livij ni mogel iznebiti svojega patavinskega naglasa (gl. spodaj).

³⁸⁸ Dejstvo, da je Livij vedno ostajal blizu cesarskega kroga – med drugim naj bi celo spodbujal mladega Klavdija k študiju zgodovine (prihodnji cesar je kasneje res postal precej plodovit zgodovinski pisec, ki je med drugim napisal zgodovino Oktavijanove vladavine ter zgodovino Etrurije in Kartagine) – je brez dvoma dokaz, da njegovo morebitno konzervativno politično prepričanje nikoli ni preraslo meja intimnega nazora.

³⁸⁹ Kvintilijan 10,1,39.

zgodovina *Od ustanovitve mesta* (*Ab urbe condita libri*), ki ga je verjetno začel pisati med letoma 27 in 25 pr. Kr. in se z njim ukvarjal vse do smrti. Prav to delo je najbrž bolj kot kaj drugega povezovalo Livija in cesarja Avgusta; Livij je, kot že rečeno, pritegnil Avgustovo pozornost z javnim branjem svojega dela, ki ga je začel pisati tudi v duhu olajšanja, ki je zavelo skozi rimsko ljudstvo po koncu skoraj dvajsetletne morije državljskih vojn in pričakovanja, da se bodo razmere pod močno Avgustovo osebnostjo umirile. Avgust je dejansko načrtoval družbeno prenovu, ki bi omilila razdiralne posledice močnega individualizma, ki se je zlasti pod vplivom grške kulture razširil v rimski družbi; ena od poglobitnih potez te preнове je bilo vračanje k starim vrednotam, h katerim se je v svojem delu oziral tudi Livij. Avgust je brez dvoma začutil potencial njegove zgodovine, ki je bilo v tem oziru glasnik nove dobe, zato je bilo njegovo zanimanje zanj razumljivo. Livij je svojo zgodovino objavljaj po delih; delo je bilo preveliko, da bi ga objavil v enem kosu, seveda pa je njegov obseg vseskozi rasel.

Zgodovina *Od ustanovitve mesta* je obsegala 142 knjig, verjetno pa je Livij prvotno načrtoval celo 150 knjig. Delo je Livij razkosal v t. i. pentade in dekade oziroma v skupine knjig po pet ali deset. Vsaka pentada oziroma dekada naj bi bila vsebinsko zaokrožena celota, ki je imela tudi svoj naslov (npr. *Belli Punici libri* – *O punski vojni*; *Belli civilis libri* – *O državljanski vojni* itn.). Prednost takšne organizacije dela je bila, da je lahko avtor sistematično in natančno obdeloval snov, ki si jo je bil zastavil – v Livijevem primeru od legendarne ustanovitve mesta do obdobja Avgustove vladavine –, pomanjkljivost pa premajhna organska povezanost posameznih delov, ki je verjetno botrovala dejstvu, da je večji del zgodovine, ki se je v celoti ohranila vsaj do pozne antike, danes žal izgubljen. Že v 1. stoletju po Kr. je namreč nastal prvi povzetek zgodovine, poleg tega pa so za vse posamezne knjige pripravili izvlečke (t. i. periohe, lat. *periochae*). Zdaj je ohranjenih le še 35 knjig, in sicer 1–10 (prva dekada), 21–45 (tretja, četrta in polovica pete dekade) in odlomek 91. knjige. Ohranjene so tudi vse periohe, razen za 136. in 137. knjigo.

Vsebina posameznih knjig si je sledila po vsebinsko zaokroženih odsekih;

- knjige 1–5 (pentada, ki jo je avtor dokončal okoli leta 26 pr. Kr.): opis legendarne ustanovitve mesta, obdobje kraljev ter začetki in obdobje republike do galskega vdora 386 pr. Kr.;

- 6–15 (dekada, ki jo je avtor dokončal okoli 24 pr. Kr.): ohranjene so le knjige 6–10, ki opisujejo vojne s Samniti do leta 295 pr. Kr.; po obdobjih sodeč je ostalih pet knjig opisovalo rimske konflikte s tujimi silami, predvsem vojno s Pirom;
- 16–30 (dokončane okoli leta 19 pr. Kr.): v knjigah 16–20, o katerih moramo zopet sklepati po izvlečkih, je bila opisana prva punska vojna, v knjigah 21–30, ki so ohranjene, pa druga punska vojna;
- 31–45 (dokončane okoli leta 14 pr. Kr.): te knjige so v celoti ohranjene – opisujejo makedonske vojne in prodiranje Rima na vzhod med letoma 201–167 pr. Kr.; knjige 31–35 opisujejo vojne z Makedonijo, knjige 36–40 vojne z Antiohom III. Velikim;³⁹⁰ knjige 41–45 opisujejo tretjo makedonsko vojno, v kateri so Rimljani leta 168 pr. Kr. odločilno porazili makedonsko kraljestvo. Rim je postal velesila.

Vse naslednje knjige so žal izgubljene:

- knjige 46–70 so opisovale obdobje do izbruha zavezniške vojne v letih 90–88 pr. Kr.;³⁹¹
- knjige 71–90 so opisovale obdobje do Sulove smrti;
- knjige 91–108 obdobje do galske vojne;
- knjige 109–116 obdobje državljanske vojne do Cezarjeve smrti;

Zadnjih 22 knjig (121–142) opisuje dogodke, ki jih je aktivno doživel že avtor sam, predvsem nemirno obdobje drugega triumvirata: vojno triumviratov proti Cezarjevim morilcem Brutu in Kasiju, ki se je končala z odločilnim spopadom pri Filipih in novo državljansko vojno, ki jo je Oktavijan zaključil z odločilnim spopadom pri Akciju leta 31 pr. Kr. 133. knjiga sega do Antonijeve in Kleopatrine smrti po bitki pri Akciju.

Knjige 134–142 opisujejo obdobje Avgustove vladavine do leta 9 pr. Kr. Delo je avtor, kot že rečeno, morda (naknadno) zastavil tako, da bi ga

³⁹⁰ Eden najmočnejših vladarjev Selevkidske dinastije, ki ga je Rim zaradi močnega ekspanzionizma, usmerjenega tudi proti Evropi, porazil v treh bitkah, nazadnje leta 189 pr. Kr. pri Magneziji.

³⁹¹ Upor med zavezniki (lat. *socii*) Rima, ki so bili z Rimom zvezani s pogodbami (te so jih obvezovale, da morajo Rimu nuditi vojaško pomoč in mu prepustiti nadzor nad zunanjimi zadevami), uživali pa so tudi določene (omejene) privilegije. Ker jim je Rim sistematično odrekal državljanske pravice, so se leta 90 pr. Kr. uprli; vojna se je končala leta 90 z relativno vojaško zmago Rima, vendar so nazadnje dosegli podelitev državljanskih pravic.

nadaljeval do Avgustove smrti v 150. knjigi; o tem velja sklepati tudi zato, ker se 142. knjiga konča z Druzovo³⁹² smrtjo, ko se je ponesrečil pri padcu s konja, kar se zdi premalo pomemben podatek, da bi se z njim končalo tako obsežno delo.

Vsekakor je treba izpostaviti dejstvo, da je Livijeva zgodovina – zlasti do 120 knjige – zastavljena po izrazito analističnem principu;³⁹³ sosledje dogodkov opisuje po strogem kronološkem zaporedju, ki ga sicer mestoma razbije s priložnostno zastranitvijo (npr. zastranitev v deveti knjigi, v kateri avtor razmišlja o tem, kaj bi se zgodilo, če bi se srečali Rimljani z Aleksandrom Velikim).

Liviju bi se v okviru zgodovinopisnih zahtev dalo marsikaj očitati: pri uporabi zgodovinskih virov se je nekritično zanašal na zgodovinska dela svojih predhodnikov in premalo na izvirne dokumente; naslanjal se je za starejšo zgodovino Rima predvsem na stare analiste,³⁹⁴ potem na Polibija (zlasti v knjigah 31–45), za kasnejša obdobja na Pozejdonija idr. Do virov, ki jih je uporabljal, mu tudi manjka kritične distance, zato se v svojem delu nikoli ne povzpne do pravega, kritičnega zgodovinopisja. V globini zgodovinskega uvida ni dosegel pomembnejših starejših zgodovinopiscev, npr. Tukidida ali Polibija, ali le nekoliko mlajšega Salustija. Ker se, kot že rečeno, nikoli ni podal v javno službo, je le slabo poznal politične institucije in njihovo delovanje. Ker – zopet za razliko od Tukidida, Polibija, Salustija in vrste starejših piscev – ni dlje deloval v vojaški službi, ni poznal principov vojaških operacij, zato so njegovi opisi spopadov neživljenjski in pogosto nerealni.

Vendar pa je po drugi strani Livijev slog dramatičen; v sebi harmonično združuje različne slogovne registre, od strogih, resnobnih pasusov do vznesenih, čustvenih odlomkov. Slogovno je njegovo delo jasno in urejeno, vendar v nekaterih ozirih že pomeni odklon od klasične proze Cicerona, po katerem se sicer zgleduje. Azinij Polion³⁹⁵ mu je očital pretirano rabo

³⁹² Neron Klavdij Druz (*Nero Claudius Drusus*, 38–9 pr. Kr.), Avgustov pastorek, mlajši brat Tiberija, poznejšega cesarja, oče Klavdija, ki je postal cesar za Kaligulo. V vojnih pohodih proti Germaniji se je izkazal kot odličen vojskovodja, leta 9 pr. Kr. pa je umrl za posledicami padca s konja.

³⁹³ Livij je tudi zadnji rimski pisec, ki je še »zvest«³⁹³ izročilu stare analistike pisanja cele zgodovine.

³⁹⁴ Gl. poglavje »Začetki rimske historiografije«.

³⁹⁵ Gaj Azinij Polion (*Caius Asinius Polio*, 76–4 pr. Kr.), rimski zgodovinar in literarni mecen (in kritik), ki je v svojih kritikah različnih piscev pogosto šel

krajevnih in narečnih izrazov iz njegovega domačega, patavijskega okolja, ki jo je poimenoval *patavinitas* – patavinskost (ali kar provincialnost). Nekoliko pravičnejšo oceno je Liviju morda namenil Kvintilijan, ki je njegov slog označil z izrazom *lactea ubertas* – »mlečna polnost«.

Vendar pa je bila za Livija vsaj toliko kot zgodovinska komponenta pomembna tudi moralno-etična funkcija zgodovine, v katero je vpel celotno konstrukcijo svojega dela. Že v uvodu namreč izrecno pojasni, kaj je namen njegovega dela (1,1):

Vsak moj bralec naj vso pozornost posveti temu, kakšno je bilo življenje, kakšne so bile navade, kdo so bili možje in s kakšnimi odlikami so Rimu pridobili nadoblast ter jo razširili; v nadaljevanju naj v duhu zasleduje, kako so zaradi postopnega krhanja discipline moralne vrednote najprej usihale, dalje, kako so bolj in bolj pešale in končno strmoglavno zdrvele v propad, dokler ne pride do današnjih dni, ko ne moremo prenašati ne svojih napak ne zdravil zanje.

Namen dela torej ni zgolj ohranitev zgodovinskega spomina, temveč vsebuje tudi didaktično komponento: kot zgodovinopisec mora avtor sicer jasno in verno podajati podatke, do katerih se je dokopal pri svojih virih, vendar mora delo služiti tudi nekemu etičnemu momentu. Livij je moralist; skrbi ga za usodo ljudstva, ki se je ob starih vrlinah povzpelo do izredne moči in postalo velesila, vendar je nato začelo izgubljati svojo življenjsko silo, ki mu je dajala zagon. V tem sicer ni izražal posebej novih občutij; pred njim je o tem jasno spregovoril že Salustij (okoli leta 41) v delu *Katilinova zarota*. Toda med Salustijem, ki je ustvarjal v obdobju pozne republike, in Livijem, ki je pisal v optimističnem vzdušju avgustejske dobe (pa čeprav se je tedaj začelo obdobje monarhije), zija ravno prepad osebne izkušnje: Salustij je državljansko vojno osebno izkusil in v njej sodeloval, zato je temu primerno pesimističen in »zagrenjen« – Livij je »svojo« državljansko vojno spremljal z večje razdalje, zato se je lažje poistovetil s programom Avgustove preнове in optimizmom novega miru. Za avtorja je v tem oziru pravzaprav povsem nepomembno, koliko zgodovinskega jedra je npr. v legendah o nastanku Rima, dokler le-te vsebujejo vsaj zrno zgodovinske resnice – ali vsaj etično poanto.

Že v antiki je Livij užival velik sloves: zelo so ga cenili njegovi nasledniki,

kar predaleč. Njegova zgodovina državljanskih vojn od 60–42 pr. Kr. se žal ni ohranila.

med njimi Tacit, Seneka, Kvintilijan, Plutarh, Lukan, Valerij Maksim in drugi. Livij je tako postal avtoriteta, iz katere so črpali vsi kasnejši pisci; s tem je zasenčil večino svojih predhodnikov, katerih dela so bila posledično izgubljena. V srednjem veku je bilo njegovo delo nekoliko pozabljeno, vendar so ga »posvojili« humanisti (npr. Cola di Rienzo, ki je v 14. stoletju stremel k obnovi rimskih državnih institucij), zelo priljubljen je bil tudi v renesansi.

S svojim delom se je Livij dvignil daleč nad svoje predhodnike in jih, z izjemo Salustija, povsem zasenčil. Dejstvo, da je bil tip analistične zgodovine v njegovem času že preživet in da njegovo delo s stališča sodobne, pozitivistične znanosti v marsikaterem pogledu ne vzdrži kritike – ne zmanjša vrednosti njegovega dela, ki je dragocena literarna umetnina in dokument starih rimskih vrednot, katerih propada ni mogel ustaviti ne Livijev optimizem ne Avgustova družbena reforma.

G. P.

Literatura: Albrecht 1997, Laistner 1977, Pitcher 2009, Potter 1999.

OD USTANOVITVE MESTA³⁹⁶

Uvod (1,1)

Ali si bom pridobil kaj zaslug, če bom popisal zgodovino rimskega ljudstva od začetkov Rima, tega ne vem zagotovo; pa tudi če bi vedel, bi si tega ne drznil reči, saj vidim, da je pisanje zgodovine že stara in splošno razširjena praksa, in da so vedno novi in novi pisci prepričani, da bodo na področju zgodovinopisja dali kak tehtnejši prispevek, ali pa, da bodo s svojim pisateljskim slogom prekosili okorni stil starih avtorjev. Kakor koli že, kljub temu bom vesel, da sem tudi sam po svojih najboljših močeh prispeval k ohranitvi spomina na zgodovino najodličnejšega naroda na svetu, in če bo ob tolikšnem številu piscev moja slava ostala skrita, naj se tolažim z ugledom in veličino teh, ki bodo zasenčili moj sloves.

Sploh pa je snov izjemno obsežna, saj posega več kot 700 let nazaj in je kljub skromnim začetkom tako narasla, da se že šibi pod svojim obsegom. Nedvomno bodo večini bralcev prvi začetki in dogodki, ki začetkom neposredno sledijo, nudili manj užitka; bralci bodo namreč hiteli k sodobnim dogodkom, zaradi katerih moči nekdanj najmočnejšega ljudstva slabijo same sebe. Po drugi strani pa bom sam stremel tudi za tem plačilom za svoj trud, da odvrnem pogled od zla, ki mu je bila naša generacija priča toliko let, in sicer vsaj za toliko časa, dokler vso

³⁹⁶ Prevod in opombe M. Hriberšek.

pozornost posvečam dobrim starim časom, brez sleherne skrbi, ki bi pisca sicer ne mogla odvrniti od resnice, bi ga lahko pa pošteno zbegala.

Dogodkov pred ustanovitvijo Rima in dogodkov, povezanih z njo, ki so primerni bolj za pesniške zgodbe kot pa za zanesljiva zgodovinska poročila, nimam namena ne potrjevati ne zavračati. Starim piscem pač spregledamo, da skušajo s prepletanjem človeškega in božanskega prikazati začetke mest bolj vzvišene; in če je že kateremu ljudstvu treba dovoliti, da govori o svojih božanskih izvorih in kot svoje začetnike navaja bogove, potem je gotovo vojaški sloves rimskega ljudstva tako velik, da takrat, ko govori o Marsu³⁹⁷ kot svojem očetu in očetu svojega ustanovitelja, narodi po svetu to prenašajo prav tako mirno kot rimsko nadoblast. Toda kakor koli bodo že to in podobno izročilo obravnavali ali vrednotili, se s tem ne bom kaj dosti ukvarjal. Vsak moj bralec naj vso pozornost posveti temu, kakšno je bilo življenje, kakšne so bile navade, kdo so bili moške in s kakšnimi odlikami so Rimu pridobili nadoblast ter jo razširili; v nadaljevanju naj v duhu zasleduje, kako so zaradi postopnega krhanja discipline moralne vrednote najprej usihale, dalje, kako so bolj in bolj pešale in končno strmoglavo zdrvele v propad, dokler ne pride do današnjih dni, ko ne moremo prenašati ne svojih napak ne zdravil zanje. Pri študiju zgodovine še posebej pomaga in koristi to, da imaš jasen pregled nad najrazličnejšimi primeri zgodovinskih okoliščin; med njimi izbiraj tiste primere, ki jih bosta ti in tvoja država posnemala, izogibaj pa se takšnih, ki so sramotni že v svojih zametkih in se tudi končajo sramotno.

Sicer me morda navdušenje nad nalogo, ki sem se je lotil, zavaja, ali pa res nikoli ni bilo države, ki bi bila večja, krepostnejša in bogatejša s plemenitimi zgledi, ne države, v katero bi se tako pozno naselila pohlep in razkošje, ne države, v kateri bi uboštvo in skromnost tako dolgo uživala tolikšen ugled; manj kot je bilo premoženja, manj je bilo malo tudi pohlepa. A v zadnjem času je bogastvo spodbudilo pohlep, neizmerno uživaštvo pa je v ljudeh sprožilo željo, da v razkošju in nasladi vsi propadejo ter vse uničijo. Toda naj na samem začetku tako pomembnega dela ne bo tožb, ki ne bodo dobrodošle tudi tedaj, ko bodo morda potrebne; če bi tudi mi imeli enako navado kot pesniki,³⁹⁸ bi raje začeli ob dobrih znamenjih, s prošnjami in molitvami, naslovljenimi na bogove in boginje, naj nam ob začetku tako pomembne naloge naklonijo lep uspeh.

³⁹⁷ Mars, rimski boj vojne, oče Romula in Rema.

³⁹⁸ Homer npr. začenja svoja epa z nagovorom na Muzo: »Pesem zapoj mi boginja, o jezi Pelida Ahila« (*Iliada* 1, 1); »Pesem mi, Muza zapoj, o možu, ki mnogo je blodil« (*Odiseja* 1, 1).

Ugrabitev Sabink (1,9)

Rimska država je bila že tako močna, da je bila vojaško kos kateri koli izmed sosednjih držav, toda ker ni bilo žensk, je grozilo, da bo njena veličina trajala le eno generacijo, saj doma ni bilo upanja na potomstvo, s sosednjimi narodi pa se tudi niso poročali. Tedaj je Romul³⁹⁹ po nasvetu starešin poslal k sosednjim ljudstvom poslance, da bi prosili za zavezništvo in sklenitev zakonskih zvez za novi narod z besedami: »Kot vse drugo, tudi mesta rastejo iz skromnih začetkov; in mesta, ki jim pomaga njihov pogum in bogovi, si pridobijo veliko moč in slavno ime. Dobro veste, da so pri začetkih Rima sodelovali tudi bogovi in da mu poguma ne bo manjkalo, zato kot ljudje ne nasprotujte temu, da s soljudmi pomešate kri in rod.« Poslanstvo ni nikjer naletelo na vljuden sprejem; po eni strani so jih zelo zaničevali, po drugi pa so bili zase in za svoje potomce v strahu pred tolikšno močjo, ki je naraščala sredi med njimi. Večina je poslance odslovila z vpašanjem, ali so odprli kakšno zavetišče tudi za ženske, češ da jim bo to naposled zagotovilo enakovredne zakonske zveze.

Rimska mladež je bila ogorčena in nobenega dvoma ni bilo, da položaj kaže na izbruh nasilja. Da bi dobil priložnost in primeren kraj za to, je Romul prikril svojo jezo ter skrbno pripravil svečane igre v čast Neptunu konjarju;⁴⁰⁰ poimenoval jih je konzuálije. Ukazal je, naj sosednjih ljudstvom naznanijo igre in praznovanje so pripravili s tolikšnim bliščem, kolikor so znali ali zmogli, da bi bil dogodek res sija-jen in spektakularen. Zbralo se je veliko ljudi, tudi v želji, da bi videli novo mesto, še zlasti najbližja ljudstva: Ceninci, Krustumijci in Antemnijci,⁴⁰¹ prišli pa so tudi vsi Sabinci⁴⁰² z otroki in soprogami. Bili so prijazno povabljeni po domovih in ko so videli lego mesta, njegovo obzidje in številne stavbe v njem, so se čudili, kako je rimska država zrastle v tako kratkem času. Ko je prišel čas za igre, ko so bile misli

³⁹⁹ Eden od legendarnih bratov dvojčkov (Romul in Rem), sinov boga Marsa in Ree Silvije, hčere Numitorja, kralja Albe Longe. V sporu, ki se je razvnel med bratoma, je Romul ubil Rema, ker se je ta posmehoval novozgrajenemu rimskemu obzidju; začetnik Rima in prvi rimski kralj.

⁴⁰⁰ Neptun v vzdevmom *equester* (»konjski«), ker je z udarcem s trizobom ustvaril konja. Enačili so ga z italskim božanstvom Konzom, zaščitnikom zemlje in žitaric; njemu v čast so vsako leto 21. avgusta in 15. decembra v Velikem cirkusu (*circus maximus*) obhajali igre, na katerih so opravili daritev ter priredili tekme konj, oslov in mezgov.

⁴⁰¹ Cenina (*Caenina*), prastaro mesto jugozahodno od Rima; Krustumij oz. Krustumerija (*Crustumium*, *Crustumeria*), prastaro sabinsko mesto severno od Rima; Antenne oz. Antenna (*Antemna(e)*), staro sabinsko mesto.

⁴⁰² Staro italsko ljudstvo, ki je živelo severovzhodno od Rima, vseskozi v tesnih stikih z Rimom.

in pogledi usmerjeni tja, tedaj je prišlo do načrtovanega izbruha nasilja: rimska mladina se je na dano znamenje razkropila, da bi ugrabila dekleta. Večina jih je bilo ugrabljenih naključno, kakor je pač kdo naletel na posamezno; nekatere, ki so se odlikovale po lepi zunanosti in so bile določene za vodilne starešine, so moške plebejskega rodu, ki so imeli nalogo, da jih pripeljejo starešinam, nosili kar domov. Za eno, ki je po svoji lepoti daleč presegala ostale, poročajo, da jo je ugrabila skupina nekega Talasija; in na vprašanja mnogih, komu neki jo nesejo, so – da bi se kdo ne pregrešil zoper njo – znova in znova odgovarjali, da jo nesejo Talasiju; zato je ta beseda postala del poročnega obreda.⁴⁰³

Strah je vnesel zmedo na igre in žalostni starši deklet so se razbežali; pritoževali so se nad zločinsko kršitvijo gostoljubja ter se s prošnjami obračali na boga, na katerega slovesne igre so prišli, a so postali žrtve brezbožne verolomnosti. Tudi ugrabljena dekleta so bila povsem obupana na svojim položajem, pa tudi nadvse ogorčena. Toda obiskoval jih je sam Romul in jim razlagal: »To se je zgodilo zaradi prevzetnosti vaših očetov, ki so sosedom odrekli sklenitev zakonskih zvez; kljub temu pa boste živele v pravih zakonih, deležne boste vsega premoženja in državljanskih pravic in – kar je ljudem najljubše – imele boste otroke. Le pomirite svojo jezo in tem, katerim je usoda dala vaša telesa, dajte tudi svoje srce. Iz krivice se pogosto rodi naklonjenost; in vaši moške bodo toliko boljši, saj se bo vsak zase trudil, da potem, ko opravi svojo dolžnost, zadosti tudi vašemu hrepenenju po starših in domovini.« Poleg tega so se jim dobrikali moške, ki so svoje dejanje upravičevali s strastno ljubeznijo; takšne prošnje pa najbolj omečijo ženska srca.

Romulova zmaga nad Ceninci, Antemnijci in Krustumijci; Vojna s Sabinci (1,10–12)

Tedaj so se sabinske žene, zaradi krivice nad katerimi je vojna izbruhnila, z razpuščenimi lasmi in raztrganimi oblačili pogumno pognale med leteča kopja (obupni položaj je namreč premagal žensko plašnost); od strani so vdrle med obe vojski in ločile sovražni bojni vrsti, ločile besne vojake, prosile na eni strani očete in na drugi može, naj si tasti in zeti ne mažejo rok z brezbožnim prelivanjem krvi, naj z očetomorom ne vtisnejo sramotnega madeža njihovim potomcem, eni svojim vnukom, drugi svojim otrokom. »Če se vam gnusi medsebojno sorodstvo, usmerite jezo na nas! Me smo vzrok za vojno, me smo možem in očetom vzrok za rane in pobijanje! Raje umremo, kot pa da živimo brez njih ali drugih, bodisi kot

⁴⁰³ Beseda, ki je postala del rimskega poročnega obreda; vzklikali so jo, ko so nevesto prinesli na ženinov dom. Izvor besede ni natančno pojasnjen; Livij navaja samo eno od možnih razlag (tako naj bi bilo ime enemu od aristokratov, ki so mu prinesli najlepšo ugrabljeno Sabinko).

vdove ali kot sirote!» To je ganilo tako vojski kot tudi vojskovodje; nenadoma je vse potihnilo in se umirilo. Nato so vojskovodje stopili naprej, da bi sklenili zavezo; niso le sklenili miru, ampak so dve državi združili v eno. Razdelili so si kraljevsko oblast in vso vrhovno oblast prenesli v Rim. In ko so tako podvojili mesto, so zato, da nekaj vendarle dobijo tudi Sabinci, te po mestu Kures poimenovali »Kviriti«. ⁴⁰⁴ Kot pomnik te zmage so kraj, kjer je konj izplaval iz globokega močvirja in prinesel Kurcija ⁴⁰⁵ v plitvino, poimenovali »Kurcijevo jezero«.

Nenadni veseli mir, s katerim se je končala tako žalostna vojna, je Sabinke še bolj priljubil možem in očetom, najbolj med vsemi pa samemu Romulu. In tako je ob delitvi ljudstva na trideset kurij ⁴⁰⁶ te poimenoval po njih. O tem, ali so bile izbrane po starosti, ali glede na osebni ugled, ali glede na ugled njihovih mož, ali po žrebu, izročilo molči, saj je bilo žena nedvomno nekaj več kot trideset. V istem času so rekrutirali tri centurije ⁴⁰⁷ vitezov: ⁴⁰⁸ Ramni so dobili ime po Romulu, Titiji po Titu Tatiju. Od kod ime in izvor Lukerov, se ne ve. Zato kraljevska oblast ni bila le skupna, ampak tudi složna pod oblastjo dveh kraljev.

Začetek prehoda čez Alpe (21,32–33)

Konzul Publij Kornelij ⁴⁰⁹ je približno tri dni po tem, ko je Hanibal ⁴¹⁰ odrinil od brega Rodana, ⁴¹¹ v štirikotni bojni vrsti prišel do tabora sovražnikov z namenom, da se nemudoma spopade z njimi. Ko pa je videl zapuščene branike in prišel do

⁴⁰⁴ Kviriti (*Quirites*), ime prvih prebivalcev Rima (Latincev in Sabinecev), ki se je kasneje ohranilo v uradnem izrazoslovju; z njim so označevali rimsko ljudstvo, ki je imelo vse državljske pravice. Izvor imena ni natančno pojasnjen.

⁴⁰⁵ V spopadu med Rimljani in Sabinci je sabinski junak Metij Kurcij pred zasledovanjem Rimljanov skupaj s konjem skočil v močvirje; konj ga je prinesel v varno plitvino in po legendi naj bi prav ta del močvirja pokrival del rimskega fora (*forum Romanum*).

⁴⁰⁶ Kurija (*curia*), prvotno »okrožje« (ena od 30 prvotnih upravnih enot), kasneje (ker je vsaka kurija imela svoje shajališče) tudi »zbirališče, shajališče« in še posebej »senatna zbornica«.

⁴⁰⁷ Centurija (*centuria*), »stotnija«, najmanjši oddelek rimske vojske; štel je 100 mož.

⁴⁰⁸ Vitezi (*equites*), prvotno od kraljev izbrani najbogatejši možje v državi, ki so tvorili konjenico; vsak je dobil konja, ki ga je moral vzdrževati.

⁴⁰⁹ Publij Kornelij Scipion (*Publius Cornelius Scipio*), kasneje imenovan tudi Afričan in Veliki, konzul leta 218, kasneje zmagovalec nad Hanibalom (l. 202 v bitki pri Zami).

⁴¹⁰ Hanibal (247–183/82), kartažanski vojskovodja, glavni akter druge punske vojne.

⁴¹¹ Rodan (*Rhodanus*), glavna reka v Galiji, danes Rhone.

spoznanja, da bo le stežka dohitel nasprotnike, ki so imeli veliko prednost, se je vrnil k morju na ladje, da bi se s Hanibalom varneje in lažje spopadel, ko bo sestopal z Alp. Da pa bi Hispanija, ki mu je po žrebu pripadla kot provinca,⁴¹² ne ostala brez rimskih vojaških enot, je poslal proti Hazdrubalu⁴¹³ svojega brata Gneja Scipiona z večino bojnih enot, in sicer ne le zato, da bi ohranil stara zaveznitva, ampak tudi zato, da bi sklenil nova. Sam se je z maloštevilnimi četami vrnil v Genuo,⁴¹⁴ z namenom, da Italijo brani z vojsko, ki je bila nameščena okoli Pada.

Hanibal je od Druencije⁴¹⁵ po večinoma ravninski poti prišel do Alp; Galci, ki so naseljevali te kraje, so ga pustili pri miru. Čeprav so vojaki za Alpe vedeli že po govoricah, ki ponavadi napihnejo dejstva o stvareh, ki jih človek ne pozna, jih je kljub temu ponovno navdal strah, ko so od blizu videli visoke gore, sneg, ki se je skorajda izgubljal v nebo, neugledne kolibe, ki so stale na skalovjih, drobnico in govedo, mršavo od mraza, skuštrane in zanemarjene ljudi, vse živo in neživo, otrplo od ledu, ter druge stvari, ki so bile na pogled tako grozne, da se sploh ne da opisati. Ko so se vojaki na čelu kolone začeli dvigati na prve vzpetine, so se prikazali gorjani, ki so zasedali okoliške hribe; in če bi se ti skrili v doline, bi jim v primeru nenadnega napada uspelo povzročili hudo paniko in pobiti veliko mož. Hanibal je ukazal, naj se kolona ustavi; naprej je poslal Galce, da pregledajo teren in ko je izvedel, da v tej smeri ni prehoda, je dal postaviti tabor sredi med samim strmim skalovjem na kar najširšem delu doline. Ko so se ti isti Galci vključili v pogovore gorjanov, od katerih se niso kaj dosti razlikovali po jeziku in navadah, so obvestili Hanibala, da je prelaz oblegan samo podnevi, ponoči pa se razidejo vsak na svoj dom; ta je ob svitu prišel do vznožja vzpetin, kot da namerava odkrito kar podnevi s silo izpasti iz ozke doline. Nato je čez dan z raznimi ukrepi prikrival svoj namen in utrdil tabor na kraju, kjer so se ustavili; brž ko pa je ugotovil, da so gorjani zapustili vzpetine in da je pozornost straž popustila, je dal z namenom preslepitve sovražnikov zakuriti več ognjev, kot pa je dejansko ostalo vojakov v taboru, kjer je pustil pratež s konjenico in večino pehote, sam pa se je z izbrano enoto, v kateri so bili sami izjemno izurjeni možje, hitro prebil iz soteske in zasedel vzpetine, ki so jih bili držali sovražniki. Naslednji dan je preostanek vojske odrinil in začel s pohodom.

⁴¹² Ustaljena procedura po zaključku konzulata je bila, da sta bivša konzula kot prokonzula še eno leto upravljala katero od provinc; določeni sta jima bili z žrebom.

⁴¹³ Hazdrubal, Hanibalov brat, kartažanski vojskovodja v Hispaniji; padel je leta 207 v bitki pri Metavru.

⁴¹⁴ Genua (*Genua*), rimsko obmorsko mesto v Liguriji, danes Genova.

⁴¹⁵ Druencija (*Druentia*), reka v Narbonski Galiji, danes Durance.

Že so se gorjani na dano znamenje začeli iz gorskih vasi zgrinjati na ustaljeni položaj, ko so nenadoma opazili, da so nekateri izmed sovražnikov zasedli njihovo utrdbo in da jim grozijo prav nad njihovimi glavami, drugi pa nadaljujejo pot. Ob pogledu nato so se zamislili in nekaj časa stali kot vkopani; ko pa so videli vrvenje v soteski, da v sami koloni vlada nered in da so najbolj prestrašeni konji, so se misleč, da bo za pogubo dovolj, če še sami nekoliko povečajo paniko, vajeni terena po brezpotjih in stranskih poteh razkropili po skalovjih. Tako so se Punci⁴¹⁶ znašli v precepu med sovražniki na eni in težko prehodnim terenom na drugi strani, pa tudi sami so se spopadali bolj med sabo kot pa s sovražniki, saj se je vsak trudil zase, da bi čimprej ušel nevarnosti. Kolono so najbolj ogrožali konji, ki so bezljali, prestrašeni od neubranega kričanja, katerega odmev so gozdovi in doline še krepili; če pa je naneslo, da so bili zadeti ali ranjeni so se tako zelo splašili, da so povzročali pravi pokol med ljudmi in razno pratežno živino. In ker je bila soteska na obeh straneh strmo odsekana, je množica številne potisnila v neizmerni prepad, celo nekatere vojake, a otovorjena živina se je valila kot podirajoče se velike hiše. Čeprav je bil pogled na to grozen, je Hanibal kljub temu svoje vojake malce ustavil in zadržal, da bi ne povečal zmede in panike. Ko pa je videl, da se kolona trga in da obstaja nevanost, da bo vojsko sicer pripeljal skozi, vendar zaman, ker bo brez prateža, je stekel dol s svojega položaja na vzpetini; in čeprav je s svojim naletom razkropil sovražnike, je med svoje vojake vnesel še večjo zmedo. Ta pa se je potem, ko so bile poti proste in gorjani pognani v beg, v trenutku umirila, in kmalu so ne le mirno, ampak v skoraj popolni tišini skozi sotesko prišli prav vsi. Nato je Hanibal osvojil glavno naselbino te pokrajine in okoliške vasice ter s hrano in živino vojsko za tri dni oskrbel z živežem; in ker jih gorjani po prvem porazu niso več ovirali, pa tudi teren ni bil več takšna ovira, je v teh treh dneh znatno napredoval.

TACIT

Publij (manj verjetno Gaj) Kornelij Tacit velja za enega največjih rimskih zgodovinarjev, poleg Juvenala zadnje veliko ime v rimski literaturi. Tacitova zgodovinska dela so napisana v osebnem stilu, za katerega so značilni njegova aristokratska stališča, čut za dostojanstvo, pronicljiva inteligenca, neposrednost, a tudi namerna dvoumnost. Glavni temi cesarskodobnih

⁴¹⁶ Punci (tj. Kartažani) so izhajali iz Feničanov (*Phoenices*); Kartagina je bila feničanska kolonija (njena legendarna ustanoviteljica naj bi bila tirska princesa Didona).

analov sta bili vojne, izven mej imperija in državljanske, ter odnos vladarja do senata. Tacit je pisal s stališča senatorja prestolnice imperija; svoje *Anale* začne z besedama »Urbem Romam«: »V mestu Rimu so na začetku vladali kralji« (*Urbem Romam a principio reges habuere*), s čimer je želel aludirati na Salustija, ki je svojo *Zgodovino* začel z istima besedama. Uvodoma je poudaril, da želi pisati objektivno, »brez jeze in pristranskosti« (*sine ira et studio*), kar je še danes eden najpogostejših citatov, ko je govor o zgodovinopisju in o kritičnem pisanju nasploh.

Tacit je bil rojen ok. 56 po Kr. v Narbonski Galiji (imenovani po kraju Narbo/Narbonne v Provansi) ali v severni Italiji (nekdanji Cisalpski Galiji), njegov rod vsekakor izvira iz ene od obeh Galij. Ime Tacit, ki v latinščini sicer pomeni »molčeč«, je verjetno kelto-ligurijskega izvora in je značilno predvsem za ti dve regiji. Deloma se je šolal v Rimu, predvsem pa je tam nastopil senatorsko kariero, ki ga je pod flavijskimi cesarji (Vespazijan, Tit, Domicijan) leta 88 pripeljala do preture ter prestižnega svečeniškega mesta v kolegiju petnajstih mož (*quindecimviri sacris faciundis*), ki so jim bile zaupane sibilinske knjige, v katerih so iskali pravilni postopek ob raznih nadnaravnih znamenjih in pojavih, predvsem v času nesreč. Kje vse je služboval, se ne ve, v letih 89–93 je bil verjetno provincialni upravitelj. Konzulat je dosegel leta 97, iz tega časa je znan njegov nagrobni govor za Lucijem Verginijem Rufom, upraviteljem Zgornje Germanije in enim najbolj slavnih mož svojega časa, ki je zatrl upor Germanov pod Julijem Vindeksom in bil v prelomnih letih 68 in 69 dvakrat oklican za cesarja, kar je obakrat odklonil. Tacit je v letih 112–113 upravljal provinco Azijo, kar je bila v senatorski karieri ena najvišjih služb; umrl je po letu 118. Podatki o Tacitu v *Zgodovini cesarjev* (*Historia Augusta* 10,3), v življenjepisu cesarja Klavdija Tacita, ki naj bi bil Tacitov potomec, so izmišljeni.

Leta 98 je objavil svoj zgodnji spis *Agrikola* (*De vita Iulii Agricolae*), biografijo svojega tasta Gneja Julija Agrikole, ki je sedem let upravljal Britanijo, kjer je uspešno zadušil nevaren upor. Tacit mu je postavil spomenik kot odličnemu možu in sposobnemu poveljniku, hkrati pa ožigosal slabe čase pod Domicijanom, ki je zatiral svobodoljubnost; o tedaj vladajočem Trajanu je Tacit pisal naklonjeno. Zanimiva je Tacitova oznaka rimskih cesarjev glede na njihovo politiko do Britanije: Cezar jo je odkril, Avgust pozabil, Tiberij se je držal Avgustovega nasveta, naj ne širi mej imperija, Kaligula in Neron sta bila notorično slaba vladarja, za Britanijo se nista brigala, Klavdij pa jo je osvojil. Vespazijan, za katerega edinega od vladarjev Tacit v *Zgodovini* pravi, da se je spremenil na bolje (1,50,4), je nadaljeval s

Klavdijevo politiko. Spis *Agrikola* je prežet s Tacitovimi slavnimi sentencami, kratkimi aforistično zaokroženimi globokimi mislimi, od katerih je med najbolj znanimi tista, ki jo je postavil v usta kaledonskemu poglavarju Kalgaku v času upora v Britaniji in z njo za Rimljana zelo kritično označil osvajalno politiko mnogih rimskih vladarjev in poveljnikov (30,5): »Z lažno besedo 'vladanje' imenujejo krajo, ubijanje in ropanje in tam, kjer ustvarijo puščavo, govorijo o miru« (*Auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium atque ubi solitudinem faciunt pacem appellant*). *Agrikola* je več kot biografija, ima značilnosti nagrobnega govora in hvalnice, vendar je predvsem tudi zgodovinski spis.

Še istega leta je Tacit napisal *Germanijo* (*De origine et situ Germanorum*), kjer mojstrsko opiše življenje in navade germanskih plemen, s čimer posredno in neposredno primerja življenje v Rimu ter rimsko civilizacijo nasploh, ki jo pogosto oriše v slabi luči. To je predvsem etnografski spis, ki vsebuje veliko zgodovinskih podatkov ter moralističnih zgodb. Tretji manjši Tacitov spis je *Dialog o govorništvu* (*Dialogus de oratoribus*), ki ga je napisal morda ok. 101/102; koncipiran je kot pogovor med tremi sogovorniki. V njem razglablja o vzrokih propada govorništva v tedanji rimski družbi in se nagiba k odgovoru, da je za to kriva trenutna ugodna politična situacija, v kateri govorniki nimajo več pravega razloga za svoje nastope.

Predvsem sta pomembni Tacitovi dve veliki zgodovinski deli, *Zgodovina* (*Historiae*) ter *Anali* (pravilneje *Od smrti božanskega Avgusta – Ab excessu divi Augusti*); obe imeni izvirata iz 16. stoletja. Hieronim celo govori o enem delu v tridesetih knjigah (Migne, PL 25, 1522). Prvo je zgodovina polpretekle dobe, ki jo je končal verjetno ok. 109/110 in je obsegala 12 ali 14 knjig, od katerih so ohranjene le prve štiri ter del pete. Te vsebujejo zgodovino državljanskih vojn med Galbo, Otonom, Vitelijem (rimskimi senatorji, ki so po nekaj mesecev vladali rimskemu imperiju) in Vespazijanom – leto 69 je bilo znamenito leto štirih cesarjev – ter se končajo z začetkom vladavine prvega flavijskega cesarja Vespazijana. 3. knjiga se začne s posvetovanjem flavijskih vojskovodij v Petovioni (Ptuju), ko so se odločali za takojšen pohod v Rim. Tematika je izrazito vojaška, vendar jo je Tacit obravnaval izrazito nevojaško: manjkajo podatki, ki se tičejo kronologije in topografije, ter takšni, ki bi omogočili rekonstrukcijo vojaških premikov in manevrov. Kljub temu pa je besedilo napisano napeto, ter v izbrušenem in sežetem slogu in vsebuje nekaj živo in prizadeto napisanih epizod, npr. padeč Kremone, ki jo je Vespazijan zavzel leta 69 (3,19–34), ali upor panonskih legij po Avgustovi smrti (glej izbor). Izguba drugih

knjig je usodna predvsem zato, ker je bil Tacit poznejšim dogodkom bližji oz. pri njih deloma celo udeležen. Naloga pisati polpreteklo zgodovino ni nikdar hvaležna. Tacitov prijatelj Plinij mlajši, ki mu je pomagal pri zbiranju podatkov, je poudaril, da se je prav zato ne bi lotil: utrudljivo zbiranje gradiva in primerjanje virov, hkrati pa globoke zamere ter malo ali nobenega priznanja.

Anali so verjetno obsegali 18 ali 16 knjig in so bili razdeljeni na tri heksade (po šest knjig). V prvih treh knjigah Tacit predstavi Tiberija; primerja ga z Germanikom, ki ga oriše kot idealnega vladarja, ki mu ni bilo usojeno vladati. V drugem delu je Tiberijev značaj prikazan precej slabše, prevladuje negativni lik Sejana, ki je proti Tiberiju pripravljaval zaroto. Drugih šest knjig je obsegalo Kaligulovo (37–41) in Klavdijevo vladavo (41–54); ohranjen je drugi del Klavdijeve vladave, ki vsebuje nekaj humornih scen v zvezi z Mesalino in Klavdijevo ponovno poroko, ki na kratko prekinjejo sicer pesimistično vzdušje drugega dela Tacitovega opusa. Ohranjene so tudi Neronove knjige od 13. do začetka 16., dve sta verjetno zgubljeni. V prvem delu Neronove vladave sta v ospredju filozof Anej Seneka in prefekt pretorija (osebne vladarjeve straže) Afranij Bur (*Afranius Burrus*), katerih vpliv je blažil slabe strani vladarjevega značaja, s smrtjo matere Agripine leta 59 pa so le-te povsem prevladale in ga končno leta 68 prisilile v samomor. *Anale* je Tacit sodeč po navedbah sočasnih dogodkov verjetno napisal ok. leta 116; vse kaže, da jih ni dokončal.

Tacit je uporabljal celo vrsto virov, predvsem navaja anonimne, zato lahko o njih bolj ali manj ugibamo; besedilo v *Analih* lahko deloma primerjamo s Svetonijem in Kasijem Dionom ter ugotovljamo podobnosti in razlike. Izkaže se, da je Tacit načeloma zelo zanesljiv, stvarnih napak je pri njem malo. Za Tiberijevo vladavo se nam je do danes ohranila le *Zgodovina Veleja Paterkula*, ki je v marsičem zelo različna od Tacitove. Verjetno je Tacit kot pomemben vir uporabljal senatske arhive, ki jih v 15. knjigi tudi izrecno citira (74,3). Svetonij npr. za Domicijana omenja, da je kot vladar bral le Tiberijeve državniške papirje; tovrstno primarno gradivo je imel na razpolago tudi Tacit.

Kot pomembno orodje za izražanje svojih stališč so mu, kot vsem antičnim zgodovinarjem, služili nekrologi in govori, ki so v skladu z antično prakso izmišljeni. Veliko je raznih digresij ter daljših komentarjev, rad je vpletal govorice, o katerih se je zavedal, da niso vedno nujno resnične, ter s tem puščal odprte različne možnosti interpretiranja dogodkov. Kljub občasni manipulaciji z evidenco ni prestopil mej dovoljenega, kakor jih

je začrtala tradicija zgodovinopisja. Za oznako Tacitovega stila bi lahko veljale besede Dionizija Halikarnaškega o Tukididovem stilu (*De Thuc.* 24): »izbrano izrazoslovje, bogate in pretehtane figure, neharmoničnost, zgoščenost«. V poznorimski dobi ga je cenil Amijan Marcelin, ki je s svojo *Zgodovino* nadaljeval Tacitovo delo, v poznejših obdobjih pa nekaj pomembnih državnikov, zgodovinarjev in filozofov, med drugimi Machiavelli in Voltaire.

M. Š. K.

Literatura: Syme 1958, Syme 1970, Haynes 2003, Hriberšek 2004b, Woodman (ur.) 2009.

ANALI⁴¹⁷

Uvod

1 Mestu Rim so v začetku vladali kralji. Republiko in konzulat je vpeljal Lucij Brut.⁴¹⁸ Po diktaturah so posegali le začasno; niti oblast decemvirov ni trajala več kot dve leti in tudi konzularna pravica vojaških tribunov ni bila dolgo v veljavi. Ne Cinovo⁴¹⁹ ne Sulovo⁴²⁰ gospostvo ni dolgo trajalo; vpliv Pompeja⁴²¹ in Krasa⁴²² je hitro prešel na Cezarja,⁴²³ vojaška moč Lepida⁴²⁴ in Antonija⁴²⁵ pa na Avgusta,⁴²⁶

⁴¹⁷ Prevod in opombe M. Hriberšek.

⁴¹⁸ Patricij, sorodnik Tarkvinija Ošabnega, zadnjega rimskega kralja. Ustanovitev republike in konzulata (najvišja državno-uradniška funkcija v času republike; konzula sta bila vedno dva) sega v leto 509 pr. Kr.

⁴¹⁹ Lucij Kornelij Cina, Marijev pristaš, konzul leta 87 in 86, znan po svoji kruhosti; vladal je od leta 87 do leta 84, ko so ga ubili njegovi lastni vojaki.

⁴²⁰ Lucij Kornelij Sula, vodja optimatov, Marijev nasprotnik; čas njegove diktature (od leta 82 do leta 79, ko se je diktaturi odpovedal) je bil čas strahovlade in popolnega uničenja Marijevih pristašev.

⁴²¹ Gnej Pompej Veliki, rimski vojskovodja in državnik (106–48), član prvega triumvirata; padel je v bitki pri Farzalu leta 48.

⁴²² Mark Licinij Kras, rimski državnik (115–53), član prvega triumvirata; padel je v bitki s Parti pri Karah v Mezopotamiji leta 53.

⁴²³ Gaj Julij Cezar, rimski vojskovodja, državnik in literat (100–44), skupaj s Pompejem in Krasom član prvega triumvirata, umrl kot žrtev zarote na marčeve ide (15. marca) leta 44.

⁴²⁴ Mark Emilij Lepid, rimski državnik in vojskovodja, član drugega triumvirata, umrl leta 13 ali 12.

⁴²⁵ Mark Antonij, rimski državnik in vojskovodja (82–30), član drugega triumvirata; leta 30 je po Oktavijanovi zmagi pri Akciju naredil samomor.

⁴²⁶ Gaj Julij Cezar Oktavijan Avgust, prvi rimski cesar (63 pr. Kr.–14 po Kr.); ime Avgust (»Vzvišeni«) je dobil leta 27.

ki je pod naslovom »princeps« državo, utrujeno od državljanskih razprtij, sprejel pod svojo vrhovno oblast. Toda o sreči in nesreči starega rimskega naroda so pisali že slavni pisci in tudi za oris Avgustovega obdobja ni manjkalo talentiranih avtorjev, dokler jih ni odvrnilo naraščajoče prilizovanje. Zgodovina Tiberija, Gaja, Klavdija in Nerona⁴²⁷ je bila v času viška njihove moči zaradi strahu potvorjena, po njihovi smrti pa so jo pisali pod vplivom še svežega sovraštva. Zato sem sklenil podati kratko poročilo o Avgustovi dobi, zlasti o njenem koncu, nato o Tiberijevem principatu⁴²⁸ in vsem ostalem, in sicer brez jeze in pristranskosti, za kateri nimam prav nobenega razloga.

Upor panonskih legij

16 Takšen je bil položaj v glavnem mestu, ko so se uprle panonske⁴²⁹ legije; posebnega razloga za to ni bilo, le menjava cesarjev je dovoljevala nemire in zbujala up na dobiček, če bi prišlo do izbruha državljanske vojne. V letnem taboru so bile stacionirane tri legije⁴³⁰ pod poveljstvom Junija Bleza,⁴³¹ ki je ob novici o Avgustovi smrti in nastopu Tiberijeve oblasti deloma zaradi uradnega žalovanja, deloma iz veselja opustil ustaljene vojaške dolžnosti. To je bil razlog, da sta se med vojaki razpasli objestnost in nesloga, prisluhnili so vsakemu pokvarjencu, končno so si zaželeli razkošja in brezdelja ter zavračali disciplino in napor. V taboru je bil neki Percenij, nekoč vodja gledaliških ploskačev, tedaj pa navaden vojak in drzen jezikač, ki je znal v slogu svoje gledališke prakse manipulirati z množico. Ta je v ponočnih pogovorih počasi ščuval neizkušene vojake in tiste, ki so ugibali, kakšna bo vojaška služba po Avgustu, ali pa je, ko se je dan nagnil proti večeru in so se boljše porazgubili, okoli sebe zbiral same pokvarjence. [...]

⁴²⁷ Rimski cesarji: Tiberij Klavdij Nero Cezar (cesar v letih 14–37); Gaj Julij Cezar Germanik (z vzdevkom) Kaligula (cesar 37–41); Tiberij Klavdij Nero Germanik (cesar v letih 41–54); Nero Klavdij Cezar (cesar v letih 54–68).

⁴²⁸ Od 14 do 37 po Kr.

⁴²⁹ Panonija (*Pannonia*), rimska provinca vzhodno od Norika, nastala v začetku 1. stoletja po Kr.; obsegala je tudi precejšen del današnjega slovenskega ozemlja.

⁴³⁰ Uprle so se: osma legija (*legio VIII Augusta*), stacionirana v Petovionii (*Poetovio*, danes Ptuj), deveta legija (*legio IX Hispana*), stacionirana v Siscii (*Siscia*, danes Sisak) in petnajsta legija (*legio XV Apollinaris*), stacionirana v Emoni (*Emona*, danes Ljubljana).

⁴³¹ Junij Blez, legat s propretorskimi pooblastili (*legatus pro praetore*), cesarski namestnik v provinci, stric Elija Sejana, poveljnika pretorijanske garde.

20 Medtem so manipli,⁴³² ki so bili pred začetkom upora poslani v Navport⁴³³ zaradi izgradnje cest, mostov in drugih nujnih ukrepov, ob novici, da je v taboru prišlo do upora, raztrgali praporje ter oplenili okoliške vasi in sam Navport, ki je bil nekak municipij; centurionom,⁴³⁴ ki so jih skušali obrzdati, so se posmehovali, jih sramotili in naposled bičali. Najbolj jezni so bili na Avfidiena Rufa, poveljnika tabora; potegnili so ga z voza, ga otovorili s prtljago, gnali na čelu kolone in ga posmehovaje se mu spraševali, ali rad prenaša tako težke tovore in tako dolge pohode. Ruf, ki je bil dolgo navaden vojak, nato centurion in naposled poveljnik tabora, je namreč skušal vpeljati nekdanjo strogo vojaško disciplino; bil je ves zagret za delo in napore in toliko bolj nepopustljiv, ker je to izkusil na lastni koži.

21 Ob njihovem prihodu se je upor obnovil; vojaki so se potikali naokrog in penili po okoliških krajih. Kot ustrahovalni ukrep za druge je Blez ukazal nekatere, ki so imeli nagrabljenega največ plena, bičati in vreči v ječo, kajti centurioni in vsi najboljši manipelski vojaki so bili legatu⁴³⁵ še vedno pokorni. Ko so te vojake vlekli stran, so se močno upirali, okoli stoječim so objemali kolena, klicali imena zdaj posameznikov, zdaj centurije, ki so ji pripadali, kohorto,⁴³⁶ legijo ter vpili, da vsem grozi enaka usoda. Hkrati so hudo zmerjali legata, klicali za priče nebo in bogove ter se na vse možne načine trudili, da bi zbujali nejevoljo, sočutje, strah in jezo. Vsi so se stekli skupaj, vlomili so v ječo, jetnikom odstranili okove in že so se pajdašili z dezerterji in obsojenci na smrt.

22 Nasilje se je vse bolj stopnjevalo, voditeljev upora je bilo vedno več. Neki Vibulen, navaden vojak, ki so ga okoli stoječi vojaki pred Blezovim tribunalom dvignili na ramena, je že tako razburjeni vojski, ki je napeto pričakovala, kaj name-rava, spregovoril: »Vi ste tem nedolžnim in nesrečnim možem vrnili svetlobo in zrak, toda kdo bo mojemu bratu vrnil življenje, kdo bo meni vrnil brata?? Njega, ki je bil iz germanske vojske poslan k vam zavoljo skupnih koristi, je dal minulo noč zadaviti po svojih gladiatorjih, ki jih ima in jih oborožuje za uničenje vojakov. Odgovori, Blez! Kam si odvrigel truplo? Pokopa tudi sovražniki ne odrekajo. Ko bom s poljubi in solzami zadostil svoji bolečini, ukaži pobiti tudi mene, samo da

⁴³² Manipel (*manipulus*), enota rimske vojske, sestavljena iz dveh centurij (1/30 legije).

⁴³³ Navport (*Nauportus*), rimski trg in oporišče na območju današnje Vrhnike.

⁴³⁴ Centurion (*centurio*, »stotnik«), rimski vojaški čin, poveljnik centurije (*centuria*, »stotnija«).

⁴³⁵ Legati (*legati*), možje senatorskega stanu, ki so imeli v času republike samo upravno funkcijo (namestnikom v provincah podrejeni uradniki), pogosto pa jih je senat določil in poslal (*legāre*) kot vojaške poveljnike legije ali oddelka.

⁴³⁶ Kohorta (*cohors*), enota rimske vojske; štela je 600 mož (1/10 legije).

nas ti pokopljejo, nas, pobite ne zaradi kakšnega zločina, ampak zato, ker smo se trudili za koristi legij!»

23 Te besede je podžigal z jokom ter se po prsih in ustih bil z rokami. Kmalu se je otresel mož, ki so ga držali na ramenih, se vrgel na tla in se valil k nogam posameznikov, s tem pa sprožil tolikšno osuplost in ogorčenje, da je del vojakov zvezal gladiatorje, ki so bili v službi pri Blezu, del vojakov je zvezal preostale Blezove služabnike, drugi pa so se razkropili, da bi poiskali truplo. In ko bi se hitro ne razvedelo, da nikjer ni mogoče najti nobenega trupla, da sužnji kljub mučenju zanikajo umor in da Vibulen sploh nikoli ni imel brata, bi bili že skoraj ubili legata. Kljub temu so tribune in poveljnika tabora izgnali, oplenili prtljago ubežnikov ter ubili centuriona Lucilija, ki so mu vojaki nadeli šaljivi vzdevek »Daj drugo«, ker je vedno, kadar se mu je zlomila palica na hrbtu vojaka, vnovič jasno in glasno zahteval drugo. Vsi drugi so se poskrili, le enega so zadržali, in sicer Klementa Julija, ki je zaradi svojih osebnih odlik veljal za primernege, da posreduje zahteve vojakov. Še več, osma in petnajsta legija sta se celo sami pripravljali na medsebojni spopad, saj je prva zahtevala smrt centuriona s priimkom Sirpik, vojaki petnajste legije pa so ga branili; in do spopada bi tudi prišlo, če ne bi posredovali vojaki devete legije s prošnjami pa tudi grožnjami tistim, ki bi trmasto vztrajali pri svojem.

24 Čeprav je bil Tiberij zaprt vase in je vse hudo kočljive primere kar najbolj prikrival, so ga te novice pripravile do tega, da je odposlal sina Druza⁴³⁷ skupaj s prvaki države in dvema pretorijanskima kohortama;⁴³⁸ ni mu dal nobenih določenih navodil, ampak naj ukrepa v skladu z razmerami. Kohorti sta bili okrepljeni bolj kot običajno; sestavljali so ju sami izbrani vojaki. Dopolnjeval ju je velik del pretorijanske konjenice in elitni del Germanov, ki so bili tedaj cesarjeva osebna garda, zraven pa je šel tudi prefekt pretorijancev⁴³⁹ Elj Sejan,⁴⁴⁰ ki je bil dodeljen

⁴³⁷ Julij Cezar Druz (Mlajši) (13 pr. Kr.–23 po Kr.), Tiberijev sin in nesojeni naslednik; leta 23 je umrl za posledicami zastrupitve (zastrupila ga je njegova žena na pobudo poveljnika pretorijancev, Sejana).

⁴³⁸ Pretorijanske kohorte (*cohortes praetoriae*) so bile sprva telesna straža vojskovodij, kasneje elitni del rimske vojske za obrambo Italije (9 kohort po 1000 vojakov), ki sta mu poveljevala dva poveljnika (*praefecti praetorio*). Iz njih izhaja tudi pretorijanska garda, cesarjeva osebna straža.

⁴³⁹ Prefekt (*praefectus*) je bil »poveljujoči častnik« v vojski ali državni upravi; pretorijanski prefekt (*praefectus praetorio*; običajno sta bila dva) je bil poveljnik cesarjeve telesne straže.

⁴⁴⁰ Lucij Elj Sejan, Tiberijev vplivni in splošno osovraženi poveljnik pretorijancev; leta 29 ga je Tiberij zaradi spletkarjenja ovadil senatu, ta pa ga je zaradi prevratništva obsodil na smrt. Osumljen je bil tudi, da je dal zastrupiti cesarjevega sina Druza.

svojemu očetu Strabonu kot stanovski kolega in je užival velik ugled pri Tiberiju; ta naj bi mladeniča usmerjal, druge pa opozarjal na nevarnosti in nagrade. Ko se je Druz bližal, so mu nasproti prišle legije, kot da mu izkazujejo čast; vendar niso bile vesele, kot običajno, pa tudi ne v lesketu odlikovanj, ampak v umazani opremi in z obrazi, ki so sicer hlinili žalost, a kazali kljubovanje.

25 Ko je Druz vstopil v utrdbo, so ob vratih postavili močne straže in ukazali, naj bodo čete oborožencev v pripravljenosti na določenih mestih v taboru, drugi pa so se trumoma zbrali okoli tribune. Tam je stal Druz in z roko zahteval tišino. Kadar koli so se uporniki ozrli na množico, so divje kričali, ko pa so znova pogledali Cezarja,⁴⁴¹ so vztrepetali. Slišalo se je nejasno mrmranje, pa divje kričanje in nenedoma je spet vse potihnilo. Njihovo razpoloženje je zelo nihalo: zdaj so se bali, zdaj spet zbujali strah. Naposled je hrup ponehal in Druz je prebral očetovo pismo, v katerem je pisalo: »Moja posebna skrb so pogumne legije, s katerimi sem izbojeval toliko vojn, in takoj ko bom v srcu prenehal žalovati, bom v senatu razpravljal o vaših zahtevah. Zaenkrat pa sem poslal svojega sina, da brez odlašanja odobri tisto, kar se lahko podeli takoj; ostalo je treba prepustiti senatu, saj je prav, da tudi ta pove svoje, najsi gre za izkazovanje naklonjenosti ali pa za kazenski ukrep.«

26 Zbrana vojska je odgovorila, da je navodila dala centurionu Klementu, ki naj jih posreduje. Ta je začel z odpustom vojakov po šestnajstih letih in z nagradami po končani vojaški službi; dnevno plačilo naj znaša denarij na dan in veterani naj ne ostanejo pod vojaško zastavo. Ko se je v odgovor na to Druz skliceval na odločitev senata in očeta, so ga motili s kričanjem, češ: zakaj je prišel, če vojakom ne sme zvišati plač in jim ne olajšati naporov, skratka, če nima nobenega pooblastila, da bi storil kaj dobrega? Pri Herkulu, vsem je dovoljeno bičati in pobijati! Tiberij je imel že nekoč to navado, da je v Avgustovem imenu spodnašal želje legij; Druz posega po istih ukanah. Mar bodo k nam hodili samo mladoletni družinski sinovi? Je pa čista novost, da cesar samo koristi vojske prenaša na senat. Torej je treba ta isti senat vprašati za nasvet, kadar se napovedujejo smrtne kazni ali spopadi. So torej nagrade odvisne od vladarjev, o kaznih pa ne odloča nihče?

27 Naposled so zapustili tribuno in kakor jim je prišel nasproti kateri izmed pretorijanskih vojakov ali Cezarjevih prijateljev, so grozeče žugali, da bi dali povod za spor in začetek oboroženega spopada; najbolj pa so bili jezni na Gneja Lentula,⁴⁴² ker je veljalo, da on, ki je po letih in vojaškem slovesu prekašal vse ostale, podpira Druza in da kot prvi zavrača takšne sramotne izgrede vojske. Ko je nedolgo zatem odhajal s Cezarjem in se je sluteč nevarnost vračal v zimski tabor,

⁴⁴¹ Tj. Druza.

⁴⁴² Konzul leta 18 pr. Kr.

so ga obstopili vojaki in spraševali, kam je namenjen, k cesarju ali k senatu, da bi tudi tam nasprotoval koristim legij; hkrati so ga napadli in ga kamenjali. Že je bil ves okrvavljen od zadetka s kamnom in prepričan, da je to konec, ko je prihitela množica, ki je prišla z Druzom, in ga zaščitila.

28 Grozečo noč, v kateri je bilo pričakovati izbruh nasilja, je ublažilo naključje. Nenadoma so namreč opazili, da luna ob jasnem nebu medli. Vojaki, ki niso poznali vzroka, so to razumeli kot slabo znamenje trenutnega položaja in lunin mrk vzporejali s svojimi težavami, misleč, da bodo njihova prizadevanja rodila uspeh, če se boginji Luni povrneta sijaj in jasnost. Zato so ropotali z orožjem ter igrali na trombe in rogove;⁴⁴³ ko je bila luna svetlejša, so se veselili, ko je postajala temnejša, so se žalostili; in ko so se dvignili oblaki ter jo zakrili pred njihovimi pogledi, ko so bili prepričani, da se je pogreznila v temo, so – ker so pač ljudje ob hujšem pretresu nagnjeni k praznoverju – tožili, da se jim obeta večno trpljenje in da bogovi zavračajo njihova dejanja. Cezar je bil mnenja, da je treba ta preobrat izrabiti in naključno nastale razmere preudarno izkoristiti, zato je ukazal, naj obhodijo šotore, ter dal poklicati centuriona Klementa in druge, ki so bili zaradi svojih dobrih lastnosti priljubljeni med vojaki. Ti so se pomešali med nočne straže, večje stražarske oddelke in stražarje pri taborskih vratih, jim vzbujali upanje in jih navdajali s strahom: »Kako dolgo bomo še oblegali cesarjevega sina? Kakšen bo izid spopadov? Bomo mar prisegli Perceniju in Vibulenu? Bosta mar Percenij in Vibulen dala vojakom plače in posestva veteranom? Končno, bosta mar namesto Neronov in Druzov prevzela vrhovno oblast nad rimskim narodom? Še več, pri krivdi smo bili zadnji; zakaj se ne bi prvi pokesali? Zahtevam, podanim v skupno korist, se ugoti le počasi; zasebno uslugo pa si prislužiš takoj in jo takoj prejmeš.« Takšna prigovarjanja so ganila vojake in jim zbudila medsebojna sumničenja; ločili so novinca od veterana in legijo od legije. Tedaj se je počasi vračala pripravljenost na pokorščino; zapustili so straže pri vratih in bojna znamenja, ki so jih ob začetku upora zbrali na enem kraju, odnesli nazaj na njihova mesta.

29 Ob svitu je Druz sklical skupščino in čeprav ni bil večš govornik, je s prirojenim dostojanstvom grajal pretekle dogodke ter hvalil trenutne razmere. Dejal je: »Z nasiljem in grožnjami se me ne da premagati; če pa bom videl, da ste se pripravljene pokoriti, če bom slišal vaše ponižne prošnje, bom pisal očetu, naj se pomiri in ugoti prošnjam legij.« Na njihovo prošnjo so k Tiberiju znova poslali istega Bleza, pa Lucija Apronija, rimskega viteza iz Druzovega spremstva, ter Justa Katonija, centuriona prvega reda. Tedaj so se kresala nasprotujoča si mnenja, saj

⁴⁴³ S truščem so hoteli vraževerni vojaki odpoditi duhove, ki so hoteli »ukrasti« Luno.

so eni menili, da je treba počakati na poslance in medtem z blagim ravnanjem umiriti vojsko, drugi pa so bili mnenja, da je treba poseči po ostrejših ukrepih, češ: »Pri navadni vojski ni srednje poti; če se ne boji, potem zbuja strah, če pa se zboji, jo lahko brez skrbi preziraš; in dokler jo navdaja praznoverje, ji mora vojskovodja viliti strah s tem, da odstrani pobudnike upora.« Druz se je nagibal k ostrejšim ukrepom; dal je poklicati Vibulena in Percenija ter ju ukazal usmrtiti. Večina avtorjev poroča, da sta bila zakopana v poveljniškem šotoru, drugi pa navajajo, da so njuni trupli odvrgli izven obzidja v svarilo.

30 Nato so poiskali kolovodje upora; tiste, ki so se potikali zunaj tabora, so pobili centurioni ali vojaki pretorijanskih kohort, druge pa so v dokaz svoje zvestobe izročili sami manipli. Vojake je vse bolj skrbela prezgodnja zima, saj je kar naprej močno deževalo, tako da niso mogli iz šotorov in se zbirati, pa tudi bojna znamenja, ki sta jih trgala veter in dež, so le stežka varovali. Ostal je tudi strah pred božjo jezo: zvezde niso zaman bledele v nasprotovanje brezbožnežem in neurja se niso zaman zgrinjala nadnje. Po njihovem mnenju je ni bilo druge rešitve pred nesrečo kot ta, da zapustijo zlonosni in omadeževani tabor, se s spravno daritvijo očistijo greha in se vrnejo vsak v svoje prezimovališče. Najprej se je vrnila osma legija, nato petnajsta; vojaki devete legije so vpili, da je treba počakati na Tiberijevo pismo, vendar so po odhodu drugih ostali sami in so prostovoljno prehiteli grozečo nujo. Druz ni počakal na vrnitev odposlancev, ampak se je vrnil v Rim, saj so bile trenutne razmere dovolj umirjene.

Tiberijeva smrt

50 Tiberij je že telesno slabel, že so ga zapuščale moči, pretvarjal pa se je še kar naprej; še vedno je bil enako duševno neomajen, v svojih besedah in pogledu je bil zbran in z občasno hlinjeno prijaznostjo je skušal prikriti še tako očitno pešanje. Večkrat se je selil in se naposled ustalil pri rtu Mizenu⁴⁴⁴ v vili, katere lastnik je bil nekoč Lucij Lukul.⁴⁴⁵ Tam pa se je takole razvedelo, da se bliža smrti. Bil je znamenit zdravnik, po imenu Harikles, ki sicer ni redno skrbel za cesarjevo zdravje, mu je pa pogosto svetoval. Kakor da odhaja po svojih opravkih in kot v navidezen izkaz spoštovanja, je cesarja prijel za roko in mu otipal utrip. Tiberiju to ni ušlo, kajti nemara iz užaljenosti ali pa toliko bolj tlačeč svojo jezo je ukazal, naj se pojedina spet začne in pri mizi je ostal dlje kot ponavadi, kakor da izkazuje spoštovanje

⁴⁴⁴ Rt in mesto v Kampaniji ob Bajskem zalivu.

⁴⁴⁵ Lucij Lukul (114–57), Sulov vojskovodja, zmagovalec nad pontskim kraljem Mitridatom, rimskih državnik, literarni mecen in tudi literat, znan po svojem bogastvu in razkošnem življenjskem slogu.

prijatelju ob odhodu. Kljub temu pa je Harikles Makronu⁴⁴⁶ zagotovil, da mu dih peša in da ne bo živel dlje kot dva dni. Vse to se je v pogovorih razneslo med navzočimi in hitro so poslali sporočila legatom in vojskam. Šestnajstega marca mu je zastal dih in mislili so, da je umrl. Že je prihajal Gaj Cezar⁴⁴⁷ v spremstvu množice voščilcev prevzet vrhovno oblast, ko so nenadoma prinesli novico, da se Tiberiju vrača govor in vid in da kliče služabnike, naj mu prinesejo hrano, da se okreпча. Vse je navdal strah, nekateri so se razpršili na vse strani, vsak je hlinil pobitost ali nevednost; Cezar je bil povsem pogreznjen v molk in je namesto upanja na največ pričakoval najhujše. Makro pa je brez strahu ukazal, naj na starca zmečejo kup odej in ga zadušijo ter odidejo iz veže. Tako je Tiberij končal v oseminsedemdesetem letu življenja.

51 Njegov oče je bil Nero⁴⁴⁸ in je po obeh straneh izviral iz rodu Klavdijcev, čeprav je njegova mati s posvojitvami prešla v rodbino Livijcev in kmalu v rodbino Julijcev. Že od zgodnjega otroštva je bila njegova usoda negotova, kajti svojemu proskribiranemu očetu je sledil v izgnanstvo; in ko je kot pastorek vstopil v Avgustovo hišo, se je spopadel s številnimi tekmeci, dokler so bili na svojem višku Marcel, Agripa in nato Cezarja, Gaj in Lucij. Celo njegov brat Druz⁴⁴⁹ je bil bolj priljubljen med ljudstvom. Toda v največji nevarnosti se je znašel, ko se je oženil z Julijo,⁴⁵⁰ ko je moral prenašati nečistovanje soproge ali pa se ji umakniti s poti; in ko se je vrnil z Rodosa, je dvanajst let vladal v cesarjevi hiši, ki je bila brez otrok, nato pa je približno triindvajset let kot neomejeni vladar vladal rimski državi. Tudi njegov značaj se je sčasoma spreminjal. Dokler je bil zasebnik ali vojskovodja pod Avgustovim poveljstvom, je njegovo življenje slovelo kot neoporečno; dokler sta še živela Germanik in Druz, je bil zelo zadržan in zvit v hlinjenju vrlin; dokler je še živela njegova mati, je bil mešanica dobrega in zlega; dokler je ljubil in se bal Sejana, je bil odurno krut in prikrit pohotnež. Naposled pa se je prepustil zločinom in sramotnim dejanjem, potem ko se ni več ničesar bal ali se sramoval in se je povsem vdal svojim nagnjenjem.

⁴⁴⁶ Nevij Setorij Makro, Sejanov naslednik kot načelnik pretorijanske garde, Tiberijev ljubljenc.

⁴⁴⁷ Tj. Kaligula.

⁴⁴⁸ Tiberij je bil sin Tiberija Klavdija Nerona in Livije, ki se je kasneje poročila s cesarjem Avgustom.

⁴⁴⁹ Nero Klavdij Druz (Starejši), Tiberijev brat, uspešen vojskovodja (pohodi v Germanijo); po smrti je dobil vzdevek »Germanik«.

⁴⁵⁰ Hči cesarja Avgusta, poročena najprej z njegovim nečakom Marcelom, v drugo z Agripo (pet otrok) in v tretje s Tiberijem, znana prešuštnica; leta 2 pr. Kr. je oče izgnal na otok Pandatarijo.

VELEJ PATERKUL

Gaj Velej Paterkul (*Caius Velleius Paterculus*) je bil rojen okoli 20 pr. Kr. v Kapui, v družini rimskih vitezov, kjer je večina moških napravila vojaško kariero. Tako je bil njegov ded po očetovi strani, Gaj Velej, *praefectus fabrum* (nadzorni inženir) Pompeja (Velikega), Bruta in Tiberijevega očeta Tiberija Klavdija Nerona (*Hist. Rom.* 2,76,1), Velej Paterkul sam pa je bil na prelomu 1. stoletja pr. in po Kr. vojaški tribun (tribuni, bilo jih je šest, so bili najbolj izkušeni oficirji v poveljniškem kadru rimske legije). Udeležil se je odprave Avgustovega posinovljenca Gaja Cezarja na vzhod; kot član njegovega spremstva je bil priča srečanja s partskim kraljem (2,101). Postal je poveljnik konjenice (*praefectus equitum*), med letoma 4 in 12 po Kr. pa je bil pod Tiberijem legijski poveljnik v Germaniji, Panoniji in Dalmaciji (2,104,3; 2,111,3–4). Leta 6 se je za krajši čas vrnil v Rim in bil imenovan za kvestorja, leta 12 sta se z bratom Magijem Celerjem Velejanom, ki je bil prav tako udeležen v vojni v Dalmaciji, udeležila Tiberijevega ilirskega triumfa (2,121,3). Leta 15 sta oba postala pretorja (2,124,4). Velejeva sinova sta bila domnevno nadomestna konzula v letih 60 in 61.

Leta 29 je Velej Paterkul v nekaj mesecih napisal kratko zgodovinsko delo, ki naj bi bilo preddelo za obsežnejšo zgodovino dobe od Cezarja do Velejeve sodobnosti, ki pa je ni nikoli napisal (npr. 2,48,5; 2,114,4). Manjše delo z naslovom *Rimska zgodovina* (*Historia Romana*) obsega dve knjigi in je posvečeno konzulu leta 30, Marku Viniciju, sinu Velejevega vojaškega predstojnika. V njem je Velej Paterkul popisal celotno rimsko zgodovino od razrušitve Troje do Vinicijevega konzulata. Začetek pripovedi je zelo zgoščen in zgodnja obdobja rimske zgodovine so popisana zelo na kratko, šele z letom 49 pr. Kr. postane njegova pripoved izčrpnjša. Začne torej z grško mitologijo in dolgo rimsko zgodovino do obdobja malo pred svojim časom opiše zelo na kratko, v čemer je podoben Korneliju Nepotu in Floru, avtorjema zgodovinskih izvlečkov. Skoraj četrtino vsega Velejevega dela pa obsega pripoved o Tiberiju, v kateri je predstavljeno njegovo življenje in delovanje (2,94–131). Celotna Velejeva zgodovina je zelo biografsko in avtobiografsko obarvana, vendar je v njej najti tudi več zanimivih ekskurzov, tako npr. o rimskih kolonijah (1,14 ss.), provincah (2,38 ss.), kulturnozgodovinskih dogajanjih in celo literarnozgodovinskih problemih. Večina prve knjige je izgubljena, druga se začneja z uničenjem Kartagine

leta 146 pr. Kr., kar je Velej, podobno kot Salustij, smatral za odločilno prelomnico v rimski zgodovini.

Velej Paterkul ni imel namena napisati kronike, temveč rimsko zgodovino, v kateri je želel posebej poudariti zgodovinski razvoj, ki je dosegel svoj vrh v monarhiji. Za svoje večje delo je nedvomno prebral več zgodovinskih del, da bi si lahko ustvaril svojo lastno sodbo o dogodkih, vendar mu pri ocenjevanju njegovega dela moderni interpreti odrekajo samostojno presojo in izvirnost. Njegov zgodovinski oris vsebuje vrsto predvsem kronoloških napak, mestoma celo potvarjanje zgodovinskih dejstev. Kot vire je uporabljal *Kroniko* Kornelija Nepota (*Chronica*) in njegovo delo *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*), pa tudi Salustija in Livija. Stilno je nanj vplival predvsem Ciceron, ki ga je Velej morda tudi zavestno posnemal. Na njegovo pisanje, ki je zavzeto in slikovito, polno raznih retoričnih učinkov, pa tudi obrabljenih izrekov, je vplivala tudi sodobna retorika, vendar žal do te meje, da je njegovo besedilo mestoma po nepotrebnem zapleteno zaradi raznih izumetničenih stavčnih figur. Pri opisovanju sodobnosti se je opiral predvsem na vse, kar je sam doživel, zato je pogosto zelo na kratko opisal tudi zelo pomembne dogodke, pri katerih sam ni bil udeležen, nekatere pa je celo izpustil. Od 2,94 dalje je v središču Velejeve pripovedi Tiberij, bodisi kot vojskovodja bodisi kot cesar, katerega dosežke in dejanja Velej prekomerno hvali na račun vseh drugih, celo Avgusta.

Zanimivo je, da je pri svoji osredotočenosti na Tiberija celemu Avgustovemu principatu, ki je vsestransko pomenil odločilno prelomnico v rimski zgodovini, namenil le malo prostora (2,59–112), in vendar je bila to doba, v kateri so bile poleg vojn proti zunanjemu sovražniku (npr. Oktavijanove ilirske vojne) predvsem zmagovito končane bratomorne državljanske vojne, ki so pokopale republiko in pripeljale rimsko državo na rob propada. Umor Cezarja je predstavljal pomembno cezuro in največ pripovedi je Velej posvetil Oktavijanovemu obračunu z Brutom in Kasijem, nato s Sekstom Pompejem in nazadnje z Antonijem. Za časa celega Avgustovega principata za Veleja niso pomembna notranjepolitična dogajanja kot npr. številne reforme in veličastna pozidava Rima in drugih mest, temveč predvsem vojne proti zunanjim sovražnikom, v katerih se je proslavil Tiberij. Avgust sam je bil torej v senci dogajanja celo tudi v času svojega principata. Vendar ga je Velej vseskozi prikazoval v dobri luči na račun vseh njegovih antagonistov, kajti bil je utemeljitelj principata, ki ga je po smrti predal Tiberiju. S stališča Velejevega koncepta zgodovinopisja

je torej razumljivo, da so republikanci vsi po vrsti prikazani negativno. Nasploh je zanj značilno črno-belo prikazovanje zgodovinskih dogodkov. Očitno je torej, da je povzdignil Tiberija nad vse druge in mestoma tudi na račun zgodovinske resnice; značilno je, da tudi težav in zapletov v zvezi s Tiberijevim nasledstvom pretežno ne omenja, pač pa poudarja težke razmere v imperiju, ko je bil Tiberij na Rodosu, kamor se je zaradi napetih političnih razmer v Rimu umaknil po lastni odločitvi. Vseeno pa se zdi, glede na dognanja novejših študij o Veleju, da so bila nekdanja zelo negativna mnenja o njegovi *Zgodovini* (kot npr. Ronalda Symea) pretirana; njegovo delo je v veliki meri produkt tedanje dobe. V začetnem obdobju monarhije je namreč pričakovati, da bo vladarjeva oseba v ospredju; Velej je pisal pod Tiberijem in je bil osredotočen predvsem na zunanjepolitične dogodke, Tiberij pa je imel velike zasluge za vojaške uspehe že za vlade Avgusta. Bil je nedvomno ena najpomembnejših osebnosti svojega časa.

Velej Paterkul je edini sodobni zgodovinar Tiberijevega principata in glede na sicer zelo negativno zgodovinsko podobo Tiberija, ki so nam jo ohranili poznejši zgodovinarji (npr. Tacit in Svetonij), lahko njegovo delo vsaj deloma služi kot protiutež in omogoči bolj objektivno presojo. Res je namreč, da je napisano v panegiričnem tonu, vendar kljub vsemu v veliki meri predstavlja sočasno uradno verzijo dogodkov. Pomemben je predvsem pri popisovanju vojaških pohodov, ki se jih je sam udeležil, npr. proti Marobodu in Arminiju, ter vojn v Panoniji in Dalmaciji.

Je predstavnik nižjega sloja senatorjev, ki so izšli iz vrst rimskih vitezov. To je bil višji srednji sloj vladarju zvestih vojaških poveljnikov in civilnih višjih uradnikov, ki so znali ceniti mir, red in varnost, ki jim jo je nudil rimski imperij. S teh pozicij je Velej presojal tok zgodovinskih dogodkov in zato je razumljivo, da se je vedno postavil na stran institucij, ki so zagotavljale red, tako npr. senata in plemstva, proti silam, ki so ga rušile, kot npr. brata Grakha, Marij in Antonij. Svoje zgodovinsko delo je celo končal z molitvijo za ohranitev imperija in cesarja. Velej je bil, podobno kot Salustij in Tacit, senator, kar mu je avtomatično dopuščalo dostop do virov, ki drugim niso bili dostopni; veliko je potoval in marsikaj, kar opisuje, je sam doživel. Oboje je pomembna kvaliteta zgodovinarja in odlikuje tudi veliko dobrih grških zgodovin. Kljub temu da je imel nedvomno najboljše predispozicije za dobrega zgodovinarja in je avtor digresij o pomembnih administrativnih in literarnih temah, o katerih bi sicer malo vedeli, je njegova vrednost vendarle predvsem ta, da je edini latinsko pišočič rimski zgodovinar, katerega delo se nam je ohranilo iz časa med Livijem in Tacitom.

Na poznejše generacije Velejevo delo ni napravilo posebnega vtisa in se je ohranilo le na enem rokopisu, ki se je pozneje celo izgubil, vendar je besedilo pred tem v Baslu leta 1520 izdal v *editio princeps* Beatus Rhenanus.

M. Š. K.

Literatura: Cowan (ur.) 2011, Elefante 1997, Hellegouarc'h 1982, Schmitzer 2000, Woodman 1977, Woodman 1983.

RIMSKA ZGODOVINA⁴⁵¹

1,1 ... [Epej] je ustanovil Metapont, potem ko ga je nevihta odtrgala od svojega poveljnika Nestorja.⁴⁵² Tevker, ki se mu je oče Telamon odrekel zaradi medlosti pri maščevanju krivice storjene bratu, se je izkrcal na Cipru in ustanovil Salamino, ki jo je poimenoval po svoji domovini.⁴⁵³ Pir,⁴⁵⁴ Ahilov sin, je zasedel Epir, Fidip⁴⁵⁵ Efiro v Tesprotiji.

Agamemnom, kralj kraljev, ki ga je nevihta vrgla na otok Kreto, je tam dal postaviti tri mesta. Prvi dve, Mikene in Tegejo, je poimenoval po mestih v domovini, drugo, Pergamon, pa v spomin na zmago. Sam je bil kmalu nato napaden

⁴⁵¹ Prevod in opombe J. Žmavc.

⁴⁵² Ohranjeno delo ima na začetku razmeroma veliko vrzel, saj manjkajo naslov, posvetilo Marku Viniciju in vsaj stran ali dve besedila, ki se nanaša na dogodke po padcu Troje. Tudi subjekt v začetnem stavku je izgubljen in ime *Epeus* je vstavil J. Lipsius. Gre za mitičnega junaka, izdelovalca trojanskega konja. Da Paterkul tukaj misli prav na Epeja, gre sklepati iz omembe kasnejšega rimskega zgodovinarja Marka Junija Justina (2. ali 3. stol po Kr.), *Epitome Historiarum Philippicarum*, XX.2.2: »Metapontinci v svetišču Minerve razkazujejo tudi železno orodje, s katerim je Epej, njihov začetnik, izdelal trojanskega konja.« (Prevod J. Žmavc.)

⁴⁵³ Tevker (oz. Trojanec, ker je bila njegova mati hči trojanskega kralja Laomedonta) je bil v grški mitologiji sin Telamona, kralja otoka Salamina in najboljši lokostrelec med Grki. Njegov brat je bil Ajant Veliki (tudi Telamonijec), ki je bil pred Trojo poveljnik Salamincev in je v Homerjevi *Iliadi* predstavljen kot silovit in trmast junak. Po Ahilovi smrti sta se z Odisejem sprla za junakovo orožje, in ker ga je dobil Odisej, se je Ajantu omračil um: poklal je čredo ovac, misleč, da pobija bojvneke. Ko se je zavedel, je bil predmet vsesplošnega posmeha in osramočen se je vrgel na meč.

⁴⁵⁴ *Pyrrhos* je »rdečelasi«, drugo ime za Neoptolema, Ahilovega in Deidamejinega sina, grškega bojvneka, ki je ubil trojanskega kralja Priama. Epirski kralji so trdili, da je bil njihov prednik.

⁴⁵⁵ Eden od manj pomembnih poveljnikov pred Trojo. Homer v *Iliadi* (B 677) pravi, da je prihajal z otokov Kalidne (ob obali Karije).

in umorjen. Hudodelstvo sta zagrešila bratranec Ajgist, ki ga je mučilo sovraštvo zaradi dedovanja, in Agamemnonova zločinska žena.⁴⁵⁶

Ajgist se je polastil kraljestva za sedem let. Njega in mater je ubil Orest skupaj s sestro Elektro, ki je bila pri vseh načrtih njegova zaveznica in v pogumu enaka moškemu. Očitno je bilo, da so bogovi odobraval Orestovo dejanje zaradi dolžine njegovega življenja in uspešnega vladanja, saj je živel devetdeset let in vladal sedemdeset let. Odločno se je maščeval celo nad Pirom, Ahilovim sinom; ker je preprečil njegovo poroko z nevesto Hermiono, hčerko Menelaja in Helene, ga je umoril v Delfih.

Ko sta v teh časih brata Lidus in Tirenus vladala v Lidiji, ju je jalovost pridelkov prisilila, da sta žrebala, kateri naj se z delom ljudstva umakne iz domovine. Žreb je zadel Tirena: priplul je v Italijo in kraju, prebivalcem ter morju dal znamenito in trajno ime po sebi.⁴⁵⁷

Po Orestovi smrti sta tri leta vladala njegova sinova Pentilos in Tisamenos.

2,41 Nato je sledil konzulat⁴⁵⁸ Gaja Cezarja,⁴⁵⁹ ki pisca drži za roko in ga kljub naglici sili, da se pomudi pri njem. Izviral je iz znamenite družine Julijcev in je svoj rod izvajal od Anhiza in Venere,⁴⁶⁰ kar so poznali vsi preučevalci davnine. Med vsemi državljani se je odlikoval po izjemno lepi zunanosti, zelo bistrem in živahnem duhu, čezmerni darežljivosti in po tem, da je v pogumu presegal tako človeško naravo kakor tudi človekova prepričanja o pogumu. Po velikosti zamisli, hitrosti vojskovanja in po prenašanju nevarnosti je bil zelo podoben slavnemu Aleksandru Velikemu, a le takrat, kadar ta ni bil pijan in togoten; skratka, Cezarju sta hrana in spanec vedno služila le za preživetje in ne za užitek. Z Gajem Marijem⁴⁶¹ je bil v krvnem sorodstvu; bil je tudi Cinov⁴⁶² zet, katerega hčer bi lahko brez strahu

⁴⁵⁶ Sc. Klitemnestra.

⁴⁵⁷ To so: Tirenija, Tirenci in Tirensko morje. Po Herodotu naj bi bil kralj Tirenus začetnik Etruščanov.

⁴⁵⁸ Leta 59 pr. Kr.

⁴⁵⁹ Gaius Iulius Caesar, rimski vojskovodja, državnik in diktator, rojen 12. julija 100 pr. Kr., umorjen 15. marca 44. pr. Kr., sin Gaja Cezarja in Avrelije.

⁴⁶⁰ Gre za znamenito izvajanje porekla: Trojanec Anhiz in boginja ljubezni Venera sta imela sina Eneja, ta pa je imel z ženo Kreuzo sina Jula Askanija. Jul Askanij, ustanovitelj Albe Longe, je bil začetnik ene najstarejših rimskih rodbin (i. e. *gens Iulia*), kamor je spadala tudi patricijska družina, katere priimek je bil Caesar.

⁴⁶¹ Njegova teta Julija (očetova sestra) je bila Marijeva žena.

⁴⁶² *Lucius Cornelius Cinna* je dal leta 83 pr. Kr. Cezarju za ženo svojo hčer Kornelijo. Bil je konzul in Sulov nasprotnik. Ko je Sula po zmagi nad Marijem in

prisilil v ločitev, ker se je Mark Pizon,⁴⁶³ mož konzulske časti, ločil od Anije, ki je bila prej Cinova žena, da bi si pridobil Sulovo⁴⁶⁴ naklonjenost. Cezar je imel okrog osemnajst let v času, ko se je Sula polastil oblasti; ko so ga iskali zaradi usmrtitve, bolj Sulovi pristaši in strankarski privrženci kot Sula sam, je ponoči pobegnil iz mesta preoblečen v opravo, ki je zakrivala njegov stan. Ko so ga pozneje, še vedno mladeniča, zajeli morski roparji,⁴⁶⁵ se je ves čas svojega pripora pri njih vedel tako, da so se ga bali in ga hkrati spoštovali.

2,44 Ko je bil torej konzul, je prišlo med njim, Gnejem Pompejem in Markom Krasom do zveze za dosego oblasti,⁴⁶⁶ ki je bila pogubna tako za Rim kot za svet in v različnih časovnih obdobjih nič manj za vsakega od njih samih. Pompejev razlog za sprejetje te odločitve je bil, da bi bila pod Cezarjem konzulom končno potrjena njegova dejanja v čezmorskih provincah,⁴⁶⁷ ki so jim – kot sem že prej omenil – mnogi nasprotovali;⁴⁶⁸ Cezar si je zanjo prizadeval, ker je uvidel, da bo povečal svojo slavo, če se umakne Pompejevi, in da bo okrepil svojo moč, če preusmeri nanj sovraštvo zaradi skupnega političnega vpliva; Kras pa je upal, da bo s pomočjo Pompejevega ugleda in Cezarjeve moči pridobil prvenstvo v državi, ki ga prej sam ni mogel doseči. Med Cezarjem in Pompejem je bilo s poroko sklenjeno celo sorodstvo, saj je Gnej Veliki vzel za ženo Cezarjevo hčer Julijo.

V obdobju tega konzulata je Cezar s Pompejevo podporo izglasoval zakon, po katerem je bilo državno zemljišče v Kampaniji dodeljeno plebejcem. Tako se je tja naselilo okrog dvajset tisoč državljanov in Kapua je po približno 152-tih letih

Cinom odpravil vse njune uredbe, so te zadele tudi Cezarja (Vell. 2.43.), a ker je bil Cezar patricijskega rodu, ga ni ubil.

⁴⁶³ *Marcus Pupius Piso Frugi (Calpurnianus)* je bil posvojenec senatorja Marka Pupija in v mladih letih obetaven govornik ter Ciceronov prijatelj (kasneje njegov nasprotnik). Poročil se je z Cinovo vdovo in se ločil od nje, ker je prestopil na Sulovo stran.

⁴⁶⁴ *Lucius Cornelius Sulla Felix* (183–78 pr. Kr.), rimski vojskovodja in vodja optimatov proti Marijevim popularom v državljanski vojni (88–82 pr. Kr.), znan po svojem krutem načinu vladanja.

⁴⁶⁵ Svetonij (*Div. Iulius*, 4) povezuje dogodek s Cezarjevim potovanjem na otok Rodos leta 76 pr. Kr., kamor je odšel na študij retorike k retorju Molonu. Plutarh (*Caes.*) pa dogodek s pirati postavlja v zgodnejše obdobje, v leto 81/80 pr. Kr. in ga povezuje z obiskom Bitinije.

⁴⁶⁶ To je bil prvi triumvirat leta 60 pr. Kr., za katerega je bolj verjetno, da je nastal med konzulskimi volitvami in ne ko je Cezar že bil izvoljen za konzula.

⁴⁶⁷ Ko se je Pompej vrnil iz Azije (l. 62 pr. Kr.), je senat odklonil priznanje njegovih vzhodnih kolonij in ni hotel razdeliti zemlje njegovim vojakom, češ da je treba podrobno preiskati njegova dejanja v Aziji.

⁴⁶⁸ Vell. 2.40.5.

ponovno dobila mestne pravice, potem ko je bila v punski vojni spremenjena v podeželsko mesto.⁴⁶⁹ Cezarjev sodelavec Bibul, ki si je bolj želel, kot je lahko ovi-
ral njegova dejanja, se je za večji del leta zaprl v svojo hišo.⁴⁷⁰ In ko je s tem hotel
okrepiti sovražstvo do svojega sodelavca, je tako okreplil le njegovo moč. Takrat
so bile Cezarju za pet let dodeljene galske province.

Konec državljskih vojn pod Oktavijanom, poznejšim cesarjem Avgustom

2,58 V letu, ko so izvršili tisto zločinsko dejanje, sta bila Brut in Kasij pretorja, Decim Brut pa je bil določen za konzula.⁴⁷¹ Ti so skupaj z množico zarotnikov in v spremstvu čete gladiatorjev, ki so pripadali Decimu Brutu, zavzeli Kapitol. Tedaj je konzul Antonij⁴⁷² sklical senat. Kasij je menil, da bi morali umoriti tudi njega in uničiti Cezarjevo oporoko, toda Brut mu je nasprotoval, rekoč, da državljsani ne smejo več zahtevati nikogaršnje krvi razen tiranove – da je namreč Cezarja tako imenoval, je bilo v prid njegovemu dejanju. Toda Dolabela⁴⁷³, ki ga je Cezar določil za konzula, ker ga je nameraval postaviti na svoje mesto, si je že prisvojil

⁴⁶⁹ V drugi punski vojni je po porazu Rimljanov pri Kanah leta 216 pr. Kr. mesto Kapua (znano tudi po razkošnem in mehkužnem življenju prebivalcev) prestopilo na stran Kartažanov, toda Rimljani so mesto leta 211 pr. Kr. ponovno osvojili in ga hudo kaznovali: vodilni meščani so bili obglavljeni, drugi izgnani, ozemlje pa je postalo last rimske države, ki ga je upravljal *praetor urbanus*, in je bilo brez mestnih pravic.

⁴⁷⁰ *Marcus Calpurnius Bibulus*, Cezarjev sodelavec kot edil, pretor in nazadnje kot konzul 59 pr. Kr. Po neuspešnem poskusu, da bi preprečil Cezarjeve agrarne zakone, se je do konca leta zaprl v svojo hišo, zato so govorili o konzulatu »Julija in Cezarja« namesto Cezarja in Bibula.

⁴⁷¹ *Marcus Iunius Brutus* (okoli 85–42 pr. Kr., vodilni med Cezarjevimi morilci, goreč republikanec, pri Filipih po porazu storil samomor); *Gaius Cassius Longinus* (Brutov prijatelj in eden glavnih zarotnikov proti Cezarju; v prvi bitki pri Filipih leta 42 pr. Kr. je bil njegov tabor zavzet, zato je svojemu sužnju ukazal, naj ga ubije); *Decimus Iunius Brutus* (v daljnem sorodstvu z Markom Junijem Brutom, Cezar mu je tako zaupal, da mu je dovolil, da ga na dan umora spremlja v senat. Po njegovem umoru se je umaknil v Cisalpinsko Galijo, ko je skušal preiti v Makedonijo je bil izdan in umorjen).

⁴⁷² *Marcus Antonius* (82–30 pr. Kr.); znameniti državnik in vojskovodja; leta 44 pr. Kr. konzul skupaj z umorjenim Cezarjem.

⁴⁷³ *Publius Cornelius Dolabella* (okoli 80–43 pr. Kr.), mož Ciceronove hčere Tulije, razuzdan in z dolgovi obremenjen velikaš, Cezarjev odposlanec med državljsansko vojno in njegov nadomestni konzul. Po Cezarjevem umoru prestopi k republikancem, nato se znova spreobrne. Ko ga je v Siriji premagal republikanec Kasij, je naredil samomor.

butare⁴⁷⁴ in konzulska znamenja. Antonij, kot da je zaščitnik miru, je na Kapitol za talca poslal svoja sinova⁴⁷⁵ in tako dal Cezarjevim morilcem zagotovilo, da lahko brez nevarnosti pridejo dol. In ko je Ciceron navedel primer znamenitega odloka Atencev o oprostitvi preteklih dogodkov 476, je bil ta s sklepom senatorjev sprejet.

2,59 Nato so odprli Cezarjevo oporoko, v kateri je posvojil Gaja Oktavija,⁴⁷⁷ vnuka svoje sestre Julije. Nekaj malega je treba povedati o njegovem izvoru, čeprav s poročilom prehitavamo. Njegov oče, Gaj Oktavij, je bil potomec zelo ugledne viteške družine ter dostojanstven, brezgrajen, pošten in bogat mož, kljub temu da ni izhajal iz patricijske družine. Ko je bil med plemenitimi kandidati z največ glasovi izvoljen za pretorja,⁴⁷⁸ mu je ugleden položaj prinesel poroko z Julijino hčerko Atijo.⁴⁷⁹ Po tej častni službi je bil z žrebom določen za upravitelja Makedonije, kjer so ga imenovali za vrhovnega poveljnika. Ko se je umaknil, da bi se potegoval za konzulat, je umrl in zapustil mladoletnega sina.⁴⁸⁰ Dečka, ki so ga vzgajali v hiši očima Filipa,⁴⁸¹ je njegov prastric Gaj Cezar imel rad kot lastnega sina; pri osemnajstih letih se mu je Oktavij pridružil na vojnem pohodu v Hispaniji, kjer je pozneje postal njegov spremljevalec in Cezar mu je dovolil, da je uporabljal le njegovo počivališče, da se je vozil le na njegovem vozu in ga je odlikoval s častjo

⁴⁷⁴ Lat. *fascēs*, tj. svežnji šibja, povezani z rdečimi jermeni, ki so jih na ramah nosili liktorji pred pomembnimi rim. državnimi uradniki (magistrati) kot simbol njihove moči. V času kraljev je bila v vsakem svežnju sekira (i. e. *fascēs et securēs*), ki je simbolizirala kraljevo pravico do bičanja in usmrtitve, od zgodnje republike naprej pa so bile v Rimu sekire dovoljene samo za diktatorje oz. za druge državne uradnike, kadar so bili zunaj Rima in na čelu vojske.

⁴⁷⁵ *Marcus Antonius Antillus* in *Iullus Antonius*, oba sta iz zakona s Fulvijo, ki je imela pomembno vlogo v političnih bojih po Cezarjevi smrti. Nekateri komentarji navajajo le enega sina in pravijo, da Paterkul na tem mestu rabi t. i. retorični plural.

⁴⁷⁶ To je bilo v času tridesetih tiranov (l. 403 pr. Kr.) v Atenah, ko je bila s Trazibulom ponovno uvedena demokratija. Amnestija je bila del spravnega dogovora med oligarhi in Trazibulom, do katerega je prišlo s posredovanjem špartanskega kralja Pavzanija.

⁴⁷⁷ Ime Oktavijan (sc. *Gaius Iulius Caesar Octavianus*) je prevzel ob posvojitvi.

⁴⁷⁸ Sc. kot *homo novus* (l. 61 pr. Kr.); Ciceron ga je zelo spoštoval.

⁴⁷⁹ Atijin oče je bil *Marcus Atius Balbus*, potomec ugledne senatorske družine iz Aricija.

⁴⁸⁰ Dobesedno »v togi obrobjeni s škrlatom«; *toga praetextata* je bila namreč oblačilo nekaterih svečnikov in državnih uradnikov, a tudi svobodnih sinov do njihovega 17. leta, ko so postali polnoletni in so dobili moško belo togo (sc. *toga virilis*).

⁴⁸¹ *Lucius Marcius Philippus*, drugi mož Atije in Oktavijanov očim.

vrhovnega svečenika, čeprav je bil še deček. Ko pa se je končala državljanska vojna, ga je poslal na študij v Apolonijo,⁴⁸² da bi se izjemno nadarjen mladenič izobrazil v svobodnih umetnostih in da bi ga lahko imel za vojnega tovariša, najprej v vojni z Geti in nato še v vojni s Parti. Brž ko je izvedel za stričovo smrt, dasi so mu centurioni iz sosednjih legij takoj ponudili svojo pomoč in pomoč svojih vojakov in sta mu Salvidijen in Agripa⁴⁸³ svetovala, naj je ne zavrne, je Oktavij v želji, da bi prišel v Rim, tako hitel, da je že v Brundiziju izvedel o razlogih za uboj in določbah v oporoki. Ko se je bližal Rimu, mu je prišla nasproti nepregledna množica prijateljev in ko je vstopal v mesto, je bilo videti nad njegovo glavo ukrivljeno in enakomerno zaokroženo sončno kroglo v barvi mavrice, ki je bila posajena kot krona na glavo kmalu tako pomembnega moža.⁴⁸⁴ [...]

2.87 Naslednje leto je Oktavijan zasledoval kraljico in Antonija v Aleksandrijo ter zaključil državljanske vojne. Antonij je brez obotavljanja storil samomor, tako da se je s smrtjo odkupil za mnoge obtožbe o brezdelnosti. Kleopatra pa je prevarala stražarje in si dala prinesti kačo; z njenim strupenim ugrizom si je brez ženske boječnosti vzela življenje. Tako Oktavijanovi usodi kakor tudi njegovi blagosti je ustrezalo, da nikogar od tistih, ki so se z orožjem dvignili proti njemu, ni usmrtil ali ukazal usmrtiti. Decima Bruta je pogubila Antonijeva krutost. Tudi Seksta Pompeja,⁴⁸⁵ ki ga je sicer premagal Oktavijan, je isti Antonij oropal življenja, čeprav mu je celo obljubil, da bo smel ohraniti dostojanstvene časti. Brut in Kasij sta šla v smrt prostovoljno, še preden sta izkusila značaj zmagovalcev. Kakšen je bil Antonijev in Kleopatrin konec, smo že povedali. Kanidij je umrl bolj strahopetno kot bi bilo to

⁴⁸² Mišljena je Apolonija v Iliriku, ki je bila Cezarjevo oporišče za vojaške pohode nad Dirahij. V letih 44–45 pr. Kr. je tam zbral vojsko, da bi jo imel na razpolago za vojaške operacije na vzhodu.

⁴⁸³ *Quintus (Salvius?) Salvidienus Rufus* (rimski poveljnik, ki je doživel hiter vzpon in padec ter prvi po Pompeju in Oktavijanu, ki je bil določen za konzula, čeprav je bil viteškega rodu; sprva Oktavijanov pristaš, nato pa ga je le-ta obtožil zarotništva z Antonijem in senat ga je proglasil za državnega sovražnika); *Marcus Vipsanius Agrippa* (64–12 pr. Kr., dosmrtni Oktavijanov prijatelj in privrženec ter pomemben vojaški poveljnik in državnik – v Rimu je dal zgraditi Panteon, prvo veliko javno kopalnišče, obnoviti je dal vodovod in kanalizacijo).

⁴⁸⁴ V rokopisu je mesto nejasno, a smisel lahko razberemo iz Senekove omembe.

⁴⁸⁵ *Sextus Pompeius* (okoli 67–36 pr. Kr.) mlajši sin Pompeja Velikega (sc. *Gnaeus Pompeius Magnus* – glej poglavje), ki je življenje posvetil boju za očetove cilje na strani republikancev in proti Cezarjevim privržencem. Leta 36 pr. Kr. je bil poražen in ujet; usmrtil ga je eden od Antonijevih poveljnikov, kateremu je bil sam nekoč prizanesel.

primerno za njegovo izjavo, ki jo je neprestano uporabljal.⁴⁸⁶ Kakor je bil prvi Trebonij, tako je zadnji med Cezarjevimi morilci plačal kazen s smrtjo Kasij iz Parme.⁴⁸⁷

2,88 Medtem ko je Oktavijan zaključeval vojno v Akciju in Aleksandriji, je Mark Lepid –mladenič boljšega videza kot pameti, sin tistega Lepida, ki je bil triumvir v prizadevanjih za obnovitev republike, in Brutove sestre Junije, – zasnoval načrt za Oktavijanov umor, brž ko bi se vrnil v mesto. Takrat je mestni straži poveljeval Gaj Mecenat,⁴⁸⁸ mož viteškega, a izjemno uglednega rodu, ki nikakor ni počival, kadar so razmere zahtevale nočno stražo, in ki je bil previden in spreten v dejanjih; a brž ko si je lahko kakor koli odpočil od dela, je v brezdelju in v razkošnosti skoraj presegel žensko. Oktavijanu ni bil nič manj pri srcu kot Agripa, a ga je manj obsipal s častmi.

Velejev laskavi opis začetka politične kariere bodočega cesarja Tiberija in sklep druge knjige

2,94 V tem obdobju se je začel pri devetnajstih letih kot kvestor posvečati političnemu življenju Tiberij Klavdij Neron.⁴⁸⁹ Kakor smo že povedali, se je Livija, hči Druza Klavdijana, ko je bil star tri leta, poročila z Oktavijanom, potem ko jo je v zakon dal Tiberij Neron, s katerim je bila prej poročena. Mladeniča so vzgajali ob naukih najodličnejših učiteljev; obdarjen s plemenitim rodом, z lepo in postavno zunanostjo ter z izvrstno izobrazbo, ki se je združevala z izjemno nadarjenostjo, je že takoj obetal, da bo postal tako slaven kot je sedaj, obenem pa je vladarja razodeval tudi na pogled. Kot kvestor je na očimov ukaz v Ostiji in v Rimu tako uspešno zmanjšal hude težave zaradi preskrbe z žitom in njegovo pomanjkanje, da je že s tem dejanjem pokazal, kolikšno slavo bo dosegel. Malo po tem, ga je

⁴⁸⁶ *Publius Crassus Canidius*, Antonijev pristaš, ki ga je Oktavijan zajel v Egiptu in ga ali usmrtil ali pa je storil samomor. Menda se je hvalil, da se ne boji smrti.

⁴⁸⁷ Državnik *Gaius Trebonius* naj bi pri Cezarjevem umoru sodeloval tako, da je med atentatom zadržal Antonija; ko je bil leta 43 pr. Kr. prokonzul v Aziji, ga je ubil Dolabela; *Gaius Cassius Parmensis*, eden od morilcev.

⁴⁸⁸ *Gaius Cilnius Maecenas* (umrl 8 pr. Kr.), najslavnejši rimski literarni pokrovitelj, potomec ugledne etruščanske družine, po rodu vitez. Bil je cenjen svetovalec cesarja Avgusta in človek razkošnega okusa in navad.

⁴⁸⁹ Ker je znan predvsem po svojem osebnem imenu Tiberij (sc. *Tiberius Claudius Nero Caesar*), je v prevodu slednje navedeno na mestih, kjer se pojavlja oblika Neron (to je bil njegov *cognomen*) zato, da ga ne bi zamenjevali s cesarjem, katerega osebno ime je bilo Neron (sc. *Nero Claudius Caesar*) in pod tem imenom ga pozna tudi zgodovinska tradicija. Tiberij je kvestor postal leta 23 pr. Kr. in to pri devetnajstih letih, kar je bilo pet let prej kot običajno.

isti očim poslal z vojsko, da bi si ogledal in uredil province na Vzhodu; z opravljanjem te naloge je dal zgovoren dokaz za vse vrline: ko je z legijami napadel Armenijo in jo podredil rimskemu ljudstvu, je mesto kralja dal Artavazdu. Celo kralj Partov je prestrašen zaradi glasu o tako velikem ugledu poslal Oktavijanu lastne otroke za talce. [...]

2,97 Toda medtem ko se je v tem delu imperija vse zelo uspešno odvijalo, sta poraz v Germaniji pod vodstvom legata Marka Lolija, človeka, ki je v vsem bolj hlepel po denarju kot po poštenem dejanju in ki je bil skrajno pokvarjen kljub temu, da se je v največji meri trudil prikriti svoje pregrehe, in izguba legijskega orla v peti legiji⁴⁹⁰ poklicala Oktavijana iz mesta⁴⁹¹ v galske province. Breme odgovornosti za vojno v Germaniji je bilo nato zaupano Tiberijevemu bratu Druzu Klavdiju, mladeniču, ki je posedoval toliko izjemnih vrlin, kolikor jih lahko sprejme človekova narava ali doseže njegova marljivost. Negotovo je, ali je bila njegova nadarjenost primernejša za vojaška dejanja ali za politiko; bržkone pa se ga zagotovo ni dalo posnemati v očarljivem in prijetnem značaju ter v pravičnem in spoštljivem odnosu do prijateljev; po zunanji lepoti je bil namreč takoj za bratom. A ko je Germanijo večinoma ukrotil in je bilo na različnih krajih prelite mnogo krvi tega ljudstva, ga je neprijazna usoda ugrabila v njegovem tridesetem letu, ko je bil konzul. Breme te vojne se je tedaj preneslo na Tiberija: vojno je vodil pogumno in tudi s pomočjo sreče; ko je kot zmagovalec prehodil vso Germanijo brez vsakršne izgube v vojski, ki mu je bila zaupana – in zlasti temu poveljniku je bila to vedno glavna skrb –, jo je tako podjarmil, da jo je skoraj spremenil v provinco, ki je dolžna plačevati davek. Nato je sprejel drugi triumf in drugi konzulat. [...]

2,114 Zdaj pa k okoliščini, ki ji morda manjka pripovedne imenitnosti, a je zelo pomembna, ker razkriva neomajno in pravo vrlino ter korist, zelo prijetna kot izkušnja in izjemna v razodevanju človekoljubnosti! Za časa vojne v Germaniji in Panoniji vseskozi ni bilo med nami nikogar, bodisi enakega bodisi višjega ali nižjega stanu, ki bolan ne bi doživel take Oktavijanove skrbi za njegovo blaginjo in zdravje, kakor da se je posvetil le temu opravilu, čeprav je bil zelo zaposlen s težkimi in odgovornimi nalogami. Za tiste, ki so ga potrebovali, je bil pripravljen vprežen voz, njegova nosilnica je bila izročena v javno uporabo in med ostalimi sem tudi sam izkusil njeno uporabo; vsem, ki so bili bolni, so bili na voljo zdaj zdravniki, zdaj kuhinjski pripomočki, zdaj njegova kopalna oprema, ki so jo tja prinesli le zanj;

⁴⁹⁰ Vojaške insignije.

⁴⁹¹ Tj. Rima

manjkal jim je le dom in domači služabniki, a nič drugega, česar jim oni ne bi mogli nuditi ali želeti. Naj dodam še to okoliščino, ki jo bo vsak, ki je bil navzoč v tistih razmerah, takoj prepoznal, kakor tudi druge stvari, ki sem jih opisal. Oktavijan je edini vedno potoval na konju in je večji del poletnih vojnih pohodov edini imel navado s povabljenimi gosti obedovati sede. Tistim, ki niso sledili njegovim strogim navadam, ni zameril, dokler mu primer ni povzročal škode. Pogosto je opominjal, včasih tudi grajal, vendar je zelo redko kaznoval in si prizadeval za srednjo pot tako, da se za večino dejanj ni menil in je le nekatera zaviral. [...]

2,131 Naj knjigo končam z molitvijo. Jupiter Kapitolinski in Silni Mars, začetnik in varuh rimskega imena, Vesta, skrbnica večnega ognja, in kar je božanstev, ki so moč rimske države ponesla na najvišji vrh sveta. Vas kličem za pričo in vas prosim v imenu ljudstva: varujte, ohranite in branite sedanje razmere, mir in vladarja ter mu, potem ko bo opravil najdaljšo častno službo, ki je namenjena umrljivim, naklonite naslednike v najpoznejše čase. A takšne naslednike, katerih ramena bodo dovolj močna, da bodo tako pogumno vzela nase oblast nad svetom, kakor smo spoznali, da so bila njegova; poštenim načrtom vseh državljanov bodite naklonjeni, nepoštene pa zatrite.

BIOGRAFIJA IN BIOGRAFSKO ZGODOVINOPISJE

»Biografija«, ki že v antiki predstavlja posebno zvrst, in »biografsko zgodovinopisje« nista sopomenki, čeprav je v praksi med njima večkrat težko potegniti ločnico. Tako kot politično-vojaško zgodovinopisje, ki je v antiki veljalo za »pravo«, tudi biografsko zgodovinopisje obravnava velike politično-vojaške dogodke, le da se pri tem osredotoča na eno pomembno osebnost. Podrobnosti iz njenega življenja prikazuje, kolikor te prispevajo k razumevanju dogodkov, nima pa za cilj prikaza njenega značaja samega po sebi in zato tudi ne niza (ali naj vsaj ne bi nizalo) anekdot iz zasebnega življenja v tolikšni meri, kolikor je značilno za biografijo.

Biografski pristop k zgodovini so v antiki dvakrat sprožili dogodki sami z nastopom velikih osebnosti oziroma oseb z velikimi pooblastili. Čeprav so bili za zgodovinarje že od Herodota dalje vodilni posamezniki zelo zanimivi, so klasični grški zgodovinarji (Tukidid) vendarle skušali interpretirati dogodke prej kot posledico sil, ki so onkraj posameznika in delujejo po splošnih zakonih. Po drugi strani rimska republikanska tradicija spomina velikih mož ni častila zato, ker bi jo zanimali kot posamezniki, marveč zato, ker so poosebljali rimske vrline in so njihova dejanja služila kot zgledi. Iz tega vzroka si je Katon (3.–2. stoletje pr. Kr.) tudi lahko privoščil, da v svojo zgodovino sploh ni vnesel lastnih imen. Z nastopom velikih monarhov, ki so tako rekoč združili svetovno zgodovino v svoji osebi, pa se je zgodovinopisje čedalje bolj osredotočalo na osebnost posameznika. Najzgodnejši antični primer biografskega zgodovinopisja je tako Teopompova *Zgodovina Filipa*, zvrst pa se je mogočno razmahnila z deli o Aleksandru Velikem, ki jih niso pisali le grški, marveč tudi latinski avtorji, tako Kurcij Ruf v 1. stoletju po Kr.

Druga spodbuda za biografsko zgodovinopisje je prišla s koncem rimske republike in nastopom principata, ko so (začenši s Cezarjem) rimski cesarji po zaslugi svojega položaja krojili usodo imperija s svojim značajem

in vedénjem. To obdobje zgodovinopisja začenja Salustij v 1. stoletju pr. Kr., osredotočanje na posamezno osebnost vidimo tudi pri Veleju Paterkulu (1. stoletje pr. in po Kr.), zlasti v obravnavi Tiberija, in v prvih šestih knjigah Tacitovih *Analov* (1.–2. stoletje po Kr.).

Drugačno vrsto biografskega zgodovinopisja je v obdobju rimskega cesarstva v začetku 2. stoletja po Kr. uvedel Svetonij. Politično-vojaškim dogodkom namenja razmeroma malo pozornosti, tako da pravzaprav ne ustreza tradicionalnemu antičnemu pojmovanju zgodovinopisja. Po drugi strani pa mu – za razliko od denimo Plutarha – tudi ni edini cilj zarisati enovito podobo človekovega življenja in moralnega značaja, torej napisati tipično literarno biografijo. Od omenjenih književnih zvrsti odstopa tudi po preprostem, neliterarnem slogu. Kot učenjak želi predvsem posredovati čim več natančnih podatkov ter pri teh seže tako široko, da omogoči uvid v politiko in družbo tako v Rimu kot v provincah in se pravzaprav uvršča v tradicijo kulturne zgodovine, katere prvi rimski predstavnik je bil učenjak Varon (1. stoletje pr. Kr.). Svetonijeva inovacija je bila v tem, da je predstavil izsledke svojih kulturnozgodovinskih raziskav v obliki cesarskih življenjepisov. Ker pa so ti zaradi ključne vloge cesarjevega položaja posredno prinašali tudi zgodovino obdobja samega, je Svetonijevo delo kmalu obveljalo za zgodovinopisje, kljub omenjenim odstopanjem od tradicionalne tematike in sloga. Smer, ki je pisala zgodovino izrecno kot zgodovino cesarjev, so nadaljevali še drugi, med grško pišočimi avtorji npr. Herodijan (prva polovica 3. stoletja), po katerem so se zgledovali še nekateri avtorji 4. in 5. stoletja, med latinskimi pa v prvi polovici 3. stoletja Marij Maksim in v drugi polovici 4. stoletja Evtropij, Fest (ta dva sta prikazovala starejšo rimsko zgodovino kot zgodovino rimskega ljudstva, novejšo pa kot zgodovino cesarjev), Avrelij Viktor in domnevno avtor(ji) *Cesarske zgodovine* (*Historia Augusta*). Ta smer je torej obstajala vzporedno z osrednjim politično-vojaškim tipom in bila od 4. stoletja tudi deležna kritik s strani njegovih zagovornikov, npr. Amijana. Toda življenjepis posameznika se je uporabljal kot sredstvo za prikaz celega obdobja še skozi srednji in novi vek vse do danes.

Za razliko od omenjenih podzvrsti zgodovinopisja je biografija v vsej antiki veljala za posebno – sicer manj ugledno – zvrst. Razliko med njima je izpostavil že Polibij v 2. stoletju pr. Kr., na več mestih jo omenja Plutarh. Njen namen je prikazati človekov značaj, in sicer tudi prek opisov njegovega otroštva in prek anekdot, ki lahko zadevajo povsem trivialne dogodke; Plutarh pravi, da se najbolje kaže prav v malenkostih, ne v zgodovinsko

pomembnih dejanjih (gl. npr. *Aleksander Veliki* 1). Po Plutarhovem mnenju naj bi življenjepisec orisal protagonista tako, da opis lahko nagovarja bralca kljub razlikam v položaju in času in mu služi kot dober ali slab zgled pri njegovem prizadevanju za moralno popolnost. Skratka, medtem ko zgodovinpisec vključuje biografske podatke po kriteriju, koliko osvetljujejo zgodovinska dejanja ali dogodke, izbira življenjepisec zgodovinske dogodke po kriteriju, koliko osvetljujejo protagonistov značaj.

Naslednja razlika je v tem, da so biografije včasih izrecno hvalilnega značaja; odvisno od tega, ali gre za zgodovinski ali biografski spis, isti avtor lahko različno obravnava isto osebo. Tako denimo Polibij, ki od zgodovine zahteva, naj bo nepristranska in se razlikuje od zvrsti enkomija, jasno potegne ločnico med načinom, kako je opisal Filopojmena v – hvalilni – biografiji in kako ga bo opisal v zgodovini (10,21). Enkomij je razvil Izokrat v 4. stoletju pr. Kr. s panegiričnim spisom *Evagoras*; med zvrstema je bila tudi formalna vzporednica, da sta obe opisovali človekov značaj s pomočjo njegovih dejanj. Toda za biografijo je bil značilen bolj celosten pristop, h kateremu je pomembno prispevala filozofija. Morda ga je navdihnil že Sokrat s svojo individualno npravstvenostjo, ki je temeljila na stalnem samoizpraševanju in pretresanju; ta je namreč imela za posledico, da sta bila filozofovo življenje in delo spojena v neločljivo celoto, saj je bilo takšno življenje samo po sebi npravstven napor in dosežek. Temeljne zasluge pa nedvomno gredo Aristotelu in peripatetičnim filozofom.

Nastavki za biografijo segajo daleč v preteklost tako v Grčiji kot v Rimu. V zgodnji Grčiji so se težnje po slavljenju posameznika kazale v žalostinkah in nagrobnih govorih; ob podobnih priložnostih so prišle do izraza tudi v zgodnjem Rimu, le da so bile tam še izrazitejše. Rimljani so namreč slavili znamenite može tudi v pesmih na gostijah; zapise nagrobnih govorov so hranili v družinskem arhivu, v posebnem domačem svetišču pa posmrtno maske, opremljene z napisi; dejanja pokojnikov so zapisovali na nagrobnih napisih. Rimljani so torej imeli lastno podlago za biografijo, neodvisno od Grkov.

V grški književnosti najdemo zametke biografije najprej pri Herodotu v 5. stoletju pr. Kr. Herodot že kaže razne značilnosti kasnejše zvrsti: (pre) veliko težo pripisuje odločitvam oblastnikov kot vzrokom zgodovinskega dogajanja in po Homerjevem zgledu poudarja vrlino posameznikov; vodilne može, namreč Temistokla in Kserksa, najbolj izpostavlja od sedme do devete knjige. Ti tendenci, značilni za antično biografijo nasploh, sta problematični, ker vodita k enostranskemu razumevanju, češ da je zgodovina

le posledica odločitev posameznikov, zanemarjata pa delovanje razvojnih silnic in smernic. Med druge vzroke za spornost biografskih elementov v zgodovinopisju, kot tudi biografije nasploh, sodijo pristranost piscev v pozitivno ali negativno smer, nihanje v kakovosti karakterizacije in seveda izmišljevanje.

Od zgodnjih grških zgodovinarjev Tukidid prav tako posveča veliko pozornost vodilnim osebnostim, Ksenofont pa v več delih (*Agezilaj, Kirova vzgoja, Kirova odprava, Spomini na Sokrata*) kaže predstopnje biografije. Med nezgodovinarji je mojstrski risar značajev filozof Platon, npr. s svojim prikazom Sokrata v *Apologiji*. Toda do 4. stoletja pr. Kr. še ne obstaja prava biografija; čeprav namreč avtorji že nazorno prikazujejo značaje, tako da opisujejo obnašanje ljudi v vsakdanjih situacijah in v družbi, in čeprav navajajo posamezne dogodke iz njihovega življenja kot dokaze za razne lastnosti, do prave biografije manjka dvoje. Prvič, z izjemo Platona v *Apologiji* življenjskega kroga posameznika še ne obravnavajo kot zaključeno celoto, marveč se omejujejo na shemo: tipično dejanje – tipična lastnost – seznam lastnosti. Drugič, manjka zaokrožen nauk o etiki, torej splošnem človeškem delovanju in značaju. Zato gledajo posamične lastnosti v luči tipičnih likov (idealni kralj, vojskovodja ipd.) in se pri opazovanju ter opisovanju lastnosti omejujejo na posameznosti. To vrzel zapolni Aristotel v 4. stoletju (to obdobje štejejo za začetek antične biografije, medtem ko se v Rimu formalna biografija pojavi šele v 1. stoletju pr. Kr.) in za njim peripatetiki, s katerimi v 3. stoletju pr. Kr. zvrst doživi razcvet.

Za razvoj biografije so pomembni trije vidiki Aristotelovih razmišljanj, ki jih sam sicer ne obravnava skupaj. Prvi je nauk, da npravstvena vrlina in tudi značaj v celoti ni od narave dana psihološka dispozicija, ki jo mora človek že imeti, da lahko deluje na določen način. Nastane šele z dejanjem, človek pa postane dober le s tem, da se – ob ustreznih predispozicijah – navadi delati dobra dejanja. Slednja torej niso pomembna le zato, ker se lastnosti v njih pokažejo, marveč zato, ker prek njih dejansko nastanejo. Drugi nauk uči, da vse duševne pojave lahko razvrstimo v strasti (kot so jeza, strah, sočutje, radost), zmožnosti duše, da lahko občuti te strasti (je jezna, prestrašena ...), in zadržanja. Strast pride od zunaj in deluje na človeka, če je v njem naravna zmožnost za njeno sprejemanje; nato človekovo zadržanje ali značaj lahko pusti strasti delovati ali pa jo zatire. Za življenjepisce so bili zanimivi značaj in strasti, torej zunanji dejavniki. Tretji pa je etični nauk o značajskih tipih, ki ga je praktično razdelal Aristotelov učenec Teofrast v spisu *Značaji*, ter s tem povezani nauk o treh tipih

življenja (Aristotel se je zanimal tudi za življenjske ideale filozofov in njihovo uresničenje v praksi). Tak pristop, ki omogoča opisovanje posameznika s stališča ene prevladujoče značajske lastnosti ali načina življenja, je biografiji zelo ustrežal, ker je pri opisu omogočil selekcioniranje dejanj in enotno, laže razumljivo sliko. Po drugi strani je seveda obstajala nevarnost pretiranega shematiziranja.

Zaradi ustrezne teoretične podlage z naborom pojmov in kategorij, pozornosti, ki jo je Aristotel posvečal različnim tipom življenja, kot tudi zaradi zanimanja za velike mislece, zlasti ustanovitelje filozofskih šol, in za njihovo udejanjanje lastnih načel, so se peripatetiki veliko ukvarjali s pisanjem biografij. Žal se iz obdobja 3. in 2. stoletja pr. Kr. ni ohranilo skoraj nič.

Peripatetične predstave o značaju, njihovo izrazje in kategorije najdemo še v 2. stoletju po Kr. pri Plutarhu, ki je gojil literarno biografijo; zdi se, da se je biografski spis moral držati teh norm, da je bil pripoznan kot del uveljavljene literarne zvrsti. Obstaja pa tudi druga vrsta, zgoščena in enciklopedična, ki je ohranjena npr. v bizantinskih enciklopedijah in verjetno ni veljala za književnost v ožjem smislu. Gre bolj za kopičenje podatkov o življenju pesnikov in filozofov, da bi s tem osvetlili njihova dela, ali o življenju vladarjev in vojaških poveljnikov. Neliterarni, strokovni tip biografije, ki podatkov ne razvršča kronološko, temveč po smiselni kategorijah, naj bi se razvil v Aleksandriji v 3. stoletju kot reakcija na bolj literarni, moralistični in kronološko urejeni peripatetični tip. Kakor je slednji vplival na Plutarhovo, je aleksandrijski na Svetonijevo metodo in na prevladujoči tip rimskega biografskega pisanja sploh.

Poleg oblikovnega kriterija lahko pri razvrščanju antičnih življenjepisov uporabimo kot kriterij njihovo tematiko. V grobem ločimo:

1. spise o vladarjih, državniki in poveljnikih,
2. spise o filozofih in književnikih, zlasti pesnikih, in
3. romansirane življenjepise.

Z nastopom krščanstva se razvijejo še krščanski življenjepisi asketov, menihov, škofov itd.

Grški predstavnik prve skupine je Plutarh (1.–2. stoletje po Kr.), rimska predstavnik pa sta Kornelij Nepot (1. stoletje pr. Kr.) in Tacit s hvalilno obarvanim življenjepisom svojega tasta Agrikole (avtorje, ki so pisali cesarske življenjepise, smo obravnavali posebej). Pomembne može so Rimljani pogosto opisovali tudi v memoarih.

Življenjepisi književnikov so bili dobro zastopani tako v grščini kot v

latinščini, medtem ko so se s filozofi v glavnem ukvarjali Grki. Med grškimi avtorji so za razvoj pomembni peripatetiki kot Aristoksen (v antiki visoko cenjen), Dikajarh in Hamajleont, ki sodijo v 4. ali 4.–3. stoletje pr. Kr., Klearh iz 3. stoletja in Sotion iz prve polovice 2. stoletja pr. Kr. Prva dva sta pisala o filozofih in pesnikih, medtem ko je tretji poskušal »rekonstruirati« življenje pesnikov na podlagi njihovih del in omemb v komedijah. Klearh je predstavnik smeri, katere avtorji so podajali svoje mnenje o (ne) vrednosti določenega tipa življenja in zato vključevali ogromno kulturnozgodovinskih podatkov, saj so bile ocene osnovane na empirični podlagi. Sotion je razvil *diadokhé* ali napol biografski spis, ki opisuje filozofe in njihove učence tako, da vsakega predstavlja kot naslednika nekega drugega. O filozofih so pisali še Filostrat v 2.–3. stoletju po Kr., Diogen Laertski v prvi polovici 3. stoletja (po načelu nasledstva v Sotionovi tradiciji), Porfirij v drugi polovici istega stoletja (o novoplatoniku Plotinu) in Evnapij v 4.–5. stoletju (o filozofih in retorjih iz 3. in 4. stoletja). Pri Rimljanih so bili zastopani književniki, in sicer v spisih Kornelija Nepota in Svetonija.

Romansirane življenjepise najdemo npr. na temo Aleksandra Velikega in trojanske vojne; navadno so nastali v grščini in bili prevedeni v latinščino. O Aleksandru govorijo Psevdokalistenovo delo (morda 3. stoletje po Kr.) z latinskimi prevodi, najstarejši je s konca 3. ali začetka 4. stoletja, in dva samostojnejša latinska spisa. Drugo temo najdemo v delih, katerih fiktivna avtorja sta očitvidca trojanske vojne, namreč Krečan Diktis na grški in Frigijec Dares na trojanski strani. Obe sta bili prevedeni v latinščino.

Z nastopom krščanstva se je razvila krščanska biografija, ki se je delno zgledovala po življenjepisih filozofov, saj oba tipa predstavljata protagonista kot zgled, po katerem naj se bralec ravna, in opisujeta stopnje pri njegovem dvigovanju k popolnosti. Dvoje drugih klasičnih zvrsti, ki sta prispevali k tipičnemu življenjepisju svetnika in sta prisotni tudi v poganskih življenjepisih, sta opis procesa proti mučencu in njegove smrti, opremljen s pravimi ali lažnimi dokumenti, in opis protagonistovih nadčloveških sposobnosti. Model za svetniški življenjepis je v grščini ustvaril Atanazij z Antonijevim življenjepisom, kmalu pa so ga prevzeli tudi latinski pisci, kot prvi sv. Hieronim v 4.–5. stoletju. Hieronim je obravnaval tudi krščanske pisce po Svetonijevem vzoru. Krščanski biografski spisi pa so poleg posameznikov opisovali tudi načine življenja celih samostanskih skupnosti; pri tem se moramo spomniti na peripatetike, ki so občasno prav tako opisovali načine življenja celih ljudstev. Začetnik tega tipa je bil Dikajarh, ki je z delom *Življenje v Grčiji* ustvaril prvo občo zgodovino neke kulture.

V antiki je bilo tudi veliko avtobiografskega pisanja, čeprav ga niso pojmovali kot posebno zvrst. Grški državniki in vladarji so pisali memoare in avtobiografije že v 4. stoletju pr. Kr., v 3. stoletju pa so rimski senatorji, kot bivši vojskovodje in državniki, začeli pisati podobna dela z namenom, da bi upravičili svoja dejanja in politiko. To je bil eden od zametkov rimskega zgodovinopisja. S temi spisi (*commentarii*) je rimska aristokracija nadaljevala; v cesarski dobi so jih pisali tudi cesarji in člani njihovih družin, tako da vemo za vrsto avtorjev. Ohranila pa sta se le najznamenitejša primerka s tem naslovom, tj. deli Julija Cezarja. Krščanske avtobiografije ne zasledimo vse do konca 4. stoletja, ko nastanejo *Izpovedi* sv. Avguština. Kot prva ohranjena avtobiografija, ki – podobno kot dnevnik cesarja Marka Avrelija – razkriva piščevo notranje življenje, *Izpovedi* uvajajo novo, krščansko književno zvrst.

N. G.

Literatura: Dihle 1956, Dihle 1994, Grant 1995, Leo 1901.

PLUTARH

Plutarh se je rodil okoli leta 46 po Kr. v mestecu Hajroneji v Bojotiji v bogati in izobraženi družini. Študiral je v Atenah pri platoniku Amoniju in tudi sam je bil pripadnik Akademije, čeprav je sprejemal tudi druge filozofske nauke. Veliko je potoval in bil v dobrih odnosih z uglednimi Rimljani; ko je dobil rimsko državljanstvo, je privzel še rodovno ime enega od njih, »Mestrij«. Večkrat je prišel v Rim, kjer je imel politične opravke, in tam tudi predaval filozofijo. Sicer je v glavnem živel v rodnem mestu, kjer je opravljal pomembne javne službe in ustanovil ter vodil javno šolo, bil pa je tudi Apolonov svečenik v Delfih. Umril je okoli leta 120 po Kr.

Bil je pravi polihistor z izvrstnim spominom, izjemno razgledan in načitan. Napisal je veliko število spisov (po nekem poznoantičnem seznamu 227) z različnih področij. Ohranjena je približno polovica, med njimi tudi nekaj nepristnih, ki se s pristnimi ujemajo po tematiki ali pristopu. Spise je mogoče obravnavati v dveh skupinah, v prvi življenjepise in v drugi preostale spise (ohranjenih je 78) s skupnim imenom *Ethiká* (*Etični spisi*), tradicionalno znane pod latinskim prevedkom *Moralia*. Vendar zadnja skupina poleg moralno-etičnih spisov (praktičnih, ki govorijo o pravilnem ravnanju v različnih situacijah ali o vzgoji, pa tudi bolj teoretičnih)

obsega še politične, filozofske, naravoslovne (npr. o živalski psihologiji, astronomiji, fiziki), teološke, literarnoteoretske in retorične spise. Med literarnoteoretskimi velja omeniti pamflet *O Herodotovi zlobi*, kjer Plutarh kot bojotski lokalpatriot napada zgodovinarja, češ da je favoriziral Atene in nepravilno prikazal politiko Teb v drugi perzijski vojni. Nekaj del, npr. o izrekih znamenitih Špartancev, je osnovanih na zbirkah starožitnosti. *Moralia* so poljudni spisi v obliki diatrib (esejev) in dialogov, brez strokovnega filozofskega žargona; bolj kot na inovativnem razmišljanju in raziskovanju temeljijo na zakladnici tradicionalne učenosti. V njih pride do izraza praktični pomen filozofije v tisti dobi, saj je dajala tudi povsem praktične smernice in odgovore v življenju. Kažeta se avtorjeva človečnost in toplina, npr. v platonskem spisu, v katerem tolaži ženo zaradi hčerkinе smrti, ali v mislih o zakonski skupnosti. Plutarhovo vzporedno zanimanje za Rim in Grčijo, ki je zaznamovalo njegov izbor protagonistov za življenjepise, se odraža tudi v spisih *Moralia*: po eno delo je posvetil izvoru imen, praznikov in šeg vsakega od obeh narodov, v enem pa navaja epizode iz rimske in grške zgodovine, ki so si med seboj podobne.

Življenjepisov se je ohranilo 50. Največji delež zavzemajo *Vzporedni življenjepisi* (*Bíoi parálleloi*), ki so razvrščeni po parih: orisu Grka sledi oris Rimljana, ki ga s prvim družī neka podobnost. Ta je v nekaterih primerih očitna (npr. mitična junaka Tezej in Romul kot ustanovitelja Aten oziroma Rima, Aleksander Veliki in Cezar kot genialna vojskovodja, Demosten in Ciceron kot najboljša govornika), včasih pa privlečena za lase (npr. pri Dionu in Brutu; prvi je bil Platonov učenec, drugi pa prežet z njegovimi nauki, in zato naj bi si bila podobna po ravnanju). V enem primeru gre celo za povezavo dveh parov: špartanska reformatorja Agis in Kleomen imata ustreznika v bratih Tiberiju in Gaju Grakhu. Spis se vedno začne z opisom junakovega porekla, naravnih dispozicij, otroštva in vzgoje. Pripoved je zasnovana kronološko, kljub temu pa ima osrednji del pogosto ohlapno zgradbo, ker avtorja bolj zanima oblikovanje junakovih značajskih lastnosti kakor zaporedje dogodkov. Odlomki o zadnjih letih in smrti so običajno precej dolgi, ker je tu mesto za sklepno moralno vrednotenje. Vsak par se zaključi s primerjavo obeh protagonistov, ki je v nekaj primerih izgubljena. Ohranjenih je 21 enojnih in en dvojni par (46 življenjepisov), medtem ko prvi par manjka. Kronološko zaporedje, v katerem so nastajala Plutarhova dela, je dokaj nejasno, a *Vzporedne življenjepise* gre datirati proti koncu, med letoma 105 in 115.

Prvi življenjepisec, ki je primerjal Rimljane s tujci, je bil že Kornelij

Nepot v 1. stoletju pr. Kr., a Plutarhova sistematična povezava v pare je edinstvena v zahodni literaturi. Očitno je bil njegov namen zblížati ti kulturi in pokazati, da imata obe vzroke za narodni ponos in da se pri obeh kažejo iste lastnosti; Rimljani so namreč imeli občutek kulturne manjvrednosti, Grki pa so trpeli zaradi politične podjarmljenosti. Toda v Plutarhovem času so si Grki že začeli ustvarjati svoj prostor v cesarstvu in se uveljavljati na visokih položajih (tudi on sam je bil zelo spoštovan in je imel več pomembnih služb), tako da so ta občutek odpora začeli preseirati. Drugi Plutarhov namen – tega večkrat poudarja – je moralna vzgoja bralca.

Pod imenom *Vzporedni življenjepisi* pogosto navajajo še ostala štiri ohranjena dela, čeprav v resnici niso pripadala tej seriji. Med njimi sta življenjepisa Otona in Galbe, dveh od štirih rimskih cesarjev, ki so se zvrstili v letih 68–69 po Kr., po Neronovi smrti; to sta edina ostanka Plutarhove serije cesarskih biografij, ki je segala od Avgusta do Vespazijanovega nastopa vlade. Preostala spisa, ki ju je prav tako treba šteti posebej, sta življenjepisa grškega vojskovodje Arata, ki je brez para, in kralja Artakserksa, ki je bil Perzijec (torej ne Grk ali Rimljan). Vemo, da je Plutarh pisal tudi življenjepise pesnikov, filozofov in mitičnih junakov.

Plutarhovi življenjepisi kažejo razvoj biografije, ki je združil elemente enkomija in Platonovo zanimanje za celostno osebnost, potrebno teoretično podlago pa dobil v aristotelski filozofiji. Zapuščina enkomija, kakršen se najde pri Izokratu ali Ksenofontu, je prikazovanje posameznikovih značajskih lastnosti s pomočjo njegovih dejanj.

Enkratni pomen Plutarhových življenjepisov za biografijo kot zvrst je prav v tem, da so edini v celoti ohranjeni primerki literarne biografije, k nastanku katere je s svojo teorijo o etiki pomembno pripomogel Aristotel, k razvoju pa peripatetiki. Od peripatetikov samih, ki so s svojimi spisi v 3. in 2. stoletju pr. Kr. prispevali k razmahu biografije in jo sooblikovali, se namreč ni ohranilo skoraj nič, čeprav imamo v več primerih podatke o glavnih potezah njihovih del. Da je Plutarh naslednik te tradicije, lahko sklepamo iz uporabljenega izrazja in iz konceptov, ki jih izraža eksplicitno ali implicitno. Ker sam ni bil peripatetik, marveč platonik, tako da se v svojih delih sklicuje na Platona in tudi na stoike veliko pogosteje kot na Aristotela, lahko sklepamo, da je peripatetični sistem zaznamoval biografsko zvrst neodvisno od siceršnje filozofske usmerjenosti avtorjev.

Po načelih enkomija in v skladu z Aristotelovim naziranjem, da se značajske lastnosti oblikujejo prek dejanj (sproži jih »patos« ali zunanji vpliv, če ima posameznik v svoji naravi ustrezne dispozicije oziroma zmožnosti,

da je za ta vpliv dovzeten), Plutarh prikazuje značaj posredno skozi dejanja, tako pomembna kot trivialna, in skozi besede protagonista. Tako v življenjepisu Kleomena III., špartanskega kralja in reformatorja iz 3. stoletja pr. Kr., osvetli njegovo skromnost in priljudnost s pripovedovanjem, kako se ni posluževal kraljevskega škrlata in pompa, kako se je vsakemu, ki je kaj želel od njega, osebno posvetil in kako je prirejal povsem preproste obede, ki pa jim je dajalo čar njegovo prijetno pomenkovanje (13).

Zanimanje za posameznikova značaj in življenje sama po sebi, ne zaradi javnih dosežkov – čeprav so slednji predpogoj, da nekdo sploh pride v poštev kot predmet obravnave – se zrcali v Plutarhových opazkah, da so za njuno razumevanje pogosto pomembni malenkostni pripetljaji in izjave, in v njegovem načinu prikaza, saj izpostavlja prav tovrstne podrobnosti. Dihle npr. opozarja, da so v Kleomenovem življenjepisu anekdote in izreki urejeni tako, da se podoba značaja in tudi neke vrste razvoj izrišeta že zgolj na njihovi podlagi (1956, 96–97). Zgodovinsko pomembni dogodki kot npr. bitke so sicer opisani, vendar ne gre za jasen prikaz operacij s točno kronologijo in vzroki, marveč so dogodki izbrani glede na to, ali so pomembni za prikaz Kleomenovih značajskih lastnosti ali za njegovo usodo (nav. delo, 92–93). Za razliko od zgodovinske biografije v modernem smislu Plutarh človeka ne obravnava s stališča, kaj je bilo možno ali normalno v tistem času, marveč je očitno mnenja, da je posameznikovo ravnanje določeno le z njegovim značajem. Dogodke pogosto opisuje dramatično (to je vpliv tragiške smeri v helenističnem zgodovinopisju) ter včasih nekritično.

Na peripatetično podlago Plutarhových spisov lahko sklepamo iz rabe besed in načina prikaza, npr. že omenjene osredotočenosti na dejanja. Omeniti velja še peripatetični nauk o značajskih tipih in načinih življenja, ki je za biografijo pomemben z dveh vidikov. Prvič, omogoča ji status samostojne zvrsti, saj se s tem, ko postane izhodišče opisa posamezna lastnost ali način življenja, težišče preseli z velikih dosežkov, tj. domene enkomistične tradicije, na značaj sam po sebi, tj. v pravo biografijo. Drugič, omogoča enovitost in selektivnost v prikazu. Po drugi strani prinaša nevarnost enostranskosti ali shematizacije, vendar je Plutarh to presegel; njegovi življenjepisi so zelo vsestranski in večplastni, delno tudi zaradi včasih dobesednega povzemanja zgodovinskih virov.

Zanimivo je vprašanje značajskega razvoja v Aristotelovi teoriji in pri Plutarhových junakih. Pojem ni primerljiv z današnjim, saj moderna psihologija z »značajem« razume tako naravne dispozicije kot lastnosti in razmerja med njimi; neki dogodek lahko obstoječo dispozicijo spodbudi,

zatre, izostri ipd. in s tem se značaj spremeni ali razvije. Dispozicije so torej del značaja in podvržene spremembam zaradi zunanjih vplivov. V Aristotelovi teoriji takemu dogodku do neke mere odgovarja »strast« ali *páthos*, ki prav tako pride od zunaj in povzroči spremembo v duši, a tu narava oziroma dispozicija ostane nedotaknjena; ta je le predpogoj, da strast človeka sploh doseže. Z reakcijo na patos nastane in se pokaže etos, ta pa ni značaj v sodobnem pomenu, ki bi obsegal tudi naravne dispozicije, marveč način zadržanja, ki se razvije na njihovi podlagi. O sodobnem razvoju značaja torej ni mogoče govoriti in splošno mnenje je, da antika ni poznala pojma notranjega razvoja. Toda neki razvoj logično pogojuje že sama Aristotelova teorija, saj npr. vrlina nastane z določenim ravnanjem in to ravnanje se mora ponavljati, da postane navada. To vidimo v primeru Demetrija Poliorketa in Marka Antonija, ko Plutarh izpostavi njuno postopno značajsko propadanje. Medtem ko je Demetrij izvorno (2; 4) prikazan v pretežno pozitivni luči, kaže na koncu nekatere povsem nasprotni lastnosti (42). Na začetku torej Plutarh očitno želi opisati značajске zasnove in ne značaja samega (Leo 1901, 186–187).

Plutarhov slog je tekoč in neprisiljen, brez razkazovanja retorične virtuoznosti gradi dolge periode, ki nekoliko spominjajo na živi način govorjenja izobrazenca. Njegova dela so imela velik vpliv v vsej zgodovini. Prvič, Evropi so posredovala vednost o moralnem in kulturnem izročilu antike in vplivala na njene miselne tokove. *Moralia* so veliko brali zlasti cerkveni očetje ter učenjaki v obdobju Bizanca in srednjega veka, imela so velik vpliv v renesansi (tudi na vzgojo), preučevali so jih še mnogi poznejši avtorji kot Montaigne ali Francis Bacon v 16. stoletju. Življenjepise, ki so bili v novem veku bolj znani, pa je sploh prebirala vrsta mislecev in politikov. Drugič, Plutarh je navdihoval književnike in umetnike, saj je npr. Shakespeare snov za več dram (*Koriolan*, *Julij Cezar*, *Timon Atenski*, *Antonij in Kleopatra*) črpal iz njegovih življenjepisov. Ne nazadnje pa njegova dela tudi nam nudijo vrsto stvarnih podatkov o antiki, ki bi jih sicer pogrešali, in vpogled v tedanje življenje, kulturo in miselnost. Ker se je Plutarh pri življenjepisih dokaj tesno naslanjal na najrazličnejše zgodovinarje in tudi za druge spise uporabljal veliko virov, nam omogoča predstavo o besedilih, ki bi bila sicer povsem izgubljena.

N. G.

Literatura: Dihle 1956, Gantar 2000, Hriberšek 2004a,

Hriberšek 2008, Sovrè 1950, Sovrè 1959, Stadter 1992, Sunčič 2014, Sunčič 2015, Tavčar 1973, Ziegler 1957–2000.

ALEKSANDER VELIKI⁴⁹²

1 V tej knjigi hočemo opisati življenje kralja Aleksandra (in Cezarja, ki je potolkel Pompeja). Spričo množice dejstev, ki so nam na voljo, ne bomo za uvod povedali nič drugega, pač pa se opravičili bralcem, naj nam ne zamerijo, če slavnih dejanj naših junakov ne bomo na drobno navajali, marveč jih bomo večidel na kratko pristrigili. Saj ne pišemo zgodovine, marveč življenjepise; povrh tega se krepost ali ničvrednost ne razodevata vselej v najslavnejših dejanjih, temveč osvetlé pogostokrat kako nepomembno opravilo, beseda ali šala značaj nekoga razločneje kakor najbolj krvave bitke, najsilovitejše priprave na vojno in oblege mest.

Kakor namreč slikarji sklepajo na podobnost iz obraznih potez in izraza okoli oči, v katerih se kaže značaj, in ne pripisujejo posebne važnosti drugim delom telesa, tako naj bo dano tudi nam, da se bolj poglobimo v človekovo dušo in po njej upodobimo življenje tega ali onega, opise junaških del in bojov pa prepustimo drugim.

VZPOREDNI ŽIVLJENJEPISI⁴⁹³

Emilij Pavel

Lucij Emilij Pavel (okoli 230–160 pr. Kr.) je leta 168/167 pr. Kr. v tretji makedonski vojni premagal Makedonce pri Pidni. Zatem so Rimljani Makedonijo razdelili na štiri avtonomne pokrajine, leta 146 pr. Kr. pa jo naredili za rimsko provinco.

1 Zgodilo se mi je, da sem se lotil pisanja teh »Življenjepisov« zaradi drugih, vendar zdaj vztrajam in se s tem rad ukvarjam tudi zaradi sebe, ker skušam s pomočjo zgodovine kot v ogledalu urediti svoje življenje in ga napraviti podobno vrlinam, ki so tu opisane. Kajti tisto, kar nastaja, ni nič drugega kakor bližnje občevanje in skupno življenje, ko z dobrodoščico po vrsti pozdravljamo in sprejemamo skozi zgodovino vsakega izmed njih kakor gosta in ga ogledujemo, »kólik in kák je«,⁴⁹⁴ ter jemljemo najznačilnejša in najlepša izmed dejanj, da bi ga spoznali:

⁴⁹² Prevod M. Tavčar (1973).

⁴⁹³ Prevod P. Češarek.

⁴⁹⁴ *Iliada* 24,630: tako se trojanski kralj Priam čudi Ahilu.

»Ah, kakšno radost moreš večjo pridobiti«⁴⁹⁵

– in kakšno učinkovitejšo za izboljšanje značajev? Demokrit pravi, da je treba prositi za to, da bi naleteli le na naklonjene prikazni in iz okolja srečevali takšne, ki so nam sorodne ter ugodne, ne pa zlih in nesrečnih. S tem širi v filozofijo nauk, ki ni resničen in ki zavaja v brezmejna praznoverja. Toda ko se ukvarjamo z zgodovino in družimo s pisanjem, se s sprejemanjem spomina na najboljše in najjimenitnejše ljudi v dušo pripravljamo, da od sebe vedno odbijemo in odvrnemo vse zlo, hudobijo ali prostaštvo, ki nam jih vsiljujejo nujna sestajanja s soljudmi, ter da svoje dobrohotne in blage misli obračamo k najboljšim izmed zgledov. Od njih sem zdaj zate⁴⁹⁶ izbral življenjepisa Korintčana Timoleonta⁴⁹⁷ in Emilija Pavla, mož, ki nista imela samo podobnih nagnjenj, temveč tudi srečno roko pri svojih dejanjih, in pri katerih bo vedno ostal dvom, ali sta svoja največja dela uspešno izvedla bolj zaradi sreče ali modrosti.

Demetriј Poliorket

Demetriј I. Poliorket (»Oblegovalec«, 336–283 pr. Kr.), sin Antigona, Aleksandrovega vojskovodje in kasnejšega satrapa ter kralja, je bil tudi sam makedonski vojskovodja in vladar; udeleževal se je bojov za prevlado v Aleksandrovi državi. Uvod k vzporednima življenjepisoma Demetrija in triumvira Marka Antonija je morda najboljši primer za ujemanje Plutarhovega izrazja in miselnosti s peripatetičnimi nauki, spisa pa sta zanimiva tudi zato, ker je v njiju – za razliko od večine drugih – razmeroma eksplicitno prikazan razvoj oziroma spreminjanje »značaja«. Izbrani odlomki po eni strani prikazujejo nekatere konstante v Demetrijevem značaju, ki se s časom čedalje bolj izrisujejo (na primer nagnjenje do razkošja), po drugi pa spremembo značaja oziroma zadržanja od izrazite priljudnosti do osornosti.

⁴⁹⁵ Verz iz izgubljene Sofoklove drame.

⁴⁹⁶ Ne vemo natančno, koga ima Plutarh v mislih. Na več mestih se obrača na Sosija Seneciona, kateremu je posvetil Vzporedne življenjepise, vendar ne vedno. (Op. prev.)

⁴⁹⁷ Timoleont (okoli 365–okoli 334 pr. Kr.) iz Korinta, prepričan nasprotnik tiranije, je po naročilu svojega mesta leta 345 prišel v Sirakuze, jih osvobodil tirana Dionizija II. in uvedel ustavne reforme. Premagal je Kartažane, nato odstranil tirane tudi v drugih sicilskih mestih in spodbujal preseljevanje iz Grčije na Sicilijo. Njegovi programi so povečevali blagostanje in Sicilci so zelo častili njegov spomin.

1 Zdi se mi, da so tisti, ki so prvi menili, da so umetnosti podobne čutom, precej dobro opazili zmožnost za razločevanje, po kateri smo po naravi sposobni razumevati nasprotja v vsaki vrsti [zaznavanja] enako. To je namreč [umetnostim in čutom] skupno; razhajajo se glede namena razločevanja. Čutno zaznavanje ni nič prikladnejše za razpoznavanje belega kot črnega, niti sladkega kot grenkega, niti mehkega in prožnega kakor trdnega in trdega, temveč je njegova naloga, da sprejema vtise vseh predmetov in da, ko jih sprejme, posreduje nastalo opažanje razumevanju. Umetnosti pa, ki z razumom odbirajo in privajajo, kar je primerno, a se izogibljejo in odvrčajo od tega, kar jim je tuje, opazujejo [eno] vrsto predmetov zaradi njih samih, da pa bi se zavarovale, mimogrede tudi [drugo vrsto]. Zdravniška umetnost mora tako preučiti tudi naravo bolezni in glasbena [umetnost] naravo neskladja, da zmoreta ustvariti nasprotje; najpopolnejše umetnosti – preudarnost, pravičnost in razumnost –, ki ne razsojajo le dobrega, lepega in koristnega, temveč tudi škodljivo, sramotno in krivično, pa ne hvalijo nedolžnosti, ki se kiti z nepoznavanjem zla, marveč jo imajo za neumnost in neznanje tega, kar bi morali predvsem vedeti ljudje, ki hočejo pravilno živeti. Zato so stari Špartanci ob slovesnostih silili helote, da so spili veliko čistega vina, in jih potem vodili na skupne gostije, da so svojim mladeničem pokazali, kaj pomeni biti pijan. Čeprav mislim, da z izprijanjem enih poboljšati druge ni niti malo človeško niti politično modro, morda le ni slabo, če v te zglede vzornih življenj vrinem enega ali dva para tistih mož, ki so življenje preživeli nepremišljeno in postali znameniti po svoji hudobnosti, ko so vladali ali se lotevali velikih podvigov. Vendar ne zaradi zabave – pri Zevsu – ali raznolikosti čtiva za moje bralce: ampak kot je Tebanec Ismenias, ki je svojim učencem kazal dobre in slabe glasbenike na flavti, navadno govoril: »Tako je treba igrati,« in potem zopet: »Tako se ne sme igrati,« in kakor je bil Antigenidas mnenja, da bodo mladeniči z večjim zadovoljstvom prisluhnili dobri flavtistom, če izkusijo tudi slabe, se mi zdi, da bomo bolj vneto tako opazovali kakor tudi posnemali življenja boljših, če nam ne ostanejo nepoznana življenja ničvrednežev in tistih, ki zaslužijo grajo.

Ta knjiga bo torej obsegala življenje Demetrija Poliorketa in imperatorja Antonija, mož, ki sta v največji meri izpričala resničnost Platonovih besed,⁴⁹⁸ da velike osebnosti kažejo tako velike hibe kot velike vrline. Oba sta se enako vdajala telesni ljubezni in pijančevanju, oba sta bila vojaka, oba darežljiva, razsipna in oblastna; njuni usodi sta imeli skladne podobnosti. Kajti ne samo, da sta vse življenje dosegala velike uspehe in trpela velike neuspehe, izvedla mnogo osvajanj in doživela

⁴⁹⁸ Glej Platon, *Država* 6,491E, *Kriton* 44D, *Hipias manjši* 375E. (Op. prev.)

mного porazov, nepričakovano padala in se nenadejano zopet vzpenjala, temveč sta tako tudi končala življenje, eden kot ujetnik sovražnikov, drugi povsem blizu tega, da ga doleti isto.

2 Od dveh sinov torej, ki mu ju je rodila Koragova hči Stratonika, je Antigon enega imenoval Demetriji po svojem bratu, drugega pa Filip po svojem očetu. Tako vsaj pravi večina piscev. Toda nekateri trdijo, da Demetriji ni bil Antigonov sin, temveč nečak; ker mu je še čisto majhnemu umrl oče, mama pa se je takoj zatem poročila z Antigonom, je veljal za Antigonovega sina. Filip, ki je bil nekaj let mlajši od Demetrija, je umrl. Demetriji pa, čeprav visok, ni dosegal očetove velikosti, vendar sta bili njegova postava in lepota obraza občudovanja vredni in izredni, tako da niti enemu kiparju ali slikarju ni uspelo, da bi ga zvesto upodobil. Vključevali sta ljubkost in resnost, dostojanstvo in prikupnost, z mladostno smelostjo pa sta se spojila nekakšen herojski videz in kraljevska vzvišenost, ki bi ju bilo težko posnemati. Tako je bil tudi njegov značaj tak, da je vzbujal ljudem hkrati strah in veselje. Medtem ko je bil v družbi izredno prijeten in je prosti čas preživel ob pijači in razkošnem življenju kot najbolj pomehkužen izmed kraljev, je po drugi strani zopet izkazoval najodločnejšo in najbolj gorečo vztrajnost in marljivost pri delu; spričo tega je med bogovi najbolj občudoval Dioniza, ki je najstrašnejši, ko se vojskuje, a po koncu vojne najzmožnejši, da se ob veselju in uživanju spet prilagodi miru. [...]

4 Da je bil Demetriji v začetku po naravi tako človeški kot družaben, naj za primer povemo naslednje. Ariobarzanov sin Mitridat je bil njegov tovariš in zapen prijatelj enake starosti. Bil je eden Antigonovih dvorjanov, in čeprav ni bil hudoben človek niti ga niso imeli za takšnega, ga je Antigon zaradi nekkih sanj začel sumničiti. Antigonu se je sanjalo, da hodi prek prostranega in čudovitega polja ter seje zlat prah; iz njega je sprva poganjala zlata žetev, a ko se je nekoliko kasneje vrnil, ni videl nič drugega kot strnišče. Žalosten in vznemirjen je [v snu] zaslíšal neke ljudi govoriti, da je Mitridat odšel na Črno morje, potem ko je požel zlato letino. Ves prestrašen zaradi sanj jih je zaupal sinu, potem ko je le-ta prisegel, da bo molčal, in dodal, da je sklenil popolnoma odstraniti in uničiti tega človeka. Ko je Demetriji to slišal, se je zelo razžalostil, in ko je mladenič kot običajno prišel k njemu in z njim preživel prosti čas, si sicer zaradi prisege ni upal spregovoriti niti ga ustno opomniti, temveč je, ko ga je bil postopoma nekoliko odtegnil od prijateljev in sta bila na samem, z ostro konico kopja v zemljo zapisal, medtem ko je ta gledal: »Beži, Mitridat!« Mitridat je razumel [opozorilo] in ponoči zbežal v Kapadokijo. In hitro mu je usoda v resnici izpolnila Antigonove sanje. Postal je namreč gospodar prostranega in krasnega ozemlja ter utemeljil rod pontskih kraljev,

ki so ga Rimljani odpravili neke v osmi generaciji. To je torej primer Demetrijevega naravnega nagnjenja do pravičnosti in preudarnosti. [...]

41 Ko se je od tam⁴⁹⁹ vrnil v Makedonijo, in ker sam po naravi ni bil tak, da bi miroval, videl pa je, da se mu privrženci na bojnih pohodih raje pokoravajo, medtem ko so doma nemirni in prepirljivi, je z vojsko krenil nad Ajtolce. Ko jim je opustošil ozemlje in tamkaj pustil Pantavha s precejšnjim delom svojih sil, je odri-nil nad Pira [epirskega kralja], Pir pa nadenj. A ker sta zgrešila eden drugega, je oni oropal Epir, ta pa je udaril na Pantavha in začel bitko, v kateri sta se spopadla oba poveljnika in si obojestransko zadala rane. Pir je Pantavha zapodil v beg, od ostalih pa jih je mnogo pobil in živih zajel pet tisoč njegovih mož. In to je Demetriju naj-bolj škodovalo: ker Pir ni bil toliko zasovražen zaradi svojih dejanj, kolikor je vzbujal čudenje, ker je največji del [osvajanja] opravil z lastno roko, si je s to bitko pridobil veliko in sijajno ime med Makedonci; in mnogim izmed njih je prišlo na misel reči, da edino v njem od vseh kraljev vidijo sliko Aleksandrove smelosti, medtem ko drugi, še posebej Demetrij, kot na odru le igrajo Aleksandrovo dostojanstvo in oholost. V resnici je bilo okoli Demetrija mnogo teatralnosti, saj ni pretiraval le z oblačenjem in naglavnimi pokrivali, širokokrajnim klobukom z dvema kraljevima opasicama in z zlatom pretkanimi škrlatnimi haljami, temveč je tudi noge obuval v obuvala iz najčistejše škrlatne klobučevine, izvezene z zlatom. Zanj se je veliko časa tkal tudi plašč, prekrasno delo, ki je prikazovalo svet in nebesna telesa; toda ostal je na pol dokončan, ko so se [za Demetrija] razmere spremenile. Plašča si nihče ni upal uporabiti, čeprav v Makedoniji pozneje ni manjkalo prevzetnih kraljev.

42 Ljudi, ki tega niso bili vajeni, ni dražil samo s takimi prizori, ampak sta jih jezila tudi razkošje in način življenja, najbolj pa njegova nedružabnost in nedo-stopnost. Kajti ali ljudem sploh ni dal možnosti, da bi prišli predenj, ali pa je bil do obiskovalcev strog in grob. Tako je neke poslance iz Aten – in do njih mu je bilo več kot do ostalih Helenov – pustil, da so na sprejem čakali dve leti; ko pa je iz Lakedajmona prišel en poslanec, se je razsrdil, ker je smatral, da ga s tem pre-zirajo. A ko je rekel: »Kaj praviš? Lakedajmonci so poslali samo enega poslanca?«, mu je ta duhovito in po špartansko odvrnil: »Da, kralj. K enemu.« Ko se je nekoč, ko je bil na jahanju, zazdelo, da je bolj naklonjen ljudstvu in da mu ni zoprno, če jih posluša, jih je kar nekaj steklo na kup in mu predalo napisane prošnje. Ker je vse sprejel in jih zavil v svoj plašč, so se ljudje vzradostili in ga pospremili. Toda ko je prišel na most, ki prečka Aksij, je razvil plašč in vse prošnje vrgel v reko. To je silno prizadelo Makedonce, ki so menili, da se jih sramoti, ne pa kraljuje nad njimi, ter so se spominjali Filipa [Aleksandrovega očeta] ali poslušali tiste, ki so še

⁴⁹⁹ Iz Aten.

pomnili, kako je bil on v tem pravičen in nepristranski. Ko je nekoč starejša ženska nadlegovala Demetrija, ki je šel mimo, in ga večkrat prosila, naj jo posluša, ji je odgovoril, da nima časa. Ko je ona nato zavpila: »Pa ne bodi kralj!«, ga je to hudo zbadlo. Zamislil se je, se vrnil domov in odložil vse ostalo ter mnogo dni posvetil tistim, ki so želeli, da jih sprejme, začeniši z ono starko.

Nič ne pristoji kralju bolj kot dajanje rozsodb. Kajti Ares je tiran, kot pravi Timotej, toda zakon je po Pindarju kralj nad vsem; tudi Homer pravi, da kralji od Zevsu ne prejemajo oblegovalnih naprav niti z bronom okovanih ladij, temveč »postave«, da jih ščitijo in varujejo; kot Zevsovega zaupnika in učenca ne imenuje najbojevitejšega niti najkrivičnejšega niti najkrvoločnejšega kralja, temveč najpravičnejšega. Nasprotno je Demetriju užival, ko so mu pridajali vzdevke, ki so bili vse kaj drugega kot podobni tistim, ki jih nosi kralj bogov: kajti ta je Zaščitnik in Branitelj mest, Demetriju pa je dobil vzdevek »Oblegovalec mest« [Poliorketés]. Tako je zlo, ki je s pomočjo neuke sile stopilo na mesto dobrega, povezalo krivičnost s slavo.

SVETONIJ

Gaj Svetonij Trankvil se je rodil okoli leta 70 po Kr. kot sin rimskega viteza. Služboval je na sodiščih v Rimu in prijateljeval s Plinijem mlajšim, po katerega posredovanju je od cesarja Trajana prejel *ius trium liberorum*, privilegije, ki so jih bili deležni starši treh ali več otrok, čeprav teh sploh ni imel. Že pod Trajanom se je zaposlil v cesarski administraciji, pod Hadrijanom pa je dobil ugledno službo cesarskega tajnika. Toda leta 121/122 je Hadrijan odpustil njega in prefekta pretorijancev Septicija Klara, ki mu je Svetonij posvetil svoje delo *Življenjepisi cesarjev*, menda zaradi nepriemerne obnašanja do cesarice. O njegovem življenju ni znano kaj dosti več, tudi datuma smrti ne vemo.

Preučeval je najrazličnejše teme: zgodovino in biografijo, starožitnosti (npr. rimski koledar), naravoslovna in jezikoslovna vprašanja. Za njegov pristop je značilno marljivo in skrbno zbiranje nadorbnosti, ni pa imel smisla za širši koncept in povezovanje tega znanja. Pisal je v latinščini in grščini; znanih je precej naslovov, ohranili pa sta se v glavnem le dve deli, obe s področja biografije: *Življenjepisi cesarjev* (*De vita Caesarum*) in delno *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*). Prvo delo obsega osem knjig. Od prve do šeste so posvečene po enemu cesarju (Cezarju, Avgustu, Tiberiju, Kaliguli, Klavdiju in Neronu), sedma in osma pa vsebujeta po

tri krajše življenjepise: v sedmi so opisani Galba, Oton in Vitelij, ki so se zvrstili v enem letu med Neronom in Vespazijanom, v osmi pa cesarji iz flavijske dinastije Vespazijan, Tit in Domicijan. Delo je ohranjeno skoraj v celoti, manjka le uvodno posvetilo Septiciju Klaru in začetni odlomek Cezarjevega življenjepisa.

V delu *O slavnih možeh* je obravnaval rimske književnike in kulturne delavce; kakor pri cesarjih tudi pri teh ni segel do oseb iz svojega časa. Obsegalo je vsaj pet razdelkov: o pesnikih, govornikih, zgodovinpiscih, filozofih ter o »gramatikih« (tj. preučevalcih književnosti) in retorjih. Za vsako disciplino je najprej podal očrt njenega razvoja v Rimu in nato nanizal kratke prikaze njenih predstavnikov. Delno je ohranjen razdelek o gramatikih in retorjih; od življenjepisov pesnikov, ki so prišli do nas v izdajah njihovih del, so zagotovo Svetonijevi spis o Terenciju, Horaciju in Lukanu, od govornikov imamo – nepopolnega – Pasiena Krispa, od zgodovinpiscev pa Plinija starejšega. Vrsto notic iz *O slavnih možeh* je ohranil sv. Hieronim v Evzebijevi *Kroniki*. Iz drugih del obstajajo fragmenti pri kasnejših avtorjih, npr. slovničarjih, komentatorjih, sholiastih in še pri Izidorju Seviljskem (7. stoletje po Kr.), kajti Svetonij je imel velik vpliv.

Svetonij velja za najpomembnejšega rimskega življenjepisca. Pri svoji metodi pisanja se je oprl na tip biografije, ki se je razvil v Aleksandriji v 3. stoletju pr. Kr. in so ga aleksandrijski učenjaki uporabljali zlasti za kratke orise življenja književnikov, kot pomoč pri razlagi njihovega pisanja. To je bil prikaz podatkov, shematično razvrščen po smiselnih kategorijah in podan v preprostem, zgoščenem slogu. Aleksandrijski tip so v antiki uporabljali za življenjepise književnikov in kulturnih delavcev tudi Svetonij sam in še kasnejši avtorji, npr. sestavljavci enciklopedij. Ko pa ga je Svetonij apliciral na življenjepise cesarjev in v osnovno shemo vnesel mnogo obsežnejše gradivo, namreč široko paleto podatkov o tedanjem življenju (npr. o novostih v rimskih cirkusih, običajih pri podeljevanju vojaških odlikovanj, vidikih literarnega in religioznega življenja), je skozi življenjepis zgodovinsko pomembnega posameznika podal tudi širšo sliko dogajanja; tako so njegova dela obveljala za zgodovinopisje in sprožila v tej zvrsti novo smer, cesarsko biografijo, ki je predstavljala zgodovino prek cesarskih življenjepisov. Vendar je bila to prej kulturna zgodovina kot pa zgodovina v pravem pomenu, saj je izpustil mnogo gradiva, ki se ni nanašalo neposredno na protagonista, čeprav bi bilo sicer pomembno kot ozadje za razumevanje človeka na cesarskem položaju. Pač pa je bil njegov izbor gradiva primeren za kulturne delavce, kot je razvidno iz ohranjenih

odlomkov iz dela *O slavnih možeh*, kjer očrta razvoj gramatike in retorike v Rimu ter s tem izriše potrebni kontekst.

Svetonij je v aleksandrijsko formo vnesel nekatere značilne rimske elemente. Tako posveča precej pozornosti prodigijem (nadnaravnim znamenjem), ki so jih v Rimu tradicionalno beležili in vnašali v zgodovinska dela; kakor so se Rimljani v nagrobnih govorih in napisih tradicionalno osredotočali na pokojnikova dela in dosežene časti, ne na zaokrožen oris značaja, tudi on beleži javne službe, ki jih je protagonist opravljal, njegove darove vojakom, gradnje ipd., njegovih dejanj in lastnosti pa ne poveže v enovit prikaz. V rimskem duhu je tudi Svetonijevo prikazovanje povsem individualnih potez, tako slabih kot dobrih; podobno nagnjenje k individualnemu in verističnemu upodabljanju zasledimo v rimski umetnosti, medtem ko je za Grke bolj značilno tipiziranje in idealiziranje.

Shema tovrstnega življenjepisa je bolj ali manj naslednja:

1. Podatki o imenu, rodu, ožji družini protagonista. Svetonij npr. v Tiberijevem življenjepisu posveti 1.–3. poglavje družinama Klavdijcev in Livijcev, iz katerih je cesar izhajal, 4. pa prikazu njegovega očeta.

2. Rojstvo, kraj in čas rojstva.

3. Kronološko prikazana otroštvo in življenje do najbolj ustvarjalne dobe pri književnikih oziroma do nastopa oblasti pri cesarjih.

Glavni del je urejen nekronološko, po kategorijah:

4. Dejavnost. Pri cesarjih so to npr. razni odloki, javne gradnje; vojaškim dogodkom Svetonij ne namenja velike vloge.

5. Prikaz osebnosti. Pri teh dveh kategorijah lahko avtor za cesarje, v katerih delovanju je razvidna neka prelomnica, vpelje še dodatno delitev na dobro in slabo dobo (tako pri Tiberiju, Kaliguli, Neronu).

6. Povratek h kronološkemu prikazu za dogodke pred smrtjo in smrt; Svetonij pri cesarjih opisuje tudi znamenja, ki napovedujejo smrt.

7. Pri pesnikih kasnejša usoda njihovih spisov, pri cesarjih pa dogodki v Rimu po njihovi smrti in oporoka.

Druge kategorije so še zunanji videz, odnos do religije in – za cesarje – znanstveno in umetniško udejstvovanje.

Ta shematični pristop je sicer uporaben za urejanje gradiva, ima pa pomanjkljivosti tako za prikaz zgodovinskega dogajanja kot protagonista-vega značaja. Tako pri cesarskih življenjepisih ni vselej jasna kronološka in vzročna povezava med dogodki: po Svetonijevi pripovedi sodeč naj bi npr. Tiberij odpotoval in se naposled ustalil na otoku Capri po oziroma

zaradi smrti svojih sinov, vendar je v resnici eden umrl leta 19 in drugi 23, Tiberij pa se je umaknil šele leta 26/27. Shematiziranje tudi ne omogoča koherentne podobe o človekovem značaju in razvoju, zaradi prepletanja kronološkega pristopa z nekronološkim prihaja do zmede in notranjih nasprotij. To se kaže npr. pri Tiberiju in Kaliguli, kjer avtor najprej našteva »dobra« in nato »slaba« dejanja (pri Tiberiju je prelomnica njegov umik na Capri v 41. in 42. poglavju, medtem ko v *Kaliguli* 22 avtor odpravi prehod z besedami: »Toliko o Kaliguli kot knezu, zdaj pa je treba pripovedovati o njem kot pošasti.«).

Veliko nasprotujočih si podatkov ostaja nerazloženih in neuskklajenih, pogosto manjkajo kronološke indikacije. Primer za pobijanje lastnih prejšnjih trditev je poročilo o Kaligulovem ravnanju z zapisniki s procesov, na katerih so bili pod Tiberijem obsojeni njegova mati in brata. Svetonij v 15. poglavju piše, da je dal cesar vse te listine prinesiti na Forum in sežgati, da se tistim, ki so bili soudeleženi kot priče ali ovaduhi, ne bi bilo treba bati njegovega maščevanja; v 30. pa beremo, da se je le pretvarjal, da jih je sežgal, in je z njimi kasneje večkrat napadal senatorje. Kljub temu je sežig v 15. poglavju naveden kot dejstvo. Tako negativni del večkrat poseže nazaj v pozitivnega in postavi začetno sliko na laž.

Svetonij je za svoje življenjepise zbral množico virov in gradiva. Na splošno ni kritičen, čeprav npr. iz njegovega pretresanja nasprotujočih si poročil o Kaligulovem rojstnem kraju (*Kaligula* 8) vidimo, da je bil kritične presoje zmožen. V glavnem pa le niza podatke iz virov, ki med seboj niso vselej usklajeni. Vrednost virov izenačuje, tako da vključuje podatke iz drugih avtorjev, avtentične listine (odloke, pisma), pa vse do anonimnih pamfletov, epigramov, čenč in vulgarnih anekdot; pogoste so npr. take o seksualnih ekscesih. Kar zadeva listine, citira v prvih treh cesarskih življenjepisih veliko primarnih virov, zlasti Avgustovo korespondenco. Da jo pozna iz prve roke, jasno pokaže v 87. in 88. poglavju cesarjevega življenjepisa. Tu navaja pogoste fraze in posebnosti v rabi besed, ki se pojavljajo v njegovih pismih, posebnosti v ortografiji, celo ključ njegove skrivne pisave. Največ takih citatov in najnatančnejše podatke najdemo v življenjepisih zgodnejših cesarjev in ne Svetoniju časovno bližjih Flavijcev, kot bi pričakovali; morda v času, ko je pisal o slednjih, ni imel več dostopa do cesarskega arhiva.

Svetonijev slog je zgoščen, stvaren in preprost; te značilnosti so danes cenjene, v antiki pa so pomenile odstopanje od literarne produkcije. Netipična za tisto dobo je tudi odsotnost moraliziranja in političnega gledišča.

Zanimivo je njegovo besedišče: ker si ne prizadeva za enotnost, prevzema izraze iz virov (slednje včasih dobesedno prepisuje), med drugim tudi uradno izrazje, grške citate in razne neobičajne besede. Pomembna novost v njegovem načinu predstavitve je sorazmerna nepristranskost, saj o protagonistih na stvaren način podaja pozitivne in negativne nadrobnosti.

Njegova vpliv in priljubljenost sta bila izjemna ne le v antiki, marveč tudi kasneje. Sprožil je novo smer zgodovinopisja v obliki življenjepisov, ki se je ohranila do sodobnosti. Njegovo shemo so prevzeli številni posnemovalci, tako tudi krščanski biografi (npr. avtor življenjepisa škofa Ambrozija ter sv. Hieronim v svojem prikazu krščanskih piscev) in v srednjem veku Einhard, življenjepisec Karla Velikega; prek njega je Svetonijev vpliv segel vse do Petrarke in renesanse. Za nas je veliki pomen njegovih spisov v tem, da prinašajo vrsto informacij s področja kulturnega, literarnega in celo znanstvenega razvoja, ki jih drugje ni najti; ker pa vrednost virov zelo niha, je potrebna previdnost.

N. G.

Literatura: Döpp 1972, Lounsbury 1987, Roth 1858, Šmit 1960.

ŽIVLJENJEPISI CESARJEV

Kaligula⁵⁰⁰

16. in 21. poglavje sodita v pozitivni del o Kaliguli, 37. in 38. pa v negativnega; v obeh delih so prikazane dejavnosti na istih področjih, namreč v finančnih ukrepih in gradnjah, toda nepovezano in vsakič v drugačni luči, čeprav bi se podatki morda dali združiti v enotno sliko. Opis Kaligulove zapravljivosti in obenem pohlepa, z novimi davki vred, se vleče še do 42. poglavja.

16,3–4 Čeprav je bila Tiberijeva oporoka razveljavljena, je vendar Kaligula pošteno in brez kakega izvijanja v gotovini izplačal tako volila iz te oporoke kakor volila iz oporoke Julije Avguste, ki jo je bil Tiberij ignoriral.⁵⁰¹ Italiji je odpisal polodstotni davek, ki se je plačeval od izkupička na dražbah. Mnogim je povrnil škodo, ki so jo utrpeli zaradi požarov. Vsem kraljem, ki jim je vrnil prestol, je vrnil tudi ves dohodek od davkov in osebne dohodke za nazaj. Tako je na primer komagenskem kralju Antiohu vrnil sto milijonov sestercijev, ki so se bili stekli v državno blagajno.

⁵⁰⁰ Besedilo je povzeto po Šmitovem prevodu, s popravki N. Grošelj.

⁵⁰¹ Prim. *Tiberij* 51. Mišljena je Livija, Tiberijeva mati in žena cesarja Avgusta, ki je bila na Avgustovo željo sprejeta v rod Julijcev in je dobila ime Julija Avgusta.

Da bi kar se da očitno pokazal, kako podpira sleherno plemenito dejanje, je podaril neki osvobojenki, ki tudi med najhujšimi mukami na natezalnici ni ničesar priznala o zločinu svojega patrona, 800.000 sestercijev. Zato mu je senat med drugimi častmi s posebnim odlokom podelil zlat ščit, ki naj bi ga svečeniški zbori nesli vsako leto ob določenem dnevu v spremstvu senata na Kapitol, medtem ko bi dečki in deklice iz najuglednejših družin v zborni pesmi peli hvalnico njegovim krepostim. Hkrati so sprejeli sklep, naj se dan, ko je Kaligula prevzel oblast, imenuje Parilije; to naj bi bil znak, da je bil Rim tega dne v drugo zgrajen.⁵⁰² [...]

21 Kaligula je dal dograditi Avgustovo svetišče in Pompejevo gledališče, stavbi, ki so ju za Tiberija zgradili le napol. Sam je pričel graditi vodovod v okolici Tiburja in amfiteater poleg Septe [ograda, v kateri je rimski narod glasoval] na Marsovem polju; njegov naslednik Klavdij je prvi objekt dokončal, drugega opustil. V Sirakuzah je dal obnoviti od starosti porušeno mestno obzidje, prav tako svetišča. Sklenil je tudi, da bo spet zgradil Polikratov kraljevski dvor na otoku Samosu, dogradil Didimej⁵⁰³ v Miletu in na vrhu Alp sezidal mesto, predvsem pa prekopal Korintsko ožino; že je bil poslal tja nekega svojega primipilara [stotnika prvega manipula triarjev, tj. starih in preizkušenih vojakov], da bi opravil potrebne meritve. [...]

37 Za razkošje je toliko razdal, da je v iznajdljivosti prekosal vse razsipnike na svetu. Izmislil si je nove vrste kopeli in najbolj nenaravne jedi in pojedine. Tako se je na primer kopal v toplih in mrzlih dišavah in pil najdražje, v kisu raztopljene bisere, pred goste pa je postavljal kruh in jedi iz zlata. Govoril je: »Ne moreš biti obenem varčen in cesar.« Še več, več dni je s strehe Julijeve bazilike metal ljudstvu znatne vsote kovanega denarja. Zgraditi je dal liburnijske ladje z desetimi vrstami veslaških klopj,⁵⁰⁴ ki so imele z žlahtnim kamenjem obložene krme in pisana jadra, znotraj pa zelo prostorne bazene s toplo vodo, stebriščne dvorane in jedilnice, razen tega pa najrazličnejše vrste vinske trte in sadnega drevja. Na takšnih ladjah je že za dne ležal za mizo ter med pesmijo in ob zvokih glasbe plul ob kampanjski obali.

Pri graditvi palač in vil je pretiraval brez vsakršne razsodnosti. Najbolj vroče si je želel izpeljati tisto, kar je veljalo za neizvedljivo. Zaradi tega je ukazal graditi nasipe tam, kjer je bilo morje nemirno in globoko, klesati v pečine iz najtršega

⁵⁰² Praznik parilije (*Parilia*) je bil posvečen Pales, rimskemu božanstvu čred in pastirjev. Slavili so ga 21. aprila, ki naj bi bil po izročilu rojstni dan Rima.

⁵⁰³ Apolonovo svetišče v kraju Didima pri Miletu; Apolon, ki so ga tam častili, se je po kraju imenoval »didimajski«, njegovo svetišče pa Didimajon oziroma Didimej.

⁵⁰⁴ Liburnijske ladje so bile sicer znane po svoji lahkosti in urnosti in temu ustrezno majhne, tako da so navadno imele le eno ali dve vrsti veslaških klopj.

kamenja, zasipavati doline in jih izravnovati z griči, gričem pa odstranjevati vrhove in jih izravnovati z dolinami. Vse to so delali nenavadno naglo, kajti vsako zakasnitev je kaznoval s smrtjo. Skratka: še preden je minilo leto dni, je Kaligula potratil razen ogromnega drugega premoženja tudi vseh 2.700 milijonov sestercijev, ki jih je bil zapustil Tiberij Cezar.

38 Popolnoma suh in brez sredstev se je Kaligula polotil ropanja, in sicer z najskrbneje izbranimi lažnimi obtožbami, dražbami in davki. Tako je odrekel rimske državljske pravice vsem, katerih predniki so si jih pridobili zase in za svoje potomce; izvzel je samo neposredne sinove. Trdil je namreč, da se beseda potomec ne sme uporabljati za potomce po prvem kolenu. Ko so mu pokazali listine, ki sta jih izdala božanska cesarja Julij [Cezar] in Avgust, jih je Kaligula na kratko odpravil kot zastarele in neveljavne. Če je kdo po zadnji cenitvi kakor koli povečal svoje imetje, ga je obtožil zaradi lažne prijave premoženja. Oporoke primipilarjev, ki niso od začetka Tiberijeve vlade ničesar zapustili niti Tiberiju niti njemu, je razveljavil kot nehvaležne. Kot neveljavne in brez podlage je razveljavil tudi oporoke takih ljudi, o katerih je kdo izjavil, češ da so nameravali postaviti za svojega dediča cesarja. Zaradi strahu so ga zdaj že neznani ljudje javno uvrščali kot dediča med svoje prijatelje in starši med svoje otroke. Za takšne je rekel, da ga imajo za norca, ker po taki izjavi še naprej živijo, in je mnogim izmed njih poslal zastrupljene pribojške. V takih primerih je sam vodil zapuščinsko razpravo, in sicer tako, da je vnaprej določil vsoto, ki jo je nameraval doseči pri obravnavi. Vedno je odnehal šele tedaj, ko je to vsoto dosegel. Ker ni trpel niti najmanjšega zavlačevanja, je nekoč z eno samo sodbo obsodil nad štirideset osumljencev, ki so bili obtoženi zaradi popolnoma različnih prekrškov, Cezoniji [ženi] pa se je pohvalil, ko se je prebudila, češ kakšno delo je opravil med njenim opoldanskim spanjem.

Nekoč je priredil dražbo, na kateri je razstavil in prodajal kramo, ki mu je ostala od gledaliških predstav. Sam je izkliceval cene in jih dvigal tako dolgo, da so si nekateri ljudje, ki so jih prisilili, da so za neznanske vsote kupili nekatere predmete in tako izgubili vse svoje imetje, prerezali žile. Znan je tudi tale primer: Ko je Aponij Saturnin med neko dražbo zadremal na klopi, je Kaligula opozoril izklicevalca, naj nikar ne prezre moža pretorskega stanu, ki mu ves čas prikimava. Nato so tako dolgo dvigali ceno, da so nazadnje možaku, ki ni imel o tem niti pojma, prodali trinajst gladiatorjev za devet milijonov sestercijev.

O SLAVNIH MOŽEH

Horacijev življenjepis⁵⁰⁵

Kvint Horacij Flak (65–8 pr. Kr.) je eden najpomembnejših rimskih pesnikov. Njegova dela so naslednja: *Epode*, *Satire* ali *Pomenki* v dveh knjigah, *Ode* ali *Pesmi* v štirih knjigah, *Stoletna pesem* (za priložnost slovesnih »stoletnih iger«) in naposled *Pisma* (tudi ta so včasih omenjena kot *Pomenki*) v dveh knjigah; med slednjimi je tudi *Pismo o pesništvu*. Zanimivo je, da v Svetonijevem življenjepisnem seznam del manjka; verjetno jih je izpustil gramatik, ki je življenjepis pripojil komentarju Horacijevih pesmi in se mu je zdelo odveč, da bi na začetku izdanih del ta še posebej naštevati.

Kvint Horacij Flak je bil po rodu iz Venuzije. Njegov oče je bil, kot poroča sam, osvobojenec in posrednik na dražbah (v resnici pa je veljalo prepričanje, da je bil prodajalec nasoljenih rib, ker je Horaciju nekdo v prepiru oponesel: »Kolikokrat sem jaz videl tvojega očeta, da se je usekaval v roko!«). Ko ga je Mark Brut kot poveljnik pritegnil v bitko pri Filipih, je opravljal službo vojaškega tribuna; ko pa je bila njegova stran poražena, si je izprosil odpuščanje in našel službo kot pisar v kvestorjevem uradu. Najprej si je pridobil Mecenata,⁵⁰⁶ kmalu pa še Avgusta, in oba sta gojila do njega nemajhno prijateljstvo. Kako rad ga je imel Mecenat, dovolj jasno izpričuje z naslednjim epigramom:

Dragi Horacij, če nimam
te rajši od samega sebe,
naj bo še res, da sem suhčen
kot kilavo mulino žrêbe!

Še veliko bolj pa to dokazuje v svoji oporoki, v kateri je na Avgusta naslovil ta dodatek: »Misli na Horacija Flaka kakor na mene samega!« Avgust mu je ponudil tudi mesto zasebnega tajnika. To pripoveduje v pismu Mecenatu: »Prej sem sam zmožeg pisati pisma prijateljem, zdaj pa sem prezaposlen in slabega zdravja, zato bi ti rad speljal našega Horacija. Naj torej pride od tvoje zajedalske mize k moji kraljevski in mi pomaga pri pisanju pisem.« Celo ko je Horacij to odklonil, ni bil nanj prav nič jezen, niti ga ni nehal obsipati s prijateljstvom. Ohranjena so pisma,

⁵⁰⁵ Prevod N. Grošelj.

⁵⁰⁶ Svetovalec cesarja Avgusta in najslavnejši rimski pokrovitelj književnikov (iz njegovega imena se je razvil izraz »mecen«). V njegov literarni krog so sodili znameniti pesniki kot Horacij, Vergilij in Propercij. Tudi sam je pisal poezijo in prozo.

iz katerih prilagam nekaj odlomkov kot dokaz: »Uveljavljaj no pri meni kakšne pravice, kakor če bi sedel z mano vsak dan za isto mizo; ravnal bi čisto prav in nič zaletavo, ker sem si želel takega odnosa med nama, če bi ga tvoje zdravje dopuščalo.« In spet: »V kakšnem spominu te imam, boš lahko slišal tudi od našega Septimija; po naključju sem te omenil, ko je bil poleg. Tudi če si ti oholo zavrnil moje prijateljstvo, ti namreč jaz zato ne bom vrnil milo za drago.« Poleg tega ga med drugimi šalami rad imenuje »korenjačka in prav ljubkega možička«; podaril mu je zdaj to, zdaj ono. O njegovih pesmih je imel tako visoko mnenje in bil tako prepričan o njihovi večni slavi, da mu ni naložil le, naj zloži Stoletno pesem, marveč tudi, naj proslavi zmago njegovih pastorkov Tiberija in Druza nad Vindeliki [germanskim plemenom]; prisilil ga je, da je zaradi tega trem knjigam Pesmi po dolgem premoru dodal še četrto. Ko je bral neke njegove Pomenke [tj. prvo knjigo Pisem in v njih ni bil omenjen, se je takole pritožil: »Vedi, da sem hud nate, ker se v večini takšnih pesmi ne pogovarjaš predvsem z mano; ali se bojiš, da ti bodo zanamci šteli v sramoto, če se bo videlo, da si moj prijatelj?« Horacij mu je spesnil eklogo,⁵⁰⁷ ki se začinja takole:

Toliko težkih bremen si nalagaš in sam jih prenašaš,
z mečem Italijo braniš, ji žlahtnejše vlivaš vrline,
nove zakone deliš – saj škodil bi javni blaginji,
Cezar, ko kradel bi čas dragoceni ti z dolgim klepetom.

Bil je majhne in zajetne postave, kakor ga opisujejo njegove lastne Satire⁵⁰⁸ in naslednje Avgustovo pismo: »Onizij mi je prinesel tvojo knjižico, s katero si se mi tako rekoč opravičil in sem jo zato vzel za dobro, kakor je že drobcena. Vse pa se mi dozdeva, da se bojiš, da bi bile tvoje knjižice večje, kot si sam; toda tebi manjka višina, nikakor pa širina. Zato bo prav, če boš pisal v obliki vinskega vrčka; potem bo tvoji knjižni svitek lepo nabrekel, tako kakor tvoj trebušček.«

V erotičnih zadevah je bil menda precej razvraten; baje je namreč namestil cipe v sobi z ogledali, tako da se mu je, kamor koli je pogledal, zrcalila podoba spolnega akta. Največ časa je prebil v odmaknjenosti svojega sabinskega ali tiburskega posestva; njegovo hišo kažejo v bližini Tiburnovega gaja.⁵⁰⁹ V roke so mi prišle elegije pod njegovim imenom in pismo v prozi, v katerem naj bi se pripo-

⁵⁰⁷ Mišljeno je prvo pismo v drugi knjigi *Pisem* (*Epist.* 2,1).

⁵⁰⁸ Pravzaprav *Pisma*, namreč *Epist.* 1,20,24–25 in 1,4,15.

⁵⁰⁹ V Tiburju (današnji Tivoli), prijetnem kraju vzhodno od Rima, so imeli mnogi rimski bogataši poletne vile, kamor so se umaknili pred vročino. Tiburn je bil eden izmed treh mitičnih ustanoviteljev Tiburja.

ročal Mecenatu, vendar mislim, da je oboje nepristno; elegije so namreč cenene, pismo pa nejasno, in nejasnost nikakor ni bila njegova hiba.

Rodil se je šestega dne pred decembrskimi idami [8. decembra], ko sta bila konzula Lucij Kota in Lucij Torkvat, umrl pa petega pred decembrskimi kalendami [27. novembra], ko sta bila konzula Gaj Marcij Cenzorin in Gaj Azinij Gal, po svojem devetinpetdesetem letu.⁵¹⁰ Za svojega dediča je pred pričami imenoval Avgusta, ker je bil tako hudo bolan, da ni zmožal pritisniti pečata na tablice z oporoko. Pokopan je bil na koncu eskviljskega polja blizu Mecenatove gomile.

PISCI CESARSKE ZGODOVINE

Z naslovom *Scriptores Historiae Augustae* (*Pisci cesarske zgodovine*) danes označujemo edino ohranjeno delo, ki sklenjeno prikazuje zgodovino vladarskih oseb od začetka 2. stoletja po Kr. do konca 3. stoletja. To je zbirka življenjepisov, ki obsega 30 spisov, oseb, ki so v njih dejansko obravnavane, pa je še več, kajti isti spis včasih združuje po več življenjepisov, če so si protagonisti v sorodu (npr. dva Maksimina, trije Gordijani) ali če so si kronološko blizu (npr. trideset »tiranov« oziroma uzurpatorjev in pretendentov na prestol v obdobju cesarja Galiena). Zbirka se prične s Hadrijanom, ki je vladal med letoma 117 in 138, konča pa z Numerijanom, ki je umrl leta 284 in ga je nasledil Dioklecijan, vendar poleg cesarjev na oblasti, t. i. »avgustov«, obravnava iz tega obdobja tudi »tirane« – pretendente ter uzurpatorje – in »cezarje« ali tiste, ki so jih avgusti določili za svoje naslednike. (Imeni Cezar in Avgust so si privzemali cesarji od Avgusta dalje in postali sta sinonim za vladarski naziv, pod Hadrijanom pa je prišlo do razločevanja, tako da je imel vladajoči cesar naziv Cezar Avgust, medtem ko se je njegov sin oziroma predvideni naslednik imenoval Cezar.) Posledica tega pristopa so podvajanja v prvi polovici korpusa. Slednjo je namreč glede na tematiko, uporabljene vire in točnost mogoče razdeliti na »glavne« življenjepise, ki obravnavajo cesarje, in »stranske«, ki opisujejo njihove manj pomembne sovladarje, predvidene naslednike ali tekmece in so slabše kvalitete. Kjer »glavnemu« življenjepisniku sledi kakega cesarja sledi ustreznemu »stranski« življenjepis, ta prinaša skoraj isto zgodovinsko gradivo, le da v predelani in

⁵¹⁰ Ta številka očitno ni točna.

napihnjeni obliki, podprti z anekdotami, govori, pismi, verzi; posamezni odlomki so včasih skoraj prepisani iz cesarskega življenjepisa.

Ob vsakem spisu je naveden domnevni avtor. Le-teh je šest:

- Elij Sparcijan (sedem spisov: o Hadrijanu, Eliju, Didiju Julijanu, Septimiju Severu, Pesceniju Nigru, Karakali in Geti),
- Julij Kapitolin (devet spisov: o Antoninu Piju, Marku Avreliju, Luciju Veru, Pertinaksu, Klodiju Albinu, Opeliju Makrinu, obeh Maksimih, treh Gordijanih in o Maksimu ter Balbinu),
- Vulkacij Galikan (o Avidiju Kasiju),
- Elij Lampridij (štirje spisi: o Komodu, Diadumenijanu, Elagabalu in Severu Aleksandru),
- Trebelij Polion (prva dela manjkajo, deloma je ohranjen spis o dveh Valerijanih, v celoti pa tri dela: o dveh Galienih, tridesetih tiranih in Klavdiju) in
- Flavij Vopisk (pet spisov: o Avrelijanu, Tacitu, Probu, o Firmu in še treh tiranih – Saturninu, Prokulu in Bonozu – ter o Karu in njegovih sinovih Karinu in Numerijanu).

Na imena teh avtorjev naletimo le v *Cesarski zgodovini*. Spisi, pripisani prvim štirim, si sledijo mešano, zadnja dva pa tvorita vsak svoj sklop.

Na osnovi posvetil v življenjepisih, med katerimi so nekatera naslovljena na cesarja Dioklecijana, spet druga pa na Konstantina, kot tudi na osnovi drugih omemb teh dveh cesarjev, so nastanek *Cesarske zgodovine* tradicionalno umeščali na začetek 4. stoletja po Kr.: deloma pred leto 305, ko se je Dioklecijan upokojil, deloma po letu 324, ko je zavladal Konstantin.

Gradivo je urejeno na podoben način kot Svetonijevi življenjepisi: ni povezano v enovito kompozicijo, temveč razporejeno po rubrikah, kot so: poreklo obravnavane osebe, njeno življenje pred nastopom vlade, politika in dogodki za časa njenega vladanja, značajske lastnosti, smrt, zunanji videz in posmrtni časti.

Navidez podobna Svetonijevi je še ena metoda, ki se pojavlja v zbirki in skupaj z drugimi potvorbami zmanjšuje verodostojnost podatkov. Svetonij je namreč rad vključeval govorce in anekdote, pa tudi (za zgodnejše vladarje) navajal listine iz cesarskih arhivov, do katerih je imel dostop, dokler je bil Hadrijanov tajnik. Vključevanje listin in kopičenje zgodbic iz zasebnega življenja so povzeli tudi drugi, denimo Marij Maksim, ki je spisal življenjepise cesarjev od Nerve do Elagabala ali Severa Aleksandra in navajal listine ne le v tekočem besedilu, temveč tudi v dodatkih; *Cesarska zgodovina* se večkrat sklicuje nanj. Zelo verjetno pa so bili v teh primerih

dokumenti večinoma izmišljeni – ne le govori, za katere je bilo to v antičnem zgodovinoписju v navadi, temveč tudi pisma, odloki ipd. *Cesarska zgodovina* vsebuje okoli 150 lažnih »dokumentov«, vštevši 68 pisem, 60 govorov in predlogov ljudstvu ali senatu in 20 senatovih odlokov ter »dobesednih« vzklikov senatorjev. Primer slednjega je navedek, kako naj bi ob Tacitovih (vladal 275–276) ugovorih, češ da je prestar, da bi postal cesar, po desetkrat zaklicali: »Tudi Trajan / Hadrijan / Antonin je prišel na oblast v starosti!« (*Tac.* 5,1). Največ (lažne) dokumentacije – 59 t. i. dokumentov v petih življenjepisih – je pri Vopisku, ki prinaša tudi največ podrobnosti iz zasebnega življenja, medtem ko je v zgodnejših »glavnih« življenjepisih (tj. cesarjev od Hadrijana do Karakale) skoraj ni. Nepristnost je mogoče razpoznati tako iz slogovnih posebnosti, ki se ujemajo s preostalim besedilom v spisu, kot iz namena, ki je isti kot v preostanku spisa (npr. povečevanje določenega posameznika), in iz zgodovinskih napak, ki bi se v pristnem dokumentu seveda ne pojavile.

Zbirka nakazuje tudi politično stališče, ki je konvencionalno in nima osrednje vloge: cenjeni lastnosti sta disciplina in prizanesljivost; razvidna sta spoštovanje do senata in naklonjenost tradiciji ter poganstvu; večkrat se pojavlja misel, da je nasledstvo na podlagi osebnih odlik boljše kakor krvno nasledstvo.

Kljub pogosto trivialni vsebini in napakam je bila *Cesarska zgodovina* v rabi ves čas. V antiki in srednjem veku so jo prepisovali in občasno uporabljali kot zgodovinski vir. V humanizmu je bila sicer bolj predmet besedilne kritike in komentarjev in v pozni renesansi so črpali iz nje bolj bežne informacije, toda v 17. stoletju je spet postala pomemben vir za podatke o 2. in 3. stoletju, čeprav je bilo obenem jasno, da vsebuje veliko napak. Status zgodovinskega vira (ki ga je sicer treba jemati z rezervo) je zlasti za obdobja oziroma osebe, ki niso poznane iz drugih virov, ohranila do konca 19. stoletja. Tedaj so študije ob sestavljanju leksikona oseb iz 1.–3. stoletja po Kr. (*Prosopographia Imperii Romani*) pokazale, da je denimo življenjepis Avidija Kasija povsem nezanesljiv in da je rodovnik, po katerem naj bi bil oče cesarja Konstantina pranečak cesarja Klavdija (vladal 268–270), lažen. Seveda je zelo težko določiti, kaj je verodostojno in kaj ne; zdi se, da so življenjepisi cesarjev od Hadrijana do Karakale precej zanesljivi, medtem ko vsebujejo sočasni »stranski« in kasnejši življenjepisi veliko več trivialnih zgodb in izmišljij. Poleg vsebine pa sta prišla pod vprašaj tudi avtorstvo in datacija, saj je v zvezi s tem več problemov. Prvi štirje avtorji na primer trdijo, da imajo v načrtu ali delno že tudi izdelane

življenjepise za celo vrsto cesarjev, trije – Sparcijan, Galikan in Lamprij – omenjajo tudi življenjepise tiranov. Če so bili to sodobniki, ki so napisali toliko paralelnih življenjepisov, kdo je med njimi naredil izbor za pričujočo zbirko? Nenavadno je tudi, da Sparcijan in Kapitolin posvečata nekaj del Dioklecianu in nekaj Konstantinu, kar bi pomenilo, da sta oba ustvarjala v razponu okoli 20 let. Razen tega spisi ne kažejo le podobnosti v zgradbi (to bi bilo moč pripisati skupnemu vzoru), marveč tudi v jeziku.

Naslednji problem je datacija, saj naj bi nekateri uporabljeni tehnični izrazi v zvezi z administracijo prišli v splošno rabo šele konec 4. stoletja. Med izmišljenimi osebami najdemo pripadnike družin, ki so postale pomembne v drugi polovici tega stoletja, prej pa ne. Nadalje so nekateri odlomki identični z odlomki iz avtorjev (Evtropij, Avrelij Viktor), ki so pisali v tretji četrtini 4. stoletja.

Na podlagi svojega študija pri leksikonu oseb *Prosopographia* je Hermann Dessau analiziral takšne nedoslednosti in postavil tezo, da *Cesar-ska zgodovina* ne zavaja le vsebinsko, marveč tudi glede podatkov o sami sebi, saj naj ne bi bila delo šestih avtorjev z začetka, temveč enega samega s konca 4. stoletja. Vprašanje avtorstva in datacije še vedno ni razčiščeno, prav tako je problematično rekonstruiranje virov, ki naj bi bili uporabljeni za posamezne dele zbirke. Omenjenih je veliko, vendar so po sodobnih dognanjih pogosto izmišljeni; po Symeu je takih kar 35 (1971, 1). Sodobnejši avtorji se večinoma nagibajo k neki različici Dessauove teorije o enem avtorju s konca 4. stoletja, tako tudi Mellor (1988, 9; 493) in Syme (1971); slednji v nasprotju z večino preučevalcev, ki iščejo politični, javni motiv za takšno potvorbo, meni, da gre za duhovito igračkanje visoko izobraženega avtorja in za delo, ki je blizu historični romanci.

Syme dokazuje, da si je mogoče na podlagi dela kot celote izdelati predstavo o avtorju in njegovih metodah. Dejstvo, da se biografije oziroma skupine biografij med seboj razlikujejo po gradivu, virih, načinu predstavitve, namenu in tudi po prevladujočem slogu, razlaga s tem, da avtor ponekod (v zgodnejših »glavnih« življenjepisih) predvsem kompilira podatke, v »stranskih« in kasnejših življenjepisih pa se čedalje bolj prepušča izmišljijam in retoričnim prijemom, pri čemer doseže vrh na koncu z Vopiskovimi spisi. Razkazuje svojo učenost in se pretvarja, da uporablja znanstvene metode, ko navaja obsežno »dokumentacijo«, graja razne druge pisce ali fingira pomisleke ob določenih podatkih. Kaže izrazito nagnjenje do literature, saj pogosto navaja, da so njegovi protagonisti sami pisali književna dela ali se družili z literati, vpleta navedke in aluzije na odlomke

iz književnosti itd. O biografovem delu govori s spoštovanjem in celo namiguje, da biografi po verodostojnosti prekašajo zgodovinarje z njihovo literarno obarvanostjo (*Prob.* 2,7). Ima smisel za humor in vključuje šale (seveda je po Symeovem prepričanju že samo delo ena sama potegavščina).

Pri kompoziciji se po splošnem mnenju kažejo hude pomanjkljivosti, saj avtor isti osebi večkrat pripiše nasprotujoče si značajske lastnosti, pri kompiliranju podatkov kaže neskrbnost in naglico, pogosto nespretno krajša ali vriva odlomke in na koncu dodaja gradivo. Syme pa kljub temu meni, da ima literarni talent, ki se kaže v senatorskih govorih, dramatičnih kontrastih in predvsem v povezavah in medsebojnih aluzijah, ki jih tke med osebami v življenjepisih. V njegovem jeziku se po eni strani pojavljajo slogovno zaznamovane, arhaizirane, cvetlične besede, po drugi strani pa zelo tehnično izrazje.

Kljub zgoraj povedanemu pa ne moremo mimo dejstva, da se življenjepisi oziroma posamezni sklopi med seboj v marsičem razlikujejo, zato mora vprašanje o nastanku dela ostati še odprto.

N. G.

Literatura: Hohl 1927, Magie 1921–1932, Marasco 2003, Marolt 1989, Syme 1971, Bonner Historia-Augusta-Colloquia 1962–1989, Historia Augusta Colloquia 1990–.

IZBOR BESEDIL⁵¹¹

FLAVIJ VOPISK IZ SIRAKUZ

Med življenjepisi *Cesarske zgodovine* se po številu lažnih dokumentov, trivialnih zgodb in podrobnosti iz zasebnega življenja najbolj »odlikuje« sklepni del, ki je pripisan Flaviju Vopisku. Kakor pri Mariju Maksimu tudi tu dokumenti včasih niso navedeni le sproti v besedilu, marveč tudi na koncu spisa v dodatku (tako dve uradni in dve zasebni pismi na koncu Tacitovega življenjepisa, *Tac.* 18–19). Spis kot celota (npr. o Avrelijanu ali Probu) večkrat daje prej vtis hvalnice kakor življenjepisa, uporabljena je vrsta retoričnih prijemov. Štirje od petih spisov se pričenjajo z dolgimi, skrbno izdelanimi uvodi, v katerih avtor med drugim izraža razna stališča v zvezi z zgodvinopisjem: slavi zasluge zgodvinopisja za to, da osebe in dejanja ne utonejo v pozabo, omenja vire, iz katerih naj bi črpal, in druge

⁵¹¹ Prevod N. Grošelj.

avtorje, trdi, da je resnica pomembnejša od sloga (*Prob.* 1–2), poudarja natančnost in pazljivost, ki da jo posveča podrobnostim (*Firm.* 1) ipd. Njegova praksa seveda kaže povsem drugačne metode.

Naš izbor obsega tri odlomke. Prvi je uvod k življenjepisnemu cesarja Avrelijana (vladal v letih 270–275), ki je prvo delo v Vopiskovi seriji. Dotakne se nekaterih od omenjenih tem, zanimiv pa je tudi zaradi pogovora, ki je najverjetneje izmišljen – iz drugih virov vemo, da je bil avtorjev sogovornik Junij Tiberijan res dvakrat prefekt mesta Rima, vendar njegova druga prefektura, ki bi tu edino prišla v poštev, ni potekala v takem času, da bi zajela praznik hilarije (lat. *Hilaria* – 25. marec, dan veseljačenja, kot pove že ime, in gostij v sklopu praznika na čast boginji Kibeli, tudi dan enakonočja), kar naj bi bil časovni okvir tega pogovora. Syme sploh meni, da avtor v tem uvodu rafinirano nakaže svojo prevaro in da je eden od indicov tudi izbira tega praznika, ki je vključeval karneval z maskami (1971, 262). Drugi namig na lažnivost naj bi bil prizor, ko avtor dokazuje Tiberijanu, da so pisali neresničnosti tudi največji rimski zgodovinarji, in mu ta v šali odgovori, da potem tudi avtor sam lahko piše, kar hoče (Syme 1971, 17).

Sledi uvod k življenjepisnemu Proba (vladal 276–282), kjer so stališča v zvezi z zgodovinopisjem, ki jih avtor – vsaj v besedah – zastopa, še bolj razdelana. Zadnji izbrani odlomek je primer življenjepisa, značilen za *Cesarsko zgodovino*.

Božanski Avrelijan

¹ Na hilarije, ko moramo, kot je znano, delati in govoriti same vesele stvari, me je po koncu svečanosti povabil v svoj voz oziroma svoje službeno vozilo mestni prefekt Junij Tiberijan, ugleden mož, katerega ime moramo izgovarjati s spoštovanjem. Ker ga niso zaposlovale skrbi zaradi pravnih in javnih zadev, temveč so mu misli svobodno krožile, je v vozu načel živahen pogovor, ki je trajal vso pot od Palatina do Varijevih vrtov in se vrtel predvsem okoli življenjskih zgodb cesarjev. Ko sva dospela do Sončevega svetišča, ki ga je bil posvetil cesar Avrelijan, me je, ker sam izhaja iz cesarjevega rodu, vprašal, kdo je napisal njegov življenjepis. Ko sem mu odvrnil, da nisem bral nobenega v latinščini, pač pa nekaj grških, je častiti mož zavzdihnil in izlil svojo žalost v teh besedah: »Torej ne le, da so Terzit,⁵¹² Sinon⁵¹³ in drugi nestvori iz davnine dobro poznani nam, temveč bodo tudi pogosto na ustih

⁵¹² V *Iliadi* eden izmed Grkov, ki so oblegali Trojo; grde zunanosti in prepirljiv.

⁵¹³ Grk, ki je prepričal Trojanca, da so spravili v mesto lesenega konja, v katerem so bili skriti grški bojevniki.

prihodnjih rodov; za božanskega Avrelijana, tega znamenitega cesarja in poveljnika z železno roko, ki je rimski oblasti spet podvrgel ves svet, pa zanamci ne bodo vedeli? Bog ne daj česa tako blaznega. Pa vendar, če se ne motim, imamo dnevnik tega moža in tudi prikaz njegovih vojn, ki je spisan kot zgodovina. Želel bi, da si to priskrbiš in opišeš po vrstnem redu, zraven pa dodaš še dogodke iz njegovega življenja. O vsem tem se boš v skladu s svojo prizadevnostjo lahko poučil iz platnenih knjig,⁵¹⁴ v katere je sam za vsak dan velem zapisati vse, kar je naredil. Poskrbel bom namreč, da ti bodo iz Ulpijeve knjižnice⁵¹⁵ dali na voljo tudi platnene knjige. Ti pa, prosim, opiši Avrelijana tako verodostojno, kolikor le moreš.« In jaz, dragi Ulpijan,⁵¹⁶ sem ubogal, priskrbel sem si grške knjige in vse potrebno ter iz tega v eni knjižici zbral vse, kar je bilo vredno omembe. Upam, da ti bo moje delo ugajalo, če pa z njim ne boš zadovoljen, beri grške avtorje in zahtevaj tudi platnene knjige – Ulpijeva knjižnica ti jih bo dala na razpolago, kadar boš le hotel.

2 Najin pogovor v vozu je nanesel na Trebelija Poliona,⁵¹⁷ ki je v svojih spisih ovekovečil vse cesarje, tako znamenite kakor tudi neznane, od dveh Filipov pa do božanskega Klavdija in njegovega brata Kvintila. Tiberijan je trdil, da je Polion o marsičem pisal malomarno in preskopo, jaz pa sem ugovarjal, da ga na področju zgodovine ni pisca, ki ne bi bil zabeležil kake neresnice, in celo navajal, v čem se da to dokazati Liviju, Salustiju, Korneliju Tacitu in naposled Trogu⁵¹⁸ na podlagi jasnih dokazov. Tako je prestopil v moj tabor, iztegnil roko in v šali dejal: »Piši, kakor se ti zdi. Mirno boš lahko govoril, kar boš hotel, saj ti bodo pri laganju delali družbo pisci, ki jih občudujemo zaradi tekočega sloga njihovih zgodovin.«

Prob

1 Nesporno drži, kar so zapisali Salustij Krisp ter zgodovinarja Mark Katon in Gelij⁵¹⁹ kot neke vrste splošno resnico: namreč da so pri vsakomer vse njegove

⁵¹⁴ Lat. *libri lintei*. Nekateri menijo, da gre za dejansko obstoječ vir in da takšno sklicevanje vendarle kaže na sorazmerno verodostojnost podatkov, saj bi bilo pisca lahko ujeti pri laži. Če pa so knjige izmišljene, je avtor morda dobil navdih zanje pri *libri lintei*, na katerih naj bi bili po pričevanju dveh analistov iz 1. stoletja pr. Kr. zapisani stari arhivi uradnikov.

⁵¹⁵ Ulpijevo knjižnico je dal zgraditi cesar Mark Ulpij Trajan na Trajanovem forumu v Rimu; obsegala je dve poslopji. Vopisk se sklicuje nanjo v več spisih.

⁵¹⁶ Neznana oseba, besedilo je tu pokvarjeno.

⁵¹⁷ Domnevni avtor štirih ohranjenih spisov, ki so uvrščeni v *Cesarsko zgodovino* pred Vopiskovimi.

⁵¹⁸ Pompej Trog, rimski zgodovinar galskega rodu iz časa cesarja Avgusta.

⁵¹⁹ Avel Gelij iz 2. stoletja po Kr. je bil pravzaprav starinoslovec, univerzalni

odlike tako velike, kakor so jih v skladu s svojo nadarjenostjo prikazali tisti, ki so opisali njegova dela. Zato je Aleksander Veliki iz Makedonije, ko je prišel na Ahilov grob, globoko zavzdihnil in dejal: »Blagor tebi, mladenič, ki si našel takega glasnika za svoje odlike!« S tem je meril na Homerja, ki je podelil Ahilu v stremenju za vrli-nami tolikšno veličino, kakor je bila silna njegova lastna genialnost.

Morda se sprašuješ, s čim neki ima to zvezo, dragi moj Celzin.⁵²⁰ Za cesarja Proba, katerega vladavina je prinesla popolno varnost vzhodu, zahodu, jugu, severu in sploh vsem predelom sveta, zavoljo pomanjkanja piscev skorajda ne vemo več. V pozabo je utonila – o sramota! – življenjska zgodba tako velikega moža, kakršnega ne najdeš ne v punskih vojnah, ne v galski pretnji, ne v pontskih nemirih, ne v hispanskih spletkah. Toda jaz, ki sem si že davno tega zadal za cilj spis, posvečen zgolj Avrelijanu, katerega življenje sem zapisal, kolikor je bilo v mojih močeh, opisal pa sem tudi že Tacita in Florijana, si ne bom dopustil, da se ne bi povzpел še do Probovih dejanj, in če bom le dovolj dolgo živel, bom obravnaval še vse ostale prav do Maksimijana in Dioklecijana. Ne obljubljam pa okretne in tekoče pripovedi, marveč gola dejanja, za katera ne dovolim, da bi izginila.

2 Uporabil sem – da te v čem ne zavedem, tebe, katerega prijateljstvo mi je nadvse drago – predvsem knjige iz Ulpijeve knjižnice, ki se je v mojih časih nahajala v Dioklecijanovih termah, prav tako pa tudi iz Tiberijeve palače. Uporabil sem tudi sezname pisarjev iz Porfirnega stebrišča, nadalje uradne zapisnike o odlokih senata in ljudstva. In ker mi je bil v veliko pomoč pri zbiranju podatkov o delih tega velikega moža dnevnik Turdula Galikana, pravega poštenjaka in resnično odkritega človeka, ne bi bilo prav, ko bi zamolčal uslugo častitljivega prijatelja.

Gnej Pompej je blestel v treh triumfih – v vojni s pirati, Sertorijem in Mitridatom – in povzdignila so ga mnoga veličastna dejanja, toda le kdo bi vedel zanj, ko ne bi pisala o njem Mark Tulij⁵²¹ in Tit Livij? Pa Publij Scipion Afričan in sploh vsi Scipioni, najsi jim je bilo ime Lucij ali Nazika – mar jih ne bi zagrnila in zastrla tema, ko se ne bi našli zgodovinarji, slavni in manj slavni, da so jih hvalili? Predolgo bi bilo naštevati vse primere, ki bi jih bilo treba omeniti tudi, ko bi jaz molčal. Hočem, naj bo izpričano le to: da sem [s tem, ko sem opravil to delo,] obenem zapisal dejstva, ki jih lahko kdo drug prikaže lepše in v bolj vzvišenem slogu, če hoče. Moj namen ni bil, da bi v pripovedi o življenju in obdobjih cesarjev posnemal pisce kakor Salustija, Livija, Tacita, Troga in ostale besede večše avtorje,

učenjaka in pravnik; v delu *Atiške noči* (3,7,19) citira to misel iz Katonovih *Izvorov*.

⁵²⁰ Neznana oseba.

⁵²¹ Tj. Ciceron.

marveč Marija Maksima, Svetonija Trankvila, Fabija Marcelina, Gargilija Marciala, Julija Kapitolina, Elija Lampridija⁵²² in druge, ki takšnih in podobnih podatkov niso zabeležili v tako besedovitem slogu, pač pa verodostojno. Po duši sem namreč raziskovalec – tega ne morem tajiti – in pri tem me podžigate vi, ki si kljub temu, da veliko veste, želite vedeti še mnogo več. Da pa ne bom predolgo razlagal o stvareh, ki zadevajo moj načrt, bom urno prešel na velikega in slavnega cesarja, kakršnega naša zgodovina ne pomni.

Firmus, Saturnin, Prokul in Bonoz

Mnenja o tem pisu so različna. Nekateri, med njimi Syme, menijo, da so praktično edini zgodovinski podatki imena teh štirih uzurpatorjev (Syme 1971, 17; 269), medtem ko so drugi manj odklonilni. Izbrani odlomek prinaša Prokulov življenjepis, ki kaže običajne pomanjkljivosti *Cesarske zgodovine*: podatke, ki niso v skladu z drugimi viri, čudaške zasebne podrobnosti in pisma ter anekdote.

12 Prokul je bil doma iz kraja Albingavni [danes Albenga, dobrih 80 km JZ od Genove, ki leži v Primorskih Alpah. V svojem kraju je bil veljak, toda njegovi predniki so bili razbojniki; v izobilju je imel živine, sužnjev in tega, kar so bili naropali. Pravijo celo, da je tedaj, ko se je polastil oblasti,⁵²³ oborožil dva tisoč svojih lastnih sužnjev. Za ženo je imel možačo, ki ga je pognala v to blazno dejanje; njeno ime je bilo Samsa,⁵²⁴ vendar ga je dobila šele kasneje, kajti poprej se je imenovala Vituriga. Imel je sina Herenijana in tudi njega bi bil namenil za cesarja – tako je namreč govoril – ko bi bil dopolnil pet let. Ne da se zanikati, da je bil [...] obenem pa tudi nadvse hraber; tudi sam je bil vaje razbojništva, a je kljub temu vedno živel kot vojak. Mnogim legijam je namreč poveljeval kot tribun ter vršil junaška dejanja. In ker so ravno najbolj neznatne podrobnosti dobrodošle in prijetne za branje, ne smem zamolčati tega, s čimer se tudi sam hvalisa v nekem pismu – to bom raje navedel, kot da bi o njem na dolgo razpredal:

»Prokul sorodniku Mecijanu pozdrav. Sto deklet iz Sarmatije sem zajel kot

⁵²² Fabij Marcellin (omenjen tudi v življenjepis Severa Aleksandra, *Alex.* 48,6) je neznan in morda izmišljen, prav tako zgodovinar Gargilij Marcial (omenjen tudi v *Alex.* 37,9), čeprav je to ime izpričano v drugih kontekstih. Kapitolin in Lampridij sta domnevna soavtorja *Cesarske zgodovine*.

⁵²³ Najbrž okoli leta 280.

⁵²⁴ Nekateri opozarjajo, da utegne biti ime izmišljeno in izpeljano iz imena bibličnega silaka Samsona, kar bi se ujemalo z opisom »Samsa« kot možače.

ujetnice in v eni noči sem spal z desetimi od njih; iz vseh pa sem, kolikor je bilo v moji moči, naredil ženske v petnajstih dneh.«

Kot vidiš, se hvalisa z neokusnim in zelo razuzdanim dejanjem ter misli, da bo veljal za junaka, če bo spričo pogostih zločinov postal brezčuten.

13 Toda čeprav se je tudi po dosegi vojaških časti vedel slabo, razuzdano, dasi junaško, je bil poklican, naj prevzame oblast. Spodbujali so ga Lugdunčani, ki jih je bil Avrelijan, kakor je kazalo, hudo zatrl, pred Probom pa so silno trepetali. To se je zgodilo tako rekoč v igri in šali, kot pripoveduje Onezim⁵²⁵ (vem pa, da tega nisem zasledil pri nobenem drugem avtorju). Ko so namreč na neki gostiji igrali »razbojničke«⁵²⁶ in se je desetkrat izteklo tako, da je postal »cesar«, je neki znan šaljivec rekel: »Pozdravljen, Avgust!«, prinesel škrlaten plašč iz volne, mu ga ovil okoli ramen in mu izkazal čaščenje. Zato so se tisti, ki so bili priče dogodka, prestrašili, in zato je tudi prišlo do poskusa, da bi si pridobil vojsko in oblast. Vendar pa je naredil precej koristnega za Galce. Strl je namreč Alamane, ki so se tedaj še imenovali Germani, in to ne brez sijaja slave, dasi se ni nikoli boril drugače kakor razbojnik. Pred Probom pa je moral zbežati v daljne dežele. Želel je prinesiti pomoč Frankom, od katerih je sam izvajal svoj rod, toda Franki, ki so vajeni mimogrede prelomiti dano besedo, so ga izdali; tako ga je Prob premagal in pokončal. Njegovi potomci še dandanes živijo v Albingavnih in se pogosto šaljijo, češ da njim ne diši ne cesarski ne razbojniški stan.

⁵²⁵ Večkrat omenjen kot Vopiskov vir; morda ista oseba kot Onazim, naveden v grškem literarnem leksikonu *Suidas* (konec 10. stoletja po Kr.) kot zgodovinar, sofist in pisec enkomijev iz Konstantinove dobe.

⁵²⁶ Lat. *latrunculi*, šahu podobna igra.

POZNORIMSKO IN POZNOANTIČNO ZGODOVINOPISJE

Po markomanskih vojnah, ki so v zahodnem delu rimskega imperija predstavljale veliko prelomnico, se je življenje po vzponu Septimija Severa na prestol leta 193 in pod seversko dinastijo ponovno normaliziralo. V drugi četrtini 3. stoletja pa je zaradi vojaških neuspehov rimske vojske in vse pogostejših vpadov barbarskih plemen predvsem čez meje zahodne polovice imperija ponovno izbruhnila ekonomska kriza. V drugi polovici 3. stoletja je vse bolj napredovala in povzročila postopen razkroj družbenih struktur in kulturnih tradicij na vseh področjih ter velike spremembe v razvoju imperija, zato je razumljivo, da je pomenila tudi upadanje kvalitete zgodovinopisja. Medtem ko so grško pisane zgodovine kljub nekaterim slabše napisanim delom (npr. Herodijana in Zosima) vendarle ohranile raven zgodovinopisne tradicije na določeni višini ne le do začetka bizantinskega obdobja (Prokopij), temveč skozi celo bizantinsko obdobje vse do 15. stoletja, pa so stalne vojne na mejah zahodnih provinc in vse pogostejša ogroženost same Italije povzročile poleg ekonomske katastrofe tudi pravi propad rimskega zgodovinopisja. V 4. in predvsem v 5. stoletju pa se je zaradi spremenjenih političnih razmer, na katere so vplivali ravno vpadi barbarov in njihovo naseljevanje, zanimanje za zgodovino ponovno zbudilo, posebej tudi za zgodovino novih ljudstev; ta so se namreč v tem času vse bolj priseljevala na območje zahodnega Sredozemlja (Goti, Vandali, Franki; ime »Franki«, ki pomeni »svobodni ljudje«, je dobila koalicija germanskih plemen ob srednjem in spodnjem Renu, ki je od tam napadala Galijo in Hispanijo).

Razlog za očitno razliko med grškim in latinskim zgodovinopisjem pa je bil tudi v tem, da je imelo rimsko zgodovinopisje popolnoma drugačno ozadje kot grško, bilo je mnogo bolj politično (pisali so ga predvsem senatorji, ki so se aktivno ukvarjali s politiko) in mnogo manj intelektualno od grškega, ki se je ukvarjalo z ugotavljanjem zakonitosti zgodovinskega razvoja. Propad latinsko pisanega rimskega zgodovinopisja je bil pogojen

tudi s spremembami v razvoju družbe, predvsem z zlomom moči senata. Pri tem pa se moramo nenehno zavedati, da je večji del zgodovinskih del iz antike izgubljen, zato je mogoče presojati le to, kar nam je ohranilo naključje, le-to pa je bilo v veliki meri odvisno od različnih preferenc in predsodkov.

Krščanstvo je vneslo nove poglede na zgodovinopisje, predvsem dimenzijo drugačnega pojmovanja časa ter dimenzijo od Boga ustvarjenega sveta; značilna zvrst postanejo kronike. Ta pristop je bil popolnoma različen od zgodovinopisja poganske antike, ki je zgodovinske procese vzporejala z naravnimi. Zgodovinarji so menili, da se zgodovinski dogodki ponavljajo v podobnih oblikah, ker ostaja človeška narava enaka; zgodovino ljudstva in človeštva so primerjali z organizmom, ki je mlad, ki dozori in ki se postara ter propade. Judovsko-krščanska eshatologija (nauk o poslednjih stvareh) pa je zgodovini pripisovala namen in tudi konec, novo življenje pa naj ne bi bila vrnitev neke nekdanje zlate dobe, ko je bilo zlo odsotno, temveč nekaj povsem novega in nepredstavljivega. Judi so bili prepričani, da so izbran narod, in se namenoma niso hoteli vključiti v grško civilizacijo. Na začetku razvoja krščanske misli je bila predstava o bližnjem koncu sveta močno prisotna in le sčasoma se je umaknila misli, da se bo to zgodilo nekoč v oddaljeni prihodnosti. Šele po tem spoznanju se je pravzaprav začejalo razvijati krščansko zgodovinopisje. V skladu z zakonitostmi literarne teorije je bilo zgodovinopisje tudi v poznorimski dobi ena od vej visoke literature in kljub temu, da je bil zgodovinarjev glavni namen čim bolj verodostojno in stvarno podati potek dogodkov, se je moral držati zahtevnih pravil stilistike in svojo pripoved obleči v lepo literarno podobo. Ta zahteva je imela razne posledice, med drugim tudi to, da zgodovinskih dokumentov ni bilo mogoče citirati dobesedno, temveč v stilu naracije. Vsi veliki zgodovinarji so si prizadevali pisati elegantno in retorično obarvano prozo.

Konec 3. stoletja je Atenec Publij Herenij Deksip (*P. Herennius Dexippus*) v Tukididovem stilu napisal tri pomembna zgodovinska dela, zgodovino Grčije pod nasledniki Aleksandra Velikega, zgodovinsko kroniko od mitičnih časov do vlade Klavdija Gotika (268–270) in zgodovino gotskih vojn do leta 270. Njegovo univerzalno kroniko je v začetku 5. stoletja nadaljeval Evnapij iz Sard in popisal dogodke do leta 404. V zahodni polovici imperija pa je v 3. in predvsem v 4. stoletju težnja pisati močno okrajšane zgodovine postala še veliko bolj očitna kot v 2. stoletju, ko je Florova kratka in po Liviju povzeta *Zgodovina (Epitome bellorum omnium*

annorum DCC) predstavljala novost. Kdaj je nastala okrajšana Livijeva zgodovina (*T. Livi periochae omnium librorum ab urbe condita*), ni natančno znano, verjetno pa v 3. stoletju. Zelo priljubljeni so postali tudi izvlečki iz avtorjev 1., 2. in zgodnjega 3. stoletja, tako je Justin (*M. Iunianus Iustinus*) okrajšal univerzalno zgodovinsko delo v 44 knjigah Pompeja Troga iz avgustejskega časa, ki je bil keltskega rodu. Njegovo *Filipovo zgodovino*, ki je bila, kot pove naslov, osredotočena ne toliko na rimsko kot na makedonsko zgodovino – in dejansko komplementarna Livijevi –, je Justin priredil za študente retorike (*Epitoma historiarum Philippicarum*); izšla je celo okrajšana Florova zgodovina. Avrelij Viktor, po rodu iz Afrike, je sredi 4. stoletja sestavil *Zgodovino rimskih cesarjev* oziroma *Okrajšano zgodovino* (*Caesares* oziroma *Historiae abbreviatae*); iz skromnih razmer se je zahvaljujoč literarni izobrazbi povzpел do visokih administrativnih mest in je pod Teodozijem celo dosegel mesto prefekta Rima. Njegovo delo, ki vsebuje zgodovino od Avgusta dalje, je visoko cenil Amijan Marcellin, ki ga je morda osebno poznal. Čeprav je bilo v svojem bistvu biografsko, je Viktorju vendar uspelo prestopiti meje biografije in ustvariti delo, ki je vsebovalo veliko prvih prave zgodovine, npr. pripovedne odlomke, ki so opisovali zgodovinsko dogajanje, ter njegove moralne in politične sodbe o zgodovinskih dogodkih. Njegova zgodovinska pripoved ni sistematična, vendar se je trudil podati zaokrožen opis posameznih vladarjev. Kot vir je nedvomno uporabil Svetonija in Marija Maksima, medtem ko drugih ni mogoče z gotovostjo ugotavljati. Dopolnjevale so ga kratka zgodovina o izvoru rimskega ljudstva (*Origo gentis Romanae*), ki je obravnavala najstarejše legendarno obdobje od Saturna do Romula, dalje delo o slavni rimskih možeh (*De viris illustribus urbis Romae*), ki je obravnavalo dobo kraljev in republike od Proke (kralja Albe Longe) ter Romula do Cezarja, Cicerona, Antonija in Oktavijana, in kratka *Zgodovina cesarjev* (*Epitome de Caesaribus*), od Avgusta do Teodozija, s poudarkom na zasebnem življenju cesarjev. Ta štiri dela so konec stoletja predstavljala neke vrste kratko celostno zgodovino Rima.

Kratko zgodovino (breviarij) sta v 4. stoletju napisala tudi Evtropij in Fest (*Festus*), oba na željo vladarjev, ki so bili tedaj večinoma iz provinc in so izvirali iz vrst lokalne aristokracije in poveljniškega kadra rimske vojske, zato jim je manjkala široka politična izobrazba in pogled na svet, ki bi bil bolj kozmopolitski in mediteranski. Evtropij se je udeležil vojne proti Perzijcem pod cesarjem Julijanom; bil je tajnik cesarja Valensa in je na njegovo željo sestavil oris celotne rimske zgodovine v desetih knjigah,

od ustanovitve mesta Rima do nastopa Valensa leta 364 (*Breviarium de urbe condita*), kot vir pa je uporabil predvsem izvlečke iz Livija, Svetonijeve *Življenjepis*e, za poznejšo dobo pa verjetno domnevno cesarsko zgodovino, t. i. Enmannovo *Zgodovino cesarjev* (hipotezo o obstoju takšne zgodovine iz časa Dioklecijana je leta 1884 postavil E. Enmann; pozneje so njeno časovno umestitev premaknili na čas malo po Konstantinovi smrti leta 337). Evtropij je bil pozneje prefekt Ilirika in leta 387 konzul skupaj s cesarjem Valentinijanom. Njegov *Breviarij*, ki je zelo skrbno napisano delo in je natančen posebej pri kronologiji, je bil izredno priljubljen in uporabljan ne le na zahodu, temveč tudi v vzhodni polovici imperija, kjer je bil že konec 4. stoletja preveden v grščino. Uporabljal ga je Hieronim, Pavel Diakon (8. stoletje) pa ga je predelal v kratko *Rimsko zgodovino* (*Historia Romana*), ki jo je dopolnil do cesarja Justinijana (553). To *Zgodovino* so prirejali in dopolnjevali še okoli leta 1000. Fest iz Tridenta v Reciji je na željo Valensa napisal *Obris rimske zgodovine* (*Breviarium rerum gestarum populi Romani*) v dveh delih, v katerih na osnovi Livijevih izvlečkov in Florove *Epitome* opisuje dogodke od ustanovitve Rima do vojne s Perzijci leta 369. Delo je propagandnega značaja, napisano predvsem z ozirom na Valensovo načrtovano vojno proti Perzijcem, zato je razumljivo, da je velik poudarek namenil vojnem na vzhodu, pozneje predvsem perzijskim. Za modernega zgodovinarja je zanimivo, ker vsebuje seznam diecez in provinc iz časa Valensovega vladanja. Njegov *Breviarij*, ki je mnogo krajši od Evtropijevega, so uporabljali kot vir Amijan Marcelin, Jordanes in Izidor iz Sevilje.

Posebej priljubljeni so bili življenjepisi cesarjev, kar dokazuje problematično delo *Cesarska zgodovina* iz druge polovice 4. stoletja, 30 življenjepisov vladarjev od Hadrijana do Numerijana (gl. pogl. o biografskem zgodovinospisju). Nasprotnik krščanstva je bil tudi Virij Nikomah Flavijan (*Virius Nicomachus Flavianus*), pristaš uzurpatorja Evgenija, ki je po Teodozijevi slovitih zmagi v bitki na Mrzli reki (*Fluvio Frigido* pri Ajdovščini, leta 394) napravil samomor. Baj je bil silno izobražen, napisal je zgodovino Rima, ki jo je poimenoval *Letopisi* (*Annales*), ter iz grščine prevedel Filostratovo *Življenje Apolonija iz Tiane*, ki so ga pogani v 4. stoletju smatrali za protiutež evangelijem. Apolonij, rojen v začetku 1. stoletja po Kr., je bil sveti mož z nadnaravnimi sposobnostmi, asket in potujoči učitelj pitagorejskih nazorov iz kapadokijske Tiane, ki naj bi med drugim napovedal smrt cesarja Domicijana in ki so ga pozneje primerjali s Kristusom. Žal se ni ohranilo ne eno ne drugo Nikomahovo delo.

Zanimivo je, da je Tacitovo delo v 4. stoletju nadaljeval Amijan

Marcelin, ki je svoje zgodovinsko delo v 31 knjigah (od katerih jih je bilo prvih 13, ki so obravnavale dobo od Nerve do srede 4. stoletja, že v 6. stoletju izgubljenih) napisal v latinščini, čeprav je bil njegov materni jezik grški. Kot pravi sam na koncu svojega dela: zgodovino je pisal »kot nekdanji vojak in Grk«. Verjel je v neminljivost rimskega imperija, čeprav se je hkrati boleče zavedal njegovega nezadržnega propadanja; to je pravzaprav tudi osrednja tema njegove zgodovine.

Po Amijanenu Marcelinu so zgodovino pisali predvsem krščanski zgodovinarji. Poleg kompendijev so uživale veliko priljubljenost tudi kronike, posebej Hieronimov latinski prevod Evzebijeve *Kronike*, ki je zelo vplival na zgodnjerednjeveško zgodovinopisje. Evzebij je bil po rodu iz palestinske Cezareje, kjer je bil leta 313 tudi škof; v Konstantinovi dobi je bil ena najvplivnejših krščanskih osebnosti, nanj pa je zelo vplival Origen (grški filozof iz 3. stoletja, neoplatonik). Poleg *Življenjepisa Konstantina Velikega* in teoloških del je Evzebij napisal *Cerkveno zgodovino*, predvsem pa *Kronološke preglednice* (*Khronikoí kánones*), sinhrono kronološke tabele, s pomočjo katerih je sestavil pregled čez zgodovino Kaldejcev, Asircev, Hebrejcev, Egipčanov, Grkov in Rimljanov. Njegova *Svetovna kronika* se začne pri Abrahamu leta 2015 pr. Kr., dobo med stvarjenjem sveta in Abrahamom pa je pravilno ocenil kot mitično in je ni vključil v *Kroniko*. Po Evzebijevi smrti (leta 339 ali 340) so jo nadaljevali do leta 325; v tej obliki je bila prevedena v armenščino, Hieronim pa jo je prevedel v latinščino in nadaljeval do leta 378. Evzebij je veliko uporabljal relativno mlajše zgodovinske vire, npr. avtorja prve svetovne kronike Julija Afrikana (3. stoletje), ki mu je bil tudi vzor, in z njo postavil temelje današnjemu poznavanju antične kronologije. S svojo *Cerkveno zgodovino*, ki jo je Rufin (glej nižje) kmalu po izidu prevedel v latinščino, je ustvaril novo literarno (zgodovinsko) zvrst; v njej je med drugim utemeljil tezo, da je po božji previdnosti nastanek imperija sovpadal z rojstvom sina Boga kot človeka; razsežnosti imperija in mir, ki je v njem tedaj pretežno vladal, so namreč omogočili nemoteno širjenje božjega nauka. To misel najdemo pozneje pri mnogih krščanskih piscih, med drugim tudi pri Avguštinu.

Hieronim je bil rojen okoli leta 345 v Stridonu (mestece je še nelocirano) v Dalmaciji blizu meje s provinco Panonijo, od leta 382 je bil v Rimu svetovalec papeža Damaza, leta 386 pa se je naselil v Betlehemu, kjer je leta 420 umrl. Prevedel je vrsto teoloških del, posebej pa sta pomembna njegov prevod svetega pisma v latinščino, t. i. *Vulgata*, ter že omenjeni prevod

Evzebijeve *Kronike*. Le-te ni zgolj nadaljeval, temveč je »novi« del od padca Troje dalje razširil s podatki iz rimske zgodovine, pri čemer je uporabljal predvsem Evtropija in Svetonija ter sezname rimskih visokih uradnikov. Čeprav je delo napisal na hitro, kar se zrcali v netočnostih in napakah, je vendarle edino in zato povsem neobhodno za primerjalno kronologijo. Po vzoru Svetonija je napisal še delo *O slavnih možeh* (*De viris illustribus*), ki mu je dal enak naslov kot Svetonij svojemu. Bilo je neke vrste literarna zgodovina, ki vsebuje življenjepise in dela 135 krščanskih grških in latinskih avtorjev: razporejeni so kronološko od apostola Petra do samega Hieronima. To je prvi priročnik s področja patrologije in podobno kot *Kronika z napakami* in netočnostmi izdaja naglico, v kateri je bil napisan.

Hieronimov prijatelj in poznejši sovražnik Tiranij Rufin iz Konkordije je veliko let prebil v samostanu, ki ga je ustanovil v Jeruzalemu, v Akvilejo pa se je vrnil leta 397. Odtlej je do svoje smrti leta 410 predvsem prevajal dela iz bogate zakladnice grške patristične literature (med drugimi Origena in Gregorja Nancianskega), poleg tega pa je na željo akvilejskega škofa Kromacija prevedel Evzebijevo *Cerkveno zgodovino*, ker v latinščini tedaj ni obstajalo nič podobnega. Izvirno besedilo je močno okrajšal, izpustil mnogo primarnih virov, ki jih je Evzebij navajal kot dokazno gradivo za svoje teze, in na osnovi lastnih izkušenj in védenja ter študija sodobnih cerkvenih piscev dodal še dve knjigi za dobo od leta 324 do leta 395. Malo pozneje je Sulpicij Sever, izšolan v Burdigali (Bordeaux) in morda celo Avzonijev učenec,⁵²⁷ napisal *Kroniko* od stvarjenja do leta 400, ki obravnava predvsem cerkveno zgodovino in predstavlja pomemben vir za dogodke njegovega časa.

Poznoantično zgodovinopisje nikakor ne more zaobiti Avguštínove *Božje države* (*De civitate Dei*); napisal jo je po simbolno tako usodnem padcu Rima, ki ga je povzročil vpad Alarihovih Gotov leta 410. Sv. Avguštín je bil izjemno zanimiva osebnost; bil je rojen v mestu Tagaste v Numidiji (leta 354), v družini mestnega svetnika, njegova mati Monika je bila goreča katoličanka. Kot mlad je zašel na razna »stranpota«. Študiral je med drugim tudi v Kartagini, kjer se mu je rodil sin Adeodat. Navdušil se je nad Ciceronom in filozofijo in se izšolal za učitelja retorike, ki jo je poučeval v Afriki, nato v Rimu in cesarski prestolnici Mediolanu, kjer je nanj zelo vplival med drugim tudi škof Ambrož; ta ga je leta 387 skupaj

⁵²⁷ Avzonij je bil v Burdigali rojen znameniti pesnik in učitelj retorike v svojem rodnem mestu.

s sinom krstil. Po omahovanju med manihejstvom,⁵²⁸ proti kateremu je Avguštin pozneje mnogo pisal, ter katoliško vero in neoplatonsko filozofijo, se je dal v mestu *Hippo Regius* v Afriki posvetiti v prezbiterja in je začel poučevati in pridigati. V tem mestu je pozneje deloval tudi kot škof.

Božja država je imela izreden vpliv na poznejše zgodovinopisje. Delo v 22 knjigah (končal ga je leta 425), s katerim si je prizadeval ustvariti intelektualno podlago za krščanstvo, je namenil višjemu sloju izobraženih poganov. Napisal in objavil ga je v letih med 417 in 426. Z njim se je želel postaviti po robu poganski kritiki krščanstva in zanj pridobiti naklonjenost nasprotnikov. Prav tako se ni strinjal s kristjani, kakršna sta bila npr. škof Ambrož iz Milana in Hieronim, ki sta Gote enačila z ljudstvi Goga in Magoga iz Janezove *Apokalipse*; ti naj bi bili ob koncu sveta pogubljeni, medtem ko naj bi bili v Boga zaupajoči ljudje v krščanskem imperiju odrešeni. Avguštin je, nasprotno, verjel v dve »državi« med ljudmi, eno dobrih, božjo, in eno slabih, kraljestvo zemlje in hudiča, ki pa se ne moreta enačiti z nobeno od obstoječih političnih držav. Zgodovina je večni boj med obema. Obe se med seboj v vsem dogajanju na svetu nenehno prepletata in šele na sodni dan, ko bo vsako človeško dejanje razkrita ter nagrajeno ali kaznovano, bosta obe za vedno ločeni. Na zemlji pa ima vsako občestvo državljane Božjega kraljestva, ki se ravna po božjih naukih in imajo v mislih le Boga in blagostanje soljudi, ter tiste druge, ki se ženejo zgolj za lastne koristi, za posvetno moč in oblast.

Ena od pomembnih metod, ki jih je Avguštin uporabil pri pisanju, je bila razbiti mit o idealizirani rimski preteklosti, v katero so se izobraženci njegovega časa radi zatekali. V ta namen je skušal dokazati, da rimska preteklost ni bila polna moralnih zgledov, kar so v pozni antiki radi poudarjali, ter da so bile katastrofe tudi tedaj enako pogoste kot pozneje. Trdil je, da so le-te plod človeške narave, v kateri prevladuje zlo, in niso v ničemer povezane z vrlinami in grehi Rimljanov, ki niso bili niti boljši niti slabši od drugih ljudstev. Rimski imperij, ki je, tako kot vse drugo, predmet božje previdnosti, ni bistven za odrešenje človeštva, saj je v resnici zgolj zgodovinska tvorba, ki bo slej ko prej preminila kot vse na svetu. Za dokazovanje svojih tez je Avguštin stalno uporabljal primere iz rimske zgodovine, posebej iz zgodovine rimske republike, kar kaže njegovo odlično zgodovinsko znanje. Črpal je iz bogate literature, ki je obravnavala

⁵²⁸ Oblika gnosticizma, ki je zavračal doktrino o stvarnikovi dobroti in človekovi svobodi, in ki ga je v 3. stoletju zagovarjal Mani iz Babilona.

rimске starožitnosti, predvsem iz Ciceronovega sodobnika Varona. Rimski imperij je bil prava zakladnica nakopičenega vsakovrstnega grško-rimskega znanja in kot tak plod božje previdnosti, kajti mir, ki je v njem dolgo vladal, je ustvaril okoliščine, v katerih se je božji nauk lahko razširil. O tem je, kot smo omenili, pisal že Evzebij. Vsi zgodovinski dogodki in zgodovinske tvorbe imajo minljiv značaj, tako tudi stalno mešanje dobrega in zla, ki ju ni mogoče ločiti. Konec zgodovine in poslednja sodba bosta nastopila z neposrednim božjim posredovanjem, zato ni mogoče, da bi človeška dejanja kadar koli privedla do obče pravičnosti in sreče, niti na krščanskih temeljih ne.

Pri pisanju *Države* se je tako zelo zapletel v zgodovino, da se je začel bati, da ga bo to odvrnilo od njegovega teološkega dela, in da bo »tudi sam postal zgodovinar« (3,18). Zato je kompilacijo zgodovinskega gradiva za osvetlitev svojih tez z veseljem prepustil mlademu hispanskemu duhovniku Oroziju, ki je bil okoli leta 410 in ponovno okoli leta 416 pri njem na obisku, potem ko je po vdoru Vandalov na Pirenejski polotok zbežal iz rodne Hispanije v Afriko, v Hipo, kjer je bil Avguštín tedaj že škof. Orozij je napisal *Zgodovino proti poganom* (*Historiarum adversus paganos libri VII*) v sedmih knjigah, od stvarjenja do njegovega časa, ki že v naslovu kaže svoj apologetski značaj. Za okvir si je izbral koncept štirih imperijev, ki so si sledili časovno: babilonski, makedonski, kartažanski in rimski, vendar se je posvetil predvsem rimskemu. Delo je napisano v izrazito pristranskem prokrščanskem tonu, pri navajanju zgodovinskih dogodkov je bil zelo selektiven, saj je hotel poudariti predvsem slabe strani poganskih časov. Orozij je kot zgodovinar neobjektiven in zato ni izpolnil ciljev, ki si jih je bil zadal Avguštín. Njegovo delo, napisano v preprostem, ljudstvu dostopnem jeziku, pa je postalo v srednjem veku neke vrste zgodovinski priročnik in je bilo zelo priljubljeno. Na tedanje zgodovinopisje je imelo večji vpliv kot katero koli drugo poznoantično zgodovinsko delo. V 11. stoletju je bizantinski cesar Roman II. izvod Orozijeve *Zgodovine* poslal kalifu iz Kordobe, Abd ul-Rahmānu III., ki jo je dal prevedsti v arabščino; Orozijeve *Zgodovine* je bila eno prvih tiskanih klasičnih del na svetu (v Augsburgu leta 1471).

Eden zadnjih poznoantičnih zgodovinarjev je bil Kasiodor (*Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus*), potomec ugledne senatorske družine sirijskega porekla in tudi sam rimski senator; z njim in z Boetijem je zašla filozofska tradicija zahoda. Pod Teoderikom je bil visok državni uradnik, ki

si je prizadeval za plodno sožitje med Rimljani in Goti. Ob zatonu vzhodnogotskega režima, ki ga je povzročil vdor Langobardov, se je umaknil iz političnega življenja in v Kalabriji, v bližini družinske posesti pri Mesini, ustanovil samostan *Vivarium* z bogato knjižnico, kjer je okoli leta 580 v visoki starosti umrl. Bil je izredno plodovit pisec; v dvanajstih knjigah je izdal *Variae*, državne zakone in predpise, ki jih je v času svoje državniške kariere sam sestavil. Napisal je tudi *Kroniko*, kronološke tabele, sestavljene na osnovi Evzebijeve in Hieronimove *Kronike* ter *Zgodovin* Livija in Avfidija Basa; njegovo najpomembnejše zgodovinsko delo pa je *Zgodovina Gotov* v 12 knjigah, ohranjena zgolj v izvlečkih Jordanesa, romaniziranega Gota in rimskega zgodovinarja iz 6. stoletja (*De origine actibusque Getarum*). Kasiodor je pozneje poleg drugih del, deloma s teološko tematiko, izdal še *Institutiones*, osnovne napotke za znanstveni študij. Njegova *Zgodovina Gotov* pomeni nov razvoj zgodovinopisja, ki je imel velik vpliv na naslednje generacije vse do Gregorja iz Toursa in Pavla Diakona. Med pomembnejše zgodovinarje pozne antike sodi tudi Izidor iz Sevilje, ki je v 7. stoletju napisal poleg cele vrste del z najrazličnejših področij tudi *Svetovno kroniko*, s katero je nadaljeval Hieronima, ter *Zgodovino Gotov*.

Na prehodu 5. v 6. stoletje je grški zgodovinar Zosim napisal *Novo zgodovino* (*Néa historía*), rimsko zgodovino od cesarja Avgusta do padca mesta Rima pod Alarihom leta 410; pripoved ni končana, obsegala naj bi še Zosimovo dobo, iz ohranjenega dela pa je razvidno, da postane bolj izčrpna šele z Dioklecijanom. Njena vrednost je odvisna predvsem od virov, ki jih je uporabil (Evnapij, Deksip, Olimpiodor), zanimivo pa je, da je z njo med drugim želel utemeljiti svoje protikrščansko prepričanje; bil je namreč mnenja, da je za propad rimskega imperija krivo zanemarjanje poganskih kultov. Nekoliko starejši od njega je bil govorniško izobraženi Prisk (5. stoletje), visok vladarski uradnik po rodu iz Panija v Trakiji, ki je bil pogosto udeležen v raznih cesarskih poslanstvih v Rim, Egipt in druge kraje imperija, med drugim leta 449 tudi na dvor hunskega kralja Atila. V osmih knjigah svoje *Bizantinske zgodovine*, ki je ohranjena le v odlomkih, je vse te epizode natančno popisal; njegovo delo je temeljilo predvsem na avtopsiji. Največ odlomkov je ohranjenih v zgodovinskih ekscerptih, ki jih je dal napraviti cesar Konstantin Porfirogenet v 10. stoletju; med nadaljšimi in najzanimivejšimi Priskovimi odlomki je epizoda poslanstva k Atili, ki je tedaj bival nekje v Panoniji, v širokem zaledju Petovione (Ptuj), kjer je bila ena od zadnjih postaj poslancev na poti do hunskega kralja. Iz Priskovega dela je črpal Kasiodor za svojo rimsko zgodovino, ki je deloma

ohranjena pri Jordanesu. Priskovo delo je nadaljeval Malhus iz Sirije, katerega zgodovina je žal prav tako ohranjena le v odlomkih; odlikuje jih lep stil in zgodovinska natančnost.

V 6. stoletju je zadnji veliki grški zgodovinar Prokopij iz Cezareje napisal *Zgodovino (Historíai)* v osmih knjigah, morda na željo vojskovodje Belizarja; njega je namreč kot visok uradnik z govorniško in pravno izobrazbo med letoma 527 in 540 spremljal na vojaških pohodih. Njegovo delo je nadaljeval mnogo slabši zgodovinar Agatias (*Agathías*) iz maloazijske Mirine (*Myrina*), ki je popisal zgodovinske dogodke do leta 558 po Kr. Njega je nadaljeval Protektor (naziv, ki je dobil funkcijo imena, pomeni člana cesarjeve osebne straže) Menander, tega pa Teofilakt Simokates (*Theophylactus Simocattes*), ki je svoje delo končal z letom 602. Klasična tradicija na vzhodu ni nikdar zamrla, kar se kaže tudi v zgodovinopisju, ki se je obdržalo na visoki ravni kljub političnim spremembam, raznim krizam in celo katastrofam.

M. Š. K.

Literatura: CHCL II, 732–754, Dihle 1994, Paschoud 2006, Rohrbacher 2002.

AMIJAN MARCELIN

Amijan Marcelin (*Ammianus Marcellinus*) je živel in delal v obdobju, v katerem so mnogi grški pisci svoja dela ustvarili v latinskem jeziku, kar sprva morda daje misliti o intelektualni krizi latinskega zahoda ob koncu 4. stoletja, vendar je veliko bolj prepričljiv pomislek, da je, ravno nasprotno, intelektualni prostor rimskega cesarstva v tem času vse bolj zapolnjevala latinščina, ki je kot jezik umetne proze v 2. in 3. stoletju že nekoliko pešala. Poleg tega je bilo cesarstvo v Amijanovem času v kulturnem smislu že močno decentralizirano; v 4. stoletju je obstajalo več močnih kulturnih centrov,⁵²⁹ ki so iz provinc, tako rekoč nekdanjega obrobja cesarstva, prispevali vrsto imenitnih piscev, katerih glavni ustvarjalni jezik je bila prav latinščina.

Tudi Amijan, ki ga lahko štejemo za zadnjega vélikega rimskega

⁵²⁹ Poleg Rima, Konstantinopla in seveda tradicionalnih kulturnih središč, kot so bile npr. Atene, je v 4. stoletju uspevala vrsta močnih šolskih in kulturnih centrov v različnih delih cesarstva, npr. Kartagina, kjer je že zgodaj v cesarski dobi nastalo pomembno izobraževalno središče za pravo in govorništvo.

zgodovinopisca, je bil po rodu sicer Grk iz Antiohije v Siriji, pomembnega trgovskega središča in ene prvih pomembnih krščanskih skupnosti. Rodil se je okoli leta 333 v plemiški družini; še zelo mlad se je pridružil telesni straži (*protectores domestici*) cesarja Konstancija, od leta 353 pa je stopil v službo v osebnem spremstvu poveljnika konjenice (*magister equitum*) na vzhodu, Ursicina. Z Ursicinom je nato leta 354 odšel v Mediolanum (ant. Milano), od tam pa leta 355 v Germanijo, natančneje v Kolonijo Agripino (ant. Köln), kamor je Konstancij II. poslal Ursicina, da bi odstavil uzurpatorja Silvana. Ursicin je nato do leta 357 ostal v Galiji, potem pa ga je Konstancij poslal nazaj na vzhod, kjer je vodil vojaške operacije v Armeniji. Amijan je ves ta čas ostal v njegovi službi in bil na lastne oči priča perzijskemu obleganju in padcu Amide leta 359 (pri tem naj bi bil tudi sam skoraj ob življenje). Zaradi neuspešne obrambe Amide so Ursicina leta 360 odstavili (po tem letu se za njim izgubi zgodovinska sled); Amijan se je za kratek čas mudil v Antiohiji, že leta 363 pa se je znova odpravil na vojaški pohod v Perzijo, tokrat v spremstvu cesarja Julijana.⁵³⁰ Po sklenitvi mirovne pogodbe s Perziji je Amijan končno zaključil svojo vojaško kariero in se ustalil v Antiohiji, kjer je živel in ustvarjal do leta 380; v tem času je verjetno že ustvaril posamezna poglavja svoje *Zgodovine*, opravil pa je tudi nekaj pomembnih potovanj, med drugim v Egipt, Grčijo in Trakijo. Po letu 380 najdemo Amijana v Rimu, kjer se je podrobno spoznal z latinskimi jeziki;⁵³¹ po pričevanjih sodeč se je tu tudi v visokih senatorskih krogih že zgodaj proslavil z branjem odlomkov svoje *Zgodovine* – navezal naj bi celo stike z družino Simahov.⁵³² Amijan je svojo *Zgodovino* dokončal v Rimu, najbrž okoli leta 395, okoli leta 400 pa je umrl.

Amijanovo temeljno delo je *Zgodovina* (*Res gestae* ali *Rerum gestarum*

⁵³⁰ Flavij Klavdij Julijan (331–363), rimski cesar 360/61–363; ker se je intimno, po oklicu za cesarja pa tudi javno, odrekel krščanstvu, je dobil vzdevek »Odpadnik« (Apostata); po uspešni kampanji v Galiji proti germanskim plemenom so Julijana njegove čete leta 360 oklicale za cesarja; padel je med vojaškim pohodom proti Perzijcem. Julijan je bil tudi plodovit pisec: poleg obsežne korespondence (ohranjenih je 80 pisem) je med drugim sestavil pomemben filozofski spis *Proti Galilejcem* (*Katà Galilaíon*), v katerem polemizira s krščansko vero; spis je žal ohranjen le v odlomkih pri drugih avtorjih.

⁵³¹ Latinščino je Amijan seveda poznal že prej, iz knjig in seveda kot prevladujoči vojaški jezik.

⁵³² Pomembna aristokratska družina v Rimu, katere član in Amijanov sodobnik je bil Kvint Avrelj Simah (*Quintus Aurelius Symmachus*, okoli 340–402), zmeren zagovornik poganstva, ki se je v polemiki z Ambrozijem, mediolanskim

libri XXXI), s katero je snovno hotel nadaljevati Tacitovo delo; delo je obsegalo 31 knjig, v katerih je Amijan popisal zgodovino rimskega cesarstva od cesarja Nerve (časovno od leta 96) do smrti cesarja Valensa leta 378. Prvih trinajst knjig, ki so obsegale obdobje od leta 96 do leta 352, je, žal, izgubljenih; ohranjenih je le osemnajst knjig (14–31), ki popisujejo zgodovino med letoma 353–378, torej komaj obdobje 25 let.

Celotno delo je bilo prvotno verjetno razdeljeno celo na tri pogloblitve dele, pri čemer se je Amijan naslonil na zgodovinsko tradicijo, zlasti na Tacita, na katerega se je navezal snovno in formalno (čeprav se je metodološko – z nagnjenostjo k avtopsiji in rabi čim bolj avtentičnih virov – v resnici najbolj spogledoval s Tukididom):

- prvi, neohranjeni del (knjige 1–13) je obsegal obdobje med letoma 96–352/53, tj. dogodke od cesarja Nerve⁵³³ do smrti cesarja Gala;
- drugi del (knjige 14–25) obsega obdobje med letoma 354–364, tj. dogodke od Julijanovega imenovanja za cesarja do Jovijanove smrti;
- tretji del (knjige 25–31) obsega obdobje med letoma 364–378, tj. dogodke, ki so se odvijali med Jovijanovo in Valensovo smrtjo.

Zlasti na račun popolnoma izgubljenega prvega dela danes ne moremo več z gotovostjo ugotoviti, iz katerih virov je Amijan črpal snov za svoje delo; vsekakor je dobro poznal Livija in Salustija ter seveda Tacita, ki je nanj pomembno vplival.⁵³⁴ Poleg tega Amijan pogosto navaja odlomke iz del raznih latinskih piscev (ali pa jih vsaj omenja), na primer Cicerona, Gelija, Valerija Maksima, in druge, večkrat pa navaja tudi odlomke iz grške literature, zlasti grških pesnikov, Simonida, Homerja, Arata ter manj znanih avtorjev. V drugem (oziroma drugem in tretjem) delu *Zgodovine*, v katerem zlasti za razne zastranitve še vedno črpa iz različnih starejših in tudi sodobnih⁵³⁵ avtorjev, je pri popisovanju dogodkov Amijan poleg lastnih

škofom, zavzemal za poganska obeležja, zlasti za t. i. oltar zmage, ki so ga bili na Ambrozijevo prigovarjanje odstranili iz senatne stavbe.

⁵³³ Mark Kokcej Nerva (*Marcus Cocceius Nerva*), rim. cesar med letoma 96–98; cesar je postal po smrti Domicijana (51–96, cesar med letoma 81–96), ki ga je izbral za svojega sokonzula leta 90.

⁵³⁴ Mnenja o tem, kolikšen je bil pravzaprav Tacitov vpliv na Amijanovo delo, se precej razhajajo; L. E. Wilshire (*Did Ammianus Marcellinus Write a Continuation of Tacitus?* CJ 68, 1972/3, 221–27) je npr. izrazil mnenje, da je Amijan v precejšnji meri podlegel Tacitovemu vplivu – v zvezi s tem je precej zastopano tudi mnenje, da je Amijanov slog »tacitovski«.

⁵³⁵ Med sodobniki se je Amijan opiral zlasti na latinske panegirične pisce, Julijana,

vtisov in pričevanj strnil tudi različne dokumente; njegovo delo s tega stališča predstavlja dragocen vpogled v marsikatero izgubljeno besedilo, na primer Konstancijevo zasebno korespondenco ali Julijanove spomine o kampanji proti germanskim plemenom v Galiji (356–360).

Ob vsem tem bi seveda le stežka zagovarjali misel, da je bil Amijan predvsem grški pisec, ki je pač po naključju ustvarjal v latinskem jeziku; v resnici je Amijan razvil globok čut za latinski jezik in ga je želel temeljito spoznati, obenem pa je kot zgodovinopisec čutil globoko spoštovanje do rimske zgodovinske tradicije, ki je nanj močno vplivala. Prav tako pa lahko njegovo rabo latinskega jezika razumemo tudi kot izraz patriotizma; verjel je v neminljivost rimskega imperija, čeprav je njegova tragika v tem, da je čutil njegov bližajoči se nezadržni propad.

Amijan, ki je bil izkušen v vojaških zadevah, obenem pa je kot visok uradnik izvrstno spoznal delovanje državnega aparata, je imel najboljši dostop do informacij na vseh ravneh; njegovi zgodovinski viri so bili vrhunski in preverjeni, obenem pa se je kot pisec vseskozi zanašal na avtopsiho. Njegovi opisi vojaških operacij so brezhibni, prav tako njegovo razumevanje političnih institucij. Njegova pripoved je zanimiva, sveža in podprta z zastranitvami različne vsebine, od katerih so zlasti z umetnostnozgodovinskega stališča zanimive zastranitve o egipčanskih obeliskih ipd. Znan je tudi njegov opis Hunov (31,2).

G. P.

Literatura: Albrecht 1997, Laistner 1977, Pitcher 2009, Rolfé 1950–52, Selem 2007.

ZGODOVINA⁵³⁶

14,6: Iz kratkega opisa rimskega vzpona in veličine v tem odlomku veje Amijanov lokalpatriotizem, ki pa se dopolnjuje s pritoževanjem čez nravi njegovega časa. Poveličevanje preteklosti in graja sedanjosti sta pogosti temi v rimski književnosti.

1 Medtem je z oblastjo prefekta upravljal večno mesto Orfit⁵³⁷ in se šopiril

Libanija, Temistija.

⁵³⁶ Prevod in opombe N. Grošelj.

⁵³⁷ Memij Vitrazij Honorij Orfit je bil dvakrat prefekt mesta Rima: v letih 353–355 (na ta mandat se nanaša navedeni odlomek) in 357–359. V zgodnjih časih je mestni prefekt načeloval Rimu v odsotnosti kralja ali konzulov. Polagama je

z oholostjo, večjo od podeljenega dostojanstva. Resda je bil preudaren mož in javne mestne posle je imel v mezincu, toda v vzvišene svobodne umetnosti⁵³⁸ je bil posvečen manj, kot bi se spodobilo plemenitašu. Pod njegovo upravo je prišlo do hudih vstaj zaradi pomanjkanja vina; kajti drhal, ki ga hoče nenasitno uživati, se razvname do viharnih in pogostih nemirov.

2 Ker se kak tujec, ki bo morda – če bom imel takšno srečo – bral moje delo, po mojih mislih utegne čuditi, zakaj takrat, ko beseda nanese na dogodke v Rimu, ne pripovedujem o ničemer drugem kakor o nemirih, beznicah in podobnih malovrednih zadevah, bom povzel vzroke v glavnih obrisih, ne da bi kdaj namerno skrenil od gole resnice.

3 Ko se je Rim, ki mu je usojeno živeti, dokler bodo ljudje na zemlji, na samem začetku vzpenjal svetovni slavi nasproti, sta se sešli Vrlina in Sreča s sporazumom o večnem miru, čeprav sta navadno v sporu. To se je zgodilo zato, da bi Rim mogel rasti v višave, kajti če bi umanjala ena izmed njiju, ne bi bil dosegel popolnega vrhunca. 4 Njegov narod je od zibelke do konca otroštva, torej v obdobju približno tristotih let, vojeval vojne s sosedi. Ko je zatem stopil v odraslo dobo, je po mnogih vojnih nesrečah naposled prečkal Alpe in morje. Ko je zrasel v mladeniča in moža, je iz vseh pokrajin neizmerne sveta prinesel domov lovorike in triumfe. Ko pa se je že nagibal v starost in je marsikdaj zmagal že s samim imenom, se je umaknil v mirnejše življenje. 5 Tako je častitljiva prestolnica najprej uklonila ohole tilnike divjih ljudstev in dala zakone, ki so svobodi postavili temelje in jo za večno zagotovili, nato pa je kakor vrla mati, ki je enako razumna kot bogata, prepustila pravico do upravljanja premoženja cesarjem, kakor da bi bili njeni otroci. 6 In čeprav so rimski okrajji [tribus] že dolgo brez dela in centurije⁵³⁹ mirne, čeprav ne

prevzel njegove dolžnosti mestni pretor, toda Avgust je to funkcijo spet oživil in sčasoma je pridobila veliko moč in pomen. Mestni prefekt je poveljeval mestnim četam in vzdrževal javni red. S pomočjo vrste podrejenih je nadziral cenzus, tržnice in kašče; pod njegovo oblastjo so bili vsi cehi in združenja, ki so opravljali posel v mestu. Imel je vrhovno pravosodno, vojaško in administrativno oblast nad območjem, ki se je raztezalo vse do stotega miljnika. Skliceval je senat, mu načeloval in sporočal njegove želje cesarju. Prefekta z enakimi pooblastili je imel tudi Konstantinopol.

⁵³⁸ Veje znanja, ki jih potrebuje pravilno izobražen državljani, tj. svobodni človek. Ime verjetno izvira že od Aristotela. Na osnovi antičnega izobraževalnega sistema so od poznega 5. stoletja po Kr. skoz ves srednji vek v učnem načrtu opredeljevali sedem svobodnih umetnosti: gramatiko (s književnostjo), retoriko in dialektiko na prvi stopnji ter aritmetiko, geometrijo, glasbo in astronomijo na višji stopnji.

⁵³⁹ Rimsko ljudstvo je bilo razdeljeno v skupine na tri različne načine. Skupine so

divjajo boji za volilne glasove, marveč se je vrnila spokojna varnost Pompilijevega časa,⁵⁴⁰ jo vendarle sprejemajo po vseh obalah in predelih sveta kot svojo gospo in kraljico; povsod so v časteh beli lasje in avtoriteta senatorjev, ime rimskega naroda pa je slavno in spoštovano.

7 Ta veličastni sijaj medsebojnega občevanja pa kvari neslana lahkomišelost nekaterih posameznikov, ki ne pomislijo, kje so bili rojeni, marveč zaidejo na kriva pota in v razuzdanost, kakor bi bile pregrehe nekaj dovoljenega. Zakaj kot nas poučuje lirski pesnik Simonid,⁵⁴¹ potrebuje človek za srečno in popolno življenje predvsem slavno domovino.

8 Nekateri izmed teh menijo, da lahko dosežejo nesmrtnost s pomočjo kipov; zanje si goreče prizadevajo, kakor da jim bodo v večjo nagrado bronaste podobe brez čutov kakor pa zavest o poštenih in pravih dejanjih, in jih dajejo pozlačevati. Prvi, ki mu je bila podeljena ta čast, je bil Acilij Glabrion, ko je s svojo premetenostjo in vojaško silo porazil kralja Antioha.⁵⁴² Kako plemenito pa je, če človek prezira te malenkostne in nepomembne časti in stremlji k dolgim in napornim strminam prave slave, kot pravi askrajski pevec [Heziod],⁵⁴³ je pokazal Katon »Cenzorij« [Katon starejši]. Ko so ga vprašali, zakaj sam med tolikermi nima kipa, je dejal: »Ljubše mi je, da se pošteni ljudje čudijo, zakaj si tega nisem zaslužil, kot pa (to je slabše) da mrmrajo, zakaj neki sem ga dobil.«

9 Spet drugi vidijo največjo čast v vozovih, višjih od običajnih, in gizdavo nališpanih oblačilih. Potijo se pod težo plašča z oglavnico, ki si ga pripnejo okrog vratu in zavežejo prav okrog grla, medtem ko je vanj vtakano okrasje s tako tankimi nitmi, da skozenj piha veter; pridvigajo ga z eno in drugo roko in ga pogosto potresavajo, še posebno z levico,⁵⁴⁴ da bi se jasno videle dolge resice in tunika, na kateri so z živopisanimi nitmi upodobljene najrazličnejše živali.

10 Drugi si, ne da bi jih kdo kaj vprašal, nadenejo pomemben izraz in neskončno poveličujejo svoje premoženje. Pri tem za nekajkrat pomnožijo letni

se imenovala kurije, centurije in tribusi (okraji). Vsaka vrsta skupine je imela svoja lastna politična zborovanja.

⁵⁴⁰ Numa Pompilij je bil po rimskem izročilu drugi rimski kralj. Njegovo vladavo naj bi zaznamovala izrazita miroljubnost.

⁵⁴¹ Simónid (okoli 556–468 pr. Kr.), znamenit grški lirski in elegični pesnik s Keosa.

⁵⁴² Manij Akilij Glabrion je kot konzul leta 191 pr. Kr. pri Termopilah porazil sirskega kralja Antioha Velikega.

⁵⁴³ Prim. *Dela in dnevi*, v. 289 isl.: »A pred krepost postavili znoj so nesmrtni bogovi, / dolga in strma je pot, ki vodi do nje, in spočetka / hrapava vsa ...« Prev. Kajetan Gantar, Ljubljana 1974, str. 39.

⁵⁴⁴ Najbrž zato, da bi razkazovali svoje prstane.

pridelek svojih rodovitnih (kot mislijo) polj, o katerih se bahajo, da jih imajo v obilju od sončnega vzhoda do zahoda. Kajpada se ne zavedajo, da se njihovi predniki, po zaslugi katerih se rimska veličina razteza tako daleč, niso odlikovali z bogastvom, temveč s srditimi vojnami, in da se ne po premoženju ne po načinu življenja ne po preprostosti svojih oblačil niso razlikovali od navadnih vojakov, temveč so vse, kar se jim je ustavljalo, premagali s svojo hrabrostjo.

11 Zato je bil znameniti Valerij Publikola⁵⁴⁵ pokopan z nabranimi denarnimi prispevki, Regulova⁵⁴⁶ ubožna žena z otroki je živela od podpore moževih prijateljev, Scipionova⁵⁴⁷ hči pa je dobila doto iz državne blagajne, ker je bilo plemenitaše sram ob cvetu device, godne za možitev, ki je zaradi odsotnosti revnega očeta dolgo sameval.

12 Dandanašnji pa, če boš prišel kot častivreden tujec prvič pozdravit kakega petičnega in zato napihnjenege človeka, te bo sprejel kot dragega in zaželenega gosta; spraševal te bo po kopici stvari, tako da se boš primoran lagati, in čudil se boš, kako da odlični mož tebi, siromaku, čeprav te še nikoli prej ni videl, izkazuje tako vneto pozornost, da ti je zaradi te izredne ljubeznivosti žal, da nisi videl Rima že pred desetimi leti.

13 Toda ko te bo njegova vljudnost opogumila, da boš naslednjega dne storil isto, boš poviševal naokrog kot neznan in nepričakovan vsiljivec, oni, ki te je včeraj spodbujal, pa bo našteval svoje kliente in dolgo ugibal, kdo si ali od kod prihajaš. In ko te bo naposled pripoznal in sprejel za prijatelja, ne bo pomagalo, četudi ga boš tri leta marljivo obiskoval brez predaha; če te ne bo enako število dni, boš moral ob povratku prestati isto in ne bo te vprašal, kod hodiš. Če ne boš potrj odnehal, boš zaman zapravlil vse življenje s tem, da se boš klanjal tepcu.

14 Ko pa pričnejo ob raznih priložnostih pripravljati dolge in nezdrave gostije ali razdeljevati košarice z darili, kot je v navadi, zaskrbljeno preudarjajo, ali bo – z izjemo tistih, ki jim je treba vabilo vrniti – primerno povabiti kakega tujca. Če se po temeljitem premisleku le odločijo za to, povabijo koga, ki dan in noč poviseva

⁵⁴⁵ Publij Valerij Publikola ali Poplikola je bil po izročilu eden prvih rimskih konzulov leta 509 pr. Kr. (po izgonu kraljev).

⁵⁴⁶ Mark Atilij Regul, rimski narodni junak, je bil eden od poveljnikov rimske odprave v Afriko med prvo punsko vojno. Kartažani so ga naposled porazili in ujeli, zatem pa poslali v Rim kot sla, da bi se pogajal za mir. Namesto tega je svetoval senatu, naj nadaljuje vojno. Kljub temu se je vrnil h Kartažanom, ker jim je bil dal besedo, oni pa so ga ubili z mučenjem.

⁵⁴⁷ Gnej Kornelij Scipion je med drugo punsko vojno poslal s španskega bojišča prošnjo, naj ga odpokličejo, da bi lahko preskrbel doto za svojo hčer.

pred hišami cirkuških voznikov,⁵⁴⁸ se poklicno bavi s kockarsko umetnostjo ali se dela, da pozna velike skrivnosti.

15 Izobraženih in treznih ljudi pa se ogibajo, češ da prinašajo nesrečo in od njih ni koristi. Vrhu tega tudi napovedovalci imen, vajeni mešetariti s temi in podobnimi uslugami, za plačilo pripuščajo k obdarovanjem in obedom razne kukavice brez rodu in slave.

16 O brezdanjih požrtijah in različnih dražilih naslad ne bom govoril, da se ne spustim predaleč. Prešel bom k temu, da se nekateri brez strahu pred nevarnostjo podijo po prostranih mestnih površinah ter prevrnjenih kamnih v tlaku, konje pa priganjajo, kot bi bili poštni in bi (kot se reče) imeli ognjena kopita. Za sabo vlečejo celo četo služabnikov kot kakšno roparsko tolpo, tako da, kakor pravi komiški pesnik, niti Sanio ne ostane doma.⁵⁴⁹ Posnema jih tudi veliko matron, ki se s pokritimi glavami v zaprtih nosilnicah podijo po vseh koncih mesta.

17 Prav kot postavi izkušen vojaški poveljnik na čelo vojske goste trume hrabrih borcev, za njimi lahke oborožence, nato metalce kopja in naposled rezervne čete, da bi po potrebi priskočile na pomoč, tudi upravitelj hiše v mestu, ki se takoj spozna po palici v desnici, naredi razpored skrbno in s premislekom. Kakor na znamenje za spopad koraka ob prednjem delu voza vsa zbrana tkalska srenja, tej sledi počrnelo kuhinjsko osebje, nato pa preostala služinčad vsevprek, ki se ji pridružijo še brezdelni plebejci iz soseščine. Na koncu gre množica skopljencev, najprej starci in nazadnje fantki. Bledi so kot prst in grdi zaradi izkrivljene zunanjosti, tako da ob pogledu na množice pohabljenih ljudi vsakdo preklinja spomin Samiramide,⁵⁵⁰ znamenite starodavne kraljice, ki je prva začela s skopljenjem fantkov in s tem tako rekoč naredila silo naravi, saj jo je preokrenila iz začete smeri. Narava namreč po tihem zakonu pokaže načine za razplod potomstva že ob samem začetku življenja, prek prvinskih virov semena.

18 Ker je položaj takšen, tiste maloštevilne hiše, ki so prej slovele po resnem ukvarjanju s študiji, zdaj prekipevajo od igračkarij za otopelo lenobnost in odmevajo od donečih glasov in predirljivega zvena strun. Skratka: namesto filozofa vabijo v goste pevca in namesto govornika mojstra gledaliških umetnosti. Knjižnice

⁵⁴⁸ Tj. kakega plebejca, ki je ljubitelj cirkuških dirk z vozovi.

⁵⁴⁹ Namig na 78o. verz iz drame *Evnuh* rimskega komediografa Publija Terencija Afričana: »Le Sanio / je ostal doma.« Prev. Kajetan Gantar, Maribor 1987, str. 76.

⁵⁵⁰ Samiramida ali Semiramida, legendarna babilonska kraljica, ki ima izvor v zgodovinski osebi iz 9.–8. stoletja pr. Kr. O tem, da naj bi uvedla kastracijo, drugi viri ne poročajo.

so zaprte na veke kot grobovi, pač pa izdelujejo vodne orgle, lire, orjaške kakor tovarne vozove, pa piščali in igralske pripomočke, ki so kar precejšnje teže.

19 Naposled smo padli že zares globoko: ko so nedavno [l. 383] iz strahu pred pomanjkanjem živeža na vrat na nos izganjali tujce iz mesta, so spehali ven gojitelje svobodnih umetnosti, ki bi pomenili le majhen strošek, še preden so mogli zajeti sapo. Nasprotno pa so obdržali spremljevalce mimoskih igralk, prave in tiste, ki so se ob tej priložnosti le izdajali zanje. Povsem neovirano je ostalo tudi tri tisoč plesalk s svojimi zbori in prav toliko plesnimi mojstri.

20 In kamor koli se ozreš, lahko gledaš na kupe nakodranih žensk, ki bi pri svoji starosti lahko že trikrat rodile (če bi se omožile), kako še in še drgnejo tlak z nogami, da se človeku naposled vse upre, in se urno sučejo v krogih. Pri tem podajajo neštevilne slike, ki so jih napesnile gledališke igre.

21 Brez dvoma so nekoč, ko je bil Rim hram vseh vrlin, mnogi plemenitaši tujce svobodnega rodu zadrževali z najrazličnejšimi ljubeznivimi uslugami, tako kot Homerjevi Lotofagi⁵⁵¹ s svojimi sladkimi sadeži.

22 Zdaj pa nekateri puhli napihnjenci sodijo, da je brez vrednosti vse, kar se rodi izven mestnega pomerija [nezazidanega pasu ozemlja zunaj ali znotraj mestnega zidu, ki je označeval formalno, versko določeno mejo mesta], z izjemo samskih ljudi in takšnih, ki nimajo potomstva. Prav neverjetno je, s kako raznovrstnimi uslugami častijo v Rimu ljudi brez otrok.⁵⁵²

23 In ker med njimi, kakor je v prestolnici sveta moč pričakovati, silno gospodujejo krute bolezni, ki jih nobena zdravniška umetnost ne uspe niti olajšati, so iznašli naslednji pripomoček za ohranjanje zdravja: nihče naj ne obišče prijatelja, ki trpi za kakšno tako nadlogo. Peščica previdnejših ljudi je dodala še drug, dokaj učinkovit lek: služabnikov, ki jih pošljejo povprašat po počutju obolelih znancev, naj ne spustijo nazaj v hišo, dokler se ne očistijo v kopeli. Tako zelo se bojijo celo kužnega vpliva, ki so ga videle zgolj tuje oči.

24 Toda čeprav upoštevajo te varnostne ukrepe silno vestno, pa nekateri ob povabilu na poroko, kjer jim kane v usločeno desnico zlato, kljub oslabeledosti

⁵⁵¹ »Jedci lotosa«, bajeslovno ljudstvo v 9. spevu *Odiseje*, ki ga obišče Odisej. Živijo od lotosa, ki ima to lastnost, da vsak, ki ga zaužije, pozabi na svojo domovino in si želi za vedno ostati v njihovi deželi: »Nič niso zla Lotofagi tovarišem svojim storili, / lotosa sadež sladak samo so dali jim jesti. / Kdor pa je lotosa kdaj medene sladkosti okusil, / ta sporočil ne pošilja nazaj, ne želi se vrniti, / rad bi samo še naprej ostal med možmi Lotofagi, / lotos užival bi rad, na vrnitev domov pa pozabil« (9,92–97). Prev. Kajetan Gantar, Ljubljana 1994, str. 56.

⁵⁵² Lov na dediščino je bil v Rimu zelo razširjen.

neutrudno ubirajo pot celo do Spoletija [mesta v Umbriji]. Takšne so navade plemenitašev.

25 Od drhali najnižjega stanu in brez prebite pare preživijo nekateri vse noči v vinskih beznicah, medtem ko drugi tičijo pod ponjavami v gledališčih (prvi jih je obesil Kjtul⁵⁵³ v času svoje edilske službe in s tem posnemal kampanijsko mehkuznost), se pripravajo pri kockanju in z odurnim zvokom hrupno vlečejo zrak v nosnice, ali pa se predajajo svojemu največjemu užitku: od sončnega vzhoda do večera, v soncu ali dežju, z zevajočimi usti nadrobno preučujejo odlike ali hibe voznikov in konj.

26 Zares čudaški je pogled na neštivilno množico, ki se je je polastila nekakšna strast, kako visi na izidu dirk. Zaradi teh in podobnih okoliščin ni moč v Rimu storiti ničesar znamenitega ali resnega. Naj se torej vrnem k besedilu.

31,16,9: Medtem ko se je uvod Amijanovega dela izgubil, je sklep ohranjen. Iz avtorjevih besed, da se delo začneja s cesarjem Nervo, je mogoče sklepati, da ga je načrtoval kot nadaljevanje Tacitove *Zgodovine*.

9 Te dogodke, začeni s principatom Cezarja Nerve in vse do Valensove smrti, sem popisal kot bivši vojak in kot Grk, kakor so mi pač dopuščale moje sposobnosti. Nikoli (vsaj kolikor lahko presodim) si nisem vede drznil izpriditi dela, ki obljublja resnico, s tem, da bi kaj zamolčal ali se zlagal. Ostalo naj napišejo boljši od mene, ki so v cvetu let in učenosti. Tiste pa, ki se bodo lotili naloge (če se jim bo zdelo), opominjam, naj si skujejo jezik za višji slog.

26,1,1–2: V tem odlomku se kaže Amijanov odnos do različnih struj v zgodovinopisju. Podobno kakor Tacit v *Analih* (13,81) odklanja zapisovanje nepomembnih, opravljenih zasebnih podrobnosti, tj. pristop Svetonija in drugih biografskih zgodovinarjev. Na drugem mestu (28,4,14) omalovažujoče omenja Marija Maksima (ki je pisal zgodovino kot zgodovino cesarjev, torej biografsko) in Juvenala. Kljub temu pa se biografskemu zgodovinopisju nekoliko približa s tem, da vključi biografske skice cesarjev in cesarjev⁵⁵⁴ ter panegirične elemente.

⁵⁵³ Kvint Lutacij Kjtul, konzul leta 78 pr. Kr.

⁵⁵⁴ Cesar Dioklecijan je leta 293 po Kr. zaradi lažjega vladanja razdelil cesarstvo na štiri dele. Vzpostavil je dva nominalno povezana cesarja, »avgusta«, za vladanje nad vzhodno in zahodno polovico cesarstva (s središčem v Konstantinoplu oziroma v Rimu). Vsak avgust je imel še podrejenega vladarja, »cezarja«; ta

¹ Potem ko sem z veliko skrbnostjo po vrsti opisal dogodke vse do polpretekle dobe, sem že hotel odvrniti korak od bolj znanih, da bi se izognil nevarnostim, ki pogosto spremljajo resnico, in dalje, da mi ne bi bilo treba prenašati neustreznih kritikov dela, ki ga sestavljam. Ti namreč hrumijo, kot bi jim prizadejal osebno žalitev, če pisec preide to, kaj je govoril cesar pri večerji, ali izpusti razlog, zakaj so morali navadni vojaki pred prapore; pa ker baje ni bilo prav, da pri izčrpnem opisu dežele ni omenil nekega prav neznatnega tabora, in ker ni navedel imen vse družbe, ki je častno pospremila novega mestnega pretorja ob nastopu službe; in še veliko drugega, kar je v nasprotju z načeli zgodovinopisja. Zgodovina je namreč vajena pretresati le najvažnejše dogodke, ne pa brskati po podrobnostih o nepomembnih stvareh; kdor bo hotel raziskovati te, bo na istem, kakor če bi upal, da je moč prešteti one nedeljive drobce, ki se spreletavajo v praznini, a)to/mouj [atome], kot jih imenujemo mi.

² Tega so se bali tudi nekateri stari pisci in so zato sicer bogato popisali svoje znanje o najrazličnejših dogodkih, vendar ga do smrti niso objavili; to potrjuje v nekem pismu Korneliju Nepotu tudi Tulij [Ciceron], brez dvoma častivredna priča. Zato se ne bom menil za ljudsko nevednost, marveč bom nadaljeval svojo pripoved.

15,1,1: Amijanova vodila pri pisanju zgodovine.

¹ Po najboljših močeh sem raziskal resnico in povedal vse, kar sem imel priložnost videti sam v teku svojega življenja ali izvedeti z vsestranskim spraševanjem tistih, ki so bili v osrčju dogajanja. Pri tem sem razvrstil najrazličnejše dogodke po preglednem zaporedju. Preostalo, kar bo razkrilo sledeče besedilo, bom po svojih zmožnostih podal še bolj izpiljeno, brez strahu pred kritiki, ki utegnejo grajati dolžino (kot se jim zdi) mojega dela. Kratkost je namreč hvalevredna takrat, kadar prepreči neprimerno zavlačevanje in nič ne prikrajša predstave o dogodkih.

22,9,12: Amijan poskuša biti objektivni in včasih pokritizira tudi cesarja Julijana, ki ga sicer visoko ceni.

¹² Toda kakor je bilo takšno vedenje hvalevredno in za vzor dobrim vladarjem, pa je bilo prav tako bridko in zloglasno, da je za njegove vlade človek, ki so ga vzeli na piko člani kurije [lokalnega senata],⁵⁵⁵ le stežka dosegel popolno pravico.

je bil določen za njegovega naslednika. V praksi se sicer niso držali takšnega določanja nasledstva, toda naslovi in njihova splošna raba so se ohranili.

⁵⁵⁵ Tj. ki so ga hoteli pritegniti v svojo kurijo. Položaj, ki ga je imel *curialis* ali

Pri tem mu ni pomagalo, naj je imel še takšno zaslombo v privilegijih, dolgih letih vojaške službe in ródu, ki je bil zatrdno povsem neprimeren za ta položaj. Tako so si mnogi iz strahu skrivaj kupili mir pred nevšečnostmi z visokimi podkupninami.

17,11,1–4: Med retoričnimi prijemi, ki jih uporablja Amijan, so denimo pogosti zgledi iz zgodovine. Vpleta jih za primerjavo ali kontrast, ne le v digresijah, marveč tudi v glavnem delu pripovedi. V naslednjem odlomku tako našteva zaslužne može, ki jih je doletelo obrekovanje.

1 Ko so kmalu nato izvedeli za te dogodke na Konstancijevem⁵⁵⁶ dvoru – treba je bilo namreč, da cesar kot podrejeni o vseh svojih dejanjih obvesti avgusta –, so vsi, ki so imeli v palači največ vpliva in so bili že vrhunski mojstri v prilizovanju, začeli njegove pravilne sklepe in uspešno opravljene naloge sprevrčati v zasmeh. Brez vsake mere so trobili neslanosti kot: »Kako gre na živce s svojimi zmagami ta koza, ne pa človek.« Julijana so obžirali, češ da je poraščen, in ga obkladali s »klepetavim krtom«, »opico v škrlatu«, »grškim šomoštrom« in kopicjo podobnih vzdevkov. Vladarju, ki je hlepel po tem, da bi poslušal takšne in podobne stvari, so tako rekoč zvončkľjali na ušesa in poskušali pokopati Julijanove vrline z nesramnimi besedami; grdili so ga, češ da je lenoben, bojzljiv in šomoštrski, svoja pičla dejanja pa olepšuje z načičkanim besedičenjem. In to se tedaj ni dogodilo prvič.

2 Zakaj največja slava je vselej izpostavljena zavisti; tako beremo, da so si zlohodneži tudi o veličastnih vojskovodjih davnih časov izmišľjevali hibe in proti njim kovali obtožbe, četudi niso mogli odkriti nobenih, ker so jim šla v nos njihova znamenita dela.

3 Tako je bil po krivem obtožen incesta Miltiadov sin Kimon, ki je mnogokrat prej in še posebno pri reki Evrimedont v Pamfiliji strahovito porazil neštevilno

član lokalnega senata, je predstavljal častno službo brez plačila, a z mnogimi obveznostmi. Zato je bilo treba ljudi siliti, da so ga sprejeli.

⁵⁵⁶ Flavij Julij Konstancij II., eden izmed sinov Konstantina Velikega, je bil avgust od leta 337 do 361 in od leta 353 edini cesar. Leta 337 so vojaki v korist Konstantinovih sinov pobili skoraj vse člane cesarske družine razen dveh Konstantinovih nečakov, Flavija Klavdija Julijana (poznejšega cesarja) in njegovega brata. Leta 355 je Konstancij po precejšnjem oklevanju proglasil Julijana za cesarja in ga postavil na čelo Galije in Britanije. Ta je bil uspešen vojskovodja in priljubljen med vojaki. Ko je Konstancij leta 360 zahteval, naj pošlje nekaj čet v vzhodni del cesarstva, so se Julijanovi vojaki uprli in ga proglasili za avgusta. Konstancij je kmalu zatem (l. 361) umrl, Julijan pa je postal edini cesar. Krščanski pisci so mu nadeli ime »Apostata«, »Odpadnik«, ker se je znova obrnil k poganstvu.

perzijsko vojsko⁵⁵⁷ in prisilil narod, ki je bil vedno napihljen od oholosti, da je ponižno prosil za mir. Prav tako so Emilijana Scipiona zlohotni tekmeči obdolžili nedejavnosti, čeprav sta bili po zaslugi njegove učinkovite čuječnosti izbrisani dve mogočni mesti, ki sta imeli za svoj trden cilj pogubo Rima.⁵⁵⁸

4 Celo pri Pompeju so sovražni obrekovalci – ker kljub temeljitemu brskanju niso našli ničesar, kar bi zaslužilo grajo – opazili dvoje smešnih in ničevih malenkosti: da se je na poseben način praskal po glavi z enim prstom in da je imel nogo nekaj časa povito z belo obvezo, da bi zakril grd tvor. Trdili so, da počne prvo zato, ker je razuzdan, drugo pa zato, ker si želi prevrata. Napadali so ga z dokaj trhlím argumentom, da ni pomembno, kateri del telesa si ovija z znakom kraljevskega veličanstva⁵⁵⁹ – in to moža, ki ga ni nihče prekašal ne v junaštvu ne v previdni skrbi za domovino, o čemer pričajo več kot jasni dokazi.

31,2,1–11: Pričujoči opis Hunov je morda najbolj znani odlomek iz Amijanovega dela.

1 Zasevek vse pogube in vir raznovrstnih nesreč, ki jih je porajala Marsova vihra, ko je z nevajenim ognjem povsod podžigala nemire, pa je bil, kot smo zvedeli, tale. Pleme Hunov, le malo poznano iz starih zapisov, ki biva onkraj Majotskega jezera [Azovskega morja] blizu ledenega oceana, v svojem divjaštvu prestopa sleherno mero.

2 Otrokom že takoj po rojstvu lica globoko razbrazdajo z železom, da zgrbančene brazgotine ustavijo rast dlak, ko te poženejo ob svojem času. Zato se postarajo golobrazi in brez vsakršnega mika, podobni skopljencem. Vsi imajo jedre in čvrste ude ter tolste vratove; pošastno so grdi in krive rasti, tako da bi jih imel za dvonoge zverine ali za debela, ki jih ljudje grobo obtešejo v podobe in postavijo kot ograjo ob robu mosta.

3 Vendar podobo ljudi le imajo, četudi neprijetno. Njihov način življenja pa je tako surov, da ne pogrešajo niti ognja niti okusno pripravljenih jedi, marveč se

⁵⁵⁷ Kimon (okoli 510–449 pr. Kr.) je bil atenski državnik in vojak. Njegov največji vojaški uspeh je bil poraz perzijskega brodogovja v ustju Evrimedonta, verjetno leta 466. Pamfilija je antično ime za maloazijsko obalno pokrajino na jugu polotoka.

⁵⁵⁸ Publij Kornelij Scipion Emilijan (okoli 185–129 pr. Kr.) je v tretji punski vojni leta 146 pr. Kr. porazil in uničil Kartagino, v Španiji pa je leta 133 z obleganjem prisilil k vdaji mesto Numancijo.

⁵⁵⁹ Belo obvezo so primerjali z belo naglavno povezo, ki je bila emblem kraljeve oblasti.

hranijo s koreninicami divjih zeli in napol surovim mesom katere koli živali. To meso položijo med svoja stegna in konjski hrbet ter ga tako med ježo na hitro pogrejejo.

4 Nikoli ne živijo v zavetju zgradb, marveč se jih ogibajo kakor grobov, ki so ločeni od vsakdanjega življenja. Pri njih namreč ne boš našel niti koč, krite s trstjem. Ko se na svojih potovanjih potikajo po gorah in gozdovih, se že od zibelke navadijo prenašati zmrzal, lakoto in žejo. Proč od doma ne stopijo pod streho, razen če jih primora najhujša sila; dokler so pod streho, se namreč ne počutijo varne.

5 Pokrivajo se z oblačili, ki so platnena ali sešita iz kožuščkov gozdnih mišk; ni jim v navadi, da bi nosili eno obleko doma in drugo zunaj. Ko enkrat vtaknejo vrat v obledelo tuniko, je ne slečejo in ne zamenjajo, dokler vsa preperela ne razpade v krpice.

6 Glavo si pokrivajo z okroglimi kosmatimi kapami, poraščene goleni pa si zavarujejo s kozlovskimi kožami. Ker čevljev ne oblikujejo na kopitu, jim ti onemogočajo svobodno hojo. Zato so nesposobni za bojevanje na tleh, marveč so tako rekoč priraščeni na konje, ki so žilavi, a grdi; včasih sedijo na njih tudi po žensko. Tako opravljajo vsakdanja opravila. Na konjih vsi iz tega plemena ponoči in podnevi kupujejo in prodajajo, jedo in pijejo; sklonjeni nad tenki vrat živinčeta se prepustijo tako globokemu spancu, da se jim sanja vse mogoče.

7 Tudi kadar je sklicano posvetovanje o resnih zadevah, se vsi posvetujejo o skupni koristi v tem položaju [tj. sedeč na konjih]. Ne vodi jih kraljeva strogost, marveč so zadovoljni z neurejenim vodstvom prvakov in se pretolčejo skoz vse, kar se jim postavi na pot.

8 Včasih se med seboj tudi spopadejo, če so izzvani; v boj gredo v klinastih gručah, med divjim tuljenjem različnih glasov. In ker so lahko oboroženi in naglih gibov, tako da so sila urni, se namenoma razpršijo in nenadoma navalijo; v neurejeni bojni vrsti se razletijo in pri tem sejejo strašen pokol. Ker so tako hitri, jih nikoli ne vidimo, da bi napadali nasip ali plenili sovražni tabor.

9 Zato bi jih zlahka označil kot najhujše bojevnike, kar jih je. Od daleč se namreč borijo z metalnimi kopji, ki imajo namesto železne osti priostreno kost in so sila umetelno sestavljena. Ko pa se pripodijo čez vmesno razdaljo, se spopadejo mož proti možu z meči in niti malo ne gledajo na lastno varnost. Medtem ko se sovražnik poskuša čuvati pred pogubnim rezilom, ga zapletejo v trak blaga, zvit v vrv, tako da nasprotnikom omotajo ude v zanke in jih onesposobijo za jahanje ali hojo.

10 Pri njih nihče ne orje in se nikoli ne pritakne ročice pri plugu. Brez stalnega bivališča, brez domačega ognjišča, prava ali ustaljenega načina življenja, večnim beguncem podobni – tako se vsi klatijo z vozovi, v katerih prebivajo. V teh vozovih jim žene tkejo njihova odurna oblačila, spijo z možmi, rojevajo otroke in

skrbijo zanje, dokler ne dorastejo. Nihče, ki ga vprašaš, od kod je doma, ne more odgovoriti, saj je bil spočet na enem koncu in rojen povsem drugje, odraščal pa je še bolj daleč stran.

¹¹ V miru so nezanesljivi in nestanovitni; veliko prelahko se obračajo po vsaki sapici novega upanja, ki se jim prikaže, in se povsem predajajo hipnemu besnilu. Kakor nerazumne živali nimajo niti najmanjše predstave o tem, kaj je prav in kaj ne, marveč govorijo dvoumno in nejasno, ne veže jih nobeno spoštovanje do kake religije ali praznoverja, gorijo v neskončnem pohlepu po zlatu in so tako zelo spremenljivi ter razdražljivi, da se pogosto v istem dnevu večkrat sprejo s svojimi zavezniki, ne da bi jih kdo izzival, prav tako pa se tudi pobotajo, ne da bi jih kdo miril.

19,8,5: Primer Amijanovega načina pripovedi.

⁵ Ko se je pričel spuščati večerni mrak in je bilo mnogo naših vojakov zaposlenih s spopadom, čeprav se je kriva sreča še vedno borila proti njim, sem se skupaj z dvema drugima skrival v odmaknjenem delu mesta. V varstvu temne noči sem se izmuznil skozi zadnja vrata, nad katerimi ni nihče stražil, in s pomočjo svojega poznavanja neprikljudnih krajev ter urnosti svojih tovarišev naposled došel do desetega miljnika.

EVZEBIJ

Evzebij (Eusébios) se je uveljavil kot eden najpomembnejših krščanskih mislecev Konstantinove dobe in kot eden najvplivnejših krščanskih zgodovinarjev, katerega delo je bistveno vplivalo na kasnejše pisce vse do konca antike in tudi še v srednjem veku. Rodil se je okoli leta 265 v palestinski Cezareji; njegov status ni povsem jasen, vendar se zdi verjetno, da je bil suženjskega stanu in da je prvotno služil znanemu Pamfilu, ki ga je vzel tudi v uk in ki se ga je Evzebij hvaležno spominjal s kasnejšo biografijo. V obdobju najhujšega preganjanja kristjanov med letoma 303–310 se je bil Evzebij prisiljen umakniti v Tiros, kasneje pa, ko je bil med preganjanjem zajet tudi Pamfil, se mu je pridružil v ječi. Po Konstantinovem prihodu na cesarski prestol so se za Evzebija stvari obrnile na bolje; s cesarjem je vsekozi vzdrževal tesne prijateljske stike in užival njegovo zaščito – cesarja je v izraz hvaležnosti pogosto poveličeval v svojih spisih, kar je šibka točka njegovega dela, saj je s tem pripomogel k njegovi nekritično izkrivenčeni podobi. Med letoma 313 in 315 je služboval kot škof v Cezareji, vendar je bil

zaradi svoje spravljive drže v zadevi glede arijanskega spora, ko ni hotel izrecno obsoditi Arija,⁵⁶⁰ tudi sam izobčen; na Nicejskem koncilu (leta 325) so ga rehabilitirali, čeprav se ni jasno odpovedal svojemu stališču glede spornega vprašanja. Umrli je okoli leta 340, kmalu po smrti svojega zaščitnika, cesarja Konstantina leta 337.

Evzebij je ustvarjal pod močnim vplivom neoplatonističnega filozofa Origena,⁵⁶¹ o čemer jasno priča tudi del njegovega sicer izjemno obsežnega literarnega opusa; pod že omenjenim Origenovim vplivom so izpod Evzebijevega peresa prišli spisi, posvečeni tekstološki in eksegetski dejavnosti, ti spisi so se žal ohranili le v kratkih izvlečkih, vendar je iz teh izvlečkov moč rekonstruirati približno vsebino in naslove teh del, npr. spisa z naslovom *Vprašanja in odgovori v Evangelijih*, iz katerega se je ohranil le en izpis, ali manj znano delo, namenjeno geografski razlagi⁵⁶² Svetega pisma, od katerega pa se je ohranil le leksikalni del, ki prinaša popis svetopisemskih geografskih imen. Večina tega gradiva se je ohranila v zbirki komentarjev k Svetemu pismu z naslovom *Verige (Catena)*, ki ohranja fragmente iz eksegetskih del posameznih piscev (med drugimi tudi Origena).

Drugi pomemben del njegove literarne dejavnosti so apologetski spisi; že zgodaj je Evzebij skupaj s Pamfilom sestavil Origenovo *Apologijo* v petih knjigah, ki jim je Evzebij po Pamfilovi smrti dodal še šesto. Poleg te je kasneje sestavil vrsto pomembnih apologetskih del, med katerimi

⁵⁶⁰ Arijanstvo (tudi arijanizem) je bil nauk višjega duhovnika Arija v Aleksandriji v 4. stoletju po Kr., ki je dilemo glede vprašanja, kako uskladiti koncept monoteizma s predstavo o trojnosti Boga (očeta), Sina in Sv. duha, razrešil na ta način, da je Kristusa predstavil kot stvaritev Boga Očeta. Na koncilu v Niceji je bil glede tega vprašanja dosežen začasni kompromis, na koncilu v Konstantinoplu leta 391 pa je bilo arijanstvo dokončno obsojeno.

⁵⁶¹ Origen (gr. *Origénes*, 185–okoli 254), pomemben aleksandrinski učenjak (tudi vodja šole) in izjemno plodovit grški pisec, ki naj bi po nekaterih virih ustvaril celo 6000 del (verjetneje okoli 2000), vendar preko Hieronima poznamo le okoli 800 naslovov. Njegova zelo pomembna znanstvena in literarna dejavnost je bila filološke narave: zelo pomembno delo je edinstvena izdaja Stare zaveze Svetega pisma z naslovom *Heksapla* (»Šesterna knjiga«), ki je kritično primerjala šest različnih besedil, poleg hebrejskega še različne grške prevode; delo se je žal izgubilo v 7. ali 8. stoletju. Na filološko dejavnost je Origen navezal tudi eksegetsko: v obliki kratkih sholij (dobesedno: »šolskih razlag«) ali daljših, strnjenih komentarjev je pomembno prispeval k razvoju eksegetske znanosti. Tudi to delo se je žal ohranilo le delno.

⁵⁶² Gr. *ekségesis*, »razlaga«; tj. stvarna razlaga kakega besedila, zlasti svetopisemskega.

velja omeniti *Evangelijsko pripravo* v 15 knjigah in *Pripravo na Evangelij* v 20 knjigah, v katerih se je lotil polemичne razprave o razmerjih med poganskim in krščanskim svetom, med grško in hebrejsko filozofijo ipd; v delu *Priprava na Evangelij* Evzebij dokazuje podrejenost grškega izročila hebrejskemu in ujemanje nekaterih dognanj v grški filozofiji s svetopi-semškimi resnicami. V teh spisih je avtor dokazal bogato poznavanje del in avtorjev, s katerimi polemizira: Platona, Aristotela idr.

Morda najpomembnejši del Evzebijevega literarnega ustvarjanja, ki mu je prinesel sloves enega najpomembnejših krščanskih zgodovinopiscev, pa je njegova zgodovinopisna dejavnost. Okrog leta 303 je Evzebij objavil delo *Kronološke preglednice* (gr. *Khronikoí kánones*)⁵⁶³ v dveh knjigah; v tem delu je avtor po splošnem, a izčrpnem uvodu v prvi knjigi, v katerem je opozoril na uporabo kakovostnih (čeprav pogosto mlajših) virov, v drugi knjigi sestavil vrsto kronoloških tabel, v katerih je navajal sezname vladarjev in zgodovinske podatke iz različnih obdobj od Abrahamovega rojstva⁵⁶⁴ do leta 328. S tem je oblikoval celovit pregled zgodovine različnih ljudstev, npr. Hebrejcev, Egipčanov, Grkov in Rimljanov. Delo je v izvorniku ohranjeno žal le v fragmentih, v celoti pa je ohranjen prevod v armenski jezik in del Hieronimove⁵⁶⁵ proste predelave *Kronoloških preglednic*, ki jih je prevedel in sam nadaljeval do leta 378. Delo je postalo temelj za poznejšo grško in latinsko kronografijo in je še danes neprecenljive vrednosti, saj so podatki v njem izjemno natančni in še vedno služijo kot aktualen zgodovinski vir.

Precejšen del Evzebijevega opusa predstavljajo dela, posvečena cesarju Konstantinu, s katerim je bil, kot že rečeno v dobrih odnosih; Konstantin je Evzebiju nudil politično zaščito, ki jo je Evzebij poplačal z vrsto spisov o cesarju. Ti spisi sicer imajo zgodovinsko ozadje, vendar jih prežema panegiričen ton, zaradi česar je vprašljiva tudi njihova zgodovinska vrednost. Mednje spada *Konstantinov življenjepis* (*Vita Constantini*) v štirih knjigah, ki kaže naknadne popravke in dokumentarne vrivke, k delu pa je avtor priložil tudi primerek Konstantinovega nabožnega govorništva (postno pridigo iz leta 323), ki je sicer najbrž pristen, vendar ga je Evzebij verjetno vsaj nekoliko predelal. Zgodovinska vrednost del o Konstantinu

⁵⁶³ Polni naslov: *Kronološke preglednice in osnutek obče zgodovine Grkov in barbarov*.

⁵⁶⁴ Abrahamovo rojstvo je bilo postavljeno v leto 2016 pr. Kr.

⁵⁶⁵ Sv. Hieronim (*Hieronimus*, okoli 347–420), latinski cerkveni oče, avtor zelo pomembne *Kronike* (*Chronica*), prevajalec Sv. pisma v latinščino (t. i. *Vulgata*).

je, kot že rečeno, kompromitirana, vendar je razumljivo, da je cesarja, ki ga je vseskozi ščitil, videl zgolj v dobri luči, kot *pium caesarem*.

Tudi Evzebijevo temeljno zgodovinsko delo (in prvo tovrstno zgodovinsko delo dotlej), *Cerkvena zgodovina (Ekklesiastikè historia)* v desetih knjigah, v kateri je predelal cerkveno zgodovino od začetkov do leta 324,⁵⁶⁶ ni zgolj zgodovinske, temveč tudi apologetske narave; zastavljeno je precej epizodično in snov obravnava razdrobljeno, kar avtor posredno prizna v uvodu (1,5):

»Tu in tam sem torej zbral vse tisto, kar se mi je zdelo pomembno za pričujoče delo; kakor cvetov na livadi sem si nabral ustreznih odlomkov iz del starodavnih piscev in zdaj naj se lotim zgodovinske pripovedi ...«

Delo je že takoj po objavi doživelo velik uspeh; kmalu po izidu ga je začel prevajati v latinščino Rufin,⁵⁶⁷ ki je zgodovinsko snov sam nadaljeval do leta 395. Kljub apologetskemu značaju, ki *Cerkveno zgodovino* kot zgodovinopisni izdelek nekoliko premakne iz strogo zgodovinskega polja, pa je le-ta kljub temu neprecenljiva, zlasti zaradi bogate zbirke različnih pisnih virov in dokumentov, poleg tega pa gre za prvi tovrstni pregled zgodovine krščanstva, ki je domiselno vključen v neki obči zgodovinski okvir. S tem delom si je Evzebij prislužil laskavi vzdevek »oče cerkvene zgodovine«.

G. P.

Literatura: Croke 1983.

CERKVENA ZGODOVINA⁵⁶⁸

Oris dela (1,1)

V prvi knjigi Cerkvene zgodovine je tale vsebina:

Želim popisati, kako so si skozi tok časa sledili sveti apostoli, in sestaviti pregled časov, ki so minili od dni našega gospoda Odrešenika vse do danes; obenem bi rad poročal o pomembnih dogodkih, ki so se, kakor pravijo, odvijali v zgodovini Cerkve. Prav tako bom naštel vse tiste, ki so vodili Cerkev in ji načelovali v

⁵⁶⁶ Konstantinova zmaga leta 324 nad Licinijem, avgustom v vzhodnem delu rimskega cesarstva, po kateri je postal edini avgust in cesar.

⁵⁶⁷ Tiranij Rufin (*Tyrannius Rufinus*, okoli 345–410) iz Konkordije blizu Ogleja, plodovit prevajalec grških spisov v latinščino, ki je velik del svoje prevajalske dejavnosti posvetil Origenovim spisom.

⁵⁶⁸ Prevod in opombe G. Pobežin.

najvidnejših škofijah in prav tako tiste, ki so iz roda v rod oznanjali božjo besedo, bodisi ustno bodisi v pisani besedi.

Pisati hočem tudi o vseh tistih – navajal jih bom po imenu in obdobju, v katerem so živeli –, ki so v navdušenju za nenehen napredek zašli tudi v velike zablode in so v varljivem prepričanju, da so prišli do novih spoznanj, pomagali uničevati Kristusovo čredo kakor divji volkovi.

Moj namen je tudi spregovoriti o številnih nesrečah, ki so prišle nad vse judovsko ljudstvo zaradi njihovega snovanja in zarot proti našemu gospodu Odrešeniku; zapisati hočem, kako so božjo besedo napadali pogani in opisati nravi tistih, ki so bili pripravljeni zanjo vedno znova vztrajati navkljub trpljenju v mukah in krvi [...]

A na začetku moram pri modrih poprositi za dobrohotnost; priznam, nisem dorasel ali kos temu, da bi sestavil popolno zgodovinsko delo brez pomanjkljivosti. In ker sem se prvi lotil tovrstne zgodovinske snovi, bom skušal k njej pristopiti tako, kakor da stopam po samotni, neizhojeni poti.

Molim in upam, da mi bo Bog vodnik in da mi bo njegova moč v oporo, kajti sam niti ne zmorem najti stopinj tistih, ki so po tej poti stopali pred mano, razen morda na posameznih kratkih odsekih, v katerih so nam nekateri tako, nekateri zopet drugače posredovali opis časa in razmer, v katerih so živeli. Od daleč do nas prodirajo njihovi glasovi kakor luč bakle, odjekajo kakor s kakega visokega, vsem vidnega stolpa, opozarjajo nas, kod naj hodimo in nas usmerjajo, kam naj varno in mirno usmerjamo svoj korak.

Od njih sem torej nabral, nekaj tu, nekaj tam, vse tisto, kar se mi je zdelo bistvenega pomena za pričujoče delo; kakor cvetja na livadi sem si nabral ustreznih odlomkov iz del starodavnih piscev in zdaj naj se lotim zgodovinske pripovedi ...

[...]

To delo se mi zdi še posebej pomembno zato, ker ne vem za nobenega drugega cerkvenega pisca, ki se je lotil tovrstne snovi; vsekakor upam, da bo v korist vsem tistim, ki so navdušeni za raziskovanje zgodovine. [...]

Herodova krutost do otrok in njegova smrt (1,8)

Ko se je v skladu s prerokbo v Betlehemu v Judeji ob napovedanem času rodil Kristus, je bil Herod nemalo zaskrbljen, ko so k njemu prišli modreci z vzhoda vprašati, kje je pravkar rojeni kralj Judov; videli so namreč njegovo zvezdo in to je bil tudi razlog, da so prišli od tako daleč, kajti srčno radi bi se novorojencu poklonili kakor bogu. Herod je menil, da je njegova oblast v nevarnosti, zato je pri judovskih pravnih strokovnjakih povprašal, kje naj bi se po njihovem mnenju rodil Kristus.

Ko so mu povedali, da je po Mihovi prerokbi to mesto Betlehem, je v enem samem odloku ukazal v Betlehemu in njegovi okolici pobiti vse otroke mlajše od dveh let, kajti o takšni starosti novorojenca so mu pravilno povedali modreci, misleč, da bo, kakor je bilo tudi pričakovati, tudi Jezus deležen enake usode kot množica ostalih.

A ta naklep se ni uresničil; otroka so namreč v Egipt odnesli starši, ki jih je bil angel vnaprej posvaril o tem, kaj se ima zgoditi; o tem piše v Svetem pismu v Evangelijih.

Ob tem pa bi ne bilo odveč povedati, kaj se je zgodilo s Herodom zaradi njegovega zločina nad Kristusom in njegovimi vrstniki. Le malo zatem ga je namreč, še za življenja, zadela božja volja in mu dala spoznati, kakšna usoda ga čaka.

[...]

O tem, kako ga je zaradi zločina nad našim odrešenikom in ostalimi otroki zadela božja kazen in ga pahnila v smrt, bi bilo najbolje izvedeti pri zgodovinarju,⁵⁶⁹ ki je v sedemnajsti knjigi Judovskih starožitnosti o njegovi smrti zapisal:

»Bog pa je Herodu naložil kazen za njegov zločin; njegova bolezen je napredovala – v telesu mu je vztrajno žarel ogenj, ki ni bil tako očiten tistemu, ki se ga je dotaknil, a mu je vendar povzročal strašne duševne muke. Strašno si je želel kaj zaužiti in nič se ni dalo odpomoči; po drobovju so se mu naredile razjede in mučile so ga zlasti hude bolečine v črevesju, povrh vsega pa mu je noge močila bistra, vodi podobna vlaga. Podobne težave so ga mučile v spodnjem predelu trebuha, celo spolni ud se mu je zagnojil, da so iz njega lezli črvi. Težko je dihal, še toliko težje pa je bilo, ker je moral hitro dihati in se je od njega širil neprijeten vonj. Mučili so ga krči po vseh udih, ki so mu dajali nadnaravno moč. Tisti, ki imajo dar in moč razuma, da znajo razložiti takšne pojave, so govorili, da je Bog naložil kralju to kazen zaradi njegovega brezboštva.

[...]

A čeprav se je boril s to boleznijo, se je še vedno oklepal življenja in še vedno čakal na odrešilno zdravilo in upal na ozdravitev. Šel je čez Jordan k vrelcem pri Kaliroi, ki se izlivajo v jezero Asphaltites, a v njih teče sladka pitna voda. Njegovi zdravniki so menili, da bi lahko v vročem olju ogreli vse njegovo telo, a ko so ga položili v kad, polno olja, so njegove oči postale motne kakor pri mrliču; ko so njegovi služabniki zagnali vik in krik, je zopet prišel k sebi. Zdaj je obupal nad rešitvijo: ukazal je med vojake razdeliti petdeset drahem in bogato izplačati tudi njegove generale in njegove najbližje. Vrnil se je v Jeriho in se vdal malodušju; tu se je domislil, da bi, kakor iz kljubovanja smrti, zagrešil še eno grešno dejanje. Ukazal

⁵⁶⁹ Tj. Jožefu Flaviju.

je iz vse Judeje sklicati vse imenitne može v tako imenovani hipodrom in jih tam zapreti. Nato je poklical Salomo, svojo sestro, in njenega moža Aleksandra. »Vem, da se bodo Judje veselili moje smrti,« je dejal, »a če mi hočeta pomagati, me še lahko objokujejo in imam še lahko imeniten pogreb. Ko bom umrl, kar najhitreje pobijta te može, ki so sedaj pod stražo, da bo vsaka hiša v Judeji imela razlog, da me objokuje.««

[...]

K vsemu temu pisec dodaja, da je pred svojo smrtjo ubil drugega od svojih sinov in nato po vrsti dal pogubiti še tretjega, nato pa je v mukah izdihnil. Takšen je bil torej Herodov konec, ki je prejel pravično kazen za pomor otrok v Betlehemu, ki ga je bil ukazal, ko je snoval pogubo našega Odrešenika.

ZOSIM

Ne Zosim (*Zósimos*) sam ne drugi viri (tudi ne rokopisi) nam niso sporočili njegovega celega imena, niti njegovega rodnega mesta. Kratka oznaka o njem in njegovem delu se je ohranila v *Biblioteki* konstantinopelskega patriarha Fotija (*Phótios*, 9. stoletje), ki omenja, da je bil Zosim *comes* (svetovalec) in pred tem *advocatus fisci* (pravno izobražen visok uradnik na finančnem sodišču). Ime je bilo sicer razširjeno na območju Sirije in Palestine, in možno je, da je njegova družina izvirala iz tega prostora, vendar mnenje nekaterih, da bi bil zgodovinar Zosim ista oseba kot znani sofist in učitelj govorništva Zosim iz Gaze, ni prepričljivo. Letnici njegovega rojstva in smrti nista znani, vendar je zelo verjetno živel na prehodu iz 5. v 6. stoletje. Svojo *Novo zgodovino* (*Néa historía*) je napisal v začetku 6. stoletja, kar je razvidno iz nekaterih podatkov v njegovem delu v zvezi z obdavčenjem, za katerega navaja, da se je zgodilo v bližnji preteklosti. Domnevno naj bi umrl v zadnjih letih vladanja Anastazija (le-ta je umrl leta 518). Kaže, da ni doživel vlade Justinijana, ki je z osvajalnimi vojnami in reformami skušal ustaviti propadanje rimskega imperija; to obdobje je podrobno popisal Prokopij iz Cezareje.

Zanimivo je, da se npr. pohvalni govor cesarju Anastaziju pri Prokopiju iz Gaze (napisan okoli leta 510; poglavje 13) skoraj dobesedno ujema z besedilom pri Zosimu, kar kaže na tesne stike med njima in na njuno morebitno skupno širšo domovino, Palestino. Ta Prokopij je bil v Gazi učitelj govorništva, na čelu ugledne šole, kristjan, ki je med drugim pisal

komentarje k Stari zavezi, ohranjena pa so tudi njegova pisma ter krajši retorični spisi, npr. parafraze iz Homerja. Mesta vzdolž vzhodne obale Sredozemskega morja od Aleksandrije do Antiohije niso bila izpostavljena vdorom raznih barbarskih plemen izza meja imperija in so prav v tem času doživljala velik razcvet; v njih so delovale dobre govorniške in pravniške šole. Pravniško šolo je očitno končal tudi Zosim, glede na to, da sicer ne bi mogel opravljati visoke službe na sodišču. Iz teh mest je izvirala vrsta znamenitih osebnosti, npr. okoli leta 500 rojeni Prokopij iz Cezareje ter Amijan Marcelin, Libanij (grški retor iz 4. stol.) in Joanes Malalas iz Antiohije (grški zgodovinar na prehodu iz 5. v 6. stoletje, avtor *Svetovne kronike*).

Zosim je bil zgodovinsko zelo razgledan, saj iz njegovega dela izhaja, da je poznal Herodota, Tukidida, Ksenofonta, Demostena in Polibija, ki ga je posebej visoko cenil, ter seveda zgodovinarje mlajše generacije, kot npr. Evnapija, Deksipa in Olimpiodorja, spise cesarja Julijana in Libanijeve govore ter vrsto drugih, od katerih so mu bili nekateri verjetno znani le posredno iz virov. Uporabljal je tudi dela starinoslovcev, poznal je mitološke zgodbe, odgovore preročišč in razna pesniška dela, medtem ko je bil bistveno slabše seznanjen z latinsko napisano literaturo. Na splošno je zelo visoko cenil izobrazbo in glavna ločnica med ljudmi mu je bila prav razlika med izobraženimi in neizobraženimi. Pomemben mu je bil socialni izvor ljudi, zato smemo domnevati, da je sam izhajal iz bogatega višjega srednjega sloja oziroma iz vrst mestne elite, saj je bila dobra izobrazba dostopna predvsem le bogatim in tudi obdavčenje pod Konstantinom in pozneje, ki ga Zosim graja, je občutil predvsem vladajoči mestni sloj (2,38; prim. 4,41). Latinsko je znal, saj je to med drugim zahtevala tudi njegova služba; večina zakonikov je bila še v 6. stoletju napisana v latinščini (npr. *Codex Iustinianus*). S pravno ureditvijo države oziroma predvsem tudi z njenim nefunkcioniranjem (podkupljivost, razni drugi prestopki ter razsipnost vladajočega sloja) je bil natančno seznanjen, čeprav žal ni znano, v katerem mestu je opravljal svojo službo na visokem sodišču. Ni izključeno, da je vsaj nekaj časa živel v Konstantinoplu, v katerem je poznal marsikakšno geografsko in kulturnozgodovinsko podrobnost. Tako npr. omenja, da je Konstantin že začel graditi novo mesto med trojanskim Sigejonom in starim Ilionom ter že dal postaviti del obzidja, kar lahko popotniki, namenjeni proti Helespontu, »še danes« vidijo, nato pa se je odločil za Bizanc zaradi njegove odlične lege (2,30,1). V istem in naslednjem poglavju Zosim poda kratek opis mesta in omeni poleg zgradb, ki jih je dal zgraditi Konstantin, npr. hipodrom in svetišče Dioskurov, katerih kipe

je bilo mogoče občudovati še v Zosimovem času, tudi znamenitosti mesta od prej. Tako med drugim omenja Afroditino svetišče, pristanišče Neorion in mestna vrata pri stebrišču, ki ga je bil dal zgraditi Septimij Sever potem, ko je do mesta postal prizanesljivejši in mu spregledal podporo, ki jo je nudilo njegovemu nasprotniku Pesceniju Nigru.⁵⁷⁰

Iz vsebinskih poudarkov v Zosimovem delu lahko sklepamo, da ni nikdar prestopil mej rimskega imperija in da je bil redko tudi v provincah zahodnega, latinsko govorečega dela imperija. V teku 5. stoletja je del tega ozemlja, predvsem rensko-obdonavska meja in Britanija ter del severne obale Afrike, prešel pod barbarske vladarje in je bil za imperij izgubljen. Prostor, ki je bil Zosimu bližji in bolj znan in katerega središče je bilo v Konstantinoplu, so bili predvsem Egipt, Mezopotamija, Mala Azija in Ilirik z Makedonijo in Ahajo. Za noben kraj ne omenja, da bi kdaj v njem živel ali ga obiskal, pač pa na nekaterih mestih zapiše, da se nekaj dogaja ali je mogoče videti »še dandanašnji«, npr. sledove opustošenja, ki je prizadelo celo Bojotijo in druge grške predele, čez katere so vdrli Goti pod Alarihom, razen Teb in Aten (5,5,7), ali sveti ogenj, ki se »še danes« kaže ob času ljudskih shodov nad Afroditinim svetiščem v Afaki med Helio-polo in Biblom v Egiptu (1,58,1).

Kot izhaja iz ohranjenih rokopisov, je Zosimovo zgodovinsko delo nosilo naslov *Nova zgodovina*, zgodovina polpreteklega in Zosimu sočasnega obdobja (*Néa historía*), medtem ko Fotij omenja »Novo izdajo« (*Néa Ékdosis*), kar bi pomenilo, da je delo izšlo v dveh neenakih izdajah. O tem ni mogoče presojati, ker je imel Fotij enako izdajo, kot jo imamo na razpolago danes, ni pa izključeno, da je ohranjena nekoliko okrajšana verzija Zosimovega dela. Njegova zgodovina je torzo, ker je ni uspel končati. Za cilj si je postavil napisati zgodovino imperija s poudarkom na polpretekli zgodovini. Dobo republike in imperija do 3. stoletja je opisal le na kratko, izčrpneje je prikazal 3. in 4. stoletje do leta 410, ko se delo kot odrezano konča tik pred Alarihovo osvojitvijo Rima. Njegov vzornik je bil Polibij, kar je poudaril na začetku svoje *Zgodovine*. Ker njen konec ni ohranjen, ni povsem jasno, kako je hotel prikazati propad rimskega imperija, vsekakor pa mu je veliko prelomnico predstavljala smrt cesarja Julijana, ki je bil zadnji zagovornik poganstva (3,32). Po njegovi smrti se je prvič zgodilo, da so Perzijci imperiju odvzeli del njegovega teritorija.

⁵⁷⁰ Upravitelju Sirije, ki so ga leta 193 po smrti cesarja Pertinaksa njegove legije oklicale za cesarja.

Nova zgodovina je razdeljena na šest knjig:

1. knjiga: doba od Avgusta do Dioklecijana,
2. knjiga: obdobje od Dioklecijana do Julijana,
3. knjiga: Julijanovo vladanje,
4. knjiga: od Julijana do Teodozijeve smrti,
5. knjiga: doba do prihoda Alariha v Italijo,
6. knjiga: nedokončana, do padca Rima leta 410.

Na koncu prve knjige je velika lakuna, ki jo je verjetno povzročila cenzura nekega krščanskega prepisovalca, šesta pa je prekinjena pri 13. poglavju in se konča tik pred padcem Rima, ki ga je leta 410 oblegal Alarih. Usodnosti tega dogodka so se sodobniki boleče zavedali, kar se posebej odraža v delih sv. Avgušтина in Orozija. Fragmentarnost Zosimovega dela se kaže predvsem proti koncu *Zgodovine*, za katero je sicer v celoti opazno, da ni bila nikdar dokončana. Zosimov cilj je bil bralcu ponuditi kratko in jasno zgodovino rimskega imperija, vendar je v drugem delu vse polno daljših epizod (npr. Julijanov pohod proti Perzijcem ali Teodozijev boj proti barbarom po močvirjih na območju Tesalonike, 4,48), ki so sicer zelo zanimive, vendar rušijo koncept dela. Opisi bojev so zelo retorično obarvani, njegova kronologija je nenatančna, zgolj v okvirih vladanja posameznega cesarja. Fotij je pohvalil njegov stil pisanja, vendar izrecno omenja, da je le okrajšal *Zgodovino* (*Hypomnēmata Historiká* v 14 zvezkih) Evnapija iz Sard (okoli 345–420). Po Teodoziju, s katerim Evnapij neha, je Zosim kot glavni vir uporabil Olimpiodorja (*Historikoi Lógoi* v 22 knjigah). Med obema so tri leta razlike (Evnapij konča leta 404, Olimpiodor začne na prelomu 407/8), kar se pri Zosimu odraža v lakuni v peti knjigi med poglavjema 25 in 26. Olimpiodor je bolj kot Evnapij naklonjen barbarom, kar se, zanimivo, pozna tudi v Zosimovi *Zgodovini*. Zosimovega vira oziroma virov za dobo od Avgusta do Avrelijana ni mogoče ugotoviti, morda je bila to izgubljena *Zgodovina cesarjev* iz 3. stoletja. Celotna zasnova in izvedba dela kot tudi vrsta samostojnih sodb o dogodkih in zgodovinskem razvoju je avtorjev lastni doprinos.

M. Š. K.

Literatura: Paschoud 1971–89, Paschoud 1972, Paschoud 2006, Veh 1990.

NOVA ZGODOVINA⁵⁷¹

1,1: začetek zgodovine, v katerem se Zosim navezuje na Polibija

Ko se je Polibij iz Megalopolisa odločil, da zgodovinskemu spominu preda oris znamenitih dejanj svojega časa, se mu je zdelo prav, da skozi dogodke same pokaže, da si Rimljani, ki so se nenehno spopadali s sosednjimi ljudstvi, v 600 letih po ustanovitvi mesta niso pridobili oblasti nad velikim ozemljem, ampak se je potem, ko so si podredili majhen del Italije in ga izgubili po Hanibalovem prehodu v Italijo in porazu pri Kanah ter so zrlji sovražnike, ki so napadali obzidje samega Rima, sreča tako zelo obrnila njim v prid, da so v manj kot 53 letih osvojili ne le celotno Italijo, ampak tudi Afriko; že so na zahodu pokorili tudi Iberijce, ker pa jih je gnala želja po še večji oblasti, so prečkali Jonsko morje, premagali Grke in vzeli oblast Makedoncem, njihovega kralja pa so živega zajeli in ga pripeljali v Rim. Vzrokov za to ne bi nihče mogel pripisovati človeški moči, pač pa bodisi nuji, ki jo je narekovala Usoda, bodisi ponovni ciklični vzpostavitvi položaja planetov, bodisi božji volji, ki je naklonjena našim dejanjem, če so le pravična. Ti dejavniki namreč za prihodnost predstavljajo nek vzorčni niz vzrokov in ljudi, ki pravilno presojuje razmere, navdajo s prepričanjem, da je vodenje svetovnih razmer v rokah neke božje previdnosti, in sicer tako, da tedaj, kadar ta navdaja srca ljudi z navdušenjem, razmere doživljajo razcvet, ko pa bogovom niso več povšeči, doživijo zaton in dosežejo stanje, kakršnemu smo priča dandanes. Glede razmer, o katerih govorim, pa je treba dati nekaj natančnejših pojasnil.

1,5: nastop Avgustove vlade, razmišljanje o monarhični ureditvi imperija

Potem ko je Besos umoril Dareja, se je Aleksander po uspehih v Indiji vrnil nazaj v Babilon in tam umrl; tedaj je bila makedonska nadoblast razdeljena na več kneževin, te so jo oslabile z nenehnimi medsebojnimi vojnami, usoda pa je Rimljanom dala oblast nad preostalim delom Evrope. Vkorakali so v Azijo in začeli vojni s pontskimi kralji in z Antiohom, nato pa še z vladarji Egipta; in dokler se je na oblasti držala aristokracija, so iz leta v leto širili svoj imperij, kajti konzuli so kar tekmovali, kdo bo z uspehi prekosil drugega. Ko pa so državljanske vojne med Sulo in Marijem in pozneje med Julijem Cezarjem in Pompejem Velikim spodkopale republiko, so Rimljani vzeli veljavo aristokraciji in za absolutnega vladarja izvolili Oktavijana; njegovi volji so zaupali vodenje celotne politike, pri tem pa niso pomislili, da so postavili na kocko upe vseh ljudi in da so ogrozili ta veliki imperij s tem, ko so ga zaupali nagnjenju in neomejeni oblasti enega moža. Če bi se namreč odločil za zmerno in pravično vladanje, bi ne mogel zadostiti potrebam vseh, ker

⁵⁷¹ Prevod M. Hriberšek.

bi tistim, ki so najbolj oddaljeni, ne mogel nemudoma priskočiti na pomoč, niti bi ne mogel najti toliko upraviteljev, ki jih bo sram, da niso izpolnili svoje naloge, in bi sploh ne mogel najti skupnega jezika s tolikimi značajsko različnimi ljudmi. Če pa bi podrl meje kraljevske oblasti in bi postal tiran, ki bi spodkopaval obstoječe politične ustanove, ki bi mirno trpel prestopke, ki bi kupoval pravico za denar in bi svoje podrejene imel za sužnje (in takšna je bila večina cesarjev, pravzaprav skoraj vsi, razen redkih izjem), potem je na vsak način nujno, da takšna neobrzdana moč vladarja pomeni skupno nesrečo. Tak vladar šteje prilizovalce za vredne darov in časti in ti se povzpnejo do najvišjih političnih funkcij, zmerni in v javno življenje ne vključeni moške, ki si ne izberejo enakega načina življenja, pa so upravičeno ogorčeni, ker niso deležni enakih privilegijev; prav zato države pretresajo prevrati in nemiri, in če se s političnimi in vojaškimi položaji okoriščajo pokvarjeni državni uradniki, to državljanom v mirnem času greni življenje in jih žalosti, vojakom v vojnah pa jemlje pogum.

2,1: ludi sacerdotes

Najdaljše obdobje človeškega življenja je enako obdobju med tema prazni-koma; temu obdobju Rimljani pravijo saeculum. Ta pomaga pri zdravljenju kuge, jetike in drugih bolezni. Njegov izvor pa je naslednji. Valezij, iz katerega izvira rod Valerijcev, je med Sabinci užival velik sloves. Pred svojo hišo je imel gaj z zelo velikimi drevesi. Ko je vanje udarila strela in so pogorela, ni vedel, kaj neki naznanja ta strela; in ko sta njegova otroka zbolela, se je obrnil tako na zdravnike kot tudi vedeže. Ti so mu glede na način, kako je ogenj padel, prerokovali, da so bogovi jezni, zato jih je Valezij modro poskušal pomiriti z daritvami. On sam in žena sta se bala in ker je vsak trenutek pričakoval smrt otrok, se je vrgel na kolena pred Vesto in obljubil, da ji bo žrtvoval dve duši namesto otrok, in sicer sebe in mater otrok. Ko pa se je zazrl v požgani gaj, se mu je zazdelo, da sliši glas, ki je veleval, naj otroka odpelje v Tarent, tam na ognjišču Plutona in Prozerpine segreje vodo iz Tibere in jo da piti otrokoma. Ko je to slišal, je začel še bolj obupavati nad re-šitvijo otrok. Tarent je bil namreč daleč, na drugem koncu Italije, in tam vode iz Tibere ni bilo na voljo. Malodušje ga je obhajalo tudi zato, ker je slišal, naj se voda zagreje na oltarju podzemskih božanstev. [...]

2,4 Ko so po tem leta 502 po ustanovitvi mesta pritisnile bolezni in vojne, je senat sklenil poiskati rešitev pred nesrečami v Sibilinih prerokbah; ukazal je deseterici za to nalogo postavljenih mož, naj raziščejo prerokbe. Ko pa so strokovnjaki povedali, da se bo nesreča končala, če žrtvujejo Plutonu in Prozerpini, so poiskali

primeren kraj in ga posvetili Plutonu in Prozerpini ... ko je bil Mark Popilij četrtič konzul. Ko je bil obred končan in so bili rešeni stiske, so oltar znova skrili; postavili so ga nekam na konec Marsovega polja. To žrtvovanje so potem vrsto let zane-marjali, ko pa so se nanje znova zgrnile nevšečnosti, je praznovanje obnovil Oktavijan Avgust ... ko sta bila konzula Lucij Cenzorin in Manij Manilij Puelij; običaj je razložil Atej Kapiton, o času, ko naj bi se opravljala daritev in obhajal praznik, pa je poizvedela petnajsterica mož, ki jim je bila zaupana naloga, da pazijo na sibilinske prerokbe. Za Avgustom je praznik obhajal Klavdij, ki pa sploh ni upošteval predpisanega obdobja. In ko ga je za njim obhajal Domicijan, ki se na Klavdija ni oziral, ampak je računal leta od tedaj, ko je praznik obhajal Avgust, se je zdelo, da se drži običaja, kakor je bil predpisan od samega začetka. Stodeset let za njimi je ta isti praznik obnovil Sever skupaj s svojima sinovoma, Antoninom in Geto, ko sta bila konzula Hilon in Libon. [...]

2.7 Dokler so torej – kakor pravi božji izrek in kot je tudi res – vse to opravljali v skladu s prerokbo, je bil rimski imperij varen in Rimljani so imeli v svojih rokah oblast nad tako rekoč celotnim znanim svetom; ko pa se je Dioklecijan odrekel cesarski oblasti in so praznik zanemarili, je imperij v kratkem času propadel in se neopazno v veliki meri pobarbaril, kakor so pokazali dogodki. Da je to res, hočem dokazati tudi na osnovi kronologije. Od Hilonovega in Libonovega konzulata, ko je Sever praznoval stoletne igre, pa vse do takrat, ko je Dioklecijan postal devetič konzul, Maksimijan pa osmič, je preteklo 101 leto; takrat je Dioklecijan iz cesarja postal navaden državljan in Maksimijan je storil isto. Ko pa sta bila Konstantin in Licinij tretjič konzula, se je dopolnilo obdobje 110 let, ko bi bilo treba v skladu z običajem obhajati praznik. Ker pa so ga zanemarili, je bila nujna posledica, da smo se znašli v sedanjem nesrečnem položaju. [...]

Vetranionova fiktivna uzurpacija oblasti za časa cesarja Konstancija

Čeprav pri Zosimu okoliščine Vetranionove uzurpacije niso prikazane tako kot v drugih virih, je bil zelo verjetno to zgolj politični maneuver, s katerim je Vetranion skušal onemogočiti pravemu uzurpatorju Magnenciju, da bi se polastil vse oblasti. Vetranion je bil namreč naklonjen hiši Konstantina Velikega. V prid tej razlagi govori tudi pri Zosimu navedeno dejstvo, da ga Konstancij ni dal ubiti, kot so vsi legitimni cesarji običajno takoj storili z uzurpatorji, temveč ga je rešil pred vojaki in poslal v Britanijo. Drugi viri pa celo poročajo, da ga je cesar javno nagovoril kot »očeta«.⁵⁷²

⁵⁷² Gl. komentar pri J. Sašel, *The Struggle between Magnentius and Constantinus*

2, 44 Ko je Konstancij na vzhodu začel vojno proti Magnenciju, je prišel do sklepa, da se mora najprej na nek način spoprijateljiti z Vetranionom, ker bi se po temtakem v preostalem času vojne ne vojskoval z dvema samodržcema, ampak z enim. Tudi Magnencij se je trudil, da bi se spoprijateljil z Vetranionom in se z njim podal v vojno proti Konstanciju. Oba sta s tem namenom k poslala glasnike Vetranionu; ta je sklenil, da se raje pridruži Konstanciju kot Magnenciju. Ko so se Magnencijevi poslanci vrnili, ne da bi kaj opravili, je Konstancij navijal za to, da bi se obe vojski združili in skupno začeli vojno proti Magnenciju. Vetranion je pritr dil Konstancijevemu mnenju in stopila sta na govorniški oder, ki je bil pripravljen za to priložnost. Konstanciju je zaradi plemenitega porekla pripadla pravica, da je spregovoril prvi; vseskozi je v govoru vojake spominjal na očetovo velikodušnost in na prisege, ki so jih dali, da bodo vdani tudi njegovim sinovom. Govoril je, da ne smejo dovoliti, da bi jo Magnencij odnesel brez kazni, Magnencij, ki je morilec Konstantinovega sina, s katerim so se trudoma borili v mnogih vojnah in bili nagrajeni z zelo velikimi darovi. Ko so to slišali vojaki, podkupljeni z obiljem daril, so zakričali, da je treba kraljevsko oblast očistiti odvečnih primesi; obenem so Vetranionu slekli obleko in ga kot navadnega civilista zvelkli z odra. Konstancij ni dovolil, da bi mu storili kaj žalega; podaril mu je življenje in ga dosmrtno poslal v Bitinijo. Nekaj časa je živel tam še brez pooblastil, nato pa je umrl. [...]

Zosimov pregled rimskih osvajalnih vojn proti Perzijcem

3, 32 Sedaj, ko sem se znašel na tej točki svoje zgodovine, mi je prišlo na misel, da bi preletel pretekle čase in raziskal, ali so Rimljani kdaj klonili pred drugimi in jim odstopili katero od svojih pridobitev ali če so sploh prenesli, da ima kdo drug v rokah nekaj, kar je bilo enkrat po njihovo oblastjo. Potem ko je Lucij Lukul premagal Tigrana in Mitridata in kot prvi rimskemu imperiju priključil ozemlja tja do centralne Armenije in poleg tega še Nizibis z okoliškimi utrd bami, je Pompej Veliki kronal te njegove uspehe z mirom, ki ga je uveljavil sam, je Rimljanom utrdil to pridobitev. Ko pa so se znova uprli Perzijci, je senat izbral Krasa za vojskovodjo z neomejenimi pooblastili, ki je s svojim nasiljem Rimljanom nakopal sramoto, bil je zajet v bitki in je umrl med Perzijci; tedaj je mesto vojskovodje prevzel Antonij, ki je bil zaljubljen v Kleopatru in je svojo nalogo vojskovodje opravljal brezбриžno in malomarno. Tudi ta je umrl, potem ko je zagrešil dejanja, nevredna Rimljana, vendar pa Rimljani kljub tem izgubam niso izgubili nobenega od teh krajev. Ko je republika prešla v cesarstvo in je Avgust postavil mejo rimskega cesarstva na

II for Italy and Illyricum, *Živa antika* 21, 1971, 205–216 (= *Opera selecta*, Ljubljana, 1992, 716–727).

rekah Tigris in Evfrat, tudi to ni pripeljalo do izgube tega področja. Dosti časa kasneje, ko je cesar Gordijan začel vojno s Perzijci in je padel sredi sovražne dežele, si Perzijci niti po tej zmagi niso prisvojili nobenega dela, ki je bil pod rimsko nadoblastjo in prav tako ne potem, ko je cesarsko oblast prevzel Filip in je s Perzijci sklenil na moč sramotno premirje. Ko je kmalu za tem perzijski ogenj zagorel z vso silo, ko je bila s silo zavzeta Antiohija in je perzijska vojska prodrla vse do vrat Kilikije, se je proti njim podal cesar Valerijan; padel je Perzijcem v roke, vendar pa si še niso drznili razglasiti te dežele za sebi podrejene. Edino smrt cesarja Julijana je bila dovolj, da smo jih izgubili in rimski cesarji vse do danes niso bili zmožni dobiti nazaj niti koščka teh ozemelj; še več, v kratkem so izgubili večino ljudstev, od katerih so ena postala samostojna, druga so se podredila barbarom, tretja pa so se umaknila v odročnejše predele. To bo v teku nastajanja spisa pojasnjeno ob posameznih dogodkih.

PROKOPIJ

Prokopij (*Prokópios*) iz Cezareje je zadnji pomembni grški zgodovinar, ki popolnoma uteleša duha in stanje svoje dobe; v bizantinskem prostoru, ki se je pod Justinijanovo vladavino v mnogih pogledih zelo spogledoval z idejo o vnovičnem velikem, močnem rimskem cesarstvu, se je tudi Prokopij v marsikaterem pogledu nostalgično oziral v preteklost. Vendar Justinijanove reforme in ozemeljska osvajanja niso mogla povrniti nekdanje moči rimskega cesarstva; prihodnost je pripadala novi kulturi in novi dobi – in tudi pisec, ki se je že znašel na pragu srednjega veka, je razpet med zgodovinsko tradicijo preteklih stoletij ter novo, svežo kulturo, ki je prevečala prostor Justinijanove države.

Prokopij se je rodil ob koncu 5. stoletja (med 490 in 507) v narodno mešani in kulturno živahni Cezareji v Palestini. O njegovem življenju je na voljo razmeroma malo gotovih podatkov, ki jih je bilo treba večinoma izluščiti kar iz avtorjevih del; po dokončanem študiju retorike in prava (izobrazoval se je v Gazi in kasneje v Bizancu) je dobil pomembno službo tajnika (*consiliarius*) pri Justinijanovem generalu Belizarju, enemu najpomembnejših bizantinskih vojskovodij, ki se je odlikoval v vseh pomembnejših vojaških kampanjah med Justinijanovo vladavino. Prokopij je spremljal Belizarja na njegovih vojnih pohodih; udeležil se je že kampanje proti Perzijcem (leta 530 je prisostvoval bitki pri Darasu), po sklenjenem

miru s Perziji (532) se je z Belizarjem udeležil pohoda proti Vandalom v Afriki (533–536), nato proti Gotom v Italiji (536–540). Po letu 540 se je verjetno zadrževal v Bizancu; tu je najbrž kmalu začel z delom na svojem temeljnem delu, *Zgodovini vojn* (*Hypèr tôn polémon lógoi*). Pri tem je Prokopiju poleg lastnega položaja in ugleda (po vrnitvi v Bizanc je dobil tudi častni naziv *illústrios*)⁵⁷³ zelo pomagalo tudi tesno poznanstvo z Belizarjem, ki ga je Prokopij v svojih delih upodobil z veliko mero naklonjenosti.⁵⁷⁴

Prokopijevo temeljno in najpomembnejše delo, *Zgodovina vojn*, je verjetno nastajalo vsaj deset let, od 540–541; v teh letih je Prokopij sestavil sedem knjig, nekoliko kasneje, verjetno okoli leta 543, pa je avtor dodal še osmo knjigo. Zgradba celotnega dela je zasnovana po kriteriju geografskih enot, znotraj katerih so posamezni dogodki obravnavani po kronološkem zaporedju:

- knjigi 1–2 [Azija]: vojna s Perziji (*Bellum Persicum*),
- knjigi 3–4 [Afrika]: vojna z Vandali (*Bellum Vandalicum*),
- knjige 5–8 [Italija]: vojna z Goti (*Bellum Gothicum*).

Vsebinsko je Prokopij pravzaprav presegel naslov svojega dela, saj je v »zgodovinski pregled vojn« vrnil tudi epizode povsem nevojaške vsebine, npr. zelo plastični prikaz vstaje Nika,⁵⁷⁵ izbruh kuge v Bizancu itn. Osma knjiga, ki jo je Prokopij dodal naknadno in o kateri se izrazi, da gre za »pisano zgodovino« (*historía poikíle*), predstavlja svojevrstno rekapitulacijo dela; poleg nekaterih geografskih opisov namreč vsebuje opise zadnjih dogodkov v Aziji, Afriki in Italiji, zaključí pa se z opisom propada gotske države v Italiji.

Poglavitni predmet Prokopijeve *Zgodovine* so vojaške kampanje, ki jih je Justinijan začel na različnih interesnih področjih Bizanca in ki so jih bolj ali manj spretno vodili njegovi vojaški poveljniki, predvsem Belizar

⁵⁷³ Izraz *illústrios* je latinskega izvora (*illustris*).

⁵⁷⁴ Prokopijev odnos z Belizarjem je brez dvoma precej vplival tudi na podobo drugih »protagonistov« njegove zgodovine; Justinijana in njegovo ženo Teodoro je prikazal v manj lepi luči kot Belizarja, na kar je morda delno vplivalo tudi dejstvo, da je bil Belizar že leta 542 zaradi domnevnih spletk odpoklican s položaja vrhovnega poveljnika, leta 563 pa celo obtožen izdaje in razlaščen.

⁵⁷⁵ Vstaja meščanskih političnih organizacij (t. i. strank »zelenih« in »modrih«) proti avtokratski centralni oblasti leta 532, ki sta jo krvavo zadušila Narzes in Belizar. Vstaja je dobila naziv »Nika« po geslu upornikov *níka* (»zmagaj!«).

in Narzes. Kljub uvodnim besedam, da je namreč »Prokopij iz Cezareje napisal zgodovino vojn, ki jih je rimski cesar Justinijan vodil zoper barbare na vzhodu in na zahodu«, pa Justinijan v njegovi zgodovini ne zavzema osrednje vloge; poglobljena osebnost *Zgodovine* je namreč Belizar, ki ga je Prokopij opisal v nekritično povzdignjeni podobi. To avtorjevo povzdigovanje Belizarja sicer ni grobo in vsiljivo, vendar pa je njegova posledica nerealno zmanjšana vloga drugih osebnosti tega obdobja, ki so pomembno vplivale na potek dogodkov, zlasti vojskovodij, ki jih bralec v primerjavi z Belizarjem doživlja kot minorne figure. Tolikšna centralizacija pozornosti na eni sami osebi je škodljiva tudi zato, ker bralec kljub sistematičnemu pregledu vojaških kampanj, ki jih je sprožil Justinijan, v resnici ne more dobiti pregledne informacije o celotni cesarski politiki Justinijanovega obdobja, saj avtor te teme nikjer ne načne neposredno.

Vsaj delno pojasnilo za to, da avtor Justinijanu v *Zgodovini vojn* odreka pozornost, lahko najdemo v naslednjem Prokopijevem delu, v t. i. *Tajni zgodovini (Historía arkána)*, ki jo danes na splošno poznamo predvsem pod naslovom *Neobjavljena zgodovina (Anékdota)*.⁵⁷⁶ V tem delu, ki je pravzaprav zasnovano kot deveta knjiga *Zgodovine vojn*, je Prokopij izrazil ves svoj odpor do Justinijanove avtokratične, tiranske vladavine, ki jo je podpiral z ogromnim, pogoltnim državnim aparatom. *Tajna zgodovina* bi se prav zlahka imenovala tudi »temna plat zgodovine«, tj. zgodovine Justinijanovega obdobja; podatki, ki jih Prokopij niza v tem delu, namreč predstavljajo vse negativne plati Justinijanove vladavine, ki se jih nepoučeni bralec poznejših rodov preprosto ne bi mogel zavedati. Pogled teh bralcev na »temne plati«, ki jih je Prokopij želel izpostaviti, so namreč zastirali mnogi bleščeči dosežki Justinijanove vladavine, npr. velika osvajanja na vzhodu in zahodu, prenovljena zakonodaja, čudovite zgradbe – med njimi slavna cerkev Svete Modrosti (*Hágia Sophía*) itd. Ob vsem tem kasnejša zgodovina po Prokopijevem mnenju ne bi mogla prav oceniti, da so velika osvajanja povsem izpraznila državno blagajno, da je Justinijan, véliki zakonodajalec, vladal absolutistično in s pomočjo ogromnega represivnega aparata, da je bil skupaj s svojo ženo, cesarico Teodoro, tvorec mnogih intrig in dvornih spletk. V tem delu je Prokopij mnogo bolj kritičen tudi do Belizarja, predvsem pa do njegove žene Antonine, ki jo slika kot enako

⁵⁷⁶ *Suidov leksikon* to delo predstavlja pod naslovom *Neobjavljena zgodovina (Anékdota)*; naslov *Tajna zgodovina (Historía arkána)* je najverjetneje konstrukt prvega založnika, ki je delo dejansko objavil.

spletkarko, kakor je bila Teodora; Belizar, ki je v *Zgodovini vojn* nastopal kot mladodane nepremagljiv gospodar lastnih in tujih vojsk, pred svojo ženo Antonino »ni mož, temveč zvest suženj« (*Neobj. zgod.* 4).

Do marsikaterega podatka v *Neobjavljeni zgodovini* velja biti zadržan in prav gotovo je na mestu vprašanje, koliko je Prokopij dovolil svojim lastnim predsodkom vplivati na oblikovanje podatkov, vendar kljub temu ne moremo mimo dejstva, da *Anékdota* predstavlja popolnoma drugačen uvid v razmere v Justinijanovi dobi, s katerim je avtor sam brez dvoma ogromno tvegala – ne le neposredno, ker bi se moral bati samega Justinijana, temveč morda še toliko bolj zaradi ocene o potvarjanju podatkov, ki bi mu jo utegnili prinesiti kasnejša doba.

Prokopijevo tretje zelo pomembno delo, *O zgradbah* (*Peri ktismáton*, lat. *De aedificiis*), je Prokopij verjetno sestavil po (Justinijanovem) naročilu in ga dokončal okoli leta 554. Pregled imenitnih stavb, ki jih je dal Justinijan postaviti do tedaj, je pravzaprav panegirično delo v šestih knjigah, v katerem Prokopij ob opisu veličastnih »Justinijanovih« zgradb tudi nekritično povzdiguje vlogo cesarja. Zaradi pretirano hvalilnega tona, ki mestoma že presega mejo verjetnega (kar pa je morda tudi bil Prokopijev namen), delo nima prave zgodovinske vrednosti, vendar predstavlja dragocen pregled arhitekturnih dosežkov v Bizancu in v drugih mestih bizantinskega cesarstva.

Nazorsko Prokopij še omahuje med starim in novim svetom; čeprav kristjan, se še vedno ni mogel odpovedati nekaterim (poganskim) miselnim vzorcem antike, predvsem konceptu *Usode* (*Týkhe*), ki ga je med starejšimi zgodovinopisci jasno opredelil Polibij. Prokopij tako sicer verjame v Boga kot najvišje dobro, vendar je nazadnje *Usoda* tista, ki ljudem vlada in usmerja njihova življenja; ta dvojni sistem »verovanja« jasno izdaja svojevrstno duhovno krizo izobraženskih krogov v Justinijanovem času.

Prokopijevo delo, ki je bilo odkrito in objavljeno šele v obdobju humanizma, je s svojim intenzivnim čustvenim značajem ter barvitostjo vznemirjalo vrsto evropskih, zlasti italijanskih in francoskih pisateljev in pesnikov, ki jih je navdihoval zlasti romantični lik Belizarja: med najbolj znanimi je npr. Voltaire, ki je napisal *Anekdote o Belizarju* (*Anecdotes sur Bélisaire*, 1767). *Zgodovina vojn* je svoj odmev našla tudi v slovenski literaturi; po Prokopijevi predlogi je v to obdobje snovno segel F. S. Finžgar z romanom *Pod svobodnim soncem*, v katerem pa kot najbolj vidna bizantinska vojaška osebnost ne nastopa Belizar, temveč Hilbudij, razmeroma

nepomemben bizantinski poveljnik, ki ga Prokopij v svoji *Zgodovini vojn* omenja le mimogrede.

G. P.

Literatura: Croke 1983, Gantar 1961, Ostrogorski 1961, Wilson 2003.

ZGODOVINA VOJN⁵⁷⁷

Uvod

Prokopij iz Cezareje je napisal zgodovino vojská, ki jih je rimski cesar Justinijan vodil zoper barbare na vzhodu in na zahodu, in sicer je navedel vsak dogodek posebej, da ne bi tok časa zabrisal spomina na veličastna dejanja in jih zagrnil v pozabo. Po njegovem mnenju bo spomin na te dogodke velikega pomena in nadvse koristen sodobnikom, pa tudi poznejšim generacijam, če bi človeštvo v bodoče spet kdaj zašlo v podobno stisko. Kajti državniki, ki nameravajo začeti z vojno ali se kako drugače pripravljajo na boj, lahko iz opisa podobne zgodovinske situacije izluščijo zase dvojno korist: tak opis jim jasno razodeva, kam je nekdaj njihove prednike privedla njih bojevita natura, hkrati pa bodo našli – vsaj tisti, ki znajo modro preudariti – v njem tudi skrit namig, kakšen utegne biti neogiben izid aktualnega zapleta dogodkov.

Poleg tega se je avtor zavedal, da je on bolj kot kdo drug poklican, da popiše zgodovino teh dogodkov, če ne iz drugih razlogov, že zgolj zategadelj, ker je bil določen za tajnika komandantu Belizarju in je kot tak skoraj vse dogodke, ki jih opisuje, videl na lastne oči.

Avtorjevo mnenje je, da se govorniku poda domiselnost, pesnika diči dar fabuliranja, zgodovinarja odlikuje resnicoljubnost. Ker se je dosledno držal tega načela, ni model zamolčati zablod niti svojih najožjih prijateljev, ampak je skrbno zabeležil vse, kar koli jih je doletelo, pa najsi je bil to zanje uspeh ali neuspeh.

Nepristranski bralec bo priznal, da v vsej svetovni zgodovini ni mogoče najti nič večjega in nič pomembnejšega od dogodkov, ki so se odigrali v teh vojskáh. Zakaj v njih so se dogajale tako nenavadne stvari, da presegajo vse, o čemer smo kdaj slišali; v tem mi bodo pritrdili vsi, razen tistih, ki že a priori dajejo prednost preteklim časom in odrekajo sleherno pomembnost sodobnim dogodkom. Tako npr. nekateri današnje vojake prezirljivo imenujejo »lokostrelce«, bojevnikom pradedavnih časov pa hočejo vzeti tako veličastne nazive kot »borci prve linije«, »ščitonosci« in podobno. Ti ljudje so prepričani, da vrline starih časov danes ne živijo več; takšno mnenje pa je skrajno nevzdržno in dokazuje popolno nepoznavanje predmeta. Tem ljudem sploh ne pride na misel, da pozna lokostrelce tudi Homer

⁵⁷⁷ Prevod K. Gantar.

in da se celo norčuje iz njihovega naziva, da pa Homerjevi lokostrelci niso jezdili konj, niti niso nosili kopja, niti jih ni varoval ščit, niti jim ni nobeno drugo sredstvo ščitilo telesa, marveč so hodili v boj peš in so si morali iskati kritje bodisi za ščitom kakega tovariša bodi za nagrobno gomilo; iz tega kritja se v primeru poraza niso mogli rešiti z begom, v nasprotnem primeru pa tudi niso mogli navaliti na bežečega sovražnika, saj se sploh nikoli niso mogli spustiti v odprto bitko, ampak so vedno imeli neprijeten občutek, kot da kradejo zmago tistim, ki so se udeležili samega spopada. Njihova vojaška taktika je bila sploh sila primitivna: tetivo so napeli proti svojim prsim in nato sprožili puščico, ki pa tistemu, ki ga je zadela, ni prizadejala večje rane ali škode. Takšna je bila lokostrelska umetnost v preteklih časih. Nasprotno pa gredo sodobni lokostrelci v boj opremljeni s ščiti in obuti v golenke, ki jim segajo do kolen. Ob desnem boku jim visijo strelice, ob levem meč. Nekateri nosijo poleg tega s sabo še kopje, na ramenih pa majhen ščit brez ročaja, ki jim krije vrat in obraz. Vsi so bolj ali manj izurjeni jezdec in znajo med naglim dirom prožiti puščice na levo in na desno in so zmožni ustreliti zasledujoče in bežeče sovražnike. Tetivo napnejo izpred svojega obraza v smeri, ki je nasprotna desnemu ušesu; puščico sprožijo s takšno silo, da zadetega doleti neizbežna smrt in da njenega pritiska ne more zadržati niti ščit niti oklep. – Nazadnje pa se ti še najdejo ljudje, ki vseh teh dejstev nočejo upoštevati in so slepo zaverovani v sivo davnino in povečujejo pretekle čase, sodobne iznajdbe pa prezirajo. Vendar vse njihovo podcenjevanje ne more ovreči trditve, da so se v teh vojnah odigrali dogodki, ki po svoji veličini in pomembnosti zasenčijo vse prejšnje.

S svojo zgodovino bom posegel malo nazaj, in sicer bom pripovedoval, kaj vse se je pripetilo Rimljanom in Perzijcem v njihovih vojnah.

Vstaja Nika

Približno v istem času je v Bizancu med ljudstvom nenadoma izbruhnila vstaja, ki je proti pričakovanju zavzela zelo resen obseg in se končala v veliko škodo ljudstva in senata. Njen potek je bil takle.

V vseh mestih je bilo ljudstvo že dlje časa razcepljeno v dve stranki, v Modre in Zelene; v zadnjem času pa je šla ta razcepljenost tako daleč, da so za imena in za sedeže, ki jih bo katera teh strank dobila v hipodromu, začeli razsipati denar in se izpostavljati okrutnemu mučenju, da, zavoljo teh strankarskih sporov so bili celo pripravljani iti v najsramotonejšo smrt. Eni proti drugim so se borili, ne da bi vedeli, čemu se izpostavljajo nevarnostim; vedeli so le to, da bodo, tudi če nasprotnika v boju premagajo, sami takoj nato vrženi v ječo, kjer jih po hudem mučenju čaka neizprosna smrt. Ljudi je – brez vsakega pravega razloga – obsedlo sovraštvo do

bližnjega, sovraštvo, ki se jih je nato držalo skozi vse življenje in ga niso mogle omajati niti vezi poroke, sorodstva ali prijateljstva, če so bratje ali drugi ožji sorodniki pripadali nasprotni barvi. Ljudje se niso brigali ne za božje ne za človeške zadeve, da le zmagajo v teh razprtijah. Ni jim bilo mar, če se teptajo božje postave, ni jih bila skrb, če notranji ali zunanji sovražniki gazijo zakone in ogrožajo državno ureditev; četudi so sami trpeli najhujše pomanjkanje, četudi so njihovo domovino pretresale grozeče vihre – njim je bilo to vseeno, samo da je z njihovo »stranko« vse v redu: tako so namreč imenovali tolpe svojih pajdašev. Teh prekletih zdrah so se udeleževale tudi ženske, čeprav same niso smele zahajati k javnim prireditvam in tudi sicer niso imele povoda za strankarsko udejstvovanje. Tega pojava zares ne morem označiti drugače kot prava dušna kuga. Takšne so bile razmere med prebivalstvom posameznih mest.

Tisti čas je dala uprava mesta Bizanca nekaj strankarskih pristašev obsoditi na smrt. Tedaj pa so pripadniki obeh strank po tajnem posvetovanju sklenili premirje, ugrabili na smrt obsojene, vdrli v ječo in osvobodili vse, ki so bili tam zaprti zavoľjo strankarskega rovarjenja ali kakega drugega prestopka. Stražniki, ki so izvrševali ukaze mestne uprave, so bili brez vsake krivde ubiti. Kar je bilo poštenih meščanov, so pobegnili na nasprotno celino. Vse mesto je bilo v plamenih, kot bi padlo sovražnikom v roke. Ogenj je uničil svetišče Svete Modrosti, Zeuksipovo kopališče in del cesarskega dvorca od lope do takoimenovanega Aresovega hrama, razdejal je tudi obe veliki strebišči, ki segata do Konstantinovega foruma, ter več hiš premožnejših meščanov z njihovim imetjem vred. Cesar in njegova soproga ter nekateri senatorji so se zaprli v palačo in mirno čakali. Geslo upornikov se je glasilo Nika in s tem imenom ljudje še danes označujejo to vstajo.

V tistem času je bil Janez iz Kapadokije načelnik cesarskega dvora (praefectus praetorio), Tribonijan, po rodu iz Pamflije, pa je bil cesarjev svetovalec; opravljal je funkcijo, ki jo Rimljani označujejo z besedo quaestor. Janez ni imel nobene vzgoje in izobrazbe; ko je hodil v osnovno šolo, se ni naučil drugega razen črk abecede, pa še te je le grdo kracal. Toda po svoji naravni nadarjenosti je postal najvplivnejši mož, kar jih poznam. Znal se je pravilno odločiti in najti izhod iz še tako zavožene situacije. Ščasoma pa se je izrodil v najpodlejši nestvor in je svoje naravne sposobnosti zlorabljal zgolj za dosego svojih nizkotnih ciljev. Ni poznal strahu božjega in ne sramu pred ljudmi; bil je zmožen ugonobiti mnogo človeških življenj in upropastiti cela mesta, samo da bi ustregel svojemu pohlepu po dobičku. Tako si je v kratkem času nagraabil ogromno premoženje in se pogreznil v umazano pijančevanje in razuzdanost. Vsak dan je do južine plenil premoženje svojim podložnikom, nato pa se je vdajal popivanju, lenobi in nečistovanju. Mere

in vzdržnosti ni poznal: nažrl se je toliko, da je bruhal, zmerom ga je mikalo krasti, še bolj pa ga je mikalo zapravljati zapravljati in razsipati tuj denar. Takšne baže mož je bil Janez. – Nasprotno pa je bil Tribonijan naravno nadarjen in visoko izobražen obenem, tako da bi mu bil v izobrazbi komaj kos kateri njegovih sodobnikov. Bil je prav tako lakomen denarja in vselej pripravljen, pravičnost zabarantati za dobiček. Vsak dan je ene zakone izbrisal in druge napisal ter jih prodajal ljudem, ki so ga v potrebi za to prosili.

Dokler se je ljudstvo vojskovalo med sabo zavoljo barvnih imen, ni bilo nikomur mar, če ta moža kršita ustavo. Ko pa sta se obe stranki, kot rečeno, sporazumeli za skupen nastop, so ju začeli po vsem mestu preganjati in zasledovati, da bi ju ubili. Cesar je hotel ljudstvo pridobiti zase, pa je oba moža takoj razrešil njunih funkcij. Za načelnika cesarskega dvora je postavil patricija Foka, razumnega človeka in rojenega poštenjaka. Kvestorski položaj pa je zaupal Basileidu, možu, ki je zavoljo svojih sposobnosti in duševnih vrlin užival med patriciji velik ugled. Nemiri pa kljub temu niso polegli. Peti dan vstaje je cesar Justinijan proti večeru zapovedal Hipatiju in Pompeju, nečakoma pokojnega cesarja Anastazija, naj kar najhitreje odideta domov. Morda je sumil, da snujeta kako zaroto zoper njegovo osebo, morda pa jima je bilo že vnaprej usojeno húdo. Onadva pa sta se zbala, da ju ljudstvo ne bi prisililo zasesti prestol; in njuna bojazen je bila upravičena. Dejala sta, da ne bi ravnala pravilno, če bi v tej kritični situaciji zapustila cesarja. Po teh besedah ju je cesar še bolj osumil in jima ukazal nemudoma zapustiti palačo. Tako sta se oba moža napotila proti domu in vso noč mirno ostala doma.

Naslednjega dne se je med ljudstvom že navsezgodaj razvedelo, da sta Hipatij in Pompej zapustila cesarsko palačo, kjer sta se bila prej zadrževala. Vse ljudstvo je pridrlo k njima, proglasilo Hipatija za cesarja in ga hotelo odvesti na forum, da bi prevzel vladarske posle. Hipatijeva žena Marija, ki je slovela kot izredno razumna in previdna ženska, se je moža oklenila in ga ni pustila nikamor; na ves glas je kričala in dopovedovala sorodnikom, da hočejo ti ljudje njenega moža pahniti v smrt. Toda množica je ženo obvladala, da je morala, če še tako nerada, moža izpustiti. Množica je nato Hipatija proti njegovi volji odvlekla na Konstantinov forum, kjer so ga posadili na prestol. Ker niso imeli diadema in drugih kraljevskih insignij, so mu na glavo nadeli zlato ogrlico in ga oklicali za rimskega cesarja. Medtem se je zbralo že tudi več senatorjev, ki se niso zadrževali na dvoru, in izrazilo pripravljenost, da gredo v boj nad cesarsko palačo.

Toda senator Origénes je stopil prednje in jih takole ogovoril:

»Možje Rimljani! Trenutna situacija je takšna, da je ni mogoče rešiti drugače kot z orožjem. Po mnenju vseh sta vojna in cesarska oblast dve največji zadevi

na svetu. Velike zadeve pa se ne dajo rešiti s kratkotrajnim posegom, ampak le s tehtnim premislekom in vztrajnimi napori, ki so jih ljudje voljni prenašati dlje časa. Če torej gremo z orožjem nad sovražnika, tedaj stavimo vse na kocko in tvegamo, da bo situacija v kratkem momentu dokončno odločena; posledica takega ravnanja pa bo, da bomo srečo ali blagrovali ali preklinjali. Kajti zadeve, ki se naglo odločajo, zavise edino od sreče. Če pa bomo ravnali počasi in premišljeno, tedaj Justinijana – tudi če bi hoteli – ne bomo mogli zajeti v palači; saj bo iz srca vesel, če se mu ponudi možnost pobega. Zakaj oblast, ki je nihče ne priznava, kaj kmalu usahne, saj njena moč iz dneva v dan kopni. Saj so še druge palače na razpologo, Plakiliane in Helenin dvor: tu bodi rezidenca našega cesarja, od tod naj vodi vojno in uravnava vse zadeve po najboljši poti!»

Tako je govoril Origénes. Toda kot se pri taki množici rado dogaja – ljudstvo je zahtevalo energičnih ukrepov, češ da je položaj goden in ga je treba do kraja izkoristiti. In Hipatij, ki mu je bila namenjena zla usoda, je zapovedal odriniti proti hipodromu. Nekateri celo trde, da je nalašč odšel na ta kraj, ker je bil cesarju vdan in naklonjen.

Cesar in njegovi ljudje na dvoru so razmišljali, ali je bolje, da ostanejo, ali pa, da se vkrcajo na ladje in pobegnejo. Razpravljali so in s tehtnimi argumenti zagovarjali eno kot drugo stališče. Tedaj pa je spregovorila cesarica Teodora:

»Splošno prepričanje je, da ženska v moški družbi ne sme biti predrzna in da se med omahljivci ne sme objestno obnašati. In vendar mislim, da je trenutni položaj preveč resen, da bi lahko še nadalje oklevali in diskutirali, ali je bolje ukreniti to ali ono. Za tistega, katerega interesi so tako nevarno ogroženi, je brez dvoma edina pot, da na najboljši možni način spet stabilizira ogroženi položaj. Po mojem mišljenju je beg vedno, še celo pa v sedanjih situaciji, brez koristi, pa četudi bi nam omogočil rešitev. Kakor človek, ki gleda sončno luč, ne more biti hkrati mrlič: tako se tudi nekdanji cesar ne more preleviti v ubežnika. Nikdar se ne bi mogla ločiti od tega škrlata in moje življenje bi izgubilo svoj smisel tisti dan, ko me mimoidoči ne bi več pozdravljali kot svojo vladarico! Če ti je zgolj do svoje rešitve, cesar, tu so čolni! Pazi le, da si ne boš kdaj želel svoje rešitve zamenjati za smrt! Meni je silno všeč star pregovor, ki pravi, da je kraljevsko dostojanstvo lep pogreb.«

Te cesaričine besede so vsem vlile poguma. Začeli so misliti na oborožen odpor, posvetovali so se, kako bi se branili, če bi jih napadla kaka sovražna sila. Kajti vojaki, tudi tisti, ki so bili stacionirani okrog cesarskega dvora, cesarju niso bili preveč naklonjeni, pa tudi v nemire se niso hoteli vmešati, ampak so čakali, kako se bodo razvijali dogodki. Edino cesarjevo upanje sta bila Belizar in Mundus. Belizar se je bil pred nedavnim vrnil z vojske proti Perzijcem; s seboj je privedel močno

in dobro oboroženo spremstvo ter množico kopjanikov in ščitonoscev, prekaljenih v bojih in vojnih nevarnostih. Mundus pa je bil vrhovni poveljnik v Iliriku in je bil pred kratkim po nekem službenem opravku pozvan v Bizanc, kamor je čisto slučajno prišel v spremstvu barbarskih Herulov.

Hipatij je došel na hipodrom in se takoj povzpel na mesto, določeno za cesarja. Tu se je usedel na vladarski prestol, s katerega je cesar po navadi opazoval konjske in gimnastične tekme. Iz palače je prišel Mundus skozi vrata, ki se zavoljo spiralastih stopnic imenujejo Polžja vrata. Belizar pa je sprva korakal naravnost proti Hipatiju in cesarskemu prestolu. Ko je prišel do bližnje zgradbe, kjer je že od nekdaj vojaška straža, je zapovedal vojakom, naj mu takoj odprejo vrata, da bo udaril proti tiranu. Toda vojaki so sklenili, da se ne bodo pridružili nikomur, dokler ne bo povsem jasno, katerega stran bo zmagala; zato so se naredili, kot da ga ne slišijo, in ga niso pustili naprej. In tako se je Belizar vrnil k cesarju in izjavil, da je položaj izgubljen: uprli so se celo vojaki, ki stražijo cesarsko palačo. Toda cesar mu je ukazal, naj gre skozi Bronasta vrata in bližnje stebrišče. Belizar se je le s težavo, s skrajnimi napori in nevarnostmi prebil skozi razvaline in požgana poslopja ter se pojavil na hipodromu. Ko je dosegel stebrišče Modrih, ki se razprostira desno od cesarskega prestola, je hotel iti naravnost proti Hipatiju. Vmes pa so tesna vrata, ki so bila zaprta in so jih na notranji strani stražili Hipatijevi pristaši. Belizar se je zbal, da bodo v trenutku, ko se bo on boril na tesnem prostoru, vstajniki od vseh strani navalili nanj ter uničili njega in njegovo spremstvo, nakar bi jim bila brez zaprek odprta pot do samega cesarja. Zato se je odločil, da bo najprej udaril na ljudstvo, zbrano na hipodromu – na ogromno množico, ki se je v velikem neredu gnetla in pehala med sabo. In izdrl je meč iz nožnice, isto zapovedal svojim spremljevalcem ter se v divjem diru in z glasnim krikom zapodil v množico. Ko je neurejena gneča ljudi zagledala vojake v oklepih, vojake, ki so sloveli po svoji hrabrosti in vojni izkušnosti, ko je ta gneča videla, kako vojaki brez usmiljenja vihtijo svoje meče, se je spustila v paničen beg. Nastalo je glasno vpitje in Mundus, ki je stal v bližini, je želel poseči vmes; zakaj bil je drzen in podjeten vojščak. Prvi hip ni vedel, kaj naj ukrene; ko pa je opazil, kako se Belizar vojskuje, je takoj vdrl na hipodrom skozi vrata, ki se imenujejo Vrata smrti. Tedaj so Hipatijevi pristaši padali in ginili, tolčeni od dveh strani. Ko je bil kaos popoln in so bile poklane že cele trume, sta Boraides in Justus, nečaka cesarja Justinijana, ne da bi se jima kdo upal zastaviti pot, odvlekla Hipatija s prestola in ga s Pompejem vred izročila cesarju. Ta dan so žrtve med ljudstvom znašale nad 30.000 mrtvih! Cesar je zapovedal, naj Hipatija in Pompeja strogo zastražijo. Pompej je jokal, moledoval in prosil usmiljenja; ni bil namreč vajen, takega ravnanja in trpljenja. Hipatij pa ga je zmerjal, češ da tisti, ki

morajo po krivici v smrt, nimajo vzroka tarnati in jadikovati. Zakaj ljudstvo ju je sprva proti njuni volji prisililo, pozneje pa sta odšla na hipodrom, ne da bi imela kake zle namene proti cesarju. Naslednjega dne so vojaki oba usmrtili, njuni trupli pa vrgli v morje. Cesar je njuno premoženje zaplenil in ga dal v državno blagajno, prav tako je zaplenil tudi premoženje vseh tistih senatorjev, ki so z njima sodelovali. Kasneje pa je vsem prizadetim, med drugim tudi Hipatijevim in Pompejevim otrokom, vrnil vsa dostojanstva, ki so jih poprej uživali, in vse imetje, kolikor ga ni bil že razdelil svojim prijateljem. – Tako se je končala vstaja v Bizancu.

Kuga

V tistem času je izbruhnila kuga, ki bi skoraj iztrebila ves človeški rod. Kakor ob vseh ujmah, ki privrše z neba, tako so tudi to pot drzni ljudje razlagali njen izvor, ljudje ki sploh radi ob pojavih, nedoumljivih človeškemu spoznanju, pripovedujejo vsakovrstna čuda in si izmišljajo nekakšno onstransko naravoslovje; sami se dobro zavedajo, kakšne nesmisle kvasijo, pa vendar se skušajo okoristiti, če se jim posreči z lažnimi besedami pretentati koga iz svoje okolice. Resničnega vzroka temu zlu ni mogoče z besedo opisati in ne z mislijo pojasniti, treba ga je pač pripisati božjemu delovanju. Zakaj bolezen ni izbruhnila le na enem koncu sveta, me le med nekaterimi krogi ljudi, ne le ob določenem letnem času, s čimer bi se morda še nekako dalo utemeljiti duhovičenje nekaterih »razlag«; ne, zaobjela je vesoljni svet, udarila življenje vseh ljudi, ljudi povsem nasprotnih nravi, in se ni ozirala ne na poreklo ne na mladost. Najsi se ljudje med sabo razlikujejo po kraju bivališča, najsi po načinu življenja, po svojem rodu, šegah ali čem drugem – v tej boleznij jim ni pomagala nobena razlika. Ene je bolezen naskočila v času najhujše vročine, druge pozimi, tretje spet ob drugih letnih časih. Zastran mene lahko vsakdo, tudi duhovitež ali astrolog, razpravlja o vzrokih te bolezni, kakor drago; jaz pa bom pripovedoval, od kod se je ta bolezen začela in kako je ugonabljala ljudi.

Kuga je najprej izbruhnila med Egipčani, ki prebivajo v Pelusiju. Nato se je širila v dveh smereh: v eni je zajela Aleksandrijo in ostali Egipt, v drugi smeri je prodrla med prebivalce Palestine, ki so Egipčanom sosedje. Od tod je zaobjela ves svet in napredovala po skrbno načrtanih poteh in dnevih. Zdelo se je namreč, kot da hodi po dogovorjenih stezah, kot da se v vsakem kraju pomudi določen čas; nobeni skupini ljudi ni iz površnosti prizanesla s svojo pogubo, marveč se je na obeh straneh razkošatila prav do skrajnih meja obljudenega sveta, kot bi se bila bala, da ji ne bi kak košček zemlje ostal skrit. Pri tem ni zanemarila nobenega otoka ali votline, nobenega obljudenega gorskega vrha. Če pa je že šla skozi kak kraj, ne da bi bila prebivalstvo napadla ali kakor koli prizadejala, se je pozneje v isti kraj vrnila in se

okoliških prebivalcev, ki jih je bila že prvokrat udarila, sploh ni dotaknila, tega kraja pa ni zapustila prej, dokler ni števila mrličev v njem do pičice natančno izravnala s številom žrtev, ki so prejšnjikrat poginile v sosednjih mestih in vaseh. Bolezen se je vselej začejala ob obali in od tod prodirala v notranjost dežele.

V drugem letu je sredi pomladi prispela v Bizanc, kjer sem se tedaj mudil tudi jaz. Pojavila pa se je takole. Mnogi ljudje so videvali demonske prikazni v najrazličnejših oblikah; in tisti, ki so nanje naleteli, so imeli občutek, kot bi jih kdo udaril kjer koli po telesu; in brž ko so videli takšno prikazen, že se jih je lotila bolezen. Sprva so napadeni skušali te prikazni odvrniti od sebe, tako da so izgovarjali najsvetejša imena ali opravljali razne pobožne obrede, kakor je pač kdo vedel in znal. Toda zaman: celo večina tistih, ki so se zatekli v svetišča, je bedno končala. Pozneje so se zaklepali v svoje domove in se niso hoteli oglasiti niti na klicanje prijateljev; četudi je kdo glasno trkal na vrata, so se delali, kot da nič ne slišijo: tako strašno so se bali, da jih ne bi klical kdo od demonov. Drugim se kuga ni pojavila tako, ampak so v sanjah videli prikazen, kako morajo trpeti grozeče strahote, ali slišali besedo, da so na spisku zapisanih smrti. Večina pa jih ni niti bede niti v snu zaslutila, kaj jih čaka, marveč jih je bolezen kar na lepem pograbila. In sicer se jih je lotila takole. Iznenada jih je začela stresati mrzlica – ene, ki so se zbudili iz spanja, druge med potjo, tretje spet pri kakem drugem opravilu. Telo ni spremenilo prvotne barve in ni dobilo vročine kot ob hudi mrzlici, niti se ni pojavilo nobeno vnetje; vročina je bila od začetka pa do večera tako neznatna, da niti sam bolnik niti zdravnik, ki ga je otipal, nista slutila nobene nevarnosti. Nihče od prizadetih ni mogel verjeti, da bi lahko za tako malenkostjo umrl. Enim se je še isti dan, drugim naslednjega dne, nekaterim pa šele čez nekaj dni naredila oteklina (boubón), in to ne le na tistem delu telesa, ki leži pod trebuhom in se imenuje dimlje, ampak pod pazduho, včasih celo pri ušesih in po stegnih.

Doslej opisani znaki so se enako pojavljali skoraj pri vseh obolelih. O nadaljnem pa ne morem reči, ali je bila različnost bolezenskih simptomov odvisna od razlik v telesni konstituciji ali pa od svojevoljnosti bolezni same. Eni so imeli trdno spanje, druge je mučila huda blaznost, oboji pa so ob tem strašno trpeli. Tisti, ki jih je mučila spečnost, so pozabili na vsa opravila in na videz za vedno zaspali. Če se je kdo zanje brigal, so med spanjem lahko tudi jedli, če pa so bili prepuščeni sami sebi, so zavoljo pomanjkanja kmalu umrli. Tisti pa, ki jih je mučila blaznost, so trpeli za nespečnostjo in bolestno domišljijo; preganjala jih je misel, kot da nekdo drvi nadnje in jih hoče umoriti, prevzel jih je blazen strah in začeli so divje kričati, kot da beže. Svojci, ki so jim stregli, si niso mogli privoščiti niti trenutka oddiha in so pri tem sami nezno trpeli. Ljudje so jih pomilovali nič manj kot

same bolnike, in sicer ne zato, ker bi jim zaradi bolnikove bližine pretila kuga, saj niti zdravnik niti laik nista zbolevala zavoljo stika z bolnikom ali mrličem. Mnogi so brez prestanka stregli bolnikom ali pokopavali mrliče, ki niso bili z njimi v nobenem sorodstvu, pa se jih proti pričakovanju kuga sploh ni dotaknila; mnoge pa je bolezen brez vidnega vzroka napadla, da so takoj umrli. Ne, svojce so pomilovali zato, ker so imeli z bolnikom neizmerno veliko dela. Bolnike, ki so padli z ležišča in se zvalili na tla, so morali pobirati in položiti nazaj na posteljo; bolnike, ki so hoteli uiti zdoma, so morali – čeprav neradi – s silo pehati nazaj v sobo. Kjer je bila prilika, so bolniki hoteli skočiti v vodo in to ne zato, da bi si pogasili žejo (saj večinoma so rinili v morje); ne vzrok je bila duševna zmedenost. Velik križ je bil tudi s prehrano, zakaj bolnika je bilo težko pripraviti do jedi. Mnogi niso imeli nikogar, ki bi jim stregel, in so prav zato umrli, bodisi so shirali od lakote bodisi so se smrtno ponesrečili pri padcu z visoke lege. Tistim pa, ki jih ni mučila spečnost in ne blaznost, se je oteklina prisadila, tako da niso mogli več prenašati bolečin in so umrli. Lahko domnevamo, da bi tudi vse druge bolnike zadelo isto, toda ker niso bili pri zavesti, tudi niso mogli občutiti bolečin, zakaj omračitev uma jim je odvezla ves občutek. Nekateri zdravniki so bili v zadregi, ker si niso znali razložiti teh pojavov, pa so – prepričani, da je izvor bolezní v oteklinah – sklenili raziskati trupla umrlih. Ko so oteklina razrezali, so v njih našli zaraščene velike količine oglja.

Eni so umirali takoj, drugi šele čez nekaj dni. Nekaterim pa se je koža nagubanchila s črnimi izpuščaji, velikimi kot leča; ti niso preživeli niti enega dne, ampak so brez izjeme vsi pri priči izdihnnili. Mnogi so kar na lepem začeli bruhati kri in umrli od izčrpanosti. Pripomniti moram tudi to, da so celo najuglednejši zdravniki za marsikoga napovedali, da bo umrl, pa je bil proti pričakovanju v kratkem ozdravljen vseh bolečin; za koga drugega pa so zatrjevali, da bo ozdravel – in vendar ga je prav kmalu pobralo. Tako v tej bolezni ni bilo nobenega vzroka, ki bi šel človeku jasno v račun: izid vsakega sklepanja je bil neumljiv; tako na primer je kopanje enemu koristilo, drugemu v enaki meri škodilo. Med bolniki, ki so bili prepuščeni sami sebi, jih je mnogo umrlo, marsikdo pa je tudi proti pričakovanju ozdravel. In obratno: skrbna nega je enim pomagala, drugim pa ne. Skratka: ni bilo sredstva, ki bi ljudem pomagalo do rešitve – niti da bi zdravega zaščitilo niti da bi bolnega ozdravilo; bolezen ni poznala ugovora, rešitev ni potrebovala človeških rok. Noseče žene, ki se jih je lotila bolezen, so bile zapisane smrti: ene so splavile in umrle, druge so rodile in z novorojenci vred ugasnile. Baje so le tri porodnice ostale žive, potem ko so rodile mrtvo dete; ena pa je med porodom umrla, medtem ko je dete ostalo živo. Tisti, ki jim je oteklina hudo nabreknila in se začela gnojiti, so se rešili bolezni in ostali živi, očitno se jim je konica oglja začela spreminjati v gnoj in

to je bil v večini primerov prvi znak ozdravljenja. Tiste pa, pri katerih je oteklina ohranila prvotno obliko, je čakalo gorje, ki sem ga pravkar opisal. Nekaterim se je noga osušila, tako da se nabrekla oteklina sploh ni mogla zagnojiti. Drugi so ostali živi, vendar s pokvarjenim jezikom, tako da so poslej ali vse življenje jecljali ali pa le s težavo in nerazločno izgovarjali glasove.

IMENSKO KAZALO

A

Acilij, Gaj (Caius Acilius) 131
Agatarhid (Agatarkhídes) 101
Agatija (Agathías) 342
Agripa (Agrippa) 192, 195, 196, 213,
285, 294, 295
Ajshil 21
Akuzilaj iz Argosa (Akousílaos)
38, 45
Albin, Avel Postumij (Aulus Postu-
mius Albinus) 131
Aliment, Lucij Cincij (Lucius Cin-
cius Alimentus) 127, 130, 131, 169
Alkaj 48
Alkibiad (Alkibiádes) 66, 68, 93
Amijan Marcelin (Ammianus Mar-
cellinus) 154, 158, 221, 278, 299,
335, 336, 337, 342, 343, 363
Anaksimander (Anaksímandros)
38, 43, 45, 157
Anaksimen (Anaksiménes) 35, 39,
98
Anciat, Kvint Valerij (Quintus Va-
lerius Antias) 139
Antifont (Antiphôn) 72
Antipater, Lucilj Celij (Lucius Coe-
lius Antipater) 129, 133, 134, 135,
137, 141
Apijan (Appianós) 102, 154, 155, 173,
174, 175, 176, 179, 193
Arijan (Arrianós) 154, 155, 199, 200,
201, 202, 203, 204, 206
Aristarh (Aristarkhos) 48, 49
Aristobul (Aristóboulos) 202, 203,
205
Aristoksen (Aristóksenos) 303
Aristotel (Aristotéles) 20, 23, 39,

100, 115, 116, 122, 166, 239, 300,
301, 302, 306, 346, 358
Askonij (Asconius) 248, 249
Atanzij 303
Atenaj 43, 53
Atik, Tit Pomponij (Titus Pompo-
nius Atticus) 129, 239
Aufidij Bas (Aufidius Bassus) 158
Avfidij Bas (Aufidius Bassus) 341
Avguštin, Avrelij (Aurelius Augus-
tinus) 337, 338, 339, 340, 365
Avien, Ruf Fest (Rufus Festus Avi-
enus) 37, 157
Avrelij Viktor (Aurelius Victor)
299, 326, 335
Avzonij 338
Azelion, Sempronij (Sempronius
Asellio) 129, 133, 134, 137, 141
Azinij Polion, Gaj (Caius Asinius
Polio) 175, 222, 223, 263, 266

B

Bacon, F. 308
Beros (Berossus) 101, 154, 214
Boetij (Anicius Manlius Severinus
Boethius) 340

C

Celz (Celsus) 182
Cezar, Gaj Julij (Caius Iulius Cae-
sar) 153, 158, 162, 164, 178, 179,
192, 194, 195, 196, 197, 222, 223,
224, 225, 226, 227, 228, 229, 230,
231, 232, 233, 234, 235, 236, 237,
248, 249, 250, 253, 263, 265, 275,
278, 279, 281, 282, 283, 285, 286,
287, 290, 291, 292, 293, 298, 304,

- 305, 308, 320, 322, 323, 335, 351, 366
- Chadwick, J. 26
- Ciceron, Mark Tulij (Marcus Tullius Cicero) 41, 98, 99, 100, 132, 137, 167, 180, 221, 225, 227, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 253, 263, 266, 287, 305, 330, 335, 338, 344, 352
- D**
- Deksip, Publij Herenij (Publius Herennius Dexippus) 154, 334, 341, 363
- Demofil 102, 104
- Demosten (Demosthénés)
 - general 67, 68
 - governik 40, 165, 166, 193, 238, 263, 305, 363
- Dessau, H. 326
- Diakon, Pavel (Paulus Diaconus) 336, 341
- Dikajarh (Dikaiárkhos) 46, 303
- Diktis (Diktys) 303
- Diogen
 - filozof 131, 142
 - Laertski (Diogénes Laértios) 303
- Diokles (Dioklés) 130
- Dion Hrizostom (Dio Chrysostomus) 24
- Dionizij (Dionýsios)
 - I. 41
 - II. 41
 - iz Halikarnasa 18, 39, 52, 53, 73, 98, 107, 130, 153, 154, 157, 165, 167, 182, 213, 278
 - iz Mileta 37, 45, 52
- Duris 100, 153, 242
- E**
- Efor (Éphoros) 39, 41, 42, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 122, 153, 160
- Elij Lampridij (Aelius Lampridius) 324
- Elij Sparcijan (Aelius Spartianus) 324
- Enij, Kvint (Quintus Ennius) 125, 126, 127, 142
- Epiktet (Epíktetos) 199, 206
- Eratosten (Eratosthénés) 156, 157, 170
- Evnapij (Eunápios) 154, 303, 334, 341, 363, 365
- Evripid 67, 183
- Evtimen (Euthyménés) 36
- Evtropij (Eutropius) 299, 326, 335, 336, 338
- Evzebij (Eusébios) 262, 315, 337, 338, 340, 341, 356, 357, 358, 359
- F**
- Fabij Marcelin 331
- Fanij, Gaj (Caius Fannius) 133
- Ferekid s Siroza (Pherekýdes) 35, 38, 39
- Fest (Festus) 299, 335
- Filarh (Phílarkhos) 115, 153, 242
- Filin (Phílinos) 128, 130
- Filist (Phílistos) 39, 41, 98, 101, 103, 242
- Filon iz Aleksandrije (Phílon) 211
- Filostrat (Philóstratos) 303, 336
- Finley, M. I. 65
- Flavij Jožef (Flavius Iosephus) 154, 209, 210, 212, 213, 214, 215
- Flavij Vopisk (Flavius Vopiscus) 324, 327

Fotij (Phótiós) 104, 105, 107, 108, 174,
181, 364, 365
Frazer, J. G. 16
Fronton, Mark Kornelij (Marcus
Cornelius Fronto) 139, 174, 215,
216

G

Gargilij Marcial 331
Gelij, Avel (Aulus Gellius) 125, 134,
137, 329
Gorgias 72, 106

H

Hamajleont 303
Hanon (Hánnon) 36
Haron iz Lampsaka (Kháron) 37, 52
Hekataj (Hekataios)
iz Abdere 101
iz Mileta 42, 43, 44, 52
Helanik z Lezbosa (Hellánikos) 39,
42, 45, 98
Hemina, Lucij Kasij (Lucius Cassius
Hemina) 125, 131
Heraklit 39
Hermogen 53
Herodijan (Herodianós) 154, 299
Herodot (Heródotos) 18, 19, 24, 31,
34, 35, 36, 37, 39, 40, 42, 44, 45,
46, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56,
71, 83, 86, 98, 101, 103, 105, 106,
109, 116, 153, 156, 165, 166, 167, 172,
187, 204, 241, 290, 298, 300, 363
Heziod 16, 33, 38, 46, 48, 347
Hieronim (Hierónymos)
iz Kardije 73, 101, 160, 169, 175
sveti 158, 262, 276, 303, 315, 318,
336, 337, 338, 339, 341, 358
Hiperejd 237
Hircij, Avel (Aulus Hirtius) 222

Homer 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24, 28,
29, 30, 31, 32, 33, 48, 50, 81, 102,
161, 187, 188, 206, 247, 269, 289,
330, 344, 363, 374
Horacij 182, 315
Hortal, Kvint Hortenzij (Quintus
Hortensius Hortalus) 237

I

Izidor iz Sevilje 336, 341
Izokrat (Isokrátes) 40, 86, 99, 101,
102, 104, 105, 107, 253, 300

J

Jacoby, F. 43
Jordanes 336, 341, 342
Julijan 344
Julij Kapitolin (Iulius Capitolinus)
324
Julij Solin 18
Justinijan 155, 336, 362, 370, 371, 372,
373, 374, 377, 378, 379
Justin (Iustinus) 107, 203, 335
Juvenal, Decim Junij (Decimus
Iunius Iuvenalis) 274, 351

K

Kalisten (Kallisthénés) 39, 98, 103,
201, 203, 204, 242
Karnead (Karneádes) 131, 142
Kasij Dion (Cassius Dio) 154, 155,
176, 191
Katon, Mark Porcij (Marcus Por-
cius Cato Censorius Maior) 125,
131, 132, 141, 142, 143, 144, 145,
146, 147, 148, 149, 150, 151, 152,
153, 165, 170, 234, 298, 329, 347
Kimon 65, 66, 353, 354
Kirk, R. 26
Klearh 303

- Klejtarih (Kleítarkhos) 140, 203
 Kratip 40, 41, 42, 71, 101
 Kremucij Kord (Cremutius Cordus) 223
 Kritolaj 131, 142
 Ksenofont (Ksenophôn) 39, 40, 53, 66, 69, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 92, 93, 98, 99, 101, 105, 108, 153, 166, 184, 186, 199, 200, 204, 301, 306, 363
 Ksifilin 192
 Ktezias iz Knida 101, 186
 Kurcij Ruf (Curtius Rufus) 203, 298
 Kvadrigarij, Kvint Klavdij (Quintus Claudius Quadrigarius) 138, 175
 Kvintilijan (Quintilianus) 99, 166, 222, 242, 254, 263, 267, 268
- L**
 Labien, Tit (Titus Labienus) 223, 229, 231
 Libanij 345
 Livij, Tit (Titus Livius) 125, 130, 135, 136, 137, 139, 141, 147, 148, 209, 221, 222, 242, 243, 254, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 271, 330
 Lizias 237
 Luce, J. V. 31
 Luce, T. J. 84
 Lukijan 101, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 189
 Lukrecij 35
 Lukul, Lucij (Lucius Lucullus) 284, 369
- M**
 Machiavelli, N. 278
 Maker, Gaj Licinij (Caius Licinius Macer) 141, 252
 Makrobij 102, 133
- Maneton (Manetho) 101, 154, 214
 Marcial, Mark Valerij (Marcus Valerius Martialis) 254
 Marij Maksim (Marius Maximus) 335, 351
 Mark Avrelij (Marcus Aurelius) 155, 174, 180, 182, 190, 197, 198, 304, 324
 Markelin (Markellinos) 65, 66
 Marx, K. 176
 Megasten (Megasthènes) 101, 203
 Mela, Pomponij (Pomponius Mela) 157
 Mellor, R. 326
 Menander Protektor 342
 Montaigne, M. 308
- N**
 Najvij, Gnej (Cnaeus Naevius) 127
 Nearh (Néarkhos) 200, 201, 202, 203, 207, 208
 Nepot, Kornelij (Cornelius Nepos) 142, 143, 145, 286, 287, 302, 303, 306, 352
 Nikolaj iz Damaska 103, 153, 213. Glejte
 Nikomah, Virij Flavijan (Virius Nicomachus Flavianus) 336
- O**
 Olimpodor 341
 Origen (Origénes) 182, 337, 338, 357
 Orozij (Orosius) 340, 365
- P**
 Palmer, L. R. 35
 Pasien Krisp 315
 Paterkul, Gaj Velej (Caius Velleius Paterculus) 139, 223, 277, 286, 287, 288, 289, 293, 299

Pavzanas (Pausanías) 85, 94, 293
 Perikles (Periklès) 47, 51, 65, 77, 78,
 90, 91
 Piktor, Kvint Fabij (Quintus Fabius
 Pictor) 127, 130, 131, 132, 141, 142,
 150, 153, 165, 169, 175
 Pindar 48
 Platon 24, 85, 88, 93, 105, 116, 166,
 238, 239, 301
 Plinij
 mlajši 99, 277, 314
 starejši 131, 144, 147, 158, 315
 Plotin 303
 Plutarh (Ploutarkhos) 53, 65, 66, 69,
 83, 101, 109, 136, 137, 142, 165, 176,
 203, 231, 252, 268, 291, 299, 300,
 302, 304, 305, 306, 307, 308
 Polibij (Polýbios) 39, 40, 41, 73, 98,
 99, 100, 101, 102, 103, 108, 109,
 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117,
 119, 120, 121, 123, 128, 130, 131, 133,
 135, 153, 154, 157, 159, 160, 165, 167,
 169, 171, 174, 175, 182, 239, 266,
 299, 300, 363, 364, 366, 373
 Pompej Trog 223, 335
 Porfirij 303
 Pozejdonij (Poseidónios) 153, 159,
 239, 266
 Priscijan (Priscianus) 135
 Prisk 341, 342
 Prokopij (Prokópios) 155, 175, 333,
 342, 362, 363, 370, 371, 372, 373,
 374

R

Rufin, Tiranij (Tyrannius Rufinus)
 337, 338, 359

S

Salustij, Gaj Krisp (Caius Sallustius

Crispus) 133, 135, 137, 140, 147,
 148, 153, 192, 222, 243, 248, 249,
 250, 251, 252, 253, 254, 266, 267,
 268, 275, 287, 288, 299, 329, 330,
 344
 Scevola, Publij Mucij (Publius Mu-
 cius Scaevola) 124
 Scipion, Publij Kornelij (Publius
 Cornelius Scipio Africanus)
 142, 272
 Seneka, Lucij Anej (Lucius Anna-
 eus Seneca) 104, 263, 268, 277
 Shakespeare, W. 176, 308
 Simonid (Simonídes) 83, 85, 344
 Sizen, Lucij Kornelij (Lucius Cor-
 nelius Sisenna) 130, 139, 140, 252
 Skilaks 36, 37, 156
 Sokrat (Sokrátes) 83, 84, 85, 92, 93,
 300
 Solon 83
 Sotion 303
 Sovre, A. 50, 53
 Strabon (Strábon) 43, 103, 153, 157,
 282
 Sula, Lucij Kornelij (Lucius Cor-
 nelius Sulla) 137, 234, 236, 278,
 290, 291
 Sulpicij Sever 215, 338
 Svetonij, Gaj Trankvil (Caius Su-
 etonius Tranquillus) 223, 225,
 277, 288, 291, 299, 302, 314, 315,
 316, 317, 324, 338
 Syme, R. 288, 326, 327, 328, 331

Š

Štefan iz Bizanca 43

T

Tacit, Publij Kornelij (Publius Cor-
 nelius Tacitus) 125, 215, 221, 222,

- 223, 243, 268, 274, 275, 276, 277,
278, 288, 302, 336, 344, 351
- Tales (Thalês) 38, 43
- Temistij 345
- Temistokles (Themistoklês) 57, 63,
64, 77, 246, 300
- Teofilakt Simokates (Theophylac-
tus Simocattes) 342
- Teofrast (Theóphrastos) 100, 301
- Teopomp (Theópompos) 39, 40, 41,
42, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 113, 115, 121, 153,
167, 187
- Terencij (Terentius) 225, 315
- Timagen (Timagénes) 103, 153, 223
- Timaj (Tímaios) 112, 115, 117, 120,
121, 146, 153, 160
- Trebelij Polion (Trebellius Polio)
324
- Tuberon, Kvint Elij (Quintus Aelius
Tubero) 138, 141, 165
- Tuditan, Gaj Sempronij (Caius
Sempronius Tuditanus) 133
- Tukidid (Thoukydίδes) 34, 37, 40,
41, 53, 65, 66, 69, 71, 72, 73, 78,
83, 86, 88, 100, 101, 104, 108, 109,
153, 165, 166, 167, 172, 182, 193, 215,
253, 266, 278, 334, 363
- V**
- Valerij Maksim 136, 223
- Varon (Varro) 299, 340
- Ventris, M. 26
- Ver, Gaj (Caius Verres) 237
- Vergilij, Publij Maro (Publius Ver-
gilius Maro) 136, 231, 321
- Voltaire, F. M. 278, 373
- Vulkacij Galikan (Vulcacijs Galli-
canus) 324
- Z**
- Zosim (Zósimos) 155, 333, 341, 362,
363, 364, 365, 366

LITERATURA

- ALATRI, Paolo, *Oris zgodovine moderne politične misli*, Ljubljana 1980.
- ALBRECHT, Michael von, *Geschichte der römischen Literatur*, München, 1997.
- ALLEN, Thomas W., *Homeri Opera*, zvezki I–V, Oxford 1902–1912.
- ANKERSMIT, Frank R., »Historiography and Postmodernism«, *History and Theory*, 28, 1989.
- ANKERSMIT, Frank R.; BEVIR, Mark, »Exchanging Ideas«, *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, 4/3, 2000.
- ANKERSMIT, FRANK R.; KELLNER, Hans (ur.), *A New Philosophy of History*, London 1995.
- APPLEBY, Joyce; HUNT, Lynn; JACOB, Margaret, *Telling the Truth About History*, New York, London, 1994.
- Archaeologia Homerica*, Göttingen 1967–.
- ASTIN, Alan E., *Cato the Censor*, Oxford 1978.
- AUERBACH, Erich, *Mimesis. The Representation of Reality in Western Literature*, Garden City 1957.
- BABEROWSKI, Jörg; CONZE, Eckart; GASSERT, Philipp; SABROW, Martin, *Geschichte ist immer Gegenwart*, Stuttgart, München 2001.
- BALDWIN, Barry, *Studies in Lucian*, Toronto 1973.
- BARRON John P.; Pat E. EASTERLING, »Hesiod«, v: *CHCL* I, 92–105.
- BARRON, John P.; Pat E. EASTERLING, »The cyclic epics«, *ibid.*, 106–110.
- BARTHES, Roland, *Michelet*, London 1987.
- BAUMGARTNER, Hans Michael; FABER Karl-Georg; RÜSEN Jörn; SCHAFF, Adam, *Historische Objektivität*, Göttingen 1975.
- BECK, Hans-Georg, *Byzantinische Geschichtsschreiber. Die sogenannte Strategikon des Kekaumenos*, Graz 1956.
- BEKKER, Immanuel, *Aristotelis Opera*, Berlin 1831–1870.
- BELL, David A., »Total History and Microhistory: The French and Italian

- Paradigms«, v: Kramer, Maza, *A Companion to Western Historical Thought*, Malden 2002.
- BENJAMIN, Jules R., *A. Student Guide to History*, New York 1994.
- BENTLEY, Michael, *Modern Historiography. An Introduction*, London, New York 1999.
- BERKHOFER, Robert F. Jr., *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Cambridge (MA), London 1995.
- BLOCH, Marc; BRAUDEL, Fernand; FEBVRE, Lucien, *Schrift und Materie der Geschichte. Vorschläge zur systematischen Aneignung historischer Prozesse*, Frankfurt/M 1977.
- BOARDMAN, John, Greek Art. London 1964. *Bonner Historia-Augusta-Colloquia*, Bonn 1962–1989 (od 1990 pod pokroviteljstvom različnih evropskih univerz kot *Historiae Augustae Colloquia*).
- BOSWORTH, Albert Brian, *A historical commentary on Arrian's History of Alexander*, Oxford 1980–1995.
- BOVINI, Giuseppe, *Ravenna, città d'arte*. Ravenna 1970.
- BOWERSOCK, Glen W., »Momigliano's Quest for the Person«, v: *The Presence of the Historian: Essays in Memory of Arnaldo Momigliano, History and Theory*, Middletown 1991.
- BOWERSOCK, Glen W.; CORNELL, Timothy J. (ur.), *A. D. Momigliano. Studies on Modern Scholarship*, Berkely, Los Angeles, London 1994.
- BÖMER, Franz, »Der Commentarius«, *Hermes* 81, 1953, 210–50.
- BRATOŽ, Rajko, *Grška zgodovina*, Ljubljana 1997.
- BRAUDEL, Ferdinand idr., *Der Historiker als Menschenfreser. Über den Beruf des Geschichtschreibens*, Berlin 1990.
- BRAUDEL, Ferdinand, *On History*, London 1980.
- BREISACH, Ernst, *On the Future of History. The Postmodernist Challenge and Its Aftermath*, Chicago, London 2003.
- BRODEL, Fernan, *Dinamika kapitalizma*, Sremski Karlovci 1989.
- BRODERSEN, Kai, »Appian und sein Werk«, v: *ANRW II* 34.1 (1993), 339–363.
- BROWNING, Robert, *Studies on Byzantine History, Literature and Education*, London 1977.
- BURKE, Peter, *History and Social Theory*, Ithaca 1993.
- BURKE, Peter, *Kultureller Austausch*, Frankfurt/ M 2000.
- BURKE, Peter (ur.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge, Oxford 2001.
- BURKE, Peter, *The Renaissance Sense of the Past*, London 1969.

- BURKE, Peter, *Varieties of Cultural History*, Oxford 1997.
- BURKE, Peter, *Vico. Philosoph, Historiker, Denker einer neuen Wissenschaft*, Frankfurt/ M 1990.
- BUZZI, Giancarlo, *The Life and Times of Julius Caesar* (Portraits of Greatness). London idr. 1969 (angl. prev. R. Best).
- CANADINE, David (ur.), *What is History Now*, Haundmills, New York 2002.
- CANTARELLA, Raffaella, *Grška književnost*, 14. izdaja. Prev. M. Renner, Trst 1964.
- CARR, Edward Hallett, *The Romantic Exiles*, Harmondsworth 1949.
- CARR, Edward Hallett, *What is History?*, London 1987.
- CARTWRIGHT, David, *A Historical Commentary on Thucydides*, Ann Arbor 2000.
- CÀSSOLA, Filippo, »Problemi della tradizione orale«, *Index* 28, 2000, 1–34.
- CAWKWELL, George, *Thucydides and the Peloponnesian War*, New York 1997.
- CHARTIER, Roger, *Cultural History: Between Practice and Representation*, Cambridge 1993.
- CHARTIER, Roger, *Die unvollendete Vergangenheit. Geschichte und die Macht der Weltauslegung*, Frankfurt/M 1992.
- CLARKE, Katherine, *Between Geography and History. Hellenistic Constructions of the Roman World*, Oxford 1999.
- CLINE, Eric H. (ur.), *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, Oxford, New York 2010.
- COCHRANE, Eric, *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, Chicago, London 1981.
- COLLINGWOOD, Robin G., *The Idea of History*, Oxford 1994.
- COLLINS, John H., »Caesar as Political Propagandist«, v: ANRW I 1 (1972), 922–966.
- CONNOR, W. R., »Historical writing in the fourth century B.C. and in the Hellenistic period«, v: CHCL I, 458–471.
- COSENZA, Mario Emilio, *Petrarch's Letters to Classical Authors*, Chicago 1910.
- COWAN, Eleanor (ur.), *Velleius Paterculus: Making History*, Swansea 2011.
- CRACCO RUGGINI, L. (ur.), *Storia antica. Come leggere le fonti*, Bologna 1996.
- CRANE, Gregory, *Thucydides and the Ancient Simplicity. The Limits of Political Realism*, Berkeley, Los Angeles, London 1998.

- CROCE, Benedetto, *The Theory and History of Historiography*, Ženeva 1917.
- CROKE, Brian (ur.), *History and Historians in Late Antiquity*, Sydney 1983.
- CUNLIFFE, Barry, *Rimljani*, Ljubljana 1982.
- DANTO, Arthur C., *Analytische Philosophie der Geschichte*, Frankfurt/M 1980.
- DARNTON, Robert, »Intellectual and Cultural History«, v: M. Kamen (ur.), *The Past Before us: Contemporary Historical Writing in the United States*, Ithaca 1980.
- DELEZ, Žil, *Fuko*, Sremski Karlovci 1989.
- DELOGU, Paolo, *An Introduction to Medieval History*, London 2002.
- DIHLE, Albrecht, *Greek and Latin Literature of the Roman Empire from Augustus to Justinian*, London, New York 1994.
- DIHLE, Albrecht, *Studien zur griechischen Biographie*, Göttingen 1956.
- DILTAJ, Vilhem, *Pesnička imaginacija. Elementi za jednu poetiku*, Sremski Karlovci, 1989.
- DÖPP, Siegm., »Zum Aufbau der Tiberius-Vita Suetons«, *Hermes* 100, 1972, 444–460.
- DOSSE, Francois, *New History in France. The Triumph of the Annales*, Urbana, Chicago 1994.
- DUECK, Daniela, LINDSAY, Hugh, POTHECARY, Sarah (ur.), *Strabo's Cultural Geography. The Making of a Kolossourgia*, Cambridge 2005.
- ELTON, Geoffrey, *The Practice of History*, London 1967.
- ERSKINE, Andrew (ur.), *A Companion to Ancient History* (Blackwell Companions to the Ancient World), Malden, MA, Oxford, Chichester 2013.
- FENSKE, Hans idr., *Geschichte der politischen Ideen*, Frankfurt/M 1990.
- FLECK, Martin, *Cicero als Historiker*, Stuttgart 1993.
- FLOWER, Michael A., *Theopompus of Chios. History and Rhetoric in the Fourth Century BC*, Oxford 1994.
- FOUCAULT, Michel, »Nietzsche, la généalogie, l'histoire«, v: *Dits et écrits* II, Pariz 1994.
- FOUCAULT, Michel, *Vom Licht des Krieges zur Geburt der Geschichte*, Merve, Berlin (brez letnice).
- FOUCAULT, Michel, *Von der Freundschaft als Lebensweise. Michel Foucault im Gespräch*, Merve, Berlin (brez letnice).
- FOWLER, Robert L., »Mythos and logos«, *JHS* 131, 2011, 45–66.
- FRAZER, James George, *The Golden Bough: a study in magic and religion*, London 1995 (1. okrajšana izdaja 1922).

- FREEMAN, Charles, *The Closing of the Western Mind. The Rise of Faith and the Fall of Reason*, New York 2002.
- FRIEDLANDER, Saul (ur.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the »Final Solution«*, Cambridge (MA) 1992.
- FRITZ, Kurt von, »Die Bedeutung des Aristoteles für die Geschichtsschreibung«, v: *Entretiens sur l'antiquité classique* 4, Vandoeuvres, Ženeva 1956, 83–145.
- GABBA, Emilio, *Dionysius and the History of Archaic Rome*, Berkeley, Los Angeles, Oxford 1991.
- GALVAGNO, Emilio; MOLÉ VENTURA, C. (izd.), *Diodoro: Mito – Storia – Tradizione. Diodoro Siculo e la storiografia classica*, Catania 1991.
- GAUGER, Barbara, GAUGER, Jörg-Dieter, *Fragmente der Historiker: Theopomp von Chios (FGrHist 115/116)* (Bibliothek der griechischen Literatur 70), Stuttgart 2010.
- GAUGER, Barbara, GAUGER, Jörg-Dieter, *Die Fragmente der Historiker: Ephoros von Kyme (FGrHist 70) und Timaios von Tauromenion (FGrHist 566)* (Bibliothek der griechischen Literatur 77), Stuttgart 2015.
- GINZBURG, Carlo, *Spurensicherungen. Über verborgene Geschichte, Kunst und soziales Gedächtnis*, München 1988.
- GOLDMANN, Bernhard, *Einheitlichkeit und Eigenständigkeit der Historia Romana des Appian*, Hildesheim, Zürich, New York 1988.
- GOWING, Alain M., *The Triumviral Narratives of Appian and Cassius Dio*, Ann Arbor 1992.
- GRAFENAUER, Bogo, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960.
- GRANT, Michael, *Greek & Roman Historians: Information and Misinformation*, London, New York 1995.
- GREGORY, Timothy, E., *A History of Byzantium*, Malden, Oxford, Carlton 2005.
- GROH, Dieter, *Anthropologische Dimensionen der Geschichte*, Frankfurt/M 1992.
- GRUNDMANN, Herbert, *Zgodovinisje v srednjem veku* (Zbirka zgodovinskega časopisa – 21 in Knjižna zbirka Scripta), Ljubljana 2000.
- HAFNER, German, *Bildlexikon antiker Personen*, Zürich 1993.
- HAMEL, Debra, *The Battle of Arginusae: Victory at Sea and Its Tragic Aftermath in the Final Years of the Peloponnesian War*, Baltimore, Maryland 2015.

- HAMILTON, Edith, *The Greek Way to Western Civilization*, New York 1960.
- HAMILTON, Paul, *Historicism*, London 1996.
- HAMMOND, N. G. L., *Sources for Alexander the Great: An Analysis of Plutarch's Life and Arrian's Anabasis Alexandrou*. Cambridge, New York 2007 (1993¹).
- HAMPL, Franz, »Mythos« – »Sage« – »Märchen«, v: *Geschichte als kritische Wissenschaft II: Althistorische Kontroversen zu Mythos und Geschichte* (izd. I. Weiler), Darmstadt 1975, 1–50.
- HAYNES, H., *The History of Make-Believe. Tacitus on Imperial Rome*, Berkeley, Los Angeles, London 2003.
- HEITSCH, Ernst (ur.), *Hesiod*, Darmstadt 1966.
- HELER, Agnes, *Teorija istorije*, Beograd 1984.
- HERRERA, Robert A., *Reason for our Rhymes. An Inquiry into the Philosophy of History*, Grand Rapids, Cambridge 2001.
- HEUSS, Alfred, »Die großen Geschichtsschreiber Roms«, v: *Gesammelte Schriften in 3 Bänden*, II: Römische Geschichte, Stuttgart 1995.
- HIDBER, Thomas, *Herodians Darstellung der Kaisergeschichte nach Marc Aurel*, Basel 2006.
- HOBBSAWM, Eric, *On History*, London 1997.
- HUGHES-WARRINGTON, Marnie, *Fifty Key Thinkers on History*, London 2000.
- HUNT, Lynn, *The New Cultural History*, Berkeley 1989.
- HURST, André, »Un critique grec dans la Rome d'Auguste: Denys d'Halicarnasse«, v: *ANRW II* 30.1 (1982), 839–865.
- IGGERS, Georg G., *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert*, Göttingen 1993.
- IGGERS, Georg G., *Historiography in the Twentieth century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover, London 1997.
- IMMERWAHR, Henry R., »Historiography (Herodotus, Thucydides, Common elements of fifth-century historiography)«, v: *CHCL I*, 426–458.
- VON IVANKA, Endré, *Byzantinische Geschichtsschreiber*, Graz 1954.
- JENKINS, Keith, *On 'What is History?'*, London 1995.
- JENKINS, Keith, *The Postmodern History Reader*, London 1997.
- JENKINS, Keith, *Refiguring History*, London, New York 2002.
- JONES, Christopher P., *Culture and Society in Lucian*, Cambridge (MA) 1986.

- JUNTUNEN, Kai, »The Lost Books of Cassius Dio«, *Chiron* 43, 2013, 459–486.
- KELLEY, Donald R. (ur.), *Versions of History from Antiquity to the Enlightenment*, New Haven 1991.
- KELLNER, Hans, »Introduction: Describing Redescriptions«, v: Ankersmit, Kellner, *A New Philosophy of History*, London 1995.
- KELLNER, Hans, *Language and Historical Representation: Getting the Story Crooked*, Madison 1989.
- KEMEZIS, Adam M., *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian* (Greek Culture in the Roman World). Cambridge, New York 2014.
- KIRK, Geoffrey Stephen, »Homer«, v: *CHCL* I, 42–91.
- KLOPČIČ, France, *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*, Ljubljana 1977.
- KNOX, Bernard M. W., »Books and readers in the Greek world: From the beginnings to Alexandria«, v: *CHCL* I, 1–15.
- KOCKA, Jürgen, *Interdisziplinarität*, Frankfurt/ M 1987.
- KÖSTER, K., »Vorwort des Herausgebers«, v: J. Huizinga, *Herbst des Mittelalters. Studien über Geistesformen des 14. und 15. Jahrhunderts in Frankreich und in den Niederlande*, Stuttgart 1975.
- KRAMER, Lloyd; MAZA, Sarah, *A Companion to Western Historical Thought*, Malden, Oxford 2002.
- KRIEGER, Klaus-Stefan, *Geschichtsschreibung als Apologetik bei Flavius Josephus*, Tübingen, Basel 1994.
- LACAPRA, Dominick, *History in Transit*, Ithaca, London 2004.
- LACAPRA, Dominick, *Rethinking Intellectual History: Text, Context, Language*, Ithaca 1983.
- LACAPRA, Dominick, *Soundings in Critical Theory*, Ithaca 1989.
- LAISTNER, Max Ludwig Wolfram, *The Greater Roman Historians*, Berkeley, Los Angeles, London 1977.
- LATEINER, Donald, *The Historical Method of Herodotus*, Toronto, Buffalo, London 1989.
- LEBRUN, Gerard, *L'Envers de la dialectique. Hegel à la lumière de Nietzsche*, Pariz 2004.
- LEO, Friedrich, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer litterarischen Form*, Leipzig 1901.
- LESKY, Albin, *Geschichte der griechischen Literatur*, München 19632.
- LLOYD, Christopher, *The Structures of History*, Oxford 1993.

- LOUNSBURY, Richard C., *The Arts of Suetonius: An Introduction*, New York 1987.
- LUCE, John Victor, *Archäologie auf den Spuren Homers* (nemški prev. J. Rehork), Bergisch Gladbach 1975.
- LUCE, Torry James, *The Greek Historians*, London, New York, 1997.
- LUTHAR, Oto, *Majstori i muze – što je povijest i čemu ona*, Zagreb 2002.
- LUTHAR, Oto, *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*, Ljubljana 1993.
- LUTHAR, Oto, *Mojstri in muze. Kaj in zakaj je zgodovina?*, Ljubljana 1997.
- MALI, Joseph, *Mythistory. The Making of a Modern Historiography*, Chicago, London 2003.
- Mali zgodovinski atlas*, Ljubljana 1999.
- MANGO, Cyril A., *Byzantium. The Empire of the New Rome*, London 1998.
- MARASCO, Gabriele (ur.), *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.*, Leiden, Boston 2003.
- MARGALIT, Avishai, *The Ethics of Memory*, Cambridge (MA), London 2004.
- MARINCOLA, John, *Greek Historians*, Oxford 2001.
- MARINCOLA, John, *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge 2004.
- MARINCOLA, John, »Universal History from Ephorus to Diodorus«, v: J. Marincola (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 171–179.
- MARWICK, Arthur, *The Nature of History*, Macmillan, London 1989.
- MEHL, Andreas, *Roman Historiography. An Introduction to its Basic Aspects and Development* (prev. H.-F. Mueller), Malden, Oxford, Chichester 2014.
- MEIER, Christian, *Die Welt der Geschichte und die Provinz des Historikers*, Berlin 1989.
- MEISTER, Klaus, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart, Berlin, Köln 1990.
- MELLOR, Ronald (ur.), *The Historians of Ancient Rome*, New York, London 1998.
- MESTRE, Francesca, GÓMEZ, Pilar (ur.), *Lucian of Samosata, Greek Writer and Roman Citizen*, Barcelona 2010.
- MILLAR, Fergus, *A Study of Cassius Dio*, Oxford 1964.
- MITTERAUER, Michael, *Millenium und andere Jubeljahre. Warum feiern wir Geschichte?*, Dunaj 1996.

- MOMIGLIANO, Arnaldo, *The Classical Foundation of Modern Historiography*, Berkeley 1990.
- MOMMSEN, Theodor, *Rimska zgodovina*, Ljubljana 1980.
- MUNSLOW, Alun, *Deconstruction History*, London 1997.
- MUNSLOW, Alun, *The New History*, London idr. 2003.
- MUNSLOW, Alun, *The Routledge Companion to Historical Studies*, New York, London 2000.
- NICOLAI, Roberto, »The Place of History in the Ancient World«, v: MARINCOLA, John (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 13–26.
- NILSSON, Martin Persson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*, Berkeley, Los Angeles, London 1983.
- NORDEN, Eduard, *Die Antike Kunstprosa*, Leipzig, Berlin 1923.
- NOVICK, Peter, *That Noble Dream: the 'Objectivity' Question and the American Historical Profession*, Cambridge 1988.
- OLSHAUSEN, Eckart, *Einführung in die historische Geographie der Alten Welt*, Darmstadt 1991.
- OSTROGORSKI, Georg, *Zgodovina Bizanca*, Ljubljana 1961.
- PAGAN, Victoria E., *Conspiracy Narratives in Roman History*, Austin 2004.
- PALLARES-BURKE, Maria Lucia, *The New History*, Cambridge 2002.
- PALMER, John J. N., *Froissart: Historian*, Totowa 1981.
- PALMER, Leonard R., *The Greek Language*, London 1980.
- PARMEGGIANI, Giovanni, »Mito e spatium historicum nelle Storie di Eforo di Cuma (note a Eph. FgrHist 70 T 8)«, *Rivista storica dell'antichità* 29, 1999, 107–125.
- PARMEGGIANI, Giovanni, *Eforo di Cuma: studi di storiografia greca* (Studi di storia, 14), Bologna 2011.
- PASCHOUD, Francois, s.v. »Zosimos«, v: *RE X A* (1972), 795–841.
- PASCHOUD, Francois, *Eunape, Olympiodore, Zosime. Scripta minora* (*Recueil d'articles, avec addenda, corrigenda, mise à jour et indices*), Bari 2006.
- PAUL, George M., *A Historical Commentary on Sallust's Bellum Jugurthinum*, Liverpool 1984.
- PITCHER, Luke, *Writing Ancient History. An Introduction to Classical Historiography*, New York 2009.
- PITTIA, Sylvie, *Fragments d'historiens grecs. Autour de Denys d'Halicarnasse* (Coll. *Éc. fr.* Rome 298), Rome 2002.
- PLUMB, John H., *The Death of the Past*, Haundmills, New York 2004.

- POBEŽIN, Gregor, *Rimski zgodovinar in pripovedno besedilo*, Ljubljana 2011.
- POPPER, Karl R., *The Poverty of Historicism*, London 1957.
- POPPER, Karl R., *The open society and its enemies I*, Princeton 1971.
- POSTER, Mark, *Cultural history and Postmodernity: Disciplinary Readings and Challenges*, New York 1997.
- POTTER, David S., *Literary Texts and the Roman Historian*, London, 1999.
- RASTODER, Šerbo, *Janusovo lice Istorije*, Podgorica 2000.
- RICHARD, J. Evans, »Introduction«, v: Carr, *What is history?*, Houndmills, Basingstoke 2001.
- ROBERTS, Geoffrey, *The History and Narrative Reader*, London, New York 2001.
- ROBINSON, Christopher, *Lucian and his influence in Europe*, London 1979.
- RODGERS, Zuleika (ur.), *Making History: Josephus and Historical Method*, Leiden, Boston 2007.
- ROHRBACHER, David, *The Historians of Late Antiquity*, London, New York 2002.
- ROSSI, Pietro (ur.), *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, Frankfurt/M 1987.
- ROTH, Michael S., *The Ironist's Cage. Memory, Trauma, and the Construction of History*, New York 1995.
- RUDOLPH, E.; STÖVE, E., *Geschichtsbewusstsein und Rationalität. Zum Problem der Geschichtlichkeit in der Theoriebildung*, Stuttgart 1982.
- RÜPKE, Jörg, »Wer las Caesars 'bella' als 'commentarii'?«, *Gymnasium* 99, 1992, 201–26.
- RÜSEN, Jörn, *Western Historical Thinking. An Intercultural Debate*, New York, Oxford 2002.
- RÜSEN, Jörn, *Zeit und Sinn*, Frankfurt/M 1990.
- SACKS, Kenneth, *Diodorus Siculus and the First Century*, Princeton 1990.
- SAÏD, Suzanne, »Myth and Historiography«, v: J. Marincola (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 76–88.
- SAKELLARIOU, Michael B., *Between Memory and Oblivion. The Transmission of Early Greek Historical Traditions* (Meletemata 12), Atene 1990.
- SCHMITZER, Ulrich, *Velleius Paterculus und das Interesse an der Geschichte im Zeitalter des Tiberius*, Heidelberg 2000.
- SHRIMPTON, Gordon S., *Theopompus the Historian*, Montreal idr. 1991.

- SOEFFNER, Hans-Georg, *Auslegung des Alltags – Der Alltag der Auslegung. Zur wissens- soziologischen Konzeption einer sozialwissenschaftlichen Hermeneutik*, Frankfurt/M 1989.
- SOREK, Susan, *Ancient Historians: A Student Handbook*, London, New York 2012.
- SOUTHGATE, Beverley, *History: What & Why*, London, New York 1996.
- SPIEGEL, Gabrielle, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 135, 1992.
- SPIEGEL, Gabrielle, *Romancing the Past. The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth Century France*, Berkeley, Los Angeles 1993.
- SPIEGEL, Gabrielle, *The Past as Text. The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore 1997.
- STADTER, Philip A. (ur.), *Plutarch and the Historical Tradition*, London, New York 1992.
- STERN, Fritz, *The Varieties of History. From Voltaire to the Present*, New York 1973.
- STONE, Lawrence, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 131, 1991.
- STONE, Lawrence, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 135, 1992.
- STONE, Lawrence, »The Revival of Narrative«, *Past & Present*, 85, 1979.
- SULIMANI, Iris, »Diodorus' source-citations. A turn in the attitude of ancient authors toward their predecessors?«, *Athenaeum* 96, 2008, 535.
- SYME, Ronald, *Tacitus*, I in II, Oxford 1958.
- SYME, Ronald, *Sallust*, Berkeley, Los Angeles, London 1964.
- SYME, Ronald, *Ten Studies in Tacitus*, Oxford 1970.
- SYME, Ronald, *Emperors and Biography: Studies in the Historia Augusta*, Oxford 1971.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, »Cadmus and Harmonia in Illyria«, *Arheološki vestnik* 44, 1993, 113–136.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, Lukijan, *Filozofi na dražbi*, Ljubljana 1985.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, »A Few Remarks Concerning the archaiologia of Nauportus and Emona: The Argonauts«, v: KOKOLE, Metoda, MUROVEC, Barbara, ŠAŠEL KOS, Marjeta, TALBOT, Michael (ur.),

- Mediterranean Myths from Classical Antiquity to the Eighteenth Century / Mediteranski miti od antike do 18. stoletja*, Ljubljana 2006, 13–20.
- TOSH, John, *The Pursuit of History. Aims, Method, & New directions in the study of Modern History*, London, New York 1991.
- UNGERN-STERNBERG, Jürgen von, »Appians Blick auf Rom (Rome vue par Appien)«, v: FREYBURGER, Marie-Laure, MEYER, Doris (ur.), *Visions grecques de Rome / Griechische Blicke auf Rom*, Paris 2007, 213–230.
- VEYNE, Paul, *Aus der Geschichte*, Berlin (brez letnice).
- VEYNE, Paul, *Foucault: Die Revolutionierung der Geschichte*, Frankfurt/M 1992.
- VEYNE, Paul, *Geschichtsschreibung und was sie nicht ist*, Frankfurt/M 1990.
- VEYNE, Paul, *So Grki verjeli v svoje mite? Esej o konstitutivni imaginaciji*, Ljubljana 1998.
- VICO, Giambattista, *Die neue Wissenschaft von der gemeinschaftlichen Natur der Nation*, Frankfurt/M 1981.
- VORLÄNDER, Karl, *Zgodovina filozofije I.*, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1968.
- WALBANK, Frank W., *Polybius*, Berkeley, Los Angeles, London 1972.
- WALSH, W. H., »Plato and the Philosophy of History: History and Theory in the Republic«, *History and Theory* 2/1, 1962, 3–16.
- WARREN, John, *The Past and its Presenters. An Introduction to Issues in Historiography*, Abingdon 1998.
- WEIL, Raymond, *Aristote et l'histoire*, Pariz 1960.
- WEIL, Raymond, *L' »archéologie« de Platon*, Pariz 1959.
- WELCH, Kathryn (ur.) *Appian's Roman History: Empire and Civil War*, Swansea 2015.
- WEST, Martin L., *Early Greek Philosophy and the Orient*, Oxford 1971.
- WEST, Stephanie, »Herodotus' portrait of Hecataeus«, *Journal of Hellenic Studies* 111, 1991, 144–160.
- WHEELER, Mortimer, *Roman Art and Architecture*. London 1964 (ponatis 1989).
- WHITE, Hayden, *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*, Baltimore, London 1999.
- WHITE, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1973.
- WHITE, Hayden, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Baltimore 1987.

- WHITE, Hayden, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore 1978.
- WILSON, Nigel G., *Scholars of Byzantium*, Oxford 2003.
- WIRTH, Gerhard, »Anmerkungen zur Arrianbiographie: Appian–Arrian–Lukian«, *Historia* 13, 1964, 209–245.
- WOODMAN, Anthony J., *Velleius Paterculus. The Caesarian and Augustan Narrative* (2.41– 93), Cambridge 1983.
- WOODMAN, Anthony J., *Velleius Paterculus. The Tiberian Narrative* (2.94 – 131), Cambridge 1977.
- WOODMAN, Anthony J. (ur.), *The Cambridge companion to Tacitus* (Cambridge Companions to Literature), Cambridge, New York 2009.
- WRIGHT, Esmond (ur.), *The Ancient World: A History of Civilizations from Prehistory to the Fall of Rome*, London idr. 1979.
- YOUNG, Robert, *White Mythologies*, London 1990.
- ZEMON DAVIES, Natalie, *Fiction in Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth Century France*, Stanford 1987.
- ZEMON DAVIES, Natalie, *Povratak Martina Guerrea*, Zagreb 2001.

TEMELJNE IZDAJE IN PREVODI

- ALLEN 1902–1912
T. W. Allen, *Homeri Opera*, zvezki I–V, Oxford 1902–1912 in številni ponatisi.
- BEKKER 1831–1870
I. Bekker, *Aristotelis Opera*, Berlin 1831–1870.
- BOLISANI 1948
Demostene, *La terza Olintiaca*. Introduzione e commento di Ettore Bolisani, Milano, 1948.
- BURNET 1903–1915
J. Burnet, *Platonis Opera*, 1.–2. izd., Oxford 1903–1915 (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis).
- CARY 1914–1927
E. Cary, (Loeb Classical Library), I–IX, London, Cambridge (MA) 1914–1927 (več ponatisov).
- DOBERENZ 1854
C. Iulii Caesaris De bello civili commentarii tres, izd. Albert Doberenz, Leipzig 1854.

- ELEFANTE** 1997
 Velleius Paterculus, *Ad M. Vinicium consulem libri duo*. Curavit
 annotavitque M. Elefante. Hildesheim, Zürich, New York 1997.
- FAŠALEK** 1963
 Ksenofont, *Anabasis in Kirova vzgoja*. Prev. J. Fašalek, Ljubljana 1963.
- FAŠALEK** 1964
 Polibios, *Obča zgodovina*. Prev. J. Fašalek, Ljubljana 1964.
- FAŠALEK** 1999
 Gaj Julij Cezar, *Galska vojna*. Prev. in uvod J. Fašalek, op. in seznam
 imen Ivan Sivec, 2., pregledana izdaja. Maribor 1999.
- FERRARI** 1998
 Tucidide, *La guerra del Peloponneso*. Introduzione di M. I. Finley, tra-
 duzione a cura di Franco Ferrari, bibliografia e note di G. D. Rocchi,
 Milano 19983.
- GANTAR** 1961
 Prokopij iz Cezareje, *Pod Justinijanovim žezlom*. Prev. K. Gantar, Lju-
 bljana 1961.
- GANTAR** 1974
 Heziod, *Teogonija / Dela in dnevi*. Prev. in spremna beseda K. Gantar,
 Ljubljana 1974.
- GANTAR** 1982
 Aristoteles, *Poetika*. Prev., uvod in op. K. Gantar, 2., dopolnjena izd.,
 Ljubljana 1982.
- GANTAR** 1994
 Aristoteles, *Nikomahova etika*. Prev. in op. K. Gantar, Ljubljana 1994.
- GANTAR** 1994
 Homer, *Odiseja*. Prev. K. Gantar, Ljubljana 1994.
- GANTAR** 2000
 Plutarh, *Življenja velikih Rimljanov*. Popravljen izbor iz Sovretovega
 prevoda z novo spremno besedo in opombe K. Gantar, Ljubljana 2000.
- GEISTER** 2002
 Mark Tulij Ciceron, *O govorniku; trije pogovori o govorniku, posvečeni
 bratu Kvintu*. Prev. Ksenja Geister, spremna besedila in op. D. Movrin,
 Ljubljana 2002.
- HELLEGOUARC'H** 1982
 Velleius Paterculus, *Histoire romaine*, I, 1 in II, 2. Texte établi et traduit
 par J. Hellegouarc'h, Pariz 1982.
- HOHL** 1927

Scriptores Historiae Augustae. Izd. E. Hohl, 2 zvezka, Leipzig 1927, suppl. C. Seyfarth in I. Samberger, Leipzig 1965.

HRIBERŠEK 2004a

Plutarh, *Vzporedni življenjepisi*. Prev., spremna beseda in op. M. Hriberšek, Ljubljana 2004.

HRIBERŠEK 2004b

Tacit, *Pogovor o govornikih – Agrikola – Germanija*. Lat.-slov. izdaja. Prev., spremna beseda, op. in kom. M. Hriberšek, Ljubljana 2004.

HRIBERŠEK 2008

Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Temistokles – Kamil, Perikles – Fabij Maksim, Alkibiad – Gaj Marcij (Koriolan)*. Izbral, prevedel, uvod in opombe napisal Matej Hriberšek, Ljubljana 2008.

JACOBY

F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Berlin 1923–.

KALAN 1998

Aristotel, *Politika* 1,1–2. Prev. in uv. op. V. Kalan, FNM: *filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente*, letn. 5, št. 17 (1998): 37–43.

KOCIJANČIČ 2004/05

Platon, *Zbrana dela*, 2 zvezka. Prev. in spremna beseda G. Kocijančič, Celje 2004, 2005.

KOŠAR 1982

Platon, *Zakoni*. Prev. in op. J. Košar, Maribor 1982.

KOŠAR 1995

Platon, *Država*. Prev. in op. J. Košar, spremna beseda V. Kalan, Ljubljana 1995.

KLOTZ ET AL. 1966–1969

Julius Caesar, *Commentarii rerum gestarum*, 3. zv., ed. A. Klotz, O. Seel in W. Trillitzsch, Leipzig 1966–1969.

MACLEOD 1987

M. D. Macleod, *Lucian*: Oxford Classical Texts 1–4, 1972–1987.

MAGIE 1921–1932

Scriptores Historiae Augustae, 3 zv. Prev. D. Magie, London – Cambridge 1921–1932.

MARG 1970

Hesiod, *Sämtliche Gedichte*. Prev. in op. W. Marg. Zürich in Stuttgart 1970.

MAROLT 1989

Scriptores Historiae Augustae = Pesci cesarske zgodovine. Vitae

- principum II = Življenjepisi cesarjev principata*. Prev. J. Marolt, Ljubljana [samozaložba] 1989.
- MERKELBACH** in **WEST** 1967
R. Merkelbach in M. L. West, *Fragmenta Hesiodica*, Oxford 1967.
- OLDFATHER** 1933–1967
C. H. Oldfather et al., *Diodorus of Sicily*, v: *Loeb Classical Library*, I–XII, 1933–1967.
- PASCHOUD** 1971–1989
Zosime, Histoire nouvelle, I–V. Texte établi et traduit par F. Paschoud (Coll. Budé), Paris 1971–1989.
- PETER** 1967
H. Peter, *Historicorum Romanorum reliquiae*, Stuttgart 1967.
- POBEŽIN** 2012
Ksenofont, Spomini na Sokrata. Prevod in spremna beseda Gregor Pobežin, Ljubljana 2012.
- RACKHAM** 1950
Aristotle, Politics. Prev. H. Rackham, London, Cambridge (MA) 1950.
- RACKHAM** 1952
Aristotle, The Athenian Constitution. Prev. H. Rackham, London, Cambridge (MA) 1952.
- ROBSON** 1948/49
Arrian in Two Volumes. Prev. E. I. Robson, London, Cambridge 1948/49.
- ROLFE** 1950–1952
Ammianus Marcellinus. Prev. J. C. Rolfe, 3 zv., London in Cambridge 1950–1952.
- ROTH** 1858
C. L. Roth, *C. Suetoni Tranquilli quae supersunt omnia*, Leipzig 1858.
- RZACH** 1902
A. Rzach, *Hesiodi Carmina*, ed. maior, Leipzig 1902 (ed. minor, 3. izd., Leipzig 1913).
- SELEM** 2007
Ammiano Marcellino, Le storie. A cura di Antonio Selem, Torino 2007.
- SENC** 1914
Demostenovi Izabrani govori. Prev., uvod in op. S. Senc. 2., dopolnjena izdaja, Zagreb 1914.
- SENEGACNIK** 2001
Antologija antičnega govorništva. Spremná študija M. Hriberšek, prev. in spremljena beseda M. Babič et al., ur. B. Senegačnik, Ljubljana 2001.

SOVRÈ 1946

Lukian, *Satire*. Prev. A. Sovrè, Ljubljana 1946.

SOVRÈ 1950

Plutarh, *Življenje velikih Rimljanov*. Prev., spremna beseda in opombe A. Sovrè, Ljubljana 1950.

SOVRÈ 1953

Herodot, *Zgodbe*. Prev. A. Sovrè, Ljubljana 1953.

SOVRÈ 1959

Plutarh, *Življenje velikih Grkov*. Prev., spremna beseda in opombe A. Sovrè, Ljubljana 1959.

SOVRÈ 1965

Homer, *Iliada*. Prev. in spremna beseda A. Sovrè, Ljubljana 1965.

SOVRÈ 1966

Homer, *Odiseja*. Prev. in spremna beseda A. Sovrè, Ljubljana 1966.

SUNČIČ 2014

Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Kimon – Lukul, Nikias – Kras*. Prevod, opombe, spremna študija in ur. Maja Sunčič, Ljubljana 2014.

SUNČIČ 2015

Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Demetrij – Antonij*. Prevod, opombe, spremna študija in ur. Maja Sunčič, Ljubljana 2015.

ŠMIT 1960

Gaj Svetonij Trankvil, *Dvanajst rimskih cesarjev*. Prev. in op. J. Šmit, uvod A. Sovrè, Ljubljana 1960.

ŠMIT 1968

G. Salustij Krisp, *Vojna in prevrat*. Prev., spremna beseda in op. J. Šmit, Ljubljana 1968.

TAVČAR 1973

Plutarh, *Aleksander Veliki*. Prev., spremna beseda in op. M. Tavčar, Maribor 1973.

TREVES 1962

Demostene, *L'orazione per la corona, Introduzione e commento di P. Treves*, Milano 1962.

THACKERAY ET AL. 1926–1965

Josephus in Nine Volumes. H. St. J. Thackeray, Ralph Marcus, Allen Wikgren in Louis H. Feldman, London – Cambridge 1926–1965.

VEH 1990

Zosimos, *Neue Geschichte* (Bibliothek der gr. Literatur 31). Prev. O. Veh, kom. S. Rebenich, Stuttgart 1990.

WARNER 1977

Thucydides, *History of the Peloponnesian War*. Trans. by R. Warner; introd. by M. I. Finley, New York 1977.

WHITE 1912–1913

H. White, *Appian's Roman History with an English Translation* (Loeb Classical Library), I–II, London, Cambridge (MA) 1912; III–IV, 1913 (več ponatisov).

ZIEGLER 1957–2000

K. Ziegler, *Plutarchi vitae parallelae*, Leipzig, München 1957–2000 (Bibliotheca Teubneriana).

KRATICE

ANRW: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung* (izd. W. de Gruyter), Berlin, New York 1972–1997.

Atlas: glej Mali zgodovinski atlas.

CHCL I: *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature* (izd. P. E. Easterling, B. M. W. Knox), Cambridge 1985.

CHCL II: *The Cambridge History of Classical Literature II: Latin Literature* (izd. E. J. Kenney, W. V. Clausen), Cambridge 1982.

FGrHist: glej JACOBY

RE: Pauly-Wissowa-Kroll-Mittelhaus-Ziegler, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.

Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj
Zgodovina historične misli II

Oto Luthar, Gregor Pobežin, Marjeta Šašel Kos, Nada Grošelj
s prispevkoma Aleša Bunte in Igorja Grdine

ZGODOVINA HISTORIČNE MISLI II

Od Homerja do začetka 21. stoletja

Prevod	Kozma Ahačič, Maja Breznik, Pavel Češarek, Janez Fašalek, Kajetan Gantar, Nada Grošelj, Matej Hriberšek, Djurdja Hrženjak, Jera Ivanc, Andrej Jereb, Jerneja Kavčič, Peter Klepec, Jože Košar, Oto Luthar, Irena Naglič, Neda Pagon, Gregor Pobežin, Rado Riha, Anton Sovrè, Jože Šmit, Nina Svetlič, Marjeta Šašel Kos, Marko Štuhec, Marijan Tavčar, Boštjan M. Turk, Matjaž Vesel, Janja Žmavc
Jezikovni pregled	Živa Borak
Uredil	Gregor Pobežin
Oblikovanje in prelom	Brane Vidmar
Izdajatelj	Inštitut za kulturno zgodovino ZRC SAZU
Založnik	Založba ZRC, ZRC SAZU
Za založnika	Oto Luthar
Glavni urednik založbe	Aleš Pogačnik
Tisk	Cicero Begunje, d.o.o.
Naklada	400 izvodov Druga izdaja, prvi natis.

Izid knjige je podprla Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

Slika na naslovnici: Fiona Hall, Perpetual Wanderer, 2014. Burned volumes of The Catalogue of Books in the British Library 1960–1961, clock, walking stick. Courtesy of the artist and Roslyn Oxley9 Gallery, Sydney.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.1(091)

ZGODOVINA historične misli II : od Homerja do začetka 21. stoletja / Oto Luthar ... [et al.] ; s prispevkoma Aleša Bunte in Igorja Grdine ; [prevod Kozma Ahačič ... et al.]. - 2. izd., 1. natis. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016

ISBN 978-961-254-900-8

1. Luthar, Oto

284340224

Digitalna različica (pdf) je pod pogoji licence CC BY-NC-ND 4.0 prosto dostopna:

<https://doi.org/10.3986/9789612549008>

ZGODOVINA HISTORIČNE MISLI II

OD HOMERJA
DO ZAČETKA 21. STOLETJA

OTO LUTHAR
GREGOR POBEŽIN
MARJETA ŠAŠEL KOS
NADA GROŠELJ

s prispevkoma

ALEŠA BUNTE IN
IGORJA GRDINE

*Historia vero testis temporum, lux veritatis,
vita memoriae ...*

Cicero

KAZALO

KULTURA IN POLITIKA SPOMINA	11
ZGODOVINOPISJE SREDNJEGA VEKA	15
ODCEP VZHOD	25
Bizantinsko zgodovinoepisje	25
Kronisti	29
Bizantinski zgodovinarji in spreminjanje ter ohranjanje antične dediščine	31
JOANES MALALAS	40
Kronika	42
TEOFILAKT SIMOKATA	48
Dialog	51
Obča zgodovina	53
TEOFAN	54
Kronika	56
KONSTANTIN PORFIROGENET	59
Kronika	63
LEON DIAKON	68
Zgodovina	70
KATAKALON KEKAVMEN	72
Strategikon	76
ANA KOMNENA	79
Aleksijada	83
ODCEP ZAHOD	87
AVRELIJ AVGUŠTIN	95
O božji državi	98
GREGOR IZ TOURSA	103
Življenje očetov, slava spovednikov in slava mučenikov	106
BEDA ČASTITLJIVI	106
Cerkvena zgodovina angleškega ljudstva	109
Bedovo pismo Egbertu	112
JEAN FROISSART	112
Kronike	115
ABD-AR-RAHMAN ABU TAYD MUHAMMAD IBN KHALDUN	118
Zgodovina sveta	122

RENEŠANSA	128
Ponovno odkritje zgodovine in postopna sekularizacija zgodovinopisja	128
Rojstvo ženske zgodovine?	136
STUDIUM HISTORIAE NA PRAGU MODERNE DOBE	140
Zgodovinopisje v času reformacije in protireformacije	140
»Nova znanost«	143
Pohod na univerze	145
GIOVANNI BATTISTA VICO	149
Nova znanost	152
JOHANN MARTIN CHALDENIUS	154
Obča zgodovinska znanost	156
RAZSVETLJENSKI KONCEPT ZGODOVINOPISJA	160
VOLTAIRE	163
Nova filozofska zgodovina	167
IMMANUEL KANT	173
Deveti stavek	176
GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL	178
Filozofska svetovna zgodovina	182
PO ZGLEDU LITERATURE	185
Romantično zgodovinopisje	185
THOMAS BABINGTON MACULAY	188
Zgodovina	190
THOMAS CARLYLE	200
Zgodovina kot biografija	202
ZGODOVINA – ZNANOST O NARODIH	211
Rojstvo nacionalne zgodovine	214
LEOPOLD VON RANKE	215
O sorodnosti in razlikah zgodovine in politike	218
JULES MICHELET	227
Ljudstvo	228
FRIEDERICH NIETZSCHE	229
O koristi in škodi zgodovine za življenje	234
MODERNO ZGODOVINOPISJE	240
NUMA DENIS FUSTEL DE COULANGES	244
Nastopno predavanje	247
GEORGE MACAULAY TREVELYAN	249
Muza Klio	252
JOHAN HUIZINGA	262
Ideja zgodovine	265

»NOVA ZGODOVINA«	276
LUCIEN FEBVRE	285
Bitke za zgodovino (od 1892 do 1933)	289
FERNAND BRAUDEL	293
Zgodovina in različni pojmi časa	295
OBJEKTIVNOST ZGODOVINE V OČEH	
SEVERNOAMERIŠKIH ZGODOVINARJEV.	309
Charles A. Beard	311
Carl L. Becker	313
ZGODOVINOPISJE VISOKE MODERNE	316
SODOBNO SAMOREFLEKSIVNO ZGODOVINOPISJE	324
EDWARD HALLET CARR	325
Kaj je zgodovina?	329
PAUL VEYNE	332
Kako pišemo zgodovino?	333
ARNALDO MOMIGLIANO	340
Zgodovinopisje v času ideologij	343
HAYDEN WHITE	346
Zgodovinski tekst kot literarni artefakt	350
FRANK R. ANKERSMIT	367
Historiografija in postmodernizem	369
GABRIELLE SPIEGEL	383
Zgodovina in postmodernizem	387
HANS KELLNER	394
Jezik in predstavljanje zgodovine	397
(DRUŽBENO)KRITIČNO ZGODOVINOPISJE	399
JÜRGEN KOCKA	401
Zgodovina – zakaj?	404
GIOVANNI LEVI	410
O zgodovinski resnici	413
NOVA KULTURNA ZGODOVINA ALI HISTORIČNA ANTROPOLOGIJA?	420
NATALIE ZEMON DAVIS	431
Dve telesi zgodovine	434
ROGER CHARTIER	435
Zgodovina danes: dvomi, izzivi, predlogi	438
NAMESTO ZAKLJUČKA	448
KEITH JENKINS	452
Kaj je zgodovina?	453
IMENSKO KAZALO	465
LITERATURA	473

KULTURA IN POLITIKA SPOMINA

Zgodovina je širok pojem. Pomeni lahko več stvari, zato naj na samem začetku poudarimo, da se tudi v tem delu pričujoče hrestomatije posvečamo predvsem interpretaciji preteklosti in da zgodovino razmišljanj o zgodovini razumemo kot mozaik spoznanj o človeški preteklosti, h kateremu posamezne drobce prispevajo zgodovinarji. Po drugi strani je treba zgodovino razumeti kot dialog med preteklostjo in sedanjostjo, pri čemer se mora zgodovinar zavedati lastne odvisnosti od preteklosti; v izkazih, trditvah, pomenih in idejah iz preteklosti se namreč skriva gradivo za oblikovanje verjetne pripovedi o življenju, ki so ga ljudje nekoč živeli. Michel Foucault in Leopold von Ranke bi dejala, da se odgovori na vprašanje, kaj se je zares dogajalo, nahajajo zgolj v izkazih, ki jih najdemo v zgodovinskih dokumentih.

Čeprav se zgodovinarji poleg odgovora na to vprašanje že več kot 2500 let posvečajo tudi metodam in tehnikam, s pomočjo katerih naj se dokopljemo do stvarnih spoznanj o delih preteklosti, je velik del razprav o historiografiji vse od njenega nastanka posvečen vprašanju zgodovinarjevega odnosa do resnice. Resnica je, pravi Paul Veyne, končni cilj človeške zgodovine, pri čemer dvom v zgodovinsko ni problem same zgodovine, pač pa problem njenih interpretov. Tudi zato je Michel Foucault verjel, da je zgodovinskim izkazom treba vrniti brezosebni izraz *on parle* – »govori se« in ga tako osvoboditi bremena neposrednega avtorstva. »Zakaj je sploh pomembno, kdo govori,« (*Qu'importe qui parle*) bi Foucault citiral Becketta in s tem poudaril, da je pomembno predvsem, da »pri opisovanju izrečenega« upoštevamo »natanko tisto, kar (in prav toliko, kolikor) je bilo izrečeno«.¹

Foucault nam tu služi bolj kot opomnik – da pokažemo, da zgodovina

¹ Mladen Dolar, *Kralju odsekati glavo. Foucaultova dediščina*. Ljubljana, Krtina, 2009, 58–59.

še ni izgubila svojega pomembnega mesta – nasprotno, historični diskurz je še naprej nepogrešljivi del procesov (pre)oblikovanja sleherne družbe. Ob koncu prejšnjega tisočletja je to še posebej veljalo za tako imenovane tranzicijske družbe, v katerih je politika preteklosti skoraj povsem zasenčila poglobljeno razpravo o interpretaciji preteklosti. Obenem smo bili zunaj profesionalnega zgodovinopisja priča popolni izgubi čuta za zgodovino; v začetku 21. stoletja je v zlagani dilemi med modernistično empirično ter postmoderno estetizirajočo interpretacijo preteklosti jasno le toliko, da ljudje občasno sicer lahko ubežijo svoji preteklosti, njeni interpretaciji pa ne.

Le malo manj kot trideset let po koncu tako imenovane *Nouvelle histoire*, najvplivnejše historiografske šole v prejšnjem stoletju, je postalo (tudi zaradi zgoraj navedene ugotovitve) očitno, da je zgodovina oziroma zgodovinopisje še vedno – če ne celo bolj kot prej – razpeta med znanostjo in politiko. Če je bilo v času, ko je bila analovska paradigma na vrhuncu, še bilo videti, da se interpretacija preteklosti morda izmika vplivu dnevne politike, pa je čas po koncu hladne vojne pokazal, da politika še naprej sistematično omejuje avtonomijo zgodovinopisja.

Skušajmo na tem mestu razgaliti posledice teh strahov, ki nas pogosto lahko pahnejo v slepo verovanje v tiste pripovedi, ki ne poznajo pojmov »morda« ali »slutiti«. Natančneje, postsocialistični zgodovinski revizionizem, ki ni posledica neke globalne ideološke bipolarnosti, temveč ideološkega razcepa v historiografijah posameznih držav južne in vzhodne Evrope, razodeva politično kontaminiranost zgodovinske interpretacije in teoretsko podhranjenost zgodovinopisja.

Razmišljujoč o posledicah zgodovinskega revizionizma, ki je na postsocialističnem zgodovinopisju pustil globoke sledi, se moramo vprašati o strahovih, ki so – namesto da bi pospešili demokratizacijo interpretacij preteklosti – prispevali k nastanku kulture spomina, v kateri prevladuje izrazito nacionalistična politika preteklosti. Pospešili so razvoj politike zgodovinopisja, ki je zagledana v nacionalne interese.

Zgodovinopisje je bilo vedno ujeto v precep med znanostjo in politiko, toda politika nikoli ni imela tako neposrednega vpliva na razumevanje preteklosti kot v obdobju po letu 1991. Nekaj podobnega se je sicer dogajalo pred 150 leti, ko je prišlo do prve nacionalizacije preteklosti, toda to konstruiranje izjemnosti posameznih narodov v zgodnji moderni dobi nikoli ni zajelo vseh Francozov, vseh Nemcev ali vseh Poljakov naenkrat.

Francoska zgodovinarja Jules Michelet in Henri Martin, ki sta trdila,

da je le francosko ljudstvo ostalo zvesto nacionalnim interesom – da je torej »moralna konstitucija francoskega ljudstva ... najmočnejša na svetu«, sta govorila o nacionalnih elitah; Micheletova hvalnica ljudstva ni namenjena njegovim čvrsti nacionalni substanci, pač pa moralni. Ljudstvo se je ovedlo pomanjkanja svoje »francoskosti« šele med prvo svetovno vojno, ko je komaj desetina vojakov razumela povelja v standardnem francoskem jeziku ...

Stoletje in pol kasneje so se okoliščine spremenile do nerazpoznavnosti. K temu so pomembno prispevali elektronski mediji. Televizija, internet in mobilna telefonija so pomembno vplivali na interpretacijo preteklosti, še bolj pa na politiko zgodovine. Bolj, kot smo si pripravljene priznati. Toda to ni poglaviti predmet naše razprave. Poudariti želimo predvsem, da je nacionalizacija preteklosti/zgodovinopisja, ki smo ji priča od leta 1991, sestavni del procesa, ki se je začel najkasneje sredi 19. stoletja. Obenem je treba še enkrat poudariti, da se je ta proces v različnih delih Evrope odvijal na različne načine. Medtem ko smo v tako imenovani zahodni Evropi opažali skoraj sistematično izogibanje bolj poglobljenemu preučevanju kompleksnih tem, kot so kolaboracija, fašizem, antisemitizem ..., je na socialističnem vzhodu pod nadzorom komunističnih partij prišlo do izrazito inflatorne, bolj ali manj enostranske interpretacije istega obdobja.

V Franciji so, denimo, predstavniki tako imenovanega novega zgodovinopisja kljub občemu prepričanju, da je za zgodovino pomembno vse – od peke kruha do delovanja kanalizacije – bežali v raziskave zgodnejših obdobij, dogajanjem med prvo in drugo svetovno vojno pa so se posvečali redkeje in bolj obzirno, še posebej v primeru že omenjene kolaboracije in vloge pri preganjanju francoskih judovskih skupnosti. Podobno kot v t. i. vzhodni Evropi smo bili tudi na zahodu kontinenta priča politiki zgodovine, le da je bila dosti bolj heterogena in, kar je dosti bolj pomembno, predmet ostrih kritik. Po mnenju Petre Bock in Edgarja Wolfruma, ki sta pojem politike preteklosti postavila na zemljevid zgodovinopisja, so moderne politične elite v demokratičnih družbah z neprestanim oblikovanjem in preoblikovanjem temeljnih družbenih predstav, norm, vrednot in simbolov onemogočale popolno homogenizacijo interpretacije preteklosti.

Toda prav to je bil ideal slovenskih in drugih vzhodnoevropskih zgodovinarjev, ki so se formirali v osemdesetih letih prejšnjega stoletja; deloma pod vplivom kritičnih spisov, denimo Petra Vodopivca

v Sloveniji ali Andreja Mitrovića v Srbiji.² Pri tem so se brez zadržkov zavzemali za demokratizacijo zgodovino pisja ... in bili nato po koncu socializma bridko razočarani. Mitrović je že leta prej opozarjal na poskuse izkoriščanja zgodovine v namen nekaterih tedanjih in prihodnjih družbeno-političnih ciljev – in ocenil, da gre pravzaprav za »poskus izrabe zgodovinske zavesti v praktične družbeno-politične namene« oziroma za »težnjo po smotrnem popreproščenju«.³

Razvoj post-jugoslovanske in nasploh post-socialistične vzhodnoevropske historiografije je Mitrovića in vse tiste, ki so se zavzemali za ideološko oz. politično dekontaminacijo zgodovino pisja, presenetil – a po začetnem šoku je sledilo dvakratno razočaranje. Na metodološki ravni smo se soočili s popolno renesanso deskriptivnega predstavljanja preteklosti, ki se je poleg opisovanja dogodkov osredotočilo predvsem na predstavljanje osrednjih, skoraj izključno političnih akterjev in dogajanj. Na ravni politike zgodovine pa imamo opraviti z dvema procesoma, ki pomembno vplivata na interpretacijo preteklosti.

V okviru prvega je prišlo do izrazitega upada interesa za teorijo in filozofijo zgodovino pisja, v okviru drugega pa se srečujemo z intenzivno nacionalizacijo in ideologizacijo preteklosti oziroma s temeljno revizijo in ponovno kanonizacijo interpretacije druge polovice 20. stoletja. Obema procesoma je skupno to, da sta neobčutljiva za eno od ključnih spoznanj, pri katerem vztraja ta knjiga: da je treba k preteklosti pristopiti kot nečemu edinstvenemu, ne pa kot »obrnjeni projekciji sedanosti« – in da se je iz zgodovine mogoče naučiti predvsem tega, da se iz nje ni mogoče ničesar naučiti. Prav tako se vedno znova pozablja, da zgodovino pisje sodi med tiste vede, ki »nimajo praktične uporabne vrednosti« (N. Fustel de Coulanges). To pomeni, da iz njih ne moremo izpeljati nobenih zakonitosti (J. Huizinga), še manj pa nam lahko služijo kot kolektivna ali individualna terapija.

² Peter Vodopivec, »Poskus opredelitve razvoja slovenskega zgodovino pisja z vidika odnosa zgodovina–ideologija (teze za razpravo)«. *Problemi* 22/12, 1984, 6–9. Mitrović je napisal zelo odmeven predgovor h knjigi Agnes Heller *Teorija istorije*, ki je pri založbi Rad izšla v Beogradu l. 1984.

³ A. Mitrović v op. cit., str. 14.

ZGODOVINOPISJE SREDNJEGA VEKA

Ne glede na vse kasnejše delitve kontinenta, ki je to postal predvsem zaradi lastnega kulturnega imperializma, lahko upravičeno trdimo, da je Evropa v zavesti vseh, ki so bili kadar koli formalno zadolženi za politično geografijo »zahodnega sveta«, segala od britanskega otočja na severozahodu, pa vse tja do Dardanel na jugovzhodu. Na zahodu je nedvoumno ločnico predstavljal Atlantski ocean, meja na vzhodu pa je zaradi političnih aspiracij evropskih velesil in Rusije ostala dinamična entiteta vse do začetka 21. stoletja. Mišljena je seveda mentalna in politična delitev in manj geografsko dejstvo. Zahodna Evropa se namreč ni in ni mogla sprijazniti z dejstvom, da bi bilo geografski center »civiliziranega sveta« treba iskati nekje na meji med Ukrajino in južno Poljsko. In prav tradicionalni politični interpretaciji gre pripisati dejstvo, da v glavah večine Zahodnoevropejcev vzhodna meja Evrope poteka nekaj tisoč kilometrov bliže zahodu oziroma da tudi na začetku 21. stoletja govorimo in razmišljamo o vzhodni in zahodni Evropi.

Kot kaže, se tovrstnemu razmišljanju ni znala izogniti tudi večina zgodovinarjev, ki so se in se ukvarjajo z zgodovino zgodovinopisja. Kljub pomembnim razlikam med »vzhodnim« in »zahodnim« zgodovinopisjem ni mogoče spregledati dejstva, da obe, tako zahodno- kot vzhodnorimska tradicija, v interpretaciji preteklosti uveljavljata grško dediščino. Glede na to smo se odločili, da sami ne bomo sledili večini naših predhodnikov in bomo bizantinsko zgodovinopisje raje obravnavali v skupnem pregledu oziroma predstavitvi srednjeveških načinov pisanja zgodovine. Že tako je srednjeveško zgodovinopisje precej težko opredeliti. Po eni strani zato, ker so se v srednjem veku s pisanjem zgodovine ukvarjali večinoma ljudje, ki za to niso bili usposobljeni, po drugi pa zato, ker so bili teoretsko in metodološko precej manj osveščeni kot njihovi predhodniki v antiki. Glede na

to so njihove razprave še vedno priljubljeni predmet analiz in sodobniki še vedno s precejšnjo težavo ugotavljajo, kaj od zapisanega je zgodovinska »resnica« in kaj ne. Navadno je rezultat teh razprav ugotovitev, da resni študij zgodovine ni zanimal nikogar oziroma da je bilo srednjeveško zgodovino pisje povezano s teologijo bolj kot kdaj koli prej in kasneje. Poleg tega mnogi avtorji izpostavljajo tesno zvezo med zgodovino pisjem in literaturo ter retoriko, zaradi česar naj bi trpela zgodovinska dejstva. Bega jih tudi srednjeveška stereotipna obravnava zgodovinskih dogodkov in ljudi, ki nastopajo predvsem kot posredniki moralnih nauk. Poleg tega se mnogim sodobnikom zdi, da srednjeveški akterji niso umeščeni v zgodovinski kontekst. Mnogi srednjeveškimi avtorjem še danes očitajo, da so se preveč ukvarjali z zgledi in običaji ter premalo z vzroki posameznega dogajanja, predvsem pa, da so zanemarjali posameznikovo individualnost. Današnji kritiki naštetim pomanjkljivostim pogosto dodajajo še nizko raven literarnega izražanja, ki naj bi včasih mejilo na popolno pripovedno neartikularnost. Svojim srednjeveškim kolegom očitajo pomanjkanje občutka za anahronizem in propagandne namene. Očitajo jim, da vzročne analize nadomeščajo s posplošeno razlago. Oponašajo jim dovtetnost za fikcijo, izmišljene zgodbe, mite, legende in mirakle.

Skratka, s stališča zgodovinarja 21. stoletja je srednjeveško zgodovino pisje neverodostojno, neznanstveno, nezanesljivo, nezgodovinsko, občasno nelogično, pogosto nevešče in popolnoma neprofesionalno. Za tiste, ki na srednjeveško zgodovino pisje gledajo z vidika današnjih spoznanj, se jim to zdi problematično tudi zaradi izjemne raznolikosti zgodovino pisnih oblik in praks, ki obsegajo vse od svetovnih kronik do izrazito lokalnih samostanskih zgodovin, od preprostih analitičnih zapisov, do interpretacije kompleksnih teoloških shem. Čeprav je bila na zahodu večina teh del napisana v latinščini in starogrščini, se je že v srednjem obdobju bizantinskega cesarstva (od 7. do 11. stoletja) ob starogrščini začela uveljavljati modernejša različica atiške grščine, na zahodu pa se ji v visokem srednjem veku pridružijo še t. i. ljudski jeziki, na katere je vplivala nastajajoča nacionalna književnost.

SKUPNE ZNAČILNOSTI

Sicer pa je ena najzanimivejših značilnosti srednjeveškega zgodovino pisja njegovo združevanje domnev o naravi zgodovinske resničnosti in »resnice«

ter (na zahodu) odsotnost kakršnega koli predpisanega protokola historične interpretacije. Srednjeveški kronisti so si svojo terminologijo izposojali pri klasičnih rimskih avtorjih (npr. pri Ciceronu ali Kvintilijanu) ter se zgledovali pri njihovem pojmovanju zgodovine kot skladišču primerov dobrega in slabega ravnanja. V veliki meri jih je vodilo prepričanje, da zgodovina ni le opis preteklih dejanj, temveč tudi zbirka moralnih in političnih nasvetov.

Na podoben način so razumeli retorična pravila kompozicije, saj so jih – predvsem na zahodu – znali veliko bolje kršiti kot spoštovati. Po eni strani so se neprestano pritoževali nad grobim izražanjem in pomanjkljivo književno izobraženostjo svojih sodobnikov, po drugi pa jih je preganjal občutek, da jim obstoječe retorične konvencije onemogočajo tekočo pripoved. Podobno kot samostanski zgodovinar in samozvani *regis franorum chronographus* Rigord, ki je v uvodu svoje *Kratke zgodovine francoskih kraljev* (*Chronique des rois de France*) potožil, kako težko je posnemati sposobnosti antičnih avtorjev, so mnogi avtorji tedanjega časa preteklost doživljali kot kaos, ki mu je treba podeliti smisel. Pri opisu svojega dela so se na začetku najpogosteje naslanjali na izraza *chronicus* ali *historicus*, v 13. stoletju pa srečamo tudi izpeljavi *chronographus* in *historiographus*. Obe poimenovanji sta pomenili isto, izražali sta srednjeveško prepričanje, da je zgodovinar neka »podzvrst« pisatelja, ki ga zanimajo predvsem *series temporum* oziroma razvoj dogodkov skozi čas. Srednjeveški zgodovinar je o sebi dejansko razmišljal kot o kronistu in ne kot o avtorju. Pogosteje kot izraz pisanje je za svoje delo uporabljal pojme kot *compilare*, *colligere*, *excerpere*, *breviare* ali *redigere* – sestavljanje, zbiranje, povzemanje, krajšanje ali urejanje. Naziv *scriptores* (pisatelji) je bil rezerviran za prepisovalce in lepopisce, medtem ko so bili *auctores* (avtorji) predvsem tisti starodavni ali ugledni krščanski pisci, katerih besedila si je zgodovinar pri sestavljanju svojih del »izposojal«.

Temu ustrezno so vrednotili tudi svojo nalogo. Besede španskega škofa iz 16. stoletja, Izidorja iz Seville, dajejo slutiti, da so Ciceronovo ambiciozno geslo *Historia magistra vitae, lux veritatis* speljali na *narratio rei gestae*, tj. pripoved o »storjenih stvareh«. Pri tem so se sicer tudi srednjeveški pisci zavzemali za poročilo *sine mendacio proferuntur* (brez laži), pri čemer pa zgodovinarjev cilj ni bila toliko »resnica« v filozofskem ali epistemološkem smislu, temveč predvsem opis »resničnih stvari«. Šlo je za opis tistih *res gestae*, ki jih je zgodovinar poznal iz lastnih izkušenj ali iz starejših besedil o istem dogajanju. Glede na to ne preseneča, da je že

v karolinški dobi prišlo do razlikovanja med »zgodovino«, »kroniko« in »anali« na eni strani ter *gesta* (goli kronološki popis »dejanj« velikih mož: kraljev, škofov, grešnikov, ne glede na njihov resnični pomen) na drugi ter da so do visokega srednjega veka zgodovinska besedila najpogosteje označevali z izrazoma »kronika« in »listine«. Po eni strani je torej srednjeveška zahodna in vzhodna (!) Evropa premogla izredno raznolikost zvrsti zgodovinopisja, npr. svetovne kronike, samostanske zgodovine, biografije, cesarske, kraljeve in dinastične kronike ter aristokratska, mestna in sholastična besedila, po drugi strani pa ji je bilo prav malo mar za formalne razlike, ki so pomembne za njihovo opredelitev. Zvrst za srednjeveške pisce zgodovine zahodne provenience kratko malo ni imela velikega pomena. Pri opisovanju ciljev svojega dela so si na veliko izposojali od retoričnih tradicij Rimljanov, s katerimi so skušali ustvariti občutek trajnosti. Ta potreba je izvirala iz obdobja uveljavljanja krščanstva oziroma iz temeljitega preoblikovanja razumevanja narave časa, zgodovinske resničnosti in celotnega stvarstva, ki je to uveljavljanje spremljalo. Razlikovali so se samo v pojmovanju časa. Grki in Rimljani so namreč z zgodovino nasprotovali času. Z njo so človeška dejanja skušali rešiti pred pozabo. Čas je bil zanje ciklični, v naravi utelešen red, ki mu ljudje podrejajo potek svojih življenj. Premagati čas je zanje pomenilo vstopiti v neskončnost, prestaviti smrtnika v kraljestvo nesmrtnosti. Za kristjane, na drugi strani, je čas linearen, začne se s stvarjenjem sveta, konča pa z drugim prihodom Kristusa in dnem poslednje sodbe. Nekje vmes je prelomno utelešenje boga oziroma Kristusov prihod, ki čas razdeli na dva dela: na čas pred Kristusom in čas po njem.

Krščansko dožemanje časa je prelomno vplivalo na razumevanje zgodovine. Od tega trenutka dalje je predstavo o preteklosti odločilno usmerjala judovska tradicija, ki razvoj preteklih dogodkov pripisuje tako imenovani božji previdnosti. Zgodovinopisje glede na to ni moglo biti kaj dosti več kot pričevanje o božji skrbi za vse, kar je ustvaril. Po mnenju Charlesa Freemana, avtorja izjemnega dela *Zaton zahodnega uma (The Closing of the Western Mind)*,¹ je tak razvoj dogodkov pogubno vplival na večji del grške intelektualne tradicije. Konkretni vzroke za to kaže iskati v Pavlovem napadu na grško filozofijo in kasnejšem krščanskem prevzemanju platonizma. Vzroke za dokončno in uspešno prevlado mišljenja, po katerem

¹ C. Freeman, *The Closing of the Western Mind. The Rise of Faith and Fall of Reason*, New York 2002.

naj bi z iskanjem vzrokov in posledic človeškega razvoja resno ogrožali božjo voljo, pa je mogoče pripisati pravovernosti bizantinskih vladarjev, ki so odločilno podprli uveljavljanje krščanstva in s tem krščansko razlago nastanka in razvoja sveta. Na prvi pogled obrobna legenda, da je leta 312 Konstantinu I. prav bog kristjanov izposloval zmago pri milivijskem mostu pred Rimom, je imela prelomne posledice. Z današnje perspektive je mogoče trditi, da sta bila kasnejši ekumenski koncil v Nikeji in spor okoli Kristusove (podrejene) vloge bogu očetu (arijanstvo) samo prvi večji posledici cesarjeve odločitve za krščanstvo. Na podoben način je mogoče razumeti tudi Konstantinov krst (337) na smrtni postelji in neuspeli Julijanov poskus obnovitve poganstva (361–363).

Med pomembnejše posledice te spremembe zato uvrščamo tako povečanje kot zmanjšanje vloge in pomena zgodovine v življenju ljudi. Po eni strani je zgodovina postala ogledalo vsega in vseh, odraz božje volje, po drugi strani pa je postalo precej manj pomembno, kako in zakaj se je nekaj zgodilo, bolj pa to, kaj se iz tega lahko naučimo o tistem, ki je vse to ustvaril. Po mnenju Marca Blocha so kristjani srednjega veka stvarni svet dojemali kot masko, ki zakriva vse resnično pomembne stvari.

Takšno gledanje je že v zgodnjem srednjem veku prispevalo k posploševanju zgodovine. Če namreč bog ponuja odrešenje vsemu človeštvu, potem ni razloga, da ne bi vsi delili iste zgodovine. Eden prvih pokazateljev te univerzalizacije so Evzebijeve časovne tabele, s katerimi je ta prebrisani zgodovinar, škof in diplomat omogočil korespondenco med različnimi sistemi štetja časa. Na podlagi njegovih tabel je bilo mogoče na isti časovni trak umestiti zapise različnih ljudstev, ki so sicer uporabljala najrazličnejše načine štetja. Poleg tega velja Evzebijeva kronika za prvo latinsko kroniko sploh.

Štiri stoletja kasneje je ta sistem izpopolnil Beda Častitljivi in tako dokončno uveljavil krščanski način štetja, obenem pa tudi potrdil pomen utelešenja boga za krščansko pojmovanje zgodovine. Na podoben način je Evzebij v svoji *Cerkveni zgodovini* (*Historia Ecclesiastica*; okoli leta 325) poskrbel za zlitje rimske in krščanske zgodovine, Konstantinovo spreobrnitev pa uporabil za temelj zgodovine, katere vodilo so s tem postali predvsem dogodki, povezani s krščansko vero in cerkvijo.

Projekt primerljivega obsega in vpliva, a s precej drugačno filozofsko usmeritvijo je v 5. stoletju uspel tudi Avguštinu, ki je v delu *O božji državi*

(*De civitate Dei*, 413–426)² kot vzrok za neizogibno prepletenost svetega in posvetnega v človeški zgodovini predstavil izvirni greh. Od tega trenutka naprej velja, da sta Adam in Eva človeško življenje na tem svetu spremenila v kazen. Smrt, beda, trpljenje, zločini in podobne nadloge, ki jih človeštvo ob stvarjenju ni poznalo, so zaradi njunega greha postali stalnica našega življenja. Seveda pa po padcu bog ni v celoti zapustil svoje stvaritve, temveč je poslal Kristusa, da bi človeka odrešil. Po načelu nezaslužene milosti so se tisti, ki jim je bilo usojeno odrešenje, lahko osvobodili kazni, medtem ko oni, ki jim je bilo usojeno prekletstvo, niso imeli druge izbire kot človeško državo. Pred koncem časa se nato zgodovini obeh držav združita. Avguštín si namreč zgodovine ne predstavlja kot spirale uničenja in ponovnega rojstva, temveč kot proces, v katerem si človek lahko pridobi milost, zapravljeno z izvirnim grehom. Za razliko od antičnih avtorjev usode posameznega človeka ne povezuje z naravnim tokom zgodovine, temveč z delovanjem božje milosti. Podobno kot krščanski avtorji pred njim je tudi Avguštín preučevanje zgodovine razumel kot način za spoznanje božjih namenov. Skupaj z Orozijevega *Sedmimi knjigami proti poganom* (*Historiarum adversus paganos libri septem*), ki predstavljajo nadaljevanje njegove *Božje države*, in skupaj z drugimi patrističnimi deli je za šeststo let odločilno zaznamoval krščansko zgodovino. Z združevanjem preteklosti različnih ljudstev v eno samo vseobsegajočo svetovno zgodovino pa je občutno povečal njegovo simbolno moč. Njegova *Božja država* je ne nazadnje med najpomembnejšimi pogoji za združitev hagiografije – življenjepisov svetnikov – in zgodovino.

V trenutku, ko je zgodovina postala svetovna, pa je bilo treba najti nov način njene delitve. Srednjeveški zgodovinarji so kronološke sheme oblikovali na podlagi Biblije. Pri tem so se med drugim naslanjali tudi na sanje in prerokbe iz *Danielovih spisov* Stare zaveze, ki se nanašajo na zaporedje svetovnih cesarstev, ali pa svoj čas usklajevali s šestimi svetovnimi obdobji iz *Geneze* (*Prva Mojzesova knjiga*) ali *Knjige razodetja* (5:1). Tridelno shemo, ki je bila še posebej priljubljena zaradi številčne podobnosti s sveto trojico, je bilo moč najti tudi v Babilonskem talmudu. Imenovali so jo *vaticinium Eliae* (*Elijeva prerokba*), predvidevala pa je tri glavna obdobja v

² Sodobni prevajalci se nagibajo k novemu prevodu *O božjem mestu*, ki ga vse pogosteje srečamo tudi v drugih jezikih. Po posvetu z različnimi slovenskimi jezikoslovci smo se odločili za stari prevod.

svetovni zgodovini: pred postavo (daritev tore), pod postavo in po postavi (obdobje Mesije). To tridelno ali trojiško shemo, katere osrednji del je prihod Kristusa, je v 12. stoletju prevzel Joahim iz Fiorske in z njeno pomočjo napovedal konec sveta v sredini 13. stoletja.

Tudi sicer je Biblija močno vplivala na zgodovinopisje. Piscem je ponujala model za povezovanje dogodkov, oni pa so s svojo tipološko razlago Svetega pisma pomagali povezati dogodke iz Stare in Nove zaveze. V tipološki oziroma »figuralni« razlagi, kot jo je imenoval Erich Auerbach, postane predhodni dogodek, ki je podoben poznejšemu, njegov znanilec, njegova vrsta. Tipološka razlaga Svetega pisma se namreč od alegorične razlikuje po tem, da odkrije resnično in nujno ustreznost strukture in pomena izvirnega ali »tipičnega« dogodka ali sklopa dogodkov. S tem ti dogodki postanejo uporabni tako za nadaljevanje zgodbe kot tudi za njeno dopolnitev. V skladu s tem izpolnitev Svetega pisma pomeni tudi izpolnitev zgodovine, pa naj gre pri tem za razjasnitev tega, kar se je skrivalo v vzorcu predhodnih zgodovinskih dogodkov, navezovanje na poznejše dogodke ali poglobitev pomena same zgodovine.

Glede na povedano je mogoče nekoliko lažje razumeti, zakaj prav uveljavljanje tipološke razlage poveča pomen preteklosti za sedanjost. Staro namreč postane prerokba za novo, to, kar se dogaja danes, pa napoved tega, kar se bo zgodilo jutri. Obstoj sedanjosti določa obliko in razlago prihodnosti.

Skratka, z nastopom tipološke razlage postane zgodovina to, kar je še danes, in sicer način urejanja in razumevanja odnosov med dogodki, ki jih loči krajši ali daljši čas. Samostanskim kronistom, za katere je bila Biblija osnovno berilo, tega načina ni bilo težko prenesti v razlaganje zgodovine, vendar je imelo to za historično interpretacijo daljnosežne posledice. Kronisti so na vse, kar se je dogajalo v njihovi okolici, začeli gledati kot na izpolnitev svetih prerokb. Svoje vladarje so začeli primerjati z Davidom, Aleksandrom Velikim, Konstantinom ali Karlom Velikim. Za »novega Davida« je postalo merodajno, kaj sta naredila David ali Konstantin, med zapisom preteklosti in sedanjostjo pa se je vzpostavila odločilna vez.

Zgodovina kar naenkrat ni bila več samo razlaga preteklosti, temveč način za razumevanje sedanjosti. Srednjeveškim zgodovinarjem se ni zdelo potrebno preiskovati neposrednih vzrokov za to, kar se je dogajalo v njihovi okolici, saj so bili prepričani, da temu gotovo botrujejo dogodki iz preteklosti. Takšno gledanje zgodovino priča o njihovem pomanjkanju

smisla za kronologijo. Določiti natančen datum dogodka v preteklosti namreč pomeni predvsem to, da nekemu dogajanju ali nekemu akterju priznamo njegovo časovno subjektiviteto, se pravi, da preteklosti ne obravnavamo ali vrednotimo s kriteriji sedanjosti. Srednjeveška tipologija pa si želi predvsem to, in sicer skuša zrušiti pregrade med preteklostjo in sedanjostjo, pretekle dogodke skuša potegniti iz preteklosti in jih oživiti z izkušnjami sedanjosti. Srednjeveško tipologijo vodi načelo, ki ga ameriški zgodovinar Tom Driver imenuje »načelo sodobnosti«, v katerem čas in zgodovinsko dogajanje nočeta zavzeti svojega položaja v kronologiji preteklosti, saj dogodek, ki je »bil«, prinaša pomen v »zdaj«. Zgodovina je način izkustva in ne zgolj preverljivo dejstvo, zato noče umreti, noče ostati kronološko postavljena v preteklost. Namesto tega se zgodovina razlaga kot tradicija, ki predvideva, da med tem, kar se dogaja »takrat«, in med tem, kar se dogaja »zdaj«, obstaja določena istovetnost. Podobno kot Balijski, ki jih je preučeval Clifford Gertz, ljudje v srednjem veku v preteklosti niso toliko iskali vzrokov za to, kar se jim je dogajalo, temveč so se razgledovali za standardi, po katerih bi bilo treba sedanjost soditi. Ali, rečeno drugače, iskali so predvsem zanesljiv vzorec, po katerem bi lahko pravilno oblikovali sedanjost. Kot meni Gabrielle Spiegel, ena najboljših strokovnjakinj za zgodovino srednjega veka, so ljudje v srednjem veku sicer občutili resničnost preteklosti, niso pa bili sposobni z enako ostrino zaznati njene oddaljenosti. In prav to je po njenem mnenju razlog za to, da se niso zavedali anahronizmov v svojem načinu podajanja preteklosti. Razlog za to je razumljiv, njihova obravnava preteklosti je namreč odpirala vse možnosti, da so s preteklim razlagali sedanje. »Politična uporabnost zgodovine« v srednjem veku je temeljila na tradicionalističnem odnosu srednjeveške družbe do preteklosti.

Po drugi strani lahko ugotovimo tudi, da si je le malo kompleksnih družb tako jasno uredilo življenje v skladu s svojim dojemanjem zgodovine. Še več, zgodovinski zgledi so prav v srednjem veku začeli odločilno vplivati tako na formalno ureditev posameznih skupnosti (od mestnih držav do cesarstev) kot tudi na potek vsakdanjega življenja njihovih prebivalcev. Obravnava preteklosti je torej bolj kot kdaj koli dotlej vplivala na formiranje običajev, hkrati pa so običaji prerasli v sestavni del družbene norme. Lahko bi celo rekli, da se je prav v srednjem veku oblikovala osnovna struktura družbene norme. Od tega trenutka naprej je bilo mogoče vse pogosteje slediti neki družbeni normi, ki je navadno temeljila na nekdanjem običaju in že sama po sebi veljala za dobro.

Politični položaj zgodovinopisja je bil nekoliko bolj zapleten. Teoretično je srednjeveška oblast izvirala od boga, kar pomeni, da so se v načelu tako vladarji kot vladani skušali ravnati po njegovih navodilih in mu ustreči. To nadčasovnost srednjeveškega koncepta vladanja je omogočala formula *rex Dei gratia* (»kralj po božji volji«), simbolizirala pa slovesna posvetitev vladarjev. Glede na to je mogoče reči, da je bila teološka podlaga srednjeveških oblastnih razmerij zavestno nezgodovinska, saj je vladar s posvetitvijo prevzel oblast ne glede na preteklost. Po drugi strani je posvetitev poskrbela samo za legitimnost vladanja. Srednjeveškim kraljem in vladarjem je dala samo osnovo za vladanje, za vse drugo je morala poskrbeti zgodovina. Glede na to je imel nemški sociolog Max Weber še kako prav, ko je ugotovil, da so srednjeveški vladarji svojo oblast uveljavljali tudi z »močjo večnega včeraj«.

S tem ni želel opozoriti samo na globoko zakoreninjenost spoštovanja do preteklosti v srednjeveški družbi, temveč tudi na njeno izkoriščanje za konkretne nakane. Ali, kot bi dejal Joseph R. Strayer: »vsak načrt za prihodnost je bil odvisen od vzorca, ki je izhajal iz preteklosti«.³

Izkustvo resničnosti sodobnega političnega življenja je temeljilo na večnem pomenu preteklosti za prihodnost, primeri iz preteklosti pa so imeli razlagalno moč za izražanje resnične in prave narave aktualnih oblik političnega delovanja. Na ta način je preteklost predstavljala ideološki okvir utemeljevanja, ki je poskušal najti legitimnost v izposojeni avtoriteti zgodovine, ki so jo razumeli kot navidez realno, čeprav izredno prepustno in krhko tradicijo. Zgodovinopisje v srednjem veku je bilo zato pomembno prav zaradi svoje sposobnosti, da se ukvarja s sodobnim političnim življenjem, tako da trenutne dogodke prestavi v preteklost, predpise in polemike pa vnese v konstruirano zgodovinsko zapuščino.

To delno pojasni, zakaj so se v srednjeveškem političnem življenju tako pogosto sklicevali na izmišljene dogodke, zgodovinske legende in mite ter jih prilagajali trenutnim potrebam. Zaradi pomanjkanja kritičnega védenja je preteklost sčasoma postala neusahljivi vir argumentov za spreminjanje razumevanja sveta in politike. Na podlagi ustrezne prilagoditve za vsakokratne potrebe je bilo mogoče njeno moč s pridom izkoristiti za vse. Eden najbolj razvpitih primerov takega ravnanja je zapis križarske preteklosti Karla Velikega, ki so ga podpisali menihi iz Saint-Denisa. To

³ J. Strayer v: J. Barzun (ur.), *The Interpretation of History*, Princeton 1943, str. 10.

je seveda samo eden izmed številnih primerov, na podlagi katerega je mogoče sklepati, da srednjeveški kronisti niso poznali jasne ločnice med preteklostjo in sedanostjo. Med njimi je namreč težko najti kogar koli, ki ne bi verjel v politično uporabnost zgodovine. Nasprotno, iz nje so s pridom črpali utemeljitve za oblikovanje tradicije nastajajoče nacionalne zgodovine. Glede na to ne preseneča, da je prav ta naravnost vplivala tudi na historično govorico tedanjega časa. Prevladovala je namreč kronološko urejena pripoved, prešita s »pomeni« iz zgodovine. Neka vrsta *series temporum* ali zaporedje tistih moralno pomembnih dogodkov, ki so predstavljali *res gesta* zgodovinarjevega študijskega predmeta. Pripovedna zgradba večine srednjeveških zgodovinskih besedil, pa tudi srednjeveške književnosti na splošno, je bila sestavljena iz serije kronološko urejenih epizod ali prizorov, čeprav se je neredko zgodilo, da so kronološki red določale ambicije pisca in ne resnični redosled dogajanja. Glavni namen take organizacije pripovedi je bil v tem, da ustvari njeno epizodnost, se pravi, da spremlja določeno temo, ki nastopa v različnih ločenih dogodkih. Ta vzorec srečamo že v zgodnjih srednjeveških besedilih, npr. v *Zgodovini Frankov (Historia Francorum)* Gregorja iz Toursa. Slednje, kot bomo videli v nadaljevanju, odlikuje tudi živ prikaz dogodkov in oseb, predvsem pa se v njem izkaže, da za srednjeveškega bralca ni bila najpomembnejša logična razlaga, temveč stalna primerjava med človeškim ravnanjem in krščanskim naukom.

Tako tisti, ki so pisali v latinščini, kot oni, ki so preteklost predstavljali v lokalnih jezikih, so svoje pripovedi organizirali kot precej natančno zaporedje epizodnih enot oziroma živih opisov prizorov. Pri tem so junake, ki naj bi služili za zgled, predstavljali skozi njihova velika dejanja. Bolj kot logiki so v oblikovanju svoje zgodbe sledili temu, kar je Auerbach imenoval »vizualna plastičnost«.⁴ Rezultat takega načina predstavitve je bila pripoved, sestavljena iz kronološko razporejenih, vendar vzročno nepovezanih zaporedij dogodkov, ki so bili nanizani vzdolž bolj ali manj jasno opredeljene časovne osi.

Očem modernega bralca se ta serijski in na videz brezvsebinski način pisanja zgodovine zdi kaotičen in brez smisla, vendar gre v resnici za poseben način branja. Na videz »gola srednjeveška besedila« zahtevajo drugačno branje. Pod površinsko digresijo se skriva vsebina, iz katere

⁴ Auerbach, *Mimesis*, str. 116.

so izhajali moralni nauki in ideološki argumenti. V »času na sredini« zgodovinska besedila pravila niso nastajala zaradi nepristranskega zanimanja za preteklost. Večina običajnih načinov upovedovanja, pa naj gre za simetrično uravnoteženje dobrih in slabih *exempla*, oblikovanje dvostranskih pripovedi ali ponavljanje in tematsko prepletanje sklopov dogodkov, je služila obojemu: povezovanju razdrobljene pripovedi in izrekanju naukov in moralnih sodb. Ko to enkrat razumemo in začnemo pomene srednjeveških besedil razbirati tako iz strukturnih značilnostih kot tudi iz pripovedne varčnosti srednjeveške kronike, postane srednjeveško zgodovinopisje še kako zanimivo.

O. L.

ODCEP VZHOD

BIZANTINSKO ZGODOVINOPISJE

Preden se posvetimo značilnostim, ki jih je srednjeveškemu zgodovinopisju prispeval Bizanc, skušajmo ugotoviti, kaj se je na ozemlju antične Grčije dogajalo s starogrško kulturo potem, ko so z njo pet stoletij upravljali (staro)rimski avtorji. Razumljivo je namreč, da do ponovnega odkritja s strani renesančnih avtorjev le-ta ni mogla ostati nedotaknjena, temveč se je ohranjala in spreminjala skozi dela rimskih dedičev, v tem primeru predvsem skozi dela bizantinskih avtorjev. Pri tem mislimo na filozofe, zgodovinarje in kroniste, ki se kljub dejstvu, da je bila njihova prestolnica precej bližje Atenam kot Rimu in v času vzpona makedonskega kraljestva zaveznik Aten, niso pojmovali za naslednike grških držav, temveč za nadaljevalce tradicije starega Rima. Konstantinopel, katerega začetki segajo v leto 324 (zrasel je iz Bizanca), si zato ni nikoli lastil naslova »nove Atene«, ampak se je, razumljivo, oklical za »novi Rim«, novo središče nekdanjega imperija. Skozi vseh enajst stoletij so njegovi prebivalci poudarjali to dejstvo ter ohranjali tradicijo rimskega imperija in se zato kljub novemu imenu cesarstva niso nikoli predstavljali za Bizantince. Po drugi strani so bizantinisti argumentirano osvetlili dejstvo, da je kljub prelomu, ki ga predstavlja prodor krščanstva, bizantinsko zgodovinopisje logično nadaljevanje grške zgodovinske misli, točneje, nadaljevanje grškega pragmatičnega zgodovinopisja, saj je le-to bistveno vplivalo na rimsko zgodovinopisje.⁵ Ne glede

⁵ Za dopolnitve, pripombe in popravke se zahvaljujemo dr. Radivoju Radiću,

na to moramo še enkrat poudariti, da so bili bizantinski avtorji nasledniki starorimske dediščine in da jih od tega ni nič odvrnilo. Kot kaže, na to ni mogel vplivati niti stvarni potek zgodovine, potek, katerega prelomnice so precej drugačne od tistih na zahodu, in, končno, potek, zaradi katerega govorimo o treh obdobjih bizantinskega cesarstva.⁶

Čas od nastanka Konstantinopla v prvi četrtini 4. stoletja do vzpona islama v 7. stoletju označujemo za zgodnjo dobo, obdobje med 7. stoletjem in smrtjo Vasilija II. (1025) oziroma turško osvojitvijo Male Azije okoli leta 1070 imenujemo srednja doba, za zadnje ali pozno obdobje pa velja čas od druge polovice 11. stoletja do turške osvojitve Konstantinopla (1453). Pri razmejitvi srednje in pozne dobe se mnenja bizantinistov sicer nekoliko razhajajo, saj eni za začetek zadnjega obdobja raje navajajo četrti križarski pohod in križarsko opustošenje Bizanca leta 1204, vendar je za našo pripoved to manj pomembno. Bolj nas zanimajo prelomnice, ki so narekemale razvoj zgodovinopisja, in o teh bomo več razpravljali kasneje.

Na tem mestu smo v prvi vrsti dolžni predstaviti procese, ki so bizantinskim zgodovinopiscem oblikovali pogled na svet zunaj in znotraj cesarstva. Pri tem se spomnimo, da so v predstavah Bizantincev zgodnjega obdobja zunaj meja cesarstva obstajale samo tri kategorije ljudi: poleg tradicionalnih sovražnikov Perzijcev in Sasanidov samo še »barbari«. Tovrstno poimenovanje je gotovo posledica imperialne države pripadnikov ogromne države, ki se je v zgodnji dobi še vedno raztezala od Gibraltarja do Evfrata. Drugi, če ne celo prvi, in najpomembnejši prelom s starogrško tradicijo pa predstavlja Konstantinov krst in njegova pobuda za prilagoditev Svetega pisma. Po mnenju nekaterih se ta pomembni cesar za krščanstvo ni odločil zaradi domnevno čudežne ozdravitve, temveč iz političnih razlogov. Vse globlji razkol med kristjani in »pogani« je namreč resno ogrožal obstoj cesarstva, po drugi strani pa naj bi v avtoritarnem krščanstvu videl priročno mentalno orodje za ohranitev svoje moči in vpliva. Po mnenju Vatikanu manj naklonjenih avtorjev je z delitvijo oblasti na sveto in posvetno vsaj za tri stoletja podaljšal življenje imperija, po drugi strani pa je državo dodatno oslabil. Prodor Perzijcev (614), njihovo zavzetje Jeruzalema in kasnejši poraz v boju z Arabci ob reki Jordan (636) se je namreč sprevrgel v katastrofo, s katero se konča tako imenovano

beograjskemu bizantinistu in sodelavcu Srbske akademije znanosti in umetnosti, ki je kritično prebral celotno poglavje o bizantinskem zgodovinopisju.

⁶ Kot drugo avtoriteto izpostavljamo R. Browninga, avtorja dela *Studies on Byzantine History, Literature and Education* (London 1977).

obdobje civilizirane antike in začne povsem drugačno obdobje srednjega veka. Glede na to ne preseneča, da se je konec zgodnje bizantinske dobe Konstantina, Teozozija in Justinijana v zavest Bizantincev vtisnil na podoben način, kot se je v zavest zahodnjakov vtisnil propad starega Rima. Ali, rečeno drugače, za oboje sta prelomnici, ena v 5. (vpadi Germanov in Gotov na Apeninski polotok), druga v 7. oziroma 8. stoletju (arabski obleganji Konstantinopla v letih 678 in 717). V tem času se je po mnenju bizantinistov izgubilo tudi največ virov, in če ne bi bilo spisov Teofana (*Teophánes*) in patriarha Nikeforja (*Nikephoros*), ki sta o tem pisala na začetku 9. stoletja, o tem obdobju danes ne bi vedeli prav veliko. Poleg tega je njuno delo pomembno tudi zato, ker se je vmes izgubilo tudi precej virov, iz katerih sta sama še lahko črpala.

Podobno stališče se je uveljavilo tudi v zgodovinopisju, ki je razliko med zgodnjo in srednjo dobo med drugim interpretiralo kot razliko v razmerju takratnih velesil. Iz tradicionalnega spopada med vzhodno-rimskim cesarstvom in Perzijo se je oblikoval trikotnik, katerega daleč najdaljšo stranico je sedaj predstavljalo razmerje do Arabcev, krajšo pa odnos do zahodne Evrope. Tudi pozno dobo je mogoče predstaviti kot trikotnik istih partnerjev, le da sta bila akterja na jugovzhodu v zatonu, zahodna Evropa pa v vzponu. Tega videza ni mogla popraviti niti začasna restavracija imperija leta 1261 niti poskusi, da bi iz podanikov naredili narod Bizantincev.

Poleg političnih in vojaških dogodkov pa je bila za zgodovinarje vseh treh dob pomembna tudi kulturna produkcija. Produkcija, ki je obsežna in skromna obenem. Skromna zato, ker je večina za zgodovinarje najpomembnejše dokumentacije uničena, obsežna zato, ker se je kljub uničenju ohranilo okoli 50.000 rokopisov. Glede na to tisti, ki preučujejo zgodovino Bizanca, ne morejo tožiti, da nimajo virov, čeprav po drugi strani upravičeno tarnajo, da manjkajo najdragocenejši dokumenti. Vse, ki se zanimajo za socialno zgodovino, jezi dejstvo, da je z relevantnim arhivskim gradivom mogoče »pokriti« le gospodarsko zgodovino Egipta, pa še to samo do prihoda Arabcev. In Egipt sploh ni bila ena najpomembnejših provinc. Vse drugo pomembnejše gradivo je izginilo in z njim tudi možnost korektna rekonstrukcije življenja države in njenih podanikov v obdobju med 7. in 14. stoletjem. Čas pred tem je namreč sorazmerno dobro opisan v delih avtorjev, ki so še vedno sledili tradiciji antičnega zgodovinopisja. Z uničenjem ogromnega dela davčne in ostale dokumentacije, povezane s populacijsko dinamiko ter upravljanjem cesarskih in plemiških

posestev, je izginila množica podatkov, na podlagi katerih bi bilo mogoče rekonstruirati stvarno življenje cesarstva. Zato ne preseneča, da so se raziskovalci zatekli k arheologiji oziroma k rezultatom arheoloških izkopavanj, ki so do določene mere potrdila njihova predvidevanja o razvoju po katastrofi v 7. stoletju. Izkazalo se je, da se način življenja ni bistveno spremenil, zato pa naj bi se dramatično spremenilo življenje v nekaterih urbanih središčih. Nekatera mesta naj bi njihovi prebivalci zapustili čez noč, v drugih pa naj bi, podobno kot na zahodu po 5. stoletju, prišlo do izjemnega upada urbane kulture.

Edini dejavnik, ki izkazuje nasprotni razvoj, je cerkev, in to v fizičnem in duhovnem smislu. Z vztrajno širitvijo krščanstva ni naraščalo le število vernikov, temveč tudi število cerkva, samostanov in tistih, ki so za vse to skrbeli. V pomanjkanju gradiva za gospodarsko in socialno zgodovino nasploh se zato tu in tam lahko naslonimo na nekaj samostanskih arhivov, od katerih pa je večina nastala v samostanih na gori Atos, na jugu Apeninskega polotoka ter v dveh, treh primerih, v Mali Aziji. V pomoč so nam tudi kratke cerkvene zgodovine, katerih avtorji (npr. Sozomen in Evagrij Sholastik) so črpali izključno iz tega gradiva. Za vse drugo obstajajo dela bizantinskih kronistov in zgodovinarjev, iz katerih pa kljub širokim opisom ceremonij in dvornega dogajanja ne izvemo nič o vsakdanjem življenju. Kot bomo videli kasneje, so tako dela kronistov kot tudi dela zgodovinarjev srednjega in poznega obdobja bolj osredotočena na obliko in ponavljanje starih resnic kot na vsebino, zaradi česar ne izvemo tudi nič o osebnih pogledih njihovih avtorjev.

Svetlo izjemo predstavlja vojskovodja in posestnik Kekavmen (*Kekauménos*), ki mu v nadaljevanju posvečamo celotno podglavje, ne smemo pa pozabiti tudi na zbirke anekdot o menihih. V slednjih namreč izvemo nekoliko več o pravem življenju za samostanskimi zidovi, o življenju, ki ga v vse bolj razširjenih življenjepisih svetnikov ni mogoče niti zaslutiti. Iz Kekavmenovega *Strategikona* (*Strategikón*) pa se nam za trenutek prikaže življenje galatijske vasi, za hip zagledamo »pravo«¹ egiptovsko puščavo in za trenutek se znajdemo na urejenem posestvu premožnega »Bizantinca«. Vse ostalo nam ostane skrito za zgoščenimi opisi političnih dogodkov in vse večjim interesom za cerkveno zgodovino. Ne glede na to, da je vpliv starogrške kulture začel upadati postopoma, in ne glede na to, da se do 7. stoletja tudi način interpretacije preteklosti ni kaj bistveno spremenil, ne smemo pozabiti, da je Konstantinova doba in z njo prva razdelitev med posvetno in cerkveno oblastjo tudi v bizantinskem zgodovinopisju

povzročila prelomne spremembe. Uveljavljanje cerkvene zgodovine in zgodovine njenih najvišjih predstavnikov ni vplivalo samo na klasične zgodovinarje, temveč je odločno usmerjalo tudi delo kronistov. Po drugi strani pa tudi ta sprememba, podobno kot vse dotedanje, ni bila niti hitra niti dokončna. Podobno kot klasični historiki so se tudi biografi cerkvenih dostojanstvenikov in kronisti še vedno precej zgledovali pri avtorjih iz klasične antike. Sprememba, ki se je dokončno uveljavila šele v 5. in 6. stoletju, je dejansko samo poglobila razliko med pisanjem tradicionalnih zgodovinarjev in kronistov. Prvi so še vedno prisegali na dela Herodota in Tukidida, drugi pa svoje kronike praviloma začinjali z Adamom in zaključevali z obdobjem, v katerem so živeli sami.

KRONISTI

Prav v delih kronistov je prišlo do zanimivega zlitja biblijske oziroma judovske ter perzijske in starogrške tradicije, pri čemer je večina avtorjev svoje bralce obveščala, da je bog ustvaril svet okoli 5500 let pred Kristusovim rojstvom – dvesto let gor ali dol. Še več, vsi razen Evzebija so menili, da se je to moralo zgoditi nekje na začetku pomladi, najverjetneje okoli 25. marca. Vse drugo je, vsaj do vesoljnega potopa, precej bolj megleno. Opisi se začno z Adamom in njegovim poimenovanjem živali in nadaljujejo s Kajnovimi meritvami zemlje. Sledijo izumi glasbenih instrumentov, kovanje bakra in železa ter začetek živinoreje. Največja pridobitev teh davnih časov je po mnenju kronistov izum hebrejskih črk. Serija spoznanj in izumov se nadaljuje z razdelitvijo leta na mesece in tedne ter poimenovanjem zvezd in planetov, razen lune in sonca, ki naj bi ju poimenoval kar stvarnik sam. Ostalih pet v zgodnji bizantinski dobi znanih planetov je dobilo imena bodočih grških bogov (Kronos, Zevs, Ares, Afrodita, Hermes), kar po mnenju avtorjev kronik pomeni, da Grki pri izbiri imen za svoje bogove niso bili niti malo izvirni. V opisih obdobja po potopu interpretacije kronistov v veliki meri sledijo pripovedi iz Stare zaveze. Po tej katastrofi naj bi si svet razdelili Noetovi sinovi, njim pa so sledili njihovi potomci, med katerimi izstopa velikan Nimrod, ki ga nekateri predstavljajo tudi kot prvega astrologa. Med velikane se je vpisal tudi Kronos, sin Urana in Afrodite, ki si je podvrigel Sirijo in Perzijo in postal »prvi vladar ljudi«. Poročil naj bi se s Semiramido (*Semiramis*), ki so jo Asirci poznali pod imenom Rea, in imel z njo tri otroke, Ninosa, Zevsa (ali Pikosa) in Hero,

ki je kasneje postala Zevsova/Pikosova žena. Ninos, ki se je po smrti očeta poročil z materjo (Semiramido), in od tedaj v zavesti Bizantincev velja za začetnika incesta, je ustanovil znamenito mesto Ninive, Zevs, sicer kralj Italije, pa je sčasoma postal znan po nešteti ljubicah in kopici otrok. Med njegovimi sinovi izstopa Hermes, ki je po neuspelem uporu proti svojemu očetu pobegnil v Egipt, kjer so ga postavili za kralja. Nasledil ga je Hefajst, ki so si ga bralci kronik zapomnili po tem, da je uvedel monogamnost (za ženske), in po čudežnih opankah, ki mu jih je na priprošnje poslalo nebo in s pomočjo katerih je lahko koval orožje iz železa.

Čeprav imena junakov in opisi različnih dogodkov močno spominjajo na značaje in doživljaje različnih starogrških bogov in junakov, le-ti ostajajo v ozadju oziroma se v njihovih vlogah pojavljajo novi liki z novimi poslanstvi. Današnji bralec dobi občutek, da tako imenovani poganski bogovi zapolnjujejo čas in prostor, ki ga ni pokrila Biblija. Namreč takoj, ko vsakokratni avtor svojo pripoved pripelje do Abrahama in kasneje do Mojzesa, junaki izgubijo mitološki značaj. Od kralja Salamona naprej velike starogrške zgodbe (npr. trojanska vojna) samo še mestoma zaidejo v osrednjo pripoved, pa še takrat vir ni izvirno delo, temveč ustrezna predelava dela enega od prejšnjih bizantinskih piscev. Ena najbolj znanih je gotovo Diktisova (*Diktys*) predelava Homerjeve *Iliade*.

Stvari se »dokončno uredijo«, ko na prizorišče stopi Kristus. Politično scenografijo obvladujejo rimski vladarji, med katerimi izstopajo tisti, ki so pri razširjanju ali zatiranju krščanstva odigrali pomembnejšo vlogo. Tako se skoraj v vsaki kroniki srečamo z Avgustom, katerega veličastna širitev rimskega imperija vendarle ne more zasenčiti Kristusovega rojstva. Tiberij je pomemben zato, ker je vladal v času Kristusovega križanja, Neron pa kot prvi resnejši preganjalec kristjanov. Zahodnorimsko obdobje skleneta Dioklecijan in Maksimijan, ki sta se med zadnjimi upala zoperstaviti krščanstvu in ju je zato oba doletela nasilna smrt (sic). Bralec si lahko v resnici oddahne šele v trenutku, ko na prizorišče stopi cesar Konstantin, ki se je skupaj z materjo Heleno dal krstiti takoj potem, ko se je v sanjah srečal s svetima Petrom in Pavlom oziroma ko ga je po nenadni bolezni še bolj nenadno pozdravil papež Silvester. Zanimivo je tudi to, da v trenutku, ko Konstantin prestolnico cesarstva preseli v »novi Rim«, ki po prvem koncilu v Nikeji postane tudi »novi Jeruzalem«, bizantinska zgodovina v kronikah postane znova povsem izrazito lokalna. Onkraj meja cesarstva v pisanju kronistov srečamo samo še tradicionalne nasprotnike – Perzijce. Tem se

kasneje pridružijo Arabci, Slovani in tu in tam kako pleme z imenom, medtem ko vsi ostali še naprej ostajajo v kategoriji barbarov.

BIZANTINSKI ZGODOVINARJI IN SPREMINJANJE TER OHRANJANJE ANTIČNE DEDIŠČINE

Ne glede na to in ne glede na dejstvo, da so bizantinski avtorji svojo interpretacijo povsem prilagodili krščanskemu pojmovanju zgodovine, moramo takoj na začetku poudariti, da njihova dela kljub zaletavosti skrajnežev, ki so pozivali k izgonu antične literature,⁷ vendarle predstavljajo sintezo krščanske in klasične kulture. Sintezo, v kateri so se dela klasičnih zgodovinarjev ohranjala vsaj v tolikšni meri kot v kasnejših arabskih prevodih. Res je sicer, da so mnogi bizantinski zgodovinarji menili med 9. in 14. stoletjem ponosno trdili, da ne vedo nič o klasični poeziji, retoriki in filozofiji, res pa je tudi, da se je v okviru bizantinskega cesarstva skoraj v celoti ohranil starogrški šolski sistem, ki je otroke učil brati, pisati in govoriti s pomočjo del klasičnih pesnikov, pisateljev, filozofov in zgodovinarjev. Podobno kot v zahodnem delu cesarstva se je namreč tudi v Bizancu uveljavil dvodelni klasični šolski sistem »sedmih predmetov«. V okviru slovnice, retorike, geometrije, glasbe, aritmetike, logike in astronomije so učenci kljub zadržkom do antičnih avtorjev še vedno brali dela Homerja, Demostena, Menandra, Evripida, Tukidida, Hezioda, Platona in Izokrata. Po mnenju oxfordskega bizantinista N. G. Wilsona se je tovrstni kurikulum uveljavil najkasneje okoli leta 100 pr. Kr. Rimski učitelji v času Boetija so zanj iznašli samo novo ime (*trivium* in *quadrivium*), Bizanc pa je v 8. stoletju za *quadrivium* prispeval samo še drugo poimenovanje: *tetraktys*. Tudi sicer je ostanek rimskega imperija v tem času znova postal središče evropske učenosti, o čemer priča tudi biografija svetega Cirila. V njej med drugim izvemo, da so morali vsi, ki so želeli pridobiti dobro »višjo izobrazbo«, nujno v Konstantinopol. V tem delu bivšega cesarstva se namreč ni ohranjala samo kultura njegove zahodne polovice, temveč tudi starejša »poganska« tradicija. Pri tem je treba opozoriti na to, da »pogansko« v času Bizanca ni imelo istega pomena, kot ga je pridobilo v času prevlade rimskokatoliške cerkve. »Pogansko« je na vzhodu še vedno pomenilo to, kar ponazarja latinska beseda *paganus*, in

⁷ R. Browning, *Studies on Byzantine History ...*, str. XII.

sicer preprosto, kmečko, nerazgledano. Za pogane so izvorno proglasili preproste kmečke ljudi, katerih verovanje je bilo tesno povezano z naravo. Šele Vatikan je poskrbel za izrazito slabšalni pomen tega poimenovanja s tem, ko je v času intenzivnega pokristjanjevanja poganske simbole začel slikati kot znamenja zla.

Glede na to je razumljivo, da bizantinska cerkev ni nikoli dokončno cenzurirala antične literature. Dober primer za to je zgodba Joanesa Itala (*Ioánnes Italós*), nadebudnega učenca Mihaela Psela (*Mikhaél Psellós*), ki je oboževal Platonovo filozofijo. Ko je njegovo navdušenje nad Platonom postalo preveč očitno, so ga izobčili (1082), vendar njegova dela zato niso izginila. Prav tako ni nikomur padlo na pamet, da bi zaradi tega uničil Platonova dela. Prevladovalo je stališče, da se je kljub nekaterim očitnim zmotam iz del antičnih avtorjev mogoče veliko naučiti. Učenjaki so še vedno z velikim zanimanjem brali antično poezijo, filozofijo in zgodovino in pri tem najpogosteje posegali po kopijah, ki so prihajale iz Egipta. Tam so namreč ustvarili največ prepisov, Aleksandrija pa je razpolagala z najboljšo distribucijsko mrežo. Tako imenovana »nevarna besedila« so od tam potovala po celem Sredozemlju in doživljala različne usode. V Bizancu so jih ob izbruhih »cenzure« kdaj pa kdaj tudi nekoliko priredili, tako da so izpustili najbolj neprimerna mesta. Navadno tista, ki govorijo o ljubezni, spolnosti in prostituciji. Dogajalo se je tudi, da so takšno mesto samo zaznamovali, kasneje pa so pogosto izginila iz besedila. Velikokrat se je cenzura zadovoljila že s tem, da je omejila dostop do te vrste literature. Zanjso so večkrat rezervirali posebne police knjižnic ali pa so vpogled v sporna dela omogočili samo zaupanja vrednim bralcem.

Ne glede na vse to pa je težko govoriti o cenzuri v pravem smislu besede. Bizantinski avtorji so se namreč zelo težko odločali za katero koli obliko omejevanja dostopnosti oziroma so izdelali relativno malo številno prirejenih verzij antičnih besedil. To prakso srečamo šele kasneje. Na primer v 16. stoletju, ko je papež Gregor XIII. avtoriziral prilagojeno izdajo Boccaccievega *Dekameron*a, ali v viktorijanski Angliji, ki je izdala posebno verzijo Shakespearija in poskrbela za izbris tistih besed, ki jih ni kazalo na glas prebirati v krogu družine.

V Bizancu tovrstne cenzure ne srečamo. Prej nasprotno. Čeprav skrčen na tretjino prejšnjega obsega, je Bizanc uspel ohraniti klasično izročilo tudi v najburnejšem času med 7. in 9. stoletjem: v času arabskih osvojitvev na jugu, slovanskega pohoda in nastanka bolgarske države na severovzhodu ter po izgubi ozemelj na Apeninskem polotoku in Siciliji. Ohranila so se

tako dela kronistov in njihova nagnjenost k opisovanju katastrof ter brskanje po zasebnem življenju javnih osebnosti kot tudi kronološke skice dogajanja v cesarski palači in poljudna tolmačenja božjih dejanj.

Glede na to je mogoče z gotovostjo trditi, da je kljub trajnemu upadanju kulturnih standardov po propadu zahodnorimskega cesarstva prav bizantinska kulturna kompetenca omogočila, da sta se grška in rimska kulturna dediščina ohranili vse do njenega ponovnega odkritja v času renesanse. Kljub slabšemu javnemu šolstvu, upadanju naklad rokopisov vseh vrst, njihovi slabši distribuciji ter kljub uničenju ogromne količine knjig v času opustošenja Konstantinopla v četrti križarski vojni je bizantinski državi vendarle uspelo zadržati takšno raven znanja in veščin, ki je še omogočala, da se je ohranila večina antične literarne zapuščine v najširšem smislu. Vzemimo na primer visoke državne uradnike, ki so morali za nastop vidnejše funkcije predložiti dokazila o ustrezni izobrazbi, predvsem pa so morali dokazati, da besede »tekoče lijejo izpod njihovega peresa«. ⁸ Za razliko od kitajskih uradnikov, ki so jih pred nastopom službe zaprli v prazno sobo in jim naročili, naj napišejo vse, kar znajo, bi bizantinski kandidat v podobnem položaju verjetno moral paziti, kako in ne kaj naj piše. Upoštevati bi moral predvsem normo idealne antiške proze, podobno kot so si govorniki tistega časa prizadevali posnemati stil Perikla in Demostena.

Poenostavljanje in približevanje pogovornemu jeziku so si lahko privoščile samo kronane glave: Konstantin Porfirogenet (*Konstantinos VII. Porphyrogenetos*, 905–959) na primer, ki je v uvodu svoje knjige o ceremonijah napovedal, da bo ob antiškem uporabljal tudi preprostejši jezik. Kasneje, v 12. in 13. stoletju, so se k preprostejšemu jeziku lahko zatekali tudi drugi, izvirnejši avtorji, ki so podobno kot Niket Honiat (*Niketas Khoniátēs*, 1155/57–1217) skušali preseči neživljenjski učeni jezik »afektiranih avtorjev« (Wilson 2003, 8). Sicer pa so za vse veljala stroga pravila jezika, ki se v govornjeni obliki ni uporabljal vsaj pol tisočletja. Vsakdo, ki je pričakoval, da ga bodo brali, je moral obvladati besedni zaklad antičnih avtorjev in si pri tem pomagati s priročnimi slovarji učenih besed, ki sicer že stoletja niso bile v vsakdanji rabi. Kljub temu da so se z njihovim stilom in besednim zakladom srečali že v šoli, uporaba tega arhaičnega jezika še zdaleč ni bila preprosta. Zato ne preseneča množica leksikografskih priročnikov, ki so opozarjali na izraze, ki se jih ne sme uporabljati. Med najbolj

⁸ Teodozijeve kodeks 14.1.1. Tukaj po N. G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, London 2003, str. 2.

znana zgodnja tovrstna dela sodita dve Poluksovi (*Iulius Pollux* oziroma *Polydeukes*) knjižici jezikovnih vodičev, ki ju je posvetil bodočemu cesarju Komodu, najmlajša kvalitetna dela te vrste pa segajo v 14. stoletje. Mnoga od njih so se ohranila tudi zato, ker so se pri njih napajali tudi nekateri tradicionalistični avtorji s konca 18. stoletja. Bizantinisti in drugi zgodovinarji 19. in 20. stoletja so prav tem strogim jezikoslovnim priročnikom pripisovali velik del odgovornosti za stilno neizvirnost bizantinskih avtorjev. Predvsem pa so vsi po vrsti opozarjali na to, da se tudi avtorji, kot sta bila Mihael Pselos in Ana Komnena, niso mogli otresti vpliva tega izrazito umetnega jezika. Pravzaprav je glavna razlika med dobrimi in slabimi bizantinskimi pisci prav v tem, kako večje znajo uporabljati jezikovno normo oziroma kaj so z relativno skromnim naborom izrazov sposobni ustvariti. Nekako v ta čas lahko uvrstimo tudi dokončno oblikovanje *diglosije* oziroma soobstoja dveh jezikov: »učenega«, ki so ga obvladali zelo izobraženi posamezniki, in ljudskega, ki se je stalno spreminjal. Slednje je ne nazadnje ugotavljala tudi Ana Komnena, ki se je (tudi) zato, da je lahko napisala *Aleksijado*, prav tako morala naučiti »tega arhaičnega jezika«, na koncu pa je ugotovila, da neizobraženi sodobnik njenega pisanja tako ali tako ne bo mogel razumeti.

Glede na to je obstojnost te norme še toliko bolj presenetljiva. Podobno kot nas danes morda preseneča dejstvo, da so se kljub agresivnemu uveljavljanju Svetega pisma »poganski« avtorji ohranili v naboru obveznega branja. Bizantinisti to med drugim pripisujejo tudi specifičnemu samorazumevanju avtorjev vzhodnega cesarstva, ki so se kljub propadu zahodne polovice imeli za dediče starega Rima. V zgodovino pisju se to zrcali med drugim v prevzemu biografije kot posebnega zgodovino pisnega žanra, kot grški Romeji (*Rhomaioi*) pa so ohranili tudi antični šolski kurikulum, katerega pomembni del je bilo spoznanje, da se je treba brez izjem držati predpisanega stila oziroma slediti strogim jezikovnim pravilom. Ta stilistični »hendikep« je v glavnem tudi razlog za naše skromno poznavanje bizantinskih avtorjev, katerih jezik je prav zaradi njegove formulacijske zložitosti zelo težko prevajati.

Po drugi strani se je z nastopom krščanstva izkazalo, zakaj je atiški jezik tako dolgo ohranil svoj vpliv. Kljub opozarjanju trdovratnih nasprotnikov poganstva so besedila klasikov ostala sestavni del obveznega branja v šolah. Kljub ponavljajočim se vprašanjem, zakaj jim je všeč »šibki Demosten«, zakaj sledijo Platonovim stopinjam in zakaj ne uvidijo, da je Homer neresničen kot sanje, se nihče ni želel odpovedati »plemenitim spisom«

poganskih prednikov. Vsi po vrsti, od Romana (*Romanos*) in svetega Janeza iz Damaska (*Ioánnes Damaskenós*) do svetega Bazilija, so se strinjali, da ne kaže zavračati ničesar, kar je vredno. Strinjali so se, da kaže obdržati tista filozofska in retorična dela, iz katerih je mogoče črpati moralne nauke in zavrniti samo dele besedil, ki govorijo o njihovih »smešnih bogovih«.

Kakor koli že, dejstvo je, da so tudi na ta način ohranili velik del antične dediščine, česar žal ni mogoče trditi za njihove potomce. Vedno znova namreč ugotavljamo, da njihovi strokovni dediči za dela svojih učiteljev niso kazali niti približno istega zanimanja, zato ne preseneča, da se je večina del avtorjev zgodnjega bizantinskega zgodovinopisja za vedno izgubila.

Nekaj malega o času med koncem 3. in 5. stoletja izvemo od Evnapija (*Eunápios*) in Olimpiodorja iz Teb (*Olympiodoros*), precej več pa nam pove diplomat Prisk iz Panija (*Priskos*), ki ob delnem opisu tedanjega cesarstva ponuja tudi fragmente bizantinske in hunske zgodovine v tem obdobju. Podobno je z delom Malha iz Filadelfije (*Málkhos*), ki pokriva čas med letoma 473 in 480, in spisi Kandida (*Candidus*), posvečenimi obdobju cesarja Leona I. (457–474), preganjalca poganov in prvega cesarja, ki je dobil krono iz rok carigrajskega patriarha. Prvo v celoti ohranjeno delo kakega poznoantičnega avtorja je po mnenju avstrijskega bizantinista Otta Mazala Zosimov (*Zosimos*) opis obdobja od cesarja Avgusta do leta 410, v katerem avtor pripisuje propad Rima opustitvi stare državne religije. Zosimu in Kandidu je sledil največji zgodovinar Justinijanove dobe, Prokopij iz Cezareje (*Prokopios*, 490–575), kasnejši zgled mnogih generacij. Bolj kot njegovi opisi vojn proti Perzijcem, Vandalom in Gotom je znana njegova »tajna zgodovina«, ki predstavlja ogorčen pamflet proti cesarju Justinijanu, cesarici Teodori in vojskovodji Belizarju. Poleg tega Prokopijevi deli ponujata edinstven primer soočenja med javno in zasebno zgodovino. Osebnosti, ki v prvi knjigi nastopajo kot vzor, v drugi spoznamo kot samovšečne trinoge, ki so stremeli po slavi in čaščenju. Spomin, ki ga ponuja Prokopij v *Zgodovini vojn*, je spomin na dogodke, ki bodočim vladarjem lahko pomagajo pri pripravi in vodenju njihovih spopadov, v *Skriti zgodovini* pa izvemo, da je formalni poveljnik bizantinske vojske, cesar Justinijan, v zelo kratkem času po zasedbi prestola zmešal vse, kar se je zmešati dalo. Še več, njega in njegovo ženo in cesarico opisuje kot aroganten par, ki sta običajni pozdrav cesarja spremenila v skrajno mučni in zamudni ritual, pri katerem so podložniki namesto preprostega pozdrava z roko in obveznega poklona morali »pasti na obraz«, iztegniti roke in noge in se z ustnicami

dotakniti noge enega od veličanstev. Prokopija je še dodatno jezilo dejstvo, da je pozdrav zahtevala tudi cesarica, saj so pred tem podložniki vedno pozdravljali le vladarja, ne pa tudi njegovega partnerja.

V zgodovini vojn podobnih komentarjev ne srečamo. Nenazadnje je šlo za javni spis in za uradno razmišljanje o zgodovini in zgodovinopisju. Morda tudi zato v tem delu ni srečati večjih dilem, temveč jasno izražena stališča, med njimi tudi to, da je potrebno nepristransko popisati vse dogodke, bistrournost in inventivnost pa prepustiti retoriki in poeziji. Zgodovino po Prokopijevem mnenju zanima samo resnica, zaradi česar bi se moral avtor odreči vsem svojim komentarjem. Precej nasprotno stališče srečamo v *Skriti zgodovini*, kjer po zanimivem opisu avtorjevega premagovanja dileme, ali je treba pisati tudi o slabih zgledih in napakah vladarjev, precej hitro ugotovi, da je vendarle bolje napisati vse in morebitne nepravilnosti tudi obsoditi. Presodi namreč, da bodo poročila o kaznih, ki so zadele slabe vladarje, prevladala nad vabljujostjo samovšečnega diktatorskega ravnanja, zaradi česar bo vsak vladar dvakrat premislil, preden bo sledil slabemu zgledu.

Glede na povedano ne preseneča, da se na Prokopija navezuje več avtorjev, med njimi Agatij Sholastik (*Agathias Skholastikos*), posredno pa tudi kasneje pogosto citirani Menander Protektor (*Menandros Protektor*) in gostobesedni Teofilakt Simokata (*Theophilaktos Simokátes*, umrl po letu 640), s katerim se zgodnje bizantinsko zgodovinopisje tudi izteče. Toda bolj kot zadnji zgodovinar zlate dobe je ta rojeni Egipčan znan po svoji zgodovini vojn na Balkanu in opisu spopadov s Perzijci, ki jih dopolnjuje še zanimiv opis verskega življenja na dvoru. Od njega izvemo, da so Bizantinci razloge za spodleteli napad Avarov in Slovanov pripisali posredovanju Mariji, Materi božji (*theotokos*). Za zgodovinopisca pa je gotovo najbolj zanimiv njegov dialog med kraljico Filozofijo in njeno služabnico Zgodovino, ki ga predstavljamo v obširnejši predstavitvi tega avtorja v nadaljnjem besedilu.

Med kronisti kaže po Mazalovem mnenju izpostaviti Joanesa Malala (*Ioánnes Malálas*) in njegovo *Kroniko* (*Khronographía*), ki je prerasla v pravo ljudsko zgodovinsko čitanko in kot večina kronik pokriva obdobje od bibličnih časov pa vse do časa avtorjevega življenja. Podobno, če ne celo za spoznanje bolj kot v zgodnjebizantinskem obdobju, se tudi v srednji dobi, ki sega od 7. do 13. stoletja, dela kronistov in »klasičnih« ali resnih zgodovinopiscev prepletajo. Kot najpomembnejši vir za prvi dve stoletji (7.

in 8.) se najpogosteje navajata že omenjeni patriarh Nikefor (*Niképhoros*) in Teofan Homologet (*Theophanes Homologetes*). Slednji je še toliko bolj pomemben, ker vključuje dela nekaterih pozabljenih zgodovinarjev, deloma pa tudi zato, ker začenja serijo posnemovalcev oziroma nadaljevalcev njegovega dela. Med pomembnejšimi kronisti z začetka drugega tisočletja kaže omeniti Konstantina Porfirogeneta, začetnika široko zastavljene enciklopedije, ki pokriva tako področje zakonodaje, znanosti, predvsem medicine in veterine, poljedelstva, diplomacije kot tudi delo dvorne pisarne. Ko omenjamo Konstantina, ne smemo pozabiti tudi na njegov krožek, katerega jedro sta predstavljala Jožef Genezij (*Iosephos Genesios*) in Simeon Logotet (*Simeon Logothétes*). Prav tako pa ne smemo mimo ene najbolj priljubljenih kronik, *Kratke kronike* (*Khronikón sýntomon*), ki jo je napisal fanatični nasprotnik ikonoklastov Georgij Monah (*Geórgios Monakhos*) in z njo odločilno vplival na kasnejša dela slovanskih avtorjev, pozabiti pa ne kaže niti kronike Petra iz Aleksandrije (*Petros*), ki opisuje dogajanje od Adama do Konstantina.

Linijo zgodovinarjev je nadaljeval Leon Diakon (940 do okoli 1000), ki je posnemal stil Agatija in Teofilakta, sicer pa so prevladovala dela kronistov. Leonu so sledili kar štiri vidnejši avtorji: Joanes Skilitzes (*Ioánnes Skylítzes*), Joanes Kinam (*Ioánnes Kínnamos*), predvsem pa Mihael Psel (*Mikhaél Psellós*) s svojim živim opisom notranjih razmer cesarstva v 11. stoletju in Nikefor Brienijski (*Niképhoros*), ki je sicer bolj znan kot mož Ane Komnene (*Anna Komnené*), najznamenitejše predstavnice bizantinskega literarnega razsvetljenstva. Pri Pselu kaže opozoriti na to, da njegove *Kronike* (*Khronographía*) ni mogoče uvrstiti v noben žanr tedanjega časa, od drugih piscev pa ga loči tudi to, da ni skrival svojega mišljenja. Tradicija je tedanjim zgodovinarjem namreč narekovala, da se ne izpostavljajo kot osebnosti ter da svoje mnenje zadržijo zase. Glede na to so se predstavljali na kratko, npr.: »Moje ime je Agatij in izviram iz Mirine.« Opisanih dogodkov niso komentirali. Pselos, na drugi strani, skoraj neprenehoma govori o sebi in domala redno opozarja na dogodke, pri katerih je sodeloval. Predvsem pa je bil obseden z dvornimi govoricami. Akterji spletk, njihovi motivi in njihovi značaji so ga okupirali do te mere, da je opisal vse odtenke osebnosti Vasilija II. in pri tem pozabil omeniti njegovo zavzetje Bolgarije (1019). V njegovem opisu spoznamo preprostega in nezaupljivega človeka. Srečamo se s cesarjem, ki po govorici in opravi bolj spominja na kmeta kot na vladarja, na koncu pa ugotovimo, da ga Pselos v resnici ni

nikoli videl. Podobno je z njegovim opisom Romana III., ki ga, sodeč po pripisanih lastnostih, ni pretirano cenil, in s predstavitvijo privlačnega Mihaela IV., ljubimca cesarice Zoe in kasnejšega cesarja. Glede na povedano ne preseneča, da je prav Pselos s svojo prostodušnostjo priznal, da so Bizantinci dediščino grških klasičnih avtorjev velikokrat delili samo na sprejemljivo in nesprejemljivo. Podoben, vendar veliko bolj zaupanja vreden način interpretacije srečamo samo še pri njegovem sodobniku, generalu Kekavmenu (*Kekauménos*), ki je, kot bomo videli v nadaljevanju, s svojim znamenitim delom *Strategikon* prav tako poskrbel za zmešnjavo obstoječih literarno-zgodovinskega žanrov.

Psela pa si kaže zapomniti tudi zato, ker ga kot vir, včasih pa celo kot neoznačen prepis, srečamo v delih Ane Komnene, zgoraj omenjene najstarejše hčerke cesarja Alekseja I. in zgodovinarke, ki je po smrti soproga nadaljevala moževo zgodovino vladarske družine Komnenov: ta je po smrti cesarice Teodore nasledila makedonsko dinastijo. Osrednjo pozornost je v delu, ki obsega celih 15 knjig, posvetila očetu Alekseju, katerega vladavino je predstavila tudi na podlagi uradnih virov. S tem je postavila merilo večini kasnejših avtorjev, ki so se vse pogosteje ukvarjali tudi s kritiko virov in bili verjetno tudi zato deležni velikega zanimanja tako znotraj kot zunaj cesarstva. Zato ne preseneča, da so njihova dela vse pogosteje prevajali v različne slovanske jezike, latinščino in celo v francoščino in italijanščino. Med najpogosteje prevajane avtorje te dobe pa prav gotovo sodita Joanes Zonaras (*Ioánnes Zonáras*), značilni predstavnik meniških kronik, in Konstantin Menas, metropolit iz Navpakta, avtor zgodovinskega časovnega pregleda *Khroniké sýnopsis*. Nič manj pomembni niso njuni nekoliko mlajši kolegi: Mihael Glikas (*Mikhaél Glykás*), katerega delo pokriva čas od stvarjenja sveta do prvih let 12. stoletja in je namenjeno predvsem mladim bralcem, nadškof Evstatij iz Soluna (*Eustáthios*), ki je opisal normansko osvojitve svojega mesta (Antoheje), in zgodovinar Niket Honiat (*Nikéttas Khoniáttes*), znan predvsem po svojem opisu četrte križarske vojne (1202–1204) ter osvojitvi Konstantinopla.

Predstavnikom tako imenovane komnenske dobe so sledili avtorji, ki so se pogosto predstavljali za nadaljevalce svojih učiteljev. Gregor Akropolit (*Geórgios Akropolíttes*) je na primer nadaljeval delo Niketa Honiata in ga zaokrožil v eno najobjektivnejših in najbolj zanesljivih del srednjega obdobja. Korak za to generacijo stopajo tako imenovani humanisti, sicer pa znanilci zadnjega obdobja, ki ga po eni strani zaznamuje pesimizem

zaradi napovedujočega se propada cesarstva, po drugi strani pa v ospredje znova prihaja cerkvena zgodovina.

Slednji najlažje sledimo prek hagiografije, ki sicer predstavlja najobširnejšo literarno zvrst bizantinskega cesarstva. Mislimo seveda na skupino najrazličnejših besedil, katerih skupni imenovalac je obravnavanje krščanskih osebnosti, od biografij svetnikov do anekdot o mučenikih in čudežih. Temu sledijo zgodbe o relikvijah in ikonah, sklop pa zaključuje vrsta apokaliptičnih spisov. Med cerkvenimi zgodovinami poznega obdobja kaže ob nekaterih odlomkih dela Joanesa Kantakuzena (*Ioánnes Kantakúzenos*), ki je kot menih v štirih knjigah (*Historiai*) posredoval memoarsko pristranski, a še vedno zelo dragocen pregled obdobja svoje vladavine sredi 14. stoletja, omeniti še Gregorja Pahimerja (*Geórgios Pakhyméros*) ter njegov opis obdobja med začetkom 13. in sredino 14. stoletja. Tem so sledili kronisti Konstantin Akropolit (*Konstantinos Akropolites*), Teodor Skutariot (*Theodoros Skutariotes*) in Efraim (*Ephraim*) s svojo kroniko v verzih, značilno za pozno dobo bizantinskega zgodovinopisja. Pomembno pridobitev tega obdobja predstavlja tudi kronika Mihaela Panareta (*Mikhaél Panaretos*), brez katere bi vedeli bolj malo o trapezuntskem cesarstvu (1204–1461), ki se je nahajalo na južnih obalah Črnega morja, sicer pa je pripadalo bizantinskemu civilizacijskemu krogu.

Zadnjo skupino predstavljajo generacije avtorjev, katerih delo zaznamuje prihod Turkov. Joanes Kanan (*Ioánnes Kananós*) je na primer opisal napad na Konstantinopol (1422), Joanes Anagnost (*Ioánnes Anagnóstes*) pa turško osvojitve Soluna. Turki igrajo osrednjo vlogo tudi v delih Laonika Halkondila (*Laónikos Khalkondýles*) in Georgija Frantzesa (*Geórgios Phrantzés*) in odločilno usmerjajo pisanje zadnjega bizantinskega zgodovinarja Mihaela Kritobula (*Mikhaél Kritobulos*), ki je svoj opis padca Konstantinopla (1453) posvetil sultanu Mehmedu II. Osvajalcu. Za konec omenimo še Silvestra Siropula (*Silbestros Syropulos*) in njegove spomine na koncil v Ferrari in Firencah ter Konstantina Laskarisa (*Konstantinos Laskaris*), katerega kronika pokriva čas do konca 15. stoletja. Zadnje obdobje so pomembno zaznamovale tudi tako imenovane *Kratke kronike*. 120 ohranjenih primerov tovrstnih spisov v preprostem ljudskem jeziku namreč v marsičem prispeva tako k dopolnitvi podobe zadnjih dveh stoletij bizantinske zgodovine kot tudi k osvetlitvi dogajanj po propadu cesarstva. Po drugi strani pa tudi tovrstna literatura priča o tem, da se je na ozemlju nekdanjega vzhodnorimskega cesarstva ohranil vpliv bizantinsko grškega zgodovinopisja vse do konca 16. stoletja oziroma do nastanka t. i. kronike

turških sultanov, ki tudi sicer velja za eno zadnjih del bizantinskega oziroma grškega zgodovinopisja.

Za konec omenimo, da bogata bizantinska zgodovinopisna in literarna dediščina obsega tudi precej knjig sanj, vrsto za zgodovinarje zanimivih medicinskih traktatov skupaj z recepti, eno malo poljedelsko enciklopedijo (*Geoponika*) in zbirko 265 smešnic (*Philogelos*).

O. L.

JOANES MALALAS

Joanes Malalas (*Ioánnes Malálas*, okoli 491–578) iz Antiohije v Siriji, ki ga v kodeksih srečamo tudi pod imenom *Ioanes Antiocheus*, je eden najpomembnejših predstavnikov kronografije, značilne zvrsti zgodnjebizantinskega zgodovinopisja. Pisec, katerega drugo ime (ki ga v različnih virih srečujemo izpričanega v različnih oblikah) izdaja njegovo juristično izobrazbo in poklic,⁹ je sestavil pomembno, čeprav nepopolno ohranjeno *Kroniko* (*Khronographía*), s katero je želel zajeti tako rekoč vso človeško zgodovino od bibličnih časov naprej. Malalas, ki je o sebi sicer povedal zelo malo, je večino svojega življenja prebil v Antiohiji, kar za njegovo kroniko ni zanemarljivega pomena.

Njegovo delo je bilo namreč sprva zasnovano kot kronika Antiohije, vendar ga je kasneje razširil na splošen zgodovinski pregled, ki je segel do zadnjih let Justinijanove vladavine, oziroma približno do leta 565. Zlasti v začetnih knjigah svoje *Kronike* Malalas piše predvsem s stališča prebivalca Antiohije – zgodovinski poudarek velja predvsem Antiohiji in je v tem pogledu značilno centralističen.¹⁰

Kronika, ki je žal ohranjena brez začetka in konca, se v današnjem,

⁹ Nadimek *Malalas*, ki je v tej obliki prvič izpričan pri cerkvenem očetu Janezu iz Damaska (676–okoli 750), v obliki *Malelas* pa se pojavi tudi pri Konstantinu Porfirogenetu, je najverjetneje sirskega izvora in pomeni toliko kot lat. *eloquens*, torej »(dober) govorec«, govornik. Izraz »govornik« (gr. *rhétor*) se je v 5. ali 6. stoletju tudi sicer tesno prekrival z izrazoma »pravnik«, »jurist«; da je imel Malalas, ki je svoje življenje večinoma preživel v Antiohiji, juristično izobrazbo, je precej gotovo – kje je delal, pa je manj jasno; najverjetneje drži, da je delal v katerem od vladnih uradov.

¹⁰ V svoji *Kroniki* je Malalas, kot rečeno, sestavil predvsem kronistični pregled zgodovine Antiohije; šele v zadnjih knjigah (zlasti v sporni osemnajsti) je svojo pozornost preusmeril tudi h Konstantinoplu; v tem pogledu ni Malalas

okrnjenem obsegu začne z mitološko zgodovino Egipta in konča z Marcianovo ekspedicijo v Afriko. Razdeljena je na osemnajst knjig, v katerih je avtor bolj ali manj selektivno obdelal različna zgodovinska poglavja. Izraz »zgodovinska poglavja« moramo sicer razumeti precej ohlapno, saj se v začetnih knjigah avtor loteva snovi, ki je skoraj bolj mitološka kot zgodovinska. V prvi knjigi *Adamov čas* (*Lógos khrónon Ádam*) denimo sega v čas Adama, v peti *Trojanski čas* (*Lógos khrónon Troikôn*) pa v obdobje Troje. Zadnja, osemnajsta knjiga, najverjetneje ni Malalasovo delo, temveč je avtor manj znani pisec, ki jo je zasnoval kot samostojno kroniko Konstantinopla.

Zgodovinska oziroma zgodovinopisna vrednost *Kronike* je vprašljiva, saj se je Malalas nagibal k senzacionalizmu, ker je v svoje opise vključil precejšnje število legend in ker si je dovolil vse preveč anahronizmov in zgodovinskih netočnosti. Kljub temu da navaja številne vire, iz katerih naj bi črpal snov, strokovnjaki menijo, da je imel na voljo predvsem mestne arhive v Antiohiji in morda kako cerkveno kroniko. Starejše avtorje, ki jih navaja, je najbrž poznal le posredno, iz manj znanih oziroma pozabljenih kronik starejših piscev. Še največ posluha za zgodovinsko natančnost je pokazal pri popisovanju zgodovine Justinijanovega obdobja.

Kljub netočnostim in precej fabulativnemu značaju pa je Malalaso *Kronika* uživala velik ugled, zlasti pri kasnejših bizantinskih piscah in avtorjih podobnih del. Od njega je črpal celo Teofan, ki se nikakor ni mogel izogniti eni prvih kronik, ki ni bila napisana za učenega bralca, temveč za širše občinstvo. Ker je svoje delo namenil tudi manj izobraženemu sloju bralcev, se Malalas za razliko od drugih piscev, ki so si prizadevali za visoko, klasično grščino, ni trudil z omikanim jezikom. Kot eden prvih dokumentov nižje grščine je *Kronika* zato zanimiva tudi za jezikoslovce. Glede na njeno priljubljenost se strokovnjaki po eni strani ne morejo načuditi dejstvu, da je svoj čas preživela v tako zelo okrnjeni obliki, po drugi strani pa so prepričani, da gre to pripisati predvsem skromni rokopisni tradiciji tedanjega časa. Kot zanimivost omenimo, da se je izgubil tudi slovanski prevod, ki naj bi precej hitro sledil originalni verziji.

G. P.

Literatura: Mango 1998, Browning 1977, Wilson 1996.

v tradiciji bizantinske kronografije nobena izjema – podobno so ravnali tudi drugi bizantinski kronisti.

KRONIKA

Prva knjiga – Adamov čas¹¹

1. Bog je kot prvega človeka iz zemlje zgradil oziroma ustvaril Adama. Njegova velikost je bila skupaj z glavo 7 pedi, kar je 97 prstov, njegova dlan je merila 14 prstov, njegova laket je merila 24 prstov, njegova noga je merila 16 prstov. Živel pa je 930 let.

Njegovi ženi je bilo ime Eva in rodila je tri sinove, Kajna, Abela in Seta, ter dve hčeri, Azouro in Asouam. Adam je po božjem ukazu dal imena vsem štirinožcem, pticam, dvoživkam, plazilcem in ribam ter svojim otrokom. Njegovo lastno ime in ženino ime mu je namreč narekoval gospodov angel.

Njegov sin Set je imel od boga modrost in po božjem ukazu je dal imena vsem zvezdam in petim planetom, da bi jih ljudje poznali. Prvi planet je poimenoval Kronos, drugega Hera, tretjega Ares, četrtega Afrodita in petega Hermes. Prav tako je na podlagi petih zvezd in dveh svetlobnih teles (gr. phosphôr) določil sedem samoglasnikov. Prvi je tudi izumil hebrejske črke in jih zapisal. Dve veliki svetlobni telesi (gr. phosphôr) pa je sam bog poimenoval sonce, ki obvladuje dan, in luna, ki obvladuje noč. To je zapisal rimski hronograf modri Fortun v delu, ki ga je spisal v Konstantinoplu.

Set je živel 912 let, poročil se je z Asouam, eno izmed svojih sestra, ki mu je rodila potomce, in iz njih je nastal velik rod moških in žensk. Tudi njegov brat Kajna si je namreč za ženo vzel eno od sestra Azuro.

2. Vmes med njima se je rodil pravični Henoh, Jaredov sin, ki ni umrl. Henoh se je rodil po 1287 letih. Bil je namreč sedmi od Adama, kakor je Jud Akilas razložil hebrejske spise, ki jih je napisal Mojzes. Judovski svečeniki so namreč iste Mojzesove hebrejske spise razložili takole: ko so božji sinovi videli, da so hčere ljudi lepe, so si izmed tistih, ki so jih izbrali, vzeli žene, in se z njimi združili, kot pravi Mojzes, in rodile so jim sinove in v tistih dneh so bili na zemlji giganti, ki se od nekdanj imenujejo ljudje. Od Adama do tedaj, ko so božji sinovi poželeli hčere ljudi, pa je minilo 2122 let.

Peta knjiga – Trojanski čas

1. V časih Davida je v Ilionu oziroma v deželi Frigijcev vladal Laomedontov sin Priam. V času njegove vladavine so Ilion, Dardanele, Trojo in celo deželo Frigijcev opustošili Ahajci. Med njimi se navajajo Agamemnon, Ahil, Menelaj in drugi, ki so skupaj z Neoptolemom Pirom šli nad Trojo, ker je Paris oziroma Aleksander ugrabil Heleno. Vanjo se je namreč zaljubil. Helena je bila popolna, elegantna,

¹¹ Prevod in opombe J. Kavčič.

lepih prsi, snežnobelega polti, lepih obrvi, lepega nosu, prijetnega značaja, mehkih las, svetlolasa, imela je velike oči, bila je prijazna in je imela zvonček glasa, bila je osupljiva ženska. Štela je 26 let. Kot vir vsega zla, da so opustošili Trojo in celo frigijsko deželo ter njena kraljestva, pa je bil ugotovljen naslednji razlog:

2. Ko je Priamova žena Hekaba rodila Parisa, je njegov oče odšel v Apolonovo preročišče in ga povprašal o svojem novorojencu. Dobil je naslednjo prerokbo: rodil se ti je sin Paris, nesrečen (gr. *Dýspartis*) otrok, v tridesetem letu bo uničil frigijska kraljestva. Ko je Priam to slišal, ga je takoj preimenoval v Aleksandra in ga poslal v vas po imenu Amandra k nekemu kmetu, da bi mu tam minilo trideseto leto, ki ga je omenjala prerokba. Tako je tega Aleksandra oziroma Parisa njegov oče Priam pustil na vasi. Okrog vasi je dal napraviti veliko obzidje in mesto poimenoval Parij (gr. *Parion*). Parisa so tam redili, tam je odrasčal in se učil. Postal je razumen in izobražen mož, in napisal je hvalnico na čast Afroditi, v kateri pravi, da nobena boginja ni od nje večja, niti Hera niti Atena. Pravi namreč, da je Afrodita poželenje, iz poželenja pa se vse rojeva, kot je zapisal v svojem spisu. Zato poročajo, da je Paris razsojal med Palado, Hero in Afrodito in da je Afroditi dal jabolko, to je zmago, rekoč da poželenje, to je Afrodita, rodi vse, otroke, modrost, razumnost, umetnosti ter vse ostalo, kar je razumnega in nerazumnega. Nič ni večjega od nje. Isti Paris je v njeno čast napisal tudi himno, ki ji pravijo 'izvezena'. Ko je dopolnil dvaintrideseto leto, je dal Priam Aleksandra oziroma Parisa z vsemi častmi pripeljati z dežele, češ da je minila doba tridesetih let, o kateri je govorila prerokba. Imel ga je namreč rad. Priam in z njim njegove starešine ter vsi njegovi bratje in meščani so ga šli pričakat. In Paris je prišel v Trojo v 33. letu starosti v 22. dnevu meseca ksantika ali aprila. Ko je Priam videl, kako postaven in močan je in kako lepo govori, mu je velel, naj vzame darove in odide v Grčijo darovat Dafnejskemu Apolonu, rekoč: »Usmili se moje starosti in me reši vsega hudega. Glej, prišel je čas prerokbe.« Priam je Parisu izročil pismo za vse kralje ali upravnike dežele Evrope, naj sprejmejo njegovega sina Parisa ali Aleksandra, ki gre na njegovo željo žrtvovat Apolonu, in ga odposlal, za kralje pa mu je izročil tudi darove. Odšel je 18. dan meseca dajsija ali junija, 57. dan potem, ko je prišel v Trojo, z mnogo kraljevskimi darovi je odšel, z njim je bilo tudi sto frigijskih mladeničev. In prispel je v grško mesto po imenu Šparta, ki mu je vladal oziroma ga je upravljal Plejstenov sin Menelaj. Tega Menelaja so vzgojili v kraljestvu Atreja, kralja Argosa, skupaj z njegovim sinom Agamemnonom. Zato se oba imenujeta Atrida. Menelaj pa se je ravno pripravljal, da bi s svojimi sorodniki odplul na Kreto, žrtvovat Zevsu Asteriju in Evropi v Gortini, mestu na Kreti, ko je prišel k njemu v mesto Šparto Paris. Menelaj je namreč imel navado vsako leto ob tem času opravljati žrtve in

daritve na čast Evropi, češ da je iz njenega rodu. Sprejel je Aleksandra ali Parisa in pismo Priama, kralja Frigije in Azije, ter kraljevska darila, ki mu jih je ta dal, in Parisa Aleksandra objel ter ga prisrčno pozdravil, kot bi bil njegov sin, v lastni palači je njemu in njegovim nudil hrano, raznovrstno razkošje in vso oskrbo, in mu rekel, naj ostane v njegovem mestu, kolikor časa hoče. Zahteval je, naj ostane in si opomore po naporni plovbi, in šele nato odide opraviti ukazane daritve Apolonu na čast. Potem ko mu je zagotovil vso oskrbo, je Menelaj odplul naravnost na Kreto, njega pa je pustil v lastni palači.

3. Medtem ko se je Menelaj mudil na Kreti in je opravljal daritve Zevsu Asteriju in Evropi v mestu Gortina, se je zgodilo, da je Helena prišla na vrt palače skupaj z Menelajevo sorodnico Ajtro iz Pelopovega rodu in s Klimeno iz Evropinega rodu. Na vrt je slučajno pogledal Paris, in ko je videl Helenino lepoto in mladost, se je vanjo zaljubil. S pomočjo Ajtre, Menelajeve sorodnice iz Pelopovega rodu, in s pomočjo Klimene iz Evropinega rodu je Heleno zapeljal in jo vzel s sabo ter zbežal z ladjami, ki jih je imel s sabo iz Troje, s tristo librami denarja, z veliko dragocenega nakita in srebra, skupaj z Ajtro iz Pelopovega rodu in s Klimeno iz Evropinega rodu ter z njenimi petimi sužnjami sobaricami. Odplul je v Sidon in od tam v Egipt, ne da bi v Grčiji stopil v Apolonovo svetišče in opravil daritve. Ko so vojaki, ki so stražili Menelajevo palačo, izvedeli za Helenin pobeg, so v strahu takoj poslali tri vojake iz mesta Šparte v Grčiji v Gortino, mesto na Kreti, da bi kralju Menelaju sporočili, da je Paris ugrabil Heleno in da je skupaj z njo odpeljal tudi njegovo sorodnico Ajtro in Klimeno. Ko je Menelaj to slišal, je bil ves iz sebe. Zelo žal mu je namreč bilo za Ajtro. Kajti imel jo je za razumno žensko. Takoj je odplul in se vrnil v Grčijo v mesto Šparto in poslal može na vse konce iskat Heleno, Parisa in ostale, ki so bili z njima. A jih niso našli.

10. Najboljši Trojanci so bili naslednji:

Priam, visoke starosti, velik, lepega obraza, rdečeličen, sinjeok, z dolgim nosom, lepimi očmi in močnimi sivimi lasmi.

Hektor, temnopolt, visok, precej krepak, silne moči, z lepim nosom, kodrastimi in temnimi lasmi, lepo brado, krivook, jecljajoč, plemenit, strašen vojak z globokim glasom.

Deifob, srednje visok, plečat, dobrega vida, gibek, temnopolt, ploskega obraza, plemenit, z lepo brado.

Helen, visok, spreten, svetlopolt, močan, plavolas, z očmi, kot bi bil vinjen, z dolgim nosom, rahločuten, plemenitega rodu, gibek, razumen, vojščak.

Troil, lep, visok, z lepim nosom in navadnimi lasmi, gladke polti, lepih oči, temnolas, gostobrad, silen bojevnik in tekač.

Paris ali Aleksander, gibek, močan, svetlopolt, z lepim nosom in očmi, črnook, kodrolas, temnolas, plemenit, s podolgovatim obrazom in gostimi obrvmi, zgovoren, prijeten, razumen, spreten, natančen lokostrelec, bojzljiv, uživaški.

Enej, nizkorasel, debelušen, močnih prsi, močan, svetlopolt, s ploskim obrazom in lepim nosom, bledoličen, s ploskim obrazom in gosto brado, plavook, razumen, pameten, bogaboječ.

Antenor, visok, vitek, svetlopolt, majhnih oči, plavook, z orlovskim nosom, rahločuten, pretkan, bojzljiv, vseveden, razumen.

Hekaba, temnopolta, lepih oči, popolna, z lepim nosom, lepa, častihlepna, družabna, razumna.

Andromaha, srednje visoka, vitka, elegantna, z lepim nosom, prsata, lepih oči in obrvi, kodrolasa, svetlolas, dolgolasa, širokogrudna, z lepim vratom in luknjicami v licih, prijazna, živahna.

Kasandra, nizkorasla, okroglega obraza, svetlopolta, moške postave, z lepim nosom in očmi, črnooka, svetlolas, kodrolasa, z lepim vratom, prsata, z majhnimi stopali, mirnega značaja, plemenita, svečenica, natančna prerokinja, ki je vse napovedala, asketska, nežna devica.

Poliksena, visoka, čista, zelo bledolična, velikih oči, temnolas, kodrolasa, dolgolasa, z lepim nosom, nežnim obrazom, lepimi lici, majhnimi usti, bujnimi ustnicami, majhnimi stopali, devica, prijazna, prelepa, ubita je bila v osemnajstem letu starosti, kot je po resnici popisal modri Diktis s Krete vse, kar je bilo že prej zapisanega, in vse ostalo o Grkih, ki so šli nad Trojo.

Sedma knjiga – O ustanovitvi Rima

1. Nato sta vladala Rom, ustanovitelj Rima, in njegov brat Rem. Zato so dobili ime Rimljani. Tadvu sta našla tudi orožje Herkula iz rodu Zevsa Pika in ga spravila v mestu Rimu, ki sta ga zgradila in ki se je nekoč imenovalo vas Valentija, na volovskem trgu sta ga spravila v Zevsovem svetišču, kjer je še danes. Ista brata sta obnovila tako imenovani Palantin, Palantov kraljevski dvor, zgradila sta tudi veliko Zevsovo svetišče in ga v latinščini poimenovala Kapitol, kar pomeni glava mesta. Iz mesta Silbe sta prinesla tudi idol Paladij in ga shranila v Rimu. Za časa vladanja sta brata prišla v spor. Rom je umoril Rema in zavladal sam.

2. Potem ko je umoril lastnega brata, se je celo mesto zamajalo, skupnosti so se upirale, samo v času njegove vladavine je prihajalo do državljanskih vojn. Rom je odšel v preročišče in vprašal: 'Zakaj se to dogaja, odkar vladam sam?' In Pitija

mu je odgovorila: 'Če tvoj brat ne bo sedel na prestol skupaj s tabo, se tvoje mesto Rim ne bo pomirilo, ne bosta utihnili ljudstvo in vojna.' Po bratovi podobi je napravil odtis njegovega obraza oziroma obraznih potez in zlat trup ter kip postavil na prestol, kjer je sedel. Na tak način je poslej vladal, tako da je ob njem sedela bratova podoba iz čistega zlata. In pomiril se je potres v mestu in končali so se nemiri med ljudstvom. In kadar je izdal kak kraljevski razglas, ga je izdal v svojem in v bratovem imenu, češ: 'Ukazala sva in razglasila.' To navado, da se reče: 'Ukazala sva in razglasila', so kralji ohranili vse do danes. Nato je tudi v mesta, ki so bila pod rimsko oblastjo, poslal kipe samega sebe in svojega brata iz čistega zlata, da so jih postavili v bližino nosilcev oblasti.

3. Isti kralj Rom je potem, ko je do konca zgradil obzidje in uredil mesto, zgradil svetišče še Aresu. Istega meseca je priredil tudi velik praznik z daritvami v čast Aresa, mesec, ki se je prej imenoval 'prvi', pa je poimenoval marec, kar pomeni Aresov mesec. Ta praznik vsi Rimljani še danes praznujejo vsako leto, praznični dan pa imenujejo 'Mars na polju'.

8. Po bratih Romulu in Remu so kraljevali drugi iz Rima, vse do krivičnega Tarkvinija Ošabnega. On je postal sedmi rimski kralj od ustanovitve mesta. Z njim je bilo kraljevine konec.

V njegovih časih je živela prerokinja Sibila iz Kum.

9. Isti Tarkvinij je imel sina po imenu Aruns, zaradi katerega je bil pregan s kraljevskega prestola, zato ker je Tarkvinijev sin Aruns posilil Lukrecijo iz patricijskih vrst. Kot modra ženska se je ona zabadla. V Rimu pa je prišlo do dolgotrajne državljanske vojne in bilo je mnogo žrtev. To je popisal rimski pisatelj modri Servij.

Tarkvinij je izgubil kraljevsko oblast na naslednji način. V Rimu je prišlo do vojne zaradi ljudstva tako imenovanih Ardenov in Tarkvinij si je dobil pomoč in šel nad deželo Ardenov. Ker sta njegova sovražnika, patricija Brut, Lukrecijin stric, in Kolatin, njen mož, našla priložnost, sta se proti njemu zarotila, pri čemer so se jima pridružili tudi drugi patriciji in vsi ostali meščani, da bi ga vrgli s kraljevskega prestola. Prepričala sta tudi vojsko tako imenovanih Kelerijanov, ki so stražili palačo in mesto Rim, v vojnah pa so bili neustrašni, naj se jima pridružijo in naj Tarkvinija, ko se bo vrnil v Rim, ne sprejmejo več za kralja. Ko je Tarkvinij izvedel, kaj naklepajo proti njemu patriciji, vojska in ljudstvo, je podkupil Brutovega sina, ki je bil prijatelj in vrstnik njegovega sina Arunsa. Ta se je dal prepričati in se je dogovoril, da bo predal mesto in umoril lastnega očeta Bruta, ko bo Tarkvinij prihajal proti Rimu. Za to pa je izvedel Brutov suženj Vindikij, ki je prebival z njegovim sinom, in je svojemu gospodarju Brutu skrivaj povedal za napad, ki ga proti

njemu pripravlja njegov lastni sin. Brž ko je Brut to slišal, je prijel lastnega sina in ga na rimskem trgu pred vsem zaslíšal ter ga prisílil, da je povedal, kaj naklepata s Tarkvinijem. On je svojemu očetu priznal izdajo, ki jo namerava zagrešiti zaradi Tarkvinija. In takoj je umoril lastnega sina. Nato se je sestal celotni rimski senat in izglasoval, naj se Tarkvinija odstavi z oblasti. Sklep o njegovi odstitvitvi so dali zapisati, med prvimi sklepi pa je bila izvolitev in določitev dveh konzulov, velikega Bruta in Lukrecijinega moža Kolatina, ki naj vladata rimski državi in naj po lastni presoji nastavljata magistrate, kraljev pa naj v prihodnje ne bo v Rimu. Vojski, ki je bila s Tarkvinijem, pa so pisali, naj ga zapusti. Ta ga je takoj zapustila. Brž ko je konzul Brut prišel na oblast, je pred senat in pred ljudstvo dal poklicati svojega sužnja Vindikija v zahvalo, ker je ohranil zvestobo svojemu gospodarju. Diki na čast je priredil zahvalno slovesnost, in ko se je sam usedel na visok podij, je poklical gor nasproti sebe Vindikija, iztegnil je desno roko in mu dal tri zaušnice. Pri tem je na ves glas rekel: 'Otresi se usode sužnja, Vindikij, snemi jarem le-te in si nadeni ščit rimske svobode za celoten čas svojega življenja.' In ko je s svoje roke snel zlat prstan, ga je nadel na njegovo desno roko, dodelil pa mu je tudi liktorsko oblast in del svojega premoženja, tisti dan pa je določil za praznik 'konsilija', kar v prevodu pomeni 'dan sklepa'. Hkrati je magistratom, ki so upravljali province, in jih je določil on sam, ukazal, naj na ta dan vsako leto prirejajo sveto praznovanje in svečanost Diki na čast, v spomin na zmago nad Tarkvinijem in na zasluženost osvoboditev Vindikija, zato da bi vse ostale služabnike vsepovsod po svetu spodbudil, naj bodo prijazni do svojih gospodarjev in naj si zaslužíjo takšno čast in svobodo. Te konsilije magistrati, ki vladajo provincam, slovesno obhajajo vse do današnjih dni. O tem so pisali modri Livij in številni drugi.

Deveta knjiga – Čas rimskih konzulov

3. Nato je diktator, to je monarh, Julij Cezar ošabno in tiransko zavladal nad vsem za 18 let. Izumil je tudi prestopni dan in dal Rimljanom zakone, poimenoval je rimske mesece, za vsako leto pa je določil konzula, ki ju je sam hotel.

4. V istem času je Vergilij, modri rimski pesnik, spisal zgodbo o Eneju in o Didoni, ki je bila feničanskega porekla, ter o lesenem konju in o zavzetju Troje.

5. Takoj je bil naznanjen prihod diktatorja, to je monarha Julija Cezarja, ki je prevzel tiransko oblast nad Rimom, pobil senat in postal monarh. V mesto Antiohijo je razglasil prispel v mesecu artemiziju oziroma maju, 12. dan po prvi razglasitvi. In Antiohiji je bila v času, ko je bila pod Rimljani, podeljena svoboda, ki ji jo je dvajseti dan meseca artemizija poslal isti Julij Cezar. Vsebina poslanega edikta je bila naslednja: 'V Antiohiji, sveti metropoli, v nedotakljivem in samostojnem

mestu, ki vlada in je nadrejeno vzhodu, Gaj Julij Cezar itd. ' 23. dan istega meseca artemizija je v veliko Antiohijo prišel isti diktator Julij Cezar. Zgradil je baziliko, ki jo je poimenoval 'Kajzarion', nasproti svetišča Aresa, imenovanega Makelos, kjer je postavil bronasti spomenik, posvečen sreči Rima. Zgoraj na tako imenovani akropoli na Antiohijskem hribu pa je prebivalcem le-te dal zgraditi javno kopališče, tako da je napeljal vodo iz tako imenovanih voda Laodikine ceste po vodovodu, ki ga je dal sam zgraditi. Tam zgoraj je zgradil tudi amfiteater in gledališče. Prav tako je obnovil Panteon, ki je bil tik pred tem, da se poruši, tako da je privzdignil oltar.

TEOFILAKT SIMOKATA

Teofilakt Simokata (*Theophilaktos Simokátes*, umrl po 640), rojeni Egipčan, je znan predvsem po svoji zgodovini cesarja Mavricija, katerega vladavina je zaznamovala iztek 6. stoletja in zapolnila dve desetletji vmesnega časa med veličastnim obdobjem cesarja Justinijana (527–565) in vladavino Herakleja (610–641), ki po mnenju večine bizantologov zaznamuje tudi začetek »zatona antičnega sveta«. Kot kaže, je Teofilakt predstavnik tiste generacije, katere spomin je mestoma še segal do časa ponovnih osvojitve velikega dela nekdanjih rimskih provinc, generacije, ki je poznala vznemirjenje ob gradnji veličastne Hagie Sofije, oziroma generacije, ki se je še spomnila razprav ob uzakonitvi rimskega prava. Obenem je to bil čas, ko je cerkev začela osvajati tako imenovani »šolski prostor« oziroma ko so teologi začeli soodločati o temeljnih vprašanjih izobraževanja, v okviru zgodovinopisja pa se je prav v tem času razmahnila prva resna debata o ponaredkih. Po drugi strani je bilo to obdobje, ko je moč cesarstva začela znova pešati, čeprav na začetku 7. stoletja niti najbolj črnogledi preroki niso mogli predvideti, da bo v času ene same generacije prišlo do prelomnih dogodkov. V času Teofilakta je le malokdo lahko napovedal, da se bo zaradi arabske zasedbe južnega Sredozemlja ta del sveta korenito spremenil. Tudi zato se je Teofilakt Simokata posvetil predvsem bizantinskim vojnarnam na Balkanu in tradicionalnim spopadom s Perziji. Bolj kot mogoči prodor z juga so ga pritegnile dvorne zadeve in cesarjevo religiozno življenje. Podobno kot Agatija (531/2–580) pred njim so ob tem tudi njega zanimale povsem vsakdanje stvari: od umetnosti do ljubezni in zabav. In podobno kot večina kronistov tedanjega časa si je pri umeščanju dogodkov na zemljevid cesarstva tudi on pomagal z geografskim leksikonom

Štefana iz Bizanca (*Stephanus Bizantinus*). Ob tem kaže poudariti, da omenjeni *Leksikon* ne predstavlja samo enega največjih akademskih dosežkov Justinijanove dobe, temveč je poznoantični svet s tem delom dobil tudi normirani nabor zemljepisnih imen, zaradi česar je tudi za zgodovinarje izjemnega pomena. Glede na to nekoliko presenetli spoznanje, da je v približno v istem času mogoče zaznati pešanje znanja latinščine. Če za Justinijanovo dobo še lahko rečemo, da je bila prestolnica bolj ali manj dvojezično mesto, to za čas Teofilakta Simokate ne velja več. Bizantologi si še danes niso edini, kaj je povzročilo tako hiter upad znanja latinščine. Po mnenju enih naj bi to zakuhal že Ivan Kapadoški, ki je za Justinijana vodil »evropske zadeve«, tisti, ki izgon latinščine postavljajo v kasnejši čas, pa se (med drugim) naslanjajo na primer običajnega šolnika iz Kartagine, ki je konec šestdesetih let 6. stoletja v Justinijanovo čast spesnil vrsto verzov v izvrstni latinščini. Mnenja so deljena tudi, ko beseda nanese na Agatija, ki naj bi imel z latinščino podobne težave kot večina sodobnih slovenskih zgodovinarjev. Kakor koli že, za soglasje okoli tega vprašanja poskrbijo šele energične besede papeža Gregorja, ki je v nekem pismu iz leta 597 zapisal, da »v Konstantinoplu ni več mogoče dobiti zadovoljivega prevoda«¹² v latinščino.

Kot kaže, Teofilakt teh težav ni imel. Prej nasprotno, večina bizantologov namreč ne pozabi opozoriti na njegov »bombastičen« stil in na prepis korespondence med perzijskim kraljem in upornim generalom Baramom, iz katerega je mogoče sklepati, da je Teofilakt razumel izvirnik. Za presečenje poskrbi tudi njegova trditev, da je Mavricij takoj po prihodu na prestol začel podpirati izobraževanje in pesništvo. Še več, po Teofilaktovih besedah je bilo v času Mavricija znova mogoče študirati antične avtorje, o čemer priča tudi njegovo poznavanje Evripidovih dram. Monarh naj bi bil zaslužen tudi za povečanje števila učiteljev in nastanek teološke knjižnice. Edino vprašanje, okoli katerega se v tej zvezi poznavalci pozne antike ne morejo uglasiti, je vprašanje nastanka teološkega seminarja. Eni trdijo, da ga je ustanovil prav Mavricij, drugi temu stališču nasprotujejo.

Več soglasja srečamo pri izboru zgodovinopisnih besedil, kjer se prav vsi strinjajo, da so za zgodovino zgodovinopisja daleč najbolj zanimivi njegovi dialogi med Zgodovino in Filozofijo, pri čemer gre v glavnem za razmišljanje, kako bi lahko prva ustregla drugi.

Nenazadnje je avtor s tem znova poživil tedanjo in kasnejšo razpravo

¹² N. G. Wilson, *Scholars of Byzantium*, London 2003, str. 59.

o razmerju med obema vedama oziroma napeljal vodo na mlin tistim, ki so trdili, da je zgodovina v bistvu podzvrst filozofije.

Teofilaktovo delo in njegov čas pa je hvaležno izhodišče še za eno večno razpravo. Gre namreč za polstoletno razglabljanje o tem, kdaj in zakaj se v jugovzhodni Evropi začne srednji vek in ali je tako imenovano temno obdobje ikonoklazma (uničevanje svetih podob) res tako črno kot ga slikajo eni ali pa je pametneje prvi dve stoletji te dobe razdeliti na različna bolj ali manj »temna« podobdobja. Če smo dovtetnejši za drugi pristop, lahko nekoliko lažje opazimo procese, dogodke in odkritja, ki predstavljajo izraziti napredek. Vzemimo na primer uvajanje papirja, ki je v 9. stoletju v veliki meri pregnal pergament. Gre za prevzem kitajske tehnologije, ki so jo Arabci prevzeli od kitajskih ujetnikov po bitki pri Samarkandu. Kitajski način izdelave papirja je namreč izpodrinil egiptovske poskuse, da bi papirus modificirali v prijaznejši pisarniški material. Skratka, gledano s stališča zgodovine knjige, predstavljajo prve knjige iz papirja (prvi ohranjen grško-bizantinski primerek iz leta 800 hrani vatikanska knjižnica) v bistvu revolucionarni napredek. Kot vse kaže, se je v 9. stoletju uporaba izredno hitro razširila po vsem cesarstvu.

Po drugi strani je že 7. stoletje znano tudi po manj prijetnih dogodkih in njihovih posledicah. Mednje gotovo sodi tudi embargo oziroma občasne prepovedi trgovanja med krščanskim in arabskim svetom. Do prve znane poteze te vrste v vzhodnem Sredozemlju je prišlo že v 7. stoletju, in sicer kmalu po arabski osvojitvi Palestine, Sirije, Egipta in večjega dela drugih severnoafriških posesti. Za Bizanc je to bil velik udarec, pri čemer pa trgovina s papirjem in papirusom gotovo ni bila na prvem mestu. Zaradi embarga so bila motena tudi veliko bolj vitalna področja življenja. Nenazadnje tudi zato, ker je tudi na severu cesarstvo izgubljalo vse več ozemlja. Prodori Slovanov so sicer bili nekoliko manj spektakularni, toda učinek je bil isti. Država je postopoma ostala brez osnovnih surovin za normalno življenje.

Vsega tega v delu Teofilkata Simokate seveda še ni mogoče najti. Arabci so se pred vrati Konstantinopla znašli šele dobra tri desetletja po njegovi smrti in šele v drugi polovici stoletja so se prebivalci bizantinskega cesarstva zavedeli, da se je neko obdobje dokončno izteklo. Generacija našega pisca dialogov med Zgodovino in Filozofijo se je, kot kaže, še vedno lahko ubadala tudi s povsem akademskimi razpravami, v okviru katerih so očitno tudi v tem obdobju razmišljali o tem, v kakšni meri, za koga (če sploh) je zgodovina tudi »učiteljica«. Teofilakt je, kot bomo videli v nadaljevanju,

sodil med tiste, ki so verjeli, da je z zgodovino mogoče vzgajati. Še več, izkazalo se bo, da nam lahko služi tudi za oporo ...

O. L.

Literatura: Wilson 1996, Kelley 1991, Browning 1977.

DIALOG

Teofilakt je v dialogu med Zgodovino in Filozofijo sestavil učen traktat, v katerem mora bralec začutiti avtorjevo namero, da bi prikazal svoje temeljito poznavanje zgodovine in književnosti, kar je v popolnem neskladju s pričakovano skromnim zaključkom uvoda v njegovo *Občo zgodovino* (gl. spodaj).

Osebe dialoga: Filozofija in Zgodovina. Najprej spregovori Filozofija.¹³

Povej no, hčerka, kako je s to rečjo? Tej zadevi bi rada prišla do dna, zato mi pomagaj, prosim, iz zadrege s pojasnilom kakor z nitjo iz labirinta, pa ne mitološkega.¹⁴ Že sam uvod v to razpravo se mi namreč zdi na moč težaven.

Zgodovina: Filozofija, ti kraljica vsega, če je res primerno, da jaz nastopim kot učiteljica in ti kot učenka, potem bom odgovarjala, kolikor mi bo le dopuščalo znanje; držim se namreč enakega načela kakor Kirenec¹⁵ – da mi nič, kar je lepo, ne sme ostati neznano.

Filozofija: Prav rada bi te vprašala, hči, kako si se vendar prav nedavno vrnila v življenje? Toda silna nejevera mi ne pusti do besede, kakor z uzdo me brzda k molku, kajti vse to je morda le čudovit privid. Tako dolgo si bila namreč med mrtvimi, hčerka – vse odkar je v kraljevi dvor vkorakal v jeklo odeti kalidonski tiran,¹⁶ kiklopsko seme mešane krvi, kentaver, ki je z vso surovostjo oskrnil dostojanstveni škrlat in ki je pijančeval, namesto da bi vladal; o ostalem raje molčim, v skrbi za lastno podobo in dostojanstvo poslušalcev. Tudi jaz sem bila takrat

¹³ Prevod in opombe G. Pobežin.

¹⁴ Aluzija na Minotavrov labirint, iz katerega je mitološki junak Tezej našel pot nazaj s pomočjo Ariadne niti.

¹⁵ Kalimah (310–240 pr. Kr.) helenistični pesnik in učenjak iz Kirene v severni Afriki, avtor velikega kataloga knjig v aleksandrijski knjižnici.

¹⁶ Fokas, bizantinski vojaški častnik, ki so ga za cesarja oklicali njegovi vojniki (vladal med leti 602–610); obdobje njegove vladavine označujeta teror in propadajoči državni aparat. Z oblasti ga je vrgel kartažanski eksarh Heraklej (*Herakleios*), kar je Teofilaktu ponudilo posrečeno iztočnico za primerjavo z bajeslovnim Heraklejem, ki je med drugim premagal kentavra.

izobčena s kraljevega dvora, hčerka, tudi v Atiko nisem smela, ko je tisti traški Anit pogubil mojega kralja Sokrata.¹⁷ A kasneje so Heraklidi ponovno vzpostavili red in rešili državo, očistili so jo nesnage povzpeticov in se naselili v kraljevih prostorih. Ta [novi] kraljevi dvor je moj dobrotnik, zato mu tudi sestavljam te starodavne atiške hvalnice; toda kdo in kako je rešil tebe, hčerka?

Zgodovina: Mar ne poznaš, kraljica, vélikega nadduhovnika in prvaka vsega obljudenega sveta?¹⁸

Filozofija: Seveda ga, hčerka. Moj zelo star prijatelj je; dolgo se pozna in zelo mi je pri srcu.

Zgodovina: Potem pa že veš, po kom sprašuješ, kraljica; ta človek mi je vdihnil življenje, kakor iz grobnice me je rešil iz pozabe, s heraklejevsko močjo se je postavil proti zlu in me kakor Alkestido obudil v življenje.¹⁹ Velikodušno me je posvojil, nadel mi je bleščéča oblačila in me okrasil z zlato ogrlico; moj čop, glej, ki ga imam spetega z zlato kobilico,²⁰ je ta sveti mož v navzočnosti vseh ovenčal s slavo in sijajem, postavil mi je visok in trden govorniški oder ter mi zagotovil nemoteno svobodo govora.

Filozofija: Občudujem, hčerka, tega duhovna in njegovo velikodušnost, občudujem ga zaradi kopice dobrih dejanj, ki jih ima za seboj; povzpel se je do višav božje modrosti in si ustvaril zatočišče na samem vrhu kreposti. V svojih prizadevanjih stremi k nebeškim višavam in žlahtna, dovršena beseda je njegovo življenje, kajti tudi za red, ki vlada na Zemlji, noče, da bi bil zanemarjan. Ko bi tudi meni bili moji privrženci v takšno veselje! Ta pa – ali biva na Zemlji kot breztelesna misel ali pa se mudi med ljudmi kot utelešena kontemplacija v človeški podobi.

Zgodovina: Prav lepo si spletla venec hvalnic, kraljica. Toda sédi za trenutek, če ti je prav, pod tole platano tu; široko krošnjo ima, visoko se pne in lepo senco meče.

Filozofija: Seveda, hčerka, kar; ti pa lahko pred temi pozornimi poslušalci pričneš

¹⁷ Teofilakt primerja Fokasa z enim od Sokratovih tožnikov Anitom kot značilnim zgodovinskim primerom nasprotnikov znanja.

¹⁸ *Zgodovina* govori o ekumenskem patriarhu Sergiju (610–638), ki je bil med Heraklejevo vladavino (610–641) vseskozi pomembna osebnost v Bizancu, predvsem pa pomemben zagovornik bolj politično kot filozofsko-religiozno pomembne ideje monoergetizma (po katerem je Kristus sicer imel dve naravi, a le eno manifestacijo) kot nasprotne ideje monofizitizma.

¹⁹ Ponovna vzporednica s Heraklejem (tokrat Teofilakt s Heraklejem primerja Sergija), ki je iz Hada rešil Alkestido.

²⁰ *Zgodovina* tu namiguje na Tukididovo notico o Atencih; 1, 6, 3: »Ni dolgo tega, ko so starejši ljudje iz premožnejših slojev v želji po mehkužnosti nehali nositi platneno perilo in z zlato iglo v obliki kobilice prenehali spenjati lase na glavi v čop.«

svojo pripoved – morda v obliki proemija. Jaz ti bom kot kak Itačan²¹ namenila vso svojo pozornost in napeto prisluhnila spevu Siren.²²

Zgodovina: Rada bom ubogala, kraljica, in zaigrala na liro zgodovine – ti pa mi bodi plektron,²³ ki izvljaja nadvse čudovito glasbo, kajti ti si Okean znanja in Tetida besed, v tebi je zbrana vsa milina, kakor otok si, ki ga z vseh strani obliva neskončno morje.²⁴

OBČA ZGODOVINA

Uvod

Človeka ne bi smele krasiti le naravne danosti, temveč tudi njegova lastna spoznanja. Ima namreč razum – čudovit, božanski dar; s tem darom se je naučil strahu in spoštovanja pred bogom, naučil se je motriti podobo svoje narave, postal pa je tudi dovteten za svojo zunanjo podobo. Temu primerno se je razumsko osredotočil nase – od motrenja svoje zunanje podobe se je poglobil k preiskovanju svojega uma in razpletel skrivnost lastnega stvarjenja.

Da, od svojih razumskih prizadevanj ima človek premnoge koristi, poleg tega pa je v umu našel tudi pomočnika narave; kar je namreč ta pustila nedokončano, je um najbolje dopolnil – kar vidimo, je napravil lepše, kar okušamo, je napravil slajše, kar tipamo, je napravil bodisi trše bodisi mehkejše, spet marsikaj drugega je napravil ušesom prijetno in s čarom prijetne melodije uročil dušo ter jo prisilil, da prisluhne.

Mar ni um tudi najbolj večč poznavalec ročnih spretnosti? Iz volne je umetelno stkal oblačilo, iz lesa je poljedelcu stesal ročico pluga in mornarju veslo, vojaku pa ščit v obrambo pred nevarnostmi, ki nanj prežijo v vojni. Največja hvala pa gre temu, da je ustvaril kar se da temeljit vpogled v zgodovino, ki je prijeten ušesom in poučen za duha; vedoželjnega duha namreč nič ne vznemirja bolj kakor prav zgodovina. To trditev naj podkrepi zgodba iz Homerjeve pesnitve:²⁵ Laertov sin Odisej, ki ga je bilo le malo prej morje vrglo na obalo iz objema svojih valov, je bil lepo sprejet pri kralju Alkinou in je užival gostoljubje njegovega dvora. Golemu in izmučenemu od nesrečnega brodoloma so ponudili nova oblačila, da si jih je odel, in smel je sestiti za kraljevo mizo. Dali so besedo prišleku in mu pustili, da je

²¹ Odisej.

²² Mamljivi spev siren je poslušal Odisej, medtem ko je dal svojim tovarišem zamašiti ušesa z voskom.

²³ Lesena ali slonokoščena paličica, s katero so udarjali po strunah citer.

²⁴ Aluzija na *Odisejo* 10, 195.

²⁵ Tj. *Odiseje*.

povedal svojo zgodbo. Fajake je pripoved²⁶ tako prevzela, da so pozabili na pijačo in se počutili, kakor da so v gledališču namesto na gostiji; odprtih ust so zbrano poslušali, dolga pripoved jih ni niti malo utrudila, nasprotno, ob mnogih zgodbah so poslušalci zadrževali dih, ko so skozi pripoved podoživljali najhujše nevarnosti. Bili so lačni pripovedi, nenasitni, in pohlepno so požirali čudovite zgodbe.

V tem smemo videti pojasnilo, zakaj uživajo pesniki sloves prvih »prenašalcev znanja«. Prvi so namreč osvojili radovedna, ukaželjna srca ljudi, žejnih nenavadnih zgodb, ustvarili so zanje mitsko pripoved, ki so jo preželi z domišljijским; laži so zabrisali z ritmom in netočnosti prikrili z metrično formo, prav kakor z očarljivo vezenino. Ta njihova zabava je imela celo tolikšno moč, da so veljali celo za teologe – veljalo je, da se med njimi sprehajajo bogovi, njihove besede pa naj bi človeku razjasnile prav vse, vso njegovo zasebnost, tudi to, kar se mu je kdaj pripetilo dobrega ali slabega.

Vsakdo bi torej moral v zgodovini videti svojo učiteljico, ki ga uči, česa bi se bilo dobro oprijeti in kaj bi veljalo prezreti kot nekoristno. Videti je, da z njo še največ pridobijo vojskovodje; vé namreč, kako je treba razporejati vojaške sile in kako je treba zasedo presenetiti sovražnika. Z opominjanjem na tuje neuspehe in nekdanje napake jim narekuje večjo previdnost in jih pomaga usmerjati; s spominom na uspehe jih, spet, navdihuje in navdušuje. Z le nezatno spodbudo torej daje zagon človeškim vrlinam, da se pnó v neslutene višave. Starcu zgodovina podaja roko in mu služi kakor palica v oporo, mladeniču je odločna in umna vzgojiteljica, ki mu srebri lase s svojimi bogatimi izkušnjami in se zazira proti prihodnjim izkustvom, ki jih ima prav kmalu prinesiti čas.

Nje sem se lotil tudi sam, dasiravno je ta podvig zame prevelik – zaradi mojega prešibkega znanja jezika, zaradi nedodelanosti mojih misli, zaradi nelepega reda v besedišču in nespretnega razporejanja pripovedi. Če bo moja pripoved komur koli le malo v veselje, naj to pripiše zgolj naključju in ne mojemu znanju.

TEOFAN

Kasnejši sveti Teofan (*Theophanes*, sredina 8. stoletja–818) se je rodil kot edinec vernim staršem v Konstantinoplu. Podobno kot njegovi starši je

²⁶ »Pripoved«; Teofilakt uporablja izraz *historía*; za prevajalca izraz predstavlja dilemo – *historía* pomeni »preiskovanje, poizvedovanje«, lahko pa tudi »pripoved«; meja med obema konceptoma je zabrisana. Pripoved kot podajanje lastnih doživljajev je tudi za Teofilakta (in njegovo občinstvo) prav tako zgodovina.

tudi on zagovarjal upodabljanje biblijskih zgodb, zaradi česar je bil kasneje zaprt in izgnan in zaradi česar je v izgnanstvu okoli leta 818 tudi umrl. Po zgodnji smrti obeh staršev je relativno hitro dosegel visok položaj v cesarski administraciji in se kmalu poročil s hčerko znane bizantinske patricijske družine. Glede na to, da je bila tudi njegova družica izjemno verna, sta se zakonca čez čas sporazumno razšla in večino preostalega življenja preživela vsak v svojem samostanu. Teofan je enega izmed njih celo vodil, nekaj drugih pa pomagal ustanoviti. Glede na to ne preseneča, da se je koncila v Nikaji udeležil kot opat. Ne preseneča tudi, da je v razpravah o interpretaciji Svetega pisma nastopal kot zagovornik podobe in na ta način prispeval k temu, da je cesarica Teodora za krajši čas umirila ikonoklastični spor. Razprava se je znova razplamtela v času Leona V. in med drugim povzročila trajni prelom med vzhodno in zahodno cerkvijo. Drugi razlog za razkol med vzhodnim in zahodnim cesarstvom naj bi bil neuspeh ženitovanjskih prizadevanj za zakonsko zvezo Karla Velikega in cesarice Irene oziroma puč na bizantinskem dvoru, ki je to poroko preprečil.

Teofan, ki je zgodovinar postal bolj po naključju, je oba procesa natančno popisal, zato njegovo delo predstavlja osrednji vir za bizantinsko zgodovino 8. stoletja in enega pomembnejših virov za zgodovino zahodne Evrope. Iz njegovega pisanja je tako po eni strani mogoče razbrati, da je Bizanc brez nadaljnega priznal Karlov cesarski naslov, po drugi strani pa nam lepo pokaže, da so se pripadniki vzhodnega cesarstva še vedno predstavljali za edine prave potomce rimskega imperija. Sicer pa je Teofan svojo zgodovinarsko kariero začel kot nadaljevalec dela Georgija Sinkelosa, ki ga je na smrtni postelji prosil, naj konča njegovo svetovno kroniko. Sam je namreč prišel do obdobja Dioklecijana in do leta 284, Teofan pa je popisal preostali čas do leta 813. Kot je večkrat poudaril tudi sam, je pisal predvsem za svoje samostanske brate, zato v njegovem delu ne moremo iskati zahtevnih filozofskih sklepov o opisanem času in njegovih akterjih. Nasprotno, Teofanova govorica je skopo preprosta, zaradi česar je dogajanje celoletne vojne mogoče prebrati v enem samem stavku, menjavo vladarja v štirih besedah, religiozne konverzije celotnega ljudstva pa v štirih vrsticah. Ne glede na to je njegovo delo edini vir za bizantinsko zgodovino v času med letoma 769 in 813.

Druga posebnost Teofanove kronike je njegov način datacije, ki po natančnosti presega podobne poskuse vseh drugih srednjeveških kronistov. Posamezna obdobja je namreč razvrstil v natančne časovne tabele, ki zajemajo čas med koncem aleksandrijske dobe oziroma letom 5492 pr. Kr.

in letom 813. Posebej je izpostavil Kristusovo rojstvo in časovno umestil vladavine perzijskih in bizantinskih cesarjev ter arabskih knezov. Natančno je razvrstil tudi vse papeške mandate in službena leta patriarhov iz Konstantinopla, Aleksandrije in Antiohije.

Pogosto je letnicam dodal tudi natančnejše datume z ustrežno orientacijo znotraj petnajstletnega indikcijskega ciklusa.²⁷

Način datacije in predvsem razumljiv način podajanja sta Teofanu že od vsega začetka zagotovila redne bralce. Publika se je nato še dodatno pomnožila, ko je šestdeset let po izidu papeški bibliotekar Anastazij njegovo kroniko prevedel v latinščino. Prevod je po mnenju poznavalcev vreden izvirnika, zato ga lahko zgodovinarji kot takega tudi uporabljajo. To je še posebej pomembno v primerih, ko se ukvarjajo s tehničnimi značilnostmi besedila oziroma ko skušajo razvozlati določene nejasnosti in pomanjkljivosti. Sicer pa je Teofanova kronika pomembna tudi zato, ker je generacijam kasnejših zgodovinarjev služila kot vzor. Nenazadnje se je nekaj njegovih mlajših kolegov prav zato odločilo za nadaljevanje učiteljevega dela. Georgij Monhos (*Georgius Monchos*) npr. je v Teofanovem stilu dodal še tri desetletja in tako zajel še zadnje poglavje ikonoklastičnega spora. Imena ostalih nadaljevalcev njegove kronike niso znana, ker so se podpisovali preprosto kot »Teofanovi nasledniki«. Kakor koli že, skupaj z Monšosom so za 150 let podaljšali učiteljevo kroniko in tako prispevali k temu, da je delo končalo v naboru najpomembnejših zgodovinskih del vseh časov.

O. L.

Literatura: Ivanka 1954, Mango 1980, Wilson 1996.

KRONIKA²⁸

Leto (po stvarjenju sveta) 6212

Leto po Kristusu²⁹ 712

Bizantinski cesar: Leon,³⁰ vladal 24 let

²⁷ Od leta 312 naprej so v bizantinskem cesarstvu vsakih 15 let obračunavali davke in vsako novo petnajstletko začeli šteti znova.

²⁸ Prevod in opombe G. Pobežin.

²⁹ Dobesedno po »utelešenju boga« (gr. *tês theías sarkóseos*).

³⁰ Tj. Leon III. (ok. 675–741), imenovan tudi Sirijec, cesar 717–741. Leon je pomembno utrdil pojemajočo moč Bizanca in opravil z arabsko nevarnostjo.

Arabski kalif: Izid,³¹ vladal 4 leta

Škof v Konstantinoplu: German, škofoval 15 let

Škof v Jeruzalemu: Ivan, škofoval 30 let

Tega leta, med tretjo indikcijo,³² je na velikonočno nedeljo Konstantin pred tribunalom devetnajstih akubitov³³ od očeta Leonta prejel vladarsko krono; blagoslovil ga je presveti patriarh German.

Istega leta je umrl Umar,³⁴ ki je bil kalif Arabcev dve leti in štiri mesece; nasledil ga je Izid. Proti Izidu se je v Perziji dvignil samodržec, po imenu prav tako Izid Mualabi, ki je imel v Perziji mnogo privrženecv. Izid je nadenj poslal Masalmana, ga uničil in podjarmil Perzijo.

Leto (po stvarjenju sveta) 6213

Tega leta se je pojavil neki Sir, lažni prerok, ki je naplahtal Jude ter jih prepričal, da je Kristus, božji sin.³⁵

Leto (po stvarjenju sveta) 6214

Tega leta je cesar primoral Jude in Montaniste, da so se dali krstiti.³⁶ Judje, ki so se dali krstiti proti svoji volji, so si otrli sveto vodo in, ne da bi se prej postili, prejeli sveto obhajilo ter tako umazali vero. Montanisti pa so se na izbrani dan, ki je bil določen v prerokbi, zbrali v hišah svoje zmotne vere in se zažgali.

Leto (po stvarjenju sveta) 6215

Tega leta je iz Laodikeje na obali Fojnikije priplul neki Jud, slepar, ki je prišel k Izidu in mu napovedal, da bo Arabcem vladal 40 let, če bo ukazal zaseči svete

³¹ Jazid II.

³² Indikcija (lat. *indictio* »napoved, odredba«) je bila sprva v rimskem cesarstvu redna odredba o obveznem nakupu hrane in potrebščin za vojsko in vlado; od cesarja Dioklecijana dalje je indikcija pomenila letno odmero davščin v naturalijah. Od leta 287 so indikcije oštevilčevali, sprva v petletnih, po letu 312 pa v petnajstletnih ciklikih; indikcija je sčasoma postala označba za obračunsko leto po določenem časovnem intervalu, posledično pa tudi datumska označba v koledarskem sistemu.

³³ Dobesedno »sobana z 19 ležišči«, tj. praznična sobana ob prestolni dvorani.

³⁴ Omar II.

³⁵ Po nekaterih virih sodeč, se je predstavljal kot novi Mojzes.

³⁶ Teofan ima sicer v mislih pripadnike verske sekte, imenovane po ustanovitelju Montanu, svečeniku Kibelinega kulta, vendar je vprašljivo, ali je ta podatek povsem natančen; prav lahko bi šlo tudi za Manihejce, ki so enako vztrajno zavračali krst.

podobe, ki jih časté po vseh krščanskih cerkvah v njegovi deželi. Izid je v svoji nespameti poslušal nasvet in izdal občo odredbo proti svetim podobam. Toda še istega leta je po milosti našega gospoda Jezusa Kristusa in priprošnjah njegove brezmadežne matere ter vseh svetnikov Izid umrl, njegova satanska odredba pa je bila pozabljena.

A tega gnusnega, bogokletnega prepričanja se je navzel tudi sam cesar Leon in nad nas priklical prenekatero zlo. Našel si je somišljenika v tej zgrešeni veri, nekoga po imenu Beser, ki je kot kristjan v Siriji padel v ujetništvo, nato pa se odpovedal veri v Kristusa in sprejel postave Arabcev. Ta Beser je bil tisti čas pravkar osvobojen iz arabskega ujetništva in je dobil pravico do bivanja v bizantinski državi. Leon ga je občudoval zaradi njegove telesne moči in zaradi njegovih zmotnih nazorov; Beser je tako postal cesarjev pomagač v njegovem zgrešenem, zlu početju. V tej zablodi pa se jima je pridružil še nekdo, nekdo prav tako razvrten in pregrešen kakor onadva, namreč škof iz Nakoleje.³⁷

Leto (po stvarjenju sveta) 6216

Arabski kalif: Izam

Tu bom spregovoril o blaženem Štefanu,³⁸ papežu v Rimu, in o tem, kako se je zatekel k Frankom in bil naposled rešen.

Presveti Štefan je utrpel mnogo hudega od Ajstulfa, kralja Langobardov.³⁹ Zato se je zatekel po pomoč k Frankom, k Pipinu,⁴⁰ majordomu⁴¹ oziroma najvišjemu odpravniku državnih poslov pri Frankih. Pri Frankih je namreč v navadi, da ima njihov vladar, ki je sicer kralj, dedno pravico do vladarskega prestola, a ničesar ne dela in o ničemer ne odloča, temveč se brezskrbno vdaja hrani in pijači. Zadržuje se doma, le na prvi dan v mesecu maju se pojavi pred vseljudsko skupščino, pozdravi zbrano ljudstvo in sprejme izraze spoštovanja; običajno se tudi vzajemno obdarujejo, kralj pa se nato umakne v zasebnost do naslednjega maja. Vse državne zadeve pa ureja po volji kralja in ljudstva tako imenovani majordom. Mimogrede,

³⁷ Mesto v Frigiji, v dolini reke Partenij (gr. *Parthénios*, današnja Sakarya), blizu današnjega mesta Seytigazi.

³⁸ Štefan II.

³⁹ Štefan II. je prišel k Frankom po pomoč predvsem zaradi vdora Langobardov v Raveno l. 751. Pipin je z dvema vojaškima ekspedicijama (754 in 756) Ajstulfa prisilil, da je Štefanu vrnil odvzeta ozemlja.

⁴⁰ Pipin III. (714/15–768), sin Karla Martela. Leta 751 je Pipin v dogovoru s papežem Zaharijo odstavil kralja Hilderika III. in se dal okronati za kralja. S tem je prekinil dinastijo Merovingov in utemeljil rodbino Karolingov.

⁴¹ Najvišji uradnik v frankovski državi na dvoru Merovingov, odgovoren tudi za vojaški vpoklic.

člane kraljevega rodu so tedaj imenovali »kristati«,⁴² kar pomeni »kosmatih tilnikov« – po tilniku in hrbtišču so bili namreč kosmati kakor divje svinje.

Skratka, že omenjeni Štefan, ki je od surovega in nespametnega Astulfa utrpel mnogo krivic, se je zatekel po pomoč k Frankom – Pipin ga je sprejel in mu obljubil, da bo storil, kar je v njegovi moči. Ob tej priložnosti ga je Štefan mazilil za kralja, kajti Pipin je že tedaj užival silen sloves, pa tudi kralja je bil že ves čas zastopal v vseh državnih poslih. Poleg tega se je bil Pipin že boril proti Arabcem, ki so čez morje iz Afrike prodrli v Španijo (tej vladajo vse do danes) in se naposled spustili tudi v spopad s Franki. Pipin se jim je zoperstavil s svojo vojsko in v boju ubil njihovega voditelja Abderahmana⁴³ ter pri reki Eridanos⁴⁴ pokončal brez števila Arabcev. Ljudstvo je Pipina ljubilo in občudovalo, a ne zgolj zaradi njegovih slavnih dejanj, temveč tudi zaradi njegovih drugih odlik.

Bil je torej prvi mož, ki je svojemu ljudstvu vladal mimo nasledstvene pravice; Štefan ga je odvezal krivde zaradi njegovega ravnanja proti kralju, odstavljenega kralja pa je dal ostriči in ga poslal v samostan, kjer je v miru in spoštovan preživel svoje dni. Pipin je imel dva sinova: Karla in njegovega brata Karolinga.

Istega leta je umrl Izid, ki je bil na čelu Arabcev štiri leta; nasledil ga je njegov brat Izam. Izam je po mestih in po vsej deželi takoj začel postavljati palače in dal urediti setvena polja, vrtove in vodomete. Nato se je odpravil na bojni pohod proti Bizantincem, a se je, potem ko je izgubil mnogo svojega moštva, obrnil nazaj.

Štefan, papež v Rimu, pa se je zatekel k Frankom.

KONSTANTIN PORFIROGENET

Cesar Konstantin VII. Porfirogenet (905–959) je bil drugi in edini preživeli

⁴² V gr. izvorniku stoji izraz *kristátai*, ki izhaja iz latinskega pridevnika *cristatus* (grebenast; s perjanico na čeladi). Opazka o nenavadni poraščenosti članov kraljeve rodbine je posrečen primer Teofanove nekritičnosti ali vsaj površnosti pri povzemanju informacij; lat. izraz *cristatae* oziroma gr. *kristátai* je označeval značilno frankovsko pričesko, pri kateri so jim kodri padali čez čelo; zaradi tega so jih imenovali tudi *criniti* oziroma gr. *trikharátai* (»lasati«), kar je Teofan razumel kot *trikhorakhátai*, »kosmatih tilnikov«.

⁴³ Teofan je tu precej nenatančen ali vsaj nejasen. Za katerega Abderahmana gre, ni povsem gotovo; vsekakor pa bi lahko šlo za Abderahmana, poglavarja t. i. zahodnega kalifata v Cordobi, ki se je leta 732 spopadel s Franki pod poveljstvom Karla Martela pri Toursu in Poitiersu in v boju padel.

⁴⁴ Z izrazom Eridanos ima Teofan po vsej verjetnosti v mislih današnjo Rono.

sin cesarja Leona VI. Modrega.⁴⁵ Kot sin ljubice Zoe Karbonopsine, s katero je Leon živel po smrti svoje tretje žene Evdokije, je imel Konstantin težave tako s priznanjem državnih kot tudi cerkvenih oblasti. Točneje, težave je imel njegov oče, ki je v svojih prizadevanjih, da bi mu zagotovil status legitimnega dediča, trčil na vrsto lastnih prepovedi. Tako na primer Konstantin formalno ne bi smel biti priznan za dediča niti v primeru, da bi se rodil v cesarjevem tretjem zakonu. Leon je namreč tretji zakon prepovedal, še preden se je sam tretjič poročil. To je še posebej razburilo cerkvene kroge, zaradi česar Leon na začetku ni niti pomislil na poroko z Zoe. Obstoj makedonske dinastije je nato nekaj časa na videz visel v zraku, saj je bizantinska cerkev vztrajala pri svojem predpisu o zakonski zvezi. Patriarh Nikolaj je Leonu celo prepovedal vstop v Hagio Sofio. Temu zato ni preostalo drugega, kot da je za odvezo prosil rimskega papeža, ki je cesarjevo gesto razumel kot potrditev supremata nad patriarhom. Sledila je zamenjava upornega Nikolaja z neodločnim Evtimijem, kmalu po tem pa še kronanje Konstantina za sovladarja.

Leon je spor s cerkvijo na ta način nekoliko umiril, ne pa tudi razrešil. Po njegovi smrti leta 912 je njegov brat Aleksander, ki je prvi prevzel regentstvo, Nikolaja namreč znova postavil za patriarha. Za Konstantina je to pomenilo življenje v senci različnih regentov, ki so si podajali oblast. Aleksandra je nasledil patriarh Nikolaj, njemu pa sta sledila mati Zoe in drugarij⁴⁶ Roman Lekapen. Ta sposobni častnik navadnega rodu se je kot Konstantinov sovladar obdržal vse do leta 944.⁴⁷ Kot samostojni cesar je

⁴⁵ Leonov prvi sin Bazil, ki se je rodil v zakonu z Leonovo tretjo ženo, je umrl že v otroštvu.

⁴⁶ Drugarij je bil čin v bizantinski mornarici, ki po stopnji ustreza današnjemu admiralu.

⁴⁷ Roman Lekapen je predvsem dobro izkoristil šibak položaj Zoe po vrsti porazov, ki jih je Bizanc utrpel proti Bolgarom zlasti med njenim regentstvom; Roman je leta 920 postal Konstantinov sovladar, potem ko se je slednji poročil z njegovo hčerko Heleno. Konstantin je bil sposobnemu Romanu sovladar predvsem naslovno, vendar je ta vseskozi priznaval Konstantinovo zakonito vlogo prestolonaslednika; leta 944 je Roman postal žrtev državnega prevrata, ki sta ga uprizorila njegova sinova; ironija prevrata je bila v tem, da Romanova sinova ob odsotnosti vplivnega očeta (poslala sta ga v izgnanstvo) nista mogla odstraniti ključne osebe – Konstantina, ki je za razliko od Lekapenov užival podporo plemstva. Leta 945 ju je dal Konstantin aretirati in izgnati. Roman je umrl v izgnanstvu leta 948.

Konstantin torej zavladal šele v svojem štiridesetem letu življenja, čeprav je cesarsko krono formalno nosil že triintrideset let.

Morda je tudi to botrovalo njegovi kasnejši neodločnosti, zaradi česar je njegova vladavina nosila tudi pečat njegove žene Helene. Po drugi strani sovladanje Lekapena in Helene ne more zasenčiti njegovih državnih, diplomatskih, še najmanj pa literarnih uspehov. Kot velik ljubitelj umetnosti je verjetno sam zaslužen za izboljšanje šolstva. Glede na to lahko z gotovostjo trdimo, da Konstantinovo pravo težo predstavlja njegova literarna in zgodovinarska zapuščina, pri čemer je treba slednjo obravnavati v okviru širokega spektra njegovih interesov. Le-ta se namreč razteza od enciklopedičnih ambicij, izraženih v delu *O ceremonijah* (*De caeremoniis*), do geografskih traktatov, z življenjepisom svojega deda Bazileja I. se je dokazal tudi kot dober biograf. Poleg tega je ta cesar znanstvenik sistematično spodbujal tudi druga znanstvena področja, obenem pa vedno znova opozarjal na uporabnost njihovih rezultatov.

Glede na to, da se je še posebej zanimal za zgodovino, ne preseneča njegovo zavzemanje za urejen in boljši pouk zgodovine. Podobno kot ne preseneča tudi njegov izbor sodelavcev in višjih uradnikov, ki so praviloma izhajali iz krogov izobražencev. Zavedajoč se njegovega zavzemanja za vsestransko uporabnost, tako lažje razumemo njegov uvod v razpravo *O upravljanju države* (*De administrando imperio*),⁴⁸ ki sicer ne predstavlja večje tipološke inovacije, a predstavlja neprecenljivo pridobitev tako za tedanji, še bolj pa za kasnejši čas. Še pred začetkom pisanja je namreč Konstantin dal poiskati in zbrati vse knjižno gradivo, ki je bilo na voljo. Poleg tega je naročil, naj se iz zbranega pripravi vrsta izvlečkov in enciklopedičnih kompilacij, ki naj bi kasnejše delo še bolj približalo bralcem. Delo je dopolnjevala še vrsta različnih zgodovinskih del in priročnikov in dosledno dokumentiranje podatkov na vseh področjih javnega delovanja, ki se je raztezalo od dela državne administracije, ki je skrbela tudi za upravljanje provinc, do diplomacije, ki je urejala delovanje navzven. Glede na vse to je mogoče Konstantinov največji prispevek k razvoju Bizanca videti v tem, da je državi, ki jo je politično in vojaško utrdil Roman Lekapen, v slabih dveh desetletjih omogočil tudi bliskoviti znanstveni in kulturni razvoj.

⁴⁸ »Končni« naslov *De administrando imperio* je nastal šele šeststo let kasneje. Oblikoval ga je nizozemski klasični jezikoslovec Johannes van Meurius (1579–1639).

Podobno kot vrsta avtorjev pred njim in po njem je tudi Konstantin s svojo razpravo *O upravljanju države* želel sinu Romanu svetovati oziroma mu pomagati, da bi postal »moder in razumen« (*sophós kai phrónimos*). Celoten nabor vsebin, ki spominja na enciklopedijo, je namreč didaktično preišljen. Obsežno vsebino političnega in zgodovinskega značaja namreč dopolnjuje tudi izbor in popis različnih izkustev in opis tipičnih situacij, v katerih se od časa do časa znajde vsak državnik. Po Konstantinovem mnenju bi moral biti vsak dober državnik opremljen z vrsto znanj, na podlagi katerih bi si lahko ustvaril jasen zgodovinski in sodobni geopolitični položaj svoje države, predvsem pa bi moral biti poučen o njenih stikih s sosednjimi ljudstvi in biti na tej podlagi sposoben učinkovitih diplomatskih odnosov z njimi.

V svoji želji po konkretnosti se je Konstantin zatekal k preprostemu, če ne celo stilistično precej nedodelanemu jeziku, ki je, kot vse kaže, precej razburjal takratne in kasnejše jezikovne puriste. Ne glede na to lahko našo biografsko skico vendarle sklenemo z ugotovitvijo, da je Konstantin ustvaril temeljit in sistematičen pregled informacij, čeprav mu je pri podajanju dejstev v zvezi z njimi zmanjkalo jasnosti, zaradi česar je kasneje pri interpretaciji njegovega dela prišlo do nekaterih nesoglasij. Zanimivo je tudi, da pisec marsikaterega besedila, ki mu je pri pisanju služil kot vir, literarno ni predelal, temveč ga je pustil »govoriti« v njegovem lastnem slogu.

Kljub temu da je bilo v začetku namenjeno ožjemu krogu bralcev,⁴⁹ veljajo Konstantinova navodila sinu Romanu za izjemno bogat in vsestranski pregled političnih razmer. Za zgodovinarje pa je to gotovo eden najpomembnejših dokumentov za razumevanje časa ob koncu srednjega obdobja bizantinske države.

G. P.

Literatura: Ostrogorski 1961, Wilson 1996, Mango 1998, Croke, Emmet 1983.

⁴⁹ V resnici je zelo verjetno, da je bilo delo *O upravljanju države* bolj interne narave, o čemer kaže sklepati po skromnem številu rokopisov (obstajajo le štirje, od teh en nepopoln) in dejstvu, da kasnejši pisci Konstantinovega dela ne poznajo.

KRONIKA⁵⁰

V Kristusu, našem večnem gospodu, cesar Rimljanov – svojemu sinu Romanu, od Boga kronanemu cesarju, rojenemu v škrlatu

Proemij

Moder sin je v veselje svojemu očetu in ljubeč oče je na razumnega sina ponosen. Gospod je namreč dal razum, da spregovorimo, ko je treba, in dal je ušesa, da poslušamo; pri njem je zaklad modrosti in od njega pride vsak popoln dar, ustoličuje kralje in jim v roke da oblast nad vsem. Zato mi prisluhni, sin, vzemi si k srcu ta moj poduk in veljal boš za modrega med razumniki in za razumnega med modreci; množice te bodo slavile in različna ljudstva te bodo blagoslovila. Daj se podučiti v tistem, kar moraš spoznati pred vsem drugim, in modro poprimi za krmilo vladanja. Preudarjaj o stvareh, ki že so, in pouči se o tistem, kar šele pride, da boš znal ob modri presoji zbrati izkušnje in da boš v vseh zadevah gotov vase.

Glej, predte sem razprostrl uk: oblikoval te bo z izkušnjami in znanjem, da ne boš pogršel pri najpomembnejših odločitvah in da ne boš v zmoti pri vprašanjih, ki zadevajo skupno dobro. Najprej spoznaj, kako lahko različna ljudstva Rimljanom koristijo in kako škodijo, ter kako in v zvezi s katerimi drugimi ljudstvi bi jih lahko srečali v vojni in podjarmili, zatem spoznaj njihovo nenasitno naravo in njihove nerazumne zahteve, ko kaj zahtevajo zase.⁵¹ Spoznati moraš tudi razlike med drugimi ljudstvi, se poučiti o njihovem izvoru, njihovih navadah in načinu življenja, pa tudi o legi in podnebjju dežele, v kateri prebivajo, o njenih razsežnostih in krajevnih značilnostih; videl boš tudi, v katerih obdobjih so Rimljani prišli v stik z različnimi od teh ljudstev. Poleg vsega tega moraš preučiti, do katerih sprememb je v različnih obdobjih prišlo v naši državi in nasploh v vsem rimskem cesarstvu.

Do vsega tega sem se dokopal sam, ob lastnih miselnih naporih, in sklenil sem ta spoznanja razodeti tudi tebi, svojemu ljubljenu sinu, da boš znal razlikovati med vsemi temi ljudstvi – in da boš vedel, kako ravnati v stikih z njimi, bodisi v primeru dobrih odnosov bodisi v sporih ali vojni. Do tebe in tvoje velike modrosti bodo čutili strahospoštovanje; bežali bodo pred tabo kakor pred ognjem, njihove ustnice bodo otrpnile, tvoje besede pa jih bodo z uničujočo močjo zadele kakor puščice. Pred njihovimi očmi se boš zdel grozovit in ob pogledu nate se jih bo polastil trepet. Vsemogočni te bo zaslonil s ščitom in tvoj stvarnik ti bo dal moč razumevanja – usmerjal bo tvoj korak in te posadil na trden temelj. Tvoj prestol

⁵⁰ Prevod in opombe G. Pobežin.

⁵¹ Bizanc si je pogosto kupoval mir od sosednjih ljudstev z dajatvami v obliki letnega davka, ki je lahko dosegel astronomske vsote.

bo kakor sonce pred njim in njegove oči se bodo venomer ozirale k tebi; nobeno zlo se te ne bo dotaknilo, kajti on te je izbral in te ločil od materinega trebuha. Podelil ti je kakor najboljšemu nad ljudmi svojo oblast, ustoličil te je kakor zatočišče na vrhu hriba, kakor zlat kip na vzpetini, kakor mesto na gori – vse to, da bi te vsa ljudstva, ki bivajo na zemlji, oboževala in ti nosila darove.

Ti, gospod, moj Bog, čigar oblast je večna in neminljiva, vodi njega, ki je bil rojen meni s tvojo pomočjo, naj bo tvoje obličje zazrto k njemu in naj bo tvoje uho naklonjeno njegovim prošnjam. Naj bo tvoja roka nad njim, naj vlada zaradi resnice in naj ga vodi tvoja desnica; naj njegove poti pred tvojim pogledom vodijo naravnost, da bi se držal tvojih postav. Naj pred njegovim obličjem padejo sovražniki, naj njegovi nasprotniki ližejo prah. Naj na deblo njegovega rodu vrže senco številno listje njegovega potomstva, naj senca njegovega sadu zastre kraljevsko gorovje. Le s tabo namreč vladajo kralji in te poveljujejo na veke vekov.

O Dalmaciji in ljudstvih, ki tam prebivajo

Cesar Dioklecijan je srčno ljubil Dalmacijo, zato je tja pripeljal ljudi z njihovimi družinami in jih naselil v tej deželi Dalmaciji; imenovali so se »Rimljani«,⁵² ker so se priselili iz Rima, in to poimenovanje jim je ostalo vse do danes. Ta cesar, Dioklecijan, je ustanovil mesto Spalatum in dal tam postaviti palačo, ki se je ne da opisati ne v pisani ne v govornjeni besedi. Ostanki tega nekdanjega razkošja so se ohranili vse do danes, čeprav jih je dolgotrajni tok časa že grdo razobličil. Tudi Dioklejo, mesto, ki ga sedaj naseljujejo Dioklecijani, je ustanovil prav ta cesar Dioklecijan – od tod tudi izvira ime »Dioklecijani« za tamkajšnje prebivalce. Ozemlje Rimljanov je segalo vse do reke Donave; ko so se nekoč namenili prečkati reko in raziskati, katera ljudstva živijo onkraj reke, so na drugi strani naleteli na neoborožena slovanska ljudstva, ki so se imenovala tudi Avari. Ne eni ne drugi niso pričakovali, da kdo živi na drugi strani reke. Ker so jih našli neoborožene in povsem nepripravljene na vojno, so Rimljani Avare napadli, zajeli plen in ujetnike ter odšli. Od tistega časa so imeli Rimljani tam dve garniziji, katerih posadke so navadno menjali na veliko noč, tako da so se srečevale na veliko soboto, ko so eni odhajali, drugi pa pričenjali s svojimi dolžnostmi. Nedaleč od tega kraja namreč ob morju leži mesto, imenovano Salona, ki je veliko za polovico Konstantinopla. Tu so se Rimljani zbirali, se oborožili in odrinili proti mejnemu prehodu, ki je od mesta oddaljen štiri milje in se še danes imenuje Kleisa, ker zaklene pot tistim, ki želijo mimo.⁵³ Od tam pa so se odpravili proti reki.

⁵² Gr. *Romanoí* – lat. *Romani*.

⁵³ Gr. *kleís* pomeni »ključ« in *kleío* »zaklenem«.

Ta menjava posadk je potekala vrsto let in Slovani, imenovani tudi Avari, na drugi strani reke so ob tem pri sebi sklenili: »Ti Rimljani so že prišli čez reko in ple-nili in bodo v prihodnje še prihajali nad nas, zato bomo proti njim skovali načrt.« Tako so se Slovani oziroma Avari posvetovali in so Rimljanom, ko so nekoč znova prečkali reko, nastavili zasedo in jih napadli ter premagali. Ti Slovani so potem vzeli njihovo opremo, prapore in ostale vojaške insignije, prečkali reko in prišli do mejnega prehoda. Rimljani, ki so bili tam, so videli prapore in opravo svojih lastnih enot in so bili prepričani, da gre za njihove ljudi in so prej omenjene Slované, ko so dospeli do prehoda, spustili skozenj. Ti so takoj, ko so prišli skozi, pregnali Rimljane in osvojili mesto Salono. Tam so se naselili in nato začeli postopoma pustošiti med Rimljani, ki so živeli na ravnici in v višje ležečih krajih, ter se polastili njihove zemlje. Preostali Rimljani so se rešili v priobalna mesta, ki so še danes v njihovi lasti; ta mesta so Dekatera, Ragusa,⁵⁴ Spalatum, Tetranguris, Diadora, Arbe, Vekla in Opsara, njihovi prebivalci pa se še danes kličejo Rimljani.

Vse od vladavine Herakleja, cesarja Rimljanov, o čemer bo več povedanega v poglavju o Hrvatih in Srbih, je bila Dalmacija in tamkajšnja ljudstva, denimo Hr-vati, Srbi, Zahlumi, Terbunioti, Kanaliti, Dioklecijani in Arentani, ki jih imenujejo tudi Pagani, ***.⁵⁵ Ko pa je bilo zaradi lenobe in nesposobnosti tedaj vladajočih rimsko cesarstvo že skoraj na robu propada (najbolj je tako kazalo v obdobju Mi-haela Jecljavca⁵⁶ iz Amorija⁵⁷), so postali prebivalci mest v Dalmaciji neodvisni in niso odgovarjali ne rimskemu cesarju ne komur koli drugemu. Še več, tudi ostala tamkajšnja ljudstva, se pravi Hrvati, Srbi, Zahlumi, Terbunioti, pa Kanaliti, Diokle-cijani in Pagani, so se otresla rimske nadvlade in so postala samostojna, podložna prav nikomur. Vladajočega sloja, kakor pravijo, ta ljudstva niso imela; imela so le starešine – »župane«,⁵⁸ kakor je v veljavi tudi na drugih slovanskih področjih. Večina teh Slovanov ni bila niti krščena in tako je ostalo še dolgo. V času Bazileja, cesarja, ki je ljubil Kristusa, pa so poslali svoje predstavnike s prošnjami, v katerih so ga rotili, da bi smeli tisti od njih, ki še niso bili krščeni, sprejeti krst in da bi bili Slovani, kakor že nekoč, podložniki romanskega cesarstva. Blaženi in presvetli cesar jih je uslišal ter poslal mednje cesarskega emisarja in z njim duhovnike; krstil

⁵⁴ Dubrovnik.

⁵⁵ Okrnjen izvornik.

⁵⁶ Mihael III., Teofilov sin, vladal 842–867; v pisnih virih se pojavlja tudi kot »Mihael Pijanec«.

⁵⁷ Iz Amorija, najpomembnejšega mesta t. i. anatolske »teme« (vojaške upravne enote), je izhajala t. i. amorijska dinastija, katere ustanovitelj je bil Mihael II. (vladal 820–829), ded Mihaela III.

⁵⁸ Gr. *zoupánoi*.

je med zgoraj omenjenimi ljudstvi vse tiste, ki še niso prejeli krsta, potem pa jim je določil vojvode, ki so jih sami izvolili iz najbolj spoštovanih družin. Od tistega časa pa vse do danes prihajajo njihovi principi/vojvode le iz teh družin in iz nobene druge. Pagani, ki se v rimskem jeziku imenujejo Arentani, so na nedostopnih in prepadnih področjih ostali nekrščeni. Pagani namreč v slovanskem jeziku pomeni »nekrščeni«. Kasneje so tudi ti poslali k prav temu presvetlemu cesarju odposlanstvo s prošnjo, da bi tudi sami smeli biti krščeni in tudi njih je uslišal in jih krstil.

Kakor koli že, povedali smo, da je šlo v rimski državi zaradi lenobe in nesposobnosti vladajočih marsikaj narobe in da so prebivalci mest v Dalmaciji postali neodvisni, torej niso bili več podložni ne rimskemu cesarju ne komur koli drugemu. Nekaj časa zatem, med vladavino presvetlega in večno pomnega Bazileja, pa so s 36 ladjami prišli v Dalmacijo iz Afrike Saraceni Soldan, Saba in Kalfa ter opustošili Butovo⁵⁹ in Rosso ter spodnji del mesta Dekatera. Prišli so celo do Raguse in mesto oblegali petnajst mesecev. Ragusani so o svoji stiski sporočili presvetlemu in večno pomnemu cesarju Rimljanov in dodali: »Usmili se nas in ne dopusti, da bi nas zavojevali ti, ki zanikajo Kristusa.« Cesarja je ganila njihova prošnja in na pomoč jim je poslal patricija Niketa, drungarija ladjevja z nadimkom Oorifas, s stotimi ladjami. Ko so Saraceni izvedeli za prihod drungarija z ladjevjem, so prenehali z obleganjem Raguse in se umaknili; odpluli so do Lombardije in po obleganju zavzeli mesto Bari. Tedaj je Soldan tamkaj sezidal palačo in ostal štirideset let gospodar vse Lombardije tja do Rima. Cesar se je tedaj obrnil na frankovskega kralja Ludvika⁶⁰ in papeža v Rimu in ju pozval k zavezništvu z njegovo vojsko, ki jo je bil poslal. Kralj in papež sta se odzvala cesarjevemu pozivu in se pridružila njegovi vojski skupaj s Hrvati in Srbi, Zahlumi, Terbunioti, Kanaliti in Ragusani ter vsem moštvom mest v Dalmaciji (vsem tem je sodelovanje narekoval cesarski odlok); odpluli so v Lombardijo ter po obleganju zavzeli mesto Bari.

Omeniti moramo, da so Hrvate in ostale slovanske poglavarje v Lombardijo prepeljali Ragusani na svojih ladjah. Mesto Bari in njegovo zaledje ter ves vojni plen je zajel cesar Rimljanov, Soldan in ostali Saraceni pa so padli v roke Ludviku, kralju Frankov, ki je ujetnike odpeljal v Kapuo in Benevent.

Soldana ni še nihče videl, kako se smeje. Kralj je dejal: »Tistega, ki mi bo po resnici poročal o Soldanovem smehu ali mi ga pokazal, kako se smeje, bom bogato nagradil.« Po tistem ga je nekdo res videl med smehom in je o tem poročal kralju. Ta je poklical Soldana in ga vprašal, čemu se je smejal? Slednji je odvrnil: »Videl sem voz na kolesih, ki so se vrtela, in ob tem sem se zasmejal, kajti tudi

⁵⁹ Današnja Budva?

⁶⁰ Ludvik II.

jaz sem bil nekoč na vrhu in sem zdaj na dnu, pod vsemi, vendar me Bog lahko znova povzdigne.« Po tem ga je Ludvik povabil k svoji mizi in obedoval z njim. Plemiči iz Kapue in Beneventa so prihajali k Soldanu, ki je bil starejši in izkušen, ter ga spraševali o negi in zdravljenju živine in drugih zadevah. Toda Soldan je bil premeten in zviti in jim je odgovarjal: »Rad bi vam kaj povedal, a se bojim, da me boste razkrili pri kralju in bom ob življenje.« Njihove prisege so ga vseeno opogumile, da jim je dejal: »Kralj vas ima namen izgnati na véliko Frankovsko. Če ne verjamete, potrpite malo in bom potešil vašo radovednost.« Nato je stopil do Ludvika in dejal: »Plemiči tu so izprijeni in ti v tej deželi ne moreš vladati, če ne boš uničil mogočnikov, ki ti nasprotujejo. Vrzi v okove prvake tega mesta in jih pošlji v svojo deželo – in ostali ti bodo sledili, kakor želiš.« Ko je kralja prepričal, naj upošteva njegov nasvet, in je ta že ukazal izdelati železne okove za namene izгона, je Soldan šel k plemičem rekoč: »Mar še vedno ne vidite, da vas name-rava kralj izgnati in da bo izbrisan sleherni spomin na vas med ljudmi? Če se želite sami prepričati, pojdite in pogledjte, kaj izdelujejo kovači po kraljevem ukazu. Če jih ne boste našli sredi izdelovanja železnih okovov in verig, boste spoznali, da je bilo vse, kar sem vam povedal, laž. Če pa govorim resnico, mislite na svojo rešitev in izkažite dobroto tudi meni, ki sem vam svetoval v skrb za vašo dobrobit in varnost.« Plemiči so verjeli Soldanovim besedam; na lastne oči so se prepričali o okovih in verigah, zato so pričeli snovati zaroto proti kralju Ludviku. Kralj ni slutil ničesar in je šel na lov. Ko se je vrnil, so plemiči že zavzeli mesto in mu preprečili, da bi vstopil. Kralj se je, ko je videl, da so se plemiči dvignili proti njemu, vrnil v svojo deželo. Plemiči so Soldana vprašali: »Kaj naj storimo zate v zameno za skrb, ki si nam jo izkazal?« Prosil jih je, naj ga pustijo nazaj v njegovo deželo, kar so tudi storili, in naposled se je smel vrniti domov, v Afriko.

Toda Soldan ni pozabil svojih nekdanjih, škodoželjnih namenov; znova se je odpravil na vojno in prišel z armado nad Kapuo ter Benevent, da bi ju oblegal in zavzel. Tamkajšnji prebivalci so poslali h kralju Ludviku na Frankovsko odposlance s prošnjo, naj jim pride na pomoč proti Soldanu in Afričanom. Ludvik je izvedel vse o Soldanovem početju in o tem, kako je prepričal plemiče, da »vas želi kralj v okovih izgnati na Frankovsko«, zato je tokrat poslal odgovor: »Obžalujem svoje ravnanje v odnosih z vami, ko sem vas rešil pred vašimi sovražniki, vi pa ste mi dobroto povrnili s slabim – in kakor ste vi odgnali mene, tako se zdaj jaz veselim vaše stiske.« Po neuspehu pri kralju Ludviku so se obrnili na bizantinskega cesarja, da bi jim priskočil na pomoč in jih rešil pred nevarnostjo. Cesar jim je pomoč tudi obljubil, a ko se je glasnik vračal iz Konstantinopla in prenašal tistim, ki so ga bili poslali, ugodne vesti o cesarjevem zavezništvu, so ga nedaleč od mesta

ujele Soldanove enote. Soldan je bil namreč že prej izvedel za pot poslanca k cesarju s prošnjami za pomoč, zato je okreplil prizadevanja, da bi ga ujeli, kar se je naposled tudi zgodilo. Od ujetnika je izvedel vse o njegovi poslanski nalogi in da je na poti cesarjeva pomoč, ki ima dospeti v nekaj dneh. Soldan je glasniku dejal: »Če boš storil, kakor ti ukažem, se lahko nadejaš svobode in bogatih darov, v nasprotnem primeru pa boš končal življenje s kruto smrtjo.« Glasnik je obljubil, da bo izpolnil njegov ukaz in Soldan mu je naročil: »Moj ukaz je, da se postaviš blizu obzidja in pokličeš tiste, ki so te bili poslali na pot, ter jim poveš: 'Nalogo, ki sem se jo zavezal izpolniti, sem opravil – v vašem imenu sem stopil s prošnjami pred cesarja. A vedite, da je bila moja pot zaman; cesar je zavrnil vaše prošnje, zato se od njega ne nadejajte nobene pomoči.« Glasnika so, potem ko je obljubil, da bo rad izpolnil ta ukaz, odvedli v bližino mesta, kjer pa je zavrzel Soldanove besede; ne oziraje se na njegove grožnje ali obljube je z bogaboječnostjo v srcu pri sebi razmišljal: »Prav je, da edino jaz umrem in da z zvijačnimi besedami ne spravim tolikih duš v pogubo.« Zato je, ko je bil blizu obzidja, poklical odličnike in nagovoril vodilne v mestu: »Opravil sem svojo nalogo, moji gospodje, in zdaj vam sporočim besede cesarja Bizantincev; a še prej vas pri sinu božjem in rešitvi tega mesta in vaših duš prosim, da namesto mene nagradite moje otroke in mojo ženo, ki me čaka. Kakor boste namreč vi ravnali z njimi, tako bo tudi vas poplačal Bog, ki pravično nagrajuje in ki bo sodil tako žive kakor tudi mrtve.« Po teh besedah pa jih je bodril rekoč: »Mene čaka smrt iz Soldanovih rok in moje življenje se izteka. A vi obstanite in se ne vdajte obupu, vzdržite še malo, kajti čez nekaj dni ima priti pomoč, ki jo je poslal cesar Bizantincev.« Ko je to povedal, so se Soldanovi ljudje, ki so ga spremljali, ob nenadejanem sporočilu vrgli nanj in ga razmesarili z zobmi, pri tem pa kar tekmovali med seboj, kdo ga bo prvi pokončal. Soldan pa se je vseeno zbal cesarjeve armade, ki je bila na poti, in se je raje umaknil v svojo deželo. Odtlej so ostali prebivalci Kapue in Beneventa vse do današnjega dne pod bizantinsko oblastjo in bili vzorni podložniki zaradi velike dobrote, ki jim je bila izkazana.

LEON DIAKON

Leon Diakon (940–okoli 1000) se po eni strani uvršča v isto literarno tradicijo kot nadaljevalci Teofanovega dela, po drugi pa sodi med redke bizantinske zgodovinarje, ki so v 10. stoletju začeli znova oživljati »umetnost

helenističnega zgodovinopisja.⁶¹ Pri tem se ni naslanjal samo na klasične avtorje, temveč tudi na zgodovinopisce julijanske dobe, ki po mnenju avstrijskega bizantologa von Ivanke predstavljajo prvo renesanso antičnega zgodovinopisja. Med njimi je izstopal predvsem Agatij, ki je, podobno kot njegov predhodnik Prokopij, opisal še zadnja leta vladavine cesarja Justinijana. Carl Benedikt Hase je v svojem znamenitem delu *Bonski korpus bizantinskih zgodovinarjev* (*Bonner Corpus der Byzantinischen Geschichtsschreiber*) (Bonn 1828) še posebej opozoril na podobnost stilov pri Agatiju in Leonu Diakonu. Zdelo se mu je, da slednji kar preveč posnema stil svojega idola in zato mestoma nastopa kot kak šolar. Po drugi strani je tudi že Hase opazil njegovo sposobnost živega opisa ljudi in dogodkov, ki jim je bil večkrat priča tudi sam. Pri tem je gotovo mislil tudi na njegov opis grozljivega umora kralja Nikefora, ki je verjetno nastal, še preden se je truplo ohladilo. Med posebej uspele opise pa sodita njegova slikovita predstavitev velike ladijske parade tik pred vojno z Rusi in prikaz drže, obnašanja in oblačil v tej vojni premaganega kneza Svjatoslava. Kot del cesarskega spremstva v vojni proti Rusom je poleg omenjenega vojskovodje opisal tudi druge ruske veljake, nekaj let kasneje pa še celo vrsto akterjev in dogodke iz pohoda proti Bolgarom. Tako prve kot drugega se je udeležil v neposredni bližini cesarja, zato njegova poročila o zadnjih letih vladavine Johanesa Tzimiskesa in obdobja po njem, veljajo za najzanesljivejši vir za bizantinsko zgodovino na koncu 10. in na začetka 11. stoletja. Glede na to, da je bizantinska država v tem času povrnila nekaj svojega starega sijaja, njegovo delo s posebnim interesom prebirajo predvsem tisti, ki jih zanimajo razlogi za zadnji pravi ekonomski, politični in kulturni razcvet cesarstva. Sicer pa je Leon Diakon vseskozi veljal za treznega in pridnega interpreta svoje dobe, zaradi česar je njegovo nekoliko suhoparno pisanje ostajalo v senci interpretacije njegovega naslednika Mihaela Pselja, ki je svet okoli sebe opisoval veliko bolj neprizadeto in (skoraj) brez vsake cenzure. V primerjavi s Pselovim prenašanjem dvornih čenč je Leonovo trezno pisanje marsikoga kar malo dolgočasilo. Ne glede na to sodi Leon Diakon nedvoumno med deset najpomembnejših bizantinskih zgodovinarjev, brez težav pa se prebije tudi v maloštevilno skupino tistih, ki so na podlagi svojih uradniških, vojaških ali duhovniških funkcij, dogodke, ki jih opisujejo, sodoživljali ali celo soustvarjali.

⁶¹ E. von Ivanka, *Byzantinische Geschichtsschreiber*, Volume X, Graz – Wien – Kolen 1954, str. 7.

Za nas je dragocen predvsem zato, ker je s podobno treznostjo, s katero je opisoval preteklo dogajanje, razmišljal tudi o pomenu zgodovinarjevega dela oziroma ker je del teh razmišljanj tudi zapisal. Podobno kot vrsta avtorjev za njim je tudi on verjel, da nas opis preteklih dogodkov in akterjev lahko obvaruje slabega in škodljivega ravnanja. Zgodovino je namreč razumel in predstavljal kot eno najbolj koristnih stvari v človeškem življenju, saj nam s tem, ko »minulim stvarjem daje življenje in jim vrača mladostni sijaj«, pomaga, da se izognemo »strašnim in nenavadnim stvarjem«. Podobno kot nekateri drugi srednjeveški avtorji pa tudi Leon Diakon zgodovinarski pouk prihodnjih rodov nedvoumno poveže z zaupanjem v božjo previdnost, ki bi »ladjo našega življenja« že davno pripeljala v mirni oziroma »zadnji pristan«.

O. L.

Literatura: Mango 1980, Ivanka 1954.

ZGODOVINA⁶²

... ki se začne z dogodki po smrti cesarja Konstantina in obravnava obdobje do smrti cesarja Ioanesa, imenovanega Tzimiskes.⁶³

Med stvarmi, ki bi lahko človeku v življenju koristile, je prav gotovo ena najkoristnejših zgodovina – morda celo koristnejša kot druge. Poroča namreč o raznovrstnih dejanjih, ki so do nas prišla s tokom časa in razvojem dogodkov; dobro ali slabo ravnanje tistih, ki so bili v teh dogodkih udeleženi, nam narekuje, ali se bomo po njihovih dejanjih zgledovali in k njim stremeli, ali pa se jim bomo odrekli in jih zavračali. Tako se ne more zgoditi, da bi iz nevednosti prezrli kaj dobrega in koristnega ali da bi nehote zapadli k čemu slabemu in škodljivemu.

Da, res je zgodovina nekaj najbolj koristnega v človekovem življenju; minulim stvarjem daje življenje in jim vrača mladostni sijaj; ne pusti, da bi zdrsnile v brezno minljivosti, kjer bi jih prekrila pozaba. V mojem času se je zgodilo toliko strašnih, nenavadnih stvari; grozljive prikazni na nebu, neverjetni potresi, silna deževja, vojne, vojske, ki se valijo vsepovsod, izpraznila so se cela mesta, cele dežele. Vsiljuje se

⁶² Prevod in opombe G. Pobežin.

⁶³ Ioanes I. Tzimiskes je vladal 969–976, na prestolu je nasledil Nikefora II. Foka, ki je padel kot žrtev zarote (v kateri je med drugimi sodeloval tudi Tzimiskes). Tzimiskes se je izkazal kot spreten državnik (zlasti v odnosih z zahodnim cesarstvom je bil manj konflikten kot Nikefor) in briljanten vojskovodja; s svojimi osvajanjmi zlasti v Siriji in Palestini je utrdil položaj Bizanca v prednji Aziji.

misel, kako drugačno je zdaj to življenje, in zdi se, kakor da se bliža vnovični prihod našega božjega Odrešenika. Sklenil sem, da tako strah zbujujoče, tako osupljive stvari ne smejo ostati zamolčane, temveč morajo priti na svetlo, da bodo služile kot opozorilo prihodnjim rodovom – če bi namreč ne zaupali božji previdnosti, bi ladja našega življenja že davno obstala v zadnjem pristanu, bilo bi izpolnjeno in podoba tega sveta bi minila.⁶⁴ Zadal sem si nalogo, ki presega moje moči, a vendar upam, da ne bom zaostal za lastnimi pričakovanji, temveč da bom o tako velikih stvareh pisal primerno in da bom znal ustrezno prikazati njihov pomen.

To zgodovino bom skušal po svojih najboljših močeh obdelati po poglavjih. Jaz, pisec tega dela, sem Leon, Bazilejev sin; moja domovina je Kaloe, prečudovit kraj v Aziji, ob vznožju Tmolosa in izviru Kaistrosa, prelepe reke, ki na poti skozi Kelbianon⁶⁵ dospe do preslavnega mesta Efez in se v tamkajšnjem zalivu izliva v morje.⁶⁶

Zdaj pa se posvetimo zgodovinski pripovedi, pri čemer bomo še posebej pozorni in občutljivi na resnico, kajti ta pritiče zgodovini bolj kot kar koli drugega. Saj tudi modri ljudje pravijo, da govornišтво temelji na moči prepričevanja, pesništvo na domišljiji, zgodovina pa na resnici.

Kar zadeva dogodke, ki so se odvijali do obdobja cesarja Konstantina, Leontovega sina, ki so ga imenovali tudi Porfirogenet (in ob katerega rojstvu in smrti naj bi se na nebu prikazal komet, ki je oznanil njegovo rojstvo in smrt), menim, da jih lahko izpustim, saj so jih dovolj natančno prikazali že drugi.⁶⁷ Dogodke našega časa pa, ki sem jih bodisi videl na lastne oči (kajti oči so, kakor pravi Herodot,⁶⁸ zanesljivejšje od ušes) bodisi sem se o njih skrbno prepričal pri očitvidcih, bom izdal zapisu.

Ko je v mesecu novembru, med tretjo indikcijo, leta 6467⁶⁹ umrl že omenjeni cesar Konstantin in našel večni mir, je zavladal njegov sin Roman, ki se je bil ravno izvil iz otroške dobe in začel odraščati v moža. Bil je sposoben, lepega obraza in imenitne zunanosti, v družbi prijeten, vrl v vseh pogledih, dobrohoten in prijazen z vsemi podložniki. Nadvse je ljubil mladostniške igre in razvedrilo in je vsakogar, ki ga je spomnil na to, povabil v kraljevo palačo, česar sicer ni imel v navadi.

Temu cesarju je prišlo na misel, da bi s pomočjo vsemogočnega izkoreninil ošabno vladavino Arabcev na Kreti, ki so Rimljane sovražili s krvoločno strastjo

⁶⁴ Aluzija na misel v Pavlovem pismu Korintčanom (1 Kor. 7,31).

⁶⁵ Ravnina ob zgornjem toku Kaistra.

⁶⁶ Kaistros (gr. *Káýstros*) je današnja reka Küçük Menderes, Tmolos je današnji Bouz Dag.

⁶⁷ Zlasti Teofan v svoji kroniki (za obdobje do vladavine Bazileja I. oziroma do l. 867), potem sam Konstantin Porfirogenet z življenjepisom Bazileja I. idr.

⁶⁸ Herodot 1,8.

⁶⁹ Leto 6467 po stvarjenju sveta, tj. leta 959.

in ki so, ošabno samozavestni zaradi nedavnega poraza Rimljanov,⁷⁰ napadali obale rimskega cesarstva. Najprej pa bom spregovoril, kako je prišlo do tistega nesrečnega poraza. Cesar Konstantin, ki ni mogel več mirno trpeti objestnosti in roparskih napadov Krečanov, je zbral izurjeno in v bojih izkušeno vojsko ter večje število trier⁷¹ z metalci ognja in jih poslal nad Kreto, da bi v naskoku zavzeli otok. Toda zaradi strahopetnosti in nesposobnosti poveljnika je šlo vse po zlu; ta pomehkuženi obrezanec, ki se je povzpел vse do položaja cesarskega komornika⁷² (po rodu je bil iz Paflagonije, ime mu je bilo Konstantin, klicali pa so ga Gongil) in se je ponašal celo s častmi patricijskega reda, je omenjeno vojsko pripeljal v pogubo; razen peščice mož so barbari posekali vse do zadnjega.

KATAKALON KEKAVMEN

Ta uspešni general (okoli 1080) in, kot kaže, tudi skrben oče se je na stara leta odločil, da bo svojim otrokom prihranil marsikatero nevšečnost in skrbno popisal svoje izkušnje na bojnem polju, v cesarskih dvoranah in pri pogajanjih z »zvitimi provincialci«. Iz svojih izkušenj je namreč vedel, da na njegove sinove, ki jih je po tradiciji čakala uradniška služba, na njihovi profesionalni poti v prestolnici preži vrsta preprek in nevarnosti. Kot izkušen vojak in dvorjan jih je želel obvarovati večjih presenečenj, vmes pa se mu je zapisala cela vrsta napotkov prihodnjim vojskovodjem, ki si s klasičnimi učbeniki niso mogli kaj prida pomagati niti v spopadih s slovanskimi konjeniki z vzhoda niti z zagnanimi Arabci z juga. Tu in tam se je kot premišljen starec obrnil tudi na cesarja in tako svojo pripoved zaokrožil v neverjetno izčrpno informacijo o vsakdanjem življenju v vojski, na dvoru in v provinci. Na stara leta se je Kekavmen umaknil na podeželje in se posvetil svojemu posestvu. Ker je bil bolj vojak kot mislec, v njegovem pisanju ni veliko togosti izumetničenega, predvsem pa strogo kodiranega stila profesionalnih kronistov, zato pa več jasnih in preprostih

⁷⁰ Ki ga Leon opisuje v naslednjih vrsticah.

⁷¹ Ladje, opremljene s posebnimi pripravami (sifoni, gr. *síphones*) za izstreljevanje grškega ognja.

⁷² Gr. *thalamépólos*; Gongilov položaj ni povsem jasen – najverjetneje je bil cesarjev komornik (gr. *parakoimómenos*), ki je imel v tem primeru izjemoma tudi vojaški čin; komornik, najpogosteje je bil tudi evnuh, je najbrž opravljal tudi funkcijo nekakšnega adjutanta, vendar navadno ni bil vojaška oseba, čeprav tudi to ni bilo povsem izključeno.

misli, ki nam povedo veliko o tem, kako je običajni prebivalec cesarstva doživljal svet okoli sebe.

To je še toliko bolj dragoceno, če vemo, da profesionalni filozofi, literati, kronisti ali zgodovinarji o vsakdanjem življenju praviloma niso pisali. Njihova pripoved se je osredotočala predvsem na dogajanje na dvoru in v prestolnici. Junaki njihovih zgodb so cesarji in cesarice, svetniki, cerkveni dostojanstveniki in vojskovodje. Bizantinska provinca v njihovih opisih cesarstva skoraj ne obstaja. Podobno kot v njih ni mogoče najti skoraj ničesar o vsakdanjem življenju podanikov. Razen ko nastopajo kot davkoplačevalci. V tem primeru so njihova poročila še kako izčrpna in, kot smo videli pri Teofanu, je davčni cikel petnajstih let narekoval dinamiko življenja celotnega cesarstva.

Podoba, ki nam jo ponuja Kekavmen, je povsem drugačna. V njegovih opisih se na eni strani srečamo z ostarelim uradnikom, vojskovodjo, celo s cesarskim kandidatom, ki ne samo, da zna naslikati vse to, kar je večina ostalih izpustila, temveč z nekaterimi najbolj perečimi problemi province sooči tudi cesarja. Po drugi strani pa v njegovem delu srečamo nižje uradnike in upravitelje posameznih pokrajin ter spoznamo anonimne vojake in oficirje. Poleg tega v njegovih zgodbah nastopajo tudi navade ljudstev, ki so v 11. stoletju ogrožala cesarstvo. In končno, srečamo se s človekom, ki je kljub razočaranju nad nekaterimi nesposobnimi vladarji še vedno predan ideji cesarstva, po drugi strani pa suveren do te mere, da si lahko privoščiti tudi kritične pripombe na račun dvora.

Njegov jezik je preprost in razumljiv, opisi strnjeni in zanimivi. Predvsem pa se v njem skriva skrb za potomce oziroma ambicija, da jih obvaruje pred tem, kar je doživel sam, ko se je podal na usojeno uradniško pot. Po drugi strani iz opisanega spoznamo, da je bilo življenje naklonjeno njegovim sposobnostim, saj je svojo življenjsko pot sklenil kot upokojeni general in bivši komandant Antiohije. Povrhu vsega se je lahko s ponosom spominjal dneva, ko so mu kot najstarejšemu generalu kasnejšega cesarja Izaka, v času vojaškega puča proti nespametni politiki dvora, ponudili cesarsko krono. Toda njegove pripovedi ne vodi ponos na to, kar je v življenju dosegel, niti zagrenjenost umaknjene veličine. Prej nasprotno, ob skrbi za dobro sinov ga žene skrb za usodo cesarstva, saj mu niti osebni značaj niti razmere v državi ne morejo ponuditi mirnega spanja. Po naravi je bil namreč precej nezaupljiv. Verjel ni v nič in nikomur, še najmanj ženskam ali zdravnikom. Zaupal ni niti cesarju, niti najboljšemu prijatelju, niti najzvestejšemu služabniku. Kot pravega Bizantinca

ga je prevevalo še posebno nezaupanje v srečo, vendar zaradi tega ni bil ljudomrznež ali zagrenjenec. Bil je samo zelo previden in nezaupljiv do vseh, razen do boga, pa še ta ni bil takšen, kot si ga je v njegovem času slikala večina njegovih sodobnikov. Kekavmenov bog je bil bog, ki se ni kaj dosti brigal za svet, ki ga je ustvaril, temveč nekdo, ki je človeka opremil z vrsto sposobnosti, s katerimi si je lahko sam pomagal. Na prvem mestu razum, s katerim je lahko premagoval močnejše in neumnejše. Glede na to ne preseneča, da je v svojem *Strategikonu* stavil na pametnejše in previdnejše in ne na močnejše komandante bataljonov. Razum se mu je v vseh situacijah zdel najboljše orožje in orodje, ki ga je človek lahko dobil od boga. In ne nazadnje, bog, v katerega se mu je zdelo vredno verjeti, je bil v prvi vrsti njegov intimni sogovornik.

Podobno kot razum je Kekavmen častil poštenost. Prepričan je bil, da morata srce in roka ostati čista, še posebej, če pripadata vladarju. Cesar oziroma cesarica bi po njegovem mnenju morala poznati predvsem dolžnosti in glede na to morala biti sposobna brzdati apetite dvorjanov, ne pa skrbeti za pretirani blišč dvora. Bil je prepričan, da cesar poseduje ogromno informacij in pozna veliko ljudi, vendar so mu izkušnje govorile, da o nekaterih stvareh ne izve nič. Nihče, niti cesar, ni popoln, po drugi strani pa ima prav on največ dolžnosti do cesarstva oziroma je prav on prvi varuh pravičnosti.

Po mnenju Hansa Georga Becka je bil prav ta suvereni nagovor vladarja eden tistih dokazov, ki so strokovnjake 19. in 20. stoletja⁷³ prepričali, da je on avtor *Strategikona*, ki je sestavni del spisa, ki v izvirniku nosi naslov *Logos nuthetikos* in predstavlja opozorilni nagovor cesarju. Da bi avtorstvo teh dveh spisov dokončno potrdili so poskušali vse, od analize stila do poglobljenih študij avtorjevih političnih nazorov. Nenazadnje pa se je Kekavmen izdal tudi z že omenjenim poznavanjem življenja v provincah. Kot nekdo, ki je svojo kariero začel v rojstni provinci Armenikon in se proslavil kot uspešni branilec mesta Messine čisto na drugem koncu države, je še pred prihodom v prestolnico spoznal vse večje težave, ki so pestile cesarstvo. V prestolnici ga srečamo v času, ko je cesarica Zoe namesto svojega sina na prestol posadila Mihaela V., človeka, ki se je v rekordnem času uspel zameriti dvornemu plemstvu in zato prestol kmalu tudi izgubil. Po tej epizodi se je Kekavmen znova znašel v provinci, tokrat južno od izliva Donave, kjer je poskušal organizirati obrambo pred vdori

⁷³ Tukaj mislimo predvsem na Bucklerja, Banescuja in Gyonija.

iz severovzhoda. V rodno Armenijo ga je znova pripeljala šele naloga, ki mu jo je zaupal cesar Konstantin IX. Monomah. Po seriji porazov lokalnih knezov naj bi tudi na tem koncu države skušal vzpostaviti red. Podobno kot dve leti kasneje, ko se je znova znašel ob Donavi, kjer so mejne province ogrožali Seldžuki.

Približno v tem času mu je sreča za trenutek obrnila hrbet. V spopadih s Pečenegi je bil huje ranjen in zajet. Iz ujetništva je prišel šele po sklenitvi miru, vendar ga kmalu za tem (1056) najdemo v Antiohiji, kjer se je priključil upornikom Izaka Komnene. Po uspešnem puču so mu kot najstarejšemu poveljniku ponudili cesarsko krono, vendar jo je brez pomisleka prepustil vodji upora. Vpliven, izkušen in suveren je nato preživel vsaj še tri cesarje, četrtemu, Alekseju Komnenu, pa posvetil že omenjeno delo *Logos nuthetikos*. V poglavjih, kjer vladarju pripoveduje o problemih obrambe provinc, se ta nagovor v veliki meri pokriva z njegovimi razmišljanji v *Strategikonu*, zaradi česar lahko tudi to delo uvrstimo v nabor obsežne vojaške literature tistega časa. Država, ki je v 7. stoletju le za las ušla popolnemu uničenju, tudi v obdobjih miru in razcveta ni smela zanemariti obrambe svojih meja. Ker k obrambi sodi tudi razmislek o obrambni in drugih strategijah, priročnikov o umetnosti vojskovanja tudi v času Kekavmena ni manjkalo. Vojaški poveljniki so pisali o vsem: premikih na bojnem polju, o vrstah orožja, vojaških napravah in načinih vojskovanja sovražnih vojska. Avtorji so se pogosto sklicevali en na drugega zato so nekatera dela med seboj tudi vsebinsko povezana. Gledano s te plati *Strategikon* ni tipični vojaški priročnik, temveč ga mnogo lažje uvrstimo v okvir spominske literature. Avtor namreč piše o vsem. Vojaški spomini se prepletajo z anekdotami, kritične komentarje na račun bizantinske aristokracije pa dopolnjuje obširna razlaga razlogov za prestop na stran antiohijskih upornikov. Vmes najdemo tudi celo vrsto opisov značilnosti posameznih provinc, zaradi česar velja Kekavmenovo delo za neizčrpen vir za »razumevanje živega Bizanca«. ⁷⁴

Podobno je tudi z njegovim delom *Logos neuthetikos*, ki v osnovi sicer sledi tradiciji spisov, ki so cesarje opozarjali na posledice njihovega ravnanja, po drugi strani pa Kekavmenov nagovor cesarja izdaja resnično skrb za usodo države. Cesar ga je po njegovem mnenju najbolj lomil pri davkih, proračunu za vojsko, zmanjšanju pomorske flote in zanemarjanju

⁷⁴ H.-G. Beck, »Vademecum des Byzantinischen Aristokraten«, v: *Die sogennante Strategikon des Kekaumenos*, Graz 1956, Band V, str. 17.

provinc. Tudi za to pripoved je značilna velika avtonomnost govorca, zaradi česar iz nje izvemo tudi veliko o avtorju samem. Tudi to je Kekavmenova posebnost. Ob Pselu tudi on brez zadržkov spregovori o sebi in brez strahu zagovarja svoja stališča, zaradi česar obe njegovii deli predstavljata neprecenljiv vir za preučevanje bizantinske idejne zgodovine 11. stoletja.

O. L.

Literatura: Mango 1980, Beck 1956.

STRATEGIKON⁷⁵

Bogati in močni morajo pomagati revnim in nemočnim

Najboljšega [...] in še koga drugega je obtožil hudobnež. Po krivici [...] ga je doletela huda kazen. Če ti to pride na uho, ne ostani tiho, temveč se postavi zanj, ponudi mu roko opore in kar se da naglo odpravi zlo, tako da najprej prosiš sodnika in nato tožnika. In če se z njimi večkrat soočiš in vidiš, da so neozdravljivo bolni in jih prošnje ne ganejo, povej naglas, če imaš možnost, obtoži jih vpričo vseh. Vem, da te bodo nekateri neuki in nepoučeni obsojali, nesramno te bodo zasmehovali in te imeli za vsiljivca, češ: »Kaj ti mar krivice, ki se je zgodila njemu, ko tebi nismo storili nič žalega?« Toda ne opusti tega dobrega in pobožnega dejanja in ne dovoli, da bi zaradi takšnega zasramovanja in posmehovanja mučili po krivici obsojenega. Kajti dobro vem, da bo tudi njih same sram, ko bodo videli, da si z vsem srcem prizadevaš za pravico in preganjaš zlo. In če ti grozijo, se ne ustraši, temveč se zanašaj, da ti bo Bog pomagal in ti poplačal za tvoj srčni trud in ga hitreje sprejel, le tvoje prizadevanje naj bo vzvišeno nad napuhom in nečimrnostjo in tuj naj mu bo pohlep. In nikar ne misli, da se ti ni treba vznemirjati, siliti v težave in posegati v tuje zadeve, češ da ti je Bog dal sposobnost, da si zagovornik drugega in se zanj potru-diš na ta način. Nikar ne zavrzi daru, ki ti ga je dala božja desnica, naj ta ne postane nekoristen in nedejaven. Bogataš, o katerega omiki in bogastvu nam jasno priča evangelist, ni namreč Lazarju nič škodoval, le pomagal mu ni, čeprav bi mu bil lahko pomagal. In Pilatovi obsodbi ni botrovalo nič drugega kot to, da bi bil Gospoda lahko oprostil, a tega ni storil. To je dokazal tudi sam, s tem da je Kristusu rekel: »Lahko te oprostim«, Judom pa: »Na tem človeku ne najdem nobene krivde.« Zato je od Gospoda slišal: »Nobene moči ne bi imel nad mano, če ti ne bi bilo dano od zgoraj. Vendar ima tisti, ki me je izročil, večji greh.« In tako je bil zanj Judež prvi v zlu, Pilat pa drugi. Zakaj je Pilata doletela težka obsodba? Zato ker bi Kristusa lahko oprostil, a tega ni storil, čeprav se je tudi to dogajalo po božjem načrtu. Pazi, da tudi tebe ne bo doletelo isto, in če moreš, pomagaj!

⁷⁵ Prevod in opombe J. Kavčič.

Dobrota provincialnega sodnika in zavist pisarja

Bodi pošten do vseh in ne zgreši pravega cilja. »Ne hvali moža zaradi njegove lepote in ne preziraj človeka zaradi njegovega videza!« pravi Sirah. Eni, ki se zdijo velikopotezni, so povsem nekoristni, ko ponujajo samo besede in ne dejanj. Vendar je treba zaupati ne njihovim besedam, temveč dejanjem. Če pa si pisar, glej, da ne bo tvoj gospodar oškodovan zaradi tvoje izbirčnosti, temveč se raje trudi, da bo zaradi tvoje dejavnosti in prizadevnosti požel hvalo. Zaposlil te je namreč zato, da bi mu bil v čast in pomoč, in ne zato, da bi mu delal škodo in sramoto.

Dolžnost izobraženih

Če si učitelj ali filozof, se trudi, da boš svoje znanje izkazal tako s svojo pojavo kot z besedami, z obnašanjem in dejanji samimi, in pokaži, da šolanje ni šlo v nič. Bodi tudi gospodaren in dejaven med ljudmi. Ko pravim »dejaven med ljudmi«, ne mislim dejavnosti komedijantov ali kvartopircev, temveč to, da bodi sposoben vse ljudi poučiti o tem, kaj je dobro ravnanje in kako se rešiti zla, da te bodo ljubili in spoštovali ne le tisti, ki te vidijo, temveč tudi tisti, ki slišijo tvojo odličnost in modrost. In trudi se, da bi svoje znanje vsem pokazal skozi dejanja.

Humanost in usmiljenje

Če te kdo prosi milosti, mu ustredi z veseljem in brez odlašanja. Če je tvoj prijatelj, se Bogu zahvali, ker so zanj poskrbele tvoje roke. In če je tvoj sovražnik zato, ker je prosil tebe in dobil od tebe. Če je neznanec, ga imej za Kristusa, in se mu zahvali. Če te kdo prosi, da bi mu posodil, mu daj, kolikor moreš, če hoče denar zato, da bi osvobodil ujetnike ali zaradi kake druge neobhodne in razumne potrebe, in če ti ne bo vrnil on sam, ti bo Bog povrnil dvakratno; samo ne posojaj zaradi obresti, iz pohlepa ali hudičeve ljubezni. Toda če nekdo denar potrebuje zato, da bi sprejel javno delo ali za nakup bodisi služabnikov, bodisi premoženja, bodisi česa drugega ali če denar potrebuje za posle, mu ne posodi, kajti izgubil boš denar, prijatelja pa si boš napravil za sovražnika. Poleg tega se pazi tudi tistih, ki si od tebe sposojajo s hudobnimi nameni. Marsikdo je namreč na tak način že zapravljal svoj kruh. Poslušaj, kako. Človek, ki si od tebe skuša izposoditi na tak način, te ne bo kar naravnost prosil za posojilo, temveč ti bo pošiljal nekakšna živila, morda zajce, prepelice ali ribe ali kake podobne poslastice. Nato bo to isto ponovil še v drugo in v tretje, kasneje pa te bo povabil k sebi domov, kot da bi bil tvoj prijatelj, in to ne le enkrat. Pokazal ti bo obilo zlata, ki si ga je izposodil od nekoga drugega, in ti rekel: To zlato sem bil pripravljen vložiti v ta in ta posel, toda nočejo takšnega vložka, temveč takšnega in takšnega (se pravi to, kar ve, da imaš

ti). »Vem, da imaš,« bo rekel, »in če si moj prijatelj, mi daj, da ne bom ob posel, ker bom veliko zaslužil, in jutri ali ob koncu tedna boš dobil nazaj svoj delež in še dragocena darila zraven.« Če ne bo rekel tega, bo rekel kaj drugega, na primer: »Novce, ki jih vidiš, imam v rokah.« In nato: »Toda izgubil sem ključ skrinje.« In še kasneje: »Včeraj je prišel nek prijatelj in dal sem toliko in toliko denarja, sedaj pa ga sam potrebujem, daj mi; z mano ne boš imel izgube.« Ko bo to rekel, te bo še zavedel ali celo zaslepil, in z veseljem mu boš posodil, ko se boš spomnil še vseh jedi, ki ti jih je poslal, in razkošnih gostij, in ker si boš vse to obetal tudi v prihodnje. On pa ti bo pobral denar in ga imel za svojega in si rekel: »Hvaljeni zajci in vse ostalo, kar sem mu poslal, hvaljene pojedine, ki so mi prinesle toliko zlata.« Ne bo dolgo, ko se bo od tebe začel oddaljevati. Spomnil ga boš, naj ti vrne, in ti bo navajal izgovore. Nato se bo skušal pred tabo skriti. Bedel boš na njegovem pragu, pa ti ne bo nič odgovoril, in odšel boš čisto pobit. Če pa ga boš presenetil z nenadnim obiskom in se boš hotel z njim pogovoriti, ti bo navrgel kaj tretjega, češ da je na nekoga jezen ali da je žalosten. In če mu boš kaj rekel v jezi, ti bo odvrnil: »Te ni sram, da me nadleguješ zaradi onih cenenih in ničvrednih novcev? Verjemi mi, če bi vedel, da si tak, jih od tebe ne bi nikoli vzel. Poleg tega,« bo dodal, »pa posla nisem sklenil.« In ko bo dodal še druge izgovore, boš odšel praznih rok. Še tole bo povedal: »Verjemi mi, vse jedi, ki sem ti jih poslal, in pojedine, s katerimi sem te gostil, ter dišave, s katerimi si se mazal in jih prižigal, vse to je bilo zelo dragoceno. Zakaj bi me bilo pred tabo sram?« In še to bo dodal h glavnici. Hotel boš dobiti vsaj polovico, a ti je ne bo dal, temveč te bo grajal in te kar najgrše zmerjal. Kaj bi sploh govoril na dolgo in široko? Tvoj najhujši sovražnik bo, ki bo vate bruhal žgoče plamene. Na tak način te torej skušajo izposojevalci, medtem ko drugi izkoriščajo prijateljske in sorodstvene vezi, se dogovarjajo za ženine in neveste, ti obljublajo več, kot premorejo, in te na vsak način poskušajo oropati. Pazi se jih torej. Dva človeka sovražim, skopuha in razsipneža, razsipneža zato, ker nič nima in je reven, a troši preko svojih zmožnosti, skopuha pa zato, ker ima še preveč. Oboje preziram. Če ti je Bog dal, ne bodi skopuh, temveč imetje zmerno deli z drugimi, ne sicer s komedijanti, obrekovalci in prilizovalci, temveč z resnimi ljudmi, prijatelji in tistimi, ki trpijo pomanjkanje. In če hočeš dati miloščino, jo daj vsak trenutek dneva, zvečer, zjutraj in opoldne. Če pa hočeš kaj podariti, ne daruj po večerji. Kajti mislili bodo, da si daroval pijan. Raje daj zjutraj. Tvoje usmiljenje naj ne pozna meja, daruj vedno, ko ti to pride na pamet. Kajti, če se boš obotavljal, te bo ustavil hudič.

V drugo se ne poročaj

Kdor je pokopal ženo, je z njo izgubil polovico svojega življenja ali še več, če je bila dobra. Če bo pameten, bo dobro zapisan pri Bogu in pri ljudeh. Sam bo namreč živel brez skrbi in po pameti, dobro bo vzgajal otroke, njegovim otrokom se bo godilo, kot da bi jih po rokah nosili, in mir bo vladal v njegovi hiši. Če pa ga bo preganjal bič pregrehe, se bo zdelo, da je moder, ko bo pretakal solze vsakič, ko bo stopil v hišo in iz nje izstopil, kot da bi se spominjal gospodarice in tožil nad propadanjem doma in zanemarjenostjo otrok, v hiši pa bo gostil ženske, ki so večše dvorjenja in jih ljudje imenujejo »posrednice«, takšne bo gostil in nesrečnež bo častil ničvrednice. Ko jim bo dal, kar bi rade, jih bo pošiljal okrog in jim dajal mamljive obljube, če mu priskrbijo dobro ženo. One pa mu bodo obljubljale najboljšo, pri čemer bodo od te ženske že vnaprej plačane. Šle bodo k njej in ji povedale: »Našle smo ti takšnega, kot si ga hotela, uživaj v njegovem premoženju.« Nato se vrnejo k nesrečnežu, nje pa kar ne morejo prehvaliti. In potem ko mu zapeljejo ušesa, ko se dan za dnem dobrikajo obema in zapravljajo imetje obeh, ga prepričajo. Ljudje namreč, ki jih preganja bič pregrehe, zaradi govoric vedno zabredejo. Nato jo on vzame za ženo, otroci pa so zanemarjani. Toda ona se je že začela ozirati za drugimi, da bi si ga podredila, drugega za drugim začara, pogubi in pokonča. Če pa ženska spada v boljšo vrsto, se tedaj, ko leže v posteljo, spomni na svojega prvega moža in glasno stoka, on pa se verjetno spomni na svojo prvo nevesto in zajoče in v postelji je žalost. In kaj hujšega bi se moglo zgoditi, kot če imata oba otroke? Prepir in vojna od jutra do večera, nepomirljivo sovraštvo in vsakodnevnne težave. In njih, ki jih je oče nekoč goreče ljubil in je bil ob pogledu nanje vesel, ima sedaj za svoje sovražnike, zato ker mu je zavladata žena. Pravi jim: »Ne morem trpeti tega, da se zaradi vas prepiram.« Še veliko več bi ti lahko povedal o tej stvari, vendar bodi dovolj, če le nisi namenoma gluh. Samo to ti povem: »Srečen je, kdor spoštuje ta nauk!«

ANA KOMNENA

Ana Komnena (1083–1148), ki velja za prvo žensko zgodovinsko pisateljico, pooseblja zgodovinopisno dejavnost obdobja Komnenov (1081–1204). Med zgodovinopisci te dobe zavzema najvidnejše mesto, čeprav je za poznavanje tega obdobja vsaj enakega pomena tudi delo Niketa Honiata.⁷⁶

⁷⁶ Za obdobje Komnenov je poleg dela Ane Komnene posebnega pomena tudi delo Ioanesa Kinama, ki je napisal zgodovino za obdobje med leti 1118–1176, še

Ana je bila hči bizantinskega cesarja Aleksija I. Komnena (1048–1118), ki je vladal dobra tri desetletja na prehodu iz 11. v 12. stoletje. Njegovo vladavino so odločilno zaznamovale pomembne zunanjepolitične spremembe, ki so Aleksija silile v radikalne ukrepe; ti ukrepi se morda res zdijo kratkovidni in ozki,⁷⁷ vendar verjetno tudi drži, da je Aleksij v danih okoliščinah ravnal, kolikor je mogel spretno in v interesu bizantinske države. Cesarstvo je namreč »našel« v razsulu, katerega vzroki so bili tako zunanjepolitični kot tudi notranjepolitični; s prevzemom oblasti je Aleksij zaključil problematično obdobje, ki se je začelo že po smrti cesarja Bazileja II.⁷⁸ leta 1025. V desetletjih po Bazilejevi smrti se je namreč socialna struktura v cesarstvu začela polagoma spreminjati; opešana vojaška aristokracija je sčasoma izgubila svojo vodilno vlogo v družbi in jo je bila prisiljena prepustiti civilni aristokraciji. Zmanjšana vloga vojaške pokrajinske aristokracije je ne nazadnje sprožila tudi širše demografske spremembe; vse več prebivalstva se je s podeželja selilo v mesta, ob močnejšem urbanem sloju pa se je okrepil tudi sloj trgovcev, ki so mu nekateri cesarji, med drugim zlasti Konstantin IX.,⁷⁹ Isak I. Komnen⁸⁰ in Nikefor III. Botaneiates⁸¹ pripisovali vse pomembnejšo vlogo in se nanj tudi opirali kot na svojega zaveznika; cesar Konstantin X.⁸² je z odlokom celo izbrisal vse razlike med dotedanja aristokracijo in navadnim civilnim slojem. Poleg nekaterih pozitivnih posledic, npr. kulturnega razcveta, pa je to pomenilo tudi občuten upad bizantinske vojaške moči, kar je bilo ne nazadnje usodnega pomena zlasti v vojaških spopadih Bizanca s Seldžuki in balkanskimi ljudstvi; tem se Bizanc z dragimi najemniškimi četami namesto lastnim vojaški slojem, ki

zlasti pa njegovega sodobnika Niketa Honiata (1140–ok. 1220), ki je v svojem delu zaobjel obdobje med leti 1118–1206; oba avtorja sta torej svoj zgodovinski prikaz začela s smrtjo Aleksija I., vendar sta obdobje njegovega naslednika Ioanesa II. prikazala zgolj bežno. Kinamovo delo, ki ga odlikuje velika jasnost in sežetost izražanja, je žal manj znano (tudi zaradi skromne rokopisne tradicije), Niketovo delo pa je bilo tudi zaradi živahne in slikovite pripovedi že zelo zgodaj med najbolj priljubljenimi in ga poleg Psela uvršča med najboljše bizantinske srednjeveške zgodovinopisce. Zgodovinar je bil tudi Anin mož Nikefor Brienij, katerega delo pa po kakovosti ni doseglo Anine *Aleksijade*.

⁷⁷ Mango 1998, 58.

⁷⁸ Vladal v letih 976–1025.

⁷⁹ Konstantin IX. Monomah, vladal v letih 1042–1055.

⁸⁰ Vladal v letih 1057–1059.

⁸¹ Vladal v letih 1078–1081.

⁸² Vladal v letih 1059–1067.

je bil za svoje zasluge nagrajen s posestvi, ni mogel upreti. Bizanc je izgubil vso oblast nad Malo Azijo, večino svojih posesti v Italiji in malodane ves vpliv na Balkanu. Poleg vsega tega je moral Aleksij resno računati tudi z vse močnejšo prisotnostjo Normanov.

Aleksij je bil torej ob svojem prihodu na oblast takoj prisiljen braniti sam obstoj cesarstva in pri tem sklepati različna zavezništva. Njegovi ukrepi so res lahko prinesli le začasne uspehe in tudi različna zavezništva so za cesarstvo pomenila različne posledice; zlasti gospodarski stiki z Benetkami so bili za Bizanc usodni, pri čemer je bila Aleksijeva vloga morda najbolj sporna.⁸³ Kljub temu pa je Aleksij rešil cesarstvo, ki je bilo na robu propada, in začrtal njegov razvoj v obdobju pod dinastijo Komnenov.

Zlasti v tej luči je Aleksija, svojega očeta, videla tudi Ana Komnena. Princesa, ki je bila seveda deležna izvrstne izobrazbe, je imela sprva tudi vladarske ambicije, vendar je rojstvo njenega brata pomenilo konec upov, da bi lahko na prestolu nasledila svojega očeta. Na pobudo matere Irene je Ana po očetovi smrti leta 1118 celo sodelovala v zaroti, s katero bi svojemu možu Nikeforu Brienijskemu zagotovila krono. Njeni poskusi, da bi z možem prevzela oblast, so se izjalovili, zato se je umaknila iz dvornega življenja, kasneje pa vstopila tudi v samostan in se posvetila svojemu življenjskemu delu, *Aleksijadi*.

Aleksijada je delo v 15 knjigah, ki opisuje obdobje od leta 1069 do konca Aleksijeve vladavine leta 1118; časovno je Ana svojo zgodovino navezala na (nedokončano) delo svojega moža Nikefora,⁸⁴ katerega pripoved je sicer segla do leta 1079, torej do začetka vladavine Nikefora III. Botaeiata, vendar je bilo nepopolno.

Anino delo je izjemno bogat pregled različnih podatkov, do katerih je imela izobrazena princesa z živim zanimanjem za državniške posle neomejen dostop; poleg informacij, ki jih je bila deležna v neposredni bližini svojega očeta, je Ana spretno uporabljala tudi druge vire, med drugim npr. diplomatsko korespondenco, vojaška poročila, cesarske arhive itd. *Aleksijada* podrobno in barvito opisuje Aleksijev pohod na oblast, ponovno krepitev bizantinskega cesarstva, prvo križarsko vojno,⁸⁵ odnose

⁸³ Mango 1998, 58–59.

⁸⁴ Nikefor je sestavil kratko in precej sumarno zgodovino Komnenov, ki jo je pričel s popisom vladavine Isaka I. Komnena (vladal v letih 1057–1059), podrobneje pa se je posvetil šele obdobju od začetka vladavine Romana IV. Diogena (vladal v letih 1068–1071).

⁸⁵ V letih 1096–1099.

Bizanca z Benetkami in vojne z Normani, vojne s Pečenegi⁸⁶ ter začetke spopadov s Srbi v Raški.⁸⁷

Informacije, ki jih Ana posreduje o teh dogodkih, so, kot že rečeno, temeljite in počivajo na realnih, kakovostnih virih; za vojno z Normani, ki jih je med leti 1081–1085 proti Bizancu vodil Robert Guiscard,⁸⁸ je Ana po vsem sodeč uporabila izjemno natančne vire, med njimi tudi latinske. Po drugi strani pa smemo njenemu delu tudi marsikaj očitati; vtis resnega zgodovinskega dela, ki ga ustvarja odgovoren odnos do virov, kviri nagnjenost zgodovinarke k pretirano lahkotni pripovedi, s katero je vse prerada opisovala tudi dvorni blišč in spletke, na kar bi bralec v delu njenih vzornikov, med njimi Tukidida in Polibija, le težka naletel. Delo je mestoma tudi kronološko nedosledno. Ena največjih pomanjkljivosti je morda pretirano panegiričen ton njenega dela, za kar bi morda lahko našli še največ razumevanja upošteva, da je Ana aktivno spremljala razvoj in rekonstrukcijo bizantinskega cesarstva pod Aleksijevo vladavino, ki jo je lahko v tem oziru imela upravičeno za uspešno, nekoliko pa so ji ušli nekateri pomembni vidiki – finančni, politični in vojaški – tega uspešnega razvoja, ki bi njenemu delu dali še večjo težo. Nekaterih stvari Ana seveda ni mogla predvidevati; Aleksijeva politika do Benetk, denimo, je Bizanc zlasti v gospodarskem smislu dolgoročno pahnila v zelo neugoden položaj. Zlasti paktiranje z Benečani v vojni proti Normanom je Bizanc drago plačal; poleg neposrednih dajatev je bizantinskemu cesarstvu škodila predvsem prisotnost beneških trgovcev, ki so smeli neomejeno trgovati, ne da bi plačali kakršno koli carino, medtem ko so bizantinski trgovci životarili. Do križarskih vojn in zahodnjakov na splošno je imela Ana odklonilen odnos, in to ne brez razloga; medtem ko je njeno nezmotljivo slabo mnenje o samih križarskih vojnah precej ozko (konec koncev se je papež Urban II. odzval tudi na Aleksijeve prošnje, naj mu zahod priskoči na pomoč proti

⁸⁶ Po Sulejmanovi smrti leta 1085.

⁸⁷ Aleksij se je bil prisiljen proti Srbom v Raški bojevati kar trikrat: v letih 1091, 1093 in 1094, vendar se je moral nazadnje zaradi težav z nekdanjimi zavezniki Kumani (v vojni proti Pečenegom) zadovoljiti z delnim mirom in navidezno podreditvijo Srbov.

⁸⁸ Robert Guiscard (1015–1085) je na Ano očitno naredil močan vtis, saj med drugim opisuje tudi njegovo zunanost; Robert je med leti 1081–1082 in leta 1084 vodil zelo uspešno kampanjo Normanov proti Bizancu; leta 1081 je odločilno porazil Aleksijevo vojsko pri Dirahiju (Drač), leta 1084 pa osvojil Krf in Kefalonijo, vendar je sredi leta 1085 podlegel boleznim.

Turkom), pa je imela o zahodnjakih upravičeno slabo mnenje. Poleg tega, da jih je v bizantinsko-normanskih vojnah dojemala kot osvajalce, so se Franki in Normani, ki so v Bizanc prihajali na svoji poti proti Sveti deželi, vse pre pogosto obnašali kot plenilci in roparji namesto kot osvoboditelji. Izobraženi in omikani princesi, ki je živel v enem redkih centrov omike tedanjega sveta, so se križarski vitezi, naj so bili še tako plemenitega rodu, zdeli vsaj primitivni.

Ana je *Aleksijado* dokončala le malo pred svojo smrtjo leta 1148; v delu se je trudila za lep in prečiščen jezik, se zgledevala po velikih zgodovinopiscih grške antike in jih skušala posnemati. Njen besednjak je prečiščen, a izjemno bogat, izraža se precizno in pogosto zelo učeno. Prizadevala si je za čim bolj klasičen jezik in atiško eleganco, vendar ji kljub dobremu poznavanju klasičnih grških piscev to ni povsod uspelo. Njena prizadevanja za izpiljenost in prečiščenost dela pa so vendar imela tudi manj zaželene učinke – npr. to, da delo mestoma deluje nekoliko togo in je zaradi posnemanja klasične grščine precej oddaljeno od živega jezika, govornega v njenem času.

Aleksijada je kljub nekaterim pomanjkljivostim izjemno pomemben dokument grškega srednjeveškega zgodovinopisja in predvsem pomemben vir za začetek obdobja dinastije Komnenov. Največja vrednost dela in izjemnost avtorice pa je seveda v tem, da se je v času, ko je bila ženska pravzaprav izključena iz javnega življenja, dvignila nad razmere svoje dobe; kot velika – v literarnem smislu pa sploh največja – ženska svojega časa je Ana čutila, da mora nameniti svojo pozornost tudi dosežkom drugih »velikih« žensk.⁸⁹ Pomembnejša lastnost njenega pisanja pa je zagotovo odkrit in neposreden slog.

G. P.

Literatura: Ostrogorski 1961, Wilson 1996, Mango 1998, Croke, Emmet 1983.

ALEKSIJADA⁹⁰

Tok časa, neustavljiv in večno mimobežen, odnaša s seboj vse, kar obstaja, in vse potopi v brezno teme, bodisi dejanja, zapisana pozabi, bodisi mogočna dejanja, vredna spomina; kakor moremo brati v tragediji, »vrže luč na očem nevidno

⁸⁹ Veliko je npr. pisala o Aleksijevi materi, svoji babici, Ani Dalaseni.

⁹⁰ Prevod in opombe G. Pobežin.

in zastre očitno«. ⁹¹ Zgodovinopisna dejavnost je kakor svojevrsten jez, ki zadržuje ta neustavljivi tok časa in z njim vse, kar je pogoltnil; zadržuje ga v tesnem objemu in mu ne pusti, da bi se izmuznil v brezno pozabe.

Jaz, Ana, hči cesarja Aleksija in cesarice Irene, sem spoznala moč časa. Rojena in vzgojena sem bila v škrlatu; ⁹² dobro sem seznanjena s književnostjo, temeljito izobražena v grškem jeziku in vešča besedne umetnosti, prebrala sem Aristotelova dela in Platonove dialoge, svojega duha sem oblikovala ob kvadriviju ⁹³ ved (vse to je treba omeniti, saj ni samohvala, če povem, kaj sta mi dali narava in lastna želja po znanju, kaj mi je dodelil Bog nad nami in kaj mi je prinesel moj čas). Da, spoznala sem moč časa in rada bi s tem svojim delom spregovorila o dejanjih svojega očeta, dejanjih, ki jih ne sme zagriniti molk in ki jih tok časa ne sme odnesti s seboj v morje pozabe. Spregovoriti hočem o njegovih dejanjih, ki jih je izgotovil z vladarskim žezlom v rokah, kot tudi o dejanjih, ki jih je izvršil v službi drugih vladarjev, še preden je prejel cesarsko krono.

Moj namen v tem delu ni, da bi ga sestavila kot prikaz moje besedne spretnosti, temveč je moja skrb predvsem ta, da nekaj tako izrednega ne bi ostalo nepopisano za rodove, ki se še imajo roditi; celo najiminitnejša dejanja namreč izginejo v temi molka, če jih tako ali drugače ne obvaruje spomin pisane besede. Moj oče je bil, kot je razvidno iz njegovih dejanj, sposoben vladar, znal pa se je, kolikor je bilo treba, tudi ukloniti oblasti drugih.

Odločila sem se torej, da bom opisala njegovo življenje in dejanja, vendar se bojim, ali ne bo morda name padla senca dvoma; morebiti bo kdo pomislil, da želim skozi očetovo zgodovino v resnici povzdigovati lastna dejanja in da se moja zgodovina utegne zazdeti zlagana in nič več kot navadna hvalnica, zgolj zaradi tega, ker mestoma občudujem očetova dejanja. In če me, ravno nasprotno, on sam ali zgodovinska snov sili v to, da kritično spregovorim o njegovih dejanjih – in da pri tem ne presojam o njem, temveč o njegovih potezah –, se zopet bojim zbadljivih dlakocepcev, ki se mi bodo v svoji vsesplošni zlobni nevoščljivosti in pomanjkanju

⁹¹ Sofokles, *Ajant* 646.

⁹² Škrlatna je bila soba, v kateri so na bizantinskem dvoru vzgajali otroke cesarske družine; ti so se zato imenovali *porfirogeniti* »škrlatnorojeni«.

⁹³ Kurikul pozne antike in srednjega veka je bil sestavljen iz dveh delov: *trivija* (lat. *trivium*, razpotje, »tripotje«), tj. gramatike, retorike in dialektike, in *kvadrivija* (lat. *quadrivium*, razpotje, »štiripotje«), tj. geometrije, aritmetike, astronomije in glasbe.

posluha za tisto, kar je prav, rogali z zgodbo o Noetovem sinu Kamu⁹⁴ in se, kakor pravi Homer, z obtožbami lotili nedolžnega.⁹⁵

Kadar se nekdo poloti te resne naloge, ki jo predstavlja pisanje zgodovine, mora pozabiti na naklonjenost ali sovraštvo; pogosto se primeri, da mora izreči priznanje svojim nasprotnikom, kadar si njihova dejanja to zaslužijo, in pogosto mora biti kritičen celo do svojih najbližjih, kadar tako narekuje njihovo zmotno ravnanje. Zgodovinar se ne sme bati (gr. *oknéo*) ne kritične drže do svojih prijateljev ne pohvale, namenjene nasprotnikom. Moje delo je namenjeno vsem, tako tistim, ki nas [Komnene, opomba prevajalca] zavračajo, kakor tudi tistim, ki smo jim pogodu, in upam, da z golimi dejstvi in pričevanji o dejstvih, ki sem jih preverila, nagovarjam oboje. Dejanja, ki jih opisujem, so doživeli še naši očetje ali dedi.

Predvsem pa sem se lotila pisanja zgodovine svojega očeta iz sledečega razloga. Poročila sem se s Cezarjem Nikeforom⁹⁶ iz rodu Brienijev, moškim, ki je po lepoti, razumu in sposobnosti natančnega izražanja daleč prekašal svoje vrstnike. Gledati in poslušati ga je bilo pravo doživetje [...], vendar nikar ne smemo skreniti z začrtane smeri pripovedi, zato pojdemo lepo po vrsti. Moj mož torej, ki je bil v vseh pogledih izjemen, je šel na vojno skupaj s cesarjem, mojim bratom Joanesom,⁹⁷ ki je šel z vojsko nad razna barbarska plemena in predvsem nad Sirijce, ter se vnovič polastil Antiohije. Cezar pa se celo med temi vojaškimi napori ni znal odreči besedni umetnosti; poleg ostalih del, vseh vrednih spoštovanja in omembe, se je na prigovarjanje cesarice najbolj vneto oprijel zgodovine cesarja Aleksija, mojega očeta. Izkoristil je vsak prost trenutek, ko si je utegnil oddahniti od vihtenja kopja in vojaških operacij, da se je posvetil raziskovanju in pisanju; v več knjigah je popisal cesarjeva dejanja v času njegove vladavine. Začel pa je svojo pripoved, zopet na željo naše vladarice, z nekoliko zgodnejšimi dogodki, v času cesarja Diogena,⁹⁸ ter pripoved o tem obdobju navezal na osrednji predmet svoje zgodovine. Moj oče je bil tedaj še otrok in ni storil še ničesar, kar bi bilo vredno zgodovinskega spomina, razen če se morda komu zdijo že dejanja otroške dobe vredna hvalnice.

Takšen je bil torej Cezarjev namen, ki ga njegovo delo jasno izkazuje. Stvari se potem sicer niso odvijale, kakor se je nadejal, in svoje zgodovine ni dokončal; ko

⁹⁴ *Geneza* 9,18–27.

⁹⁵ *Odiseja* 20,135.

⁹⁶ Najstarejši sin Nikefora Brienija, s katerim se je Ana poročila po smrti Konstantina Duka, s katerim je bila sprva zaročena.

⁹⁷ Anin brat, rojen leta 1088, bizantinski cesar v letih 1118–1143. Ana, ki je z možem načrtovala prevzem oblasti, do mlajšega brata ni čutila nobene naklonjenosti in v svojem delu ni objektivna.

⁹⁸ Roman IV. Diogen, vladal v letih 1068–71.

je v svoji pripovedi dospel do dogodkov za časa Nikefora Botaneiata, so mu okoliščine preprečile, da bi nadaljeval s pisanjem – v veliko škodo zgodovinski snovi in na žalost bralcev. Prav zato sem se tudi odločila popisati zgodovino obdobja svojega očeta: da namreč ne bi ostala zamolčana prihodnjim rodovom. Vsi, ki so morda brali Cezarjeva dela, poznajo ubranost in skladnost njegovega izraza. Toda do že omenjenega trenutka,⁹⁹ ko se je vrnil iz tujih dežel, je svoje delo le napol izgotovil; na mojo veliko žalost se je vrnil na smrt bolan, zaradi preutrujenosti, napornega vojskovanja, pa tudi zaradi pretirane skrbi za nas, kajti po naravi je bil tak: skrben in delaven. Poleg vsega tega pa je njegovo smrt pospešilo tudi povsem drugačno podnebje in nezdrave razmere med odpravo. Že nad Sirije in Kilikijo se je torej odpravil resno bolan; iz Sirije je šel še šibkejši v Kilikijo, od tam v Pamfilijo, pa v Lidijo in nazadnje Bitinijo, preden se je povsem izmučen in z grdo oteklino na trebuhu vrnil k nam, v Kraljico vseh mest. Čeprav slaboten, je hotel pripovedovati o vsem, kar se mu je pripetilo, a zaradi bolezni ni mogel, pa tudi dovolili mu nismo tega, da napor ob pripovedovanju ne bi še poslabšal njegovega stanja.

Ko to pripovedujem, moja duša postaja težka in oči mi zaliva potok solz. Količno izgubo je utrpel rimski svet! Njegovo znanje, njegove bogate izkušnje, posluh za besedno umetnost, raznovrstna izobrazba, ki jo je nabiral doma in po svetu ... vse izgubljeno! Izžareval je dražestno lepoto, njegove ude je obdajala posebna milina, ki ga je krasila, kakor pravijo, s podobo vladarja, še več, nečesa višjega in božanskega. Sama v mnogih pogledih vse od otroških dni, ki sem jih preživela v škrlatu, nisem bila deležna tolikšne sreče, čeprav ni moč tajiti, da mi je bila usoda naklonjena, ko sem se rodila v škrlatu, očetu cesarju in materi cesarici. A vse ostalo je bilo vendar polno tesnobe in prevratov. Orfej je s svojim petjem ganil skale in gozdove in celo neživo naravo; flavtist Timotej je s svojo jasno, čisto melodijo nekoč pripravil Makedonca Aleksandra do tega, da je brez oklevanja prijel za meč in se pripravil na spopad.¹⁰⁰ Moja zgodba najbrž nikogar ne bo tako ganila, da bi dejansko prijel za orožje in šel na vojsko, lahko pa bi koga pripravila do tega, da bi zaihtel z mano in morda bo zbudila sočutje vsega živega in neživega obenem.

Cezarjevo trpljenje in njegova nenadejana smrt me je zadela v srce in globoko ranila. Vse nesreče preteklosti se mi v primerjavi s to neizmerno tragedijo zdijo kakor dežna kaplja napram vsemu Atlantskemu oceanu ali valovom Jadranskega morja. Zdi se, kakor da so vse tiste nesreče le napovedovale to gorje; to je bil dim, ki je dajal slutiti plamene, žar plamenov, ki so raznetili nezasišlan požar,

⁹⁹ Vojaška ekspedicija pod poveljstvom Joanesa, ki jo Ana omenja v prejšnjem odstavku.

¹⁰⁰ Timotej iz Teb; zgodba o pesmi, s katero naj bi tako ganil mladega Aleksandra, je po vsej verjetnosti izmišljena.

vsakodnevni požari, ki so razvneli pogrebno grmado. Ta ogenj, ki kakor bakla razvnela skrivne globine, za svoj žar ne požira snovi, vendar njegova vročina razjeda moje srce, navidez neopazno, a njegovi plameni zabadajo do kosti, skozi samo srž kosti do strtega srca.

A saj vidim, te misli so me zanesle proč od prvotne snovi: Cezar je vstal nad mano in njegova žalost je razvnela žalost v meni. Otrla si bom solze z oči in premagala to žalost, nadaljevala bom po vrsti s pripovedjo ter si, kakor moremo brati v tragediji, prisljučila dvojni delež solz,¹⁰¹ saj ena nesreča priključa spomin na drugo. Razviti pred javnostjo življenjsko zgodbo takšnega vladarja pomeni spregovoriti o njegovih vrlinah in izjemnih kakovostih – in zopet me oblijejo vroče solze, ko moram zajokati skupaj z vsem svetom. Zgodba o njegovem življenju in razlaga o njegovem vladanju meni pomenita snov žalostink, druge pa silita v razmislek o njihovi izgubi. Tu naj torej začnem zgodovino svojega očeta – na mestu, kjer je najprimerneje, kjer bo začeta pripoved najjasnejša in najbolj natančna.

ODCEP ZAHOD

V uvodnem delu opisane značilnosti srednjeveških oblik interpretacije preteklosti se lepo odražajo tudi v delih transalpinskih kronistov in zgodovinarjev celotnega obdobja med 6. in 15. stoletjem. Gre za produkcijo, ki so jo filozofi in zgodovinarji od renesanse naprej začeli razumevati kot temelj tako imenovane zahodne paradigme. Od 17. stoletja naprej pa v njihovih delih vse pogosteje srečamo razmišljanje o značilnostih zahodne civilizacije, katere del je tudi posebna oblika historične interpretacije. Nekako v tem času nas zgodovinarji skušajo prepričati, da se je v času med Avguštinom in Froissartom severozahodno in severno od Alp razvila precej uniformna oblika podajanja preteklosti, čeprav pogled od blizu pove, da lahko v obravnavanem tisočletju sledimo zelo dinamičnemu razvoju različnih interpretativnih jezikov. Tako kot vse drugo se je v tem dolgem obdobju spreminjal tudi način interpretacije preteklosti.

Vzemimo na primer tako imenovane »barbarske zgodovine« štirih avtorjev iz 6., 7. in 8. stoletja: Jordanesa (500–554), ki je v svoji *Getiki* opisal zgodnjo zgodovino Gotov; Gregorja iz Toursa (538–594), avtorja *Zgodovine Frankov* (*Historia Francorum*), najpomembnejše zgodnje predstavitve Frankov, ki so v tem času odločilno vplivali na evropsko zgodovino; Bede

¹⁰¹ Evripid, *Hekaba* 518.

Častitljivega (672–735), katerega *Cerkvena zgodovina angleškega ljudstva* (*Historia Ecclesiastica Gentis Anglorum*) velja za eno najboljših zgodovinskih del srednjega veka, in slednjič, Pavla Diakona (720–799), benediktinca iz Montecassina, ki v *Zgodovini Langobardov* (*Historia Langobardum*) opisuje, kako so Langobardi nasledili Rimljane na Apeninskem polotoku. Vsak od omenjenih avtorjev ima svoj stil interpretacije, vendar vsi skupaj predstavljajo temelj zahodnoevropskega zgodovinopisja.

Podobno je s patrističnimi zgodovinarji Evzebijem, Avguštinom in Orozijem, zgodovinarji, ki so utemeljili krščansko zgodovinopisje ter opredelili njegove retorične elemente. Univerzalnost njihove zgodovine je v njihovi interpretaciji krščanstva kot svetovne vere oziroma v njihovem povzdigovanju rimske vladavine. Evzebij na primer je v svoji *Cerkveni zgodovini* združil oboje, in sicer tako, da je širitev rimskega cesarstva postavil v službo širitve krščanstva in kot argument za to, posredno seveda, ponujal spreobrnitev Konstantina Velikega.

Kasneje, v popatrističnem obdobju oziroma po razpadu na Vzhodno rimsko cesarstvo in Zahodno rimsko cesarstvo, je krščanstvo še bolj vplivalo na zgodovinopisje. Od 6. stoletja naprej glavna skrb zgodovinarjev ni bila namenjena temu, kako združiti Rimljane in kristjane, temveč, kako razložiti in dokončno vključiti v krščanski svet barbarska ljudstva, ki so naselila nekdanja rimska ozemlja. Nastopil je čas »pripovednikov barbarske zgodovine« oziroma čas prvih znanilcev nacionalnega zgodovinopisja v pokarolinškem obdobju. S tem ko so se posvetili opisu novih evropskih *gentes*, so namreč začeli pisati predzgodovino ljudstev, ki so se do konca srednjega veka oblikovala v narode.

Jordanes, prvi in rimski tradiciji zgodovinopisja najzvestejši kronist barbarov, je v svojem delu *O izvoru in dejanjih Gotov* (*De Origine actibusque Getarum*) opisal skandinavski izvor in selitev svojih rojakov na območje rimskega cesarstva ter prikazal, kako so Goti postali del rimske zgodovine. Po mnenju poznavalcev *Getika* ni napisana kot samostojno delo, temveč kot zadnji del trilogije, v kateri prva dela (z imenom *Romana*) opisujeta rimsko zgodovino Justinijanove dobe. *Romana* in *Getika* skupaj slikata združitve Rimljanov in Gotov, ki je v *Getiki* predstavljena skozi pripoved o rojstvu mešanca Germanusa, ki naj bi bil napol Got in napol Rimljan. S to prisposodbo Jordanes ni le uspešno zaključil svoje kronike, temveč pokazal, kako je mogoče v zgodovino vključiti tudi nerimska ljudstva. S tem vprašanjem so se namreč intenzivno ukvarjali tudi njegovi nasledniki, le da se avtorji kot Gregor iz Toursa in Beda Častitljivi niso

toliko ukvarjali z odnosi med Rimljani in drugimi ljudstvi, temveč so jih bolj zanimala ljudstva, ki so jih opisovali in jim neredko tudi pripadali. Glede na to, da sta bila oba omenjena duhovnika, najdemo v njunih opisih veliko cerkvene zgodovine, kar pa ne spremeni dejstva, da sta znana predvsem po zgodbah iz posvetnega življenja.

Gregorjeva *Zgodovina Frankov* npr. je polna strašnih zgodb o merovinskih kraljih in kraljicah in, kljub temu da je napisana v latinščini, že zelo odstopa od standardov pozne antike. Njegov način podajanja preteklosti je kaotičen, surovosti časa, v katerem je deset zvezkov te knjige nastalo, pa se ni mogla izogniti niti govorica predstavitve.

Gregor se je namreč odločil, da bo svoje občinstvo nagovarjal v živahnem, čutnem jeziku, ki se v korist »vizualne plastičnosti« v veliki meri odreka večini retoričnih figur klasične retorike. Njegova *Zgodovina* je nenavadna tudi zato, ker tematizira predvsem sodobne dogodke; kar šest od »desetih zgodovinskih knjig« je namreč namenil času, v katerem je živel. Po mnenju poznavalcev je na ta način hotel ohraniti spomin na barbarsko preteklost, obenem pa ponuditi jasne krščanske *exempla* dobrega in slabega.

Pri tem je sledil Avguštinu, ki je menil, da zgodovino sestavljajo tako cerkveni kot posvetni dogodki. V njegovem opisu najdemo tudi veliko miraklov in čudežev, biografij svetnikov in mučnikov ter pripovedi o življenju posvetnih vladarjev in njihovih zakonitih in nezakonskih potomcih. Za Gregorja so vsi enakovredni del zgodovinske izkušnje: čudežno in vsakdanje, dobro in zlo, svetniki in grešniki, njihova dejanja pa so predstavljena kot gola dejstva, brez vsakršnih retoričnih okraskov. »Resnica« njegove pripovedi je izhajala iz doživetih izkušenj in ne iz abstraktnih idej. Utelesena je tako v *res gestae* kot v preteklih in sedanjih zgodbah, ki dejanja (*facta*) – v skladu s priporočili Salustija in Izidorja Seviljskega – spreminjajo v besede (*dicta*). S svojim, na dogodke in moralo osredotočenim načinom podajanja je Gregor oblikoval enega najpomembnejših vzorcev srednjeveškega zgodovinopisja zahodne Evrope. Izbrane pomembne dogodke je razporedil v strogem kronološkem zaporedju tako, da celotni zapis močno spominja na analistični način poročanja. Po drugi strani pa vse skupaj preveva serija moralnih nauk in razsvetljske ambicije.

Če imamo pri Gregorju iz Toursa kdaj pa kdaj občutek, da v svoji pripovedi bega od predmeta do predmeta oziroma da je njegovo pisanje brez prave linije, pa česa podobnega ne moremo trditi za Bedo Častitljivega. Njegovo *Cerkveno zgodovino angleških ljudstev* zaznamuje za tisti

čas nenavadno dobro organizirana in bogata pripoved, zaradi česar je bil deležen pohval z vseh strani. Za to se mora deloma zahvaliti Evzebiju in njegovi *Cerkveni zgodovini*, na katero se je zelo rad skliceval, deloma pa je to posledica zgledovanja po stilno strogo organiziranih teoloških besedilih njegovega časa. Njegov opis »angleškega ljudstva« oziroma njegov mikrokozmos angleške zgodovine zato po malem spominja na opis izbranega ljudstva, katerega življenje je v celoti odvisno od božje milosti. Na podoben način, kot je Evzebij slikal rimsko zgodovino oziroma v njenem poteku razbiral poteze božje roke, je Beda predstavil zaton Britancev, ki so se pod nadvlado Anglosasov znašli predvsem zato, ker niso hoteli razširjati božje besede.

Nič kaj presenetljiv sklep za nekoga, ki je od sedmega leta naprej živel v samostanu, nekoga, katerega sogovorniki so bili po večini menihi, in, končno, nekoga, katerega idol je bil nadvse prepričljivi Evzebij. Preden se je lotil svoje *Cerkvene zgodovine*, je, posnemajoč svojega vzornika, napisal dve splošni zgodovini, zbirko življenjepisov svetnikov, vključno s prozno različico *Dve življenji svetega Cuthberta (Vita Sancti Cuthberti)*, samostansko poročilo o ustanovitvi svoje opatije (*Zgodovina opatij v Wearmouth-Jarrowu*) in nekaj razprav o kronologiji *Zgodovina časa (De Temporum Liber)*; *Razprava o štetju časa (De temporum ratione)* (ok. 725), ki je vplivala na oblikovanje zgoraj omenjenega novega sistem krščanskega datiranja.

Svojo pripoved o padcu Britancev je Beda črpal iz zgodnejših angleških zgodovinskih besedil, predvsem Nenijeve *Historiae Britonum (Zgodovina Britancev)* in Gildasovega dela *De Excidio Britonum (O propadu in osvojitvi Britanije)*. Pri Neniju je našel tudi argumente za svojo kasnejšo utemeljitev božje jeze nad poganskimi in za razširjanje krščanstva nedovzetnimi Britanci. Osrednja poglavja *Cerkvene zgodovine* govorijo o širjenju krščanstva na britanskem otočju in o vlogi jonskih menihov pri širjenju božje besede. Pri tem natančno opisuje spreobrnitev zmagovitih Anglosasov in jih povzdigne v novo »izbrano ljudstvo«, obdobje njihovega vzpona pa proglasi za zlato dobo. V svojo pripoved redno uvršča tudi hagiografske opise življenja svetnikov, mirakle in sanje, obenem pa skrbno sledi politični zgodovini Anglije, pri čemer še posebej natančno spremlja razvoj dogodkov v Northumbriji.

Njegovemu zgledu, ki ga oblikuje zanj značilno stapljanje zgodovino-pisja in hagiografije, zanimanje za cerkveno liturgijo in kultno življenje ter poudarjanje pomena obojega za politično zgodovino, so sledili mnogi kasnejši pisci, zato elemente opisa zgodovine Britancev in Anglosasov

najdemo tudi v nekaterih kasnejših zgodovinah drugih ljudstev. Zaradi tega, predvsem pa zaradi svojega spretnega povezovanja različnih niti pri-povedi ter dobre zasnove in strukture zgodbe, je Beda postal najboljši pri-mer srednjeveškega zgodovinopisja od 8. stoletja do konca srednjega veka.

Laskavega naslova mu ni uspel prevzeti niti legendarni Pavel Diakon (720–799), eden zadnjih v seriji osrednjih kronistov novih barbarskih ljudstev, pa čeprav so ga na veliko brali še v 19. stoletju. Tega ni spremenilo niti dejstvo, da sta iz dela Pavla Diakona črpala tudi brata Grimm in na podlagi njegovih omemb Germanov opisala zgodnje germanske legende. Po drugi strani to ne pomeni, da naš bližnji sosed med sodobniki in ka-snejšimi rodovi zgodovinopiscev ni bil priljubljen. Prav nasprotno, bral in upošteval ga je celo sam Karel Veliki in ga kasneje zato tudi povabil v svoj aachenski krog dvornih učenjakov. V Aachnu je Pavel Diakon napi-sal *Zgodovino škofov iz Metza (Gesta episcoporum Mettensium)*, nato pa se je vrnil nazaj v Montecassino, kjer je kot opat že prej opisal življenje Gregorja Velikega, po svoji vrnitvi s Karlovega dvora leta 785 pa se je lotil *Zgodovine Langobardov*.

Čeprav nedokončana, velja *Zgodovina Langobardov* za najpomemb-nejše delo Pavla Diakona. Deloma k temu prispeva avtorjeva ambicija, da bi z interpretacijo zgodovine tega pomembnega dela Apeninskega polotoka vzgajal njegove takratne in kasnejše vladarje. Sestavlja jo šest knjig s tipič-nim uvodom, v katerem avtor, posnemajoč Bedo Častitljivega, predstavi Langobarde kot novo izbrano ljudstvo. Kot ljudstvo, ki je zaradi greha najprej zapravilo samostojnost, nato pa se je z božjo pomočjo znova us-pelo dvigniti. Opis se prekine z opisom smrti Liudpranda leta 744. Lastna smrt mu je namreč preprečila, da bi delo končal in opisal tudi priključi-tev langobardskega kraljestva karolinškemu cesarstvu. Knjigi *Zgodovina Langobardov* manjka tudi del tiste krščanske gorečnosti, ki jo srečamo v *Cerkveni zgodovini* Bede Častitljivega, kar je Pavla Diakona stalo pre-cejšnjega dela slave. Po drugi strani ni mogoče spregledati, da so bili vsi omenjeni avtorji »barbarskih zgodovin« izraziti zagovorniki krščanstva, kar se še kako pozna pri njihovi interpretaciji prihoda novih ljudstev, nji-hove konverzije in njihovega postopnega preoblikovanja v politične sile. Vsak prizor tega razvoja je namreč prepojen s posredovanjem krščanskih vrednot, celota pa uvrščena v teološko shemo zgodovine. Ne glede na to – ali prav zaradi tega – je ta način posredovanja preteklosti postal temelj za kasnejši razvoj nacionalnega zgodovinopisja.

Slednje se je lahko začelo zares razvijati šele po razpadu novega

rimskega cesarstva in po smrti novega Konstantina. Karolinško cesarstvo in Karel Veliki sta namreč še vedno vzdrževala sanje o velikem imperiju, v katerem so združena različna ljudstva in v katerem je za kratek čas znova zaživela dvojna univerzalnost Rima in krščanstva. Z razpadom cesarstva Karla Velikega, ki ga označuje Verdunska pogodba (843), in koncem vladavine Karlovega vnuka, Ludvika Pobožnega, s katerim običajno označujemo nastanek Francije in Nemčije, se je svet, ki ga opisuje srednjeveško zgodovinarstvo, temeljito spremenil. Z njim pa tudi interpretacija preteklosti, ki se je konec 9. stoletja osredotočala na opis lokalnega političnega dogajanja. Zgodovinarji so se začeli vse bolj posvečati težnjam in ambicijam kraljev in princev ter jih postavili v središče preoblikovanja srednjeveške družbe. Po drugi strani je politika odkrila zgodovinarstvo, zaradi česar je to postalo zanjo bolj uporabno kot kadar koli prej.

Kot nacionalni sta se najprej uveljavili francoska in angleška oziroma britanska historična interpretacija, nemško in od njega odvisno zgodovinarstvo italijanskih mestnih držav pa je še precej časa obremenjevala cesarska tradicija. Posebno živahnemu razvoju lahko sledimo v Angliji v anglonormanskem in anžuvinskem obdobju (1066–1399), kjer so lokalni zgodovinarji gradili na delih Nenijskega, Gildasa in Bede in si »izposojali« dejstva iz njegove *Anglosaške kronike*. Eden od pozitivnih učinkov tega povzemanja je spremenjena podoba angleške zgodovine. To je sedaj dobilo bolj posveten, bolj analističen značaj, po drugi strani pa so te spremembe pripomogle k nastanku tiste tradicije angleškega zgodovinarstva, ki jo srečamo v delih Orderika Vitalisa, Geoffreya iz Monmoutha, Henrika iz Huntingdona, Viljema iz Newburgha, Gervazija iz Canterburyja, Ralfa Diceta, Gerarda iz Walesa in mnogih drugih. V 13. stoletju je središče zgodovinarstva postala opatija v Sv. Albansu, kjer je nastala tudi obsežna *Velika kronika (Chronica Majora)* Mateja Parisa.

Francosko zgodovinarstvo je pomembnejšo spremembo doživelo po razpadu karolinškega cesarstva. V 9. in 10. stoletju ga zato srečamo bolj ali manj razpršenega med samostani, katerih kronisti so bili precej brezbrizni do nekoč osrednjih zadev kraljestva. Pogled se je spremenil šele v 11. stoletju, ko je Aimoin iz Fleuryja dokončal svojo prelomno *Zgodovino Frankov (Historia Francorum)*, v kateri se navezuje na Gregorja iz Toursa. Od tega trenutka naprej, pa vse do konca srednjega veka, je »kraljeva zgodovina« cvetela tudi v Fleuryju in Saint-Germain-des-Prèsu, nekoliko kasneje, vendar najmočneje pa tudi v Saint-Denisu. Do konca 13. stoletja so menihi iz Saint-Denisa postali neuradni uradni kronisti francoskih kraljev.

Ustvarili so ogromno gradiva tako v latinskem kot v ljudskem jeziku.¹⁰² Za začetnika pisanja v ljudskem jeziku velja Primat s prvim delom svoje *Velike kronike Francije* (*Grandes Chroniques de France*) iz leta 1274. Sicer pa je kronistično tradicijo Saint-Denisa sestavljal predvsem obsežni korpus zgodovin vladarjev v latinščini, ki so jih podpisali Sugerij, Rigord, Guillaume le Breton in Guillaume iz Nangisa in vrsta drugih avtorjev. Kasnejši prevod *Grandes Chroniques* v francoščino je genealoški in dinastični spomin Francije sicer stisnili v preprosto kompozicijo zgodb o dinastiji treh kraljev (*trois races*) – Merovingov, Karolignov in Kapetingov –, po drugi strani pa je francosko srednjeveško zgodovino uredil v pregledno kroniko kraljev od legendarnega Faramonda naprej. Struktura dinastične zgodovine, ki so jo oblikovali v opatiji v Saint-Denisu, se je skoraj popolnoma ohranila do 17. stoletja, v podajanju srednjeveške zgodovine v francoskih šolah pa je pustila svoje sledi vse do danes.

Podobne, čeprav ne tako bogate in enotne tradicije zgodovinopisja so se pojavile v Nemčiji s kronikami vladajočih dinastij Saksoncev, Salijcev, Hohentaufov in drugih, ki so se povzpele do cesarskega prestola. Med temi kaže še posebej izpostaviti kroniko Otona iz Freizinga, ki jo je še nedokončano malo pred smrtjo izročil svojemu nečaku in idolu Fridriku I. Bararosi, v katerem je videl neposrednega dediča rimskih cesarjev. Poleg tega so pomembna tudi njegova razmišljanja o filozofiji zgodovine, v okviru katerih je ažuriral nekatere Orozijeve ideje in Avguštinovo periodizacijo. Ta izjemni kronist, katerega delo predstavlja enega vrhuncev srednjeveškega zgodovinopisja, je preteklost razdelil na šest človeških dob in štiri imperije, vrh tega pa je preroško napovedal premik težišča evropskega razvoja z vzhoda na zahod. Za nas so seveda najbolj zanimiva njegova razmišljanja o tem, zakaj zgodovinarji, med njimi tudi on sam, sploh pišejo o preteklosti. Podobno kot njegov pomočnik Rahewin je namreč tudi on menil, da je znamenita dela plemenitih mož treba opisati zato, da srca človeštva navdamo s krepostjo in z obsodbo njihovih temačnih dejanj prestrašimo smrtnike.¹⁰³

¹⁰² Gl. Gabrielle Spiegel, *The Cronicle tradidition of Saint-Denise*, Leiden – Boston 1978; Gabrielle Spiegel, *Roamancing the Past: The rise of Vernacular Prose: Historiography in Thirteenth Century France*, Barkeley – Los Angeles 1993; Gabrielle Spiegel, *The Past as Text: The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore 1997.

¹⁰³ Tukaj po Donlad R. Kelley, *Versions of history. From Antiquity to the Enlightenment*, Yale University Press, New Haven 1991, str. 199.

V Italiji je bil položaj nekoliko drugačen. Do oživitve italijanskega zgodovinopisja je prišlo predvsem z oživitvijo mestnih državic v 12. stoletju. Vrhunec tega razvoja predstavljajo renesančni avtorji, med katerimi kaže na prvem mestu omeniti Machiavellija. Njegov primer je ne nazadnje še najboljši pokazatelj tega, kako se srednjeveško zgodovinopisje prilagajalo spremembam v družbenem in političnem življenju.

Ker pa je tako idealnih oziroma značilnih primerov razmeroma malo, v tem pregledu težko predstavimo vse odtenke teh sprememb. V najboljšem primeru lahko kvečjemu opozorimo na sovpadanje nekaterih procesov, ki so povzročili prelomne spremembe. Vzemimo za primer oblikovanje genealoških kronik, ki ponazarjajo zvezo med nastankom določenega načina interpretiranja preteklosti in reorganizacijo dedovanja v francoskih plemiških družinah. Le-te so se namreč prav v 12. stoletju začele organizirati v patrimonialne *lignages*, znotraj katerih se je družinsko ime, naziv in premoženje prenašalo z očeta na najstarejšega sina.¹⁰⁴

V trenutku, ko se je ta način uveljavil, so zgodovine posamičnih družin postale zgodovine prvorojencev, saj drugi člani niso imeli nobene prave družbene vloge več.

Namen srednjeveške genealoške zgodovine je bil namreč v tem, da povzdigne rodbino in uzakoni njeno oblast. Novi način podajanja preteklosti zato lepo ponazarja tudi samorazumevanje posameznih družin oziroma njihovo percepcijo lastnega pomena in z njim povezanimi možnostmi v političnem življenju. Podobno kot nekdanja izrazito ideološka pričevanja o resničnih ali namišljenih političnih pravicah in oblastnih ambicijah posamezne družine so tudi genealoške zgodovine služile povsem konkretnim političnim in premoženjskim interesom. S tem ko je v 12. stoletju večina aristokratskih družin zasedla določen geografski prostor in dobila v trajno last zemljo, grad, družinsko ime, je konstruiranje legitimnosti vzpona določenega rodu postalo še bolj preprosto. Zaporedje generacij moških dedičev je namreč mogoče še lažje prikrojiti in prilagoditi mitološkimi junaštvom slavnih prednikov. Podobno kot srednjeveški kralji so sedaj tudi aristokratske družine lažje potrjevale svojo istovetnost z izmišljanjem svoje preteklosti ter na tak način dokazovale svojo pravico do oblasti in premoženja. Tak razvoj je ugodno vplival tudi na razcvet

¹⁰⁴ G. Spiegel, »Genaology: Form and function in Medieval Narrative«, *History and Theory*, št. 22, 1983.

zgodovinpisnih oblik v 13. stoletju. Prevladujočim mestnim kronikam in sholastičnim kompendijem so se sedaj pridružile še družinske in samostanske kronike, pri čemer so oboji najpogosteje nastajali v novonastalih samostanih, namenjenih novoustanovljenim samostanskim redovom, ki so tako kot njihovi patroni (sv. Dominik, sv. Frančišek ...) prav tako morali imeti vsak svojo zgodovino.

S širitvijo oblik in vrst predstavljanja preteklosti se je vpliv zgodovinpisja v visokem srednjem veku močno povečal. Več je bilo preteklosti, bolj so jo spoštovali in bolj so v njej iskali politično in družbeno legitimnost. V nekaterih delih Evrope je imela historična interpretacija konec srednjega veka pomembnejšo vlogo, kot jo ima danes. To pa ni pomenilo samo večjega vpliva zgodovine na potek javnih zadev, temveč tudi večjo nevarnost za njeno manipulacijo. V času renesanse, ki predstavlja višek srednjeveškega zgodovinpisja, so se zgodovinarji tega še posebej močno zavedali. In ne samo to, svojo zavest o tem so zelo natančno formulirali in s tem odločilno vplivali na razvoj modernih oblik interpretacije preteklosti.

Tudi zato je kljub precejšnjim razlikam med modernim in srednjeveškim zgodovinpisjem v prvem še vedno mogoče srečati precej značilnosti drugega. Osredotočenost na preteklost česar koli: na preteklost dinastij, političnih akterjev in dogodkov, ter upoštevanje verskih in moralnih vrednot, vse to so v veliki meri tudi značilnosti zahodnjaškega zgodovinpisja na začetku 21. stoletja. S srednjeveškimi avtorji nas torej ne družijo le linearno pojmovanje časa, temveč tudi naše strahospoštovanje do preteklosti.

O. L.

AVRELIJ AVGUŠTIN

Avrelij Avguštin (354–430), ki je veliki večini slovenskih bralcev verjetno bolj znan kot Avguštin ali celo Sveti Avguštin je bil filozof, ki je preko manihejstva, skepticizma in neoplatonizma pristal pri krščanstvu in pod njegovim vplivom oblikoval nauk o grehu in milosti. Njegovo najpomembnejše in najodmevnejše delo je brez dvoma spis *O božji državi* (*De civitate Dei*), po mnenju nekaterih prvi univerzalni prikaz svetovne zgodovine. Njegova neoplatonistična interpretacija krščanstva je obvladovala zahod vse do 13. stoletja, zato ne preseneča dejstvo, da večina filozofov in zgodovinarjev svoja pregledna besedila o filozofiji zgodovine začenja prav z njim. Kljub občutnim premikom v času renesanse je njegov vpliv mogoče

zaznati tudi pri kasnejših avtorjih, v prvi vrsti pri škofu Bossuetu in Giambattisti Vicu. V 19. stoletju sta se v polemiko z njim spustila tudi Hegel in Marx, kasneje pa je navdihoval predvsem francoske tradicionaliste. Kot velikokrat v takih primerih so tudi mnenja o Avguštinovem delu precej deljena. Po eni strani njegovo *O božji državi* primerjajo z Dantejevo *Božansko komedijo*, po drugi strani pa poznavalci sprašujejo, kam v trikotniku med filozofijo zgodovine, teologijo zgodovine in zgodovinsko hermenevtiko pravzaprav uvrstiti njegova razmišljanja.

Nekoliko lažje se strinjamo z ugotovitvijo, da je zapustil izviren scenarij mogočega razvoja človeške družbe, ki se napaja iz dveh nasprotujočih si ljubezni. Ljubezni do nespremenljivo in neskončno dobrega boga ter ljubezni do omejenih in spremenljivih dobrin zemeljskega življenja. Vsaka od njiju predstavlja v njegovem sistemu eno »državo«, eno družbo in eno »piramido lojalnosti«.¹⁰⁵ Kljub temu da naj bi Adam v eni osebi združeval elemente obeh svetov, je s Kajnom in Abelom postalo jasno, da gre za nepremostljivo razliko med dvema državama, od katerih se ena uklanja posvetnim, druga pa »nebeškimi« standardom. Po Avguštinovem prepričanju vsak posameznik izbere, po katerih zapovedih bo živel oziroma kateri ljubezni se bo predal, toda v obeh primerih ta ljubezen deluje kot družbeno vezivo, ki ljudi povezuje v božjo ali človeško oziroma v nebeško ali zemeljsko skupnost.

Zgodovina človeštva beleži spomin obeh ne glede na to, da zemeljska država teži k skrajnemu zlu, ki ga Avguštin enači s smrtjo, nebeška pa k najvišjemu dobremu in zagotavljanju večnega življenja. Čeprav na začetku te kozmične drame stoji nastanek obeh, na koncu pa odrešenje ene in prekletstvo druge države, sta v času svojega obstoja obe neločljivo povezani. Čeprav se neprestano spopadata, se dogodki, ki ju utelešajo, prepletajo oziroma družno plujejo po razburkanem morju skupne preteklosti. Preteklosti, ki je v Avguštinovi periodizaciji razdeljena v dva dela, od katerih ima eden tri, drugi pa sedem obdobj. Konkretni potek dogajanja pa je razpet med serijo neuspešnih poskusov upora proti čarom zemeljskega sveta in dokončno zmago duha nad *mundusom*.

Sicer pa je tudi Avguštin precej prispeval k uveljavitvi heksaemeronske sheme, ki zgodovino deli na šest dob:

- (1) od Adama do Noeta: *detinstvo* človeštva, ki se konča s potopom;

¹⁰⁵ P. Brown, *Augustine of Hippo*, Berkeley 1969, str. 324.

(2) od Noeta do Abrahama: *otročstvo* človeštva, ki je priča jezikovni zmedi;

(3) od Abrahama do Davida: *mladost* človeštva, ko je dana postava in božje obljube zvenijo jasneje;

(4) od Davida do babilonskega ujetništva: *odraslost*, epoha kraljev in prerokov;

(5) od babilonskega ujetništva do Kristusa: *zrelost*, ko se prerokba konča, Izrael pa kljub ponovni izgradnji templja postane ponižnejši;

(6) od Kristusa do konca časa: *starost*, obdobje milosti, boja, končne zmage in nastop večne sobote, ko bo čas posrkan v večnost.

Pri tem ne kaže spregledati, da Avguštin o biblijskih zgodbah, ki se nanašajo na prihodnje dogodke, govori kot o *prophetica historia*. Nenazadnje podlago za njegovo filozofijo zgodovine predstavlja »sakralna zgodovina«, ki jo obravnava kot sestavni del svetovne zgodovine. Po drugi strani se ne moremo iznebiti občutka, da je zgodovino po Kristusu razumel kot del cerkvene zgodovine. Še več, kasnejši razvoj je pokazal, da je s takšnim razumevanjem za več kot tisoč let odločilno vplival na razvoj zgodovinopisja. Po drugi strani nas Avguštin preseneti s trditvijo, da je s stališča »najvišje ureditve«, ki jo zapoveduje božja previdnost, zgodovina lahko »neopisljiva pesem«, človeštvo pa prostrana reka, ki teče proti neznanemu cilju. Po eni strani vidi zgodovino kot posledico najvišje modrosti (*sapientia*), po drugi jo razume (tudi) kot del tuzemskega znanja (*scientia*). Po eni strani njen tok začrta z neverjetno širokimi potezami, po drugi strani pa suhoparno ugotovi, da je celotna svetovna zgodovina le neznatna epizoda časa, to je entitete, ki jo je prav tako ustvaril bog.

In še slednjič, po eni strani je videti, da pri Avguštinu »posvetna« in »sakralna« zgodovina korakata po različnem ritmu, po drugi strani pa nas vedno znova prepričuje, da je vse skupaj del ene zgodbe.

Nekaj podobnega srečamo tudi pri kasnejših avtorjih. Pri Otonu iz Freisinga na primer, ki je podobno kot mnogi kasnejši avtorji trdil, da bi bilo za posvetno in cerkveno treba uporabiti dve različni obliki predstavitve. Opis posvetnih dogodkov bi bilo po njegovem mnenju treba predstaviti v obliki kroženja, cerkveno preteklost pa prikazati kot neprenehno rast. Gre za podobno naziranje kot pri Avguštinu, ki je trdil, da brezbožniki ne krožijo zato, da bi se na ta način povrnili nazaj v življenje, temveč zato, ker pot njihovih zmot, pot njihovega napačnega nauka teče v krogih.

Primer Otona iz Freisinga pa ni zanimiv samo zato, ker jasno priča o

obstoynosti Avguštynovega vpliva, temveč ker še sedem stoletij po njegovi smrti nazorno predstavi aktualnost razklanosti med božjo in posvetno državo. Tudi Oton iz Freisinga je namreč v predstavnikih številnih novih redov svojega časa po eni strani videl državljane, po drugi pa poroke za obstoj »božje države«. Skratka tudi v času enega vrhuncev srednjeveškega zgodovynopisja okoli leta 1150 je bil Avguštyn še vedno zelo aktualen. Po mnenju tistih, ki so se bolj sistematično ukvarjali z odmevnostjo njegovih nazorov, pa velja, da je s svojimi dognanji o božjem stvarstvu, o linearnem času ter s svojo smelo interpretacijo Svetega pisma celih petnajst stoletij usmerjal razvoj zahodnjaškega zgodovynopisja. Še več, njegovega komentarja zgodovine so se navzeli tudi avtorji drugih strok, zaradi česar je predvsem v teologiji in filozofiji prihajalo do nekaterih presenetljivih obratov. Po mnenju kulturnih zgodovinarjev je prav Avguštyn s svojim odločilnim odmikom od klasične interpretacije propada starega Rima prispeval k začetku uveljavljanja srednjeveškega državnškega mišljenja in s tem k oblikovanju nove inačice *Imperium Romanum christianum*.

O. L.

Literatura: Grundmann 2000, Herrera 2001, Fenske 1990.

O BOŽJI DRŽAVI¹⁰⁶

O domnevi, da človeški rod – kakor tudi svet – obstaja od nekdaj

10 Ne ozirajmo se torej na domneve ljudi, ki ne vedo, kaj govorijo o naravi ali izvoru človeškega rodu. Nekateri namreč domnevajo, kakor verjamejo tudi za sam svet, da so ljudje vedno bili. Tako pravi tudi Apulej, ko opisuje rod bitij z dušo: »Kot posamezniki so umrljivi, vsi skupaj, kot celotni rod, pa so večni.«¹⁰⁷ In ko jih vprašamo: če je človeški rod obstajal od nekdaj, kako je vendar lahko resnična njihova zgodovina, ki pripoveduje, kdo so bili iznajditelji in kaj so iznašli, kdo so bili prvi utemeljitelji svobodnih umetnosti¹⁰⁸ in drugih spretnosti in kdo je prvi začel naseljevati to ali ono pokrajino ali del zemlje ter ta ali oni otok, odgovorijo,¹⁰⁹ da so poplave in požari v določenih časovnih razdobjih uničili ne sicer vsega, a vendar veliko večino sveta, tako da se je število ljudi skrčilo na neznatno peščico;

¹⁰⁶ Prevod K. Ahačič.

¹⁰⁷ Apulej: *O Sokratovem bogu (De deo Socratis)*, 4.

¹⁰⁸ Gre za t. i. sedem svobodnih umetnosti (*septem artes liberales*): gramatika, retorika, dialektika, aritmetika, geometrija, glasba in astronomija.

¹⁰⁹ Tu se Avguštyn nedvomno naslanja na pripoved o Solonovem razgovoru z egiptčanskim svečenikom, ki jo poda Kritija v Platonovem *Timaju* (22c–23c).

iz potomstva teh ljudi pa se je spet obnovila nekdanja množica. In da so stvari, ki so jih ta neizmerna pustošenja prekinjala in uničevala, ljudje spet in spet odkrivali in utemeljevali, kakor da bi bile nove, čeprav so se, bolj rečeno, samo obnavljale. In da tako ali tako človek nasploh ne more nastati drugače kot iz človeka. Vendar ti govorijo, kar mislijo, ne, kar vedo.

O štetju let v človeški zgodovini

¹¹ Zapeljujejo jih tudi neki nadvse lažnivi spisi, ki trdijo, da obsegajo na tisoče let zgodovine, četudi lahko iz Svetega pisma izračunamo, da od stvarjenja človeka ni preteklo niti 6000 let. In da ne bi na dolgo in široko razpravljali o tem, kako se razkriva ničevost teh spisov (v katerih se govori o mnogih tisočih let) in kako ne moremo v njih najti nobenega primernege vira za omenjene trditve, naj kot primer navedem pismo Aleksandra Velikega svoji materi Olimpiadi.¹¹⁰ V njem je razodel zgodbo nekega egipčanskega svečenika, ki jo je ta povzel iz spisov, ki so jih imeli pri njih za svete, obsega pa tudi kraljestva, ki jih omenjajo grški zgodovinarji.

Aleksandrovo pismo navaja, da obsega v omenjenih spisih čas asirskega kraljestva več kot 5000 let; v grški zgodovini pa čas od vlade Bela,¹¹¹ ki ga tako Grki kot omenjeni egipčanski vir postavljajo na začetek zgodovine asirskega kraljestva, šteje okoli 1300 let. Perzijski in makedonski državi je Egipčan tja do samega Aleksandra (kateremu je poročal) pripisal več kot 8000 let, medtem ko pri grških zgodovinarjih makedonska država kaže do Aleksandrove smrti 485 let, perzijsko pa našteje do časa, ko jo je s svojo zmago osvojil Aleksander, 233 let.

Tako so ta števila let mnogo manjša kot egipčanska in jih ne dosežejo niti, če jih pomnožimo s tri. Pravijo namreč, da so bila egipčanska leta včasih tako kratka, da so se končala v štirih mesecih. Zato obsega dopolnjeno in resnici bližje leto, kakor ga pojmujejo danes tako mi kakor oni, tri nekdanja egipčanska leta. A niti tako se grška zgodovina, kot sem omenil, v razporeditvi časa ne sklada z egipčansko. Zato moramo bolj verjeti grški, saj ne preseže resničnega izračuna o trajanju sveta, ki ga obsegajo naši resnično sveti spisi.

Nadalje, če se to odmevno Aleksandrovo pismo od verjetnega verodostojnega

¹¹⁰ O tem pismu, v katerem razkriva Aleksander Veliki zgodbo egipčanskega svečenika Leona (*Leo*), govori Avguštin še na dveh mestih (*O božji državi* 8,5 in 27). Besedilo pisma nam ni ohranjeno, vsebino pa lahko rekonstruiramo po Avguštinu.

¹¹¹ Bel (hebr. *bēl*, gr. *Bh/loj*, pri Avguštinu lat. *Belus*) je bil, kot omenja Avguštin (*O božji državi* 18,2; 18,21) po Evzebiju (*Chronica* 1, 12), oče asirskega kralja Nina (*Ninus*) in potemtakem ustanovitelj asirskega kraljestva. Gre najverjetneje za evhemerizacijo (babilonskega) boga Bela.

izračuna tako zelo razlikuje v opisih časovnih razdobj, koliko manj lahko verjamemo tistim delom, ki so polna bajk, za katere naj bi verjeli, da so starodavna zgodovina, in ki jih želijo postaviti nasproti veljavi najslavnejših svetih knjig, v katerih je bilo prerokovano, da jim bo verjel ves svet, in katerim je ves svet, kakor je bilo prerokovano, verjel. Resnična izpolnitev dogodkov, ki jih je Sveto pismo napovedalo kot prihodnje, kaže tudi, kako resnične stvari je govorilo o preteklih dogodkih.

O domnevi, da svet ni večn, ampak se obdobja človeške zgodovine ponavljajo

12 Spet drugi, ki predpostavljajo, da ta svet ni večn, menijo, da ali ni edini in jih je nešteto ali pa je edini, vendar se v določenih časovnih razdobjih nešteto krat rodi in spet umre. Vendar morajo priznati, da je človeški rod obstajal že prej, ko še ni bilo ljudi, ki bi skrbeli za zarod.

Niti ne morejo kakor prej omenjeni tudi ti domnevati, da bi ob uničenju sveta ostalo na njem nekaj ljudi, ki bi lahko preživel v poplavih in požarih, za katere prej omenjeni menijo, da niso zajeli čisto vsega sveta, in zatrjujejo, da je zato vedno ostalo nekaj ljudi, iz katerih se je obnovilo nekdanje število prebivalstva. Kajti kakor predpostavljajo, da se sam svet ponovno rojeva iz lastne snovi, tako morajo tudi verjeti, da se človeški rod ponovno rojeva iz lastnih elementov in da nato iz staršev raste potomstvo smrtnikov kakor pri drugih živalih.

O očitkih, češ da je bilo človeštvo ustvarjeno prepozno

13 Kar sem glede vprašanja o izvoru sveta odgovoril tistim, ki nočejo verjeti, da je svet vedno obstajal, ampak da je začel obstajati (kakor povsem jasno priznava celo Platon, čeprav nekateri menijo, da je mislil ravno nasprotno, kot govoril), to isto bom odgovoril tudi glede vprašanja o stvarjenju človeka. Odgovoril pa bom zavoljo tistih, ki na podoben način razglabljajo, zakaj človek ni bil ustvarjen v teku nešteti in neskončni razdobj preteklosti in je bil ustvarjen tako pozno, da je minilo – kakor lahko preberemo v Svetem pismu – manj kot 6000 let, odkar je začel obstajati. Če jih moti, da je preteklo tako malo časa in da je, kot kaže, minilo tako malo let, odkar je bil glede na naše vire ustvarjen človek, naj pomislijo, da ni nič večno, kar je omejeno, in da vseh končnih časovnih obdobj, če jih primerjamo z neskončno večnostjo, ne smemo presojati kot neznatna, ampak kot nična. In če bi zato minilo od stvarjenja človeka ne pet ali šest, ampak celo šestdeset ali šeststo tisoč let ali šestdesetkrat toliko ali šeststokrat toliko ali šeststotisočkrat toliko ali vse to pomnoženo še tolikokrat, da zmnožka več ne bi mogli poimenovati, bi se lahko vprašali podobno: zakaj ni bil ustvarjen prej?

Pretekli neskončni čas, ko je bog odlašal s stvarjenjem človeka, je namreč brez začetka in tolikšen, da bi ga lahko primerjali s še tako veliko in neizrekljivo množino let, ki pa je kljub temu omejena s sklenjenim koncem določenega časa, in ta ne bi bila niti tako velika, kakor če bi primerjali najmanjšo kapljico vode s celotnim morjem ali celo z vsem, kar obsega ocean. Kajti izmed obeh je prvo zelo majhno, drugo pa neprimerljivo veliko: a oboje je končno. Določena časovna doba, ki izhaja iz nekega začetka in jo omejuje nek konec, najsi je še tako velika, mora biti namreč v primerjavi z dobo, ki nima začetka (ne vem, kateri izraz je ustrežnejši), neznatna ali – še bolje – nična.

Če torej koncu neke časovne dobe posamič odvezemo najkrajše trenutke in četudi bi bilo število trenutkov, ki jih moramo odšteti, tako veliko, da se ga ne da opisati z besedami (kakor če bi odštevali dneve v življenju človeka od tistega, v katerem trenutno živi, do tistega, v katerem je rojen), nas bo to odštevanje sčasoma pripeljalo do začetka. Če pa odštevamo od časa, ki nima začetka, in če ne odštevamo le trenutkov ali celo večjih množin ur, dni ali mesecev, ampak obdobja takšnega števila let, da jih ne bi znali poimenovati niti še tako učeni računarji; če odštevamo cele časovne dobe – ki pa jim lahko posamič odvezemo trenutke in pri tem pridemo do začetka – in če jih ne odštevamo enkrat in še enkrat in večkrat, ampak vedno: kaj dosežemo s tem, do česa pridemo, ko pa nikdar ne dospemo do začetka, ki sploh ne obstaja?

Zato bi lahko to, kar sprašujemo po preteklih 5000 letih, z enako radovednostjo vprašali tudi naši potomci po 600.000 letih – če bo seveda rod smrtnikov še naprej umiral in se obnavljal in bo še naprej neuk in poln slabosti. Enako vprašanje bi bili lahko postavili tisti, ki so živeli pred nami v časih, bližjih človekovemu stvarjenju. Končno bi lahko sam prvi človek dan po stvarjenju ali celo isti dan, ko je bil ustvarjen, vprašal, zakaj ni bil ustvarjen prej. In kadar koli prej bi bil ustvarjen, ne bi bila razprava o vprašanjih v zvezi s časom nič manj žgoča, kot je bila, kot je zdaj in kot bo.

Ponovno in poglobljeno razpravljanje o krožnem ponavljanju časa

14 Filozofi tega sveta so menili, da teh vprašanj ne moremo in ne smemo rešiti drugače, kakor da uvedemo pojem krožnih ponavljanj časa, znotraj katerih so se v naravnem redu obnavljali in ponavljali venomer isti dogodki. Zagotavljali so, da se bodo tako brez prestanka po vrsti nizali krogi prihajajočih in odhajajočih časov. Ti krogi lahko po eni strani nastajajo v svetu, ki traja, ali pa se, nasprotno, svet v določenih časovnih razdobjih rojeva in umira in vedno kaže kot nekaj novega stvari, ki so se zgodile, in stvari, ki šele bodo. Iz te muhaste igre pa ne morejo

rešiti niti nesmrtno duše, saj jim, celo ko enkrat doseže modrost, brez prestanka uhaja v lažno blaženost in se brez prestanka vrača v resnično bedo.

Kako lahko namreč govorimo o resnični blaženosti brez zaupanja v njeno večnost, saj o resnici nepoučena duša ne pozna prihodnje bede ali pa se je v svoji blaženosti nadvse nesrečno boji. Če pa se duša ne bo nikdar več vrnila v prejšnjo bedo in prehaja iz nje v stanje blaženosti, tedaj nastane v času nekaj novega, kar je brez konca. Zakaj ne bi bilo tako tudi s svetom? Zakaj ne tudi s človekom, ki je v svetu nastal? Tako bi namreč krenili po poti zdravega nauka in se izognili nekim lažnivim krožnim potem, ki so jih odkrili zavajajoči in zavedeni modrijani.

So tudi nekateri, ki se sklicujejo na mesto v Salomonovi knjigi, ki se imenuje Pridigar, kjer beremo: »Kar je bilo, bo spet, kar se je zgodilo, se bo spet zgodilo, nič ni novega pod soncem. Kaj je, o čemer bi se reklo: 'Glej, to je novo!' Bilo je že zdavnaj, v vekih, ki so bili pred nami.«¹¹² Ti želijo, da bi navedeno razumeli v smislu krožnih ponavljaj časa, ki se rojevajo v isto in ki vse isto ponavljajo. Salomon pa je na tem mestu govoril ali o stvarih, o katerih je govoril pred tem – torej o rodovih, ki odhajajo in prihajajo, o kroženju sonca, o rečnih tokovih – ali pa o vseh vrstah stvari, ki se rojevajo in umirajo.

Ljudje so namreč bili pred nami, so z nami in bodo tudi po nas; tako tudi živali in rastline. Tudi vsa spačena bitja, ki se rodijo kot neobičajna, čeprav se med seboj razlikujejo in so bila nekatera baje ustvarjena le po enkrat, so glede na to, da so, splošno vzeto, čudeži in spački, vsekakor bila in bodo; tudi ni nič novega, da se pod soncem rojevajo spačena bitja. Pa vendar so nekateri te stvari razumeli tako, kakor da je modri pisec hotel, da bi navedeno razumeli, da so bile vse stvari že ustvarjene z vnaprejšnjo božjo določitvijo in da zato ni pod soncem nič novega.

Vendar pa bi bilo daleč od prave vere, da bi verjeli, da so omenjene Salomonove besede opisale krožna ponavljanja, glede na katera se (kot mislijo nekateri) ponavljajo iste dobe in isti časovni dogodki. Kakor je na primer v določenem stoletju filozof Platon v Atenah v šoli, ki se je imenovala Akademija, poučeval svoje učence, tako bi morali nekdaj pred nešteto leti, a v določenih časovnih razdobjih, že obstajati isti Platon, ista država, ista šola ter isti učenci in tako bi morali v nešteto prihodnjih obdobjih spet obstajati. Naj bo daleč, pravim, od nas, da bi kaj takega verjeli. Kajti Kristus je enkrat umrl za naše grehe; »potem ko je bil obujen od mrtvih«, namreč »več ne umre, smrt nad njim nima več oblasti.«¹¹³ In mi bomo

¹¹² Prd 1,9–10. Prevod je naveden po SSP, ki se deloma razlikuje od latinskega prevoda, kot ga navaja Avguštin: *Quid est, quod fuit? Ipsum, quod erit. Et quid est, quod factum est? Ipsum, quod fiet; et non est omne recens sub sole. Qui loquetur et dicet: Ecce hoc novum est: iam fuit saeculis, quae fuerunt ante nos.*

¹¹³ Rim 6,9. Prevod je naveden po SSP.

po vstajenju »zmeraj z Gospodom«,¹¹⁴ ki mu zdaj pravimo, kakor nas opozarja sveti psalm: »Ti, Gospod, nas boš varoval, čuval nas boš pred tem rodom na veke.«¹¹⁵ Zgoraj omenjenim pa so namenjene besede, ki sledijo: »V krogu hodijo krivični.«¹¹⁶ In to ne zato, ker bi se, kakor menijo, njihovo življenje ponavljalo v krogih, ampak ker se pot, ki jo ubira njihova lažna znanost, vrti v napačnem krogu.

GREGOR IZ TOURSA

Georgius Florentius ali Gregor iz Toursa se je rodil okoli leta 539 v bližini galskega mesteca Auvergne. Oba starša, Florentius in Armentaria, sta izvirala iz bogatih družin rimskih senatorjev z močnimi zvezami s cerkvijo. Kot mladeniča so ga poslali živeti k staremu stricu Nicetiju (*Nicetius*), kasnejšemu lyonskemu škofu, nato pa še k Avitusu, kasnejšemu škofu Clermonta. Leta 565 je postal diakon, osem let kasneje pa devetnajsti škof nadškofije Tours; že peti iz iste družine. Na pomembnem položaju je nasledil bratranca Evfronija (*Eufronius*).

Nadškofija Tours, ki se je ponašala z grobnico sv. Martina, enega bivših škofov, in je bila priljubljeno mesto za romarje, je od Gregorja terjala veliko dela. Premajhno cerkev je še pred smrtjo (okoli leta 594) predelal v katedralo, razširil pa je tudi zbirko relikvij.

Za zgodovinopisje je postal zanimiv z vrsto knjig, ki jih je razvrstil v deset zvezkov z zgodovinsko vsebino, sedem knjig čudežev in eno knjigo o življenju očetov.

Zadnjih osem je razdelil in naslovil v pet sklopov: *Slava mučenikov* (*Liber in Gloria Martyrum*, prva knjiga), *Pasijon in čudeži sv. Juliana* (*Liber de Passione et Virtutibus Sancti Iuliani Martyris*, druga knjiga), Čudeži sv. Martina (*Libri I–IV de Virtutibus Sancti Martini Episcopi*, knjige 3–6), Življenje očetov (*Liber Vitae Patrum*, sedma knjiga) in *Slava spovednikov* (*Liber in Floria Confessorum*, osma knjiga).

Natačnejše kronologije njegovih del žal ni mogoče izdelati, ker je svoje zapiske neprestano popravljaj in dopolnjeval.

¹¹⁴ 1 Tes 4,17. Prevod je naveden po SSP.

¹¹⁵ Ps 12 (11),8. Prevod je naveden po SSP.

¹¹⁶ Ps 12 (11),9. Odlomek je zaradi vpetosti v besedilo preveden po latinski predlogi. Prevod v SSP se glasi: »Naokrog hodijo krivični.«

Zgodovinarjem je najbolj znan po delu *Decem Libri Historiarum*, ki so ga od 18. stoletja dalje narobe prevajali kot *Zgodovino Frankov*. Prevod je zavajajoč iz dveh razlogov. Vzbuja namreč vtis, da se avtor ukvarja predvsem s širitvijo frankovskega ali merovinškega imperija pod Klovisom (465–511) in njegovimi nasledniki. V resnici gre za širši vsebinski okvir. Ob Clovisovih poskusih, da bi uničil kraljevske tekmece, opisuje tudi upor nun v samostanu Poitiers pri St. Radegunsu, poroča o katastrofalnih poplavalah ter o nekaterih drugih dogodkih.

Čeprav je Gregor zagrozil, da bo tiste, ki bodo spreminjali njegovo delo, »obsodil hudič«, se prepisovalci njegovih besedil niso pustili kaj dosti motiti. Prav nasprotno, mnogi od njih so trdili, da je na njegovo celotno delo treba gledati kot na zgodovino, svoje stališče pa argumentirali s prepričanjem, da se posvetna in cerkvena zgodovina neločljivo prepletata.

Pri tem so spregledali dejstvo, in v tem se skriva drugi razlog za trditve, da gre za zavajajoč prevod, da poimenovanje »zgodovina« ne ustreza temu, kar je Gregor videl v svojem početju. Podobno kot antični pisci, npr. Herodot, je pod pojmom *historia* razumel opis sodobnih dogodkov. Razumel ga je kot posredovanje dogodkov, katerih priča je bil, in manj kot zapis stvari, o katerih je samo bral ali slišal.

Če vemo, da se samo šest od desetih knjig ukvarja s časom, v katerem je živel, kasnejše poimenovanje ne ustreza predstavi samega avtorja. Prva knjiga se namreč začne z Adamom in Evo, nato pa pohiti skozi izbrane odlomke starega testamenta in se konča s smrtjo Martina iz Toursa leta 397. Druga knjiga opisuje prepire zgodnjih frankovskih kraljev vse do Klovisove smrti leta 511. Tretja knjiga zasleduje usodo Klovisovih sinov, četrta pa nas pripelje do avtorjeve posvetitve v škofa.

Ne glede na poimenovanje pa se večina današnjih zgodovinarjev strinja, da celota predstavlja značilno podobo merovinške družbe. Tako kot naj bi bil kaotičen in neurejen opisani čas, tak je tudi zapis o njem. Vsebine se prepletajo do nerazpoznavnosti, čeprav bližji pogled na zapisano po drugi strani Gregorja predstavi kot zavestnega obrtnika, ki je interpretiral sproti zabeležne dogodke oziroma prenašal krščanske nauke.

Kot predstavnik svojega časa je v prvi vrsti želel opisati dogodke in ljudi, povezane s cerkvijo. Ali točneje, odločil se je, da bo opisoval tako »blagoslovljena življenja svetnikov kot tudi katastrofe nesrečnežev«. Ob tem je bil prepričan, da sta dobro in zlo neločljivo povezana, zato je oboje vredno pozornosti. Po njegovem mnenju je treba popisati tako vzpone kot

padce merovinškega obdobja. Najmanj, kar ga je zanimalo, so bili običajni vsakdanji dogodki.

Zato pa je bil očaran s čudeži in katastrofami. Navduševale so ga stvari, v katere njegovi stanovski kolegi tisoč štiristo let kasneje ne verjamejo več, kar pa seveda ne pomeni, da odklanjajo Gregorjevo zanimanje zanje. Večina se namreč dobro zaveda, da so se s spregledom tega dela njegove »zgodovine« odrekli dragocenemu ključu za razumevanje takratnega miselnega sveta. Čudeži in razdejanja so bili vendarle sestavni del življenja ljudi sredi prvega tisočletja našega štetja. Po Gregorjevem mnenju čudeži niso nenavadna in izjemna dejanja božje previdnosti, ki bi začasno ustavili potek naravnih zakonov. Nasprotno, so običajne in vsakodnevne manifestacije božje moči. Za Gregorja ni bilo nič bolj naravno kot nadnaravno. Sveta si ni znal predstavljati drugače kot stroja, ki ga njegov stvarnik vsake toliko časa ustavi, pregleda in po potrebi popravi. Bog v Gregorjevi predstavi ni ustvaril sveta zato, da bi ga nato prepustil njegovi usodi, temveč je z nami ves čas. Redno spreminja letne čase, onemogoča hudobne in s pomočjo svojih svetnikov pomaga zavrženim.

Glede na to Gregor ne želi delati razlik med manj in bolj pomembnimi, temveč skozi vse enako dokazuje, da je bog vseprisotni gospodar. Le skozi različne opise čudežev je mogoče zaznati njegovo večjo naklonjenost aktualnim čudežnim dejanjem, torej tistim, ki jih je lažje preveril.

Zato se je tudi sicer raje posvečal dogodkom, ki jih je lahko presojal na podlagi lastnih izkušenj in na podlagi ustnega izročila. Nasploh se je raje skliceval na žive priče, na svojo mater, različne škofe in duhovnike ter druge sodobnike, ki so bili priče dogajanju, in redkeje na pisane vire. Slednjih je v njegovih delih pravzaprav relativno malo.

Več pozornosti je posvečal jeziku. Do podobnega zaključka so prišli že mnogi pred nami in se pri tem sklicevali na njegove kritične pripombe na račun tistih, ki se igračkajo z besedami ter jih tako izrabljajo za svoje posvetne interese. Po njegovem mnenju, zapisal ga je v uvodu v *Zgodovino*, zaradi takih ljudi ne moremo več verjeti, da so besede še vedno konkretne manifestacije božjega. Zdelo se mu je, da vse manj ljudi razume natančnega govornika, medtem ko jih veliko brez težav sledi napihnjnemu in robatemu pripovedniku. Pretiravanja posameznih govorcev so ga očitno zares zelo motila. Bralec dobi vtis, da ni maral, da bi ljudje skozi opis preteklosti dobili vtis, da se stvari dramatično spreminjajo. Rad je ustvarjal vtis, da se v življenju ljudi nič bistvenega ne spreminja, da ni nobenih nekontroliranih

zapletov. Ugotavljal je, da se dogaja cela vrsta stvari, med njimi tudi zločini in čudeži, da kralji in škofje umirajo naravne ali nasilne smrti, vendar pa se nikoli nič ne spremeni. Želel je ohraniti vtis, da se onkraj večne menjave dobrega in zla ne godi nič izrednega. S tem je seveda želel poudariti, da se kljub pokvarjenosti mnogih, nič ne zgodi mimo božje volje. Kot kaže, je bil prepričan, da zadostuje, če poklicani ljudi redno opozarjajo na vsestransko božjo prisotnost in da ne dramatizirajo. Ali, kot bi dejala Marnie Hughes-Warrington, Gregorja je, kot kaže, bolj skrbelo zadostno število zgodb in manj njihova kvaliteta.

O. L.

Literatura: Hughes-Warrington 2001, Kramer, Maza 2002.

ŽIVLJENJE OČETOV, SLAVA SPOVEDNIKOV IN SLAVA MUČENIKOV¹¹⁷

Veliko stvari se dogaja, nekatere izmed njih dobre, nekatere slabe. Prebivalci različnih držav se neprestano silovito prepirajo med seboj, kralji pa skrajno ihtavo izgubljajo potrpljenje. Ker heretiki napadajo naše cerkve, jih morajo katoliki braniti; v nekaterih možeh je vera v Kristusa močna, v drugih mlačna ...

Vendar pa nobenemu piscu, ki se je lotil zapisovanja stvari na ustrezen način, ni uspelo opisati dogodkov v prozi ali verzih. Literatura je v galskih mestih pravzaprav skoraj izumrla ... Sam sem napisal to delo, da bi ohranil spomin na tiste, ki so umrli in odšli, in za to, da bi prihodnje generacije opozoril nanje. Moj stil ni zelo izdelan in veliko prostora sem moral nameniti opisu preprirov med zlobnimi in pravičnimi. Kljub temu pa so me hrabrile določene prijazne pripombe ... in mi pomagale spoznati, da le malo ljudi razume natančnega govornika, medtem ko jih veliko brez težav sledi nenatančnemu pripovedniku.

BEDA ČASTITLJIVI

Podobno kot Gregorja iz Toursa so tudi Bedo Častitljivega (673–735) privlačili čudeži. V njegovem delu *Cerkvena zgodovina angleškega ljudstva* iz leta 731 je polno slepih, ki so spregledali, bolnih, ki so ozdraveli, opisano je premagovanje neviht in kraji, ki jih je božja milost rešila pred uničenjem. Glede na to tudi njegovo pisanje več pove o predstavah kot o resničnem dogajanju v opisanem času. Po drugi strani pa ne smemo prezreti, da brez

¹¹⁷ Prevod O. Luthar.

njegovega dela ne bi vedeli skoraj nič o cerkveni in posvetni zgodovini britanskega otočja v zgodnjem srednjem veku.

Sicer pa vse, kar vemo o njegovem življenju, izvira iz zadnje knjige *Cerkvene zgodovine*, kjer med drugim izvemo, da se je rodil okoli leta 673 v bližini angleškega samostana Wearmouth. Pri sedmih letih so ga starši prepustili v oskrbo menihom. Dve leti pozneje je njega in dvajset drugih menihov ustanovitelj samostana, opat Benedict Biscop, poslal na južni breg reke Tyne, kjer so ustanovili skupnost Jarrow. Beda je postal diakon leta 692 in duhovnik okoli leta 703. Obiskal je samostan Lindisfarne na Svetem otoku in verjetno tudi York, vendar je večji del življenja preživel v Jarrowu. Znal je izkoristiti prednosti tamkajšnje, za tiste čase zelo bogate knjižnice in napisal številna dela o bibliji, latinščini, življenju svetnikov, kronologiji in zgodovini. Umril je leta 735. V 11. stoletju so njegove ostanke preselili v Durham. Kasneje so jih sicer raztresli, nagrobni kamen pa se je ohranil vse do danes.

S svojim pisanjem je Beda želel podpirati širjenje krščanske vere. V uvodu v svojo zgodovino je zato zapisal tudi naslednje:

»Če zgodovina beleži dobre stvari dobrih mož, je pazljiv poslušalec spodbujen k posnemanju tistega, kar je dobro (oziroma), če beleži zla dejanja zlobnih mož, bo to gorečega in pobožnega bralca spodbudilo, da se bo izogibal vsemu pregrešnemu in sprevrženemu ter sledil tistemu za kar meni, da je dobro in všečno bogu.«

Za oblikovanje in posredovanje teh zgledov je bilo treba dobro znati latinščino, uradni jezik cerkve. Zato se je Beda lotil latinske slovnice in pravopisa, pri tem pa si je pomagal z deli latinskih jezikoslovcev poznega starega veka. Po drugi strani se je zavzemal za to, da so duhovniki pri verouku uporabljali lokalni jezik, v angleškem primeru staro angleščino. Po besedah njegovega učenca Cuthbeta je umrl prav po zaključku staro-angleškega prevoda Janezovega evangelija.

Sicer pa je njegovo zanimanje seglo tudi na širše področje literature. V četrti knjigi *Zgodovine* je tako na primer predstavil Caedmona, prvega znanega angleškega pesnika. Med prvimi se je tudi pritožil nad težavami pri prevajanju poezije. Ugotovil je namreč, da verzov ni mogoče prevajati dobesedno, saj se pri tem izgubi »veliko njihove lepote in dostojanstva«, znanje latinščine pa se mu je zdelo pomembno tudi zaradi študija biblije in drugih teoloških del.

Precej časa in energije je namenil tudi študiju oziroma vsakoletnemu

oblikovanju krščanskega koledarja. V času nerednih stikov med Irsko in drugim krščanskim svetom je bilo izračunavanje točnih datumov praznikov zelo pomembno opravilo. Še posebej zato, ker je prišlo vmes do spora med Rimom in prvinskim krščanstvom keltskih misijonarjev. Na sinodi v Whitbyju leta 664 so se sporazumeli v prid rimskega stališča, vendar se je odločitev nanašala samo na kraljestvo severne Umbrije. V spisu *O štetju časa (De Temporibus)* (703) je Beda zagovarjal Rim in se, sklicujoč na meniha Dionizija Eksigua (*Exiguus*) iz 6. stoletja, zavzemal za sistem datiranja po Kristusovem rojstvu. Prejšnja anglosaška datacija se je prilagajala vladavinam anglosaških kraljev oziroma razglasom (za petnajstletno fiskalno obdobje) cesarja Konstantina iz leta 313.

Glede na vse to lahko ugotovimo, da ima Beda nemalo zaslug za to, da se je rimskokatoliška cerkev ponovno uveljavila na britanskem otočju. Tako njegova *Zgodovina* kot tudi *De Temporibus* oziroma kasnejši *De ratione Temporum* ponujajo dragocen vpogled v politično dogajanje med letoma 597 in 731, o katerem se je sicer ohranilo zelo malo drugih virov. Poleg tega v tem delu najdemo precej podatkov o življenju svetnikov.

Tudi v *Zgodovini*, ki je v glavnem namenjena posvetnim dogodkom, vedno znova naletimo na teme, povezane s cerkvijo, pa tudi na neuspešna prizadevanja Kelto, da bi Anglosase spreobrili v krščansko vero, na preganjanje kristjanov, ki ga ponazori s posamičnimi epizodami iz življenja mučencev.

Sicer pa je Beda Britance rad primerjal s Hebrejci, ki so ob spoštovanju božjih zakonov uživali božjo milost, za hudodelstva pa bili deležni njegove jeze. Kot enega glavnih grehov jim Beda očita neuspeh pri pokristjanjevanju Anglo in Sasov. Razočarali so ga skoraj vsi, razen svetega Avguščina iz Canterburyja in skupine menihov, ki so ga leta 597 spremljali v Britanijo. Opis tega poslanstva je še posebej zanimiv zaradi zabeležke pogovora med papežem Gregorjem Velikim (»Cerkvenim učiteljem«) in Avguštinom.

Osrednja tema druge knjige je spreobrnitev Edwina, kralja severne Umbrije. Tudi v tem delu sta obe plati tedanjega javnega življenja, politično in cerkveno, tesno prepleteni. Podobno je s tretjo in četrto knjigo, v katerih avtor opisuje Edwinovo smrt, zmago vojske kralja Oswalda, ki je »majhna po številu, vendar močna v veri v Kristusa«, premagala »pogane«. V četrtem delu prevladuje cerkvena zgodovina. Najprej se srečamo z apostolstvom nadškofa Theodorja, prvega nadškofa, ki ga je »ubogala vsa angleška Cerkev«, obenem pa izvemo, da je kljub svoji starosti energično vodil vse cerkvene zadeve. Hodil naj bi na uradne obiske, spodbujal študente, naj

gredo na šolanje v Canterbury, organiziral sinode v Hertfordu in Hatfieldu ter miril odnose med kraljema Egfridom in Ethelredom. Temu sledi poročilo o »mnogih dokazih svetosti« kraljice Etheldrede, sv. Hilde in sv. Cuthberta, ki se izteče v opis dogajanja v prvi tretjini 8. stoletja.

Pri svojem delu se je Beda redko skliceval na vire, zato pa je veliko časa posvetil preverjanju podatkov, ki jih je imel na voljo. Za razliko od večine drugih srednjeveških piscev je namreč zelo natančno navajal svoje vire in pri tem ločeval med posrednimi poročili dogodkov in poročili prič ter nepotrjenimi govoricami. V uvodu je jasno povedal, da je skušal delati pošteno, skladu z zakoni zgodovine, obenem pa bralca prosil, naj »v primeru, da odkrije kakršne koli netočnosti«, krivde ne pripiše njemu.

V njegovem času in v stoletjih, ki so sledila, le redko srečamo podobno skrb in gotovo je tudi to eden od razlogov za velik ugled njegovega dela v srednjem in zgodnjem novem veku. O tem priča tudi več kot 150 rokopisov, med katerimi so najstarejši tisti, ki so nastali v samostanih Wearmouth in Jarrow v času njegove smrti. Prvi staroangleški prevod sega v čas vladavine Alfreda Velikega, v moderno angleščino pa je njegovo delo prvi prevedel Thomas Stapleton v 16. stoletju. Svoj podvig je posvetil kraljici Elizabeti I. in jo v spremnem pismu opozoril na uporabno plat Bedovega dela. Bil je namreč prepričan, da bi ji nekateri deli *Zgodovine* lahko pomagali v tedanjih verskih sporih.

Še nekdo torej, ki je verjel v izobraževalno moč zgodovine ...

O. L.

Literatura: Kramer, Maza 2002, Hughes-Warrington 2001, Bede 1999.

CERKVENA ZGODOVINA ANGLEŠKEGA LJUDSTVA¹¹⁸

Jaz, Beda, Kristusov služabnik in duhovnik v samostanu svetega Petra in Pavla, ki stoji v Wearmouthu in Jarrowu, sem z božjo pomočjo in po svoji najboljši zmožnosti sestavil ta opis zgodovine britanske cerkve in še posebej angleških ljudi, napaberkovan ali iz starih dokumentov, ali tradicije, ali mojega znanja. Rodil sem se na območju samostana. Ko sem bil star sedem let, so me moji sorodniki dali v oskrbo častitemu opatu Benediktu in nato Ceolfrithu, da bi se izobrazil. Od takrat sem vse življenje preživel v tem samostanu in se popolnoma posvetil preučevanju Svetega pisma in med spoštovanjem discipline reda in dnevnih opravilih petja v cerkvi mi je bilo vedno v veselje učiti se, poučevati in pisati. V starosti devetnajst let sem

¹¹⁸ Prevod M. Vesel, opombe O. Luthar.

bil posvečen v diakona in v starosti trideset let v duhovnika, obakrat ob pomoči častitega škofa Janeza po navodilih opata Ceolfrihta. Od takrat, ko sem postal duhovnik, do devetinpetdesetega leta svojega življenja sem skrbel, v svojo korist in korist mojih bratov, za kratke izpiske iz del častitljivih očetov o Svetem pismu ali pa za svoje opombe, ki sem jih dodal, da bi razjasnil njihov pomen in razlago.

[...]

Če zgodovina govori o dobrih ljudeh in njihovi dobri usodi, razmišljujočega poslušalca spodbuja k posnemanju dobrega; če beleži zlobne namene hudobnih mož, nič manj pobožnega in iskrenega poslušalca ali bralca spodbuja, da se vneto izogiba temu, kar je grešno in sprevrženo, in z vso skrbnostjo sledi tistemu, za kar ve, da je dobro in všečno božjemu pogledu. To si opazil, ker si jasnoviden; in si zato v svoji gorečnosti za duhovno dobro vseh nas, želiš, da bi mojo Zgodovino bolj poznali, v tvoj poduk in poduk tistih, nad katerimi vladaš po božji volji. Da bi sedaj odstranil vse možnosti dvoma o teh stvareh, o katerih sem pisal, tako v tvojem duhu kot v duhu tistih, ki to zgodovino poslušajo ali berejo, si bom zadal nalogo na kratko povedati, iz katerih virov sem dobil svoje podatke.

Moj glavni vir in pomočnik pri tem skromnem delu je bil častivredni opat Albinus, mož vsestranske učenosti, ki se je v kentski cerkvi šolal pri nadškofu Teodoru in opatu Hadrijanu blagoslovljenega spomina, dveh častitljivih in učenih možeh. Tam je iz zapisanih listin ali stare tradicije skrbno dognal vse, kar so učenci svetega Gregorja storili v kentskem kraljestvu ali v sosednjih kraljestvih. Vse, kar se je zdelo vredno zapomniti, mi je posredoval po Nothhelmu, pobožnem duhovniku londonske cerkve, bodisi v pisanju ali ustno. Potem je šel Nothhelm v Rim in od tedanjega papeža Gregorja dobil dovoljenje preiskati arhive svete rimske cerkve, tam pa je našel nekaj pisem svetega Gregorja in drugih papežev. Po nasvetu očeta Albinusa jih je na povratku prinesel nam, da bi jih vključili v našo Zgodovino.

Tako sem od obdobja, ko se začelja ta zvezek, do časa, ko je angleški narod sprejel Kristusovo vero, dobival gradivo od tod in tam, v glavnem iz del starejših piscev, [...] deloma pa sem se tudi potrudil, da sem skrbno dodal, kar sem lahko sam izvedel iz zaupanja vrednih pričevanj zanesljivih prič. Tako ponižno prosim bralca, naj me ne krivi, če bo v tem, kar sem zapisal, našel kaj drugega kot resnico. Kajti v skladu z načeli prave zgodovine sem samo poskušal prenesti v pisanje, kar sem zbral iz skupnih poročil, v poduk prihodnosti.

Nadalje ponižno rotim vse, ki bodisi berejo to zgodovino našega naroda bodisi jo poslušajo, naj ne pozabijo pogosto prositi za božjo milost zaradi mojih slabosti duha in telesa; in naj mi v svojih različnih kraljestvih poplašajo z dobro mero. Ker sem si marljivo prizadeval zabeležiti vse, kar zadeva vsako od kraljestev

in pomembnejših krajev, dogodke, o katerih menim, da so vredni spomina in jih bodo prebivalci radi pozdravili, naj žanjem med vsemi njimi žetev njihovih usmiljenih priprošenj.

Velika kronika (Šesta doba)¹¹⁹

3952 Dvainštirideseto leto cesarja Avgusta in sedemindvajseto leto po smrti Kleopatre in Antonija, ko je Egipt postal [rimska] provinca; tretje leto stotriindevedesete olimpijade; sedemstodvainpetdeseto leto od ustanovitve mesta [Rima]; kar pomeni leto, v katerem so bila zaustavljena vsa gibanja ljudstev po svetu in ko je bog posvetil cesarja, je zagotovil pravi in trajni mir; Jezus Kristus, božji sin, je posvetil šesto dobo s svojim prihodom.

Cerkvena zgodovina angleškega ljudstva¹²⁰

642. Ubit je bil kralj Osvald.

644. Gospodu se je pridružil nekdanji yorški škof in nato rochestrski škof Paulinus.

651. Umorjen je bil kralj Oswine, umrl je škof Aidan.

653. Srednji Angli pod voditeljem Peado so bili posvečeni v skrivnosti vere.

655. Umrl je Penda in Mercijščani so postali kristjani.

664. Bil je mrk. Umrl je kentski kralj Eorcenberht in Colman se je s svojimi Irci vrnil k svojim ljudem. Obiskala nas je kuga. Chad in Wilfrid sta bila posvečena v škofa Northumbrijcev.

668. Teodor je bil posvečen v škofa.

670. Umrl je Oswiu, kralj Northumbrije.

673. Umrl je kentski kralj Egbert. V Hertfordu je bila sinoda v prisotnosti kralja Ecgfritha, vodil pa jo je Teodor. Bila je zelo koristna in sprejela je deset kanonov.

675. Po vladavini sedemnajstih let je umrl mercijški kralj Wulfhere in kraljestvo prepustil bratu Æthelredu.

676. Æthelred je opustošil Kent.

678. Pojavil se je komet. Kralj Ecgfirth je pregnal škofa Wilfrida z njegovega sedeža. Bosa, Eata in Eadhæd so bili posvečeni na njegovo mesto kot škofje.

679. Ubit je bil Ælfwine.

¹¹⁹ Bedov način pisanja je v uvodih, ki služijo predvsem časovnemu umeščanju, spominjal na govorico rimskih kronistov.

¹²⁰ Pri povzemanju stvarnega dogajanja služi Bedovo naštevaje za lep zgled suhoparnega naštevanja političnih dogodkov.

BEDOVO PISMO EGBERTU¹²¹

Najdražjemu in prevzvišenemu škofu Egbertu

[...]

Pozivam Tvojo svetost, mojega nadvse ljubljenega očeta v Kristusu, naj se spomni in podpira, tako s svetim življenjem kot učenjem najbolj sveto službo, ki ti jo je zaupal Avtor vseh svetosti in podeljevalec vseh duhovnih darov. Nobena teh vrlin ni popolna brez drugih, kajti škof, ki živi sveto življenje, ne bi smel zanemariti dolžnosti poučevanja in bi bil pogubljen, če bi dajal dobre poduke, a jim ne bi sledil v praksi. A kdor zares počne oboje, je tisti suženj, ki radostno pričakuje Gospodov prihod in upa, da bo kmalu zaslišal besede: »Veseli se, dobri in verni suženj, ker ti je bilo mogoče zaupati v teh majhnih stvareh ...«

Kajti, kako naj bo grešno, če nezakonite odločitve nekaterih princev popravi pravična sodba boljših ali če je uničeno lažnivo pero zlobnih pisarjev in ga izniči previdna sodba modrih duhovnikov, ki sledijo zgledu iz svete zgodovine, ki opisuje čase kraljev Judeje od Davida in Salomona do Sedekije, zadnjega od njih, in kaže, da so bili nekateri verni možje, a veliko več jih je bilo hudodelcev; izmenično predstavlja, kako zdaj zlobni vladarji spremenijo odredbe dobrih, ki so bili pred njimi, in kako zdaj dobri kralji, ki jim pomaga božji duh, ki deluje skozi svete preroke in duhovnike, razveljavijo zlobna dejanja svojih nepravilnih predhodnikov

JEAN FROISSART

Jean Froissart (1337–1410) je bil francoski pesnik, pisatelj in duhovnik, ki je za svoje usluge kronista in zgodovinarja že zelo mlad našel »uporabnike«. Najprej so to bili grofje iz Hainauta, od leta 1361 pa kraljica Filipa, pod pokroviteljstvom katere je prepotoval Anglijo, Škotsko, Gaskonijo, na koncu pa se je podal še v Milano. Po smrti dobrotnice je odšel na Nizozemsko, kjer je bil posvečen za duhovnika, dobil prvo župnijo ter leta 1384 postal kanonik. *Kronike Francije, Anglije, Škotske, Španije in Bretanje* je začel pisati že okoli leta 1356, s popravki pa je delo nadaljeval vse do svoje smrti, ki jo mediavisti najpogosteje postavljajo v leto 1410.

Poleg tega je napisal tudi okoli dvesto pesmi, v katerih opeva viteško ljubezen, ljubezen, ki je prepovedana, vzvišena, strastna, samoomejujoča,

¹²¹ Poudariti kaže tudi Bedovo skrb za »resnico«, ki jo lepo izdaja *Cuthbertovo pismo o Bedovi smrti*. V njem namreč najdemo tudi naslednji citat: »Ne morem dopustiti, da se moji otroci učijo tega, kar ni res, in se trudijo s tem, ko me več ne bo.«

ponižujoča, človeška in transcendentalna ob enem. Najdaljša in najbolj znana je pesem o Arturjevem vitezu Meliadorju in Hermondine, hčerki škotskega kralja.

V *Kronikah* nam Froissart pripoveduje, kako je v Londonu kraljici Filipi predstavil poročilo o »vojnah in dogodivščinah« od bitke pri Poitiersu leta 1356 pa vse do začetka leta 1359. Ta, po mnenju strokovnjakov edina kronika, ki jo je napisal v verzih, se je žal izgubila, vendar pa zapisi o njej pričajo, da je takrat, ko jo je sestavljal, še vedno sledil splošnemu mnenju, da zgodovinska dela ljudi bolj zabavajo, kot učijo, in so zato bolj primerna za zasebno kot javno rabo. Kasneje je to mnenje spremenil, z njim pa tudi način pisanja.

Froissartove *Kronike* so pripoved o dejanjih zahodnoevropskih plemičev, ki so se v času med nastopom vladavine Edvarda III. (1325) in smrtjo Richarda II. (1400) udeležili stoletne vojne med Anglijo in Francijo. Delo je razdeljeno v štiri knjige. Prva knjiga, ki se je ohranila vsaj v petih različicah, opisuje dogodke do leta 1350 oziroma 1378; končni datum se od knjige do knjige razlikuje. Podatke zanje je črpal iz del dveh zgodovinarjev: *Resnične kronike (Les Vraies Chroniques)* Jeana le Bela in *Življenje črnega princa (La Vile du prince noir)* Heralda Chandosa, pri opisu obdobja po letu 1365 pa se je naslanjal predvsem na lastna opažanja, lastne pogovore z akterji in dokumente, ki jih je sam izsledil.

Druga knjiga (na začetku zamišljena kot ločeno delo z naslovom *Kronika Flandrije*) opisuje flamske težave v letih od 1378 do 1387. Tretja knjiga pripoveduje o obdobju od leta 1386 do leta 1388 ter vključuje poskuse Charlesa VI., da bi zasedel Anglijo. Četrta knjiga je zgodba o propadu Richarda II. in nastopu vladavine Henrika IV. (1380–1400).

Dandanes je težko odgovoriti na vprašanje, na kakšen način je Froissart zbiral in selekcioniral informacije oziroma na kakšen način je oblikoval svojo pripoved. Podatki o tem so razpršeni po vseh *Kronikah*. Šele iz celote namreč lahko razberemo, da je svojo dokumentacijo oblikoval kar na poti, kasneje pa dodajal podatke iz drugih virov. Med potovanji si je skušal čim prej zapisati to, kar je slišal in videl. Včasih je svoja opažanja lahko zapisal sproti, včasih pa se je moral zanašati na svoj spomin, dokler ni prispel do prenočišča. Vse kaže, da je na podlagi zbranih informacij o času ali dogajanju najprej zarisal kronološki okvir. Nato je verjetno zapisovalcem narekoval verzijo besedil, ki so se nam ohranila kot rokopisi.

Včasih jim je posredoval samo navodila in nato pustil, da so besedilo oblikovali do konca sami.

Svoje delo je razumel kot pisanje zgodovine in ne le kot oblikovanje suhoparne kronike. Po njegovem mnenju zgodovinar poskuša podati izčrpno, natančno in nepristansko oceno dogajanja. Zato je na več mestih poudaril, da je črpal podatke tako v obeh vojskujočih se taborih stoletne vojne kot tudi pri njihovih posameznih zaveznikih. Poleg tega je opisane dogodke skušal oblikovati v preprosto razumljivo moralno sodbo. Tudi zato je v uvodu zapisal, da je s svojim opisom plemenitih pobud, veličastnih dogodkov in dejanj orožja želel pogumne može spodbuditi, da bi sledili opisanim »zgledom velike slave«. Želel je ohraniti spomin na viteze, katerih dejanja izražajo *proece* ali viteško držo. Gre za sklop različnih vrtilin: od vojaškega junaštva, časti, lojalnosti, zvestobe pa vse do etikete oziroma spoštljivosti. V *proece* je videl pogoj za »dobro vladanje«, ki ga je v veliki meri enačil z ohranjanjem javnega reda. Glede na to ni kazal nobenega razumevanja do lakomnosti, tiranije in izumetničenosti, ki so po njegovem mnenju pogojevale nered oziroma spodbujale »nezadovoljstvo navadnega ljudstva«. Po drugi strani se ni kaj prida zanimal za dogodke, ki so imeli odločujoči vpliv na življenje revežev. Komaj da omeni porazne posledice kuge iz let 1348 in 1349 oziroma le s težavo prikrrije gnus ob opisovanju uporov. Ko raziskuje primere plemiškega zatiranja ali nasilja do podložnikov, ga bolj kot žrtve zanima pomanjkanje discipline pri plemstvu. Uporni tlačani so zanj zgolj nepomembni odpadniki. Podoben odnos je imel do duhovščine, ki naj bi bila sokriva za neposlušnost podložnikov.

Njegovo naklonjenost ali nenaklonjenost pa je mogoče razbrati že iz samega načina opisa. Dogodke in ljudi, ki so ga še posebej zanimali oziroma so se mu zdeli še posebej pomembni, je opisal z govoricco, ki se po mnenju mnogih lahko primerja s Shakespearjevimi gledališkimi dialogi. Kot primer se najpogosteje navaja njegov opis poti v Bern.

Večina strokovnjakov za zgodovino zgodovinopisja se strinja, da gre njegovim literarnim ambicijam (vsaj deloma) pripisati dejstvo, da se nam je prva knjiga *Kronike* ohranila v petih različicah, od katerih se tri med seboj bistveno razlikujejo. Po drugi strani nekateri te razlike pripisujejo Froissartovi nagnjenosti k različnim interpretacijam istih dogodkov, neredko pa srečamo tudi povsem nasprotujoče si različice istih dogodkov. V tretji knjigi se opisi kastiljanskih in portugalskih pogledov na bitko pri Aljubarroti (1385) bistveno razlikujejo. Ta način je begal že zgodovinarje

v 19. stoletju, nekatere pa vznemirja še danes. Jezi in bega jih spoznanje, da Froissart svojih popravkov ni pojmoval kot nadgradnje svojih prejšnjih interpretacij, temveč zgolj kot alternativo in enako veljavno različico že opisanih dogodkov.

Kakor koli že, poznavalci menijo, da bi nam preučevanje teh in mnogih drugih sprememb veliko povedalo tako o Froissartovem življenju kot tudi o njegovem razumevanju interpretacije preteklosti. Tudi po tej plati je Froissart izjemen avtor. Nenazadnje ni prav veliko srednjeveških zgodovinarjev, katerih delo bi lahko tako podrobno preučevali.

Po koncu šestdesetih let 20. stoletja pa je začelo naraščati število tistih, ki so v njegovem načinu interpretacije iskali argumente za utemeljitev prepričanja, da gre pri rekonstrukciji preteklosti vedno za polifonijo historičnih interpretacij.

O. L.

Literatura: Palmer 1981, Hughs-Warrington 2001.

KRONIKE¹²²

1 Temú, da bi bile odlične skušnje in veličastna junaška dejanja, dosežena v vojskovanju med Francijo in Anglijo, vpečatljivo zabeležena in na veke vklesana v našo zavest, s čimer bi imeli vsi pravični možje primer, po katerem bi se ravnali, bom jaz, Jean Froissart, spisal zgodovinsko delo, ki bo pelo hvalo omenjenim dogodivščinam. Toda, preden začnem, naj poprosim našega Odrešenika, ki je vse iz nič ustvaril, da mi podari tako milost in razumevanje, da bom zmozel vztrajati, da kdor koli že prebere ali sliši to delo, v njem najde takó radost kot kreposten zgled. Kakor je rečeno, da so vse zgradbe sestavljene iz brezštevilnih kamnov in vsi veletoki zlitii iz premnogih izvirov in studencev, takó znanost povzema in paberkuje pri različnih učenjakih, od katerih je eden morda nevéden v stvari, o kateri je pisal drugi. Starodavni pisci so nam svoja spoznanja o stvareh zapustili razsejana vsepovsod. Zatorej, da bi uspel v svojem podjetju – z božjo pomočjo in s pomočjo Blagoslovljene Device Marije, od katere izvirata vsa možna tolažba in uteha – jemljem za osnovo svojega dela avtentične kronike, ki jih je sestavil častit, prizanesljiv in moder predstojnik, John le Bel, nekoč kanonik Sv. Lamberta v Liègeu. Blagi mož je prizadevno in vztrajno vršil svojo dolžnost, pišoč pričujoče veličastne kronike in vse do konca svojega življenja prepričano sledil resnici, verno, kot je le mogel, ubijajoč se s težnjo po dovršenem razumevanju snovi. Svoje dni je bil v čislh gospoda Johna iz Hainaulta in je bil član njegovega tajnega državnega

¹²² Prevod D. Hrženjak.

sveta – taisti Sir John je pogosto omenjen v tej knjigi, ker je igral glavno vlogo v mnogih odličnih in vzvišenih prigodah in ravno od njega je John le Bel vedel in slišal o mnogih dobrih delih, ki bodo odslej zapisana v večnost. Vstopajoč v podjetje sestavljanja te knjige sem, v skladu s svojimi prirodnimi nagnjenji, obiskal mnoge velike in plemenite mogočnike Francije in Anglije, Škotske in ostalih dežel. Kolikor sem mogel, sem sledil resnici o vojnih dosežkih in podvigih, posebno od velike bitke pri Poitiersu, v kateri je bil ujet francoski kralj Jean, četudi pred temi dogodki še vedno mlad po letih in doumevanju. Toda pri kraju svojih šolskih dni sem se zaobljubil, da napišem poročilo o teh vojnah v verzih, in ko je bilo dovršeno, sem ga vzel v Anglijo in ga predstavil gospej svojega srca, Philippi iz Hainaulta, tej žlahtni kraljici Anglije, ki ga je sprejela nadvse naklonjeno, v mojo veliko korist in podporo. Morda res, da ta knjiga še ni izpopolnjena niti popravljena tako vestno, kot to zahteva prilika: junaška dejanja morajo namreč prislužiti spoštovanje, dano tistim, ki so ga zaslužili s srčnostjo in moralno trdnostjo. Da bi torej uspel v tem cilju in sledil resnici po svojih najboljših zmožnostih, sem jaz, Jean Froissart, ozgodbil pričujočo zgodovinsko pripoved po prej omenjenem načrtu in pristni zasnovi ter iskrenem nagovoru mojega srčno ljubljenega gospoda Roberta Namurskega, viteza, gospoda Beauforta, kateremu dolgujem vso ljubezen in pokorščino. Naj mi Gospod nakloni milost izpolnitve Njegove volje. Amen.

40 Kralj Edvard je zapustil Fervaque in prvo noč prebil v Montreuilu.¹²³ Naslednji dan je prispel v La Flamengerie, kjer se je utaboril, obkrožen z vsemi svojimi eskadroni v številu štiridesetih tisoč mož in se odločil, da bo tu počakal kralja Filipa in v kakršnih koli že okoliščinah ponudil nasprotniku priliko za bitko. Kralj Filip se je pomaknil naprej v Vironfosses, kjer se mu je pridružil njegov nečak grof iz Hainaulta. Ta je kralju navedel zadostne razloge za bitko proti svojemu stricu pri Cambraiu. Filipu so se priključili kralji Češke, Navarre in Škotske in njihovo orožje se je dvignilo proti četam kralja Edvarda, ne da bi vojni razpored nasprotujočih si vojsk pričal o kakršni koli prednosti ene pred drugo. Kralj Edvard se je ovedel sovražnikove bližine in sprejel nasvet brabantkega vojvode, da je bitka edini častni izhod iz situacije. Odločitev je kralju Filipu prenesel glasnik, otovorjen s kožuho-vino, ki so mu jo podarili Francozi, navdušeni nad njegovim sporočilom. Filip je za dan bitke določil naslednji petek, tedaj pa je bila sreda. Naslednji dan je lord Fagnolle odjezdil iz francoskega tabora v izvidnico, toda njegov konj se je splašil in pobegnil, lord Fagnolle pa padel v roke Nemcem, ki so zanj prejeli izdatno odkupnino od grofa iz Hainaulta, katerega četi je bil namreč pripadal.

¹²³ Mišljen je Montreuil v Aisne, ne Montreuil v Pas-de-Calais.

41 V petek po evharistiji sta se armadi pripravili. Angleška je bila sestavljena iz treh bataljonov, ki so jih vodili brabantki vojvoda, vojvoda Gueldersa in kralj Edvard. Angleški, se pravi največji kontingent so tvorili škofje Lincolna in Durhama, grofje Derbyja, Salisburija, Northamptona, Gloucestra, Suffolka, Richmonda in Hereforda, tu so bili še grof Robert iz Artoisa, Sir Reginald Cobham, lord Percy, lord de Ros, lord Mowbray, Sir Louis in John Beauchamp, lord Delaware, lord Basset, lord Fitzwalter, Sir Walter de Manny, Sir Hugh Hastings in mnogi mnogi drugi. Na krilu te vojske se je nahajala druga četa, katere namen je bila obramba tistih, ki bi jih vojna vihra pognala v nered, pod vodstvom grofov Warwicka in Pembrokea, lordoma Berkeleyem in lordom de Molinsom. Kralj je imenoval mnoge viteze, vključno s Sirom Johnom Chandosom, ki so, kot ste slišali, izvedli junaška dejanja slave brez primere. Kralj je jezdil gor in dol med vojaki, moledujoč svoje magnate, da mu pomagajo očuvati čast: v njegovem bataljonu je bilo šest tisoč oboroženih mož in enako število lokostrelcev.

Kralja Francije so spremljali, izvzemši poprej omenjene tri kralje, naslednji aristokrati: vojvode Normandije, Bretanije, Burgundije, Bourbona, Lorraine in Aten; grofje Alençon, Flandrije (kraljev brat??), Hainaulta, Bloisa, Bara, Forêtsa, Foixa, Armagnaca, Longuevillea, Estampesa, Vendômea, Harcourta, Saint Pola, Guinesa, Boulognea, Roussija, Dammartina, Valentinoisa, Auxerrea, Sancerrea, Genève in Dreuxa, prestolonaslednik Auvergne, kot tudi brezštevlni grofi in vikonti Gascogne in Languedoca. Pogled na praporje in trirobe zastavice, ki vihrajo v vetriču čez bojišče, na konje v pelerinah, viteze in kavalirje v polni bojni opremi je nudil resnično prekrasno sliko. Francoska stran se je ponašala s petnajst tisoč oboroženimi pehotnimi vojaki in z dvajset tisoč konjeniki.

42 Morda se zdi osupljivo, da sta se dve taki armadi lahko razšli brez boja. Toda Francozi so omahovali. Eni so trdili, da bi bilo kralju nečastno, če se ne bi boril, ko so se pred njim, v njegovi lastni deželi, poravnali sovražniki – na koncu koncev jim je zato tudi sledil. Drugi, spet, so povedali, da bi bilo kralju bojevati se norost, če ni prepričan, da ga njegova lastna stran ne izda. Kajti, če bi stvari krenile po zlu, bi ogrozil svoje celo kraljestvo: četudi ovenčan s slavo zmage, bi ne bil namreč nič bližje osvojitvi ozemlja bodisi angleškega kralja bodisi katerega koli njegovih cesarskih zaveznikov.

Jutro je tako prešlo v prerekanju. Okoli poldneva pa se je primerilo, da je skozi francoski tabor zdrvel zajec. Tisti, ki so ga videli, so zagnali tak strašen vik in krik, da je one v zaščitnici navedlo, da pomislijo, da se je začela bitka ... Pa so izvlekli svoje meče in na glave stavili čelade. Trenutek je zahteval svoje: v naglici se je

zapriseglo številne nove viteze. Kar štirinajst jih je zaprisedel samó grof Hainault. Odtlej naprej so se imenovali 'Vitezi zajca'. Ta petek se potem v nadaljevanju ni zgodilo nič več, pač pa je, naslovljeno na francoskega kralja, prispelo pismo kralja Roberta Sicilijanskega. Kralj Robert je bil priznan astrolog in je večkrat zapored preučil astrološka predvidevanja kraljev Anglije in Francije. Iz njih je razbral, da bo francoski kralj, če se kani bojevati proti angleškemu, neizbežno poražen. Njegova uvidevnost je prepoznala nevarnost, ki je ogrožala bratranca, kralja Filipa. Zatorej mu pošlje opozorilno pismo: če bo na bojišču prisoten tudi kralj Edvard, naj se Filip nikar ne udeleži bitke proti Angležem. Pismo je samo še povečalo dvome francoskega plemstva. In čeprav je bil kralj Filip željan bitke, je po njihovem nasvetu minil dan, ne da bi se krenilo v napad.

ABD-AR-RAHMAN ABU TAYD MUHAMMAD IBN KHALDUN

Redki zgodovinarji, ki poznajo delo zgodovinarja in filozofa Ibn Khalduna (1332–1406), se strinjajo, da je bil eden največjih »mislecev vseh časov«, obenem pa vidijo v njem prvega avtorja, ki se je sistematično ukvarjal z značajem zgodovinopisja. Leta 1332 rojeni avtor je imel precej pisano življenje. Po sedmih letih javne službe v Tunisu se je preselil v maroški Fez, kjer je za kratek čas postal tajnik sultana Abu Inana. Službo je kmalu izgubil, ker so ga osumili sodelovanja pri pobegu pomembnega zapornika in ga zaprli do sultanove smrti leta 1358. V strahu pred ponovnimi težavami se je kljub ugodni službi pri vezirju Al-Hasanu ibn Umarju po prihodu iz zapore raje preselil v špansko Granado. Tu se je svojim delom kmalu izkazal, zato so mu zaupali vodenje mirovne misije pri Pedru Krutem Kastiljskem.

Ne dolgo po tem se je znova vrnil v Afriko in postal prvi minister vladarja Hafside Abu Abdallaha. Vendar tudi tokrat ni šlo brez težav, zato se je po vrsti zapletov in nesporazumov z družino raje zatekel v eno izmed utrjenih vasi v pokrajini Oran, ki leži v današnji Alžiriji. Tukaj je tudi začel pisati svojo *Zgodovino sveta (Kitab a-'Ibar)* in s pisanjem nadaljeval tudi po selitvi v Kairo, kjer so mu ponudili sodniško službo. V času obleganja Damaska je odpotoval v Sirijo in se srečal s samim poveljnikom napadalcev Tamerlanom. Srečanje je skrbno popisal. Umrli je pet let po vrnitvi v Kairo, leta 1406.

Njegova *Zgodovina sveta* je sestavljena iz treh knjig. Prva se ukvarja z

naravo zgodovine in družbe, druga z zgodovino Arabcev in tretja z zgodovino Berberov. V predgovoru k prvi knjigi Ibn Khaldun bralca opozori, da se je v izogib slepi veri v tradicijo posvetil predvsem opisu civilizacij in osnovnim značilnostim človeške družbe. Ob tem brez sprenevedanja prizna, da ga moraliziranje in prepričevanje ne zanima. Ni mu do tega, da bi očaral ali pretresel bralca, še najmanj pa je pripravljen svoje spise prepustiti v službo kateri koli upravi ali vladi. Vse to prepušča drugim zgodovinskim delom, ki so po njegovem mnenju velikokrat prepolna hvale velikih in vodilnih oseb, njihovi avtorji pa se vse preveč zanašajo na informacije posrednikov.

Ibn Khaldun sicer ni bil prvi, ki je podvomil v nekatere fantastične zgodbe v zgodovinskih poročilih, vendar je gotovo eden prvih, ki je s pomočjo poznavanja ekonomije, geografije, demografije, vojaške strategije in taktike pokazal, zakaj nekaterim opisom ne gre verjeti. Dober primer upravičene kritike je njegovo oporekanje Mojzesovi trditvi, da je imela v njegovem času izraelska vojska 600 tisoč vojakov. Opozoril je, da glede na velikost tedanje izraelske države in število njenih prebivalcev takratni Izrael nikakor ni mogel zbrati tako mogočne vojske.

Poleg nenatančnih so ga jezili tudi tisti zgodovinarji, ki so samo predelovali že znane teme in podatke. Obojim je očital, da niso upoštevali sprememb v življenju in običajih narodov in ras. Da bralcem ponujajo samo dolgočasne predstavitve dinastij in enolične opise dogodkov iz zgodnejših obdobj. Njihovi opisi so se mu zdeli okorni, brez oblike in vsebine tako kot rezila brez nožnice. Očital jim je, da so pozabili »na cilj zgodovinopisja«, saj njihovi zgodovinski dogodki nimajo nobenega »notranjega pomena«.

Sam je zgodovino videl kot posledico zgodovinarjevega iskanja resnice oziroma razmišljanja o resnici in jo povezoval s filozofijo. Glede na to ne preseneča, da je pogosteje bolj poznan filozofom kot zgodovinarjem.

Po njegovem mnenju se lahko zgodovinarji do resnice pretolčejo prek poznavanja družbenih, političnih, ekonomskih in kulturnih razmer, ki oblikujejo *umran* oziroma civilizacije. Le na tak način zanj zgodovina preneha biti veja retorike in postane znanost z globokimi koreninami v filozofiji.

Šele takrat zgodovina izpolnjuje tri predpogoje, s katerimi so muslimanski misleci neko dejavnost spoznali za znanost. Šele s poznavanjem ekonomskih, družbenih in kulturnih razmer se v okviru zgodovine raziskovanje človeške skupnosti oblikuje kot samostojni *mawdu* oziroma samostojno področje raziskovanja. Šele takrat prepozna zgodovina svoje

lastne probleme (*masa' il*), in šele takrat spregleda svoj lastni cilj (*ghaya*), to je spoznavanje »notranjega pomena« dogodkov.

Z uvodno metaforo, s katero pisanje zgodovine primerja z vstavljanjem rezila v nožnico, se je Ibn Khaldun lotil preučevanja civilizacij srednjeveškega Magreba oziroma severnoafriškega sredozemskega prostora. Začel je z analizo vplivov fizičnega okolja, nadaljeval pa z opisom običajev, značilnosti primitivne socialne organizacije in razmerja med primitivnimi in višje razvitimi kulturami.

Pri obravnavi posameznih skupnosti se je osredotočil na naravo vodenja in vladanja ter na značilnosti njihovega razvoja in propada. Njegove ideje o družbenih spremembah se izkristalizirajo v opisu srednjeveškega Magreba, razpetega med *umran badawi* (ruralno, beduinsko oziroma nomadsko) in *umran hadari* (urbano, nenomadsko) življenje. S to razdelitvijo se je močno približal Herodotovemu in Livijevemu razlikovanju med »trdmi« in »mehkimi« družbami. *Umran badawi* je namreč razumel tudi kot prvo stopnjo v razvoju civilizacije, se pravi kot podlago za *umran hadari* (I: 253). V nadaljevanju *umran badawi* in *umran hadari* razdeli na podskupine, katerih skupni težnji sta kultura in razkošje, ki pa obenem naznanjata propad skupnosti. Ibn Khaldun je bil namreč prepričan, da razcvet civilizacij nujno spremlja tudi korupcija, osrednja spremljevalka starčevskega pešanja, zaradi katere nato vsaka civilizacija slej ko prej propade. Tako kot vse žive stvari v naravi tudi civilizacija po njegovem mnenju podlega osnovnemu življenjskemu ciklusu, razpetemu med rojstvom, zrelostjo in smrtjo.

Za razliko od večine živih stvari pa *umran hadari* ne umre naravne smrti. Prej ga uničijo ljudje z značilnostmi *umran badawi*. Ti osvajalci položijo temelje nove države, v kateri je seveda mogoče zaznati precej potez stare. Stara in nova država sta si podobni tudi po svojem prizadevanju doseči *umran hadari* kot končni cilj razvoja. Na podoben način tudi novi osvajalci na vrhuncu podležejo korupciji in tako postanejo žrtve podjarmljenja. Osrednja značilnost ali element tega ciklusa je *asabiya*, gonilna sila *umran badawi*. Nastanek *umran hadari* povzroči izginotje *asabiye* in s tem tudi neizogiben padec države. Avtorji, ki so se ukvarjali z Ibn Khaldunovim delom, različno interpretirajo *asabiyo*. Največkrat je opisana kot »vitalnost države«, »življenjska moč ljudi«, »patriotizem«, »nacionalna zavest«, »nacionalni občutek«, »duh javnosti«, »socialna solidarnost«, »skupna volja«, »skupinski občutek«, »osnovna protoplazma, iz katere so zgrajena politična

in družbena telesa«, »plemstvo«, »aristokratska struktura družbe«, »solidarnost v bitki«, »vojaška drža«, »krvne vezi«, »umetniška vrednost«, »plemenski fanatizem« in »plemenska solidarnost«. Večina teh opisov je točnih, toda noben ne pokriva celotnega pomena tega pojma. Pomen *asabiye* namreč ni ustaljen, prav nasprotno, za tem pojmom se skriva dinamična kombinacija elementov, ki se od primera do primera spreminja. Po drugi strani pa *asabiya* ni abstrakten, nezgodovinski pojem, temveč pojem, tesno povezan z zgodovino srednjeveškega Magreba. Najpogosteje naletimo nanj v opisih vojaških zadev oziroma v primerih, ko avtor z vojaškim žargonom opisuje značilnosti posameznih družb. Po njegovem mnenju samo skupinski čut oziroma občutek za skupino omogoča uspešno (samo)obrambo in uveljavljanje lastnih interesov. Skupina, ki ta občutek izgubi, postane ranljiva. Pomeni, da je izgubila skupno *riaso* oziroma »tiho, a prvo avtoriteto družbe«. Vzrok za to je pomanjkanje bojevitosti, posledica pa izguba *asabiye*. *Riaso* lahko razumemo tudi kot princip vodenja.

Oblikovanje, predvsem pa raba obeh pojmov je kasneje sprožila veliko razprav o naravi Ibn Khaldunovega dela. V enih nastopa Ibn Khaldun kot religiozni, v drugih kot posvetni mislec. Tisti, ki so nasprotovali razlagi, da gre za religiozne razprave, so se najpogosteje sklicevali prav na *asabiyo*, ki jo islam zavrača. V mohamedanski tradiciji je namreč *at-taqwa* (pobožnost, vestnost) tista, ki zasluži in zahteva moč ter vodstvo, in ne *asabiya*. Zaradi tega očitnega nasprotja so nekateri njegovo delo označili za bogokletno, drugi pa sklepali, da je bil posvetni mislec.

Kakor koli že, dejstvo je, da je ta razprava celih štiristo let po avtorjevi smrti potekala predvsem v severni Afriki, turškem cesarstvu in mavrski Španiji. Evropa ga je odkrila šele skozi francoski prevod Silvestrea de Sacyja (1806) oziroma izdajo Etiena Marca Quatremereja, ki je odkril zadnjo in najpopolnejšo različico *Muqaddimah*. V času tiska Quatremerejeve izdaje je Nasr al-Hurini v Egiptu izdal egiptovsko izdajo *Maquaddmah* (1857). Temu je leta 1868 sledila izdaja celotnega besedila *Kitab al-'Ibar*, celoten ponatis pa je izšel leta 1879 v Bejrutu.

Ponovno odkritje in prevod *Muqaddimah* v drugi polovici 19. stoletja sta sovpadala z uveljavljanjem sociologije in razpravami o zgodovinopisju. Mnoge je osupnila podobnost med Ibn Khaldunovimi idejami in idejami evropskih avtorjev. Posledica tega spoznanja so različne primerjave med Ibn Khaldunovimi pogledi in Marxovo dialektiko, Machiavellijevo

nagnjenostjo k umetnosti, Montesquieujevimi idejami o vplivu okolja ter Darwinovo evolucijsko teorijo.

O. L.

Literatura: Hughes-Warrington 2000, Rösen 2002.

ZGODOVINA SVETA¹²⁴

Original: 30, Rosenthal: 84, Issawi: 26

Razprava, vsebovana v tej knjigi, se deli na šest poglavij:

Prvo poglavje obravnava človeško civilizacijo na splošno, njene različne zvrsti in področja na zemlji, kjer obstaja civilizacija.

Drugo poglavje se posveča puščavski civilizaciji, vključno z obravnavo plemen in divjih narodov.

Tretje poglavje govori o dinastijah, kalifatu, kraljevi oblasti, vključno z razpravo o vladnih položajih.

Četrto poglavje obravnava stalno naseljeno civilizacijo, dežele in mesta.

Peto poglavje se posveča obrtem, načinom pridobivanja sredstev za preživljanje, pridobitniškimi dejavnostmi in njihovim različnim vidikom.

Šesto poglavje obravnava znanosti ter osvojitve in poučevanje znanosti.

Na začetku sem obravnaval puščavsko civilizacijo, ker slednja predhodi vsemu drugemu, kot ti bom pojasnil kasneje. Iz istega razloga je (razprava) o kraljevi oblasti umeščena pred obravnavo dežel in mest. Sredstvom za preživljanje sem se posvetil pred obravnavo znanosti, saj je pridobivanje sredstev za preživljanje nujno in naravno, medtem ko je študij znanosti stvar razkošja in prijetnih plati življenja. Vse, kar je naravno, pa predhodi stvarjem razkošja. Obrti sem umestil k pridobitniškimi dejavnostmi, ker na nek način, kar se tiče civilizacije, spadajo tjakaj, tudi to ti bom pojasnil kasneje.

Original: 29, Rosenthal: 71, Issawi 26 (Narava zgodovine)

Vedi, da je zgodovina v resnici poročilo o človeški združbi, drugače povedano, svetovni civilizaciji. Ukvarja se z okoliščinami, ki zadevajo naravo te svetovne civilizacije, kot so na primer divjost in družabnost, čuti za skupnost in različni načini, na katere ljudje dosegajo premoč eden nad drugim. Posveča se kraljevi avtoriteti in dinastijam, ki nastanejo na tak način, in z različnimi položaji, ki obstajajo v njih, z različnimi človeškimi dejavnostmi in načini pridobivanja sredstev za preživljanje,

¹²⁴ Prevod in opombe N. Svetlič.

z znanostmi in obrtni, katerim se ljudje posvečajo in na splošno z vsemi okoliščinami, katere dolete civilizacijo po njeni sami naravi.

Original: 29, Rosenthal: 71, Issawi 26 (Vzroki napak v zgodovinopisju)

Zgodovinska poročila so po svoji sami naravi dovzetna za neresnico. Obstajajo različni vzroki, zakaj se temu ni moč izogniti. Prvi izmed njih je privrženost nekemu nazoru ali veroizpovedi. Če je duša pri sprejemanju poročil nepristranska, vsakemu poročilu nameni tak delež kritičnega preučevanja, kot ga slednje zasluži, in resnica ali neresnica poročila postane jasna. Če pa je duša okužena s pristranskim nagljenjem k določenemu nazoru ali veroizpovedi, brez trenutka obotavljanja sprejme poročilo, ki je v skladu s tem nazorom ali veroizpovedjo. Predsodki in pristranskost zamegljijo zmožnost kritičnosti in onemogočijo kritično preučevanje. To povzroči, da se neresnica sprejme in posreduje naprej.

Drugi razlog, ki dela neresnico v zgodovinskih poročilih neizogibno, je slepo zanašanje na (verodostojnost) posredovalca (poročila). Preučevanje te teme sodi v (teološko disciplino) kritičnega preverjanja verodostojnosti oseb.¹²⁵

Tretji razlog je nepoznavanje smisla tega, kar se je zgodilo. Marsikateri posredovalec (zgodovinskega poročila) se ne zaveda resničnega pomena tega, kar opazi ali pa mu pride na uho, in dogodku pripisuje pomen, za katerega si domišlja ali predpostavlja, da ga ta ima, to pa vodi do neresnice.

Nadalje – četrti vzrok, namreč neutemeljeno domišljanje resničnosti stvari, je zelo pogost in večinoma izvira iz slepega zanašanja na posredovalce (zgodovinskega poročila).

Peti vzrok je nepoznavanje tega, v kakšnem odnosu so okoliščine (nekega dogodka) do (celote) dejanskosti. Okoliščine (dogodkov) so (včasih) dvoumne in zapletene. (Zgodovinar) poroča o dogodku tako, kot ga je videl, a zavoljo zapletenosti okoliščin še sam nima prave slike o dogodku.

Šesti vzrok je dejstvo, da ljudje večinoma pristopajo k osebam visokega (družbenega) položaja in visokostim s polnimi usti hvale in laskanja. Olepšujejo

¹²⁵ Preučevanje verodostojnosti oseb (*at-tcadil wa-t-tağrīh*) je islamska teološka disciplina, ki ugotavlja verodostojnost ali oporečnost prič (največkrat gre za osebe, ki so posredovale teološka izročila o življenju ter izrekih Mohameda in njegovih uglednih tovarišev).

okolščine in razširjajo slavo (takih oseb). Zgodovinsko poročilo, ki v takih primerih pride v javnost, ni resnično. Človeške duše so željne hvale, ljudje posvečajo veliko pozornost tostranstvu in visokim položajem ter bogastvu, ki ga nudi. Prviloma ne streme po vrlini in za vrle ljudi se ne menijo preveč.

Sedmi vzrok, ki dela neresnico v zgodovinskih poročilih neizogibno – in ta je silnejši od vseh do sedaj naštetih –, je nepoznavanje narave različnih okoliščin, ki se pojavljajo v človeški civilizaciji. Vsak dogodek, pa naj se navezuje na neko bistvo (je esencialen) ali pa na neko dejavnost (je akcidentalen), mora neizogibno posedovati tako naravo lastno svojemu bistvu, kot tudi akcidentalne okoliščine, ki sodijo k (temu bistvu). Če zgodovinar pozna naravo dogodkov, okoliščin in predpostavke v svetu bivajočih stvari, mu bo to pri kritičnem pretresanju zgodovinskega poročila pomagalo razločiti resnico od neresnice. Pri kritičnem preučevanju zgodovinskih poročil je to mnogo bolj učinkovito kot vsak drug vidik, ki stoji v povezavi s tem.

Zgodovinarji pogosto sprejemajo in posredujejo naprej neverjetne zgodbe, katere se potem zaradi avtoritete (teh učenjakov) sprejema kot resnične. Al-Mascūdi¹²⁶ na primer navaja tako zgodbo o Aleksandru (Velikem). Morske pošasti naj bi slednjemu namreč onemogočale gradnjo Aleksandrije. (Aleksander) je dal zgraditi leseno kletko, ki je v notranjosti vsebovala steklen zaboj, in se (v tej napravi) dal potopiti na dno morja. Tu je risal slike peklenskih pošasti, ki jih je videl. Nato je (na osnovi risb) dal vlti kovinske podobe teh pošasti. Postavil jih je nasproti gradbišča. Ko so se pošasti dvignile iz morja in videle kovinske kipe, so pobegnile. Aleksander je lahko brez ovir dogradil Aleksandrijo. To je dolga zgodba, sestavljena iz nešteti nesmiselnih delov, ki so absurdni zaradi mnogoterih vzrokov.

Original: 9, Rosenthal: 19, Issawi: 29
(Pretiravanje kot vzrok zmot v zgodovinopisju)

Kadar sodobniki govorijo o vojskah dinastij našega in preteklega časa, se zapletajo v razprave o muslimanskih ali krščanskih vojaki, ali pa ocenjujejo davčne prihodke dinastije in sredstva, ki jih potroši vlada, izdatke ljudi, ki živijo v razkošju, in premoženje, ki ga premorejo bogati in uspešni ljudje, na splošno pretiravajo, prestopajo meje običajnega in podležejo skušnjavi zbujanja pozornosti s pretiranjem. Ko pa se pristojne uradnike povpraša o njihovih vojskah, ko se izmeri bogastvo in premoženje bogatašev in ko se izdatki ljudi, ki živijo v razkošju, trezno ocenijo, pride na dan, da vsote dejansko dosegajo le eno desetino tistega, o čemer blebetajo ljudje. Vzrok temu je preprost – gre za splošno nagnjenje duš k zbujanju

¹²⁶ Ali bin Husayn al-Mascūdi (umrl 965), slavni arabski geograf in zgodovinar.

pozornosti s pretiravanjem, za lahkotnost, s katero zdrkne z jezika omemba visoke vsote, in za neupoštevanje kritike in trezne presoje. To vodi do nezmožnosti samokritike glede lastnih namer in zmot, (nesposobnosti) pri poročanju od sebe zahtevati zmernost in nepristranskost in (nepripravljenosti) ponovno posvetiti se preučevanju in raziskovanju. Taki zgodovinarji puste umišljanju prosto pot in spuste jezik na pašnik neresnic ...

Original: 24, Rosenthal: 57, Issawi: 29 (Zgodovinske spremembe)

Še ena prikrita past v zgodovinoepisju je neupoštevanje dejstva, da se z minevajočimi dnevi in z menjajočimi se časi spreminjajo tudi okoliščine med narodi in plemeni. To je silna in globoko skrita tegoba, ki postane opazna šele, ko preteče dolgo obdobje časa, tako da jo opazijo le redki izmed sinov Adama.

Okoliščine sveta in narodov, njihovih navad in (verskih) ločnic ne vztrajajo v eni (nespremenjeni) obliki in (se ne pojavljajo) na stalen način. Tekom časa in vekov so (te okoliščine podvržene) spremembam in prehajanju iz enega stanja v drugo. To drži za osebe, čase, velemesta in prav tako za pokrajine in območja, veke in dinastije. »Tako je Bog postopal s svojimi služabniki!«¹²⁷

Stari perzijski narodi,¹²⁸ Sirijci in Nabatejci, (kraljestvo) Tubcca,¹²⁹ sinovi Izraela, Kopti so vsi nekoč obstajali in imeli svoje posebne okoliščine, ki so se nanašale na njihovo dinastijo, ozemlja, politiko, obrt, jezik, običaje, kot tudi (posebne okoliščine glede) načina postopanja s sinovi Adama in upravljanja njihove civilizacije. (Gradbeni) spomeniki, ki so jih pustili za sabo, pričajo o tem. (Te narode) so nasledili poznejši Perzijci,¹³⁰ Rimljani in Arabci. Stare okoliščine so se spremenile in poprejšnje navade preoblikovale, bodisi v nekaj njim podobnega ali pa v nekaj različnega in njim popolnoma nasprotnega.

Nato je nastopil islam in dinastija MuDar.¹³¹ Vse one okoliščine je spet doletela sprememba, in v veliki večini so privzele oblike, ki so poznane v današnjem

¹²⁷ Q: 40:85

¹²⁸ Ahajmenidi, staroperzijska kraljeva družina, ki je bila na oblasti v letih 559–330 pr. Kr.

¹²⁹ Tubcca: izraz, s katerim islamska tradicija označuje kralje predislamskega arabskega naroda Himyar, ki je nekako od začetka našega štetja do 6. stoletja prebival in vladal na področju današnjega Jemna.

¹³⁰ Sasanidi, perzijska dinastija.

¹³¹ MuDar: izraz, ki označuje severoarabske plemenske skupine.

času, saj so nam bile namreč posredovane od naših prednikov. Nato so se dnevi arabske dinastije iztekli. Pretekli rodovi, kateri so zgradili moč Arabcev in osnovali njihovo kraljevo oblast, so preminuli in poveljstvo so si prisvojili drugi (narodi) nearabskega porekla; Turki na vzhodu in Berberi na zahodu, Franki¹³² na severu. Z zatonom (arabske dinastije) so nekateri narodi prenehali obstajati in okoliščine ter navade so se spremenile. Pozabljena je bila njihova silnost, njihova moč ni bila več omembe vredna. Splošno priznan vzrok za te spremembe okoliščin in navad je dejstvo, da vsako pleme sledi navadam svojega vladarja. Kot pravi pregovor: »Preprosti ljudje slede veri kralja.«

Ko oblasti in vlade željni ljudje premagajo neko dinastijo in si prisvojijo poveljstvo, neizogibno posežejo po navadah svojih predhodnikov in prevzamejo večino le-teh. Hkrati pa ne zanemarjajo običajev in navad svojega plemena, to vodi do neskladij med navadami (nove) vladajoče dinastije in navadami starega rodu. Če to dinastijo nasledi (druga) dinastija, se navade zopet pomešajo z navadami te (najnovejše) dinastije. Pride do novih neskladij, neskladje med najnovejšo in prvo dinastijo je precej večje (kot med drugo in prvo). Postopno povečevanje stopnje neskladja se nadaljuje, dokler ne rezultira v popolnoma drugačnih (okoliščinah in navadah). Dokler obstaja stalna izmenjava različnih plemen na (položajih) kraljeve oblasti in vlade, tako dolgo se ne bodo prenehala pojavljati neskladja med (različnimi) okoliščinami in navadami.

Sklepanje po analogiji in primerjanje sta človeški naravi dobro poznana (načina razmišljanja), a nikakor nista varna pred napako. Skupaj s pozabljivostjo in zanemarjanjem zazibljeta človeka stran od njegovega namena in ga odvrneta od njegovega cilja. Pogosto se zgodi, da se človek, ki se je v veliki meri seznanil s preteklo zgodovino, ne zaveda sprememb, katerim so bile podvržene okoliščine. Ne da bi se za en sam trenutek obotavljal, uporabi svoje znanje (o sedanjosti) – tudi kar se tiče zgodovinskih podatkov – in vleče vzporednice med zgodovinskimi podatki in stvarmi, ki jih je motril na svoje lastne oči – kljub temu da je razlika med obema (obdobjema) zelo velika. Tako zdrkne v brezno zmote.

K temu poglavju spada tudi to, kar zgodovinarji poročajo o okoliščinah al-Hağğāğā.¹³³ Trdijo, da naj bi bil njegov oče učitelj. Dandanes je poučevanje obrt

¹³² Ibn Khaldun izraz *faranğa*, Franki uporablja nekako v pomenu: evropski kristjani.

¹³³ Hağğāğ bin Yūsuf, slavni upravitelj Iraka (660–714).

in služi za pridobivanje sredstev preživljanja. Daleč je oddaljeno od ponosa čuta za skupnost, učitelj so šibki, revni in imajo spodrezane korenine. [...]

Ne vedo, da je bilo poučevanje ob začetku islama in za časa prvih dveh dinastij¹³⁴ nekaj čisto drugega. Nasploh pri poučevanju v tem obdobju ni šlo za obrt, šlo je za posredovanje tega, kar so ljudje slišali, da je Zakonodajalec (Mohamed) dejal, za posredovanje ustnega izročila o verskih zadevah, ki (do takrat) niso bile poznane. Ljudje odličnega porekla in ljudje, ki so premgli čut za skupnost (vladajoče dinastije) in so usmerjali vero, so bili tisti, ki so poučevali Božjo Knjigo in Sunno preroka (Mohameda), bog ga blagoslovi in mu nakloni blagor! Šlo je za posredovanje izročila, ne pa za poučevanje kot obrt, (koran) je bil njihova (sveta) knjiga, razodeta Preroku, (izbranemu) iz njihove sredine. (Koran je) predstavljal pravilno vodstvo in Islam njihovo vero in zanjo so se borili in umirali, (islamska vera) jih je razločila (od drugih) in jih privzdignila nad vse narode. (Učenjaki) so želeli poučevati to vero in jo napraviti razumljivo muslimanom. Od tega jih ni odvrčal ponos niti jih pri tem ni ovirala ošabnost.

Nato je islam postal trdno zasidran in verska skupnost globoko ukoreninjena. Oddaljeni narodi so sprejemali islam (neposredno) iz rok Muslimanov. Tekom časa pa so se okoliščine islama spreminjale, mnogi novi verski zakoni so bili izvedeni iz (osnovnih verskih) besedil, zaradi raznovrstnega in brezkrajnega razvoja. Treba je bilo vzpostaviti (pisno) merilo, ki bi (proces razvoja) obvarovalo pred napakami. Poučevanje (verskih zakonov) je postalo večšina, katere se je treba priučiti. Poučevanje je na splošno postalo obrt in poklic, kot bomo omenili kasneje, v poglavju o izobraževanju in poučevanju.

Ljudje, ki so upravljali s čutom za skupnost, so se sedaj posvečali urejanju zadev kraljeve in vladne oblasti, poučevanje pa so prepustili drugim. Poučevanje je torej postalo poklic, s katerim se je prislužilo sredstva za preživljanje. Ljudje, ki so živeli v razkošju in imeli opravka z vladno oblastjo, so vzvišeno vihali nosove nad (tem poklicem), tako je poučevanje postalo poklic, omejen na šibke ljudi. To je povzročilo, da so ljudje, ki so deležili na čutu za skupnost (vladajoče dinastije) in imeli v rokah kraljevo oblast, začeli zaničevati učitelje.

¹³⁴ Namreč Umajadske in Abasidske.

RENEŠANSA

PONOVRNO ODKRITJE ZGODOVINE IN POSTOPNA SEKULARIZACIJA ZGODOVINOPISJA

Sredi 14. stoletja je znani italijanski pesnik in humanist svojim sodobnikom priznal, da je pred nevshečnostmi svojega časa pogosto bežal v preteklost. V pomirjujoči družbi starorimskih avtorjev se je počutil varnejšega, obenem pa je z njihovo pomočjo lahko prodril v svet mrtvih, ki nam po njegovem mnenju dolgujejo še nešteto odgovorov. Neredko se je dogajalo, da je svoja spoznanja o preteklosti položil v usta svojih literarnih junakov. Zgodovino si je namreč predstavljal kot dialog s tistimi iz »drugih časov«, pri čemer se je sam najraje zapletal v pogovor s Ciceronom in Avguštinom. Ciceronu je celo pisal umišljena pisma, v katerih mu je zaupal, da bi bil najraje rojen v njegovi dobi, med drugim tudi zato, da bi ga lahko obiskal ...

Zgolj zato, da bi te videl, bi ne šel le iz Rima, temveč iz Galije ali Španije vse do Indije. A tako kot sedaj pač je, se moram zadovoljiti s tem, da te občudujem v tvojih delih – žal ne v polnem naravnem obsegu, temveč le v tistem delu, ki navkljub nemarnosti naše dobe še ni propadel. Znano nam je, da si napisal sto dvainštirideset knjig o rimskih zadevah. S kakšnim žarom, s kakšno vnemo si moral delati! In od vsega tega silnega števila jih imamo sedaj na razpolago komajda trideset [...]. Te majhne ostanke vedno znova prebiram takrat, ko si zaželim pozabiti te naše kraje, te naše čase in te naše običaje. Često sem poln grenkega razočaranja nad današnjo moralo, ko ljudje ne cenijo drugega kot zlato in srebro ter ne hrepenijo po ničemer drugem kot po čutnih, telesnih ugodjih. Če je to cilj človeštva, potem nimajo le bedaste živali na poljih, pač pa tudi nečutna in inertna materija bogatejši, višji cilj od cilja, ki si ga je postavil misleči človek. ...

Na tem mestu bi se bilo treba zahvaliti, in to bolje, kot bom zmogel sam, iz mnogih razlogov, a zaradi enega še posebej: da sem zavoljo tebe tako pogosto

pozabil navzoča zla in se sprehajal po srečnejših časih. Ko berem, se mi zazdi, da me obkrožajo Kornelij Scipion Afričan, Lelij, Fabij Maksim, Metel, Brut in Decij, Katon, Regul, Kurs, Torkvat, Valerij Korvin, Salinator, Klavdij, Marcel, Neron, Emilij, Fulvij, Flaminin, Atilij, Kvincij, Kurij, Fabricij in Kamil. Med temi možmi, in ne sredi dandanašnje lopovske bratovščine, v katero sem se rodil pod zlo zvezdo, živim v takih trenutkih. In, da, če bi bila moja srečna usoda, da bi imel tvoja dela v celoti, bi pri drugih velikih imenih ne iskal tolažbe za svoj nesrečni obstoj in skušal to našo pokvarjeno dobo pozabiti! Ker vsega tega ni najti v tistem, kar od tvojega dela sedaj sam imam, tu in tam berem o njih druge avtorje, zlasti tisto knjigo, v kateri te je najti v tvoji celosti, a tako skrajšano povzeto, da, čeprav nič ne manjka, kar zadeva število knjig, manjka vse, kar zadeva samo vsebino.

Pozdravi v mojem imenu tvoje predhodnike Polibija in Kvinta Klavdija ter Varija Anciatia; in vse tiste, katerih slavo je prekrila tvoja velika luč; od poznejših zgodovinarjev pozdravi Plinija mlajšega, iz Verone, tvojega soseda, in tudi tvojega nekdanjega tekmeča Krispa Salustija. Povej jim, da so njihove neprespane noči zaman, da niso doživele nič kaj srečnejše usode od tvoje.

Zbogom za vedno, ti zgodovinar brez primere!

Spisano v deželi živih, v tistem delu Italije in v tistem mestu, v katerem sedaj živim, v katerem si se ti nekaj rodil in v katerem si pokopan, v predzdverju templja Justina Virgo, in s pogledom na tvoj nagrobnik, dvaindvajsetega februarja, tisoč tristo petdeset let od rojstva Njega, ki bi ga ti videl, o katerega rojstvu bi slišal, če bi le malo dlje živel.¹³⁵

Poleg tega so ga privlačili tudi ostanki drugih časov, zato v njegovih delih neredko tudi ruševine nastopajo kot pripovedniki dogajanja iz davnine. Na različnih mestih lahko zasledimo spoznanja, do katerih se je dokopal na svojih poteh v Rim oziroma na sprehodih okoli ruševin Večnega mesta. Po mnenju ameriške zgodovinarke Paule Findlen naj bi mu zidovi starega Rima šepetali davne pogovore in na ta način pripomogli k temu, da je med prvimi opozoril na pomen materialnih virov za razumevanje preteklosti. Kot tak je Francesco Petrarca (1304–1374) verjetno prototip avtorjev, ki so v 14. in 15. stoletju na novo odkrili preteklost. Mednje sodi tudi Ciriaco d'Ancona, ki je stoletje kasneje ugotavljal, da ostanki nekdanjih poslopij posredujejo zanesljivejše podatke o preteklem dogajanju kot marsikatera knjiga. Podobno kot nekaterim drugim sodobnikom se mu je

¹³⁵ F. Petrach, »Familiar Letters«, 8, v: M. E. Cosenza, *Petrarch Letters to Classical Authors*, Chicago 1910.

zdelo, da vsak kovanec, kip in ostanek katere koli zgradbe lahko ogromno pove o nekdanjem času, obenem pa tudi pri d'Anconi opazimo podobno nostalgijo za preteklostjo kot pri Petrarci.

Po mnenju vrste strokovnjakov za zgodovino zgodovinopisja je prav to navdušenje nad preteklostjo oziroma čaščenje izginulega sveta ena najpomembnejših značilnosti renesančnega odnosa do zgodovine. Gre za odnos, ki ga na drugi strani spremlja precejšnje nezadovoljstvo s sodobnostjo ali tako imenovanim »mračnim obdobjem«. Če temu dodamo še značilnosti cerkvenega zgodovinopisja 14., 15. in 16. stoletja, dobimo okostje, ki je podpiralo večino zgodovinskih del vse do 19. stoletja. V obdobju, ki ga začenja Petrarca, zaključujejo pa Niccolo Machiavelli, Giorgio Vasari in Rene Descartes, se je ob robu razprave o preporodu umetnosti in v senci delitve umetnikov tedanjega časa na tri ločena obdobja (od Giotta do Michelangela) oblikovala podlaga modernega zgodovinopisja.¹³⁶

Zanjo je v prvi vrsti zaslužen Vasari, ki je »[...] po svojih najboljših močeh sklenil napisati zgodovino v čast pomembnim umetnikom in v korist umetnostim [...] skušal – kolikor je le mogoče – posnemati metode vélikih zgodovinarjev«.

Poskušal sem ne le popisati, kaj so umetniki počeli, pač pa tudi razlikovati med dobrim, boljšim in najboljšim, ter skrbno zabeležiti metode, načine, stile, obnašanja ter ideje slikarjev in kiparjev. Skušal sem, kolikor znam, pomagati ljudem, ki sami ne zmorejo razumeti virov in izvorov raznih stilov ter razlogov za izboljšanje ali zaton umetnosti v različnih časih in med različnimi ljudmi ... Umetnike sem razdelil v tri razdelke oziroma, recimo temu tako, obdobja, vsako z njegovim

¹³⁶ S tem v zvezi je treba poudariti tudi spoznanje, da zgodovinarji na noben način ne morejo docela reproducirati dogajanja iz preteklosti, podobno kot umetniki ne morejo do zadnje pike posneti ljudi in predmetov, ki jih želijo naslikati ali izklesati. Podobno kot umetnik je zato tudi zgodovinar ustvarjalec in posnemovalec obenem. Teoretično gledano, se je tudi vsakokratni zgodovinar znašel v isti vlogi kot Leonardo da Vinci: po eni strani je poskušal verno predstaviti izbrani predmet, ljudi, pokrajino, po drugi strani pa je predstavljene elemente moral združiti v verodostojno celoto. Pri tem si je pomagal s perspektivo in z zanj značilno sfumatotehniko, ki je (pretežno) ženskim likom podelila skrivnostni izraz. Podobno je bilo z zgodovinarji, od katerih so eni opisano dogajanje znali oblikovati v razumljivo in tekočo pripoved, drugi pa žal zmogli le enoplastno slikanje posameznih dogodkov in akterjev. Gl. tudi U. Eco, *On Beauty*, London 2004, str. 176–183.

razpoznavnim značajem, ta obdobja potekajo od časa ponovnega rojstva umetnosti pa vse do danes.

V prvem in najstarejšem obdobju so tri umetnosti očitno še zelo daleč od popolnosti, in čeprav sicer izkazujejo nekaj dobrih lastnosti, se jih je držalo toliko tistega, kar je bilo nepopolno, da si zagotovo niso zaslužile prav veliko hvale. Kljub temu pa so zaznamovale novi začetek, odprtje poti za tisto boljše, kar je sledilo; in samo iz tega razloga sem moral govoriti v njihov prid in jim priznati več odličnosti, kot pa bi si ga neko delo iz tistega časa zaslužilo, če bi ga sodili s strogimi pravili umetnosti.

V drugem obdobju je nedvomno obstajalo znatno izboljšanje v domiselnosti in izvedbi, z več načrta, boljšim stilom in s skrbnejšo dovršitvijo. Rezultat tega je bil, da so umetniki pometli z zakrnelostjo starega stila, s togostjo in nesorazmernostjo, ki sta bili značilni za nesposobnost prvega obdobja. Kljub temu – ali lahko trdimo, da je v drugem obdobju obstajal en sam umetnik, ki je bil popoln v vsem, ki je ustvarjal dela, ki so bila po domiselnosti, risbi in barvah primerljiva današnjim delom? Kdo je v tistem času podajal svoje like z mehko zatemnjenimi sencami, tako da so svetlobe ostajale le na delih reliefa, in komu so uspele perforacije ter različne izvrstne dovršitve, ki jih na marmornih kipih lahko vidimo danes?

Ti dosežki gotovo spadajo v tretje obdobje, ko lahko zatrdno rečem, da je umetnost dosegla vse, kar je mogoče doseči v posnemanju narave, in je tako zelo napredovala, da se lahko bolj upravičeno boji tega, da bo zdrsnila nazaj, kot pa pričakuje, da bo sploh lahko še kdaj napredovala.

Ko sem vse to zelo skrbno premislil, sem prišel do sklepa, da k sami naravi teh umetnosti spada, da od skromnih začetkov dalje napreduje korak za korakom ter na koncu doseže vrh popolnosti. Da je res tako, sem se prepričal tudi potem, ko sem skorajda isto napredovanje opazoval tudi na drugih področjih učenosti; tudi dejstvo, da so liberalne umetnosti v nekem razmerju druga do druge, predstavlja prepričljiv argument v prid temu, kar pravim.¹³⁷

Če pa upoštevamo tudi razmišljanja o tedanjih zgodovinopisnih dosežkih žensk, ustreznih metodah in vseh pomembnejših zgodovinopisnih vprašanjih, moramo priznati, da je renesansa za oblikovanje moderne zgodovinske zavesti pomembnejša kot marsikatero kasnejše obdobje. Podobnega mnenja so tudi politologi, ki v svojih pregledih zgodovine modernih političnih idej in konceptov skoraj praviloma začenjajo prav pri Machiavelliju in njegovem delu *Vladar*. Tudi oni namreč ugotavljajo,

¹³⁷ G. Vasari, *Lives* (1550), predgovor k drugemu delu, G. Bull, London 1965.

da se je prav v tem obdobju rodil moderni občutek za preteklost, rezultat česar je bila tudi izjemna knjižna produkcija. Kot ugotavlja že Peter Burke, brez dvoma eden največjih strokovnjakov za renesančno zgodovinarstvo, je bila nesorazmerno velika produkcija zgodovinskih del v neposredni zvezi s položajem, ki ga je imela zgodovina v tedanji hierarhiji humanističnih ved. Mnogi renesančni avtorji so bili namreč prepričani, da je zgodovina najpomembnejša humanistična veda, tako rekoč podlaga za vsako dobro humanistično izobrazbo. Zato ne preseneča, da je prav v času renesanse izšlo izjemno število polemik z Aristotelovo *Poetiko*, ki zgodovino degradira v vedo za zbiranje podatkov, zgodovinarje pa v avtorje, ki v svojem drobnjakarskem iskanju podatkov praviloma spregledajo temeljne resnice človeškega življenja. Da bi dokazali nasprotno, so se renesančni zgodovinarji najpogosteje zatekali k Herodotu, Tukididu, Evzebiju, Liviju, Cezarju, Salustiju in Tacitu, njihovo delo pa je vse bolj postajalo sestavni del vsakdanjega življenja. Po drugi strani so v italijanskih mestih pisanje o preteklosti razumeli kot sestavni del političnega delovanja, zato med zgodovinarji srečamo tudi precejšnje število politikov. Med pomembnejšimi kaže omeniti Leonarda Brunija, kanclerja v Firencah, ki je v svoji *Zgodovini Florentincev* (*Historiae Florentini Populi*) močno načel frankovski in povečal starorimski vpliv na razvoj te mestne države, zaradi česar so mu izvod njegove knjige položili celo v krsto. Poleg tega je prav on omogočil oblikovanje močne zgodovinske tradicije, katere višek predstavlja Machiavelli s svojimi *Florentinskimi zgodbami* in ugotovitvijo, da »ljudje zmeraj [...] hvalijo stare čase in v zvezi z njimi pogosto skrivajo tisto, kar bi jim lahko prineslo sramoto, stvari, ki bi jim lahko prinesle slavo, pa čez mero povečujejo in napihujejo ...«. ¹³⁸ Podobnemu razvoju lahko sledimo tudi v Benetkah, ki so si zaradi pomanjkanja lastne tradicije svoje starorimske korenine sposodile pri Veroni. So pa beneške oblasti med prvimi nastavile plačanega kronista. Prvemu, Pietru Bembu, ki je umrl leta 1547, je tako sledila cela vrsta pomembnih zgodovinarjev, ki so svoja dela lahko primerjali s spisi kolegov iz vseh pomembnejših mest na Apeninskem polotoku.

Ta presenetljivi razvoj je omogočil tudi različne oblike pisanja. Na začetku srečamo Brunijevo posnemanje Livija, njegove citate Tacita in italijanščino, ki po stilu sledi jeziku zgoraj naštetih vzornikov. Sledijo mu rimski avtorji iz papeževe okolice, ki na čelu s papeškim tajnikom Flaviom

¹³⁸ N. Machiavelli, *Politika in morala*, Ljubljana 1990, str. 145.

Biondom (1392–1463) kombinirajo zgodovino s topografijo Italije. Biondo je znan tudi po tem, da je s svojim opisom propada rimskega imperija skušal popraviti vtis, ki ga je o času po 5. stoletju ustvaril Petrarca. Čeprav so tudi cerkveni pisci črpali iz starorogrških in starorimskih zgledov, pa se po drugi strani niso mogli sprijazniti z mnenjem, da je njihova krščanska doba pravo nasprotje antične civilizacije. Nenazadnje jim tega niso dopuščali tudi njihovi uspehi, med katerimi gotovo izstopa razkrinkanje Konstantinove darovnice. Za pol generacije mlajši Biondov kolega Lorenzo Valla je namreč na podlagi jezikoslovne primerjave ugotovil, da je dokument, ki so ga pred njim vsi sprejemali kot izvirnik iz 4. stoletja, v resnici štiristo let mlajši ponaredek. Pri tem je treba dodati, da je to odkritje omogočila predvsem vatikanska knjižnica s svojo izjemno zbirko dokumentov, ki so Valli omogočili ustrezno primerjavo besednih zakladov in pisav različnih stoletij. Samo na podlagi zadostne količine gradiva je namreč Valla lahko spoznal, da je tudi jezik rezultat določene kulturne zgodovine, in samo s pomočjo okolja, v katerem se je gibal, je lahko zapisal, da je zgodovina močna toliko, kolikor je v njej resnice.

Za njim je taisti *credo* najodločneje povzel dve generaciji mlajši Angelo Poliziano, ki je na podlagi poziva *Ad fontes* (»na podlagi virov«) zgradil celotno doktrino, katere jedro temelji na prepričanju, da je zgodovino mogoče pisati samo na podlagi dokumentov. Od tega trenutka naprej zgodovina ni bila le orodje za oblikovanje modernega političnega jezika, temveč večšina, ki je zahtevala določeno predznanje in posebno usposobljenost. Poleg tega nekateri zgodovinarji prav v ta čas umeščajo spoznanje o tem, da obstaja več načinov interpretacije preteklosti. Na to misel so jih ne nazadnje navedle tudi različne periodizacije zgodovine, katerim je bilo skupno v glavnem samo to, da so človeško preteklost delile v tri dele, kar med drugim pomeni, da se je prav v obdobju renesanse ustoličil pojem srednji vek ali *eta di mezzo*. Po mnenju italijanskega zgodovinarja Paola Deloguja naj bi ga v stalno rabo uvedel italijanski škof in humanist Giovanni Andrea Bussi, ki se je pri tem skliceval na delo Nikolaja Cusana, ki naj bi veljal za najboljšega poznavalca del iz obdobja, ki ga je poimenoval *media tempestas*, pri čemer Delogu verjame, da je Bussi s tem želel poimenovati obdobje, ki je mlajše od starega veka.

Njegovo periodizacijo so kasneje povzeli tudi drugi avtorji in v 16. stoletju se je iz Italije preselila tudi v Francijo in nemške dežele. V Franciji so ob potrebi po pisanju politične, institucionalne in verske zgodovine njihovih dežel svoje spise praviloma organizirali v tridelno shemo, ki je

zajemala »klasično antiko«, »vmesno obdobje« in »sedanjost«. Ob tem so vsi pomembnejši avtorji (Charles Demoulin, Etienne Pasquier in Claude Fauchet) Italijanom očitali neupravičeno zaničevanje »barbarske dobe« oziroma v njem videli dokaz za italijanski nacionalizem. Njim je »čas na sredini« pomenil nekaj povsem drugega. V njem so videli začetke nacionalnih institucij z monarhijo na prvem mestu. Podobno je bilo v Nemčiji, kjer so zgodovinarji, antikvarji in teologi kot Hartman Schedel (1440–1514) ter Johann Verge, bolj znan kot Nauclerus (1425–1510), barbarski prodor v osrednjo Evropo obravnavali s posebno pozornostjo, saj so prav v tem času Germani začeli igrati pomembnejšo vlogo. Istemu vzgibu so sledili tudi avtorji iz obdobja reformacije. Vsi, tako Johan Sleidan kot tudi Luthrov sodelavec Philip Melanchton in njegov zet Kasper Paucer, so se zavzemali za takšno interpretacijo srednjega veka, v katerem so Germani nastopali kot plemeniti zaščitniki krščanske vere.

Pri tem so pomembno vlogo igrale tudi cerkvene kronike. V Nemčiji in Angliji so izstopale predvsem tiste, ki so Vatikanu očitale, da je rimsko-katoliška cerkev zavestno zanemarjala poslanstvo apostolov, zaradi česar je, kot trdi Robert Barnes (1495–1540) pravzaprav moralo priti do korupcije in s tem degradacije Kristusovega dela. V tem naboru protestantskih avtorjev je brez nadaljnjega treba izpostaviti tudi Istrana Matijo Vlačiča (1520–1575) oziroma Flaciusa Illyricusa, ki je v svojem zgodovinskem pregledu cerkve od časa apostolov do 16. stoletja ugotovil, da je do najhujše degeneracije krščanstva prišlo v 13. stoletju, ko naj bi se papeštvo sprevrglo v utelešenje antikrista. Njegova *Cerkvena zgodovina (Historia Ecclesiastica)*, sicer bolj znana pod imenom *Stoletja (Centuriae)*, je naletela na precejšnje zanimanje ne nazadnje tudi zato, ker je avtor svojo, na stoletja razdeljeno razpravo (od tod tudi popularno ime za knjigo), utemeljil na takrat aktualni periodizaciji na antiko oziroma zgodnjekrščansko dobo, srednji vek in sedanjost. Poleg tega tudi njegovo delo opozarja na pomen srednjeveških kronik za razvoj zgodovinopisja tega obdobja. Na koncu renesanse se jih je večina sicer res posvečala zgodovini cerkve in njenih institucij, toda ob tem ne smemo pozabiti na tiste, ki že od 14. stoletja dalje opisujejo lokalne razmere posameznih mestnih držav oziroma razkrivajo zgodovino posameznih družin. Po mnenju Paule Findlen, ki se sklicuje predvsem na primere iz Firenc, so začele nastajati bolj nehote in iz čisto praktičnih razlogov, najprej kot pripisi trgovskih obračunov, kasneje pa kot sistematično beleženje dogodkov iz vsakdanjega življenja. Tudi ona pri svoji argumentaciji navaja primer Giovannija Villanija, ki je s svojo

kroniko ujel čas od leta 1320 pa vse do trenutka (1348), ko ga je pobrala kuga. V nasprotju s Petrarco je Villani verjel, da živi v nadvse zanimivem času, zaradi česar se je tudi on odločil, da ga življenje pred njegovo dobo ne bo zanimalo. Po drugi strani si podobno kot mnogi drugi renesančni kronisti ni znal predstavljati pisanja zunaj lastne perspektive, zato njegov opis florentinskega življenja v resnici predstavlja življenje enega človeka njegove neposredne okolice in s tem še dodatno razkriva svoj izvor. Podobni primeri predstavljajo tudi Datijeva (Goro Dati, 1362–1435) *Zgodovina Firenc*, Bracciolinijeva (Poggio Bracciolini, 1380–1459) *Florentinska zgodovina* ter obsežni opis preteklosti istega mesta, ki jo v dvajsetih, v latinščini napisanih zvezkih, predstavil Bartolomeo della Scala.

Lokalni okvir je presegel šele Francesco Guicciardini (1483–1540), ki je v svoji *Zgodovini Italije* (*La Historia d'Italia*) skušal predstaviti »tiste dogodke, ki so zaznamovali Italijo njegove dobe«. ¹³⁹ Po drugi strani je tudi on prispeval k podobi, ki so si jo zgodovinarji 18. in 19. stoletja ustvarili o renesansi in z njo vplivali tudi na našo predstavo o tem času. V nasprotju s Petrarco sam vzrokov za propad ni videl v propadu rimskega cesarstva, temveč v letu 1494, ko se po njegovem mnenju zaključuje zlata doba Medičejcev. Podobno stališče je pred njim zagovarjal že florentinski trgovec Giovanni Rucellani, ki je 15. stoletje proglasil za najsrečnejše obdobje njegovega mesta. Po drugi strani lahko opazimo, da je podobno kot Petrarca tudi Guicciardini italijansko zgodovino doživljal kot tragedijo, le da se njegova konča s španskim in francoskim vdorom konec 15. stoletja. Nekoliko več optimizma (ali trme) sta pokazala Niccolo Machiavelli, ki v svojem delu *Vladar* vsakokratnega kneza, vojskovođjo ali kralja nagovarja k branju zgodovine, in beneški kronist Marin Sanudo (1466–1535), ki je, kljub temu da mu je za las ušla prestižna služba uradnega beneškega zgodovinarja, končal svoje sicer precej kaotično, vendar za kasnejše bralce referenčno delo v petinosemdesetih zvezkih.

Podobno kot dela Brunija, Bionda, Valle in Poliziana, so tudi kronike Villanija, Datija, Sanuda ter pomebni deli Guicciardinija in Machiavellija vplivali na razvoj zgodovinopisja v preostali Evropi. Lokalne kronike so temu vplivu dodale še nacionalno noto in pripomogle k oblikovanju vsakokratnih nacionalnih zgodovin, napisanih v nacionalnem in ne v nekem

¹³⁹ P. Findlen, »Historical Thought in the Renaissance«, v: L. Kramer, S. Maza (ur.), *A Companion to Western Historical Thought*, Malden – Oxford 2002, str. 106.

»univerzalnem jeziku, ki je nekoč osvojil Galijo«. ¹⁴⁰ Francozom, ki nika-
kor niso hoteli pozabiti rimske zasedbe francoskih dežel in so tudi zato
nenehno poudarjali pomen pisanja zgodovine v francoščini, so sledili An-
gleži – s to razliko, da so v poznem 16. stoletju na mah prevedli skoraj vsa
pomembnejša dela italijanskih zgodovinarjev. Največ vtisa so, kot kaže,
nanje naredili prevodi Guiccardinija in njegovo preseganje lokalne zgo-
dovine. Walter Raleigh, ki tudi sicer ni bil malenkosten (in je morda tudi
zato pristal v ječi), se je lotil svetovne zgodovine. William Camden, ki ga
sicer poznamo kot ustanovitelja prve zgodovinarske stolice na svetu (Ox-
ford 1622), pa je spisal slovito *Britannio*, v kateri skuša dokazati anglosaške
korenine britanskega kraljestva. Svoj »nacionalizem« je nato potrdil tudi
s svojimi *Anali; o zgodovini najbolj znane in zmagovite princese Elizabete,
kasnejše angleške kraljice (Annales; on the History of the Most Renowed
and Victorious Princess Elisabeth, late Queen of England)*, poleg tega pa
je – podobno kot njegovi italijanski kolegi – poldrugo stoletje pred njim
opozoril na vlogo žensk v zgodovini.

ROJSTVO ŽENSKÉ ZGODOVINE?

Verjetno bi bilo pretirano trditi, da je renesansa čas, ko dobimo tudi žensko
zgodovinpisje, gotovo pa je to čas, ko so se zgodovinarji naučili, kako
najučinkoviteje onemogočiti svoje kolegice: »Z molkom seveda!«

To je namreč ugotovila že beneška zgodovinarica Lukrecija Marinella
(1571–1653), ki je v svojem opisu ženskega dela beneškega plemstva zapi-
sala, da so moški, ki so v svojih delih spregledali učene in uspešne ženske,
»izpričali borno poznavanje zgodovine«. ¹⁴¹ Podobno je mogoče razbrati
iz dvesto let starejšega dela *Knjiga o mestu žensk (Le livre de la cité des
dames)* Christine de Pizan (1365–1431), ki si je, kot pravi Paula Findlen,
kruh služila kot pisateljica na francoskem dvoru. V svojem delu Pizanova
nasprotuje moškemu predsodku do žensk oziroma na konkretnih pri-
merih dokazuje, da so ženske sposobne razumeti in uporabljati zakone,
filozofirati in uspešno vladati. Seveda, redke ženske razprave na to temo
niso mogle preglasiti moške ignorance, kar ne nazadnje dokazuje tudi že

¹⁴⁰ Ibidem, str. 107.

¹⁴¹ L. Marinella, *The Nobility and Excellence of Women in the Defects and Vices
of Men*, Chicago, str. 81, 83. Gl. tudi P. Findlen, »Historical Thought ...«, str.
110.

omenjeni Leonardo Bruni, ki je približno v istem času sestavljal študijski program za florentinko Battisto Malatesta, ki naj bi po njegovem mnenju zgodovino študirala zato, ker je ta za žensko pamet še posebej prikladna. Ženske, tako Bruni, naj bi si z lahkoto zapomnile nezapleteno zgodovinsko govorico in to, kar so enkrat zapopadle, »ni bilo nikoli pozabljeno«. ¹⁴² Nekoliko manj šovinistična sta bila njegov sodobnik Giovanni Boccaccio in slabo stoletje starejši Vespasiano di Bisticci. Kljub temu da je tudi on najbolj cenil žensko tišino in poslušnost, velja Boccaccio za prvega pisca zgodovine žensk, Bisticci pa je svoje opise znanih žensk napisal bolj kot dodatek zgodovini pomembnih moških. Ženskam najbolj naklonjeni so bili pravzaprav šele njihovi kritiki, ki so se zavzemali za to, da bi dosežke svojih kolegic merili z enakimi merili kot uspehe moških, oziroma dokazovali, da so nekatere ženske presegle sposobnosti svojih moških kolegov. Med njimi gotovo izstopa nemški poznorenesančni učenjak Henricus Cornelius Agrippa (1486–1535), ki v svojem slavospevu ženski plemenitosti ugotavlja, da je v zgodovini »Grkov, Latincev in barbarov« mogoče najti vrsto izjemnih žensk, v svoji kritiki samovšečnosti različnih znanosti pa zgodovinarje napada zaradi njihove nesposobnosti, nezaupljivosti in predsodkov.

Morda ni naključje, da prav v tem času srečamo tudi prve šale na račun zgodovinarjev, ki jih Francesco Patrizi v svoji knjigi dialogov o zgodovini predstavi kot ljudi, ki suvereno razpravljajo o posledicah, ne da bi poznali vzroke. Med zbadljivci so, kot kaže, tudi v tem času prednjačili filozofi, ki so svojim zgodovinarskim kolegom očitali, da zaradi obsedenosti s podatki ne zmorejo izpeljati splošnejših sklepov. Po drugi strani je res tudi, da so se predvsem avtorji, kot sta bila Machiavelli in Guicciardini, večkrat spraševali o tem, kakšno vlogo naj bi v njihovi predstavitvi preteklosti igrali podatki. Machiavelli je menil, da bo njegovim bralcem koristil predvsem natančni opis, Guicciardini pa je opozarjal na to, da so podatki, ki se sodobnikom zdijo samoumevni in zato nepomembni, za naslednike ključnega pomena. Nenazadnje je bil prav on tisti, ki je trdil, da je edini namen pisanja zgodovine v tem, da hrani spomine.

Kljub temu ozkemu razumevanju zgodovine pa sta tako prvi kot drugi v marsičem presegala kolege, ki so jima sledili. V mislih imamo predvsem tisto večino, ki se je v prvi polovici 16. stoletja osredotočila na sodobno zgodovino oziroma na tiste zgodovinarje, pred katerimi je svaril

¹⁴² C. de Pizan, *The Book of the City of Ladies*, New York 1982, str. 117 in 254. Tukaj po: P. Findlen, »Historical Thought ...«, str. 109.

že Guicciardini. Med prebiranjem različnih interpretacij enega in istega dogodka je namreč ugotavljal, da se nekateri popolnoma razlikujejo. Podobne stvari so jezile tudi Jeana Bodina (1530–1596). Točneje, jezilo ga je delo škofa Paola Giovija, ki si je za spopad z Guiccardinijem nekatere govore in dokumente preprosto izmislil.

Kljub temu da se z Bodinom strinjamo, moramo Gioviju vendarle priznati, da je uspel horizont lokalnih kronik razširiti v to, čemur danes pravimo svetovna zgodovina. V njegovi *Historiae* namreč ob dogodkih z Apeninskega polotoka najdemo tudi zelo informativen opis preteklega dogajanja v Rusiji, obeh Amerikah in na Bližnjem vzhodu. Prav gotovo pa velja Giovio za enega prvih, ki je jasno napovedal širitev otomanskega imperija. Poleg tega kljub njegovim »popravkom« posameznih virov tudi pri njem naletimo na razglabljanje o resnici. Še več, po našem mnenju je prav on eden boljših primerov za to, da spoznamo, kako so si zgodovinarji renesanse predstavljali resnico. Gre namreč za precej drugačno naziranje, kot ga srečamo kasneje, saj jim ni šlo toliko za resničnost posameznih podatkov kot za celotno podobo. Večinoma še vedno prepričani, da je zgodovinopisje tako stvar umetnosti kot znanosti, so imeli pred očmi celovito sliko opisanega dogajanja, zaradi česar jih ni motilo, da so v prid lažjega razumevanja celote posamezne elemente nekoliko priredili. Podobno kot umetniki so tudi oni menili, da verna predstavitev določenega dogajanja ni enako kot njegova zrcalna slika. Podobno kot oče umetnostne zgodovine Vasari, se je tudi vse več klasičnih zgodovinarjev držalo načela *ex ungue leonem* (»po krempljih spoznamo leva«) oziroma so postopoma začeli razumevati, da je z natančnostjo sicer mogoče do neke mere verodostojno predstaviti preteklo dogajanje, vendar so se obenem začeli tudi zavedati, da je vsaka predstavitev odraz znanja, stališč in vrednostnega sistema interpreta.

Več zavzemanja za splošno veljavno resnico srečamo pri avtorjih, ki so v preteklosti iskali ideje in vzore za aktualno politiko oziroma pisali navodila za bodočega vladarja. Glede na to ne preseneča, da so prav oni začeli govoriti o zgodovinskih zakonitostih oziroma da sta prav Guicciardini in Machiavelli začela govoriti o »resnični« zgodovini in, končno, glede na to ne preseneča, da je Jean Bodin v svojem prepričanju, da se zgodovina v veliki meri ukvarja z državo, verjel, da se zgodovinske zakonitosti naslanjajo na politične in moralne nauke in ne toliko na neke univerzalne vzorce zgodovinskega razvoja. Poleg tega je tudi ta predhodnik socialne psihologije rad opozarjal na metodološko nezrelost zgodovinarjev, ki se

ob rednih prepirih s svojimi kolegi pogosto znajdejo v konfliktu s svojimi prejšnjimi stališči. Vzrok za to po njegovem mnenju tiči v njihovem nepoznavanju (ali neposedovanju) »pravičnih standardov«, na podlagi katerih bi lahko presojali o verodostojnosti njihovega dela.

Od tu do sistematičnega razmisleka o metodologiji ni bilo več daleč, čeprav so prvi »metodologi« običajno končali pri sklepu, da nas samo ustrezna kronološka razvrstitev dogodkov lahko varno pripelje iz labirinta preteklosti. Le manjši del je temu dodajal kritično analizo virov oziroma filozofijo zgodovine. Po drugi strani je vse več avtorjev hlepelo po velikih političnih zgodbah, ki bi temeljile na pisnih *primi actores* (»primarnih virih«), zaradi česar jih vse pogosteje srečamo v arhivih. Vse več je bilo tudi primerov, ko so se posamezniki (kot npr. Emanuele Tesauro, 1592–1675, avtor zgodovine Torina) s svojim arhivskim delom posebej pohvalili. Za trenutek se je zataknilo samo pri rojstvu modernega citiranja. Avtorje kot Estienna Pasquierja, ki velja za očeta sistematičnega navajanja dokumentacije, iz katere je črpal, so namreč na začetku napadali kot plagiatorje in ljudi, ki nimajo smisla za estetiko.

Ne glede na vse nesporazume pa lahko v sklepu vendarle povzamemo, da so renesančni zgodovinarji ob vzbujanju splošnega interesa za zgodovinska dela sprožili tudi prvo sistematično metodološko razpravo, ki z manjšimi prekinitvami poteka še danes. Če temu dodamo še začetek moderne periodizacije, masovno uporabo pisnih in ustnih virov in z gledovanje politike po primerih iz zgodovinskih razprav, ne moremo mimo zaključka, da se je prav v času renesanse rodila tista produktivna anarhija oziroma tista kreativna dediščina, na kateri temelji tudi delo sodobnih zgodovinarjev. Na začetku 21. stoletja se morda samo še za spoznanje bolj zavedamo, da je preteklost preveč raznovrstna in preveč subtilna pokrajina, da bi jo lahko ujeli v okvir ene metode ali enega pristopa.¹⁴³

O. L.

¹⁴³ P. Findlen, *ibid.* str. 117.

STUDIUM HISTORIAE NA PRAGU MODERNE DOBE

ZGODOVINOPISJE V ČASU REFORMACIJE IN PROTIREFORMACIJE

Še preden so zgodovinarji, filozofi in teologi lahko predelali na novo odkrita in prirejena spoznanja antičnih avtorjev, ki so prek Apeninskega polotoka prodirala v zahodno Evropo, že so se znašli sredi srditih političnih, vojaških in ideoloških spopadov, ki ji je sprožila reformacija. Protestantizem je sicer priznal primat Biblije, vendar pa je po drugi strani odločno zavrnil avtoriteto cerkvene hierarhije, samostansko duhovnost in racionalizacijo vere, ki jo je predstavljala sholastika. Z Melanchtonom in njegovimi spisi o aristotelskem navdihu, Luthrom, ki je trdil, da bodo knjige o logiki, retoriki in poetiki koristne za izobraževanje mladih, ter Galilejevo matematizacijo narave se je nasproti cerkveni dogmatičnosti postavila vse bolj avtonomna akademska javnost, katere spoznanja so odločilno vplivala tudi na razvoj zgodovinopisja.

Po drugi strani ugotavljamo, da je bil ta vpliv v času protestantizma veliko bolj posreden. Že res, da je Francis Bacon zgodovino razdelil na *historia civilis* (ki je zajemala tudi filozofijo zgodovine) in *historia naturalis*, prav tako je res tudi, da je Thomas Hobbes (1588–1679), ki se je skupaj z Gassendijem navduševal nad teorijami Kopernika, Keplerja in Galileja, v angleščino prevedel Tukidida, toda vsi skupaj z Renéjem Descartesom (1596–1650), Baruchom Spinozo (1632–1677) in Gottfriedom Wilhelmom von Leibnizem (1646–1710) na čelu so v prvi vrsti postavljali temelje moderni filozofiji.

Kljub dejstvu, da je filozof in zgodovinar Leibniz v svojem kronološkem sistemu Adama združil s smrtnim hropenjem zadnjega človeka, na razmišljanja o zgodovini ni vplival prav veliko, saj prvi večji premik

v zgodovinopisju lahko zasledimo šele v delih škofa Bossueta (1627–1704) in Giambattiste Vica (1668–1744). Prvi se je uveljavil predvsem kot izreden pridigar in eleganten stilist. Pridige, kot so *O smrti* (*Sur la Mort*), *O pravici* (*Sur la Justice*) in *O ljubezni do užitkov* (*Sur L'amour des Plaisirs*), so mu odprle celo vrata francoskega dvora, kjer je poučeval sina Ludvika XIV. Njemu je posvetil tudi spis *Zavest o bogu in samem sebi* (*Connaissance de Dieu et de Soi-Même*), v katerem se ukvarja s širokim naborom tem: od logike, svobodne volje pa vse do politike.¹⁴⁴ V svojem glavnem delu *Razprava o univerzalni zgodovini* (*Discours sur L'Histoire Universelle*) pa je dokazal, da ga najbolj zanima zgodovina oziroma konkretne zveze med vzroki in učinki določenega (predvsem političnega) delovanja v preteklosti.

Ne glede na to, da se v marsičem ni strinjal z Avguštinom, je tudi on verjel, da svetovno zgodovino usmerja božja previdnost. Glede na to je pogosto polemiziral s protestanti in drugimi »nemoralneži«, ki so pretekli kaos tolmačili kot negacijo božje modrosti. Po njegovem mnenju je treba človeško zgodovino pogledati od daleč in z očmi vere. Samo na ta način namreč lahko spoznamo, da so zemeljski dogodki posledica večnega namena božje previdnosti.

Sicer pa se je Bossuet, podobno kot pred njim Evzebij, ukvarjal bolj z zemeljsko in manj z božjo državo. To je mogoče sklepati že iz same strukture njegove razprave o svetovni zgodovini, saj je po uvodnem orisu dvanajstih dob in sedmih vekov, cerkveno in posvetno zgodovino preprosto združil. Poenotenje se zrcali tudi v njegovem naboru prelomnih dogodkov, kjer se Kristusovo rojstvo, ki predstavlja leto 1 in leto stvarjenja sveta (4004 pr. Kr.) prepletata z letom ustanovitve Rima ter datumi, ki ustrezajo dvanajstim dobam. Sedmi in zadnji vek se, podobno kot pri mnogih drugih avtorjih, tudi pri njem začne s Kristusovim rojstvom in traja vse tja do konca časa.

Drugi del *Discoursa* se glede na to delitev pretežno ukvarja z zgodovino vere, točneje s Hebrejci iz Stare zaveze, tretji pa z zgodovino cesarstev. Sicer pa je Bossuet prepričan, da *Civitas Dei* in *Civitas Terrena* tečeta vzporedno oziroma »imata ... eno in isto pot«.¹⁴⁵ Še več, zdi se mu, da je od odnosa med *historia sacra* in *historia profana* odvisen pomen celotnega toka zgodovine. Zgodovina »izbranega ljudstva« je po njegovem mnenju

¹⁴⁴ Bousset, *A Prose Anthology*, ur. J. Standring, London 1962, str. 33. Tukaj po: R. A. Herrera, *Reasons for Our Rhymes. An Inquiry into the Philosophy of History*, Grand Rapids – Michigan 2001, str. 70.

¹⁴⁵ Bossuet, *Discours sur L'Histoire Universelle*, I, 12. Tukaj po: R. A. Herrera, *Reasons for Our Rhymes ...*, str. 71.

najjasnejša manifestacija božje previdnosti, previdnosti, ki je med drugim poskrbela tudi za Pax Romana, rojstvo Jezusa Kristusa in širitev evangelija.¹⁴⁶ Po Bossuetevem mnenju posvetna cesarstva nezavedno služijo veri in skrbijo za ohranitev cerkve. Točneje, cerkev vidi kot novo »cesarstvo očeta in sina, cesarstvo, ki bo ostalo med ruševinami vseh drugih, in edino, ki mu je obljubljena večnost.«¹⁴⁷ Božja previdnost potemtakem skrbi za vse, tudi za potek dogodkov, ki jih neduhovne oči vidijo kot zmes naključij in usod. Vse to je, tako Bossuet, mogoče spoznati šele *post festum*, tako kot je bilo ljudem šele stoletja po Kristusovi smrti dano spoznati, zakaj je njihov odrešenik moral umreti brez najmanjšega znaka božje zaščite.

Kot goreč zagovornik krščanstva je Bossuet izstopal tudi kot odločen nasprotnik vseh »razuzdancev«, med katerimi so izstopali predvsem protestanti in Judje. In če ga je v odnosu do slednjih pogosto premagalo usmiljenje, prvim ni in ni mogel odpustiti njihovega zgledovanja po naravnih zakonih. Iskanje naravnega stanja družbe je, kot kaže, razumel kot napad slaboumnosti, pomanjkanje zmernosti in pretiran ponos, ki je tudi tako bistré ljudi, kot je bil Spinoza, pripravil do tega, da so svojega boga (*Deus sive Natura*) »priklenili na zakone narave« oziroma da je Malebrancha napeljal na to, da je »božje načrte prilagodil svojim mislim [...], kot da najvišja inteligenca ne bi mogla razumeti določenih stvari.«¹⁴⁸

Po Bossuetevem mnenju sta samo vera in država vredni naše resnične pozornosti. Samo okoli njiju »se vrtijo človeške stvari« in samo oni lahko zagotovita »red in napredek človeštva.«¹⁴⁹ Glede na to ne preseneča, da je namesto tradicionalne sedemdelne periodizacije ponudil oblikovanju cesarstev in napredovanju krščanske vere prilagojeno zgodovino v dvanajstih slikah:

- (1) Adam ali stvarjenje;
- (2) Noe ali povodenj;
- (3) Abraham ali začetek človekovega zavezništva z bogom;
- (4) Mojzes ali zapisana postava;
- (5) zavzetje Troje;
- (6) Salomon ali izgradnja templja;
- (7) Romul ali ustanovitev Rima;

¹⁴⁶ K. Lowith, *Meaning in History*, Chicago, str. 140.

¹⁴⁷ Bossuet, *Discours*, II, 20–21; III, 1.

¹⁴⁸ J. Chevalier, *Historia del Pensamiento*, prevod J. A. Miguez, Madrid 1963, 3: 397. Tukaj po: R. A. Herrera, *Reasons for Our Rhymes ...*, str. 73.

¹⁴⁹ C. H. C. Wright, *Selections from Bossuet*, New York 1930, str. 84–85, 86–87.

- (8) Kir ali osvoboditev iz babilonskega ujetništva;
- (9) Scipion ali poraz Kartagine;
- (10) rojstvo Jezusa Kristusa;
- (11) Konstantin ali cerkveni mir;
- (12) Karel Veliki ali ustanovitev novega cesarstva.

Gre za precej izvirno sosledje dob, v katerih so do Kristusovega rojstva posvetni in cerkveni dogodki ločeni, s Kristusom pa se za vedno združijo – vse do zadnje dobe, ko se po Bossuetevem mnenju izteče staroveška zgodovina.

Z rojstvom francoske monarhije, ki jo je Bossuet dobesedno oboževal, se začenja nova doba v kateri se spremeni domala vsa razen vere. Vera je po njegovem mnenju trajna, saj je od samega začetka zasidrana v bogu, zaradi česar presega vse »prve vzroke« in vsako »prvo gonilno silo« filozofov, ki po njegovem mnenju, podobno kot pogani, slavijo vse razen boga samega. Kasneje se je izkazalo, da je prav odnos do slednjih odločilno vplival na vrednotenje njegovega dela. Če so njegovo kritiko Molierjevih dram mnogi še lahko sprejeli kot upravičen nastop proti pohujšanju, pa mu marsikdo ni oprostil vehementne kritike filozofov, kot sta Spinoza in Malebranche. Prej nasprotno, verjetno so se tudi zaradi nje nekateri podrobneje lotili njegovih *Discoursa* in v njih prepoznali »sterilno karikaturu« Avguštinove zgodovine božje previdnosti.¹⁵⁰ Na presenetljivo ostro kritiko je naletel tudi s strani konservativnih predstavnikov cerkve, ki so mu očitali, da je zaradi združevanja *Civitas Dei* in *Civitas Terrena* cerkev zvelkel »v močvirje posvetne zgodovine«.

Kakor koli že, za zgodovino zgodovinopisja bo gotovo še naprej veljal za avtorja, ki je »razmišljanjem o toku zgodovine povrnil odličnost« oziroma še naprej ga bomo lahko obravnavali kot pisca, ki je tlakoval pot Vicovi ločitvi posvetne zgodovine od zgodovine božjega mesta in s tem pripomogel k oblikovanju posvetne filozofije zgodovine.

»NOVA ZNANOST«

Glede na to, da Giambattista Vica obširneje obravnavamo v nadaljevanju, na tem mestu omenjamo samo tista dejstva, ki smiselno dopolnjujejo

¹⁵⁰ F. E. Manuel, *Shapes of Philosophical History*, Stanford 1965, str. 34.

pričujočo obravnavo Bossueta, ne nazadnje tudi zato, ker je, podobno kot njegov francoski kolega, tudi Vico nasprotoval kartezijanski filozofiji in Galilejevi matematizaciji narave. Po njegovem mnenju je Descartesov »metodični dvom« odpiral le del poti do »gotove resnice«, matematiko pa je doživljal predvsem kot človeški konstrukt, ki pokriva le manj pomembni del resničnosti.¹⁵¹ Prepričan je bil, da z uporabo matematične oziroma geometrične metode pridemo zgolj do formalne resnice.

Povsem drugače je opredelil zgodovino. Zgodovino, ki jo imenuje *generis humani respublicae*, naj bi uravnavala božja volja, zaradi česar lahko, podobno kot Benedetto Croce, njegovo *Novo zgodovino* opredelimo kot racionalno civilno teologijo božje previdnosti. Ob tem je treba takoj dodati, da Vico božje previdnosti ne dojema kot čudežne, transcendentne previdnosti. Po njegovem mnenju le-ta prek »naravnih zakonov« vpliva že na ravnanje primitivnega človeka, kasneje pa s pomočjo prikrite vere postopoma postane izrazitejša. Pojavi se v različnih območjih, ki ne vedo eno za drugo, zato šele pozneje pride do spoznanja, da je skupna celi človeški rasi.¹⁵²

Poleg tega je videl pomembno razliko med *coscienza* (»zavest«), katere predmet je *il certo* (»gotovo«), in *scienza* (»védenjem«), katerega predmet je *il vero* (»resnično«). »Gotovo« se ukvarja s posameznim in določenim (dejstva, dogodki, običaji, zakoni itd.), medtem ko se »resnično« ukvarja s skupnimi, univerzalnimi in večnimi načeli. Vico pogosto uporablja pojem *scienza* v širšem pomenu, saj vanjo uvršča tako zgodovino kot tudi filozofijo. Ob tem takoj dodaja, da so filozofi naredili napako, ker svojih argumentov niso zasidrali v gotovost, zgodovinarji pa, ko svoje avtoritete niso podprli z resnico. Ne glede na to je zgodovino razumel kot proces razkrivanja človeškega sveta. »Naravni svet« lahko pozna samo bog, »svet narodov« pa lahko spozna tudi človek. Tudi zato se njegova *Nova znanost* ukvarja samo s »svetom narodov«, ki ga sicer res uravnava božja previdnost, toda po drugi strani Vico jasno loči boga, ki je stvar vere, in božjo previdnost, ki je stvar razuma. Skratka, bil je prepričan, da je tok

¹⁵¹ K. Lowith, *Meaning in History*, str. 119.

¹⁵² G. Vico, *Die Neue Wissenschaft von der gemeinschaftlichen Natur der Nationen*, Frankfurt/M 1981, str. 68, # 398. Pojem »naravnih zakonov« je treba razlikovati od klasičnega opisa Tomaža Akvinskega: sodelovanje razumskega bitja v »večnem zakonu«, pri čemer se njegove dejavnosti nagibajo k primernemu koncu. *Summa Theologica*, 1–2, 91, 2; 96, 2 ad 1; 97, 1 ad 1. Vendar pa Vico razlikuje med naravnimi zakoni (*diritto*) in pozitivnimi zakoni (*legge*).

zgodovine mogoče prikazati tudi brez sklicevanja na transcendentalno razodetje. Iz tega verjetno izvira tudi njegovo prepričanje, da je biblijska tradicija omejena, oziroma tudi zato je krščansko teologijo razumel kot mešanico krščanske in antične »civilne« teologije.

Karl Lowith, eden pomembnejših avtorjev s področja filozofije zgodovine v prvi polovici 20. stoletja, je bil celo prepričan, da je prav Vico s svojim prehodom od teologije k filozofiji zgodovine sprožil odločilni proces sekularizacije zgodovinopisja. Po dobrem tisočletju je prav on prvi sistematično zagovarjal stališče, da je človek gospodar vere in ne njen služabnik, svoje stališče pa je črpal iz prepričanja, da je človek s preoblikovanjem osnovnih institucij (vera, poroka in pogreb) sposoben preoblikovati svoje družbeno okolje.¹⁵³

S tem in podobnimi stališči je odločilno vplival na vrsto pomembnih avtorjev, med katerimi najdemo tudi že omenjenega Croceja, pa Montesquieuja, Micheleta, Comta, Fustela de Coulangesa, Herderja, Diltheyja, Spenglerja in druge, med katerimi je ogromno takih, ki so (skupaj z nami) prepričani, da je Vico s svojim delom utemeljil moderno filozofijo zgodovine.

POHOD NA UNIVERZE

Pravkar opisani razvoj je kasneje v veliki meri pripomogel k temu, da se je zgodovinopisje postopoma uvrstilo v redni nabor univerzitetnih predmetov. Kot smo videli, so se pred tem obdobjem s pisanjem zgodovine ukvarjali v samostanih, škofovskih palačah, magistratih in knežjih dvorih. Po mnenju italijanskega zgodovinarja Arnalda Momigliana, enega največjih poznavalcev te problematike, obstaja precej podobnosti med poznosrednjeveškimi benediktinskimi letopisci in velikimi eruditi 17. in 18. stoletja. Kronisti francoskega, genovskega in beneškega dvora so po njegovem mnenju tlakovali pot cerkvenim in posvetnim zgodovinarjem renesanse, slednji pa so neposredni predhodniki kasnejših univerzitetnih profesorjev zgodovine. Po drugi strani je že on opozoril na to, da so v drugi polovici 16. in skoraj celo 17. stoletje zgodovinarji ob zgodovini morali učiti tudi vrsto drugih vsebin. Paolu Gioviju in Carlu Sigoniju na primer, so

¹⁵³ T. Molnar, *The Pagan Temptation*, London 1987, str. 109, 118–119.

v Rimu oziroma Bologni ponudili stolici za filozofijo, obenem pa so ob obeh pričakovali, da bosta predavala zgodovino. Kasneje so podobnim kandidatom, med katerimi sta bila tudi Leibniz in Hume, ponudili mesto knjižničarja, včasih pa so »zadrego« rešili tako, da so nekaterim zgodovinarjem priskrbeli rento in jim tako omogočili pouk mlajših kolegov. Francoska Académie des Inscriptions, ki je za promocijo zgodovinskega raziskovanja v zgodnjem 18. stoletju naredila največ, je na podlagi univerzitetnega zakona iz leta 1701 imenovala določeno število *académiciens*, ki so se ukvarjali pretežno s pisanjem zgodovine.

Sicer pa je proces vključevanja zgodovine v univerzitetni kurikulum teknel počasi in neredko je ta na univerze vstopala skozi zadnja vrata. Prvi profesorji zgodovine so namreč ob filozofiji pogosto morali predavati tudi retoriko. Glede na to je pouk zgodovine na začetku pogosto mineval v tolmačenju grških in latinskih izvirkov, zato predstavljena besedila pogosto niso imela veliko zveze s študijem preteklosti. Glede na to ne preseneča, da je že Momigliano trdil, da je bila v renesančnih šolah in fakultetah zgodovina na nek način »prisleparjena«. Čistega pouka zgodovine si niso znali izboriti niti nemški jezuiti, čeprav so se za to zavzemali bistveno prej kot protestanti z Melanchtonom na čelu. Prav slednjemu namreč pripisujejo največ zaslug za to, da se je v Wittenburgu, Marburgu in Heidelbergu po zgledih antičnih zgodovinarjev postopoma oblikoval samostojni historični kurikulum. V Wittenburgu so mu na začetku posvetili sobotne dopoldneve, v okviru katerih je Melanchtonov učenec David Chytraeus predaval o Herodotu in Tukididu. Glede na dele teh predavanj lahko sklepamo, da so Herodota razlagali s pomočjo Svetega pisma, Tukidida pa uporabljali za razlago sodobnih dogodkov. Sicer pa so pouk zgodovine na univerze tudi v tem času še vedno uvajali skupaj s pravom, govorništvom, filozofijo, grščino in latinščino. Oglejmo si primer Leidenske univerze, kjer so po Momiglianovih podatkih Justusa Lipsiusa leta 1579 nastavili za univerzitetnega predavatelja *historiae et iuris*. Njegovo mesto so kasneje preimenovali v profesuro za rimsko zgodovino in stari vek in jo ponudili novemu predavatelju, ki pa ni imel jasno določenih akademskih obveznosti. Dobra štiri desetletja kasneje srečamo na isti univerzi človeka, ki je nosil naziv *professor historiarum et eloquentiae*, konec 17. stoletja pa se je Niebuhrov idol Perizonius, ki je sicer poučeval sodobno zgodovino, ponašal z naslovom *professor eloquentiae, Graecae linguae et historiarum*. Na College de France se zgodovina prvič pojavi leta 1775 v okviru združene katedre *histoire et morale*. Vredno si je zapomniti, da se je Micheletova katedra

na College de France tako imenovala še leta 1838. Kar zadeva pouk moderne zgodovine, kaže opozoriti na kraljevo katedro sodobne zgodovine v Oxfordu leta 1724, Cambridge pa se je s prvim docentom za zgodovino ponašal od leta 1627 dalje. Na veliko presenečenje kasnejših zgodovinarjev zgodovinopisja so moža kmalu napodili in se nato precej časa ukvarjali z iskanjem njegovega naslednika. Glede na minimalno povpraševanje po tem profilu kandidatov ni moglo biti prav veliko. Prvo resno konkurenco Oxbridgeu je ta čas namreč predstavljala samo še univerza v Edinburgu, ki je svojo prvo stolico za posvetne zgodovine dobila že leta 1617, in sicer samo nekaj let po oblikovanju katedre za cerkveno zgodovino. S prvo katedro za zgodovino v Ameriki se ponaša univerza Yale v New Havenu (1778). Harvard je dobil svojo več kot šestdeset let kasneje. Podobnemu razvoju lahko sledimo v Italiji, ki je svoje prve katedre za zgodovino dobila šele v prvi polovici osemnajstega stoletja. Med prvimi naj bi na mesto profesorja posvetne zgodovine, in sicer na univerzi v Cataniji, bil imenovan benediktinec Vito Mario Amico, ki je kasneje napredoval v dvornega zgodovinarja. Dobro generacijo kasneje so službo profesorja obče zgodovine v Paviji zaupali Avreliju Bertoli, ki je poznavalcem sicer bolj znan kot zelo dober literarni kritik. Padova, v tistem času sicer ena najboljših italijanskih univerz, v prvi polovici 18. stoletja še ni imela katedre za zgodovino. Torino, kjer je bila univerza ustanovljena že leta 1405, je prvega profesorja za sodobno zgodovino dobil sredi 18. stoletja, na profesuro za zgodovino starega veka pa je bilo treba čakati še dodatnih 150 let. Ta trenutek še vedno najboljša Momiglianova rekonstrukcija oblikovanja prvih zgodovinskih kateder pravi, da prvi model organiziranega univerzitetnega pouka dolgujemo Nemcem, in sicer univerzi v Göttingenu. Tam je peščica profesorjev prvič kolikor toliko sistematično opredelila pojem in metode študija tako imenovane obče zgodovine in od tu se je na novo oblikovani model študija zgodovine v 19. stoletju razširil po celi zahodni Evropi. Sicer pa v Göttingenu kmalu za tem ob politični in upravni zgodovini srečamo še kulturno in moderno cerkveno zgodovino, po Momiglianovem prepričanju gre na tej univerzi iskati tudi zametke gospodarske zgodovine in zgodovine književnosti. Vse to naj bi po mnenju istega avtorja v Göttingen privabilo veliko število študentov iz cele Evrope. Glede na to ne preseneča, da so prav na tej univerzi prvi ustoličili tudi tako imenovane pomožne zgodovinske vede (heraldiko, rodoslovje, diplomatiko zgodovinsko geografijo ...), ki jih je njihov utemeljitelj prvič predstavil v znamenitem besedilu z naslovom *O zgodovinskem načrtu (Vom historischen Plan)*. Spis

je znan ne nazadnje tudi zato, ker je avtor z njim leta 1767 odprl Allgemeine Historische Bibliothek in tako mimogrede ponudil zgleden model za načrtovanje historičnega raziskovanja. Po vsem tem nas ne sme čuditi, da je prav v Göttingenu Wilhelm von Humboldt izpopolnil zamisli, ki so pripeljale do ustanovitve univerze v Berlinu. Ko spoznamo razvoj študija zgodovine na tej univerzi, nas ne more presenetiti niti podatek, da prav njenim profesorjem, točneje profesorju A. H. L. Heerenu, pripisujejo tudi Bismarckovo zgodovinsko izobrazbo.

Podobnemu, čeprav še zdaleč ne tako odličnemu razvoju, je mogoče slediti tudi v Franciji, in sicer na École des Chartres, kjer so 1824 odprli oddelek za preučevanje dokumentov. S tem se je na nek način nadaljevala tradicija, ki jo je, nedaleč stran od St.-Germain-des-Présa, sto petdeset let pred tem začel Mabillon, ko je napisal prvo sodobno delo o diplomaciji. S severa se je našim krajem ta razvoj najbolj približal leta 1854, ko je na Dunaju Theodor von Sickel ustanovil eksperimentalni Institut für Geschichtsforschung. V tem mestu srečamo dvajset let kasneje tudi prve slovenske študente zgodovine, zato je mogoče trditi, da so se Slovenci s sodobnim študijem zgodovine srečali relativno zgodaj. Podobno kot njihovi severnoameriški kolegi, katerih model študija zgodovine je kasneje prvi zares združil izobraževanje in raziskovanje. Vse skupaj se je začelo s Herbertom B. Adamsom, ki je na John Hopkins University prinesel model, ki je bil močno podoben tistemu iz Göttingena. Model, ki se zato, ker še bolj usmerja kot poučuje, lahko, podobno kot britanski, v zadnjem stoletju pohvali z najboljšimi rezultati. Ameriški profesorji namreč niso posnemali samo modela, temveč tudi delovne navade svojih nemških kolegov. Spremenil se je samo urnik. Za razliko od profesorjev iz Göttingena, ki so nekoč, na veliko presenečanje Benjamina Constanta, delali od petih zjutraj do šestih popoldne, ameriški zgodovinarji delajo od petih popoldne do šestih zjutraj. Bolj kot urnik je seveda pomembno dejstvo, da ameriške univerze že več kot sto let neprekinjeno zagotavljajo svobodo raziskovanja in poučevanja ljudi, svoje profesorje pa najemajo izključno na podlagi raziskovalnih rezultatov.

Toda to so že značilnosti zgodovinopisja 20. stoletja, mi pa moramo najprej spoznati avtorje, ki so oblikovalcem prvih kateder za pouk zgodovine odprli vrata evropskih univerz. Na srečanje s prvim moramo najprej v Italijo. V Neapelj ...

O. L.

GIOVANNI BATTISTA VICO

V Neaplju se je namreč rodil krhek, a trdoživ *Mastro Tisicuzzo* (»gospod Kost in koža«)¹⁵⁴ in se kljub dvomečim napovedim svojih zdravnikov in začetnemu nerazumevanju njegovega dela prebil do mesta kraljevega zgodovinarja. Podobno kot v času njegovega življenja so ga vse do zadnjih desetletij 20. stoletja veliko bolje kot zgodovinarji znali ceniti filozofi, teologi in pravniki, konec 19. stoletja pa tudi sociologi. Zgodovinarji so njega in njegova dela, med katera ob prelomnem delu *Načela nove znanosti* (*Principi di Sziienza Nuova*, 1722) gotovo sodijo še *O pomenu študija* (*De Ratione Studiorum*, 1708), *O najstarejši znanosti Italijanov* (*De Antiquissima Italorum Sapientia*, 1710) in *Splošni zakonik* (*Jus Universale*, 1720), odkrili razmeroma pozno. Njegovo izvirno pojmovanje predpostavk in metod zgodovinskega raziskovanja je širši publiki v sodobnem času predstavil šele Peter Burke, ki je iz pričujoče antologije izpadel samo zato, ker je v slovenščini mogoče najti že dva tehtna prevoda njegovih del. Prav tako je bil prav Burke tisti, ki je poudaril, da je skušal Vico dokazati, da so takšne in drugačne pripisane lastnosti bogov in herojev odraz vsakdanjega življenja ljudstev, ki si jih lastijo, kar pomeni, da so miti del ljudske zapuščine in ne konstrukcije filozofov, kot so mislili Bacon in sodobniki.

Po drugi strani že Burke ugotavlja, da se Vico (1668–1744) s teoretiki naravnega prava oziroma zagovorniki naravnega stanja ni strinjal predvsem zato, ker so akterjem preteklosti pripisovali moderno racionalnost. Zdelo se mu je nedopustno, da življenjski proces pohablja v kronologijo oziroma pregledni zbir političnih dogodkov, namesto da bi ga sprejemali skozi zgodbe o običajih. Pri tem slednjih ne razume le kot metafor, temveč kot primere poetske logike »prvih ljudi«, kot primere primitivnega, konkretnega in antropomorfnega miselnega načina.¹⁵⁵ Sam si je namreč še posebej prizadeval, da bi se sistematično dokopal do njihovega miselnega sistema, da bi si znal pričarati »robustnost oblike«, s katero so le-ti »prepojili svoje misli, ter neurejen način, s katerim so te oblike povezovali«. Med mentaliteto otrok in mentaliteto odraslih iz »otroške faze sveta« je namreč videl analogijo; analogijo, ki se udejanja v mentaliteti, ki je

¹⁵⁴ H. P. Adams, *The Life and Writing of Giambattista Vico*, London 1935, str. 16. B. Croce, *The Philosophy of Giambattista Vico*, prevod R. G. Collingwood (1939), New York 1964), dodatek I, str. 254.

¹⁵⁵ P. Burke, *Vico. Philosoph, Historiker, Denker einer neuen Wissenschaft*, Frankfurt/M 1990.

hkrati revnejša in bogatejša od mentalitete modernega človeka. Takšna predstavitev zgodovine mentalitet – kot bi temu rekli danes – pa izvira predvsem iz njegovega širokega razumevanja zgodovine idej, ki združuje tako »zgodovino praktičnega uma«, »zgodovino domnev, ki so zaznavno udejanjene v človeškem delovanju«, »zgodovino zaznavanja« kot tudi »zgodovino zdrave pameti«. ¹⁵⁶ Prepričan je bil, da morajo podobne ideje – ki se približno istočasno pojavijo pri različnih ljudstvih, ki drugače nimajo stika – imeti neki skupen temelj resnice. Pri tem je izhajal iz dejstva, da ta svet ne pozna povsem ateističnih družb oziroma da v življenju vsakega ljudstva lahko zasledimo vsaj enega osnovnih religioznih ritualov, npr. poročni obred, pogreb itd.

Kot že omenjeno, pa to ne pomeni, da bi Vico – kot večina sodobnikov – verjel, da podobnost mitov različnih ljudstev izvira iz Biblije, pač pa je poudarjal, da imamo opraviti s spontanimi vzporednimi razvojnimi linijami, zaradi česar ima vsako ljudstvo svojega Jupitra in svojega Herkula. Tako kot vsa ljudstva poznajo »obdobje bogov, obdobje herojev in obdobje človeka«, tudi človeško spoznanje po njegovem mnenju potuje skozi tri obdobja: na začetku ljudje samo začutijo, a ne zaznavajo, nato si »presenečene in prizadete duše« zapomnijo in šele na koncu svoje početje »z jasnim duhom« tudi reflektirajo.

Tako speljana vzporednica govorno priča o Vicovi metodi, ki mu je ob njegovi neverjetni zmožnosti spoznavanja posebnega v občem omogočala izpeljavo tolikšnega števila lucidnih hipotez. Najboljši primer za to je razumevanje Homerja. Pred Vicom so zgodovinarji *Iliado* in *Odisejo* brali dobesedno ter ju obravnavali kot objektivni vir, medtem ko ju je on razumel predvsem kot pripomoček za razumevanje običajev in verovanj v tako imenovanem »obdobju herojev«. Pravzaprav je prav v iskanju odgovorov na vprašanja, ki se zastavljajo ob rekonstrukciji tega obdobja bajk in legend, razvil svojo znano analizo mitov, s pomočjo katere pa po njegovem mnenju ni mogoče sestavljati zgodovine dogodkov, temveč zgodovino običajev in družbe. Po njegovih besedah se namreč prav »v tej noči, polni senc, ki obdaja najstarejše čase, svetlika nikoli ugasla luč nedvoumne resnice o

¹⁵⁶ Prav tam, str. 64. »Zdravo pamet« (*common sense* oziroma *senso comune*) definira Vico kot nekakšno vsestransko zapopadeno, a docela nereflektirano sodbo cele skupine, ljudstva, naroda ali celotnega človeštva.

tem, da so družbeni svet zagotovo ustvarili ljudje, zaradi česar bi morali njihova načela in spremembe izslediti v našem lastnem človeškem duhu.¹⁵⁷

Pričujoči navedek pa ni le dobra ilustracija Vicove inventivnosti, temveč ponuja dobro izhodišče za kritiko Descartesovega stališča, ki pravi, da je zaradi tega, ker o preteklosti ne moremo – kot npr. v matematiki – izvedeti nič natančnega, študij zgodovine potrata časa. Še več, Vicu je omogočil prav nasprotno izpeljavo; kot stvaritev človeka so načela »družbenega sveta« zanesljivejša od načel, ki določajo naravni svet.¹⁵⁸

Po drugi strani citirano dokazuje tudi to, da Vico nikoli ni trdil, da so principi in modifikacije družbenega sveta zgolj rezultat zgodovinarjeve pameti, temveč da jih je moč razbrati v duhu najrazličnejših posameznikov, na določen način tudi v predstavah duševno motenih. Po drugi strani pa je iz njegovih trditvev težko izpeljati točno določena pravila historične metode, kolikor seveda kot pravilo ne razumemo njegovega prepričanja, da je mogoče človeško preteklost razbrati v določeni strukturi. Po njegovem mnenju morajo vse družbe skozi določene razvojne faze. Kot take se mu zdijo neizogibne in nastopajo kot del »idealne večne zgodovine«, s čimer je hotel poudariti, da so nekatera zgodovinska dejstva obstojnejša od drugih.

Vicov sistem ni niti čisto induktiven niti čisto deduktiven, temveč je splet posploševanja ter občutka za detajl, splet principov in dejstev, dedukcije in indukcije in – kot je sam rad poudarjal – filozofije in filologije. Glede na to gre tako njegovo hipotezo o Homerju kot tudi vse njegove ostale hipoteze razumeti le kot del široko zastavljene teorije, ki je ne tvori le zgodovina mitov, temveč tudi zgodovina jezika, zgodovina človeških idej, sistem naravnega prava ljudstev, načelo idealne večne zgodovine (*storia ideale eterna*), filozofija avtoritete in filozofska kritika. Julesa Micheleta, znanega francoskega zgodovinarja 19. stoletja, sta navdušili predvsem zgodovina človeških idej in načelo idealne večne zgodovine, po katerem potekajo

¹⁵⁷ Vico: *Neue Wissenschaft*. Prevod je izšel leta 1981 pri založbi Vittorio Klosterman, gl. str. 95.

¹⁵⁸ Prav tam, str. 96. Na podlagi te trditve spoznamo Vica za dediča tistih, ki so že v antiki in v dobi renesanse razlikovali med »spoznavanjem narave in spoznavanjem tega, kar smo sami ustvarili« (politične institucije, pravo, kot tudi umetniška dela ...), torej tudi Hobbesa, ki pravi, da je »družbena misel dokazljiva že z našim soustvarjanjem družbe«. Vendar je razlika med njim in njegovimi predhodniki v tem, da vprašanja, s katerimi so se le-ti ukvarjali zgolj občasno, tvorijo jedro njegovega dela.

zgodovine vseh narodov. Z zanj značilno slikovitostjo je zato poudarjal, da mu je Vicova razlaga obeh aksiomov omogočila razumeti preteklost na podoben način, kot je nekoč zlata vejica omogočila Eneju, da se je spustil v podzemlje na pogovor s sencami. Zato ga je rojakom prvi predstavil kot »človeka, ki je govoreč govorico prihodnosti pozabil govorico preteklosti«, kot »osamljenega genija« ter »utemeljitelja filozofije zgodovine«, pri čemer pa se je pristransko skliceval na tista mesta v *Novi znanosti*, kjer avtor poudarja, da gre v zgodovini za trajno pregibanje življenja in miselnega načina in ne toliko za dejanja posameznikov.

O. L.

Literatura: Herrera 2001, Luthar 1993, Burke 1990, Vico 1981.

NOVA ZNANOST¹⁵⁹

347 [...] Po tem drugem poglavitnem vidiku je ta Znanost zgodovina človeške misli, po kateri, tako se zdi, se mora nadaljevati metafizika človeškega uma. Ta kraljica Znanosti se je, v skladu s Pravilom, da »se znanosti začenjajo tam, kjer se začne materija«, začela tedaj, ko so prvi ljudje začeli misliti na človeški način, in ne tedaj, ko so filozofi začeli razmišljati o idejah ljudi (o čemer je bila v zadnjem času objavljena učena in modra knjižica z naslovom *Zgodovina idej*, ki vsebuje tudi zadnje kontroverze med največjima umoma te dobe, med Leibnizem in Newtonom).

348 Da pa bi ta Znanost določila čas in kraj te zgodovine, se pravi, da bi ugotovila, kje so se rodile človekove misli, in da bi jih določila, če lahko tako rečemo, z metafizično kronologijo in geografijo, zaradi vsega tega ta Znanost uporablja neko prav tako metafizično kritično veččino za utemeljevanje samih narodov, za kar je moralo miniti veliko več kot tisoč let, preden so se pojavili pisci, s katerimi se je doslej ukvarjala filološka kritika. Kriterij, ki ga uporabljamo na podlagi prej postavljenega pravila, je kriterij, o katerem nas uči božja previdnost in je vsem narodom skupen, pravi pa, da se zdrava pamet človeške vrste določa z nujno prilagoditvijo človeškim rečem, v čemer je vsa lepota tega sveta. Zato v tej Znanosti kraljuje naslednja vrsta dokazov: da so se tako morale, se morajo in se bodo morale dogajati stvari, o katerih presoja ta Znanost, je božja previdnost izdala takšne ukaze, tudi če bi se iz večnosti kdaj pa kdaj rojevali neskončni svetovi; to pa je dejansko napačno.

349 In tako ta Znanost hkrati opisuje večno idealno zgodovino, skozi katero se v času pretakajo zgodovine vseh narodov od njihovih začetkov, razvoja, stagnacije,

¹⁵⁹ Prevod N. Pagon.

propadanja in konca. Drznemo si celo trditi, da kdor razmišlja o tej Znanosti, sam sebi pripoveduje to večno idealno zgodovino, saj so ta svet narodov prav gotovo naredili ljudje (kar je prvo zgoraj napisano neizpodbitno načelo) in da je zato treba poiskati načine za spreminjanje našega človeškega uma; kdor tako razmišlja o tej Znanosti, si je ta um »moral, mora in bo moral« sam ustvariti; zakaj, kadar tisti, ki dela, o tem tudi sam pripoveduje, tedaj zgodovina ne more biti več zanesljiva. Tako se ta Znanost razvija prav kakor geometrija, ki ustvarja in kontemplira svet svojih elementov in hkrati ustvarja tudi svet veličin; a to počne toliko bolj resnično, kolikor so resničnejši zakoni človeškega delovanja, ki nimajo točke, črte, površine in lika. In prav to je tudi argument za to, da so ti dokazi božanske vrste in da morajo v tebi, bralec, izzvati božanski užitek, saj je za boga poznati in delati ista stvar.

350 Poleg tega, ker ljudje, na podlagi zgoraj navedenih definicij o resničnem in zanesljivem, dolga leta niso bili sposobni dojeti resnice in razmišljati o tem, kar je izvor notranje pravičnosti, pravičnosti, ki godi razumu in so jo prakticirali Judje, ki jih je razsvetlil pravi bog in jim je njegov božanski zakon prepovedoval celo komajda pregrešne misli; v to se ni nikoli vmešal noben umrljivi zakonodajalec (zakaj Judje so verjeli v boga, ki je bil en sam um, ki škili v človeška srca, pogani pa so verjeli v bogove, narejene iz teles in uma in tega niso zmogli); pozneje so o tem razmišljali filozofi, ki so živeli šele dva tisoč let po ustanovitvi njihovih narodov; med tem časom pa je vladala zanesljivost oblasti, se pravi isti kriterij, kakršnega uporablja ta metafizična kritika – to pa je zdrava pamet človeškega rodu (o čemer smo definicijo podali zgoraj, v *Elementih*), na kateri temelji zdrava pamet vseh narodov. Tako ta Znanost, na podlagi tega drugega poglavitnega načela postane filozofija avtoritete, kar pomeni izvir »zunanje pravičnosti«, kot pravijo moralni teologi. To avtoriteto so morali upoštevati tudi trije velikani nauka o naravnem pravu ljudi, in ne tisto, ki temelji na navajanju piscev; o njej pisci niso mogli vedeti ničesar, zakaj takšna avtoriteta je vladala med narodi precej več kot dve tisočletji, preden so se pisci pojavili. Zato je Grotius, prej kot druga dva, tako učen in moder, pobijal rimske pravnike skoraj v vsaki posamezni točki tega nauka; a njegovi udarci so padali v prazno, ker so oni svoja načela o pravici vzpostavili na zanesljivosti avtoritete človeškega roda in ne na avtoriteti učenjakov.

351 To so filozofski dokazi, ki jih bo uporabljala ta Znanost in so absolutno nujni, da bi ji lahko sledili. Na zadnje mesto bodo morali priti filološki dokazi, ki se vsi zvajajo na naslednje vrste:

352 Prva je, da reči, o katerih razmišljamo, pripadajo našim mitologijam, ne vsiljenim ali sprevrženim, ampak neposrednim, lahkim in naravnim, za katere

bomo videli, da pomenijo družbeno zgodovino prvotnih ljudstev, ki so bila vsa po naravi pesniška.

353 Druga je v tem, da se jim priličijo junaški reki, ki se jih razlaga z vso iskrenostjo čustev in z vso polnostjo izrazov.

354 Tretja je v tem, da jim pripadajo etimologije naravnih jezikov, ki pripovedujejo zgodbe o stvareh, kakor jih označujejo glasovi, začenši od lastnosti njihovega izvora in dalje po naravnem napredovanju skozi prenos po redu idej, po katerem se mora razvijati zgodovina jezikov, kar smo pojasnili v *Postulatih*.

355 Četrta vrsta razlaga mentalni besednjak človeških družabnih stvari, ki jih v bistvu enako čutijo vsi narodi in jih zaradi različnih sprememb v jezikih različno izrekajo, kar smo pojasnili v *Postulatih*.

356 Peta razločuje resnično od lažnega v vsem, kar so nam v dolgih stoletjih ohranile ljudske tradicije, ki so se tako dolgo očuvale in so pri mnogih ljudstvih morale imeti skupni temelj resnice, kakor pravi prej predlagani aksiom.

357 Šesta pravi, da velike ruševine antičnega sveta, ki do zdaj znanosti niso bile koristne, saj so ležale kot brezvredne, okrnjene in razmetane, zasijejo v veliki svetlobi, kadar se jih očisti, poveže in postavi na svoje mesto.

358 Sedma in zadnja, vse te stvari se kot njihovi nujni vzroki skladajo z vsemi posledicami, o katerih nam pripoveduje zanesljiva zgodovina.

359 Te filološke dokaze potrebujemo, da z dejstvi dokažemo stvari, o katerih smo v zvezi s tem svetom narodov razmišljali po filozofski metodi B. Verulamskega: cogitare videre. Zato filološki razlogi, ki sledijo prej navedenim filozofskim, hkrati svojo avtoriteto potrjujejo z razumom in razum z avtoriteto.

360 Sklenimo vse, kar smo na splošno izjavili o utemeljevanju načel te *Znanosti*: ker so njena načela božja previdnost, brzdanje strasti s porokami in nesmrtnost ljudi s pokopavanjem; merilo, ki se ga ta *Znanost* drži, pa je, da je tisto, za kar vsi ljudje ali večina meni, da je pravično, tudi pravilo družabnega življenja (s temi pravili se ujema kmečka modrost vseh zakonodajalcev in skrita modrost najbolj uglednih filozofov): to morajo biti meje človeškega uma. Kdor bi se iz tega hotel izvleči, naj pazi, da se ne bo izločil iz vsega človeštva.

JOHANN MARTIN CHALDENIUS

Delo Johanna Martina Chladeniusa (1710–1759), ki do izteka 20. stoletja ni vzbujalo pretiranega zanimanja, so prvi »odkrili« njegovi nemški kolegi. Sin protestantskega duhovnika, docent filozofije in teologije ter od leta 1742

profesor za cerkveno zgodovino v Leipzigu, je pred tem veljal predvsem za enega tipičnih predstavnikov učenosti 18. stoletja. Kot enega ključnih členov med retorično zgodovino in moderno zgodovinsko znanostjo ga je predstavil šele Wolfgang Hartwig s svojim skrbnim branjem njegove *Obče zgodovine znanosti* (*Allgemeine Geschichtswissenschaft*, 1752).¹⁶⁰ Ugotovil je sicer, da se je svojih tem loteval kot filozof in teolog, vendar so njegove ugotovitve bistveno prispevale k osamosvojitvi zgodovine. Po Hartwigovem mnenju je prav on eden prvih skiciral področje historične interpretacije in implicitno oblikoval osnovne značilnosti specifične zgodovinske metode.

Za njegov najpomembnejši prispevek k zgodovinski hermenevtiki in spoznavni teoriji štejemo njegov nauk o »točki gledanja«. Precej sistematično je analiziral odvisnost opazovalca (zgodovinarja) od njegovega osebnega stališča in položaja v zgodovini ter jo označil za »zaprto mejo«, ki pa je po njegovem mnenju tudi nujni pogoj vsakega zgodovinskega spoznanja. S tem se je zapletel v tipično, za kasnejša obdobja prevladujočo razpravo o razpetosti zgodovinopisja med subjektivne interpretacije zgodovinarjev in objektivno resnico. Po eni strani se je zavedal, da je vsak zgodovinar hočeš nočeš zapisan določenemu okolju in svoji »volji«, po drugi strani pa je verjel v obstoj nespremenljive, »objektivne« zgodovinske resnice. S tem je, ne da bi se tega zavedal, prispeval veliko k nastajajoči moderni teoriji zgodovinopisja. Po eni strani ostaja še vedno zavezan tradiciji in zato zvest konceptu *narratio rei gestae*, v okviru katerega raziskovanje še vedno pomeni kritično preverjanje že obstoječe pripovedi, po drugi strani pa poudarja, da je tudi s pripovedjo mogoče ponazoriti raznolikost dejstev. Po mnenju nemških zgodovinarjev je s tem kot eden prvih utrl pot prepričanju o možnostih nove sinteze med zgodovinsko-kritično učenostjo in pripovedovanjem zgodb.

Glede na to tudi grško besedo *historia* razume kot pojem, ki označuje dogodek sam po sebi in tudi predstavo o tem dogodku ter iz tega izhajajočo zgodbo. Omenjena beseda je tako po njegovem mnenju v rabi tudi pri posameznih dogodkih in pripovedih. Pojem in pomen besede *historia* je zanj potemtakem zelo širok ter vključuje dogodke, naključja, zgodovinske stavke, okoliščine, zgodovino, pripovedi in poročila. Prepričan je, da so nam v primeru, da uporabljamo besedo *historia*, vsi ti različni pojmi predstavljeni skupaj in v veliki zmedii. Zato po eni strani sicer zagovarja

¹⁶⁰ Celoten naslov se glasi: *Allgemeine Geschichtswissenschaft, worinnen der Grund zu einer neuen Einsicht in allen Arten der Gelahrheit geletget wird.*

stališče, da si jih glede na to, da v določeni meri spadajo skupaj, deloma tudi predstavljamo skupaj, po drugi strani pa se zavzema za to, da po potrebi vsako izmed njih imenujemo z »njenim lastnim imenom«. Tudi zato je prepričan, da mora imeti vsaka zgodovina določen subjekt. Dogodke kot tudi celotno zgodovino vidi kot nekaj spreminjajočega, spremembe pa po njegovem mnenju predpostavljajo subjekt, trajno bistvo ali substanco. Glede na to je prepričan, da morajo, prvič, dogodki in zgodbe imeti subjekt, ki je del obeh. In drugič, morajo tudi zgodovinski stavki, pripovedi in poročila imeti isti subjekt, katerega spremembe so zabeležene v njih. Zato ni čudno, zaključuje, da enkrat vidimo, ali se nam vsaj tako zdi, da je subjekt bolj, drugič manj podoben neki substanci. Zgodovina Cesarja ima tako svoj jasen in lasten subjekt, prav tako tudi zgodovina Rima, vendar pa ima zgodovina rimske svobode subjekt, ki ga ne more vsakdo takoj prepoznati kot bistvenega.

Literatura: Rudolph, Stöve 1982.

OBČA ZGODOVINSKA ZNANOST¹⁶¹

PETO POGlavJE: O GLEDALCU IN TOČKAH GLEDANJA

1 Pri pripovedi je bistvena stvar gledalec

Dogodki in s tem tudi zgodovina so spremembe njihovih dejanskih stvari in lahko torej potekajo tudi brez gledalcev. Vsak razumen človek je zaradi svojih lastnih dejanj in dogodkov, zaradi svojega razuma, gledalec. Vendar pa obstoj njegovih dejanj in obstoj dogodkov ni odvisen od tega gledalca, prav zelo pa so dogodki vsakega človeka take narave, da mu gledalcev ne primanjkuje, kajti stvari je tako težko skriti. Vendar pa vsi ti gledalci za obstoj dogodkov samih sploh niso potrebni. Že samo pri spoznanju dogodkov in pripovedi, ki izhajajo iz njih, je treba biti pozoren na zadevo samo in tudi na gledalca. Od obeh je odvisno spoznavanje dogodkov in s tem tudi resnica pripovedi same.

8 Vsakdo obravnava zadevo s svojega položaja

Položaj neke osebe pomeni, da ima le-ta opravka z določenimi osebami ali določeno moralo ali pa tudi z določenim delovanjem, dejanji ali posli. Tako vsak opazuje zadevo z vidika svoje posebne povezanosti z njo. Posledično se predstava ali gledanje na zgodbo usmerja glede na položaj posameznega gledalca tako, da

¹⁶¹ Prevod I. Naglič.

je položaj tisti, ki odloča, da nekdo zazna ene stvari, drugi pa druge, da je vidik prvega drugačen od vidika drugega.

9 [...] prav tako pa s svojega mesta

Če se tisti, ki imajo isto stališče, istočasno nahajajo v občutno različnih okoliščinah, se to posebno stanje imenuje mesto. Pri zadevi imamo lahko višje, nižje ali tudi srednje mesto, kot je to v regimentu, ki je sestavljen iz zelo različnih oseb, ki pa vse spadajo v regiment in so z njim povezane kot člani. Kot je pogled na zgodbo odvisen od položaja, tako je pogled na zgodbo odvisen tudi od mesta vsakega posameznika.

10 ... in glede na svoje notranje stanje

Če se ljudje ne nahajajo le v istem položaju, temveč tudi na istem mestu – da, na popolnoma istem mestu (do česar pride, če nekdo nekoga nasledí), zadeve pogosto vendarle ne obravnavajo na isti način, temveč zaradi svojih sposobnosti, običajev, že pridobljenih spoznanj, njihovega boljšega ali slabšega razpoloženja, opazajo in si k srcu jemljejo različne okoliščine. In tako lahko posameznik v različnem obdobju zaradi spremenjenega stanja svoje duše zadevo vidi s popolnoma drugimi očmi. Tudi iz vsakdanje izkušnje vemo, da smo lahko enkrat zadovoljni z določeno stvarjo, drugič pa izredno nezadovoljni, ne da bi se okoliščine, povezane s tem, spremenile. Te različne predstave prinaša zgolj spremenljivo stanje duše.

11 Položaj, mesto in čustveno stanje določajo točko gledanja

Pri telesnem dogodku opazimo točko gledanja po treh različnih pojmi, ki so postali trdno določeni, ker je od njih odvisna predstava o stvari, torej zgodovinsko spoznanje in pripoved. In točka gledanja ni nič drugega kot gledalčevo stanje, iz česar je ne nazadnje mogoče razumeti način gledanja in sestavo pripovedi. Ker torej na moralne stvari, na delovanje, na posle in dejanja gledalci gledajo na različne načine, glede na to, da imajo različna stališča ter se nahajajo v različnem položaju, na različnem mestu in v različnih razpoloženjih, tako je torej spričo teh dejstev točka gledanja nekaj, kar se razlikuje od telesa. In to je tudi četrta dimenzija pojma točke gledanja.

12 Splošni pojem točke gledanja

Ker je tako točko gledanja treba obravnavati glede na različne sestave objektov in gledalcev ter glede na tako različno obsežnost, je zato koristno vse te pojme označiti s splošnim pojmom. Točka gledanja je notranje in zunanje stanje

gledalca, v kolikor iz tega izhaja določen in poseben način gledanja in opazovanja stvari. Pojem, ki gre v korak z najpomembnejšimi pojmi v celotni filozofiji, ki pa ga trenutno še nismo vajeni uporabljati, razen, ko to gospod von Leibniz tu in tam sam uporablja v metafiziki in psihologiji. V zgodovinskih spoznanjih pa je skoraj vse odvisno od tega.

ŠESTO POGlavJE: O PREOBRAZBI ZGODOVINE

33 Neutemeljeni pojem nepristranske pripovedi

Vsak, ki se želi poučiti o določeni zadevi, si želi nepristranske pripovedi ali poročila. Tak način pripovedi je velikega pomena, vendar pa je pojem nepristranskosti prav tako nedoločen kot pojem pristranskosti. Pri pripovedi se namreč ni mogoče izogniti temu, da vsak zgodbo vidi s svojega gledišča in jo tako tudi pove, kajti le-ta predpostavlja gledalca in le-ta ne more biti brez njega: od tega je odvisno, da bo gledalec stvar videl po določeni plati. Ni mogoče tudi zahtevati, da bo gledalec pri svoji pripovedi popolnoma opustil naravo interesenta ali tujca ali prijatelja in sovražnika stvari, učenjaka ali neučenega, razžaloščenega ali veseliga. Narava duše ne dopušča takšne abstrakcije in razveljavi pojem gledalca, od katerega pa so odvisna vsa zgodovinska spoznanja. Pri tem pa se zelo motijo tisti, ki so zahtevali, da naj zgodovinopisec razmišlja kot človek brez religije, brez domovine, brez družine, in pri tem niso pomislili, da zahtevajo nemogoče. Do tega pa je prišlo, ker niso opazili razlike med zgodovino in pripovedjo in so torej mislili, da se nepomembnost gledalčevega stanja pri zgodovini prenaša tudi na pripovedi. Pripoved torej s popolno abstrakcijo od lastnih stališč, kot smo zapisali v 4. in 5. poglavju, ni mogoča. Nepristransko pripovedovanje torej tudi ne pomeni, da stvar povem brez vseh stališč, kajti to ni mogoče. Pristranska pripoved pa še ne pomeni, da neko zadevo in zgodbo povemo po lastnem stališču, kajti drugače bi bile vse pripovedi pristranske.

34 Pravi pomen nepristranske pripovedi

Kot nepristransko bi lahko označili tisto zgodbo, ki izvira od gledalca, torej od tujca. Vendarle pa tujec ni rešen vseh obvez, kajti zadeva mu je ali všeč ali pa ne, s čimer postane prijatelj ali sovražnik in tako neko stvar bolj opazi kot drugo. Najslabše pa je, da je tujcu vse preveč skrivnega, da torej od njega lahko izvemo le malo in da je večinoma zaman od takšnih gledalcev terjati pripovedi. Nepristransko pripovedovanje zatorej ne pomeni nič drugega, kot da v pripovedi čim manj zasukamo ali zabrišemo oziroma da pripoved povemo po svoji najboljši vesti

in znanju. Pristranska pripoved pa ni nič drugega kot prevračanje zgodovine. Če je v pripovedi prišlo do takšnega zabrisanja ali prevračanja, pa je najlažje ugotoviti iz dveh pripovedi, ki sta napisani iz nasprotnih si gledišč. Kajti to, kar ena pripoved namenoma ali po pridobitvi gledišča le kratko omeni in česar posledica je zabris, to se bo v drugi pripovedi dolgovezno navajalo. To kar bo ena pripoved poudarjala, bo druga le omenila. Z vpogledom v pravila zgodovinskega spoznanja pa bo mogoče presoditi, kako je bila stvar notranje predstavljena, katera stvar je bila nekje predstavljena kot pomembna in katera kot nepomembna. Takšen abstraktni vpogled pa je potreben samo sodniku ali tistemu, ki želi napisati učeno pripoved, tistemu, ki je pred vsem svetom. V družbenih in vsakdanjih spremembah pa morajo tisti, ki hočejo biti prijatelji, na stvar gledati tudi z istovrstnega gledišča in jih vsaj skupno odobriti. Ljudje, ki hočejo biti nevtralni, četudi le v mišljenju, bodo za sovražnike običajno veljali na obeh straneh. Kar pa bi iz teh omenjenih lastnosti pripovedi porodilo dvom v gotovost, naj se natančno pojasni na mestu samem.

RAZSVETLJENSKI KONCEPT ZGODOVINOPISJA

Čeprav smo se nekaterih značilnosti razsvetljenstva dotaknili že v prejšnjem poglavju se v srečanje z Voltairjem in družčino ne moremo spustiti brez kratkega povzetka prelomnih premikov v zgodovinopisju, ki jih je prinesel čas med letoma 1750 in 1790, ko naj bi razsvetljenje doseglo svoj višek. Samo tako se namreč lahko izognemo zmotnemu prepričanju, da gre pri razsvetljencih v veliki meri za posnemanje tistih renesančnih avtorjev, ki so presegali evropske okvire. Prej nasprotno, ugotovimo lahko, da je bil Voltaire s svojim pozivom k spoznavanju preteklosti neevropskega sveta častna izjema znotraj vse bolj lokalno usmerjene razsvetljenske tradicije, pa še pri njem gre bolj za prostorsko in manj za časovno širitev zgodovinopisja. Podobno kot njegovi nasledniki je namreč tudi on (ob svojem, za razsvetljenca netipičnem zanimanju za neevropsko zgodovino) svojo pozornost usmerjal k novejši zgodovini. Tudi pri njem je mogoče zaslediti nekaj takratnega prezira do srednjega veka in tudi on se je vprašanjem iz daljne preteklosti v veliki meri posvečal zato, da bi se kritično soočil z antično dediščino. Zato imajo prav tisti,¹⁶² ki pravijo, da so razsvetljenski avtorji pomembni predvsem zato, ker jim je v času, ko je večina evropskih elit še vedno povzdigovala renesančno predelavo antične kulture, na področju filozofije in zgodovinopisja uspelo prispevati nekaj izvirnih idej in interpretacij. To seveda ne pomeni, da so se antični dediščini hoteli odtegniti, temveč gre bolj za to, da so v nasprotju z mnogimi avtorji renesanse, čas, v katerem so živeli, doživljali kot nekaj izjemnega in zanimivega. Tudi zato ne preseneča, da so se posvečali predvsem dogodkom in ljudem iz bližje preteklosti oziroma se za svet onkraj lokalnih oziroma nacionalnih okvirjev niso pretirano zanimali. Za izjemo je ob že omenjenem Voltairju

¹⁶² M. Bently, profesor moderne zgodovine na univerzi St. Andrews in avtor odlične knjige *Modern Historiography. An Introduction*, London – New York 1999.

poskrbel samo še Condorcet, ki je na človeško preteklost gledal kot na verigo med seboj trdno povezanih dogodkov. Po njegovem mnenju so vsi ljudje, ki beležijo svojo zgodovino, del skupne preteklosti, ki se razteza od »naše stopnje civilizacije in stanja, ki ga srečamo pri divjih plemenih.«¹⁶³ Kljub temu da je v njegovem delu manj humorja, sicer tako značilnega za razsvetljence, ponuja Condorcet s svojim delom najlepši vpogled v to, kar bi pogojno lahko poimenovali zgodovinopisna razsvetljenska metoda. Pogojno pravimo zato, ker je tudi on, podobno kot pred njim Vico, človeško zgodovino delil na tri obdobja (1. od mračnega primitivizma do nastanka jezika; 2. od nastanka jezika do nastanka pisave; 3. vse ostalo) oziroma zato, ker je za razumevanje razsvetljenskega pogleda na zgodovino ob Voltairjevem delu treba poznati vsaj še znameniti Montesquieujev spis *Duh zakonov* (*De l'esprit des lois*, 1748). Šele na ta način se nam namreč lahko razkrijejo osnovne značilnosti, ki jih v največji meri določa nasprotovanje religiji, poudarjanje moralnosti in že omenjeni humor, ki je pri Condorcetu umanjkal samo zato, ker je svoje *Esquisse* pisal v zaporu, kamor so ga – kljub temu da je simpatiziral z revolucijo – vtaknili jakobinci in kjer je na koncu po vsej verjetnosti naredil tudi samomor. Kakor koli že, pri natančnejšem pregledu njegove periodizacije se izkaže, da je največji pomen pripisoval koncu druge faze oziroma nastanku grške abecede, zato kot njegovo tretjo fazo človeške zgodovine lahko razumemo čas od antične Grčije do izteka 18. stoletja.

Še bolj pomembna pa je njegova ugotovitev, da nastanek pisnih virov zgodovinarjem omogoči dostop do resnice oziroma da se z zapisom nekega dogodka vsa človeška zgodovina združi v zgoraj omenjeno verigo dogodkov, ki jo sestavlja neprekinjen niz dejstev in opažanj. Po Condorcetovem mnenju so od tega trenutka naprej odveč vsa ugibanja in vsi hipotetični približki; vse, kar moramo narediti, je, da zberemo in uredimo dejstva in na ta način oblikujemo uporabne resnice, ki se kažejo tako iz posameznih zvez med dogodki kot iz celote, ki jo predstavljajo.

Če se s prvim sporočilom ugotovitve nikakor ne moremo strinjati, pa lahko mirno pritrdimo njenemu sklepnemu delu, ki ga podpira tudi nadaljevanje zgodbe o razsvetljskem zgodovinopisju. Zaradi osredotočenosti na vprašanja filozofije, ki so jih v središče pozornosti postavila prelomna dela Rousseauja, Montesquieuja in Diderota, se namreč vsem tistim, ki so

¹⁶³ M. de Condorcet, *Esquisse d'un tableau des progress de l'esprit humain*, Pariz 1795; tukaj po M. Bently, *Modern Historiography ...*, str. 9.

se v Parizu sicer zanimali za zgodovino, preprosto ni uspelo dokopati do nazornega prikaza tega, kar so njihovi nasledniki poimenovali za razsvetljensko zgodovinopisje. To je uspelo šele njihovim kolegom na drugem koncu: najprej na Škotskem in v Angliji, kasneje pa tudi v Ameriki. Po mnenju večine, ki so se z razsvetljskim zgodovinopisjem podrobneje ukvarjali, je Humova *Zgodovina Anglije (The History of England from the Invasion of Julius Caesar to the Revolution of 1688)* prva utelešala to, čemur so kasneje rekli razsvetljensko pojmovanje preteklosti. Pa še za ta primer je bila kriva filozofija.

David Hume, naj bi se namreč svojega prvega dela britanske zgodovine lotil predvsem zaradi slabe prodaje svojih filozofskih spisov. Pri tem je v želji, da bi bila njegova pripoved zanimiva za širši krog bralcev, namesto na začetku začel na koncu, se pravi z opisom vladavine aktualne dinastije Stuartov, kar mu je poleg velikega uspeha ob izdaji prve knjige nakopalo tudi precejšnje skrbi. Med drugim tudi jezo kritikov, ki so opozarjali, da je s svojim načinom zanemaril načelo vzročnosti oziroma da je v spogledovanju z zamišljenim bralcem svojo pripoved mestoma preveč poenostavil. Verjetno ga tudi zaradi tega ni mogoče primerjati z resnejšim Williamom Robertsonom in širokopoteznim Edwardom Gibbonom, katerega dela – predvsem *Propad rimskega imperija (The History of the Decline and Fall of the Roman Empire)* – so dobrih sto let pojmovali za največji dosežek zgodovinopisja 18. stoletja.

Slednji svojih kolegov ni presegal samo zaradi vsesplošnega priznanja, temveč zato, ker je v največji meri utelešal razsvetljenski »model« interpretacije preteklosti. Ob dolžnem spoštovanju do virov naj bi namreč prav on »izumil« tak način historične interpretacije, ki poleg kratkočasne razlage posreduje tudi pomene obravnavanega dogajanja. Po drugi strani je tudi on skušal izluščiti zakone, ki uravnavajo potek zgodovine. Razsvetljskemu mišljenju pa se je najbolj približal s svojim nasprotovanjem kakršni koli metafizični avtoriteti oziroma s svojim zaupanjem v zakon. Pri tem gre po eni strani za poudarjanje potrebe po širokem družbenem dogovoru, ki so ga v imaginariju tedanjega časa utelešale samo ustavne listine (npr. *English constitutional settlement* iz leta 1689), po drugi strani pa je imel v mislih zakonito oblast vsakokratnega vladarja, ki je, izogibajoč se »surovi demokraciji«, znal vzdrževati red in blagostanje. Pri tem se je na veliko skliceval na razmere v starem Rimu, katerega »modri, preprosti in

dobrodušni« vladarji so svoje province ohranjali in združevali s pomočjo zakona in umetnosti.

Mimogrede povejmo, da zgornjega nekritičnega poveličevanja rimskega imperija ne izdaja samo njegova predstava o dobrodušnih cesarjih, temveč ga razgaljajo tudi njegovi evfemizmi, ki za propad cesarstva po eni strani krivijo upad rimske vojaške ekspanzivnosti, po drugi strani pa zatrjujejo, da je prav mir največji porok družbenega blagostanja. Toda bolj kot nedosledna argumentacija je za našo pripoved pomembna njegova tipično razsvetljenska ambicija, da preteklo dogajanje prilagodi sproti oblikovani in vseobsegajoči zakonitosti ter mu na ta način dodeli status eksaktnosti. Ugled zgodovinopisja je namreč prav v času razsvetljenstva in prav po zaslugi ljudi, kot je bil Gibbon, (najmanj dvakrat) pridobilo na ceni: postopoma so ga začeli priznavati kot resno umetniško ali znanstveno početje, po drugi strani pa so mu avtorji, kot sta bila Hume in Robertson, znali najti občinstvo. Ali točneje, od tega trenutka naprej se je začelo zgodovinopisje še bolj intenzivno razvijati po dveh tirih. Na enem so avtorji, kot sta bila Macaulay in Carlyle, iz njega naredili literaturo, na drugem so ga zgodovinarji z Leopoldom Rankejem na čelu skušali dokončno preoblikovati v znanost.

Ne smemo pa seveda pozabiti, da je nekje vmes skupnost opisanih posameznikov prerasla v ljudstvo, to pa kasneje v narod, zaradi česar so bili predvsem nekateri francoski zgodovinarji tedanjega časa (Guizot, Mignet, Thierry) z Julesom Micheletom na čelu prepričani, da morajo svoj glas dati na razpolago ljudstvu. Toda več o tem v nadaljevanju.

VOLTAIRE

François-Marie Arouet – alias M. de Voltaire (1694–1778) – velja od druge polovice 18. stoletja dalje za enega najboljših zgodovinarjev med literati, najiminitnejšega pisca med zgodovinopisci in za najprepričljivejšega agitatorja med filozofi. Med intelektualizmom in profesionalizmom ni videl razkoraka, temveč vzajemno pogojenost: filozofskost mišljenja je zanj sestavni del strokovnosti. Kritičnost mu ni zgolj načelo delovne metode ali instrument spoznavanja, temveč prebujeno stanje duha.

V intelektualni zgodovini zahodnega sveta bi težko našli pisca, ki je močneje zaznamoval svoj čas in bolj vznemiril tako svoje sodobnike kot naslednike.

Za to je zaslužen predvsem njegov način interpretacije, ki je vse prejel kot »enodimenzionalen«. Zgodovine namreč ni razumel kot neprekinjen proces, temveč kot večkrat prekinjeno in razgibano krivuljo. Bil je prepričan, da ima sleherni pojav svoj vzrok – ne pa tudi posledic(e). Tudi zato je v *Filozofskem slovarju* zapisal, da sedanji dogodki niso otroci vseh preteklih dogodkov. Vsako bitje ima svojega očeta, ne pa tudi otrok.

Podobno kot nekateri drugi razsvetljenski zgodovinopisci zgodovine ni doživiljal kot samostojno področje vednosti, temveč kot nekakšen presek med časovno in prostorsko konkretnostjo, ki omogoča razvidno udejanjanje filozofskih načel. Po njihovi sodbi lahko na sleherni posamičnosti odkrijemo »prstni odtis« univverzalnosti. Neponovljive manifestacije historične enkratnosti so tako postale primeri, prek katerih je človeku dano spoznati splošne zakonitosti.

Opisovanja zgodovine razsvetljenci potemtakem niso šteli samo za verodostojno poročilo o preteklosti, temveč so jo »mobilizirali« tudi za zagovor veljavnosti filozofske konceptualizacije sveta. Zaradi takšnega razumevanja je lahko ukinjen dvatisočletni zev med historiografijo in pesništvom, ki ga je teoretično definiral Aristotel. Zgodovinsko dogajanje, ki se je avtorjem grško-rimske klasike le v začetku 5. stoletja pr. Kr. kazalo kot primerna snov za tragedijo – Frinihovo *Zavzetje Mileta* (493/492) in *Feničanke* (476) ter Ajshilovi *Peržani* (472) so bili dolgo časa velika posebnost v okviru tega žanra, je v monumentalnost antike zazrtim francoskim dramatikom iz stoletja Ludvika XIV. (Pierre Corneille, Jean Racine) predstavljalo enega od najpomembnejših virov za literarno snovanje. Historiografija in pesništvo se potemtakem nista več ločevala po aristotelsko pojmovani stopnji filozofskosti (glede na splošnost oziroma posamičnost), ki so si jo drznili postaviti v oklepaj edino renesančni ustvarjalci s Shakespearejem na čelu. Zato ni presenetljivo, da so postala zgodovinopisna dela integralni del književnosti razsvetljencev. Da je tudi slovenski prostor v 18. stoletju sledil aktualnim premikom v velikem svetu, je poskrbel dramatik in historiograf Anton Tomaž Linhart s *Poskusom zgodovine Kranjske in ostalih (dežel) južnih Slovanov Avstrije* (1788–1791). Njegov zgled je kljub »romantizaciji« in »bidermajerizaciji« intelektualnega podnebnja v marsičem ostal živ in produktiven še v predmarčnem času.

Med vodilnimi razsvetljenci so si dali s preteklostjo še posebej veliko opraviti Francozi (Charles-Louis de Secondat baron de La Brède et de Montesquieu, Voltaire) in Škotje (David Hume, Edward Gibbon). Med njimi so bili nekateri tudi dejavni politiki (kot npr. fiziokrat Anne Robert

Jacques Turgot in žirondinec Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat markiz de Condorcet). Zgodovino so razlagali kot projekt/proces, ki ima jasno razvidno smer oziroma zaželeni cilj. Glede na to je mnogo lažje razumeti bližnjo preteklost kot (temno)sivo davnino. Razen Montesquieuja (*Premišljevanja o razlogih za veličino Rimljanov in za njihov propad*, 1734) in Gibbona (*Zaton in propad rimskega imperija*, 1776–1788), ki sta namenila pozornost (tudi) dekadenci najmogočnejše politične tvorbe antičnega Sredozemlja, so se razsvetljenci ustavljali predvsem ob epohah vzpona človeštva in posameznih narodov. Slednje so doživljali kot velike organizme, ki sicer ne delujejo kot dobro naoljeni avtomati, vendar pa so zagotovo podložni razumsko ugotovljivim logičnim zakonitostim. Za razliko od francoskih in škotskih filozofov so nemški prosvetljenjski zgodovinarji poudarjali predvsem strokovnost. S tem so napravili prvi korak na poti »poznanstvenja« veda o preteklosti, ki sta ga v 19. stoletju uspešno izpeljala Leopold von Ranke in Johann Gustav Droysen.

Voltaire, ki je tudi prispeval – bolj programsko kot analitično intonirani – zapis o zgodovini za 5. zvezek Diderot-d'Alembertove *Enciklopedije* (1765), se je zavzemal za preučevanje nekdanjosti na temelju zanesljivih pričevanj. Po njegovi sodbi zgodovinopisje ni sinonim za kronikalni pregled spomina vrednih podvigov posameznikov, temveč mora obravnavati človeško vedenje, zakone, običaje, trgovino, finance, poljedelstvo, prebivalstvo, kulturo in duh narodov. Dejansko si jo je predstavljal kot rubrično razparcelirano razvojno biografijo civiliziranega sveta oziroma tistih njegovih delov/časov, ki se odlikujejo po imenitnosti. V pismu lordu Harveju je že leta 1740 zatrdil: »Sit sem zgodovin, kjer gre le za dogodivščine kakega kralja – kot da bi bil samo ta na svetu in ne bi bilo ničesar brez zveze z njim.«

Čeprav je Voltaire tudi sam opisoval vladavine posameznih kronanih glav – največ časa je posvetil pustolovskemu švedskemu monarhu Karlu XII., neizprosnemu ruskemu imperatorju Petru I. Velikemu ter v veliko poslanstvo Francije zagledanima Burboncema Ludviku XIV. in Ludviku XV. –, njegovi zgodovinopisni spisi niso bili zamišljeni kot portretne študije posameznih veličanstev, ampak kot pričevanje o vlogi njihove osebnosti v zgodovinskem dogajanju. V svoje stavke je hotel ujeti predvsem »duh časa«. Slednji naj bi se najbolj verodostojno utelešal v ljudeh, ki imajo moč odločanja o usodi drugih. Opustil je togi analistični kompozicijski princip besedila v korist dinamične logike pripovedovanja, ki izhaja iz racionalistične analize nekdanjega dogajanja.

Osrednje Voltairjevo zgodovinopisno delo je *Stoletje Ludvika XIV.* (*Siècle de Louis XIV.*, 1751, končna redakcija 1766), ki ima za cilj tematizacijo ene od štirih »blagoslovljenih« epoh človeštva (za druge šteje grško klasiko, cesaristično-avgustejski Rim ter evropsko – zlasti italijansko – renesanso). Bralci naj bi po avtorjevi zamisli v tej študiji ne našli le verodostojnega opisa »največjih dni« Francije, ampak tudi navdih za prihodnje ravnanje. Zato se ne gre čuditi, da filozofsko-domoljubna vizija marsikje prevlada nad kritično optiko, čeprav niso zamolčane niti nekatere senčne plati vladavine sončnega kralja.

Na drugi strani pa so zelo neprizanesljivo napisani Voltairjevi *Spomini*, ki so ohranjeni v prepisu Jeana Françoisa de La Harpa in so bili natisnjeni šele po njegovi smrti. Zlasti v prvem delu, ki obravnava filozofova potsdamska leta (1750–1753), najdemo precej »pikantne« sodbe o pruski politični stvarnosti. Sicer pa je Voltaire strastno nasprotoval najrazličnejšim – predvsem verskim – predsodkom, ki so iz zgodovinopisja v intelektualnih »ledenih dobah« naredili niz pripovedi o fantastičnih neverjetnostih. Tudi zato je z *Esejem o nraveh* (*Discurs sur l'histoire universelle*) poskušal ustvariti veliko sintetično sliko sveta in z njo preseči tedaj zelo čislano Bossuetevo *Razpravo o vesoljni zgodovini* (*Essai sur les mœurs et l'esprit des nations et sur les principaux faits de l'histoire depuis Charlemagne jusqu'à Louis XIII.*), ki je segala do časa Karla Velikega. Njegovo delo naj bi nazorno pokazalo prednost razsvetljenske strategije razumevanja časa in prostora v primerjavi s krščansko. Hkrati naj bi se plastično demonstrirala naraščajoča moč razuma v teku stoletij (do dobe Ludvika XIII.). Filozofski konceptualizacijski zasuk v zgodovinopisju 18. stoletja – ki je vsaj v posameznih potezah »daljni sorodnik« mnogo radikalnejšega lingvističnega obrata po drugi svetovni vojni – je omogočil vzpostavitev razvojne perspektive v razlaganju dogajanj na črti: preteklost – sedanost – prihodnost.

V *Eseju o nraveh* je Voltaire obravnaval zahodnjaški, turški, iranski, arabski, indijski, kitajsko-japonsko-mongolski kulturno-civilizacijski krog, vendar ni mogel zmerom prikazati njihovega medsebojnega vplivanja in povezanosti. *Esej o nraveh*, ki po pravici velja za prvi poskus zgodovine človeške civilizacije, je dejansko mozaik, sestavljen iz različnih elementov, čeprav se v kompozicijskem smislu – pa tudi v generalni usmeritvi – ne razlikuje od drugih Voltairjevih tematizacij preteklosti. Zdi se, da je že sama logika doživljanja narodov kot kompleksnih organizmov z lastnim duhom silila avtorja k relativno zaključenim opisom posameznih izsekov oziroma sektorjev življenja.

Voltaire je tako v filozofiji kot v zgodovinoписju človek z več obrazi: ukinja stare mišljenjske paradigme in kategorije, hkrati pa ustvarja referenčni prostor prihodnosti. Njegova filozofska zgodovina, ki je bila utemeljena na razsvetljenskih predstavah o svetu in na prizadevnem zbiranju podatkov iz vseh mogočih virov, je silila k razmišljanju. Hkrati je poskušala imponirati s svojo pripovedno dovršenostjo in navduševati z zgledi.

Tudi zato se je razsvetljenje v spomin človeštva vpisalo z vrsto suggestivnih knjig, ki so v zgodovinoписju vzpostavile visok narativni standard. Z Montesquieuem, Voltairjem in Gibbonom se je v 19. stoletju po večini pripovedovanja o preteklosti lahko primerjal kvečjemu Thomas Babington lord Macaulay. Čas parnega stroja in telegrafa pa je v tematizacijah preteklosti še temeljiteje kot pripoved pokopal razsvetljenski univerzalni intelektualizem: filozofijo zgodovine, ki sta jo utemeljila Johann Gottfried Herder in Georg Wilhelm Friedrich Hegel, je radikalno ločil od zgodovinoписne/ih znanosti.

I. G.

Literatura: Stern 1973, Marwick 1989, Warren 1998.

NOVA FILOZOFSKA ZGODOVINA¹⁶⁴

Veriga dogodkov

Že pred davnimi časi so trdili, da so vsi dogodki z nepremagljivo usodnostjo povezani drug z drugim. Povezuje jih Usoda. Ta je pri Homerju močnejša od samega Jupitra. Jupiter, gospodar nad bogovi in ljudmi, naravnost pove, da ne more preprečiti, da ne bi njegov sin Sarpedon umrl ob točno določenem času. Sarpedon je bil rojen v prav tistem trenutku, v katerem je moral biti rojen, in v nobenem drugem. Ni mogel umreti nikjer drugje kot prav pred Trojo. Ni bilo mogoče, da bi ga pokopali drugje kot v Likiji in njegovo telo je v določenem trenutku moralo pognati zelenjavo, ki se je spremenila v substanco nekaterih Likijcev. Njihovi dediči so morali v svojih državah oblikovati novo ureditev. Ta nova ureditev je morala vplivati na sosednja kraljestva. Iz tega je izvirala nova vojna – in mirnodobno povezovanje Likijcev s sosedi svojih sosedov. Tako je korak za korakom usoda celotne zemlje postala odvisna od Sarpedonove smrti, ki je bila odvisna od nekega drugega dogodka, ki je bil prek drugih dogodkov povezan z izvirom stvari.

Če bi bilo eno samo med temi dejstvi razvrščeno drugače, bi nastal drugačen svet. Torej: ni bilo mogoče, da sedanji svet ne bi obstajal. To pomeni, da Jupiter ni mogel rešiti življenja svojemu sinu, čeprav je bil Jupiter.

¹⁶⁴ Prevod N. Pagon.

Leibniz pravi, da si je v našem času ta sistem nujnosti in usodnosti pod imenom *raison suffisante* zamislil on sam. Vendar je sistem zelo star: res ni od danes misel, da ni učinka brez vzroka in da majhen vzrok pogosto povzroči velike učinke.

Lord Bolingbroke priznava, da so mu drobne razprtije med lady Marlborough in lady Masham nudile priložnost, da je sklenil poseben sporazum med Ludvikom XIV. in kraljico Ano. Ta sporazum je pripeljal do utrechtškega miru, ki je utrdil Filipa V. na španskem prestolu. Filip V. je prevzel Neapelj in Sicilijo od avstrijske hiše. Očitno je torej, da španski princ, ki je danes neapeljski kralj, dolguje svoje kraljestvo lady Masham. Ne bi ga imel, morda celo rojen ne bi bil, če bi bila vojvodinja Marlborough bolj uslužna do angleške kraljice. Njegova eksistenca v Neaplju je bila torej odvisna od neumnosti več ali manj na londonskem dvoru. Preiščite položaje vseh ljudstev tega sveta: vzpostavljeni so s sosledjem dejstev, o katerih se zdi, da nimajo zveze z ničimer in da so odvisna od vsega. Vse je kolesje, škripčevje, vrvje, vzvod v tej velikanski mašineriji.

Prav enako je v fizičnem redu. Veter, ki piha daleč iz Afrike in južnih morij, nosi s seboj del afriškega ozračja, ki pade kot dež v alpskih dolinah. Ta dež napoji našo zemljo in jo naredi rodovitno. Po drugi strani pa naš veter s severa pošilja naše hlape k črncem. Mi koristimo Gvineji in Gvineja koristi nam. Veriga se razširi od enega konca sveta do drugega.

Vendar pa se mi zdi, da nekateri na nenavaden način zlorabljajo resničnost tega načela. Sklepajo, da ni niti najmanjšega delca, katerega gibanje ni vplivalo na sedanjost urejenost celotnega sveta. Sodijo, da ne med ljudmi ne med živalmi ni niti enega, še tako drobnega pripetljaja, ki ne bi bil bistven členek v verigi usode.

Razumimo se: vsak učinek ima očitno svoj vzrok in najdemo ga, če v breznu večnosti gremo nazaj od vzroka do vzroka. Toda, če se spuščamo do konca stoletij, vidimo tudi, da vsak vzrok nima učinka. Priznam, da so vsi dogodki proizvodi drugih dogodkov. Če je preteklost rodila sedanost, sedanost rojeva prihodnost. Vse ima očeta, toda nima vse otrok. Natanko tako je, kot pri rodoslovnem deblu: vsaka rodbina, kakor vemo, sega nazaj do Adama, vendar je v rodbini veliko ljudi, ki so umrli brez nasledstva.

Obstaja tudi rodoslovno deblo dogodkov na tem svetu. Neizpodbitno dejstvo je, da prebivalci Galije in Španije izvirajo od Gomerja in da so Rusi potomci Gomerjevega mlajšega brata Magoga. To genealogijo najdemo v toliko debelih knjigah! Na tej osnovi ne moremo zanikati, da je šestdeset tisoč oboroženih Rusov pred Pomeranijo in prav toliko Francozov pred Frankfurtom zasluga Magoga. Toda res ne vidim, kako so dejstva, da je Magog na Kavkazu pljunil na desno ali na levo, da je v vodnjaku naredil dva ali tri kolobarje, da je spal na levem

ali na desnem boku, vplivala na odločitev ruske carice Elizabete, da je poslala vojsko na pomoč cesarici Rimljanov Mariji Tereziji. Naj moj pes med spanjem sanja ali ne sanja, jaz ne opazim prav nobene povezave med to pomembno zadevo in zadevami Velikega Mogula.

Treba je pomisliti, da vse v naravi ni polno in da se vsako gibanje ne prenaša korak za korakom, dokler ne obkroži zemlje. Vrzite v vodo telo z enako gostoto, pa boste zlahka izračunali, da so bosta čez nekaj časa izničili gibanje tega telesa in gibanje, ki ga je telo preneslo v vodo. Gibanje se porazgubi in vzpostavi se prejšnje stanje. Tako torej gibanje, ki ga je mogel povzročiti Magot, ko je pljunil v vodnjak, ni moglo vplivati na to, kar se danes dogaja v Rusiji in v Prusiji. Vsi sedanji dogodki potemtakem niso otroci vseh preteklih dogodkov, pač pa imajo svojo neposredno linijo. Toda tisočih malih stranskih linij ne potrebujemo. Še enkrat pravim: vsako bitje ima očeta, toda vsako bitje nima otrok. Morda bomo o tem rekli še kako besedo, ko bomo govorili o Usodi.

O zgodovini: nasveti novinarju

Tisto, s čimer se naši novinarji verjetno najraje ukvarjajo, je narativna zgodovina. Kajti zgodovina, ki je vsakomur dostopna, je najbolj po njihovem okusu. Ne zato, ker nekoga ne bi resnično zanimalo odkriti naravnih dejstev, prikazanih kot Sesostrisova ali Bakhova doživetja, ampak ker je vedno treba vložiti več truda in marljivosti v raziskovanje recimo take naprave, ki bi zagotovila Parizu mnogo vode – in to zagotovo potrebujemo; medtem ko je vse, kar mora nekdo narediti, da se pouči o babjih čenčah, ki smo jih podedovali pod imenom zgodovina, napeti oči in brati. Te zgodbe se vedno znova pripovedujejo, čeprav nimajo za nas posebnega pomena.

Če nameravaš poročati o zgodovini starega veka, te rotim, da izpustiš običajne tirade proti nekaterim osvajalcem. Pusti satirikoma Juvenalu in Boileauju, da izlijeta svoj posmeh na Aleksandra v varnem okrilju svojega preučevanja, čeprav bi ga bila dolgočasila s pohvalami, da sta živela med njegovim vladanjem. Dovolimo jima Aleksandra imenovati norega. Ti, ki si nepristranski filozof, bi moral na Aleksandra, vrhovnega poveljnika Grčije, gledati bolj kakor na Scanderberga ali Hunjadija. Kakor onadva je tudi njega zavezovalo maščevanje za domovino, a imel je več sreče od njiju, bil je večje postave, bolj civiliziran in veličastnejši. Ne opisuj ga samo kot tistega, ki je s silo premagal vse sovražnike Grčije in razširil svoja ozemlja vse do Indije, do koder je vladal Darej. Prikaži ga raje kot zakonodajalca med vojno, kot tistega, ki je vpeljal kolonije in trgovske poti, ustanovil Aleksandrijo in

Scandaron, ki sta ostala središče trgovine na Bližnjem vzhodu vse do današnjih dni. Tako sodimo kralja in prav to ponavadi radi pozabimo. Kateri dobri državljani ne bi raje slišali o mestih in pristaniščih, ki jih je cesar zgradil, in koledarju, ki ga je spremenil, kakor o možeh, ki jih je pobil?

Predvsem vbij mladim večjo naklonjenost do zgodovine sodobnega časa, za katero je nujno, da jo poznamo, kakor do zgodovine starega veka, ki samo teši našo radovednost. Naj uvidijo, da ima sodobna zgodovina prednost, ker je bolj zanesljiva, kar izvira iz dejstva, da je sodobna.

Posebno bi vam svetoval, da se preučevanje zgodovine začne s stoletji tik pred Karlom V., Leonom X. in Francem I. To je čas, ko se je v človeškem mišljenju, pa tudi na svetu samem začela revolucija in spremenila vse.

Veličastno stoletje Ludvika XIV. je dopolnitev tega, kar so začeli Leon X., vsi Medičejci, Karel V. in Franc I. Dolgo sem delal zgodovino preteklega stoletja, stoletja, ki bi moralo biti model za prihajajoča stoletja. V njej poskušam pokazati napredek v človeškem mišljenju in v vseh umetnostih v času Ludvika XIV. Naj zapustim, preden umrem, ta spomenik slavi svoje dežele! Zbral sem mnogo materiala za postavitev te stavbe. Ne primanjkuje spominov o ugodnostih, ki jih je slavni Colbert dosegel in nameraval doseči za ta narod in svet; o neutrudni opreznosti in previdnosti vojnega ministra [Louvoisa], ki je bil rojen za to, da je bil minister osvajalcu; o prevratih, ki so nastali v Evropi; o zasebnem življenju Ludvika XIV., čigar vzorno vedenje v družini je bilo za zgled, kakor je bilo včasih za zgled njegovo ravnanje v vlogi kralja. Spominjam se njegovih napak, ki so neločljivo povezane z njim kot človekom, in o njih želim govoriti samo kot o nastavku za njegove odlike. Razmišljal sem že, da bi za Ludvika XIV. uporabil sijajno izjavo Henrika IV. veleposlaniku Don Pedru: »Ali hočeš reči, da tvoj gospodar nima dovolj vrlin, da bi si privoščil nekaj napak?« Ampak bojim se, da ne bom imel ne časa ne moči, da bi končal ta veliki načrt.

Pojasnil bi vam, da čeprav so naše moderne zgodovine, kakršne pišejo sodobniki, na splošno bolj smiselne kakor zgodovine starega veka, pa so včasih bolj vprašljive glede podrobnosti. S tem mislim naslednje: možki se razlikujejo med seboj glede na razred, stranko, religijo. Vojak, sodnik, janzenist, molinist se ne strinjajo o istih dejstvih. Kartažani ne bi pisali o punskih vojnah v enakem tonu kakor Rimljan in bi obtožili Rim enake nepoštenosti, kakor jo je Rim pripisal Kartagini. Nimamo

zgodovinarjev starega veka, ki bi si nasprotovali pri opisu istega dogodka. Če bi jih imeli, bi to povzročilo dvom o stvareh, ki jih imamo za samoumevne. Toda če je še tako neverjetno, oni zaslužijo naše spoštovanje, in sicer iz dveh razlogov: ker so stari in ker jim še nihče ni ugovarjal.

Toda sodobni zgodovinarji delamo v drugačnih razmerah. Dogajajo se nam enake stvari kakor velikim silam v vojni: na Dunaju, v Londonu ali Versaillesu gorijo kresovi za spopade, v katerih ni zmagovalca. Vsaka stran razglašča zmago, vsaka ima prav na svoji strani črte. Poglejte samo različna mnenja o Mariji Stuart, angleški civilni vojni, težavah na Madžarskem, tridentinskem koncilu. Govori nizozemskemu županu o preklicu nantskega edikta, ugotovil boš, da je to del nepremišljene tiranije. Posvetuj se z ministrom francoskega dvora in to je pametna politika. Res je, isti narod v dvajsetletni oddaljenosti ne misli enako o istem dogodku ali istem človeku. To sem sam videl v zvezi z Ludvikom XIV.

Na katera nasprotja pa bom naletel pri Karlu XII.? Prikazal sem njegovo nena-
vadno življenjsko pot in si pri tem pomagal s spomini F. de Fabricca, ki je bil osem let njegov izbranec; s pismi M. de Fiervilla, ki je bil francoski poslanik na njegovem dvoru; s pismi M. de Villelongua, ki mu je služil mnogo let kot polkovnik, in M. de Poniatowskega. Posvetoval sem se z M. de Croissijem, francoskim veleposlanikom na Karlovem dvoru, in tako naprej. Zdaj sem izvedel, da M. Nordberg, kraljevi kaplan, piše zgodovino o njegovem vladanju. Prepričan sem, da bo kaplan pogosto videl iste stvari drugače, kakor sta jih videla izbranec in veleposlanik. Kaj storiti v tem primeru? Takoj ponovno preglej moje besedilo in popravi vse stvari, o katerih ima novi zgodovinar očitno prav, in drugo prepusti presoji nepristranskega bralca. Kakšna je moja vloga pri vsem tem? Samo slikarja, ki poskuša z nezanesljivim, ampak resnicoljubnim zamahom čopiča pokazati može take, kakršni so bili. Vse drugo o Karlu XII. in Petru Velikem je zame nepomembno, razen kar sta zadnja dva doprinesla človeštvu. Nimam razloga, da bi jima laskal ali ju žalil. Obravnaval ju bom kot Ludvika XIV., s spoštovanjem do njiju kot kraljev, ki sta pravkar umrla, in s spoštovanjem resnice, ki ne bo nikoli umrla.

O koristi zgodovine

Korist obstaja predvsem v možnosti, ki jo ima državnik ali državljan, da primerja tuje zakone in navade s tistimi v lastni državi. To spodbuja sodobne narode k tekmovanju v umetnosti, kmetijstvu in trgovini.

Velike napake iz preteklosti so tudi na različne načine koristne. Vedno se moramo spominjati zločinov in nesreč. Te se lahko, ne glede na to, kaj ljudje govorijo, preprečijo. Zgodovina tirana Christierna lahko obvaruje narod pred tem, da da neomejeno oblast tiranu; poguba Karla XII. pri Poltavi bo opozorilo vojskovodja, da se ne bo zagnal daleč v Ukrajino brez oskrbe.

Zato ker je slavni maršal de Saxe temeljito poznal bitke pri Crecyju, Poitiersu, Agincourtu, Saint-Quentinu, Gravelinesu itd., se je nagibal, kolikor se je pač dalo, k pozicijski vojni.

Zgledi bodo imeli velik vpliv na mišljenje kralja, ki natančno bere. Videl bo, da Henrik IV. ni začel svoje velike vojne, ki naj bi spremenila evropski sistem, dokler si ni zagotovil tolikšnih sredstev, da bi jo zmozel voditi še mnogo let brez dodatne finančne podpore.

Videl bo, da se je kraljica Elizabeta upirala vplivnemu Filipu II. edino s trgovanjem in pametno politiko in da so tri četrtine od stotih ladij, ki jih je poslala na morje proti nepremagljivi armadi, opremila angleška trgovska središča.

Francija, ki za časa Ludvika XIV. kljub devetim letom najbolj nesrečnega vojskovanja ni bila nikoli napadena, je jasen dokaz o uporabnosti mejnih utrd, ki jih je dal zgraditi Ludvik XIV. Brez smisla je, da pisec o vzrokih propada Rima [Montesquieu] krivi Justinijana za tako politiko; moral bi kriviti le cesarje, ki so zanemarili obmejne kraje in pustili vrata odprta barbarom.

Sodobna zgodovina ima pred zgodovino starega veka eno prednost, to je, uči vse vladarje, da so bile od 15. stoletja naprej vse koalicije organizirane proti premočni državi. Sistem uravnotežene oblasti je bil starim nepoznan. To pojasnjuje zmago Rimljanov, ki so bili, s tem ko so imeli vojsko, ki je bila boljša od vojsk drugih narodov, sposobni premagati en narod za drugim od Tibere do Evfrata.

Treba se je nenehno spominjati uzurpacije papežev, škandaloznega spora, ki je povzročil shizmo, norost teoloških sporov, vojn zaradi teh preprirov, in grozot, ki so bile posledica tega. Če s temi podatki ne bi bili seznanjeni, če bi jih poznalo le malo učenih mož, bi bila lahko javnost prav tako neumna zaslepljena, kakor je bila za časa Gregorja VII. Nesreče iz tistih časov nevednosti bi se zanesljivo ponovile, ker se nihče ne bi potrudil, da jih prepreči. Vsakdo v Marseillu ve, kaj je bilo

spregledano, da se je razširila kuga iz Levanta – in sprejme varnostne ukrepe in posledice. Odpravi vedo o zgodovini in verjetno boš opazil novega svetega Bartolomeja v Franciji in novega Cromwella v Angliji.

IMMANUEL KANT

Podobno kot Martina Luthra, ki ga najdemo v najrazličnejših naborih avtorjev, ki so vplivali na razvoj politične misli, ne da bi napisali o tem vsaj vrstico, uvrščamo Kanta (1724–1804) v razpravo o zgodovinopisju zaradi njegove filozofije, s katero je odločilno vplival na razmišljanje o interpretaciji preteklosti. Med avtorje, ki so pomembno vplivali na razvoj zgodovinopisja, ga uvrščamo zaradi njegove trditve, da naše spoznavne zmožnosti določajo predmete in ne obratno oziroma da razum svojih zakonitosti ne črpa iz narave, temveč jih naravi predpisuje (*Der Verstand schöpft seine Gesetze nich aus der Natur, sonder schreibt sie dieser vor*). Filozofi kasnejših generacij so to spoznanje poimenovali za kopernikanski obrat, ki je vsem, ki so se tako ali drugače ukvarjali z razlago človekovega odnosa do naravnega in družbenega sveta, odprl pot do spoznanja, da ljudje niso igralci vnaprej določenih vlog, temveč kreatorji svojega sveta. Sicer pa je Kant za zgodovino zgodovinopisja pomemben zaradi treh čisto konkretnih razlogov.

Prvič, med objavami njegovih najbolj znanih del, *Kritike čistega uma* (*Kritik der reinen Vernunft*), *Kritike praktičnega uma* (*Kritik der praktischen Vernunft*) in *Kritike razsodne moči* (*Kritik der Urteilskraft*), je napisal vrsto esejev o značaju zgodovine. Drugič, eseji kot npr. *Domnevni začetek človeške zgodovine* (*Mutmasslicher Anfang der Menschengeschichte*), *Idea k obči zgodovini s kozmopolitskega gledišča* (*Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*) in slavni *Kaj je razsvetljenstvo?* (*Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?*), pričajo o tem, da je interes za zgodovino v njegovi filozofiji igral pomembnejšo vlogo, kot je mogoče sklepati na prvi pogled. In tretjič: Kantova kopernikanska revolucija je spremenila pogled na zgodovino nasploh.

Kant ločuje dva tipa zgodovine (*Geschichte*): empirično zgodovino, ki, grobo rečeno, predstavlja goli, danes bi rekli deskriptivni nabor dejstev in dogodkov, in racionalno zgodovino, ki se trudi kaotično preteklost urediti

v vrsto smiselnih vzorcev. Naloga slednje ni niti malo preprosta, saj v Kantovih očeh svet v veliki meri usmerja otročja hudobija in destruktivnost samovšečnih posameznikov. V skladu s tem je svoje bralce opozarjal, naj v preteklosti ne iščejo vere in vrlin, saj jih bodo mnogi postopki njihovih prednikov razočarali. Po drugi strani je tudi v človeški neumnosti videl določen smisel. Narava, ki je ustvarila razum in druge človeške potenciale, je imela po njegovem mnenju tehtne razloge za to, da je ustvarila tudi manj prijetno plat človeškega značaja. Predvsem pa narava deluje na dolgi rok. Po Kantovem mnenju ljudje potrebujejo veliko časa za to, da spoznajo in naprej razvijejo svoje zmožnosti. Pri tem so odvisni, če ne celo obsojeni na druge ljudi, s katerimi si ne želijo, vendar morajo živeti. Kot kaže, je Kant že dvesto let pred Bonom, pevcem skupine U2, ugotovil, da ljudje ne morejo shajati z drugimi ljudmi, pa tudi brez njih ne. Opirajoč se na Aristotela, je razvil tezo o nedružabni družbenosti posameznika in narodov. Slednji namreč kažejo prav take značajske poteze kot en sam človek. Odvisni so od napredka drugih, obenem pa drugim niti malo ne zaupajo. Sklepajoč po lastnih hudobnih nagibih in naklepih, le-te pripisujejo drugim in zato v strahu, da ne bi postali žrtve, pogosto postanejo agresorji. To po eni strani vodi k temeljni mednarodni nestabilnosti, po drugi pa sili narode in države v iskanje vzajemnega priznavanja, spoštovanje in rešitev, ki jih ponuja mednarodno pravo. Če se narodi odločijo za drugo pot in spor razrešijo s solidarnostjo, naredijo korak naprej k idealni moralni skupnosti. Na tej poti ni nobene bližnjice in nobenih izrednih rešitev. V vsakem primeru podlegamo moralnemu zakonu in smo se, ne glede na to, ali delujemo na osebni ravni ali v imenu določene skupnosti, dolžni zavzemati za moralno prihodnost. Kot posamezniki moramo premagati našo lenobo in strah, pri čemer se lahko naslanjamo predvsem na naš razum.

Le tako – in v tej točki postane stvar še posebej zanimiva za zgodovinarje – bomo lahko razumeli pomen preteklih dejanj oziroma sprevideli, kaj nam je storiti, da dosežemo najvišje dobro.

Uresničenje tega namreč omogoča nastanek racionalne zgodovine. In če bomo uspeli vzpostaviti racionalno zgodovino, bomo imeli racionalno politiko. Glede na to, da prizadevanje za racionalno zgodovino postane tako stvar posameznika kot tudi stvar skupnosti, po Kantovi zaslugi že v 18. stoletju dobimo jasno definicijo zgodovinarjeve osebne odgovornosti. Od tega trenutka naprej se noben resen zgodovinar ne more izgovarjati na stvari zunaj sebe, temveč mora sprejeti polno odgovornost za svoje tolmačenje preteklega dogajanja. Ta ponovno odkrita odgovornost je

kasneje omogočila vrsti drugim mlajšim avtorjem, kot so denimo Hegel, Ranke, Dilthey, Simmel, Weber, Collingwood in še nekateri, da so lažje razpravljali o mejah avtoritete in avtonomije zgodovinarja. Ali, kot pravi Marnie Hughes-Warrington: »Kant bi bil šokiran (če ne celo zgrožen), če bi lahko videl, kako zelo je njegova predstava sveta med zvezdnatim nebom in moralnim zakonom v nas spremenila način, na katerega mislimo o zgodovini.«¹⁶⁵

Na tem mestu kaže še posebej izpostaviti Diltheyevo pojmovanje Kantove dediščine. Po eni strani zato, ker nam prostor ne dopušča posebne poglavja, ki bi natančneje predstavilo avtorja *Uvoda v humanistične vede* (*Einleitung in die Geisteswissenschaften*), po drugi pa zato, ker je v nasprotju z novokantovstvom odklonil poskus, da bi na podlagi Kantove transcendentalne filozofije vzpostavil osnovo duhovnih znanosti. Zanj novokantovski transcendentalni 'jaz' namreč ni več zavest »brez krvi«, temveč polno zgodovinsko življenje, in ker substanco kot subjekt razume kot »totalnost zavesti«, kot »življenje«, njegova filozofija dobi obliko »filozofije življenja«, znotraj katere sta pojma življenje in zgodovina identična. Življenje je po svoji osnovi eno z zgodovino, trdi Dilthey in ugotavlja, da je samo tako mogoče človeka razumeti kot »zgodovinsko praktično bitje«. Zanj ima neko doživetje pomen šele takrat, ko določa kasnejše življenje. Da pa bi slednje (življenje) lahko razumeli, pristavlja, moramo razumeti, kako ga poganja intersubjektivna preteklosti, tj. obravnavati ga moramo v njegovi totaliteti.

Ob tem Diltheyevega razumevanja – te pomembne osnovne in trajne naloge zgodovinske vede – ne moremo obravnavati zgolj kot kakršno koli preprosto miselno dejavnost, temveč kot dejavnost, v okviru katere se osebna genialnost v smislu tehnike razvija skupaj z zgodovinsko zavestjo. Le-ta je vezana na refleksijo trajno fiksiiranih življenjskih manifestacij, katerih »metodsko razumevanje ... imenujemo razlaga«.¹⁶⁶ Ker pa je mogoče duhovno življenje izčrpno in temeljito izraziti samo z jezikom – in samo tako pridemo do objektivnega spoznanja –, se razlaga dovrši v interpretaciji zapisanih ostankov ljudskega obstoja. To večino nato Dilthey postavi za temelj filologiji, znanost o njej pa imenujemo

¹⁶⁵ M. Hughes-Warrington, *Fifty Key Thinkers on History*, London – New York, 2000, str. 184.

¹⁶⁶ W. Dilthey, *Izgradnja istorijskog sveta u duhovnim naukama*, Beograd 1980, str. 278–279.

hermenevtika.¹⁶⁷ Njen pomen nam, tako kot nekoč Diltheyu, pomaga spoznavati D. F. Schleiermacher, temu pa kasneje sledi cela vrsta njegovih in Diltheyevih kritikov: H. G. Gadamer, H. Nagel-Docekal, H. G. Soeffner ..., če omenimo samo tiste, s katerimi smo se že oziroma se bomo vsaj v grobih obrisih še srečali.

Na tem mestu je pomembno predvsem to, da postane Diltheyu s hermenevtiko kot metodo razumljiva vsa zgodovina. »Vse je tekst, pravi, tako kot črke v besedi imata tudi življenje in zgodovina določen tekst, zato raziskovanje zgodovine postane dešifriranje, ne pa zgodovinsko izkustvo.«¹⁶⁸ Bistvo hermenevtično kultivirane zavesti je namreč v tem, da je že *a priori* odprta za »skriti« pomen teksta in da tega teksta ne beremo skozi »povprečno« jezikovno rabo, ki je vedno že sama zgodovinsko določena ali pa je konstrukt, ki filozofiji refleksije služi zato, da se postavi »nad« tekst. Najpomembnejši hermenevtični pogoj vsakega zgodovinopisja je potemtakem v tem, da nam za nekaj gre. Zanimivo je tudi to, da avtorji, ki so se zapisali hermenevtiki, ne poznajo abstraktnega nasprotja med tradicijo, zgodovino in vedenjem, ki je tako značilno za razsvetljence. Zanje je tradicija vedno moment zgodovine, po drugi strani pa so prepričani, da se zgodovinopisje prevesi v »historizem« v trenutku, ko neha upoštevati sedanost. Ali, rečeno drugače, po mnenju hermenevtikov resnična zgodovinska zavest upošteva svojo lastno sedanost ali pa ni resnična zgodovinska zavest.

O. L.

Literatura: Hughes-Warrington 2000, Groh 1992, Stern 1973.

DEVETI STAVEK¹⁶⁹

Filozofski poskus, da bi občo svetovno zgodovino obdelali glede na načrt narave, ki meri na popolno civilno združenje v človeškem rodu, moramo obravnavati kot nekaj možnega in kot nekaj, kar samo prispeva k tej naravni nameri. Namen napisati zgodovino glede na idejo, kako naj bi potekal tek sveta, če naj bi ustrezal določenim umnim smotrom, je sicer nenavaden in na prvi pogled neslan; zdi se, da lahko taka namera pripelje le do nastanka romana. Če pa lahko sprejmemo

¹⁶⁷ Beseda »hermenevtika« izvira iz grškega glagola *hermeneúein* (razlagati) oziroma iz grške besede *hermeneuikè tékhne*, umetnost razlaganja, pojasnjevanja.

¹⁶⁸ V. Kalan, »Diltheyevo ...«, str. 753.

¹⁶⁹ Prevod R. Riha.

predpostavko, da narava celo v igri človeške svobode ne postopa brez načrta in končne namere, bi ta ideja vendarle lahko postala uporabna. In čeprav smo preveč kratkovidni, da bi spregledali tajni mehanizem njenih ukrepov, nam ta ideja vendarle lahko služi kot vodilo, da agregat človeških dejanj, ki je sicer brez načrta, prikažemo kot sistem. Če začnemo namreč z grško zgodovino – kot zgodovino, ki nam je ohranila vso starejšo ali istočasno zgodovino ali pa se mora le-ta skozi njo vsaj potrjevati¹⁷⁰ – in sledimo njenemu vplivu na tvorbo in popačenje državnega telesa rimskega ljudstva, ki je požrlo grško državo, dalje, če vse do naše dobe sledimo njegovemu vplivu na barbare, ki so ga razdejali, če pri tem priložnostno dodajamo državno zgodovino drugih ljudstev, tako kot je vednost o njih postopoma dospela do nas prav prek teh razsvetljenih narodov, bomo odkrili pravilni tek izboljšanja državnega ustroja v našem delu sveta (ki bo verjetno nekoč vsem drugim zakonodajalec). Če smo nadalje vedno pozorni le na civilno ureditev in njene zakone ter na razmerje med državami, kolikor sta tako prva kakor drugo z dobrim, ki sta ga vsebovala, nekaj časa rabila za to, da sta povzdigovala in povelečevala ljudstva (in z njimi tudi umetnosti in znanosti), s tem, kar sta vsebovala napačnega, pa sta jih zopet strmoglavljala, vendar tako, da je vedno preostala kal razsvetljenstva, ki je, s tem ko jo je vsaka revolucija razvijala dalje, pripravljala naslednjo, še višjo stopnjo izboljšanja, bomo, tako vsaj menim, odkrili vodilo, ki lahko rabi ne le za pojasnitev zapletene igre človeških zadev ali za večino političnega prerokovanja prihodnjih državnih sprememb (korist, ki so jo znali tudi sicer potegniti iz človeške zgodovine, tudi če so jo razumeli kot nepovezan učinek svobode brez pravill!), ampak se z njegovo pomočjo tudi odpre (česar se ne smemo upravičeno nadejati, če ne predpostavimo naravnega načrta) tolažeč pogled na prihodnost, ki nam v širni daljavi kaže človeški rod, kako se s svojo dejavnostjo naposled le dvigne do stanja, v katerem se lahko popolnoma razvijejo vse kali, ki jih je narava položila vanj, tako da se lahko tu na Zemlji izpolni njegova določitev. Takšno upravičenje narave – ali bolje Previdnosti – ni nepomembna spodbuda za to, da izberemo posebno gledišče za obravnavo sveta. Kaj nam namreč pomaga,

¹⁷⁰ Samo *učeno občinstvo*, ki je obstajalo neprekinjeno od svojega začetka vse do nas, lahko potrdi staro zgodovino. Vse, kar sega čez to občinstvo, je *terra incognita*, in zgodovino ljudstev, ki so živela zunaj tega občinstva, je mogoče začeti le od tistega trenutka dalje, ko so stopila vanj. Z judovskim ljudstvom se je to zgodilo za časa Ptolemajcev z grškim prevodom Biblije, brez katerega bi bolj malo verjeli njihovim izoliranim poročilom. Razvoju njihovih pripovedi lahko sledimo od tu dalje (potem ko je bil ta začetek najprej raziskan tako, kot se spodobi). In tako je z vsemi drugimi ljudstvi. Prva stran v Tukididu (pravi Hume) je edini začetek vse resnične zgodovine.

če slavimo in priporočamo v obravnavo veličastnost in modrost Stvarjenja v naravnem kraljestvu brez uma, če tisti del velikega prizorišča vrhovne modrosti, ki vsebuje smoter vsega tega – zgodovina človeškega rodu – deluje kot nenehen ugovor proti temu, tako da nas pogled nanj primora, da z nejevoljo odvrčamo od njega naše oči, s tem ko obupamo nad tem, da bi lahko tu kdaj koli našli popolno umno namero, pa nas pripravi do tega, da upamo nanjo le v drugem svetu?

Mojo namero bi razumeli napak, če bi menili, da sem s to idejo svetovne zgodovine, ki ima tako rekoč vodilo *a priori*, hotel izriniti delo na pravi, zgolj empirično pisani zgodovini. Gre samo za razmislek o tem, kar bi filozofska glava (ki bi morala biti med drugim zelo vešča v zgodovini) lahko poskusila še z nekega drugega stališča. Razen tega mora sicer hvalevredna obširnost, s katero zdaj pišemo zgodovino svojega časa, pri vsakomur kar sama od sebe zbuditi pomislek glede tega, kako se bodo naši pozni potomci lotili tega, da bodo zajeli breme zgodovine, ki jim ga bomo zapustili po nekaj stoletjih. Nedvomno bodo cenili zgodovino najstarejše dobe, o kateri bodo pričevanja že zdavnaj ugasnila, le z vidika tega, kar jih zanima, z vidika tega torej, kar so ljudstva in vlade dosegla ali pa kar so pokvarila s kozmopolitskega gledišča. Prav upoštevanje tega gledišča, prav tako tudi častihlepnosti tako državnih poglavarjev kakor njihovih služabnikov, da bi jih usmerili k edinemu sredstvu, ki lahko častiljiv spomin nanje prenese poznejšim časom, pa lahko deluje tudi kot drobna vzpodbuda za poskus take filozofske zgodovine.

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

Podobno kot njegov vzornik, Immanuel Kant, je Hegel (1770–1831) živel v izjemno prelomnem času. Razlike med njima pa ne predstavlja samo čas slabega pol stoletja, kolikor je bil Hegel mlajši, temveč predvsem možnost refleksije prelomnega časa. Kot zrela osebnost je Kant pri svojih petinšestdesetih letih revolucijo v Franciji sprejemal s kritično distanco, dočim je študenta Hegla ta čisto prevzela. Temu kaže pripisati tudi navdušenje, s katerim je, podobno kot Hölderlin in Schelling, spremljal novice iz Francije. Po drugi strani se zdi, da ga je konec absolutizma zaznamoval za celo življenje, kar je mogoče sklepati tudi po njegovem razglabljanju o stopnjah svobode in o zgodovinskem razvoju nasploh. Vendar ne takoj. Po diplomi je namreč nekaj časa delal kot domači učitelj in se šele pri tridesetih pridružil Schellingu na univerzi v Jeni. Po mnenju mnogih je bila prav ta univerza

središče filozofske razprave v Nemčiji na začetku 19. stoletja. Jena, Heidelberg in Berlin, kamor se je Hegel preselil potem, ko so Napoleonove čete zavzele mesto in so univerzo za nekaj časa zaprli. Vendar tudi pot na omenjeni univerzi ni bila preprosta in še manj premočrtna. Pred odhodom iz Jene je namreč že končal svojo prvo veliko delo, *Fenomenologija duha*. Razpravo naj bi zaključil na hitro, spodbujen z grmenjem topov oblegovalcev mesta. A bolj kot ta komentar, ki spremlja nastanek njegove prve velike študije, je za nas pomembna njena vsebina. Pomemben je Heglov premislek o logični nujnosti, s katero si sledijo posamezni kulturni krogi oz. karakteristični svetovni nazori od časov antične 'originalne zgodovine', srednjeveškega krščanstva, razsvetljenstva, do revolucionarnega terorja.

Posledice slednjega so ne nazadnje za dobrih petnajst let prekinile njegovo univerzitetno kariero. Po odhodu iz Jene se je namreč preživljal predvsem kot novinar, urednik in srednješolski učitelj. Na univerzo, tokrat v Heidelbergu, se je vrnil šele leta 1816. Vendar ne brez akademske popotnice. Vmes je izšla njegova *Znanost logike*, tej pa je leto kasneje sledila še *Enciklopedija filozofske znanosti*. Obe deli pričata o tem, da se je tudi kot novinar in profesor posvečal predvsem svojim filozofskim študijam. Samo tako je namreč mogoče razumeti kontinuiteto njegovega dela, ki jo potrjuje tudi izid razprave *Filozofije prava*, ki ga je 1818 popeljala na berlinsko univerzo. V prestolnico je tako prišel kot 'splošno priznani intelektualni velikan',¹⁷¹ svoj ugled pa je utrdil z odmevnimi predavanji iz filozofije umetnosti, filozofije religije, zgodovine filozofije in filozofije zgodovine. A usoda mu tudi tokrat ni bila prav pretirano naklonjena. Kot žrtev ene zadnjih evropskih epidemij kolere je umrl dobro desetletje po prihodu v Berlin. Če kje, potem lahko prav v Heglovi biografski skici uporabimo obrabljeno frazo, ki pravi, da ga je smrt presenetila na višku njegove intelektualne moči, o čemer ne nazadnje priča njegova neobjavljena zapuščina. Zapuščina, ki so jo s pomočjo Heglovega sina Karla uredili in izdali njegovi kolegi.

Del te zapuščine je bila tudi Heglova filozofska zgodovina sveta in filozofija zgodovine, ki nas na tem mestu še posebej zanimata. Naša pozornost pa ne bi smela veljati samo njegovim idejam, temveč bi se morali zavedati njegove dovtetnosti za paradoksalno naravo življenja in njegovega

¹⁷¹ Leo Rauch, »Translator's Introduction« v G. W. F. Hegel, *Introduction to The Philosophy of History*, Hackett Publishing Company, Indianapolis & Cambridge 1988, str. viii.

zanimanja za prebijanje duha skozi posamezna zgodovinska obdobja. Samo tako je namreč mogoče razumeti njegovo pojmovanje zgodovine, kot zgodbe o razvoju zavesti o svobodi v vsakokratnem obdobju oz. o razvoju človeškega duha skozi čas, ki temelji na razvoju njegove lastne zavesti. V skladu s tem kaže razumeti tudi njegovo razdelitev človeškega razvoja in s tem razvoja duha na tri dele, tri svetove oz. tri svetovne nazore: na orientalski, grško-rimski in germanski. Pri tem seveda ne gre toliko za konkretne svetove, temveč predvsem za tri različne koncepte, ki jih Hegel za lažje razumevanje veže na tri izkušnje. Na izkušnjo orientalskega sveta starega Egipta in Kitajske, v katerem je svoboden samo vrhovni vladar. Na izkušnjo grško-rimskega sveta, kjer svobodo uživa samo peščica ljudi. In končno, na izkušnjo germanskega sveta (sveta krščanske Evrope), kjer so svobodni vsi.

Povedano drugače, šele s pomočjo duhovnega ustroja tega zadnjega sveta posamezniki pridobijo zmožnost samostojnega odločanja. Glede na to Hegel zgodovino vidi/razume kot proces emancipacije oz. kot postopno oblikovanje družbene ureditve, v kateri bodo posamezniki že samo zato, ker so pojmovani kot osebe in zato razumljeni kot zavestna in racionalna bitja, sprejeti kot svobodni in avtonomni.

Vse to pa ne pomeni, da to samoreflektivnost premorejo prav vsi posamezniki oz. da vsi lahko postanejo zavestni akterji zgodovine. Lahko se namreč zgodi, da se premetenost duha v želji, da doseže racionalne cilje zgodovine, polasti tudi povsem iracionalnih akterjev. Zgodovinski razvoj je potemtakem odvisen tako od realnih in zato tudi racionalnih (in obratno) akterjev, kakor tudi neracionalnih in zato tudi nerealnih posameznikov. Poleg tega, da se eni svoje vloge zavedajo, drugi pa ne, jih loči tudi njihova (ne)zmožnost za uresničitev končnega cilja zgodovine, ki ga je po Heglu mogoče doseči šele v trenutku, ko obvladamo tako naša individualna kakor tudi naša družbena življenja. Samo ta lahko namreč našim življenjem podelimo zavestno in racionalno obliko. Vrhunec izpolnitve človeškega življenja na zemlji je potemtakem v harmonični sintezi razuma in družbe oz., ko en princip oblikuje drugega, skratka ko človek kot racionalno bitje postane tudi družbeno bitje.

Do tega pa se je po Heglovem mnenju mogoče prebiti samo s pomočjo filozofije zgodovine oz. temeljitega premisleka o preteklem dogajanju. Ali rečeno drugače, znotraj nemške idealistične filozofije, katere vodilni predstavnik je prav Hegel, se je do pravega spoznanja o človeški preteklosti mogoče prebiti na podlagi spoznanja, da le-ta obstaja samo v mišljenju

o njej, tj. o preteklosti. In prav to je razlog za vključitev odlomka iz njegovega uvoda v filozofijo zgodovine v pričujočo zgodovino zahodnjaške historične misli.

Preden pa se tega zares lotimo, še kratka predstavitev Heglove historiografske periodizacije, ki se deli na:

- I. Originalno zgodovino
- II. Refleksivno zgodovino in
- III. Filozofsko zgodovino.

V okviru prve, ki jo po Heglovem mnenju najbolje ponazarjajo antični klasiki, kot sta Herodot in Tukidid, v srednjem veku pa kronisti v samostanih, pisci zgolj opisujejo dogodke, ki so jim bili priča oz. so bili o njih seznanjeni. V okviru te "metode" ne gre za refleksijo opisanega, saj se avtor opisa običajno zlije z duhom časa oz. "duh avtorja" in "duh dogajanje o katerem pripoveduje" sta eno in isto. V okviru refleksivne metode se to odločilno spremeni. Ne glede na to, da tudi ta omogoča nadvse živ opis določenega preteklega dogajanja, se duh, ki "govori skozi avtorja", razlikuje od duha časa o katerem pripoveduje.

Sicer pa je Hegel refleksivno metodo razdelil na štiri tipe: a) univerzalno zgodovino, b) pragmatično zgodovino, c) kritično zgodovino in d) specializirano zgodovino.

Za našo razpravo je še posebej zanimiva kritična zgodovina, ki se, tako Hegel, ne ukvarja toliko s preteklostjo kot z zgodovino zgodovinopisja, točneje s kritičnim vrednotenjem historične interpretacije oz. z njeno resničnostjo. Podobno velja za tako imenovano filozofsko metodo, ki ji Hegel posveča največ prostora. Ne nazadnje se šele s soočenjem zgodovine in filozofije izkaže, da gre za dva različna tipa reprezentacije preteklosti. Po Heglovem mnenju se filozof zgodovine loteva kot gradiva, ki ga je šele potrebno osmisliti, zgodovinar pa stremi k čim bolj vernemu posredovanju izvirne informacije. In prav to nasprotje, skupaj s spremljajočimi posledicami, je to, kar se mu zdi vredno razčistiti in razrešiti. Končni cilj tega razčiščevanja pa je spoznanje o tem, kaj je historično in kakšno je medsebojno razmerje med historičnim in filozofijo.

Znotraj tega moramo biti še posebej pozorni na Heglov razmislek o vlogi razuma v zgodovini. Ne nazadnje predstavlja prav ta eno temeljnih izhodišč za sekularizacijo historične interpretacije, ki so se je zares lotili šele mladohegeljanci z Ludvigom Feuerbachom in Karlom Marxom na čelu.

O. L.

Literatura: Stern 1973, Marwick 1989, Alatri 1980

FILOZOFSKA SVETOVNA ZGODOVINA¹⁷²

Obči dojem filozofije svetovne zgodovine

O predhodnem dojemu filozofije svetovne zgodovine naj najpoprej pripomnim to, da, kot sem rekel, filozofiji v prvi vrsti očitajo to, da gre, češ, z mislijo k zgodovini in to motri po misli. Edina misel, ki jo prinese s seboj, pa je enostavna misel uma, da um obvladuje svet, da se je torej tudi v svetovni zgodovini godilo umno. To prepričanje in uvid je predpostavka v pogledu zgodovine kot take sploh. V filozofiji sami to ni nikaka predpostavka; v njej je s spekulativnim spoznanjem izkazano, da je um – pri tem izrazu lahko tu ostanemo, ne da bi pobliže pretresli odnos in razmerje do boga – substanca, kot tudi neskončna moč, samemu sebi neskončna snov vsega naravnega in duhovnega življenja, kot tudi neskončna oblika, udejstvovanje te njegove vsebine; – substanca, to, po čemer in v čemer ima vsa dejanskost svojo bit in obstoj, – neskončna moč, da um ni tako nemočen, da bi se dokopal le do ideala, le do najstva in bil le zunaj dejanskosti, kdo ve kje, navzoč pač le kot nekaj posebnega v glavah nekaterih ljudi, – neskončna vsebina, vsa bitnost in resnica, in samemu sebi svoja snov, ki jo daje svoji dejavnosti v obdelavo. Ne potrebuje, tako kot njegovo končno početje, pogojev vnanjskega materiala, danih sredstev, iz katerih bi sprejemal hrano in predmete svoje dejavnosti; črpa hrano iz sebe in je samemu sebi material, katerega predeluje. Kot je sam sebi le svoja lastna predpostavka, njegov smoter pa končni smoter, tako je on sam udejstvovanje le-tega in njegovo proizvajanje iz notrine v prikaznost ne le naravnega univerzuma, temveč tudi duhovnega – v svetovni zgodovini. Da je takšna ideja tisto resnično, večno, kratkomalo močno, da se razodeva v svetu in se nič v [svetu] ne razodeva razen nje, njenega veličastja in časti, to je to, kar je, kot rečeno, v filozofiji dokazano in tu tako predpostavljeno kot dokazano. [...]

Kar sem poprej rekel in kar bom še rekel, tega ni jemati zgolj – tudi z ozirom na našo vedo ne – kot predpostavko, temveč kot pregled celote, kot rezultat premotritve, ki jo imamo opraviti, – rezultat, ki mi je znan, ker mi je celota že znana. Podalo se je šele iz celote in se bo podalo šele iz premotritve svetovne zgodovine same, da se je v njej umno dogajalo, da je bila umni, nujni hod svetovnega duha, ki je substanca zgodovine, ta en duh, čigar narava je ena in vedno ista in ki v svetovnem bivanju eksplicira to svojo eno naravo. (Svetovni duh je duh sploh.) [...] To mora biti, kot rečeno, rezultat [Ergebnis] zgodovine same. Zgodovino pa imamo jemati tako, kot je; postopati moramo historično, empirično. [...]

Kot prvi pogoj lahko potemtakem izrečemo, da mi tisto historično zvesto

¹⁷² Povzeto po: G. W. F. Hegel, *Um v zgodovini*. Prevod in aparat Božidar Debenjak. Ljubljana, Analecta 1999.

pojмимо; vendar pa v takšnih običih izrazih kot zvesto in pojmiti tiči dvoumnost. Tudi običajni in povprečni zgodovinar, ki morda meni in se dela, kot da se obnaša le sprejemajoč, izročajoč se le danemu, ni pasiven s svojim mišljenjem; s seboj prinaša svoje kategorije in skozi njih vidi tisto navzoče. Tisto resnično ne leži na čutni površini; še posebej pri vsem, kar naj bo vedovno, um ne sme spati in mora biti uporabljeno premišljanje. Kdor na svet gleda umno, tega tudi ta gleda umno; oboje je v vzajemnem določilu. [...]

Z ozirom na obče prepričanje, da je um vladal in vlada v svetu in potemtakem prav tako v svetovni zgodovini, naj spomnim le na dve obliki, ker nam obenem dajeta povod, da se približimo dotaknemo glavne točke, ki dela težavo, in nakažemo to, kar imamo dalje omeniti.

Eno je tisto zgodovinsko, da je Grk Anaksagoras prvi rekel, da nous, razum sploh ali um, vlada svetu, – ne kaka inteligenca kot samozavedni um, ne kak duh kot tak; to dvojje moramo zelo dobro razločevati med seboj. Gibanje sončnega sistema poteka po nespremenljivih zakonih; ti zakoni so njegov um. Toda niti sonce niti planeti, ki v teh zakonih krožijo okoli njega, nimajo zavesti o tem. Človek dvigne te zakone iz eksistence in jih ve.

Takšna misel, da je um v naravi, da [naravi] nespremenljivo vladajo obči zakoni, nas ne frapira morda, tako in tako se pri Anaksagori tudi najpoprej omejuje na naravo. Česa takšnega smo navajeni in si ne delamo kaj dosti iz tega. To zgodovinsko okoliščino sem omenil tudi zato, da bi opozoril, da zgodovina uči, da kaj takšnega, kar se nam more zdeti trivialno, ni bilo v svetu od nekdaj, da je marveč takšna misel bila epohalna v zgodovini človeškega duha. [...]

Najpoprej pa sem to izpeljavo prve prikaznosti misli, da um vlada svetu, in tistega pomanjkljivega na njej navedel tudi zato, ker se to da kompletno naobrtni na neko drugo podobo te [misli], ki nam je pač znana in v kateri imamo mi prepričanje o tem, – obliko religiozne resnice namreč, da svet ni prepuščen naključju in vnanjskim, naključnim vzrokom, temveč da neka Previdnost vlada svetu. Poprej sem izjavil, da se nočem sklicevati na vašo vero v navedeni princip; vendar na vero v to bi bil smel apelirati, ko ne bi svojstvenost vede filozofije bila tista, ki ne dopušča, da bi veljale predpostavke, ali, če rečemo z neke druge strani, ker naj veda, ki jo hočemo obravnavati, sama šele da dokaz, čeprav ne resnice, toda pravilnosti onega načela, da je tako, [sama] šele pokaže konkretum. Resnica pa, da načeluje dogodkom sveta neka, in sicer božja Previdnost, ustreza navedenemu principu. Zakaj božja Previdnost je modrost po neskončni moči, ki udejanja njene smotre, tj. absolutni, umni končni smoter sveta; um je tisto samo sebe povsem svobodno določujoče mišljenje, nous. [...]

V zgodovini pa imamo opraviti z individui, ki so ljudstva, s celotami, ki so države; ne moremo torej obstati pri onem, tako rekoč drobnjakarstvu vere v Previdnost in prav tako ne pri zgolj abstraktni, nedoločni veri, ki [obstane] zgolj pri občem, da obstaja neka Previdnost, ki vlada svetu, noče pa iti naprej k tistemu določnemu, marveč moramo vzeti stvar resno. Konkretum, pota Previdnosti so sredstva, prikazni v zgodovini, ki odprte leže pred nami; in nanašati se imamo samo na oni obči princip.

PO ZGLEDU LITERATURE

ROMANTIČNO ZGODOVINOPISJE

Romantično oziroma literarno zgodovinopisje, ki je v največji meri nasledilo razsvetljsko dediščino, se od prelomnega gibanja 18. stoletja ne razlikuje samo po stilu, temveč po prizemljenosti. Avtorje, kot so Thomas Babinton Macaulay (1800–1859), Thomas Carlyle in George Bancroft (1800–1891) je namreč zanimalo predvsem to, kar se je dogajalo »na terenu«. Namesto politično programatorskega poročila o preteklosti so si prizadevali oblikovati živo zgodbo o dogajanju v preteklosti. Pri tem jih ni zanimala samo usoda revolucije, temveč človeško življenje nasploh. Ali, rečeno drugače, ob novostih, ki sta jih ponujala Georg Niebuhr, utemeljitelj metode filološko-zgodovinske kritike virov, in Friderich Carl von Savigny s svojo zgodovinsko pravno šolo, so jih zaznamovala tudi dela Goetheja in Schillerja. Na koncu se je izkazalo, da so imeli nanje literarni vzori enak vpliv kot dela pravnikov in filologov. Analizi opisanega se je pridružila intuicija z bogato retoriko, zaradi česar je v opisu posamičnih dogodkov izstopala njihova neponovljivost, v predstavitvi posameznikov pa njihove karakterne posebnosti. Velika večina avtorjev tega obdobja je namreč verjela, da je treba bralce zabavati in ne vzgajati.

Najbolj tipični predstavnik literarnega zgodovinopisja je bil gotovo Macaulay, človek, ki je za zgodovino uporabil eno najlepših prisposodob; spominjala ga je na potovanje v tuje kraje. Seveda je tudi on razmišljal o koristih, ki jih njegovi državi pri napovedovanju bodočih političnih dogodkov lahko nudi zaupno domača zgodovina narodov, toda njegova poglavja o politični zgodovini še zdaleč ne dosejajo tistih, ki jih je posvetil razvoju »uporabnih in dekorativnih umetnostih«, vzponu verskih sekt, spremembam literarnega okusa, zapisom o navadah različnih generacij

[...], o revolucionarnih dogodkih, ki so pretresali modo, vplivali na oblikovanje pohištva ter narekovali način prehrane in zabave.

Podobno kot zanemarjanje vsakdanjih stvari in običajev ljudi v preteklosti, ga je prizadevalo tudi »grozljivo zanemarjanje pripovedne umetnosti, umetnosti vzbujanja naklonjenosti in predstavljanja slik v (bralčevi) domišljiji«. Motilo ga je, da so zgodovinarji pozabili, da ima tudi zgodovina svoj »sprednji in zadnji del«, se pravi, da ima zgodbo, ki jo je treba oblikovati zato, da se »bralec ne bi izgubil pred meglenim obzorjem«. Sam je namreč zgodovino brez odlašanja uvrščal v »provincino literature«, le to ga je skrbelo, da ta leži na meji dveh povsem različnih področij. Da je pod upravo dveh sovražnih sil; in tako kot mnogi drugi okraji, ki so v istem položaju, tudi narobe predstavljena, narobe obravnavana in narobe vodena. Namesto, da bi si jo njuna vladarja Razum in Domišljija pravično razdelila, izmenično podlega samostojni in absolutni oblasti enega od njiju. Zato je včasih zgodba, včasih pa teorija. Dokaz za to, da je mogoče eno in drugo združiti, je videl pri Shakespearju, ki nam ponuja »preštevanje vojská ter vračanje mrtvih in ranjenih, ki niso nič manj verodostojni kot tisti, ki jih opisuje Herodot«.

Do istih zaključkov se je dokopal njegov rojak Thomas Carlyle (1795–1881), le da je argumente za trdno zvezo med zgodovino in literaturo črpal iz pripovedi sira Walterja Scotta.

Morda je tudi zato zgodovinopisje rad primerjal s pisanjem poezije in zanimivo pripoved postavljajal pred kronološko urejene opise. V njegovi razpravi o Frideriku Velikem pa je ob Schillerjevem vplivu moč srečati tudi poglede nemških filozofov.

Nemški vpliv je mogoče zaslediti tudi v delih Georgea Bancrofta, ki se je kot študent v Weimarju družil z Goethejem in poslušal predavanja Hegla in Schleiermacherja, kasneje pa kot ambasador Združenih držav spoznal Rankeja, Mommsena in večino drugih pomembnejših nemških zgodovinarjev. Bancrofta in Carlyla družijo tudi precejšnje poenostavljanje in pretiran optimizem, kar nekateri pripisujejo njenemu zanimanju za politiko in njene akterje. Pri Bancroftu lahko to deloma pripišemo njegovi aktivni politični službi. Podobno kot Macaulay je namreč tudi on dve leti preživel kot minister, in to s pridom izkoristil pri pisanju svoje *Zgodovine Združenih držav (History of the United States)*. Carlyle podobnih izkušenj ni imel. Za razliko od Macaulayja, ki je bil pred ministromanjem dolga leta tudi poslanec, sam ni nikoli zares prodril v vladajoči del britanske visoke družbe. Morda se tudi zato britanski zgodovini ni posvečal s tolikšnim

zanimanjem, kot ga je posvetil francoski revoluciji ali dvoru Friderika Velikega. Morda so zato nekateri njegovi kritiki kasneje zapisali, da je njegova govorica nekoliko preveč izumetničena. In morda so ga tudi zato pogosto primerjali z Julesom Micheletom (1798–1874), ki si je domišljal, da lahko do govorjenja pripravi celo tišino preteklih obdobj.

Med tistimi, ki se s takšno velikopoteznostjo niso strinjali, je bil gotovo tudi Johan Gustav Droysen (1808–1884), nemški zgodovinar, ki je kljub predanosti političnim idealom poleg štirinajstih zvezkov zgodovine pruske politike od srednjega veka do sedemletne vojne v svojem orisu historične metode zapisal, da je zgodovina edina znanost, »ki uživa to negotovo srečo [...], da je znanost in umetnost hkrati«. Kot strog metodolog je seveda obžaloval »pomanjkanje poštenosti« pri Carlylu, Macaulayju in Francozu Augustinu Thierryju (1795–1856) ter vse po vrsti obsodil pretiranega zanesenjaštva. Čeprav liberalnejši od Micheleta, je po njegovem mnenju tudi ta, skoraj pol življenja slepi zgodovinar preveč zapadel vplivu svojih učiteljev, Walterja Scotta in Chateaubrianda.

Bliže mu je bil Faustel de Coulanges, ki se je podobno kot on zavzemal za natančnejšo opredelitev zgodovinarjeve etike.

Predvsem pa je ta razgledani in antiki predani avtor svojim sodobnikom jasno povedal, da je zgodovina malo več kot pretekli čas ter da »ne služi samo naši zabavi, radovednosti ali zapolnjevanju golobnjakov v našem spominu«.

Zgodovina je in bi morala biti znanost. Njen predmet je najnenavadnejši, kar jih pozna človeški študij, namreč človek sam. [...] Kar koli je človek živel, kjer koli je pustil za seboj komaj zaznaven odtis svojega življenja in razuma, tam je zgodovina. Zgodovina bi morala zajemati vsa stoletja [...], toda ne kot zabava, temveč kot znanost.

Prav tako zgodovina ne more biti le natančna zbirka posameznega obdobja niti (še tako čudovit) življenjepis, ki izbira samo tiste dogodke, ki nas navdušujejo ali prizadevajo. Po njegovem mnenju se mora zgodovinar vedno znova vračati v antiko:

Razumeti mora institucije ljudi, ki jih več ni, vdihniti mora življenje davnim generacijam, ki se niso ohranile niti kot prah. Tam, kjer nima na voljo pisanih virov, mora zgodovina mrtve jezike prisiliti, da ji kriče izdajo svoje skrivnosti. Preverjati

mora pripovedi in mite, sanje, ki so plod človeške domišljije, preveriti mora vse stare pritlehne laži in odkriti nekaj zares resničnega – človekove misli.

Pri tem se zgodovinar seveda ne more zanašati samo na svoj razum in intuicijo, temveč tudi na svoj talent. Na svojo pripovedno moč, skratka na svojo sposobnost, da dogajanje, ki ga opisuje, oblikuje v razumljivo zgodbo. Toda to ni več de Coulangesov sklep. To je že spoznanje, ki ga je po njem – kot nekakšno dediščino – za 20. stoletje formuliral George Macaulay Trevelyan (1876–1962) pranečak Thomasa B. Macaulayja.

O. L.

THOMAS BABINGTON MACAULAY

Thomas Babington Macaulay (1800–1859) je menil, da ni težko pisati dobre zgodovine. Zdelo se mu je, da ni težko sestavljati zgodb, ki povzemajo dopise in zbirajo odlomke iz govorov. Prepričan je bil, da ni težko zložiti zgodovine, ki »v pravnjini meri trosi pridevnike občudovanja in sovraštva, ki prikazuje protislovja v značajih velikih ljudi [...], pri tem pa si je kar naprej pomagal z izrazoma z ali brez«, po drugi strani pa je z enako gotovostjo in zanosom trdil, da je skoraj nemogoče postati res velik zgodovinar. To se mu je zdela ena najredkejših intelektualnih odlik. Bil je namreč prepričan, da v zgodovinopisju skoraj ni mogoče srečati besedil, kot so nekateri Demostenovi govori, »v katerih ne moremo zamenjati besede, ne da bi pokvarili celote«. Po njegovem mnenju v celotnem zgodovinopisju ni zgodovine, ki bi se približala temu, kar bi zgodovina morala biti, to je premočrtni približek resnici in ne interpretacija, ki jo vleče zdaj v eno, zdaj v drugo stran. Razlog za to je videl predvsem v tem, da zgodovinopisje leži na meji dveh različnih področij. Namesto da bi si jo Razum in Domišljija enakopravno delila, si jo izmenično izključno in absolutno podvržeta zdaj prvi, zdaj druga. Izhajajoč iz tega prepričanja, je v svojih razmišljanjih o zgodovinopisju svojih sodobnikov skušal prikazati, v katerih segmentih so svoje predhodnike presegli in kje jim je po njegovem mnenju spodletelo.

Angleški zgodovinarji njegovega časa so se mu deli veliko bolj privrženi resnici kot večina grških in rimskih avtorjev, čeprav razlike ni videl toliko v stopnji kot v vrsti te privrženosti. Odločilno prednost sodobnikov je namreč zaznal predvsem v sposobnosti moralne presoje. V celem

tisočletju med 5. stoletjem pred in 5. stoletjem po Kristusu ni zaznal tolikšnega napredka kot petdeset let v Angliji v času kraljice Elizabete.

Po drugi strani ga je pri sodobnikih motilo to, da so svojo pripoved radi prilagajali teoriji. Zameril jim je tudi njihovo prepirljivost, zaradi katere naj bi izgubljala predvsem »prava zgodovina«. Zdelo se mu je, da se nekateri preveč vadijo v umetnosti oporekanja in zato »žalostno zane-marjajo umetnost pripovedovanja, umetnost zbujanja občutij in silovitega domišljjskega prikazovanja.« Motil ga je tudi njihov prezir do biografov.

Kot da bi dostojanstvo avtorjev, ki opisujejo velepomembne dogodke res tako trpelo, če bi se zadržali ob »šarmantnih« podrobnostih. Zdelo se mu je, da so si mnogi po nepotrebnem naprtili kodeks konvencionalne spodobnosti in da so zato izpuščali najbolj značilne in zanimive okoliščine določenega dogajanja. Bil je prepričan, da bi bila zgodovina zabavnejša, če bi bila njena etiketa bolj sproščena. Da bi bila zanimivejša, če bi rojalistom in puritancem pustili govoriti v njihovem slogu in njihovih izjav ne bi tlačili v visokoteče formule.

Čas je prehiteval tudi s svojim razmišljanjem o tem, da sprememb verjetno ne naznanjajo samo dogodki, ki jih zgodovinarji štejejo za pomembne. Da jih včasih ne izbojujejo armade in ne uzakonijo senati. Da se včasih pomembnejše stvari zgodijo v šoli, cerkvi, za prodajalniškimi pulti in ob družinskih ognjiščih ter da »zgornji tok v družbi ni nikakršno zanesljivo merilo, po katerem bi lahko sodili o smeri, ki jo ubira spodnji tok«.

Še najbolj simpatičen in upravičeno zbadljiv pa je pri primerjanju geologa z mušico, ki sedi na slonu, in iz tistega, kar vidi na koži, razvija teorije o notranji zgradbi velikanske živali. Čeprav se mu je primerjava, s katero je operiral njegov sodobnik, škof Watson, zdela krivična do geologov, jo je vendarle uporabljal za tiste zgodovinarje, ki so politiko predstavljali kot nekaj enovitega, se pri tem ozirali le po zunanjem videzu zadev, obenem pa pozabljali na mogočno in raznoliko organizacijo, ki leži globoko spodaj. Zato ne presenečajo pohvale, s katerimi je v svoji recenziji predstavil Mitfordovo *Zgodovino Grčije* (*Greek History*). Navdušilo ga je, da je avtor poleg »zanimivih in pomembnih vojaških in političnih dogajanj« v svoj opis vključil »živobarvne opise« družinskega življenja, navad in zabave«. Razveselilo ga je, da se Mitford ni izogibal opisu poljedelstva, gospodarskih zadev in navad, še posebej pa je bil vesel njegovega prikaza grške umetnosti, ki je po njegovem mnenju zaznamovala slikarstvo, kiparstvo, arhitekturo in literaturo zahodnega sveta.

Podobne teme so namreč zanimale tudi njega. Tudi sam je angleško

politično zgodovino skušal dopolniti z obširnimi poglavjem o preteklem kulturnem in socialnem življenju Angležev *Zgodovina Anglije od ustoličenja Jurija II. (History of England from the Accession of James II)* in se pri tem lotil vsega od rekonstrukcije življenja verskih sekt do predstavitve literature, uporabnih umetnosti, mode, pohištvenih stilov in družabnega življenja. V opisih teh področij je še toliko bolj pazil, da je zapisano zvenelo kot pripoved oziroma kot prijetno kramljanje, in se pri tem prav malo oziral na morebitne kritike, ki so mu tudi sicer rade očitale pretirano preprost jezik. Njegova, na videz preprosta in hudomušna govorica je v resnici zelo natančna in dobro premišljena, zanj zelo značilni humor pa samo potrjuje odločnost izjemno talentiranega avtorja. Njegova govorica izdaja gotovost človeka, ki se je že zelo zgodaj uspel uveljaviti, poleg tega pa se z vsakim stavkom izdaja kot izjemno angažiran avtor. Odkar se je pri 28-ih dokončno uveljavil kot eden vodilnih piscev političnih in zgodovinskih spisov, se je vsakodnevno zavzemal za politične pravice, o katerih je pisal. Revolucija in z njo pridobljene politične pravice posameznika ga niso zanimale le kot obdobje v preteklosti države, temveč jih je občudoval in branil kot pridobitve, ki so Veliki Britaniji pripomogle h gospodarskemu in političnemu razcvetu v prvi polovici 19. stoletja.

O. L.

Literatura: Bentley 1999, Stern 1973.

ZGODOVINA¹⁷³

Zgodovina je, kakor pravijo, filozofija, ki uči z zgledi. Žal tisto, kar filozofija pridobi pri čvrstosti in globini, primeri navadno izgubijo pri živosti. Popoln zgodovinar mora imeti dovolj močno domišljijo, da naredi svojo pripoved prikupno in barvito. Vendar pa mora svojo domišljijo tako popolno obvladati, da se zadovolji z gradivom, ki ga najde, in da se zadrži in ne dodaja svojih prispevkov tam, kjer je gradivo pomanjkljivo. Mora biti globok in duhovit mislec. Vendar pa mora imeti dovoljšen nadzor nad sabo, da si ne dovoli tlačiti dejstev v kalup svojih hipotez. Kdor zna pravilno oceniti te malodane nepremagljive težave, se ne bo čudil temu, da je doslej še vsak pisec obnemogel bodisi pri pripovednem delu bodisi pri spekulativnem delu zgodovine.

Lahko bi postavili splošno pravilo, čeprav s številnimi zadržki in izjemami, da se zgodovina začne z romanom in konča z esejem. Med romantičnimi zgodovinarji je Herodot najzgodnejši in najboljši. Njegova živahnost, njegova preprosto čuteča

¹⁷³ Prevod M. Breznik.

nežnost, njegov čudoviti dar za opisovanje in dialog ter čist in sladek tok jezika, vse to ga postavlja na čelo pripovedovalcev. Spominja nas na prikupnega otroka. V njegovi nerodnosti je milina, ki je vzvišena nad spakovanjem, v njegovi nedolžnosti tiči prekanjenost, v njegovih nesmislih je bistrost, v njegovem šešljanju pa prikupno leporečje. Ne poznamo pisca, ki bi znal tako pritegniti pozornost nase, svojo knjigo pa vtisniti v srca bralcev. Po triindvajsetih stoletjih čutimo do njega isto sočutno naklonjenost, ki sta jo v družbi baje nekoč zbujala Fontaine in Gay. Napisal je izjemno knjigo. Napisal je, morda, nekaj boljšega od odlične zgodbe, ni pa napisal dobre zgodovine: od prvega do zadnjega poglavja je izumitelj, izmišljevalec. Tukaj ne mislimo le na debele izmišljotine, ki so mu jih očitali poznejši kritiki. Govorimo o tistem ozračju, ki enakomerno preveva celotno pripoved in celo najbolj preudarnega bralca nenehno pušča v dvomu, kaj naj zavrže in kaj sprejme. Najbolj verodostojni odlomki iz njegovega dela so do njegovih najbolj divjih legend v podobnem odnosu kakor Henrik V. do Viharja. Tam je Kserksov pohod proti Grčiji in tu je vdor v Francijo. Tam je bitka pri Platajah, tu je bitka pri Agincourtu. Cambridge in Exeter, Constable in dofen so bili resnične osebe kakor Demarat in Pavzaniias. Nadškofovi ognjevitovi govori o salijskem zakonu in o *Knjigi števil* se od govorov, ki so od nekdaj prihajali s prečastite duhovniške strani parlamenta, razlikujejo dosti manj, kakor se Mardonijevi in Artabanovi govori razlikujejo od tistih, ki jih je bilo slišati z govornice v Susi. Shakespeare navaja sezname armad in popise mrtvih in ranjenih, ki po vsej verjetnosti niso manj natančni kakor tisti pri Herodotu. Nekateri odlomki pri Herodotu so dolgi skorajda kot prizori pri Shakespearju, v njih je vse povedano zelo dramatično, pripoved pa rabi le za odrska navodila. Seveda je čisto mogoče, da je Herodot vedel, o čem so v nekaterih primerih res govorili. Toda o dogodkih, ki so se zgodili – če so se sploh zgodili – v tako daljnih krajih in časih, da o njihovih podrobnostih res ni mogel nič vedeti, vseeno piše z največjo natančnostjo. Izvemo vse: kaj je rekel Kandavles Gigu in tudi kaj se je zgodilo med Astiagom in Harpagom. Zato ne moremo presoditi, ali se lahko v poročilih o dogodkih, o katerih je nemara vendarle vedel kaj več, zanesemo na kaj več kakor le na goli obris: ali pravilno poroča o, denimo, Gelonovem odgovoru ambasadorjem grške konfederacije ali o izjavah, ki sta si jih izrekla Aristid in Temistokles v znamenitem pogovoru. Nedvomno je verno predstavil večje dogodke. Tako je prikazal verjetno tudi mnoge manj pomembne okoliščine, vendar pa ne moremo dognati, katere. Izmišljotine so tako podobne dejstvom in dejstva tako podobna izmišljotinam, da številnih izjemno zanimivih podrobnosti ne sprejemamo ne z zaupanjem ne z nezaupanjem, zaradi česar nas Herodot

pušča v neprijetnem in nedoločnem stanju negotovosti. Vemo, da govori resnico, ne vemo pa natančno, na katerih mestih.

Herodotove napake so napake preprostega uma z domišljijo. Otroci in služabniki so presenetljivo herodotovski v svojem pripovedovanju. O vsem govorijo dramatično. Njihovi »potem pa je on rekel« in »potem pa je ona rekla« so že pregovorni. Kdor je le kdaj moral gladiti njihove prepire, ve, da moramo njihove navedke v pogovorih vselej pazljivo pretehtati, celo če nimajo namena zavajati. Če bi izobražen človek poročal o nedavnih spremembah v vladi, potem bi rekel: »Lord Goderich je odstopil, zato je kralj poslal po vojvodo Wellingtona.« Portir pa zgodbo pove tako, kot da bi bil prisluškoval izza zavese ob kraljevi postelji v windsorski palači: »Potem je Lord Goderich rekel: 'Tega ne zmorem več, oditi moram.' Kralj pa pravi – in reče: 'Prav, potem moram poklicati vojvodo Wellingtona. To je vse.« Natančno tako nam govori oče zgodovinopisja.

Tukididova zgodovina se razlikuje od Herodotove, kakor se portret razlikuje od prikaza namišljenega prizora: kakor se Reynoldsov Burke ali Fox razlikujeta od njegovega Ugolina ali Beauforta. V prvem primeru je lik slikarju dan vnaprej, v drugem primeru ga slikar ustvari. Sposobnosti, ki jih zahteva drugi primer, so bolj vzvišene in redkejše kakor tiste, ki zadoščajo za prvi primer, in te manj zahtevne sposobnosti celo nujno vključujejo. Kdor zna prikazati to, kar vidi z duhovnim očesom, bo znal prikazati tudi to, kar vidi s telesnim očesom. Kdor si lahko izmisli zgodbo in jo dobro pove, bo lahko zanimivo povedal tudi zgodbo, ki si je ni izmislil. V praksi nekateri najboljši pisci lepe književnosti sodijo med najslabše pisce zgodovine le zato, ker se je en njihov talent zlil z drugim do te mere, da ju ni bilo več mogoče ločiti; ker so se namreč navadili hkrati izmišljati in pripovedovati, jih ni bilo več mogoče pripovedovati, ne da bi si izmišljali.

Nekateri muhasti in nezadovoljni umetniki so si vtepli v glavo, da naj portretno slikarstvo ne bi bilo vredno genialnega umetnika. Nekateri kritiki so podobno zaničljivo govorili o zgodovini. Johnson sklepa takole: Zgodovinar pripoveduje bodisi nekaj, kar je resnično, bodisi nekaj, kar ni resnično: v drugem primeru ni zgodovinar; v prvem primeru pa ne more pokazati svojih veščin, saj je resnica le ena in vsi, ki govorijo resnico, jo morajo povedati enako.

Ne bo nam težko zaobiti obeh krakov te dileme. Pomagali si bomo s podobno umetnostjo portretnega slikarstva. Vsakdo, kdor ima oči in roke, se lahko nauči posnemanja po podobnosti. Postopek je do neke mere le mehaničen. Če bi bilo to tudi vse, bi nadarjen človek upravičeno preziral to delo. Lahko pa opozorimo na portrete, ki sicer posnemajo podobnost – a posnemanje pri njih ni vse; ki so zvesti – a so tudi veliko več kot le zvesti; ti portreti zgoščajo v enem trenutku in

v enem samem pogledu razodenejo celotno zgodovino razburkanih in pestrih življenj: kakor da oči vrtajo v nas in nam usta ukazujejo, obrvi se grozeče mrščijo in ustnica malone drhti od prezira, vsaka guba je kakor komentar o kakem pomembnem dejanju. Tukididovo poročilo o umiku iz Sirakuz je med pripovedmi to, kar je Van Dyckov Lord Strafford med slikami.

Pravijo, da raznolikost prinaša zmote: resnica je ena in je ni mogoče meriti na vatle. Na to odgovarjamo, da to načelo velja le pri abstraktnem razmišljanju. Ko govorimo o resnici v umetnostnem posnemanju, govorimo o nepopolni resnici, ki jo je mogoče meriti po stopnjah. Nobena slika ni to, kar je izvirnik; prav tako slika ni toliko boljša, kolikor bolj je podobna izvirniku. Ko Sir Thomas Lawrence slika prikupno plemkinjo, je ne gleda skozi mogočen mikroskop in ne prenaša na platno kožnih por, krvnih žilic v očesu in vse druge lepote, ki jih je Gulliver odkril pri brobdingnagskih dvornih damah. Če bi tako slikal, učinek ne bi bil le neprijeten, temveč bi bila upodobitev napačna, če ne bi bila tudi velikost slike sorazmerno povečana. Naposled pa bi mu vsak mikroskop, ki bi bil močnejši od tistega, ki ga je uporabil, dokazal številne nemarnosti. Podobno lahko trdimo za zgodovino. Ne more biti popolnoma in absolutno resnična; če bi hotela biti popolnoma in absolutno resnična, bi morala zabeležiti vse najbolj nepomembne podrobnosti še tako nepomembnih dejanj: vse stvari, ki so se zgodile, in vse besede, ki so jih izrekli v času, ki ga obravnava. Če bi spregledala katero koli še tako nepomembno okoliščino, bi bila že pomanjkljiva. Če bi res tako pisali zgodovino, v Bodleyevi knjižnici ne bi mogli hraniti niti dogodkov enega tedna. Kar piše v najboljšejših in v najbolj vestnih letopisih, je le neskončno majhen del tega, kar je izpuščeno. Razlika med obširnimi Clarendonovimi deli in poročilom o državljanskih vojnah v Goldsmithovem povzetku bi izginila, če bi jo primerjali z velikansko množico dejstev, o katerih obe deli enako molčita.

Nobena slika in nobena zgodovina nam potemtakem ne moreta predstaviti celotne resnice: toda najboljše so tiste slike in tiste zgodovine, ki prikažejo take dele resnice, da se z njimi kar najbolj približajo učinku celote. Kdor ni nadarjen za umetnost izbiranja, lahko le s tem, da prikazuje izključno resnico, ustvari učinek najbolj kosmate laži. Pogosto se zgodi, da en pisec pove manj resnice kot drugi le s tem, da pove več resnic. V umetnostih posnemanja se redno srečujemo s tem. Nekatere poteze na človeškem obrazu ali nekateri predmeti v pokrajini so v takem medsebojnem odnosu, da jih je treba bodisi vse skupaj prikazati na sliki bodisi vse izpustiti. Skica, v kateri vse zanemarimo, je lahko odlična; če pa nekatere upoštevamo in druge izpustimo, je točk ujemanja sicer resda več, podobnosti pa je manj. S peresom načrtkana skica, ki ujame le izrazite zunanje poteze, bo dala

veliko boljše predstavo naslikanega kakor pa slaba slika v olju. Pa je vseeno najslabša slika v olju, ki je kdaj visela v Somerset House, spominjala na izvornik v veliko več podrobnostih. Doprski kip iz belega marmorja lahko da odlično predstavo cvetočega obraza. Če pa pobarvamo usta in lica kipa, lase in oči pa pustimo nespremenjene, se bomo prej oddaljili od podobnosti, kakor pa se ji približali.

Zgodovina ima svoje ospredje in svoje ozadje; njeni slikarji se v glavnem med seboj razlikujejo po tem, kako uravnavajo perspektivo med njima. Nekatere dogodke je treba predstaviti v velikem, nekatere v zmanjšanem obsegu: velika večina dogodkov se bo izgubila v zamegljenem obzorju; splošno predstavo o njihovem skupnem učinkovanju pa bo pričaralo nekaj potez za nameček.

Glede tega se noben pisec ne more primerjati s Tukididom. Odlično je obvladal umetnost postopnega zmanjševanja. Njegova zgodovina je včasih natančna kot kronološki popis; pa je vseeno pregledna. Včasih je podrobna kot kako Lovelaceovo pismo, a vseeno ni nikoli dolgovezna. Vselej ve, kdaj naj pripoved zgosti in kdaj naj jo razširi.

Tukidid si je od Herodota izposodil navado, da svojim junakom polaga v usta govore, ki jih je napisal sam. Pri Herodotu je ta raba komaj vredna graje, saj je v skladu z njegovim splošnim prijemom. Ta raba pa je veskozi nesmiselna pri njegovemu nasledniku in nasprotuje ne le natančnosti zgodovine, ampak tudi primernosti v književnosti. Ko sprejmemo Herodotovega duha, ne vidimo nobene neskladnosti. Konvencionalno verjetnost njegove drame vzdrži od začetka do konca. Tehtni govori in zaupni dialogi se med seboj dobro ujemajo. Pri Tukididu pa pred govori in za njimi ni nič takega, kar bi bilo z njimi v skladu. Celotnemu delu dajejo groteskno naravo, podobno kitajskim parkom, kjer sredi mehke zelene ravnice švigajo kvišku navpične granitne skale. Izmišljanje deluje, kadar je tako blizu njega resnica.

Tukidid nam odkrito pove, da so nekateri govori popolnoma izmišljeni. Bistvo drugih govorov pa je morda prenesel pravilno. Vendar pa je že iz notranje analize govorov razvidno, da je ohranil le bistvo. Povsod je moč opaziti njegov poseben način razmišljanja in izražanja. Le redko upošteva posameznikove in narodne posebnosti pri občutenju, nikoli pa ne pri izražanju. Govorništvo Korintčanov in Tebancev ni ne v vsebini ne v načinu nič manj atiško kakor govorništvo Atencev. Kleonov stil je čist, strog, zgoščen in pomenljiv kakor Periklov.

Kljub tej veliki napaki moramo priznati, da je Tukidid presegel vse tekmece v umetnosti zgodovinske pripovedi, v umetnosti učinkovanja na domišljijo, ko spretno izbira in razvršča snov in ne popušča svobodi izmišljanja. A četudi je pripoved pomemben del zgodovinarjevega poklica, pa vseeno ni vse. Nesmiselno in odveč

bi bilo, če bi književnemu delu pritaknili še nrvstveni poduk. Književnost lahko prispeva presunljivejši učinek k temu, kar že vemo, ne more pa nas naučiti česa novega. Če prikazuje značaje in dogajanja, ki jih ne moremo primerjati s svojimi izkušnjami, imamo značaje in dogodke za nenaravne in ne poskušamo izpeljati iz njih poduka zase. Svojih mnenj ne oblikujemo iz književnosti, pač pa književnost preskušamo z že ustvarjenimi mnenji. Torej je književnost v bistvu posnemovalna. Njena odlika je v tem, da je podobna vzorcu, ki ga že dobro poznamo ali ki si ga lahko takoj priključimo v spomin. Zato nas tudi anekdote, ki nas najbolj privlačijo v resničnih pripovedih, motijo, kadar jih beremo v romanu; tisto, čemur pravijo romantični del zgodovine, je v resnici najmanj romantično. V zgodovini nas razveseljuje, ker je v nasprotju z našimi poprejšnjimi predstavami o človeški naravi, pa tudi o povezavi med vzroki in učinki. Prav iz istega razloga nas v književnosti moti in šokira. V književnosti so načela dana, poiskati pa je treba dejstva: v zgodovini so dana dejstva, poiskati pa je treba načela; pisec, ki dogodkov ne pojasni tako dobro, kakor jih je pred tem navedel, je opravil le polovico svoje naloge. Dejstva so le usedlina zgodovine. Njihova množica vso svojo vrednost dobiva iz abstraktne resnice, ki jih prepaja in se skriva med njimi kakor zlato v jalovini: dragoceni delčki pa so navadno tako premešani z nepomembnostmi, da je ločevanje nadvse težavno opravilo. ...

Zato so pisci sodobnega časa v generalizaciji daleč presegle pisce iz antike. Zgodovinarjev naše dežele ni nihče prekosil po globini in natančnosti preudarka; celo v delih, kjer le zbirajo podatke, pogosto naletimo na razglabljanja, ki so nad dosegom Tukidida ali Tacita.

Hkrati pa moramo priznati, da imajo tudi značilne napake, ki so tesno povezane z njihovimi odlikami in ki so tolikšne, da lahko res podvomimo, ali je ta vrsta literature v zadnjih dvaindvajsetih stoletjih v splošnem pridobila ali izgubila.

Najboljše zgodovinarje novejših časov je zapeljalo proč od resnice – pa ne zaradi domišljije, temveč zaradi razuma. Daleč prekašajo svoje predhodnike po spretnosti izpeljave splošnih načel iz dejstev. Toda na nesrečo so podlegli napaki, da izkrivljajo dejstva zato, da bi jih priredili splošnim načelom. Oglejajo si nekaj pojavov in si ustvarijo teorijo; preostale pojave pa izkrivijo ali okrnejo, tako da ustrezajo teoriji. Ni nujno, da pri tem trdijo nekaj, kar bi bilo popolnoma napačno; saj so vsa vprašanja morale in politike vprašanja, ki zadevajo razmerja in stopnje. Vsaka izjava, ki ne vsebuje protislovja v členih, je lahko tudi resnična; in če vse okoliščine, ki povečujejo to možnost, zabeležimo in poudarimo, vse tiste, ki peljejo k nasprotnemu sklepu, pa opustimo ali le bežno omenimo, je lahko videti, da smo izjavo dokazali. V vsakem človeškem značaju in dejanju je mešanica dobrega in

zla: malo pretiravanja tukaj, malo zakrivanja tam, prebrisana raba pridevnikov, buden in prediren skepticizem do dejstev na eni strani in primerna lahkovernost do vseh poročil in izročil na drugi strani lahko zlahka naredijo svetnika iz Lauda in tirana iz Henrika IV.

Te vrste napačnega predstavljanja mrgolijo v najbolj cenjenih delih modernih zgodovinarjev. Herodot pripoveduje kot nemarna priča, ki jo ženejo pristranskosti in predsodki, kot priča, ki ni seznanjena z veljavnimi pravili dokazovanja in ni poučena o dolžnostih, izhajajočih iz prisege, zato zamenjuje to, kar si zamišlja, s tem, kar je videla in slišala, pa tlači dejstva, poročila, domneve in izmišljotine na en sam kup. Hume je popoln odvetnik. Ne da bi izrecno trdil kaj, česar ne more dokazati, postavi na vidno mesto vse okoliščine, ki podpirajo njegovo stvar; bežno zdrsi čez tiste, ki se ji upirajo; svojim lastnim pričam ploska in jih opogumlja; izjavam, ki postavljajo te priče na laž, nasprotuje; pojasnjuje protislovja, v katera so se zapletle njegove priče; daje jasen in sklenjen povzetek njihovih dokazov. Vse, kar navaja druga stran, preiskuje z največjo strogostjo; vsaka sumljiva okoliščina je povod za opazko in posmeh; česar ne more zanikati, omili ali preskoči brez razlage; včasih celo popusti; vendar pa ta zahrbtna iskrenost le še poveča vse preštevilne zvijače.

Omenili smo Huma kot najsposobnejšega in najbolj priljubljenega pisca te vrste; toda obtožba, ki smo jo naslovili proti njemu, do neke mere velja za vse naše najodličnejše zgodovinarje. Zlasti Gibbon zasluži zelo strogo grajo. Med vsemi številnimi obtoženci pa nihče ni bolj kriv kakor gospod Mitford. Rade volje mu priznamo nadarjenost in prizadevnost. Moderni zgodovinarji Grčije so imeli navado, da so pisali, kakor da se v zadnjih šestnajstih stoletjih svet ni naučil nič novega. Namesto da bi dogodke, o katerih so pripovedovali, pojasnjevali s filozofijo bolj razsvetljenega časa, so sodili o antiki izključno z njenimi merili. Kot da bi mislili, da imajo predstave, ki so jih že dolgo izgnali iz vseh drugih kotov literature, izrecno pravico, da se zatečejo v to zadnjo trdnjavo. Vsi antični zgodovinarji so jim bili enako avtentični. Komajda so razlikovali med nekom, ki je poročal o dogodkih, ki se jih je sam udeležil, in tistim, ki je petsto let pozneje napisal filozofsko romanco za družbo, ki se je medtem popolnoma spremenila. Vse je bilo grško in vse je bilo resnično! Stoletja, ki ločujejo Plutarha od Tukidida, niso pomenila nič zgodovinarjem, ki so bili tako oddaljeni od njiju. Časovna razdalja je povzročala napako, podobno tisti, do katere včasih pride zaradi prostorske razdalje. Številne prijazne gospe menijo, da vsi ljudje v Indiji živijo skupaj, in po nekom, ki odhaja v Kalkuto, sporočijo prijazne pozdrave za nekoga iz Bombaya. Podobno so bili Rollinu in Barthelemiju vsi klasiki sodobniki.

Gospod Mitford je vsekakor vpeljal pomembne izboljšave; pokazal nam je, da

so ljudje, ki so pisali v grščini in latinščini, včasih govorili laži; pokazal pa nam je tudi, da je mogoče antično zgodovino pripovedovati ne le kot šolsko zalogo alegorij, pač pa tudi kot pomemben poduk za državnike. Njegovo delo se je popolnoma otreslo tiste ljubezni do gledaliških učinkov in vzvišenih čustev, ki je zastrupila malone vse druge knjige o tem predmetu. Toda njegova strast za teorijo, ki je bila prav toliko napačna in veliko manj velikodušna, ga je gnala, da je na vsaki strani hudo grešil proti resnici. Z neomajnim zaupanjem in s kar najbolj jedkim jezikom grmi proti demokraciji. Vsako obtožbo proti monarhu ali aristokraciji pa je pretehtal z največjo pazljivostjo. Če je že ni mogel ovreči, je ponudil vsaj kako olajševalno podmeno; ali pa nas je vsaj opomnil, da so kakšne danes neznane okoliščine čisto mogoče upravičevale to, kar je zdaj videti neupravičljivo. Isti avtor v istem stavku poroča o dveh dogodkih; njuna resničnost se opira na isto pričevanje; vendar prvi dogodek podpira zaželeno hipotezo, drugi pa z njo nekako ni združljiv. Mitford prvi dogodek sprejme, drugega pa izpusti [...]

Učinek zgodovinskega branja je v marsičem podoben učinku potovanja v tujino. Tako kot popotnik je tudi raziskovalec predstavljen v nove družbene razmere. Vidi nove mode. Sliši nove načine izražanja. Duh se mu razširi ob pogledu na velike raznoličnosti v zakonih, v moralah in nraveh. Vendar lahko ljudje potujejo daleč, pa se vseeno vrnejo ozkosrčni, kot da se ne bi nikoli premaknili iz rodne vasi. Podobno lahko ljudje poznajo datume številnih bitk in genealogije številnih kraljevih hiš, pa niso zato nič pametnejši. Večina ljudi gleda na preteklost, kakor gledajo vladarji na tuje kraje. Niso redki imenitni tujci pristali na našem otoku sredi vzklikov množice; večerjali so s kraljem in z glavnim lovcom lovili jelena, videli so pregled straže in podelitev naslova viteza hlačne podveze; jezdili so vzdolž Regent Street, obiskali katedralo sv. Pavla in si zapisali njene mere; potem pa so odpotovali s prepričanjem, da so videli Anglijo. Dejansko pa so videli nekaj javnih stavb, javnih oseb in javnih slovesnosti. Nič pa niso izvedeli o obsežnem in zapletenem sistemu družbe, o drobnih odtenkih nacionalnega značaja, o praktičnem delovanju uprave in zakonov. Kdor bi hotel vse to pravilno doumeti, svojega opazovanja ne sme omejiti na palače in praznike. Videti mora navadne ljudi pri vsakdanjih opravilih in pri vsakdanjih radostih. Pomešati se mora s sejemskimi množicami in z obiskovalci kavarn. Povabiti se mora k veselemu omizju in k domačemu ognjišču. Znati mora prenesti prostaške izraze. Ne sme se ustrašiti odkrivanja tudi najbolj skrite revščine. Kdor hoče razumeti življenje človeštva v preteklosti, mora ravnati enako. Če pa se zgodovinar ukvarja le z javnimi posli, vojnami, kongresi in javnimi razpravami, bo njegovo preučevanje neuporabno kot potovanja cesarskih,

kraljevih vzvišenih suverenov, ki so si ustvarili sodbe o našem otoku, potem ko so si z velikim pompom ogledali nekaj lepih krajev in imeli uradne pogovore s peščico visokih uslužbencev.

Popoln zgodovinar je tisti, ki zna v svojem delu prikazati značaj in duh dobe v malem. Ne poroča o nobenem dejstvu, osebam ne pripisuje nobenih izjav, če nima zadostne opore v gradivu. Vendar pa s preišljenim izbiranjem, izločanjem in urejanjem vdihne resnici privlačnost, ki si jo je doslej prisvajala lepa književnost. Njegova pripoved uveljavlja ustrezno hierarhijo: nekatere transakcije so poudarjene, druge v ozadju. Merila, po katerem jih predstavlja, pa ne povečuje ali zmanjšuje glede na imenitnost oseb, ki v njih nastopajo, temveč glede na to, koliko razodevajo stanje družbe in človekovo naravo. Pokaže nam dvor, vojaški tabor in senat. Prikaže pa nam tudi narod. Nobena anekdota, nrvastvena posebnost ali znana sentenca mu ni tako nepomembna, da ne bi mogel z njo pojasniti delovanja zakonov, religije in izobraževanja, in izmeriti napredka človekovega duha. Ljudi tako ne le opisuje, temveč nam jih intimno približa. Sprememb nravi ne bo nakazal le z nekaj splošnimi frazami ali odlomki iz statističnih dokumentov, temveč jih bo prikazal v vsaki vrstici s primernimi podobami.

Če bi zgodovinar, kakršnega si želimo, pisal zgodovino Anglije, prav gotovo ne bi izpustil bitk, obleganj, pogajanj, uporov in ministrskih zamenjav. Vendar pa bi jih pomešal s podrobnostmi, ki so privlačne v zgodovinskih romancah. V lincolnski katedrali je prelepo poslikano okno, naredil ga je vajenec iz kosov stekla, ki jih je mojster zavrgel. Toliko boljše je od vseh drugih v cerkvi, da naj bi po izročilu osramočeni umetnik napravil samomor zaradi ponižanja. Podobno je Sir Walter Scott fragmente resnice, ki so jih zgodovinarji z zaničevanjem zavrgli, uporabil tako dobro, da bi pravzaprav moral vzbuditi njihovo zavist. Iz paberkov, ki so ostali za zgodovinarji, je napravil dela, ki celo s stališča zgodovine niso dosti manj vredna od njihovih. A resnično velik zgodovinar bi si znal gradivo, ki si ga je prisvojil romanopisec, vzeti nazaj. Zgodovino vladanja in zgodovino ljudstva bi prikazal, kakor ju je edino mogoče pravilno prikazati: neločljivo povezani in medsebojno premešani. Potem nam vojn in glasovanj puritancev ne bi bilo treba iskati pri Claredonu, njihovega izrazja pa v *Old Mortality*; ne bi nam bilo treba po eno polovico kralja Jamesa hoditi k Humu, po drugo polovico pa k Nigelovim *Fortunes*.

Zgodnji del te naše namišljene zgodovine bi bil bogat po barvitosti iz romantičnih zgodb, balad in kronik. Morali bi se znajti v družbi vitezov, kakršni so bili Froissartovi, in v družbi romarjev, ki so denimo jahali s Chaucerjem iz Tabarda. Družba bi bila prikazana od najvišjih do najnižjih: od kraljevega slovesnega oblačila do izobčenčevega brloga, od legatovega prestola do zapečka, kjer se gosti beraški

menih. Romarji, bardji, križarji, veličastni samostani z veseljem v obednici in s peto mašo v kapeli, dvorec z lovom in sokolarstvom, turnirji z glasniki in gospemi, s trobentami in zlatimi oblekami bi naredili predstavitev resnično in živo. Skoz tisoče drobnih potez bi morali začutiti pomembnost privilegiranega meščana, pa tudi divjega in objestnega duha, ki se je nabiral pod ovratnikom ponižanega tlačana. Obnovitve znanosti ne bi opisali le z nekaj veličastnimi stavki. V neštetih nadrobnostih bi morali razbrati vrenje duha in vneto željo po znanju, po katerih se 16. stoletje razlikuje od 15. V reformaciji ne bi smeli videti le razkola, ki je spremenil cerkveno konstitucijo Anglije in medsebojne odnose med evropskimi silami, temveč moralno vojno, ki je divjala v vsaki družini in postavila očeta proti sinu in sina proti očetu, mater proti hčeri in hčer proti materi. Henrika bi naslikali s Tacitovo spretnostjo. Morali bi pokazati, kako se je spremenil njegov značaj od darežljive in veseljaške mladosti do divje in oblastne starosti. Spremljati bi morali postopno napredovanje sebičnih in tiranskih strasti v duhu, ki po naravi ni bil neobčutljiv in nevelikodušen; in vse do konca bi morali zaznavati ostanke odprtega in plemenitega značaja, s katerim se je prikupil ljudstvu, ki ga je zatiral, ter njihov boj z despotsko trdoto in bolezensko razdražljivostjo. Morali bi videti Elizabeto v vsej njeni šibkosti in moči, obkroženo s čednimi ljubljenci, ki jim ni nikoli zaupala, in z modrimi starimi državniki, ki jih ni nikoli odslovlila, kako v sebi združuje najbolj protislovne značilnosti obeh staršev: spogledljivost, muhavost in malenkostno zlobo matere Anne in Henrikovega oholega in odločnega duha. Brez zadržkov lahko rečemo, da bi velik umetnik lahko predstavil to izjemno žensko vsaj tako pretresljivo kakor tisto iz romana *Kenilworth*, pa bi pri tem uporabil le podrobnosti, ki jih potrjujejo številna pričevanja. Hkrati bi morali tudi videti, kako so cvetele umetnosti, kako se je kopičilo bogastvo in kako se je večalo življenjsko udobje. Morali bi videti, kako se trdnjave, v katerih so prebivali plemiči, ki se niso počutili varne in so širili nevarnost okoli sebe, postopno umikajo dvorcem miroljubnega razkošja, zaprtim balkonom iz Longleata in sijajnim stolpičem iz Burleigha. Morali bi videti, kako se širijo mesta, kako obdelujejo puščave, kako iz ribiških vasic nastajajo bogata pristanišča, kako kmečki obroki postajajo vse izdatnejši, oprema v njihovih kočah pa vse udobnejša. Morali bi videti, kako so se mnenja in občutja, iz katerih se je izvil veliki boj proti hiši Stuart, sprva počasi razraščala v zasebnih družinskih krogih in se šele potem izrazila v parlamentarnih razpravah. Potem bi prišla državljanska vojna. Tiste praske, na katere se Clarendon tako pikolovsko obeša, bi opisali pronicljivo in jedrnato, kakor bi to storil Tukidid, saj so zgolj vezni člani. V predstavitvi bi morale najti mesto tudi tedanje velike značilnosti: žar lojalnosti pri sijajnem angleškem nižjem plemstvu, divja samopašnost preklinjajoče,

kockarske in pijanske svojati, ki je s svojimi izpadi sramotila kraljevo stvar; strogost prezbiterijanskih sabatov v mestu, čudaštvo neodvisnih pridigarjev v vojaškem taboru; toga noša, strog izraz, drobnjakarska tankovestnost, spakljivi naglas, nesmiselna imena in rekla, ki so bili značilni za puritance; srčnost, razumnost in javni duh, ki so tleli pod temi nepriljubljivi preoblekami; sanje besnečega človeka pete monarhije; komajda kaj manj divje sanje filozofskega republikanca ... – vse to bi naredilo pripoved natančnejšo in bolj pretresljivo.

Poduk tako napisane zgodovine bi bil živ in praktičen. Brali bi jo z domišljijo in razumom. Ne bi se zgolj zapisala v duha, temveč bi se vtisnila vanj. Iz nje bi se naučili tudi mnogih resnic, ki se jih drugače ni mogoče naučiti. Zgodovine držav so na splošno napisane tako, kot da so največje in najpomembnejše revolucije prišle nadnje kot naravne nesreče brez opozorila ali vzroka. Res pa je, da so take revolucije skoraj vselej posledice moralnih sprememb, ki so postopoma prešle na množico v skupnosti in do katerih pride navadno veliko prej, preden jih napove kako javno dejanje. Potemtakem je zaupno poznavanje domače zgodovine narodov absolutno nujno za napovedovanje političnih dogodkov. Pripoved, ki je v tem pomanjkljiva, je prav tako neuporabna kakor medicinska razprava, ki bi preskočila vse simptome iz začetne stopnje bolezni in bi povedala samo, kaj se dogaja, ko bolniku ni več mogoče pomagati z zdravili.

Zgodovinar, kakršnega smo poskusili opisati, bi bil resnično intelektualno čudo. Moči, ki se le težka družijo druga z drugo, bi se v njegovem duhu morale zlivati v izbrano harmonijo. Prej bomo verjetno dočakali drugega Shakespearja ali drugega Homerja. Največja odličnost, do katere je mogoče prignati neko sposobnost, ne bi bila tako presenetljiva kakor ta, posrečena in pretanjena kombinacija odlik. Vseeno pa premišljanje o namišljenih zgledih ni neprijetna ali nekoristna zaposlitev. Resda ne more roditi popolnosti, pomaga pa k izboljšavam in zalaga tisto plemenito in širokosrčno izbirčnost, ki ji ni povsem tuja najtanjša občutljivost za vrednost: medtem, ko povečuje naše umevanje umetnosti, nas ne dela krivičnih do umetnika.

THOMAS CARLYLE

Thomas Carlyle (1795–1881) velja za enega najbolj priljubljenih literarnih zgodovinarjev 19. stoletja. Kot zvesti učenec Walterja Scotta je rad poudarjal, da se je treba ukvarjati s »pravimi ljudmi v usnjenih plaščih in jahalnih hlačah« in ne z »diagrami in teoremi«. Po njegovem mnenju bi

morali zgodovinarji pripovedovati o ljudeh »z rdečico na obrazu in strastjo v želodcu« ter na ta način predstaviti pravo »dramo preteklosti«. Kako bi to lahko storili, je nazorno pokazal v svojih delih *Francoska revolucija* (*The French Revolution*), *Pisma in govori Oliverja Cromwella: s pojasnili* (*Oliver Cromwell's Letters and Speeches: With Elucidations*), *Zgodovina Friderika II. Pruskega* (*History of Frederick II. of Prussia*), ki jih med drugim zaznamuje tudi izjemna strast po moraliziranju. Le-ta še posebej izstopa v poglavjih, ki naj bi predstavljala tako imenovani »duh časa« (*spiritual unity of an age*). Poleg tega je v prav teh poglavjih nazorno pokazal, kaj manjka njegovim kolegom, ki jih je poimenoval za *dry-as-dust historians*. Glede na to ne preseneča, da ga prav zares ni maral nihče razen njegovega priljubljenega učenca in kasnejšega biografa J. A. Frouda. Ali, kot je kasneje opozoril prav J. A., ga kolegi zaradi njegove kritičnosti niso nikoli sprejeli za sebi enakega. Največ, kar si je v takratnem zgodovinarskem cehu lahko izboril, je bilo članstvo, mojstrskega naslova nikoli.

Gledano z današnjega stališča je to ena večjih krivic, saj prebiranje Carlylovih spisov o zgodovinoписju (pa ne samo o tem) predstavlja enega največjih užitkov preučevanja obravnavane teme.

Spomnimo se samo njegove pripovedi o tem, da zgodovina ni le spčetnica vseh znanosti, temveč tudi prvi razločni sad človekove duhovne narave in človekov najzgodnejši izraz tega, čemur lahko rečemo misel. Po drugi strani je zgodovino razumel kot nekaj, kar se »zazira v prej in v potem«, nekaj, kar zaznava prihajajoči čas, čas, ki kljub temu da ga ne vidimo, že ima dokončno, določeno in neizogibno obliko, po drugi strani pa zgodovino predstavlja tudi kot nekaj, kar »preži v času, ki se je že zgodil«. Poleg tega nas prepričuje, da samo s povezovanjem obeh časov vsak izmed njiju postane smiseln. Carlyle je ob tem tudi eden redkih, ki je razmišljal o tem, kako so minevanje časa razumela in beležila prastara ljudstva, ljudstva, ki niso imela ne knjig, ne prerokov, ne aritmetike. Z njegovo pomočjo si lahko predstavljamo, da so pripadniki takih ljudstev zgodovino pisali z vozli *quipu*, s slikami iz peres, z ogrlicami iz školjk; še pogosteje z gomilami iz zemlje ali z monumentalnimi kupi kamnov, kakršna je bodisi piramida bodisi grobni grič; »kajti Kelt in Kopt, rdečkožec in tudi belec živita med dvema večnostma, bi se v boju proti pozabi prav rada jasno in zavestno povezala, kakor sta že nejasno nezavedno povezana z vso prihodnostjo in preteklostjo«. Simpatična je tudi njegova trditev, ki pravi, da se nadarjenost za zgodovino rodi z nami in da so »v nekem smislu« vsi ljudje zgodovinarji. Vsak spomin se mu zdi prenatrpan z anali, v katerih

se »pestro izmenjujeta veselje in žalost, osvojitve in predaje; in kjer je, s filozofskim komentarjem ali brez njega, neizbrisno zapisana vsa usoda majhnega notranjega kraljestva, skupaj z vso notranjo in zunanjo politiko.« Celo naš govor doživlja kot nekaj izrazito zgodovinskega. Prepričan je, da nas večina govori le z namenom, da pripovedujemo in da se kot besedovalci ne razgovorimo takrat, ko naj bi zaupali svoje misli, »saj teh pogosto res ni pretirano veliko«, temveč kadar razlagamo, kaj smo doživeli in videli, »temu pa tako rekoč nikoli ni konca«. Glede na to meni, da bi z opustitvijo pripovedi »tok pogovora opešal celo pri najpametnejših«. Ostalo bi samo paberkovanje, »med neumnimi pa bi pogovor kar zamrl«. Dobrih sto let po njegovi smrti lahko ugotovimo, da se to zadnje (žal) ni in se verjetno ne bo nikoli uresničilo. Po drugi strani pa mu lahko še vedno pritrdimo v misli, da v najširšem smislu, vse naše duhovno življenje temelji na zgodovini. Da je, strogo vzeto, vse znanje zgolj zapisana izkušnja in delo zgodovine in da sta vse njeno bistveno gradivo tudi »umovanje in verovanje, nič manj kakor dejanje in strast«. Sicer pa prepustimo mojstru, da spregovori sam ...

O. L.

Literatura: Stern 1973, Bentley 1999.

ZGODOVINA KOT BIOGRAFIJA¹⁷⁴

Sama zgodovina v ožjem smislu – in v edini uporabni obliki –, se pravi, tisti del zgodovine, ki obravnava sijajna dejanja, je v vseh modernih kakor tudi v starih časih sodil med najodličnejše umetnosti in nemara nikoli ni bil bolj cenjen, kakor je danes. Kajti privlačnost zgodovine je bila nekdanj predvsem v zadovoljevanju naše občje strasti po čudežnem in neznanem; medtem ko je tedaj zgodovini pripadala naloga potujočega pevca ali pripovedovalca, je danes za nameček tudi učiteljica, ki hoče poučevati z razveseljevanjem. Tukaj se ne bomo spraševali, če ni morda z veličastjem te občudovanja vredne postave prevzela nekaj njene strogosti in hladnosti; če ob Humovi in Robertsonovi logični zgoščenosti ni nemara uplahnila Herodotova ali Froissartova lahkotna milina in vesela slikovita prisrčnost. Zadosti je, da se vsi učenjaki, vsi razmišljajoči umi vsake vrste, zbirajo ob njenih nogah in s spoštovanjem tehtajo njene nauke, ta resnični temelj modrosti. Pesništvo, teologija, politika in fizika imajo vsak svoje privržence in nasprotnike; vsak mali ceh se brani in napada, ko se vojskuje za svoje posebno področje; področje zgodovine pa je, nasprotno, svoboden trg, kjer se vsi vojskovalci miroljubno srečujejo in se

¹⁷⁴ Prevod M. Breznik.

oskrbujejo; sentimentalisti, utilitaristi, skeptiki in teologi nam v en glas svetujejo: »Proučujte zgodovino, kajti zgodovina je 'filozofija, ki poučuje z izkušnjo'!«

Še zdaleč ne bomo omaloževali takšnega učenja, saj je dragocen že vsak poskus, da bi se ga lotili. Tudi se ne bomo preveč dlakocepsko spraševali: »V kolikšni meri se je to doslej splačalo?« Ne bomo spraševali, ali večina sicer pičle praktične modrosti, ki jo ljudje imajo, izhaja iz preučevanja priznane zgodovine ali iz drugih manj hvalevrednih virov, zaradi česar je dandanes mogoče, da se lahko kak Marlborough povzdigne v svetovnih zadevah, četudi ne pozna nobene zgodovine razen tiste, ki jo je nabral iz Shakespearjevih iger? Tudi ne bomo spraševali, ali je zgodovinska filozofija v tem učenju z izkušnjo že pravilno razbrala prvo prvino vse znanosti te vrste: »Kaj je lahko cilj in pomen tistega čudežnega spremenljivega življenja, ki ga raziskuje in prikazuje?« Od kod izvira tok človekovih usod tega sveta in kam se izteka? Ali imajo usode res kako smer ali namen, jih res žene naprej kaka nevidna skrivnostna modrost ali pa le krožijo v slepi zmedi brez prepoznavnega vodstva? Na ta vprašanja, ki bi jih lahko imeli za nadvse temeljna v vsaki filozofiji zgodovine, se je večina filozofskih zgodovinarjev – že odkar je minila doba samostanskih letopiscev, ki so bili vajeni nanje odgovarjati z davno utrnjeno lučjo svojih misalov in brevirjev – ozrla le nezaupljivo in od daleč; marsikateri pa se nanje niso niti ozrli.

Resnica je namreč, da odgovore onemogočata težavi, ki ju nikoli ni mogoče popolnoma premagati. Preden lahko filozofija poučuje z izkušnjo, mora biti filozofija tega sposobna, izkušnje pa je treba zbrati in pametno zapisati. Če spregledamo prvo težavo in se omejimo le na drugo, naj nam zdaj kdor koli, kdor je preučeval potek človeških zadev – in kako zapletena, zmedena in nedoumljiva so njihova tisočkrat prepletana gibanja, celo če jih opazujemo s svojimi očmi –, pove, ali je resnična predstavitev človeških zadev lahka ali nemogoča. Družbeno življenje je celota vseh individualnih človeških življenj, ki sestavljajo družbo; zgodovina je bistvo neštetihih biografij. A če hrani en sam življenjepiš, in celo naš lastni življenjepiš, naj ga proučujemo in povzemamo, kolikor vemo in znamo, tako zelo številna mesta, ki jih ne moremo razumeti; kako zelo mora tedaj to veljati šele za tiste milijone življenj, o katerih ne poznamo in ne moremo poznati niti dejstev, da sploh ne govorim o njihovem smislu!

Prav tako nam ne bo nič koristilo, če trdimo, da je splošna notranja podlaga življenja ista v vseh obdobjih; da so vredni spominjanja in zapisovanja le izjemni odmiki od običnih sposobnosti in splošne usode in razne pomembnejše premene, ki se od časa do časa zgodijo na zunanji podobi življenja. V nasprotju s tem bi morali raje reči, da notranja podlaga življenja, zavedni ali napol zavedni cilj človeštva,

kolikor ljudje niso zgolj prebavni stroji, nista enaka v nobenem paru obdobj; prav tako tudi ni mogoče ne zlahka določiti ne vselej prav predstaviti pomembnejših zunanjih premen. Kdo je bil največji izumitelj, katera oseba je bila pomembnejša v človeški zgodovini: ta, ki je prvi popeljal armado prek Alp in zmagal pri Kanah in pri Trazimenskem jezeru; ali teleban brez imena, ki si je prvi skoval železno lopato? Ko se zruši hrast, odmeva po vsem gozdu; a tisoč želodov zaseje bežna sapica, ne da bi se zaslišal glas. Četudi bitke in vojne vihre v svojem času oglušijo vsako uho in z radostjo ali grozo omamijo vsako srce, minejo kakor gostilniški prepiri; in, z izjemo nekaj Maratonov in Morgartenov, se jih spominjamo po naključju, ne zaradi zaslug. Sami zakoni in politične ustave niso naše življenje, temveč le hiša, v kateri živimo svoje življenje; pa niti hiša ne, le gole hišne stene; vsega bistvenega pohištva med njimi, iznajdb in tradicij in dnevnih navad, ki urejajo in podpirajo naš obstoj, pa niso naredili Drakoni in Hampdeni, temveč feničanski pomorščaki, italijanski zidarji, saksonski metalurgi, filozofi, alkimisti, preroki in vsi iz davno pozabljenega niza umetnikov in obrtnikov; ti so nas skupaj od začetka učili, kako misliti, kako delati in kako obvladovati duhovno in fizično naravo. Prav zato lahko rečemo, da se je pomembnejši del naše zgodovine nepovratno izgubil; kakor so nekdaj zahvalne obrede namenjali »za neznane usluge«, tako se lahko tudi mi s spoštovanjem ozremo nazaj na temna in prazna mesta v preteklosti, koder v brezobličnem pozabljenju ležijo v grobovih naši glavni dobrotniki, z vsemi svojimi marljivimi prizadevanji, ne pa tudi s sadovi svojih naporov.

Tako nepopolna je ta izkušnja, s katero naj bi nas filozofija učila. Ali ni celo, kar zadeva dogodke, ki so na voljo v zapisih in so ob nastanku veljali za vredne zapisa, katerih vsota sestavlja to, čemur danes pravimo zgodovina, naše razumevanje v celoti pomanjkljivo; ali jih je sploh mogoče predstaviti takšne, kakršni so bili? Še zmerom se lahko učimo pri stari zgodbi o Siru Walterju Releighu, ki je s svojega zaporniškega okna opazoval neko ulično razgrajanje, o katerem so pozneje tri priče dale tri različna poročila, njegovo pa se je razlikovalo od vseh treh. Pomislimo samo, kako zgodovinski dokumenti nastanejo; celo pošteni zapisi tistih, na katere niso vplivali osebni oziri; ti so sicer resda najbolj zaželeni, a so nujno vselej med najredkejšimi. Prave vodilne značilnosti zgodovinske transakcije, tista gibanja, ki jo bistveno zaznamujejo in edina zaslužijo, da jih zapišemo, nikakor niso med tistimi, ki jih najprej opazimo. Sprva nad raznimi pričami, ki so hkrati tudi pristranski udeleženci, bdi le nejasno čudenje, strah ali upanje, in šum tisočernih govoric; dokler se, ko se vse konča, konflikt iz pričevanj ne umiri v splošno vprašanje; naposled pa z večinskim soglasjem obvelja, da so takšna in drugačna 'prečkanja Rubikona', 'hezaupnica Straffordu' in 'sklic uglednežev' obdobja v svetovni

zgodovini, ključni tečaji, okoli katerih so se obračale velike svetovne revolucije. A denimo, da se je večina glasovalcev zmotila; da pravi ključni tečaji ležijo veliko globlje: spregledali so jih, ker je naključje hotelo, da tam ni bilo nobenega vidca, temveč sami navadni gledalci. Naša ura bije, ko se ura prevesi v drugo, a nobeno kladivo ne udari v vesoljni časovni uri, ko se eno obdobje prevesi v drugo. Ljudje ne razumejo, kaj držijo v rokah: kakor je umirjenost značilna za moč, tako so lahko tudi najtehtnejši vzroki nadvse tihi. Nikoli ne bomo ugledali dejanske zgodovinske transakcije, upamo lahko kvečjemu, da bomo prišli le do bolj ali manj verjetne sheme in teorije transakcije ali uravnoveženega rezultata številnih takšnih shem, ki odstopajo druga od druge, vse pa odstopajo od resnice.

In tudi če bi bila naša sposobnost, da prodremo v minule stvari, veliko popolnejša, se naš način opazovanja teh dogodkov še vedno usodno razhaja z njihovim načinom vznikanja. Najbolj nadarjen človek lahko vidi, in še toliko bolj beleži, zgolj nize svojih lastnih vtisov; njegovo opazovanje je potemtakem, tudi če pustimo ob strani njegove druge nepopolnosti, nujno sukcesivno, medtem ko se stvari pogosto zgodijo simultano; stvari se niso dogajale v nizu, temveč v gruči. Dogodki potekajo drugače v dejanski zgodovini kakor v pisni; dejanski dogodki nikakor niso drug z drugim v tako preprostem razmerju kakor starši s potomstvom; vsak posamezni dogodek ne izhaja iz enega, temveč iz vseh drugih dogodkov, ki so se zgodili prej ali hkrati, sam pa bo skupaj z vsemi drugimi porodil novega: to je večni in nenehno delujoči kaos bivanja, v katerem iz neštetihih prvin kar naprej vznikajo nove in nove oblike. In prav ta kaos, ki je brezmejen kakor bivanje, in obstoj človeka, ki je brezdanji kakor človekova duša in usoda, bo zgodovinar opisoval in ga znanstveno preučeval, lahko rečemo, ko ga bo navlekel na en sam vate! Zakaj kakor se vsa dejanja po svoji naravi raztezajo v širino in v globino, pa tudi v dolžino; se pravi, da so se porodila iz strasti in skrivnosti, če raziskujemo njihov izvir; širijo pa se navzven na vse strani, delujejo na druga dejanja in se sama spreminjajo; pa tudi napredujejo proti svoji izpolnitvi – tako ima pripoved po naravi le eno razsežnost; giblje se zgolj naprej h končni točki ali k zaporednim točkam: pripoved je linearna, dejanja pa so masivna. Škoda za naše 'verige' in 'verižice' vzrokov in učinkov, ki jih tako marljivo iščemo v obsegu prgišča letnic in kvadratnih milj, medtem ko je celota odprta globoka neskončnost in je vsak atom 'uveržen' in prepreden z vsemi drugimi! Res, če naj bi bila zgodovina filozofija, ki uči z izkušnjo, potem za zdaj še ne poznamo pisca, ki bi bil dorasel, da piše zgodovino. Že zgolj izkušnja bi zahtevala vsevednost, če bi jo hoteli zapisati – moramo pa se vprašati, ali ne bi bila »vse-módrost« potrebna za filozofijo, ki bi jo bila sposobna razložiti. Bolje bi bilo, da bi zgolj zemeljski zgodovinarji znižali takšne pretenzije, ki bolj ustrezajo

vsevednosti kakor človeški vednosti; in bi si prizadevali le, da nekako opišejo stvari, ki so se zgodile, in bi imeli svoj opis v najboljšem primeru le za skromen približek, nevidni cilj dejanj pa pustili ob strani in priznali, da je zanje skrivnost; ali pa bi se kvečjemu v spoštljivi veri, tako drugačni od filozofskega nauka, zadržali ob skrivnostnih božjih sledih, ki vodijo daleč nazaj v čas, ki jih zgodovina resda razodeva, a ki jih bo jasno razodela le zgodovina v celoti, ko se bo dopolnila večnost.

Takšna premišljevanja res ne bi bila kaj dosti koristna, če nas ne bi učila previdnosti in spoštljive ponižnosti pri naših zgodovinskih raziskavah, temveč bi jim le odvzela ugled ali nas odvrnila od neumornega raziskovalnega dela. A naj nam bo dopuščeno, da bolj in bolj raziskujemo preteklost; naj jo vsi ljudje raziskujejo kakor resnični vodnjak znanja; le v njeni svetlobi, s katero si zavestno ali nezavedno pomagamo, lahko pojasnjujemo sedanost in prihodnost ali o njej vsaj ugibamo. Zakaj nič za to, če je celotni pomen za nas nedoumljiv; v tem zapletenem rokopisu, ki ga prikrivajo nerazvezljivo prepletene in neprepoznavne pismenke – ki je pravzaprav palimpsest, kamor so nekdanje zapisali prerokbo, ki jo nejasno še lahko zaslutimo, – lahko vseeno razločimo kako črko, kako besedo; in če že ne moremo sestaviti celotne filozofije, pa lahko vseeno tukaj ali tam uganemo kako razumljivo navodilo, ki je na voljo v praksi; pri tem pa se moramo dobro zavedati, da smo razvozlali le majhen košček; da je treba še veliko pojasniti; da je zgodovina zares preroški rokopis in da je noben človek ne more v celoti interpretirati.

A umetnika v zgodovini lahko ločimo od obrtnika v zgodovini; tudi tukaj, kakor na vseh drugih področjih, so namreč umetniki in obrtniki; so taki, ki mehanično delajo na nekem omejenem področju, ne vidijo celote in niti ne čutijo, da celota obstaja; in so taki, ki celo najskromnejše področje izoblikujejo in povzdignejo z idejo celote in ki navadno vedo, da je del mogoče zares ugledati le v okviru celote. Postopki in dolžnosti teh dveh vrst so, kar zadeva zgodovino, nujno povsem različni. Ne da vsaka izmed vrst ne bi bila zares dragocena na svoji posebni ravni. Preprost družinski mož lahko obdeluje svoje polje in z znanjem, ki si ga je pridobil od zemlje, zaseje primerno zrno, četudi ne ve za skale spodaj in ogenj v notranjščini: njegov majhni posevek se pobeša pod zvezdnatim nebesnim svodom in jadra skozi vse neodkrito nebeško vesolje med Ovnom in Tehtnico; vseeno mu posevek ob času dozori, da ga varno spravi v svoj skedenj. Kot družinskega moža ga ni mogoče obsojati, ker ga ne zanimajo višja čudesa; a grešil bi kot mislec in resnicoljuben preučevalec narave. Tako je tudi z zgodovinarjem, ki proučuje kak poseben vidik zgodovine; in iz te ali one kombinacije političnih, moralnih in ekonomskih okoliščin ter nasledkov, do katerih je ta kombinacija pripeljala, sklepa, da človeški družbi pripadajo takšne in takšne lastnosti in da bodo podobne okoliščine

ustvarile podoben rezultat; če ta sklep potrdijo še drugi primeri, ga moramo imeti za resničnega in za praktično koristnega. Nima prav le, in zato je obrtnik, kadar si umišlja, da te lastnosti, ki jih je odkril ali jih je še mogoče odkriti, povedo vse o zadevi: in ne vidi na vsakem koraku, da zadeve ni mogoče dokončno opisati.

Vseeno pa je ta vrsta špekulantov o vzroku-in-učinku, za katere nobeno čudo ne more ostati čudežno, saj je treba vse stvari na nebu in zemlji preračunati in 'razložiti'; in ki so celo za neznano in neskončno v človekovem življenju z besedami entuziazem, praznoverje, duh dobe itn. našli tako rekoč simbol in mu pripisali pomen – ta vrsta je zdaj skorajda odigrala svojo vlogo v evropski kulturi; zato smemo domnevati, tako v večini držav in celo v sami Angliji, kjer so se najdlje obotavljali, da so že blizu izumrtja. Tega, kdor bere nedoumljivo knjigo narave, kakor da bi bila trgoveva poslovna knjiga, po pravici sumimo, da ni nikoli videl te knjige, temveč le kak njen šolski povzetek; če pa tak povzetek beremo, kakor da bi bila prava knjiga, nas bo napeljala k več napakam kakor pa spoznanjem.

Ni dvoma, da se je prav zaradi vse močnejšega občutka za neskončno naravo zgodovine v naših časih tudi v zgodovini tako na široko uveljavilo staro načelo delitve dela. Politični zgodovinar, nekoč skorajda edini, ki je obdeloval zgodovino, ima danes razne družabnike, ki si prizadevajo pojasniti druge razsežnosti človeškega življenja; politične okoliščine, v katerih to življenje poteka, so, kakor smo omenili zgoraj, le ena, četudi prvenstvena, morda vseeno le ne najpomembnejša izmed številnih zunanjih ureditev. A tudi od tega zgodovinarja v njegovem posebnem oddelku zadnje čase vse bolj pričakujejo nove in višje stvari. Že od nekdaj so mu vse prepogosto očitali, da se veliko prerad zadržuje v senatih, na bojnih poljih in celo v kraljevskih predsobah; da pozablja, da se tudi daleč proč od takšnih prizorišč mogočni tok misli in dejanj še deroče vali v melanholiji in vedrini; in da v tisočernih oddaljenih dolinah cel svet eksistence, ki ga ogreva zemeljsko sonce sreče ali pa tudi ne, ki ga prečiščuje in posvečuje nebeško sonce svetosti ali pa tudi ne, cveti ali veni, pa naj je bila 'slavna zmaga' dobljena ali izgubljena. Nemara je prišel čas, ko moramo veliko tega popraviti; in ta, ki ne vidi drugega sveta razen dvorskega in vojaškega; in ki piše le, koliko vojakov so izurili in koliko ustrelili, kako je ta ministrski spletkar ugnal onega in potem vodil, ali vsaj držal, nekaj, kar je sam imenoval vladno krmilo, a čemur bi bilo primerneje reči davčna pipa, pri kateri se je lahko, na mestu krmarja, napojil, in prišel tem bližje usedlini, čim zvitejši je bil – bo poslej obveljal za bolj ali manj poučnega žurnalista, ne bomo pa ga več klicali zgodovinar.

Četudi politični zgodovinar opravi svoje delo z vso mogočo popolnostjo, pa vseeno lahko izpolni le del in še pusti prostor za številne kolege. Prvi izmed njih je

cerkveni zgodovinar; skozi katoliški ali sektaški pogled si prizadeva razkriti napredek cerkve; napredek tistega dela družbenih naprav, ki zadeva našo religiozno usodo; kakor oni drugi del obravnava civilno, ali bolje, na daljša obdobja, našo ekonomsko usodo. Pri pravilni obravnavi bi bilo to področje nedvomno pomembnejše izmed obeh; saj si bolj želimo razumeti, kako so skrbeli ali bi lahko skrbeli za človekov moralni blagor, kakor pa razumeti, kako je bilo s človekovim fizičnim blagom; to zadnje pa je navsezadnje cilj vseh političnih ureditev. Fizično najsrečnejši je namreč preprosto tisti, ki je najvarnejši, najmočnejši; in, pri vseh oblikah vladanja, je moč (bodisi v obliki bogastva kakor dandanes bodisi v obliki orožja in števila privrženecv kakor v starih časih) le zunanji znak in cena dobrega. A razen če nimamo užitka za sinonim dobrega, naj bi bilo resnično dobro le redko ali celo nikoli naprodaj na trgu, kjer velja ta denar. Zato za človekovo resnično korist niso najpomembnejše zunanje življenjske okoliščine, temveč notranje in duhovne; ne oblika vladavine, pod katero živimo, in moč, ki si jo z njo lahko nakopičimo, temveč cerkev, katere člani smo, in stopnja moralnega povzdignjenja, ki jo lahko dosežemo s pomočjo njenih naukov. Cerkvena zgodovina bi nas torej, če bi le govorila pametno, lahko poučila o pomembnih skrivnostih: še več, na svoji najvzvišenejši stopnji bi lahko bila nekakšno nadaljevanje Svetega pisma; saj so tudi naše svete knjige v resnici le zgodovina prvotne cerkve, kakor je najprej vzniknila v človekovi duši in se simbolično utelesila v njegovem zunanjem življenju. Ni nam treba še posebej poudariti, kako so naši zdajšnji cerkveni zgodovinarji padli globoko pod takšna nedosegljiva merila in celo pod njihove čisto dosegljive približke. Nad cerkvenim zgodovinarjem se moramo pritožiti, kakor smo se že nad njegovim političnim kolegom obrtnikom, da svoje raziskave usmerja raje na zunanje mehanizme, zgolj na lupine in površinske pojave predmeta, ne pa na predmet sam: kakor da bi bila cerkev v škofiji, v ekumenskih zborih in kardinalskih konklavah, ne pa v srcih verujočih ljudi; v njihovih korakih in besedah, ki jih cerkev navdihuje, naj bi zgodovinarji iskali njene glavne manifestacije in se prepričali o njenem napredku ali zatonu. Zgodovina cerkve je prav tako zgodovina nevidne cerkve kakor zgodovina vidne cerkve; če zadnjo ločimo od prve, ostane le prazna stavba; morda pozlačena in ovešena s starimi votivnimi darili, a vendarle neuporabna in celo kužno nečista; pisati njeno zgodovino je manj pomembno kakor pospešiti njen propad.

Manj ambiciozne so zgodovine, ki obravnavajo posebna ločena področja človeškega delovanja: znanosti, praktične umetnosti, institucije in podobno; področja, s katerimi ne zaobjamemo vseh človekovih prizadevanj in življenjskih oblik; a četudi je vsako področje še zmerom povezano z vsemi drugimi, se lahko duh vsakega, ali pa vsaj njegovi materialni rezultati, do neke mere razvijajo brez tesnega stika z

drugimi. V tem okviru bi bile po dostojanstvu in težavnosti najbolj vzvišene naše zgodovine filozofije, zgodovine človekovega mišljenja in teorij o naravi človekovega bivanja in o odnosih do vidnega in nevidnega vesolja: takšna zgodovina bi sodila, če bi jo primerno obravnavali ali če bi bila sposobna za pravo obravnavo, na področje cerkvene zgodovine; bila bi njen logični ali dogmatični del; zakaj filozofija v pravem pomenu je ali bi vsaj morala biti duša, katere telo je religija, bogočastje; v zdravih razmerah sta bila filozof in duhovnik ena in ista oseba. A filozofija sama še zdaleč ne izpolnjuje teh zahtev, pa tudi njeni zgodovinarji na splošno niso bili sposobni, da bi jih vsaj čisto malo izpolnili. Potem ko je minila groba doba magov in druidov, je komajda še kje prišlo do te zdrave izenačitve duhovnika in filozofa: čaščenje božanskih stvari in znanstveno preučevanje božanskih stvari sta bila poslej v različnih rokah, njuni odnosi pa niso bili prijazni, temveč sovražni. Pa tudi Brückerji in Böhleji, da ne rečemo nič o številnih nesrečnih Enfieldih, ki so se ukvarjali z omenjenim področjem, niso bili nič več kakor goli poročevalci o veljavni doktrini, pogosto celo nespametni in nerazumljivi poročevalci; bili so brez moči, da bi odkrili, kako je doktrina vzniknila ali kakšna je bila njena povezava s tistimi časi in kraji, s tamkajšnjo in tedajšnjo duhovno pozicijo človeštva. Ne, te naloge bržkone niso videli pred sabo, niso je imeli za stvar, ki bi se je morali lotiti.

Tudi umetnost in literatura sta tesno povezani z religijo; sta tako rekoč zunanji stebrišči, s katerima se ta najvzvišenejši vrh našega notranjega sveta postopno povezuje z občestvenostjo in ji postaja dostopen. Kdor bi napisal pravo zgodovino pesništva, bi nam odkril zapovrstna razodetja, ki jih je človek prejel od duha narave; opisal bi, iz katerih vidikov je ujel in mukoma oblikoval nekaj bežnih pogledov na tisto nepopisno lepoto, ki je v svoji najvišji jasnini religija, navdih prerokov, a ki z večjo ali manjšo močjo nujno navdihuje tudi vsakega pravega pevca, pa naj je njegova snov še tako skromna. Moral bi videti, po katerih stopniščih so se ljudje vzpenjali k templju; kako blizu so mu prišli; kakšne nesreče so jih za dolga obdobja odvrnile od templja, da so se plazili po tleh brez glasbe v zraku ali se slepo poganjali k drugim višavam. Da med vsemi našimi Eichhorni in Wartoni nimamo takšnega zgodovinarja, mora biti vsakomur nadvse jasno. Vseeno pa moramo upati, da se bodo kdaj še veliko bolj približali odličnosti. Zlasti pa moramo vselej imeti pred očmi njen ideal; zakaj le tako imamo sploh možnost, da ga dosežemo.

Naše zgodovine zakonov in ustav, ki so jih sprejemljivo obravnavali številni Montesquieuji in Hallami, so po naravi veliko preprostejše; a vseeno dovolj globoke, če jih temeljito proučujemo; in koristne, kadar so zanesljive, celo če so bolj površne. Nadalje imamo zgodovine medicine, matematike, astronomije, trgovine, viteštva in meništva; Gogueti in Beckmanni pa so razvili zgodovino iznajdb, ki bo

morda izmed vseh najbolj donosna. O vseh teh vrstah in še o številnih, ki jih nismo našli ali ki si jih še niso izmislili in začeli prakticirati, v pričujočem okviru ne moremo razpravljati ne prikazati njihovih odlik in pravnega zasnuteka.

Četudi se vsako dejanje, kakor smo že omenili, razteza na tri strani, in je splošni seštevek človeškega delovanja že pravo vesolje, katerega vseh meja ne poznamo, si zgodovina utira pot za potjo skoz neprehodnost, v številne smeri in čez križišča, in si prizadeva, da bi nam priskrbela nekaj pregleda nad celoto; če bo vsak zgodovinar dobro pogledal okoli sebe s svoje poti, če bo pot iskal z očmi in ne, kakor je bolj običajno, z nosom, se lahko navsezadnje celo pokaže, da prizadevanja zgodovine niso čisto brez haska. Molimo le, da vse večja delitev dela ne bo tudi tukaj, kakor povsod drugod, poglobila naše že tako in tako močne mehanistične tendence, da bi ob spretnem ravnanju z deli izgubili ves nadzor nad celoto in bi bilo upanje, da bomo kdaj dobili filozofijo zgodovine, še manjše kakor doslej – in ji vsi zaželimo velik in še večji uspeh.

ZGODOVINA – ZNANOST O NARODIH

Herodota so že v antiki imenovali za očeta zgodovine, Voltairja se je naziv oče moderne zgodovine oprijel v 19. stoletju, obema pa sledita vsaj še dva avtorja s tem laskavim vzdevkom. Prvi, Leopold von Ranke (1795–1886), se je ponašal z nazivom očeta znanstvene zgodovine, drugega, Fernanda Braudela (1902–1985), pa poznamo pod imenom oče totalne zgodovine. S slednjim bomo zaključevali pričujoči pregled zgodovine zgodovinopisja, z očetom znanstvene zgodovine pa odpiramo pogled v stoletje, v katerem je po mnenju mnogih zgodovina igrala isto vlogo kot ideologija v 20. stoletju

Preden pa se lotimo predstavitve Rankejevih pogledov na vlogo in pomen zgodovinopisja, pogledjmo, kaj od množice stvari, ki so se zgodile v tem neverjetnem stoletju, je vplivalo na oblikovanje njegovih stališč. Poleg industrijske revolucije, nagle modernizacije in velikih znanstvenih dosežkov je nanj prav gotovo močno vplivalo združevanje nemških dežel v enotno državo oziroma splošno preoblikovanje evropskega zemljevida, ki je vse bolj dobival podobo zbirke nacionalnih enot.

Številne prelomne procese je kasneje na izjemen način opredelil Eric Hobsbawm, eden najboljših zgodovinarjev 20. stoletja. Razlikovanje družbe pa je po njegovem mnenju v veliki meri zaznamovalo spoznanje,

»da je zgodovina razvojni proces, ki ga določa neka notranja logika ter je nekaj docela drugega kot zgolj zapovrstno naštevanje dogodkov [...]

V prvi polovici 19. stoletja je Evropo preplavila prava epidemija zgodovinskih del. Redkokdaj je bilo toliko avtorjev, ki so sodobni svet skušali pojasniti s pomočjo obsežnih prikazov preteklosti ter ob tem odpirali nova zgodovinska področja. Karamzin v Rusiji ..., Geijer na Švedskem, Palacky na Češkem so očetje nacionalnega zgodovinopisja v svojih deželah. V Franciji se je posebej uveljavilo prizadevanje po razumevanju sedanosti s pomočjo razumevanja preteklosti ... Bila je to herojska

doba zgodovinarstva, čeprav danes dela Francozov Guizota, Augustina Thierryja in Micheleta, Danca Niebuhrja, Švicarja Sismondija, Britancev Hallama, Lingarda in Carlyla ter nešteti nemških profesorjev redko beremo, razen kot zgodovinske dokumente, kot literaturo oziroma ... kot izraz tedanjega duha. Trajne pridobitve te historične prebuditve pa so bile nove metode v preučevanju dokumentov in historične tehnike. Zbiranje listin oziroma drugih ostankov preteklosti se je razvilo v silno razširjeno strast. Deloma se je porodila iz prizadevanja, da bi preteklost zavarovali pred napadom mehanizirane sedanjosti. Njen glavni vir pa je bil nacionalnost: pri ljudeh, ki do takrat še niso doživela prebuje nacionalne zavesti, so postali avtorji besednjakov in zbiralci ljudskih pesmi dejanski utemeljitelji narodne zavesti. Tako se je v Franciji razvila Ecole de Chartes (1821), v Angliji Public Record Office (1838), Nemci pa so začeli objavljati Monumenta Germaniae Historica (1826)«.

Vse to, o čemer pripoveduje Hobsbawm, je nosil Ranke v sebi, ko je pripravljaj svoja velika dela o papežih, zgodovini romanskih in germanških ljudstev, nemški zgodovini v času reformacije ..., predvsem pa, ko je pisal o sorodnosti in razlikah med zgodovino in politiko.

Pomembno vzpodbudo za oblikovanje njegovih stališč je pomenil tudi podiplomski seminar, v katerem je svoje študente na praktičnih primerih uril v kritični analizi virov ter jim dopovedoval, da je treba zgodovino pisati le na podlagi poročil prič in »čistih in neposrednih dokumentov«. Po njegovem mnenju nam samo ti lahko razkrijejo svoje univerzalne odnose, zaradi katerih je veda, ki jih proučuje, lahko samo univerzalna znanost, ki jo tvorijo trije temeljni elementi: kritična metoda, objektivno preučevanje in oblikovanje sinteze. V tej natančni opredelitvi seveda ni bilo prostora za sodbe, prav tako tudi ne za nasvete sedanjosti, ki naj bi koristili prihodnosti. »Moje delo ne meri na tako velike časti,« je pogosto dejal ter zaključil s svojim najbolj tipičnim izrekom »moje delo želi pokazati samo, kako je dejansko bilo ...«.

Od tu naprej je sledila razlaga o tem, kako in zakaj se moramo dokopati do tega vedenja, predvsem pa od kod moramo črpati

»temelj našemu delu v sedanjosti, se pravi viri za gradivo, ki ga potrebujemo, so spomini, dnevniki, pisma, diplomatska poročila in izvirne pripovedi prič; druge zapise lahko uporabljamo le, če so nam jih posredovali zgoraj omenjeni ali pa so zgornjim virom podobni po izvirnih informacijah ... Pri pisanju zgodovine ne

moremo pričakovati iste svobode pri razvoju osebnosti pisca, kot to, ki jo, vsaj v teoriji, predvideva literarni žanr; in nisem prepričan, če je bilo prav, da smo to kvaliteto pripisali velikim grškim in rimskim mojstrom. Dosledna predstavitev dejstev, pa naj bo še tako negotova in nezanimiva, to je brez dvoma najvišji zakon. Po tem šele, vsaj tako se mi zdi, pride na vrsto razlaga celote ter prikaz razvoja dogodkov. Zaradi tega sem začel z natančno predstavitvijo vsakega naroda posebej, posebej sem predstavil vsako silo in posameznika, ki je imel kako aktivno in vplivno vlogo in ne, kot bi bilo mogoče pričakovati, s splošnim opisom evropskih političnih institucij.

Nisem se ubadal z dejstvom, da bi bilo dobro, če bi jih tu in tam, predvsem pa v primeru, ko jih ni mogoče prezreti, omenili na začetku. Na ta način namreč lažje zapopademo poglobljeno linijo njihovega razvoja, smer, v katero se nagibajo, in ideje, ki so jih motivirale ... Najpomembnejša stvar je vedno predmet našega preučevanja ..., človeštvo, takšno kot je, razločljivo ali ne: življenje posameznika, generacije, naroda in od časa do časa božja roka nad njimi.«

Ob tem je poudarjal tudi, da zgodovina ni le preprosta in samozadostna akademska disciplina, temveč da bi spoznanja o preteklosti človeštva morala biti skupna last, predvsem pa bi morala služiti lastnemu narodu. Na tem področju je bil izrazit predstavnik svojega časa. Človek Herderjeve (1744–1803) definicije, po kateri je narod vir vse resnice, vseh vrednot, ki kot tak lahko sam presodi, kaj je dobro zanj. V nasprotju z razsvetljenci, ki so verjeli v razum in zakon, so historicisti (ime se jih je prijelo zaradi njihovega stalnega sklicevanja na zgodovino) edino narodu pripisali relativno stabilnost. Po njihovem mnenju je bil samo narod živa, dinamična in razvijajoča se entiteta, ki je ne gre primerjati s spletom mehanskih sestavin, temveč upoštevati kot živ organizem, kot človeka in žival.¹⁷⁵

Ranke sam pa je bil dodatno prepričan, da se ti organizmi med seboj pomembno razlikujejo, kar se po njegovem mnenju kaže tudi v dejstvu, da je jedro novejšje zgodovine zaupano narodom germanskega oziroma germansko-romanskega izvora.

¹⁷⁵ Herderjevo (Johann Gottfried Herder) delo *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschen* imamo sedaj tudi v slovenskem prevodu *Filozofija zgodovine in njen pomen za oblikovanje človeštva*, Maribor 1995.

ROJSTVO NACIONALNE ZGODOVINE

Še bolj kot Rankeja pa je kult naroda obsedel njegovega francoskega sodobnika Julesa Micheleta. Zanj je bil namreč prav narod glavni akter zgodovine. V narodu ni videl le skupine posameznikov, temveč skupnost z lastno osebnostjo. Od Rankeja se je v tem primeru razlikoval samo v tem, da je lastnosti, ki jih je Nemec pripisoval germanskim narodom, on pripisal Francozom. Sicer pa sta se oba izjemna zgodovinarja razlikovala skoraj po vsem, najbolj pa po načinu pisanja. Nasproti Rankejevemu suhoparnemu opisu je Michelet postavil svoj sočen in bogat jezik, poln metafor in evforičnih hvalospevov.

V uvodu v *Zgodovino francoske revolucije* je tako med drugim priznal, da ga sicer nobeden od velikih akterjev revolucije ni pustil neprizadetega, vendar je po njegovem mnenju tudi v tem primeru ljudstvo narekovalo razvoj dogodkov. Še posej ga je očaralo preprosto kmečko ljudstvo, ki naj bi edino ostalo zvesto nacionalnim interesom.

Po mnenju avtorjev, ki se ukvarjajo z zgodovino političnih idej, je bilo takšno razmišljanje tipično za Francijo 19. stoletja. To ne nazadnje dokazuje tudi drugi pomemben francoski zgodovinar tega časa, Henri Martin (1810–1883), ki je bil globoko prepričan, da je bila »moralna in intelektualna zgradba francoskega naroda najlepša, najmočnejša in najenotnejša na zemlji«.

Angleži, vpeti v Gibbovovih tirnicah dostojanstvene pripovedi, so obdobje modernega nacionalizma prenašali nekoliko lažje. Deloma zaradi tega, ker so bili v tem času prav na vrhu imperialne moči, prav gotovo pa gre to pripisati tudi dejstvu, da so z vplivnimi »tujci«, tj. s svojimi monarhističnimi sorodniki s celine, dokončno opravili že pred sto leti, ko je prestol izpraznila »hanoverska hiša«. Skratka, v času, ko je po kontinentalni Evropi divjala prava nacionalistična evforija, so se na Otoku (kot smo videli) v velikem slogu ukvarjali z razmerjem med zgodovino in literaturo. Za njihove najvidnejše predstavnike je bila zgodovina dogodivščina, nekaj česar se človek veseli, predvsem pa nekaj nedoločujočega. V istem času torej, ko je Francoze prevevala skrb za nacionalne interese, so Britanski zgodovinarji svojo pozornost namenili publiki in jim namesto »hladnega in kliničnega racionalizma« ponudili zgodovino, ki se je učila pri literaturi. Zgodovino, ki je znala bralce držati v isti napetosti kot romani Walterja Scotta. Ali, kot je nekoliko arhaično zapisal italijanski politolog Paolo Alatri:

Angleški pisatelj je bolj individualist, misli in piše zase, ne da bi zbujal občutek, da je ob njem navzoča javnost, ki se z njim lahko strinja ali ne, francoski pisatelj pa je prepričan, da misli za vse, kajti njemu prirojena družabnost odklanja vsakršno obliko ločitve od družbe.¹⁷⁶

O. L.

LEOPOLD VON RANKE

Leopold (von) Ranke (1795–1886), potomec stare protestantske pastorske družine je svoje šolanje začel v knežji šoli v Halleju, zaključil pa na univerzi v Leipzigu, kjer je študiral teologijo in filologijo. Po študiju je najprej poučeval na gimnaziji v Frankfurtu na Odri. Vrata v akademski svet mu je odprlo delo *Zgodovina romanskih in germanskih ljudstev od 1494 do 1514* (*Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514*). Za izrednega profesorja ga je leta 1825 imenoval senat berlinske univerze, pruska vlada pa mu je dve leti za tem odobrila štipendijo za delo v arhivih na Dunaju, v Benetkah, Rimu in Firencah. Na ta način je zbral ogromno gradiva, na podlagi katerega je kasneje napisal več kot petdeset obsežnih in prelomnih del. V središču njegovega zanimanja so bile spremembe, ki so Evropo zadele v 16. in 17. stoletju. Bil je prepričan, da gre vzroke zanje iskati že v poznem srednjem veku, najpomembnejšo prelomnico v tem dolgotrajnem procesu pa je videl v reformaciji in protireformaciji. Glede na to ne preseneča, da je temeljito obdelal položaj in vpliv Vatikana v obravnavanem obdobju.

Obširni razpravi *Rimski papeži, njihova cerkev in njihova država v 16. in 17. stoletju* (*Die römische Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im sechzenten und siebzehnten Jahrhundert*, 1834–1836) je nato sledila *Nemška zgodovina v dobi reformacije* (*Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, 1839–1847). Nadaljeval je z obsežnimi zgodovinskimi razpravami o Prusiji, Franciji, avstrijskem cesarstvu in Angliji in pri tem še naprej užival izredno naklonjenost pruskega kralja in vlade. Leta 1841 je bil imenovan za zgodovinarja pruske države, leta 1865 pa povzdignjen v plemiški stan. Vmes ga je zunanji minister grof Bernstorff nagovoril k urejanju revije *Historisch-Politischen Zeitschrift*, s katero so nemški konservativci skušali kljubovati liberalnim vplivom iz Belgije in Francije po revoluciji leta 1830.

¹⁷⁶ P. Alatri, *Oris zgodovine moderne politične misli*, Ljubljana 1980, str. 83.

Čeprav revija ni uspela, je Ranke v svojih prispevkih zanjo (npr. »Dialog o politiki« in »Velike sile«) uspešno razložil svoj idealistični pogled na politiko. Po njegovem mnenju vsaka država temelji na posebni, od boga dani duhovni in moralni ideji, ki bi se je moral zavedati vsak posameznik. Menil je, da ima Nemčija vso pravico, da se zaščiti pred francoskimi revolucionarnimi idejami, nemška vlada pa dolžnost, da organizira vse notranje moči za nacionalno samoohranitev. S takšnimi in podobnimi stališči se je močno približal Heglovi ideji o zgodovini kot zgodbi o univerzalni svobodi in nemški filozofski tradiciji nasploh, kasneje, ko je zagovarjal potrebo po preoblikovanju zgodovine v samostojno znanost, pa se je od te tradicije oddaljil. Še posebej se je odmaknil od njene retorično-poetične tradicije v obravnavanju preteklosti. Skupaj s Friedrichom Savignyjem, ob Heglu in Friedrichu Schleiermacherju še enemu protežirancu Wilhelma von Humboldta, v tem času najbolj vplivnega pruskega znanstvenika, je ugovarjal Heglovemu stališču, da je zgodovinski pogled nad konkretnimi zgodovinskimi dejstvi in zato povsem neodvisen od njih. Njemu se je zdelo, da gre prav za nasprotno. V svoji *Nemški zgodovini v času reformacije* (1839–1847) je namreč napisal, da vidi prihajati čas, ko moderna zgodovina ne bo več temeljila na poročilih modernih zgodovinarjev, (razen v primeru, ko bodo le-ti sami priča obravnavanemu dogajanju), temveč predvsem na pripovedi očitidcev ter pristnih in izvirnih dokumentih. Iz tega se je kasneje rodil znani zagovor dejanskega opisa (*wie es eigentlich gewesen*), ki ga ne bi smela bremeniti mnenja in naklonjenosti avtorja. Tisti, ki Rankeja berejo natančneje, se bodo gotovo strinjali z Iggersom, ki je trdil, da je koncept *wie es eigentlich gewesen* treba razumeti kot pledoaje za zgodovino, ki želi pokazati, kako so se stvari pravzaprav zgodile. To pomeni, da morajo zgodovinarji poleg vernega opisa dejstev izluščiti splošne tendence in vodilne ideje, ki so posamezniku ali določeni ustanovi dale določen značaj. Ranke je bil namreč prepričan, da bi morali zgodovinarji razkriti »sveti hieroglif, ki predstavlja božjo prisotnost na zemlji«. Vsak interpret oziroma kronist preteklosti bi po njegovem mnenju moral imeti »veselje do posameznega« in »oko za obče«.

Sam je bil temu načelu zvest od samega začetka svoje kariere. V njegovem opisu zgodovine romanskih in germanskih narodov namreč lahko zaznamo tako enotnost posameznega dogodka, v tem primeru posameznih narodov ali predelov Evrope (Francije, Italije, Španije, Nemčije, Anglije in Skandinavije) kot tudi enotnost širšega okvira, v tem primeru karolinškega cesarstva. Zvest pa je ostal tudi svojemu prepričanju, po katerem je

zgodovinski svet svet človekovih dejanj, nad katerim bdi skrita in le tu in tam slutena božja previdnost.

Njegov bog je na zahod zazrti bog novohumanističnega protestanta, v kar nas dokončno prepriča njegova *Svetovna zgodovina* (*Weltgeschichte*). V širokopotezno zastavljeno delo, ki obsega zgodovino sveta od starih Egipčanov in Hebrejcev in ki ga je po njegovi smrti dokončal njegov asistent Alfred Dove, se namreč poleg Egipčanov, Perzijcev in Judov ni uspelo prebiti prav veliko Neevropejcev. Večina Azijcev, Afričanov in Američanov je zaradi »pomanjkanja dokazov« o njihovi preteklosti zmoгла le do kategorije »primitivna ljudstva«. Zaradi tega, predvsem pa zaradi napačne rabe tega, kar je napisal, oziroma zaradi tega, česar ni napisal, so ga že pred sredino 20. stoletja, najprej francoski, angleški in severnoameriški, nato pa tudi mnogi drugi zgodovinarji začeli resno kritizirati. V drugi polovici 20. stoletja je tako izraz »rankejsko zgodovinopisje« postal sinonim za zastarelo, suhoparno in naivno interpretacijo zgodovine. V razponu stotih let se je z »očetom moderne zgodovine« zgodilo vse. Kot kraljevi zgodovinar in avtor obsežne pruske zgodovine (*Neun Buecher preussische Geschichte*, kasneje predelane v 12 zvezkov) je najprej pridobil dedni plemiški naziv ter častno članstvo v novoustanovljenem združenju ameriških zgodovinarjev (1884), leto pred smrtjo pa je postal še častni meščan Berlina. Sledila je kritika konservativne upodobitve Prusije, ki jo je naslikal kot vzorno provincialno državo, za tem so ga napadli zaradi delitve narodov na zgodovinske in nezgodovinske, veliko kolegov (Herderja, Hegla ...) pa je močno vznemiril s svojim vztrajanjem pri trditvi, da so vsa obdobja človeške zgodovine pred bogom enaka in bi potemtakem morala biti enaka tudi za zgodovinarja. Najkasneje so se kritiki lotili njegovega ideala objektivnosti in tako imenovane »kritične metode«. Oboje je namreč še daleč v 20. stoletje veljalo za temelj modernega zgodovinopisja. Poleg tega pa ne kaže pozabiti, da so celo avtoritete kot lord Acton trdile, da je Ranke utemeljil moderni študij zgodovine in da je kljub svojemu zagovarjanju kritične in suhoparne zgodovine za zgodovinarje storil več kot kdor koli drug.

Njegovo nastopno predavanje, ki sledi v nadaljevanju, ponazarja njegovo predstavo o »delovanju zgodovinopisja«. Vsakdanje življenje posameznikov in družb (v njegovem primeru so bile slednje predvsem razlog za obstoj držav) je razumel predvsem kot surovino za zgodovino politike in ne zgodovino družbe. Že na začetku svoje profesionalne poti (v predgovoru k *Zgodovini romanskih in germanskih ljudstev, Geschichten der*

romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514) namreč precej prostodušno priznava, da je namera zgodovinarja odvisna od njegovega nazora. Zgodovini pa pripiše nalogo soditi preteklost in svet poučiti o koristnih stvareh za prihajajoča leta. Zase ugotavlja, da tega ni sposoben, zato se zadovolji z željo povedati, kako so se stvari zares zgodile.

Pogoj za to so ustrezni viri, med te pa spadajo predvsem »spomini, dnevniki, pisma, poslanska poročila in izvorne pripovedi prič, preostali spisi pa le takrat, če so izpeljani neposredno iz prej omenjenih oziroma v primeru, da se zdijo zaradi kakšnega koli izvirnega znanja istovetni prvim.«

In oblika zapisa? Le-ta se po njegovem mnenju izoblikuje iz namere. Prepričan je namreč, da »od zgodovine ni mogoče zahtevati svobodnega podajanja, ki ga vsaj teorija išče v poetičnem delu. [...] Strogo prikazovanje dejstva, pa naj bo še tako pogojeno in nelepo, je brez dvoma najvišji zakon.«

O. L.

Literatura: Bently 1999.

O SORODNOSTI IN RAZLIKAH ZGODOVINE IN POLITIKE¹⁷⁷

Nastopno predavanje – 1836

Dragi poslušalci, cenjeni študijski kolegi! Kot vam je znano, v našem veku ljudi najbolj zaposlujeta nagnjenje, da bi izboljšali države, in želja, da bi jih prelihi v druge oblike. Kot vem, je prišlo do tega zaradi dveh stvari. Delno zaradi naveličanosti nad ureditvami naših prednikov, saj je prevladovalo stališče, da so bile le-te izrojene in odmaknjene daleč od izvornih osnovnih misli svojih tvorcev. Delno pa tudi zaradi nekega določenega apriornega mnenja o boljši državni obliki, ki se je, ne vem kako, naselila v vse duše, domala kot naravna nujnost, k pravilom, katerim se morajo države naenkrat ali postopoma približati. Kajti ne moremo trditi, da so bili le nestrokovni in slabi ljudje nagnjeni k željam po novem, da so oni ubrali to pot. Nasprotno, vemo da so bili tisti, ki so sledili tem nazorom ali pa jih od začetka vsaj niso obsojali, zelo izbrani, domoljubni in spoštovani možje. Vendar pa iz te splošne smeri duha in misli niso izšli sadovi, ki so bili pričakovani. Le koliko je vendar držav, ki so bile zaradi omenjenega stremljenja zmedene in pretresene? Bili smo priča, da je ljudi prav sledenje takšnim načrtom, s katerimi so lahko vstali k modrosti in kreposti, pripeljalo do popolne slepote in do hudo delstva. Videli smo, da se je hvalevredna vnema, da bi izboljšali slabe in napačne državne oblike, spremenila v zavračanje dobrih zakonov, odprt upor in, končno, v jezo in besnenje, v željo podreti vse in vse obrniti na glavo. Iz tega je izbruhnil

¹⁷⁷ Prevod I. Naglič.

vihar, ki je povzročil, da usmerjevalci države niso več mogli s pametjo upravljati vajeti in ladje voditi po trdnem načrtu. Ljudem pa je vzel sposobnost, da bi premislili in spoznali, kakšne bi bile koristi ali škoda, tako da je bil srečen vsakdo, ki se je živ in zdrav rešil iz morja, obdanega z mračnimi oblaki in z vetrovi, ki so pihali v nasprotno smer. Svoboda, po kateri so stremeli, se je nekajkrat spremenila v častivrednemu možu osovraženo hlapčevstvo, v vladavino neumne in krute ljudske množice. Če se vprašamo, kakšna podoba držav je izšla iz menjave nesrečnih dogodkov, ne bomo našli nič, kar bi stalo na trdnih tleh. Nič, kar bi zagotavljalo ali le obljubljalo tisto varnost, ki je nujno potrebna za pravo oblikovanje in gojenje človeškega duha. Bolj je bila neka država pretresena in raztrgana zaradi vrtinca mnenj in strankarstva, toliko bolj siloviti premiki se še vedno dogajajo v njej in, če spregovorim z Vergilovimi besedami, jo preplavlja žar strasti. Temu, kar je pravično in zdravo, so vidno pripisane ekstremne usmeritve. In tako je danes položaj človekovih stvari tak, da ob neravnovesju duševnosti le-ta sicer miren narod naenkrat napade in zastrupi. Od časa do časa se ustrašimo, da se želi niz že prestanih nesrečnih primerov ponovno obnoviti.

Vendar ne dvomim, dragi poslušalci, da je večina izmed vas iskala razloge, zakaj je vendar tako pravično upanje in pričakovanje prineslo tako malo uspeha. Ti razlogi so, kot razume vsak, raznolike narave in v vsakem kraljestvu drugačni, ne moremo jih spoznati brez velike izčrpnosti in ne le s pomočjo tistih, ki so ta naš vek dodobra spoznali. Obstaja pa razlog, in sicer zelo splošen, o katerem se poroča pogosteje kot o drugih. O tem želim govoriti danes, če mi boste namenili pozornost.

Pravimo, da inovatorji zgodovino ne le ne poslušajo, temveč jo namenoma tudi zanemarjajo. Če bi se držali njenih predpisov in upoštevali neprekinjeno vrsto dejstev in njihove nujnosti, bi vse postalo veliko boljše in bi lažje izpolnilo želje.

To se sicer zdi resnično, vendar pa vsekakor obstajajo dvomi. Kajti ni jih malo, ki z veliko odločnostjo zanikajo, da bi zgodovino lahko ali morali z državno odredbo vprašati za nasvet.

Le kaj ima zgodovina, s katero si pridobimo znanje o preteklih časih, skupnega z izboljšanjem sedanjih držav? Za ustanovitev ali izboljšanje državnih ustav je potrebna čisto drugačna znanost. Zgodovina v določeni meri opravičuje ukoreninjeno zlo za ugotavljanjem njegovega izvora. Ozdravitev zla pa je mogoča le s predpisi politike: znanosti, ki je nastala šele v naših dneh. Razvoj človeškega rodu je bil stalen in vprašanje se ne bi smelo glasiti, kaj so nekoč, v svoji dobi, delali drugi, temveč zgolj, kaj nam je storiti dandanes. Če ne zaupamo v lastne moči in si ne upamo stopiti na nove, še neprehojene poti novega in boljšega, človeške

razmere ponujajo prej žalostno sliko stoječe vode in umazanega močvirja kot pa vesel in veder pogled na tekočo reko.

In dejansko, če priznamo, kar je neizpodbitno, predstavlja vključitev zgodovine v državno upravo veliko težavo, in sicer ne samo zaradi vzrokov, ki so – kot sem že omenil – navedeni ponavadi, temveč predvsem zato, ker ni mogoče posredovati tako gotovih predpisov zgodovine, da nihče ne bi mogel podvomiti v njihovo resničnost. Ali ni potemtakem tista žareča želja po novostih sama prodrla v zgodovino? Velikokrat in tudi sedaj nastopajo pisatelji, ki v zgodovini ne iščejo niti ne najdejo nič drugega kot le to, kar odgovarja njihovi politični doktrini. Enakim razhajanjem mnenj, ki države trgajo na stranke, smo priča z nič manj gorečno vnemo pri pripovedovanju in raziskovanju dogodkov. Prihaja do preprirov o bistvu in značaju srednjega veka, o izvornih običajih in navadah germanskih narodov, o kreposti pri starih najslavnejših možeh in končno tudi o izvoru in začetku človeškega rodu. Zgodovina je tako močno oddaljena od tega, da bi lahko izboljšala politiko, da je veliko bolj verjetno, da jo bo politika skvarila.

Kakšna naj bi bila torej sodba, dragi poslušalci? Je res, kar trdijo nekateri, da v človeški znanosti ni ničesar, kar bi lahko označili za popolnoma gotovo in jasno? Poznamo rezultate starega časa in njegovo zgodovino ali ne? Je mogoče točno poznati njegovo naravo in njegovo bistvo, ali pa nam bo to za vekomaj ostalo neznano? Ali ni mogoče najti nič, kar bi urejeno državo razlikovalo od pokvarjene, tarentske od rimske ustave, nič, s čimer bi se krepost ločila od greha? Bog ne daj! Ljudje bi bili potisnjeni v živalski svet, vse bi bilo prepuščeno igri slepega slučajja. Nihče ne more zanikati, da nam narava in božja previdnost nista dovolili globokega vpogleda v vzroke sreče in nesreče in pomagali razumeti, kako se dobri zakoni razlikujejo od nizkotnih navad. Nihče ne more zatrditi, da trpimo zaradi tako velike slepote in mraka razuma, da načina prejšnjih vekov nikakor ne bi mogli prepoznati v njihovih razlikah. Kakšna je torej vaša sodba, dragi poslušalci? Mislite, da takšno znanje preteklih dogodkov ne vsebuje nič, kar bi bilo lahko uporabnega za sedanost in prihodnost? Domnevate, da ni nikakršne tesne povezave in sorodstva med zgodovino in politiko? Ne morem si misliti, da bi se lahko strinjali s takim pogledom. Vprašljivo je samo, kakšen odnos vlada med obema. Na to vprašanje dandanes sicer ni mogoče odgovoriti brez nevarnosti napačne presoje, je pa zelo priporočljivo. Zaradi nujnosti in uporabnosti odgovora na to vprašanje se ne bojim obrniti na vas na zborovanju, v katerega naklonjenost ne morem dvomiti. Govoriti hočem torej o sorodstvu med zgodovino in politiko in vam pokazati, kje so meje tega sorodstva, kje se politika in zgodovina dotikata, kje se začneta ločevati, kakšna je razlika med njima.

Če pri tej razpravi o zgodovini izhajamo iz bolj znanih del, lahko zatrdimo, da naloga zgodovine ni zbiranje in sestavljanje dejstev, temveč razumevanje le-teh. Zgodovina se ne sklicuje samo na spomin, kot menijo nekateri, temveč zahteva predvsem ostrino razuma. Tega ne morejo zanikati tisti, ki vedo, kako težko je ločiti resnično od nepristnega in med mnogimi poročili izbrati v resnici najboljše, in tudi tisti ne, ki le iz pripovedovanja poznajo del kritike, ki je v rabi v zgodovinskem krogu. In vendar je to le ena stran zgodovinopisja. Druga, še bolj veličastna in težja stran zgodovine, je opazovanje vzrokov dogodkov in njihovih premis ter tudi njihovih posledic in učinkov. Pomembno je, da načrte ljudi, njihove stranpoti, zaradi katerih nekateri propadejo, modrosti, zaradi kateri so drugi zmagoviti, točno ločimo, da spoznamo, zakaj se nekdo vzpenja, zakaj nekdo doživlja poraz, kaj krepki države ali kaj jih krha, torej, da prav tako temeljito dojamemo skrite vzroke dogodkov kot njihove vidne, izstopajoče podobe. Kajti ravno to hoče in tja je predvsem usmerjena zgodovina. Tudi naravoslovje se namreč po eni strani loteva natančnega prikaza narave, po drugi strani pa sega po višjem. Tako poskuša raziskati večne zakone sveta samega in posameznih delov in členov, vendar potem prodre k notranjemu viru narave, iz katerega vse izteka. Enako je z zgodovino: še tako si lahko prizadeva navesti čim bolj ostro in natančno zaporedje dogodkov ter vsakemu posebej ponovno dati njegovo barvo in obliko, pa vendar ne ostaja pri tem, temveč nadaljuje z raziskovanjem začetkov in skuša prodreti do najglobljih in najbolj skrivnih vzgibov življenja, ki vodijo človeški rod. Nekateri si domišljajo, da lahko dosežejo takšne višine, kot da bi se znali zavihteti v zrak. Pri tem pa se motijo in običajno s tem, ko namesto Junone objamejo oblak, kot resnico prodajajo formule in prazen veter. Nekateri pa se s temnim občutkom zavedo nezanesljivosti svojega mnenja, se zatečejo k filozofskim ali teološkim naukom in potem izoblikujejo svojo zgodovino. Iz te zmote pa ne izhaja, da smisel, ki so si ga predstavljali, na svetu sploh ne obstaja. Svojega cilja ne dosežejo, vendar pa je cilj prisoten. Palme zmage si s tem ne pridobijo, vendar bodo nekoč prišli taki, ki bodo po Horacijevem izreku pri Elisu doseženo zmagovalno nagrado v zavesti nebeške sreče pripeljali nazaj v domovino. Vendar pa, če se ne motim, bodo morali le-ti ubrati popolnoma drugačne poti.

Zgodovina je namreč zaradi svojega bistva prisiljena zavračati pesnitve in prazne, senčne slike, ničesar ne sprejema z vso gotovostjo, potrebuje tako preudarnost kot drznost duha. Le-ta naj bi po eni strani posamezno raziskal z veliko skrbnostjo, napake pa vestno preprečil, po drugi strani pa se ne bi pustil zmesti mnogovrstnosti stvari, temveč bi moral slediti zadnjemu cilju z neomajnimi očmi. Četudi ta postopek strogo prepoveduje, da bi vse zajeli v prvem poskusu, pa vendar

le-to povsod s seboj prinaša sladkost in osvežitev. Saj, kaj je bolj prijetnega in človekovemu razumu bolj dobrodošlega kot vsrkati bistvo in najglobljo skrivnost dogodkov ter opazovati, kako so pri posameznih ljudstvih urejene stvari, kako si ljudje pridobivajo moč, kako rastejo in uspevajo. In kot takrat, ko postopoma ugotovimo, da bodisi z upravičeno samozavestjo slutimo ali s pomočjo že izvežbane ostrine oči lahko popolnoma spoznamo, kam se je v vsaki dobi obračalo človeštvo, za kaj si je prizadevalo, kaj mu je res uspelo pridobiti. Kajti to je tako rekoč del božje vednosti. Prav do nje pa hočejo prodreti s pomočjo zgodovine. Morda bi se kdo vprašal, ali je uporabna ali ne. Zadostuje spoznanje, da takšno vedenje tako kot vsako drugo sodi k popolnosti človeškega duha.

Obrnimo se sedaj k politiki, ki je upravljanje države, ne glede na to, ali pomeni umetnost ali znanost. O pojmu politike moramo nekaj pripomniti. Predvsem, če se ne motim, se le-ta pojavlja v državah s kontinuiteto življenja, ki jo pripisujemo človeškemu rodu. Ljudje umirajo, ena doba sledi drugi ali pa eno dobo izpodrine druga. Tiste države, katerih življenjska doba močno presega posamezne smrtnike, so deležne dolgega in vedno enakomernega življenja. Primer take države bi lahko bile Benetke. Odkar je bila ta država v lagunah Jadranskega morja ustanovljena, jo vidimo v časovnem obdobju enega stoletja vztrajati na isti poti. Enkrat z zvijačo, drugič z nasiljem osvaja sosednje države, oblikuje skrivno državno nasilje, podpira ljudstvo, zatira plemstvo. Benetke rastejo, se krepijo, cvetijo, se polagoma pogrezajo in propadajo, tako da se tistemu, ki sledi njihovi zgodovini, zdi, kot da sledi in si ogleduje isto, vedno občudovanja vredno trajanje in zaporedje enega samega človeškega življenja skozi različna obdobja. Podobno Florus spretno razlikuje določene dobe rimske države. Zaton sicer sčasoma prizadene tudi države same, in sicer ne le tiste, ki morajo prenašati zakon zmagovalca in nadvlade, temveč – kar je še posebej zanimivo – tudi tiste, ki so zmagovalke in ki so si podjarmile druge države. Kajti rimski državi ni uspelo obdržati stare oblike mestnih zakonov niti se ohraniti kot celota od takrat, ko je mesto začelo obvladovati zemeljsko kroglo in ji vladati. Kajti narava človeških stvari je takšna, da del, ki je najmočnejši in ki kot zmagovalec zapusti bojišče, vendarle pridobi oblast in uniči posebnost manjvrednega močnega dela. Iz tega sledi, da življenje ali kar koli drugega ni popolnoma uničeno. Če se zdi, da kaj propada, se le-to priključi bolj popolni družbi in se tako zlije z njo, da nastane novo življenje in druga vrsta dogodkov, ki je s prejšnjim življenjem zelo tesno povezana ter se ponovno poveže z njim.

Država ne živi drugače kot človek, katerega življenje sestoji iz duha in telesa, pri tem, da je od duha odvisno vse ostalo. Četudi nam ni dano, da bi osvetlili skrito, pokazali dušo in njeno dejavnost, vrelec in tok življenja ter jih označili z danimi

imeni, pa vendar lahko opazujemo to, kar imamo pred očmi, in iz tega po premisleku odkrijemo skrivnosti oddaljenih vzrokov. Kajti duha se ni mogoče dotakniti z rokami ali z očmi: spoznamo ga po njegovem uspehu in njegovem delovanju. Kako nespametno si je domišljati, da je boga mogoče gledati z očmi. In vendar si nihče ne bi upal podvomiti v njegov obstoj in v to, da vse izvira iz njega.

Sedaj bom razložil, kaj želim dokazati. Ker vidimo, kako države in narodi, pa naj bodo vključeni v širše ali ožje meje, živijo in cveto po svojih značilnih zakonih, svojih posebnih ustrojih, je očitno, da ima vsak svoj čisto določen, od vseh drugih različen in poseben karakter ter posebno življenje, iz katerega izvira vse, kar poseduje in počne. Ker je tako, je težko reči, kakšno nalogo in dolžnost imajo tisti, ki države upravljajo. Kaj bi sedaj dejali o tistih, moji dragi poslušalci, ki so svoje stvari dobro opravili, a so se zaradi zapeljivih stališč ujeli v predsodke in menijo, da je vse prejšnje zastarelo in nič več uporabno ter ga hočejo prezirati in odpraviti? Zaradi tega ne upoštevajo oblik in zakonov, ki so z uporabo pridobili ugled in so sveti. Mislijo na novosti oziroma na kratko na to, da bi državo, ki je ne poznajo, preoblikovali. Meni se zdi, da na noben način ne izpolnjujejo svoje dolžnosti. Prej bi dejal, da želijo nekaj podreti namesto, da bi gradili. Poslušajmo moža, ki se zdi v upravljanju države zelo izurjen. »Vsak narod,« pravi Ciceron, »vsaka skupnost, ki je ustanova naroda, vsaka država, ki je stvar ljudstva, mora biti vodena po določenih načrtih«. Kako se ta pogled sklada z našim, je vidno samo po sebi. Kajti vsako življenje po svoji naravi beži pred smrtjo in stremlje po samoohranitvi. Kot glavno vodilo državljanske modrosti nam mora veljati, da moramo tiste, ki so oblečeni v videz oblastvenih uradnikov in so upravljali kateri koli del države, negovati, ohraniti in jih vsak dan voditi k vedno višji popolnosti. Kako to storiti, uči Ciceron na isti strani, na kateri dodaja: »Ta načrt se vedno nanaša na osnovno stvar, ki ji država dolguje svoj nastanek.« Kajti ta osnovna stvar vsebuje vrelec in vir notranjega življenja, o katerem govorimo. Tako kot mora torej usmerjevalec ladje poznati razliko med vojaško ladjo in tovorno ladjo, tako za krmilo države ne sme sesti nihče, ki ni popolnoma spoznal narave države. Za tistega, ki takega znanja nima, bi bilo bolje, da bi umaknil roko s krmila. Kajti nujno bo pokvaril, uničil veselje do življenja in uničil ravno tiste ustanove, zaradi ohranitve katerih je bil tja postavljen. Mislim, da se lahko v politiki izkaže le tisti, ki je z bistvom države, ki jo vodi, sklenil tesno sorodstvo in skupnost.

Do sedaj, dragi poslušalci, smo posebej opazovali, katere so naloge zgodovine in politike, kje so njune meje. Iz tega ne bo težko izpeljati, kakšen je odnos med obema, v čem sta si sorodni in v čem se razlikujeta.

Najprej je jasno, da je podlaga obeh enaka. Kajti ni je politike, ki se ne bi opirala

na popolno in natančno vedenje o upravljanju države. To je znanje, ki brez vednosti o dogodkih preteklih časov ni mogoče. In ker zgodovina vsebuje ali pa stremi za prav tem znanjem, je jasno, da sta v tej točki obe tesno povezani. Ne rečem, da bi brez popolnega zgodovinskega znanja sploh ne bilo politike, saj obstaja bistrumnost človeškega razuma, ki tako rekoč skozi božji navdih prodira v naravo stvari. Prav tako ne nameravam določiti posebne vzgojne metode za moše, ki so primerni za upravljanje države, temveč raziskujem bistvo stvari, ne da bi se preveč ukvarjal s tem, ali je za doseganje tistih višin, o katerih govorim, bolj primerna skrbno pridobljena izobrazba ali neke vrste preroška slutnja. Potemtakem je naloga zgodovine, da bistvo države prikaže in razloži iz vrste preteklih dogodkov, kar pa naj politika po doseženem razumevanju in pridobljenem spoznanju razvija naprej in dovrši. Vedenje o preteklosti je brez seznanjenosti s sedanostjo nepopolno. Sedanosti ne moremo razumeti brez znanja o preteklosti. Druga drugi si podajata roko: ena brez druge sploh ne more obstajati, bodisi ne more biti popolna.

Ne glede na to ne delim mnenja s tistimi, ki menijo, da se ne sme zgoditi nič novega. Iz izkušnje vemo, da je človeška narava odprta za napake, da se človeške stvari hitro obrnejo na slabše. Dokaz za to je življenje samo, ki napreduje in še vedno ostaja na tiru, vsakodnevno je potrebno novo delovanje, pa tudi viharji. Politična modrost ni tako zelo v ohranjanju, temveč bolj v premikanju in rasti. Kajti še veliko manjka, da bi človeški rod zrasel do najvišje popolnosti. Sami zgodovini bi uspelo doseči svoje meje in končne smotre, če mi ne bi še naprej stremeli k dosegi te višine in vrha.

Tako, dragi poslušalci, pojmem sorodnosti in razlike zgodovine in politike. Obe sta hkrati znanost in umetnost. V znanosti sta med seboj tesno povezani, le da se ena ukvarja bolj s preteklostjo, druga pa s sedanostjo in prihodnostjo. Veliko več je razlik v smislu umetnosti. Zgodovina se v celoti nanaša na literaturo, kajti njena naloga je na novo predstaviti, kako so se dogodki zgodili, kakšni so bili ljudje, ter spomin na to ohraniti za vse čase. Politika pa se v celoti nanaša na delovanje. Prizadeva si s sponami države držati ljudi skupaj, z modrostjo zakonov ohraniti mir med njimi, jih povezati s prosto poslušnostjo ter jih voditi tako, da v javnem in zasebnem življenju ravnajo dobro in pravilno. Zgodovina in politika se razlikujeta skoraj tako kot teoretična in praktična filozofija. Ena se nanaša na šolo, druga pa bolj na trg, neskladje in javne spore. Ena ostaja v senci, druga je v rabi bolj na svetlobi. Za eno zadošča ohranjanje, druga ne le ohranja, temveč tudi ustvarja novo.

Verjamem, da mi bo kdo očital, da nekatera področja politike nimajo nič skupnega z zgodovino, pa so kljub temu zelo pomembna. Ta področja razlagajo naravne zakone države, ne le pravo ravnanje na področju poljedelstva in gozdom,

temveč tudi način, kako pridobiti in razdeliti denar, kako upravljati mesta, kako ohranjati sodišča in kako naj se pišejo in izvajajo zakoni. In v resnici ne nameravam podcenjevati znanosti, ki je tako polna bistrumnosti, resnice in uporabnosti. Nasprotno, za državo je pomembna prav tako kot medicina za človeško telo. Kajti tudi človeška družba ima tako rekoč svoje lastno telo. Državna ekonomija prikazuje, kako so člani države med seboj povezani, pred oči nam postavi svoje arterije, oteklina in kri ter uči, kako ohraniti zdravo stanje državnega telesa, kako ozdraviti bolno telo ali preprečiti bolezen. Tako zelo pomembna je, ker zanemarjanje njenih učiteljev ne prinese pogube le enemu, temveč vsem. Vendar to niti najmanj ne slabi naše prejšnje razlage. Kajti prvič, zgodovinar potrebuje, nič manj kot politik, natančno in dostopno seznanjenost s temi problemi, saj ravno na tem zdravstvenem stanju države temeljijo vzroki dogodkov, ki jih zgodovinar raziskuje. In drugič, in to je bistveno, ta znanost nima take teže in ugleda, da bi bilo od nje odvisno vsako politično dejanje. Kajti močan in zdrav človek, četudi upošteva nasvete zdravnika, vendarle ni tako poslušen, da bi se celo življenje ravnal po zdravniških navodilih, temveč to poslušnost prepusti bolehnim in trpečim. In enako velja za zdravo in modro urejeno državo. Ta se sicer opira na zakone državne ekonomije in jih molče upošteva, vendar pa se jih nikakor ne drži tako boječe, da ne bi mogla storiti česa, kar ne bi bilo točno prilagojeno njenim zakonom, kajti nikoli ni hlapčevsko poslušna. Razmišlja o drugih zakonih večjega pomena, sijajnih stališčih, ki jih je priklicala gonilna sila notranjega življenja in se nanašajo na duh in srce in na kratko ljudem podelijo božjo svobodo.

Na tem mestu se v našem opazovanju pojavi še ena razlika med dvema tako tesno povezanimi disciplinama. Zgodovina je po svoji naravi univerzalna. Sicer obstajajo nekateri, ki vse njeno prizadevanje uporabijo za svojo ožjo domovino, za svojo državo in se včasih omejijo le na senčni kot zemeljske oble. Vendar le-te vodi bolj neka posebna ljubezen ali pieteta, ali samo po sebi zelo hvalevredno nagnjenje do previdne marljivosti, ne pa želja po znanju, ki je lastna znanosti. Povsem drugačno je bistvo politike: vedno znova se nanaša na eno samo državo, je v rabi za njene koristi, je zato nujno odvisna od njene narave in se tako zapira v določene meje. Kajti, le kdo bi hotel sam voditi vse države? Srečen tisti, ki razume vodenje ene same. Veliko jih je, ki se lotijo krmiljenja državne ladje, in zelo malo, ki niso prisiljeni vajeti takoj spustiti iz rok. Kajti ta umetnost, kot katera koli druga, zahteva ostrino razuma, pogum duše in moč genija, ki je rojen, da odkriva in razmišlja ter je, če se ne motim, najtežja vseh umetnosti.

In tako se vračam tja, kjer smo začeli. Kajti filozofi prejšnjih stoletij so se motili, ko so mislili, da so iznašli univerzalno doktrino, po kateri bi bilo mogoče vladati

vsemu. Vztrajnim raziskavam, v katerih bi spoznali posamezno, so se izogibali. To je odpor, ki ga v mnogih državah že dolgo časa ni mogoče zanikati. Ker jih je zajela poguba javnih odnosov, so bili prepričani, da morajo vse preoblikovati po zasnutku ene slike najboljše državne oblike, različnim narodom dati en in isti zakon ter jim predlagati eno skupno državno obliko. In tako so poskušali vse mogoče. Najpomembnejše se jim je zdelo zrahljati, raztrgati in uničiti od nekdanj obstoječe ustanove. Napovedovali so, da bo temu morda sledil začetek skupne sreče, povratak zlate dobe. Kmalu zatem pa so sami ugotovili, da elementov in začetkov stvari, ki so služili ustanovitvi človeške družbe, ni mogoče nekaznovano premakniti in povesti v središče prepira in razklanosti. Spoznali so, da imajo države posebno enotnost značaja, ki jo je sicer z nasiljem in nasilnostjo mogoče zadržati, ni pa je lahko v celoti uničiti in odpraviti. Končno so z osebnim trpljenjem odkrili grabežljivost in oblastnost najslabših ljudi, ki so jih razglasili sami. Ti ljudje so prinesli človeškemu rodu neskončno nesrečo in še danes, kot kaže primer Španije, države spravljajo v nesrečo.

In sedaj se obračam na vas, dragi študijski kolegi. Zgodovina, ki jo že nekaj let učim in kar danes s prazničnim dejanjem prevzemam, vsebuje nešteto dobrega, predvsem pa, kot smo pravkar videli, lahko zdravi politiki utira pot in jo brani pred mrakom in prevarami, ki se dandanes prikradejo v misli celo najboljšim ljudem. Nekateri vedno znova ponavljajo, da naša doba zaradi izjemne umetnosti obrtnikov in tovarnarjev, zaradi raznolikega izobraževanja, ki sega vse do najnižjih slojev, ne nazadnje tudi zaradi občega pogleda in humanosti po stopnji presega vse prejšnje, ne da bi pri tem lahko navedli vsaj kak primer, še manj pa izpeljali zakon. Zdi se sami sebi veliki, ko niti malo ne cenijo staršev in prednikov. Nasprotno pa drugi zagotavljajo, da je naša doba najslabša od vseh prejšnjih, da ji primanjkuje pietete, religije, poguma in pravičnosti. Obtožujejo, da zaradi množice napak izboljšanje ni mogoče. Tem le ustreza to, kar je novega in nezaslišanega, saj to se po večini ujema s spremenljivim značajem časovnih razmerij. Ti ljudje pa ne odobravajo nič, kar je bilo potrjeno z ugledom starega veka, in se, kot je le mogoče, branijo stopinj prednikov. Vendar pa nas zgodovina uči, da vsaka doba vsebuje svoje pomanjkljivosti in svoje kreposti, tako da nimamo posebnega razloga za obup, kot tudi ne za ponos in objestnost. Iz zgodovine izvemo tudi, da ima vsaka doba svojo lastno nalogo in tako tudi naša, ki jo moramo sami s pridnostjo in skrbnostjo izpeljati. Končno spoznamo tudi, da človeških stvari ne vodijo ne slepa, neizogibna usoda in ne prividi, temveč je dobro upravljanje z njimi odvisno od kreposti, razuma in modrosti. Vabim vas, da to znanost sprejmete v svojo dušo, dragi študijski kolegi. Vabim vas, da uberemo pot, ki nam jo le-ta kaže, saj to od

nas terjajo domovina, primer starega veka in novih časov ter ne nazadnje tudi narava in nujnost stvari samih.

JULES MICHELET

Ko je leta 1860 izšel trinajsti zvezek Micheletove »Francoske zgodovine«, je njen izid s posebnim pismom avtorju pozdravil nihče drug kot veliki pisatelj Victor Hugo, z besedami, da je Michelet »Ojdip, ki se spopada s sfingami preteklosti«, in da »kot zgodovinar, filozof in poet zmaguje v bitkah«. »To pismo,« je zaključil, »končujem le zato, da se vrnem k Vaši knjigi: ostal bom v Vaši družbi.«

Jules Michelet (1798–1874), sin tiskarja in knjigoveza, je bil eden najplodnejših piscev v zgodovini francoskega zgodovinopisja, ki se je proslavil s »Francosko zgodovino« (*Histoire de France*) in »Zgodovino francoske revolucije« (*Histoire de la Révolution française*), s preučevanjem katere se je uvrstil v tradicijo raziskovanja najbolj prestižnega motiva francoskega zgodovinopisja v devetnajstem stoletju. Obe njegovi temeljni deli sta izhajali dolgo vrsto let; »Francoska zgodovina«, ki obsega kar 23 zvezkov, je izhajala celo več kot trideset let (med letoma 1833 in 1867), sedem zvezkov »Zgodovine francoske revolucije« pa je izšlo med letoma 1847 in 1853.

Svojo plodno pisateljsko kariero je Michelet pričel le dobrih pet let po doktorski disertaciji (1819), ko je izdal dve temeljni pedagoški deli (ti sta v Franciji ostali aktualni do srede 19. stol.), in sicer »Sinhrono preglednico sodobne zgodovine« (*Tableau synchronique de l'histoire moderne, 1453–1648*, 1824) ter »Časovno preglednico sodobne zgodovine« (*Tableau chronologique de l'Histoire Moderne, 1453–1789*, 1825), posebej pa velja izpostaviti tudi njegov prevod dela *Principi d'una scienza nuova* (prevod izšel 1827) Giambattista Vica.

V svoji dolgi karieri je sicer zbral še obsežen opus »manjših spisov« (izraz ob njihovem obsegu deluje izrazito ironično, a celo sam Michelet jih imenuje kar »knjižice«); leta 1831 je izdal »Uvod v univerzalno zgodovino« (fr. *Introduction à l'histoire universelle*) in »Rimsko zgodovino« (*Histoire Romaine*), med temi »manjšimi spisi« pa velja posebej omeniti spis »Ljudstvo« (*Le peuple*), ki je izšel leta 1846. Michelet, ki se za razliko od svojih sodobnikov ni aktivno spuščal v politiko (a svojih demokratskih

stališč tudi ni skrival, kar mu pri karieri ni niti malo koristilo), je v tem delu zelo jasno izpostavil svoj svetovni nazor – celo tako zelo, da nekateri deli delujejo malodane osebno izpovedno –, še posebej pa tako učinkuje tudi politično eksplicitni uvod, ki je posvečen prijatelju Edgarju Quinetu in iz katerega je izbran citirani odlomek.

Po državnem udaru Ludvika Napoleona je Michelet kljub temu, da se je vzdržal aktivne politične kariere, postal žrtev lastnih političnih nazorov. Ko je Ludvik Napoleon leta 1852 postal cesar Napoleon III., je Michelet zavrnil prisego cesarju, zato je izgubil mesto predavatelja na Collège de France (po tem je živel v vse prej kot zavidljivih gmotnih razmerah), še posebej pa je bila zanj boleča izguba mesta v Nacionalnem arhivu. Po dinamiki izhajanja posameznih zvezkov »Francoske zgodovine« je sicer mogoče sklepati, da to niti malo ni zavrlo njegove ustvarjalne energije, kajti ta njegov *opus magnum* je v večjem delu nastal v prav tem obdobju.

Micheletu je kasnejša zgodovinopisna tradicija zamerila predvsem odsotnost kritične distance in erudicije, poleg pomanjkanja posluha za vire pa tudi njegov občasno nekritični patriotizem. Micheletov odnos do virov se je za nezadostnega izkazal že v razmerju do sodobnikov, pa celo nekaterih predhodnikov (njegova »Rimska zgodovina«, denimo, se v tem pogledu ne more primerjati niti z Niebuhrovo, ki je prvič izšla 1811/12 – torej dvajset let pred Micheletovo), vendar pa se obenem zdi, da se tega zaveda celo sam Michelet, ki zgodovinarjevo poslanstvo in delo ocenjuje kot malodane poetičen postopek.

Kljub temu je imel v kasnejši tradiciji Michelet nemalo privržencev: zlasti šola Analovcev je našla veliko posluha za njegov romanticizem in njegov silovit, barvit literarni slog, s katerim se je dvignil nad številne sodobnike in ki ga Hippolyte Taine primerja kar s slikarjem Delacroixom.

G. P.

LJUDSTVO¹⁷⁸

Iz uvodnega nagovora Edgardu Quinetu

Ta knjiga je več kot knjiga – je jaz. Zato pripada Vam. Ta knjiga je jaz in je – upam si reči – Vi, dragi prijatelj. Sami ste že opazili, in to ne brez razloga, da sva vedno enakih misli, tudi če se o njih ne posvetujeva. V naju utripa isto srce ... Kako čudovita harmonija, morda res presenetljiva, a vendar tako naravna, mar

¹⁷⁸ Prevod G. Pobežin.

ne? Vsa množica najinih del je pognala iz iste žive korenine: iz občutenja Francije in ideje Domovine.

Sprejmite potemtakem to knjigo o Ljudstvu, ker je vi in je jaz. Midva namreč predstavlja – bržkone nič bolj kot kdo drug – dva sodobna obraza Ljudstva in njegovega nedavnega napredka: vi s svojim vojaškim in jaz s svojim industrijskim poreklom.

To knjigo sem napisal po sebi, po svojem življenju, po svojem srcu; dosti bolj kot iz študija izvira iz mojih izkustev – iz mojih opazovanj, iz mojih stikov s prijatelji ter bližnjimi. Nabral sem jo po cestah: sreča rada služi tistemu, ki je zvest vedno isti ideji. Ne nazadnje sem to knjigo odkril med spomini na mojo mladost. Če sem želel raziskati življenje Ljudstva, sem moral zgolj preiskati te spomine. Tudi jaz, dragi prijatelj, sem delal z rokami – naziv modernega človeka, namreč delavca, sem si zaslužil v več ozirih. Preden sem ustvarjal knjige, sem jih dejansko sestavljal; preden sem sestavljal misli, sem stavil črke, zato mi niso neznane tegobe iz delavnice in nadležnih dolgih ur ... Kako žalostno obdobje! Bila so zadnja leta cesarstva in zdelo se je, da propada vse, kar je kaj vredno: družina, imetje, domovina. [...]

Kdor se zadovolji zgolj z opazovanjem zunanosti, s slikanjem forme, je niti ne bo znal videti; da bi jo namreč pravilno videl, bi moral vedeti, kaj prekriva – ni je slike brez anatomije. [...]

Eno ljudstvo! Ena domovina! Ena Francija! Prosim vas, nikoli ne postanimo dve ljudstvi. Brez enotnosti bo po nas. Le kako se tega ne zavedate?

Francozi! Vi, vsakega porekla, vseh stanov, vseh strank se dobro zavedajte naslednjega: na vsem svetu imate le enega zanesljivega prijatelja, in to je Francija. V očeh trdovratne koalicije aristokracij vas bo vedno bremenil zločin – da ste pred petdesetimi leti hoteli odrešiti svet. Tega vam niso in tudi ne bodo odpustili. Zanje ste nenehna grožnja. Med seboj se morda razlikujete po različnih strankarskih nazivih, toda kot Francozi ste skupaj predmet obsodb. Pred Evropo, tega se dobro zavedajte, bo imela Francija vselej eno samo neizbrisljivo ime, ki je njeno resnično, večno ime: Revolucija!

FRIEDERICH NIETZSCHE

Friederich Wilhelm Nietzsche (1844–1900) izhaja iz družine protestantskega pastora poljskega rodu. Leta 1864 je pričel s študijem teologije in klasične filologije v Bonnu, kmalu zatem je teologijo opustil in sledil svojemu učitelju Friederichu Ritschlu v Leipzig. Po končanem študiju (1869)

je deset let poučeval klasično filologijo, nato zaradi zdravstvenih težav akademsko kariero opustil, zadnjih deset let pa težko bolan preživel v skrbništvu matere in sestre v Naumburgu in Weimarju.

Spis *O koristi in škodi zgodovine za življenje* (*Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, 1874), ki je drugi po vrsti v ciklusu *Čas neprimernih razmišljanj* (*Unzeitgemässe Betrachtungen*; preostali so *David Strauß: izpovedovalec in pisatelj*, *Schopenhauer kot vzgojitelj* in *Richard Wagner v Bayreuthu*), sodi skupaj z *Rojstvom tragedije iz duha glasbe* (*Die Geburt der Tragödie aus dem Geiste der Musik*, 1872) in še nekaterimi manj znanimi besedili v zgodnje obdobje Nietzschejevega ustvarjanja, ki ga številni interpreti upravičeno razlagajo predvsem kot »uverturo« njegovemu kasnejšemu delu.

Za zgodnje obdobje Nietzschejeve filozofije so značilne naslednje komponente: »filozofija življenja« in z njo tesno povezana kritika znanosti, še posebej pojma (sokratske) vednosti, poudarjanje prednosti umetniškega dela pred filozofijo ter ostro nasprotovanje sistemski filozofiji, predvsem Heglovi trditvi, da je mesto resnice lahko le znanstveni sistem. V odvrnitvi od Hegla Nietzsche nikakor ni osamljen in »času neprimeren«, saj v ta kontekst sodijo praktično vsa velika imena na Nemčijo vezane filozofije druge polovice 19. stoletja: Kierkegaard, Schopenhauer in na svoj način tudi mladi Marx. Nietzschejevo zavračanje Hegla izhaja iz zahteve po uveljavitvi »golega življenja« posameznika in nesoizmernosti stanja njegove eksistencialne samoosmislitve glede na hegllovsko »življenje pojmov«, ki narekuje, da se pomen posameznika izgubi v zgodovinskem razvoju duha.

Če je za zgodnjega Nietzscheja značilno protihegllovsko stališče, potem za zrelo fazo velja, da se izoblikuje v prelomu s Schopenhauerjem. Bistvo preloma lahko označimo kot postopek heterogenizacije volje – če je za Schopenhauerja vsak posamezni pojav v svetu zgolj objektivizacija moje volje, ki pri tem ostaja nespoznavna stvar na sebi, sem po Nietzscheju jaz sam natanko tisto množstvo, ki obstaja zgolj kot izzvanost (volja) v kroženje volje do moči in sicer natanko na ta način, da se samemu sebi prezentira(m) kot enost. Od Schopenhauerjevega solipsističnega in substancializiranega subjekta torej preidemo k Nietzschejevemu subjektu, ki je nekakšen (ne) subjekt: pot do njega namreč vodi prek postopka desubjektivizacije, v katerem se skozi transcendentalni videz enosti razbere »subjekt kot množstvo«. Lahko bi torej rekli, da zrel Nietzsche ne nastopi z radikalno zavrnitvijo Hegla, ki jo je mogoče razbrati v *O koristi in škodi zgodovine za življenje*, temveč Heglovi desubstancializaciji subjekta, ki odločilno prelomi s

klasično racionalistično predstavo substancialne razločenosti subjekta in spoznavnega sveta, doda še paradoksní postopek desubjektivizacije subjekta, ki prav posameznikovo vsakokratno vpetost v polje heterogenega izpostavi kot tisti pogoj, ki omogoča, da ga sploh lahko mislimo kot individuum. S to potezo pa Nietzsche tudi odločilno vpliva na Heideggerja in kasnejšo postmoderno filozofijo.

O koristi in škodi zgodovine za življenje ni delo, ki bi poskušalo vzpostaviti samosvoj filozofski sistem, ampak je aksiološki poskus ovrednotenja zgodovinskega stanja, pri čemer naj bi mesto merodajnosti zavzelo življenje samo oziroma tisti pogoji, ki služijo njegovemu spodbujanju in obnavljanju. Tudi najbolj izpostavljeno spoznanje celotnega spisa izhaja iz naznačenega obzorja: Nietzsche svoj čas označi za obdobje *Überflüssigkeit* (preobilja) historičnosti, ki je povsem izgubila stik z življenjem in privedla do stanja, v katerem ona sama, v nasprotju z lastnim smotrom, življenje celo duši in hromi. Preobilje historičnosti vodi v uničujočo dihotomijo ponotranjenega in zunanjega, pri čemer sodobnost, obsedena s »ponotranjenim učenjaštvom«, izgublja vsak občutek za (zunanje) dejanje in kreativnost v najširšem smislu. Osrednja postavka tega spoznanja je teza, da je tudi znanost smiselna samo takrat, ko v celoti služi svojemu smotru, ki je izključno v službi življenja, kar v Nietzschejevih okvirih pomeni predvsem v spodbujanju k dejavnosti.

Njegova kritika preobilja historičnosti ne pomeni, da je Nietzsche nasprotnik zgodovinskosti človeka, nasprotno, človek je po njegovem mnenju bistveno zgodovinsko bitje. Od živali, ki sproti vse pozabi in tako obstaja vselej vsa in v celoti znotraj določenega trenutka, ga loči prav zmožnost pomnjenja. Za nas vprašanje, ali je takšna razločitev med človeško in živalsko zavestjo pertinentna, tu ni bistveno. Žival je tu namreč samo prisposodba za nedosegljivo stanje čiste prisotnosti, ki sovpade z ničem: »To je čudež: trenutek, mimobežno tu in že ga ni več. Poprej nič, za tem nič, pa vendar se kot duh povrne in moti spokoju poznejšega trenutka.«¹⁷⁹ Nedosegljivost »živalskega celostnega obstoja« v samopozabi trenutka, ali drugače, spodletelost metafizičnega mita o miselnem zlitju s čisto prisotnostjo, ki je padec v čisto eno in s tem v nič, je konstitutivna vrzel v redu biti, ki človekov obstoj razkrije kot »nikoli dovršeni imperfekt«. Človek kot zgodovinsko bitje je torej mišljen kot stičišče dveh elementarnih

¹⁷⁹ F. Nietzsche, *Unzeitgemäße Betrachtungen, Zweites Stück: Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*, Frankfurt – Berlin – Dunaj 1969, str. 157.

dejavnikov: zmožnosti pomnjenja (historičnosti) in neke nedosegljive, a hkrati konstitutivne pozabe.

Na podobno ontološko shemo naletimo že v *Rojstvu tragedije*, kjer se v središče miselnega projekta prav tako postavlja stičišče dvoje, dveh mitoloških principov – apoliničnega in dionizičnega: apolinično sovпада s težnjo po identiteti, medtem ko je dionizično njen protiprincip, gesta odpora samoosmislitvi v registru samoidentifikacije, ali, če se izrazimo nekoliko drugače, specifična preferenca do nič, ki pa proizvaja delovanje in z njim življenje. Če smo natančnejši, pravzaprav oba principa, tako apolinični kot dionizični, vsak na sebi vodita v nič: apolinična identiteta ni nič drugega kot »tančica maja«, ki zastira »realnost« postajanja in minevanja in jo torej lahko formuliramo kot nič »realnosti«. Medtem ko dionizični princip, s svojo težnjo po prebujanju nične koprene apoliničnega, prav tako ne doseže realnosti kot take, saj sta postajanje in minevanje, v katera se dionizično razpusti, sama na sebi realnost, ki pa je nasprotje »realnosti«, ki bi jo bilo mogoče hipostazirati. Na ta način se kot prava vrednost dionizičnega pokaže biti nič apoliničnega nič.

To, kar je v *Rojstvu tragedije* razmerje apoliničnega in dionizičnega, je v *Koristi in škodi* razmerje pomnjenja in pozabe, torej historičnega in antihistoričnega, pri čemer se še vedno nahajamo predvsem v razmerju težnje po formiranju lastne historične identitete (ki je po Nietzscheju vedno imaginarna, a zato nič manj pomembna) in njenega protiprincipa, ki identiteto vzgiblje s tem, da je, da obstaja kot njen lastni nič. In prav rezultat tega gibanja je življenje. A s tem se logika vznika smisla kot stičišča pluralnosti na sebi nesmiselnih vzgibov še ne zaključi: Nietzsche v nadaljevanju izpostavi tri tipe človekove zgodovinskosti, ki pač lahko služijo življenju: monumentalnost, antikvarnost in kritičnost. V grobem – monumentalni tip zgodovinskosti je tisti, ki nas opozarja, da se je v zgodovini že dogodilo nekaj velikega, in na ta način življenje vzpodbuja k ponovitvi te veličine, antikvarni tip išče in ohranja korenine, iz katerih je njegovo življenje izraslo, medtem ko kritični tip pristopa k zgodovini zato, da bi v njej razbral absurd in ustvaril zahtevo po radikalni spremembi. Odločilno je to, da navedeni trije tipi pristopov k zgodovini sicer služijo življenju, toda vsak zase zopet vodijo v propad: monumentalnost, ki bi rada ponovila minulo veličino, goji »vero pitagorejcev«, da »se bo ob isti konstelaciji nebesnih teles tudi na zemlji ponovno pripetil isti dogodek ... da se bo torej stoik znova povezal z epikurejcem in še enkrat umoril

Cezarja ...«. ¹⁸⁰ Ne samo, da monumentalnost potvarja zgodovino zato, da bi v njej lahko razbrala veličino, ampak v imenu zastarelih kriterijev onemogoča vse novo. Antikvarnost in njena pieteta do korenin ne vodi v nič drugega kot »domačijskost«. Princip njenega delovanja ni širitev obzorja, temveč oženje duha, ki počasi vodi v propad. Tudi tretji, kritični tip, s svojo uničevalnostjo preteklega vodi v slepoto, saj četudi je občasno potreben rez s preteklostjo, ostaja dejstvo, da smo ravno rezultat njenih nepravilnosti in zablod.

Tri tipe »živiljenjsko utemeljene« zgodovine, ki vsak zase vodijo v slepoto tako za preteklost kot tudi za prihodnost, lahko interpretiramo na dva načina. Prva možnost je ta, da iščemo nek pozitivni preostanek in spoznamo, da lahko vsak princip v določeni situaciji zabrede s prave poti, vendar načeloma, kolikor ohranja ravnotežje z ostalima dvema, nudi možnost nekega tvornega prispevka. Ta teza ima v samem besedilu določeno konsistentnost, toda z vidika širšega Nietzschejevega opusa se je morda ustrežnejše odločiti za drugo, bolj tvegano pot, katere cilj je ugotovitev, da ne gre samo za to, da trije tipi zgodovinskega drug drugega dopolnjujejo, ampak predvsem za to, da si določajo mejo na ta način, da so nič drug drugega in hkrati prav z lastno ničnostjo dajejo pomen drugemu: šele v refleksiji pathosa monumentalnosti in destruktivnosti kritičnega, se, denimo, antikvarnost pokaže kot neka pieteta do preteklosti, šele v konservativizmu monumentalnega in nazadnjaškemu narodnjaštvu antikvarnega se pokaže nuja po kritični prekinitvi itd.

Odločilno je to, da nimamo več opraviti s spoznanjem temelja zgodovinskega procesa, ampak z mišljenjem, ki izhaja iz pluralnosti različnih perspektiv, ki svoj pomen pridobijo šele tam, kjer vstopajo v medsebojna razmerja. Tega pa ne gre mešati s kakim subjektivističnim relativizmom. Nasprotno, gre za docela »objektivni« pogled na zgodovino, ki pa tudi sama ni več pojmovana kot nujno gibanje v skladu z neko enotno paradigmo, ampak kot entiteta pluralnega izvora, v kateri se najmanjša napaka lahko izkaže za prelomni dogodek. Skratka, zgodovina ni več območje mišljenja, kjer moramo vsako kontingenco odpraviti v korist podobe gibanja v skladu s pravili enotnega sistema, ampak obzorje, v katerem utegnemo razbrati medsebojno sopripadnost nuje in kontingence. Prav

¹⁸⁰ F. Nietzsche, *Rojstvo tragedije in duha glasbe*, Ljubljana 1995, str. 167.

ta prehod pa je tudi odločilna poteza besedila *O koristi in škodi zgodovine za življenje*.

A. B.

Literatura: Nietzsche 1969, Nietzsche 1995, Foucault 1994, Lebrun 2004.

O KORISTI IN ŠKODI ZGODOVINE ZA ŽIVLJENJE¹⁸¹

Sicer pa sovražim vse, kar me samo poučuje, ne da bi povečalo mojo dejavnost ali jo neposredno oživljalo. S temi Goethejevimi besedami naj se začne, kot z nekakšnim srčno izraženim *Ceterum censeo*, naša obravnava o vrednosti ali nevrednosti zgodovine [historie]. V njej želimo namreč prikazati, zakaj moramo poučevanje brez oživljanja, zakaj moramo vednost, pri kateri dejavnost oslabi, zakaj moramo zgodovino kot dragoceno spoznavno preobilje in luksuz čisto resno, z Goethejevimi besedami, sovražiti – zato, ker nam še manjka to, kar je najnujnejše, in ker je to, kar je preobilno, sovražnik nujnega. Gotovo, zgodovino potrebujemo, toda potrebujemo jo drugače kot razvijeni pohajkovelec v vrtu vednosti, naj le-ta še s takšno imenitnostjo gleda na naše robate in neprivilčne potrebe in stiske. Se pravi, rabimo jo za življenje in dejanje, ne za to, da se lagodno odvrnemo od življenja in od dejanja ali pa da celo olupšujemo sebično življenje in strahopetno ter slabo dejanje. Zgodovini hočemo služiti le, kolikor zgodovina služi življenju: vendar pa obstajata neka stopnja ukvarjanja z zgodovino in neko cenjenje zgodovine, pri kateri življenje zakrni in se izrodi: fenomen, za katerega ni zdaj nič manj nujno, kakor je lahko nemara boleče, da se ga ob nenavadnih simptomih našega časa zavemo.

Historični fenomen, spoznan kot tak in v celoti, ter razkrojen v spoznavni fenomen, je za tistega, ki ga je spoznal, mrtev: v njem je namreč spoznal norost, nepravilnost, slepo strast in nasploh ves svetno zamračen horizont tega fenomena, hkrati pa ravno v tem tudi njegovo zgodovinsko moč. Ta moč je zanj, vedočega, zdaj postala nemočna: morda še ne zanj, živečega.

Zgodovina, mišljena kot čista znanost in v stanju suverenosti, bi bila za človeštvo neke vrste sklenitev življenja in obračun. In nasprotno, historična omika je nekaj zdravilnega, nekaj, kar obeta prihodnost le, če jo spremlja mogočen nov življenjski tok, npr. nastajajoča kultura, samo takrat torej, če jo obvladuje in vodi višja sila in če ni sama tista, ki vlada in vodi.

Zgodovina, kolikor je v službi življenja, je v službi nehistorične moči, zato ne bo, v takšni podreditvi, nikoli mogla ali pa hotela postati čista znanost kot denimo

¹⁸¹ Prevod R. Riha.

matematika. Vprašanje, do katere mere življenje sploh rabi usluge zgodovine, pa je eno najvišjih vprašanj in ena najvišjih skrbi z ozirom na zdravje človeka, ljudstva, kulture. Kajti pri prevelikem odmerku zgodovine se življenje razdobi in izrodi, s tem pa se naposled, s to izroditvijo, zopet izrodi tudi sama zgodovina.

Da pa življenje potrebuje usluge zgodovine, je treba dojeti enako jasno kakor stavek, ki ga bomo pozneje morali dokazati – da gre prevelik odmerek zgodovine na škodo živečega. Zgodovina pripada živečemu v treh ozirih: pripada mu kot dejavnemu in umirajočemu, pripada mu kot ohranjujočemu in častečemu, pripada mu kot trpečemu in potrebnemu osvoboditve. Tej trojnosti odnosov ustreza trojnost vrst zgodovine: če je namreč dovoljeno razlikovati monumentalno, antikvarno in kritično vrsto zgodovine.

Zgodovina pripada predvsem dejavnim in mogočnim, tistemu, ki bije velik boj, ki rabi zglede, učitelje, tolažnike, a jih ne more najti med svojimi sovrstniki in v sedanjosti. Tako je pripadala Schillerju: naš čas je namreč tako slab, je rekel Goethe, da pesnik v človeškem življenju, ki ga obdaja, ne srečuje več nobene uporabne narave. Z ozirom na dejavneža Polibij npr. politično zgodovino imenuje prava priprava za vladanje državi in najodličnejša učiteljica, ki nas s spominom na nezgode drugih opominja, naj stanovitno prenašamo premene sreče. Kdor se je naučil, da v tem spoznava smisel zgodovine, ta je gotovo nejevoljen, ko vidi, kako po piramidah velikih preteklosti plezajo radovedni popotniki ali dlakocepski mikrobi; tam, kjer sam nahaja dražljaje za posnemanje in izboljševanje, si ne želi srečati pohajkovalca, ki se, željan razvedrila ali senzacije, klati med nakopičenimi slikovnimi zakladi galerije. Da dejavni sredi slabotnih pohajkovalcev, ki nimajo upanja, sredi na videz dejavnih, v resnici pa le razburjenih in cepetajočih sovrstnikov ne bi, z občutkom gnusa, obupal, se ozre izza sebe in prekine tek k svojemu cilju, da bi zajel sapo. Njegov cilj pa je kakršna koli že sreča, morda ne njegova lastna, pogosto pa sreča ljudstva ali sreča človeštva v celoti; pred resignacijo beži nazaj in uporablja zgodovino kot sredstvo proti resignaciji. Večinoma se mu ne obeta nagrada, razen nemara slava, se pravi, pravica do častnega mesta v templju zgodovine, kjer bo lahko zopet sam tistim, ki prihajajo za njim, učiteljem, tolažnikom in opominjalcem. Njegova zapoved se namreč glasi: to, kar je bilo nekoč zmožno, da pojem »človeka« razpne dlje in da ga še lepše izpolni, to mora biti tudi večno navzoče, da bi bilo večno zmožno za kaj takega. Da oblikujejo veliki momenti v borbi posameznikov verigo, da se v njih skozi tisočletja med seboj povezuje gorska veriga človeštva, da je zame najvišje v nekem takem že zdavnaj minulemu momentu še živo, svetlo in veliko – to je temeljna misel v veri v humanost, ki se

izraža v zahtevi po monumentalni zgodovini. A ravno ob tej zahtevi, da naj bo veliko večno, se razvneja najstrašotnejši boj. Vse drugo, kar še živi, kliče namreč Ne. To, kar je monumentalno, naj ne nastane – tako se glasi nasprotno geslo. Topa navada, majhno in nizko, ki napolnjuje vse kotičke sveta in se kot težak zemeljski plin dimi okoli vsega, kar je veliko, se, ovirajoče, varajoče, dušeče in davče postavlja na pot, po kateri mora iti veliko k nesmrtnosti. A ta pot pelje skozi človeške možgane! Skozi možgane prestrašenih živali s kratko življenjsko dobo, ki vedno znova izplavajo k istim stiskam in ki se jim mukoma uspe za nekaj časa obraniti pred pogubo. Kajti najprej hočejo samo Eno: živeti za vsako ceno. Kdo bi si lahko mislil, da bi bilo pri njih mogoče najti tisti težavni tekmovalni tek z baklami monumentalne zgodovine, ki edini omogoča, da živi naprej to, kar je veliko! In vendar se vedno znova predramijo nekateri, ki se z ozirom na preteklo veliko čutijo, okrepljeni z njegovim motrenjem, tako osrečeni, kakor da bi bilo človeško življenje čudovita zadeva in kakor da bi bil najlepši plod tega grenkega rastja celo v tem, da vemo, da je prej nekoč Nekdo ponosno in močno šel skozi to bivanje, Drugi zopet globokoumno, Tretji usmiljeno in pripravljen pomagati – da pa so vsi zapustili En nauk, da namreč živi najlepše tisti, ki ne spoštuje bivanja. Navaden človek gre skozi ta razpon časa pobito resno in poželjivo, oni pa so, na svoji poti k nesmrtnosti in k monumentalni zgodovini, znali doseči olimpičen smeh ali vsaj sublimni posmeh; pogosto so v grob stopili z ironijo – le kaj bi se dalo pri njih pokopati! Samo to vendarle, kar jih je kot blato, nesnaga, nečimrnost, živalskost vselej tlačilo in kar bo zdaj zapadlo preteklosti, potem ko je bilo že dolgo izpostavljeno njihovem zaničevanju. Eno pa bo le živelo, monogram njihovega najlastnejšega bivanja, delo, dejanje, nenavadna razsvetlitev, stvaritev; živelo bo, ker ga ni sveta zanamcev, ki bi se temu lahko odrekel. V tej povečani obliki je slava vendarle nekaj več kot najlastnejši grižljaj našega samoljubja, kot jo je imenoval Schopenhauer, je vera v sopripadnost in kontinuiteto velikih vseh časov, je ugovor proti premeni rodov in minljivosti.

S čim torej sodobniku koristi monumentalna obravnava preteklosti, ukvarjanje s klasičnim in redkim prejšnjih časov? Iz nje razbira, da je veliko, ki je nekoč bilo tu, vsekakor enkrat bilo možno in da bo zato gotovo enkrat spet mogoče; pogumno nadaljuje svojo pot, saj je zdaj pregan dvom, ki se ga loteva v šibkejših urah, ali si ne želi nemara nemogočega. [...]

Dokler je duša zgodovinopisja vsebovana v velikih vzgibih, ki jih kak mogočež jemlje iz nje, dokler je treba preteklosti opisovati kot to, kar je vredno posnemanja, kar je posnemljivo in kar je možno tudi še drugič, ji vsekakor grozi, da bo nekoliko premeščeno, preinterpretirano v nekaj lepega in s tem približano svobodnemu

pesnjenju; da, obstajajo časi, ki sploh niso zmožni razlikovati med monumentalno preteklostjo in mitično fikcijo; iz enega sveta je namreč mogoče prevzeti natanko iste vzgibe kakor iz drugega. Če torej monumentalna obravnava preteklosti vlada nad obema drugima vrstama obravnave, v mislih imam antikvarno in kritično, gre to na škodo same preteklosti: celi veliki deli te preteklosti so pozabljeni, zaničevani in se valijo dalje kot siv neprekinjen tok, in samo posamična okrašena dejstva se dvigajo iz njega kot otoki: pri redkih osebah, ki sploh postanejo vidne, pade v oči nekaj nenaravnega in čudovitega, tako rekoč kot zlati bok, ki so ga Pitagorovi učenci želeli videti pri svojem mojstru. Monumentalna zgodovina vara z analogijami: pogumneža s pomočjo zapeljivih podobnosti vzpodbuja k predrznosti, navdušenca k fanatizmu, in če si sedaj celo zamislimo, da je ta zgodovina v rokah in glavah nadarjenih egoistov in sanjaških hudobnežev, bodo razrušena kraljestva, umorjeni knezi, sprožene bodo vojne in revolucije, in število zgodovinskih »učinkov na sebi«, se pravi učinkov brez zadostnega vzroka, se bo znova povečalo. Toliko v spomin na škodo, ki jo lahko prizadene monumentalna zgodovina mogočnim in dejavnim, naj bodo ti dobri ali zli; a kaj šele povzroča, če se je polastijo in poslušijo nemočni in nedejavni! [...]

Monumentalna zgodovina je maska, s katero se sovrašтво¹⁸² do mogočnih in velikih njihovega časa izdaja za nasičeno občudovanje mogočnih in velikih preteklih časov, krinka, v kateri zakrito preobračajo pravi smisel te historične vrste obravnave v njeno nasprotje; naj to vedo ali pa ne, vsekakor pa delujejo tako, kot da bi bilo njihovo geslo: naj mrtvi pokopljejo žive.

Vsaka od treh vrst zgodovine, ki obstajajo, ima svoj prav ravno le na enih tleh in v enem podnebjū: na vsakih drugih se razraste v uničujoč plevel. Če človek, ki bi rad ustvaril nekaj velikega, sploh rabi preteklost, se je polasti s pomočjo monumentalne zgodovine; kdor pa, nasprotno, želi ostati v navajenem in od nekdaj spoštovanem, ta neguje preteklost kot antikvarni zgodovinar; in samo tisti, ki ga duši neka zdajšnja stiska in ki si želi za vsako ceno odvreči breme, čuti potrebo po kritični, se pravi razsojajoči in obsojajoči zgodovini. Za marsikatero nesrečo je krivo nepremišljeno presajevanje rastlinja: kritik brez stiske, antikvarist brez pietete, poznavalec velikega brez znanja velikega, vsi ti so takšne rastline, ki so se razrasle v plevel, odtujile svojim naravnim materinskim tlem in zato izrodile. [...]

Najvišjo vrednost pa ima historično-antikvarni smisel za čaščenje takrat, ko spremlja skromne, surove, celo borne razmere, v katerih živi človek ali ljudstvo, z enostavnim ganljivim občutjem ugodja in zadovoljstva; kot npr. Niebuhr, ko priznava s pošteno odkritosrčnostjo, da zadovoljno in ne da bi pogrešal umetnost,

¹⁸² Neumetniških in slabotnoumetniških natur – opomba R. Riha.

živi sredi gozdov in polj med svobodnimi kmeti, ki imajo zgodovino. Ali bi lahko zgodovina služila življenju boljše kakor tako, da tudi manj obdarjene rodove in prebivalstva veže na njihovo domovino in domovinsko nprav, da vzpodbuja njihovo stalno naselitev in da jih odvrča od tega, da bi se potikali po tujini v iskanju boljšega in da bi zanj tekmovali? Včasih je videti to, kar posameznika tako rekoč privije na te sotovariše in na ta okolja, na to nadležno navado, na to golo slame, kot trma in nespamet – a gre za nespamet, ki je najbolj zdravilna in najbolj koristna za celokupnost; tako kot to ve vsak, ki si je prišel na jasno glede strahotnih učinkov pustolovske želje po emigraciji, denimo, pri celih ljudskih rojih, ali ki je priča stanju bližnjega ljudstva, ki ni več zvesto lastni davnini, pač pa jo je žrtvovalo za neumorno kozmopolitsko izbiranje in iskanje novega in vedno novega. Nasprotni občutek, ugodje, ki ga drevesu dajejo njegove korenine, sreča, da samega sebe ne doživljam kot popolnoma poljubnega in naključnega, pač kot nekoga, ki izrašča iz preteklosti kot dediščina, cvet in plod in ki je s tem glede svoje eksistence opravičen in utemeljen, – to je tisto, kar zdaj tako radi označujejo kot pravi historični smisel.

To pa seveda ni stanje, v katerem bi bil človek najbolj usposobljen za to, da razpusti preteklost v čisto vednost; tako da tudi tu zapažamo to, kar smo zapazili pri monumentalni zgodovini, da namreč, dokler zgodovina služi življenju in dokler jo obvladujejo življenjski nagoni, trpi preteklost sama. Če si privoščimo svobodo prisposodbe: drevo svoje korenine bolj čuti, kakor da bi jih lahko videlo: to občutje pa meri njihovo velikost glede na velikost in moč njegovih vidnih veja. Če se drevo moti že glede tega, kako globoko v zmoti bo šele glede vsega gozda okoli njega! O katerem ve in ki ga občuti samo v meri, v kateri gozd ovira ali pospešuje njega samega – a nič razen tega. Antikvarni smisel človeka, mestne občine, celotnega ljudstva ima vedno nadvse omejeno vidno polje; tega, kar je najbolj množično, sploh ne zazna, in tisto malo, kar vidi, vidi veliko preblizu in izolirano; ne more ga izmeriti in zato je zanj vse enako pomembno, torej sleherno posamično preveč pomembno. Tedaj pa za reči preteklosti ni vrednostne različnosti in ni sorazmerij, ki bi bili za medsebojno razmerje stvari zares pravični; pač pa so reči izmerjene in postavljene v razmerja vedno le glede na posameznika ali ljudstvo, ki se antikvarno ozira nazaj. [...]

A tudi če do te izroditve ne pride, če antikvarna zgodovina ne izgubi temelja, na katerem edino lahko požene korenine v blagor življenja: ne glede na to bo vedno preostalo dovolj nevarnosti, če namreč postane preveč mogočna in preraste druge načine obravnavanja preteklosti. Življenje zna pač samo ohranjati, ne pa ga ustvarjati; zato vedno podcenjuje to, kar postaja, ker za to nima uganjujočega instinkta – kot ga ima na primer monumentalna zgodovina. Tako antikvarna

zgodovina preprečuje krepko odločitev za novo, tako hromi delujočega, ki bo, kot delujoči, vedno prizadel in moral prizadeti takšno ali drugačno pieteto. Dejstvo, da je nekaj postalo staro, poraja zdaj zahtevo, da mora biti nesmrtno; če namreč Nekdo za nazaj izračuna, kaj vse je takšna Starina – stara šega očetov, religiozna vera, podedovan politični privilegij – morala prestatiti za trajanja svoje eksistence, kakšno vsoto pietete in čaščenja s strani posameznikov in generacij, tedaj se zdi predrzno in celo brezbožno, da bi takšno starino nadomestili z novostjo in da bi takšnemu nakopičenju števil pietet in čaščenj postavili nasproti Enice postajajočega in zdajšnjega.

Tu postane jasno, kako nujno človek poleg monumentalne in antikvarne vrste motrenja preteklosti potrebuje še tretjo vrsto, kritično, in sicer tudi to zopet v službi življenja. Imeti mora moč in to moč mora s časa na čas tudi uporabiti, da preteklost zlomi in razpusti, da bi lahko živel; to doseže s tem, da jo spravi pred sodišče, jo podvrže mučnemu zasliševanju in jo naposled obsodi; vsaka preteklost pa je vredna tega, da jo obsodimo – tako je pač s človeškimi zadevami: vedno sta bili v njih močni človeško nasilje in šibkost. Vloge sodnika tu nima pravičnost; še manj sodbo tu izreka milost: pač pa je to življenje samo, ona temna, gonilna, nenasična, samo sebe želeča moč. Njen izrek je vedno nemilosten, vedno nepravičen, ker nikoli ne izvira iz kakega čistega spoznavnega vrelca; toda v večini primerov bi bil izrek tak tudi, če bi ga izrekla pravičnost sama.

MODERNO ZGODOVINOPISJE

Med prve, ki so ob prenovi historične pripovedi zmogli duhovito, emancipatorično, predvsem pa samokritično refleksijo sprememb v »managementu templja« boginje zgodovine, nedvomno sodi tudi George Macaulay Trevelyan, ki je rad poudarjal, da ga je zanimal predvsem čas, ko so »preroki in bardii« zgodovinopisja svoje mesto odstopili »duhovnikom urejene cerkve«. Ali, kot pravi sam, najbolj ga je zanimal čas, ko so njegovi kolegi začeli spoznavati, da interpretacija preteklih dejstev ni le gola akumulacija in interpretacija dejstev, temveč tudi razlaga teh dejstev in mnenj »v njihovi polni čustveni in intelektualni vrednosti«. Razlaga, ki bi, posredovana na podoben način kot literarna pripoved, morala doseči kar se da širok krog bralcev. Primerjava z naravoslovjem, h kateri so se zatekali njegovi učitelji, se mu je zdela neprimerna, »ker zgodovinskega dogajanja ni mogoče popolnoma osamiti« in ga analizirati izven okolja, v katerem je nastal. Na podoben način je bil nezaupljiv tudi do iskanja zakonitosti zgodovinskega razvoja ter hkrati docela prepričan, da nihče na tem svetu ne more zbrati celotnega ali popolnoma resničnega poročila o nekem dogodku. Priznaval je le različna nepopolna branja zgodovine (»ki pa so vsekakor boljša kot nobena«), predvsem pa verjel, da bo najboljše interpretacije sposoben tisti, ki bo ob natančnem pregledu vseh, za obravnavano zadevo pomembnih virov, premogel največ pameti, najtoplejšo človeško naklonjenost in največjo domišljijo. Domišljija, pripoved, odstranjevanje predsodkov, navdušenje itd., to so bili ključni pojmi, h katerim se je vedno znova vračal v svoji želji, da bi nas obvaroval pred tistimi, ki se vedno znova sklicujejo na sodbo zgodovine. »Nobene druge sodbe ni, samo zasebno mnenje vsakega posebej,« je dejal in zatrdil, da lahko zgodovinar vidi le odkrušek resnice; če pa vendarle lahko zapopade vse strani, verjetno ne more pogledati prav globoko v nobeno od njih. Edini način, ki bralcu omogoča kakršno koli pametno sodbo določenega zgodovinskega

obdobja, je ta, da prebere več dobrih zgodovin, sodobnih ali modernih, napisanih z različnih zornih kotov, in o njih razmisli. Toda prepogosto je izbor dobrih knjig in s tem izkušnje, ki si jih pridobimo na podlagi osebne sodbe, zožen zato, ker nekdo neko delo kot »nepriustransko« in »aktualno« postavlja pred druge. Toda nobena knjiga ne more ponuditi bližnjice do zgodovinske resnice. Resnica ni siva, ampak črno-bela v zaplatah. Sicer na svetu ne obstaja nič, kar je črno, in nič, kar je povsem belo, temveč stvari take postanejo šele skozi mišljenje.

Pri oblikovanju premišljenega pa po njegovem mnenju ne smemo nasediti pridigam, ki zapovedujejo izgon strasti iz zgodovinopisja. Interpretacija preteklosti brez vsake strasti je sicer visoko cenjena, »previsoko, zaradi česar je ne gre zamenjevati z resnično nujno potrebnimi kvaliteta-tami, kot so natančnost in dobronamernost. [...] Pogled brez strasti – *nil admirari* – lahko prelišči še najbolj nadarjenega zgodovinarja in povzroči, da spregleda kako pomembno resnico, ki je povezana s predmetom njegovega preučevanja.«

Nekaj podobnega je skoraj tri generacije kasneje zapisal slovenski zgodovinar Marko Štuhec:

»Ne vem, ali ima pripovednost kak epistemološki pomen, gotovo ima didaktičnega. Že zato se zgodovinarju, nevarnim pastem navkljub, ni treba odreči možnosti prepletanja znanstvenega in pripovednega diskurza. Podlaga je seveda upoštevanje vseh tistih načel, ki zgodovinopisje opredeljujejo kot znanost. Toda na teh načelih – a ne mimo njih! – ostaja dovolj prostora za zgodovinarjevo senzibilnost in domišljijo.«

Štuhecova vpetost v linijo narativnega zgodovinopisja je paradigmatična, obenem pa na najlepši način kaže na težavnost vrednotenja tematskih in metodoloških inovacij, saj tudi on ugotavlja, da je tudi zgodovinopisje 19. stoletja »poznalo danes tako moderno zgodovino vsakdanjega življenja«.

Glede na to verjetno ne tvegamo preveč, če ugotovimo, da 19. stoletje ni izzvenelo niti v nacionalistični evforiji niti v »vajah v slogu«, temveč v pozivu k emancipaciji (Trevelyan), k odpiranju vedno novih vprašanj (de Coulanges), ki so zgodovino za dalj časa močno približali družboslovju, saj je tudi zgodovinopisje začelo na človeško preteklost gledati kot na preteklost družbenih procesov. Deloma je bil to še vedno odsev pozitivizma, predvsem pa vse večji vpliv marksizma. Seveda to ni bil več pozitivizem, ki je trdil, da je treba družbo analizirati na isti način kot naravne pojave,

temveč predvsem njegov drugi del, ki govori o tem, da mora zgodovina zagotoviti podlago za tolmačenje družbenih pojavov. (Na podlagi zadnjega je že mogoče verjeti, da je bil isti Auguste Comte zaslužen za to, da je leta 1831 tudi znameniti College de France končno dobil samostojno stolico za zgodovino.) Hkrati pa to še ni bil poenostavljeni marksizem, ki je po letu 1945 v socialističnih državah nekdanjega vzhodnega bloka »kazal pot in način, kako v vsej razsežnosti in z vseh strani raziskati nastanek, razvoj in zaton družbeno-ekonomskih formacij«, in ki naj bi razkrival »celostnost vseh protislovnih teženj, v katerih živijo in producirajo različni družbeni razredi« (Klopčič 1977: 31). To je bil marksizem Nemca Franza Mehringa, ki je z obrambo stališč svojega rojaka Karla Lamprechta (»zgodovina posameznega akterja je sestavni del zgodovine nekega naroda, tako enega kot drugega pa ne moremo soditi samo po njuni »politični preteklosti«) razkril globoko krizo v nemškem zgodovinopisju po Rankeju. To je bil marksizem, ki ga kasneje srečamo v delih Georgesa Lefebvra (1874–1959), zagovornika kvantitativnega in kvazipsihološkega pristopa do zgodovine. Ali, še kasneje, delo avtorjev, kot so bili E. P. Thompson (1924–1993), Christopher Hill (1912–2003) in ne nazadnje že omenjeni Eric Hobsbawm (1917–). To je marksizem, pri katerem npr. pojem razred ni niti stvar še manj entiteta, temveč predvsem neke vrste »razmerje«. Ta način kodiranja preteklih pojmov se sicer ujema z Marksovimi raziskavami različnih načinov ovedanja blagovnih razmerij, hkrati pa pomeni njihovo nadgradnjo. Thompson namreč ni samo natančneje definiriral posamičnih faz razvoja angleškega delavskega razreda, temveč je na podlagi posamičnih dejstev razvil njihovo kronološko zaporedje.

Toda z omenjenimi Angleži smo zabredli že pregloboko v 20. stoletje in s tem načeli vprašanja, ki nam pri obračunu z 19. stoletjem ne morejo več kaj prida pomagati. Precej bolj nam s stoletjem, ki je, kot vemo, trajalo vse do leta 1914, lahko pomaga avtor, ki je bolj kot zgodovinar znan kot sociolog. To je bil Nemeč Max Weber (1864–1920), eden največjih družboslovcev na prelomu stoletja, ki pa je zgodovini namenjal posebno mesto v okviru družboslovnih znanosti. Njeno osnovno nalogo je videl v tem, da posamične dogodke oziroma celoto dogodkov in procesov predstavlja in interpretira z vidika njihovega kulturnega pomena. Pri tem je bil zelo skeptičen do zgodovinarskega »prisvajanja resnice«, saj je bil prepričan, da predstavljeni resničnosti vedno dodajamo tudi »celoto našega 'nomološkega' izkustvenega znanja«. Se pravi, da vse, kar lahko zgodovinar

ponudi, ne presega bolj ali manj tipičnih formulacij »objektivne možnosti«, pri čemer je mišljena mreža mogočih razlag, ki ob doslednem upoštevanju kritične analize zgodovinskega gradiva, predstavijo verjetno podobo preteklega dogajanja. Glede na to je povsem razumljivo, da Weber v človeških strukturah ni videl univerzalnih zakonov, temveč kvečjemu zbirko historičnih izjav.

Na podobno stremenje k zgodovini kot zgodovini kultur naletimo nato pri mnogih pravih zgodovinarjih. Pri Švicarju Jakobu Burchardu, Belgijcu Henriju Pirennu in seveda pri Johanu Huizingi (1872–1945), avtorju slavnega dela *Jesen srednjega veka* (*Herfstij der middeleeuwen*). Omenjeni trije so namreč odločilno vplivali na razvoj kulturne zgodovine, ki je svoj prepород doživela pol stoletja kasneje, ko so njihovi nasledniki še posebej pozorno prisluhnili trditvi, da

»... je zgodovinopisna pripoved vedno odvisna od kulture, v kateri nastaja oziroma iz katere izvira ..., da ... zgodovinopisna sinteza nastaja že v samem aktu analize ..., da ... je zgodovinopisno znanje mrtvo in brez vrednosti, če v njem ne zaznamo meril, ki veljajo tudi za zgodovinarjevo osebno intelektualno in duhovno življenje ..., in seveda, da ... mora zgodovinarjevo stremenje zmeraj voditi obravnavani dogodek z vsemi svojimi spreminjajočimi se smermi. Kajti vedenje, ki je izgubilo pogled konkretnega človeka in dejanskega dogodka, je sicer vredno vloženega truda, toda to ni več zgodovina.«

Toda o tem več kasneje. Na tem mestu je treba najprej končati začeto bilanco 19. stoletja. Bilanco, ki jo laže predstavimo v obliki tipičnih vprašanj, ki so si jih najpogosteje zastavljali zgodovinarji tedanjega časa.

Najpogosteje so se seveda spraševali, (1) ali je zgodovina lahko objektivna ali vedno »samo predmet predvidevanj in predsodkov zgodovinarjev« (Marwick 1989: 61). Ali je sploh mogoče oblikovati kakršna koli univerzalna spoznanja in ali so ta spoznanja vedno družbeno pogojena. Ranke je verjel, da bo dosledna raba primarnih virov omogočila objektivno podobo, Marx na drugi strani pa je trdil, da take metode razkrivajo samo lupino, s čimer je mislil na meščanski pogled na družbo. Po njegovem mnenju je bilo to, kar je bilo v meščanski družbi razumljeno kot znanje, v resnici del superstrukture, ki je bila »skonstruirana« za to, da bi ohranila meščansko nadvlado. Pravo in kasneje tudi širše sprejeto alternativo obema je nato

ponudil filozof Wilhelm Dilthey (1833–1911), ki je opozoril na to, da je zgodovinar neločljivi del lastnih preučevanj in kot tak neizogibno in usodno vpliva na oblikovanje rezultatov svojega preučevanja.

Drugi sklop vprašanj se je vrtel okoli razmišljanja, ali naj bo v središču zgodovinarjevega preučevanja politična ureditev posameznih držav in odnosov med njimi, kot je predvideval Ranke, ali pa bi bilo treba dati prednost drugim zgodovinom. Najmočnejša kandidatka za prevzem prestola je bila na prelomu stoletij ekonomska zgodovina, in to ne le marksistična operacionalizacija določujočega vpliva ekonomskih faktorjev, temveč tudi t. i. meščanska zgodovina politično-ekonomskih razmerij. Tej je sledila zgodovina idej, ki se je v svoji takratni izdaji zavzemala predvsem za prevlado duhovnih faktorjev nad materialnimi, nad obema pa je viselo splošno vprašanje, ali ne bi bilo najbolje, da bi vse te historične poddiscipline združili v »totalno« zgodovino; tako kot sta predlagala Voltaire in Burckhardt, slednji pa je to s svojim enkratnim delom *Renesančna kultura v Italiji* tudi konkretno ponazoril.

Nekje na obrobju obeh pa se je (največkrat v zvezi z obema glavnima dilemama) postavljalo še (3) vprašanje, kako kaže sprejeti nove metode oziroma tehnike, ki so jih prispevale druge vede, npr. psihologija s psihozgodovino ali tehnični razvoj s statistiko. Ali naj jih zgodovinarji »(a) obravnavajo z nezaupanjem; (b) sprejmejo z odprtimi rokami in ukinejo vse stare tehnike; ali pa naj jih (c) preprosto priključijo naboru obstoječih tehnik«?¹⁸³

Obdobje, ki je sledilo, ni dopuščalo skoraj nobenega časa za premislek, po drugi strani pa je veliko širši dostop do znanja nakopičil nepregledno množico novih premislekov razvoja zgodovinarstva. Nasploh je dinamika družbenega človeštvo pripeljala do točke, ki je prekašala vse predstave z začetka stoletja. Še več, človeštvo je spravila na rob propada ...

NUMA DENIS FUSTEL DE COULANGES

Fustel De Coulanges (1830–1889) je med zgodovinarji verjetno najbolj znan po nasvetu, da domoljubja, ki velja za vrlino, in zgodovinarstva, ki sodi v okvir znanosti, ne kaže nikoli mešati. V okviru zgodovinarstva pa

¹⁸³ A. Marwick, *The Nature of History*, London 1989, str. 61.

ga poznamo po tem, da je prekinil z romantično tradicijo in v francosko zgodovino pisje uvedel načela znanstvenega oziroma strokovnega ukvarjanja s preteklostjo. Najprej v Strasbourgu, po francoskem porazu z Nemci (1870), pa v Parizu, kjer je svoje kolege in študente nagovarjal k študiju virov oziroma jih je prepričeval, da je preteklost treba obravnavati kot nekaj enkratnega in ne kot »vzratno projekcijo sedanjosti«.

Sledeč temu načelu, se je v svojem najpomembnejšem delu, ki nosi naslov *Antično mesto* (*La Cite antique*), lotil korekcije dotedanje zgodovine grških in rimskih mest in pri tem opozoril na tesno zvezo med vero, politiko in gospodarskim življenjem. V svoji monumentalni seriji o političnih institucijah srednjeveške Francije pa je opozoril na nekatere izvire frankovske države in se pri tem večje izognil vrednotenju romanskih in germanskih vplivov na njen nastanek in razvoj.

Sicer pa je daleč največ odmevov doživel spis *Antično mesto*, v katerem nekateri avtorji vidijo začetek modernega francoskega zgodovinskega antičnega sveta. Predvsem pa so v njem prepoznali nekaj pomembnih elementov, ki francosko tematizacijo stare Grčije in Rima ločijo od nemške tradicije. Momigliano je celo prepričan, da predstavlja de Coulangesovo delo, skupaj z delom Belgijcev Francotteja in Glotza, začetek resnega znanstvenega preučevanja antičnih mest.

Druga de Coulangesova značilnost, ki pa ni zaznamovala samo zgodovinskega, je tako imenovana primerjalna metoda, zaradi katere si je pridobil večno naklonjenost Emila Durkheima. Znani francoski sociolog naj bi svoje preučevanje družbenih dejstev utemeljeval prav z de Coulangesovimi izsledki primerjalnega študija preteklih gospodarskih struktur in religioznih praks. Ne nazadnje je bil prav on prvi, ki je znova obudil Polibijevo idejo o tem, da je krščanstvo odločilno spremenilo človeški odnos do lastnine, ki bi morala biti v prvi vrsti posledica vloženega dela.

Kot racionalist oziroma ateistični katolik je bil de Coulanges prepričan, da se je rimski kozmopolis sčasoma preoblikoval v krščanski kozmopolis predvsem zato, ker je Rim znal zaščititi zasebno lastnino. Po slabih izkušnjah z revolucionarnimi prevrati pri organiziranju državne uprave (monarhija, republika, monarhija) naj bi po njegovem mnenju že v starem Rimu dozorelo spoznanje, da je zaščita zasebne lastnine eden temeljnih pogojev za obstoj neke države. Obenem pa naj bi prav to spoznanje, vključno s prvo formalizacijo zaščite zasebne lastnine, pomenilo eno največjih prelomnic v zgodovini antičnih mest. Takšno razmišljanje je naletelo tudi na izjemen posluš dvora Napoleona III. Ne nazadnje je moral de Coulanges po enem

izmed javnih predavanj na Ecole Normale pripraviti še posebno predavanje za cesarico Evgenijo in njeno spremstvo. Momigliano celo trdi, da je postal eden najbolj priljubljenih gostov dvora. Po porazu z Nemčijo leta 1870 se je morda tudi zaradi tega čutil poklicanega, da napiše manifest francoskega zgodovinopisja. V njem namreč prav na podlagi primerjave med nemškimi in francoskimi zgodovinopisjem opredeli značilnosti slednjega. Tako med drugim ugotavlja tudi to, da je francosko zgodovinopisje liberalno, nemško pa patriotično. Pri tem seveda v isti sapi pove, da ga ne zanima posnemanje nemškega patriotizma, saj po njegovem mnenju ljubezen do domovine ni enaka ljubezni do rodne grude, temveč spoštovanju preteklih generacij. Momigliano je celo prepričan, da je hotel zgodovino Francije na vsak način ločiti od njenih nemških korenin. Ne nazadnje je imel poleg znanja tudi potreben vpliv. Kljub dejstvu, da so ga mnogi dojemali kot prikritega bonapartista, je namreč leta 1875 nastopil mesto profesorja na Sorboni, pet let kasneje pa postal predstojnik Ecole Normale. Tik pred tem je iz mesta profesorja za antično zgodovino predsedal na posebej zanj odprto mesto predstojnika za srednjeveško zgodovino.

Sicer pa de Coulanges sodi med tiste velike zgodovinarje 19. stoletja, v katerih zapuščini se je ohranila cela vrsta neobjavljenih besedil. Do tega je prihajalo predvsem zato, ker so zelo skrbno zbirali in analizirali svoje gradivo in skrbno tehtali vsak stavek nastajajočega besedila, še posebej pa je bil znan po temeljiti pripravi na svoja predavanja. V njegovem arhivu se je zato ohranilo kar precej za objavo nespregledljivega gradiva, med drugim tudi nastopno predavanje v Strasbourgu. Uvodoma kaže opozoriti, da gre za besedilo, ki ne izdaja samo izdelanosti njegovih misli, temveč tudi sam proces oblikovanja idej, na katerih temeljijo njegova dela, tudi razprava o grški in rimski antiki. Predvsem pa kaže na to, da jih je večina njegovih del nastala na podlagi priprav na nastop v predavalnici. O tem priča tudi njegova korespondenca s kolegi, v kateri večkrat poudarja, da bo predavanja preoblikoval v knjigo, poleg tega pa na več mestih omeni, da so za en dan sintetiziranja potrebna leta analiz.

Neodvisno od imenitnih splošnih misli o zgodovinskih znanosti, ki so oblikovane tako odločno, je pričujoči odlomek pomemben tudi zato, ker pokaže, kako so se oblikovali njegov duh in njegove ideje, na katerih je nastalo delo *Antično mesto*. Čeprav je njegova latinsko pisana teza o kultu Veste že vsebovala kali te mojstrovine in je o njej premišljeval že od leta 1858, jo je bolj neposredno pripravil v svojih predavanjih 1862–1863.

Trinajstega julija 1862 je pisal M. Perrotu: »Še nekaj let ostajam zvest naši grški in italijanski antiki. Z njo sem se ukvarjal zadnjih nekaj let, dasiravno je res, da nisem nič napisal. Računam pa, da bom prihodnje leto v svojih predavanjih obravnaval antično mestno državo. Ni nemogoče, da se bodo predavanja preoblikovala v knjigo.«¹⁸⁴ Delo je izšlo leta 1864.

O. L.

Literatura: Bowerstock, Cornell 1994, Marwick 1989.

NASTOPNO PREDAVANJE¹⁸⁵

Leta 1860 je bil Fustel de Coulanges imenovan za profesorja v Strasbourgu, kjer je doživel velik uspeh (prim. Guiraud, op. cit., str. 22).¹⁸⁶ S tem predavanjem (Strasbourg 1862) se je začelo njegovo tretje akademsko leto.

Želel bi, gospodje, da bi dobro razumeli, da je zgodovina nekaj drugega kot razvedrilo in da je ne preučujemo zato, da se z njo ukvarja naša radovednost ali zato, da napolnjuje predale našega spomina.

Zgodovina je in mora biti znanost. Njen predmet, zanesljivo eden od najboljših, kar jih človek more obdelovati, je prav človek sam. Človek, ki zahteva zase več različnih znanosti za to, da bi ga lahko v celoti spoznali. Fiziolog preučuje njegovo telo, psiholog in zgodovinar pa si delita študij njegove duše. Psiholog ugotavlja, kaj je v človeku nespremenljivega, kakšna je njegova narava, njegove sposobnosti, moč razuma, kakšna je njegova zavest. Zgodovinar pa opazuje spremembe, tisto, kar je v človekovi duši mimobežnega, njegova verovanja, gibanje in sosledje idej ter vsega, kar se skupaj z idejami preoblikuje. To pomeni, da opazuje zakone, institucije, umetnost in znanost.

Vse to se pri človeku spreminja. Druga bitja se pokoravajo zakonom, ki jim ne puščajo svobode in jim ne dovoljujejo sprememb. Človek pa se s svojimi prirojenimi sposobnostmi, pogoji bivanja, z dejanji in že uresničenim napredkom razlikuje in ločuje od ostalega stvarstva. Edini je, ki more delovati spontano, ki more hoteti, ki more ukazovati samemu sebi. Le njemu je bila dana ta enkratna sposobnost oblikovati samega sebe in vladati samemu sebi.

Človek je tudi edino bitje, ki dela. Bog ne dela, saj ne moremo predpostaviti, da se mora z ustvarjanjem, ohranjanjem in obvladovanjem sveta kakor koli naprezati. Narava ne dela: rastlina se z izdelovanjem svojega sadeža ne trudi; tudi žival

¹⁸⁴ Guiraud, *Fustel de Coulanges*, II. pogl., *Bivanje v Strasbourgu*, str. 30, op. 1.

¹⁸⁵ Prevod in opombe M. Štuhec.

¹⁸⁶ Prim. Guiraud, *op. cit.*, str. 22.

takrat, ko prebavlja in presnavlja hrano, ne dela, saj prebavljanje in presnavljanje ni razumno in voljno dejanje. Človek pa se napreza prav vsak trenutek svojega bivanja. Že samo zato, da živi sredi drugih živih bitij, mora pokazati čudovito spretnost in energijo; osebna obramba,¹⁸⁷ za druga bitja nekaj nagonskega, je zanj prava umetnost. Če pa hoče izboljšati svoje življenje in zadovoljiti veliko potrebo po sreči, se mora spoprijeti z vsemi elementi: dasi slaboten je moral ukrotiti robustne živali in si podrediti celotno naravo, on, ki je tako majhen in krhek. Iz vsega, kar je bilo ovira, si je moral narediti orodje, iz vsakega sovražnika služabnika. Ker želi živeti v družbi, se mora vsak trenutek boriti proti posamičnemu interesu, se zato uklanjati sili ali zakonu, utišati naravni gnev do discipline, se neprenehoma žrtvovati v prid skupnemu interesu. Rojen sebičnež, poln gorečih želja in zlobnih strasti, mora včasih pozabiti nase, potlačiti želje in strasti preobrniti v dobro. To pa še ni vse. Tudi ko je njegov obstoj zagotovljen, srečen, miren in urejen, še ni zadovoljen, pač pa se znova napreza. To pot, da bi našel vednost. Sooča se z naravo, s samim seboj in s svojim stvarnikom. Človek dela in vsak delček znanja kupuje s potrpežljivim raziskovanjem in z napor, katerih velikosti sploh ne meri. Samo on pozna zakon dela, se pravi borbo proti zunanjim oviram in proti svojim lastnim nagnjenjem.

Človeški rod, opremljen s tako imenitnimi sposobnostmi in takšno energijo, ni mogel ostati negiben. Pri njem se skozi stoletja vse spreminja: življenje, družbeni pogoji, pojmi, ki jih oblikuje njegov razum, ideje o zakonih, moralnost. Zato znanost, katere predmet je človek, ne more rabiti istih postopkov kot botanika ali fiziologija. Botanik vzame rastlino in jo opazuje. Potem, ko jo je skrbno preučil, je lahko prepričan, da jo pozna takšno, kot je vedno bila. Njeni listi so imeli pred pet tisoč leti enako obliko kot danes. Sok je krožil po njej z enako močjo in njeni sadeži so dozoreli ob istem času, kakor dozorevajo zdaj. Toda človek danes ni enak človeku izpred tri tisoč let. Ne misli tako, kot je mislil tedaj, in ne živi tako. Zato je sklep jasen: če želimo popolnoma spoznati to spremenljivo naravo, sposobno izboljšanja, jo moramo opazovati v vseh obdobjih njenega obstoja. Druga bitja smemo preučevati s preprostim opazovanjem, človeka pa lahko dobro spoznamo samo skozi zgodovino.

Če pa zasujemo študij preteklosti na tak način, se zgodovina ne sme zadovoljiti s podrobnim preiskovanjem enega samega obdobja, s pripovedovanjem kakega sijajnega življenjepisa, ali izbrati med dogodki tiste, katerih predstavitev nam najbolj ugaja ali nas najbolj gane. Zgodovina se mora vrniti vse do antike in

¹⁸⁷ Na nekaterih mestih rokopisa najdemo dve različici, ne da bi bila prva izbrisana. V tem besedilu navajamo drugo različico, prvo pa navajamo v opombi. Prva različica je tale: »Že samo zato, da živi sredi drugih bitij, si je moral izdelati orožje in obrambo, za druga bitja ...«

spoznati ustanove ljudstev, ki jih ni več. Vdihniti mora življenje nekdanjim generacijam, od katerih že zdavnaj ni ostal niti prah. Če ji za tako delo zmanjka pisanih ostankov, naj pač zahteva od mrtvih jezikov, da ji izdajo svoje skrivnosti, tako da bo iz njihove slovnice in njihovih besed uganila misli ljudi, ki so te jezike govorili. Natančno mora preiskati pripovedke, mite, sanje, ki jih je oblikovala domišljija, vse te stare izmišljije in pod njimi odkriti, kar je zelo resnično, namreč verovanja ljudi. Tam, kjer je hodil človek, tam, kjer je pustil kak komaj opazen odtis svojega življenja in razuma, tam je zgodovina. Zgodovina mora zajeti vsa stoletja, saj je knjiga izročila, v kateri je človeška duša zapisala svoje različice in svoj napredek. [...]

Ta, ki se ukvarja s političnimi vprašanji, bi ne glede na svoje prepričanje v njej videl, da se ne more opirati na antiko. Tisti, ki preučuje zakone in kot pravnik išče nasveta v preteklosti, bi se prepričal o tesni in nujni povezanosti med zakoni in stanjem naše duše in o tem, kako se zakoni spremenijo, ko se spremeni stanje duše. In naposled bi oni, ki preteklost opazuje kot filozof ali preprosto zato, da bi spoznal človeka, v taki raziskavi videl, kako si človek oblikuje svoja verovanja, kako iz njih izpelje svoje institucije, kakšne steze so ubirali njegovi zakoni in njegove misli, kako zelo se zgodovinarji iz antičnih časov razlikujejo od današnjih zgodovinarjev in kakšno pot je človek prehodil v tridesetih stoletjih.

Nikakor si, gospodje, ne domišljam, da bom odgovoril na vse te številne probleme. Le postavil jih bom pred vas, vam predstavil dejstva, ki vam jih bodo pomagala razrešiti in jih prepustil vašim razmišljanjem.

GEORGE MACAULAY TREVELYAN

George Macaulay Trevelyan (1876–1962), med drugim znan tudi kot pranečak Thomasa Babingtona Macaulayja, se je v zgodovino zgodovinopisja zapisal predvsem s trditvijo, da je pisanje zgodovine v prvi vrsti literarni projekt. Na to ga je napeljal že eden njegovih profesorjev (sir John Seeley) na univerzi v Cambridgeu, ki je trdil, da sta bila Carlyle in njegov stari stric (Thomas B. Macaulay) šarlatana. Da je s svojim poukom dosegel prav nasprotno, pričajo vsa njegova dela od *Zgodovine Anglije v času Wycliffa* (*England in the Age of Wycliffe*, 1899) do njegovih spisov o Garibaldiju in obširna *Zgodovina Anglije* (*History of England*) iz leta 1926. Po mnenju Fritza Sterna je Trevelyan vse življenje ostal zvest pripovednemu zgodovinopisju, nekateri pa celo menijo, da je bil daleč največji literat med zgodovinarji 19. in 20. stoletja. Ali, natančneje, bil je izjemen pripovednik s

poudarjenim posluhom za socialno zgodovino. Tudi zaradi tega se je na začetku 20. stoletja zapletel v burno polemiko z Buryjem oziroma njegovim delom *Zgodovinska znanost* (*The Science of History*).

Če ne bi poznali letnice natisa tega besedila (1913), bi Trevelyanovo razmišljanje lahko mirno zamenjali za misli našega sodobnika. Podobno kot razpravljavci na začetku 21. stoletja, je tudi on slabih sto let pred nami govoril o velikih spremembah pri upravljanju Klijinega templja. Tudi on je ugotavljal, da so »navdihnjeni preroki in pesniki« izginili iz zgodovinarskih krogov, obenem pa tudi on opaža, da so jih zamenjali »duhovniki državne cerkve«, ki so »izločili ljudstvo, postavili doktrino in izobčili heretike«. Tako kot mnogim pred njim se je tudi njemu sredi tega razmišljanja zazdelo, da mu je Klio pomežiknila, in tudi on ni bil prepričan, ali je bil to znak strinjanja ali posmeha. Dilema je bila toliko večja, ker je bil prepričan, da je vpliv zgodovine v javnosti močno uplahnil, ne nazadnje tudi zato, ker so njegovi sodobniki zgodovino razglasili za »znanost« specialistov in s tem izrekli nezaupnico navadnemu bralcu.

Po drugi strani je zaznal tudi nekaj pozitivnih premikov, med katerimi ga je daleč najbolj navdušil prodor zgodovine v univerzitetne programe. Dve generaciji pred njim je namreč sploh ni bilo na urniku, nato pa se je skoraj čez noč znašla med najbolj priljubljenimi predmeti. Ta presenetljivi razvoj je po njegovem mnenju omogočil ponovni premislek izgnanih avtoritet, kot sta Macaulay in Carlyle, obenem pa ga je napeljal na sklep, da se je zgodovina dodobra usidrala na evropskih univerzah. Sicer pa je pouk zgodovine rad primerjal z odkrivanjem obljubljenе dežele, v katero se zgrinja vse več priseljencev. Podobno kot novim deželam, kjer prebivalstvo hitro narašča, pa tudi zgodovini kot novemu univerzitetnemu predmetu po Trevelyanovem mnenju preti nevarnost, da bo prehitro pridobila »obliko surovega materializma in splošne jalove gonje ...«. »Če raziskovalec odkrije nov dokument, je vesel in je uspel; v nasprotnem primeru je nesrečen, ker ni uspel. Ob prehudem navalu priseljencev v nove zgodovinske šole preti nevarnost, da izgubimo nekaj stare kulture in slavnih spominov.« Pri tem ga je, podobno kot de Coulangesa, zanimala (in skrbel) primerjava z nemškim zgodovinopisjem. Tako kot je znani Francoz poudarjal prednosti francoskega, je tudi Trevelyan upal, da bodo anglosaški zgodovinarji za svojo »matično deželo« prepoznali »Anglijo«.

Takole pravi:

Metode in omejitve nemške učenosti najbrž ustrezajo Nemcem, za angleške ude in sposobnosti pa bi prav gotovo bile le pretesen telovnik. Ozirati se moramo po svobodnih, ljudskih in literarnih zgodovinskih tradicijah v naši deželi. Do nedavnega se zgodovinsko pisanje, vse od časa Clarendona do Gibbona, od Carlyla in Macaulayja do Greena in Leckyja, ni omejevalo le na medsebojno občevanje učenjakov, temveč je na daleč in na široko skoz vse bralske razrede širilo ljubezen do zgodovine in zgodovinsko znanje, plemenito in kritično domoljubje ter marsikatero duhovno in srčno odliko. Vendar tega ni več in poskušalo se je, da bi iz nas naredili potsdamske straže učenosti.

Po drugi strani se tudi on zaveda, da njegovi rojaki o tem vprašanju ne morejo govoriti le s stališča domoljubja, temveč s stališča stroke. Pri tem je presenečeno ugotavljal, da se vse več britanskih zgodovinarjev vzgaja po »ponemčeni hierarhiji«, za katero zgodovina ni niti »evangelij« niti »zgodba«, temveč je »znanost«, zaradi česar naj bi tudi angleški študentje hudo zanemarili umetnost pripovedovanja. Zdelo se mu je, da nekateri zgodovinarji pišejo, kot da se nikoli ne bi učili, kako povedati zgodbo. Jezilo ga je, da njihovi dogodki ne »tečejo«, temveč »stojijo kakor mlakuže, namesto da bi lili kakor potoki«. Ne glede na vse spremembe tedanjega časa je zgodovino vendarle dojemal po njenem »nespremenljivem bistvu«, to pa je »zgodba«. Tako kot se nabereta meso in kri okoli kosti, bi se po njegovem mnenju moralo okoli zgodbe zbrati mnogo različnih stvari: opis značajev, študije o družbenih in intelektualnih gibanjih, premišljanja o verjetnih vzrokih in učinkih in še vse drugo, s čimer lahko zgodovinar osvetli preteklost. Umetnost zgodovine, tako Trevelyan, je vselej umetnost pripovedovanja.

Ali točneje, pripovedovanja in poučevanja. Če zanemarimo poučevanje javnosti, potem po njegovem mnenju nimamo več česa početi. To, da zgodovinarji izobražujejo predvsem sami sebe, se mu zdi premalo. Zgodovina bi morala vzgajati duha državljana za to, da bi bil sposoben »pravičnega pogleda na politična vprašanja«, po drugi strani je bil prepričan, da zgodovina ne more napovedati prihodnosti in ne more voditi politikov.

Lahko pa pomaga preganjati predsodke in spodbuja izvirne ideje. Po njegovem mnenju bi se pravi preučevalec preteklosti moral napajati predvsem »ob čistih izvirihi nekdanjih misli in čustev«. Prav tako, kot je preučevanje Plutarha in starih zgodovinarjev razvnelo ogenj svobode in državljanske kreposti v moderni Evropi, lahko zgodovina vsakogar založi

tudi z zasebnimi ideali. Človek se lahko zgleduje po najboljših značajskih potezah Atenca, duhovnika iz 12. stoletja ali reformatorja iz 16. stoletja. Njihovi ideali so se mu zdeli neprecenljivo gradivo za pouk mladih generacij.

Poleg tega je zgodovinarjem naložil tudi skrb za ustrezno poznavanje književnosti. Bil je namreč prepričan, da bi se morali tisti, ki pišejo ali berejo zgodovino neke dobe, prepojiti z literaturo tega časa, tisti, ki berejo ali pojasnujejo književnost, pa bi se morali oborožiti z znanjem zgodovine. Brez slednjega se nam namreč lahko zgodi, da bomo naše prednike doživljali zgolj kot figure na šahovnici. Brez poznavanja njihovih moralnih vprašanj bodo za nas ostali samo brezosebne pojave, njihov svet pa enolična kulisa za sosledje številkih in drugih dolgočasnih podatkov ...

O. L.

Literatura: Stern 1973, Marwick 1989.

MUZA KLIO¹⁸⁸

Nujno je, da se vprašamo, kaj je zgodovina in kakšne so njene koristi. Moramo »se vrniti k osnovnim načelom«, kot je vznemirjeno rekla stara škotska gospa s slušalom, ko je novi pastor prišel k njej na spoznavni obisk. Vprašam se torej zdaj, kaj je življenjski cilj človeka *qua* zgodovinarja. Je v tem, da pozna preteklost in za vedno uživa v njej? Ali pa mora izpolniti dolžnost do soseda, da se tudi ta seznanj s preteklostjo? Ta teoretska vprašanja morajo imeti praktične učinke na poučevanje in učenje, na pisanje in branje zgodovine.

Osnovna vprašanja si lahko zastavimo takole: Bi morala zgodovina le zbirati dejstva o preteklosti? Ali pa bi morala tudi interpretirati dejstva o preteklosti? Bi morala zgodovina, če gremo še dlje, ne le zbirati in interpretirati dejstva, temveč tudi komentirati ta dejstva in mnenja, tako da bi jih predstavila v vsej njihovi čustveni in intelektualni vrednosti najširšemu občinstvu s pomočjo težavne umetnosti literature?

Besede v poševni pisavi sprožajo nova vprašanja, ki jih lahko izrazimo takole: Ali bi morali čustva izključiti iz zgodovine z utemeljitvijo, da se zgodovina ukvarja le z znanostjo vzroka in učinka pri človeških zadevah?

Bilo bi dobro, da razpravo začnemo s premislekom o domnevni »znanosti vzroka in učinka pri človeških zadevah«. Ta domnevna »znanost« ne obstaja in ne more obstajati v obliki, ki bi zaslužila, da jo opišemo z besedo »znanost«.

Predstava, da imajo dejstva zgodovine vrednost, ker so del eksaktne znanosti, pridržane specialistom, izhaja iz napačne uporabe analogije z naravoslovno

¹⁸⁸ Prevod M. Breznik.

znanostjo. Naravoslovna znanost bi imela še vedno veliko vrednost, dasi nedvomno okrnjeno, tudi če se najširšemu občinstvu ne bi sanjalo o njej, če Sir Robert Ball ne bi nikoli predaval in če Huxley ne bi nikoli klal škofov zaradi rimskega praznika.

Naravoslovna znanost ima predvsem dve funkciji: neposredno uporabnost na praktičnih področjih; na bolj intelektualnih področjih pa izpeljevanje zakonov 'vzroku in učinku'. A zgodovina ne more opravljati ne ene ne druge funkcije.

Prvič, zgodovina nima praktične uporabnosti kakor naravoslovna znanost. Nihče ne more z znanjem zgodovine, pa naj bo še tako globoko, izumiti parnega stroja, razsvetliti mesta, pozdraviti raka ali vzgojiti žita blizu polarnega kroga. Zato pri zgodovini, v nasprotju z naravoslovjem, ni nikakršne koristi od znanja, ki bi ga kopičili maloštevilni raziskovalci, varuhi skrivnosti, ki so neznane preprostim ljudem.

Drugič, zgodovina ne more izpeljevati splošno veljavnih vzročnih zakonov kakor naravoslovna znanost. Neuspešni so bili vsi poskusi, da bi odkrili zakone 'vzroka in učinka', ki bi se z gotovostjo ponavljali pri človeških in institucionalnih zadevah. Zakon gravitacije lahko znanstveno dokažemo, ker je univerzalen in preprost. Ni pa dokazan zgodovinski zakon, da lakota povzroči upor; v luči preteklih dogodkov je pravzaprav enako resnična nasprotna trditev, da lakota vodi v hlapčevsko pokorščino. Zgodovinskega dogodka ni mogoče do te mere osamiti od okoliščin, da bi lahko iz dogodka izpeljali splošno veljaven zakon. To moč imajo le politiki, ko krasijo svoje govore z zgodovinskimi argumenti, pa še ti se nikoli ne strinjajo. Zgodovinskega dogodka ne moremo osamiti od okoliščin, kakor ne moremo olupiti čebule, saj je zgodovinski dogodek le niz okoliščin, nobena izmed njih pa se ne bo nikoli ponovila.

Da bi preizkusili zadevo, se vprašajmo, katere 'zakone' je zgodovinska 'znanost' odkrila v zadnjih štiridesetih letih, odkar je svoj laboratorij očistila nesrečnih 'literarnih zgodovinarjev'. Medelji se je posrečilo spraviti starca v lonec, ne vidim pa lepega mladeniča, ki nam ga je obljubila.

Ne le, da pri tako zapletenem predmetu ni mogoče odkriti univerzalno veljavnih vzročnih zakonov, temveč ni mogoče po pravici reči, da naj bi bila pojasnitev vzroka in učinka pri kakem posamičnem dogodku 'znanstvena'. Zbiranje dejstev in tehtanje dokazov o tem, kateri dogodki, sta do neke mere znanstveni; odkrivanje vzrokov in učinkov teh dogodkov pa ni. Celo ko obravnavamo razmeroma dobro znane zadeve, kakršna je francoska revolucija, ni mogoče natančno proučiti psihologije petindvajsetih milijonov različnih oseb, med katerimi je večino življenj in dejanj, razen nekaj sto ali tisoč, pogoltnila noč popolne pozabe. Nihče ne more torej izdelati popolne in povsem resnične ocene vzrokov francoske revolucije. Vendar pa je nekaj nepopolnih branj zgodovine boljše kakor nobeno;

najboljšo razlago pa bo imel tisti, ki bo najprej odkril in primerjal vse pomembne evidence, ki jih je mogoče zbrati, potem pa jih obravnaval z največjo umsko predirnostjo, z najtoplejšo simpatijo do človeka in z največjo imaginativno močjo. Zadnja pogoja je izpolnil Carlyle, vsaj v svojem največjem delu, in zato so njegova psihološka obravnava drhali v času brezvladja, njegova ognjena podoba tega, kar je tudi v resnici bilo požar, njegovi portreti posameznih oseb – Louisa, Sieyesa, Dantona, Marata, Robespiera – v najglobljem smislu resničnejši od hladne analize istih dogodkov in konvencionalnih orisov istih oseb izpod peres znanstvenih zgodovinarjev, ki bolje poznajo dejstva, a slabše razumejo človeka. Carlyle je šele pozneje v življenju ponorel za čaščenjem junaka in ni več dojemal sočloveka z vseobsegajočo toleranco in simpatijo, ki sta sicer duhovna pečata njegove *Francoske revolucije*. [...]

A tudi ta velika knjiga ima usodno slabost – avtor ni poznal v podrobnostih ancien régime in 'starega francoskega načina življenja'. Opisal je, kako je gorelo, ne da bi kaj vedel o gorivu ali vžigalici.

Res, kako naj bi zgodovina lahko bila 'znanost'? Lahko secirate človekovo telo in iz tega potem sklepate o splošni telesni strukturi drugih ljudi. Ne morete pa secirati uma; in tudi če bi lahko, iz tega ne bi mogli sklepati o drugih umih. Znanstveno ne morete vedeti ničesar o dvajsetih milijonih umov naroda. Tistih nekaj dejstev, ki jih poznamo, je lahko tipičnih za ostale ali pa tudi ne. Potemtakem zgodovina v najpomembnejšem delu svojega opravila ni znanstvena dedukcija, temveč domiselna ocena o najverjetnejših posplošitvah.

Zgodovina le deloma zadeva 'dejstvo'. Zberite 'dejstva' francoske revolucije! Morali bi iti do pekla in do neba, da bi jih zbrali. Napuh naravoslovnega znanstvenika pogosto upravičeno kritizirajo. A kaj je njegov napuh v primerjavi z napuhom zgodovinarja, ki meni, da njegova zbirka 'dejstev' zadošča za znanstveno obravnavo vzroka in učinka pri človeških zadevah? Ekonomist potrebuje predvsem domišljijo, da bi lahko razumel tiste vzroke dogodkov, ki so oddaljeni ali pa skriti pod površino, je rekel profesor Marshall. Če pa je domišljija, kot nam govori profesor Marshall, potrebna ekonomistu, je toliko bolj potrebna zgodovinarju, če hoče odkriti vzroke človeškega delovanja, ne le pri posamezniku, ki se žene za preživetjem, temveč tudi pri njegovih neštetih sposobnostih za strast in mišljenje. Kdor nima čustev, jih lahko le redko pripiše drugim in jih pri drugih ne more nikoli razumeti, četudi so imela vodilno vlogo pri vzroku in učinku. Tudi če bi bila torej zgodovina znanost vzroka in učinka, to ne bi bil razlog za izključitev čustev iz zgodovinske metode, pač pa za njihovo vključitev.

Ni bil hladnokrvni zgodovinar tisti, ki je odkril, da Cromwell ni bil hipokrit, temveč avtor Sartor Resartus. Carlyle ni prišel do tega sklepa s strogim deduktivnim postopkom, pa je bil sklep vseeno resničen in – v nasprotju s številnimi drugimi zgodovinskimi odkritji – bil je zelo dragoceno odkritje. Carlyle je kdaj pa kdaj res zanemarljivo zbiranje dejstev in ustrezen izbor evidenc. Ne kaže ga posnemati kot vzornega zgodovinarja, vendar pa bi ga morali vsi preučevalci zgodovine brati in upoštevati zaradi njegovih imaginativnih in pripovednih sposobnosti. Manjka mu tega, do česar se je prebila sodobna zgodovinska metoda, poln pa je tega, kar je ta metoda izgubila.

Carlyle stalno uporablja zgodovinsko metodo, ki jo Gibbon in Maitland uporabljata občasno, drugi zgodovinarji pa komajda: humor. 'Dostojanstvo zgodovine', bodisi literarne bodisi znanstvene, se prepogosto boji stika s komičnim duhom. Vendar pa obstajajo zgodovinske situacije, kot tudi družinske in družbene situacije, ki jih lahko koristno ali celo resnicoljubno obravnavamo le tako, da jih vidimo s smešne strani [...]

Naj torej sklenem, da je analogija z naravoslovnimi znanostmi v zadnjih tridesetih letih zapeljala mnoge zgodovinarje, da so se oddaljili od resnice svojega poklica. V znanju o preteklosti ni koristne vrednosti, ni pa tudi mogoče znanstveno deducirati vzročnih zakonov o delovanju ljudi v množici. Vrednost zgodovine, skratka, ni v znanstvenosti. Njena prava vrednost je v poučnosti. Zgodovina lahko poučuje ljudi tako, da jih napeljuje k razmišljanju o preteklosti.

Tudi če bi lahko natančno odkrili vzrok in učinek, ne bi bila najbolj zanimivi del človeških zadev. Veliki poduk preteklosti in najbolj vzvišena tema zgodovine ni človekov razvoj, temveč njegov dosežek. Bolj kakor vzroki in učinki so zanimiva dejanja sama, in ta je na srečo mogoče dognati s precej večjo natančnostjo. Pri 'znanstveni' obravnavi evidenc (le na tem področju lahko govorimo o 'znanosti') lahko z razumno gotovostjo ugotovimo, da so se ti in ti dogodki zgodili, da je ta človek storil to in da je oni rekel ono. Zgodba o velikih dogodkih ima sama po sebi kar najvišjo vrednost, če jo zgodovinar s svojim razumom in s svojo imaginacijo ustrezno obravnava. Občutja, razmišljanja in dejanja vojakov iz Cromwellove vojske so zanimiva sama po sebi, ne le kot del procesa 'vzroka in učinka'. V dolgih stoletjih, ki so prišla potem, so dejanja teh mož seveda imela učinek – kakor en val v zmešnjavi tisočih valov, ki poganjajo svetovno plimo in oseko. Kako velik ali majhen pa je bil ta učinek, moramo dognati s približnim ugibanjem; in o njihovem končnem uspehu ali neuspehu, kar koli bi že hoteli, je pretežno odločilo nepredvidljivo naključje. Res je naloga zgodovinarja, da posplošuje in ugiba glede vzrokov

in učinkov, a pri tem naj bo skromen in naj temu ne pravi 'znanost'; v tem naj tudi ne vidi svoje prve dolžnosti – ta je, da pove zgodbo. Ne glede na 'vzrok in učinek' želimo namreč vedeti, kaj so mislili in delali Cromwellovi vojaki, kot eden izmed višjih rezultatov in dosežkov človeške rase, kot nekaj, kar se je enkrat zgodilo in je bilo in se ne bo nikoli ponovilo. Prav tako bi radi vedeli, kakšni so bili Karl in njegovi vitezi in kaj so počeli, saj se tudi oni ne bodo nikoli vrnili. Na splošno so nam pri tem Carlyle, Gardiner in profesor Firth verno služili.

Bolj kot vzroki in učinki vzgaja politično presojo pripoved o stvareh, ki so se zgodile, in sicer tako, da širi obseg naklonjenosti in pogloblja odzivanje zavesti v hvali in v graji; z zgledi vzpodbuja mladino k vzvišenim ciljem in starino k potrpežljivosti; ko zgodovina pokaže na to, kar je človek nekoč bil, nam pomaga, da se vidimo takšne, kakršni smo, v nejasnih slikah pa takšne, kakršni bi morali biti. »Ali ni zgodovina človeka in zgodovina človeštva nepretrgan evangelij?« [...]

Vsaka prava zgodovina nas mora s človeško in življenjsko predstavitvijo dogodkov pripraviti do tega, da se zavemo, da je bila preteklost nekoč stvarna kot sedanjost in negotova kot prihodnost.

Celo iz osebne izkušnje bržkone vemo, kako skrivnostno se razlikujejo dogodki: kako jih prvič doživimo v razburjenju, potem pa iste dogodke vidimo hladne in zamrznjene, ko v miru premišljujemo o njih v luči dogodkov, ki so prišli za njimi. [...]

Obnoviti, kaj so naši predniki resnično mislili in občutili, je najtežja, najbolj občutljiva in najbolj vzgojna funkcija, ki jo zgodovinar lahko opravi. To je veliko težje kakor na pamet presti generalizacije in iskati odseve nekdanjih misli ali mnenj v našem času. Da bi lahko zares pokazali deželo, človeka ali skupino v preteklosti, sta potrebna prizadevnost in znanje, saj se lahko le skozi dokumente dokopljemo do resnice, vendar pa so potrebne tudi uvidevnost, naklonjenost in pretanjena imaginacija, ne nazadnje pa tudi umetnost, da prikažemo prednike spet žive skozi sodobno pripoved. Carlyle je to znal v svojih redkih najboljših trenutkih. [...]

Naj na to sitno vprašanje, ali je zgodovina umetnost ali znanost, odgovorim, da je bodisi oboje bodisi ne eno ne drugo. Ima namreč nekaj od obeh. Znanost ne nastopi z ugibanjem o zgodovinskem 'vzroku in učinku'; vendar pa zbiranje in tehtanje evidenc, kar zadeva dejstva, zahteva od zgodovinarja nekaj znanstvenega duha, tako kakor ga zahteva tudi od detektiva ali politika.

Menim, da obstajajo tri različne funkcije zgodovine, ki jih lahko imenujemo znanstvena, imaginativna ali spekulativna in literarna. Prvo pride na vrsto to, čemur bi lahko rekli znanstvenost, če besedi pripišemo ozko, a življenjsko pomembno

funkcijo vsakdanjega napornega dela, ki ga mora opravljati vsak zgodovinar dobro in vdano, če hoče biti pravi pripadnik svojega poklica – zbiranje dejstev in presoja evidenc. »Vsak veliki zgodovinar je bil tudi Starinar,«¹⁸⁹ je rekel Stubbs in za primer navedel Carlyla. Potem pride na vrsto imaginativna ali spekulativna funkcija, ko se zgodovinar igra z dejstvi, ki jih je zbral, ko prebira in razvršča dejstva in ko ugiba in posplošuje. Zadnja, pa vendar ne najmanj pomembna, je literarna funkcija, ki predstavi rezultate znanosti in imaginacije tako, da bo pritegnila in poučila sonarodnjake. Pri zadnji funkciji uporabljam besedo literatura, ker bi rad poudaril, bolj kakor so pripravljene priznati sodobni zgodovinarji, kako težavno in pomembno je načrtovati in napisati učinkovito pripoved o zgodovinskih dejstvih. Razvrstitve, kompozicije in sloga se ne naučimo tako zlahka kakor pisanja na stroj. Književnost nikoli ne pomaga nikomur pri njegovem poslu, vse dokler si njenih uslug ni pripravljen pridobiti tako, da postane njen zvesti vajenec. Pisanje je potemtakem najpomembnejša in ne le obstranska naloga zgodovinarjeva.

Drugi razlog, zakaj rajši uporabljam besedo 'književnost', ko govorim o predstavitveni plati zgodovinarjevega dela, je v tem, da je sodobna književnost sama osiromašena, ko jo poskušajo ločiti od znanja in resne misli. Grozljivo bi bilo, če bi bralno občestvo imelo književnost le za *fille de joie*, ne pa za resno matrono. Vse do konca 19. stoletja so v književnost sodile ne le igre, romani in *belles lettres*, temveč vsa pisanja, ki so se dvignila nad neki določeni prag odličnosti. Če so romani dovolj slabi, ne sodijo v književnost. Če so pamfleti dovolj dobri, sodijo v književnost – Miltonovi, Swiftovi in Burkovi pamfleti, Huxleyevi eseji in Mainove razprave so književnost. Celo Maitlandovi prikazi srednjeveškega prava so književnost. Maitland je pravzaprav pisal dobro bolj zaradi genialnosti in naravne bistrosti kakor pa zaradi kakšne večje pozornosti, ki bi jo namenjal kompoziciji, obliki in slogu. Vendar pa bi nam, navadnim ljudem, svetoval, da smo zavestno pozorni na načrt knjige, kompozicijo in slog.

Morali bi vzpodbujati vse študente, ki bodo morda nekega dne pisali zgodovino, zagotovo pa bodo presojali tisto, kar bo napisano, da kritično berejo pretekle mojstre iz angleške zgodovinske literature. A še nedavno so imeli v mnogih krajih natiho za sprejemljivo in celo za hvalevredno, da študent zgodovine ni poznal velikih angleških zgodovinarjev pred Stubbsom. In takšni kraji, kolikor vem, še vedno obstajajo.

V Franciji je zgodovinsko pisanje na višji ravni kakor v Angliji, ker je del njihovega

¹⁸⁹ *Dryasdust* (dobesedno: »suh-kot-prah«): izmišljena oseba iz Scottovih romanov, na splošno pisatelj ali raziskovalec starin, se pravi, oseba, ki se ukvarja s suhoparnimi podrobnostmi (opomba prevajalca).

šolskega kurikula, da se Francozi naučijo pisati v svojem jeziku. Francoski savant je vzgojen za proznega pisatelja, če se takšen ni že rodil. Iz teh razlogov mu je dobro pisanje že v naravi, ko odraste. Potem ko so nedavno v Franciji združili nemška raziskovalna merila s prirojeno večščino kompozicije in sloga, je iz tega nastala francoska zgodovinska šola, in ta nas iz leta v leto zalaga z zgodovinskimi knjigami, ki so študijske in očarljive hkrati. [...]

Ni res, da bi bile zgodovine, ki jih beremo z veseljem, lahko le delo površnih značajev, nečitljiv slog pa da bi napovedoval globokega misleca ali skrbnega delavca. Težko je bilo napisati to, kar beremo z lahkoto. Dolžnost avtorja, ki jo zahteva vsaka dobra knjiga, je pisanje in predelovanje, popravljanje in izboljševanje, celo če avtor natančno že od začetka ve, kaj hoče povedati. Jasen slog je vedno rezultat trdega dela, lahkotno tekoč niz od stavka do stavka in od odstavka do odstavka pa vedno dosežemo le v potu svojega čela.

Pri zgodovini pa se vse to umetnostno delo zadaja za povrh ob študijskem garanju, ki tudi zahteva celega človeka. Zgodovinski arhitekt si mora sam naložiti kamne in jih zlagati z lastnimi rokami. Delitev dela je mogoča le v omejeni meri. Ni torej čudno, da je le tako malo zgodovinarjev zares doseglo raven, ki so jo ponujale njihove velike teme; da je vsak izmed njih, razen Gibbona, delal napake bodisi v znanosti bodisi v umetnosti. To težko nalogo moramo mi, mali ljudje, premagovati najbolje, kakor znamo, vsaj ob tem začasnem pomanjkanju velikarov. Če se nam bo posrečilo prepričati najodličnejše ume prihajajoče generacije, kako težavno je delo zgodovine, bo med njimi več zgodovinarjev.

Pisanje zgodovine ni igra za otroke. Vsak stavek in vsak odstavek mora zveneti v soglasju z zbranimi dejstvi; med njimi pozna nekatera dejstva le avtor, nekatera je odkril ali se jih je spomnil v zadnjem trenutku in so mu povsem uničila nekatero umetniške zasnove, ki jih je bil pazljivo sestavil. V takšnih trenutkih je umetnik nedvomno v skušnjavi, da zavrže te drobne in neprijetne koščke resnice. Menim, da je to edini močni argument tistih učenjakov, ki ščuvajo proti 'literarni zgodovini'; vendar če želimo plavati, moramo skočiti v vodo, saj ni velike koristi od samotne kreposti, nič bolj koristna pa ni izolirana učenost. V zgodovini, kakor jo pišejo zdaj, umetnost desetkrat žrtvujejo znanosti za vsakič, kadar znanost žrtvujejo umetnosti. [...]

Gibbon ni bil dolgo v grobu, ko se je na Škotskem prikazal genij, ki je enkrat za vselej spremenil samorazumevanje človeštva in ga premaknil od klasičnega k romantičnemu, od enoličnega k pestremu. Gibbonovo hladno klasično svetlobo

so nadomestile bogate srednjeveške barve, ki jih je prinesel Walter Scott s svojim pisanim steklom. Za Scotta ima vsaka doba, vsak poklic, vsaka dežela in vsaka pokrajina svoje navade, svoje noše in svoj način mišljenja, govorjenja in vojskovanja. Za Scotta človek ni toliko človeško bitje, kolikor je tip, ki ga je ustvarilo posebno okolje, pa naj bo mejni kmet, srednjeveški opat, vitez, *covenanter*,¹⁹⁰ švicarski koptjanik ali elizabetinski državnik. Scott je nedvomno pretiraval, kakor radi pretiravajo vsi izumitelji. Naredil pa je vendarle več kakor vsi poklicni zgodovinarji, da je človeštvo približal pravemu umevanju zgodovine, saj je bil prvi, ki je opazil, da zgodovina človeštva ni preprosta, temveč zapletena, da se zgodovina nikoli ne ponovi, temveč vselej ustvarja nove oblike, ki se razlikujejo glede na čas in kraj. Veliki ljubitelj starin in pisatelj je pokazal zgodovinarjem, da mora biti zgodovina živa, pisana in romantična, če naj bo resnično ogledalo preteklosti. Macaulay, ki je bil še fant, ko je Scott izdajal svoje pesmi in romane, je mnoge znal na pamet in se je pridno učil iz njih.

Potem je prišla viktorijanska doba, ko je zgodovina v Angliji dosegla vrhunec priljubljenosti in je imela največji vpliv na nacionalnega duha. V 18. stoletju je bil razred izobražencev številčno majhen, vendar je bil nadvse močan in prenicljiv zavetnik znanosti in učenosti, zlasti pa zgodovine. Nobena imenitnejša podeželska hiša ni bila brez svojega Clarendona, Robertsona, Huma in Gibbona, kot lahko še zdaj vidimo v marsikateri stari opuščeni knjižnici lastnikov, ki dandanašnji izgublajo zadnjo troho razuma ob revijah in pogrošnih romanih, če jim ostane kaj časa med golfom in vožnjo z avtom. [...]

Res, takoj po Macaulay"jevi smrti je prišlo obdobje, ko se je zdelo, da je zgodovina prišla do svojega vrhunca. Ljudje so še vedno brali Macaulayjeva in Carlylova dela, Motley, Froude, Lecky, Green, Symonds, Spencer Walpole, Leslie Stephen, John Morley in drugi pa so nadaljevali s tradicijo, ki je zgodovino povezovala s književnostjo. Temelji široke nacionalne kulture, ki bi se opirala na poznavanje naše zgodovine in na ponos na angleško preteklost, so bili videti trdni. Naslednja generacija zgodovinarjev bi morala le še nadaljevati na sijajnih temeljih priljubljenosti, ki so ji jih zagotovili njeni predniki, po svoji želji bi lahko zidala vsakršna nova nadstropja političnih ali drugih mnenj, a ohraniti bi morala podlago literarne zgodovine, zgodovine kot učiteljice ljudstva. Vendar jim je bilo ljubše, da so uničili temelje in da so pretrgali vez med zgodovino in bralstvom. Oznanili so, da sta Carlyle in Macaulay 'literarna zgodovinarja' in torej neprimerna za branje. Ko

¹⁹⁰ Podpisnik ali pristaš *National Covenant* (podpisan 28. 2. 1838) ali *Solemn League and Covenant* iz leta 1643 (opomba prevajalca).

je javnost slišala od avtoritete, da sta Carlyle in Macaulay 'razkrinkana' in da nista 'prava', ju je prenehala brati – a tudi vse druge. Ko so bralci slišali, da je zgodovina znanost, so jo prepustili znanstvenikom. Hrepenenje po lažji književnosti, značilno za novo generacijo, je skupaj s silovitim akademskim napadom proti literarni zgodovini povzročilo, da je javnost opustila staro navado, da bere zgodovinske knjige.

V tem trenutku se mi zdi stanje boljše in slabše, kakor je bilo pred dvajsetimi leti, ko sem prišel kot študent na Cambridge in me je avtor *Ecce Homo* slovesno poučeval, da Macaulay in Carlyle nista vedela, o čem pišeta, in da je 'literarna zgodovina' brez vrednosti. Sedanja generacija zgodovinarjev na Oxfordu in Cambridgeu je prenehala, če sem prav seznanjen, s to fanatično križarsko vojno: spoznali so, da zgodovina nima le ene funkcije in so zato pripravljeni sprejeti različne vrste zgodovinarjev. Več upanja je torej za prihodnost, saj se nazori o teh stvareh naposled razširijo z univerz na šole in po deželi, postopno pa prodrejo v splošna stališča.

Vendar pa je za zdaj stanje v državi na sploh komajda kaj boljše kakor pred dvajsetimi leti. Še vedno trpimo zaradi posledic antiliterarne gonje, ki so jo nedavno uprizorili glavni zgodovinarji. [...] Ne le enkrat sem naletel na študenta, ki so mu izrecno prepovedali brati Macaulayja; ta je, pa naj bo vodič odraslim ali ne, zagotovo odlična vzpodbuda lenobnemu mlademu umu, ki se nikakor ne trudi razviti navdušenja za zgodovino ali književnost. Doživel sem tudi, da je recenzent obsodil zgodovinsko knjigo, ker naj bi se dobro brala naglas. Kadar sem priporočil kakšno berljivo in vzpodbudno zgodovino, sem pogosto dobil v odgovor: »Oh, ali ji niso dokazali netočnosti?« ali: »Ali ni zastarela? Slišal sem, da ni priporočljiva za branje.« Avtoritete so torej izobčile 'literarne zgodovinarje', prihodnji zgodovinar pa se mora zadovoljiti z ubogimi učbeniki, če sploh kaj bere.

Ta duhovna naravnost nima le uničujočih posledic za intelektualno življenje dežele, temveč je tudi temeljno zgrešena v svojih premisah. Domneva namreč, da je zgodovina – 'znanstvena zgodovina' – 'dokazala', da so nekatera stališča pravilna in druga napačna. Toda zgodovina lahko dokaže resničnost ali neresničnost dejstev, ne pa mnenj. Kadar kdo začne z bombastično izjavo – 'Sodba zgodovine je ...' –, nam mora nemudoma vzbuditi sum, saj zgolj preoblači v velike besede svoja lastna mnenja. Pred petdesetimi leti je bila 'sodba zgodovine' pretežno whigovska in protestantska; pred dvajsetimi leti v glavnem torijska in angleško katoliška; danes je na srečo veliko bolj raznolika. Vsak porotnik danes sam presodi – na splošno pa velja priporočilo za vsakogar, naj bo milosten. Obstaja celo nevarnost, da bi lahko zgodovina opogumila idejo, da so imele v preteklih spopadih vse strani enako prav in so se enako motile.

Ni 'sodbe zgodovine' razen zasebnega mnenja posameznika. In ni mogoče,

da bi posamezen zgodovinar videl več kakor le drobec resnice: če vidi vse strani, verjetno ne bo videl prav globoko v nobeno izmed njih. Edini način, da si lahko bralec ustvari vredno sodbo o kaki zgodovinski dobi, je, da prebere več dobrih zgodovin, bodisi tedanjih ali sodobnih, ki so napisane z več različnih stališč, in da razmisli o njih pri sebi. A vse prepogosto se izogibamo branju dobrih knjig in vajam v samostojnem presojanju, zato pa imamo rajši puhle učbenike, ker naj bi bili 'nepripristranski' in 'najnovejši dosežki'. Vendar pa nas nobena knjiga, zlasti pa ne učbenik, ne more pripeljati do zgodovinske resnice po bližnjici. Resnica ni siva, pač pa je črna tu in bela tam. Nič tudi ni črno ali belo, pač pa postane tako z razmišljanjem.

Zgodovinarjeva nepristranskost je odlika, ki jo zlahka cenimo pretirano visoko in ki je ne smemo zamenjevati z natančnostjo in poštenostjo – ti sta resnično potrebni odliki. Noben trud ni odveč v skrbi, da bi naša strast gorela čisto, ne smemo pa ugasiti njenega ognja. Nepristranskost – *nil admirari* – lahko zapelje najbolj nadarjenega zgodovinarja, da zgreši kako ključno resnico o svojem predmetu. Vse, kar pove Creighton v spisu o Luthru, je hkrati korektno in točno, vendar pa iz Creightona ne bi mogli uganiti, da je bil Luther velik človek ali da je bila nemška reformacija vznemirljivo in pomembno gibanje. Nekaj strani o Luthru v Carlylovih *Junakih* je dobro dopolnilo k tej pretirano nepristranski zgodovini. Obe zgodovini bi morali brati skupaj. [...]

Javnosti ne zanimajo več izdaje zgodovinskih del, naj so dobra ali slaba. Cambriško sodobno zgodovino kupujejo na metre, da bi si polepšali knjižne police, vendar pa z njo ravna kot z referenčnim delom, kot z Britansko enciklopedijo: dovolj je, da je v knjižnici. Založniki medtem podtikajo javnosti knjige, ki so jih zanje naredili na ulici Grub – te 'založniške knjige' niso ne književnost ne učenost iz prve roke. Znale so kot vrsta tipa »Hudodelske kraljice zgodovine«, začinjeni spomini z dvorov, ki jih ni več, in psevdobiografsko napletanje o Napoleonu in njegovi družini: koliko jajc je pojedel in koliko milj je prepotoval vsak dan. Tudi Lady Hamilton je vedno na zalogi. Javnost meni, da je ta vrsta poltenega novinarstva zgodovina, ki naj bi lahkotno stregla splošnemu okusu, medtem ko naj bi bila resna zgodovina sveta stvar, ki se je vkopala visoko na ledenih vrhovih znanosti in se ji je mogoče približati le po dolgih učnih pripravah.

Ta podoba našega sedanjega nezadovoljstva pa bi bila sama po sebi pretirana in enostranska. Bojim se sicer, da je v njej veliko resnice, vendar pa imamo danes, na drugi strani, tudi veliko dobrega in še več upanja za prihodnost. Vzniknila je namreč nova javnost, širna demokracija vseh razredov od 'javne' in 'mestne' šole naprej, ki se je naučila brati, ne ve pa, kaj bi brala; moški in ženske te nove

demokracije razuma, od milijonarja do mehanika, se nočejo dolgočasiti v svetu, ki jim je pripeljal orodja zabave pred vrata; najboljši med njimi, naravni voditelji drugih, pa v teh okoliščinah hrepenijo po misli in znanju, če jim ju le predstavimo na zanimiv način. [...]

Če drži, kar so nam pogosto s tolikšnim veseljem govorili, da so dnevi 'literarne zgodovine' za vedno minili in se ne bodo nikoli vrnili, bo svet revnejši. Samohvala na ta račun spominja na prevarano lisico iz basni. Zgodovina kot literatura ima svojo funkcijo in danes smo prikrajšani za to zgodovino. Odlična angleška proza, ki se posveča resnemu predstavljanju dejstev in argumentov, ima svojo slavo, civilizacija pa, ki se ponaša le z ustvarjalnim leposlovjem na eni strani in z znanostjo, na drugi, je lahko odlična, ni pa popolna. Prozo komajda lahko primerjamo s pesništvom, bodisi v izvrstnosti rabe besed bodisi v čustveni vsebini, vendar pa lahko doseže veliko v obeh smereh; če pa ima proza vrh tega še intelektualno natančnost argumenta in pripoved, ki ji pesništvo ne poskuša biti kos, potem je vladarica na svojem področju. Branje nepretrgane in veličastne zgodovinske pripovedi izobraziti um in značaj; tisti pa, ki po naravi iščejo končne odgovore in jih pesništvo ne privlači, bodo imeli ob takšnem pisanju največje možno veselje. Žal nikoli ni bilo veliko zgodovinarjev z literarnim talentom, pravijo pa celo, da jih nikoli več ne bo. Zagotovo bomo morali počakati nanje, lahko pa si jih želimo in pripravljamo pogoje zanje. Če priznamo, da nam nekaj manjka in prenehamo imeti za prednost nekaj, kar je naša glavna pomanjkljivost, če vzbudimo prihodnjo generacijo, da se uči umetnosti sestavljanja in pripovedovanja kot del zgodovinarjevih opravil, bomo morda takoj dosegli boljše raven pisanja zgodovine, naši otroci pa bodo nemara že lahko uživali ob sodobnih Gibbonih, ob pronicljivih Carlylih in ob skeptičnih Macaulayjih.

JOHAN HUIZINGA

Huizinga (1872–1945) je bil do Ankersmita eden najbolj znanih in brez dvoma eden najbolj načelnih nizozemskih zgodovinarjev. Brez vsakih zadržkov je namreč zatrjeval, da je zgodovina nenatančna veda, njen koncept vzročnosti pa pomanjkljiv, zato iz nje ni mogoče izpeljati nobenih zakonitosti. V njenem neskončnem in neenakomernem toku po njegovem mnenju ni mogoče zaznati nobene obstojnosti, saj so vse, tudi najpreprostejše stvari, vedno nepregledno zapletene. Vsak posameznik se mu je

zdel »pojavn neskončne kompleksnosti«. Ljudi zato ni nikoli obravnaval kot zgodovinskega pojava, temveč kot delčke, ki za zgodovino postanejo zanimivi šele takrat, ko vzpostavijo aktivni odnos do svoje okolice. In res se zdi, da Huizinga človeka v zgodovini opazi šele skozi njegovo občevanje s sopotniki, onkraj tega pa naj bi bilo človeško življenje skoraj nedoločljivo in neulovljivo.

Po drugi strani je prepričan, da je treba vsako podobo in vsako idejo razgraditi do atoma in iz trušča zaznavnih stvari razločiti njihove osnovne elemente. Vse kaže, da se je zavedal, da na ta način lahko hitro zanemarimo posameznika in njegovo vlogo v prostoru in času, toda podobno kot biolog, ki pri preučevanju različnih oblik življenja ne more potegniti črte med posameznikom in kolonijo, po njegovem mnenju tudi zgodovinar človeka ne more misliti izven skupin, institucij in držav.

Preden nadaljujemo z reprodukcijo njegovih misli, kaže poudariti, da Johan Huizinga sodi v družbo tistih nizozemskih, belgijskih in švicarskih zgodovinarjev (Jakob Burckhardt, Henri Pirenne, Pieter Geyl in Werner Kaegi), ki so v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja največ prispevali k razvoju kulturne zgodovine. Ker bo več o tej zgodovinski »poddisciplini« govora v posebnem poglavju, povejmo na tem mestu samo to, da so bili vsi naštetih zelo nekonvencionalni interpreti preteklosti in da je verjetno prav to največ prispevalo k svežini njihovega dela. Poleg tega so se vsi ukvarjali z več področji, Huizinga med drugim tudi s sanskrtom. Zgodovino »so delali« iz veselja, kar ne nazadnje izdaja tudi njihov stil pisanja. Po eni strani gre za natančne opise posameznih procesov, po drugi pa za impresionistični oris celote obravnavanega obdobja ali dogajanja. Najlepše se to kaže v njegovih najbolj znanih delih *Jesen srednjega veka* (*Herfstij der middeleeuwen*), *Igrivi človek* (*Homo ludens*), spisih o prepletenosti zgodovine in kulture, holandski kulturi 17. stoletja ter biografiji Erazma Rotterdamskega (*Erasmus*).

V zgodovinarskih krogih je daleč največ odzivov doživela njegova umetnina *Jesen srednjega veka*, delo, ki ga je Werner Kaegi označil za mešanico radovednosti in nelagodja. Kaegi je s tem verjetno sledil avtorjevemu stališču, ki pravi, da srednjega veka ne kaže razumeti kot napoved novega, temveč umiranje starega. Poleg tega iz Kaegijevega komentarja sklepamo, da je tudi on prebiral Huizingove avtobiografske zapiske, v katerih med drugim nastopajo tudi znana potepanja v okolico Groningena in ideje, ki so se avtorju med temi sprehodi porodile. Tudi sicer dobi človek občutek, da se je Huizinga vseh pomembnih stvari domislil na nogah. Kot trdi

Köster, se je tudi za študij zgodovine dokončno odločil šele med ogledom slik starih nizozemskih slikarjev na razstavi v Brügeu leta 1902. Po drugi strani nas poznavalci prepričujejo, da se je že zelo mlad zanimal za ljudi, stvari in dogodke srednjega veka, to zanimanje pa naj bi podedoval po prednikih, ki so bili skoraj vsi po vrsti pridigarji. V večini biblio- in biografskih zapisov o Huizingi srečamo tudi veliko hvale na račun njegovega obvladanja številnih tujih jezikov, med katerimi se na prvo mesto postavlja že omenjeno znanje sanskrta. Indija je namreč bila njegova posebna ljubezen. Na začetku je v Haarlemu celo predaval zgodovino indijskih religij. Nizozemski in evropski zgodovini se je docela posvetil šele po prihodu na univerzo v Groningenu oziroma kasneje, ko so ga poklicali v Leiden na najodličnejšo univerzitetno ustanovo v državi. Na tej univerzi je nato do njenega začasnega zaprtja v času nemške okupacije (1942) napisal večino svojih znamenitih del in prav tu je ob neki priložnosti izjavil, da je vsako zgodovinsko spoznanje, ki se ne dotakne posamičnega bralca, mrtvo in brez vrednosti. Prav tako je v Leidnu še naprej razvijal značilno terminologijo, ki jo srečamo že v njegovem nastopnem predavanju (1905). Že takrat namreč pri njem srečamo izvirne izraze, kot sta »podoba preteklosti« in »oblika mišljenja«, predvsem pa je že po letu 1915 postalo jasno, da ga v veliki meri vodi vizualna percepcija. V njegovi pripovedi se neprenehoma srečujemo s slikami (oziroma likovnim gradivom nasploh) in z njihovo pomočjo vstopamo v svet sanj in igre. Slednji je še en izvirni prispevek tega avtorja, ki ga nekateri opredeljujejo kot preplet historične in psihološke analize.

Po drugi strani pri Huizingi zelo hitro ugotovimo pomanjkanje interesa za pretekle »politične sile«. Kurt Köster je to pripisal njegovi »prekrščevalski dediščini«, obenem pa med prvimi opozoril, da nekaj podobnega srečamo tudi pri Jakobu Burckhardtu. In res, tako Huizingo kot Bruckhardta zaznamuje izrazito nezaupanje do politike in s tem do običajnega prepričanja, da je politika poglobitna gonilna sila človeške zgodovine. Nekaj več interesa za politiko je avtor *Igrivega človeka* pokazal šele po letu 1933, ko je – sledeč razvoju političnih dogodkov v Nemčiji – opozoril na »pešanje moči duhovnosti« in prevlado »nezrelosti in vraževernosti« ter pozival k »zdravljenju mednarodnega pravnega sistema«. Pri tem je izhajal iz načel krščanskega humanizma in globokega prezira do nasilja, s čimer si je po letu 1942 prislužil nekajmesečno bivanje v koncentracijskem taborišču St. Michielsgestel in dosmrtni izgon in Leidna, kjer je preživel svoja najbolj plodna leta. Med drugim je tam napisal tudi večino teoretskih in

filozofskih refleksij zgodovinopisnega dela, refleksij, zaradi katerih ga pogosto srečujemo na naših ekskurzijah v zgodovino zgodovinopisja. Umrli je tik pred koncem druge svetovne vojne oziroma tri leta po tem, ko so mu Nemci onemogočili dolgoletno vodenje (1929–1942) razreda za filološke in historične vede na Kraljevski akademiji za znanost v Amsterdamu. Kot vsak Neanglež je tudi on moral nekoliko dlje časa čakati na odmev svojih del zunaj Nizozemske. Prvi prevod v angleščino pa je doživel šele pri 62 letih, zato pa so toliko hitreje sledili prevodi v švedščino, španščino, francoščino, madžarščino, italijanščino in druge jezike.

O. L.

Literatura: Köster 1975, Burke 1991.

IDEJA ZGODOVINE¹⁹¹

Pri študiju zgodovine, kot tudi v vsakdanjem, osebnem in družbenem življenju, moramo nujno in neizogibno braniti nauk o idejah. Človek ne more živeti v doslednem nominalizmu, vsaj ne duhovno. Potreba, da pripišemo obstoječim podrobnostim oblike, bodisi v sedanjosti bodisi v preteklosti, sproža neke nadaljnje posledice.

Zgodovinski opazovalec nikoli ne trči na golo in preprosto dejstvo, ki ne bi bilo povezano s širšim splošnim kontekstom. Celo najmanjše dejstvo ima zanj smisel le zato, ker ustreza sistemu idej, ki ga je že razvil, to dejstvo pa je v takšnem ali drugačnem odnosu do tega sistema. Zgodovinsko dejstvo je posamično le zato, ker ga je mogoče vključiti v splošnejši okvir. Kot je pravilno rekel Othmar Spann,¹⁹² ki je predstavil te probleme na zelo jasen način: »O zgodovini ni mogoče misliti brez teorije«. Zgodovina torej znova dokazuje na preprost način svojo tesno vez z oblikami mišljenja iz vsakdanjega človekovega življenja, ki tudi ne bi bilo mogoče brez splošnih kategorij, skoz katere razum organizira pojave.

Kakšen učinek ima ta osnovni premislek na zgodovinsko metodo? Začeli smo z dvomom, da lahko znanost zgodovine zgrabi svoj objekt, se pravi preteklost, s sredstvi koncepta, formule in analize. Rekli smo celo, da zgodovina ni sposobna natanko razločiti in določiti svojega predmeta; potem pa smo se sprijaznili z dejstvom, da mora zgodovina vendarle stalno razmišljati o svojem gradivu v okviru idealnih redukcij. Ali to pomeni, da smo zgodovino svojčas bolj uklanjali zahtevam

¹⁹¹ Prevod M. Breznik.

¹⁹² Othmar Spann, leta 1878 rojeni avstrijski ekonomist in vodilni katoliški teoretik. Znan zagovornik korporativizma.

normativne discipline? Ali to pomeni, da je navsezadnje zgodovina obsojena na reduciranje in omejevanje svojega gradiva le na sheme in formule?

Ne. Posebna odlika zgodovine, ki daje zgodovini njeno pravo veljavo in jo bolj kot katero koli drugo disciplino postavlja v središče življenja, bo vedno v tem, da zgodovina misli in obravnava svoje gradivo kot dogodke, ne pa kot organizme. Sociolog in psiholog v glavnem skrbita, da dejstva primera ustrezajo sistemu idej, zgodovinar pa pripisuje tej ustreznosti le malo pomembnosti ali nič: v resnici izraz 'primer' sploh ne sodi v zgodovino. Psihologija, pravo in sociologija razumejo dejstva kot 'primer', medtem ko so zgodovinarju dejstva vedno 'niz dogodkov, ki so se zgodili ob določenemu času'.

K temu pa moramo dodati, da bi se lahko zgodilo tudi drugače. Srčika razlike postane morda na tem mestu celo nazornejša. Sociolog, in tudi drugi, ravna s svojim gradivom, kot da bi razplet izhajal iz znanih dejstev: on išče preprosto način, kako je bil rezultat že določen z dejstvi. Zgodovinar pa mora, na drugi strani, držati do svojega predmeta vselej nedeterministično stališče. Stalno se mora postavljati na točko v preteklosti, ko znani dejavniki vselej še dopuščajo drugačen razplet. Če govori o Salamini, govori na način, kot da bi Perzijci še lahko zmagali; če govori o *coup d'état* v Brumairju, potem se mora pretvarjati, da bi Bonaparta še lahko sramotno porazili. Zgodovinar zavzema pravilen odnos do polnosti življenja le s stalnim dopuščanjem, da so možnosti neomejene.

Postopoma smo dosegli določen pogled na nalogo preučevanja zgodovine. Zgodovinar skuša odkriti smisel v ostankih neke dobe človeške zgodovine. Da bi zgodovinar izrazil ta 'smisel', mora organizirati zgodovinske pojave tako, da so skladne s kategorijami, ki so mu na razpolago z njegovim *Weltanschauung*, z njegovim razumom in z njegovo kulturo. Na tem mestu hočem poudariti (in k temu se bom pozneje vrnil), da ne mislim oznanjati relativizma, ki ima za enako resnične vse interpretacije zgodovine, če se le ujamejo s prepričanjem, iz katerega so izšle. Trdim le, da je zgodovinska pripoved vedno odvisna od kulture, v kateri je nastala pripoved in iz katere je vzniknila.

Zgodovinar potemtakem v preteklih pojavih prepozna določene idealne oblike, ki jih skuša opisati. Jih ne definira, saj je definicija pojavov naloga sociologa. Prikaže jih v omejenem kontekstu enkratnega zgodovinskega toka dogodkov. To, kar vidi, so oblike družbe, ekonomije, religije, prava in zakona, misli, umetnostnega in književnega izražanja, političnega in občanskega življenja; z eno besedo: oblike kulture. In vedno vidi te oblike v delovanju. Vsaka izmed njih je oblika življenja in vsaka oblika ima torej funkcijo. Še enkrat: zgodovinar ne poskuša, da bi te funkcije življenja ali kulture omejil na formule ali jih sistematično organiziral, temveč jih

poskuša prikazati v njihovem vidnem delovanju, v času, v prostoru in v kontekstu. Nase opozorijo skoraj vedno s konfliktom: stalni temi zgodovine sta oboroženi spopad ali spopad mnenj. V bistvu je zgodovina vedno epična ali dramatična, pa naj bosta ta vidika včasih še tako šibka.

Ni nam treba razlagati, da se s tem prijemom meja med zgodovinskim in sociološkim glediščem pogosto zabriše. Če hoče zgodovinar narediti svoj prikaz razumljiv, mora prevzemati rabe izrazov in metod sistematičnih družbenih znanosti, zlasti pri obravnavi posebnih vidikov kulture, kakršne so zgodovine religije, umetnosti in prava, kjer je razmejitvena črta med opisom in formulacijo nejasna.

V nadaljevanju nam preostanejo še idealne enote ali celote zgodovinske vednosti. Vselej zadevajo spremembo, ki se zgodi v okviru kompleksnega pojava v nekem času. Doslej smo imeli opraviti s terminologijo, ki opisuje obliko kot organizem in funkcijo kot evolucijo. Iz idej o organizmu in evoluciji izhaja, da priznavamo cilj ali usodo. Mi si izmislimo zgodovinski kontekst, ki je tvorba našega duha; smisel pa ima le, dokler mu priznavamo, da ima cilj ali, še bolje, da je sled z določenim razpletom, ki je lahko bodisi slavno izboljšanje bodisi propad in uničenje; cilj je lahko bodisi misel, ki jo je ustvarila človekova volja, bodisi slepa nujnost, bodisi božja previdnost in nepretrgano ustvarjanje.

Zgodovinsko mišljenje je potemtakem vedno teleološko. Četudi se oskrbujemo z gradivom iz preteklosti in nas privlači preteklost; četudi vemo, da ne moremo napovedati ene minute v prihodnosti, se naš duh zgane le ob večni prihodnosti. Razširjeno in trdoživo mnenje se opira na zgrešeno umevanje, da bi zgodovina morala obravnavati naše razumevanje sedanjosti: zgodovinski misli je 'sedanjost' tako malo znana kakor filozofski misli. Zgodovina se vedno sprašuje, kam. Zato jo moramo imeti za disciplino s teleološko naravnostjo *par excellence*.

Če želimo izraziti naravo zgodovine, bi v končni analizi verjetno prišli do najbolj uravnotežene definicije, da je zgodovina dramska interpretacija, ki se opira na morfologijo človeške družbe, vsaj dokler ima zgodovina poseben poudarek na nesistematičnem in deskriptivnem značaju ter na nujnosti, da opazuje svoj predmet v delovanju. Čim zgodovina izgubi pred sabo ta dva premisleka, zgreši svoj cilj. Poskušali bomo ponazoriti potrebo po silni previdnosti, ko bomo opozorili na nekatere nevarnosti, ki zavirajo privzemanje prave zgodovinske vednosti. Te nevarnosti vidim v nabuhlosti izrazov, v rabi stereotipov in v antropomorfizmu. Zadnja je najpomembnejša in najosnovnejša, zato jo moramo obravnavati najprej.

Na začetku smo se strinjali o intelektualni potrebi po nekakšnem 'realizmu' v idejah: s tem smo želeli reči, da moramo pripisovati pojavom enotnost in obstoj,

če hočemo izraziti naše misli o svetu in življenju, četudi se naše nominalistično razumevanje nagiba k razčlenjevanju pojavov na neskončne atome in njihove funkcije. 'Realizem' v sholastičnem pomenu neogibno terja malce nekakšnega antropomorfizma, se pravi to, da pripisujemo idejam človeške značilnosti, čeprav ideje tega v strožjem smislu ne dopuščajo. Ko rečem 'družba zavrača' ali 'poštenje zahteva', se izrazim antropomorfično, in prav tako, če sem natančen, tudi če rečem 'prihaja pomlad'. Vse to je sestavni del neogibnega in očitnega antropomorfizma, brez katerega ne bi bilo več naše sposobnosti, da se izražamo.

Jasno je, da kadar koli svarim pred nevarnostjo zgodovinskega antropomorfizma, rabim pripono '-izem' v običajnem pomenu, kot pretirano uporabo nekega sredstva, ki je sicer sama po sebi pravilna ali koristna. To opozorilo navajam zaradi kritika, ki mi je nekoč očital, da sem zagrešil podobno napako; tedaj bi ga moral vprašati, ali bi me obtožil alkoholizma, ker popijem občasno kozarec vina.

Z zgodovinskim antropomorfizmom mislim tudi na nagnjenje, da pripisujemo abstraktnemu izrazu vedenje in navado, ki sta sicer značilni za človeško zavest. Jezik neizogibno terja metaforične izraze, kot sem rekel. Nevarnost pa preži v dejstvu, da lahko metafora, kakršna je, postane osnova za nadaljnje izpeljave in da se rahlo počlovečene govorne figure spremenijo v prikazen, ki vrine mitološko mišljenje na mesto znanstvenega. To se zgodi vselej, kadar je zgodovinsko predstavljanje preobloženo s strastmi, ki so ali politične, ali zgodovinske, ali religiozne ali kake druge. Abstraktni pojem 'kapitalizem', denimo, vidimo kot vražje bitje, ki je čezmerno kruto in zvito; 'revolucijo' vidimo sprva kot idejo, kmalu pa postane skorajda živo bitje.

Le en korak loči antropomorfizem od retorične in alegorične personifikacije. Antropomorfizem mnogokrat nima škodljivega vpliva na retoriko: je kot lobanja s prekrižanimi kostmi na steklenici s strupeno pijačo. Ko pa 'prestol' meče senco ali ko 'revolucija' nosi baklo in z odprtimi usti preskakuje barikade, tedaj vemo, da imamo opraviti z metaforami.

Antropomorfizem je nevaren, kadar goji pod krinko metafor prepričanje, da moramo govorno figuro še vedno brati filozofsko ali znanstveno. Nikjer tega ne vidimo jasneje kakor v *Propadu zahoda* Oswalda Spenglerja. Četudi imamo njegove povezave, globino njegovih opažanj in odlične zorne kote za izvrstne, nam vse to ne more nadomestiti osnovne napake te velike knjige. Spengler tlači svetovno zgodovino v sheme, če pa kaj ne ustreza njegovim predstavam (krščanstvo, Amerika, latinski narodi, na primer), potem to zanika ali izpodbije. To pa še ni vse: medtem ko je tiransko razdelil kulture na področja, jim dal človeško obliko in jim pripisal biološke življenjske kroge, je zagrešil nasilje nad zgodovino.

Ali ni pravi zgodovinski pomen civiliziranega sveta dejansko zmagal pri tej zadevi? Spenglerjev veliki um je prav gotovo dosegel učinke, kdo pa danes, preden so se iztekla dvajseta leta, govori o njegovem nizu kultur; izvzemši Nemčijo, kjer so vsi sprejeli 'faustovskega človeka' kot uporaben zgodovinski izraz?

Nevarnost je toliko večja tam, kjer iz zgodovinskega materiala oblikujejo idealne pojme iz čisto političnih namenov, ki jih potem ponudijo kot 'nove mite', podobno, kot se običajnemu človeku vsiljuje sistem misli o svetem. V tem primeru je naš pogled namenoma zamračen s strašno zmešnjavo religije, mitologije in znanosti zaradi čiste hinavščine. Zgodovinska zavest našega časa se mora paziti, da v imenu zgodovine ne podpihuje malikov željnih krvi, ki žrejo kulturo.

Vrnimo pa se k mirnejšemu področju zgodovinskega preučevanja. Govoril sem o nevarnosti, ki sem jo imenoval nabuhlost izrazov. Kaj sem s tem mislil, bom nemudoma ponazoril z najbolj izrazitim primerom. V prvi polovici 19. stoletja se je v zgodovinski misli pojavil izraz 'renesansa', ki se je nanašal na točno določeno intelektualno gibanje iz neke določene dobe. Pozneje so odkrili, da, prvič, ne morejo z nobenimi sredstvi označiti narave, obsega in trajanja tega gibanja, in, drugič, da so bila podobna gibanja v drugih obdobjih in v drugih krajih. Raba besede renesansa se je zato razširila na nezaslišan način. Nekdo je dopustil, da se renesansa začne zelo zgodaj, v 13. stoletju, traja pa vse do 17. stoletja; drugi je začel uporabljati izraz karolinška renesansa in renesanse nasploh. Izraz je s tem vendarle neopazno izgubil svoje bistvo, svoj okus in svojo vrednost, kajti zgodovinski izraz ohrani vrednost le, če nas spomni na zelo določeno zgodovinsko preteklost, ki jo lahko prikličemo v spomin z značilnimi slikami. Ko rečem 'italijanska renesansa', bi rad videl vse med Donatellom in Titianom, ampak nič več.

Pojem renesansa je postal nabuhel. Pozneje se je podobno godilo izrazoma gotika in barok. Izvirno sta oba izraza označevala arhitekturni stil, vključno s kiparstvom. Potem so odkrili, da je neke značilnosti teh stilov mogoče najti tudi drugod, v intelektualni produkciji in po celemu obdobju. Z izrazoma so potem začeli označevati vso kulturo ene dobe, naposled pa sta se izraza povzpela do abstraktnega pojma stila nasploh. V neki meri lahko ta postopek upravičimo, vendar pa beseda nima več draži za zgodovinarja. Postala je kirurško orodje, namesto da bi bila cvetoča veja.

Tretjo nevarnost sem imenoval stereotip, za katerega je zgodovina zelo ranljiva ravno zato, ker stereotip ni ne sistematičen ne natančen po značaju. Zgodovina mora delati s splošnimi izrazi, ker lahko z njimi zajame veliko vsebine. Hkrati pa zgodovini ni treba dejansko preizkušati točnih vrednosti teh splošnih pojmov, ker njihovih posameznih idej ni mogoče primerjati ali omejiti, saj so po

naravi heterogene in selektivne. V veliki skušnjavi smo, da proglasimo za stereotip pojem, ki je bil nekoč uporaben pri podatkih, danes pa terja premislek in novo posebno ovrednotenje. Tu mislim na vse preveč voljne rabe skoraj vseh splošnih izrazov, ki so nastali pri preučevanju družbenih in političnih pojavov in institucij: izrazi kapitalizem, fevdalizem, reakcija, buržoazija, demokracija in neštete druge. Zgodovina ne more brez njih, a resen zgodovinar, ki želi predstaviti živ in točen premislek o preteklosti, mora biti pazljiv pri uporabi teh izrazov, saj so obremenjeni z dobrimi in slabimi občutji.

Na tem mestu moramo morda reči kakšno besedo o posledicah velike shematične delitve, zaradi katere govorimo o antiki, o srednjem veku in o modernosti.

Ker se je krščanstvo cepilo iz debla klasične civilizacije, je videlo tok zgodovine kot model izmeničnih cesarstev, med katerimi je bilo zadnje rimsko cesarstvo. Humanisti so prvi prispevali novo razumevanje o nizu obdobji, ki je prešlo v tradicijo kot nespodbitna splošna osnova za periodizacijo zgodovine. Antiko so videli v velikem sijaju; mislili so, da so zajeli njeno popolnost. Svoj čas so humanisti doživljali kot svitanje nove dobe; to, kar jih je ločevalo od stare slave, pa so imenovali obdobje divjaštva in teme, *media aetas* ali *medium aevum*, se pravi vmesno obdobje, obdobje vmes, kar je povsem negativen izraz. Šele veliko pozneje, okoli leta 1700, je bila trojica antika, srednji vek in modernost sprejeta kot akademska klasifikacija pri preučevanju zgodovine. Kljub temu se je čustvena vsebina kmalu pritaknila vsakemu izmed teh izrazov, čeprav so bili izrazi sami po sebi povsem kronološki.

Antika je obdržala izvorno slavo, ki so ji jo pripisovali od začetka. Srednji vek je postal izraz za kulturni razkroj, nevednost in ustrahovanje. V čas modernosti so sodili osvojitve novega sveta, tisk, obnovitev umetnosti in religije, vznik znanosti in mnoge druge stvari. Nazadnje je romantika dala tudi srednjemu veku sij lepote in nostalgije in tako so vsi trije izrazi nosili kulturne idejne vrednosti s pozitivno vsebino.

Komaj so te časovne delitve dobile tako živo perspektivo, je bilo že treba obracunati z njihovo kronološko neustreznostjo. Tako imenovan konec rimskega cesarstva na zahodu leta 476 ni predstavljal konca neke kulture, kakor tudi ne odkritje Amerike in osvojitve Granade leta 1492 konca druge kulture. Danes je potreba po nekoč uporabnih izrazih s pozitivnimi kulturnimi implikacijami postala močnejša kakor ugotovitev, da so njihovi kronološki razlogi pomanjkljivi. Občasni konflikti so se nekoč bili okoli vprašanja, ki še danes ni zaključeno, ali postavimo v leto 1600 konec srednjega veka. To pa še ni vse: kot idejo o neki dobi so izraz »srednji vek« prenesli na čisto drugačne kulture, kakršne so grška, indijska in japonska.

Čeprav se zgodovinar strinja, da je splošna delitev neustrezna, pa ga to ne

ubrani pred uporabami teh izrazov. Ve, da so izrazi preprosta pomagala pri razumevanju. To pa ne odpravi najpomembnejšega dejstva: zgodovina še naprej potrebuje specifične izraze, pa čeprav so nedorečeni, s katerimi označi splošne kompleksnosti, da lahko fraza »srednji vek«, četudi nima pomena sama po sebi, ustvari tako poseben okus in priključuje tako polno sliko življenja, ki ga zgodovina še lahko prenese.

Stalno se vračamo k nizu nasprotnosti, med katerimi mora delovati zgodovinska misel. Ali si zgodovina prizadeva za posebno ali splošno znanje, za konkretno ali abstraktno, za enkratno ali ponavljajoče? Ali je zgodovinska vednost v nazor-nem prikazu ali v pojmih? Je cilj zgodovinske metode analiza ali sinteza, so njeni predmeti posamezniki ali množice, posamezna dejanja ali kolektivi?

Navsezadnje je zgodovinski pomen naravno naklonjen posamičnemu, nazor-nemu, konkretnemu in individualnemu. Zgodovinarjev pogled se mora upirati v razne dogodke v njihovi spremenljivosti. Vredno truda je morda znanje, ki je izgubilo pred sabo dejanske ljudi in dejanske dogodke, vendar pa to znanje ne pripada več zgodovini.

Videli smo že, na drugi strani, da za zgodovinsko razumevanje, ki je razumevanje samega življenja, dejansko velja, da mora biti posamezno vedno v odnosu do nečesa splošnejšega; da zgodovina vedno primerja splošno z nečim bolj posamičnim. Edinstveni dogodek je razumljiv le v splošnem kontekstu. Za tistega, ki ne pozna zgodovine, sta zadeva z morilci Florisa V. in zadeva De Witts enako raznorodni. Konkretno lahko prepoznamo le s sredstvi abstrakcije. Predstavitev in ideja si nista povsem izključujoči.

Ko smo temeljito spoznali nasprotnosti zgodovinske vednosti, lahko z lahkoto odgovorimo na številna vprašanja, ki so sprožila živahne razprave in vroče argumente. Na vsa vprašanja, ali je prav to ali ono, je odgovor jasen, čeprav so vprašanja na videz izključujoča. Pravilno je oboje, eno skrito v drugem.

So cilj zgodovinske vednosti posamična dejstva ali obsežni pojavi in konteksti? Oboje. V posamičnih dejstvih prepoznamo večje kontekste; brez vednosti o posamičnosti pa je splošni pojav suhoparen in brez življenja. V natanko določenem obdobju rimskega cesarstva, tik pred nastopom krščanstva, je živel Cezar. Vendar pa Cezarja razumem le, ker ga lahko primerjam z Aleksandrom in Napoleonom. Sem iskal primerjavo, cesarja generala kot takega? Če to drži, potem grem lahko na koncu raziskave s Cezarjem, Aleksandrom in Napoleonom tja, kamor biolog vrže ostanke svojega eksperimenta. Iskal sem lik Cezarja, kakršen je v svoji enkratnosti: kakor se razlikuje od nešteti drugih likov in kakor je podoben nekaterim.

Stališče, da je pri zgodovini težko prikazati natančen razvoj, prinaša tudi potrebo po poznavanju posameznih dejstev. Kajti med kopičenjem zgodovinskega znanja ne smemo spregledati nepredvidljive usode posameznika, pa naj bo ta oseba zabavljac ali uničevalec ali obnovitelj sveta.

Zaslišali smo glasen in dolg krik, o katerem sem govoril zgoraj: »Ne zasipajte nas s heroji in tirani, ne opisujete smrtnikov od zibelke do groba in ne iščite, kaj žene ljudi. Dajte nam življenja množic, njihovo garanje in trpljenje, upe in razočaranja, strasti in nasilja.« Prav, toda vsega tega ne boste razumeli, vsaj ne zgodovinsko, če ne boste najprej videli posameznikov, ki so oblikovali ideje in imeli pogum, da so jih izpeljali, ki so tvegali in zmagali; ali drugače: kdo je opazoval in trpel, kjer so množice izgubile upanje.

Z veliko mero zaverovanosti je izbruhnil duh sodobnega časa, ki goji spoštovanje do kolektivnosti, sovraži pa vse individualno: »Zgodovine ne delajo maloštevilni junaki, temveč skupine, razredi in rase.« Prav gotovo in pri tem bi morale ostati, če bi bili elementi teh skupin ali narodov preprosti seštevki, ki so podobni mernikom žita, o katerih je Heraklit rekel: »Katero posamično zrno, prvo ali tisoče, povzroči, da se kup zgrne s truščem?«

Pazi: Heraklit ni izpeljal sklepa, da je usipanje povzročilo posamično zrno, in to naj bi bilo vse. S tem vprašanjem je poudaril, da zagrešimo logično napako pri vsaki generalizaciji v primerih, kjer je vsaka enota dogodka mikrokozmos. Ni mogoče logično odgovoriti na vprašanje, ali zgodovino ustvarja posameznik ali skupina, zato je vprašanje nepomembno za zgodovinarja.

Ostane pa nam čisto metodološko vprašanje. Je naloga zgodovinarja, da analizira ali sintetizira? Odgovor (istega bi, mimogrede, našli v vsaki disciplini) je, da oboje.

V preteklosti je zgodovina nedvomno grešila in še danes pretirava z analitičnim delom, morda bolj kot kaka druga disciplina; zdi se, da ji prepogosto manjka vsakršen občutek za širši kontekst dogodkov in je ne zanima prikazovanje, ki bi preseglo posamične podrobnosti.

Vendar pa ima zgodovinar trojni izgovor, če ne opravičilo. Prvi je tale: zgodovina je po naravi svojega gradiva disciplina, ki drži svoje raziskovalce v odmaknjenosti, drug z drugim pa se srečajo le redko. Gradivo je, ponavljam, neskončno raznoliko in neskončno zamotano. Živo znanje lahko dosežemo le s prodiranjem v podrobnosti, to pa ne pripelje nujno do izpeljave splošnih načel.

Drugič pa, kot sem že opozoril, na smemo pozabiti, da ni mogoče spoznati podrobnosti, če ne poznamo širšega okvira. Nočem reči, da mora imeti vsak raziskovalec lokalne zgodovine vedno v mislih svetovno zgodovino, vendar pa si mora njegovo skromno delo prizadevati za totaliteto vednosti; da v svojem omejenem

okviru izpelje sintezo. Z marljivim prodiranjem v detajl postavi pred nas mesto, vas, ceh, samostan, družino – vse živo v njihovi preteklosti. Če jih prenesemo v širše kontekste, v pokrajino, narod, državo ali kontinent, kam lahko zarišemo mejo med nepomembnim in zanimivim? Ni meje. Vsako zgodovinsko dejstvo se samo odpre neskončnosti. Če je pomembno za državo, da ga opazujemo v preteklosti, je enako pomembno tudi za vas in drugo. Pomembnost študije ni opredeljena z obzorjem predmeta: iz spopada, ki je pretresel svet, lahko preučevalec naredi analizo, ki ne seže prav daleč. Šteje le duh, v katerem je delo narejeno. Morda zveni protislovno, vendar pa je zgodovinska sinteza v neki meri opravljena že s samo analizo, saj je zgodovinska vednost zlasti pogled na kaj, podobna potnikom, ki se zavedo lepote pokrajine, skozi katero potujejo.

Medtem je razglabljanje o lokalnem zgodovinarju zraslo do točke, o kateri doslej še nismo spregovorili: da zgodovina ni isto vsakomur in da so privlačnost, navezanost in simpatija odločilne, da se odločimo za neko področje raziskovanja. Razumem, da se v vsaki disciplini odločajo za specializacije po preferencah, v zgodovini pa se preference in zanimanja za neko preteklo dobo povezujejo z raznovrstnimi občutki, ki daleč presegajo študijska prizadevanja. Pomembno vlogo ima domišljija, značaj pa še večjo. Zanimanje za zgodovino je ljubezen do preteklosti in želja, da oživimo mrtve stvari in jih ogrejemo z življenjem.

Zaradi teh razlogov se nešteti ljudje iz vseh dežel dnevno posvečajo majhnim zgodovinskim podvigom, za katere si izbirajo majcene naloge. Nietzsche nikakor ni imel prav, ko je strast za majhne pretekle stvari imenoval v svoji posmehljivi izjavi starinarski konjiček. To je oblika sle po znanju, ki jo moramo spoštovati.

Ravno na tem področju je amaterski preučevalec zgodovine nujno potreben. Na nobenem drugem področju ni tako potreben in zaželen kakor v zgodovini, ki je odprta vsakomur.

Ti premisleki so nas pripeljali nazaj na še eno antitezo, ki smo jo srečali že zgoraj, vendar pa si je zdaj nadela grozeče razsežnosti: tiste, ki zadevajo subjektivne in objektivne elemente zgodovinske prakse. Ko smo opisovali naravo zgodovinske dejavnosti in vednosti, ali se nismo preveč posvečali subjektivnemu, da je stopnja gotovosti v zgodovinskem vedenju postala kar negotova?

Sklep tega poglavja je namenjen le-tej stopnji gotovosti in tako ga je treba brati.

Naj povzamemo, kaj smo doslej rekli o elementu subjektivnega v zgodovinski vednosti. Vedno je prisoten, celo pri zastavitvi vprašanj. Vprašanje je krivo, da vsak razmišlja o drugih dejstvih, dela druge povezave in druge interpretacije. Da lahko vidimo povezave, je odvisno od vrednosti, ki jo oseba pripisuje stvarim, o katerih

razmišlja. Zgodovinska vednost je mrtva in brez vrednosti, če nima za sondo in vatel zgodovinarjevega osebnega intelektualnega in duhovnega življenja.

Vprašanje je tole: kako daleč lahko osebna ocena nadzira presojanje in dopušča kritičnost? Bolj nekdo neguje osebni pogled na svet, z večjo strastjo zagovarja svoje ideje, z večjo verjetnostjo bo odtavala vstran njegova sposobnost zgodovinskega presojanja. Le rahla razlika je med neizogibno subjektivno obravnavo problema in med surovimi predsodki in pristranskostmi.

Če upoštevamo ta dejstva, kako se bomo potem branili pred daljnosežnim skepticizmom, ki cel sprevod zgodovine kliče *fable convenue*, negotovo in ničvredno znanje. Morda lahko poiščemo tolažbo kar v zgodovini sami.

Zgodovinski skepticizem je stara bolezen, ne smemo pa ga zamenjevati s splošnim filozofskim skepticizmom. Nikakor ni nastal s sodobnim učenjem ali kritično metodo, pa tudi ne s starim pironizmom. Zdi se, da se okrepi vedno, kadar nov močan miselni tok izsili, da ljudje v nekem obdobju spremenijo svoje stališče o zgodovini. Humanizem je naplaval takšen skepticizem, ki sta ga zastopala Vives in Agrippa iz Nettesheima, Pierre Bayle in Fontenelle pa sta ga predstavljala v 17. stoletju. Skepticizem se pojavlja ali v bolj pretanjeni ali v bolj robati obliki; zadnja brez zadržkov zavrača, da so zgodovinski viri avtentični. Francoski jezuit Jean Hardouin je okoli leta 1700 razglasil vso klasično tradicijo, vključno z deli iz zgodnjega srednjega veka, za namerni ponaredek, ki žali krščanstvo. Tenkočutnejše oblike skepticizma ne zavračajo *a priori* avtentičnosti virov, ampak trdijo, da dejanske evidence ne morejo biti zanesljive, tudi če prihajajo od sodobnikov ali očitvidcev. O tem govori zgodba, ki jo je povedal Sir Walter Raleigh: najprej je iz zapora opazoval direndaj na dvorišču, potem pa mu je ječar, ki mu je prinesel hrano, še enkrat pripovedoval o dogodku; razlike med njegovim lastnim opazovanjem in pričevanjem druge priče so ga mučile, da je menda rekel, da je pravkar napisano *Svetovno zgodovino* vrgel v ogenj.

Dvom te vrste ima utemeljene razloge. Vemo, da psihologija vsak dan na presenetljiv način potrjuje Raleighovo izkušnjo, zlasti pri delu sodišč. Če nekdo ustvari v predavalnici motnjo, ki jo je načrtoval vnaprej, potem pa prosi nič hudega sluteče očitvidce, da mu opišejo, kaj se je zgodilo, bo ugotovil, da se njihova poročila brezupno razlikujejo. Sklep je očiten: če lahko v preprostih vsakdanjih primerih tako zlahka dokažemo, kako nezanesljivo je vsako pričanje, do kod lahko zaupamo posrednim poročilom iz preteklosti, ki so pogosto pristranska in olepšana. Človek, ki se prepusti osnovnemu zgodovinskemu skepticizmu, pozablja tole: prvič, stališče moderne kritičnega preučevanja zgodovine je, da ne vleče informacij iz namerno zavajajočih pripovednih virov, temveč iz neposrednih prežitkov preteklosti, bodisi materialnih ali literarnih; ta metoda je naučila tudi zgodovinarje, da zgodovinske vire

obravnnavajo kritično. In celo: brž ko laboratorij sodniške dvorane dokaže omejeno vrednost vsake priče, hkrati ponudi tudi nasprotni dokaz. Ko dobi izkušen sodnik v roke protislovni dokaz, običajno ve, kako iz napačnih materialov obnoviti dejanski dogodek, o čemer smo govorili zgoraj.

Opozoriti moramo tudi na naslednje. Ravno hiperkritični učenjak zgodovine, skeptik *par excellence*, se navadno zrine v neverjetne razlage, zaradi svoje lastne predstavitve dejstev, ki je izkrivljena; tisti, ki je izhajal iz kritičnega dvoma, je torej končal v breznu najgloblje lahkovernosti.

Najmočnejši argument proti zgodovinskemu skepticizmu pa je vendarle tale: kdor dvomi, da sta lahko zgodovinska evidenca in tradicija zanesljivi, ta ne more sprejeti niti svojih lastnih dokazov, sodb, povezav in interpretacij. Svojega dvoma ne more obdržati le v mejah zgodovinskega skepticizma, temveč se mu mora prepustiti tudi v svojem življenju. Kmalu odkrije, da ne pogrša le dokončne evidence vseh vrst in vseh vidikov v svojem življenju, se pravi evidence, ki jo je imel še nedavno za samoumevno, pač pa pogrša tudi evidenco nasploh. Skupaj s svojim zgodovinskim skepticizmom mora, skratka, sprejeti tudi splošni filozofski skepticizem. Četudi je splošni filozofski skepticizem privlačna intelektualna igra, pa z njim ni mogoče živeti.

Zgodovina tu zopet pokaže svoj odnos do življenja samega. Živimo, si ustvarjamo mnenja in vedno delujemo na osnovi evidence, se pravi evidence, ki je na videz dovolj prepričljiva. Prav tako je evidenca za zgodovino stopnja gotovosti, ki je zgodovini na voljo. Zgodovina je vendarle strožja kot vsakdanje življenje pri sprejemanju evidenc, saj ji njena metoda le redko dovoli, da vzame kaj na up.

Opiranje na avtentične dokumente, na primerjalno metodo in sistematični kritizem je zmanjšalo nevarnost pred skeptičnim malodušjem. Pazljivo opazovanje, ki lahko zavrže napačnosti in nezanesljivosti na osnovi izkušnje in primerjave, dvigne vrednost in gotovost stvari, ki jih dokaže za resnične in pravilne. Izkušeni zgodovinar se čuti dovolj zanesljivega pri uporabi kriterija; le neizkušeni zgodovinar se nagiba zdaj k sprejemanju očitnih napačnih različic, zdaj k zavračanju najbolj avtentičnih. Sposobnost kritične zgodovine ima tri zahteve: občo pamet, vajo in zlasti zgodovinski smisel, ki je višja oblika razločevanja, s katerim poznavalec prepozna resnično umetnino od neresnične in loči en stil od drugega.

Dandanes ima vsak izobražen človek nekaj čuta za zgodovinsko razločevanje. Vsakdo ima nekaj čuta za razlike med obdobji, stili in kulturami, vsak se lahko po volji prestavi v vzdušje antike, srednjega veka, renesanse ali 18. stoletja. Naš duh in naša kultura sta v veliki meri sprejela zgodovino. Zgodovinsko mišljenje se je naselilo prav v našo kri.

»NOVA ZGODOVINA«

Za znamenito francosko revijo *Revue de Synthèse L'Evolution de L'Humaine*, ki jo je leta 1900 ustanovil Henri Berr¹⁹³ (1863–1954), je težko reči, ali je bila vzrok ali posledica novih pobud, brez dvoma pa je odločilno vplivala na oblikovanje najmočnejše zgodovinske šole 20. stoletja. Eden njenih ustanoviteljev, Lucien Febvre (1878–1956), je namreč nekoč priznal, da je Berra razumel kot trojanskega konja na področju tradicionalne zgodovine. Prav tako ni naključna Febvrova raba izraza tradicionalno namesto klasično zgodovinske, temveč izraz novega in strogega razdeljevanje na staro in novo zgodovino, zaradi česar se je francoskega zgodovinskega koncu štiridesetih let tudi oprijelo ime *Nouvele historie*. Gre za poimenovanje, ki je vsebovalo cel spekter različnih bolj ali manj novih pristopov k preučevanju preteklosti; od historične antropologije, kulturne in socialne zgodovine do (kasneje) zgodovine mentalitet. In kot lahko sklepamo po pridevnikih, je prišlo do še tesnejše navezave na družboslovne vede.

Kot duhovni začetniki tega procesa, ki ga je nato konec 80. let angleški zgodovinar Peter Burke preimenoval v gibanje, so nastopali avtorji, kot sta Langlois in Seignobos, ki so se v marsičem zgledovali tako pri sociologih Durkheimove šole, kakor tudi pri kritikih njihovega sociološkega realizma oziroma stališča, da socialna dejstva žive le v posameznikih. Najprodornejša praksa iz kroga sodelavcev *Synthese* pa sta bila že omenjeni Lucien Febvre in nekoliko mlajši Marc Bloch (1886–1944). Njuna prodornost se je kazala tudi v tem, da nista bila zadovoljna z metodološko neinventivnim in filozofsko spekulativnim pisanjem ostalih sodelavcev, temveč sta pozivala k spremembam. Želela sta si bojeviti časopis, ki naj bi na podlagi

¹⁹³ Berr si je zamislil tudi zbirko 96 knjig, ki naj bi razdeljena v štiri sklope (a. prazgodovina z antiko, b. začetki krščanstva in srednji vek, c. moderni svet in d. »proti sedanjosti«) podala sintezo celotne zgodovine.

širokokotne analize človeške preteklosti dokazal premoč gospodarske in socialne zgodovine, v središču katere pa naj bi resnično stal človek. Predvsem Febvre je bil obseden od ideje, da »[...] mora biti zgodovina znanost o ljudeh, znanost o človeški preteklosti in ne znanost o stvareh in pojmih. Ideje brez ljudi, ki jih ustvarjajo? ... Institucije, ločene od tistih, ki so jih vzpostavili, in ki jih – ob vsej spoštljivosti – nenehno spreminjajo? Ne. Ni druge zgodovine, kot je zgodovina v najširšem smislu.«

Oba skupaj pa sta v uvodniku prve številke novoustanovljenega časopisa *Annales d'Histoire Economique et Sociale*¹⁹⁴ (januarja 1929) spregovorila o težavah, ki jih povzroča prepad med zgodovino in družbenimi vedami:

»Ker zgodovinarji svoje dobre stare posvečene metode namenjajo dokumentom preteklosti, vse več in več ljudi svoje sile usmerja v študij sodobnih družb in ekonomij. [...] Med samimi zgodovinarji, kakor tudi med raziskovalci sodobnih problematik, je mnogo ločnic: antični zgodovinarji, mediavelisti, moderni zgodovinarji; učenjaki, ki se posvečajo opisu 'civiliziranih' [...] ali – nasprotno – 'primitivnih' ali eksotičnih družb. Strinjamo se, da se nam vsem, ki se vsak po svoje ukvarjamo s svojimi vrtički, ne bi moglo zgoditi nič boljšega, kot če bi se lahko pripravili do spremljanja sosedovega dela. Toda zidovi so tako visoki, da pogosto zakrivajo pogled ... Proti temu razkolu želimo postaviti svoje standarde. Ne z bornimi članki o metodi in ne s teoretskimi razpravami, temveč s primerom in znanjem. Tukaj bodo združeni predstavniki različnih disciplin in različnih specializacij, spodbujeni z istim duhom natančne objektivnosti, pokazali rezultate svojih raziskav na izbranih temah za katere so strokovnjaki [...] Naš namen je znak vere v zgledno vrlino poštenega dela, podprto s solidnim in vestnim raziskovalnim delom.«

Predstavnikom t. i. novega zgodovinopisja je šlo torej za bolj združeno (Febvre) in bolj človeško (Bloch) zgodovino. Tudi Bloch je namreč zgodovino venomer predstavljal kot znanost o ljudeh. Za polji, orodji, stroji, zakoni, pravili in institucijami je videl predvsem ljudi, ki jih je želel spoznati in predstaviti, in tako postati kaj več kot »zbiralec vžigaličnih škatlic«. Njegova tematizacija družbenih procesov v zgodovini je merila na preseganje dogodkovne zgodovine ter na koncu prerasla v *zgodovino civilizacij*. Podobno kot pred njim Voltairja, je tudi njega motilo, da so imeli bralci

¹⁹⁴ Revija se je nato kar nekajkrat preimenovala. Do 1939 je nosila prvotno ime, v času med 1939–41 ter v letu 1945 se je preimenovala v *Annales d'Histoire sociale*, vmes (1942–44) se ji je reklo *Melanges d'histoire sociale*, od 1946 naprej pa se imenuje *Annales – Economies, Societes, Civilisations*.

zgodovinskih del do prve polovice 20. stoletja občutek, da so v Galiji v zadnjih tisoč štiristo letih živeli samo kralji, ministri in generali.¹⁹⁵

Predvsem pa je bil prepričan, da je zgodovina znanost in ima »pravico, da – ne glede na morebitno uporabnost – pri vedenju zahteva svoj prostor med znanji«. Seveda mora pri tem preseči golo naštevanje »brez povezav in omejitev« in tako postati več kot »prijetno kratkočasje«. Še več, da bi bila vredna našega truda in zaupanja bralcev, bi jo morali pisati »resnicoljubno in iščoč, kolikor je pač mogoče, skrite vzgibe«. Pri tem je opredelil dve »obliki nepristranskosti«.

»Nepristranskost znanstvenika in nepristranskost sodnika. Imata skupno korenino, pošteno podrejanje resnici. Znanstvenik zapisuje in pravzaprav izziva izkušnjo, ki bo, nemara, njegove najljubše teorije prekucnila na glavo. Ne glede na skrivne želje svojega srca, dober sodnik zaslišuje svoje priče le v skrbi, da bi spoznal dogodke, kakršni so bili. Taka je pri obeh dolžnost vesti in o tem ni mogoča nikakršna razprava. Pride pa trenutke, ko gresta poti vsaksebi. Znanstvenik opazuje in pojasnjuje in s tem je njegova naloga končana. Sodnik mora še razglasiti sodbo. Bo utišal osebna nagnjenja in jo izrekel po zakonu? Sam sebi se bo zdel nepristranski. In v resnici bo nepristranski v sodniškem smislu. Ne pa tudi v znanstvenem smislu. Pri vsaki obsodbi ali oprostitvi se je namreč treba postaviti na stran takih in takih vrednosti, te pa ne izhajajo iz nobene pozitivne znanosti. Da je človek ubil drugega, je dejstvo, ki ga je mogoče dokazati. Za kaznovanje pa je treba morilca najprej spoznati za krivega: to je pa, če dobro premislimo, zgolj mnenje, ob katerem se vse civilizacije ne strinjajo.«¹⁹⁶

Po drugi strani se je zavedal, da je zgodovina »znanost, ki je še vedno v povojih«:

»[T]ako kot vse, ki imajo za svoj predmet človeškega duha [...], je v svoji zardni obliki pripovedi (in) dolgo preobložena z domišljijo (ter) [...] navezana na [...] (hitro) ulovljive dogodke, [...] kot preišljeno razčlenjevanje še zmerom čisto mlada. Šele pred kratkim se ji je komaj posrečilo, da se je prebila pod površinsko dogajanje in je po mamljivosti legend in retorike zavrgla danes nevarnejši strup eruditske železne srjace in v zdravo pamet preoblečenega empirizma. Pri nekaterih

¹⁹⁵ Tukaj po predgovoru Jacquesa le Goffa k: Marc Bloch, *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*, Ljubljana 1996, str. 33.

¹⁹⁶ *Ibid.*, str. 128–129.

najpomembnejših vprašanjih svoje metode še zmerom dela prve tipajoče korake, (zaradi česar) [...] sta [...] Fustel de Coulanges in že prej Bayle [...] trdila, da je ‚najtežja izmed vseh znanosti‘.¹⁹⁷

Z opisanim stališčem in z zavestjo, podedovano po Charlesu Seignobosu, da je zelo koristno, če si zastavimo vprašanje, vendar zelo nevarno, če odgovorimo nanj, se je nato lotil tudi soočenja zgodovine z naravoslovnimi znanostmi ter pri tem ugotovil, da si zgodovinarjem ni več potrebno izposojati »razumskega vzorca [...] pri znanostih o naravi, saj takega ga-barita tudi te nič več ne uporabljajo v celoti«:

»Ne vemo še prav dobro, kakšne bodo lepega dne znanosti o človeku. Vemo samo, da se jim za obstoj – če se bodo seveda še zmerom ravnale po osnovnih zakonih razuma –, ne bo treba odreči svojih izvirnosti ali se je sramovati.«¹⁹⁸

Po drugi strani pa je ugotavljal, da je pri obeh »postopek obnovitve enak«. Obe sta odvisni od »sledi [...], ki jih je za seboj pustil neki pojav, ki ga je samega po sebi nemogoče ujeti«. Tako kot »[...] praprot, ki je v tisočletjih sprhnela, ohranil pa se je njen vtis v kos premoga,« je tudi nekdanje slovesnosti mogoče rekonstruirati iz slik in razlag »[...] na stenah egiptovskih svetišč«. Glede na to je razliko videl predvsem v pripomočkih, ki različnim raziskovalcem omogočijo, da »nekatero najpomembnejše pojave ujamejo z drugimi pojavi, ki so izšli iz njih,« oziroma v dejstvu, da je zgodovinar v primerjavi z drugimi pričami posameznih pojavov vedno na »[...] repu dolge kolone, kjer se napotki s čela prenašajo v gosji vrsti.«¹⁹⁹

Čeprav se je poimenovanje totalna zgodovina uveljavilo šele po drugi svetovni vojni, ga večkrat srečamo tudi v začetni, »opozicijski« fazi *Annales*. Nanj naletimo v času, ko se je revije pri večini ostalih francoskih zgodovinarjev še vedno držal posmehljiv ton in so pri njej sodelovali predvsem predstavniki drugih disciplin oziroma kolegi iz tujine. Sodelovanja slednjih sta se oba, tako Bloch kot Febvre še posebej razveselila, saj sta si ga želela že pred ustanovitvijo te revije. Že kmalu po prvi svetovni vojni, ko jima je spodletel prvi poskus te vrste in ko sta med pogoje dobrega zgodovinskega časopisa zapisala tudi mednarodno sodelovanje. Nadvse

¹⁹⁷ Ibid., str. 49–50.

¹⁹⁸ Ibid., str. 52.

¹⁹⁹ Ibid., str. 75, 77.

resno sta namreč vzela nekdanji Micheletov nauk, da je za pisanje zgodovine Francije treba obravnavati preteklost celotne Evrope.

Do začetka druge svetovne vojne znotraj annalovskega koncepta ni prišlo do večjih sprememb, zato pa beležimo v petdesetih in šestdesetih letih pravo eksplozijo t. i. strukturne zgodovine (»histoire structurelle« ali »structurale« in »histoire des structures«). Prihajajoča generacija annalovcev, ki je prodirala na čelu s Fernadom Braudelom (1902–1985) človekom, ki je prevzel vodenje *Annales* po Febvrovi smrti (1956, Blocha so 1944. ustrelili Nemci), je strukture razumela predvsem kot nekakšna ohišja (lupine), ki jih zgodovina v svojem toku pušča za seboj in ki odločilno vplivajo na življenje in delovanje ljudi. Predvsem pa je natančneje opredelila različne stopnje zgodovinskega časa (*temps géographique*, *temps sociale* in *temps individuel*) in njim ustrezne plasti preučevanja (zgodovina dogodkov, zgodovina konjunktur in zgodovina dolgega trajanja). Glede na trend, ki sta ga začela Febvre in Bloch s svojo zgodovino civilizacijskih sklopov, je razumljivo, da je bila največ pozornosti deležna zadnja, tj. zgodovina dolgega trajanja. Ne nazadnje je predvsem na podlagi spremljanja dolgih razvojnih ciklov mogoče zapopasti vzroke za rast in propad določenih civilizacij.

Znotraj te konceptualne usmeritve so delu predstavnikov druge annalovske generacije dajale pečat raziskave materialnega življenja v obdobju med 15. in 18. stoletjem. Pri tem je bolj kot kdaj koli doslej zgodovina dolgega trajanja predstavljala osnovo za »konjunktorno zgodovino«, se pravi za preučevanje nihanj ekonomskih trendov hkrati pa puščala še vedno veliko prostora dogodkovni (tudi politični) zgodovini ter zgodovini *sensibilites et des sentiments* in ne nazadnje tudi zgodovini mentalitet. Kot samostojna usmeritev je slednja nato v sedemdesetih in osemdesetih postala pravi modni trend in dosegla svoj višek v besedilih ob dvestoletnici francoske revolucije. Takrat so avtorji kot Michael Vovell revolucionarni govorniki zasedanj, shodov, praznovanj, govorniki, ki je bila vtisnjena v večino zapisnikov, tiskanih člankov in rokopisov akterjev, sledili z novejšimi metodami besedne in pomenske analize. V okviru svojih raziskav so se namreč želeli približati tako sanjam (o svobodi, enakosti ...), fanatizmu in praznoverju ter med svoje vire uvrstili »manj pomembne« pisane ali narisane (plakati) vire, kakor tudi različne izrazne oblike v pesmih ter popularnih odtisih vsakdanjega življenja (razglednice, časopisne karikature itd.).

Ne glede na tak razvoj proti koncu stoletja pa je središče annalovskega vesolja vendarle predstavljala Braudelova koncepcija totalne zgodovine, ki zgodovinski čas razume kot soodvisno strukturo treh različnih dimenzij

časa. Kako je to izgledalo v praksi, lahko razberemo iz Braudelovega uvoda v eno njegovih največjih del in hkrati eno največjih del zgodovinskega nasploh (*Sredozemlje in sredozemski svet v času Filipa II.; La Mediterranee et le monde mediterraneen a l'epoque de Philippe II.*).

»Prvi del je posvečen tisti zgodovini, katere dele je skoraj nemogoče zaznati, to je zgodovina, človekovega odnosa do okolja, zgodovina, v kateri so vse spremembe počasne zgodovina stalnega ponavljanja, ponavljajočih se ciklov. Nisem mogel zamarnariti te skoraj brezčasne zgodovine, zgodbe o človekovem stiku z neživim, prav tako kot nisem mogel biti zadovoljen s tradicionalnim geografski uvodom v zgodovino, ki ne more zadostiti svojemu namenu, saj ga v premnogih knjigah srečamo kot uvodni suhoparni zapis o rudnih nahajališčih, kmetijskih vrsteh in tipični flori, kot da rože ne bi poganjale vsako pomlad znova, črede ovac menjale sezonske paše in ladje zaplule na pravo morje, ki se spremeni v vsakim letnim časom. Na drugi ravni, ločeni od prve, je mogoče razločiti drugo zgodovino, tokrat zgodovino s počasnim, a opaznim ritmom. Če ta izraz ne zadostuje, jo lahko kličete tudi socialna zgodovina, zgodovina skupin in druženja. Kako so ti zaokroženi običaji vplivali na sredozemsko življenje nasploh – to je bilo vprašanje, ki sem si ga zastavil v drugem delu knjige skozi pregled sprememb ekonomskih sistemov, držav, družb, civilizacij in končno, zato da bi natančneje predstavil svoj koncept zgodovine ter skušal pokazati, kako so te globoko umeščene sile delovale v zapleteni areni vojaških spopadov. Vojna, kot vemo, ni prizorišče, ki ga vodi samo odgovornost posameznika. Slednjič, tretji del predstavlja tradicionalno zgodovino – zgodovino, za katero bi lahko dejali, da ni le lista ljudi, temveč lista posameznih ljudi, Paul Lacombe in Francois Simiand sta jo imenovala 'dogodkovna zgodovina' oziroma zgodovina dogodkov: dogajanje na površini, vrhovi pene, ki jo plima zgodovine nosi na svojem mogočnem hrbtu. Zgodovina bežnega, hitrega in živčnega valovanja, ultraobčutljivega po definiciji; zgodovina najmanjše drhtavice, ki razpreda svoje trepetajoče tipalke. Kot taka je najbolj vznemirljiva od vseh, vzbuja največ človeškega zanimanja, a je tudi najbolj nevarna. Naučiti se moramo nezaupanja do te zgodovine, katere strasti še niso pogašene, do zgodovine, ki so jo čutili, opisali in živeli sodobniki, katerih življenja so tako kratka in kratkovidna kot naša. «

Po izdaji njegovega drugega velikega dela o kapitalizmu in materialnem življenju med letoma 1400 in 1800, prevod imamo tudi v slovenščini, se je njegov sloves razširil tudi drugod po svetu. Še več, za annalovsko koncepcijo so se močno ogreli tudi italijanski zgodovinarji in začeli izdajati celo podoben časopis (*Quaderni storici*), priljubljena je bila v Španiji, poznali

pa so jo tudi drugod po svetu. V Sloveniji smo se z njo srečali prvič že v pisanju Frana Zwittera, pobljže pa nas je z njo seznanil Bogo Grafenauer, predvsem pa hrvaška zgodovinarica Mirjana Gros.²⁰⁰

Annalovci so se spogledovali tudi z angleškimi zgodovinarji, predvsem marksistično usmerjenimi sodelavci časopisa *Past and Present* in člani francosko-angleškega združenja, ki ga je Braudel ustanovil skupaj z nekaterimi britanskimi zgodovinarji. Po drugi strani pa je bil prodor na Otok veliko težji zaradi dveh dominantnih lokalnih usmeritev.

Jedro prve, že omenjene marksistične skupine so tvorili Christopher Hill, Edward Thompson in Eric Hobsbawm. V Sloveniji je gotovo daleč najbolj znan Hobsbawm, ki je do konca življenja ostal zvest tako imenovani »progresistični koaliciji« britanskih marksistov. Gre za skupino, ki je svojo revijo (*Past and Present*, 1952) ustanovila predvsem zato, da bi se »premišljeno uprla ideološki ekskluzivnosti«, in do leta 1985 precej prispevala k spremembam v »naravi zgodovinskega diskurza«. Sredi osemdesetih je nato prišlo do večje krize, ki jo Hobsbawm pripisuje prehodu s kvantitativnih na kvalitativne študije oziroma premiku od makrozgodovine k mikrozgodovini, od strukturalnih analiz k pripovedi in večjemu posvečanju obravnavi kulturnih fenomenov na račun obravnave družbenih tem. Vmes ugotavlja, da je v času, ko je bila revija na višku, prišlo med zgodovinarji do takšne uglasitve raziskovalnih stališč, da uredniki brez eksplicitnih opredelitev avtorjev sploh niso mogli ločiti, ali je nek prispevek napisal marksist ali nemarksist.

Eno največjih nevarnosti za sodobno zgodovinopisje vidi v »antiuni-verzalizmu«, ki po njegovem mnenju izvira iz prepričanja, da je tok preteklosti tako naključen, da je treba izključiti vsako posploševanje. Poleg tega v svojem strokovnem okolju opaža, da v sodobnem zgodovinopisju prihaja do ponovne redukcije zgodovinarske erudicije na iskanje dejstev ali, kot pravi sam, do pomanjkanja »empatije s preteklostjo.« Še več, zdi se mu, da na začetku novega tisočletja predmet zgodovine ni več to, kar se je zgodilo, temveč se zgodovinarji vse bolj osredotočajo na posledice nekega dogodka. Zdi se mu, da nas vse bolj zanima to, kako pripadniki neke skupnosti razumejo neko dogajanje, in ne to kar se je zgodilo. Takšen pristop

²⁰⁰ Več o percepciji annalovske koncepcije pri nas je mogoče prebrati v: M. Gros, *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb 1976; v: B. Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960, ter v: O. Luthar, *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*, Ljubljana 1993.

k obravnavi preteklosti se mu zdi nevaren, ker odpira vrata relativizmu in množičnemu izmišljanju zgodovinskih polresnic in mitov. Nekateri po njegovem mnenju že predstavljajo javno nevarnost. Pri tem navaja ravnanje indijske hinduistične vlade, ameriški pohod na Irak, nacionalistične izpade Silvia Berlusconija in izbruhe religioznega konzervativizma. Svoj nastop na britanski akademiji znanosti konec leta 2004 je zato končal s pozivom za oblikovanje nove fronte razuma oziroma z zavzemanjem za koalicijo tistih, ki zgodovino pojmujejo kot racionalno preučevanje razvoja človeške družbe. Le-ta bi se morala postaviti proti vsem relativistom in postmodernistom, ki zgodovino sistematično deformirajo oziroma zanjajo možnost zgodovinskega razumevanja. Takšna fronta bi po njegovem mnenju morala znova črpati iz marksizma petdesetih in šestdesetih let 20. stoletja, marksizma, ki stavi na preučevanje interakcije med človeško vrsto in njenim okoljem.

»To so v bistvu vprašanja, ki jih je postavljal že Karl Marx. »Produksijski načini« (ali kakor koli jih že imenujemo), ki temeljijo na velikih inovacijah v proizvodni tehnologiji, komunikacijah in družbeni organizaciji [...], so jedro človeške evolucije. Te inovacije – in Marx se je tega zavedal – se niso zgodile in se ne dogajajo same po sebi. Materialne in kulturne sile ter proizvodni odnosi so neločljivi; so dejavnosti mož in žena, ki gradijo svojo lastno zgodovino, toda ne v 'vakuumu' ne zunaj materialnega življenja, kot tudi ne zunaj svoje zgodovinske preteklosti.«²⁰¹

S tem se je na najboljši mogoči način poklonil Christopherju Hillu, ki je v uvodu v svojo razpravo o izvoru angleške revolucije, vlogo idej v zgodovini opredelil na naslednji način:

»Ideje so bile nadvse pomembne za posameznike, saj so jih vzpodbujale k akciji, toda zgodovinar mora posvetiti isto pozornost okoliščinam, v katerih so te ideje nastale. Revolucije ne nastajajo brez idej, toda tudi intelektualci jih ne delajo. Para je pomembna za to, da poganja parni stroj; toda iz pare ni mogoče zgraditi niti lokomotive niti stalne proge.«

Med predstavniki konzervativne usmeritve tega prelomnega časa pa

²⁰¹ Vsi citati iz: E. Hobsbawm, »Izzivanje razuma: Manifest za obnovo zgodovine«, predavanje na Britanski akademiji znanosti, 13. 11. 2004. Tukaj povzeto po diskusijski listi *Historia a debate*.

kaže omeniti predvsem J. P. Taylorja (1906–1990), Kitsona Clarka (1900–1979), Geoffreya Eltona (1921–) in Hughja Trevor-Roperja (1914–2003). Najbolj občudovan, najbolj kritiziran, najbolj kontroverzen in najbolj bran med njimi, kakor tudi med vsemi drugimi britanskimi avtorji 20. stoletja, je bil Taylor. Svojo knjigo o Bismarcku je npr. utemeljil na tezi, da je nemški kancler zahteval kolonije za Nemčijo predvsem zato, da bi izzval konflikt z Veliko Britanijo ter se na podlagi tega zblížal s Francozi. Za njegov prikaz habsburške monarhije (v delu *The Habsburg Monarchy*) je značilen močan protigermanski poudarek, njegova najbolj sporna knjiga *Vzroki za drugo svetovno vojno* (*The origins of the Second World War*) pa je zgrajena na precej nenavadnem objektivističnem stališču. Ob tem, da je Hitlerja proglasil za nekakšnega sodobnega Atilo, ki naj bi k uničevanju težil predvsem zaradi uničevanja samega, je namreč želel opisati vzroke za drugo svetovno vojno. Podobno kot njegov kolega Clark pa tudi on ni bil pretiran ljubitelj generalizacij, temveč je bil prepričan, da »zgodovinarji veliko svojega časa porabijo za banalnosti in nekateri od njih so prepričani, da z zbiranjem teh banalnosti lahko varno prispejo do splošnega zaključka ...

Poskrbite za penije in funti se bodo že sami pobrigali zase. To je starodavno prepričanje, toda jaz sem starodaven fijakarski zgodovinar.«

Kot kaže, mu je prav to stališče prineslo dvomni naziv »zadnja prima dona zgodovinoписja«. Stališče, ki je bilo precej bolj ležerno kot prepričanje Kitsona Clarka, ki se je zavzemal za to, da »iz zgodovine izginejo pohlevna in nenevarna splošna mnenja o celih skupinah, razredih in narodih; če katera morajo ostati – ne nazadnje je brez splošnih trditev težko reči kar koli o politiki ali družbi –, potem naj ostanejo pod nadzorom stalnega dvoma kot koristna pomagala, ki so pripravna, morda nujna za trenutno rabo, toda še zdaleč ne najboljše, kar na naši poti do resnice lahko storimo.«

Nekoliko sodobnejša sta bila Elton in Trevor-Roper, toda tudi njun interes ni segel bistveno dlje od rekonstrukcije politične zgodovine. Če sodimo po Trevor-Roperjevem mnenju, sta bila tudi onadva prepričana, da v določenih situacijah politične stranke in politični odnosi niso neposredni izraz socialnih in političnih teorij ali interesov, temveč so polarizirani okoli političnih dogodkov.

Po Hobsbawmovem mnenju se na ta način pride kvečjemu do zgodovine vsega, ne pa tudi do totalne zgodovine. Zgodovina kot nedeljiva tkovina, zgodovina, ki jo je na podlagi razmišljanja Marca Blocha in Luciena Febvra kot totalno prvi opredelil Fernand Braudel, je vse kaj drugega. V njej se med seboj povezujejo vse človeške dejavnosti, njeni interpreti pa

so na podlagi »velikih vprašanj« dolžni razlagati razvoj celotne človeške družbe. Poleg tega je bila ta tako imenovana »nova zgodovina«, ki je namesto iz dejstev izhajala iz problemov oziroma iz razumevanja, kako in zakaj se posamični problemi, paradigme in koncepti oblikujejo na določen način v različnih zgodovinskih tradicijah in različnih okoljih, najbolj zaslužna za zблиžanje med zgodovino in družboslovjem.

O. L.

LUCIEN FEBVRE

Pravzaprav je ironija, da je človek, ki je toliko vložil v krepitev mednarodnega sodelovanja med zgodovinarji, zunaj Francije še vedno relativno neznan ter da so njegove razprave o zgodovini zgodovinopisja in teoriji zgodovine ostale v senci del njegovega velikega kolega in prijatelja Marca Blocha. To je še toliko bolj nenavadno, ker je za razliko od večine francoskih zgodovinarjev zelo hitro pristal v enem izmed dveh centrov francoskega zgodovinopisja. Po osnovni izobrazbi v domačem Lorrainu in študiju na Lycee Louis-le-Grand je Febvre (1878–1956) namreč takoj po služenju vojaščine dobil mesto na prestižni Ecole Normale Superieure v Parizu, kjer se je redno srečeval s filozofoma Henrijem Bergsonom in Lucienom Lecy-Bruhlom, geografom Paulom Vidalom de Blanchem, umetnostnim zgodovinarjem Emilom Malom, literarnim kritikom Henrijem Bremondom in jezikoslovcem Antoinom Meilletom. Vmes je veliko pridobil z branjem del Julesa Micheleta, Jakoba Burckhardta, Fustela de Coulangesa, Louisa Courajoda, Jeana Jauresa in si na ta način pridobil vpogled onkraj takrat prevladujočega nemškega pojmovanja zgodovine kot interpretacije političnih in vojaških dogodkov. Vse bolj ga je zanimala perspektiva, ki so jo odpirali zgoraj naštetih in še cela vrsta drugih evropskih filozofov, geografov, antropologov, sociologov, ekonomistov in filologov.

Izjemno širino pogleda pa izdaja že njegova doktorska teza, v kateri je obdelal zgodovino regije Franche-Comte v času vladavine Filipa II. Španskega. Poleg upora Nizozemske proti Filipu II. in bližajoči reformaciji namreč predstavi tudi socialno-geografske značilnosti regije in vse značilnosti ostrega gospodarskega in političnega boja med plemstvom, ki se je vedno bolj zadolževalo, in meščanstvom, ki je postajalo vse bolj premožno in vplivno. Doktorsko nalogo z naslovom *Philippe II. et la Franche-Comte: Etude d'histoire politique, religieuse et sociale* je zagovarjal leta 1912, nato

pa se je s podporo Henrija Berra, ustanovitelja časopisa *Revue de synthese historique*, lotil obsežne študije odnosa med zgodovino in geografijo. Njegove načrte je prekrizala prva svetovna vojna, katere konec je kot večkrat ranjeni mitraljezec dočakal s činom stotnika.

Oktobra leta 1919 so mu ponudili mesto izrednega profesorja za moderno zgodovino na univerzi v Strasbourgu, glavnem mestu na novo osvojene Alzacije. Ponudbo je sprejel in v svojem izjemnem nastopnem predavanju orisal vlogo zgodovine v »svetu v ruševinah«. Svojo publiko je skušal prepričati, da lahko zgodovinarji takoj, ko se osvobodijo praznega zbiranja podatkov, pisanja pripovedi, ki služijo političnim, ideološkim in nacionalnim ciljem, ter takoj, ko se odkrižajo podrejanju dogodkov umešnim in napačnim zakonitostim, postanejo »najboljši in najbolj zanesljivi varuhi naših nacionalnih idealov, naše civilizacije, naše neodvisnosti in naše volje do miru in svobode«.

V Strasbourgu se je tudi vrnil k svoji študiji odnosa med geografijo in zgodovino, ki je bila objavljena pod naslovom *La terre et l'evolution humaine*, v slovenščino pa bi ga morda lahko prevedli kot *Geografija in zgodovina*. Izhodišče omenjene knjige je trditev Friedricha Ratzla, da fizično okolje narekuje razpoloženje in spremenljive težnje ljudi ter s slepo brutalnostjo vodi njihove usode. S pomočjo argumentov Vidala de la Blancha, Febvre Ratzlu ugovarja s stališčem, da je vpliv okolja na ljudi vedno posredovan prek idej in družbene strukture. Po njegovem mnenju se namreč vse preredko zgodi, da ena skupina neko naravno danost vidi kot mejo, druga pa kot dragoceno trgovsko povezavo. Podobna stališča je, skupaj z Albertom Demangeonom, zagovarjal tudi v svoji študiji o Renu *Ren v zgodovinski in ekonomski perspektivi (Le Rhin: problemes d'histoire et d'economie)*. Tudi v tem primeru sta oba avtorja prepričana, da ljudska predstava o Renu ni nekaj naravnega, temveč je produkt človekovih izkušenj.

Sicer pa je Febvre upal, da bo kritična razprava o tovrstnih predstavah o tem občutljivem delu nemško-francoske meje ljudem iz Porenja pomagala premagati sodobne nacionalistične mite.

Pri tem razmišljanju mu je veliko pomagal novi znanec in kasnejši nepogrešljivi prijatelj Marc Bloch, s katerim sta sčasoma oblikovala »širši in bolj človeški pogled na zgodovino«.

Za njeno natančnejšo opredelitev in posredovanje širši strokovni javnosti sta leta 1929 ustanovila časopis *Annales d'Histoire Economique et Sociale*, ki se je do danes ohranil pod imenom *Annales: Histoire, Sciences Sociales*. Poleg tega sta z *Annales* skušala utrditi enotnost humanističnih

znanosti, razvrednotiti delitev zgodovine na starodavno, srednjeveško in moderno obdobje ter oporekati delitvi družb na »primitivne« ali »civilizirane«. Febvre je v njem napisal vrsto polemičnih kritik in člankov proti tistim, ki so idealizirali dejstva in specializacijo.

V okviru svojega raziskovalnega dela se je v tem času posvetil preučevanju francoskega pogleda na renesanso in reformacijo. V številnih člankih in predavanjih na to temo je ugotavljal, da je Micheletov koncept »renesance« ali »preporoda« natrgal vezi med srednjim vekom in renesanso, saj ni upošteval dejstva, da se je močan sloj meščanskega prebivalstva izoblikoval že globoko v srednjem veku. V drugem delu svojega raziskovanja pa je izzival ortodoksne poglede na reformacijo kot upor, ki ga je proti zlorabam katoliške cerkve vodil Luther. Po njegovem mnenju se zgodovina verovanja ne more omejiti samo na opise posameznih cerkvenih institucij, temveč bi morala spregovoriti tudi o načinih verovanja preprostih ljudi, njihovih čustvih, stremljenjih in vedenju.

Prepričan je bil, da je do reformacije prišlo predvsem zaradi vedno večjih zahtev meščanstva po »jasni, poudarjeno človeški in zmerno bratski cerkvi«, v kateri bi vsi ljudje lahko brali Sveto pismo ter vzpostavili neposredni dialog z bogom. Na to stališče naletimo tudi v njegovi biografiji Martina Luthra (*Un destin: Martin Luther*), v kateri razlaga zakaj je bilo meščanstvo sploh lahko dovzetno za njegove ideje in zaradi česa so se nekateri ljudje od njega odvrnili.

Pet let kasneje (1933) je Febvre zapustil Strasbourg. Sprejel je ponudbo pariškega College de France, kmalu zatem pa prevzel tudi uredništvo *Encyclopedie francaise*. Njegov vpliv se je dodatno povečal potem, ko je antisemitska politika vichyjske Francije onemogočila sodelovanje Marca Blocha. Tudi sicer je vojna temeljito spremenila njegovo življenje. Pri dvainšestdesetih je, prestar za vojaka, večino časa med 1940 in 1945 preživel na vrtu svoje podeželske hiše v Franche-Comte. O tem, kako uspešen je bil pri vzgoji rož in zelenjave, ni podatkov, poznamo pa dela, ki so nastala za pisalno mizo. V tem času je namreč napisal kar tri knjige: *16. stoletje in nevernost: primer Rabelais (Le probleme de l'incroyance au XVIe siecle: la Region de Rabelais)*, *Origene in Des Periers: uganka o »cymbalum mundi« (Origene et Des Periers: ou, l'enigme du »cymbalum mundi«)*, *Heptameron: o sveti in posvetni ljubezni (Autour de l'Haptameron: amour sacre, amour profane)*. Brez dvoma je najbolj odmevalo prvo delo, v katerem Febvre kritizira tezo, da pesnitev *Gargantua in Pantagruel* (1532–34) priča o Rabelaisevem ateizmu. Obtožbe v zvezi z njegovim domnevnim napadom na cerkev in vero je razkrinkal kot

netočne ter opozoril na to, da je bila v 16. stoletju izraz »ateist« dokaj pogosta in splošna zmerljivka. Poleg tega je to priložnost izkoristil tudi za to, da je opozoril na različne pomeni posameznih besed in pojmov v preteklosti. Bralce je nagovarjal, naj ne zaupajo pomenom posameznih izrazov, saj se večkrat izkaže, da so ti v preteklosti imeli drug pomen ali da so, glede na situacijo, lahko pomenili različne stvari. Trditev, da so je že v 16. stoletju besedo ateizem uporabljali za zanikanje božjega, glede na to precej tvegana. V tam času je namreč pomenila mnogo več oziroma so jo uporabljali za opis cele vrste nesposobnosti. Zato ima Febvre po vsej verjetnosti prav, ko pravi, da je bil Rabelais, podobno kot nizozemski reformator Erazem Roterdamski, predvsem kritik srednjeveške cerkve in da je v njem težko videti ateista v današnjem pomenu besede. Še več, ob primerjavi stališč obeh je prišel do povsem nasprotnega spoznanja, in sicer, da ateizem v 16. stoletju ni bil mogoč. Ne nazadnje tudi zato ne, ker ta čas še ni premogel potrebnega mentalnega orodja (*ouillage mental*). Po njegovem mnenju niti filozofija niti znanost nista poznali konceptualnega aparata, s katerim bi bilo mogoče opisati novodobni ateizem. Čas pred Descartesom sicer res ni poznal pojmov, kot so »absolutno« in »relativno«, »abstraktno« in »konkretno«, »vzročnost« in »zakonitost«, pojmov, s katerimi so bili oboroženi začetniki racionalizma, toda Febvre je verjetno res nekoliko pretiraval, ko je govoril o nerazvitem občutku za čas in prostor v predstavah ljudi 16. stoletja. Prav tako imajo nekateri njegovi kritiki verjetno prav tudi takrat, ko trdijo, da je v tem obdobju obstajala večja pluralnost mišljenja in verovanja, kot je to mogoče sklepati po razpravi o Rabelaisu.

Kljub takšnim in drugačnim pripombam pa se velika večina zgodovinarjev še vedno strinja v tem, da je delo o Rabelaisu ena najpomembnejših zgodovinskih knjig 20. stoletja. Žal pa to za avtorja ni bila pretirana tolažba, saj ga je po letu 1945 čakalo dvojno delo. Leto prej so namreč Nemci ustrelili njegovega judovskega kolega in prijatelja Marca Blocha, zaradi česar je moral sam urejati revijo *Annales* in urediti njegove zapiske za knjigo *Poklic zgodovinarja* (*Apologie pour l'histoire ou metier d'historien*). Temu se je kasneje pridružila še prošnja za pomoč pri reorganizaciji Ecole des Hautes Etudes in predsedovanje njene *sixieme section* (namenjene družbenim vedam). Obremenjen s tovrstnimi obveznostmi za pisanje ni imel veliko časa, zato pa mu je uspelo dokončno uveljaviti koncept zgodovinoписja, kot sta si ga zamislila z Blochom dobrih petnajst let pred tem.

O. L.

Literatura: Kramer, Maza, 2002, Bloch, Braudel, Febvre 1977.

BITKE ZA ZGODOVINO (OD 1892 DO 1933)²⁰²

Izpraševanje vesti neke zgodovine in nekega zgodovinarja

Po smrti Alfreda Mauryja leta 1892 je Collège de France ukinil katedro Obče zgodovine in aplikativne historične metode in preteči je moralo 41 let, da so jo znova odprli. Febvre je njeno vrnitev razumel kot izjemen dogodek, predvsem pa kot pripoznanje nove generacije okrog *Revue de Synthèse Historique* in Henrija Berra, človeka, ki je leta 1911 v uvodu k svojemu kritičnemu in teoretičnemu eseju *La synteheese en histoire* pogumno in jasnovidno zapisal, da »ni res, da je zgodovina brez stika z življenjem, ker je preveč znanstvena«, temveč »ravno obratno, nima ga zato, ker ni dovolj znanstvena«. Pri tem je bil prepričan, da je šlo za preprosto zavračanje starih idej, ki naj bi jih novi prišleki razveljavljali, še manj za krizo ideala, temveč za » [...] obogatitev in razširitev. Na določeni točki, s katero se ukvarjamo, obstaja možnost, ki jo slutimo v novih pogajanjih, v miselnih povezavah med obema področjema, ki ju je doslej delil prepad: objektivno področje Narave; subjektivno področje Duha.

To sicer res ni trenutek, da bi raziskovali, kako, v kakšni meri in v kateri določeni točki lahko na zgodovino – čeprav komaj rojeno za obče življenje znanosti – vplivajo te velike idejne preobrazbe. Če že ne bi za to rabili cele knjige, bi rabili pa vsaj predavanje. Zadovoljimo se s preprosto ugotovitvijo: kako naj sredi takih preobratov spočnemo zgodovino, povsem nepremično v svojih starih običajih? Kako naj ne bi za nas same čutili potrebe, da uskladimo svoje ideje in svoje metode z drugimi? Kako ne bi spet gradili, da uporabim to besedo, ko pa se povsod pojavljajo razpoke?

Spet graditi, toda na kakšnih temeljih? – Ne iščimo prav daleč: gradimo na čvrsti podlagi tega, kar je prav imenovati Človeštvo.

Zgodovina kot znanost o Človeku, znanost o človeški preteklosti. Nikakor pa ne znanost o stvareh ali konceptih. Ideje zunaj ljudi, ki jih razglašajo? Ideje, preprosti elementi med množico drugih, ki tvorijo prtljago iz vplivov, obnovljenih spominov, branj in pogovorov, – kar vsakdo od nas nosi s seboj? Institucije, ločene od tistih, ki jih ustanavljajo in ki jih vsemu spoštovanju navkljub neprestano spreminjajo? Ne. Obstaja samo Zgodovina o Človeku in zgodovina v širšem smislu. Ko je James Darmesteter napisal *La vie des mots* in za glavnega junaka izbral Govor, je postalo jasno, s kakšno silovitostjo je prav tu, v Collège de France, Michel Bréal priznaval svojo utvaro.

Zgodovina kot znanost o Človeku, zato tudi o dejstvih, da: toda to so družbena

²⁰² Prevod M. Breznik.

dejstva, naloga zgodovinarja pa je, če hoče ta dejstva razložiti, da poišče ljudi, ki so jih živeli, in tiste, ki so se pozneje z vsemi svojimi idejami nastanili v njih.

Besedila, da: a to so družbena besedila. Celotne besede, ki jih tvorijo, so natrpne z družbeno snovjo. In vse imajo svojo zgodovino, zvenijo različno, v skladu s časom, in celo če označujejo materialne predmete, le redko pomenijo enaka stvarna dejstva.

Brez dvoma, besedila: toda vsa besedila. In ne le tisti dokumenti iz arhivov, ki gredo v prid samo tistemu, ki si iz njih dela privilegij – tisti privilegij (kot je govoril oni drugi²⁰³), da iz njih izve kako ime, kraj, datum; datum, ime, kraj – to vse je pozitivna vednost zgodovinarja, ki mu ni mar resničnosti, je sklepal. Kaj pa pesem, slika, drama: za nas so to dokumenti, priče žive družbene zgodovine, nabite z mogočnostjo misli in dejanj.

Besedila, seveda: toda ne samo besedila. Prav tako dokumenti, kakršnekoli narave že so; tisti, ki jih uporabljamo že dolga leta; še zlasti tisti, ki so plod uspešnega prizadevanja novih strok: statistike; demografije, ki je nadomestila genealogijo, v vsej razsežnosti, v kakršni Demos nadomesti Kralje in Prince na njihovem prestolu; jezikoslovja, ki z Meillem razglaša, da vse, kar izhaja iz jezika, izraža neko civilizacijsko dejstvo; psihologije, ki prehaja od preučevanja posameznikov k preučevanju skupin in množic: in še koliko drugih? Na blatna močvirja na severu je pred tisočletji padel pelod gozdnih dreves. Neki Gradmann, ki ga preučuje pod mikroskopom, danes na tej podlagi izvaja svoja skrajno zanimiva preučevanja antične poselitve, ki jih namreč, priznajmo, znanost človeškega habitata v svoji nemoči ne more pripeljati do konca – četudi podatkom iz raziskovanih besedil doda imena krajev ali kak podatek o arheoloških ostankih. Ta tisočletni pelod je res zgodovinski dokument. Zgodovina dela med iz njega. Zgodovina, ki se brez izjeme pouči o vsem, česar se lahko domisli človeška iznajdljivost in kar lahko združi, da bi bilo mogoče zapolniti tišino v besedilih in odpraviti opustošenje pozabe ...

Med bližnjimi ali daljnimi strokami je treba neprestano sklepati nove povezave; na isti predmet je treba usmeriti snop svetlobe več heterogenih znanosti: to je osnovna naloga in naj si jo zadajo vsi, ki jih privlači zgodovina brez meja in pregrad, nedvomno najnujnejša in najplodovitejša.

Izposoja pojmov? Včasih. Predvsem pa izposoja metod in razuma. Gotovo gre za osamljene iskalce, ki beračijo za pomoč pri sosedih? To je dandanes pravilo. Najbrž bo tudi jutri enako, strokovnjaki z različno izobrazbo se bodo združevali v skupine, da bi povezali svoja prizadevanja: fizik, si predstavljam, bo zastavil problem; matematik bo s svojo virtuoznostjo obdeloval znanstveni jezik; na koncu

²⁰³ Fizik Boisse.

pa še astronom, ki bo na brezmejnem nebesnem polju opazoval in nadzoroval zvezde ter izbiral tiste, ki jih je treba izbrati. Brez dvoma pravo pravilo za prihodnost. Med obdelavo bo razkrilo veliko svojih tajnosti. Ne bo več tako izključno le stvar človeka in njegove emanacije. Toda pri učinkovitosti bo pridobilo vse tisto, kar bo izgubilo pri svoji osebni noti. Če nam je to všeč ali ne, časi rokodelstva počasi drsijo za naše obzorje. In kot toliko drugih, tudi mali znanstveni rokodelec, kakršni smo vsi in nam je to pri srcu, s svojimi pomanjkljivostmi in čudaštvi vred; mali rokodelec, ki napravi vse sam in z lastnimi silami, izdeluje svoje orodje, ustvarja polje svojih raziskav in svoje raziskovalne programe – tudi on odhaja, da bi se v preteklosti pridružil tolikim mrtvim lepotam. A na svetu se že riše druga lepota.

Sodelovanje med ljudmi, usklajenost metod, analogija razvojev. Iz enega samega odseka filologije, primerjalne filologije, ki sama izhaja iz odkritja sanskrita v 18. stoletju, se je razvila nova znanost – jezikoslovje. Preden pa se je ta abstrakcija (z izjemo zgodovine jezika), usmerila v statični študij jezikovnih dejstev, se je skoraj povsem posvetila primerjalni filologiji. Ta razvoj nedvomno od daleč in v precej grobih obrisih nakazuje tistega, ki bo nekega dne izpolnil zgodovino, ko bo od globalnega preučevanja historičnih skupnosti – narodov in nacij, če hočete – v neki vnaprej nedoločljivi obliki (ker je vsaj naloga novih odkritij, ki prihajajo iz drugih sorodnih znanosti) prešel k statičnemu preučevanju zgodovinskih dejstev ... Trenutno ji zaradi skromnosti ne pripisujemo druge naloge, kot da izpostavlja družbene probleme. Tudi zaradi zaskrbljenosti nad humanizmom in obenem zaradi slutnje o tem, kaj bi nekega dne lahko bila zgodovina. Znanost zgodovinskih dogodkov.

Znanost z zakoni? Morda. Vse zavisi od tega, kaj imenujemo Zakon. Visoko leteča beseda, obremenjena z različnimi pomeni, ki si včasih tudi nasprotujejo. Zavračamo zakone, ki zavezujejo k akciji, to smo že povedali. Ne strimo človeških prizadevanj pod težo preteklosti. Naglas ponovimo, zgodovinarji – prav zato, ker smo zgodovinarji – naj nas ne zavezuje. Sicer pa, preteklost? Otresimo se iluzij! Človek se ne spominja preteklosti; ves čas jo ponovno gradi. Osamljeni človek, kakšna abstrakcija! Človek v skupini, kakšna resničnost! Preteklosti ne ohranja v spominu, tako kot ledeniki na Severu ohranjajo zmrznjene tisočletja stare mamute. Izhaja iz sedanjosti – in samo skozi jo, ki jo pozna, zmeraj razlaga preteklost.

Potrebujejo za to kak primer – in med vsemi seveda najznačilnejšega? To je tisti o srednjeveškem običaju, ki ga je nedavno navajal prav Marc Bloch. Več stoletij so določen pravni predpis pojmovali kot veljaven, kot dajatev, ki so jo presodili kot legitimno zaradi enega samega razloga: da sta tako predpis kot zakon namreč izvirala že iz pradavnine. In ko je vestni sodnik iskal sodno resnico, se je obračal proti preteklosti: »Kaj so počeli pred mano? Kakšen je torej običaj?« Bi moralo

potemtakem pravo mirovati? Pravo se seveda ni nehalo razvijati in to počne prav naglo. Tako kot se je razvijalo krščanstvo v obdobju miru med katoliško Cerkvijo in protestantizmom ...

Življenjske potrebe. Nagonski obrambni odzivi nasproti ogromni množici dejstev, idej in preteklih običajev. Kako danes prodrati v notranjost tradicije: prvo sredstvo je, da se ji upiramo. Na ta način pa se objektivna zgodovina gotovo ne odziva. Otrese se svojih interpretacij in poskuša z junaškim in neposrednim prizadevanjem sama ponovno zgraditi zaporedne sisteme idej in institucij v njihovem izvirnem in nenačetem stanju. Toda objektivna zgodovina zna pretehtati težave, ki ji jih zastavlja takšna naloga. Ve, da nikoli ne bo sprožila neizumljive naprave, večno zabeležene v obstoječem stanju, ki bi ji po večstoletnem spancu na uho predvajala pravi glas preteklosti, ujet v sedanjost. Zgodovina interpretira. Ureja. Ponovno postavlja in dopolnjuje vprašanja. Dela preteklost, kakršno potrebuje. In tu ni nobenega škandala, nobenega atentata na domnevno božanstvo Znanosti. Znanost se ne obdaja s slonokoščnim stolpom. Napaja se neposredno iz življenja in iz živečih ljudi, ki so potopljeni v tem stoletju. Z nešteto občutljivimi in zapletenimi vezmi je povezana z vsemi najrazličnejšimi družbenimi dejavnostmi. Včasih jo doletijo celo modni vplivi. Kako naj bi se ta Znanost, če se potaplja v isto sredino kot vse druge humanistične stroke in o kateri je Poincaré pravil, da »časti preteklost«, izognila njihovim bojaznim? Mi pa ji povejmo, naj se s svojo paličico dotakne le določenih delov, da bi jih obudila: samo tistih namreč, ki držijo ceno, ker veljajo za ideal, ki mu ona služi, v obdobju, ko mu služi ... In že se vračam k svojemu prejšnjemu vprašanju.

Zakoni? Če govorite o skupnih obrazcih, ki združujejo dotlej ločena dejstva in iz njih napravijo cele serije – zakaj pa ne? Tedaj bo Zgodovina še enkrat občutila živo enotnost Znanosti; tedaj se bo še bolj čutila kot sestra drugih znanosti, vseh tistih, za katere je danes velik problem doseči sozvočje Logičnega in Resničnega – kot je za zgodovino težko doseči sozvočje med Institucionalnim in Naključnim.

Zahtevna naloga. Povsod, v vseh znanostih, so danes zgolj nasprotja, spopadi, antinomije. Tu, v tej hiši, pa dajmo duška posmehu tistih, ki se gredo porogljiv krotot na račun naše nemoči. Pozabljajo samo eno: vsak znanstveni dosežek izvira iz nekonformizma. Napredki Znanosti so sadovi nesloge. Vere se redijo, ker se napačajo iz herezije. *Oportet haereses esse.*

Koliko časa in prizadevanja bi terjale te ideje, da bi jih zares pojasnili – to sem vedel na začetku teh predavanj. Oprostite mi, da se nisem ustavil ob težavah, ki jih poznam. Moj cilj ni bil, da bi zgradil sistem: hotel sem vam predstaviti človeka, njegove namere, morda njegova stališča in slabosti, prav gotovo pa njegovo dobro voljo.

FERNAND BRAUDEL

Glede na to, da je na prošnjo Williama McNeilla, urednika revije *The Journal of Modern History*,²⁰⁴ Braudel (1902–1985) sam izčrpno opisal, kako se je izoblikoval v zgodovinarja, nam ne kaže drugega kot slediti njegovi pripovedi. Kljub njegovi bojazni, da bodo njegovi odgovori na uredniška vprašanja morda preveč osebni ali celo nezanimivi, gre nareč za izredno zanimivo in iskreno izpoved.

»Pa začnimo z dejstvi,« začenja svojo zgodbo. »Rodil sem se leta 1902 nekje med Šampanjo in Barroisom, v majhni vasici, ki ima sedaj približno sto prebivalcev, v mojem otroštvu pa jih je imela skoraj dvakrat toliko.« Ker je tam preživel tudi večino svojih počitnic, je kasneje kot zgodovinar lažje razumel stvari, »ki so se jih morali drugi naučiti iz knjig«. Podobno kot na Gastona Roupnela, kronista burgundskega podeželja, in Luciena Febvra, ki je prihajal iz podeželske regije Franche Comté, se je opisoval kot zgodovinarja kmečkega porekla.

»Poznal sem imena rastlin in dreves te vzhodnofrancoske vasi. Poznal sem vsakega od njenih prebivalcev; gledal sem jih pri delu: kovača, kolarja, priložnostne drvarje, *bouquillons*. Opazoval sem, kako so se čez leto menjavali pridelki na vaški zemlji, na kateri danes rase le še trava za pasočje se črede.«

Poleg tega je bil ta del francoskega poln vojaških spominov, zato se mu je zdelo, da je prek spomina svoje družine spremljal Napoleona v Austerlitzu in Bérézini ...

V Pariz, kjer je živel in delal njegov oče, je prišel pri svojih šestih letih, in sicer v času, ko je bilo predmestje, v katerem so se naselili, še nedotaknjeno podeželje. Mériel je bila takrat »velika vas trdnih kamnitih hiš z ograjenimi vrtovi, polnimi kosmulj in češenj, ki so vsako pomlad izginile sredi cvetočega španskega bezga«. V mesto je prišel, ko je začel obiskovati licej Voltaire v Parizu. Kot sam pravi, je »vpisal [...] veliko latinščine in nekoliko grščine«, oboževal zgodovino in pisal poezijo. Najprej je želel postati zdravnik, vendar se je zaradi očetovega nasprotovanja vpisal na Sorbono kot študent zgodovine. »Diplomiral sem brez težav, pa tudi brez pravega veselja,« priznava in dodaja, da je imel občutek, da je izbral najlažjo

²⁰⁴ Gl. *The Journal of Modern History*, zvezek XLIV, št. 4, 1972, str. 448–467

pot in da zapravlja svoje življenje. Na Sorbono tistih dni mu je ostal samo en prijeten spomin, in sicer predavanja Henrija Hauserja.

Študij mu je minil, kot bi trenil, in pri enaindvajsetih je postal učitelj zgodovine na liceju v Konstantinu v Alžiriji. Svoje učence je sicer rad zabaval tudi z zgodbami o sredozemski trgovini, toda glavnina pouka je minila v ponavljanju zgodovine dogodkov, politike, velikih ljudi. K temu naj bi ga silil srednješolski učni načrt in način študija, ki ga je zaključil z diplomsko nalogo *Bar-le-Duc v prvih treh letih francoske revolucije*.

Kot sam pravi, se je trudil biti učen in pošten in se kar najbolj držati dejstev. To zavezanost je mogoče razbrati tudi iz njegovega prvega članka (*Španci in severna Afrika*), objavljenega leta 1928, ter iz njegovega prispevka na kongresu zgodovinskih ved leta 1930 v Alžiru. Na tem kongresu je bil pomočnik tajnika in je tako dobil lepo priložnost, da spet sreča svoje profesorje in da se seznanj s Henrijem Berrom, »najprijetnejšim in najprijaznejšim od vseh, ki so 'prispeli'«. V Alžiru je bil vse do leta 1932. Vmes je bil v vojski, kar mu je v letih 1925–26 omogočilo, da je spoznal Porenje. Veliko je potoval tudi kasneje in na teh potovanjih spoznal vse države severne Afrike in Saharo.

Prepričan je bil, da je ta nenavaden pogled na Sredozemlje – se pravi od spodaj navzgor – precej vplival na njegovo videnje zgodovine. Zdelo se mu je tudi, da je podobno kot mnogi drugi skozi ta zunanji pogled začel zares spoznavati Francijo.

Predvsem pa mu je to pomagalo, da je lahko stopil »na pot nove zgodovine, ki je nasprotovala tradicionalnemu načinu učenja«. Ta perspektiva je botrovala tudi izbiri njegove doktorske teme. Zapeljala ga je zgodovina Španije, s katero se je po naključju srečal med preučevanjem okoliščin, ki so pripeljale do sklenitve miru v Vervinsu (1598), kasneje pa se je odločil, da se bo posvetil Filipu II., Španiji in Sredozemlju. Na Sorboni so temo brez težav sprejeli.

Ker v tistem času v Franciji še ni bilo raziskovalnih štipendij, je lahko svoje dolgo trajno delo v arhivih Simancasa začel šele med poletnimi počitnicami leta 1927. Delo mu je bistveno olajšala filmska kamera, ki jo je uporabljal za snemanje dokumentov. Namesto relativno počasnega dela s fotoaparatom je tako na dan lahko posnel med 2000 in 3000 dokumentov in zato porabil samo kakih trideset metrov filma. Na ta način je postal tudi eden prvih uporabnikov mikrofilma. Filmske posnetke je namreč razvil, nato pa jih s pomočjo preproste laterene magice pregledoval cele dneve in noči.

S kopičenjem gradiva je raslo tudi njegovo zanimanje za Sredozemlje. Namesto španskega kralja Filipa II. Preudarnega in drugih akterjev je v ospredje vse bolj stopalo gospodarsko in socialno življenje cele regije. K dokončni odločitvi pa je veliko prispeval Lucien Febvre, ki mu je leta 1927 v pismu priporočal, da bi namesto o Špancih lahko pisal o Sredozemlju berbêrskih držav. Toda arhivski dokumenti so v glavnem govorili predvsem o načelih in vojskah ter zelo malo o trgovini, navadnih ljudeh in zemlji. Šele dubrovniški arhiv s svojim »krasnim registrom« ladij, zavarovalnih premij in popisi blaga, so mu omogočili, da je »zagledal Sredozemlje 16. stoletja.«

Leta 1935 so mu ponudili službo na fakulteti v São Paulu v Braziliji, ki jo je kasneje opisal kot pravi raj za delo in razmišljanje. Zvedavim študentom, ki so od njega terjali, »da ima mnenje o vsem«, je predaval splošno zgodovino civilizacije in v njihovi družbi preživel »tri prečudovita leta«. Poleg tega je na poti domov srečal Luciena Febvra in v dvajsetih dneh »sproščenih pogovorov in smeha skoraj postal njegov sin«. Sledila je nastavitev na Ecole des hautes études ter priprava na pisanje knjige o Sredozemlju. Načrte mu je prekrizala vojna, ki jo je preživel kot vojak in vojni ujetnik v Nemčiji. V zaporih v Mainzu in Luebecku je začel pisati obsežno razpravo in jo po delih pošiljal Lucienu Febvru. Pri tem ni spoznal samo »starodavnega življenja Sredozemlja«, temveč tudi njegovo »veličastno statiko.« Obenem pa naj bi prav v tem času dokončno razumel, da zgodovini vlada različna dinamika, zaradi česar se nam enkrat zdi, da je življenje skoraj povsem zastalo, drugič pa spremembam skoraj ne moremo več slediti.

Slednje spoznanje je mogoče razbrati tudi iz odlomka, ki smo ga izbrali za pričujočo knjigo, na tem mestu pa nam ne preostane drugega, kot da opozorimo na slovenske prevode njegovih del, ki so pri zbirki Studia Humanitatis izšla v devetdesetih letih prejšnjega stoletja.²⁰⁵

O. L.

ZGODOVINA IN RAZLIČNI POJMI ČASA²⁰⁶

Vsak zgodovinar pri svojem delu razčlenjuje kronološko resničnost preteklosti ter bolj ali manj zavestno izbira in izločuje. Že dolgo so nam znani dramatični staccato ritmi tradicionalnega zgodovinopisja, s poudarkom na kratkih obdobjih, posameznikih in dogodkih.

²⁰⁵ F. Braudel, *Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem* I: Strukture vsakdanjega življenja (2 zvezka); II: Igre menjave (2 zvezka) in II: Čas sveta (2 zvezka).

²⁰⁶ Prevod in opombe B. Turk.

Novejša ekonomska in novejša socialna zgodovina pa v središče raziskave postavljata pojem ciklične spremembe ter ga tam nameravata tudi ohraniti. Prevzeta je prived – in resničnost – cikličnega dvigovanja in padanja cen. Tako poleg pripovedi (ali »dramatičnega podajanja«) tradicionalne zgodovine obstaja še ena vrsta zgodovine, katere predmet so dolga časovna obdobja – deset, dvajset ali petdeset let – in ki bi rada na ta način odkrila okoliščine v ozadju dogodkov.

Nad to drugo vrsto zgodovine pa je še tretja vrsta, s še večjim merilom, zgodovina, ki meri v stoletjih: to je zgodovina dolgih, celo zelo dolgih, obdobj. Kakršen koli je že ta izraz, meni se je zdel primeren za poimenovanje nasprotja tega, kar je François Simiand kot eden prvih po Paulu Lacombe imenoval »zgodovina dogodkov« (l'histoire événementielle). Izrazi niti niso pomembni: kakor koli jim že hočete reči, ta razprava bo segala od enega konca časovnega spektra do drugega, od trenutka do dolgih obdobj.

O teh besedah niti ne moremo biti popolnoma prepričani: beseda »dogodek«, na primer. Všeč bi mi bilo, če bi se nanašala samo na zelo kratka časovna obdobja: dogodek je kot eksplozija, »iz katere zadonijo novice«, kot bi rekli v 16. stoletju. Sodobno zavest zaslepi zavajajoč dim te eksplozije, vendar pa je njen blisk le kratek in ne ostane v spominu. [...]

Zato smo nekateri zgodovinarji izredno previdni do tradicionalne zgodovine, tako imenovane zgodovine dogodkov; ta oznaka se včasih nekoliko neustrezno zamenjuje s politično zgodovino, a ni niti nujno niti neizogibno, da bi bila politična zgodovina omejena na dogodke. Vendar pa je dejstvo, da je poleg umetnih posploševanj, ki nimajo nobenega resničnega obstoja v času, s katerimi je poudarjala svojo pripoved,²⁰⁷ in poleg razlag dolgih obdobji, ki se jim ni mogla izogniti, zgodovina, kot so jo pisali v preteklem stoletju – skoraj izključno politična zgodovina, ki se je osredinjala na dramo »velikih dogodkov« – ustvarjala v kratkoročni perspektivi in skozi njo. Mogoče je bila to cena, ki jo je bilo treba plačati za napredovanje k znanstveni izpopolnitvi orodij raziskav in natančnejši metodologiji, do česar je prišlo prav v tem obdobju. Zaradi velikih odkritij zgodovinskih dokumentov so zgodovinarji verjeli, da se vsa resnica skriva v dokumentiranih dokazih. Ne tako dolgo tega je lahko Louis Halphen še vedno zapisal: »Človek se je moral samo prepustiti dokumentom, jih brati po vrsti, kot so nastajali, in pred očmi se mu je skoraj samodejno ponovno izoblikovalo zaporedje velikih dogodkov.«²⁰⁸ Proti

²⁰⁷ »Europe in 1500«, »The World in 1880«, »Germany on the Eve of the Reformation« ...

²⁰⁸ L. Halphen, *Introduction à l'histoire*, Pariz 1946, str. 50.

koncu 19. stoletja je ta ideal »zgodovine v nastajanju« pripeljal do novega sloga pripovedi, ki si je na vsak način prizadevala zagotoviti natančnost in je korak za korakom sledila zgodovini dogodkov, kot je izhajala iz diplomatske korespondence in parlamentarnih razprav. Zgodovinarje 18. in zgodnjega 19. stoletja je veliko bolj zanimala dolgoročna zgodovinska perspektiva, ki so jo lahko pozneje znova odkrili samo veliki umi, kot so Michelet, Ranke, Burckhardt ali Fustel de Coulanges. Če se strinjamo, da je bila sposobnost pogledati prek kratkih obdobij najredkejša in zato najvrednejša kvaliteta zgodovinskega pisanja v preteklem stoletju, potem ne bo težko spoznati, kakšno izjemno vlogo so imele zgodovina institucij, zgodovina religij ter zgodovina civilizacij in kako pionirska je bila po zaslugi arheologije, navajene dela v globinah kronologije, vloga študija klasične antike. V nedavni preteklosti so te vede rešile naš poklic.

Nedavna odvrnitev od tradicionalnega zgodovinopisja 19. stoletja ni pomenila tudi popolne odvrnitve od kratkoročne perspektive. Kot je znano, je koristila ekonomski in socialni zgodovini, medtem ko politični zgodovini ni tako dobro ustrezala. Nedvomno je povzročila revolucijo, prenovu idej, ki so jo, s pojavom kvantitativne zgodovine, o kateri zagotovo še nismo slišali vsega, neizogibno spremljale metodološke spremembe in preusmeritev zanimanja k novim vprašanjem.

Predvsem pa se je spremenilo tradicionalno dožemanje zgodovinskega časa. Za včerajšnjega političnega zgodovinarja sta bila dan ali leto povsem sprejemljivi enoti za merjenje časa. Čas je bil vsota dni. Cenovna krivulja, rast prebivalstva, gibanje plač, nihanja obrestnih mer, preučevanje proizvodnje (o katerem lahko še vedno samo sanjamo), natančna analiza kroženja dobrin – vse to pa zahteva precej večje merske enote.

Pojavila se je nova vrsta zgodovinske pripovedi, ki bi ji lahko rekli »recitativ« o celotnem razvoju dogodkov, o ciklu, tako rekoč o popolnem krogu. Omožga nam, da izberemo časovni razpon: desetletje, četrto stoletje ali, kot največjo enoto, pol stoletja Kondrativovega klasičnega cikla. Tako so na primer, z izjemo nekaterih manjših nepomembnih nihanj, cene v Evropi rasle med letoma 1791 in 1817 ter padale med letoma 1817 in 1852: to umirjeno gibanje cen v obe smeri, njihovo naraščanje in padanje, predstavlja popoln krog v Evropi in praktično po celem svetu. Seveda ta posamezna kronološka obdobja nimajo nobene absolutne vrednosti. Če bi merili kaj drugega kot cene – na primer gospodarsko rast, narodni dohodek ali narodni proizvod –, bi François Perroux²⁰⁹ nedvomno predlagal drugačna, morda ustreznejša, razdobja. Vendar pa je ta nenehna razprava

²⁰⁹ Primerjaj njegov »*Progrès économique*«, *Cahiers de l'ISEA* 21, julij–avgust 1967; in 22, december 1967.

drugotnega pomena. Zgodovinar ima sedaj brez dvoma na razpolago novo časovno perspektivo, perspektivo, ki dobiva status razlagalnega okvira, v katerega lahko poskušamo uokviriti zgodovino v takšnem razporedu, kot ustreza novim vzorcem, ki jih določajo ta ciklična nihanja.

V tem duhu so Ernest Labrousse in njegovi učenci, potem ko so na zadnjem zgodovinskem kongresu v Rimu (1955) predstavili svoj manifest, začeli obsežno raziskavo socialne zgodovine pod zastavo kvantifikacije. Mislim, da njihovega namena ne razlagam napačno, če rečem, da mora ta raziskava neizogibno pripeljati do opredelitve dolgoročnih družbenih dejavnikov (ali celo družbenih struktur), za katere ne moremo preprosto sklepati, da imajo enako stopnjo gibanja kot gospodarski dejavniki. Vendar pa ne smemo dovoliti, da bi zaradi teh dveh izstopajočih podob – gospodarskega in družbenega položaja – izpred oči izgubili druge dejavnike, katerih gibanju bo težko, morda celo nemogoče, slediti zaradi pomanjkanja natančnih merilnih metod. Znanost, tehnologija, politične ustanove, umske zmogljivosti, civilizacije (če uporabim ta pripravi izraz), vse imajo svoj življenjski ritem in ritem rasti, nova situacijska zgodovina pa bo lahko z delom začela šele takrat, ko bo zbrala vse instrumente.

Logično bi bilo, da bi ta nova vrsta zgodovinske pripovedi zaradi teženj po razširitvi svojega raziskovalnega področja pripeljala do dolgoročne zgodovinske perspektive. Zaradi različnih razlogov pa razširitev ni bila pravilo in zato smo sedaj priča vračanju kratkoročne perspektive. Mogoče je do tega prišlo zato, ker se je zdelo potrebnejše (ali nujnejše) vzpostaviti vezi med »ciklično« in tradicionalno kratkoročno zgodovino, kot pa stopiti v neznano. V vojaškem žargonu bi temu rekli utrjevanje zavzetih položajev. Prvo pomembnejše delo Ernesta Labroussa, objavljeno leta 1933,²¹⁰ je bila študija splošnega gibanja cen v Franciji v 18. stoletju – gibanje skozi celo stoletje. Leta 1943 je isti avtor, v najpomembnejšem zgodovinskem delu, kar jih je v zadnjih petindvajsetih letih izšlo v Franciji, podlegel potrebi, da se vrne k bolj obvladljivemu časovnemu razponu, in v globinah depresije v letih 1774–1791 odkril enega najmočnejših virov ali »lansirnih ramp« francoske revolucije. Celotako je obravnaval polovico popolnega kroga, še vedno precej obsežno obdobje. Njegov prispevek na mednarodnem kongresu v Parizu leta 1948, *Comment naissent les révolutions? (Kako se rojevajo revolucije?)*, poskuša povezati dramatično podajanje kratkoročnih gospodarskih dejavnikov (nov slog) z dramatičnim podajanjem političnih dejavnikov (zelo star slog) – revolucionarni dnevi. To nas vrne naravnost h kratkoročnemu zgodovinskemu pogledu. Seveda

²¹⁰ *Esquisse du mouvement des prix et des revenus en France au XVIIIe siècle*, Pariz 1933, dve knjigi.

gre za povsem legitimno in koristno vajo, pa vendar – kako simptomatično! Zgodovinarji radi dramatizirajo. Le kako bi se lahko uprli teatralnim možnostim, ki jih nudi kratkoročna zgodovinska perspektiva, najboljšim trikom zelo stare obrti?

Poleg teh ciklov in popolnih krogov pa obstaja tudi to, čemur ekonomisti – čeprav ni nujno, da so zadevo tudi študirali – pravijo stoletni trend. Do sedaj je pritegnil le nekaj ekonomistov, katerih ideje o strukturnih krizah še niso zgodovinsko preverjene in trenutno niso dosti več kot predlogi in hipoteze, ki v najboljšem primeru sežejo le v bližnjo preteklost, do leta 1929 ali največ do sedemdesetih let 19. stoletja.²¹¹ Vendar pa so koristen uvod v zgodovino dolgih obdobj; pravzaprav so prvi ključ.

Drugi, veliko koristnejši pojem je struktura. V dobrem ali slabem, ta beseda je najpomembnejša pri problemih, ki izhajajo iz dolgoročne zgodovinske perspektive. Za študente družbe je struktura organizacija, koherenca, niz precej stabilnih odnosov med družbeno resničnostjo in družbenim telesom. Za zgodovinarje, kot smo mi, pa struktura po eni strani seveda pomeni zbirko delov, okvir, predvsem pa predstavlja resničnost, ki preživi skozi dolga obdobja in le počasi zbledi. Nekatere posebej dolgo trajajoče strukture postanejo stalni elementi generacije za generacijo: upirajo se toku zgodovine in tako določajo njen tek. Druge strukture razpadejo hitreje. Vse strukture pa lahko predstavljajo tako temelje kot ovire. Kot ovire lahko človeku in njegovim poskusom, da bi eksperimentiral, postavljajo včasih nepremagljive prepreke (ovojnico v matematičnem smislu). Kako težko bi bilo preoblikovati določene geografske in biološke danosti, omejitve produktivnosti, ali se celo otresti intelektualnih zadržkov: kajti tudi duhovne navade so lahko dolga ječa.

Najočitnejši in najdostopnejši primer je še vedno geografski determinizem. Človek lahko več stoletij ostane jetnik klime, rastlinstva, živalstva, vrste pridelkov in postopoma vzpostavljenega ravnotežja v svojem življenjskem prostoru, ki ga ne more porušiti, ne da bi pri tem ogrozil celotno strukturo. Vzemimo za primer pomen sezonske selitve jat v življenju gorskih populacij; stalno naselitev morskih civilizacij na določenih priljubljenih krajih ob obali; trajno lokacijo mest; obstoj določenih poti in prometnih tokov; neverjetno obstojnost geografskega okvira civilizacij.

Podobne primere obstoja in preživetja lahko najdemo v obsežni zgodovini kulture. Krasna knjiga Ernsta Roberta Curtiusa,²¹² ki bo končno le izšla tudi v

²¹¹ Za povzetek, gl. R. Clémens, *Prolégomènes d'une théorie de la structure économique*, Pariz 1952; gl. tudi J. Akerman, »Cycle et structure«, *Revue économique* 1, 1952, str. 1–12.

²¹² E. R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinische Mittelalter*, Bern 1948.

francoščini, je študija o kulturnem sistemu, ki je po eni strani selektivno izpodjedal latinsko civilizacijo minulega cesarstva, ki se je podiralo pod bremenom lastne mogočne dediščine, po drugi pa jo je ohranjal pri življenju: do 13. in 14. stoletja, do rojstva nacionalne književnosti, se je civilizacija intelektualne elite hranila z istimi temami, istimi primerjavami, istimi maksimami in istimi vsakdanjostmi. Podobna je usmeritev študije Luciena Febvra, *Rabelais et le problème de l'incroyance au XVIe siècle*,²¹³ ki analizira intelektualni okvir francoske miselnosti v Rabelaisovi dobi, korpus pojmovanj, ki so že dolgo pred Rabelaisom in še dolgo po njem usmerjala življenje, miselnost in verovanje ter strogo omejevala intelektualno pustolovski duh celo pri najbolj emancipiranih razumnikih. Podobno je tudi predmet študije Alphonsa Dupronta²¹⁴ eden najboljših primerov novejšega raziskovanja francoske zgodovinske šole. Dupront sledi križarski ideji po 14. stoletju, se pravi dolgo po »pravih« križarskih pohodih, ki je na zahodu preživela v obstoju neminljivega razpoloženja, ki se je vedno znova pojavljalo v še tako različnih družbah, civilizacijah in psiholoških vzdušjih in svoje zadnje žarke vrglo na ljudi v 19. stoletju. Na še enem sorodnem področju delo Pierra Francastela *Peinture et société (Slikanje in družba)*²¹⁵ opisuje nadaljevanje »geometričnega« dojemanja grafičnega prostora, ki je ostalo nespremenjeno vse od začetka florentinske renesanse do prihoda kubizma in intelektualnega slikarstva zgodnjega 20. stoletja. Tudi zgodovina znanosti ima svoje primere: teorije o vesolju, ki so, kljub temu da niso podajale primerne razlage, veljale več stoletij in so jih zavrnilo šele po dolgem času. Aristotelski sistem je nesporno veljal praktično vse do Galileja, Descartesa in Newtona, nato pa je dal prostor popolnoma geometrični teoriji vesolja, ki se je mnogo pozneje sesula ob pojavu revolucionarnih Einsteinovih teorij.²¹⁶

Paradoksalno je, da dolgoročni pristop naleti na največje težave ravno na področju, na katerem je zgodovinsko raziskovanje beležilo nedvomen uspeh: v ekonomski zgodovini. Tu lahko pojmi ciklov, popolnih krogov in strukturnih kriz zameglijo stalnost in trajnost gospodarskih sistemov ali, kot bi rekli nekateri,

²¹³ Pariz, A. Michel, 1943, 2. izdaja, 1946.

²¹⁴ »Le Mythe de croisade: Etude de sociologie religieuse«, 1957. (Disertacija)

²¹⁵ P. Francastel, *Peinture et société: Naissance et destruction d'un espace plastique, de la Renaissance au cubisme*, Lyon 1951.

²¹⁶ Lahko bi navedli tudi druge primere; sam bi najraje navedel več pomembnih člankov, ki so vsi šli v isto smer: O. Brunner o evropski socialni zgodovini, *Historische Zeitschrift* 177 (3), junij 1954, str. 469–494; R. Bultmann, *ibidem*, 176 (1), avgust 1953, str. 1–15, o humanizmu; G. Lefebvre, *Annales historiques de la Révolution* 21, 1949, str. 97–115; in F. Hartung, *Historische Zeitschrift* 180 (1), avgust 1955, str. 15–42, o razsvetljenem despotizmu.

ekonomskih civilizacij²¹⁷ – uveljavljene vzorce mišljenja in ravnanja, trmaste vzorce, ki so včasih preživel v nasprotju z vsako logiko.

Naj to ponazorim s primerom, ki ga lahko hitro analiziramo. Na dosegu roke, v zgodovini Evrope, najdemo gospodarski sistem, ki ga lahko orišemo z nekaj potezami in za katerega veljajo precej jasna splošna pravila: obstajal je nekako od 14. do 18. stoletja oziroma, da ne bomo pretiravali, recimo približno do leta 1750. Več stoletij so bile gospodarske dejavnosti odvisne od demografsko ranljivega prebivalstva, kot je razvidno iz velikega upada med letoma 1350 in 1450 in brez dvoma med letoma 1630 in 1730.²¹⁸ Več stoletij so v blagovni menjavi najpomembnejšo vlogo igrale vodne poti in ladjarstvo: vsaka zemeljska gmota je predstavljala oviro, bila je šele druga izbira. Vsa središča trgovinskega razvoja v Evropi, razen izjem, ki potrjujejo pravilo (sejmi v Šampanji, ki so bili na začetku tega obdobja že v upadu, ali leipziški sejmi proti koncu obdobja, v 18. stoletju), so se nahajala na obali. Med značilnostmi tega sistema je tudi velik pomen trgovskega razreda; velika vloga žlahtnih kovin, zlata, srebra in celo bakra, katerih tekmovanje za prevlado ni pojenjalo vse do pomembnega razvoja sistemov kreditiranja konec 16. stoletja, pa še takrat ga ni bilo popolnoma konec; ponavljajoče se katastrofe, ki so jih povzročile sezonske agrarne krize; nestabilnost same osnove ekonomskega življenja in na koncu še na prvi pogled nesorazmeren pomen enega ali dveh velikih tujih trgovinskih območij: Levanta od 12. do 16. stoletja in kolonij v 18. stoletju.

Tako sem le opredelil ali, bolje, naštel, kot so to storili že drugi pred mano, glavne značilnosti trgovinskega kapitalizma v zahodni Evropi, sistema, ki je imel dolgo življenje. Kljub vsem očitnim spremembam, do katerih je prišlo v teh štirih ali petih stoletjih, je bila za ekonomsko življenje tistega časa značilna določena skladnost, ki je trajala vse do pretresov v 18. stoletju in do industrijske revolucije, ki se še vedno ni končala. Nekatere značilnosti so ostale nespremenjene skozi celotno obdobje, čeprav so povsod drugod, kljub stalnosti na nekaterih drugih področjih, podoba sveta spreminjali razdori in prevrati.

Od možnih zgodovinskih pristopov k problemu časa v zgodovini je načelo dolgoročne perspektive tako nekoliko nerodno, zapleteno in pogosto naleti na pojave, s katerimi se pred tem še niso ukvarjali. Postaviti dolgoročno perspektivo v središče naše znanosti ne bo preprosto; treba bo več kot zgolj razširiti študije in obzorja. Prav tako ne bo šlo za sprejetje nove perspektive, ki bo izključila vse druge. Če jo bo hotel zgodovinar sprejeti, bo moral biti pripravljen na spremembo

²¹⁷ R. Courtin, *La Civilisation économique du Brésil*, Pariz 1941.

²¹⁸ V Franciji. V Španiji se je število prebivalstva začelo opazno zmanjševati po koncu 16. stoletja.

sloga in odnosa, na preusmeritev svojih misli in na novo dojetje družbene resničnosti. Moral se bo navaditi na pojem časa, ki teče tako počasi, kot da sploh ne bi tekel. Šele na tej stopnji in na nobeni drugi – še se bomo vrnili k temu – se bo lahko ločil od neizprosne teka zgodovinskega časa, stopil stran in se nato vrnil; a sedaj bo gledal z novimi očmi, pozornost bo posvečal novim stvarim in spraševal bo nova vprašanja. Šele v odnosu do teh počasi tekočih zgodovinskih razdobji se lahko o celotni zgodovini začne razmišljati na novo, izhajajoč iz njene infrastrukture. Vse njene plasti, vse njene tisočere plasti, vsi tisoči drobci zgodovinskega časa bodo izoblikovali razumljiv vzorec le, če jih postavimo nasproti teh skoraj negibnih globin: te so gravitacijsko središče, okoli katerega kroži vse ostalo.

Ne trdim, da zgornje vrstice opredeljujejo zgodovinarjevo nalogo – opisujejo le to, kar bi ta naloga lahko bila. Precej samozaupanja – in naivnosti – bi bilo treba, da bi lahko verjeli, da smo po pretresih preteklih let našli prava načela, nesporne meje, ali da smo v položaju, ko lahko zasnujemo šolo. Dejansko se, seveda, vse veje družbenih ved nenehno spreminjajo, tako zaradi notranjih sprememb vsake vede kakor tudi zaradi hitrega razvoja celotnega kompleksa. Zgodovina ni nobena izjema. V bližnji prihodnosti ne moremo pričakovati mirnih obdobji, hkrati pa tudi še ni pravi čas za ustanavljanje šol. Dolga je pot od Charlesa Victorja Langloisa in Charlesa Siegnobosa do Marca Blocha. Vendar pa se kolo od Marca Blocha naprej ni ustavilo. Zame je zgodovina vsota vseh možnih zgodovin – zbirka posebnih nalog in perspektiv iz preteklosti, sedanjosti in prihodnosti.

Po mojem bi bila največja napaka, če bi sprejeli eno vrsto zgodovine, vse druge pa izključili. Tako bi ponovili napako historicistov. Seveda o tem ne bo enostavno prepričati vseh zgodovinarjev, še težje pa bo prepričati družboslovce, za katere se zdi, da so odločeni, da se moramo vrniti k zgodovinopisju preteklosti. Potrebno bo veliko časa in naporov, preden bodo vse te spremembe in novosti sprejete pod staro oznako zgodovine. Vendar pa se je pojavila nova zgodovinska »znanost«, ki se še vedno sprašuje o svojem značaju in ga spreminja. Začelo se je leta 1900 v Franciji z *Revue de synthèse historique*, nadaljevalo pa po letu 1929 z revijo *Annales*. Zgodovinarju se je zdaj zahotelo, da bi se ukvarjal z vsemi humanističnimi vedami, kar je naš predmet pripeljalo do nepoznanih meja in področij raziskovanja. Zato ne smemo misliti, da so med zgodovinarjem in družboslovcem še vedno iste pregrade, kot so bile v preteklosti. Vse človeške znanosti, tudi zgodovina, so okužene druga z drugo. Vse govorijo – ali znajo govoriti – isti jezik.

Opazovalec, ki poskuša razumeti svet, vseeno ali leta 1558 ali v letu gospodovem 1958, mora najprej opredeliti hierarhijo moči, tokov in posameznih gibanj, nato pa na vse skupaj pogledati od daleč. Na vsakem koraku svoje raziskave bo

moral razlikovati med dolgimi, stalnimi gibanji in kratkimi izbruhi dejavnosti; zadnje je treba analizirati na podlagi njihovega izvora v neposredni preteklosti, prve pa na podlagi njihovih začetkov v daljni preteklosti. Svet leta 1558, kakor temačen je že bil za Francijo, ni bil ustvarjen na začetku tega neprivilačnega leta, kakor se tudi naslednje težko leto za Francijo ni začelo na novoletni dan leta 1958. Vse »trenutne zadeve« so znesek gibanj z različnimi začetki in ritmi: danes je rezultat včerajšnjega in predvčerajšnjega dne ter mnogih dni pred tem.

Razlogi proti kratkoročni perspektivi

Morda se zdi, da so to vsakdanje resnice. Vendar pa so družboslovci pokazali le malo zanimanja za raziskovanje preteklega časa. Sicer jih ne moremo formalno obdolžiti in obtožiti, da nikakor nočejo priznati, da sta zgodovina in čas nujna elementa njihovih študij. Pravzaprav se celo zdi, da ju odobravajo: »diahronična analiza«, ki se ponovno poslužuje zgodovine, v njihovih teoretskih razpravah nikoli ne manjka.

Treba pa je priznati, da se razen teh popuščanj družboslovci zaradi svojih nagnjenj, globoko zakoreninjenih instinktov in morda tudi zaradi izobraževalnega sistema vedno poskušajo izogniti zgodovinskim razlagam, in sicer z dvema bolj ali manj nasprotujočima si postopkoma: študije družbenih ved s pomočjo empirične sociologije, ki zavrača vso zgodovino ter se osredinja na trenutna gradiva in raziskave, skoraj v celoti omejujejo na dogodke, lahko bi celo rekli na tekoče dogodke; ali pa preprosto opustijo celotno razsežnost časa ter v »komunikacijski znanosti« iščejo matematične formule za strukture, ki so v bistvu brezčasne. Najbolj nas seveda zanima ta drugi pristop. Vendar pa šola mišljenja, ki temelji na dogodkih, še vedno uživa dovolj podpore, da se splača obravnavati oba vidika tega vprašanja.

Povedal sem že, da ne zaupam zgodovini, ki zgolj beleži dogodke. Če pa smo poštene, je treba priznati, da zgodovina, čeprav se pogosto kaže nanjo, ni edini krivec v tem smislu. Vse družbene vede zlahka padejo v to past. Ekonomisti, demografi, geografi, vsi svojo pozornost (neenakomerno) posvečajo tako preteklosti kot sedanjosti, čeprav bi bilo dobro, če bi vzpostavili ravnotežje: za demografe je to preprosto, pa tudi nujno; za geografje je samo po sebi razumljivo (še zlasti za francoske geografje, ki so rasli ob Vidalu de La Blachu); res pa je, da je redko pri ekonomistih, ki so postali ujetniki izredno kratkih obdobij, ujeti med preteklostjo, ki komajda sega dlje od leta 1945, in sedanjostjo, ki se lahko z načrtovanjem in napovedmi raztegne nekaj mesecev ali največ nekaj let v neposredno prihodnost. Lahko bi trdil, da je vsa ekonomska miselnost žrtev tega

časovnega omejevanja. Ekonomisti bi odgovorili, da je naloga zgodovinarja, da išče gospodarske sisteme pred letom 1945. Vendar pa s tem odstopajo od nadvse dobrodošlega področja raziskovanja, ki so se mu prostovoljno odrekli, čeprav ne zanikajo njegove vrednosti. Ekonomisti so privzeli navado, da služijo trenutnim potrebam in trenutnim vladam.

Položaj narodopiscev in antropologov ni niti tako preprost niti tako zaskrbljujoč. Res je, da nekateri od njih vztrajajo, da je nemogoče (pa vendar, vsak razumnik se mora spoprijeti z nemogočim) in jalovo dopustiti, da zgodovina postane eden od vidikov njihove vede. Vendar pa se to naduto zavračanje zgodovine Malinowskemu in njegovim učencem ni splačalo. Le kako bi bilo mogoče, da antropologije ne bi zanimala zgodovina? Kot rad reče Lévi-Strauss, so tako antropologi kot zgodovinarji udeleženci iste razumske pustolovščine.²¹⁹ Ni družbe, pa naj bo še tako primitivna, ki je ne bi zaznamovali »krepplji dogodkov«, prav tako pa ni družbe, katere zgodovina bi se brez sledu izgubila. Zato bi bilo povsem napačno, če bi se pritoževali nad zanemarjanjem na tem področju.

Vendar pa obstajajo močni argumenti za kritiziranje kratkoročne perspektive, ki jo je do skrajne meje pripeljala tista vrsta sociologije, ki se zanaša na takojšnje raziskave, raziskave o vseh mogočih temah, ki mešajo sociologijo, psihologijo in ekonomijo. Moderne so tako v Franciji kot povsod drugod. Po svoje so nenehno kockanje za edinstveno vrednost sedanjega časa, z njegovo »vulkansko« vročino in velikim bogastvom. Le kakšen smisel lahko ima vračanje v preteklost? V primerjavi je videti kot osiromašena, kar preveč preprosta puščava, ki jo je ogolila tišina, zgolj rekonstrukcija – in to je ključna beseda, rekonstrukcija. Pa je preteklost res tako mrtva in rekonstruirana, kot bi nas radi prepričali ti argumenti? Zgodovinarju se brez dvoma zdi kar prelahko iz preteklega obdobja izluščiti to, kar ima za bistveno značilnost. Kot bi rekel Henri Pirenne, nima nobenih težav z izbiranjem »pomembnih dogodkov« ali, z drugimi besedami, »tistih, ki so imeli posledice«. Nevarnosti, vgrajene v tako poenostavljanje, ni težko spregledati. Pa vendar, česa vsega ne bi dal opazovalec sedanjosti, da bi lahko stopil nazaj (ali, še bolje, naprej, na kakšno ugodno točko v prihodnosti) ter namesto zmedenega in nerazumljivega življenja, kakršno je sedaj, zakrito s kopreno nepomembnih znakov in dejavnosti, videl sodobno življenje poenostavljeno? Claude Lévi-Strauss trdi, da bi mu enourni pogovor s sodobnikom Platona razkril več o koherenci ali drugih značilnostih klasične Grčije kot kakršna koli predavanja o grški zgodovini.²²⁰ Bi rekel. Vendar pa bi se to zgodilo, ker že leta posluša številne grške glasove, ki

²¹⁹ Lévi-Strauss, *op. cit.*, str. 31.

²²⁰ »Diogène couché«, *Temps modernes* 110, 1955, str. 17.

so bili rešeni pred tišino pozabe. Za njegovo potovanje skozi čas ga je opremil zgodovinar. Močno dvomim, da bi mu ura v sodobni Grčiji kaj dosti povedala o koherenci ali drugih značilnostih sodobne grške družbe.

Še več. Raziskovalec sedanjosti lahko do drobnega peska obstoječih struktur prodre le, če rekonstruira, razvija hipoteze in razlage, če noče sprejeti resničnosti, kot se zdi na prvi pogled, kar lahko stori samo, če jo poenostavi ali ji kaj doda: vse to so načini bega pred snovjo, da bi jo lahko bolje razumeli, skupno pa jim je to, da so vsi rekonstrukcije. Dvomim, da je sociološka fotografija sodobnosti kaj bolj »resnična« kot zgodovinska slika preteklosti, in bolj kot se bo poskušala izogniti rekonstruiranju, manj resnična bo.

Philippe Ariès²²¹ poudarja pomembno vlogo, ki jo v zgodovinski razlagi igra presenečenje, zaznavanje neznanega: ko vstopiš v 16. stoletje, se nenadoma zaveš, da si v čudnem okolju – se pravi, čudno je zate, opazovalca iz 20. stoletja. Zakaj je tako čudno? Prav to je vaš problem. Sam pa trdim tudi, da so presenečenje, neznanost in oddaljenost – vsi ti pa so pot do znanja – prav tako potrebni za razumevanje neposrednega okolja, ki ga poznamo tako dobro, da ga ne vidimo več jasno. Če Francoz preživi leto v Londonu, se ne bo naučil veliko o Angliji. Vendar pa se bo zaradi presenečenja nad tem, kar bo tam našel, nenadoma zavedel nekaterih najbolj temeljnih in izrazitih značilnosti Francije, ki ji nikoli ni opazil, saj so bile vedno prisotne. V primerjavi s sedanjostjo preteklost prav tako nima nobenih razpoznavnih znakov, ki bi lahko služili kot smerokazi.

Nedvomno bi lahko zgodovinarji in družboslovci v neskončnost razpravljali o neživiljenjskih dokumentih in o pričevanjih očitidcev, ki so vse preveč živa, o preteklosti, ki je preveč oddaljena, in sedanjosti, ki je preblizu, da bi dopuščala lagodnost. Meni se to ne zdi bistven problem. Preteklost in sedanjost se bosta vedno vzajemno osvetljevali. Pogled opazovalca, ki raziskuje zgolj sedanjost, se bo vedno ujel v vse, kar se hitro premika ali sveti (pa če je zlato ali ne): hitre spremembe, hrup ali glamurozne predstave. Nevarnost, da bi sestavili zgolj katalog dogodkov – obsežen kot so vsi, kar jih je izdelala zgodovinska veda – je past, v katero lahko zaide vsak opazovalec, ki se mu preveč mudi – antropolog, ki posveti tri mesece terenskega dela polinezijskemu plemenu, ali industrijski sociolog, ki razkazuje fotografije, posnete med zadnjo raziskavo, ali meni, da mu bosta dober vprašalnik in zbirka podatkovnih kartic omogočila, da sestavi popoln opis družbenega mehanizma. Družbena resničnost je težje ulovljiv plen.

Kakšen pomen, na primer, lahko ima za družbene vede kot celoto pot, ki jo prehodi dekle, ko gre od doma v 16. arrondissementu v glasbeno šolo in v

²²¹ *Le Temps de l'histoire*, Pariz 1954, zlasti str. 298 ff.

Sciences-Po, kot je opisana v obsežni – in sploh ne slabi – raziskavi pariške regije?²²² Podaja dober zemljevid. Če pa bi dekle študiralo kmetijstvo in se ukvarjalo s smučanjem na vodi, bi bila njena pot do teh ciljev popolnoma drugačna. Z veseljem si ogledam zemljevid, ki prikazuje razpored domov delavcev velikega podjetja. Vendar pa, če pred sabo nimam tudi zemljevida, ki prikazuje njihovo prejšnjo razporeditev, ali če obdobja, v katerih so se zbirali podatki, niso dovolj dolga, da bi bilo razvidno, ali je prišlo do kakšnega razvoja, ni jasno, kaj je problem, in celotna operacija je samo izguba časa. V najboljšem primeru je vrednost takih raziskav zaradi raziskav samih moč najti v zbranih podatkih. Sploh ni jasno, ali bodo ipso facto koristne celo za prihodnje študije. Varujmo se umetnosti zaradi umetnosti same.

Prav tako ne razumem, kako se lahko sociološke raziskave, kot na primer tiste, ki so jih delali v Auxerru²²³ ali v Vienne v Dauphiné,²²⁴ osredinjajo na eno samo mesto, ne da bi ga postavile v širšo zgodovinsko perspektivo. Glede na to, da je vsako mesto družba, zgrajena na napetostih, s svojimi krizami, nenadnimi spremembami, občasnimi zlomi in nenehno potrebo po načrtovanju, ga je treba obravnavati v kontekstu kmečkih kompleksov, ki ga obdajajo, in mrež, ki so jih vzpostavila sosednja mesta in katerih pomen je kot eden prvih izpostavil Richard Hapke. Zato ne moremo delati študije o mestu, ne da bi upoštevali zgodovinski razvoj tega kompleksa, katerega korenine pogosto segajo daleč v preteklost. Seveda ne gre zgolj za brezbriznost; nasprotno, absolutno nujno je, da ob spremljanju določene mestno-podeželske menjave ali industrijske ali trgovinske konkurence vemo, ali smo priča nastanku novega gibanja, koncu starega, odmevu iz daljne preteklosti ali monotono ponavljajočemu se pojavu.

Če povzamem: Lucien Febvre je v zadnjih desetih letih življenja rad rekel: »Zgodovina, znanost preteklosti in znanost prihodnosti.« Zares, ali ni zgodovina, dialektika različnih pojmov časa, po svoje razlaga celotne družbene resničnosti ter tako tudi neposredne sedanjosti in preteklosti? Kar nas lahko s tem v zvezi nauči, je, da se je treba varovati dogodkov: da se je treba paziti, da ne bi mislili izključno v kratkoročni perspektivi ali menili, da so današnji naslovi nujno avtentične značilnosti naše dobe; obstajajo še drugi, ki se gibljejo v tišini. Le kdo med nami tega ne ve?

²²² P. Chombart de Lauwe, *Paris et l'agglomération parisienne*, Pariz 1952, str. 106 (1. knjiga)

²²³ S. Frère in C. Bettelheim, »Une ville française moyenne: Auxerre en 1950«, *Cahiers de la Fondation des Sciences Politiques* 17, 1950.

²²⁴ P. Clément in N. Xydias, »Vienne-sur-le-Rhône: La ville et les habitants; Situation et attitudes; Sociologie d'une cité française«, *ibidem*, 71, 1955.

OBJEKTIVNOST ZGODOVINE V OČEH SEVERNOAMERIŠKIH ZGODOVINARJEV

V razpravi o objektivnosti zgodovine med zgodovinarji Združenih držav ni bilo prelomnih dogodkov, značilnih za tokove v evropski historiografiji, ki je v tem času predvsem francoska, nemška, britanska, španska itn. Pri rekonstrukciji teh evropskih dogajanj praviloma začenjamo pri objavi *Analov* ali pri predzgodovini tega dogodka, ki ga zaznamujeta Henri Berr in Charles Seignobos z *Revue de Synthèse historique*. Tudi če severnoameriške razmere delujejo nekoliko bolj zapleteno, se večina poznavalcev strinja (tu imamo v mislih predvsem Ronalda H. Nasha in njegovo izjemno delo *Ideas of History* v dveh zvezkih, ki je l. 1969 izšlo pri izdajateljski hiši E. P. Dutton & Co. Inc. New York), da neko vrsto preobrata predstavlja razprava Charlesa A. Bearda z naslovom *That Noble Dream*.

Razprava, ki je bila l. 1935 objavljena v *American Historical Review*, se je pokazala kot izjemno pomembna – ne le zato, ker Beard tematizira nekatera ključna vprašanja historiografije (kaj pravzaprav počnemo, ko pišemo zgodovino; katera filozofska stališča zavzemamo; na katere metode in postopke se zanašamo v pričakovanju, da bomo iz množice podatkov sestavili koherentno in smiselno celoto), pač pa tudi zato, ker potrjuje, da se je polemika o objektivnosti v ZDA začela že pred koncem 19. stoletja. Poleg tega se Beard, podobno kot Hayden White, spominja Henrija Adamsa, nekdanjega predsednika Ameriškega zgodovinskega društva, ki je že l. 1894 svoje kolege opozarjal na morebitne pogubne posledice historiografskega relativizma. Še več, Beard se je sistematično posvetil starejšim predstavnikom društva in ugotovil, da je Andrew D. White še za časa Rankejevega življenja opozarjal, da je treba biti pozoren na »obe strani historiografije«; na eni strani so napetosti med specifičnim in posameznim oziroma verificiranim in dokumentiranim, na drugi pa je značaj filozofije – White je poudarjal, da je cilj vsake zgodovinske razprave »filozofska sinteza vseh posameznih odkritij«. Zato ni presenetljivo, da je v središče razprave v društvu o tematizaciji posameznih problemov postavil občo zgodovino,

zgodovino civilizacij in filozofijo zgodovine. V tem smislu je Bearda presenečalo zgolj dejstvo, da se je kljub širokemu odpiranju historiografije obsedenost z objektivno resnico ohranila še tako dolgo v 20. stoletju. Pri tem seveda ni imel v mislih le kolegov, pripravljenih na obrambo Rankejeve maksime, pač pa tudi tiste, ki so se ostro lotili človeka, ki je trdil, da je objektivna zgodovina pravzaprav zgodovina brez objekta – to je bil James Harvey Robinson, ki se je navduševal nad zgodovinarji, ki so v preteklih dogajanjih prepoznali vzroke sedanjih težav. Še dosti bolj dragocena kot rekonstrukcija spopada med »relativisti« in »objektivističnimi pozitivisti« pa je Beardova opredelitev osnov objektivistične misli. Identificiral je pet »elementov in predpostavk«, med katerimi velja izpostaviti tiste, ki govorijo, da zgodovina kot predmet oziroma kot serija predmetov preučevanja obstaja zunaj zgodovinarjeve interpretacije, se pravi, da lahko zgodovinar med delom izključi lastna verska, politična in filozofska prepričanja, pa tudi ekonomske, moralne in estetske preference. Še več, po Beardovem mnenju zagovorniki objektivne zgodovine menijo, da morejo zgodovinarji pri rekonstrukciji struktur minulih dogodkov, strukture, ki jo določajo od interpreta neodvisni notranji odnosi, zanemariti celo svoj spol. Vrhunec razprave predstavlja njegovih enajst tez oziroma aksiomov, ki najbolje ilustrirajo začetni odpor proti historizmu in obenem presenetljivo jasno opredeljujejo domet historiografskih razprav v obdobju med obema vojnama.

Po Beardovih trditvah sodeč, so zgodovinarji pred Drugo svetovno vojno v glavnem verjeli v absolutni obstoj zgodovine. Obenem so se zavedali, da preteklosti ne morejo rekonstruirati na način, kakor naravoslovni znanstveniki analizirajo naravne pojave. Po Beardovem mnenju so večinoma dojeli, da dokumentacija, ki jo ima zgodovinar na voljo, nikakor ne zajema celote preteklih dogajanj in njihovih akterjev – in da ni pomankljiva le dokumentacija, pač pa tudi njena naknadna selekcija. Vsak izbor in urejanje gradiva že vsebuje opazni pečat zgodovinarja, pravi Beard, ki odločno trdi (in pri tem enega od aksiomov poveže z Lessingovo *Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*), da je že vsaka hipoteza, s katero zgodovinar opredeli predmet svoje raziskave, interpretacija. Iz tega razloga se naštevanje razlogov, zakaj zgodovinar ne more prodreti do objektivne resnice, pri Beardu nujno izteče v izrecno zavrnitev Rankejeve formule oziroma v trditev, da naslanjanje na zgodovinarjev brezbarvni in nevtralni um ignorira »kulturne interese in obrazce, ki usmerjajo oz. opredeljujejo izbor in organizacijo zgodovinskega gradiva«.

V tem delu razprave se Beard pogosto sklicuje na Crocejevo delo *Teoria*

e storia della storiografia ter na Heussijev opis krize historizma (*Die Krisis des Historismus*) in kot alternativo ponudi interpretativni model tedaj vse vplivnejše ekonomske zgodovine. V nasprotju s klasično teorijo se ta po njegovem mnenju ni zanimala za pravilnost oziroma za napake v prepričanjih posameznikov, temveč za vpliv premoženja na vsakdanje življenje družbe.

Podobna stališča zasledimo dvajset let kasneje pri Carlu L. Beckerju, ki razmišlja o ključnih zgodovinskih pojmih in pri tem posebno pozornost namenja pojmu »zgodovinsko dejstvo«. Pri njegovi sistematični analizi si Becker zastavi tri enostavna vprašanja: Kaj je zgodovinsko dejstvo? Od kod zgodovinsko dejstvo? Kdaj je zgodovinsko dejstvo? Pri tem je bralce posebej opozoril na rabo (sedanjega) časa in poudaril, da zgodovinarji preteklost interpretirajo s stališča časa, v katerem živijo, ne pa časa, ko se je interpretirano dogajalo. Pri vprašanju, kaj je zgodovinsko dejstvo, nas torej ne bi smelo zanimati samo časovno in prostorsko umeščanje tega dejstva, pač pa se moramo vprašati, kako je to dejstvo vplivalo na naslednje dogodke. Zato podatek, da je Cezar l. 49 pr. Kr. prekoračil Rubikon, ni zanimiv toliko kot posledice tega dejanja na dogodke v Rimu. Po njegovem mnenju bi nas moral zanimati celoten splet okoliščin, ki je opredelil odnos med Cezarjem in Pompejem – v okviru tega spleta pa zgodovinsko dejstvo nima ne barve ne oblike. Iztrgano iz konteksta, se pojavlja samo kot »simbol oziroma kot generalizacija tisoč in enega dejstva«, obenem pa ga niti kot generalizacijo ne moremo razumeti brez drugih dejstev in generalizacij. Vrh vsega to, kar smatramo za zgodovinsko dejstvo, sploh ni dejstvo, pač pa naša potrditev nekega dogodka, ki zahvaljujoč svojemu naknadnemu značaju postane zgodovinsko dejstvo. Gre torej za pomembno razliko med nekim dogodkom, ki nastane kot tak, ter potrditve dejstva o njem, ki se ohrani. V obeh primerih je ravno naša potrditev nekega dogodka tisto, kar konstituira zgodovinsko dejstvo. Z drugimi besedami, v množici dogodkov, misli in občutij akterjev nekega preteklega dogajanja zgodovinar arbitrarno potrjuje postopke, misli in občutja tistih, ki se mu zdijo za določeni proces najpomembnejši. Zgodovinska dejstva sama po sebi ne pomenijo oz. ne povedo ničesar; zgodovinar je tisti, ki govori oz. dodeljuje pomen. Zato je Becker prepričan, da podoba, ki tako nastane, nima veliko skupnega s tistim, kar se je v preteklosti res zgodilo. To je še posebej očitno v času prelomnih dogodkov ali v obdobju vojn, ko zgodovinarji (pa tudi vsi drugi, ki se sklicujejo na preteklost) dogajanja preoblikujejo v skladu z lastnimi pričakovanji, občutenji in željami. Obenem Becker verjame, da

so naše predstave o preteklosti odvisne od naših predstav o sedanjosti oziroma da je preteklost (natančneje: predstava o njej) rezultat naših trenutnih predstav. Povedano drugače, preteklost predstavlja neke vrste ekran, na katerega projektiramo svoje predstave o prihodnosti. Kar tako dobimo, so pravzaprav premične slike, katerih obliko in barvo določajo naši strahovi in pričakovanja. S tega stališča je vse, kar vemo o preteklosti, rezultat ustreznega zgodovinarjevega *življenjskega sveta*, kar poleg ostalega pomeni tudi, da zgodovina nikoli ne more biti učiteljica življenja – prej obratno ...

Podobnega mnenja so bili celo nekateri cerkveni zgodovinarji, med katerimi izstopa Georges Florovsky, pravoslavni teolog in zgodovinar ruske pravoslavne cerkve, ki je dve leti pred Carrom trdil, da je preteklost čista rekonstrukcija, oziroma je podobno kot Becker menil, da je zgodovinarjeva interpretacija zasnovana v sedanjosti. Temu primerno po njegovem mnenju tudi viri obstajajo zgolj kot del zgodovinske rekonstrukcije, oziroma »govorijo« samo, če jih nekdo na neki način »nagovori«. Ker dejstva nikoli ne govorijo sama po sebi, iz tega sledi, da mora biti vsaka interpretacija preteklosti pristranska, ugotavlja Florovsky, ki tako naredi še korak dlje od Bearda, ki je pri tematizaciji dejstev strogo razlikoval med naravoslovnim ter humanističnim in družboslovnim pristopom. Po mnenju Florovskega med naravnimi in zgodovinskimi dejstvi ni nobene razlike, ker tudi pri raziskavah »eksperimentalnih ved« dejstva »govorijo« le v kontekstu usmerjenega raziskovanja in pričakovanih rezultatov. Razlika je le v tem, da ta »nekritični 'naturalistični' pristop k zgodovinskim virom« zgodovino prizadene bolj kakor naravoslovne vede. Prepričanje, da viri obstajajo zunaj in neodvisno od zgodovinske obdelave, pravi Florovsky (in se sklicuje na Carra), vodi v psevdozgodovinski kolaž oz. v »zgodovino brez zgodovinskega problema«. Rezultat, ki ga tako dobimo, je lahko v najboljšem primeru le suhoparna kronika, ki ni nič drugega kot »truplo zgodovine«. Poleg Croceja se Florovsky v marsičem naslanja tudi na Collingwooda, vendar tudi dodatno zastruje njuna stališča. Najbolj brezkompromisen je pri definiranju vloge interpreta in predmeta zgodovine. Meni namreč, da o zgodovinarju ni mogoče razmišljati zunaj procesa rekonstrukcije preteklosti. Še več, vsak poskus izključevanja zgodovinarjevih predstav, nagnjenj in prepričanj vodi v »duhovni samomor oziroma popolno sterilnost duha«. Podobno je tudi s predmetom preučevanja, ki po njegovem mnenju nima ničesar skupnega z določenimi objektivnimi dejstvi, pač pa predstavlja svojevrstno »srečevanje z živimi bitji«. Pri tem podobno kot Collingwood verjame, da v zgodovini pravzaprav ni pravih »dogodkov«,

pač pa zgolj dogajanja, ki odražajo določene ideje in namere konkretnih akterjev, kar pomeni, da bi zgodovinar moral težiti predvsem k rekonstrukciji mišljenja akterjev. Sicer pa zgodovino, ki jo Collingwood pojmuje kot zgodovino mišljenja, Florovsky vidi kot zgodovino človeka v luči njegove nerazločljive in kompleksne eksistence. Temu primerno je jasno, da je zgodovinar tisti, ki človeško zgodovino vedno znova organizira v koherentno celoto. Še več, Florovsky verjame, da zgodovinar ni »samo človek«, pač pa »predvsem človek«, in da na drugi strani zgodovina ni samo enostavna evolucija določenega procesa, pač pa predvsem njegova epigeneza.

E. H. Carr, ki v mnogočem razmišlja podobno kot Beard, Becker, Aaron, Nagel, Florovsky in drugi (o njem bo tekla beseda v naslednjem poglavju) tako na eni strani predstavlja vrhunec spora med pozitivisti in njihovimi kritiki, na drugi strani pa opozarja na trajno prepričanje, da je resnica absolutna. Prav to je namreč celih dvajset let po objavi dela *What is History?* trdil tudi dobitnik Pulitzerjeve nagrade Gordon Wood, ki se je pri tem skliceval na zadnja velika pozitivista G. R. Eltona in Oscarja Handlina.

CHARLES A. BEARD

Primer historičnega relativizma

Večji del ameriških znanstvenikov si je v dobrih starih časih predstavljal, da je mogoče odkriti in spoznati objektivno resnico o zgodovini, kakor se je dejansko pripetila, a obstaja dober razlog za prepričanje, da se, kar zadeva njihove dejavnosti in zmožnosti, večinoma niso trudili v tem duhu.

Omenili smo že ne povsem neutemeljeno prepričanje, da historicizem ni bil »povsod sprejet« kot uradni nazor Ameriškega zgodovinskega društva; zdaj bi bilo primerno pregledati, ali je veljavna tudi sama Rankejeva formula. Ali lahko človeški um odkrije in izrazi »objektivno resnico« o zgodovini, kakršna je dejansko bila? Prostor nam ne dopušča niti, da bi na kratko povzeli obsežno literaturo, posvečeno tej predstavi, ter opozorili – če že ne na zmotnost te predstave – vsaj na to, kako so jo zavrnil priznani evropski učenjaki in misleci. Ameriški študenti, ki želijo preučiti zgodovino in naravo evropskega odpora proti historicizmu, se lahko oprejo na Crocejevo delo *Zgodovina: teorija in praksa* ter Heussijevo delo *Kriza historizma*, pa številna dela, ki jih Heussi navaja v podporo svojim argumentom. V teh delih je predstavljen razvoj historične misli, ki doseže vrhunec v zavrnitvi Rankejeve teorije ter njene formulacije v obliki historicizma.

Na tej točki je možen zgolj splošen oris argumenta, ki ga je mogoče nezadovoljivo povzeti v naslednjih izhodiščih:

1. Zamisel, da se je zgodovina v preteklosti odvila kot neka dejanskost zunaj miselnega sveta sodobnega zgodovinarja, velja za zdravorazumsko stališče.
2. Zgodovinar ni opazovalec preteklosti, ki se nahaja onkraj njegovega časa. Ne more je motriti *objektivno*, kakor kemik opazuje svoje epruvete in zmesi. Zgodovinar pa mora »videti« dejanskost zgodovine skozi medij dokumentov. Na to je omejen.
3. Dokumenti (vključno s spomeniki in drugimi ostalinami), s katerimi mora zgodovinar delati, se nanašajo le na del dogodkov in osebnosti, ki tvorijo dejanskost zgodovine. Povedano drugače, množični dogodki in osebnosti uidejo zapisom v dokumentih. Da bi se popolnoma zavedali pomembnosti tega, moramo, kakor pravi Heussi, pomisliti le na težavno nalogo opisa bitke pri Leipzigu – da sploh ne omenjamo Napoleonovih vojn ali denimo zgodovine rimskega imperija.
4. Dokumenti so le delno na voljo – še več, zgodovinar je le redko lahko kolikor toliko gotov, da je zbral vse dokumente za določeno obdobje, področje ali razdelek. Večinoma naredi delni izbor ali opravi delno branje delnega zapisa množičnih dogodkov in osebnosti, udeleženih v dejanskosti, s katero se ukvarja.
5. Ker zgodovina poljubnega obdobja zajema vse vpletene dejanskosti in ker sta tako dokumentacija kot tudi raziskovanje zgolj parcialna, sledi, da noben zgodovinar ne more spoznati celotne dejanskosti, ne glede na to, kako temeljit, razsoden in dosleden je v svojih postopkih. Zgodovine, kakršna je dejansko bila, ni mogoče spoznati na podlagi njenega razločevanja iz posameznih zgodovinskih dejstev, ne glede na to, kako vneto zasledujemo »ideal prizadevanj za objektivno resnico«.
6. Zamisel, da je obstajala popolna in dejansko strukturirana vsota dogodkov v preteklosti, ki jo je mogoče odkriti skozi parcialen pregled dokumentacije, je, kakor je opozoril Theodor Lessing v svojem delu *Zgodovina kot osmišljanje brezsmiselnega* (*Geschichte als Sinngebung des Sinnlosen*), čista domneva.
7. Dogodki in osebnosti iz zgodovine po svoji naravi vsebujejo etične in estetične razmisleke. Potemtakem ne gre zgolj za dogodke fizikalne ali kemične narave, ki od »opazovalca« terjajo nevtralnost.
8. Kakršna koli premostitvena hipoteza ali zamisel, ki služi tvorjenju koherentnosti in strukture za pretekle dogodke v pisani zgodovini, je neke vrste interpretacija – torej nekaj transcendentnega. Kakor pravi Croce, je »transcendentnost vedno transcendentnost, pa če o njej razmišljamo kot o tisti, ki je od Boga ali od razuma ali od narave ali snovi«.
9. Zgodovinar, ki hoče spoznati zgodovino ali kaj vedeti o njej, se delne

dokumentacije, s katero dela, ne loti z zloščenenim in nevtralnimi umom, v katerem se zgodovina, ki priteka skozi medij dokumentacije, odrazi kot popoln posnetek tistega, kar je dejansko bila. Naj se še tako skuša očistiti, je še vedno človek – bitje svojega časa, okoliščin, interesov, nagnjenj, kulture. Vse odrekanje tega sveta bi ne moglo Andrea D. Whita pretvoriti v Fredericka Jacksona Turnerja ali katerega koli od njiju v odsev drugega.

10. V izbor teme, v izbor in urejanje gradiv bo vsakokrat vdrl zgodovinarjev »jaz«. To se lahko zgodi v zavestnem izrazu filozofije in smisla ali, kakor pravi Croce, skrivaj, brez vsakega priznanja.

CARL L. BECKER

Kaj so zgodovinska dejstva?

Kaj so zgodovinska dejstva? Bog ne daj, da bi skušal opredeliti nekaj tako neotipljivega! Za prvo silo pa naj rečem tole: zgodovinarja lahko zanima vse, kar ima kaj opraviti z življenjem človeka v preteklosti – vsako dejanje ali dogodek, vsako čustvo, ki ga je človek kdaj izrazil, vsaka ideja, bodisi resnična bodisi napačna, s katero se je kdaj ukvarjal. Prav, zgodovinarja lahko zanima kaj takega. A s takšnimi rečmi se neposredno ne more ukvarjati, ker so kot take že minile. Ukvarja pa se lahko s *izjavami o nekem dogodku*. Skratka, ne ukvarja se z dogodkom, pač pa z izjavo, ki zatrjuje, *da se je dogodek dogodil*. Če smo čisto natančni, se zgodovinar vedno ukvarja predvsem s *potrditvijo* – to je potrditvijo dejstva, da nekaj drži. Potemtakem se je treba zavedati pomembne razlike: namreč razlike med efemer-nim dogodkom, ki izgine, in potrditvijo dogodka, ki ostane. V praktičnem smislu je prav ta potrditev nekega dogodka tisto, kar z našega stališča tvori zgodovinsko dejstvo. Če je temu tako, zgodovinsko dejstvo ni pretekli dogodek, pač pa simbol, s pomočjo katerega lahko pretekli dogodek smiselno rekonstruiramo. O simbolu nima smisla trditi, da je bodisi hladen ali čvrst – še tega ni pametno trditi, da je resničen ali napačen; najpametneje je o simbolu zatrditi, da je bolj ali manj primeren.

Ob tem pomislim na naslednje vprašanje – kje je zgodovinsko dejstvo? Kar takoj naj rečem – pa naj zveni še tako vihravo – da zgodovinsko dejstvo obstaja v posameznikovem umu in nikjer drugje. V ponazoritev te trditve naj navedem dobro znani primer. »Abrahama Lincolna so ubili v Fordovem gledališču v Washingtonu 14. aprila 1865.« V trenutku, ko se je to zgodilo, je *to bil* dejanski dogodek. Toda zdaj, leta 1926, pravimo, da *to je* zgodovinsko dejstvo – ne pravimo, da je *to bilo* zgodovinsko dejstvo, kajti to bi pomenilo, da to ni več. Pravimo torej, da je *to bil* zgodovinski dogodek, a da je *zdaj* to zgodovinsko dejstvo. Dejanski dogodek in zgodovinsko dejstvo sta, naj sta še tako tesno povezana, dve različni

zadevi. Če je torej atentat na Lincolna zgodovinsko dejstvo, kje je to dejstvo zdaj? Ta hip se v Fordovem gledališču (ali kje drugje – razen morebiti v propagandistični literaturi!) ne odvija atentat na Lincolna; dejanski dogodek je minil, za vedno je mimo, nikoli se ne bo ponovil in nikoli več ga nihče živ ne bo ponovno doživel. In prav to je tisto, s čimer se zgodovinar ukvarja – z dogodki, dejanji, mislimi, čustvi, ki so kot dejanski pojavi za vedno izginili. Kako pa naj se zgodovinar ukvarja z izginulimi stvarnostmi? Z njimi se lahko ukvarja zato, ker so se te izginule stvarnosti umaknile bledim odsevom, lastnim neotipljivim podobam oziroma idejam – ti blede odsevi, neotipljive podobe pa so edino, kar je ostalo od dejanskih pojavov. To je torej tisto, s čimer ima opraviti zgodovinar. To je njegovo »gradivo«. S tem mora biti zadovoljen in za to ima prav dober razlog: na voljo nima ničesar drugega. Kje pa so potemtaka ti blede odsevi in neotipljive podobe dejanskega? Kje so ta dejstva? Nahajajo se, kakor sem že dejal, v zgodovinarjevem umu – oziroma v posameznikovem umu in nikjer drugje.

Toda ne, nahajajo se v zapisih, v virih, slišim koga reči. Drži, na neki način se res nahajajo v virih. Zgodovinsko dejstvo Lincolnovega atentata se nahaja v virih – v sodobnih časnikih, pismih, dnevnikih itd. V nekem smislu se to dejstvo res tam nahaja, toda v kakšnem smislu? Zapisi so vendar samo papir, po katerem je bilo v določenem vzorcu razporejeno črnilo – in celo tega vzorca ni povzročil pojav Lincolnovega atentata. Ta vzorec so »zgodbe« o dogodku, ki jih je sestavil nekdo, ki je v *svojem* umu nosil podobo oziroma idejo Lincolnovega atentata. Mi, vi in jaz, seveda lahko s pogledom na ta vzorec sestavimo v *svojem* umu podobe oziroma ideje, ki so bolj ali manj enake tistim, ki jih je v *svojem* umu sestavil ta, ki je vzorce naredil. A če bi nenadoma na svetu ne bilo nikogar več, ki bi mu ti vzorci kaj pomenili, bi Lincolnov atentat prenehal obstajati kot dejstvo. Lahko bi ga imenovali mrtvo dejstvo, a dejstvo, ki ni le mrtvo, pač pa se ga sploh nihče ne bi več zavedal kot nekoč živega dejstva in tudi ne bi vedel, da je zdaj mrtvo, pač ni kaj prida dejstvo. V vsakem primeru zgodovinska dejstva, ki mrtvo ležijo v zapisih, ne morejo v svetu povzročiti ničesar dobrega ali slabega. Zgodovinska dejstva lahko kaj povzročijo, lahko kaj pomenijo šele, kadar jih kdo – vi ali jaz – v duhu oživi s pomočjo slik, podob, idej dejanskega dogodka. Iz tega razloga pravim, da so zgodovinska dejstva v posameznikovem umu in nikjer drugje, kajti kadar ni v nikogaršnjem umu, nedejavno ležijo v zapisih, kjer ne morejo ničesar pomeniti.

Morda pa porečete, da je atentat na Lincolna povzročil spremembe v svetu in da so te spremembe še vedno na delu, tudi če nihče na svetu nima podobe tega dogodka v mislih niti za trenutek, za eno uro, za en teden. Seveda, a zakaj? Očitno zato, ker so si ljudje ta dogodek zapomnili in ker so ga nato ves čas obdržali v

spominu tako, da so v mislih ustvarjali njegovo podobo. Ali bi atentat na Lincoln še vedno učinkoval v svetu, če bi ljudje v Združenih državah ne bili sposobni trajnega spomina kakor je, denimo, v primeru psov (o tem zgolj domnevam; ker nisem pes, o tem ne morem biti prepričan)? Le kakšne posledice bi ta dogodek imel, če bi po 48 urah vsi pozabili nanj? Prav zato, ker so ljudje sposobni trajnega spomina in so v mislih venomer ustvarjali podobe Lincolnovega atentata, to zgodovinsko dejstvo še obstaja in vztraja v veselju, kakor tudi dogodek, ki ne vztraja več. Potemtakem je obstoječe zgodovinsko dejstvo in ne efemerni dogodek tisto, ki je za nas danes pomembno; in zgodovinsko dejstvo je pomembno, ker je – in dokler je – v mislih ljudi.

In zdaj še tretje vprašanje: kdaj je zgodovinsko dejstvo? Če se strinjate s povedanim (zelo dvomim), je odgovor razmeroma preprost. Če je zgodovinsko dejstvo prisotno v posameznikovem umu, je potemtakem zdaj, je del sedanjosti. Toda beseda »sedanjost« je spolzka, sam pojem je pa še slabši. Sedanjost je nedoločljiva točka v času, ki mine, še preden jo utegneš misliti; podoba ali ideja, ki se mi utrne, hipoma zdrkne v preteklost. Podobe ali ideje o preteklih dogodkih pa so pogosto, morda celo vedno, neločljivo povezane s podobami in idejami o prihodnosti. Naj ponazorim. Zjutraj se zbudim in ena prvih misli, ki me obidejo in bodisi razvedrijo bodisi spravijo v slabo voljo, je bežen utrinek, da bi se nečesa moral spomniti, pa se ne morem – gotovo vam zveni znano. Česa bi se moral spomniti, mi nikakor ne pade na pamet; vem pa, da sem si o tem naredil zaznamek, da bi si s tem pomagal. Torej pogledam v žepno beležnico, ki jo imam vedno s seboj in ki je polna historičnih virov. Izvlečem jo in opravi hitro zgodovinsko raziskavo: in res najdem mrtvo zgodovinsko dejstvo: »Plačaj Smithu račun za premog – 1.016 \$.« Podoba beležnice izgine iz misli, nadomesti pa jo podoba – česa? Seveda, podoba, slika (imenujte jo, kakor želite) treh bolj ali manj neločljivih reči; najprej podoba, kako sem lansko poletje pri Smithu naročil premog, zatem podoba, kako sem si za uho zapisal, da moram račun plačati, in nazadnje še podoba, kako se odpravljam k Smithu poravnat račun. Podoba je delno slika preteklih reči, delno pa stvari, ki jih je treba šele postoriti; je pa podoba, ki je v mojih mislih v sedanjosti.

ZGODOVINOPISJE VIŠOKE MODERNE

Po precej dolgem obdobju, ko je razpravo o statusu historične predstavitve obvladovala filozofija zgodovine, so začeli tudi tisti zgodovinarji, ki so prej trdili, da je epistemološka samorefleksija zgodovinopisja stvar filozofije, znova tematizirati razmerje med preteklostjo in zgodovino in vse kaže, da se je prvi prizor te drame končal z ugotovitvijo, da je treba preteklost obravnavati kot besedilo. Ali, rečeno drugače, s pomočjo fenomenologije, strukturalizma in poststrukturalizma naj bi tudi zgodovinarji – »dokončno« ugotovili, da je zgodovina samo reprezentacija. Ali, kot bi v zvezi z modernimi koncepti posredovanja dejal Adorno, da »je mediacija objekt sama po sebi in ne nekaj med objektom in tistim, do česar pripelje«. ²²⁵

Razumljivo je, da se je tako kot že nešteto krat prej tudi v okviru teh razprav znova postavilo vprašanje: *Kaj je zgodovina oziroma kaj je to, kar nam pripovedujejo zgodovinarji?* Eno najbolj duhovitih in zato tudi najbolj odmevnih razmišljanj na to temo nam je že v šestdesetih ponudil Edward H. Carr v svojem znamenitem delu *What is History?* ²²⁶ Pri oblikovanju odgovora na to ključno vprašanje si je namreč pomagal z vsem mogočim, tudi s primeri iz vsakdanjega življenja. Zgodbica o gospodu Jonesu, ki je, odhajajoč z neke zabave, povozil gospoda Robinsona, je še posebej zanimiva. Poteka pa približno takole:

»Po neki zabavi, kjer je zvrnil nekaj kozarčkov čez mero, je gospod Jones sedel v svoj avto s pokvarjenimi zavorami in na nekem križišču do smrti povozil gospoda Robinsona, ki je šel v bližnjo trafiko kupiti cigarete. Kaj je povzročilo nesrečo? Vinjenost gospoda Jonesa, pokvarjene zavore, slaba vidljivost ali nikotinska zasvojenost gospoda Robinsona?«

33 let kasneje so Carrovo razmišljanje dopolnile tri prodorne ameriške

²²⁵ Tukaj po G. Spiegel, »Za teorijo srednjega dosega: zgodovinopisje v času post-modernizma«, *Filozofski vestnik* XVI, 1/1995, str. 58.

²²⁶ Knjiga je prvič izšla leta 1961 v New Yorku.

zgodovinarke in njegovo izpraševanje prignale na rob absurda z razglabljanjem o barvi kože obeh gospodov. Ali in kateri od njiju je bil črnc, so se spraševale. In kaj, če je bil eden homo- drugi pa heteroseksualec? Morda pa je bil pešec na poti v gejevski bar preveč zamišljen ... In, končno: ali s pojasnitvijo tega dogodka lahko razložimo tudi druge podobne nesreče ...?²²⁷

Joyce Appleby, Lynn Hunt in Margaret Jacob – to so imena omenjenih zgodovinarok – so se glede na to upravičeno spraševale, kako naj zgodovinar razloži tako večplastne dogodke, kot so hladna vojna ali francoska revolucija, če pa že čisto vsakdanji dogodek odpira toliko stranpoti? Odgovor na to vprašanje je vse prej kot preprost. Poleg tega si zgodovinar ne more pomagati s pregovorom: »Česar ne vem, to me ne boli.« Nasprotno, zanj je tisto, česar ne ve, še posebej boleče. V prvi vrsti zato, ker mu nepoznavanje vsakokratne stvarnosti onemogoča tako imenovano »predanost«²²⁸ resnici. Točneje, onemogoča mu rekonstrukcijo tistega, kar so bili ljudje nekoč pripravljani sprejeti kot resnico. Če ta rekonstrukcija ni mogoča, ni zgodovine. Vsaj tako trdijo tisti, ki so prepričani, da se je zgodovinopisje rodilo z vzpostavitvijo trajne napetosti med preteklostjo in resnico. Dva tisoč let kasneje sta Bacon in Descartes zasnovala intelektualno tradicijo, ki je iz tega razmerja izključila božjo previdnost oziroma je to napetost omejila na človeka. Od takrat naprej je ta odnos izpostavljen stalnemu izpraševanju in potrjevanju. V 18. stoletju sta ga preverjala romantizem in skepticizem (Hume), v 19. in deloma tudi v 20. pa pozitivizem in ideja o objektivnem prikazu. V drugi polovici stoletja ga je sooblikoval predvsem družbeni determinizem, v zadnjih desetletjih pa ga izpodjeda poenostavljeno razumevanje postmodernizma.

Zgornje trditve predstavljajo seveda zelo splošni okvir. Natančnejši pogled nam namreč pove, da je na razmerje zgodovina – resnica v zadnjih desetletjih najmočneje vplivalo spoznanje o neizogibni povezavi med jezikom in reprezentacijo. In ker je vsak jezik oziroma lingvistični način praviloma drugačen, se upravičeno sprašujemo, kaj ostaja onkraj besedila, ki je po novem na široko odprto vsakokratnemu bralcu uporabniku, ne ozirajoč se na avtorja. Zgodovinski antropologi so temu dodali

²²⁷ J. Appleby, L. Hunt, M. Jacob, *Telling the Truth About History*, New Your 1994, str. 304.

²²⁸ Ko govorijo o predanosti resnici, omenjene avtorice mislijo na tisto koncepcijo realnosti, ki jo oblikuje človeška želja po razlagi lastnega življenja ali, točneje, ki jo oblikuje človeška predstava o tem, kaj se je v resnici zgodilo. Prav tam, str. 308.

trditev, da je zgodovinsko besedilo v prvi vrsti nabor semiotičnih kod, ki določajo vse reprezentacije življenja. Obenem pa so se strinjali s stališčem, da je jezik medij, v katerem je realnost skonstruirana in šele na podlagi tega razumljiva. Predstavniki novega historicizma, ki slednje še posebej vneto zagovarjajo, pa poleg tega menijo, da so politične, institucionalne in družbene prakse predvsem »kulturni scenariji« oziroma diskurzivni seti simbolnih sistemov ali kod.

Skratka, postopoma je postalo jasno, da kljub zadostnemu arhivskemu gradivu nekaterih stvari preprosto ni mogoče razumeti. Še več, avtorji kot Pierre Bordieau celo govorijo o nepotrebem povečevanju virov, katerih skonstruirana resnica je zaradi tega nedotakljiva. Tistim, ki se z zgodovinskim pisjem profesionalno ukvarjamo, zato ni preostalo drugega, kot da se naučimo živeti z »napetostjo«, čeprav, kot pravi Spieglova, to povzroča nastanek dvojne epistemologije. Po eni strani omogoča obravnavanje semiotične epistemologije – [...] nikoli ne moremo do neposredovane [...] preteklosti, ker je ne poznamo. Po drugi strani pa vodi k prepričanju, da je jezik vendarle relativno statični nabor lingvističnih kod, s katerimi skušamo pretekla dogajanja smiselno razložiti.²²⁹ Izkaže se, da se razen v predmetu preučevanja v zgodovinsko praksi ni spremenilo veliko. Večina zgodovinarjev še vedno dela tako, kot je delala zmeraj: prej so v arhivih raziskovali institucije, zdaj pa diskurze. Veliko bolj jih zanima govorica preteklosti. Vse manj je takih zgodovinarjev, ki te govorice prevajajo v sodobni jezik. Vse bolj se prepuščajo »pameti« obdobja, ki ga preučujejo.

Do neke mere so se tega zavedali že antični zgodovinarji, vendar je status avtonomnega področja z lastnimi epistemologijami, zgodovinsko pisje dobilo šele dva tisoč petsto let kasneje, v drugi polovici 20. stoletja. Šele takrat so besedila naletela na razmišljujoč odziv, vendar tudi to ni bistveno vplivalo na zgodovinsko interpretacijo. Spremenila se je predvsem narava naših ugotovitev o resnici, zaradi česar smo se začeli spraševati, ali »so nam instrumentalne uporabe jezika sploh zmožne posredovati pozitivno znanje o zgodovini«. Rečeno preprosteje: ali je sploh mogoče govoriti o zgodovinski resnici?

Podobnega mnenja je tudi Gabrielle Spiegel, ameriška zgodovinarica, ki smo jo v tem delu že omenjali oziroma jo najdemo v posebnem poglavju v nadaljevanju. Nanjo se sklicujemo tudi zato, ker je ena prvih predlagala,

²²⁹ G. Spiegel: »Nekaterih stvari v zgodovini ne moremo razumeti«, intervju v *Razgledih*, št. 16, 3, IX 1997, str. 12–15.

da bi bilo treba zgodovino obravnavati kot splet razpršenih epistemologij, ki pa v svojem bistvu ne spreminjajo svoje narave. Poleg tega je bila prav ona ena izmed tistih, ki so se začeli sistematično spraševati, ali v naši zgodovinski praksi res ni prostora za konstativno oziroma deskriptivno in performativno rabo jezika.

Sama je namreč prepričana, da je ob protokoliranju jezikovnih modifikacij, ki konstruirajo pomen, do neke mere mogoče »objektivno« rekonstruirati preteklost. V tem je zelo podobna Raymondu Williamsu, ki je prepričan, da prek jezikovne evidence, bodisi literarne bodisi dokumentarne, lahko pridemo do poznavanja in razumevanja preteklosti. Verjetno jo tudi zaradi tega Lawrence Stone nekoč proglasil za eno najprodornejših teoretičark zgodovinskega oziroma je ugotovil, da se je prav ona najbolje znašla med frontami, ki so se odprle z nastopom »postsaussurjevske lingvistike«, zgodovinske antropologije in severnoameriškega novega historicizma.²³⁰

Dandanes se v tej mreži najrazličnejših teorij in usmeritev mora znajti vsak zgodovinar ali, rečeno drugače, dandanes tudi dodiplomski študentje zgodovine vedo, da je jezik tiste vrste »socialna pogodba, ki članom določene jezikovne skupnosti predpisuje načine, brez katerih komunikacija in produkcija pomena sploh ne bi bila mogoča«. Vsak jezik je zato »nujni (in) specifični zgodovinski pojav«,²³¹ katerega analiza lahko posreduje – če ne drugega – vsaj vedenje o »izumljanju« realnosti. Kakor koli obrnemo, »jezik je instrument mediacije med človeško zavestjo in svetom, ki ga posreduje«. ²³²

²³⁰ Gre za izziv, ki je v primeru lingvistične teorije svoj vrh dosegel z dekonstrukcijo, po kateri okraj besedila ni ničesar. Po kateri je vsak zapis »na široko odprt interpretaciji in kot tak podoben dvorani zrcal, ki ne zrcalijo drugega kot lastne podobe in s tem z ničemer ne razgrinjajo 'resnice', ki tako ali tako ne obstaja«. (L. Stone, »History and postmodernism«, v: K. Jenkins, *The Postmodern History Reader*, London – New York 1997, str. 242). Mišljen je izziv, ki v okviru sodobne historične antropologije poudarja, da je imaginarno prav tako imaginativno kot realno ter da semiotične kode obvladujejo vse reprezentacije. In, končno, mišljen je tudi izziv, ki prek ponovnega osredotočenja na besedilo in njegov geografski, časovni, socialni, ekonomski in intelektualni kontekst vse bolj postaja »inačica simbolnega in semiotičnega aspekta kulturne produkcije, znotraj katere je jezik 'medij, ki zaznava in konstruira realno'«. (Prav tam, str. 242–243.)

²³¹ G. Spiegel, »History, historicism and the social logic of the text in the Middle Ages«, v: K. Jenkins, *The Postmodern History reader*, str. 185.

²³² H. White, »The Problem of Change in Literary History«, *New Literary History*, 7 (1975), str. 109.

Slednji »koncept« jezika je običajnejši v znanstvenem diskurzu oziroma v disciplinah, ki se ukvarjajo pretežno s posredovanjem informacij o svetu in manj s konstrukcijo družbenega pomena. Dominick LaCapra, še en prodorni ameriški zgodovinpisec, je to poimenoval za instrumentalistično ali konstativno pojmovanje jezika.²³³ Poleg tega pa je tudi on postal pozoren na poskus nekaterih teoretikov zgodovinpisja, da bi izbiro med koncepti jezika in mediacije zožili na enega, največ dva temeljna koncepta. Podobno kot Spieglova in nekateri drugi tudi on in z njim tudi mi ugotavljamo, da je alternativa med pojmovanjem jezika, ki je bodisi do potankosti transparenten ali popolnoma nejasen, preprosto preveč toga.²³⁴

Moti nas vsiljevanje odločitve za eno ali drugo stran semiotične razmejčitve. Podobno kot Spieglova tudi mi menimo, da gre pri tem za »lingvistično igro z ničelnim izidom«. V nasprotju s to neživljenjsko alternativo se zato strinjamo z njeno »teorijo srednjega dosega« in se s tem zavzemamo za »raznovrstno in potencialno bogatejše razumevanje jezika in njegovih mediatorskih zmoglosti, in to v interesu visoko diferencirane analize preteklih besedil in njihovih družbenih kontekstov«. Na ta način bi namreč lahko dosegli simultano prepletanje obeh konceptov mediacije in jezika. Zelo uporaben se nam zdi tudi izraz »družbena logika besedila«, s katerim Spieglova opozarja na dvojnost perspektiv v preučevanju besedil in njihovih družbenih kontekstov. Gre za poskus oblikovanja protokola za analizo družbene umeščenosti besedila »v družbeni prostor, ki ga zaseda na eni strani kot produkt partikularnega družbenega sveta in na drugi kot delujoč posrednik v tem svetu«. Podlaga tega stališča izhaja iz prepričanja, »da moč in pomen vsake dane skupine reprezentacij v veliki meri izhajata iz njenega družbenega konteksta in njene povezanosti v družbeno in politično mrežo, v kateri je nastala. Četudi sprejmemo poststrukturalistično trditev, da jezik konstituira družbeni svet pomenov, je mogoče vztrajati, da jezik sam po sebi pridobi veljavo le v specifičnih družbenih in zgodovinskih okoljih. Medtem ko jezikovne razlike strukturirajo družbo, družbene razlike strukturirajo jezik.«²³⁵

Pri tem ne smemo pozabiti, da se historični kontekst postavlja vedno

²³³ D. LaCapra, *Soundings in Critical Theory*, London 1989.

²³⁴ G. Spiegel, »Za teorijo ...«, str. 59. Gl. tudi prispevek M. Jaya, »Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on Habermas-Gadamer Debate«, v: D. LaCapra in S. L. Kaplan, ur., *Modern European Intellectual History: Reappraisal and New Perspectives*, 1982, str. 86–110.

²³⁵ Prav tam, str. 59–60.

na novo, zato zgodovinar v nasprotju z literarnim kritikom ni le bralec določenega besedila, temveč vedno tudi ustvarjalec pomena. Ali, povedano drugače: historični kontekst je večinoma konstruirajoč, literarnokritični tekst pa praviloma dekonstruirajoč. Za to na videz precej pragmatično razdelitvijo se skriva osnovna »filozofska nezmožnost, ki določa ontološki status besedila, ki naj bi po eni strani oblikoval zgodovino, po drugi pa le-to kritično analiziral«. ²³⁶ To osnovno nasprotje je vpeto v vsako strategijo narativne predstavitve.

Poleg tega mora zgodovinar za uspešno interpretacijo določenega vira natančno poznati vse ozadje ali, kot bi dejala Spieglova, za uspešno branje arhivskega gradiva moramo poznati njegovo socialno logiko. Rečeno drugače: posvetiti se mora »načinom, na katere je sama preteklost konstituirala ideološko strukturo argumenta«, saj so ljudje od samega začetka zgodovinopisja iz zgodovine črpali avtoriteto za legitimiranje posameznih političnih interesov. ²³⁷ Tako kot njihovi antični predniki tudi poznosrednjeveški zgodovinopisci niso odkrivali samo pretekle resnice, temveč so želeli predvsem upravičiti svoje »propagandistične in politične cilje«. Razen tega, da zgodovinopisje pred in tudi še dolgo po tem ni imelo svojega »akademskega kurikula«, kot bi temu rekli danes, ni bilo med njihovim počtetjem in počtetjem njihovih predhodnikov in naslednikov pravzaprav nobene razlike. Pisanje zgodovine je bilo tudi takrat osredinjeno na zmožnost, da avtor prek preteklosti nagovarja aktualno politično življenje.

Glede na to ukvarjanje z vsakim obdobjem v preteklosti od raziskovalca terja predvsem izsleditev »osnov kredibilnosti«. Kritično branje katerega koli vira nas v prvi vrsti sili v ugotavljanje tistega minimuma pogojev, pod katerimi prebrano vsaj za silo zadosti »kriterijem resnice«. Pri tem ne gre za neko filozofsko perspektivo v zvezi z resnico in epistemologijo, temveč predvsem za osnovo zgodovinopisne prakse, po kateri realnost ni metafizična propozicija, pač pa razbiranje načina mišljenja v različnih oblikah pisanja o preteklosti. Izpraševanje po minimumu pogojev kredibilnosti pa je enako izpraševanju po generativni slovnici, ki določa zgodovinopisje posameznega obdobja. Obenem pomeni tudi razločevanje tipičnih lingvističnih protokolov, ki omogočajo transformacijo preteklosti v zgodovinsko pripoved. ²³⁸

²³⁶ G. Spiegel, *The Past as Text. The Theory and practice of Medieval Historiography*, Baltimore & London 1997, str. XIX.

²³⁷ G. Spiegel, *The past as Text ...*, str. XII.

²³⁸ Prav tam.

Podobno kot večina drugih se pri tem razmišljanju naslanjamo na delo Haydna Whita. Predvsem na tisti del, ki opozarja na to, da je prišlo v 19. stoletju do izgona retorike iz zgodovinopisja oziroma da je nastanek moderne zgodovinske znanosti oblikoval določen stilistični način, ki iz svojega obzorja izključuje možnost izražanja ali imaginiranja vsega, kar presega zdrav razum vsakokratnih družbeno »odgovornih« posameznikov. Skratka, ta »retorika antiretorike«, lastna modernemu zgodovinopisju, je s tem, ko je preteklost spravljala v obliko smiselne reprezentacije realnosti, le-to preprosto spravljala v nek želeni red.

Iz te osnovne perspektive izvira tudi Whitova trditev, da je Comtova, Heglova in Marxova sistematična hermenevtika 19. stoletja želela preteklost predvsem razložiti. Podobno, kot jo je klasična filološka hermenevtika skušala rekonstruirati, postsaussurjevska hermenevtika, značilna predvsem za Nietzscheja, pa interpretirati.²³⁹

Gre seveda za čisto osnovno in do neke mere plakativno razdelitev. V praksi vsaka od teh treh hermenevtik vsebuje elemente drugih dveh. Razlikujejo se predvsem po odnosu do »znanstvene« razlage, po odnosu do predmeta preučevanja in do vprašanja, v kolikšni meri lahko vsakokratni interpret sooblikuje predmet preučevanja.

Toda slednje je predvsem vprašanje »etike« in »politike« vsakokratne discipline. Zgodovinopisje je v zvezi s tem vprašanjem še posebej izpostavljeno. Vse prevečkrat namreč historična interpretacija nastopa kot orodje enodimenzionalne politične rekonstrukcije razumevanja naše identitete, skupnosti in kulture. Vse prepogosto izostane nujna napetost med konkurenčnimi pripovedmi. Prav tako kot se vedno znova zanemarja dejstvo, da pripovedna poročila ne vsebujejo samo navedb dejstev in argumentov, temveč vsebujejo tudi politične in retorične elemente, s pomočjo katerih se golo naštevanje primerov spremeni v zgodbo.²⁴⁰ Po drugi strani pa je na podlagi razbiranja teh elementov lažje razumeti vsakokratno socialno okolje obravnavanega procesa. Jezik, še posebej arhaičen, je zgodovinski pripovedi vedno vsiljeval omejeno izbiro retoričnih oblik in ji določal specifično ozgodbljenje, pojasnjevalne modele ter ideološke drže. Le-te pa so nazaj določale specifičnost različnih interpretacij zgodovinskih dogodkov. To je pravzaprav tudi vse, kar imamo na razpolago. Nekega

²³⁹ H. White, »Method and Ideology in Intellectual History«, v: D. LaCapra, S. L. Kaplan (ur.) *Modern European Intellectual History*, str. 283.

²⁴⁰ H. White, »Historical Emplotment and the Problem of Truth«, v: K. Jenkins (ur.), *The Postmodern History Reader*, str. 393.

»objektivnega« zunanjega kriterija, s katerim bi določali resničnost ene ali druge podrobnosti, preprosto ni. Tako kot ni objektivnega prikaza.

Edino, kar zatrdno lahko analiziramo, je reprezentacija nekega pojava, pri čemer nam lahko veliko pomaga tudi moderna sociolingvistika. Na tem mestu mislimo predvsem na trditev, ki pravi, da so v krču sprememb družbene skupine še posebej občutljive za spremembe v govorici. Rečeno drugače: skozi spremembe »registrov beleženja socialnih sprememb« v preteklosti se kaže tudi vsakokratno razumevanje sprememb v sodobnosti. Skratka, prelomne spremembe v vsakokratni družbi so vkodirane v govorico, ki o teh spremembah poroča.

Glede na to lahko v sklepu še enkrat ugotovimo, da »moč in pomen katere koli dane reprezentacije v veliki meri izhajata iz njenega družbenega konteksta ter iz povezanosti s socialnim in političnim okoljem, v katerem nastane«. ²⁴¹ Obenem pa še enkrat opozorimo na pomen določenih dekonstruktivističnih strategij pri odkrivanju in razgaljanju najrazličnejših ideoloških mistifikacij oziroma pri ugotavljanju, da ideološka mistifikacija »drobi pomen besedila«. Na podlagi dekonstrukcije lahko namreč odkrivamo to, kar je dejansko izrečeno, poleg tega pa lahko zaznamo tudi tišino v jeziku in izsledimo neizrečeno. ²⁴² To je še zlasti pomembno pri analizi ideološko kontaminiranih besedilih, značilnih npr. za neomarksistične interpretacije šestdesetih in sedemdesetih let, kakor tudi za kritično branje prepisov nacionalnih zgodovin, prepisov, ki so značilni za t. i. tranzicijske države bivše vzhodne Evrope v devetdesetih letih.

Da bi se izognili sklepanju, da je treba vse, kar se je dogajalo v zgodovino pisju od konca šestdesetih let 20. stoletja naprej stlačiti v okvir postmodernizma, smo naše predzadnje poglavje organizirali v tri podpoglavja:

1. Sodobno samorefleksivno zgodovino pisje
2. Izzivi in meje postmodernizma
3. Angažirano zgodovino pisje

Ob tem pa poudarjamo, da je tovrstna razdelitev samo pripomoček k lažjemu razumevanju močno razvejane razprave, katere deli so med seboj neločljivo povezani.

²⁴¹ G. Spiegel, »History and Postmodernism«, v: K. Jenkins (ur.), *The Postmodern History Reader*, str. 268.

²⁴² Prav tam, str. 267.

SODOBNO SAMOREFLEKSIVNO ZGODOVINOPISJE

Podobno kot pri vseh drugih razmejitev oziroma pri iskanju skupnih značilnosti vseh drugih obdobj v razvoju zgodovinskega mišljenja tudi po postopnem popuščanju prevlade ene same zgodovinske šole, do katerega je prišlo sredi osemdesetih let, ni mogoče postaviti dokončnih prelomnic oziroma narediti natančne periodizacije zgodovinske misli zadnje tretjine 20. stoletja. Podobno kot Avguštin v 4. stoletju tudi E. H. Carr sredi 20. stoletja predstavlja »samo« ključni povzetek nekega načina razmišljanja, ki je zaznamovalo že vrsto njegovih predhodnikov in še več njegovih sodobnikov. Gre za razmišljanje, ki ga je v sedemdesetih letih radikaliziral Paul Veyne s svojo trditvijo, da je vse, kar srečamo v zgodovinskih knjigah, povsem nedoločeno, po drugi strani pa na izviren način pokazal, da so vprašanja o statusu historične pripovedi pestila že antične avtorje. Predvsem pa gre za sistematično razgrnitev izvorov zahodnoevropskega zgodovinskega, ki je Veynove navidez nove in šokantne izjave šele omogočila. Pri tem mislimo predvsem na razprave Arnalda Momigliana, s katerim zaključujemo pričujoče podpoglavje in kateremu pritrjujemo v trditvi, da interpretacija preteklosti ne bi smela biti obračun s preteklim dogajanjem, temveč razumevanje vzrokov zanj. Ob tem pa kaže omeniti še ključno in na neki način ponovno oživiljeno (Macaulayjevo) spoznanje, da je preteklost tuja dežela, v kateri stvari potekajo drugače kot pri nas.

Slednje so, kot kaže, začele razumevati šele generacije, ki so rasle skupaj z uveljavljanjem annalovske tematizacije zgodovinskega, generacije, ki se niso strinjale z delitvijo na zgodovinske, ki dobavljajo podatke, refleksijsko pa prepušča predstavnikom drugih humanističnih in družboslovnih ved. In končno gre za generacijo, ki je leta 2001 svoja razmišljanja sklenila v nekakšen historiografski manifest²⁴³ in z njim še enkrat opozorila na

²⁴³ »Manifest zgodovinskega« je eden od stranskih produktov prelomne serije štirih konferenc, ki so jih v dobrih desetih letih organizirali zgodovinarji univerze v Santiagu de Composteli. Prvič se je v španski Galiciji prestižna družčina (Peter Burke, Paul Freedman, Gabrielle Spiegel, Lawrence Stone, Giovanni Levi, Andre Burguiere, Carlos Aguirre, Chris Wickam, Bernard Lepetit, Perry Anderson, Jacques Le Goff, Roger Chartier, Robert Darnton in mnogi drugi) zbrala julija 1993, zadnjič pa leta 2004. Na začetku novega tisočletja so organizatorji pod vodstvom španskega zgodovinarja Carlosa Barrosa izdelali tudi osnutek osemnajstih sklepov, ki pod naslovom *Zgodovina pod drobnogledom* skušajo kratko in jedrnato odgovoriti na ključna metodološka in teoretska vprašanja sodobnega zgodovinskega. Po večmesečnem usklajevanju besedila

jalovost pozitivističnega izkustva brez teorije oziroma na spekulativno teorijo brez prakse.

Po mnenju avtorjev te generacije, ki je zgodovino študirala v prelomnih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, bi morali zgodovinarji dokončno opustiti faktografsko opisno logiko naivnega objektivizma 19. stoletja po drugi strani pa se izogniti oživiljanju skrajnega subjektivizma. Poleg omenjenega pa je prav ta generacija, ob občutni širitvi nabora obravnavanih zgodovinarskih tem, poskrbela za resnejši metodološki pouk oziroma se zavzela za to, da bi ob zgodovini zgodovinopisja študenti spoznavali tudi osnove filozofije zgodovine. Bili so prepričani, da se zgodovinopisje samo na ta način lahko zares osamosvoji, kar po drugi strani ne pomeni, da so verjeli, da o zgodovini lahko odločajo samo zgodovinarji. Prej nasprotno, interpretacijo preteklosti so želeli izviti iz primeža »cehovskega esteblišmenta«. Podobno kot v pretirani politizaciji zgodovinopisja so tudi v pretirani posesivnosti zgodovinopiscev videli prepreko za postopno spreminjanje zgodovinopisja v sodobno družboslovno in humanistično vedo.

O. L.

EDWARD HALLET CARR

E. H. Carr (1892–1982) spada v tisto kategorijo izjemnih zgodovinarjev, ki niso nikoli študirali ali poučevali zgodovine. Na univerzo, s katere se je takoj po diplomi preselil v britanski Foreign Office, se je na koncu kariere sicer vrnil, vendar ne kot profesor, temveč kot raziskovalec. Univerzo v Cambridgeu je zapustil kot diplomant klasičnih ved, na njen Trinity College pa se je vrnil kot proslavljen avtor *Zgodovine Sovjetske zveze (History of Soviet Union)*, *Dvajsetletne krize 1919–1939 (The Twenty Years Crisis 1919–1939)*, biografije Bakunina, knjig o Dostojevskem, Herznu in njegovem krogu (*The Romantic Exiles*), mednarodnih odnosih med obema vojnama, ruski revoluciji od Lenina do Stalina, kominterni in nacionalizmu.

Za našo hrestomatijo najbolj zanimivo delo *What is History?* je izšlo leta 1961, in sicer potem, ko se je iz Oxforda preselil v Cambridge oziroma potem, ko se je kot izkušen zgodovinar in politični analitik ob pisanju

po elektronski pošti je nastal dokument s podnaslovom »Manifest«, ki so ga kolegi na treh celinah prevedli (in objavili) v več kot dvajsetih jezikih. Angleško in špansko besedilo je mogoče priklicati s spletne strani www.h-debate.com.

Zgodovine Sovjetske zveze spraševal o vzrokih in pogojih določenega zgodovinskega procesa. Ko je skušal ugotoviti, kakšen vpliv so na posamezne dogodke imela razmerja med svobodnim odločanjem in determinizmom, med posameznikom in skupnostjo ter med objektivno in subjektivno sodbo. Predvsem pa ga je takoj po prvem od štirinajstih zvezkov tega obsežnega dela začelo preganjati vprašanje objektivnosti. Kot redni sodelavec *The Time Literary Supplement* je tako že leta 1950 ugotovil, da zaradi hladne vojne prihaja do izrazito pristranskih obravnav Sovjetske zveze oziroma da se na zahodnjaškem akademskem trgu pojavlja vse več del, ki izrazito pristransko opisujejo odnose med Sovjetsko zvezo ter zahodno Evropo in Združenimi državami Amerike. Bil je verjetno eden prvih, ki je opozoril na revizionistična skropucala bojnikov hladne vojne, ki so trdili, da ni komunizem nič manj nevaren kot nacizem, in razvoj SZ interpretirali kot katastrofalen polom. Sam je skušal ubrati srednjo pot med revizionizmom in uradno interpretacijo režimskih zgodovinarjev v SZ. Ob vrsti netočnosti in enostranskih interpretacij, ki jih je ugotovil med tem, ko je lovil ravnotežje med obema poloma, je med drugim spoznal, da ni objektivne zgodovine. Ljudi, po naravi nagnjeni k temu, da se motijo, je začel razumevati kot bitja, ki zaradi svoje prevelike odvisnosti od umeščenosti v čas in prostor niso sposobna spoznati absolutne resnice. S tem po drugi strani ni nikakor želel zanikati obstoja resnice – takšno zanikanje bi namreč onemogočilo kakršno koli sodbo oziroma izenačilo vse oblike zgodovinopisja –, temveč je trdil le, da so vse, kar zgodovinarji naredimo, lahko le njeni nerodni in delni približki. Ta dvojnost je kasneje postala nekakšna njegova zaščitna znamka. Po eni strani je trdil, da sta prepričanje o nevtralnosti dejstev ter vera v vzgojne učinke zgodovine zgolj rezultat racionalno-liberalne znanosti 19. stoletja, po drugi pa prisegal na svobodni dostop do podatkov, pomembnih za rekonstrukcijo preteklosti določene skupnosti. Slednje je najpogosteje ponavljal skupaj s kritiko ponarejanja dokumentov v Stalinovi SZ.

Poleg tega je vedno znova poudarjal, da med preteklostjo in sedanjostjo poteka dvosmerni promet. Sedanjost je do določene mere razumel kot odlitek preteklosti, obenem pa poudarjal, da sedanjost venomer spreminja preteklost, da je zgodovinarja, ki dela zgodovino, naredila zgodovina ter da filozofi zgodovine neprestano lovijo ravnotežje med nevarnostmi objektivističnega determinizma in neskončnim breznom subjektivističnega

relativizma.²⁴⁴ V tej točki se je kasneje tudi zapletel v dolgoletni spor s filozofom in zgodovinarjem Isaiahhom Berlinom. V ozadju tega spora je bilo tudi Berlinovo nestrinjanje z njegovim prvim zvezkom *Zgodovine Sovjetske zveze*. Kot ruski emigrant ni pokazal nobenega razumevanja za Carrove simpatije do boljševistične oblasti, predvsem pa ni mogel sprejeti njegovega zavzemanja za nepristransko obravnavo dogajanja. Sam je bil namreč prepričan, da gre v zgodovini tudi za moralne odločitve, zaradi česar lahko zgodovinarju tudi sodijo in ne le razlagajo preteklo dogajanje. Carr, ki je bil vse prej kot trpežni poraženec, je na to kritiko odgovoril tako, da je sprejel ponudbo Trevelyanove fundacije in za poletni semester leta 1961 v Cambridgeu pripravil serijo predavanj. Posamezne dele je skiciral jeseni 1959 na svoji poti v ZDA, po vrnitvi iz Amerike pa še enkrat predelal. Po končanih predavanjih je besedilo znova dopolnil, tokrat za tretji radijski program BBC-ja. Ta verzija je bila kasneje objavljena najprej v BBC-jevem tedniku *The Listener*, nato pa še v knjigi. Ta kratka zgodovina nastanka enkratne knjižice, ki so jo doslej prodali že v več kot četrto milijona izvodih, je zanimiva iz več razlogov. Pojasni nam sproščen, skoraj novinarski stil ter seznanj z odmevnostjo razprave. Če pa poleg tega vemo tudi to, da na začetku šestdesetih let televizija v Veliki Britaniji še ni izpodrinila radia ter da so na BBC-jevem tretjem programu redno objavljali avtorji kot filozof K. Popper, že omenjeni I. Berlin, zgodovinarji A. J. P. Taylor, H. Trevor-Roper, Trevelyan, I. Deutscher in ne nazadnje tudi Carr, lahko nekoliko lažje razumemo, kakšen vpliv je imela takšna objava. Še posebej, če si je avtor – tako kot Carr – privoščil, da je v njej polemiziral s svojimi kolegi. In prav to je storil v poglavju »Zgodovina, znanost in morala«, v katerem je dokaj neposredno kritiziral Berlinovo delo *Historical Inevitability* oziroma njegovo vero v neizbežnost določenih zgodovinskih dogodkov. Sam je bil namreč še kako prepričan, da zgodovinarji za nazaj oblikujejo tako imenovane neizbežne dogodke.

Glede na to, da gre za splošno znano resnico, nekoliko preseneča burni Berlinov odziv oziroma njegova kasnejša nenaklonjena kritika knjige. Po poročilu Carrovega biografa Jonathana Haslama naj bi Berlin Carra v zasebnem pismu celo nagovarjal, naj besedilo pred knjižno objavo spremeni. Ne nazadnje se stališča siceršnjih dobrih znancev vendarle niso tako zelo

²⁴⁴ E. H. Carr, »Victorian History«, *The Times Literary Supplement*, 19. junij 1953, tukaj povzeto po Richard J. Evans, »Introduction«, v: E. H. Carr, *What is History?*, Houndmills 2001, str. XIII (v nadaljevanju R. J. Evans ...).

razlikovala. Toda Carr je ostal zvest svojemu prepričanju, da vsako pisanje o preteklosti še ni zgodovinopisje. Že leta 1954 je v *The Times Literary Supplement* zapisal, da stvari, ki ne odsevajo določenega pomena, nima smisla brati, šest let kasneje pa (v istem časopisu) k temu dodal, da bi morali zgodovinarji »korakati pred naprednimi in razsvetljenimi gibanji, ne pa capljati za njimi«. ²⁴⁵ Nekoliko več razlik je mogoče zaslediti v njunem gledanju na vzgojno vlogo zgodovine. Carr je bil odločno proti temu, da bi zgodovinopisje razumeli kot domoljubno dejanje, da bi v zgodovini iskali poseben pomen ali celo oblikovali vzorce preteklega dogajanja. Po njegovem mnenju bi nas morali zanimati »faktorji« in »sile«, ki so vodili posameznike, zaradi česar so ga z druge strani (Berlin, Taylor, Trevor-Roper) obtožili determinizma. Edini, katerega kritiko je do neke mere sprejemal, je bil Isaac Deutscher, ki ga je prepričal, da je na koncu vedno zgodovinar tisti, ki vzpostavi »hierarhijo pomembnih vzrokov« in ne obratno. Tudi pod njegovim vplivom je kasneje deloma spremenil svoj pogled na vlogo posameznika v zgodovini in Perryju Andersonu za *New left Review* priznal, da bi verjetno tudi Lenin, podobno kot kasneje Stalin, vztrajal pri enakem tempu industrializacije in kolektivizacije in glede na to tudi on spravi SZ v približno enako slab položaj. Bližje kot Berlin in Trevor-Roper mu je ne nazadnje prišel tudi Taylor, ki je v eni od polemik priznal, da vedenje o tem, od kot prihajamo, nima odločilnega vpliva na to, kam gremo. Tudi večina drugih sodobnikov je pritrdila njegovemu prepričanju, da je na podlagi generalizacij oziroma hipotez (v smislu Webrove znane hipoteze o povezanosti protestantizma z razvojem kapitalizma) nemogoče napovedovati prihodnost, po drugi strani pa so ga vsi po vrsti kritizirali zaradi njegovega teleološko instrumetaliziranega koncepta, objektivnosti, njegove sicer nezavedne, pa vendar identifikacije z vladajočimi stilišči, njegove ignorance anonimnih akterjev, njegovega zanikanja vloge naključij, dogmatičnega zanikanja vsakršne moralne sodbe, prepričanja, da ima zgodovina neki smisel in, končno, zaradi njegove vere v vlogo in moč politike. Kot nekomu, ki je prisostvoval mirovnim pogajanjem leta 1919, pa so mu zamerili predvsem to, da ni spoznal preproste resnice, ki pravi, da četudi se ljudje kdaj pa kdaj kaj naučijo iz zgodovine, se to praviloma naučijo narobe.

Kljub naštetemu pa niso mogli zanikati, da je znal stvari, o katerih je

²⁴⁵ E. H. Carr, »History without Bias«, *The Times Literary Supplement*, 30 december 1960, tukaj povzeto po R. J. Evans str. XIV.

pisal, predstaviti domiselno, zabavno in kratkočasno, da ga je odlikoval tekoč in razumljiv slog ter da svojih bralcev ni skušal poučevati. Prav tako mu ne oporekajo v prepričanju, da posameznih dogodkov ni mogoče osamiti in jih preučevati zunaj celotnega procesa, celo vrsto svojih sodobnikov in naslednikov pa je očaral s svojo trditvijo, da se zgodovinarji celo v arhiv podajamo z določeno intelektualno, politično in konceptualno prtljago predznanja, kar nedvoumno vpliva na našo interpretacijo najdenega materiala. Za celotno angleško akademsko pokrajino pa je bil Carr pomemben tudi kot pobudnik uvedbe novih vsebin. Prav njemu namreč pripisujejo kar največ zaslug za to, da so se tudi tako tradicionalne šole, kot sta Oxford in Cambridge, odločile za uvedbo novih vsebin ter za razširitev historičnega kurikul tudi na študij zgodovine neevropskega prostora. Ne glede na to, da je njegov predlog štiri leta romal do vodstva njegovega kolidža, je to na koncu vendarle odprlo vrata tudi seminarjem iz kitajske, indijske in afriške zgodovine, kasneje pa so jim sledili še seminarji iz kulturne, socialne zgodovine ter zgodovine spolov. Tudi zato se je večina zgodovinarjev, ki so bili priča tej radikalni spremembi dodiplomskega študija zgodovine v Veliki Britaniji, v polemiki med njim in G. Eltonom postavila na njegovo stran. Slednji je v svoji knjigi *The Practice of History* namreč trdil, da bi se na angleških univerzah morali učiti samo angleško zgodovino. V razpravi o zgodovinopisju pa je poudarjal, da mora zgodovinar znati prisluhniti svojim virom, kar bi v Carrovem jeziku pomenilo, da mora vso svojo prtljago pustiti pred vrati svojega kabineta.

O. L.

Literatura: Richard 2001, Carr 1949, Marwick 1989.

KAJ JE ZGODOVINA?²⁴⁶

Zgodovinar in njegova dejstva

Hvaliti zgodovinarja zaradi njegove natančnosti je tako, kot če bi hvalili arhitekta, ker je v svoji zgradbi uporabil dobro osušen les ali ustrezno pripravljen beton. To je nujni predpogoj za njegovo delo, ni pa njegova bistvena naloga. Zato se zgodovinar upravičeno opira na tako imenovane »pomozne znanosti«²⁴⁶ zgodovine – arheologijo, epigrafiko, numizmatiko, kronologijo in tako naprej. Zgodovinarju ni treba imeti posebnih znanj, ki strokovnjaku omogočajo, da določi izvor in obdobje lončenega ali marmornega fragmenta, dešifrira napis v neznanem jeziku ali z zapletenimi astronomskimi izračuni ugotovi natančen datum. Ta, tako

²⁴⁶ Prevod B. Turk.

imenovana osnovna dejstva, ki so ista za vse zgodovinarje, se na splošno uvrščajo v kategorijo surovin zgodovinarja in ne zgodovine same. Teh osnovnih dejstev ni treba ugotavljati zaradi katere koli značilnosti teh dejstev samih, temveč zaradi a priori odločitve zgodovinarja. Kljub motu C. P. Scotta vsak novinar danes ve, da lahko najučinkoviteje vpliva na mnenje z ustrezno izbiro in ureditvijo dejstev. Včasih se je reklo, da dejstva govorijo sama zase. To seveda ne drži. Dejstva govorijo le, kadar jih k temu pozove zgodovinar: on je tisti, ki se odloči, katerim dejstvom bo dal besedo, v kakšnem vrstnem redu in kontekstu. Mislim, da je eden od Pirandellovih junakov rekel, da je dejstvo kot vreča – ne more stati, dokler nečesa ne daš vanj. Da se je bitka bila leta 1066 v Hastingsu se nam zdi zanimivo samo zato, ker jo zgodovinarji vidijo kot pomemben zgodovinski dogodek. Prav tako se je zgodovinar iz lastnih razlogov odločil, da je Cezarjevo prečkanje nepomembnega potočka Rubikona zgodovinsko dejstvo, medtem ko prečkanje Rubikona, ki so ga pred ali za njim opravili milijoni drugih ljudi, ne zanima nikogar. Dejstvo, da ste v to zgradbo pred pol ure prispeli peš, s kolesom ali avtom, je prav tako dejstvo o preteklosti, kot je to dejstvo, da je Cezar prečkal Rubikon. Vendar ga bodo zgodovinarji verjetno prezrli. Profesor Talcott Parsons je nekoč znanost imenoval »izbirni sistem kognitivnih usmeritev k resničnosti«. ²⁴⁷ To bi verjetno lahko povedali tudi preprosteje, vendar pa je zgodovina med drugim tudi to. Zgodovinar mora izbirati. Vera v trdno jedro zgodovinskih dejstev, objektivnih in neodvisnih od zgodovinarjeve interpretacije, je absurdna zmeta, ki pa jo je težko odpraviti.

To je v popolnem nasprotju s herezijo 19. stoletja, da namreč zgodovina sestoji iz zbirke kar največ neizpodbitnih in objektivnih dejstev. Vsakdo, ki podleže tej hereziji, se bo moral odpovedati zgodovini kot slabi službi in začeti zbirati znamke ali se ukvarjati s kako drugo obliko starinoslovja, ali pa bo končal v norišnici. Ta herezija je v preteklem stoletju tako pogubno vplivala na sodobnega zgodovinarja ter v Nemčiji, Veliki Britaniji in Združenih državah Amerike proizvajala obsežno in rastočo gmoto na dejstvih temelječih in kot prah suhih zgodovin in ozko specializiranih monografij ter množico dozdevnih zgodovinarjev, ki so vedeli vedno več o vedno manj stvareh in brez sledu potonili v oceanu dejstev.

Nekaj ni bilo prav. Kar ni bilo prav, je bilo prepričanje, da je temelj zgodovine neutrudno in nenehno zbiranje trdnih dejstev, prepričanje, da ta dejstva govorijo sama zase in da dejstev ni nikoli preveč, prepričanje, ki je bilo v tistem času tako brezpogojno, da se je le redkim zgodovinarjem zdelo potrebno – nekaterim se to zdi nepotrebno še danes – vprašati: Kaj je zgodovina?

²⁴⁷ T. Parsons in E. Shils, *Towards a General Theory of Action* (3. ponatis, 1954), str. 167.

Dejstveni fetišizem 19. stoletja je dopolnjeval in opravičeval dokumentarni fetišizem. Dokumenti so bili skrinja zaveze v templju dejstev. Zgodovinar je k dejstvom pristopal spoštljivo in s sklonjeno glavo ter jih nagovarjal s strahospoštovanjem. Kar najdeš v dokumentih, je res. Pa vendar, kaj nam ti dokumenti – uredbe, pogodbe, knjige najemnin in zakupnin, modre knjige, uradna korespondenca, zasebna pisma in dnevniki – pravzaprav povedo? Noben dokument nam ne more povedati več kot to, kar je mislil njegov avtor – kar je mislil, da se je zgodilo, kar je mislil, da bi se moralo zgoditi ali da se bo zgodilo, morda samo to, kar je hotel, da drugi mislijo, da misli, ali celo, kar je sam mislil, da misli. Nič od tega nima pomena, dokler se z zadevo ne začne ukvarjati zgodovinar, ki jo dešifrira. Preden jih lahko uporabi, mora zgodovinar dejstva vedno obdelati, pa naj izhajajo iz dokumentov ali ne: uporabi jih, če smem tako reči, za proces predelave.

V 19. stoletju se zgodovinarji na splošno niso zanimali za filozofijo zgodovine. Izraz je prvi uporabil Voltaire in od takrat je imel različne pomene. Zame pa bo, če ga bom sploh uporabljal, predstavljal naš odgovor na vprašanje: Kaj je zgodovina? Za zahodnoevropske razumnike je bilo devetnajsto stoletje udobno obdobje, prekipevajoče od zaupanja in optimizma. Dejstva so bila v celoti zadovoljiva, težnje, da bi o njih spraševali nerodna vprašanja in nanje odgovarjali, pa so bile ustrezno šibke. Ranke je pobožno verjel, da bo zgodovini dala pomen božja previdnost, če on poskrbi za dejstva, Burckhardt pa je z modernejšim cinizmom izjavljal, da »nam niso znani nameni večne modrosti«.

Liberalni pogled na zgodovino, značilen za 19. stoletje, je bil tesno povezan z doktrino gospodarskega liberalizma, ki je bila tudi sama rezultat optimističnega in samozavestnega pogleda na svet. Vsakdo naj opravlja svoje delo, skrivna roka pa bo poskrbela za univerzalno harmonijo. Zgodovinska dejstva so bila že sama po sebi največji dokaz koristnega in na videz nenehnega napredovanja k višjim stvarim. To je bila doba nedolžnosti, zgodovinarji pa so hodili po edenskem vrtu, ne da bi jih zakrivala krpica filozofije, nagi pred bogom zgodovine, a jih ni bilo sram. Od takrat smo spoznali greh in izkusili padec; in tisti zgodovinarji, ki se danes pretvarjajo, da so opravili s filozofijo zgodovine, se trudijo, čeprav zaman in s samozavedanjem, kot člani kakšne nudistične kolonije, da bi v svojem primestnem vrtu poustvarili edenski vrt. Vendar se danes temu nerodnemu vprašanju ne moremo več izogibati.

Kot prvo, zgodovinska dejstva nikoli niso »čista«, saj v čisti obliki ne obstajajo in ne morejo obstajati: vedno odsevajo misli zapisovalca. Kadar vzamemo v roke zgodovinsko delo, se zato ne bi smeli toliko osredotočati na dejstva, ki jih vsebuje, kot na zgodovinarja, ki ga je napisal.

PAUL VEYNE

Kot profesor na College de France in avtor vrste vznemirljivih knjig velja Paul Veyne (1930) za enega najbolj inventivnih zgodovinarjev, s svojimi razpravami o statusu historične pripovedi pa si je pridobil sloves enega najbolj provokativnih teoretikov zgodovinopisja.

V okviru svojih osrednjih razprav na to temo (*Kako pisati zgodovino, Comment on écrit l'histoire*) se je ob osrednjem vprašanju, kaj je zgodovina oziroma zgodovinopisje, ukvarjal predvsem s vprašanji razumevanja in posredovanja zgodovinske pripovedi ter s vprašanji vzročnosti. Posebno pozornost pa je posvetil tudi zgodovinarjevemu pojmovniku. Ker v nadaljevanju sledi prevod delov poglavja o tem, kaj je oziroma ni zgodovina, se na tem mestu posvečamo predvsem njegovim izvirnim tematizacijam na videz samoumevnih kategorij. Vzemimo na primer njegovo razmišljanje o zgodovinskih prazninah, ki se, kot pravi, kar same krčijo pred našimi očmi, pa jih kljub temu razločimo samo, če se za to izrecno potrudimo. Določeni dogodki ali cele celine so odsotni iz na videz popolne slike človeške preteklosti, pa tega sploh ne opazimo. Opozarja nas na to, da se zgodovinarji včasih na dolgo in široko razpišejo o enem samem dnevu, po drugi strani pa »zamolčijo« cela desetletja. Veyne se tudi ne more načuditi naši zaupljivosti glede vrednotenja posameznih zgodovinskih dejstev in procesov. Zdi se mu nenavadno, da lahko neko podrobnost v diplomaciji Ludvika XV. spremljamo z isto pozornostjo kot »ostudne grozovitosti, s kakršno je hitlerjanska Nemčija oblatila obraz človeštva«. Moti ga tudi vztrajno zanemarjanje družbenega na račun političnega, pri čemer krivdo za to naprti vsakokratni zgodovinarski modi. Pregovarjanje o tem, ali je politično pomembnejše od družbenega, ga zato še najbolj spominja na otroški prepir o tem, ali je bolje počitnice preživeti v gorah ali na morju.

Na živce mu gredo namreč hitre menjave paradigem, ki tako imenovane splošne zgodovine, še nedavno osredotočene na politiko, na vrat na nos spreminjajo v »nedogodkovne zgodovine ekonomije, družbe ali civilizacije«. Po eni strani torej zagovarja preučevanje tega, kar se je vsak dan dogajalo navadnim ljudem, po drugi strani pa ne želi, da bi vsa zgodovina postala zgodovina vsakdanjega življenja. Diplomatske zgodovine Ludvika XIV. po njegovem mnenju ne more zamenjati opis čustvovanja pariškega ljudstva ob slovesnih kraljevih nastopih, tako kot ne more fenomenologija prostora nadomestiti zgodovine prevoznitva.

Veyne nas opozarja tudi na to, da moramo kot zgodovinarji pri svojem delu upoštevati govorico časa, ki ga želimo predstaviti. Pri tem, kot pravi, ni pomembno, ali gre za način zlaganja pesmic v 15. stoletju ali razglabljanje o tem, kaj so v tem času ljudje kupovali in kaj so pridelali sami. Kot strokovnjak za antično zgodovino pa še najraje ponudi primere iz antičnega sveta, pri čemer nas nenehno opozarja, da je prepad med antičnim zgodovinopisjem (»z njeno ozko politično optiko«) in sodobno ekonomsko in socialno zgodovino enak prepadu, ki bo nastal med našim načinom interpretacije in interpretacijo prihodnjih generacij. Namesto pojasnila za to trditev predlaga, da namesto zgodovine nekega obdobja poskušamo o njem napisati zgodovinski roman. Po njegovem nas lahko šele ta poskus prepriča, da stvar ni tako preprosta. Prepričan je, da bi nas izdala vsaka kretnja, vsak izgovorjeni stavek naših junakov. Naša konceptualizacija preteklosti je namreč preveč omejena in površna. Zdi se mu, da drugače niti ne more biti. Prepričan je, da doslej še nikomur ni uspelo ubesediti niti tega, kar je na prvi pogled umevno (npr. držo sogovornikov na stopnicah gostilne, držo, iz katere znamo presoditi, kateri je na poti ven in kateri noter), kaj šele, da bi mu uspelo ujeti tak prizor iz daljne preteklosti. Da ima prav, nas prepriča že njegov predlog, naj se odpravimo v Indijo in se tam na svoje oči prepričamo, kako je s tem. To, kar znamo iz vsakdanje prakse doma zaznati v delčku sekunde, nam v Indiji ne pomaga kaj dosti. V drži podobne dvojice gostilniških gostov ne bomo mogli razbrati nič, kar bi z gotovostjo ustrezalo resnici. Glede na to nam ne preostane drugega, kot da mu verjamemo na besedo, ko pravi, da nas čaka še ogromno dela, preden bomo lahko obrnili peščeno uro nazaj, oziroma, ko nas prepričuje, da bodo jutrišnje razprave tako različne od naših, kot se naše razlikujejo od Froissartovih ...

O. L.

Literatura: Veyne 1990, Veyne 1992, Veyne (brez letnice).

KAKO PIŠEMO ZGODOVINO?²⁴⁸

Vse je zgodovinsko, torej zgodovine ni.

Nepovezanost zgodovine

Zgodovinsko polje je povsem nedoločeno, razen ene izjeme morda: vse, kar se tam znajde, se je moralo resnično zgoditi. Drugo ni pomembno, pa naj bo tkivo,

²⁴⁸ Prevod N. Pagon.

ki ga tvori, zgoščeno ali ohlapno, brezhibno ali polno vrzeli; ena sama stran zgodovine francoske revolucije je dovolj gosto stkana, da je logika dogodkov skoraj v celoti razumljiva in bi znala kak Machiavelli ali Trocki iz nje potegniti pravo politično umetnost; toda tudi ena sama stran zgodovine starodavnega vzhoda, ki se omejuje na nekaj skromnih kronoloških podatkov in vsebuje vse, kar nam je znanega o enem ali dveh cesarstvih, od katerih nam je komajda ohranjeno njuno ime, je prav tako zgodovina. Ta paradoks je nazorno predstavil Lévi-Strauss:²⁴⁹ »Zgodovina je neokrnjena celota, sestavljena iz posameznih področij, vsako od njih pa določa njegova lastna pogostnost. So obdobja, ko številni dogodki očem zgodovinarja ponujajo značilnosti diferencialnih dogodkov; so pa tudi taka, v katerih se je zgodilo bore malo, kar bi bilo zanj zanimivo (ne pa seveda za ljudi, ki so to doživeli), včasih celo nič. Vsi ti podatki ne tvorijo enotnega niza, ampak razkrivajo različne vrste dogodkov. Če bi bile najbolj znamenite epizode iz sodobne zgodovine kodirane v predzgodovinskem sistemu, ne bi bile več umestne, razen morda (in o tem spet ne vemo ničesar) nekaterih množičnih vidikov demografske evolucije, če gledamo nanjo v svetovnem merilu, kot so izum strojev na parni, električni ali jedrski pogon.« Čemu ustreza neka vrsta hierarhije modulov: »Zgodovinar se zmeraj omejuje na izbiro med zgodovino, ki več uči in manj razloži, in zgodovino, ki več razloži in manj uči. Biografska in anekdotična zgodovina, ki je povsem na dnu lestvice, je šibka zgodovina, ki v sebi nima svoje lastne umljivosti; ta se ji razvije samo takrat, kadar jo scela prenesemo v osrčje čvrstejših zgodovine, kot je sama; vendar bi bilo narobe misliti, da ti vstavki postopoma rekonstituirajo celotno zgodovino, ker tisto, kar na eni strani pridobimo, na drugi izgubimo. Biografska in anekdotična zgodovina je najmanj pojasnjevalna, vendar je z vidika informacije bogatejša, saj premotri posameznike v njihovi posebnosti in za vsakogar od njih natančno ugotavlja karakterne razločke, preobrate njihovih nagibov, faze njihovega preudarjanja. Ta informacija se shematizira, pozneje, ko preidemo k čvrstejšim zgodovinom, pa se razveljavi.«

Luknjičava narava zgodovine

Slehnemu bralcu kritičnega duha in večini strokovnjakov²⁵⁰ se zgodovinska

²⁴⁹ *La pensée sauvage*, 1962, str. 340–348; te strani citiram zelo svobodno, ne da bi označil izvlečke.

²⁵⁰ Da bi osvetlili nekatere nejasnosti, naj navedemo naslednje vrstice A. Toynbeeja: »Nisem prepričan, da je treba politični zgodovini dopuščati nekakšen privilegij. Dobro vem, da je tu razširjen neki predsodek; to je skupna značilnost kitajske in grške historiografije, ki pa jo je popolnoma nemogoče prenesti na indijsko zgodovino. Indija ima obsežno zgodovino, toda to je zgodovina

knjiga prikazuje iz povsem drugačnega zornega kota, ne pa, kakršna se zdi na videz; ne obravnava rimskega cesarstva, ampak tisto, kar lahko o tem cesarstvu še izvemo. Pod navidezno pomirljivo zunanostjo pripovedi zna bralec, izhajajoč iz tega, o čemer govori zgodovinar, iz pomembnosti, ki jo na videz pripisuje tej ali oni vrsti dejstev (religija, institucije), sklepati o naravi uporabljenih virov kakor tudi o prazninah v njih, in ta rekonstitucija navsezadnje postane čisto samodejna; zasluti tudi, kje so slabo zapolnjene vrzeli, in se zaveda, da je število strani, ki jih avtor namenja različnim trenutkom in vidikom preteklosti, nekakšno povprečje med pomembnostjo teh vidikov v njegovih očeh in obsežnostjo dokumentacije; ve, da so ljudstva, ki jim pravijo ljudstva brez zgodovine, preprosteje tista, katerih zgodovina nam ni znana, in da imajo tudi »primitivci«, tako kot vsi, svojo preteklost. Predvsem pa ve, da zgodovinar od strani do strani brez svarila spreminja ritem, kot mu ga narekujejo viri, da je vsaka zgodovinska knjiga v tem smislu stkana iz nepovezanosti in da drugačna tudi ne more biti. Tako stanje stvari je za logičnega duha brez dvoma neznosno in zadošča kot dokaz, da je zgodovina nelogična, toda za to pač ni zdravila in ga tudi ne more biti.

Pojem nedogodkovnega

Tudi zgodovinarji imajo v vsakem obdobju pravico, da krojijo zgodovino, kakor se jim zljubi (v politični zgodovini, erudiciji, biografiji, etnologiji, sociologiji, prirodopisu²⁵¹), kajti zgodovina se ne artikulira naravno; to je trenutek, ko lahko razločimo med »poljem« zgodovinskih dogodkov in zgodovino kot zvrstjo, z različnimi prijemi, ki so jih uporabljali skozi stoletja, da bi jo spočeli. V nizu svojih preobrazb je namreč zgodovinska zvrst doživela različne razsežnosti in si je v nekaterih obdobjih delila svoje področje z drugimi zvrstmi, zgodovino potovanj ali sociologijo. Razlikujmo torej med dogodkovnim poljem, ki je virtualno področje zgodovinske zvrsti, in kraljestvom različnih razsežnosti, ki si ga je zvrst v minulih vekih odrezala na tem področju. Starodavni Vzhod je imel svoje sezname vladarjev in dinastične anale; s Herodotom je zgodovina vsaj načeloma politična in vojaška; pripoveduje o pohodih Grkov in Barbarov; vendar je popotnik Herodot ne razmejuje od nekakšne zgodovinske etnografije. Dandanes si je zgodovina pridružila demografijo, ekonomijo, družbo, mentalitete in stremi po tem, da bi postala »totalna zgodovina«, da bi zavladala nad vsem svojim virtualnim področjem. Pred našimi očmi se uveljavlja varljiva kontinuiteta med temi zaporednimi

religije in umetnosti, nikakor pa ne politična zgodovina.« (*L'Histoire et ses interprétations, entretiens autour d'Arnold Toynbee*, Mouton 1961, str. 196).

²⁵¹ Na primer umetnostna zgodovina v *Naturalis historia* Plinija Starejšega.

kraljestvi; od tod utvara, da gre za zvrst, ki se razvija, sicer pa kontinuiteto zagotavlja že sama beseda »zgodovina« (seveda ob mnenju, da je treba sociologijo in etnografijo postaviti ob stran) in kajpak z določitvijo prestolnice, se pravi politične zgodovine: vsekakor se danes kaže težnja, da vlogo prestolnice prevzame socialna zgodovina ali tisto, kar imenujemo civilizacija.

Lahko kvečjemu ugotovimo, da zvrst, ki se je v času svojega razvoja močno spremenila, že od Voltaira stremi k temu, da bi se zmeraj bolj razraščala; kot reka v preveč ravni pokrajini se široko razlije in zlahka spremeni strugo. Zgodovinarji te vrste imperializma v doktrini ne razglašajo več; bolj se sklicujejo na gozdno kot na rečno metaforo: s svojimi besedami ali dejanji izpričujejo, da je zgodovina, takšna, kot jo pišejo v katerem koli obdobju, zgolj krčevina sredi prostranega gozda, ki jim v celoti upravičeno ugaja. V Franciji Šola analov, zbrana okrog revije, ki jo je ustanovil Marc Bloch, vztraja pri goličenju mejnih predelov te krčevine; po mnenju teh pionirjev je tradicionalna zgodovina preveč izključujoče preučevala dobre pomembne dogodke, ki že od nekdaj veljajo za takšne; ustvarjala je, kot se reče, »zgodovino pogodb in bitk«. Toda za krčenje je ostalo še celo prostranstvo »nedogodkovnega«, ki mu kar ne vidimo meja; nedogodkovno so dogodki, ki še niso bili sprejeti kot taki: zgodovina pokrajini, mentalitet, norosti ali raziskovanja varnosti v preteklih časih. Nedogodkovno bomo torej imenovali historičnost, ki se je kot take ne zavedamo; v tem besedilu bo izraz uporabljen v tem smislu, in to je po pravici, saj so šola in njene ideje dovolj dokazale svojo plodovitost.

Zgodovina je omejena ideja

To je mogoče izraziti tudi v tej obliki: Zgodovine, tiste z veliko začetnico, iz *Discours sur l'Histoire universelle*, iz *Leçons sur la philosophie de l'Histoire* in iz *A study in History*, ni: obstaja samo »zgodovina tega in tega...«. Dogodek ima smisel le v zaporedju, število zaporedij pa je nedoločeno, ne da se jih hierarhično predpisati, in videli bomo, da se tudi ne stekajo z vseh perspektiv proti geometričnemu. Ideja Zgodovine je nedosegljiva meja ali nemara celo transcendentalna ideja; te Zgodovine ni mogoče pisati. Historiografi, ki se imajo za pisce totalne zgodovine, nevede zavajajo bralca s svojo robo, medtem ko filozofije zgodovine nonsense, ki razkriva dogmatično iluzijo o vprašanju, ali bi pravzaprav bile nonsense, če ne bi bile najpogostejše filozofije »zgodovine tega in tega...«, med drugimi tudi nacionalne zgodovine.

Vse gladko poteka, dokler skupaj s svetim Avguštinom rade volje zatrujemo, da Previdnost usmerja cesarstva in nacije in da je bilo rimsko osvajanje v skladu z božanskim načrtom: tedaj vemo, o kakšni »zgodovini tega in tega...«

govorimo; vse pa se razdre, ko Zgodovina ni več zgodovina nacij in polagoma nabreka od vsega, kar nam je uspelo zaznati o preteklosti. Mar bo Previdnost usmerjala zgodovino civilizacij? Kaj pa pravzaprav je civilizacija? Naj bi Bog usmerjal *flatus vocis*? Ne vidimo, da se morajo dvodomni sistem, *coitus interruptus*, mehanika centralnih sil, neposredne dajatve, rahel dvig na prste, kadar izrečemo bistroumen ali prepričljiv stavek, in drugi dogodki XIX. stoletja razvijati v istem ritmu; zakaj pa bi se morali? In če tega ne počno, je vtis, ki nam ga daje historični *continuum*, da se namreč deli na določeno število civilizacij, zgolj optična iluzija in bilo bi skoraj tako zanimivo razpravljati o njihovem številu kot o razvrščanju zvezd v ozvezdja.

Če Previdnost usmerja Zgodovino in je Zgodovina totaliteta, potem božanskega načrta ni mogoče razločiti; Zgodovina nam uhaja kot celota in je, kot prepletanje zaporedij, kaos, ki spominja na vrvež velemesta ob pogledu iz letala. Zgodovinarju ni preveč mar, ali to sporno vrvenje teži v neko smer, ali ima kakšno zakonitost, ali se razvija. Tako samoumevno je namreč, da ta zakonitost ni ključ do vsega; odkritje, da vozi vlak v smeri proti Orléansu, ne povzema in ne pojasnjuje vsega, kar lahko počnejo potniki v vagonih. Če razvojna zakonitost ni mistični ključ, potem je lahko zgolj indic, ki opazovalcu iz Sirija dopušča, da prebere uro na številčnici Zgodovine in reče, da se je ta zgodovinski trenutek zgodil pozneje kot oni drugi. Ta zakonitost je lahko racionalizacija, napredek, prehod homogenega k heterogenemu, tehnični razvoj ali razvoj svoboščin: omogoča nam, da povemo, da je XX. stoletje poznejše od IV., vendar ne povzema vsega, kar se je lahko zgodilo znotraj teh stoletij. Obiskovalec, ki bi prišel iz Sirija in bi vedel, da je svoboda tiska ali število avtomobilov zanesljiv kronološki indic, bi upošteval ta vidik resničnosti, da bi datiral spektakel planeta Zemlje; vendar je samoumevno, da Zemljani zato ne bi nič manj nadaljevali s početjem vrste drugih stvari, kot je vožnja z avtomobili in vsakodnevno preklinjanje svojih vlad. Smisel razvoja je biološki, teološki, antropološki ali sociološki ali patafizični²⁵² problem, ne pa zgodovinski, kajti zgodovinar se ne obremenjuje s tem, da bi posvetil zgodovino enemu samemu od teh vidikov, še zlasti, če bi bil ta vidik indic; fizika in celo termodinamika se prav tako ne omejujeta na razglabljanje o entropiji.²⁵³

²⁵² Patafizika, znanost namišljenih rešitev (A. Jarry), opomba prevajalca.

²⁵³ Filozofija zgodovine je danes izumrla zvrst ali vsaj zvrst, ki živi samo še pri priljubljeno pikrih epigonih, kakršen je Spengler. To je bila namreč zgrešena zvrst: razen če filozofija zgodovine ni filozofija razodetja, tedaj pa je pri stvarni razlagi dejstev odveč in se bo spet napatila k mehanizmom in zakonitostim, ki ta dejstva pojasnjujejo. Le dva ekstrema lahko preživita: previdnost *Božje države* in zgodovinska epistemologija; vse ostalo je križanec. Domnevajmo

Če namreč obširni problem zgodovinarja ne zanima, kaj ga bo potem zanimalo?

seveda, da upravičeno zatrjujemo, da se splošno gibanje zgodovine usmerja proti Božjemu kraljestvu (sveti Avguštin) ali pa je oblikovano iz sezonskih ciklov, ki krožijo v večnem vračanju (Spengler), ali pa je prilagojeno kakšni »zakonitosti« – pravzaprav empirični ugotovitvi – treh stadijev (A. Comte); ali pa še, »če bi zasledovali igro svobode, bi v njej odkrili enakomeren tok, nepretrgan razvoj«, ki vodi človeštvo, da svobodno živi pod okriljem brezhibne Ustave (Kant). Od dveh stvari izberimo eno: ali je to gibanje preprosta rezultanta sil, ki ženejo zgodovino, ali pa ga povzroča skrivnostna zunanja sila. V prvem primeru se filozofija zgodovine podvaja s historiografijo ali pa je predvsem le historično ugotavljanje v velikem merilu, dejstvo, ki kliče po razlagi, kot vsako historično dejstvo; v drugem primeru pa se ta skrivnostna sila bodisi odkrije z razodetjem (sveti Avguštin) in bomo skušali tako uspešno kot neuspešno izbrskati njene sledove v poročilu o dogodkih, razen če se, kar je bolj modro, odrečemo ugibanju o poteh Previdnosti. Lahko pa gre za dejstvo (Spengler) dejstvo, da zgodovina kroži, nenavadno in nerazložljivo dejstvo, ki so ga odkrili ob opazovanju same zgodovine, toda tedaj je primernejše od padca v trans, da razložimo to čudno odkritje in pogledamo, kateri so konkretni vzroki, da človeštvo kroži; mogoče vzrokov ne bomo našli: tedaj bo Spenglerjevo odkritje historični problem, ena nedokončana stran historiografije.

Vrnimo se k filozofijam zgodovine, ki ugotavljajo, tako kot Kant, da v celoti gibanje človeštva sledi bodisi stremljenju, da hodi po taki in taki poti in da je ta usmeritev posledica konkretnih vzrokov. Podobna ugotovitev zanesljivo nima nobenega drugega pomena kot empiričnega: to je tako, kot bi delno poznavanje Zemlje in kontinentov nenadoma nadomestilo celotno planisfero, kjer bi se nam obris kontinentov prikazal v svoji celovitosti. Vednost o tem, kakšna je oblika celotnega kontinenta skupaj, nas zanesljivo ne bi pripeljala do tega, da bi spremenili opis tistega dela, ki ga poznamo in smo ga že opisali; prav tako nas vednost o prihodnosti človeštva, nikakor ne bi pripeljala do tega, da bi spremenili svoj način pisanja zgodovine preteklosti. In na ta način tudi ne bomo prišli do nobenega filozofskega odkritja. Velike črte zgodovine človeštva nimajo posebne didaktične vrednosti; če gre človeštvo bolj in bolj v smeri tehničnega napredka, to morda ne pomeni, da je takšno njegovo poslanstvo; razlog je lahko tudi v banalnih pojavih posnemanja, »snežne kepe«, v naključju Markovove verige ali epidemičnega procesa. Poznavanje prihodnosti človeštva nima nobenega smisla v samem sebi: vrnilo bi se k preučevanju mehanizmov historične vzročnosti; filozofija zgodovine bi se vrnila k metodologiji zgodovine. Comtova »zakonitost« treh stadijev spet vodi k vprašanju, zakaj gre človeštvo skozi tri stadije. In to je storil Kant: njegova nadvse lucidna filozofija zgodovine se predstavlja kot *izbira* in se vrača h konkretni razlagi. Projekta filozofske zgodovine človeške vrste ne bo, če bi o vsej zgodovini pisal filozofsko. Tega seveda ne skriva, vidi pa ga v tem, da bi napisal del zgodovine, ki vstopa v izbrano perspektivo, perspektivo napredka svobode.

Pogosto slišimo, da se zastavlja to vprašanje, in odgovor ne more biti lahek; njegovo zanimanje bo odvisno od stanja dokumentacije, njegovih okusov, ideje, ki mu je prišla na misel, naročila založnika in kaj vem še česa. Če pa hočemo s tem vprašati, kaj mora zanimati zgodovinarja, potem se na to sploh ne da odgovoriti. Bomo soglašali, da plemenito ime zgodovine prihranimo za diplomatski incident in da odklonimo zgodovino iger in športa? Nemogoče je čvrsto določiti lestvico pomembnosti, ki ne bi bila subjektivna. Zaključimo na neki strani Popperjevega dela, kjer stvari prepričljivo pove:²⁵⁴ »Mislím, da je edini način za razrešitev težave ta, da zavestno vpeljemo neki zorni kot, ki je vnaprej namenjen selekciji. Historicismem zmotno jemlje interpretacije za teorije. Možno je na primer interpretirati »zgodovino« kot zgodovino razrednega boja ali boja ras za prevlado ali kot zgodovino znanstvenega in industrijskega napredka. Vsi ti zorni koti so bolj ali manj zanimivi in so, kot zorni koti, popolnoma brezhibni. Toda historiciisti jih ne predstavljajo kot take; ne vidijo potrebe po obstoju pluralnih interpretacij, ki so si v osnovi ekvivalentne (celo če se lahko nekatere med njimi razlikujejo po svoji plodnosti, kar je precej pomembna točka. Namesto tega jih predstavljajo kot doktrine ali teorije, ki potrjujejo, da je vsaka zgodovina zgodovina razrednega boja itn. Klasični zgodovinarji, ki se temu postopku upravičeno postavljajo po robu, se po drugi strani izpostavljajo možnosti, da zaidejo v še večjo zmoto; stremijo za objektivnostjo in se zato čutijo primorane izogniti se vsakršnemu selektivnemu zornemu kotu. To pa je pač nemogoče, sprejemajo zorne kote, ne da bi se zmeraj zavedali, kaj počnejo.«

Vsak trenutek se porajajo vsakovrstni dogodki in naš svet je svet prihodnosti; brezplodno je razmišljanje, naj bi imeli nekateri od teh dogodkov svojevrstno naravo, naj bi bili »historični« in bi tvorili Zgodovino. Začetno vprašanje, ki ga je postavjal historicizem, se je glasilo: po čem se razlikuje zgodovinski dogodek od nekakega drugega, ki to ni? Ko se je naglo pokazalo, da te razmejitve ni lahko napraviti, da je predvsem ni mogoče opraviti zgolj z naivno ali narodovo zavestjo, ampak da se ne da odkriti nič učinkovitejšega od nje in da predmet razprave beži iz rok,

Skrbno raziskuje, kateri konkretni razlogi vplivajo, da se človeštvo usmerja proti temu cilju: na primer to, da se celo takrat, kadar se za krajši čas povrne barbarstvo, vsaj praktično »kal svetlobe« prenese na prihodnje generacije, in da je človek ustvarjen tako, da predstavlja plodna tla za razvoj teh kali. In če je ta prihodnost človeštva možna in verjetna, pa nikakor ni zanesljiva; Kant razume pisanje svoje filozofske Zgodovine kot prizadevanje v prid te prihodnosti, da bi bil njen prihod verjetnejši.

²⁵⁴ K. Popper, *Misere de l'historicisme*, prevod Rousseau, Plon 1956, str. 148–150.

tedaj je historizem iz tega zaključil, da je Zgodovina subjektivna, da je projekcija naših vrednot in odgovor na vprašanja, ki bi ji jih radi postavili.

Zadošča namreč priznati, da je vse historično, pa ta problematika že postane tudi razvidna in neškodljiva. Res je, zgodovina je le odgovor na naša vprašanja, ker dejansko ni mogoče postaviti vseh vprašanj, opisati vsega nastajanja in ker se dopolnjevanje historičnega vprašalnika vselej umešča v čas in zato je njen napredek enako počasen kot napredek katere koli znanosti. Res je, zgodovina je subjektivna, saj ni mogoče zanikati, da je izbor snovi za zgodovinsko knjigo svoboden.

ARNALDO MOMIGLIANO

Momigliano (1908–1987) je ob Robertu Sabatinu Lopezu, Paolu Deloguju, Giovanniju Leviju in Carlu Ginzburgu verjetno eden najbolj znanih italijanskih zgodovinarjev 20. stoletja, ki so ob pisanju zgodovine veliko svojega časa namenili tudi razpravam iz zgodovinopisja. Gotovo pa je bil edini, ki je do potankosti poznal in predstavil razvoj zahodnjaškega zgodovinopisja od perzijsko-asirskega obdobja do druge polovice 20. stoletja. Njegova, sedaj že kulturna predavanja na gostovanju v Berkeleyjeju v letih 1961–62 veljajo še vedno za enega najboljših uvodov v študij zgodovine. Še več, njegova razlaga odnosa med perzijsko, judovsko in grško zgodovinsko tradicijo, opredelitev pomena antikvaričnega zgodovinopisja ter opredelitev izvorov nacionalne zgodovine in temeljev cerkvene zgodovine pa še danes nimajo resne konkurence. Večino njegovih besedil so v osemdesetih in devetdesetih letih prevedli v angleščino in večino evropskih jezikov, v Sloveniji pa smo v tem času dobili prevod izbora zgodovinopisnih razprav (*Razprave iz historiografije I, II*).

Avtorju pričujočega opisa se je Momigliano še posebej prikupil s svojim nastopom proti populističnim komentarjem na račun zgodovinopisja. V prvi vrsti proti trditvi, da zgodovinarji ponarejajo podatke oziroma da s svojim delom reklamirajo poljubna politična, družbena in verska prepričanja. Da so tovrstni prijemi celo neizogibni in razumni ter da je vse, ki se oklepajo vere v resnico, treba razkrinkati kot sleparje.

Čprav je med izjavo, da se zgodovinopisci nagibajo k pristranosti, in trditvijo, da so nanjo obsojeni, velika razlika, je Momigliano prepričan, da gre pri obeh postavkah za isto stvar: pisce zgodovine se dojema kot konstruktorje preteklosti. Razlogi za tako pojmovanje se po njegovem

mnenju skrivajo v zgodovini sami, saj je vzajemno etiketiranje z neobjektivnostjo značilno celo za zgodovinarje same. Včeraj »na relaciji marksisti in meščanski zgodovinarji, v predhodnih stoletjih med katoliškimi in protestantskimi gorečneži, liberalnimi vigovci in konservativnimi torijci, zagovorniki *ancien régime*a in privrženci revolucije, celo med tistimi, ki so verjeli v obstoj sedmerih rimskih kraljev, in onimi, ki niso«.

Po drugi strani je prepričan, da takemu odnosu do zgodovine botruje dejstvo, da se je zgodovina kot učni predmet šol in univerz uveljavila šele zadnjih dvesto, tristo let, medtem ko njen obstoj kot znanstvenoraziskovalne tematike in literarne dejavnosti po najbolj skromnih ocenah seže vsaj petindvajset stoletij nazaj. V primerjavi s filozofijo, matematiko, gramatiko, retoriko in teologijo spada zgodovina med novejšo izobraževalne panoge. Učni načrti starogrških in rimskih šol je ne registrirajo in, izvzemši peščico osamljenih zgledov, *septem artes liberales* srednjega veka tudi ne. Sledeč njegovi interpretaciji lahko sklepamo, da so visokošolski profesorji zgodovine naivno predimenzionirali njen domet. Prav tako je že Momigliano ugotovil, da so bili še v 19. stoletju profesionalni zgodovinarji pogosto manj cenjeni od drugih interpretov preteklosti. Pri tem se je skliceval na dejstvo, da so sodobno zgodovino starega veka proslavili višji državni uradnik Niebuhr, bančnik Grote in profesor prava Mommsen. Med prvimi, če ne celo prvi pa je opozoril na izvorno, toda nekoli-kanj pozabljeno dejstvo, da je bila zgodovina do 20. stoletja prilagojena razmišljanju odraslih, kot najboljši priročnik pa navaja delo Friedricha Paulsena *Zgodovina učenega pouka* (*Geschichte des gelehrten Unterrichts*, 1884). Če ne zaradi drugega, pa moramo po njegovem mnenju Paulsenovo delo poznati zaradi popularizacije epigrafa Spinoze *neque ridere, neque flere, nec detestari, sed intelligere*, epigrafa, ki nas opozarja na to, da je potrebno paziti, da človeških dejanj »ne bi zasmehovali, objokovali niti preklinjali, temveč, da bi jih razumeli«.

Sicer pa velja Momigliano za enega najboljših biografov 20. stoletja. Ob prebiranju njegovih opisov in ocen dela Friedricha Creuzerja (strokovnjaka za grško historiografijo), M. I. Rostovtzeffa (avtorja slavne socialne in ekonomske zgodovine rimskega imperija), Jakoba Burckhardta, J. G. Droysena, Georgesa Dumezila (raziskovalca indoevropske mitologije in neindoevropskih jezikov Zakavkazja), Fustela de Coulangesa, predvsem pa ob listanju skozi njegove biografske sestavke o Kaliguli, Neronu, Otu in mnogih drugih, ugotovimo, da je študije posameznih osebnosti pisal s posebno ljubeznijo. Njegove sestavke najdemo tako v britanski in angleški

enciklopediji kot v klasičnem oxfordskem slovarju. Ob predstavitvah posameznih osebnosti antičnega časa je konec šestdesetih let 20. stoletja spletel cel niz predavanj na harvardski univerzi, s svojo kritično študijo o Klavdiju in z obsežnim esejem o Filipu Makedonskem pa je že prej navdušil tudi tiste, ki jih biografika pretirano ne zanima. Tej svoji ljubezni je ostal zvest tudi v sedemdesetih in osemdesetih, ko so se za biografiko zanimali izključno ljubitelji, zato ne preseneča, da je tudi v izteku svojega življenja znal navdušiti z izjemnim esejem o antičnih biografijah. G. W. Bowerstock in T. J. Cornell, ki sodita med boljše poznavalce Momiglianovega dela, sta prepričana, da se je zanimanja za biografiko nalezal že v času študija zgodovine. Skozi branje najrazličnejših avtorjev je namreč skušal razvozlati, kako se njihovo prepričanje zrcali v njihovi interpretaciji.

Zato ne preseneča, da je relativno hitro pristal tudi pri zgodovinoписju, pri čemer je treba dodati, da je svoje biografsko-recenzentske študije dela modernih avtorjev razumel kot sestavni del široko zasnovane kulturne zgodovine. Bil je namreč prepričan, da se mora zgodovinoписje osredotočiti tako na avtorja kot tudi na predmet njegove interpretacije. Poleg tega je vedno znova poudarjal, da se mora zgodovinar, ki preučuje razvoj zgodovinoписja, podobno kot tisti, ki preučujejo posamična zgodovinska obdobja ali procese, prav tako odločati med resničnimi in napačnimi interpretacijami. Nič čudnega torej, da Bowerstock in Cornell kar na nekaj mestih opozarjata na to, da je Momigliano preučevanje spisov preteklih zgodovinarjev razumel kot intelektualno dolžnost. Zdelo se mu je, da lahko samo na podlagi sistematične analize njihovega dela ugotovimo, kdo izmed njih se zaradi obstojnosti svojih ugotovitev lahko vpiše med velikane zgodovinarskega ceha.

Po drugi strani se je kar nekajkrat pritožil nad tistimi, ki so vsak trenutek pripravljene komentirati zgodovinarje in njihovo delo, kljub temu da ne vedo prav veliko niti o zgodovinoписju niti o ljudeh, ki se z njim ukvarjajo. Po njegovem mnenju tovrstni komentatorji pozabljajo, da nam pri resnem delu ne moreta pomagati niti intuicija niti zdrava pamet. Edino, kar nas obvaruje pred zmotami, je kritični študij virov in zavest o tem, da je vsaka historična interpretacija posledica zgodovinskih okoliščin, katerih del je tudi zgodovinar. Po njegovem mnenju nihče ne more uiti vplivom svojega časa in okolja, po drugi strani pa nam zavest o naši vpetosti v vsakokratni družbeni svet lahko omogoči, da razkrinkavamo tiste, ki so se zapisali propagandi. V njegovem kategorialnem aparatu so to vsi, ki se niso znali upreti ideologiji, zato ne preseneča, da je ob študiju Benedetta

Croceja ugotovil, da sta svobodno intelektualno delo in antifašizem eno. Tudi sicer je poudarjal, da je kritično zgodovinarstvo najboljše obramba pred ideološko in propagandistično interpretacijo preteklosti, kar pa po drugi strani ne pomeni, da zgodovinar ne bi smel imeti lastnega političnega ali verskega prepričanja. To je najlepše dokazal sam, saj se kot Jud ni otepal strokovne ocene razprav avtokrata Jakoba Burckhardta, konservativca in nacionalista De Sanctisa ali Judom nenaklonjenega Mommsena. Še več, na podlagi obsežnih študij teh in njim podobnih zgodovinarjev je dokazoval, da je treba delo zgodovinarja meriti po njihovi interpretaciji zgodovinskih virov, po njihovi erudiciji in končno po njihovi predanosti preučevanju preteklosti.

Za zgodovino zgodovinarstva pa je verjetno najpomembnejše njegovo spoznanje, da brez poznavanja del preteklih zgodovinarjev naša interpretacija preteklosti lahko zelo hitro zdrkne na raven »nesmiselnega in pristranskega špekuliranja« (Bowerstock, Cornell, 1994: XV).

O. L.

Literatura: Bowerstock, Cornell 1994, Bowerstock 1991, Braudel idr. 1990, Momigliano 1990.

ZGODOVINOPISJE V ČASU IDEOLOGIJ²⁵⁵

V preteklosti je zgodovinar poučeval priložnostno. Odraslim ljudem je razlagal, kako je prišlo do posameznih okoliščin in kako so se ljudje nanje odzvali. Vedel je, da govori ljudem, katerih prepričanja in merila delovanja so izhajala iz globoko vsajenih verskih in filozofskih domnev – ali pa vsaj iz dobro ukoreninjenih predsodkov. Zgodovinar ni trdil, da je raziskal skrivnosti človeškega bivanja, in zato je ni bil sposoben nadomestiti odgovorov teologije, filozofije in prirodoslovnih ved – kar koli se mu je že zareklo v trenutku nepremišljenosti. Ker je govoril zrelim ljudem, je moral predložiti dokaze. Vedel je, da bi zaradi odkritja, da širi neresnico, izgubil ugled. Kot se ne naveličam ponavljati: njegov slogan je bila resnica.

Nesmiselno bi bilo trditi, da so zgodovinarji, ko so postali učitelji, izgubili čut za svoje meje in dolžnosti. Dejansko je ena najbolj pomirjujočih črt razvoja historičnega raziskovanja v 19. in 20. stoletju iznajdba številnih novih mehanizmov za preverjanje dejstev in odkrivanje laži in potvorb. Dobri slovarji so npr. izredni detektorji laži. Toda poučevanje je pogosto okrepilo skušnjava, da se ponudi zaključke, ne da bi jih potrdila pričevanja. Prav tako je tudi izzvalo neravnovesje med podajanjem dejstev in odkritjem le-teh. V našem univerzitetnem šolanju je,

²⁵⁵ Prevod M. Breznik.

morda neizbežno, podajanje starih dejstev bolj vsakdanje kot odkrivanje novih. Toda le odkrivanje novih dejstev ohranja pri življenju zavest, da je zgodovinar odvisno od pričevanja; odkritje novih dokazov pa je neprenehni izziv za sprejemanje zaključkov. Nepotrebno je pristaviti, da se bo pravi zgodovinar vedno razveselil vsakega novega odkritja, čeprav bo to spodbijalo nekatera ljuba mu prepričanja.

Toda glede na sledečo okoliščino vse zgoraj omenjeno ni pomembno. Upadanje spoštovanja in interesa za pričevanje bi lahko preprosto uravnavali z ustrežno krepitvijo in izborom metod za preverjanje pričevanj, ko ne bi zgodovinarjevo delovanje zadevalo ob njegov položaj učitelja. Običajna verska, filozofska in moralna načela izgubljajo veljavo. Zato je postalo povsem običajno zahtevati od zgodovinarja, da zagotovi smernice za prihajajoči razvoj človeštva. Zahtevati od zgodovinarja, da nas oskrbi z na videz verskimi ali navidezno moralnimi branji zgodovine, ki so daleč nad zmoglostmi vsakega zgodovinarja kot zgodovinarja, je postalo že vsakdanje. Kakor hitro pa od zgodovinarja zahtevamo reči, ki so zunaj njegove zmoglosti, ga spravimo v težave, o katerih ravnokar razpravljamo. V bodoči zmedi bi bilo lahko zatrdovati, da zgodovinarjeva naloga ni predstaviti stvarno informacijo o preteklosti, temveč tudi priskrbeti sporočilo za bodočnost. Prav to pa je prednostna predpostavka, ki so ji naklonjeni tisti, ki opredeljujejo zgodovino kot odcep retorike in zgodovinarju odrekajo njegovo dolžnost, da odkrije preteklost, čeprav od njega pričakujejo načrt za prihodnost. V temeljno točko ne smemo dvomiti. Zgodovinar se ukvarja s pričevanjem, govornišvo pa ni njegov izbor. Za presojo svojega lastnega pričevanja mora slediti običajnim merilom presoje. Ne sme si dopustiti, da ga prepričajo, da so njegova merila za doseganje resnice nezadovoljiva in da tisto, kar mu je danes pristno, jutri zanj ne bo več zanesljivo.

Preučevanje zgodovine je zasnovano na predpostavki, da je človek sposoben izpraševanja svoje lastne preteklosti in celo upravičen do takega ravnanja na osnovi pričevanj. Konec koncev vsak povprečen človek to počne desetkrat dnevno za omejeno in osebno preteklost. Na drugi strani pa oprezen zgodovinar ne bo živel v samoprevari, da zgodovina lahko nadomesti religijo, filozofijo ali navadno spodobnost, ki nakazuje, kaj je človeku vsak dan storiti. Bojite se zgodovinarja preroka. Zgodovinsko raziskovanje ima že s pojasnjevanjem, kako so se pripetile določene situacije v preteklosti, kar dosti dela. Izbor razmer, ki jih je treba pojasniti, ne more biti vnaprej določen: odvisen bo od okoliščin, v katerih živimo, in od težav, ki jih moramo razrešiti. Izbor tematik raziskovanja in poučevanja je seveda osebni in individualen in lahko temelji na ostankih naših verskih, filozofskih ali moralnih prepričanj. Kar šteje, je, da moramo, ko se raziskovanje ali poučevanje

enkrat začne, slediti danim pričevanjem oziroma tistim, ki smo jih zmožni odkriti. Razlogi za zagon neke raziskave ne smejo vplivati na postopek raziskave same. Preden ugotovimo naše zgodovinske zaključke, ki so začetna točka vsakega delovanja, moramo zaporedoma preveriti izsledke raziskave z ostanki naših verskih, filozofskih ali moralnih prepričanj. Poznavanje preteklosti je koristen, toda ne zadovoljiv pogoj delovanja. Če upoštevamo, da nas zgodovina kot taka obvešča o preteklosti človeštva, ne da bi pri tem početju hkrati tudi zagotavljala merila za prihodnost, bomo spoznali, da smo o preteklosti manj obveščeni in manj usposobljeni za prištevno odločanje v prihodnosti. Bistvo, ki ga želim izraziti, je predlog, da mora zgodovina ostati celo v časih množičnega izobraževanja tisto, kar je bila v času, ko je bila napisana za omejen krog zrelih bralcev – obvestilo o preteklosti.

IZZIVI IN MEJE POSTOMODERNIZMA

Kot smo ugotavljali že v uvodu v to poglavje, predstavlja tako imenovano postmoderno mišljenje široko paleto različnih razmišljanj o strukturah, statusu in pomenih historične interpretacije. Na tem mestu se osredotočamo predvsem na tiste avtorje, ki so s svojim ukvarjanjem s pogoji mogoče zgodovine poželi največ pozornosti. Predvsem pa gre za primere zgodovinarjev, ki so se ob tematizaciji dejanskega stanja in izpraševanju empirično preverljivih pogojev oziroma elementov dejanske zgodovine posvečali tudi jezikovnim možnostim zgodovinarjevega opisa. Odločili smo se za predstavitev avtorjev, ki so ugotavljali, na kakšen način zgodovinar oblikuje svojo zgodbo (zgodovino) oziroma na kakšen način jo posreduje svojim bralcem. Predvsem pa gre avtorje, ki so v svoji tematizaciji razmerja med zgodovino in zgodovinopisjem prispevali nekaj odločilnih odgovorov na temeljna zgodovinopisna vprašanja: Kakšna je struktura posebne historične zavesti? Na čem temeljijo najpogostejše oblike historične predstavitve? Kakšen spoznavnoteoretski status imajo specifične historične razlage v primerjavi z alternativnimi vrstami razlag, s katerimi je prav tako mogoče interpretirati historično gradivo?

V ta okvir kaže ob izbranih uvrstiti celo paleto zgodovinarjev, ki so tudi na podlagi spoznanj drugih humanističnih in družboslovnih ved ugotavljali, da vsakokratnih oblik historične interpretacije ne gre razumeti kot nekaj dokončnega, temveč jih moramo obravnavati kot dinamični

dialoški ali retorični niz jezikovnih protokolov ali, kot bi dejali sociologi, kot mrežo komunikativnih besedil.

Kot smo omenili že v kratkem uvodu v prejšnje podpoglavje, je do množičnega zanimanja za tovrstna razmišljanja prišlo šele v »prelomnih« šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko se so se tudi »čisti« zgodovinarji začeli sistematično ukvarjati s statusom resnice v historični pripovedi oziroma ko so, najpogosteje s pomočjo dognanj filozofov, literarnih teoretikov in družboslovcev različnih provenienc, začeli resneje reflektirati svojo vlogo ustvarjalcev pomenov preteklih procesov. Zato kljub mnenjem, da so »samozavedajoča se« šestdeseta bolj zaključek kot začetek nekega obdobja, razvoj zgodovinopisja v sedemdesetih letih kaže na tesno navezanost na dogajanje v času, v katerem se je začela uveljavljati prva povojna generacija. Samo naivnost in (precejšnja) nekontaminiranost (z ideologijami, ki so pripeljale do katastrofalnih štiridesetih let) te generacije je namreč omogočila dokončno zavrnitev možnosti, da se lahko kdaj koli dokopljemo do dokončnega spoznanja o kakršnem koli preteklem dogajanju. In samo na tej podlagi so se sčasoma tudi zgodovinarji lahko dokopali do spoznanj, ki jih danes označujemo kot rezultat postmodernističnega razumevanja sveta. Med ta spoznanja in prizadevanja gotovo sodijo tudi:

- zavrnitev možnosti za spoznanje/razkritje ene same resnice o zunanjem (preteklem in sedanjem) svetu;
- zavzemanje za nova področja zgodovinskega raziskovanja;
- zavzemanje za polifonijo branja in interpretiranja pretekle realnosti;
- osredotočanje na govorico vsakokratne interpretacije in njeno aktivno vlogo pri rekonstrukciji preteklosti;
- iskanje zanemarjenih glasov zapostavljenih skupin, med katerimi so na prvo mesto na novo odkritih stopile ženske, pomemben del tega odkritja pa je bil namenjen tudi rekonstruiranju preteklega odnosa do žensk;
- preučevanje razmerij moči in rekonstruiranje evropocentričnega pogleda na pretekli svet.

O. L.

HAYDEN WHITE

Hayden White (1928) je v razpravi o zgodovinopisju eden najpogosteje citiranih avtorjev vseh časov, pri čemer zanimanje tistih, ki se na njegovo

delo sklicujejo, velja predvsem njegovim temeljnim delom: *Metazgodovina. Historična imaginacija Evrope 19. stoletja* (*Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, 1973), *Tropičnost diskurza. Eseji o kulturni kritiki* (*Tropic of Discourse. Essays on Cultural Criticism*, 1978) in *Vsebina oblike* (*The Content of the Form*, 1987).²⁵⁶ V njih so na enem samem mestu zbrana vsa temeljna izhodišča sodobne poststrukturalistične analize modernega historičnega diskurza.

Tudi White je namreč realistični oziroma modernistični govorici zgovodinarjev skušal ubežati z naslonitvijo na strukturalistične in poststrukturalistične teorije. Tudi zato si od njih izposoja prepričanje, da se »podatki upirajo koherenci podobe, ki jo skušamo iz njih sestaviti«, za eno možnih rešitev tega problema pa predlaga vpeljavo tropološke govorice.²⁵⁷ Tako imenovani »tropi« po njegovem mnenju vzpostavljajo takšne govorne ali miselne figure, ki se odmikajo od obravnavanja pričakovanega, zato pa toliko bolj povezujejo predstavitve, ki v normalnih primerih ne sodijo skupaj oziroma so med seboj povezane na drugačen način.

Tropi torej tudi takrat, ko jih razumemo kot govorni ustreznik določene psihološke reakcije, niso samo zamik k nekemu verjetnemu pomenu, temveč omogočajo tudi spoznavanje drugačnega načina razumevanja tega, kar dejansko ustreza resnici.

Glede na to pomeni tropični postopek (*troping*) odmik od uhojene predstave o tem, kako so stvari medsebojno povezane, oziroma predstavlja drugačen način predstavitve medsebojne prepletenosti danih dejstev, ki ne izključuje njihovega drugačnega izražanja.

Tropični postopek je po Whitovem mnenju duša diskurza. Diskurz pa je tista entiteta oziroma pojmovni sklop, v katerem težnja po tropičnem izrazu sicer izstopa, obenem pa poudarja možnost alternativne razlage istih dejstev. Po drugi strani White vedno znova poudarja, da diskurz,

²⁵⁶ Nazadnje lahko med temeljne tekste uvrstimo tudi njegov prispevek »The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory«, ki je prvič izšel v tematski številki (*Studies in the Philosophy of History*) *History and Theory* XXIII 1984/1; v slovenščini je izšel v zborniku *Vsi Tukididovi možje: Sodobne teorije zgodovinopisja*, 1990.

²⁵⁷ Obširno razloži izvor in pomen besede tropično: (»tropikos«, obrat; v moderni indoevropsčini *tropus*; v klasični latinščini *metapher*; v moderni angleščini *style*, ibidem, str. 8) ter temu doda še znano dejstvo, ki pravi, da retorikom, gramatikom in jezikovnim teoretikom tropi pomenijo odklon od dobesedne, običajne ali dejanske rabe jezika, odklon v načinu govora, ki ni sankcioniran niti z navado niti z logiko.

ki ne vsebuje tropičnega postopka, ne izpolnjuje svoje naloge oziroma ne dosega zastavljenege cilja. Se pravi, da se lahko toliko bolj strinjamo s trditvijo tistih, ki pravijo, da so vse interpretacije odvisne od antitetičnega razmerja med pomeni in ne od običajno pojmovanega razmerja med besedilom in njegovim pomenom. V vsakdanji praksi smo namreč soočeni z neizpodbitnim dejstvom, da se poskusi vsakega podajanja (tudi najčistejša diskurzivna prozna, ki hočejo posredovati »stvari, kot so se zgodile«) izjalovijo takoj, ko se njihovi avtorji izognejo posredovanju retoričnih okraskov ali poetičnih podob.

Vsakdanji postopek za ovrednotenje proznih diskurzov – npr. Taylorjev opis prve svetovne vojne – je namreč v tem, da jih najprej preverimo na ravni faktografske točnosti in nato ugotovimo, v kolikšni meri ustrezajo kriterijem logične konsistence t. i. klasičnega silogizma; toda tak postopek očitno nasprotuje diskurzivni praksi, če ne celo teoriji diskurza, saj bi »v resnici« moral vzpostavljati osnovo, na podlagi katere je mogoče opredeliti, kaj od obravnavanih dejanskih prilik označujemo kot dejstvo, in hkrati ugotoviti, katera oblika razumevanja je najustreznejša za dejstva, določena na ta način.²⁵⁸ Po Whitovem mnenju je diskurz neke vrste posredniško podjetje; lahko je interpretativen in prainterpretativen, s tem da se v enaki meri posveča tako bistvu interpretacije kot tudi predmetu, se pravi, vzroku lastnega nastanka in oblikovanja.

Ta dvojna narava diskurza pa je najpogosteje označena kot dialektična. White, ki se mu zdi izraz dialektično zaradi ideoloških asociacij že

²⁵⁸ Že sama etimologija besede »diskurz« (latinsko *discurrere*) poenostavljeno pomeni gibanje »gor in dol« oziroma »sem ter tja«. Kot kaže diskurzivna praksa, je to gibanje lahko pralogično, antilogično ali dialektično. Cilj antilogičnega gibanja diskurza je dekonstrukcija konceptualizacije danega izkustvenega področja, okostenelega v hipostaziranju, saj slednje preprečuje drugačno – novo razumevanje, ali na formalni ravni zanika tisto, za kar nam občutek govori, da bi ustrezalo določenemu življenjskem okolju. Pralogično gibanje pa stremi za tem, da neko izkustveno področje, polje podpira za analizo logičnega mišljenja. Določen diskurz se torej giblje »gor in dol« med privzetimi principi kodiranja spoznanj in podrejeno zmešnjavo fenomenov, ki nasprotujejo razvrščanju v okvir konvencionalnih pojmov, kot so »realnost«, »resnica« ali »možnost«. Premika se »sem in tja« (kot tkalski čolniček, opomba White) med alternativnimi načini kodiranja realnosti, od katerih pa so nekateri morda že sprejeti, in sicer na podlagi diskurzivnih tradicij, ki obvladujejo določeno raziskovalno področje. Drugi zopet so ideolekti avtorja, ki jih le-ta želi adaptirati kot vrednote.

usmerjen, ker naj bi se vse prepogosto podrejal nekemu transcendentalnemu subjektu ali pripovedujočemu Jazu, predlaga drug pojem, in sicer govori o diataktični (*diatactical*) naravi diskurza, ki je po njegovem mnenju za opis in razumevanje dinamičnega gibanja ustrežnejši. Ima namreč to prednost, da opozarja na nekoliko drugačno razmerje med diskurzom in njegovim domnevnim predmetom, oziroma njegovimi različnimi interpretacijami, obenem pa ne napeljuje niti na hipotaktično obravnavo (izrazno prevrednotenje), niti na praktično klasifikacijo diskurza (kot realitete), s katero le-ta domnevno prevzema nek vmesni položaj dejanskega sintaktičnega načina mišljenja. Če torej diskurz obravnavamo kot zvrst, ga moramo po Whitovem mnenju analizirati na treh ravneh:

- na ravni opisa podatkov, do katerih pridemo v okviru stranskih raziskav, na slepo srečo,
- na ravni argumentacije ali pripovedi, ki spremlja opis oziroma ga pre-sega, in
- na ravni, kjer se oba prejšnja udejanita.

Pravila, ki se izkristalizirajo na zadnji (diataktični) ravni diskurza, potem določajo njegovo vsebino. Tako gledano je diskurz sam neke vrste model tistega procesa ovedenja, na podlagi katerega je mogoče nasprotna izkustvena področja – ki jih v prvotnem smislu zapopademo le kot skupek nerazložljivih fenomenov – asimilirati z analogijo izkustvenih področij, ki so glede na svoje poglobitno stanje sprejeta kot že razumljiva.

Če povzamemo: v Whitovem svetu tropološki proces pomeni proces seznanjanja z neznanim, z nenavadnim; proces, v katerem se s področja stvari, ki veljajo za eksotične in nerazvrščene, to nenavadno izlušči in nato vpelje na eno izmed področij izkušnje, na področje, ki je dovolj kodirano za »vsakdanjo rabo«. Se pravi, da spoznavanje neznanega (daljnega ali tujega) nujno vključuje neki figurativni tropični postopek, proces spoznavanja, ki se po Whitovem mnenju udejanja s pomočjo vseh pomembnejših oblik figurativne govorice, ki jih retorična teorija (vse od renesanse) označuje kot *master tropes*, in sicer: metafora, metonimija, sinekdoha in ironija.

Poleg tega je White prepričan, da služi diskurz za tisti model metalogične operacije, s pomočjo katerega lahko zavest, pojmovano kot občo kulturno prakso, prilagaja lastnemu socialnemu oziroma naravnemu okolju.

O. L.

Literatura: Rossi 1987, White 1978, White 1987, White 1973.

ZGODOVINSKI TEKST KOT LITERARNI ARTEFAKT²⁵⁹

Kakšen je epistemološki status zgodovinskih razlag v primerjavi z drugimi vrstami razlag, ki bi jih lahko ponudili kot razlago materialov, s katerimi imajo zgodovinarji običajno opravka? Kakšne so možne oblike zgodovinske predstave in kaj so njene osnove? Kakšno avtoriteto lahko zgodovinske pojasnitve terjajo zase kot prispevki k vzpostavljeni vednosti o realnosti v splošnem in humanističnih znanosti v posameznem?

Seveda so se z mnogimi od teh vprašanj v zadnjih četrst stoletja dokaj kompetentno ukvarjali filozofi, ki so skušali definirati razmerja zgodovine do drugih disciplin, zlasti fizikalnih in družbenih znanosti, ter zgodovinarji, ki so skušali oceniti uspeh svoje discipline v zarisovanju preteklosti in določiti razmerje preteklosti do sedanjosti. Vendar pa obstaja problem, ki si ga niti filozofi niti zgodovinarji niso resno ogledali in ki so mu literarni teoretiki namenili le prehodno pozornost. To vprašanje je povezano s statusom zgodovinske pripovedi, če jo obravnavamo čisto kot verbalni artefakt, ki naj bi bil model struktur in procesov dolgotrajne preteklosti in potemtakem ne bi bil podvržen niti eksperimentalni niti opazovalni preverbi. To pa ne pomeni, da zgodovinarjem in filozofom zgodovine ni uspelo opaziti bistveno provizorične in naključne narave zgodovinskih predstav ter njihove dovzetnosti za neskončno popravljanje v luči novih dokazov ali bolj sofisticiranih konceptualizacij problemov. Eden izmed znakov dobrega profesionalnega zgodovinarja je konsistentnost, s katero svoje bralce opozarja na čisto začasno naravo svojih označb dogodkov, akterjev in zastopstev, na katere naletimo v vselej nepopolnih zgodovinskih zapisih. Prav tako to ne pomeni, da literarni teoretiki nikoli niso preučevali strukture zgodovinskih pripovedi. Toda v splošnem je obstajal odpor do obravnave zgodovinske pripovedi kot tistega, kar najbolj očitno so: verbalne fikcije, vsebine, ki so ravno tako iznajdene kot najdene, in oblike, ki imajo mnogo več skupnega s svojimi protipoli v literaturi kot v znanostih.

Očitno je, da bo to zlitje mitične in zgodovinske zavesti užalilo nekatere zgodovinarje ter zmotilo tiste literarne teoretike, katerih pojmovanje literature predpostavlja radikalno nasprotje zgodovine fikciji oziroma dejstva domišljiji. Kot je pripomnil Northrop Frye, je »v nekem smislu zgodovinsko nasprotje mitičnega in reči zgodovinarju, da je tisto, kar daje obliko njegovi knjigi, mit, bi zanj nehote zvenelo žaljivo«. Vendar pa Frye sam dopušča, da »ko pride zgodovinarjeva shema do določene točke razumljivosti, postane po svoji obliki mitična ter se tako po svoji strukturi približa poetičnemu«. Govori celo o različnih vrstah zgodovinskih mitov: romantični miti »so temeljili na iskanju ali romanju v božje mesto ali brezrazredni

²⁵⁹ Prevod P. Klepec.

družbi«, komični »miti o napredku skozi evolucijo ali revolucijo«, tragični miti na »zatonu ali propadu, kot so dela Gibbona in Spenglerja«, ter ironični »miti ponovnega nastopa ali vzročne katastrofe«. Toda videti je, da je Frye prepričan, da lahko ti miti delujejo le pri takšnih žrtvah tistega, kar bi lahko poimenovali »poetska zмотa«, kot so Hegel, Marx, Nietzsche, Spengler, Toynbee in Sartre – zgodovinarjih, katerih fascinacija s »konstruktivno« zmožnostjo človeškega mišljenja je otopila njihovo odgovornost do »najdenih« dejstev. »Zgodovinar postopa induktivno,« pravi Frye, »zbira svoja dejstva in se skuša izogniti vsakim izoblikovanim vzorcem, razen tistih, ki jih najdeva oziroma za katere je iskreno prepričan, da jih najdeva v samih dejstvih.« Ne deluje »izhajajoč iz poenotujoče oblike«, kot to počne pesnik, temveč je »usmerjen k njej«. Iz tega potemtakem izhaja, da zgodovinarja, tako kot vsakega pisca diskurzivne proze, presojava glede na resnico tistega, kar pravi, oziroma glede na ustreznost njegove verbalne reprodukcije njegovemu zunanjemu modelu«, najsi bodo ta zunaj model dejanja preteklih ljudi ali zgodovinarjevo lastno mišljenje o takšnih dejanjih.

Tisto, kar pravi Frye, drži kot izjava ideala, ki je navdihovala zgodovinarje vse od Grkov dalje, toda ta ideal predpostavlja nasprotje med mitom in zgodovino, ki je tako problematično kot tudi vsega spoštovanja vredno. Fryejev cilj služi zelo dobro, saj mu omogoča, da umesti specifično »fiktivno« v prostor med dvema konceptoma »mitičnega« in »zgodovinskega«. Kot se spominjajo bralci njegovega dela *Anatomy of Criticism*, za Fryeja fikcije deloma obstajajo v sublimatih arhetipskih mitskih struktur. Te strukture so premeščene v notranjost verbalnih artefaktov na takšen način, da služijo kot njihovi latentni pomeni. Temeljni pomeni vseh fikcij, njihova tematska vsebina, po Fryeju sestoji v »predgeneričnih strukturah zapleta« ali *mythoi*, dobljenih iz korpusa klasične in judovsko-krščanske literature. Po tej teoriji razumemo, zakaj se je neka posamezna zgodba »obrnila« tako, kot se je, tedaj, ko spoznamo arhetipski mit ali predgenerično strukturo zapleta, katere ponazoritev je zgodba. In »poanto« zgodbe uvidimo tedaj, ko spoznamo njeno temo (Fryejev prevod *dianoa*), ki iz nje naredi »parabolo ali poučno zgodbo«. »Vsako delo literature«, vztraja Frye, »ima tako fikcijski kot tematski vidik«, a ko se od »fikcijske projekcije« premaknemo k očitni artikulaciji teme, pisava privzame vidik »neposrednega naslovnika, oziroma premočrtne diskurzivne pisave ter preneha biti literatura«. In po Fryejevem gledišču zgodovina (ali vsaj »prava zgodovina«) pripada kategoriji »diskurzivne pisave«, tako da tedaj, ko je v njej očitno prisoten fikcijski element – ali mitična struktura zapleta –, preneha biti povsem zgodovina in postane mešani žanr, produkt necele, čeravno ne naravne zveze med zgodovino in poezijo.

Vendar pa, pripominjam, zgodovine dobijo del svojega pojasnjujočega učinka v tem, ko jim uspe narediti zgodbe iz golih kronik; zgodbe pa so po drugi strani zgrajene iz kronik s pomočjo operacije, ki sem jo na drugem mestu imenoval »zapletanje«. Zapletanje preprosto pomeni zakodiranje dejstev v kronikah kot sestavin specifičnih vrst struktur zapleta, in sicer natanko na tak način, kot je Frye predlagal v primeru »fikcij« nasploh.

Pokojni R. G. Collingwood je vztrajal pri tem, da je zgodovinar predvsem pripovedovalec zgodb, in predlagal, da je zgodovinska senzibilnost razvidna iz zmožnosti, da iz kopice »dejstev«, ki v svoji razglašeni obliki sploh nimajo smisla, naredimo verjetno zgodbo. V svojih poskusih, da bi osmislili zgodovinski zapis, ki je fragmentaren in vselej nepopoln, se morajo zgodovinarji poslužiti tistega, kar je Collingwood imenoval »konstruktivna domišljija«, ki zgodovinarju – kakor tudi kompetentnemu detektivu – pove, »kaj se je moralo pripetiti« glede na razpoložljiv dokazni material ter glede na formalne lastnosti, ki jih je razkrivalo zavesti, ki ji je bila zmožna postaviti pravo vprašanje. Ta konstruktivna domišljija funkcionira na precej podoben način kot Kantova apriorna upodobitvena moč, ko nam pove, da četudi ne moremo zaznati obeh plati pisalne mize hkrati, smo lahko gotovi, da ima miza, če ima eno plat, tudi dve, saj že sam pojem ene strani vsebuje vsaj še eno drugo. Collingwood je domneval, da zgodovinarji do svojega dokaznega materiala pridejo obdarjeni s čutom o možnih oblikah, ki jih prepoznavne človeške situacije lahko privzamejo. Ta čut je imenoval nos za »zgodbo«, ki jo vsebuje dokazni material, oziroma nos za »resnično« zgodbo, ki je pokopana v ali skrita za »navidezno« zgodbo. Iz tega je sklepal, da zgodovinarji podajajo verjetne razlage zgodovinskega dokaznega materiala tedaj, ko uspejo odkriti zgodbo ali kompleks zgodb, ki jih implicitno vsebuje.

Tisto, kar je Collingwood spregledal, je, da noben dani niz priložnostno zapisanih zgodovinskih dogodkov ne more v sebi tvoriti zgodbe; največ, kar bi lahko nudil zgodovinarju, so elementi zgodbe. Dogodki postanejo zgodba s potlačitvijo ali podreditvijo nekaterih od njih oziroma s poudarjanjem drugih, z označitvijo, motivičnim ponavljanjem, variacijo tona in gledišča, alternativnimi strategijami opisa, ter podobnim – skratka, z vsemi tehnikami, za katere bi normalno pričakovali, da jih bomo našli v zapletanju romana ali igre. Noben zgodovinski dogodek, denimo, ni sam po sebi tragičen, kot takšen je lahko dojet zgolj s posameznega gledišča oziroma znotraj konteksta strukturiranega niza dogodkov, katerih element, ki uživa privilegirano mesto, je. Kajti v zgodovini je tisto, kar je tragično z ene perspektive, komično z druge. Tako kot je nekaj v družbi videti tragično z gledišča enega razreda, je lahko, kot je skušal pokazati Marx v delu *Osemnajsti*

brumaire Ludvika Bonaparta, z gledišča drugega razreda zgolj farsa. Obravnavani kot potencialni elementi zgodbe so zgodovinski dogodki vrednostno nevtralni. Če na koncu svoje mesto najdejo v tragični, komični, romantični ali ironični zgodbi – če uporabimo Fryejeve kategorije –, je odvisno od zgodovinarjeve odločitve, da jih oblikuje glede na imperativne ene in ne druge strukture zapleta ali mita. Isti niz dogodkov lahko služi kot sestavina zgodbe, ki je tragična ali komična, odvisno od primera in zgodovinarjeve izbire strukture zapleta, ki jo ima za najbolj primerno razporeditev dogodkov tako, da jih vključi v zaključeno zgodbo.

To pomeni, da zgodovinar v svoje razumevanje zgodovinskega zapisa vpeleje pojmovanje tipov konfiguracij dogodkov, ki jih kot zgodbe lahko prepozna občinstvo, za katerega piše. Res je, da lahko zgodovinar tudi zgreši. Domnevam, da bi nihče zapletanja življenja predsednika Kennedyja ne imel za komedijo, a če bi jo morali zaplesti romantično, tragično ali satirično, je odprto vprašanje. Pomembna poanta je v tem, da večino zgodovinskih zaporedij lahko zapletemo na številne različne načine ter tako priskrbimo različne interpretacije določenih dogodkov in jim podelimo različni pomen. Tako je lahko na primer tisto, kar je Michelet v svoji veliki zgodovini francoske revolucije konstruiral kot dramo romantične transcendence, njegov sodobnik Tocqueville zapletel kot ironično tragedijo. Za nobenega od njiju ne moremo reči, kdo je več vedel o »dejsvih«, ki jih vsebujejo zapisi; enostavno sta različno pojmovala vrsto zgodbe, ki najbolje ustreza dejstvu, ki sta jih poznala. Ravno tako ne smemo misliti, da sta različni zgodbi o revoluciji povedala zato, ker sta odkrila različne vrste dejstev, na eni strani politične, na drugi družbene. Ker sta pripovedovala različne vrste zgodb, sta iskala različne vrste dejstev. Toda zakaj sta se ti dve alternativni, če že ne kar vzajemno izključujoči se predstavi o tistem, kar je bilo v osnovi isti niz dogodkov, zdeli enako verjetni njunemu vsakokratnemu občinstvu? Preprosto zato, ker so bili zgodovinarjema z njunim občinstvom skupni določeni predsodki o tem, kako bi lahko zapletli revolucijo glede na imperativne, ki so bili v splošnem nezgodovinski, ideološki, estetski ali mitski.

Collingwood je nekoč pripomnil, da tragedije nikoli ne moreš razložiti nekemu, ki že ne pozna vrste situacij, ki jih v naši kulturi dojemamo kot »tragične«. Kdor koli se je udeležil ali učil ta raznovrstna predmeta, ki nosita naslov »Zahodna civilizacija« oziroma »Uvod v klasike zahodne literature«, bo vedel, na kaj je Collingwood meril. Če nimaš nobene predstave o vsaj nekaterih splošnih atributih tragičnih, komičnih, romantičnih ali ironičnih situacij, jih ne boš zmožen prepoznati kot takšnih, ko boš nanje naletel v literarnem tekstu. Toda zgodovinske situacije vase nimajo vgrajenih inherentnih pomenov na takšen način, kot jih imajo literarni

teksti. Zgodovinske situacije niso inherentno tragične, komične ali romantične. Vse so lahko inherentno ironične, ni pa nujno, da so zapletene na tak način. Vse, kar mora zgodovinar storiti, da bi tragično situacijo pretvoril v komično, je premakniti svoje gledišče oziroma spremeniti območja svojih dojemanj. Kakor koli že, situacije dojemamo kot tragične ali komične zato, ker so ti pojmi del naše splošne kulturne in specifično literarne dediščine. Kako se bo izoblikovala neka dana zgodovinska situacija, je odvisno od zgodovinarjeve veščosti v ustrezanju specifične strukture zapleta nizu zgodovinskih dogodkov, ki jih želi na poseben način osmisлити. To je v bistvu literarni postopek, se pravi postopek, ki ustvari fikcijo. In če ga poimenujemo tako, to nikakor ne pomeni odmika od statusa zgodovinske pripovedi kot tiste, ki podaja neke vrste vednost. Kajti ne le, da so predgenerične strukture zapleta, s katerimi lahko iz nizov dogodkov naredimo določene vrste zgodb, številčno omejene, kot trdijo Frye in drugi arhetipski kritiki, temveč je zapletanje dogodkov v terminih takšnih struktur zapleta eden izmed načinov, ki ga ima kultura na razpolago pri osmišljanju tako osebnih kot javnih preteklosti.

Nize dogodkov lahko osmislimo na številne različne načine. Eden izmed načinov je podreditev dogodkov kavzalnim zakonom, ki so lahko vladali njihovi medsebojni povezavi zato, da bi proizvedli posamezno konfiguracijo, za katero je videti, da so jo dogodki privzeli, ko jih imamo za »učinke« mehaničnih sil. To je način znanstvene razlage. Drugi način osmišljanja niza dogodkov, ki je videti čuden, skrivnosten ali misteriozen v svojih neposrednih manifestacijah, je, da ta niz zakodiramo v termine kulturno danih kategorij, kot so metafizični pojmi, religiozna prepričanja ali oblike zgodbe. Učinek takšnih zakodiranj je udomačenje neznanega. Na splošno je to način historiografije, katere »podatki« so vselej neposredno čudni, če že ne kar eksotični, preprosto zaradi njihove časovne distance od nas in njihovega izvora v načinu življenja, ki se od našega razlikuje.

Zgodovinarju so z njegovim občinstvom skupni splošni pojmi oblik, ki jih pomembne človeške situacije morajo privzeti zaradi svoje participacije v specifičnih procesih osmišljanja, ki zgodovinarja pač poistovetijo prej za ene kulturne zapuščine kot druge. V procesu preučevanja danega kompleksa dogodkov prične zgodovinar dojemati možno obliko zgodbe, ki bi jo takšni dogodki lahko tvorili. V svojem pripovednem poročilu o tem, kako je ta niz dogodkov privzel obliko, ki jo sam dojema kot njemu notranjo, zaplete svoje poročilo kot zgodbo posebne vrste. Bralec v procesu zgodovinarjevega poročila o teh dogodkih postopoma spoznava, da je zgodba, ki jo bere, ena izmed naslednjih vrst: romanca, tragedija, komedija, satira, ep ali kar koli drugega. In ko je dojel razred ali tip, ki mu zgodba, ki jo bere, pripada, izkusi učinke pojasnitve dogodkov zgodbe. Na tej točki je ne

le uspešno sledil zgodbi, dojel je tudi njeno poanto, jo razumel. Izvorna tujost, misterij ali eksotičnost dogodkov se je razpršila. Dogodki tako privzamejo znani vidik, ne v svojih podrobnostih, temveč v njihovi funkciji kot elementi znane vrste konfiguracije. Razumljivi postanejo s tem, da so subsumirani pod kategorije strukture zapleta, v katerih so zakodirani kot zgodba posebne vrste. Postanejo domači ne le zato, ker ima bralec sedaj več informacij o dogodkih, temveč tudi zato, ker mu je bilo pokazano, kako podatki ustrezajo ikoni razumljivega končanega procesa, strukturi zapleta, ki mu je domača kot del njegovega kulturnega izročila.

Nekaj podobnega se dogaja, oziroma naj bi se dogajalo, v psihoterapiji. Niz dogodkov v pacientovi preteklosti, ki so domnevni vzrok njegove stiske, ki se manifestira v nevrotičnem simptomu, so bili razdomačeni, potujeni, narejeni za skrivnostne in grozljive, s čimer so dobili pomen, ki ga pacient ne more niti sprejeti niti zares zavrniti. Ne gre za to, da pacient ne ve, kaj so bili ti dogodki, da ne pozna dejstev; kajti, če bi v nekem pomenu ne poznal dejstev, bi se v njih ne mogel prepoznati ter jih potlačiti vsakokrat, ko nastopijo v njegovi zavesti. Nasprotno, še predobro jih pozna. Dejansko jih pozna tako dobro, da z njimi nenehno živi na tak način, da zanj postane nemožno videti kakršna koli druga dejstva razen dejstev, ki skozi omenjeni niz dogodkov obarvajo njegovo dožemanje sveta. Rekli bi lahko, da je po teoriji psihoanalize pacient prezapletel te dogodke, jih nabil s tako intenzivnim pomenom, da, najsi bodo realni ali zgolj zamišljeni, še naprej oblikujejo tako njegova dožemanja sveta in odgovore nanj še dolgo potem, ko naj bi postali »pretekle zgodovine«. Problem terapevta potem ni v tem, da se mora nasproti pacientu držati »realnih dejstev« zadeve, resnice proti »fantazmi«, ki ga obseda. Prav tako ne gre za to, da mu dá kratek tečaj iz psihoanalitične teorije, s katero bi mu pojasnil resnično naravo njegove stiske ter jo katalogiziral kot manifestacijo kakega »kompleksa«. To bi ob pacientovem primeru analitik storil v razmerju do kake tretje stranke, še posebej pa do drugega analitika. Psihoanalitična teorija se namreč zaveda, da se bo pacient upiral obema tema taktikama na isti način kot se upira temu, da bi travmatične spominske sledi vdrle v zavest v obliki, kot se jih obsesivno spominja. Pacienta je treba pripraviti do tega, da »ponovno zaplete« svojo celotno življenjsko zgodovino na tak način, da spremeni pomen teh dogodkov zanj in njihovo pomembnost za ekonomijo celotnega niza dogodkov, ki tvorijo njegovo življenje. Gledano s te plati je terapevtski proces vaja v poudarjanju dogodkov, ki so bili razdomačeni, narejeni za tuje z gledišča pacientove življenjske zgodovine prek njihove naddoločitve kot vzročnih sil. Rekli bi lahko, da so ti dogodki detravmatizirani s tem, da so odstranjeni iz strukture zapleta, v kateri imajo vodilno mesto, in tako vstavljeni v neko drugo strukturo zapleta, v

kateri imajo podrejeno ali pa čisto običajno funkcijo kot elementi skupnega življenja z drugimi ljudmi.

Ne gre mi za prisiljeno analogijo med psihoterapijo in historiografijo; primer uporabljam zgolj za ponazoritev poante o fiktivni sestavini zgodovinskih pripovedi. Zgodovinarji nas skušajo ponovno seznaniti z dogodki, ki so padli v pozabo bodisi po naključju bodisi zaradi zanemarjanja ali potlačitve. Še več. Največji zgodovinarji so se vselej ukvarjali s tistimi dogodki v zgodovinah njihovih kultur, ki so »travmatični« po svoji naravi in katerih pomen je bodisi problematičen bodisi naddoločen s pomenom, ki ga še vedno imajo za sedanje življenje, dogodki, kakor so revolucije, državljanske vojne, obsežni procesi, kot sta industrializacija in urbanizacija, ali pa z institucijami, ki so izgubile svojo izvorno funkcijo v družbi, a še naprej igrajo pomembno vlogo na sedanjem družbenem prizorišču. S tem, ko jih zanimajo načini, na katere so se te strukture izoblikovale ali nastale, jih zgodovinarji podomačijo ne le s tem, da o njih podajo več informacij, temveč tudi s tem, ko pokažejo, kako njihovi razvoji ustrezajo enim ali drugim tipom zgodb, ki konvencionalno osmišljajo naša lastna življenja zgodovine.

Če je kar koli od omenjenega verodostojno kot označitev pojasnjevalnega učinka zgodovinske pripovedi, potem nam pove nekaj pomembnega o mimetičnem vidiku zgodovinskih pripovedi. Navadno vztrajajo pri tem – kot je rekel Frye –, da je zgodovina verbalni model niza dogodkov, ki je zunanjí zgodovinarju. A napačno si je zgodovino zamišljati kot model, ki je podoben modelu v zmanjšanem merilu letala ali ladje, zemljevida ali fotografije. Kajti ustreznost tega modela lahko preverimo s tem, da si ogledamo izvornik in z uporabo nujnih pravil prevoda uvidimo, v katerem pogledu je model dejansko uspel reproducirati vidike izvornika. Toda zgodovinske strukture in procesi niso takšni izvorniki; ne moremo si jih ogledati zato, da bi videli, če jih je zgodovinar v svoji pripovedi ustrezno reproduciral. Tega bi tudi, če bi mogli, ne hoteli, saj je ne nazadnje predvsem sama tujost izvornika, kot nastopa v dokumentih, navdihovala zgodovinarjeve poskuse, da bi izdelal njegov model. Če je zgodovinar to storil le za nas, bi morali biti na istem kot pacient, ki mu je analitik, na osnovi pogovorov z njegovimi starši, brati in sestrami ter prijatelji iz otroštva, zgolj povedal, kaj so »prava dejstva« o njegovem zgodnjem življenju. Nobenega razloga bi ne imeli za domnevo, da nam je bilo kar koli razloženo.

Zaradi tega menim, da zgodovinske pripovedi niso zgolj modeli preteklih dogodkov in procesov, temveč tudi metaforične izjave, ki predlagajo razmerje podobnosti med takšnimi dogodki in procesi ter tipi zgodb, ki jih konvencionalno uporabljamo za osmišljanje naših življenj s kulturno dopuščenimi pomeni. Gledana

na čisto formalni način zgodovinska pripoved ni le reprodukcija dogodkov, o katerih v njej poročamo, temveč tudi kompleks simbolov, ki nam dajejo usmeritve za najdenje ikone strukture teh dogodkov v naši literarni tradiciji.

Tu se seveda sklicujem na razlikovanja med znakom, simbolom in ikono, ki jih je C. S. Peirce razdelal v svoji filozofiji govornice. Menim, da nam bodo ta razlikovanja pomagala razumeti, kaj je fiktivno v vseh domnevno realističnih in kaj realistično v vseh očitno fiktivnih reprezentacijah. Pomagale nam bodo, skratka, odgovoriti na vprašanje: Reprezentacije česa so zgodovinske reprezentacije? Zdi se mi, da mora za zgodovino držati tisto, kar je videti, da za Fryeja drži zgolj za poezijo ali filozofijo zgodovine, namreč, da zgodovinska pripoved, če jo obravnavamo kot sistem znakov, hkrati napotuje v dve smeri: na dogodke, opisane v pripovedi, in na tip zgodbe ali *mythos*, za katerega se je zgodovinar odločil, da ga bo uporabil kot ikono strukture dogodkov. Sama pripoved ni ikona; tisto, kar stori, je, da opiše dogodke v zgodovinskem zapisu na tak način, da bralca informira, kaj naj vzame za ikono dogodkov, da bi mu jih s tem naredila za »domače«. Zgodovinska pripoved tako posreduje med dogodki, o katerih poroča, na eni strani, in na drugi strani predgeneričnimi strukturami zapleta, ki jih v naši kulturi konvencionalno uporabljamo za to, da nedomače dogodke in situacije opremimo s pomenom.

Izogibanje nasledkom fiktivne narave zgodovinske pripovedi je deloma konsekvence rabe pojma »zgodovina« za definicijo drugih tipov diskurza. »Zgodovino« lahko postavimo nad znanost zaradi njene zahteve po pojmovni strogosti in neuspeha, da bi proizvedla splošne zakone, ki jih znanosti značilno skušajo proizvesti. Na podoben način lahko »zgodovino« postavimo nad »literaturo« zaradi njenega zanimanja prej za »dejansko« kot za »možno«, ki je domnevno objekt reprezentacije »literarnih« del. Tako je znotraj dolge in ugledne kritične tradicije, ki je skušala določiti, kaj je v romanu »realno« in kaj »zamišljeno«, zgodovina služila kot neke vrste arhetip »realističnega« pola reprezentacije. Pri tem mislim na Fryeja, Auerbacha, Bootha, Scholesa, Kelogga in mnoge druge. Za literarne teoretike ni neobičajno, ko skušajo govoriti o »kontekstu« literarnega dela, da predpostavljajo, da ta kontekst – »zgodovinski milieu« – poseduje konkretnost in dostopnost, ki jo delo samo nikoli ne more imeti, kot da bi bilo lažje opaziti realnost preteklega sveta, vzpostavljeno prek tisočev zgodovinskih dokumentov, kot pa preiskovati posamezno literarno delo, ki ga kritik proučuje. Toda domnevna konkretnost in dostopnost zgodovinskih milijev sta sami produkta fiktivne zmožnosti zgodovinarjev, ki so te kontekste preučevali. Zgodovinski dokumenti niso nič manj neprosojni od tekstov, ki jih preučujejo literarni kritiki. Prav tako ni svet, ki ga tvorijo ti dokumenti, kaj bolj dostopen. Eden je pač bolj »dan« kot

drug. Dejansko neprosojnost sveta, ki nastopa v zgodovinskih dokumentih, če kaj, povečuje produkcija zgodovinskih pripovedi. Vsako novo zgodovinsko delo zgoj prispeva k številnim možnim tekstom, ki jih je treba interpretirati, če naj zvesto dobimo polno in točno sliko danega zgodovinskega miljeja. Razmerje med preteklostjo, ki jo je treba analizirati, in zgodovinskimi deli, ki jih proizvaja analiza dokumentov, je paradokсно; več, kot vemo o preteklosti, težje jo je posploševati.

Toda, če zaradi povečanje naše vednosti o preteklosti o njej težje poslušujemo, bi moralo biti za nas lažje posploševati o oblikah, v katerih nam je ta vednost prenesena. Naša vednost o preteklosti je lahko v porastu, a naše razumevanje le-te ni. Prav tako naše razumevanje preteklosti ne napreduje z nekakšnimi revolucionarnimi prelomi, ki jih povezujemo z razvojem v fizikalnih znanostih. Tako kot literatura tudi zgodovina napreduje s produkcijo klasike, katere narava je takšna, da ne more biti ovržena ali zanikana na takšen način, kot so načelne konceptualne sheme znanosti. In prav njena neovrgljivost priča o bistveno literarni naravi zgodovinske klasike. V zgodovinski mojstrovini je nekaj, kar ne more biti negirano, in ta neizničljivi element je njena oblika, oblika, ki je njena fikcija.

Pogosto pozabljajo oziroma tedaj, ko se ponovno spomnijo na to, zanikajo, da noben dan niz dogodkov, o katerem priča zgodovinski zapis, ne zaobsega zgodbe, ki bi bila očitno končana in popolna. To velja tako za dogodke, ki zaobsegajo življenje posameznika, kot tudi za institucijo, nacijo ali celotno ljudstvo. Ne živimo zgodb, četudi svoje življenje osmišljamo s tem, da jim retrospektivno podelimo vloge v obliki zgodb. In to velja tudi za narode in celotne kulture. V eseju o »mitični« naravi zgodovinopisja Lévi-Strauss omenja presenečenost, ki bi jo občutil obiskovalec s kakega drugega planeta, ko bi se soočil s tisoči zgodovin, napisanih o francoski revoluciji. V teh delih namreč »avtorji ne uporabljajo vselej istih pripetljajev; ko pa, ti nastopijo v drugačni luči. In vendar gre za variacije, ki imajo opravka z isto deželo, istim obdobjem ter istimi dogodki – dogodki, katerih realnost je razmetana prek vseh ravni večrazsežne strukture.« V nadaljevanju pripominja, da kriterij veljavnosti, s katerim bi lahko ocenili zgodovinske prikaze, ne more biti odvisen od njihovih elementov – se pravi – od njihove domnevno faktične vsebine. Nasprotno, pripominja, »če ga izoliramo, se vsak element izkaže za nekaj, kar uhaja razumevanju. Toda nekateri od teh elementov svojo konsistenco črpajo iz dejstva, da jih lahko integriramo v sistem, katerega termini so bolj ali manj verodostojni, če jih primerjamo s celotno koherenco nizov.« Toda ta »koherenca nizov« ne more biti koherenca kronoloških serij, to zaporedje »dejstev«, organiziranih v časovni red njihove izvirne pojavitve. Kajti »kronika« dogodkov, iz katere zgodovinar izoblikuje svojo zgodbo o tem, »kaj se je zares zgodilo«, je že vnaprej

kodirana. Obstajajo »vroče« in »hladne« kronologije, kronologije, v katerih je videti, da več ali manj podatkov zahteva vključitev v celotno kroniko tega, kar se je zgodilo. Še več, že sami podatki pridejo do nas razporejeni v razrede podatkov, razrede, ki so konstitutivni za domnevna področja zgodovinskega polja, področja, ki za zgodovinarja nastopijo kot problem, ki ga mora rešiti, če naj poda polno in kulturno odgovorno poročilo o preteklosti.

Vse to Lévi-Straussa napeljuje na to, da tedaj, ko gre za izdelavo razumljivega poročila o različnih področjih zgodovinskega zapisa v obliki zgodbe, »dozdevne zgodovinske kontinuitete«, ki naj bi jih zgodovinar našel v zapisu, »zagotavljajo zgolj goljufivi obrisi«, ki jih zapisu vsili zgodovinar. Ti »goljufivi obrisi« so po njegovem mnenju produkt »abstrakcije« in sredstvo, s pomočjo katerega naj bi ušli pred »grožnjo regresa v neskončnost«, ki se vselej skriva v notranjosti vsakega kompleksnega niza zgodovinskih »dejevstev«. Razumljivo zgodbo o preteklosti lahko konstruiramo, vztraja Lévi-Strauss, samo z odločitvijo, da »opustimo« enega ali več področij, ki se nam ponujajo za vključitev v naša poročila. Naše razlage zgodovinskih struktur in procesov so tako določene bolj s tistim, kar pustimo zunaj naših reprezentacij, kot pa s tistim, kar postavimo vanje. Kajti v tej brezobzirni zmožnosti, da izključimo določena dejstva, zato da bi vzpostavili niz dogodkov na takšen način, da iz njih naredimo razumljivo zgodbo, zgodovinar te dogodke obremeni s simbolnim pomenom razumljive strukture zapleta. Zgodovinarjem morda ni všeč o svojih delih razmišljati kot o prevodu dejstev v fikcije; a to je eden izmed učinkov njihovih del. S tem, ko predlagajo alternativna zapletanja danega zaporedja zgodovinskih dogodkov, zgodovinarji podajajo zgodovinske dogodke z vsemi možnimi pomeni, ki jim jih je zmožna dati literarna umetnost njihove kulture. Resnični spor med pravim zgodovinarjem in filozofom zgodovine zadeva vztrajanje slednjega, da so dogodki zapleteni v obliki ene in samo ene same oblike zgodbe. Zgodovinopisje uspeva z odkritjem vsem možnih struktur zapleta, ki jih lahko priključimo na pomoč za osmišljanje niza dogodkov z različnimi pomeni. In naše razumevanje preteklosti je vse večje ravno v tej meri, do katere uspe določiti, kako daleč preteklost ustreza strategijam ustvarjanja smisla, ki jih v najčistejši obliki vsebuje literarna umetnost.

Razumeti zgodovinske pripovedi na ta način, bi pomenilo dobiti nek uvid v krizo zgodovinskega mišljenja, ki traja že od začetka tega stoletja. Predstavljajmo si, da je problem zgodovinarja, da osmisli hipotetični niz dogodkov z njihovo razvrstitvijo v serijo, ki je obenem kronološko in sintaktično strukturirana, na način, na katerega je strukturiran vsak diskurz vse od stavka pa do romana. Takoj lahko opazimo, da morajo biti imperativi kronološke razporeditve dogodkov, ki

tvorijo niz, v napetosti z imperativi sintaktičnih strategij, na katere se namiguje, najsi bodo slednji dojeti kot imperativi logike (silogizem) ali imperativi pripovedi (strukture zapleta).

Tako imamo niz dogodkov

a, b, c, d, e,n (1)

kronološko urejen, pri čemer je treba te dogodke opisati in označiti za elemente zapleta ali argumenta, ki jim podeli pomen. Serija je lahko zapletena na številne različne načine in s tem opremljena z različnimi pomeni, ne da bi kakor koli kršili imperativne kronološke ureditve. Na kratko bi lahko nekatere od teh zapletov označili takole:

A, b, c, d, e,n (2)

a, B, c, d, e,n (3)

a, b, C, d, e,n (4)

a, b, c, D, e,n (5)

In tako dalje.

Črke, zapisane z veliko začetnico, nakazujejo privilegiran status, ki smo ga dodelili določenim dogodkom ali nizom dogodkov v seriji, s katerim dobijo razlagalno moč, bodisi kot vzroki razlaganja strukture celotne serije bodisi kot simboli strukture zapleta serije, ki jo imamo za zgodbo posebne vrste. Rekli bi lahko, da je vsaka zgodovina, ki vsakemu domnevno izvornemu dogodku (a) podeli status odločilnega dejavnika (A) v strukturaciji serije dogodkov, ki mu sledijo, »deterministična«. Zapletanja zgodovine »družbe« pri Rousseauju v njegovem delu *Second Discourse*, pri Marxu v *Manifestu*, pri Freudu v *Totemu in tabuju* bi spadala v to kategorijo. Ravno tako je vsaka zgodovina, za katero ima zadnji dogodek v seriji (e), pa naj bo realen ali zgolj spekulativno projiciran, moč popolne razlagalne moči (E), tipa vseh eshatoloških ali apokaliptičnih zgodovin. Delo sv. Avguština *O božji državi* in različne verzije joahitskega pojma nastopa tisočletja, Heglova *Filozofija zgodovine* in nasploh vse idealistične zgodovine so tega tipa. Vmes se nahajajo različne oblike historiografije, ki se sklicujejo na strukture zapleta izrazito »fiktivne« vrste (romanca, komedija, tragedija, satira), s katerimi opremijo serijo z opazno obliko in možnim »pomenom«.

Če bi te serije dogodkov zapisali preprosto v takšnem redu, kot so nastopili, ob predpostavki, da bi razporeditev dogodkov v njihovem časovnem zaporedju sama podala neke vrste razlago, zakaj so ti nastopili, ko in kjer pač so nastopili, bi imeli čisto obliko kronike. Vendar pa bi bila to »naivna« oblika kronike, kolikor so le kategorije časa in prostora služile za izoblikovanje interpretativnih načel. Nasproti naivni obliki kronike bi lahko postulirali kot logično možnost njen »sentimentalni«

protipol, ironično zanikanje, da imajo zgodovinske serije kakršen koli večji pomen, da opisujejo kakršno koli zamisljivo strukturo zapleta oziroma da jih lahko celo konstruiramo kot zgodbo brez razvidnega začetka, sredine in konca. Takšne sodbe o zgodovini bi lahko dojeli kot zdravilo za prezapletene protipole (navedene zgoraj pod številkami 2, 3, 4 in 5) ter bi jih lahko predstavljali kot ironični povratek k čisti kroniki, ki naj bi tvorila edini smisel, ki bi ga lahko imela vsaka odgovorna zgodovina. Takšne zgodovine bi označili takole:

»a, b, c, d, e,n« (6)

z narekovaji, ki nakazujejo, da gre za zavestno interpretacijo dogodkov, ki za svoj pomen nimajo nič drugega kot serijskost.

Ta shema je seveda zelo abstraktna in ni ravno pravična do možnih mešanic in variacij znotraj tipov, ki naj bi jih razlikovala. Toda pomaga nam dojeti, vsaj sam menim tako, kako bi bili lahko dogodki zapleteni na različne načine, ne da bi kršili imperative kronološkega reda dogodkov (ne glede na to, kako so konstruirani), tako da omogoči alternativne, vzajemno izključujoče, in vendar enako verjetne interpretacije niza. V svojem delu *Metahistory* sem skušal pokazati, kako takšne mešanice in variacije nastopajo v spisih glavnih zgodovinarjev 19. stoletja; in v omenjenem delu sem tudi predlagal tezo, da klasična zgodovinska poročila vselej predstavljajo poskuse, kako primerno zaplesti zgodovinsko serijo in se implicitno soočiti z drugimi verjetnimi zapletanji. Ta dialektična napetost med dvema ali več možnimi zapletanji nakazuje element kritičnega samozavedanja, ki je prisoten pri vsakem zgodovinarju prepoznavno klasične veličine.

Pri zgodovinah potemtakem ne gre zgolj za dogodke, temveč tudi za možne nize razmerij, za katere lahko pokažemo, da jih ti dogodki predstavljajo. Ti nizi razmerij pa niso imanentni samim dogodkom; obstajajo zgolj v duhu zgodovinarja, ki o njih premišlja. Tu so prisotni kot načini razmerij, konceptualiziranih v mitu, pripovedki in folklori, znanstveni vednosti, religiji in literarni umetnosti zgodovinarjeve lastne kulture. A pomembneje je, trdim, da so imanentni samemu jeziku, ki ga zgodovinar mora uporabiti, da bi opisal dogodke pred njihovo znanstveno analizo ali njihovim fiktivnim zapletanjem. Kajti, če je zgodovinarjev cilj seznaniti nas z neznanim, mora prej kot tehnični uporabiti figurativni jezik. Tehnični jeziki so znani zgolj tistim, ki so bili indoktrinirani z njihovo rabo in zgolj s tistimi nizi dogodkov, za katere so tisti, ki prakticirajo disciplino, pristali, da jo bodo opisali z enotno terminologijo. Zgodovina nima na razpolago nobene takšne splošno sprejete tehnične terminologije in dejansko ne obstaja noben dogovor o tem, kakšne vrste dogodki tvorijo njeno specifično vsebino. Zgodovinarjev značilni instrument zakodiranja, komunikacije in menjave je običajno izšolana govorica.

To pomeni, da so edini instrumenti, ki jih ima za opremljanje svojih podatkov s pomenom, podomačenje tujega in pojasnjevanje skrivnostne preteklosti, tehnike figurativnega jezika. Vse zgodovinske pripovedi predpostavljajo figurativne označitve dogodkov, ki jih domnevno reprezentirajo in razlagajo. To pa pomeni, da zgodovinske pripovedi, obravnavane kot čisto verbalni artefakti, lahko označimo z načinom figurativnega diskurza, v katerem so zajete.

Če je tako, potem to prav lahko pomeni, da vrsti zapletanja, za katero se zgodovinar odloči, da jo bo uporabil za osmišljanje niza zgodovinskih dogodkov, zapoveduje vladajoči figurativni način jezika, ki ga je uporabil za opisovanje elementov svojega poročila, ki predhodi njegovemu sestavljanju pripovedi. Na neki konferenci o literarni zgodovini, ki sem se je sam udeležil, je Geoffrey Hartman pripomnil, da ne ve zagotovo, kaj bi hoteli početi zgodovinarji literature, a ve, da pisati zgodovino pomeni umestiti nek dogodek znotraj konteksta, postaviti ga kot del v odnos do neke razumljive celote. Predlagal je, da kolikor je njemu znano, obstajata samo dva načina postavljanja dela v odnos do celote, metonimija in sinekdoha. Ko sem se kar nekaj časa ukvarjal z mislijo Giambattista Vica, sem se precej ukvarjal s to poanto, saj je ustrezala Vicovemu pojmovanju, da »logiko« vse »poetične modrosti« vsebujejo razmerja, ki jih podaja sam jezik v štirih glavnih načinih figurativne reprezentacije: metafore, metonimije, sinekdohe in ironije. Mojo lastna slutnja – slutnja, ki so jo potrdila Heglova razmišljanja o naravi neznanstvenega diskurza – je, da v vsakem polju preučevanja, ki, tako kot zgodovina, še ni postalo disciplinirano do točke, ko konstruira formalni terminološki sistem za opisovanje svojih objektov, tako kot ga imata fizika in kemija, tip figurativnega diskurza diktira temeljne oblike podatkov, ki naj bi jih preučevali. To pomeni, da je oblika razmerij, ki bodo videti inherentna objektom, ki se nahajajo na področju v realnosti, polju vsiljena s strani raziskovalca v samem dejanju identificiranja in opisovanja objektov, na katere raziskovalec v tem polju naleti. Posledica tega je, da zgodovinarji konstituirajo svojo tematiko kot možne objekte pripovedne reprezentacije s samim jezikom, ki ga uporabljajo za njen opis. In če je tako, to pomeni, da so različne vrste zgodovinskih interpretacij, ki jih imamo o istem nizu dogodkov, tako kot je na primer francoska revolucija interpretirana s strani Micheleta, Tocquevilla, Taina in drugih, le malo več od projekcij lingvističnih protokolov, ki so jih ti zgodovinarji uporabili za vnaprejšnjo predstavljanje tega niza dogodkov, še preden so spisali svoje pripovedi o njem. To je le hipoteza, toda videti je možno, da je prepričanje zgodovinarja, da je »našel« obliko svoje pripovedi v samih dogodkih, ne pa, da jim jo je vsilil, tako kot to počne pesnik, rezultat določenega pomanjkanja lingvističnega samozavedanja, ki prikrije obseg,

v katerem opisi dogodkov že tvorijo interpretacije njihove narave. V luči tega se razlika med Micheletovo in Tocquevillovo razlago revolucije ne nahaja le v dejstvu, da je prvi svojo zgodbo zapletel v obliki romance in drugi na način tragedije; prav tako se nahaja v tropološkem načinu – metaforičnem in metonimičnem –, ki sta vsak zase zgodovinarja pripeljala do njegovega razumevanja dejstev, kot nastopajo v dokumentih.

Na pričujočem mestu nimam na razpolago dovolj prostora, da bi dokazal verjetnost te hipoteze, ki sicer tvori načelo, ki prežema mojo knjigo *Metazgodovina*. Upam pa, da bo pričujoči esej pripomogel k pristopu preučevanja takšnih diskurzivnih proznih oblik kot je historiografija, pristopu, ki je tako star, kot je preučevanje retorike, in tako nov kot sodobna lingvistika. Takšno preučevanje bi napredovalo v duhu, kakršnega je zastavil Roman Jakobson v svojem tekstu z naslovom *Linguistics and Poetics*, v katerem je označil razliko med romantično poezijo in različnimi oblikami realistične proze 19. stoletja kot nahajajočo se v bistveno metaforični naravi prve in bistveno metonimični naravi druge. Menim, da je ta označitev razlike med poezijo in prozo preozka, saj predpostavlja, da so kompleksne makrostrukturne pripovedi, kot je roman, le malce več od projekcij »selektivne« (tj. fonemske) osi vseh govornih dejanj. Poezijo, in še zlasti romantično poezijo, potem Jakobson označi kot projekcijo »kombinatorne« (tj. morfemske) osi jezika. Takšna binarna teorija analitika sili v dualistično nasprotje med poezijo in prozo, za katero se zdi, da izloča možnost metonimične poezije in metaforične proze. Toda plodnost Jakobsonove teorije se nahaja v njegovi trditvi, da lahko različne oblike tako poezije kot proze, ki imajo svoje protipole v pripovedi nasploh in potemtakem tudi v historiografiji, označimo v terminih vladajočega tropa, ki služi kot paradigma, ki jo podaja jezik sam, v terminih vseh pomembnih razmerij, ki si jih lahko zamisli vsakdo, ki želi ta razmerja predstaviti v jeziku.

Pripoved ali sintagmatska razpršitev dogodkov v temporalni seriji, prisotni kot prozni diskurz, ki podaja njuno postopno razdelavo v razumljivi obliki, bi predstavljala »obrat navznoter«, ki ga diskurz privzame, ko skuša bralcu pokazati pravo obliko stvari, ki obstajajo zadaj za zgolj navidezno brezobličnostjo. Pripovedni stil, tako v zgodovini kot v romanu, bi bil potem konstruiran kot modalnost gibanja od reprezentacije nekega izvornega stanja stvari do nekega naslednjega stanja. Primarni pomen pripovedi bi potem sestajal iz destrukcije niza dogodkov (realnega ali zamišljenega), ki je izvorno zakodiran v enem tropološkem načinu, in postopni restrukturaciji niza v drugem tropološkem načinu. V takšnem pomenu bi bila pripoved proces dekodacije in rekodacije, v katerem je pojasnjena izvorna percepcija s tem, da je ujeta v figurativni način, ki se razlikuje od tistega, v katerem

je bila zakodirana po konvenciji, avtoriteti ali navadi. In razlagalna moč pripovedi bi bila potem odvisna od kontrasta med izvornim ter kasnejšim zakodiranjem.

Predpostavimo na primer, da niz izkušenj do nas pride kot groteska, tj. kot nerazvrščena in nerazvrstljiva. Naš problem je v tem, da ugotovimo modalnost razmerij, ki vežejo razločljive elemente brezoblične totalitete skupaj na takšen način, da iz nje delajo neke vrste celoto. Če poudarimo podobnosti med elementi, tedaj delujemo na način metafore; če poudarimo razlike med njimi, delujemo na način metonimije. Seveda moramo zato, da bi osmislili kateri koli niz izkustev, očitno ugotoviti tako dele predmeta, za katere je videti, da ga tvorijo, kakor tudi naravo skupnih vidikov teh delov, ki jih dela za pripadajoče neki totaliteti. To pomeni, da mora vsako izvorno označevanje česar koli, zato da bi ga »fiksiral« kot nekaj, o čemer lahko smiselno razpravljamo, uporabljati oboje, metaforo in metonimijo.

V primeru historiografije so poučni poskusi komentatorjev, da bi osmislili francosko revolucijo. Burne dogodke revolucije, ki jih njegovi sodobniki izkušajo kot grotesko, rekodira na način ironije; Michelet te dogodke rekodira na način sinekdohe; Tocqueville na način metonimije. V vsakem primeru pa je gibanje od kode do rekodiranja pripovedno opisano, tj. podano časovno tako, da tvori interpretacijo dogodkov, ki tvorijo »revolucijo« kot neke vrste drame, ki jo lahko prepoznamo zdaj kot satirično, zdaj kot romantično in naposled kot tragično. Tej drami lahko bralec pripovedi sledi na takšen način, da jo izkusi kot postopno razkritje tistega, iz česar sestoji resnična narava dogodkov. Vendar pa to odkritje ni izkušeno toliko kot restrukturiranje zaznave, pač pa prej kot pojasnitev polja nastopa. Dejansko pa se je zgodilo to, da je bil niz dogodkov, ki je bil izvorno zakodiran na en način, enostavno dekodiran, s tem, ko je bil rekodiran v drugi način. Sami dogodki se od ene razlage do druge substancialno ne spremenijo. Drugače rečeno, podatki, ki jih je treba analizirati, v različnih razlagah niso tako pomembno različni. Tisto, kar je različno, so modalnosti njihovega razmerja. Te modalnosti imajo po svoji strani, četudi se bralcu lahko zdi, da temeljijo na različnih teorijah narave družbe, politike in zgodovine, konec koncev svoj izvor v figurativnih označitvah celotnega niza dogodkov, ki ga predstavljajo v temelju različne vrste. Iz tega razloga se, ko gre za to, da postavimo drugačne interpretacije istega niza historičnih fenomenov enega nad drugega, v poskusu, da bi se odločili, kateri je najboljši ali najbolj prepričljiv, pogosto najdemo v zmedu ali dvomju. To ne pomeni, da ne moremo razlikovati med dobro in slabo historiografijo, saj se vselej lahko zatečemo k takšnim kriterijem, kot so odgovornost do pravil dokaznega materiala, relativna polnost pripovednega detajla, logična konsistenca in kar je še podobnih pravil, ki naj bi rešili problem. To pa pomeni, da poskus razlikovati med

dobrimi in slabimi interpretacijami zgodovinskega dogodka, kot je francoska revolucija, ko gre za spoprijem z alternativnimi interpretacijami, do katerih so prišli zgodovinarji z enako izobrazbo in pojmovno rafiniranostjo, ni tako lahek, kot je morda videti na prvi pogled. Ne nazadnje velike zgodovinske klasike ne moremo razveljaviti ali izničiti bodisi z odkritjem kakega novega podatka, ki bi lahko specifično razlago nekega elementa z gledišča celotne razlage postavil pod vprašaj, bodisi z nastankom novih metod analize, ki bi omogočile obravnavo vprašanj, ki se jih prejšnji zgodovinarji niso mogli lotiti. In ravno zato, ker velikih zgodovinskih klasikov, kot so Gibbon, Michelet, Tukidid, Mommsen, Ranke, Burckhardt, Bancroft in tako naprej, ne moremo dokončno razveljaviti, moramo imeti specifične literarne vidike njihovega dela za ključne, ne pa zgolj za pomožne elemente njihove historiografske tehnike.

Vse to napotuje na nujnost revidiranja razlikovanja, ki ga običajno potegnejo med poetskim in proznim diskurzom pri razpravi o takšnih pripovednih oblikah, kot je historiografija, obenem pa privede tudi do spoznanja, da razlikovanje med zgodovino in poezijo, ki ga poznamo od Aristotela dalje, oboje ravno toliko zakriva kot razkriva. Če v vsaki poeziji obstaja element historičnega, potem je tudi v vsaki zgodovinski razlagi sveta element poezije. To pa zato, ker smo v naši razlagi zgodovinskega sveta odvisni, na načine, na katere nemara v naravoslovju nismo, tj. od tehnik figurativnega jezika kot tudi od označitve objektov naših pripovednih reprezentacij in od strategij, s katerimi tvorimo naše pripovedne razlage transformacij teh objektov v času. To pa zato, ker zgodovina nima zajamčene svoje enkratne tematike; vselej je napisana kot del tekmovanja med pripravljenci se poetskimi figuracijami o tem, iz česa bi lahko sestajala preteklost.

Starejše razlikovanje med fikcijo in zgodovino, v katerem je fikcija dojeta kot reprezentacija zamisljivega, zgodovina pa kot reprezentacija dejanskega, mora svoje mesto prepustiti priznanju, da dejansko lahko spoznamo s tem, da mu nasproti ali ob njega postavimo zamisljivo. Tako dojete so zgodovinske pripovedi kompleksne strukture, v katerih si zamišljamo, da svet izkustva obstaja na vsaj dva načina, prvi je zakodiran kot »realen«, za drugega pa se v teku pripovedi »razkrije«, da je iluzoren. Seveda je to, da različna stanja, ki jih zgodovinar določi kot začetek, sredino in konec poteka razvoja, predstavi kot »dejanska« ali »realna«, oziroma, ko meni, da je zgolj zabeležil, »kaj se je zgodilo« v prehodu od začetne do končne faze, njegova fikcija. Toda tako začetek kot konec stanja sta neizogibni poetski konstrukciji ter kot takšni odvisni od modalnosti figurativnega jezika, ki ga uporabimo, da bi jima dali koherenco. To pomeni, da vse pripovedno ni enostavno zabeleženje tega, »kaj se je zgodilo« v prehodu od enega stanja stvari k drugemu,

temveč postopna redeskripcija nizov dogodkov na takšen način, da razgalimo začetno strukturo, zakodirano v enem verbalnem načinu, tako da upravičimo njeno rekodiranje v drugem načinu na koncu. Iz tega sestoji »sredina« vseh pripovedi.

Vse to je zelo shematsko in dobro vem, da bo to vztrajanje pri fiktivnem elementu v vseh zgodovinskih pripovedih zagotovo izzvalo jezo zgodovinarjev, ki so prepričani, da počnejo nekaj povsem drugega od romanopisca, zavoljo dejstva, da imajo opravka z »realnimi« dogodki, medtem ko ima romanopisec opravka z »zamišljenimi«. Toda niti oblika niti razlagalna moč pripovedi ne črpa iz različnih vsebin, ki naj bi jih bila domnevno zmožna spraviti skupaj. Pravzaprav je zgodovina – realni svet, kakor se razvija v času – osmišljena na isti način, kot jo skuša osmisлити pesnik ali romanopisec, tj. z opremljanjem s tistim, za kar je izvorno videti problematično in skrivnostno z vidika prepoznavne, ker je znana, oblike. Ni pomembno, ali je svet dojet kot realen ali kot samo zamišljen; način, na katerega ga osmišljamo, je isti.

Reči, da realni svet osmišljamo s tem, da mu vsilimo formalno koherenco, ki jo navadno povezujemo s produkti piscev fikcije, nas nikakor ne prikrajša za status vednosti, ki jo pripisujemo historiografiji. Prikrajšalo bi nas tedaj, ko bi bili prepričani, da nas literatura ni naučila ničesar o realnosti, pač pa je bila produkt domišljije, ki ni bila iz tega, temveč nekega drugega, nečloveškega sveta. Moje stališče je, da »fiktionalizacijo« zgodovine izkusimo kot »razlago« iz istega razloga, kot veliko delo fikcije izkusimo kot pojasnitev sveta, na katerem prebivamo skupaj z avtorjem. V obeh prepoznavamo oblike, s katerimi zavest hkrati konstituira in kolonizira svet, na katerem skuša udobno prebivati.

Na koncu lahko pripomnimo, da bi, če bi zgodovinarji priznali fiktivni element v svoji pripovedi, to ne pomenilo degradacije historiografije v status ideologije ali propagande. Dejansko bi to priznanje služilo kot močan protistrup tendenci, da zgodovinarji postajajo ujeti v ideološke vnaprejšnje predstave, ki jih kot takšnih ne spoznajo, temveč častijo kot »korektno« dojetje »načina, na katerega stvari zares so«. S tem, ko historiografijo približamo njenim izvorom v literarni senzibilnosti, bi morali biti zmožni identificirati ideološki element, ker je fiktiven, v našem lastnem diskurzu. Vselej smo zmožni videti fiktivni element pri tistih zgodovinarjih, s katerimi interpretacij danega niza dogodkov se ne strinjamo; v naši lastni prozi ta element le redko opazimo. Če bi tako v vsaki zgodovinski razlagi prepoznali literarni ali fiktivni element, bi bili zmožni nauk historiografije dvigniti na višjo raven samozavedanja, kot se nahaja trenutno.

Kateri učitelj ni potožil nad svojo nezmožnostjo, da bi vajencem v pisanju zgodovine dal napotke? Kateri študent ni obupal v poskusu, da bi razumel in

posnemal model, za katerega je bilo videti, da ga njegovi poučevalci slavijo, le da so njegova načela ostala nezabeležena? Če priznamo, da je v vsaki zgodovinski pripovedi nek fiktivni element, bi v teoriji jezika in same pripovedi zmogli najti osnove za bolj subtilno predstavitev, iz česa sestoji historiografija, kot pa da študentu preprosto rečemo, naj gre in »poišče dejstva« ter jih zapiše na tak način, da bo povedal, »kaj se je zares zgodilo«.

Menim, da je zgodovina kot disciplina v takšni slabi formi dandanes zato, ker je izgubila izpred oči svoje izvore v literarni imaginaciji. V tem, ko skuša imeti videz znanstvenosti in objektivnosti, je potlačila in sebi zanikala svoj največji vir moči in obnove. S tem, ko historiografijo ponovno postavimo v intimno povezavo z njeno literarno bazo, se ne postavimo le v budnost pred zgolj ideološkimi popačenji; na ta način bi morali priti do »teorije« zgodovine, brez katere zgodovina sploh ne more biti »disciplina«.

FRANK R. ANKERSMIT

Kot profesor intelektualne zgodovine in teorije zgodovinopisja se je Ankersmit (1945) uvrstil v elitno družbo razpravljavcev o statusu historične pripovedi kot avtor izjemnih knjig *Pripovedna logika: Pomenska analiza zgodovinarjevega jezika* (*Narative logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language*, 1983), *Zgodovina in tropologija: Vzpon in zaton metafore* (*History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*, 1994) in *Historična reprezentacija* (*Historical Representation*, 2001), kot gostujoči urednik enega izmed letnikov (1986) najpomembnejše zgodovinopisne revije *History & Theory* in kot soavtor nepogrešljivega zbornika (*A New Philosophy of History*, 1995).

V prispevku, ki ga na tem mestu iz razumljivih razlogov žal ne moremo predstaviti v celoti, ga skrbi predvsem sodobna hiperprodukcija zgodovinskih del. Ni mu namreč ušlo dejstvo, da na vsakem mogočem področju zgodovinopisja, znotraj vsake posebne stroke, letno izide ogromno število knjig in člankov, zaradi česar je izčrpen pregled nad njimi nemogoč. Ob tem je celo prepričan, da to velja tudi za ločene problematike znotraj ene in iste stroke, pri argumentaciji svojega stališča pa se zateka k primerjavi iz politične teorije, konkretnije k razpravam o Hobbesovi politični filozofiji, zaradi katere je poznavalec konec šestdesetih let 20. stoletja običajno prebral pečice tehtnih del, trideset let kasneje pa se je že moral pregristi

skozi najmanj petindvajset obsežnih in skrbno napisanih študij. Pri tem se mu zdi, da obstajata dva, med seboj povezana vidika rezultatov te hiperprodukcije. Po eni strani razprava o Hobbesu dobiva naravo razprave o interpretaciji Hobbesa, po drugi strani pa razpravljavci vse bolj zanemarijajo Hobbesovo izvorno delo.

Zahvaljujoč vsem interpretacijam je besedilo samo postalo megleno, zaradi česar je naivna vera v »original«, ki naj bi bil zmožen podati rešitev za naše interpretativne probleme, postala ravno tako absurdna kot verovanje v kašipot, ki je pripet na vetrnico. Paradokсни rezultat vsega tega je po njegovem mnenju ta, da besedilo pri interpretaciji nima več nobene avtoritete, zaradi česar je svojim študentom vedno znova prisiljeni svetovati, naj *Leviathana* ne berejo neodvisno od interpretacij. Prepričan je namreč, da so te že zdavnaj zasedle mesto izvornikov, tako kot je interpretacija od vekomaj zasedala mesto »resnične« preteklosti.

Glede na to se strinja z Nietzschejem, da samo zgodovinopisje v veliki meri zavira naše dožemanje preteklosti. Zdi se mu, da je v tej poplavi zgodovinske literature, ki nam zbuja hudo malodušje, tudi nekaj neciviliziranega, pri čemer kaže opozoriti, da v tem primeru civilizacija povezuje z občutkom zmernosti. Razume jo kot posrečeno srednjo pot med presežkom in pomanjkanjem. Po drugi strani resignirano ugotavlja, da je vsak občutek za zmernost v »dandanašnjem intelektualnem alkoholizmu« izgubljen. Poleg tega nas opozarja na to, da to stanje ni nekaj novega, in se pri tem sklicuje na svojega sonarodnjaka, nizozemskega zgodovinarja Romeina, ki je pozval k teoretski zgodovini, s katero bi se lahko zoperstavili razdrobljenosti našega dožemanja preteklosti, katere vzrok sta pretirana specializacija in hiperprodukcija.

Drugo pot iz dileme vidi Ankersmit v strategiji, ki jo je ubrala šola *Annales*. Prepričan je namreč, da so annalovci s tem, ko so svojo pozornost posvetili odkrivanju novih objektov raziskovanja preteklosti, znova odkrili zgodovino v »nepokvarjenem stanju«. Po drugi strani ugotavlja, da gre tudi v tem primeru samo začasno tolažbo. Po njegovem mnenju so nove teme in vsebine zelo hitro odkrili tudi »klasični« zgodovinarji in jih še hitreje »prekrili s svojo gosto in nepredirno usedlino pozitivističnih interpretacij«. Dokaz za to najdemo v Sloveniji, in sicer v koprski zbirki *Annales*, ki je od Francozov uspela prekopirati samo ime, ne pa tudi načina interpretacije(!). Omenjena založba in njeno uredništvo je poleg tega tudi najboljši dokaz za pošastno hiperprodukcijo povprečne zgodovinske literature, predvsem pa tudi ta primer perifernega arhivizma podpira izračun,

ki ga je Ankersmit izbrskal pri Romeinu. Gre za izračun, ki pravi, da se ta trenutek z zgodovinopisjem ukvarja več ljudi, kot je bilo vseh zgodovinarjev od Herodota do leta 1960.

Po drugi strani ugotavlja, da je dandanašnje zgodovinopisje preraslo tradicionalni, samolegitimizirajoči teoretski jopič, in zato po njegovem mnenju potrebuje nova oblačila. A ne zato, da bi določili »prednosti in pomanjkljivosti zgodovine za življenje«, temveč zato, da vprašanje neuporabnosti in pomanjkljivosti zgodovinopisja dokončno odpravimo kot neumestno vprašanje oziroma ga uvrstimo med »kategorialne napake« zgodovinopisja. Po njegovem mnenju sodita zgodovina in zgodovinska zavest v isti okvir kot poezija, literatura in slikarstvo. Prepričan je, da sta del kulture, uporabnosti le-te pa ne moremo postavljati pod vprašaj. Kulturo, katere del je zgodovinopisje, pa Ankersmit dojema kot ozadje, iz katerega ali na katerem lahko izoblikujemo naše mnenje.

Glede na povedano skuša svoje iskanje »novega jopiča za zgodovinopisje« zaključiti tako, da zgodovinopisje umesti v okvir celotne civilizacije. Pri tem svoje početje razume kot problem kulturno-zgodovinske ali interpretativne narave, obenem pa ugotavlja, da so zgodovinarji in filozofi zgodovine v zadnjih štiridesetih letih vzporednicam med razvojem zgodovinopisja in literature oziroma literarne kritike posvetili vse pre-malo pozornosti. V to, da se zgodovinarji te odgovornosti ne bi zavedali, preprosto ne more verjeti ...

O. L.

Literatura: Munslow 2003, Ankersmit, Kellner 1995,
Ankersmit 1989, Ankersmit, Bevir 2000.

HISTORIOGRAFIJA IN POSTMODERNIZEM²⁶⁰

Za postmodernizem sta znanost in informacija neodvisna objekta preučevanja, ki ubogata svoje lastne zakone. Prvi načelni zakon postmodernistične teorije informacije je zakon, da se informacija množi. Ena izmed najbolj temeljnih značilnosti informacije je, da zares pomembna informacija ni nikoli konec informacijske genealogije, pač pa njeno pomembnost določa intelektualno potomstvo, ki ga povzroči. Samo zgodovinopisje tvori izvrstno ponazoritev tega. Velika dela iz zgodovine zgodovinopisja, dela de Tocquevilla, Marxa, Burckhardta, Webra, Hui-zinge ali Braudela, so se vedno znova izkazala za najmočnejše spodbujevalce novih valov publikacij, namesto da bi končala informacijsko genealogijo, kakor da bi bil

²⁶⁰ Prevod P. Klepec.

posamezni problem enkrat za vselej rešen: »Paradokсно, bolj kot je interpretacija močna in avtoritativna, več spisov poraja.«²⁶¹ Po modernističnem gledišču je način, na katerega še posebej zanimiva informacija poraja še več informacij, seveda nedojemljiv. Za moderniste je smiselna informacija informacija, ki konča pisanje; ne morejo razložiti, zakaj je ravno tisto, kar je sporno, temeljno za napredek znanosti, zakaj so, kot se je izrazil Bachelard, sporna dejstva prava dejstva.

Znotraj okvirov tega eseja se nam zdi podrobnejši pogled na ta postmodernizem, ki je prej neznanstven, kot pa protiznanstven, še posebej pomemben. Najprej nas lahko pouči, kaj lahko razumemo s postmodernističnim zgodovinopisjem, na drugem mestu pa to, da je imelo zgodovinopisje, kar je dovolj zanimivo, na sebi že vselej nekaj postmodernističnega. Dober primer postmodernističnega kriterija znanosti je Nietzschejeva »dekonstrukcija« – če uporabimo pravi termin – kavzalnosti, ki jo imamo lahko za enega najpomembnejših stebrov znanstvene misli. V kavzalistični terminologiji je vzrok vir in učinek sekundarna danost. Nietzsche poudarja, da zgolj na osnovi našega opazovanja učinka iščemo vzroke in da je potemtakem učinek dejansko primarna, vzrok pa sekundarna danost. »Če je učinek tisto, kar povzroči, da vzrok postane vzrok, potem je učinek, in ne vzrok, treba imeti za izvor.«²⁶² Vsakdo, ki bi ugovarjal, da je Nietzsche zamenjal red stvari med raziskovanjem in realnostjo, bi zgrešil Nietzschejevo poanto, kajti poanta zadeva ravno artificialnost tradicionalne hierarhije med vzrokom in učinkom. Zaradi našega znanstvenega treninga se, tako rekoč, »stabilizirano« držimo te tradicionalne hierarhije, toda onstran tega intelektualnega treninga ni ničesar, kar bi nas prisililo, da to še naprej počnemo. Ravno toliko, ne pa tudi več, lahko rečemo v prid sprevrnitve te hierarhije.

Na ta način so zadeve vselej postavljene v postmodernizmu. Znanost je »destabilizirana«, postavljena zunaj svojega lastnega središča, poudarek je na obrnljivosti mišljenja in kategorij mišljenja, ne da bi bila predlagana kakršna koli dokončna alternativa. Gre za neke vrste nezvesto kritiko znanosti, za udarec pod pas, ki morda res ni fer, ki pa ravno zato znanost zadane tja, kjer najbolj boli. Znanstvena racionalnosti ni *aufgehoben* na heglovski način v nekaj drugega, ravno tako pa ne moremo reči, da vsako gledišče avtomatično prikljče svojo antitezo. Prej gre za priznanje, da ima vsako gledišče, poleg svoje znanstveno dokazane notranjosti, še zunanost, ki je znanost ne opazi. V svojem delu *Tractatus* je že Wittgenstein predlagal nekaj podobnega v pogledu vsakega veljavnega sklepanja. Dejansko gre za to, da se hoče veljavno sklepanje narediti za odvečno, kar potem vselej

²⁶¹ *Ibidem*, str. 90.

²⁶² *Ibidem*, str. 88.

predstavlja popotovanje prek teritorija neresničnega – se pravi, popotovanje od izvornega napačnega pojmovanja k pravilnemu uvidu. Posledično je tisto, kar je resnično, vselej omadeževano s tistim, kar je neresnično.

Temu uvidu lahko pridružimo tako logični kot ontološki sklep; skupaj podajata idejo o revolucionarni naravi postmodernizma. Oglejmo si najprej logiko. Za postmoderniste so znanstvene gotovosti, na katerih so modernisti vselej gradili, ene izmed mnogih različnih paradoksov lažnivca, se pravi, paradoksa Krečana, ki izjavi, da vsi Krečani lažejo, oziroma, bolj jedrnatno rečeno, paradoksa izjave »ta izjava je neresnična«, pri čemer gre za izjavo o sami sebi. Seveda vso dramo postmodernizma vsebuje uvid v to, da moramo imeti te paradokse za nerešljive. Pri tem se moramo zavedati, da imajo rešitev paradoksa lažnivca, ki jo je predlagal Russell s svojo teorijo tipov in svojim razlikovanjem med predikati in predikati predikatov v delu *Principia Mathematica*, dandanes še vedno za enega najpomembnejših temeljev sodobne logike.²⁶³ Cilj postmodernista je potemtakem potegniti preprogo izpod nog znanosti in modernizma. Tudi tu najboljšo ponazoritev postmodernistične teze dejansko podaja historiografija. Zgodovinske interpretacije preteklosti prvič postanejo spoznavne, prvič dobijo svojo identiteto v kontrastu z drugimi interpretacijami; so tisto, kar so, zgolj na osnovi tistega, kar niso. Vsakdo, kdor pozna zgolj eno samo interpretacijo, denimo, hladne vojne, ne pozna sploh nobene interpretacije tega fenomena. Vsak zgodovinski uvid ima potemtakem pravzaprav paradokso naravo.²⁶⁴ Nobenega dvoma ni, da je Hayden White v svojem delu *Metahistory* – najbolj revolucionarnem delu filozofije zgodovine v zadnjih petindvajset letih –, ko je vse zgodovinopisje označil za v temelju ironično,²⁶⁵ razmišljal v istem duhu.

Lotimo se sedaj ontologije. S svojo dekonstrukcijo tradicionalne hierarhije vzroka in učinka je Nietzsche naredil konec našemu načinu govorjenja o realnosti kot zoperstavljeni procesom same realnosti. Sedanje razlikovanje med jezikom in realnostjo tako izgubi svoj *raison d'être*. Zlasti pa znanstveni jezik ni več »zrcalo narave«, temveč ravno tako del inventarja realnosti kot objekti v realnosti, ki jih preučuje znanost. Jezik, kakor ga uporablja znanost, je stvar,²⁶⁶ in kot se je izrazil Hans

²⁶³ J. van Heijenoort, »Logical Paradoxes«, v: *The Encyclopedia of Philosophy*, ur. P. Edwards, London 1967, str. 45–51.

²⁶⁴ F. R. Ankersmit, *Narrative Logic: A Semantic Analysis of the Historian's Language*, The Hague 1983, str. 239, 240.

²⁶⁵ H. White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1973, str. 37.

²⁶⁶ F. R. Ankersmit, »The Use of Language in the Writing of History« v: *Working with Language*, ur. H. Coleman, Berlin 1989.

Bertens na konferenci v Utrechtu o postmodernizmu,²⁶⁷ stvari v realnosti dobijo »jezikovno« naravo. Znova podaja najboljšo ponazoritev tega zgodovinopisje. Kot bomo kmalu videli, ima zgodovinski jezik isto nepresojnost, kakršno povezujemo s stvarmi v realnosti. Nadalje, tako Hayden White kot Ricoeur (ki ga prav gotovo ne štejem med postmoderniste) rada rečeta, da je treba preteklo realnost dojeti kot tekst, formuliran v tujem jeziku, z istimi leksikalnimi, gramatičnimi, sintaktičnimi in semantičnimi dimenzijami kot kateri koli drug tekst.²⁶⁸ Enako značilno je, da zgodovinarji v svojih teoretskih refleksijah pogosto izkazujejo izrazito tendenco, da o zgodovinskem jeziku govorijo, kot da bi bil del same realnosti in obratno. Tako je Marx govoril o protislovju med produkcijskimi silami in produkcijskimi odnosi, kot da bi razpravljal o izjavah o realnosti, ne pa o vidikih te realnosti. Podobno bi radi zelo pogosto videli realizirano isto enkratnost zgodovinskega jezika kot značilnost zgodovinskih fenomenov.²⁶⁹ Skratka, latentno in pogosto podzavestno upiranje dihotomiji jezik/realnost, ki so jo zgodovinarji vselej izkazovali, ima dejansko svoj izvor v neupoštevanem, a kljub temu pravilnem uvidu zgodovinarjev v temeljno postmodernistično naravo njihove discipline.

Ko se pod udarom znajde dihotomija med jezikom in realnostjo, nismo daleč od esteticizma. Ali nam oba, tako jezik romanopisca in jezik zgodovinarja, ne dajeta iluzije realnosti, bodisi fiktivne ali prave? Še pomembneje, Gombrich nas je v različnih delih učil, da umetniško delo, se pravi jezik umetnika, ni mimetična reprodukcija realnosti, temveč njena nadomestitev oziroma substitut.²⁷⁰ Jezik in umetnost nista umeščena nasproti realnosti, pač pa sta sama neka psevdorealnost in sta potemtakem umeščena znotraj realnosti. Dejansko je Megill v svoji briljantni genealogiji postmodernizma pokazal, do katere mere skušajo postmodernisti od Nietzscheja do Derridaja razširiti esteticizem čez celo področje reprezentacije realnosti.²⁷¹

²⁶⁷ H. Bertens, »Het 'Talige' Karakter van der Postmoderne Werkelijkheid« v: *Modernen versus Postmodernen*, str. 135–53. Bertensovo stališče je pravzaprav še vedno modernistično: zaradi njegove teze, da jezik nikoli ne more predstavljati polnosti realnosti, je videti, da je izbral stališče *znotraj* polarnosti jezika in realnosti, namesto zunaj, kot bi to zahtevali postmodernisti.

²⁶⁸ White, *Metahistory*, str. 30; P. Ricoeur, »The Model of the Text: Meaningful Action Considered as a Text«, v: *Interpretative Social Science*, ur. P. Rabinow in W. Sullivan, London 1979, str. 73.

²⁶⁹ Von der Dunk, *De Organisatie van het Verleden*, Bussum 1982; prim. npr. str. 169, 170, 344, 362, 369.

²⁷⁰ E. H. Gombrich, »Meditations on a Hobby Horse, or the Roots of Artistic Form«, v: *Aesthetics Today*, ur. P. J. Gudel, New York 1980.

²⁷¹ A. Megill, *Prophets of Extremity: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, Berkeley 1985; prim. zlasti str. 2–20.

Ta esteticizem je tudi v skladu z nedavno pridobljenimi uvidi v naravo zgodovino-
pisja – to je prepoznanja stilističnih dimenzij zgodovinskih spisov. Za mo-
derniste je bil stil anatema ali, v najboljšem primeru, nepomemben. Navajam iz
nedavnega predavanja C. P. Bertelsa: »Dober spis, razvitje literarnega stila, ne
dodaja niti drobca resnice zgodovinski raziskavi ali pa kaki drugi znanstveni razi-
skavi.«²⁷² Tisto, kar je pomembno, je vsebina; način, stil, na katerega je izražena, je
nepomemben. Vendar pa vse od Quinea in Goodmana te lagodne delitve med
formo ali stilom in vsebino ne moremo imeti za nekaj samo po sebi umevnega.
Njun argument lahko povzamemo takole. Če se različni zgodovinarji ukvarjajo z
različnimi vidiki istega raziskovalnega problema, lahko razliko v vsebini, ki iz tega
nastane, ravno tako opišemo kot različen stil v obravnavi tega raziskovalnega
problema. »Kaj je rečeno ... imamo lahko za način govorjenja o nečem drugem;
na primer, pisanje o renesančnih bitkah in pisanje o renesančnih umetnostih, sta
različna načina pisanja o renesansi.«²⁷³ Oziroma, z Gayem rečeno, »način«, stil,
pomeni istočasno odločitev glede na »zadevo«, vsebino.²⁷⁴ Tam pa, kjer lahko
razlikujemo med stilom in vsebino, lahko celo stilu pripišemo prednost pred vse-
bino; saj nam zaradi nekomenzurabilnosti zgodovino-
pisnih pogledov – se pravi, dejstva, da narave zgodovinskih razlik v mnenju ne moremo zadovoljivo določiti
v terminih raziskanih problemov – ne preostane, če naj zagotovimo smiselno
napredovanje zgodovinske razprave, nič drugega, kot da se osredotočimo na stil,
ki ga uteleša vsako zgodovinsko gledišče ali način gledanja na preteklost. Za stil
in ne za vsebino gre v takšnih razpravah. Vsebina je izpeljanka stila.

Postmodernistično pripoznanje estetske narave zgodovino-
pisja lahko natančneje opišemo takole. V analitični filozofiji obstaja fenomen tako imenovane
»intencionalne vsebine«. Primer tega je izjava »John je prepričan, da p« ali »John
upa, da p« (kjer p pomeni posamezno izjavo). Poanta je v tem, da v nekem takem
intencionalnem kontekstu p-ja nikoli ne moremo nadomestiti z drugo izjavo, če-
tudi je ta druga izjava ekvivalentna p ali iz njega neposredno izhaja. Ne nazadnje
ne vemo, ali se John dejansko zaveda posledic svojega prepričanja ali upanja, da
p. Možno je, da je John, na primer, prepričan, da voda vre, ne da bi bil prepričan,
da je temperatura vode sto stopinj Celzija. Drugače rečeno, točna oblika, v kateri
je bila neka izjava formulirana v intencionalnem kontekstu, je eden izmed vnap-
rejšnjih pogojev za resnico te izjave. Izjava tako rekoč vleče pozornost nase. Tako

²⁷² C. P. Bertels, »Stijl: Een Verkeerde Categorie in de Geschiedwetenschap«, v:
Groniek 89/90, 1984, str. 150.

²⁷³ N. Goodman, »The Status of Style«, v: N. Goodman, *Ways of Worldmaking*,
Hassocks 1978, str. 26.

²⁷⁴ P. Gay, *Style in History*, London 1974, str. 3.

je oblika izjave zagotovo tu ravno tako pomembna kot vsebina. V še posebej zanimivi knjigi je Danto poudaril, da ta intenzionalna narava izjav in tekstov (oziroma vsaj nekaterih izjav in tekstov) ni nikjer bolj jasna kot v literaturi: »Teh nemara ni mogoče nikjer bolj jasno videti kot v tistih literarnih besedilih, kjer poleg kakršnih koli drugih dejstev, ki jih želi avtor navesti, avtor oziroma avtorica izbere besede, s katerimi so navedene.« Literarni namen pisca »bi spodletel, če bi namesto tega uporabil druge besede«. ²⁷⁵ Zaradi svoje intenzionalne narave ima literarni tekst določeno nepresojnost, zmožnost, da privleče pozornost nase, namesto da bi pritegnil pozornost na fiktivno ali zgodovinsko realnost zadaj za besedilom. In to je poteza, ki je literarnim besedilom skupna z zgodovinopisjem; kajti naravo gledišča preteklosti, predstavljenega v zgodovinskem delu, določa natanko jezik, ki ga zgodovinar ali zgodovinarica v svojem delu uporablja. Zaradi razmerja med zgodovinopisnim glediščem in jezikom, ki ga uporablja zgodovinar, da bi izrazil to gledišče – razmerja, ki se nikjer ne križa s področjem preteklosti –, zgodovinopisje poseduje isto nepresojnost in intenzionalno dimenzijo kot umetnost.

Umetnost in zgodovinopisje lahko potemtakem zoperstavimo znanosti. Znanstveni jezik ima vsaj pretenzijo po tem, da je transparenten; če to moti naš pogled na realnost, ga je treba prečistiti ali pojasniti. Drži, da so nekateri filozofi znanosti, kakršna je Mary Hesse, hoteli celo znanosti pripisati zgoraj omenjeno estetiko in literarne dimenzije. To bi kajpada dodalo nekaj dodatne plavzibilnosti moji trditvi o zgodovinopisju, toda med eksaktnimi znanostmi in zgodovinopisjem vidim bolj razlike kot pa nianse. Kjer je uvid, ki ga podaja neka disciplina, veliko bolj sintaktične kot semantične narave – kot je temu primer v eksaktnih znanostih –, je s tem v sorazmerju manj prostora za intenzionalne kontekste. Ne nazadnje je zgolj iz perspektive semantike smiselno postaviti vprašanje, ali sinonimija obstaja ali ne (in to je najpomembnejši problem v intenzionalnih kontekstih).

Če se strinjamo z zgornjim, se pravi z aplikabilnostjo postmodernističnega uvida na zgodovinopisje, bi, preden končam ta esej, rad iz tega potegnil številne posledice. Za modernista je dokaz znotraj znanstvene podobe sveta, znotraj gledišča zgodovine, ki ga vsi izvorno sprejemamo, dokaz, da se je v preteklosti nekaj zgodilo. Modernistični zgodovinar sledi sklepanju, ki izhaja iz svojih virov in dokaznega materiala zgodovinske realnosti, ki se skriva za viri. Po drugi strani v postmodernističnem gledišču dokaz ne napotuje na preteklost, temveč na druge interpretacije preteklosti; za to namreč dejansko uporabljamo dokazni material. Če se izrazimo s pomočjo imaginarija: za modernista je dokazni material opeka,

²⁷⁵ A. C. Danto, *The Transfiguration of the Commonplace: A Philosophy of Art*, Cambridge, Mass. 1983, str. 188.

ki jo pobere, da bi videl, kaj je za njo; postmodernist, na drugi strani, pa stopi na to opeko, da bi se približal drugim opekam: horizontalnost namesto vertikalnosti.

Ne gre le za uvid v tisto, kaj se zares dogaja, temveč ravno toliko za uvid v tisto, na kar bi se morali zgodovinarji osredotočiti v prihodnosti. Predlog bi lahko najbolje opisali kot posodobljenje zgodovinskega vira. Dokazni material ni povečevalno steklo, skozi katerega lahko preučujemo preteklost, temveč je prej bolj podoben potezam čopiča, ki jih slikar uporabi za to, da doseže določen učinek. Dokazni material nas ne pošilja nazaj v preteklost, temveč postavlja vprašanje, kaj lahko zgodovinar tu in zdaj stori oziroma česar ne more. Georges Duby ponazarja to novo naravnost do dokaznega materiala. Ko ga njegov bistri spraševalec Guy Lardreau vpraša, kaj zanj, Dubyja, tvori najbolj zanimivi dokazni material, odgovarja, da se ta nahaja v tistem, kar ni rečeno, v tistem, kar neko obdobje o sebi ni povedalo, in potem primerja svoje zgodovinsko delo z razvijanjem negativov.²⁷⁶ Ravno tako, kot riba ne ve, da plava v vodi, je tisto, kar je najbolj značilno za neko obdobje, kar je v njem najbolj vseprisotno, samemu temu obdobju neznano. Ni razkrito, dokler obdobje ni prišlo do konca. Vonjave, ki jih oddaja neko obdobje, lahko zavonja samo obdobje, ki mu sledi. Seveda sta o tem Hegel in Foucault povedala že marsikaj zanimivega. Vendar pa je poanta tu Dubyjeva opazka, da bistvo nekega obdobja določa *destinataire*,²⁷⁷ če uporabimo termin francoskih postmodernistov, zgodovinar, ki mora tu in zdaj razviti svoj negativ obdobja iz tistega, kar ni bilo izrečeno ali pa je bilo le zašepetano oziroma izraženo v čisto nepomembnih podrobnostih. Zgodovinar je kot *connoisseur*,²⁷⁸ ki prepozna umetnika ne le s pomočjo tistega, kar je zanj značilno (in posledično posnemljivo), temveč tudi s pomočjo tistega, kar mu je tako rekoč spontano »ušlo«. *Le style, c'est l'homme* in naš stil je tam, kjer smo sami mi, ne da bi premislili sami sebe. Zaradi tega ima v naši narcisistični dobi tako malo ljudi še svoj stil. Skratka, način spoprijemanja z dokaznim materialom, kakršnega predlaga Duby, je nekaj posebnega, saj ne napotuje toliko na nekaj, ki je bilo skrito zadaj v preteklosti, pač pa zato, ker svojo poanto in pomen pridobi le skozi soočenje z mentaliteto kasnejšega obdobja, v katerem zgodovinar živi in piše. Mentaliteto nekega obdobja je mogoče razkriti zgolj v razliki med njim in mentaliteto poznejšega obdobja; smer, v katero napotuje dokazni material, se tako spremeni za devetdeset stopinj. Kot je temu pogosto primer, je tudi to že anticipiral Huizinga. Pisati o zgodovinski občutljivosti, pravi:

²⁷⁶ G. Duby in G. Lardreau, *Geschichte und Geschichtswissenschaft: Dialoge*, Frankfurt/M 1982, str. 97, 98.

²⁷⁷ Naslovnik – opomba prevajalca.

²⁷⁸ Poznavalec – opomba prevajalca.

»Ta stik s preteklostjo, ki ga spremlja popolno prepričanje o izvornosti, resnici, lahko obudimo z vrstico iz ustanovne listine ali kronike, tiskanega dela, nekaj notami iz stare pesmi. Ne gre za element, ki bi ga v svoje delo vpeljal pisec [v preteklosti] s pomočjo določenih besed ... Bralec pripomore k temu, da se sreča s piscem, to je njegov odgovor na klic slednjega.«²⁷⁹

Ni presenetljivo, da Duby in Lardreau izpostavljata to povezavo med zgodovinopisjem in psihoanalizo.²⁸⁰ V obeh, tako v zgodovinopisju kot v psihoanalizi, imamo opravka z interpretacijo v najbolj temeljnem pomenu besede. V zgodovinopisju nas ta način spoprijema s sledmi preteklosti, kakršnega je predlagal Duby, prisili, da se vzdržimo iskanja nekega izvorno nevidnega stroja v sami preteklosti, ki je povzročil, da je mogoče na površju razločiti te sledi. Na isti način je psihoanaliza, navkljub pozitivističnim notam, ki jih je ubral sam Freud, dejansko zbirka strategij interpretacije. Psihoanaliza nas uči razumeti, kaj nevrotik pravi, in ne usmerja naše pozornosti na kavzalne učinke številnih elementarnih in nedeljivih človečkov v njegovem duhu.²⁸¹ Tako psihoanalitik kot zgodovinar skušata projicirati vzorec na sledi in ne iščeta nekaj zadaj za sledmi. V obeh primerih je dejavnost interpretacije razumljena strogo nominalistično: ničesar v zgodovinski realnosti ali v nevrotikovem mišljenju ni, kar ustreza vsebinam interpretacij.

Vendar pa obstaja še bolj zanimiva vzporednica psihoanalitski interpretaciji. Seveda je Dubyjeva teza, da naj bo zgodovinar pozoren na tisto, kar ni povedano in kar je potlačeno – norost, neresnico in tabu, če uporabimo Foucaulteve kriterije –, očitno povezana s psihoanalitikovo metodo dela. Ravno tako, kot smo tisto, kar nismo oziroma kar nočemo biti, je tudi preteklost v nekem pomenu tisto, kar ni bila. Tako v psihoanalizi kot v zgodovini se tisto, kar je bilo potlačeno, manifestira zgolj v manjših in navidez nepomembnih detajlih. V psihoanalizi iz tega izhaja uvid, da človek nima lahko opazljive biti ali bistva, na osnovi katerega bi ga lahko razumeli, temveč se skrivna osebnost nahaja v tistem, kar le redko in bežno postane vidno zadaj za običajno predstavitvijo. Naša osebnost je, kot se je izrazil Rorty, prej kolaž kot pa substanca: »Zmožnost, da sebe mislimo kot idiosinkratične izoblikovane kolaže, ne pa kot substance, je bila pomembni dejavnik pri naši zmožnosti, da se iznebimo ideje, da imamo pravo sebstvo, ki je skupno

²⁷⁹ J. Huizinga, »De Taak der Cultuurgeschiedenis«, v: *J. Huizinga: Verzamelde Werken 7*, Haarlem 1950, str. 71, 72.

²⁸⁰ G. Duby in G. Lardreau, *nav. delo*, str. 98 ff.

²⁸¹ To je *Leitmotif* v D. P. Spence, *Narrative Truth and Historical Truth: Meaning and Interpretation in Psychoanalysis*, New York 1982.

vsem ostalim ljudem ... Freud je paradigmo samospoznanja naredil iz odkritij malih idiosinkratičnih naključij, ne pa bistva.«²⁸²

Tako je tudi v zgodovino pisju ali pa vsaj v tistem, kar bi sam poimenoval postmodernistična zgodovina (mentalitet). Če to formuliramo na paradoksn način, ki je med postmodernisti tako priljubljen: bistva preteklosti ni, bistvo preteklosti se ne nahaja v bistvu preteklosti. Šele v drobcih, govornih spodrslijajih, *Fehlleistungen* preteklosti, redkih trenutkih, ko se preteklost »prepusti sama sebi«, odkrijemo, kar je za nas zares pomembno. Domnevam, da bi lahko tu našli vsaj delno razlago tistega, na kar se je Jörn Rüsen skliceval kot na »spremembo paradigme« v sodobni historiografiji, spremembo paradigme, ki po njegovem mnenju sestoji zgolj v zamenjavi *makrohistorische Strukturen* za *mikrohistorische Situationen und Lebensverhältnisse* kot predmeta zgodovinarjevega zanimanja.²⁸³ Priča smo nemara nič manj kot nepreklicnemu trenutnemu slovesu vsem esencialističnim hotenjem, ki so dejansko obvladovala historiografijo ves čas, odkar ta obstaja. Zgodovinarji so vselej iskali nekaj, kar bi lahko označili kot bistvo preteklosti – načelo, ki bi v preteklosti (ali vsaj v delu preteklosti) vse držalo skupaj in na osnovi katerega bi, posledično, lahko vse razumeli. V teku stoletij se je ta esencializem v historiografiji manifestiral na številne različne načine. Seveda je bil esencializem očitno prisoten v raznih spekulativnih sistemih, ki so usmerjali zahodnjakovo mišljenje preteklosti. Avguštinsko teleološko pojmovanje zgodovine in njegove teleološke različice,²⁸⁴ ideja napredka, s svojo slepo vero v napredek znanosti in družbene blagoslove, ki naj bi jih napredek prinesel, so bili vselej »metapripovedi«, če uporabimo Lyotardov termin, s katerimi so legitimirali ne le historiografijo, temveč tudi ostale temeljne vidiki civilizacije in družbe.²⁸⁵

Potem je prišel historicizem, ki je z nenavadno naiveté bistvo preteklosti videl utelešeno v čudni mešanici dejstva in ideje. Epistemološka naivnost historicistične doktrine zgodovinskih idej je bila možna zgolj v času, ko sta bila prepričanje in vera v opazljivost bistva preteklosti zlahka vzeta za nekaj samo po sebi umevnega, tako da nihče ni niti slutil o svoji lastni ontološki aroganci. Družbena zgodovina, o kateri razpravlja Rüsen, je bila zadnja vez v tej verigi esencialističnih pogledov na zgodovino. Zmagoslavni ton, s katerim je vstopila družbena zgodovina, še zlasti v Nemčiji, je najbolj v oči bijoč dokaz optimističnega samoprecenjevanja s strani

²⁸² R. Rorty, »Freud and Moral Reflection«, str. 17. (Fotokopijo tega članka mi je dal avtor, žal pa o članku nimam nobene druge informacije.)

²⁸³ *Programmaboek Congres »Balans en Perspectif«*, Utrecht 1986, str. 50.

²⁸⁴ To se seveda nanaša na tezo K. Löwitha v njegovem delu *Meaning in History*, Chicago 1970.

²⁸⁵ Lyotard, *La condition postmoderne, nav. delo*, str. 49–63.

teh zgodovinarjev, ki so začutili, da so sedaj našli ključ, ki so ga dolgo iskali in ki odpira vsa zgodovinska vrata. Vsak, ki se zaveda te esencialistične zgodovine te družbene zgodovine in tradicionalnega sovraštva med esencializmom in znanostjo, mora opaziti komično naravo pretenzij družbenih zgodovinarjev. Toda najhujše moderniste še vedno lahko najdemo med filozofi zgodovine – kar sicer ni tako presenetljivo; ti takoj, ko mislijo, da lahko v njem vidijo potrditev svojih obrablenih pozitivističnih idej, še bolj voljno podžigajo psevdoznanstveno bahaenje od zgodovinarjev.

Gibanje zgodovinske zavesti, kakršnega sem nakazal zgoraj, bi rad pojasnil z naslednjo podobo. Primerjajmo zgodovino z drevesom. Esencialistična tradicija znotraj zahodnjaške historiografije je pozornost zgodovinarjev osredotočila na deblo drevesa. Temu je bilo kajpada tako v primeru spekulativnih sistemov, ki so tako rekoč določili naravo in obliko tega debela. Historicizem in modernistična znanstvena historiografija, z njuno v osnovi hvalevredno pozornostjo na tisto, kar se je zgodilo v preteklosti, ter njunim pomanjkanjem občutljivosti za aprioristične sheme, sta se nahajali na vejah tega drevesa. Vendar pa je s tega mesta njuna pozornost ostala osredotočena na deblo. Tako kot njihovi spekulativni predhodniki so tako historicisti kot protagonisti tako imenovane znanstvene historiografije še gojili upanje in pretenzijo po tem, da bi bili ne nazadnje zmožni o tem deblu kaj povedati. V tem kontekstu so pomenljive tesne vezi med to tako imenovano znanstveno družbeno zgodovino in marksizmom. Naj je bila formulirana v ontološki, epistemološki ali metodološki terminologiji, je historiografija vse od historicizma dalje merila na rekonstrukcijo esencialistične linije, ki poteka skozi preteklost ali skozi dele preteklosti.

S postmodernistično historiografijo, še zlasti tisto v zgodovini mentalitet, pride prvič v stoletja dolgi esencialistični tradiciji do preloma – čemur nemudoma dodajam, da bi se izognil vsakršnemu patosu in pretiravanju, da se tu sklicujem na trende in ne na radikalne prelome. Izbira nič več ne zadeva debela ali vej, temveč liste drevesa. Znotraj postmodernističnega gledišča na zgodovino cilj ni več integracija, sinteza in totaliteta, temveč pridejo v središče zanimanja zgodovinski drobci. Vzemimo na primer delo *Montaillou* in druge knjige, ki jih je zatem napisal Le Roy Ladurie, Ginzburgovo delo *Microstorie*, Dubyjevo *Sunday of Bouvines* ali delo Natalie Zemon Davis *Return of Martin Guerre*. Pred petnajstimi do dvajsetimi leti bi se začudeno vprašali, ne glede na siceršnjo poanto tega zgodovinskega pisanja, kaj skuša dokazati. Samo to očitno vprašanje bi tedaj navdihovala, tako kot je vselej temu tako, naša modernistična želja spoznati, kako deluje stroj zgodovine. Toda v antiesencialističnem, nominalističnem gledišču postmodernizma,

je to vprašanje izgubilo svoj pomen. Če pa se kljub temu hočemo držati esencializma, lahko rečemo, da se bistvo ne nahaja ne v vejah ne v deblu, temveč v listih zgodovinskega drevesa.

To pa nas vrača nazaj h glavni poanti tega članka. Za liste je značilno, da so relativno ohlapno pritrjeni na drevo, tako jih tedaj, ko napočita zima ali jesen, veter z drevesa odpihne. Iz različnih razlogov lahko domnevamo, da je v zahodno historiografijo prišla jesen. Najprej gre seveda za postmodernistično naravo našega časa. Naš antiesencializem oziroma, kot ga popularno imenujejo te dni, »antifundacionalizem«, je zmanjšal našo privrženost znanosti in tradicionalnemu zgodovinopisju. Spremenjeni položaj Evrope po letu 1945 je drug pomembni znak. Zgodovina tega priveska evroazijskega kontinenta ni več svetovna zgodovina.²⁸⁶ Tisto, kar bi radi imeli za deblo drevesa zgodovine Zahoda, je postalo del celotnega gozda. *Metarécits*, ki bi si jih radi pripovedovali o naši zgodovini, zmagoslavje Uma, veličastni boj za emancipacijo proletariata 19. stoletja, so zgolj lokalnega pomena, in iz tega razloga ne morejo biti več prikladne metapripovedi. Mrzli veter, ki je po Romeinu zapihal tam nekje okoli leta 1900 tako na zahodu kot vzhodu,²⁸⁷ kakor tudi v drugi polovici tega stoletja, je končno odpihnil liste našega zgodovinskega drevesa.

Tisto, kar sedaj preostane zahodnjaški historiografiji, je, da pobere te odpihnjene liste in jih preuči neodvisno od njihovega izvora. To pomeni, da je naša zgodovinska zavest tako rekoč obrnjena navzven. Potem ko zbiramo liste preteklosti na isti način kot Le Roy Ladurie ali Ginzburg, ni več pomembno mesto, ki so ga imeli na drevesu, temveč vzorec, ki ga lahko iz njih oblikujemo sedaj, način, na katerega lahko ta vzorec prilagodimo drugim oblikam civilizacije, ki obstaja sedaj. »V času Goetheja in Macaulayja, Carylea in Emersona se je razvil,« je zapisal Rorty, »način pisanja, ki ni niti ocena relativnih zaslug literarnih produkcij, ne intelektualne zgodovine, ne moralne filozofije, ne epistemologije, ne družbenega preroštva – vse to skupaj se je zlilo v nov žanr.«²⁸⁸ V svojem komentarju te Rortyjeve izjave Culler izpostavi presenetljivo indiferenco glede na izvor in zgodovinski ali kakršen koli drug kontekst, ki je tako značilen za »to novo vrsto pisanja«:

»Tisti, ki prakticirajo posamezne discipline, se pritožujejo, da se dela, na katera se sklicuje žanr, proučujejo zunaj prave disciplinarne matrice: študentje teorije berejo Freuda, ne da bi se pozanimali, ali je kasnejše psihološko raziskovanje morda pobilo njegove formulacije; Derridaja berejo, ne da bi obvladali filozofsko

²⁸⁶ F. R. Ankersmit, »De Chiastische Verhouding Tussen Literatuur en Geschiedenis«, v: *Spektator*, oktober 1986, str. 101–120.

²⁸⁷ Frapanten dokaz izrazito manjšajočega se pomena evropske preteklosti podaja M. Ferro, *Hoe de Geschiedenis aan Kinderen Wordt Verteld*, Weesp 1985.

²⁸⁸ J. Romein, *Op het Breukvlak van Twee Eeuwen*, Amsterdam 1967, I., str. 35.

tradicijo; Marxa berejo, ne da bi preučevali alternativne opise političnih in ekonomskih situacij.«²⁸⁹

Pravi zgodovinski kontekst je kot ozadje izgubil svojo tradicionalno pomembnost, funkcijo in naravnost, a ne zaradi tega, ker hlepimo po tem, da bi zavzeli ahistorično stališče, ali ker nam manjka želje, da bi bili pravični do poteka zgodovine, temveč zato, ker moramo zgodovinski kontekst »pustiti oditi«. Vse se sedaj napoveduje nenapovedano in v tem se nahaja edino upanje, da v prihodnosti še vedno lahko obdržimo svoje glave nad vodo. Ravno tako, kot se drevesni listi ne držijo drug drugega in kot njihovega medsebojnega razmerja ne zagotavlja veja ali deblo, so zgoraj omenjene esencialistične domneve zagotavljale samo vodilno vlogo, ki jo je igral ta pomirjevalni »zgodovinski kontekst«.

Ne razumite me napačno. Ne govorim o kandidaturi za novo obliko subjektivnosti, legitimaciji vsiljenja sodobnih vzorcev preteklosti. V najboljšem primeru lahko legitimiranje česar koli prepustimo modernistom. Bistvo postmodernizma je natanko v tem, da se moramo izogniti izpostavljanju esencialističnih vzorcev v preteklosti. Posledično lahko dvomimo o smiselnosti nedavnih poskusov, da bi oživili nemški ideal *Bildung* zavoljo položaja in ugleda historiografije ... Ponovno oživljanje ideala *Bildung* je po drugi strani smiselna reakcija na zemljevidu podobno naravo naše sodobne civilizacije. Medtem ko je bila civilizacija v preteklosti bolj podobna usmerjevalcu pokazatelju, ki je podal relativno nedvoumne usmeritve družbenega in moralnega obnašanja, nas sodobna civilizacija ne uči, kam naj gremo, kaj bolj od tega, kot nas usmerja zemljevid; niti nas, če smo že naredili našo izbiro, ne poduči, ali naj potujemo po najkrajši poti ali pa naj raje uberemo slikoviti ovinek. Udejanjanje ideala *Bildung* bi nam v najboljšem primeru dalo dobro predstavo o poti, ki smo jo do sedaj prepotovali. Ideal *Bildung* je kulturni protipol slavni tezi Ernsta Haeckla, da razvoj posameznega individuuma predstavlja skrajšan razvoj celotne vrste. *Bildung* predstavlja skrajšano verzijo zgodovine civilizacije na nivoju posameznega individuuma, s pomočjo katere lahko ta postane cenjen in spodoben član naše družbe.

Vendar pa znotraj postmodernistične zgodovinske zavesti takšna skrajšana ontogenetska ponovitev naše kulturne filogeneze ni več smiselna. Vezi v evoluciji tega niza zgodovinskih kontekstov, iz katerih sestoji naša kulturna filogeneza, so se navsezadnje razpusstile. Vse je postalo sodobno, s presenetljivim dodatkom, če uporabimo DUBYJEV izraz, da je vse tudi postalo zgodovina. Ko zgodovino ponovno združimo v sedanjiku, to pomeni, da je sedanjik dobil stigmo preteklosti. *Bildung* posledično zahteva usmeritev na kompasu, ki jo postmodernizem zavrača.

²⁸⁹ Culler, *On Deconstruction*, nav. delo, str. 8.

Ne smemo se oblikovati glede na preteklost ali v našem ustrejanju le-tej, temveč se naučiti z njo igrati našo kulturno igro. Kaj ta izjava konkretno rečeno pomeni, je opisal Rousseau za ločenega individuuma na naslednji način v svojem delu *Les Rêveries du promeneur solitaire*. Obstaja »stanje, v katerem najde duša dovolj trden sedež, da se nanj lahko v celoti usede in na njem združi vso svojo bit, ne da bi imela potrebo, da bi se spominjala preteklosti ali posegala po prihodnosti; stanje, v katerem zanjo čas ni nič, v katerem sedanjik vselej traja, ne da bi zaznamoval svoje trajanje in brez kakršne koli sledi svojega zaporedja.«²⁹⁰

Rousseau zatem poudari, da takšen način spoprijema s časom v naših življenjih zbuja občutek popolne sreče – »zadostne, popolne in polne sreče, ki v duši ne pušča nobene praznine, za katero bi čutila potrebo, da jo mora zapolniti.«²⁹¹

Tu zgodovina ni več rekonstrukcija tistega, kar se nam je pripetilo v različnih fazah našega življenja, temveč nenehno igranje s spominom na to. Spomin ima prednost pred tistim, česar se spominjamo. Nekaj podobnega drži za zgodovino-pisje. Divje, pohlepno, nekontrolirano kopanje po preteklosti, ki ga navdihuje želja odkriti preteklo realnost in jo znanstveno rekonstituirati, ni več zgodovinarjeva nesporna naloga. Bolje bi storili, če bi pozorneje preučili rezultat stopetdesetletnega kopanja po preteklosti in se pogosteje vprašali, do česa to vodi. Prišel je čas, ko moramo prej razmisliti o preteklosti, kot pa da jo raziskujemo.

Vendar pa se je nemara sedaj v zgodovino-pisju pričela faza, v kateri je pomen pomembnejši od rekonstrukcije in geneze; faza, v kateri so si zgodovinarji sami postavili za cilj odkriti pomen številnih temeljnih konfliktov v naši preteklosti, tako da pokažejo njihovo sodobnost. Oglejmo si nekaj primerov. Takšen uvid, kot je Heglov, v konflikt med Sokratom in atensko polis je morda v navzkrižju s tisočermi mesti, ki jih sedaj poznamo o Atenah 400 let pr. Kr., a vseeno ne bo izgubil svoje moči. Drug primer: tisto, kar je Foucault napisal o tesni vezi med oblastjo in diskurzom, ki meri na resnico, ali o samem nenavadnem razmerju med jezikom in realnostjo v 16. stoletju, so z gledišča dejstev napadli številni kritiki, kar pa še ne pomeni, da so ta pojmovanja kaj manj fascinantna. Ne trdim, da zgodovinska resnica in zanesljivost nista pomembni oziroma da sta celo oviri na poti k bolj smiselnemu zgodovino-pisju. Nasprotno: primeri, kakršna sta Heglov in Foucaultov, nam vendarle kažejo – in ravno zaradi tega sem ju izbral –, da je metaforična dimenzija v zgodovino-pisju močnejša od literarnih ali dejstvenih dimenzij. Filolog Wilamowitz, ki skuša ovreči Nietzschejevo delo *Rojstvo tragedije*, je kot nekdo, ki skuša z golimi rokami prevrniti tovorni vagon; kritika metafor na osnovi dejstev

²⁹⁰ *Ibidem*

²⁹¹ J.-J. Rousseau, *Les Rêveries du promeneur solitaire*, Paris 1972, str. 101.

je v resnici dejavnost, ki je ravno tako nesmiselna kot neokusna. Zgolj metafore »ovržejo« metafore.

In s tem smo pri mojih zaključnih pripombah. Kot sem že predlagal, obstaja razlog za domnevo, da bo naše razmerje do preteklosti in naš uvid vanjo v prihodnosti metaforične in ne dobesedne narave. Pri tem hočem poudariti naslednje. Dobesedna izjava »ta miza je dolga dva metra« našo pozornost usmerja k posameznemu stanju stvari zunaj samega jezika, ki ga ta izraža. Metaforični izrek, kot je na primer – »Zgodovina je drevo brez debla« –, če uporabimo prikladni primer, premesti poudarek na tisto, kar se dogaja med zgolj besedama »zgodovina« in »drevo brez debla«. Po postmodernističnem gledišču žarišče ni več na sami preteklosti, temveč na neskladju med sedanostjo in preteklostjo, med jezikom, ki ga sedaj uporabljamo za govorjenje o preteklosti, in samo preteklostjo. Skozi zgodovino nič več ne »poteka ena sama črta«, ki naj bi to neskladje nevtralizirala. To pojasnjuje pozornost na navidez neskladnem, toda presenetljivem in, upajmo, celo motečem detajlu, ki ga je Freud v svojem eseju o *Unheimliche* definiral kot »nekaj, kar bi moralo ostati skrito, pa je prišlo na dan«,²⁹² skratka, pozornost do vsega, kar je nesmiselno in nepomembno prav z gledišča znanstvene historiografije. Kajti ti neskladni, *unheimliche* dogodki izkazujejo polno priznanje zgodovinarjevemu jeziku v njegovem odnosu do preteklosti.

Ravno tako, kot je postmodernizem od Nietzscheja in Heideggerja dalje kritiziral celotno tako imenovano logocentrično tradicijo od Sokrata in Platona naprej, se pravi, racionalistično verovanje, da nam bo Um omogočil rešiti skrivnosti realnosti, tudi postmodernistična historiografija goji naravno nostalgijo do predsokratske zgodnje zgodovine. Najzgodnejša historiografija Grkov je bila epska; Grki so drug drugemu pripovedovali o dejanjih svojih prednikov v preteklosti v obliki narativnih epopej. Zgodbe, ki so jih pripovedovali drug drugemu, niso bile vzajemno izključujoče, ne glede na to, da so bile v medsebojnem protislovju, saj so navdihovale predvsem etično in estetsko premišljevanje. Ker sta vojna in politični konflikt spodbujala globljo družbeno in politično zavest in ker je pisana beseda mnogo manj tolerantna do različnih tradicij od govorne besede, so »logocentrično« uniformizacijo preteklosti vpeljali Hekataj, Herodot in Tukidid.²⁹³ S tem je mlado deblo drevesa pogledalo skozi tla. Seveda ne predlagam, da se moramo vrniti v čas pred Hekatajem. Tudi tu gre za vprašanje metaforične in

²⁹² S. Freud, »Das Unheimliche«, v: S. Freud: *Studienausgabe, IV., Psychologische Schriften*, Frankfurt/M 1982, str. 264. [Nav. po prevodu Doris Debenjak v: *Das Unheimliche*, Ljubljana 1994, str. 26.]

²⁹³ Te pripombe o izvoriščni grški historični zavesti močno dolgujem gospe J. Krul-Blok.

ne dobesedne resnice. Postmodernizem ne zavrača znanstvene historiografije, temveč zgolj usmerja našo pozornost na modernistični zakleti krog, ki nas skuša prepričati, da zunaj njega ne obstaja nič. Pa vendar, zunaj njega se nahaja celotno področje zgodovinskega namena in pomena.

GABRIELLE SPIEGEL

Glede na redko priložnost za srečanje z eno od najbolj izvirnih, najbolj priznanih in zato najvplivnejših osebnosti sodobnega zgodovinarstva, smo se odločili, da namesto običajnega uvoda v razmišljanje Gabrielle Spiegel (1943) predstavimo del pogovora, ki je nastal v času njenega gostovanja na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU poleti 1998. Prepričani, da se nobena ocena avtoričinega dela ne more meriti z njenimi odgovori na vprašanje, kako in zakaj pišemo zgodovino, smo se odločili, da podobno kot pri uvodu v delo Fernanda Braudela tudi v tem primeru naredimo izjemo in prepustili besedo avtorici.

O. L.: Kako vi vidite razvoj zgodovinarstva v zadnjih dvesto letih?

GABRIELLE M. SPIEGEL: Večino 19. stoletja je v zgodovinarstvu prevladovalo stališče, da so dokumenti transparentni in da je iz njih mogoče izluščiti obče veljavna dejstva. Domala čez noč so zgodovinarji opustili do takrat prevladujoči idealizem in začeli kopičiti dejstva. Vendar tudi to obdobje ni trajalo prav dolgo. Že dvajseta leta naslednjega stoletja so namreč prinesla tako imenovano krizo historicizma, krizo, ki je najprej zajela Nemčijo, sledile pa so Združene države Amerike, Francija in vrsta drugih. V ospredje se je prebilo vprašanje o vlogi opazovalca in sprožilo precej sitni relativizem. Ta se je še posebej dobro udomačil v Ameriki, kjer sta Carl Becker in Charles Beard govorila o tem, da je vsak človek svoj zgodovinar oziroma da lahko vsak ista dejstva vidi na drugačen način. To je seveda še najbolj zmedlo tiste, ki so verjeli, da zgodovina govori sama zase ali, kot je rekel Fustel de Coulange: »Ne govorim jaz, ampak zgodovina, ki govori skozi mene.« Vsi, ki so temu verjeli, se niso mogli sprijazniti s trditvijo, da dejstva oblikujejo zgodovinarji. Vendar pa ta premik ni bistveno spodkopal temeljev pozitivističnega pojmovanja zgodovine, pojmovanja, ki pravi, da je zgodovina sposobna oživiti preteklost. Mislim, da so se resnične spremembe začele dogajati šele v obdobju po drugi svetovni vojni.

Spremembe v dvajsetih letih 20. stoletja so odsevale predvsem odčaranje sveta po prvi svetovni vojni. Po drugi svetovni vojni pa so se stvari začele zares spreminjati. Stari znanstveni vzorci, ki so temeljili na evolucijskih modelih Charlesa Darwina in Avgusta Comta, in so bili po svojem bistvu bili napredni in optimistični, so kapitulirali pred civilizacijo, ki je začela proizvajati smrt milijonov. Od druge vojne naprej je bilo skoraj nemogoče ohraniti vero v to, da je človeška zgodovina zgodovina napredka in teženj k višjim in boljšim oblikam civilizacije. Nekoč samoumevne stvari so postale predmet preverjanja in izpraševanja. Tudi pojmovanje resnice je začelo doživljati temeljite spremembe.

Začelo je plahneti zaupanje v to, da znanosti lahko jamči za zgodovinsko resnico. Ko se je izkazalo, da je znanost iluzija, ko se je izkazalo, da je napredovanje zgodovine barbarizem, smo se pričeli spraševati o vsem. Dolgo je trajalo, da se je zavest o prelomu zares začutila. V petdesetih letih in v začetku šestdesetih let, vse do približno leta 1965, smo imeli praktične naloge: gradili smo Evropo. Jacques Revel in Lynn Hunt sta izdala obsežno knjigo o francoski historični misli v tem obdobju. Prav nenavadno, po vojni je postala francoska historična misel zelo optimistična: Francijo so obnavljali, vichyjevske ideje so zatirali, ideje kolaboracije so zatirali ... Praktične naloge prenove – kar je ustvarilo tudi veliko novih možnosti – so ustvarile nekakšen optimizem in nekakšen pragmatizem, ki je pomagal zadušiti zavest o prelomu v zgodovini Zahoda, s katerim je bil povezan.

V Ameriki je bilo še huje, saj smo bili v hladni vojni. Postali smo vse, kar komunistične države niso bile. Vladalo je ostro, neomajno izpostavljanje temeljnih vrednot Zahoda, ki so vključevale tudi znanstvene resnice. Cenili smo individualizem, nekonformizem, svobodo – vse, za kar smo verjeli, da skuša komunistični svet uničiti. Cenili smo državo, saj veste, svobodno, demokratično državo. Mislim, da smo hkrati preveč neomajno cenili tudi znanstveno resnico. Na nek način smo se vrnili k empirizmu, ki je bil zaradi hladne vojne ideološko zelo brezkompromisen. Menim, da je do sprememb v zavesti prišlo z generacijo, ki se s pragmatičnimi težavami ni soočala, obenem pa je bila sposobna razumeti posledice tega preloma. Na ta pojav moramo gledati tudi v povezavi z dekolonizacijo sveta, z razpadom imperializma. Vsaj v zahodnih državah in v državah tretjega sveta je postalo zelo jasno, da velike zgodbe o premoči Zahoda, o napredku in ugodnostih, ki jih Zahod lahko prinese, preprosto niso resnične, da so bile ideološka opravičila za zatiranje drugih. Zatiral ni le komunistični svet, ampak tudi imperializem. Dekolonizacija, francoska

izkušnja v Alžiriji in naša izkušnja v Vietnamu so vplivale na spremembe v razumevanju zgodovinarstva.

Značilnost šestdesetih let je bil seveda tudi popolni upor proti avtoriteti. Proti avtoriteti starejše generacije, avtoriteti države, avtoriteti vrednot in v ženskem gibanju proti načinu, s katerim so bile ženske odrinjene na rob družbe, ter najpomembneje, proti imperializmu. Zaradi tega upora smo lahko preučili načine, s katerimi so bile te vrednote povezane s pojmovanjem znanstvene resnice. Postalo je jasno, da je bilo to, kar je Zahod pojmoval kot resnico, le ideološko opravičilo Zahoda za lastne interese. Resnica je preprosto postala interes. Kasneje je sociologija znanja o tem oblikovala teorijo. V delih Karla Mannheima je znanstvena resnica postala legitimizacija posebnih interesnih skupin. Resnica je postala del pripadnosti določeni skupini oziroma orodje ideologije. Nič več ne verjamemo v nekakšno univerzalno resnico. Razbili smo idejo o univerzalnih kognitivnih strukturah. Vsak človek je postal sam svoj zgodovinar.

Takšno pojmovanje v marsičem izvira iz Saussurjevega razumevanja jezika. Gre za teorijo, ki je nastala pred vojno, vendar do poznih šestdesetih let 20. stoletja ni imela večjega vpliva. Gre za teorijo, po kateri je vsak dostop do resničnosti posredovan. Značilnost historične zavesti v obdobju po šestdesetih letih je ideja posredovanja, najpomembnejše kognitivno sredstvo posredovanja pa je jezik. Po mnenju zagovornikov te teorije je jezik sistem z arbitrarnimi razlikami, zaradi česar si resničnosti ne more lastiti nihče.

Poleg tega se je spremenilo tudi pojmovanje kulture. Vse bolj so jo predstavljali kot sistem prepletenih simbolov oziroma znakov. Kot veste, je to povzročilo velike težave.

O. L.: Zakaj?

GABRIELLE M. SPIEGEL: Deloma zato, ker zgodovina ni nikoli imela dobre epistemologije. To je tudi eden razlogov, zakaj zgodovinarjev filozofija zgodovine ni nikoli pretirano zanimala. Če greste v arhiv in sedete pred rokopis iz 12. ali, še huje, iz 15. stoletja, vas skrbi predvsem, ali boste razvozlati pisavo in kaj je napisano. Področje, ki leži med praktičnimi zgodovinarji in filozofi zgodovine je seveda historiografija, ki skuša razvozlati bolj filozofska in epistemološka vprašanja, vendar bolj s stališča praktičnih zgodovinarjev, kako jo pravzaprav implicitno uporabljajo v praksi. Historiografi se ne ukvarjajo toliko z abstraktnimi, filozofskimi vprašanji, torej, kaj je ontološki status zgodovinskih dejstev. To je vprašanje, o katerem

noben zgodovinar ne bi razmišljal niti pet minut, ker ga ne zanima, ker ne sodi na njegovo delovno področje. Historiograf pa je zgodovinar z nekakšnim filozofskim načinom razmišljanja, ne da bi bil zares podkovan v filozofiji. Zanima ga implicitna struktura v praktični zgodovini, implicitne epistemologije in je pripravljen priznati, da obstajajo zelo različne epistemologije. Zanj ni pomemben ontološki status tega znanja, ampak modalnosti. Historiografi se ne osredotočajo le na reprezentacijo, ampak na specifične modalnosti in na temeljne epistemološke modalnosti v praksi.

Druga žrtev vsega tega je seveda humanistična zamisel o enotnosti subjekta, o univerzalnosti subjekta izven časa. To je freudovski model, večna struktura subjekta. Obstaja tudi nesoglasje med humanističnim pojmovanjem človeka in subjektom, ki je tudi žrtev vsega tega obrata, ker je subjekt sedaj lingvistična umetnina kot vse ostalo. To je seveda glavni teoretični premik, premik od Freuda do Lacana, kjer subjekt in nezavedno postaneta lingvistični umetnini. To se dogaja bolj z vstopom v jezik kot z notranjim subjektom, z notranjo strukturo človeka. Mogoče ni tako dobro, da humanizem ni več popularen, da ga ni več. Menim, da ni ravno najbolje, da so nekatere vrednote izginile. Zase bi lahko rekla, da sem nekakšen kriptoesencialist. To pomeni, da resnično verjamem v Freudov model psihe, ne verjamem v univerzalnost tega modela, vendar verjamem, da so nekatere danosti.

[...]

O. L.: Zanimivo. Vrnimo se k vprašanju, kam gre zgodovina. Tisočletje se končuje.

GABRIELLE M. SPIEGEL: Mislim, da smo pripravljene izvedeti, kaj nas čaka v prihodnosti. Knjiga, ki so jo napisale Lynn Hunt, Joyce Appleby in Margaret Jacob in jo imate na polici, je močno politično in intelektualno motivirana. Njen naslov *Telling the Truth About History* predstavlja semi-otični izziv, vsebina pa nas napeljuje na to, da se moramo kot zgodovinarji sprijazniti s tem, da nekaterih stvari v zgodovini ne moremo ugotoviti. Zgodovina nenehno živi s to napetostjo, čeprav le-ta povzroča nastanek dvojne epistemologije. Po drugi strani pa jezik vendarle lahko razumemo kot konstanto. Zato me ne preseneča stališče avtorjev, ki menijo, da je mogoče »povedati resnico o zgodovini«. Po tej plati se odnos do zgodovine ni spremenil prav veliko. Kar se je spremenilo in to predvsem pod vplivom antropologije, literarne teorije, manj filozofije, je predmet raziskovanja. V zadnjih petnajstih letih se je nabor tem močno razširil in to je bilo zelo

koristno in zelo osvobajajoče. Sedaj je lahko predmet zgodovinarjevega raziskovanja skorajda vse: spolnost, telo, prehrana, moda ...

V časih mojega študija so nas učili raziskovati predvsem politično oziroma administrativno zgodovino. Zato sem v nekem obdobju poznala imena vseh Anžuvincev v Franciji.

[...]

Sicer pa mislim, da se je ob širitvi področja raziskovanja v vsem tem obdobju zgodovina spremenila le malo. Večina zgodovinarjev še vedno dela tako, kot je delala zmeraj. Gredo v arhive in bolj kot institucije raziskujejo diskurze. Zgodovinarjevo delo se je v praksi spremenilo le malo. Spremenila pa se je narava naših ugotovitev o resnici. Začeli smo dvomiti o resničnosti svojih ugotovitev. To je posledica radikalnega relativizma osemdesetih in večji del devetdesetih let. Menim, da se je v zadnjem času to spremenilo in da smo znova začeli verjeti, da mogoče lahko povemo »resnico o preteklosti«. Mimogrede, v knjigi *Telling the Truth about History* se mi zdi zastrašujoče prav to, da o resnici (*the truth*) govori, kot da obstaja več resnic (*a truth*). Glede na to menim, da se zgodovina ne bo vrnila k svojim starim praksam, ampak k nekakšni razpršeni epistemologiji, ki je vedno odprta. Obogatila bo svoje področje raziskovanja, narave pa ne bo spremenila. Mogoče pa to ni tako napačno, ali ne?

ZGODOVINA IN POSTMODERNIZEM²⁹⁴

Eden od problemov potekajoče polemike o vplivih poststrukturalistične teorije na študij zgodovine je tudi težnja po polarizaciji sprejetih stališč, zaradi česar prihaja do binarnih načinov mišljenja, pred katerimi nas poststrukturalizem načeloma poskuša rešiti.²⁹⁵ S tem ne zanikam obstoječih napetost, ki jih je ustvarila

²⁹⁴ Prevod D. Hrzenjak in M. Breznik.

²⁹⁵ Tako Jacques Derrida trdi, da je splošni cilj dekonstrukcije »izogibanje tako temu, da bi preprosto nevtralizirala binarna nasprotja metafizike, kot tudi temu, da bi preprosto bivala v zaprtem območju teh nasprotij ter jih tako potrejevala«. Prva faza dekonstruktivne strategije je uničenje hierarhij, ki temeljijo na takih binarnih nasprotjih, čemur sledi osvoboditev disonanc (*aporija* ali nedoločenost) v vsakem govornem ali pisnem dejanju, s čimer se zruši celoten podedovani miselni red. Gl. J. Derrida, *Positions*, prevod in opombe Alan Bass, Chicago, 1981, str. 41. Pri tem je dekonstrukcija del tega, kar Ihab Hassan opisuje kot veliko širši vzorec postmodernizma, ki ga opredeljuje kot »nedoločenost in imanenco; povesod navzoči privid, psevdodogodke; povesod prisotno zavestno pomanjkanje znanja, lahkotnost in izginjanje; novo časnost ali, še boljše, nečasnost, veččasovni smisel za zgodovino; sestavljanje

razprava o postmodernizmu, napetosti, značilnih za sodobno nezadovoljstvo z današnjimi načini ukvarjanja z zgodovino.

Še nedavno je bilo zgodvinopisje odvisno od koncepta jezika, ki, z besedami Nancy Partner, »brez obotavljanja vsiljuje zunanjo resničnost sveta, njegovo razumljivost v obliki idej, pojmov, pojavov ali drugih duševnih stvari ter neposredno povezavo med duševnimi stvarmi in verbalnimi znaki«. Vendar pa je poststrukturalizem zamajal to samozavestno domnevo o povezanosti besed in dejanj, jezika in nejezikovne resničnosti, saj je, kot pravi, jezik »izrecna struktura duševnega življenja in noben metajezik ne more nikoli izstopiti iz sebe, da bi opazoval resničnost, ki je zunaj njega«. ²⁹⁶ Posledica tega razkroja snovnosti verbalnega znaka, pretrganja njegove povezanost z nejezikovno resničnostjo, je razkroj zgodovine, saj zavrača sposobnost jezika, da se »nanaša na« kakršno koli resničnost (ali jo razloži), razen sam nase. Takšen pogled na zaprto reflektivnost jezika – njegov radikalno neprehodni značaj – nujno ogroža študij zgodovine, kot ga običajno razumemo.

Čeprav skoraj vsi (z mano vred), ki sodelujejo v razpravi o postmodernizmu, svoje argumente okvirjajo z epistemološkimi pojmi, se mi že dolgo zdi, da se neizrečeno vprašanje pogosto nanaša na etiko in ne na epistemologijo. To pomeni, da se v zgodovinarjevem govoru pogosto uporabljajo epistemološka in metodološka vprašanja kot način kodiranja etičnih načel védenja: kako ravnamo (»se védemo«), da bi »védeli« kot zgodovinarji; kaj je pravilno, prav, celo »neoporečno« v naši praksi; kaj, nazadnje, potrjuje zgodovino kot disciplino znanosti?

Za zgodovinarje je etično jedro njihove predanosti poklicu vedno predstavljalo prepričanje, da njihovo dolgotrajno in pogosto težavno delo vodi do nekakšnega avtentičnega védenja o mrtvih »drugih«, védenja, za katerega se priznava, da ga oblikujejo zgodovinarjeva lastna dojetanja in nagnjenja, ki pa kljub temu ohranja določeno stopnjo avtonomije, ker ga (dozdevno) ni mogoče popolnoma ukriviti po volji zgodovinarja. ²⁹⁷ To prepričanje (nekateri bi rekli iluzija) o nezmanjšljivi

ali jasen, transgresiven ali dekonstruktiven pristop k znanju in avtoriteti; ironično, parodistično, reflektivno, fantastično zavest o trenutku; jezikovni obrat, semiotično nujnost v kulturi; in, v družbi nasploh, nasilje lokalnih želja, stopljeno v terminologijo zavajanja in sile.« Na kratko, kar Hassan razume kot »obsežno revizijsko voljo v zahodnem svetu, kodekse, norme, postopke, vere ki razdoločajo in ponovno določajo – in napovedujejo posthumanizem«: I. Hassan, *The Postmodern Turn: Essays in Postmodern Theory and Culture*, Ohio 1987, str. xvi.

²⁹⁶ N. Partner, »Making Up Lost Time: Writing on the Writing of History«, *Speculum*, IXI (1986), str. 95

²⁹⁷ Tako Michel de Certeau pravi, »naloga preteklosti je, da pokaže drugost«. M. de Creteau, *The Writing of History*, prevod Tom Conley, New York 1988, str.

drugosti preteklosti daje zgodovini njeno pravo nalogo, namreč ponovno priklicati to drugost v čim bolj taki obliki, »kot je res bila«. Da bi ohranil to drugost, zgodovinar skromnost udejanja kot najvišjo etično odliko in diskretno skriva svoja prepričanja, predsodke in domneve.

Zgodovinarji so pravilno zaznali, da »jezikovni obrat« izpodbija ta etični temelj ukvarjanja z zgodovino, saj ne problematizira le metod, po katerih so zgodovinarji tradicionalno preučevali zgodovino, temveč tudi sam pojem preteklosti kot študijskega predmeta, ki ga je moč povrniti. Če besedila – dokumenti, književna dela, kar koli že – očitno ne zrcalijo resničnosti, ampak le druga besedila, potem je študij zgodovine le težko ločiti od študija književnosti, »preteklost« pa se staplja s književnostjo. Vendar pa bi bilo dobro, če bi pozornost spet posvetili vprašanju posredovanja (medizacije), saj se nahaja v jedru »jezikovnega obrata«, pa lahko kljub temu ponudi način za povezavo našega trenutnega osredinjanja na jezik s teorijami zgodovinopisja in zgodovinarjevo nalogo, kot jo konvencionalno razumemo. Istočasno pa nas lahko očitna povezanost izrazov posredovanje (medizacija) in srednje pripelje do teorije vmesnega položaja kot prostora za posredovanje (medizacijo) – edinega položaja, na katerem, po mojem mnenju, obstaja možnost za ustvarjalno vzajemno delovanje zgodovine in postmodernizma. Če je bila ena glavnih potez poststrukturalistične misli to, da je spremenila vodilno metaforo za zgodovinske dokaze iz tiste o zrcaljenju na tisto o posredovanju (medizaciji) (premik od predstave, da besedila in dokumenti jasno zrcalijo preteklo resničnost, kot je verjel pozitivizem, do ideje, da je preteklost ujeta samo v posredovani (medizirani) obliki, ki se je za nas ohranila v jeziku), potem moramo skrbno razmisliti o tem, kako razumemo posredovanje (medizacijo) in kako to razumevanje vpliva na naše ravnanje.

Klasični koncept posredovanja (medizacije) ga razume kot analitično orodje, ki poskuša ustvariti razmerje med dvema različnima redoma ali stopnjama pojavov, ki so predmet preiskave: med, recimo, književnim delom (ali drugim jezikovnim

85. Za de Certeauja ta »drugost«, ki prihaja iz resničnega sveta, nikoli ni zgolj jezikovna stvaritev, temveč *réel*, ki ga ni moč popolnoma razumeti in ga zato ni mogoče v celoti poustvariti po zgodovinarjevih željah. Prav v tem smislu se lahko omalovaževanemu pojmu »objektivnosti« v zgodovinopisju vrne nekaj uporabnosti. Kot pravi Dominick LaCapra, »objektivnost vsebuje zahtevo, da se soočimo z dejstvi, ki bi lahko bila neprijetna za to, kar bi radi predstavili, ali za vzorce, ki bi jih radi našli. Je v vzajemnem odnosu s »koeficientom upora«, tako v »tekstovnem gradivu, ki ga razlagamo, kot tudi v oblikah empirične resničnosti, o kateri sklepamo na podlagi tega ali podobnih gradiv«: gl. D. LaCapra, *Soundings in Critical Theory*, Ithaca, NY, 1989, str. 37–8.

izdelkom) in njegovim družbenim okoljem. Pomemben vidik klasičnega pojma posredovanja (medizacije) je, da analitično ločuje dvojne fenomene in jih hkrati poskuša povezati, zaradi česar deluje kot vmesni člen, ki posreduje med različnima, čeprav analitično povezljivima, področjema raziskave.²⁹⁸

Moderni koncept posredovanja (medizacije), kot ga je oblikovala Frankfurtska šola, vztraja, če citiramo Theodorja Adorna, da »je posredovanje (medizacija) v predmetu samem, ni nekaj med predmetom in tem, k čemur je prinesen,« torej koncept posredovanja (medizacije), ki poskuša popolnoma odpraviti (ali premagati) dualizem.²⁹⁹ Po tem razumevanju je posredovanje (medizacija) dejavni proces, ki oblikuje svoje predmete prav v takem smislu, kot poststrukturalizem dojema družbeno oblikovanje resničnosti v jeziku in skozi jezik. Posredovanje (medizacija) ne deluje kot vmesni člen, ki povezuje dva ločena pojmovna reda, od katerih je ločeno tudi samo, temveč je bistveno za obstoj in delovanje resničnosti, ki jo dejavno ustvarja. Pri preučevanju zgodovine tako proučujemo posredovalno (medizacijsko) prakso preteklih dob (dejansko diskurze), ki je, tako v preteklosti kot danes, ustvarila vse, kar obstaja, in vso zavest.³⁰⁰ Performativni značaj takih

²⁹⁸ Primer, kako to deluje, najdemo v Baxandallovi uporabi »Bougierjevega načela«, ki ugotavlja, da »če je težko najti razmerje med dvema izrazoma, spreminjajte enega od njiju, dokler se ne ujema z drugim, vendar si zapomnite, kakšne spremembe so bile potrebne.« Tako Baxandall, ki priznava, da sta »umetnost in družba analitična koncepta iz dveh različnih tipov kategorizacije človeških izkušenj« – torej sta »nehomologni sistematični stvaritvi, postavljeni nad prepletene vsebine« – pokaže, kako so nekatere veje moderne kritike spremenile izraz »družba« v izraz »kultura«, da bi tako med njima vzpostavile homologno razmerje, ki ga lahko analiziramo. Gl. M. Baxandall, »Art, Society and the Bougier Principle«, *Representations*, X (1985), str. 40–1. Za razpravo o Baxandallu gl. tudi Stephen Greenblatt, »Towards a Poetics of Culture«, v H. A. Vesser (ur.), *The New Historicism* (New York 1989), str. 11–12.

²⁹⁹ Citirano v Lee Patterson, *Negotiating the Past: The Historical Understanding of Medieval Literature* (Madison, 1987), str. xi. Gl. tudi Williams, *Marxism and Literature*, str. 98–9; R. Williams, *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society*, popr. izd. (New York, 1985), str. 204–6. Posredovanje (medizacija) v svojem »klasičnem« pomenu tu ustreza Williamsovi opredelitvi (ii), Adornova različica pa spada v njegovo kategorijo (iii).

³⁰⁰ To bi lahko povedali tudi preprosteje, če bi rekli, da so to, kar preučujemo v preteklosti, diskurzi, ki predstavljajo opredeljive enote posredovanih in posredujočih praks in prepričanj dane družbe. Rezultat te osredotočenosti na diskurz je, kot trdim, zrušiti besedilo in kontekst v eno samo, estetizirano razumevanje kulture, postopek, značilen za kritiko Novega historicizma (New Historicist), z njeno samopriznano izdelavo kulturne »poetike«, in, v manjši meri, novih oblik kulturne zgodovine, ki obe obravnavata besedila

diskurzov – ki so se ohranili in nam tako ostali na voljo samo v pisnih, če že ne prav književnih besedilih – nam preprečuje dostop do katere koli druge resničnosti kot do kod, vpisanih v ta besedila. Tako za zgodovinarje kot za literarne kritike, katero opredelitev posredovanja (mediacije) pač izberemo, predstavlja posredovalno (mediacijsko) dejavnost jezik, saj jezik že po definiciji posreduje človeško zavest o svetu, v katerem živimo. Poleg tega je že malo pozno, da moramo vztrajati, da vsi zgodovinarji, celo tisti iz pozitivistične struje, živijo in dihaajo v svetu besedil oziroma da nam je znanje o preteklosti dano predvsem v besedilni obliki. Vendar pa je naše razumevanje pomena tega »vedno že« tekstualiziranega značaja zgodovinskih podatkov, njegovega neizogibnega posredovanega (mediziranega) stanja, kot ga oblikuje jezik, v veliki meri odvisno od tega, kateri koncept posredovanja (mediacije) sprejmemo, in, kar je logično, od našega dojetja jezika. Obstaja več modelov posredovanja (mediacije), prav tako pa obstajajo tudi različni načini razumevanja jezika: moderna, postmodernistična performativna ideja o jeziku kot snovalcu sveta, ki je tako že po naravi samorefleksiven; ali instrumentalistični ali konstativni pogled na jezik, po katerem jezik opisuje in razlaga pa tudi »izumlja« resničnost ter v tem smislu predstavlja »instrument posredovanja (mediacije) med človekovo zavestjo in svetom, ki ga ta zavzema«. ³⁰¹ To drugo razumevanje jezika se običajno uporablja v znanstvenem diskurzu ali v disciplinah, ki se ukvarjajo s pridobivanjem podatkov o svetu in ne z grajenjem družbenega pomena. Ena od lastnosti »jezikovnega obrata« v humanistiki je zamenjava klasičnega pojma posredovanja (mediacije) z modernim in spodkopavanje naše vere v instrumentalno sposobnost jezika, da posreduje podatke o svetu.

in njihove kontekste, kot da so enako del široke žile diskurzivne produkcije, značilne za dano obdobje. Gl. Spiegel, »History, Historicism, and the Social Logic of the Text«, str. 67–74. Tako Lynn Hunt, sama primer in zagovornica nove kulturne zgodovine, postavlja po mojem mnenju zelo ustrezno in prodorno vprašanje, ki izhaja iz osredinjanja Novega historicizma in kulturne zgodovine na družbene prakse dane družbe kot na diskurzivno homologne artefakte: »Kje bi bili, če bi se za vsako prakso – pa najsi bo gospodarska, intelektualna, družbena ali politična – pokazalo, da je kulturno določena? Ali, z drugimi besedami, ali lahko zgodovina kulture deluje, če ji vzamemo vse teoretične predpostavke o odnosu med kulturo in družbenim svetom, pa čeprav je njena agenda sestavljena tako, da spodkopava vse domneve o odnosu med kulturo in družbenim svetom?«: Lynn Hunt, »History, Culture and Text«, v Lynn Hunt (ur.), *The New Cultural History* (Berkeley 1989), str. 10.

³⁰¹ Če si sposodim izraz Haydna Whita, »The Problem of Change in Literary History«, *New Lit. Hist.*, vii (1975), str. 109. Izraz »konstantiven« za jezik, ki je instrumentalen ali opisen, sem povzela iz LaCaprove uporabe tega izraza v delu *Soundings in Critical Theory*.

Pa vendar, ali moramo res izbirati med tema dvema konceptoma jezika in posredovanja (medizacije)? Ali moramo omejiti moč jezika na refleksivnost, ali v naši praksi zgodovinopisja ni prostora, ki očitno obstaja v naših vsakodnevnih jezikovnih navadah, za konstativno (tj. opisno) in performativno uporabo jezika, četudi je jezik del besedil iz preteklosti (vključno z dokumenti) ter ima tako nekoliko književni značaj, ki se ga zavedamo po zaslugi poststrukturalizma? Izbira med razumevanjem jezika kot čisto prosojnega ali popolnoma neprepustnega je preprosto načrtana preveč togo.³⁰² Zato ker svoje védenje o preteklosti dobivamo iz dokumentarnih prikazov, nam problemov, povezanih z našim dostopom do preteklosti, še ni treba mešati s preteklostjo samo. Pri izbiri vmesnega položaja pa bi izbrala tudi mešano in mogoče bogatejše razumevanje jezika in njegovih posredovalnih (medizacijskih) možnosti v korist bolj razlikovalne analize preteklih besedil in njihovih družbenih kontekstov.³⁰³ Vmesni položaj, ki bi ga rada označila, bi omogočil konceptu posredovanja in konceptu jezika, da nastopata istočasno.

³⁰² Gl. M. Jay, »Should Intellectual History Take a Linguistic Turn? Reflections on the Habermas-Gadamer Debate,« v LaCapra in Kaplan (ur.) *Modern European Intellectual History*, str. 110.

³⁰³ To se dejansko sklada z Joyceovo prakso v njegovi nedavni knjigi *Visions of the People: Industrial England and the Questions of Class, 1848–1914* (Cambridge, 1991), čeprav se zdi, da ni skladno z njegovo sedanjo polemiko. V *Visions of the People* Joyce pri spodbijanju tradicionalnih pojmov »razred« nikakor ne odstopa od ideje družbene resničnosti, ki pogojuje specifične infleksije v kulturi delovnega razreda. Kljub temu da začne z zagovarjanjem »razširjenega pomena jezika kot sistema znakov – kar bi lahko imenovali semiologijo družbenega reda« (str. 17), zaključi s trditvijo, da »so bile [same] zasnove družbenega reda povezane s poskusi, da bi v izkušnjo revščine, pomanjkanja varnosti in dela vnesli red in spodobnost« (str. 330). Ta »izkušnja« je vključevala predvsem grobo resničnost revščine in lakote, ki je *kot izkušnja*, kot pravi v nadaljevanju (str. 338), oblikovala popularno kulturo v prizadevanju, da bi ustvarila družbeno identiteto za revne in delovne ljudi. Zdi se, da Joyce predlaga, naj se da v razumevanju kulture delovnega razreda izkušnji revščine enaka teža kot izkušnji dela, ter tako zmanjšuje pomen »razreda« kot osnovnega vidika popularne identitete. Iz Joyceove knjige ni razvidno, ali verjame, da je bila sama revščina pripovedni konstrukt, vendar pa se zdi, da njegovo prepričanje, da je »revščina težnje sprevrgla v vdanost v usodo, vendar je hkrati spodbujala vizije o boljšem življenju in pravičnejšem svetu« (str. 341), temu nasprotuje, kakor tudi njegova nadaljnja trditev, da so »diskurzi dejavno oblikovali zaznave, vendar zgolj zato, ker so izražali potrebe in želje svojega občinstva«. Obe trditvi nakazujeta relativno stopnjo avtonomije (ali z drugimi besedami, relacijsko soodvisnost) med izkušnjo in kulturo kot ločenima redoma pojavov. Če ga torej ne razumem napačno, v teh trditvah vidim isti poskus, da

Očitno je vprašanje instrumentalnega jezika bolj vprašanje za zgodovinarje kot za literarne kritike, ki pozitivno znanje o svojem gradivu dobijo že pripravljeno, v obliki književnih besedil. Na drugi strani pa zgodovinarjem nič ni dano – nobene pripravljene kronike dogodkov in zgodovin – in morajo sestaviti svoje pripovedi na podlagi do neke mere pozitivne (četudi ideološko pogojene)³⁰⁴ vizije o preteklosti.

Dvojnost perspektiv pri raziskovanju besedil (tako književnih kot dokumentarnih) in njihovih družbenih kontekstov sem hotela ponazoriti s frazo »družbena logika besedil«, izrazom, ki poskuša v enem, a zapletenem okviru združiti protokol za analizo družbenega položaja besedila – družbenega prostora, ki ga zaseda kot izdelek določenega družbenega sveta in kot dejavnik, ki v tem svetu deluje – in njegov diskurzivni značaj »logosa«, tj. književnega artefakta, sestavljenega iz jezika, zaradi česar ga je treba literarno (formalno) analizirati.

Moje poudarjanje družbenega položaja besedila izhaja iz mojega prepričanja, da moč in pomen katerega koli danega niza predstavitev v veliki meri izhaja iz njegovega družbenega konteksta in njegove povezanosti z družbenimi in političnimi mrežami, v katerih je nastal. Besedila kot stvarna utelešenja situacijske rabe jezika v svoji stvarnosti odražajo neločljivost snovi in diskurzivnih praks in potrebo po ohranitvi smisla njihovega vzajemnega vplivanja in soodvisnosti pri ustvarjanju pomena.

V pojmu »družbena logika besedila« je tako prikrito prepričanje, da smo sposobni ponovno najti nekaj pomena stvarnega sveta preteklosti, prepričanje, ki pa nas po drugi strani zavezuje, da vsaj delno sprejemamo instrumentalno zmožnost jezika, da sporoča podatke o zgodovinskih oblikah življenja, saj brez te zmožnosti ne bi mogli nikoli vedeti niti najmanj o zgodovini. To ni poskus, da bi skozi zadnja vrata pritihotapila pozitivizem. Je poskus zavzemanja za razumevanje semiotike, ki ohranja predstavo o včasih referenčni (čeprav vedno »arbitrarni«,

bi v analizi ustvarjanja kulture zaobjel diskurzivne in stvarne resničnosti, ki sem ga poskušala izraziti v svojem delu o zgodovinoisju trinajstega stoletja. Hvaležna sem Richardu Priceu, da je z mano razpravljajl o Joyceovem delu.

³⁰⁴ V tej razpravi sem ob strani pustila hermenevtični problem našega branja obeh kategorij besedil in miriada načinov, na katere jih razlagamo in napačno razlagamo, predvsem zato, ker je za zgodovinsko »branje« tako bistveno, da se razume samo po sebi. Ne zavzemam se za to, da bi se v svoji sposobnosti pridobivanja »resničnega« opisa *wie es eigentlich gewesen* vrnili k pozitivističnemu prepričanju, niti v imenu zdrave pameti ne pozivam k pristnosti »izkušenj«. Vendar pa bi rada odprla epistemološki prostor, ki bi dopuščal stopnjo pozitivističnega razumevanja preteklosti, pa naj jo sodobne ideološke leče naredijo še tako nepopolno in izkrivljeno.

saj je dogovorjena) funkciji znakov kot dela družbeno oblikovanih sistemov človeškega sporazumevanja, ki ga usmerjajo jeziki.

Moj namen ni protestirati proti uporabi dekonstruktivnih strategij pri razumevanju zgodovinskih besedil, kot nakazuje Kelly, ko priznava, da te strategije podpira, saj menim, da so se izkazale kot močno orodje pri razkrivanju in odstranjevanju načinov, na katere besedila ustvarjajo spretne ideološke miselitifikacije, ki jim ne moremo zaupati in ki jih neizogibno razkrivajo že besedila sama, saj drobijo pomen, ko se jih naučimo brati dekonstruktivno. Še bolj pa nas je ta dekonstrukcija naučila opazati tišino v jeziku, poiskati neizrečeno kakor tudi povedano ter razumeti veliko moč tišine pri oblikovanju besedil, ki jih beremo.

»Prizadevamo si, da bi slišali odmev glasu, ki nekje potrka, razbija po tišinah sveta, spet začne, je zaduščen.« Najosnovnejša naloga nas, zgodovinarjev, je po mojem mnenju doseči, da se razdrobljene notranje pripovedi prikažejo iz svojih tišin. Kaj drugega je preteklost, po zadnji analizi, kot pa nekdanji stvarni obstoj, ki je zdaj utišan in živi samo še kot znak in kot znak k sebi vleče verige nasprotujočih si razlag, ki lebdiijo nad njegovo odsotno prisotnostjo in tekmujejo za lastnino nad ostanki iz preteklosti ter poskušajo na telesa mrtvih vtisniti sledove pomena.

HANS KELLNER

Kellner (1945) je na videz samo še eden v vrsti avtorjev, ki ne verjamejo, da arhivi in spomeniki skrivajo »zgodbe«, ki samo čakajo, da jih oživimo. V resnici pa s svojimi prispevki sodi v sam vrh sodobnega zgodovinarstva, s svojimi razpravami o jeziku in predstavljanju preteklosti pa velja, takoj za Haydnom Whitom, za največjega strokovnjaka na področju preučevanja statusa historične pripovedi. Podobno kot njegov idol tudi on verjame, da niti človeška dejavnost niti obstoječi zapisi o taki dejavnosti nimajo oblike pripovedi, izdelka zapletenih kulturnih oblik in globoko zakoreninjenih jezikoslovnih norm, ki so plod retoričnih izbir. Po njegovem mnenju si zgodovine ni mogoče izmisliti na »pošten« način, ne glede na to, kako pošten in profesionalen je zgodovinar. Nasprotno, prepričan je, da lahko standarde za poštenost in profesionalizem najdemo prav v teh normah, in sicer tako v tem, kar dovoljujejo ali zapovedujejo, kot v tistem, kar izključujejo. Kompetentni bralci po njegovem mnenju vso zgodovino razumejo kot jasno (ali prikrito) pripoved, zato jih ambicija po nedolžnih, neobdelanih virih, ki bodo ponudili bolj svež, resničnejši pogled, prej

zbega kot zadovolji. Zato ga jezi, da se zgodovinarji, ki prav dobro vedo, da tako imenovanih neobdelanih zgodovinskih podatkov ni oziroma da je vsako besedilo, ki ga opredeljujemo kot gradivo za zgodovino, že globoko vključeno v kulturni sistem.

Tudi zato se strinja z Arnaldom Momiglianom, ko ta ugotavlja, da je »celotna novoveška metoda zgodovinskega raziskovanja zasnovana na razločevanju med primarnimi in sekundarnimi viri«. Obenem pa se zaveda, da pri tem osnovnem razločevanju med primarnimi in sekundarnimi viri ne upoštevamo *drugih* virov razprave, virov, ki omogočajo predstavitev v jeziku. Glede na to v svojih razpravah precej pozornosti posveti obravnavi zgodovinskih virov, ki po njegovem mnenju vedno vključujejo temeljno človeško prakso, tj. retoriko, zaradi česar ne bi smeli pozabiti, da mora biti pri našem ustvarjanju poti za razumevanje zgodovine poudarjeno *ustvarjanje*. Če hočemo zgodbo izkriviti, moramo razumeti, da je poštenost katere koli zgodbe retorična izmišljotina in da je izmišljanje zgodb najpomembnejši del človekovega samorazumevanja in samooblikovanja.

Glede na povedano verjetno ne bo presenetil podatek, da se Hans Kellner med drugim preživlja tudi kot profesor retorike na oddelku za angleški jezik teksaške univerze Arlington in da se je proslavil z delom, ki nosi pomenljivi naslov *Jezik in historična reprezentacija: Izkrivljanje zgodbe (Language and Historical representation: Getting the story Crooked)*. Ko smo že pri njegovih biografskih podatkih, omenimo, da so ga ob prispevkih iz zgodovine, teorije in zgodovine zgodovinopisja proslavila tudi dela iz zgodovine glasbe in retorike. Kot smo zapisali v predstavitvi dela Franka Ankersmita, pa ga srečamo tudi kot sourednika znamenitega zbornika *A New Philosophy of History*, v katerem sta skupaj z devetimi avtoricami in avtorji priskrbeli za najboljšo predstavitev ključnih zgodovinopisnih vprašanj šestdesetih, sedemdesetih in zgodnjih osemdesetih let 20. stoletja.

V uvodu v to referenčno delo med drugim ugotavlja, da je prav v tem obdobju prišlo do neverjetne revitalizacije zgodovinopisja, da so se v zgodovinopisno razpravo močno vmešali tudi filozofi, da so se zgodovinarji, ki so se ukvarjali z zgodovino in teorijo zgodovinopisja, v veliki meri otresli očitkov (kar pa seveda ne velja za Slovenijo), da počno nekaj eksotičnega, če ne celo nekoristnega, in, končno, prav v tem obdobju naj bi se dokončno uveljavilo spoznanje, da se je treba osredotočiti tako na glas, tj. subjekt, kot tudi na orodje, tj. govornico/retoriko historične prezentacije.

Ne nazadnje tudi zato, ker je edina stvar, v katero smo v zvezi z zgodovino lahko prepričani, njena kontinuiteta. Ali, kot bi dejal Kellner: Od

tega trenutka pa vse do reformacije, *Magne Carte* ali izgradnje piramid je naša stalnica samo neprekinjen tok časa. Za vse drugo nam manjkajo neizpodbitni dokazi. Nihče nam namreč ne more zagotoviti, da je Jožef (z božjo pomočjo) podaljšal dan in tako dobil bitko ali da se je v gradu Trnuljčice čas ustavil za več desetletij. Po drugi strani tudi on ugotavlja, da je včasih celo kontinuiteta precej nestalna stalnica. Še posebej, če se pri svoji interpretaciji preteklosti sklicujemo na viro. Tudi virom tu in tam primanjkuje kontinuitete, podobno ko je primanjkuje človeškemu dojamu časa. Glede na to se v delu svojega prispevka o vlogi jezika pri interpretaciji zgodovine Kellner upravičeno sprašuje o tem, kaj je vir te kontinuitete. Zakaj se je intuitivno zavedamo, jo predstavljamo in branimo? Te domneve ne nazadnje ne morejo izhajati iz dokumentarnih virov, obstoječih zgodovinskih besedil ali iz našega življenja. Vir za domnevo, da je preteklost na nek način kontinuirana, prihaja iz književnosti. Kontinuiteta zato po njegovem mnenju ne izvira iz resničnosti ali oblike, v kateri resničnost obstaja (kot artefakt) v svoji očitni nepovezanosti, temveč predvsem iz načina, kako naša kultura resničnost predstavlja. Kontinuiteta je del mitične poti pripovedi, ki s svojim prehajanjem z enega dogodka na drugega »razlaga«, tudi kadar zgolj poroča. Glede na to Kellner upravičeno dvomi, da intuicija o kontinuiteti zgodovine izhaja iz nekega naravnega razumevanja, temveč iz skonstruirano dokumentirane celote ali osebne zavesti. »To in potem tisto« je zanj samo struktura, odvisna od neverjetne moči pojma »potem«, ki dejansko povzema to, kar naj bi bilo zgodovinsko gledišče. Če bi »to, tisto« predstavljali kot sintaktični model zgodovine, bi se po njegovem mnenju vrnili k temu, kar naj bi bil način predstavljanja predzgodovinske kronike (ali, še huje, analističnemu načinu predstavljanja), ali podpirali katastrofalne, nerazložljive pretvorbe apokaliptičnih mislecev, ki jih v določeni meri najdemo tudi v zgodnjih Foucaultevih delih. Skratka, podobno kot večina vodilnih teoretikov zgodovinopisja tudi on ugotavlja, da je izjemno težko postaviti mejo med intuitivno kontinuiteto resničnosti in nepojenjajočo močjo pripovedi, da naredi stvari kontinuirane. Oziroma, da ni nobena pripoved kontinuirana sama od sebe, temveč ji kontinuiteto podelimo podobno, kot jo podelimo vsem drugim praviloma nepovezanim stvarim v svetu nepovezanih stvari. Glede na to nam ne preostane drugega, kot da se priključimo njegovi ugotovitvi, ki pravi, da nam pripoved, ki sicer vsem opisom praviloma podeljuje kontinuiteto, po drugi strani razkrije šokantno dejstvo o splošni nepovezanosti, ki vlada onkraj dosega retorike. In še zadnje šokantno spoznanje. Če smo ugotovili,

da sta začetek in konec zgodovinskega besedila proizvod retorike: ali niso potem tudi sama zgodovinska obdobja ali zgodovinski dogodki prav tako zgolj retorične stvaritve, sestavljene v istih miselnih procesih?

O. L.

Literatura: Kellner 1995, Kellner 1989.

JEZIK IN PREDSTAVLJANJE ZGODOVINE³⁰⁵

Zgodovina in jezik

Zagovornike tekstualnega pristopa v pisanju zgodovine pogosto napadajo iz moralnih vzrokov. Govorijo nam, da je »zgodovina« – resnična in preverljiva zgodba o človeških izkušnjah – porok za resničnost, za pomen človeške družbe in vrednot ter za človekove svoboščine. Trditi, da predstavljanje zgodovine neizogibno izhaja iz kulturnih oblik, ki jih povzema, je »ožiti njegov pomen« z namenom pokazati, da besedilo ni nič drugega kot zavestna izmišljotina. Rezultati take nevarne dejavnosti so lahko zgolj samovoljno nespoštovanje dejstev, zanemarjanje standardov za preverjanje, izguba kulturne identitete, zavračanje preteklih žrtev in spomina nanje. Družbene in politične nevarnosti preveč temeljitega preverjanja virov se ponavljajo že od začetka kritične študije virov (kjer koli naj bi ta začetek že bil). Moralno spodobna družba je odvisna od spoštovanja resničnosti; resničnost pa naj bi bila za nas odvisna od določenega pojma predstavljalivosti.

Vendar pa retorike, predstavitve in resničnosti ne moremo ločiti ene od druge. Če bi to naredili, bi zatrli tisti del človekove resničnosti, ki zajema naše razumevanje, prepričanja in vrednote. Zgodovinski realisti (ki so dejansko manj zagovorniki stvarne resničnosti preteklosti kot nasprotniki stvarne resničnosti zgodovinskih besedil) vedno pridobijo moralno prednost na škodo jezika in njegovih zakonitosti ... »drugih« virov predstavljanja zgodovine.

Da bi raziskali zgodovinsko besedilo, ga moramo videti izkrivljenega, četudi se zato težje dokopljemo do pravega namena besedila. Videti čisto besedilo, pomeni videti skozenj – sploh ga ne videti drugače kot sredstvo za pridobivanje védenja o resničnosti.

Vendar pa se morajo razprave o zgodovinskem besedilu nazadnje lotiti vprašanja virov. Od začetkov pisanja o zgodovini do sedanje zrelosti (ali zastarelosti) zahodne profesionalne zgodovinske zavesti 19. stoletja, je imelo mnenje, da je zgodovinar samo tako dober, kot so dobri njegovi viri, velik vpliv. Pričevanje očividca Tuklida pripelje do sanjskega »odkritja« zakladnice dokumentov (ki jo je našel ali Poggio Bracciolini ali Robert Daton), vendar pa najbolj zagotovo dobijo

³⁰⁵ Prevod P. Klepec.

poklicne nagrade tisti, katerih viri so najbolj sveži in deviški. Zgodovinarjevi viri so, kot so nas učili, tisti deli resničnosti, iz katerih se sestavi podoba preteklosti. Medtem ko le malo zgodovinarjev oporeka ideji, da so zgodovine ustvarjene, bo večina trdila, da je jamstvo za ustreznost zgodovinskega opisa v virih. Če so viri na voljo, natančno in obsežno pregledani v skladu s pravili dokazovanja in jih je v dobri veri zbral razmeroma zrel profesionalc, bo nastalo delo, ki bo bolj ali manj »preslikalo« resničnost. Retorika, poetika, celo dialektika (v srednjeveškem pomenu) so tu postranskega pomena zaradi primata vira.

Beseda »vir«, tako bistvena za zgodovinsko metodologijo vseh vrst, si zasluži natančen zgodovinski pregled. V angleščini (*source*) se je ta beseda začela uporabljati za označevanje surovin zgodovinskih raziskav šele pozno, v poznem 18. stoletju, in je v tem smislu figurativna, vendar pa lahko besedo samo zasledimo že pet stoletij prej. Kot »studeneč ali izvirek reke ali potoka; izvir ali mesto, kjer je začetek vodnega toka«, se beseda »vir« pojavlja že v 14. stoletju; ta pomen ima še danes. Ni težko razumeti metaforičnega preoblikovanja iz vodnega v dokumentarni »vir«, »delo idr., ki daje podatke ali dokaze (predvsem izvirne ali prvotne) o nekem dejstvu, dogodku ali nizu teh«. ³⁰⁶ Najzgodnejši vir »vira«, ki ga lahko zasledimo, je latinski *surgere*, »narasti«. ³⁰⁷ Kot daje voda življenje, tako dajejo viri življenje zgodovini; vodna metafora se razkrije, če govorimo o presihanju virov. V nemščini, jeziku, v katerem se je prvič kodificiral velik del sodobne zgodovinske metode, je beseda za »vir« *Quelle*, ki ima čisto enako povezavo z vodo, čeprav izhaja iz popolnoma druge etimološke korenine. ³⁰⁸

Pri vprašanih zgodovine, virov in jezika si nasproti stojita dve popolnoma različni gledišči. Na eni strani je mnenje, da zgodovinska snov vedno temelji na gradivih, ki predstavljajo vire zanjo, in da bo do omembe vredne spremembe našega videnja preteklosti prišlo na podlagi napredka v raziskovanju, ki bo razkril nova dejstva. Za ta pristop so raziskave infrastruktura, napisana zgodovinska besedila pa superstruktura. Drugo stališče pa ubira čisto drugačno pot. Skladno s

³⁰⁶ *Oxford English Dictionary*, Oxford 1971, str. v.

³⁰⁷ Dobesedno *surgere* pomeni »voditi navzgor«, beseda pa je sestavljena iz *sub-* »navzgor od spodaj« + *regere*, »voditi, vladati«. Indoevropski koren *regere* je *regi.*, katerega pomen, »premikati se v ravni vrsti«, pripelje do množice besed, ki označujejo poštenost in pravo ter vladanje in režim, ki vodijo v ravni črti. Gl. *The American Heritage Dictionary of the English Language*, Boston 1976, str. v. *source*.

³⁰⁸ Goethe je v *Faustu* izkoristil številne povezave, ki jih ima beseda z zgodovino. Gl. razpravo o *Quellen* v Goethejevem *Faustu*, v 6. poglavju, »Figures in the *Rumpelkammer*: Goethe, Faust, Spengler«.

tem mnenjem so infrastruktura miselni postopki, ki so v bistvu vedno jezikovni, dejstva pa so superstrukturna gradiva, ki se uporabljajo za oblikovanje nekakšnega izraza tega strukturnega pogleda. Precej drugačna slika nastane, če menimo, da ima primarni pomen retorika ali, splošneje, miselne in jezikovne konvencije, ki so posledično tudi dejanski viri zgodovinskega dela. Takšno razumevanje nakazuje, da zgodovina ni »o« preteklosti kot takšni, temveč o tem, kako ustvarimo pomen iz razdrobljenih delčkov, ki jih najdemo okrog sebe in ki v bistvu nimajo nikakršnega pomena. Ta pogled na preteklost prikazuje kaos, ki je morda grozljiv v svoji brezbriznosti za potrebe človeštva, morda pa je tudi veličasten na svoji uničujoči poti. Tak pogled najdemo v Schillerjevih zgodovinskih predavanjih in pri Nietzscheju (pa čeprav je sovražil Schillerja) in izgleda kot povrnitev v starejše razumevanje zgodovine, saj zgodovino predstavlja kot predmet dejavnega razmišljanja, občutenja, celo sanjarjenja. Takšno gledanje na zgodovino je dejavno in ustvarjalno prav zato, ker za tem, o čemer razmišljamo, stoji brezpomemben obraz. Nobene zgodbe ni, ki bi jo bilo treba pravilno predstaviti; vsaka zgodba mora nastati iz razmišljanja. Če razumemo zgodovino na ta način, to ne pomeni, da zavračamo tista dela, ki se sklicujejo na realistično predstavitev, temelječo na moči dokumentarnih virov; to pomeni, da ta dela beremo na način, ki razkriva, da njihova verodostojnost izhaja iz drugih virov, ki imajo predvsem retorični značaj. Temu bi lahko rekli »izkrivljeno« branje.

Retorika raziskovanja in dokazovanja se ravna po načelih izbiranja in sestavljanja vzorcev, za katere se zdi, da sploh ne morejo biti retorični. Če raziskave razumemo kot retorično prakso, trdimo, da zgodovinska »dejstva« (o katerih na splošno ni razhajanj) niso, če uporabimo ta izraz, »dana«, temveč »vzeta«. Ta dejstva so v veliki meri »vzeta« iz jezika in kulturnega razumevanja, v katerem morajo biti izražena, in imajo tako književno dimenzijo, ki si prisvaja raziskovanje samo.

(DRUŽBENO)KRITIČNO ZGODOVINOPISJE

K temu, ne preveč posrečenemu poimenovanju se zatekamo, da bi pojasnili skupni značaj tistih sodobnih teoretikov zgodovinopisja, ki sicer pripadajo različnim usmeritvam, hkrati pa jih povezuje zahteva po brezkompromisnem ločevanju zgodovine in ideologije. Kljub zavedanju, da so tudi svetovnonazorska stališča sestavni del zgodovinarjeve intelektualne prtljage, so namreč prepričani, da se le redkokatera »uporaba« zgodovine lahko izogne politizaciji, po drugi strani pa prav med temi avtorji najdemo največ takih,

ki se zavedajo, da prav deklarirano nepolitično zgodovinopisje najpogosteje poskrbi za politizacijo historične interpretacije. Po mnenju Giovannija Levija, beneškega zgodovinarja, ki ga predstavljamo v nadaljevanju, do tega prihaja tudi zato, ker je zgodovina znanost o verjetnem oziroma ker ima zgodovinopisje predvsem spoznavne cilje. To po drugi strani pomeni, da je še posebej podvrženo manipulacijam. Najpogosteje takrat, ko gre za politično rabo zgodovine oziroma ko je treba občinstvo, sicer bistveno bolj dovzetno za parole kot za razmišljanje, prepričati v neko, praviloma ekskluzivno tolmačenje preteklega dogajanja. Z Levijem si lahko veliko pomagamo tudi v razpravi o branju zgodovinskih interpretacij. Tako kot vrsta »postmodernistov« pred njim zna namreč tudi on jasno razložiti, da gre pri historični interpretaciji v prvi vrsti za preoblikovanje zbranega gradiva in s tem za »komunikacijsko operacijo«. Poleg tega tudi on opozarja, da tako kot pisec, tudi bralec ne more biti nevtralen. Tudi bralec je sestavni del nekega kulturnega okolja, zaradi česar vsako besedilo lahko bere samo skozi filter svojih znanj in informacij. Še pomembnejše pa je Levijevo opozorilo v zvezi z branjem dokumentov. Tudi on namreč ugotavlja, da so dokumenti že prvi korak v interpretaciji in zato kvečjemu popačeni, parcialni in nepopolni fragmenti pretekle realnosti ...

Z zagovarjanjem takšnega razumevanja historične interpretacije seveda ne želi omajati vere v zgodovino, temveč samo še dodatno opozoriti na ekskluzivistične interpretacije, značilne za ideološko kontaminirano zgodovinopisje. Profesionalni zgodovinar namreč za seboj vedno pušča tudi dvom. Še več, pogosto ga celo posebej izpostavlja, medtem ko politik ali zgodovinar s praktičnimi političnimi cilji verjameta, da gre pri iskanju zgodovinske resnice za uveljavljanje ene vseobsegajoče interpretacije.

Glede na povedano sklepamo, da avtorji, ki nastopajo proti politični instrumentalizaciji zgodovine, nastopajo proti njenemu oženju na aktualne potrebe. Pri tem se praviloma zavzemajo za »odkrivanje razsutega in ne za razsuvanje znanega«. Zgodovinski spomin po njihovem mnenju ne bi smel služiti za legitimiranje in utrjevanje vsakokratnih političnih oblastnih razmer, zgodovinopisje pa posegati po mitih ali katerih koli drugih polzavednih in nerazsvetljenih spominih, ki služijo predvsem legitimiranju vsakokratnih političnih odločitev.

Nekateri med njimi (Kocka) so nas zaradi nevarnosti, ki jih nosi s seboj vsaka neznanstvena instrumentalizacija preteklosti zgodovine (in zgodovinopisja), odvezali skrbi za oblikovanje kakršne koli (kolektivne ali individualne) identitete, razen v primerih, ko oblikovanje identitet

razumemo kot samorefleksijo oziroma kot proces stalnega tehtanja, preverjanja in spreminjanja samoidentifikacije.

JÜRGEN KOCKA

Jürgen Kocka (1941) je svojo akademsko kariero začel v Bielefeldu, kjer je v letih od 1973 do 1988 predaval občo in socialno zgodovino. Od leta 1988 dalje poučuje na Freie Universität Berlin – Friedrich Meinecke Institut (tj. na »Svobodni« univerzi v Berlinu). Ukvarja se predvsem z zgodovino socialnih skupin v industrijski družbi, obenem pa si s Hansom Ulrichom Wehlerjem, Giselo Bock, Wolfgangom Hartwigom, Wolfgangom Schiederjem in nekaterimi drugimi deli zaslugo za uveljavitev socialne in kulturne zgodovine v Nemčiji. V razpravi o teoriji in zgodovini zgodovinpisja je splošno znan predvsem kot soizdajatelj kritičnih razprav o zgodovinpisju in sourednik ter soizdajatelj časopisa *Geschichte und Gesellschaft. Zeitschrift für Historische Sozialwissenschaft*. Časopis izhaja že štiri desetletja (od 1975 naprej) in velja za eno osrednjih zgodovinskih revij v nemško govorečem prostoru. Nase je Kocka prvič opozoril z izdajo doktorske naloge, v kateri je obdelal podjetniško upravljanje in zaposlovanje v tovarni Siemens v letih 1847–1914. Izjemno kvaliteto potrjujejo tudi vsa kasnejša dela, predvsem njegova socialna zgodovina Nemčije v času prve svetovne vojne in vrsta drugih razprav, v katerih obravnava nemško industrializacijo in modernizacijo, status nemških uradnikov v 19. in 20. stoletju, delavsko gibanje v nemških deželah ter nemško meščanstvo v 19. stoletju.

Pri obravnavanju zgodovinpisnih vprašanj in poglavij iz zgodovine zgodovinpisja se je Kocka navezal na živahno razpravo, ki se je v Nemčiji sprožila okoli leta 1970, njeni akterji pa so skušali prepričljivo odgovoriti na večno vprašanje: zakaj pravzaprav še služi zgodovina? Predvsem v zgodnjih sedemdesetih letih je namreč kazalo, da se je nemško zgodovinpisje znašlo v krizi. Šestdeseta so se iztekla v strahu nad »izgubo zgodovine« in zgodovinarji so se vse glasneje pritoževali, da upada zanimanje za njihovo delo. Poleg tega so začeli svariti tudi pred zlivanjem zgodovine s tako imenovanim »spoznavanjem družbe« oziroma »naukom o družbi«. Opazili so namreč, da se je v vseh študijskih načrtih pouk zgodovine občutno skrčil oziroma da se ta program oži na poučevanje sodobne zgodovine.

Če verjamemo Kocki, naj bi bila tudi v širši javnosti zgodovina v tem času deležna najmanjšega interesa in spoštovanja. Zgodovinarje so začeli

umeščati ob bok futurologom, mediji, predvsem televizija, pa so poročanje o srečanjih zgodovinarjev praviloma prepuščali časopisom ali specializiranim tretjim programom. Zaradi tega naj bi strokovna javnost ob tematiziranju kolektivne predstave o nemški družbi in njenem razvoju postopoma začela pozabljati na zgodovino. Na njeno mesto je vse bolj stopala sociologija, kar se je še najbolj poznalo v ekspertizah za potrebe vlade. Kocka je razloge za to stanje videl v temeljnih spremembah tedanje družbe. Vse bolj je bil prepričan, da je velika večina »uporabnikov« zgodovine po dveh svetovnih vojnah, fašistični diktaturi in kontaminaciji cele generacije začela resno dvomiti o njeni uporabnosti. Po drugi strani pa ji je očital »slepoto« za socialne in ekonomske procese. S svojo osredotočenostjo na politiko in državo naj bi postopoma postala spona kreativnemu razmišljanju o preteklih družbenih spremembah. Nekoč tako pomembna in osrednja vloga zgodovinske vede je bila po njegovem mnenju diskreditirana tudi zaradi počasnega reflektiranja novih pristopov in novih metodologij. Razprave, ki so burile zgodovinarske kroge v Franciji, Italiji in Veliki Britaniji, so se v Nemčiji uveljavljale zelo počasi in ob robu glavne razprave.

Vprašanja o smislu zgodovinopisnih raziskav, relevantnosti njenih rezultatov in načinih študija zgodovine so zato postajala vse pogostejša in vse bolj neprijetna, kritika pa je dosegla višek v času študentskih gibanj. Zaradi izrecne izpostavljenosti profesorjev zgodovine po koncu gibanja razprava o pomenu in vlogi pouka zgodovine ni zamrla, temveč je v nemško zgodovinopisje znova vnesla prepotrebni dvom, ki je sčasoma začel delovati poživljajoče. Znova je oživil razprave o teorijah, metodah, pogojih in vlogi zgodovine, vprašanje »Zakaj še zgodovina?« pa se je prebilo na dnevni red vseh pomembnejših srečanj zgodovinarjev po letu 1970. Eni so vnovično teoretizacijo zgodovinopisja razumeli kot nujno zlo oziroma kot orožje za obrambo pred napadi »neprijaznega okolja,« drugi pa kot nekaj trajnega in nujno potrebnega. Med slednjimi razprava o teh vprašanjih ni več nikoli zamrla. Prej nasprotno. Po besedah Jürgena Kocke je kljub občasnim padcem v kvaliteti prinesla vidne rezultate in odprla vrsto novih perspektiv. Omajala je tudi absolutno prevlado stare »šole« in odprla možnosti najrazličnejšemu eksperimentiranju. Zgodovinarji so postali dovtetnejši za razprave družboslovcev, predvsem politologov in sociologov. V določenem obdobju do te mere, da so v delu zgodovinopisja družboslovne paradigme docela zasenčile avtonomna izhodišča. Vse skupaj je spremljala do takrat neznana toleranca, ki je veliko pripomogla k obsežnemu osvobajanju zahodnonemškega zgodovinopisja. Razbremenjeni dolžnosti, da

javno tolmačijo vlogo nacionalne države in opravičujejo sonarodnjake oziroma njihova dejanja v obeh svetovnih vojnah, so zgodovinarji postopoma svobodneje zadihali, po drugi strani pa postali precej bolj samokritični.

Posledice teh sprememb so bile kmalu vidne. Zgodovinske knjige so vse pogosteje znova postale berljive zgodbe in so se kot take znova znašle na seznamih prodajnih uspešnic. Zgodovino so znova odkrili tudi mediji, zaradi česar so bile burne razprave druge polovice osemdesetih let precej bolj odmevne, kot je bilo to pričakovati še desetletje prej. Tako imenovani *Historikerstreit* (»prepir zgodovinarjev«) je ob podpori osrednjih dnevnikov in televizije dodobra pretresel nemško strokovno in širšo javnost in dokazal, da je v obdobju splošne stagnacije nemške znanosti v poznih osemdesetih in devetdesetih letih zgodovinopisje ena redkih svetlih izjem. Kocka in njegovi kolegi so osemdeseta in devetdeseta doživljali kot čas obsežnih reform, ki so njihovo vedo modernizirale in spravile v gibanje.

Konec stoletja je zato bilo le redko mogoče slišati kako večjo kritiko. Prav tako ni bilo mogoče zaznati kakega razočaranja zaradi neizpoljenih pričakovanj ali velikega strahu pred prihodnostjo. Prej je bilo mogoče zaslediti nasprotno bojazni; in sicer, da nas ogrožajo hitre, nenadzorovane, pospešene spremembe, zlasti take, katerih naprednost je močno dvomljiva in bi zato lahko vodile v nove krize. Po mnenju Kocke je s tem povezano tudi novo spoštovanje tradicije. Zdi se mu, da je le-to sestavni del dodatnega in drugačnega zanimanja za zgodovino. Bralci si sedaj ne želijo več suhoparnih analiz, temveč hlepijo po »pripovedni prisvojitvi zgodovine«. Manj jih zanima preteklost, iz katere bi se lahko kaj naučili, in veliko bolj spomin na korenine, iz katerih izviramo. Ni naključje, pravi Kocka, da sta pojma »spomin« in »identiteta« v razpravah v osemdesetih in devetdesetih igrala tako pomembno vlogo in pri tem opozarja na to, da so različni politično-intelektualni krogi kazali interes za podobne, če ne celo enake teme.

Glede na povedano morda lahko nekoliko lažje razumemo, zakaj je do omenjenega spora med zgodovinarji sploh prišlo. Po mnenju Jürgena Kocke so si različni predstavniki različnih političnih usmeritev na različne načine »prisvajali« nemško zgodovino in na ta način na različne načine (pre) oblikovali tako imenovano mi-zavest. Pri tem se je za nekatere Auschwitz znova izkazal za nepremagljiv in moteč zalogaj. Tovrstni interpreti so v svojem poudarjanju, da želijo ta del zgodovine na novo predstaviti samo zato, ker bi se iz nje radi kaj naučili, zelo radi potožili, da preteklost noče in noče miniti. *Historikerstreit* je pokazal, da dosedanji poskusi relativiziranja

holokavsta sicer niso bili pretirano uspešni, obenem pa opozoril na to, da takšne in podobne ambicije ne bodo prav kmalu zamrle.

O. L.

Literatura: Kocka 1987, Iggers 1993

ZGODOVINA – ZAKAJ?³⁰⁹

(1975/89)

II.

1. Zgodovinsko spoznanje je nujno potrebno za razumevanje, pojasnilo in s tem za pravilno praktično obravnavo posameznih fenomenov sedanjosti, s tem da odkrijemo njihove (zgodovinske) vzroke in sledimo razvoju. Pomislimo samo na moderni antisemitizem, ki ga šolarjem in odraslim razložimo brez seznanjenosti z njegovimi, daleč nazaj segajočimi, delno srednjeveškimi pogoji nastanka in vzrokov, s tem pa ga tudi težko zatremo v praktičnem pojasnjevanju. Odnos do problematike obstoja dveh nemških držav ne bi smel biti mogoč brez vpogleda v njune pogoje nastanka. Seveda zgodovinsko spoznanje take vrste ne vodi nujno v razumno politično delovanje, vendar pa ga to nujno predpostavi. Zgodovinsko raziskovanje in poučevanje se bosta morala v tem oziru navezovati na spraševanje o problemih sedanjosti in preteklo raziskovati kot predstopnjo sedanjosti. Da bi tematizirano zajela konkretno in istočasno kot sestavni del našega časa, tj. tudi v časovni distanci, so potrebne specifične historične metode in ugibanja, ki jih druge družboslovne znanosti ne ponujajo kar tako zlahka.

2. Zgodovinska znanost lahko s temami, ki sicer niso tako »oddaljene« od sedanjosti, da ne bi lahko postale preveč podobne, so pa vendarle dovolj »oddaljene«, da se lahko pri ukvarjanju s sodobnimi problemi preprečijo blokade, ki bi oteževale pojasnjevanje, posreduje zglede kategorije in vidike, ki lahko služijo kot spoznanje in orientacija v socialni in politični sedanjosti. Kdor je dojel padec neposredne demokracije v avtoritarni vladavini novih elit v Sovjetski zvezi po letu 1917, ki so ga omogočile tudi neučinkovitost in frustracije, zvezo med izostankom reform in zaostrojučimi se antagonizmi med seboj bojujočih se narodov v letih od 1914 do 1918 ali mehanizem ideološkega prekrivanja parcialnih interesov v agitaciji Zveze kmetovalcev v vilhelmski Nemčiji, se bo tudi z nekaterimi sedaj navzočimi pojavi soočal manj nemočno, vendar ne da bi moral zagovarjati vzročne povezave ali enačenje. Nekaterne osrednje kategorije procesov političnega odločanja (kot so manevrski prostor delovanja in njegove meje, konflikti in koalicije, preračunljivost in njene meje, heterogenost namenov in stranske posledice, učinkovanje na daljavo

³⁰⁹ Prevod I. Naglič.

itd.) je mogoče večinoma bolje pokazati z analizo preteklih primerov, že zato, ker je gradivo (zaradi padle bariere varovanja tajnosti) bolj dostopno in ker pravzaprav perspektivo prihodnosti, delovanja in raznolike zgodovinske procese odločanja lahko dojamemo oziroma demonstriramo le z določene distance.

3. Kljub aktualnemu pojemanju vpliva zgodovinskih argumentov ima zgodovinski spomin še naprej – kot v vseh znanih kulturah – svojo vlogo pri legitimiranju in stabiliziranju obstoječih socialnih in političnih oblastnih razmerij, pri utemeljevanju političnih odločitev, v obrambi pred kritiko in pri obrazložitvi protesta. Delno je uporabljen tudi čisto zavestno.

Kakšen pomen ima javno negovan spomin na ameriško vojno za neodvisnost za trdnost, za samozavest Američanov, se je pokazalo ob praznovanju njenega dvestotega jubileja v ZDA. Tudi bogata svečanost ob obletnici francoske revolucije je imela leta 1989 določen namen. Kdor je kot Nešvicar 1. avgust kdaj preživel v Švici, je imel priložnost vsaj površno spoznati, kaj lahko pomeni mitsko pretirana, sedemsto let stara, precej neprekinjena tradicija za nikakor ne nepomembno praznično samopredstavo nekega naroda. Tudi velika gospodarska podjetja v zasebni lasti se zavedajo uporabnosti stilizirane zgodovine za ideološko kohezijo svojih uslužbencev in negovanje imidža v širši javnosti. To je razlog, da financirajo arhive in jubilejne zbornike. Čisto zavestno in z velikimi finančnimi napori se mehiška vlada trudi negovati predkolumbijsko tradicijo, da bi se upirala usodnim socialno-psihološkim posledicam več stoletij trajajoče kolonialne vladavine. O tem pričajo opazne moderne zgodovinske stenske slikarije na javnih zgradbah, pa tudi sijajne dekoracije v antropološkem muzeju v Ciudad de Mexico, ki na nenavaden način tvorijo kontrast z bedo v revnih predmestjih. V vseh teh primerih zgodovina služi kot instrument za izvenznanstvene – politične ali ekonomske – namene, za integracijo, za ohranjanje in potrjevanje moči. In v vseh teh primerih se z zgodovinsko resnico ne ravna ravno malenkostno.

Kadar koli zgodovinski argumenti, miti, polzavedni in nerazsvetljeni spomini in koščki spomina igrajo vlogo pri upravičevanju in legitimiranju obstoječih razmerij in pri tem nagovorjena kolektivna predstava o sebi ni popolnoma brez zgodovinske dimenzije, ima racionalno, do ideologije kritično ukvarjanje z zgodovino nenadomestljivo funkcijo. Ta kritični posel zgodovinarja bo dal od primera do primera zelo različne rezultate in ni potrebno, da se zgodovinar vedno trudi za golo destrukcijo konkretne tradicije. Vendar pa mora stremeti k njenemu racionalnemu, znanstvenemu nadzoru, kajti vse prelahko se razvijejo miti in legende, ki pridejo v roke zainteresiranim, ki so imuni za kritiko, ki ogrožajo nekonformiste, iracionalizirajo javno življenje in indoktrinirajo državljane.

Na prakso vezano pojasnjevanje bo moral opraviiti zgodovinar vsekakor tudi pri kritični raziskavi zgodovinsko argumentiranih protestnih gibanj, in to prav tako z različnimi rezultati. Kakšno vlogo bi lahko igrali zgodovinski miti v političnih protestih, ni mogoče preučiti le ob »legendi o nožu v hrbet« in njeni uporabi v desno usmerjeni kritiki proti weimarski republiki, temveč tudi ob protestih zadnjih let v Zvezni republiki. Protiparlamentarna kritika obeh političnih polov se sklicuje na izkrivljen model zgodnjemeščanskega parlamentarizma, po katerem se meri neposredna dejanskost in se o njej nujno preveč zlahka razsoja. Slogan »kapitalizem vodi v fašizem«, ki zgodovinsko izkušnjo zelo skrči in jo prikaže enostransko, v nekaterih krogih leve retorike in publicistike uporabljajo izrazito in na problematičen način. Na robu desnice pa so se pojavile skupine, ki uporabljajo nesprejemljive nacionalistične stereotipe. Vse to nujno zahteva zgodovinsko kritiko.

4. Težje oprijemljive, vendar izredno pomembne pa so naslednje obravnavane funkcije pravilno razumljene zgodovinske znanosti. S tem ko prikazujejo socialno in politično sedanjost ter njen nastanek in s tem njeno zmožnost spreminjanja (vendar v njeni načelni spremenljivosti), lahko prispevajo k nastanku države, ki resničnosti, ki smo ji masivno in na način sile stvari izpostavljeni, ne sprejme v njeni dozdevni nujnosti, temveč na podlagi njenih izkoriščenih in zamujenih, preteklih in mogoče še obstoječih možnosti. Temu namenu »utekočinjanja« slike dejanskosti in znanju o raznolikosti oblik človeške eksistence služi tudi posredovanje (sekundarne) izkušnje osupljajočega drugega: načini človeškega življenja iz daleč v preteklost segajočih in močno drugačnih sociokulturnih okolij, ki so lastnemu primarnemu področju izkušeni nedostopni, delujejo v smislu potujitve. V zvezi s tem pridobi zgodovinska radovednost, ki ji sicer njenega imanentnega pomena nikakor ne gre zanikati, dodaten emancipacijski pomen. V luči zgodovinskih alternativ se sedanja dejanskost znajde pod prisilo legitimiziranja in se včasih spopade s kritiko, ki sili v spremembo. Ravno tiste zgodovinske discipline, ki svojega poizvedovanja ne črpajo neposredno iz problemov sedanjosti in ki obravnavajo fenomene, ki so časovno in tematsko zelo oddaljeni od sedanjosti (npr. zgodovina srednjega veka, stara zgodovina, zgodovina drugih kultur), imajo tu pomembno in težko nadomestljivo funkcijo. Z vnosom preteklih in drugačnih oblik bivanja, struktur in procesov posredujejo le-te tudi vpogled v dolgoročno delujoče spremembe in tako prispevajo k samospoznanju sedanjosti na način, ki je drugim družboslovnim znanostim v veliki meri nedostopen.

5. S konfrontacijo z osupljajočim drugim in z vzročno razlago fenomenov sedanjosti iz njihovih zgodovinskih vzrokov – kot mogoče tudi z daleč nazaj segajočim vpogledom v relativno trajne socialne strukture kot trajne pogoje človekovega

delovanja – lahko zgodovina na zelo posreden način prispeva tudi k orientaciji posameznikov in skupin v njihovi sedanjosti. Pri tem črpa zgodovinsko izobraževanje iz rezervoarja vedenja, predstav, izkušenj, motivacij in norm, iz neformulirane, vendar pomembne individualne in kolektivne predstave o predhodnem razumevanju in o sebi, kar odnos in dejanja sicer neposredno usmerja, vendar ne more biti načrtovano in producirano v smislu specifičnih ciljev orientacije in delovanj. Tu se najbolj očitno pokaže, da zaradi svojih praktičnih funkcij zgodovina ne sme biti instrumentalizirana in zožena le na aktualne potrebe. Razumljivo je, da bi bila zahteva po poučevanju »celotne zgodovine« iluzorna. Selekcija je potrebna in prav v šolskem pouku je čas omejen. Samoumevno je, da upošteva praktične cilje sedanjosti pri nujni selekciji zgodovinskih vsebin in zaradi tega tudi – v skladu s funkcijami, navedenimi pod prvo, drugo in tretjo točko – novi in najnovejši zgodovini daje jasno prednost v učnih načrtih.

Vendarle se je istočasno treba držati cilja, da raje ponovno odkrivamo razsuto, kot pa razsuvamo znano in s tem delamo za široko odprto zgodovinsko zavest. Kajti le-ta naj bi se odlikovala ravno s presežkom nad neposredno uporabnostjo in aktualnimi problemi, ravno zato lahko igra svojo zelo posredniško vlogo kritična in revizijska instanca proti prevladujoči paradigmi političnega in socialnega delovanja, pa tudi znanstvenega mišljenja. V tem smislu temelji razumna uporabnost zgodovinske izobrazbe delno tudi v njeni neposredni neuporabnosti. Ravno v tem je njena pomembnost.

6. Metodično raziskovanje in izčrpen nauk o zgodovini morata kljub dejstvu, da si lahko prizadevata le za selektivno spoznanje, vedno resno obravnavati raznolikost pogojnih povezav znotraj zgodovinskega položaja; kljub potrebni uporabi tipiziranih in omejujočih posploševalnih metod morata močnejše kot sistematične sorodne vede raziskovati posamezne okoliščine in fenomene. Zaradi tega, in to je še en možen učinek zgodovine, lahko bolje kot sistematične družboslovne znanosti vzgajata h konkretnemu mišljenju.

Brez dvoma se v tem skrivajo tudi velike nevarnosti, kajti veliko prevečkrat pri zgodovinarjih skrbno hotenje po razumevanju pisane raznolikosti nadomesti negativnost, afirmativna opustitev kritike. Nezgodovinskemu mišljenju pa lahko hitro sledi skušnjava po »prenagljeni formuli, po urnemu poskusu razložitve sveta, po vse preveč hitri redukciji kompleksnejše realnosti«. ³¹⁰ Dolgo ukvarjanje z zgodovino lahko prepreči to kvazipubertetniško nagnjenje, da bi dejanskost razumeli le s principi in popolnimi osnutki. Lahko pripomore k posredovanju splošnega

³¹⁰ H.-U. Wehler, *Zgodovina kot zgodovinsko družboslovje*, Frankfurt/M 1973, str. 22.

razumevanja s konkretnimi posamezniki in s konkretnimi odločilnimi položaji. Ker pa se le-te pogosto odlikujejo z dvojnostmi, ki jih je težko reducirati in ki zahtevajo bolj dosledno diferenciranje, jih ne smemo interpretirati kot zgolj past.

Zgodovinsko posredovan vpogled v večpomenskost večine položajev (ki je pogosto resnično prepoznana šele, ko se oziramo nazaj), v njihove večvzročnosti in neodvisnost, v relativnost perspektiv, v lastno težo podrobnosti in odpore do kompleksnejše resničnosti morda lahko tehnokratske zamisli in tudi radikalne proteste obvaruje pred neučinkovitostjo ali ranljivo brezobzirnostjo, ne da bi padli nazaj v po pravici kritizirano ideološko pretiravanje individualnega. Da je vsaka politika, ki cilja na spremembe, »močno počasno vrtnanje trdih desk s strastjo in z občutkom obenem« (Max Weber), lahko poleg lastnih praktičnih izkušenj najbrž najbolj pokaže zgodovina in s tem zmanjša po eni strani nevarnosti utopično-brezproporcionalne popolne kritike in po drugi strani resignacijo, ki temu zlahka sledi.

7. Opozoriti moramo še na en dosežek zgodovine, ki pa sam ne bi zadoščal, da bi zgodovino zagovarjali kot obvezni in množični predmet. Pri tem mislim na zgodovino kot »nesmiselno« preživljanje prostega časa, kot na predmet razvedrila in zabave. V družbah, kjer za mnoge ljudi postaja vedno bolj problematično, kako civilizirano preživeti prosti čas, tega vidika ukvarjanja z zgodovino ne bi smeli postaviti v center, vendar pa ga ne smeli niti zapostavljati. Obstajajo neumnejši, bolj škodljivi in bolj neprijetni načini preživljanja prostega časa, kot pa je branje zgodovinske knjige, pa četudi iz tega ne pridobimo nič v smislu pravkar navedenih šestih tez.

Kot drugih, bolj diferenciranih zadovoljstev, užitkov in razvedril se je tudi zgodovine praviloma treba najprej naučiti, preden jo je mogoče doživeti kot tako. Vsekakor pa bi se morali vprašati, kaj bi morali, da bi zgodovino naredili zabavno, zgodovinarji narediti drugače, kot pa je to danes običaj v naši znanosti glede na principe znanstvenosti in specializacije ter glede na (pohvalne) tendence k informiranju o teoriji, k pojmovno strožjemu in metodološko težavnejšemu prikazovanju.

III.

Odpovedali smo se temu, da oblikovanje identitete (individuuma, skupine ali družbe) označimo za dodatno funkcijo ali celo funkcijo zgodovine. Takšno funkcijsko določanje morda utegne biti neproblematično, če oblikovanja identitete ne razumemo kot nasprotje kritike, če se funkcija oblikovanja identitete ne postavi po robu njenim kritičnim funkcijam (poudarjenim tukaj), temveč so kot konstitutivni trenutki identitete razumljeni kot samodistanca, kot napetosti in konflikti s samim seboj in znotraj samega sebe in se tolmačijo procesualno, kot stalen, prek

vsakega doseženega stadija segajoč proces identifikacije, kot je to primer v Heglovi filozofiji in nekaterih psihoanalitskih nastavkih.³¹¹

Če naj bi bilo oblikovanje identitete reflektirano tehtanje, nekaj, kar implicira izbor in distanco, kar se pri tem stalno prilagaja spremembam ter se s tem spreminja in vendar ostaja konstantno »eno s samim seboj«, kar je enako oddaljeno od nezmožnosti kritike in od nezmožnosti solidarnosti, kar je jasno različno od enodimenzionalnega prilaganja vsaki spremembi in tudi togi potlačitvi nepredelanih sprememb, kar je očitno razmejeno od okolja in istočasno naravnano nanj – potem lahko najbrž vse navedene funkcije zgodovinske znanosti razložimo kot prispevek k oblikovanju posameznikov, skupin in družb v mediju zgodovine – vendar: Ali s tem pridobimo sporočilnost?

Obratno pa vodi uporaba besede, če ni definirana, zelo hitro k nesporazumom ali afirmativnim posledicam. Obstajajo vendar načini oblikovanja identitete, na primer pri otrocih, ki nimajo ali imajo majhno zvezo z refleksijo in samokritičnim nadzorom, bolj pa z navado in manipulacijo. To je potrebno in tega tu nikakor ne nameravam kritizirati, le da je to močno v nasprotju s temeljnim principom znanosti, torej tudi zgodovinske znanosti. Obstaja tudi pomen besede »identifikacija«: integracije v vnaprej dano (za razliko do kritike in konflikta), ki pa pomeni oblikovanje ali prevzem samoumevnosti z uvajanjem ali posnemanjem, ki pa močno kontroliranega, na osnovi izvirnega prevzema od takrat nima več v mislih za samoumevno. Zgodovina v smislu predznanstvene tradicije je lahko dejansko sredstvo takega oblikovanja identitete, kot kaže funkcija legend in mitov ali tudi uporaba spomenikov. Vendar pa so principi znanstvene zgodovine, zgodovinske znanosti diametralno nasprotni temu pojmu identitete, zato tega niti previdno ne bi smeli zahtevati od zgodovinske znanosti. Dejansko se pogosto ni mogoče znebiti vtisa, da so sedaj vedno pogostejše uporabljeni govori o funkciji oblikovanja identitete pri zgodovini, povezani s takimi antikritičnimi tendencami.

Pri tukaj zahtevani emancipatorični vezanosti na prakso zgodovinske znanosti gre lahko le za posrednost. Neposredna vezanost na prakso bi svojo izpolnitev praviloma otežila oziroma preprečila. Neposredna pretvorba zgodovinske izkušnje v navodila za ravnanje bi prekrizala rezultate historizma. Nastavitev zgodovinsko-znanstvenega dela za priprave neposrednih akcij bi bila poleg tega znamenje bližnjega odnosa med teorijo in prakso, v katerem bi znanost tako vsebinsko kot institucionalno hitro izgubila svojo relativno samostojnost in distanco do socialnih

³¹¹ Prim. J. Habermas, »Ali lahko kompleksne družbe razvijejo razumno identiteto?«, v: isti, *Konstrukcija zgodovinskega materializma*. Frankfurt/M 1976, str. 92–126. Nadalje: J. Kocka, *Zgodovina in pojasnjevanje*. Nastavki, Göttingen 1989, str. 140–159.

in političnih sporov, ki šele omogočata kritiko in raziskovanje v tukaj zahtevanem smislu, ter bi poleg tega prekoračila svoje pooblastilo. Pri zgodovinski znanosti zahtevati vezanost na prakso v tem smislu istočasno pomeni zavračanje njene instrumentalizacije in politične nastavitve.

Istočasno se tukaj razvit pojem praktično angažirane zgodovinske znanosti jasno distancira od pojmovanj, ki zgodovine v smislu nezadostnega *l'art pour l'art* stališča niso pripravljena priznati za to, kar je kot uveljavljeni akademski in šolski predmet vendarle vedno bila in je: družbena prireditelj z družbenimi in političnimi funkcijami, ki jih je mogoče identificirati. Zatskati si oči pred omenjeno zvezo še ne pomeni uiti ji. Vezanost na prakso pri zgodovinski znanosti odklanjati kot neznanstveno »politiziranje« bi bilo ne samo napačno, temveč tudi nevarno: hitro namreč lahko pokažemo, da ravno v znanosti, ki se razume kot nepolitična, ki zanika in ignorira svojo vezanost na prakso, skozi zadnja vrata vstopi »politizacija«. Veliko bolj nujno je lastno početje reflektirati, oblikovati in utemeljevati z ozirom na takšne položaje, saj iz takšnih splošnih določil funkcij tudi ne moremo in ne smemo enoznačno in jasno izpeljati nobenih specifičnih raziskovalnih prioritet. Takšna refleksivna in diskurzivna zveza zgodovinske dejavnosti z ozirom na družbene funkcije v nobenem primeru – vse dokler je stvar posameznega, vendar diskutirajočega znanstvenika – ni v nasprotju z zagotovljenim principom svobode raziskovanja in nauka. Nasprotno, do dna duše je del pojma znanosti.

GIOVANNI LEVI

Giovanni Levi (1954) kot eden največjih strokovnjakov za mikrozagodovino brez dvoma sodi med štiri po svetu najbolj znane italijanske zagodovinarje. O Momiglianu smo nekaj izvedeli iz uvoda v njegovo razpravo, zato na tem mestu opozarjamo še na preostala dva. Mlajši, Carlo Ginzburg, že vrsto let gostuje v ZDA, v zagodovino zagodovinopisja pa se je zapisal s svojo izjemno razpravo *Sir in črvi* (*Formagio e ivermi*). Razprava, v kateri je opisal življenjski svet malega človeka okoli leta 1600, je dosegljiva tudi v hrvaškem prevodu. Starejši, Carlo M. Cipolla (1922–2000), pa je slovenski publikli znan po knjižici *Allegro ma non troppo*,³¹² v kateri sta objavljeni dve zanimivi in duhoviti razpravi: »Vloga začimb v gospodarskem razvoju srednjega veka« in »Temeljni zakoni človeške neumnosti«. V Italiji in drugje

³¹² Slovenski prevod Nede Pagon je izšel v knjižici, ki sta jo izdala Studia Humanitatis in Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

po svetu Cipollo poznajo kot enega vodilnih ekonomskih zgodovinarjev in dolgoletnega profesorja berkeleyjske univerze. Napisal je več kot dvajset razprav s področja gospodarske in socialne zgodovine, npr. *Gospodarska zgodovina predindustrijske Evrope (Storia economica dell'Europa preindustriale)*, *Jadra in topovi: Izvori tehnološke prevlade Evrope od 1400 do 1700 ... (Guns, Sails, and Empires: Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion, 1400-1700)* ne kaže pa spregledati tudi njegovega uredniškega dela pri *Ekonomski zgodovini svetovnega prebivalstva* in *Gospodarski zgodovini Evrope*.

Za Levija lahko mirno trdimo, da je podedoval od vsakega nekaj. Od Cipolle humor in širino, od Momigliana interes za zgodovino zgodovino-pisja, z Ginzburgom pa si delita ljubezen do mikrozmgodovine. Kot svetovno znani profesor na beneški univerzi si je spoštovanje svojih kolegov pridobil z razpravami o mikrozmgodovini³¹³ oziroma mikrozmgodovinskimi obravnava-mi življenja običajnih ljudi, predvsem njihovih strategijah preživetja.³¹⁴

Kadar gre za teoretska vprašanja zgodovino-pisja, pa Levi enega osred-njih problemov sodobnega pisanja o preteklosti vidi v njegovem avtoritar-nem slogu interpretacije. Kot mnogi drugi pred njim je tudi on prepričan, da velika večina zgodovinarjev sicer navede dokumentacijo v opombah, vendar v glavnem pripovedujejo tako, kot bi opisovali neko objektivno realnost. Le redko povedo kaj o mukotrpnem procesu raziskovanja, saj bi to dalo njihovim zaključkom pridih hipotetičnosti in nezaključenosti. Njihov ton je zato referencialen in afirmativen. Tudi zato se Leviju zdi, da samo hlinijo objektivnost, po drugi strani pa nas opozarja na to, da so druge družbene vede že zdavnaj postavile pod vprašaj avtoriteto avtorja in se ob tem spominja krize, v katero je zabredla antropologija po objavi dnevnika Malinowskega oziroma po njegovem priznanju, da je terensko delo arbitrarno brez kakršne koli možnosti zunanega nadzora. Zgodo-vina, tako Levi, tu nedvomno močno zamuja. Problematično se mu zdi njeno ignoriranje sodobne družboslovne kritike konceptov racionalnosti in principov neoklasične ekonomije. Podobno kot Arnaldo Momigliano v slovitem eseju »Retorika zgodovine in zgodovina retorike« tudi on meni, da zgodovinarjeva naloga ni le v tem, da neki dogodek osmisli, temveč tudi, da preveri, v kolikšni meri je ta dogodek predvsem stvar splošnega interesa.

³¹³ Npr. »On Microhistory«, v: P. Burke, *New Perspectives on Historical Writing*, 1991.

³¹⁴ Npr. *Inheriting Power: The Story of an Exorcist [Dedovanje oblasti: zgodbe nekega izganjalca hudiča]*, 1988.

Po drugi strani opozarja, da dogodek ni nujno nekaj, kar se je zgodilo, temveč tudi nekaj, kar so ljudje pripravljene sprejeti kot mogoče. Med to sodijo tudi stvari, ki se niso nikoli zgodile; npr. lažna vojna poročila, s katerimi se je ukvarjal Marc Bloch, ali povsem abstraktne stvari, kot je npr. ideja o družbeni pogodbi. Pri tem namreč ni šlo nikoli za to, da bi ljudje zares verjeli, da država temelji na neki izvirni pogodbi med ljudmi, temveč za njihovo predstavo o tem. Podoben primer ponuja tudi prepričanje, da vsi izvirmo iz Adama. Na neki abstraktni ravni so ljudje v to verjeli in to je po Levijevem mnenju treba upoštevati.

V isti sapi nas opozarja, da so s pomeni vedno težave. Zdi se mu namreč, da ima preteklost oziroma zgodovina za ljudi dosti širši pomen. Spraševanje o tem, kako so se stvari dejansko dogajale, razume samo kot eno od oblik eksorcizma, ki naj bi obvladal kaos in mu dal ustrezno obliko. Pod ukvarjanje s preteklostjo po njegovem mnenju spada tudi navdušenje ali strah pred drugačnostjo, oblikovanje identitete (skozi oživljanje prednikov in dialog z njimi), raziskovanje vzrokov, izvirov in podobnosti, iskanje kriterijev legitimnosti in splošnih pravil. Glede na to se mu zdi, da je zgodovina za zgodovinarje – pa tudi za zdravo pamet – v bistvu nepretrgano reinterpreteriranje nečesa, kar je že znano. Temelj zgodovinarjevega dela ni vračanje nečesa pozabljenega v zavest ljudi. Miti so za zgodovinarje pomembni samo zaradi pomenskih učinkov, ki so jih imeli v medčloveških odnosih. Zanje je to samo materialna resnica, na kateri snujejo zgodovinsko resnico oziroma interpretacijo pomena dejstev.

Prepričan je, da so zgodovinarska odkritja prej stvar naključja. Bistvo njihovega dela ga še najbolj spominja na Penelopo, kar pomeni, da jih vidi kot ljudi, ki neprestano preučujejo eno in isto stvar, zato da jo interpretirajo na novo, neprestano ožemajo eno in isto limono, zato da iz nje iztisnejo drugačen sok. Pri tem jih po njegovem mnenju vodi sedanost in ne preteklost. Resnica je bolj ali manj znana oziroma se poraja iz novosti v vprašanjih, ki si jih zastavlja.

Na podlagi povedanega splošni interes definira kot nekaj, kar zadeva predvsem človeške potrebe in strahove. Definicija, kaj imamo v kulturnem smislu skupnega, kaj je legitimno, kaj nas mora na nek način povezati kot skupni temelj naših vrednot, je po njegovem mnenju predmet neprekinjene vojne reprezentacij. Ker gre za znanost o verjetnem in ker zgodovinopisje nima neposrednih praktičnih ciljev, temveč spoznavne, se mu zdi zgodovinsko znanje še posebej podvrženo manipulacijam. Predvsem takrat, ko gre za politično rabo zgodovine, se pravi, ko gre za to, da prepričamo

občinstvo, ki je bolj dovzetno za parole kot za razmišljanje o kompleksnosti preteklosti. Pri tem se najpogosteje srečamo z napačnimi analogijami in pretiravanjem pri eni tezi, da bi druga, ki je sicer napačna, a manj ekstremna, postala sprejemljiva. Tako Levi, podobno kot Francois Furet, navaja nacionalsocialistično trditev, ki pravi, da so bili Judje v zgodovini že od nekdaj povzročitelji vseh in vsakršnih socialnih krivic. Trditev se tudi njemu zdi iracionalna, celo smešna. V njej sicer zaznava racionalno jedro nacionalsocialističnega antisemitizma, vendar v isti sapi poudarja, da ga to še zdaleč ne opravičuje odgovornosti in krivde za genocid.

O. L.

Literatura: Breisach 2003, Burke 1992, Bell 2002.

O ZGODOVINSKI RESNICI³¹⁵

1. Zgodovina ima dolgo zgodovino.³¹⁶ Prav zaradi tega si je ni mogoče predstavljati kot definiranega polja: kakršen koli poskus, da bi jo opredelili po tem, kako se nanaša na preteklost, v čem je drugačna od drugih humanističnih in družbenih ved, kakšne postopke uporablja pri obravnavanju virov, opredeljevanju dokazov in organiziranju argumentov, je lahko zgolj parcialen in siromašen. Razmišljajmo torej o zgodovini kot o znanosti ali kulturni dejavnosti, ki proučuje preteklost zato, da poskuša razumljivo in argumentirano rekonstruirati resnico, ki je za nas pomembna.

Seveda pa, kljub vsej previdnosti, tudi tako splošna definicija ni brez številnih dvoumnosti: zlasti besede, kot so znanost, resnica, argumentacija in razumljivost, dopuščajo številne možne interpretacije.

Pa vendar sem po poklicu zgodovinar in zdi se mi, da opravljam isto delo kakor osebe, ki gojijo ideje in stališča, s katerimi se sam nikakor ne strinjam in pripisujem svojemu delu čisto drug pomen. Recimo takole: skupno polje je polje spopada, ne polje konsenza.

Obstaja pa bistven prelom, ki se mi zdi zanimiv za proučitev: prelom, ki ne zadeva le zgodovine, temveč totaliteto človeških znanosti in intelektualnih dejavnosti: odnos do realnosti, do resnice, do znanja. Začel bom z nekaj citati in z njihovo pomočjo skušal pojasniti prepad, ki loči tiste, ki menijo, da, ker ni mogoče spoznati vsega, dejansko ni mogoče spoznati ničesar, in tiste, ki mislijo, da

³¹⁵ Prevod A. Jereb.

³¹⁶ Besedilo je avtor predstavil na 4. psihoanalitičnem kolokviju *Societ à Psicanalitica Italiana* z naslovom *Verità storica e Psicanalisi* 15. decembra 2001 v Benetkah.

je realnost sicer res neizčrpana in naše spoznanje po definiciji precej omejeno, da pa je vendarle spoznanje mogoče doseči skozi kontinuiran in neskončen proces približevanja realnosti. Prav na mejnikih naših spoznavnih zmožnosti naj bi temeljile naše najtrdnjše gotovosti.

Če želimo govoriti o razumevanju, pravi Hayden White, moramo najprej ustvariti nekakšno tipologijo diskurzov, kar pomeni, da moramo začeti s klasifikacijo diskurzov, ki temeljijo na tropih, lahko bi rekli tudi na procesih, skozi katere vsak diskurz konstruira predmete, ki jih namerava realistično opisati in objektivno analizirati. »Doumeti moramo, da ne gre za izbiro med objektivnostjo in izkrivljanjem, temveč za različne načine, skozi katere konstruiramo 'realnost' v mislih, tako kot tudi realnost obravnavamo na različne načine, od katerih ima vsak svoje lastne etične implikacije ... Nikoli nisem trdil, da je poznavanje zgodovine, kulture in družbe nemogoče. Zanimal sem le, da obstaja znanstveno spoznanje takšnega tipa, kakršnega je mogoče doseči s študijem fizične narave. Poskušal pa sem pokazati, da, četudi ne moremo doseči resničnega znanstvenega spoznanja človeške narave, lahko vseeno dosežemo drugačen, posreden tip spoznanja, kakršnega nam omogočata književnost in umetnost nasploh.«³¹⁷ Kar zadeva zgodovino, Whitovo stališče torej presega vsakršno razlikovanje med izmišljenim in realnim, samo zgodovino pa spelje na retorično dejavnost in na retoriko, ki je avtoreferencialna in antireferencialna, v kateri je spoznavna prvina umevanje različnih načinov konstruiranja realnosti in njihovih etičnih posledic. Povezanost objektivnosti in izkrivljenosti prav sladko odzvanja iz temeljnega de Manovega stavka, kjer je branje »neskončen proces, v katerem se resnično in neresnično neločljivo prepletata«.³¹⁸ Hayden White vse to na koncu pripiše človeški naravi in ne kaki specifični človeški situaciji.

Zdaj pa si pogledjmo popolnoma nasprotno stališče. Carlo Ginzburg v *Odnosih moči*³¹⁹ trdi, da ti dve stališči – ki postavljata v nasprotje zgodovino kot retoriko in zgodovino kot prizadevanje, da se s pomočjo dokazov dokoplje do dejstev, kot nasprotje med retoriko in dokazom – napravita iz vsakega zgodovinskega dela avtonomen tekstualen svet, ki nima nikakršnega oprijemljivega odnosa z zunajtekstualnimi realnostmi, na katere se nanaša. »Diskurzi, ki jih analizira retorika, se nanašajo na neko specifično skupnost, ne pa na ljudi kot razumne živali. Raziskovanje resnice dogodkov (ali so se dejansko zgodili, ali so bili pomembni,

³¹⁷ H. White, *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*, Baltimore – London 1978, str. 2, 22–23.

³¹⁸ P. de Man, *Blindness and Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*, Minneapolis 1983, str. ix.

³¹⁹ C. Ginzburg, *Rapporti di forza*, Milano 2000.

kakšen je bil njihov pomen in kakšen je zdaj) je zgodovinarjeva osnovna naloga. Potemtakem moramo izhajati iz parcialnega in lokaliziranega znanja, da bi konstruirali uporabno, četudi ne nedolžno idejo objektivnosti. Ne more biti nedolžna, ker se zaveda, da obstaja izredno močna konstruktivistična argumentacija, ki se nanaša na vse oblike znanja ... zanjo so v polju znanstvenega diskurza tako konstrukti kot dejstva del mogočne retorične umetnosti,«³²⁰ ki vseeno ne izključuje dokaza v okviru skupnega znanja. »Retorika se giblje v polju verjetnega, ne pa v polju znanstvene resnice in omejene perspektive.«³²¹ »Ko zgodovinarji ocenjujejo dokaz, ne bi smeli pozabiti, da je vsako stališče do realnosti po svojem bistvu selektivno in parcialno, in da je odvisno od odnosov moči, ki pogojujejo, že z dostopnostjo ali nedostopnostjo dokumentacije, celovito podobo, ki jo družba želi pustiti za sabo.«³²² Za Ginzburga, še prej pa za Arnalda Momigliana, na katerega se Ginzburg v osnovi sklicuje, je torej zgodovina parcialno in lokalizirano znanje, ki hkrati uporablja argumentativne instrumente in veljavne dokaze v sferi skupne vednosti, ki dopušča preverjanje ter interpretacijo dejstev in njihove resničnosti.

2. Omenjeni stališči torej pričata o dveh različnih razlagah zgodovinske resnice: prvo ni referencialno, drugo pa se sklicuje na dejstva, ne da bi si domišljalo, da jih lahko izčrpa. Ta alternativa ima precej posledic. Soočenje obeh stališč lahko dosežemo tako, da primerjamo tisto, kar dejansko pravi Primo Levi v *Potopljenih in rešenih*,³²³ s tistim, kar mu Giorgio Agamben polaga na jezik v tekstu *Kar je ostalo od Auschwitz*.³²⁴

Levi: »Ponavljam, nismo mi, preživeli, tiste prave priče ... Mi, ki smo preživeli, smo neznatna, anomalna manjšina: smo tisti, ki se zaradi svoje nepoštenosti ali sposobnosti ali gole sreče nismo dotaknili dna. Tisti, ki so se ga, ki so videli Gorgono, se niso vrnili, da bi o tem pripovedovali, ali pa so se vrnili nemi; a prav oni, ti 'muslimani', ti potopljeni, ti integralni pričevalci, so tisti, katerih pričevanje bi imelo splošen pomen ... Mi, ki smo imeli srečo, smo skušali ... poročati ne samo o naši usodi, ampak tudi o usodi drugih, prav teh, potopljenih; vendar pa je bil to diskurz na račun nekoga tretjega, poročilo o stvareh, ki smo jih sicer videli čisto od blizu, a jih vendarle nismo neposredno izkusili. O dokončnem uničenju, o opravljenem poslu ni poročal nihče, tako kot se še nihče nikoli ni vrnil, da bi poročal o svoji smrti. Tudi če bi potopljeni imeli papir in pero, ne bi pričali, ker se

³²⁰ *Ibidem*, str. 43. Ginzburg tu citira Donno Haraway.

³²¹ *Ibidem*, str. 45.

³²² *Ibidem*, str. 47.

³²³ P. Levi, *Sommersi e salvati*, Torino 1986.

³²⁴ G. Agamben, *Quel che resta di Auschwitz. L'archivio e il testimone*, Torino 1998.

je njihova smrt začela že dolgo pred fizičnim uničenjem. Že tedne in mesece pred smrtjo so izgubili sposobnost opazovanja, spominjanja, primerjanja in izražanja. Namesto njih govorimo mi, njihovi pooblaščenca.«³²⁵

Vendar pa Primo Levi kljub temu, da se zaveda omejenosti spominjanja in morebitnih deformacij spomina (»poškodbe, a ne samo možganske; vmešavanje drugih, 'konkurenčnih' spominov; abnormalna stanja zavesti, potlačitve, prestavitve«),³²⁶ vseeno zaupa parcialni in nepopolni resnici, ki so jo diskurzi rekonstruirali na račun nekoga tretjega:

»Po drugi strani pa so 'privilegirane' priče gotovo imele na voljo boljše mesto opazovanja, saj je bilo to mesto, med drugim, višje in je zategadelj obvladovalo širše področje ... Logika stvari je bila pač takšna, da so bili ti zgodovinarji malo-dane vsi politični zaporniki; to pa zato, ker so bili Lagerji političen fenomen; kajti politični zaporniki ... so imeli pregled nad kulturnim ozadjem, ki jim je omogočal, da so lahko interpretirali dejstva.«³²⁷

(Naj dodam, da se je na tem mestu pričevalec spremenil v zgodovinarja.)

Agamben bere Levija povsem negativno: »Zdi se, da ga zanima samo tisto, kar onemogoča presojo, sivo območje, kjer se žrtve spreminjajo v krvnike in krvniki v žrtve;«³²⁸ v zvezi z gornjim odlomkom pa pravi: »Tu ima pričevanje v bistvu vrednost zaradi nečesa, kar v njem manjka: v svojem središču vsebuje nekaj, o čemer ni mogoče pričati in kar spodkopava avtoriteto preživelih;«³²⁹ in dodaja: »Gorgona in tisti, ki jo je videl, musliman in tisti, ki zanj priča, zastopajo le en sam pogled, eno samo nemožnost videnja.«³³⁰ »Pričevanje je tu prikazano kot proces, ki vključuje najmanj dva subjekta: preživelega, ki sicer lahko govori, a nima povedati nič zanimivega, in tistega, 'ki je videl Gorgono', ki 'se je dotaknil dna' in bi torej lahko povedal marsikaj, a ne more govoriti.«³³¹ Zaključek je triumfalen: »Ker Levi opiše pričevanje le s pomočjo muslimana, vsebuje Levijev paradoks edino možno zavrnitev vsakega negacionističnega argumenta. Vzemimo torej Auschwitz kot tisto, o čemer ni mogoče pričati; in vzemimo hkrati muslimana kot absolutno nemožnost pričanja. Če pričevalec priča za muslimana, če mu uspe nemožnost govorjenja pripraviti do besede, se potemtakem zamajajo sami temelji negacionizma ... Če pa preživeli ne priča o plinski celici ali o Auschwitzu, temveč priča za

³²⁵ *Ibidem*, str. 64–65.

³²⁶ *Ibidem*, str. 13.

³²⁷ *Ibidem*, str. 9.

³²⁸ *Ibidem*, str. 15.

³²⁹ *Ibidem*, str. 31.

³³⁰ *Ibidem*, str. 49.

³³¹ *Ibidem*, str. 111.

muslimana, če govori na primer samo o nemožnosti govorjenja, potem njegovega pričevanja pač ni mogoče zanikati.«³³²

Pravzaprav gre za lekcijo, ki je v bistvu subtilno negacionistična in je blizu stališču, ki zgodovino razume kot retoriko in ne išče resnice v dejstvih, temveč v izjavljanju, v samem govornem dejanju, ne pa v raziskovanju resnice dogodkov.

Zgodovina je opustila pozitivistično zaupanje v dejstva in v možnost rekonstrukcije dejstev v njihovi celovitosti, zato se zdaj giblje med povsem idealistično hipotezo o primerjanju besedil, ki izražajo različne načine konstruiranja realnosti, ter procesno, nikoli popolno predstavo poznavanja realnosti ali kontekstualnega poznavanja, ki temelji na verjetnih dokazih in na gotovosti, ki nekaj pomeni le v okviru skupne kulture.

3. V zgornjih primerih je nasprotje opozicija med filozofi in zgodovinarji (ali, denimo, memoaristi kot v Levijevem primeru). Zato je zadevo, onkraj njenih etič-nopolitičnih implikacij, mogoče pojasniti z evidentno specifičnostjo zgodovino-pisja. Zgodovina se po definiciji ne more odpovedati referencialnosti in umevanju, da za besedami in besedili obstaja neka realnost, ki jo te besede in ta besedila – četudi le parcialno – opisujejo. Realnosti ne opisujejo na osnovi abstraktne logike absolutnega dokaza in demonstracije, temveč na osnovi konkretne logike retorike, verjetnosti in kontekstualne gotovosti. Paradoks dekonstruktivizma ni okužil zgodovinarjev, ki problema odnosa med besedami in rečmi ne doživljajo preveč dramatično. Nikoli ne bi mogli reči, kakor delajo dekonstruktivistični literarni teoretiki (v tem primeru de Man, ko govori o Shelleyju), da »'Zmagoslavje življenja' opozarja, da se nikoli nič – ne dejanje, ne beseda, ne misel, ne besedilo – ne zgodi v povezavi (ne pozitivni ne negativni) z nečim, kar je pred dogodkom, kar je za njim ali kar je drugje, temveč le kot naključni dogodek, ki svojo moč, tako kot smrt, dolguje temu, da zmerom pride po naključju. Delo nam pove tudi, zakaj in kako je treba potem te dogodke ponovno vključiti v sistem zgodovinske in estetske rekupeacije, ki se ponavlja, četudi so zmotnost te sistemske rekupeacije že razkrinkali.«³³³

Razlika med znakom in pomenom je gotovo v središču zgodovinarjevega dela, vendar pa zgodovinarji menijo – v nasprotju s sklepom, ki so ga antireferencialisti izpeljali iz popolne nepovezanosti in dokončne nemožnosti popolnega ujemanja – da je prav interpretacija njihovo delo: vztrajno delo, ki vse natančneje zbližuje stvari, znake, sledi, dokumente z njihovim pomenom. Zanje ne velja, da

³³² *Ibidem*, str. 111.

³³³ P. de Man, *The Rhetoric of Romanticism*, New York 1984, str. 122.

interpretacija znaka preraste v drug znak in tako naprej do neskončnosti, razen v smislu neskončnosti, ki odstrani dvoumnosti in poglobi znanje (kot bi, menim, hotel Peirce), zagotovo pa ne v dekonstruktivističnem smislu, da »retorika radikalno spodnese logiko in odpre vrtoglave možnosti referencialnih zablodk«. ³³⁴ Neskončno delo pojasnjevanja, ne pa delo, ki je brezupno zato, ker nima konca. Ahil zasleduje želvo, ne da bi jo kdaj koli dohitel, vendar to kaže, po prvi hipotezi, na progresivno, sorazmerno linearno približevanje znanju, ki ga predstavlja prav neskončna vsota interpretacij, in, po drugi hipotezi, na odpiranje neskončnih odklonov, ki realnost oddaljujejo, namesto da bi jo približevale.

In vendar je ta domnevna referencialnost kriva za številne probleme, ki so onemogočali zgodovinopisje, da bi se primerjalo z drugimi humanističnimi vedami, kriva pa je tudi za mnoge zamude in cehovsko zaprtost. Vselej se ne zavedamo, da zgodovinarjevo delo poteka na treh različnih stopnjah: mnoge dvoumnosti glede smisla te šibke znanosti izvirajo iz zmešnjave, ki je posledica mešanja teh treh stopenj: raziskovanja, poročanja in sprejemanja. Z zgodovino mislimo predvsem na raziskovanje arhiva, ki je v marsičem podobno sodni ali policijski preiskavi: sledimo potem, ki pogosto vodijo v slepe ulice in brez kakšnega reda odkrivamo nove smeri in dokumente, da bi izluščili dokaze iz indicev, ki zadevajo probleme in hipoteze. Pogosto se zgodi, da raziskava traja leta in leta, pa ne da nobenega odgovora in ne odkrije nič, kar bi stvari osvetlilo in jih postavilo v red. Zgodovinar nekako čaka na razlago, ko tava po skorajda neznanem in kaotičnem terenu ... Dokler se ne začnejo, kot pri sestavljanju, koščki zlagati in razporejati na svoja skladna mesta.

Rekel sem leta in leta. Potem sledi druga stopnja – pisanje. To popolnoma preoblikuje zbrano gradivo, ker gre za komunikacijsko operacijo. Kar smo odkrili, moramo ponuditi bralcu ne samo v razumljivi obliki, temveč tudi z argumenti in ne nazadnje v estetsko prepričljivi obliki. Ko pišemo, imamo kot pri leposlovju pred očmi bralca: v našem poklicu je to pogosto član našega ceha, ki ga nagovarjamo z aluzijami ali v žargonu. V najboljših primerih, ko nimamo v mislih bralca iz stroke, pa potrebujemo visoko raven narativne sposobnosti in dobro poznavanje literarnih tehnik.

In končno je tu še branje: bralec ni nevtralen, saj sodi v neki kulturni kontekst in bere skozi filter svojih informacij in nagibov. Ena od velikih skrivnosti branja je prav sposobnost literarnih besedil, da nagovarjajo najrazličnejše bralce: pomislimo samo na to, kako so Tukidida ali Danteja Alighierija brali njuni sodobniki in kako ju beremo mi; besedilo je dejansko postalo nekaj, kar je povsem drugačno, saj se je osvobodilo avtorja, ki nikakor ni mogel predvideti tako drugačne

³³⁴ P. de Man, *Allegorie della lettura*, Torino 1997.

kontekstualizacije. Kadar torej govorimo o prvi stopnji, govorimo o ugotavljanju dejstev in o njihovem pomenu, seveda pa tudi o preverjanju verodostojnosti (bolje rečeno pomenskosti) dokumentov. Tu prežijo na zgodovinarja številne optične prevare: dokumenti so popačeni, parcialni in nepopolni fragmenti realnosti. Pomislimo na dokumentacijo, ki jo vsak od nas pušča za sabo: administrativni ukrepi, plačane pristojbine, globe, spričevala, kako pismo. Je to naša biografija? Razen tega pa je dokumentacija socialno selektivna, saj imajo bogati obsežnejšo dokumentacijo kakor revni, moški kakor ženske, odrasli kakor otroci, meščani kakor kmeti, pismeni kakor nepismeni in javne dejavnosti so bolj dokumentirane kakor zasebne. Dokumenti so prevara: pogosto je tako, da več ko jih imamo na voljo, bolj imamo lažen občutek popolnosti. Ni res, da so zgodovinarji toliko bolj sposobni, kolikor manj se zanašajo samo na neposredno dokumentacijo. Bolj ko gremo nazaj v preteklost, bolj je treba pomanjkanje dokumentov dopolnjevati z inteligenco in domišljijo. Tisti, ki proučujejo bližnjo preteklost, so skorajda po definiciji najslabši zgodovinarji, tisti pa, ki proučujejo prazgodovino, mogoče najboljši: s pomočjo kosti in žgane gline nam pripovedujejo o neki civilizaciji. Značilna nepopolnost dokumentacije je ena od stvari, po katerih se – kakor pravi Freud – arheologovo (pa tudi zgodovinarjevo) delo razlikuje od analitikovega: »Kdor se ukvarja z izkopavanjem, ima opraviti z uničenimi predmeti, katerih veliki in pomembni deli so se nedvomno izgubili ... Noben trud jih ne more več priklicati in jih sestaviti s tistimi, ki so se ohranili; zanese se lahko le na rekonstrukcije, ki pa precej pogosto prav iz tega razloga ne morejo preseči določene stopnje verjetnosti. Drugače pa je, če imamo opraviti z nekim psihičnim objektom, katerega zgodovino hoče analitik priklicati na dan ... Vse bistveno se je ohranilo, celo tisto, kar se zdi popolnoma pozabljeno, je v takšni ali drugačni obliki nekje še vedno prisotno, le da je globoko zakopano in posamezniku nedostopno.«³³⁵

³³⁵ S. Freud, *Costruzioni nell'analisi [Konstruktionen in der Analyse]*, 1937, XI, str. 543–544.

NOVA KULTURNA ZGODOVINA ALI HISTORIČNA ANTROPOLOGIJA!?

MED UNIVERZALNO RESNICO IN POLIFONIJO INTERPRETACIJ³³⁶

Po večdesetletnem obdobju drobitve zgodovine na vrsto specializiranih disciplin ali poddisciplin in po tem, ko se je sodobna razprava o predstavitvi pretekle realnosti dotaknila tudi najbolj tradicionalističnih zgodovinarjev, kaže, da zahodnjaško zgodovinopisje ponovno išče model celovite predstavitve preteklosti. Ali, točneje, zdi se, da nekateri člani te skupnosti to počno kontinuirano, drugi pa le od časa do časa, najpogosteje takrat, ko se želijo opredeliti do posamičnega novega »trenda«. ³³⁷ Prepričani, da je tudi novi koncept kulturne zgodovine del tega – prej trajnega kot občasnega – iskanja totalitete ali univerzalne resnice, bomo skušali v pričujočem sklepu še enkrat razgrniti predzgodovino tega procesa ter predstaviti argumente, ki podpirajo to stališče.

Podobno kot zagovorniki historične antropologije namreč tudi avtorji koncepta kulturne zgodovine stremijo k totalni obravnavi preteklosti. Nekateri izmed njih, Peter Burke na primer, vidijo v teh prizadevanjih celo določeno ponavljanje zgodovine – »z variacijami seveda«³³⁸ – oziroma skušajo opredeliti razmerje med konceptoma kulturne in totalne zgodovine.

³³⁶ Prva verzija tega poglavja je izšla v tematski številki *Časopisa za kritiko znanosti*, ki ga je pod naslovom *Proti kulturi* uredila Maja Breznik. Gl. *Časopis za kritiko znanosti*, let. XXX, 2002

³³⁷ Izraz dolgujemo Lawrenceu Stonu, ki je v svoji oceni vpliva socialne antropologije na zgodovinopisje jasno poudaril, da skuša »odkriti pomembne spremembe v modi pisanja zgodovine«. Tukaj citat povzemam po članku Petra Burka »Zgodovina dogodkov in povratek k pripovedništvu«, objavljenem v časopisu *Zgodovina za vse – vse za zgodovino*, letnik 1, št. 2, Celje 1994.

³³⁸ O ponavljanju govori Burke na istem mestu (»Zgodovina dogodkov ...«), razlike med kulturno in totalno zgodovino pa opisuje v članku »Cultural History

Burke sam je bil precej časa razpet med Burckhardtovim načinom pisanja zgodovine ter idejo totalne zgodovine, ki sta jo zastopala Lucien Febvre in Fernand Braudel. Kot eno od rešitev je zato najprej predlagal razglasitev kulturne zgodovine za totalno zgodovino. Naloga kulturnega zgodovinarja naj bi bila tako ali tako v tem, da poveže različne segmente (politiko, umetnost, družbeno življenje ...) določenega časa in prostora v zaokroženo kulturno celoto. Obenem je že sam spoznal, da ima takšno stališče veliko nasprotnikov, med njimi najdemo tudi Ernsta Gombricha, ki so kritizirali »na heglovskih kategorijah *Zeitgeist*-a ali *Volksggeist*-a slonečo teorijo o kulturni novitosti«. ³³⁹ Po drugi strani pa je ugotavljal, da lahko kulturna zgodovina veliko pridobi, če sprejema in si prilagodi sociološki pojem subkulture. Z njim opremljene zgodovinske študije lahko namreč zajamejo prej na različne načine marginalizirane skupine in skupnosti in s tem podrobneje in celovito osvetlijo kulturnozgodovinska dogajanja iz novih zornih kotov. Nevarnosti, da bi bil takšen pristop fragmentaren, se je po njegovem mnenju mogoče izogniti s tem, da postane tudi samo vprašanje interakcije med različnimi subkulturami (npr. med severno in južno Evropo, vzhodom in zahodom, moškimi in ženskami, urbanim in ruralnim, katoličani in protestanti itd.) ena od osrednjih tem kulturnozgodovinskih študij. ³⁴⁰

Tako Burke kot tudi nekateri drugi pomembni akterji v tej razpravi (ob sedaj že pokojnemu Lawrenceu Stonu še Roger Chartier in Lynn Hunt) pri oblikovanju svojih stališč običajno segajo nazaj do Johana Huizinge, ki je med prvimi jasno razločil med kulturnozgodovinsko in klasično deskriptivno obliko predstavitve.

KAKO NOVA JE »NOVA KULTURNA ZGODOVINA«

Prav njemu in Arnoldu in Huizingu se danes pripisuje zasluga za to, da se je alternativa klasični kulturni zgodovini, katere avtorji so bili Frederick Antal, Franz Klingender in Arnold Hauser, hitreje uveljavila oziroma da so na njihovem konceptu »socialne zgodovine umetnosti in literature« kasneje uspešno gradili avtorji, kot sta Raymond Williams in Edward

and Total History», v: O. Luthar (ur.), *Pot na grmado, Der Weg auf Scheiterhaufen, The Road to Pile*, Založba ZRC, Ljubljana 1994.

³³⁹ Gl. Oto Luthar (ur.), *Pot na grmado ...*, str. 42.

³⁴⁰ *Ibidem*.

Thompson. Za zgodovino koncepta kulturne zgodovine je pomemben predvsem slednji s svojo umestitvijo popularne kulture v redni nabor pomenov, odnosov in vrednot oziroma s svojo ambicijo, da jo obravnava v kontekstu človeškega ekonomskega izkoriščanja in odpora proti temu izkoriščanju. S svojo navezavo na Marxa in Webra³⁴¹ je signaliziral, da razume kulturo predvsem kot *sistem sporočil*, v katerem je najpomembnejše to, da vemo, kdo komu kaj govori. Verjetno je šlo za nekaj podobnega tudi pri Bronislawu Malinowskem, ki je v svoji kritiki teorije kulturnih vzorcev opozarjal na upoštevanje specifičnosti vsakokratnega kulturnega konteksta. Njegov primer s palico, ki jo v neki situaciji lahko uporabimo kot orodje, v drugi kot orožje in v tretji kot okras, je čudovita metafora za ponazoritev spoznanja, da imata lahko vsaka stvar ali človek takoj, ko ju postavimo v drugačno vlogo, vpnemo v drug miselni okvir in jima dodelimo drugačno kulturno vrednost, popolnoma drugačen pomen.

Nedaleč od tega razmišljanja je bil tudi Erwin Panofsky, v katerega delu *Gotska arhitektura in sholastika* (*Gothic Architecture and Scholasticism*, 1951) se, podobno kot v petnajst let starejši uspešnici Paula Hazarda (*Kriza evropske zavesti*), odraža Heglova predpostavka o duhu časa. Po drugi strani so člani slavnega britanskega trojčka (Thompson, Williams, Hobsbawm) že takoj na začetku svarili pred prepričanjem, da se ta »duh časa« kot neka stalnica vleče skozi vso zgodovino. Predvsem Hobsbawm se je, skupaj s Terenceom Rangerjem, dolgo časa ukvarjal z obstojnostjo nekaterih univerzalnih praks oziroma tradicij, za katere mislimo, da so z nami od nekdaj. V svojem referenčnem delu *Izum tradicije* (*The Invention of Tradition*) sta dokazala prav nasprotno, in sicer, da so kulturne prakse, ki jih imamo za zelo stare, pravzaprav zelo mlade. Da so bile mnoge izmed njih, vsaj v Evropi, iznajdene v zadnji tretjini 19. stoletja in da je v

³⁴¹ Gre predvsem za tisti del Webrovega razmišljanja o zgodovini, v katerem pravi, da bi zgodovina morala posamične dogodke oziroma celoto dogodkov in procesov predstavljati in interpretirati z vidika njihovega kulturnega pomena (*Kulturbedeutung*). Pri tem je izključeval vsako obliko podoživljanja (*Wiedererleben*) in raje zagovarjal pot racionalnega seštevanja konkretnih rezultatov analize dejanskih stanj, ki pridejo v poštev za določanje kulturno pomembnih razvojnih stopenj. »Še tako preprosta sodba o zgodovinskem pomenu določenega konkretnega dejstva«, pravi Weber, je namreč »daleč od preprostega beleženja najdenega, saj nam ne predstavlja le pojmovne miselne tvorbe, temveč dokazuje, da predstavljeni resničnosti vedno dodajamo tudi 'celoto svojega ... izkustvenega znanja'«. Gl. tudi v: O. Luthar, *Med kronologijo in fikcijo*, ZPS, Ljubljana 1993, str. 101.

zahodnjaški konstrukciji preteklosti v bistvu zelo malo res prave tradicije. Predstava, da so posamezne nacionalne skupine že stoletja nazaj oblikovale nek skupni ritual obnavljanja skupnosti, da so oblikovale nekega skupnega duha ali serijo protokolov, ki jim danes pravimo kulturne prakse, je po njunem mnenju povsem napačna. Tovrstna produkcija je posledica industrializacije, povečane mobilnosti in strahu pred razpadom razmerij moči v Evropi. Med najmlajšimi fenomeni v tem procesu modernizacije je oblikovanje ideje o nacionalni identiteti, ki se sredi 19. stoletja oblikuje v povsem novo mrežo protokolov za upravljanje s skupnostjo. Potem ko so vladarji osvobodili svoje podložnike, se koncept konsenzualnega vladanja ni mogel več napajati s preprosto prostovoljno menjavo svobode za življenje, temveč je bilo treba konstruirati drugačen tip ogroženosti. Ogroženosti zaradi resničnih ali dozdevnih ozemeljskih aspiracij, ekonomske prevlade ali ekonomskih migracij. Potem ko za dosego osebne svobode ni bilo več treba bežati v mesta ali se »dolgi sedem let« potikati po bojiščih, potem ko je vladar pod prisilo ali iz lastnih koristi osvobodil svojega podložnika in potem ko se je odvila cela vrsta drugih sprememb, je bilo treba postaviti drugačno ceno in imenovati novo skupno nevarnost. Velike vojne so po Napoleonu za nekaj časa izginile iz Evrope, nova ozemlja pa je bilo, vsaj do neke mere, lažje in ceneje osvojiti z železnico in poceni blagom kot z vojskami. Pred tem in pred vrsto novih »nevarnosti« so se vse evropske države, ne glede na ureditev, začele braniti z novimi protokoli, ki vzpostavljajo, obnavljajo in varujejo skupnost. Protokoli, ki so jih povezovali skupni teritorij, skupni jezik in seveda skupna zgodovina.

Sámo zgodovinopisje, kot ga poznamo danes, je eden teh modernističnih projektov s konca 18. in začetka 19. stoletja. Ali, kot bi dejal Britanec Alun Munslow, sourednik najprodornejše zgodovinopisne revije na začetku 21. stoletja, sodobno zgodovinopisje izvira iz procesa »udomačenja preteklosti oziroma iskanja uporabnega pomena v preteklosti«.³⁴²

³⁴² A. Munslow, *The Routledge Companion to Historical Studies*, London – New York 2000, str. 64. Ko govorim o Munslowu, ne moremo mimo slabih deset let stare revije *Rethinking History* založbe Routledge, ki jo poleg Munslowa ureja še Robert A. Rosenstone iz kalifornijskega inštituta za tehnologijo. Revija s svojim prestižnim uredniškim (Peter Burke, Keith Jenkins, Gabrielle Spiegel, Hayden White ...) in svetovalnim (Roy S. Porter, Dominick LaCapra, Marc Ferro, Robert C. Darnton, Robert F. Berkhofer ...) odborom dandanes predstavlja središče kritične historiografske samorefleksije. Po dobrih osmih letih izdajanja izjemnih prispevkov je mogoče mirno trditi, da so ljudje okoli *Rethinking History* na najustreznejši način nadgradili poglede kroga okoli

Formiranje nacionalne države je bil prav gotovo dober razlog za to, da po preteklosti pobrskamo za dogodki in procesi, ki nas vzpostavljajo kot skupino z nekimi skupnimi značilnostmi. Po drugi strani so očetje nacionalnih zgodovin svojo kreacijo radi enačili z umetniškim delom, ki pa je potem, ko so ga v roke vzeli umetniki, zase trdilo, da je znanost. Zato je razumljivo, da avtorji kot na primer Peter Burke izpostavljajo predvsem tiste zgodovinarje, ki so enakovredno obravnavali idejne in socialne značilnosti določenega časa. Tudi zato se Burke tako rad vrača k Burckhardt, ki je opisoval vlogo posameznika v procesu nastajanja *nacionalne* politike, vlogo zgodovine pri oblikovanju nacionalne ideje ter nastanek modernih akademskih disciplin nasploh. Po drugi strani pa ga je kot očeta kulturne zgodovine ustoličil zato, ker se je ob teh vprašanih posvečal tudi interpretaciji tedanjih razmer med spoloma, razglabljal o pomenu nacionalne in družinske ekonomije in se spuščal v najrazličnejše podrobnosti s področja popularne kulture, bontona, vere in praznoverja, jezika in vsega, kar je bilo »vsakodnevno potrebno za preživetje«.³⁴³

ZADNJE POGlavJE

Upoštevač to, zadnje, so Burckhardta kot botra nove kulturne zgodovine sprejemali tudi tisti, ki so tudi za zgodovinarsko rabo kulturo definirali nekoliko širše. Ti ljudje so po zgledu antropologov izraz »kultura« uporabljali tako za opis odnosov in vrednot v posamezni skupnosti kot tudi za opisovanje utelešenja teh odnosov in vrednot v njihovi skupni predstavi o sebi in okolici. Kot že nekajkrat poprej so tudi v tem primeru prvi korak za zgodovinarje naredili družboslovci. Dandanes je namreč nemogoče govoriti o kulturni zgodovini brez prispevkov Rolanda Bartha, Pierra Bourdieuja, Michela de Certeauja, že omenjenega Raymonda Williamsa in Richarda Hoggarta. Predvsem pa ne smemo pozabiti na trenutek, ko so

History and Theory in tradicijo *Annales* ... Glede na to je z enako gotovostjo mogoče napovedati, da se je center zgodovinopisnega samoanaliziranja iz Francije prek ZDA (vsaj organizacijsko) znova za nedoločen čas preselil v Veliko Britanijo. Edino, kar moramo očitati reviji in ljudem, ki jo izdajajo, je dejstvo, da so razmislek o načinih interpretacije preteklosti znova omejili na zahodno Evropo. Še slabše, omejili so ga na Veliko Britanijo in ZDA.

³⁴³ J. Burckhardt, *The Civilisation of the Renaissance in Italy*, London 1990, str. 240. To izdajo je uredil Peter Burke.

tudi zgodovinarji ugotovili, da so izkušnje preteklosti neposredno vpete v jezik; ko so tudi sami začeli upoštevati ugotovitve strukturalnega jezikoslovja.³⁴⁴ Predstavniki te nove generacije so, predvsem v Franciji, začeli kritizirati svoje predhodnike zaradi njihovega »redukcionalizma« in »determinizma«, njihov koncept socialne zgodovine ali zgodovine mentalitet pa prilagajati svoji analizi preteklih »diskurzivnih objektov« in »kolektivnih praks«. Avtorji kot Mark Poster, Natalie Zemon-Davis, Patricia O'Brien, Roger Chartier, Lynn Hunt ... so svoje idole našli v Michaelu Foucaultu in njegovi tretji poti (ob marksizmu in krogu okoli revije *Annales*). Prevzela in prepričala jih je njegova analiza tehnologij moči, ki so umeščene v vsakokratno govorico jetniških poročil, zdravniških diagnoz ali bioloških razprav. Zanimala jih je Foucaulteva kritika temeljnih predpostavk socialne zgodovine, zlasti njegova ugotovitev, da ni nekih »naravnih« intelektualnih objektov, temveč le »zgodovinsko utemeljeni in spreminjajoči se objekti«, ki jih ne moremo razumeti kot nadčasovne in univerzalne. Poleg Foucaulta je bil njihov najpogostejši teoretski sogovornik Pierre Bourdieu, njihov prvak pa Roger Chartier, ki je že konec osemdesetih let začel veljati za enega najkompetentnejših kulturnih zgodovinarjev. Podobno kot Foucault je tudi on diskurze obravnaval kot »nekontinuirane aktivnosti«. Razumel jih je kot prakse, ki jih ne kaže brati le kot pripomočke za zaznavanje krovnih ideologij, temveč je treba obravnavati njihove mehanizme, njihov retorični aparat in njihove demonstratorske strategije.³⁴⁵ Po Chartierjevem mnenju, in v tej točki se razlikuje od Burka, je kulturna zgodovina opustila svojo ambicijo vseobsegajoče interpretacije. Posvetila naj bi se predvsem vsem vrstam tekstov in pri tem pazila, da jih ne omeji zgolj na nosilce ideologije in s tem okrne kot izvirne diskurzivne prakse. S svojimi deli je želel in želi pokazati, kako je bila neka družbena realnost v določenem času sploh predstavljiva, berljiva in kako so jo njeni člani dojemali. »Moje delo ni zgolj prispevek k preučevanju ljudske kulture, temveč je usmerjeno predvsem k predstavitvi načina, kako so elite – elite najrazličnejše vrste: cerkveni dostojanstveniki, državni uslužbenci, prosvetljeni plemiči in družboslovci – razumele svet, v katerem so živele, in kakšno razumevanje tega sveta so posredovale naprej,« je zapisal že pred

³⁴⁴ Za ilustracijo samo dve deli: W. H. Sewell ml., *Work and Revolution in France: The Language of Labor From Old Regime to 1848* in G. S. Jones, *Language of Class: Studies in English Working Class History 1832 –1982*.

³⁴⁵ R. Chartier, *Cultural History Between Practice and Representation*, Cambridge 1988, str. 11.

petindvajsetimi leti. Pri tem je vedno znova priznaval vpliv cele vrste avtorjev od Norberta Eliasa do Roberta Darntona in Dominicka LaCapre. Od slednjega se je naučil predvsem to, da klasični zgodovinarji stremijo za opisom resničnosti, ki obstaja onstran interpretacije, zunaj teksta, na način, ki obnavlja prastaro željo po konkretnih navodilih za obvladovanje vsakokratnih zadreg (političnega) življenja.³⁴⁶ Glede na to in glede na dejstvo, da v svojih zahvalah kolegicam in kolegom omenja tako antropologe, predstavnike novega historicizma in »ta prave« kulturne zgodovinarje, Chartierja – za razliko od nekaterih drugih kronistov sodobnega zgodovinopisja – težko označim za historičnega antropologa. Še več, tako kot mnogi pred nami, imamo nekaj težav že s samo opredelitvijo historične antropologije. Tako kot vsak drug modni trend današnjega časa je tudi ta zadnji hit sodobnega zgodovinopisja precej eklektičen. Eklektičen in (tudi zato) sila priljubljen tako v Evropi kot tudi v ZDA. Nanj prisegajo tudi nekateri slovenski zgodovinarji iz uredništva revije *Zgodovina za vse*. *Vse za zgodovino*, čeprav precej skopi v svoji razlagi izvor(ov) in nastanka zgodovinopisne usmeritve, ki so se ji zapisali.³⁴⁷

³⁴⁶ V zvezi s tem gl. članek L. S. Kramerja, »Literature, Criticism and Historical Imagination: The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra«, objavljen v: L. Hunt (ur.), *New Cultural History*, Berkeley – Los Angeles – London 1989, str. 115 ali knjižico O. Lutharja *Mojstri in muze. Kaj in zakaj je zgodovina?*, Ljubljana 1997, str. 76.

³⁴⁷ Po eni strani so to predstavniki uredništva izjemne revije *Zgodovina za vse*. *Vse za zgodovino*, ki so svoj koncept udejanili z jasno uredniško politiko izdavanja razprav, ki v veliki večini pričajo tako o pluralnosti kulturnih vzorcev v slovenskem mikrokolju kakor tudi o pluralnosti različnih pogledov na te vzorce. Na drugi strani pa se s tem konceptom srečamo v metodološki samorefleksiji uradnih kulturnih zgodovinarjev, ki menijo, da v področje kulturne zgodovine sodi predvsem »problematika izobraževanja, znanosti in umetnosti na profesionalni in amaterski ravni«. Glede na to naj bi naloga zgodovinopisja, ki še sodi v okvir kulturne zgodovine, bila ta, da »umešča posamezne probleme v čas in prostor« ter išče »odgovore na vprašanja, kaj sta posamezni kulturni ustvarjalec ali rezultat njegovega dela pomenila konkretno za ljudi, ki jim je bilo ustvarjalčevo delo namenjeno, in kako se je javnost odzivala na nove kulturne dosežke«. Avtor citiranih vrstic meni tudi, da je »Ena od pomembnih nalog kulturne zgodovine potemtakem raziskovanje t. i. kulturne politike, ki nam ponazarja odnos države in političnih skupin do kulturne ustvarjalnosti v posameznih političnih obdobjih ... Drug vidik – ob kulturni politiki – je preučevanje kulturne ustvarjalnosti« (str. 18). Takšna predstava o sodobni kulturni zgodovini si pod predmetom svojega dela predstavlja predvsem deskripcijo usode nekega kulturnega artefakta in pušča ob strani analizo, na

Vse kaže, da si različni zgodovinarji, pa ne samo oni, historično antropologijo razlagajo na več načinov oziroma v ta konceptualni okvir tlačijo vse mogoče od antropologije, zgodovine vsakdanjega življenja, zgodovine mentalitet pa tja do klasične kulturne zgodovine. Po drugi strani pa ni malo takih, ki novo kulturno zgodovino enačijo s historično antropologijo ...

Eno najbolj prepričljivih razlag te konceptualne zmede ponuja avstrijski zgodovinar Michael Mitterauer, ki ne opozarja le na najrazličnejše korenine historične antropologije, temveč tudi na to, da je zgodovinar, ki se dandanes ukvarja s predstavitvijo razumevanja sveta v preteklosti in preučevanjem načinov, kako se je to razumevanje posredovalo, lahko več v enem. Po njegovem mnenju je sodobni zgodovinpisec, ki se izdaja za historičnega antropologa, glede na izvore te usmeritve lahko tudi »kulturnozgodovinsko usmerjen socialni zgodovinar«, zgodovinar vsakdanjega življenja, socialni zgodovinar kulture ali preprosto kulturni zgodovinar. Razloge za to polifonijo vlog vidi predvsem v radikalnih spremembah družbenega življenja (individualizacija, sekularizacija), zaradi katerih si tisti, ki se z oblikovanjem refleksije sveta v preteklosti ukvarjajo, pomagajo z različnimi oblikami predstavitve. Po njegovem mnenju se svet še nikoli ni tako zelo hitro in radikalno spreminjal kot v zadnjih desetletjih. Življenjski svet naših vnukov se mu zdi namreč od našega življenjskega sveta bolj oddaljen kot življenjski svet ljudi v srednjem veku.³⁴⁸

Navidezna konceptualna zmeda v zvezi s historično antropologijo ga zato ne bega pretirano in raje predlaga rešitev, h kateri so se zatekli pri reviji, katere sourednik je. Časopis *Historische Anthropologie*, ki ga ureja skupaj s tremi nemškimi zgodovinarji (Richardom van Duelfenem, Alfom Luedtkejem in Hansom Medickom), ima namreč zanimiv podnaslov *Kultur – Gesellschaft – Alltag* (»Kultura – družba – vsakdan«), s katerim se, tako Mitterauer, »izpostavlja preučevanje temeljnih sprememb v človeški senzibiliteti in vedenjskih vzorcih: verovanju, delu, seksualnosti, odnosu

kakšen način se je oblikoval pomen posameznih življenjskih izkušenj (umetnost, znanost, politične ideje ...), oziroma docela spregleduje posredovanje teh pomenov. Gl. A. Gabrič, »Problematika kulturne zgodovine«, v: E. Dolenc, *Problemi slovenskega zgodovinopisja v 20. stoletju. Teze za razpravo na okrogli mizi*, Ljubljana 1999.

³⁴⁸ M. Mitterauer, »Historische Anthropologie – Ein Paradigmawechsel«, v: Oto Luthar (ur.), *Pot na grmado. Der Weg auf den Scheiterhaufen. The Road to Pile*, Založba ZRC, Ljubljana 1994, str. 65–67.

do narave, telesnosti, družbenih odnosih». ³⁴⁹ Gre torej za preučevanje tega, kar bi kulturni zgodovinarji označili kot kulturne prakse in umestili v okvir »nove kulturne zgodovine« oziroma »antropološke zgodovine«. ³⁵⁰

Glede na to je novo kulturno zgodovino ali historično antropologijo mogoče obravnavati kot splet sodobnih pristopov in, kar je še pomembnejše, vsako posebej ali obe skupaj je treba razumeti kot edino, ki je ta trenutek sposobna in pripravljena ponuditi totalni pregled določenega procesa. Po drugi strani, in to smo ugotovili že v uvodu, je jasno tudi, da se nova kulturna zgodovina, najsi bo kot izvedenka historične antropologije ali kot usmeritev, ki slednjo šele omogoča, ne ukvarja zgolj z analizo umetniških artefaktov in prav gotovo ne obravnava zgolj različnih elementov popularne ali ljudske kulture, temveč predstavlja študij posameznih tekstov (v najširšem smislu) o posameznih praksah, fenomenih ali posameznih skupinah. Kulturna zgodovina gotovo ni zgodovina dejstev v klasičnem smislu, temveč zgodovina govorov/govoric/retorik, ki govorijo na primer o ženskah oziroma o vlogi žensk. Gre za zgodovino govorce o ženski, točneje govorce, ki odraža in hkrati oblikuje odnos do ženske.

Dober primer kulturne zgodovine, v kateri je njeno pojmovanje jasno opredeljeno, je delo zgodovinarke Emme Donoghue *Ženska strast (Passions Between Women)*, ³⁵¹ v katerem avtorica še posebej poudari, da ne opisuje samo dejstev. Da je lezbična kultura v Veliki Britaniji med 1668 in 1801 ne zanima skozi dejstva, temveč skozi tekste.

Podobno je z odlično razpravo Carla Cipolle, *Allegro ma non troppo*, predvsem z drugim delom naslova »Temeljni zakoni človeške neumnosti«. ³⁵²

³⁴⁹ Prav tam, str. 65–66.

³⁵⁰ P. Burke, *Varieties ...*, str. 192.

³⁵¹ E. Donoghue, *Passions Between Women. British Lesbian Culture 1668–1801*, New York 1993.

³⁵² Spis zaradi svoje duhovitosti zasluži še dodatno pozornost. Vsaj navedbo temeljnih načel moram privoščiti bralcem, ki se bodo zlahka identificirali z vsemi, prav gotovo pa s prvim principom, ki pravi, da »vsakdo izmed nas vedno in neizogibno podcenjuje število neumnih osebkov v obtoku«. Sicer pa ta temeljni princip človeške bedastoče ni le favorit pred ostalimi štirimi, nič manj duhovitimi kulturnozgodovinskimi (in nadčasovnimi) opredelitvami človeške neumnosti, temveč tudi redni izvor utehe v trenutkih obupa. Ko ne zadošča prvi, je tu še drugi princip, ki pravi, da je »verjetnost, da je neka oseba neumna, neodvisna od sleherne druge lastnosti te osebe«. Tretji je že bolj razlagalen, saj nam pojasni, da »je neumna tista oseba, ki povzroči škodo drugi osebi ali skupini oseb, ne da bi sočasno pridobila kako korist zase,

Provokativen kot Cipolla, konceptualno pa soroden Donoghuejevi, je Francoz Dominique Laporte, ki je svojo *Zgodovino dreka*³⁵³ zasnoval na zvezi med konceptom individualnosti in »usode človeških odplak«. Njegova kulturna zgodovina človeških izločkov oziroma opis konflikta med »visokimi oblikami zavesti« in »nizkimi opravili in potrebami« tako postane zgodovina subjektivitete. Kot pri avtorici zgodovine strasti med ženskami gre tudi pri Laporteu za analizo različnih ravni diskurza in praks, jezika in izkušenj. Tako kot Škotinjo tudi Francoza bolj kot dejstva zanima vpogled v postopno cenzuriranje javne govornice ter odstiranje mask in razkrinkavanje razmerij moči. Na podlagi analiz posameznih uredb o ravnanju z odpadki (*Kraljevi edikt za Villers-Cotterets* iz leta 1539 je samo eden od uporabljenih virov), skuša avtor slediti oblikovanju in preoblikovanju koncepta »jaza« v privatni in javni sferi. Za razliko od kroga ob reviji *Annales* govori o relativno poznem formiranju družine kakor tudi o poznem formiranju meščanske družinske izkušnje, v kateri je vonj po dreku pridobil absolutno negativni predznak. Bolj kot odkritje te prelomne faze pa se mu zdi pomembno dejstvo, da to pripomore k individualiziranju človeškega telesa. Pomembnejše se mu zdi spoznanje, da nova »fekalna ekonomija« ni pripomogla le k dokončnemu oblikovanju meščanske subjektivitete, temveč je odločilno vplivala na gradnjo hiš, na urejanje domačega (stanovanje) in javnega prostora (ulice, trgi). Nov pogled na odplake v 18. stoletju je vplival tudi na zdravniški ceh, ki je v 18. stoletju začel na veliko propagirati ločitev zakonskih postelj.

Koncept nove kulturne zgodovine se je dotaknil tudi takih tradicionalistov, kot je slavni vojaški zgodovinar John Keegan, ki je v svojo zadnjo knjigo, *Knjigo o vojni* (*The Book of War*), vključil celo vrsto umetniških refleksij o velikih vojnah. Odlomkov iz del različnih pisateljev in pesnikov, ki so živeli v času posamezne vojne, ni ponudil le kot dodatne ilustracije,

ampak lahko utрпи celo škodo«. Četrtri je silno poučen v svoji razlagi, ki se glasi takole: »Osebe, ki niso neumne, vedno podcenjujejo škodljive moči neumnih oseb. Neneumni zlasti nenehno pozabljajo, da se povezovanje ali sobivanje z bedaki povsod in vselej, v vsakršnih okoliščinah, vedno izkaže za zelo drago napako.« Peti pa hladnokrvno ugotavlja, da »je neumna oseba tip osebe, ki je najbolj nevaren« in je zato »nevarnejši od lopova«. Citirano po slovenskem prevodu (*Allegro ma non troppo. Vloga začimb v gospodarskem razvoju srednjega veka. Temeljni zakoni človeške neumnosti.*), ki je prvič izšel pri Studia Humanitatis in Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU leta 2002.

³⁵³ D. Laporte, *History of Shit*, Cambridge 2000.

temveč jih je uporabil za primer predstave o življenju. Podobno, kot je z njimi želel pokazati na prelomne spremembe najrazličnejših načinov čustvovanja, načinov pisanja, odnosov med spoloma itd.

FINALE

Glede na to, da se v okrilje novega koncepta skupaj s tistimi, ki so prej prisegali na najrazličnejše izvedenke nove zgodovine ali na specialistična področja, zatekajo celo vojaški zgodovinarji, za konec ne more škoditi, če še enkrat povzamemo, kaj naj bi najnovejša premena ne tako nove paradigme pravzaprav pomenila oziroma zakaj po našem mnenju lahko govorimo o svežem in prijaznejšem konceptu historične predstavitve.

Podobno kot v nekaterih drugih delih³⁵⁴ tudi na tem mestu ponujamo tri razloge. Prvič, zgodovinarji, ki prisegajo na novo kulturno zgodovino, podobno kot sodobni antropologi dosledno govorijo o kulturah in ne o eni sami (zahodnjaški) kulturi. Drugič, v pojmovanju kulturnih zgodovinarjev pojem kultura pokriva zelo širok razpon človeške dejavnosti. Predmet njihove obravnave niso samo umetnost, temveč tudi materialna kultura, ne smo pisani teksti, temveč tudi ustni viri, in ne samo zgodba, temveč tudi ritual. Po drugi strani pojmi, ki so bili prej vezani izključno na eno samo podzvrst zgodovinopisja, pojmi kot na primer politična kultura, sedaj prehajajo iz politične zgodovine v »zgodovino človeške kulture«. Na podoben način je v ta okvir vključena tematizacija vsakdanjega življenja ali, natančneje, v obravnavo so vključeni tudi »pravila«, principi ali konvencije, ki določajo vsakdanje življenje. In tretjič, spremenjen je odnos med kulturo in družbo, kar smo že povedali s Chartierjevimi besedami. Prišlo je do premika od družbene zgodovine kulture h kulturni zgodovini družbe; ob zanimanju za kulturo vse pogosteje srečujemo interes za zgodovino kulturnih reprezentacij, zgodovino »imagarijev«, vse pogosteje pa tudi razprave, ki se ukvarjajo s »konstrukcijo«, »invenicijo« in »konstitucijo« posameznih družbenih kategorij, kot so razred, narod, spol in mnoge druge.

In končno, vedno pogosteje je v teh razpravah mogoče ob zavzemanju za resnico srečati tudi zavzemanje za tako imenovano univerzalno resnico in odmik od ambicij po popolni polifoniji pripovedi o tem, kaj smo,

³⁵⁴ O. Luthar, *Mojstri in muze. Kaj in zakaj je zgodovina*, Ljubljana 1997, str. 79–80.

oziroma zgodb, ki jih pripovedujemo o sebi. Ne nazadnje je sedaj že precej bolj jasno, da lahko samo ena pripoved izpriča najbolj prepričljivo resnico o celotnem stanju v posamezni skupnosti. Ali, kot bi dejal Slavoj Žižek, v Nemčiji tridesetih let prejšnjega stoletja je bila judovska pripoved o lastnem življenjskem svetu samo ena od pripovedi v tedanji Nemčiji, toda samo ta je lahko izpričala patologijo celotne družbe, v kateri se je oblikovala!

NATALIE ZEMON DAVIS

Natalie Ann Zemon Davis (1929), ameriška zgodovinarica, ki se ukvarja z zgodovino Francije in zgodovino evropskega zgodnjega novega veka, je prepričana, da zgodovina nastaja iz dialoga med zgodovinarji in ostalimi akademiki, zgodovinskimi akterji in bralci. Kot vsak zanimiv sogovornik je v svojih esejih in knjigah *Družba in kultura novoveške Francije: Osem esejev* (*Society and Culture in Early Modern France: Eight Essays*, 1975), *Vrnitev Martina Guerra* (*The Return of Martin Guerre*, 1983), *Ženske in družba na začetku novega veka* (*Frauen und Gesellschaft am Beginn der Neuzeit*, 1986), *Fikcija v arhivih: Zgodba o oprostivah in njeni pripovedniki v Franciji* (*Fiction in the Archives: Pardon Tales and their Teller in Sixteenth Century France*, 1987), *Zgodovina žensk na zahodu: Renesančni in razsvetljenjski paradoks* (*A History of Women in the West: Renaissance and Enlightenment Paradoxes*, ur. z A. Farge, 1993) dokazala, da zna zelo dobro posredovati svoja stališča, hkrati pa je pripravljena poslušati druge.

Da zna dobro poslušati, dokazuje tudi njeno zavzeto iskanje različnih, običajno zapostavljenih glasov žensk, mladih, neizobraženih rokodelcev in kmetov. Istočasno pa nosilcev teh glasov ne determinira zaradi njihovega spola, premoženja ali socialnega položaja. Raje poskuša spoštovati njihove poglede in izbiro in to tudi takrat, ko se ne strinja z njimi. Svoj opis marginaliziranih žensk na primer začne s pogovorom s svojimi junakinjami Judah Leib, Marie de L'incarnation in Marijo Sibyllo Merrian, interpretacijo družbe in kulture zgodnje novoveške Evrope pa sklene v pogovoru z Laurent Joubert, avtorico knjige o popularnih zmotah 16. stoletja. Treba je poudariti, da Davisova teh glasov ne posluša samo zato, ker so jih prej prezrli, temveč zato, ker nam z njimi omogoča lažje razumevanje zgodnje novoveške družbe. Tako nam na primer na konkretnem primeru sprejema reformacije v Lyonu pokaže, da je le-ta zblížala različne sloje, da so tiskane knjige prej dopolnile kot omejile ustno izročilo, da je načrtovanje družine

zahtevalo iznajdljivost in previdnost in da je religija odločilno vplivala na oblikovanje avtobiografije.

V iskanju omenjenih glasov je Davisova črpala iz cele vrste virov. Brskala je po starih knjigah, prebirala gledališke igre in pesmi, zbirala pamflete, pregledovala kazenske in sodne registre, popise blagajn, notarske pogodbe, sezname plač in policijske sezname. Spremljala je delo kolegov iz drugih disciplin, še posebej s področja literature, umetnostne zgodovine, etnologije in antropologije. V delu antropologov je zaznala štiri značilnosti, ki bi lahko koristile zgodovinarjem. Navdušilo jo je preučevanje z udeležbo, interpretacije simbolnega vedenja, rekonstrukcija socialnega sistema ter drugačnost gradiva primitivnih kultur. Po drugi strani v antropoloških tekstih ni iskala receptov za drugačen način pisanja, temveč koristne predloge za historično interpretacijo. Predvsem pa se je zavzemala za široko sodelovanje strokovnjakov različnih strok.

Poleg tega rada poudarja, da zgodovina ni izključna last učenjakov. Veliko ljudi zanima branje in oblikovanje zgodovine, zato o zgodovini ne razmišlja kot o lastnini zgodovinarjev, temveč raje govori o zgodovini kot o darilu, ki ga lahko delimo vsi. To njeno stališče je jasno izraženo v njenem delu o Martinu Guerreu, francoskem kmetu iz 16. stoletja, ki je za osem let zapustil svojo vas, ob vrnitvi pa odkril, da je neki drugi moški (Arnaud du Tilh), ki se je predstavljal zanj, zasedel njegovo mesto ter se polastil njegove žene in njegove dediščine. Ko je Davisova v zbirki izjemnih sodnih procesov *Arrest Memorable* (1561) Jeana de Corasa prebrala poročilo o tem primeru, je v njem prepoznala dobro filmsko zgodbo. Istih misli sta bila tudi dva francoska filmarja, Daniel Vignet in Jean Claud Carrier, ki sta jo leta 1980 povabila k sodelovanju pri snemanju filmu *Le retour de Martin Guerre*. Film je uspel, Davisova pa se je odločila, da bo še natančneje raziskala, »kaj se je zgodilo«, ter da bo svoja odkritja predstavila širši zgodovinarski publiki. Tako je leta 1983 nastala knjiga z naslovom *The Return of Martin Guerre*. V njej avtorica poleg osnovnega zapleta razloži še baskovski izvor Guerresov, Martinovo službovanje v španskem Burgosu, »dvojno igro« osrednjih akterjev ter nekatere socialne in pravne prakse tistega časa.

Pisanje knjige, še bolj pa delo pri filmu, jo je kasneje napeljalo k razmišljanju o zgodovinskem filmu. Pri tem je podobno kot nekateri pred njo tudi sama ugotovila, da lahko dobri zgodovinski filmi na bolj celovit in dramatičen način pokažejo določeno dogajanje v preteklosti. Po drugi strani pa meni, da lahko filmarji, podobno kot zgodovinarji, ki se

v trenutku negotovosti zatekajo k izrazom, kot sta »mogoče« in »morda«, izrazijo negotovost in ponudijo gledalcem več možnosti za interpretacijo dogajanja na platnu. Podobno kot zgodovinarjem gre tudi dobrim filmarjem za to, da skozi filmsko zgodbo predstavijo vrednote, odnose in duh predstavljenega časa. Tudi oni ne želijo preteklosti prilagajati sedanjosti. Davisovi se zdi, da ima tudi zgodovinski film veliko možnosti za večplastno pripoved.

Poleg velike ljubezni do filma pa Davisovo zaznamuje tudi izjemno zanimanje za politiko. Pravzaprav je bila nanjo obsojena, ko se je, brez vednosti premožnih judovskih staršev, poročila z revnim, a obetajočim harvardskim matematikom, sicer zavzetim borcem proti rasizmu, borcem za svobodo govora in zagovornikom sindikalnega gibanja ..., ki pa ni bil Jud.

Težko je reči, kaj je bilo za dobro vzgojeno judovsko dekle v poznih štiridesetih letih v Združenih državah bolj pogumno: na skrivaj poročiti goja ali aktivno sodelovati v političnih razpravah. Ameriške oblasti so večji prekršek videle v drugem. Obema z možem so zasegli potni list, Chandler Davis pa je v času mccarthizma moral celo v zapor. Ne glede na vse pritiske, ki sta jih v tem času doživljala, so se jima v petdesetih rodili trije otroci, Natalie pa je na univerzi v Michiganu doktorirala. Dobrih štirideset let kasneje je v pogovorih z Mario Lucio Pallares-Burke, ki je pri založbi Polity izdala (2003) zanimivo knjigo pogovorov z znanimi zgodovinarji 20. stoletja, povedala, da so ji politično delovanje in otroci pomagali postati zgodovinarica. Sogovornici je zagotovila, da ji je oboje omogočilo, da se je lažje vživela v zgodbe ljudi, ki jih je preučevala. Izkušnje te vrste so ji gotovo prav prišle tudi v predavalnicah, kjer je preživela več kot štiri desetletja. Najprej na univerzi v Torontu, kasneje pa v Berkeleyju in nazadnje v Princetonu, kjer se je na prelomu tisočletja tudi upokojila.

Ko поблиže spoznamo njeno osebno zgodovino, nekoliko lažje razumemo njen interes za vprašanja etike in morale, vprašanja, ki se ji vedno zdela ključnega pomena za interpretacijo preteklosti. Če vemo, da se je politično angažirala proti vojni v Vietnamu, univerzi v Torontu odsvetovala podelitev častnega doktorata ameriškemu predsedniku Georgeu Bushu starejšemu in zagovarjala pravice Palestincev v njihovem boju proti nasilni judovski poselitvi njihovega dela Izraela, lažje razumemo, zakaj kljub nejeveri v objektivnost zgodovine neprestano pledira za etiko historičnega raziskovanja. Po drugi strani na več mestih poudarja, da njeno politično prepričanje ni vplivalo na njeno raziskovalno delo. Glede na to brez težav priznava, da je njen marksizem vplival na njeno nehierarhično vodenje

oddelka ali raziskovalnega centra, da je pogojeval njena prizadevanja za vključevanje žensk na univerze, vendar obenem poudarja, da niti ta niti katera druga, praviloma levičarska teorija, ni vplivala na njeno profesionalno delo. Edino politično dimenzijo, ki jo lahko zasledimo pri njenem delu, predstavlja prepričanje, da je preučevanje preteklosti mogoče razumeti tudi kot vzpodbudo zatiranim. Ali, kot pravi sama, *there are always alternatives open for people to make their own history. No matter how static and despairing the present looks, the past reminds us that change can occur.*

O. L.

Literatura: Zemon Davis 2001, Pallares-Burke 2002.

DVE TELESİ ZGODOVINE³⁵⁵

... Zgodovina je (nekoč) funkcionirala kot stroka, toda ne taka, kot so jo poučevali v šolah. Knjige iz »zakladnice« zgodovine niso imele slušateljev (*discipuli*) v razredu, tudi niso bile tiskane kot univerzalni učbeniki, temveč so pridobile svoje bralstvo zunaj akademskega kroga.³⁵⁶ Zgodovina ni bila »umetnost«, niti ena sedmih umetnosti, ki so tvorile trivij in kvadrivij, temveč tako kot poezija, drama in petje, ena od devetih umetnosti, tistih, ki jim je grški svet dosodil muzo.

Te boginje so, po nejasnem bivanju skozi srednji vek, izbruhnile skupaj z Apolonom s Parnasa v renesančnih slovarjih in podobah, kjer so načelovale imenitnim vedam, ki so zahtevale inteligenco, spomin in zanos. Lepe muze so v svoji ženski postavi utelešale umetnosti, ki so jih opravljali moški. Niso mogli predstavljati Muze; ta jih je bodrila od zunaj in predstavljala njihove dejavnosti in lastnosti, za katerimi morajo stremeti. Klio je s svojimi lovorikami in trobento opevala slavna junaštva in dogodke preteklosti in obetala slavo zgodovinarjem samim. Imela je tudi svoja delovna orodja: svoje knjige, pero in pisalno deščico. Na litografiji Hendrika Lotzusa iz leta 1592 Klio s slabotnim – morda ironičnim, vseskozi pa vzvišenim – smehljajem gleda dol na tisto, kar je bila pravkar napisala. Od te slike pa do nekaterih renesančnih prikazov, kjer je zgodovina predstavljena kot krilata pišoča ženska, je le majhen korak: njena bela halja razglaša, da priča bolj o resnici kot o ugledu. [...]

Razmišljala sem, da dam zgodovini podobo, ki bo sugerirala večplastnost, predanost in mnogovrstno vizijo, ki se mora, verjamem, nahajati v sami njeni srčki.

³⁵⁵ Prevod. D. Hrženjak.

³⁵⁶ J. Bodin, *Methodus*, 4: *historiae thesaurus*. O tem, kaj se je dogajalo v renesančni učilnici, gl. A. Grafton in L. Jardine, *From the Humanities*, London 1986.

Za sedaj sem prisvojila Angelusa Novusa, novega angela Kleejevega akvarela, ki ga je Walter Benjamin pridobil leta 1921 in (se) ga zadržal, vse dokler ni leta 1940 bežal iz Pariza. Spomnili se boste, da je Benjamin ustvaril omenjenega angela zgodovine v enem zadnjih aforizmov: »Srepega pogleda, priprtih ust, razprtih kril. [...] Njegov obraz je obrnjen v preteklost. Kjer mi zaznavamo verigo dogodkov, ki si sledijo, vidi on eno samo katastrofo, ki vztrajno kopiči propad za propadom, uničenje za uničenjem in ga luča pred njegove noge.

Angel bi želel ostati, zbuditi mrtve in ponovno sestaviti, kar je bilo razbito. Toda iz paradiza besni vihar. [...] Nezadržno ga žene v prihodnost, ki ji je obrnil hrbet, medtem ko kup naplavin pred njim raste do neba. To neurje imenujemo razvoj.«³⁵⁷ Kar mi je pri angelu zgodovine všeč, je, da je v nasprotju z muzo teološko brezspolen, čeprav mu nemški jezik pripisuje spol. Benjaminov aforizem postavlja v bistvo zgodovine nenehno napetost – med popolnostjo in nedokončanostjo –, prav tako pa tudi mnogovrstno vizijo; našo, angelovo in tisto, ki jo prinaša rajska vetrna tromba. Toda moderni angel ni docela avtentičen; preveč je nespremenljiv, preveč oprezen. Moja prisposodba zgodovine bi vsebovala vsaj dve utelešenji, vsaj dva človeka, ki bi se pogovarjala, razpravljala, vselej prisluškovala drugemu, gestikulirala z rokami proti njunim knjigam. [...] Vsekakor pa bi bil to film in ne negibna slika, tako da bi lahko videli, da so včasih prelivali solze, včasih bili presenečeni, včasih uvidevni, včasih pa so se enostavno od srca (na)smejali.

ROGER CHARTIER

Odkar je v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja Roger Chartier (1945) izdal nekaj svojih prelomnih besedil o kulturni zgodovini oziroma o razmerju med zgodovino in filozofijo na eni in antropologijo na drugi strani, so mnenja o njegovi vlogi v francoskem zgodovinopisju deljena.

Po mnenju nekaterih se je odlično znašel v vlogi stečajnega upravitelja veličastne zapuščine šole annalistov, drugi pa so prepričani, da je s svojim konceptom kulturne zgodovine omogočil nadaljevanje tradicije, ki sta jo

³⁵⁷ W. Benjamin, »Theses on the Philosophy of History«, v *Illuminations*, prevod: Harry Zohn, New York 1969, str. 257–58. O interpretaciji tega besedila in Benjaminovih zgodovinskih pogledih gl. O. K. Werkmeister, »Walter Benjamin, Paul Klee, and the Angel of History«, *Oppositions*, 25 (jesen 1982), str. 103–125; R. Wolin, *Walter Benjamin: An Aesthetic of Redemption*, New York 1982, str. 48–63 in M. Jennings, *Dialectical Images: Walter Benjamin's Theory of Literary Criticism*, New York 1987, 2. poglavje.

v dvajsetih letih 20. stoletja zastavila Marc Bloch in Lucien Febvre. Po eni strani tudi on govori o »času negotovosti«, »epistemološki krizi«, »kritičnem obratu«, po drugi strani pa je prepričan, da je potem, ko se je rešila »mršave ideje o realnem«, tudi zgodovina postala več kot »kartografija posamičnih primerov« ali goli »inventar dejstev«. Za to sta po njegovem mnenju zaslužni dve revoluciji; strukturalistična in galilejevska. Za razliko od prve, ki jo povezujemo s celo vrsto avtorjev, ima slednja po Chartierjevem mnenju samo enega podpisnika, in sicer Carla Ginzburga, ki se je v svojem prelomnem tekstu *Spie. Radici di una paradigma indiziario* (*Vohuni. Korenine neke usmerjevalne paradigme*) zavzel za to, da zgodovinarji na podlagi kvantificiranja pojavov, serij podatkov in statističnih analiz poskušajo zarisati nekaj temeljnih struktur procesov, s katerimi se ukvarjajo. Po drugi strani Chartier dvomi, da je v času, ko na tržišče prihaja vse več kvalitetnih del, ko različne evropske in ameriške založbe oblikujejo nove serije zgodovinskih knjig in ko se srečujemo z izredno živahno prevajalsko dejavnostjo, skoraj nemogoče govoriti o kakršni koli krizi. Prav nasprotno, prepričan je, da se je zgodovinopisje znalo oplemenititi tako s »prijateljskimi« kot s »tekmovalnimi« vedami. Prepričan je, da je znalo skleniti nova zavezništva z vedami, ki so ga naučila, da slik in besedil ni več bralo na način čiste dokumentiranosti, temveč da so njegovi predstavniki začenjali razumevati vedenje posameznikov in njihovih skupnosti tudi prek študija njihovih simbolnih pomenov.

Kot večina njegovih francoskih kolegov je obrise novega pristopa k študiju in predstavitvi preteklosti zaznal v zgodovini mentalitet, ki se je kot novo področje raziskovanja preteklosti oblikovala v šestdesetih letih. Predvsem zanimiv se mu je zdel pristop Philippa Ariesa, ki besedil in slike ni bral kot manifestacij individualne posamičnosti, temveč je v njih znal najti izraz »nezavednega kot kolektivnega občutenja«. Izjemni uspeh, ki ga je ta pristop doživel predvsem v šestdesetih in sedemdesetih letih, pa Chartier pripisuje njegovi zmožnosti za ponovno ravnovesje med zgodovino in družbenimi vedami. Zgodovina mentalitet naj bi po njegovem mnenju omogočila, da je zgodovinopisje posvojilo ključna vprašanja ved, ki so ogrožale njegovo prvenstvo. Svojo pozornost je namreč premestila na predmete (sisteme verovanja, dinamiko skupin, obrede ...), ki so do tega trenutka pripadali antropologiji, psihologiji, sociologiji ...

Toda podobno kot Carlo Ginzburg se tudi Chartier ni mogel zagreti za zgodovino mentalitet. Zakaj je do tega prišlo, je lepo razložil v svojem tekstu »'Nova' kulturna zgodovina«, ki ga imamo v slovenskem prevodu

Maje Breznik,³⁵⁸ zato na tem mestu omenimo samo to, da se je strinjal z Ginzburgovo trditvijo, da zgodovina mentalitet hote ali nehote predpostavlja, da vse družbe delijo iste kategorije in predstave.

Toda bolj kot okvir za obračun z zgodovino mentalitet je omenjeni tekst pomemben zato, ker je Chartier v njem definiral in ustoličil usmeritev, ki jo od začetka devetdesetih let 20. stoletja poznamo pod imenom kulturna ali nova kulturna zgodovina. Izraz in osnovno opredelitev sicer dolguje ameriški zgodovinariki Lynn Hunt, ki smo jo srečali že v razpravi o Carru in ki je konec osemdesetih let izdala kulturni zbornik z istim naslovom (*The New Cultural History*), toda šele njegovo vztrajno ponavljanje osnovnih značilnosti te nove paradigme je novi kulturni zgodovini zagotovilo nesmrtnost. Predvsem pa je prav Chartier znal potegniti meje med njo in drugimi zgodovinami, ki so se ukvarjale s podobnimi temami: zgodovino idej, literarno in umetnostno zgodovino, zgodovino izobraževanja, zgodovino medijev, zgodovino znanosti ipd. Po njegovem mnenju nova kulturna zgodovina odpira tematizacijo povezave med zaznavanjem posameznika in občimi predstavami. Ne zanima je samo to, kaj je kdo naredil, napisal, uprizoril, temveč tudi to, kako je to bilo sprejeto med sodobniki, bralci, gledalci, sopotniki ... Po njegovem mnenju je prav kulturna zgodovina resneje opozorilo na to, da tekstov, ki bi obstajali sami po sebi, zunaj njihovih nosilcev, predmetov in glasov, ni. Prav kulturna zgodovina je tudi zgodovinarje prepričala, da oblike, ki omogočajo, da beremo, poslušamo ali gledamo tekste, prav tako sodelujejo pri nastajanju njihovih pomenov. In, končno, po njegovem mnenju je prav kulturna zgodovina v zgodovini-pisje pripeljala »križanje prijemov« različnih ved. To naj bi ji uspelo predvsem zato, ker skuša razumeti tudi, kako je na posameznikovo percepcijo nekega dogodka, dela ali procesa vplivala tudi njegova kolektivna percepcija, distribucija ali kompetence njegovih profesionalnih interpretov.

Drugi izziv, ki ga je sprožila kulturna zgodovina, pa izdaja njeno zanimanje za zvezo med praksami in diskurzi, pri čemer gre predvsem za izpraševanje starih načinov razumevanja tega razmerja. Gre za način, ki so ga kasneje poimenovali lingvistični obrat (*linguistic turn*) opiral pa naj bi se na dve osnovni predpostavki. Prvič, da je jezik predvsem sistem znakov in da odnosi med ljudmi proizvajajo večplastne in po večini neobstoje pomene, in drugič, da realnost ni objektivna entiteta, še najmanj pa nekaj, kar poteka zunaj diskurza. Vsakokratna realnost lahko nastaja

³⁵⁸ Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, let. XXX, 2002.

samo v jeziku in z jezikom. Tak pogled predpostavlja, da družbeni interesi ne obstajajo vnaprej, temveč so plod simbolne in lingvistične dejavnosti; predpostavlja pa tudi, da se vse prakse nahajajo v diskurzivni razsežnosti.

O. L.

Literatura: Chartier 1992, Chartier 1993.

ZGODOVINA DANES: DVOMI, IZZIVI, PREDLOGI³⁵⁹

V zadnjih desetih letih so zgodovinarji postali občutljivejši za nove sociološke ali antropološke pristope in so pod tem vplivom hoteli obnoviti vlogo individuuma v konstrukciji družbenih vezi. Od tod izvira precej temeljnih premikov: od struktur k virom, od sistemov razmer k živetim razmeram, od kolektivnih norm k posameznim strategijam. »Mikrozgodovina«, najprej italijanska in nato španska,³⁶⁰ je prinesla nadvse živahne primere spremenjenega zgodovinskega postopka, ki se je navdihoval v interakcionističnih ali etnometodoloških modelih. *Microstoria*, korenito drugačna od tradicionalnih monografij, poskuša na podlagi neke posebne situacije (ki je normalna, ker je izjemna) rekonstruirati način, kako posamezniki proizvajajo družbeni svet prek svojih povezav ali odbojnosti, prek odvisnosti, ki jih povežejo, ali prek konfliktov, ki jih ločujejo. Predmet zgodovine potemtakem niso ali niso več strukture ali mehanizmi, ki zunaj vsakega subjektivnega stališča urejajo družbena razmerja, ampak so to racionalnosti in strategije, ki jih sprožajo skupnosti, sorodstvene skupine, družine in posamezniki.

Tako se je uveljavila doslej neznana oblika socialne zgodovine, ki se usmerja k odrinjenemu in k obstoječim nesoglasjem – po eni strani med različnimi normativnimi sistemi neke družbe in po drugi strani v vsakem od njih. Od vsiljenih pravil se je pogled usmeril k njihovi inventivni rabi, od obveznih obnašanj k odločitvam, ki so določene z vsakomur lastnim habitusom: z njegovo družbeno močjo, ekonomsko močjo in dostopom do informacij. Zgodovina družb, navajena postavljati hierarhije in graditi kolektive (socialno-profesionalne kategorije, razrede, skupine), si je postavila nove cilje, ki jih proučuje na majhnih izsekih. Ponovna vzpostavitev dinamičnih procesov (pogajanj, transakcij, izmenjav, konfliktov itn.), ki na gibek nestabilen način označujejo družbena razmerja, tako hkrati tudi določa prostore, ki so odprti za individualne strategije. [...]

³⁵⁹ Prevod N. Pagon.

³⁶⁰ G. Levi, *L'èredità immateriale. Carriera di un esorcista nel Piemonte del seicento*, Torino 1985 (francoski prevod *Le pouvoir au village. Histoire D'un exorciste dans le Piémont du XVIIe siècle*, Pariz 1989); J. Contreras, *Sotos contra Riquelmes. Regidores, inquisidores y criptojudios*, Madrid 1992.

Še en razlog je zamajal stare trdnosti: ozaveščenost zgodovinarjev, da je njihov diskurz, ne glede na obliko, vselej pripoved. Pionirska razmišljanja Michela de Certeauja,³⁶¹ potem veliko dela Paula Ricoeurja³⁶² in v novejšem času uporaba »poetike vedenja« v zgodovini, katere predmet je, po definiciji Jaques Ranciera, »celota literarnih postopkov, s katerimi se neki diskurz izmakne literaturi, si podeli status znanosti in pomen«³⁶³ – vse to je zgodovinarje prisililo, da so rade volje ali ne priznali, da zgodovina pripada žanru pripovedi – pojmovane v aristotelovskem smislu kot »intriga, ki jo zastavijo predstavljena dejanja«. Ta ugotovitev se nikakor ni zdela samoumevna – predvsem ne tistim, ki so zavrgli dogodkovno zgodovino v korist strukturalne in kvantifikacijske zgodovine in so potem mislili, da so opravili z namišljenimi narativnostmi in da je konec predolgo trajajoče in dvomljive približnosti med zgodovino in zgodbo. Med eno in drugo se je prelom zdel brezpriziven: na mesto, ki so ga zasedali liki in junaki iz starih pripovedi, je »nova zgodovina« postavila anonimne in abstraktne entitete; spontani čas zavesti je nadomestila s konstruirano, hierarhizirano, artikulirano časovnostjo; nasproti samorazlagalni naravi pripovedi je postavila pojasnjevalno sposobnost nadzorovane in preverljive spoznavnosti. V delu *Temps et récit* je Paul Ricoeur pokazal, kako namišljena je bila ta razpita cezura. Vsa zgodovina – tudi najmanj pripovedna, tudi najbolj strukturalna – je namreč vedno zgrajena na podlagi obrazcev, ki vladajo produkciji pripovedi. Entitete, s katerimi rokujejo zgodovinarji (družba, razredi, mentalitete itn.), so »kvaziosebnosti«, implicitno obdarjene z lastnostmi, ki so lastnosti posameznih junakov ali navadnih posameznikov, kakršni tvorijo kolektivitete, nato označene kot abstraktne kategorije. Po drugi strani pa zgodovinske časovnosti vzdržujejo stanje močne odvisnosti glede na subjektivni čas: na nekaj čudovitih straneh je Ricoeur pokazal, kako *Mediterranée au temps de Philippe II* Fernanda Braudela temelji v bistvu na analogiji med časom morja in kraljevim časom in kako je dolgo trajanje samo posamična modaliteta, izvedena iz intrige, zastavljene v dogodku. In končno, pojasnjevalni postopki zgodovine so prej ko slej trdno usklajeni z logiko posamične kavzalne imputacije, to se pravi z modelom razumevanja, ki – tako v vsakdanjem življenju kot v fikciji – dopušča, da se upošteva odločitve in dejanja posameznikov.

Takšna analiza, ki zgodovino vpisuje v vrsto pripovedi in ki razpozna temeljne zveze, ki združujejo vse pripovedi, tako tiste s polja zgodovine kot one s

³⁶¹ M. de Certeau, *L'écriture de l'histoire*, Pariz 1975.

³⁶² P. Ricoeur, *Temps et récit*, Pariz 1983–85, 3. zv.

³⁶³ J. Raneière, *Les mots de l'histoire, Essai de poétique du savoir*, Pariz 1922, str.

polja fikcije, ima več posledic. Prva je ugotovitev, da je pravzaprav zaradi nekega slabo zastavljenega vprašanja prišlo do velike razprave o domnevni »vrnitvi k pripovedi«, ki je nedvomno zaznamovala zgodovino v tem zadnjem desetletju. Kako naj bi se konec koncev, dogajala kakršna koli vrnitev ali ponovno odkrivanje, če pa ni bilo ne odhoda in ne zapuščanja? Sprememba je, toda sprememba drugega reda. Zadeva namreč preferenčnost, ki so jo v zadnjem času priznali nekaterim oblikam pripovedi na račun drugih, bolj klasičnih. Življenjskim zgodbam na primer, ki mikrozgodovinsko preresetane ne potisnejo v ospredje istih likov ali istih konstrukcij kot velike strukturalne »zgodbe« globalne zgodovine ali kot statistične »pripovedi« serialne zgodovine. Od tod izhaja drugi predlog: opozarja na potrebo po ponovnem izboru podobnih lastnosti zgodovinske pripovedi glede na vse druge. Ta potreba zadeva v prvi vrsti »razdrobljeno« ali »razlistnjeno« organiziranje (kot je pisal Michel de Certeau) nekega diskurza, v katerem je v obliki citatov (ki so tudi učinki realnega) gradivo, ki ta diskurz utemeljuje in ga hoče pojasniti. Zadevajo pa prav tako tudi postopke »specifične akreditacije«, zaradi katere zgodovina razkazuje svoj status resnične vednosti in si ga tudi zagotavlja. Celota del, ki se umeščajo v *literary criticism* po ameriško, se je obrnila k zbiranju oblik, v katerih se ponuja diskurz zgodovine. To podjetje je izzvalo različne projekte: nekateri so se vrgli v vzpostavljanje občin taksonomij in tipologij, drugi so želeli prepoznati lokalne in individualne razlike. [...]

Doslej samozavestna zgodovina se je nenadoma morala soočiti z mnogimi izzivi. Prvi, ki je prišel z obeh strani Atlantika, je poskušal zlomiti sleherno vez med zgodovino in družbenimi vedami.

V Združenih državah se je naskok zgodil v obliki *linguistic turn*, ki – po natančni saussurjevski ortodoksiji – šteje jezik za trden sistem znakov, katerih razmerja iz samih sebe proizvajajo pomen. Konstrukcija pomena je tako odrezana od vsakega subjektivnega namena ali nadzora, ker je pripisana avtomatičnemu in brezosebному lingvističnemu funkcioniranju. Realnosti ni več mogoče misliti kot objektivne reference, ki je diskurzu zunanja, saj je vzpostavljena z jezikom in v njem. John Toews je jasno označil to radikalno stališče (ne da bi nanj pristal), za katero »je jezik zamišljen kot samozadosten sistem 'znakov'«, katerih pomen je bolj določen z njihovim medsebojnim razmerjem kot pa z razmerjem do nekega 'transcendentalnega ali zunajjezikovnega objekta ali subjekta' – »da je ustvarjanje pomena brezosebno, da se dogaja 'za hrbti' uporabnikov jezika, katerih jezikovno delovanje lahko zgolj izkazuje pravila in postopke jezikov, ki jih naseljujejo, vendar jih ne nadzorujejo«. ³⁶⁴ Najbolj vsakdanje zgodovinarske operacije so se poslej znašle

³⁶⁴ J. E. Toews, »Intellectual History after the Linguistic Turn; The Autonomy of

brez objekta, začenši pri utemeljitvenih razločkih med tekstem in kontekstom, med družbenimi realnostmi in simbolnimi izrazi, med diskurzi in nediskurzivnimi praksami. Od tod izhaja, na primer, dvojna teza Keith Baker, ki uporablja *linguistic turn* za vprašanja izvora francoske revolucije: družbeni interesi na eni strani nimajo nobene zunanosti glede na diskurz, saj tvorijo »simbolično in politično konstrukcijo« in ne »predobstoječo realnost«; po drugi strani pa je treba vse prakse razumeti na ravni diskurza, kajti »zahteve po razmejitvi polja diskurza v odnosu do nediskurzivnih družbenih realitet, ki stojijo za njim, brez razlike kažejo na območje delovanja, ki je samo diskurzivno konstituirano, te zahteve dejansko razlikujejo med različnimi diskurzivnimi praksami – različnimi jezikovnimi igrami – bolj kot med diskurzivnimi in nediskurzivnimi pojavi«. ³⁶⁵ Na francoski strani je izziv dobil drugačno podobo, izkristaliziral pa se je v razpravah okrog interpretacije francoske revolucije. Daleč od tega, da bi prisegali na avtomatizem produkcije smisla, onkraj in nad individualnimi voljami, so, prav nasprotno, poudarili svobodo subjekta, preudarno stran dejanja, konceptualno trdnost. Nenadoma so bili zavrnjeni klasični postopki socialne zgodovine, s katerimi so poskušali razpoznati določilnice, ki upravljajo misli in ravnanja. Nenadoma je prvo mesto dobila politika, razumljena kot raven, ki zajema največji del družbe. To je vez, ki jo je poudaril Marcel Gauchet kot tisto osrednjo točko, kjer se po njegovem mnenju danes zarisuje spreminjanje paradigme v družbenih vedah: »Zdi se, da se na koncu problematizacij o moderni zahodni izvornosti zarisuje ponovna skica totalne zgodovine. Iz dveh razlogov: ker s pomočjo politike nastaja nov pristop ali ključ za graditev totalitete in ker zaradi te odprtosti vsrkava razumna plat človekovih dejanj najbolj izdelane filozofije in najbolj razširjene sisteme reprezentacij.« ³⁶⁶ Zgodovinarji (mednje sodim tudi sam), ki jim je slej ko prej najpomembnejša pripadnost zgodovine družbenim vedam, so poskušali odgovoriti na to dvojno in včasih kar surovo interpretacijo. Proti obrazcem tipa *linguistic turn* ali *semiotic challenge*, če uporabim izraz Gabrielle Spiegel, ³⁶⁷ trdijo, da je nelegitimno zvajati konstitutivne prakse družbenega sveta na načela,

Meaning and The Irreducibility of Experience«, *American Historical Review*, 92, oktober 1987, str. 879–907 (opombe str. 882).

³⁶⁵ K. M. Baker, *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the Eighteenth Century*, Cambridge 1990, str. 9 in str. 5 (delni francoski prevod *Au tribunal de l'opinion. Essais sur l'imaginaire politique au XVIIIe siècle*, Pariz 1993).

³⁶⁶ M. Gauchet, »Changement de paradigme en sciences sociales?«, *Le Débat*, 50, 1988, str. 165–170 (opombe str. 169).

³⁶⁷ G. M. Spiegel, »History, Historicism, and the Social Logic of the Text in the Middle Ages«, *Speculum. A Journal of Medieval Studies*, zv. 65, št. 1, januar 1990, str. 56–86 (opombe str. 169).

ki upravljajo z diskurzi. Če priznamo, da je minula resničnost (najpogosteje) dosegljiva le prek besedil, ki jo poskušajo organizirati, jo podrediti ali predstavljati, to še ne pomeni, da je s tem določena njena identiteta med dvema logikama: na eni strani gre za logocentrično in hermenevitično logiko, ki vlada produkciji diskurzov, na drugi strani pa za praktično logiko, ki ureja ravnanja in dejanja. Prav to nezvedljivost izkušnje na diskurz mora vsakršna zgodovina upoštevati in se varovati pred nenadzorovano rabo kategorije »tekst«, ki se prepogosto in nepremišljeno uporablja za prakse (navadne ali obredne), katerih taktike in postopki niso v ničemer podobni diskurzivnim strategijam. Samo z ohranjanjem razločka med enimi in drugimi se je mogoče izogniti temu, »da bi za načela prakse akterjev postavili teorijo, ki jo je treba oblikovati, da bi jim dali smisel«, kakor se glasi formula Pierra Bourdieuja.³⁶⁸

Po drugi strani pa moramo zopet ugotoviti, da je konstrukcija interesov prek diskurzov tudi sama družbeno določena in omejena z neenakimi viri (jezikovnimi, konceptualnimi, materialnimi itn.), s katerimi razpolagajo tisti, ki jo proizvajajo. Ta diskurzivna konstrukcija nas potemtakem nujno vrača k objektivnim družbenim stališčem in lastnostim, ki so diskurzu zunanje, označujejo pa različne skupine, skupnosti ali razrede, ki tvorijo družbeni svet.

Temeljni predmet zgodovine, katere cilj je spoznati načine, kako družbeni akterji dajejo pomen in smisel praksam in diskurzom, je potemtakem in po mojem mnenju v napetosti med inventivnimi sposobnostmi posameznikov ali skupnosti in med prisilami, normami, konvencijami, ki – bolj ali manj močno, pač glede na mesto v razmerjih gospostva – omejuje, kar jim je mogoče misliti, izrehati in storiti. Ta ugotovitev velja za zgodovino pisnih del in estetske produkcije, vselej vpisane v polje možnega, zaradi česar jih je mogoče misliti, sporočati in dojemati – potemtakem se moramo strinjati s Stephenom Greenblattom, ki trdi, da »je umetniško delo produkt pogajanja med ustvarjalcem ali skupino ustvarjalcev, ustanovami in praksami družbe«.³⁶⁹ Toda ugotovitev velja prav tako za zgodovino praks, ki so tudi same invencije pomenov, omejenih z mnogoterimi določitvami, ki vsaki skupnosti določajo legitimna obnašanja in vanjo vpete norme. Nasproti »vrnitvi k politiki«, mišljeni v radikalni samostojnosti, je po mojem mnenju v središču zgodovinarjevega dela treba postaviti zapletena in spremenljiva razmerja, ki so, po eni strani, utopljena med načine organiziranja in izvajanja oblasti v dani družbi in, po drugi strani, med družbene konfiguracije, ki omogočajo to politično

³⁶⁸ Pierre Bourdieu, *Choses dites*, Pariz 1987, str. 76.

³⁶⁹ S. Greenblatt, »Towards a Poetics of Culture«, v: *The New Historicism*, pod vodstvom H. A. Veesea, New York in London 1989, str. 1–14 (opombe str. 12).

obliko in jih ta sama tudi proizvaja. Zato pa tudi konstrukcija absolutistične države zahteva močno in vnaprejšnjo diferenciacijo družbenih funkcij, a hkrati terja nenehno ponavljanje (zaradi različnih dispozitivov, med katerimi je najpomembnejša dvorna družba) ravnotežja napetosti med vladajočimi družbenimi skupinami in nasprotniki. Nasproti vrnitvi k filozofiji subjekta, ki spremlja ali utemeljuje vrnitev k politiki, pa zgodovina kot družbena veda postavlja trditev, da so posamezniki vedno povezani v mrežo medsebojnih odvisnosti, očitnih ali nevidnih, ki oblikujejo in strukturirajo njihovo osebnost in ki v zaporednih stopnjah potemtakem opredeljujejo oblike čustvenosti in racionalnosti. Od tu lahko razumemo, zakaj so številni zgodovinarji pripisali tolikšen pomen delu Norberta Elliasa, ki je bilo dolgo slabo poznano, a je njegov temeljni namen ravno – v smislu dolgega trajanja – artikulirati elemente konstrukcije moderne države, oblike družbene soodvisnosti in podobe fizične ekonomije. Poleg tega gre za delo, ki omogoča predvsem izpostavitve dveh pomenov, ki se vedno vtihotapita v zgodovinarsko rabo izraza kultura, kakor z njim rokujejo zgodovinarji.

Prvi označuje dela in ravnanja, ki v določeni družbi razkrivajo njeno estetsko ali intelektualno presojo. Drugi meri na navadne, vsakdanje prakse, »brez posebnosti«, ki tkejo tkivo vsakdanjih odnosov in izražajo način, kako neka skupnost, v danem času in prostoru, živi in premišlja svoj odnos do sveta in zgodovine. Zgodovinsko misliti kulturne oblike in prakse torej nujno pomeni osvetljevati razmerja, ki jih ti dve definiciji vzdržujeta. Dela nimajo trdnega, negibnega, občega pomena. Vanje je investiran mnogoteri in spremenljivi pomen, kakor je nastal v pogajanjih med predlogom in pristankom, v srečanju med obliko in razlogi, zaradi katerih ima delo neko strukturo in pristojnosti ali pa žanje pozornost publike, ki ga je vzela za svoje. Seveda je stalna težnja ustvarjalcev ali oblasti ali »klerikov« (cerkvenih ali pa tudi ne), da bi okamenili pomen in razglasili pravilno razlago, ki mora obvezovati branje (ali pogled). Toda recepcija pomeni vedno tudi inventivnost, premeščanje, preoblikovanje. Dela so sicer nastala na specifičnem področju, ki ima svoja pravila, svoje konvencije, svoje hierarhije, a se mu izmuznejo in začnejo z večjo težo svojo pot – včasih v zelo dolgem trajanju – po širnemu družbenem svetu. Na podlagi mentalnih in čustvovanjskih shem, ki tvorijo lastno kulturo (v antropološkem smislu) skupnosti, ki jih sprejema, so ta dela dešifrirana in sama postanejo vir, iz katerega se vsili bistveno: konstrukcija družbenih vezi, samozavedanje, razmerje s svetim. Na drugi strani pa vsakršna ustvarjalna gesta vnese v te oblike in teme določeno razmerje s temeljnimi strukturami, ki v danem trenutku in kraju izoblikuje distribucijo oblasti, organizacijo družbe ali ekonomijo osebnosti. Mislec (ki se misli kot demiurg), umetnik, filozof ali učenjak pa ustvarjajo v prisili. Gre za prisilo

glede na pravila (do patronata, do mecena, do trga itn.), ki določa njegov položaj; gre za še bolj odločilno prisilo glede na neznane določenosti, ki so v vsakem delu in zaradi katerih je to delo sprejemljivo in razumljivo. To, kar mora vsaka zgodovina misliti, so potemtakem razlike in odvisnosti: razlika kaže, kako so vse družbe v različnih oblikah ločile od vsakdanjega eno posebno polje človeške dejavnosti, odvisnosti pa na neštete načine vpisujejo estetsko ali intelektualno ustvarjalnost v polje svojih možnosti.

Zgodovina je tako ponovno trdno usidrana v družbene vede, a mora kljub vsemu sprejeti še en izziv: premagati mora nasprotovanje med, slabo rečeno, na eni strani študijem položajev in razmerij in na drugi strani analizo akcij in interakcij. Da bi presegli to nasprotovanje med »socialno fiziko« in »socialno fenomenologijo«, je treba vzpostaviti nov raziskovalni prostor, v katerem že sama zastavitev vprašanj zahteva, da se jasne misli, individualne namere, posebni nameni vpišejo v sistem kolektivne prisile, ki jih hkrati omogoča in ovira. Primeri teh novih rezov bi bili lahko številni; v njih so nujno poudarjene objektivne strukture in subjektivne reprezentacije. To je raziskovalni prostor, ki veže tekstno kritiko, zgodovino knjige in sociologijo kulture. Za to doslej neznano križišče močno različnih tradicionalnih in nacionalnih disciplin (literarna zgodovina v mnogih izpeljavah, bibliografija na anglosaški način, socialna zgodovina pisave, kakor jo gojijo italijanski paleografi, socialnokulturna zgodovina v tradiciji *Annales*) je značilen temeljni zastavek: razumeti, kako je posebno in inventivno branje nekega posameznega bralca vključeno v celo vrsto določil: bodisi, da gre za učinke pomena, na katere meri besedilo na podlagi samega dispozitiva svoje pisave, bodisi da gre za prisile, ki jih določa oblika, skozi katero se to besedilo prenaša do bralca (ali poslušalca), ali za pristojnosti ali konvencije branja, ki so značilne za vsako »interpretativno skupnost«.

Postopek, katerega poglobitvena značilnost je, da zamaje kanonične meje, je mogoče srečati tudi na mnogih drugih raziskovalnih področjih: pri študijah o mestih, vzgojnih procesih, konstrukciji znanstvene vednosti. Opozarja na to, da intelektualne in estetske produkcije, mentalne predstave, socialne prakse vselej obvladujejo mehanizmi odvisnosti, ki jih subjekti sami ne poznajo. Na podlagi te perspektive je treba razumeti ponovno zgodovinsko branje klasikov družbenih ved (Ellias, pa tudi Weber, Durkheim, Mauss, Halbwachs) in ponovno priznan pomen – kljub pojmom, ki so v navadi v zgodovini mentalitet – koncepta, kakšen je reprezentacija. Z njim namreč lahko označimo in povežemo tri poglobitvene realitete: najprej kolektivne reprezentacije, ki v posamezniku utelešajo delitve družbenega sveta in ki organizirajo perceptivne in ocenjevalne sheme, na podlagi katerih le-ti razvrščajo, presojajo in delujejo; potem oblike ekshibicije družbene

biti ali politične moči, kakršne se razkrivajo skozi podobe, obrede ali skozi to, kar je Weber imenoval »stilizacija življenja«, skozi znake in simbolne »performanse«. Končno gre za t. i. »prisostvovanost« (način, kako se kažeta – prezentifikacija) identitete ali moči v reprezentantu (individualnem ali kolektivnem, konkretnem ali abstraktnem), v katerem je tudi kontinuiteta in stabilnost. Številna zgodovinska dela so se v zadnjem času ukvarjala s trojno opredelitvijo reprezentacije. Za to sta dva razloga. Po eni strani gre za umik nasilja, ki je značilen za zahodne družbe med srednjim vekom in 18. stoletjem in ki izhaja iz dejstva, da je država konfiscirala monopol nad legitimno rabo sile; zaradi tega so se družbeni spopadi, ki so bili neposredne surove, krvave konfrontacije, vse bolj umikali bojem, katerih orožje in cilj so reprezentacije. Po drugi strani pa je od zaupanja (ali nezaupanja) do reprezentacij odvisno, kolikšna je moč kakšne oblasti ali neke skupine. Na polju reprezentacije moči (Louis Marin)³⁷⁰ in na polju konstrukcije družbenih ali kulturnih identitet (Bronisław Geremek³⁷¹ in Carlo Ginzburg³⁷²) so opredelili zgodovino načinov, kako narediti kaj verjetno, pa tudi oblik verjetja, ki je predvsem zgodovina simbolnih sil, zgodovina načinov in stopenj, kako podrejeni sprejemajo ali zavračajo določena načela in vsiljene identitete, ki so tu zato, da bi zagotavljale in obnavljale njihove podložnosti.

Takšno vprašanje je v samem središču zgodovine žensk, ki daje širok prostor dispozitivom simbolnega nasilja. Nasilje, kot je zapisal Pierre Bourdieu, »uspe lahko samo toliko, kolikor tisti, ki to nasilje utrpi, prispeva k njegovemu učinku, boji se ga samo toliko, kolikor je pripravljen, da se z njim seznanik.«³⁷³ Konstrukcija ženske identitete, gledano v trajanju, korenini v dejstvu, da so ženske opravile interiorizacijo tistih norm, ki jih je vzpostavil moški diskurz. Visoki cilj zgodovine žensk je potemtakem študij dispozitivov, razširjen na mnogotere registre, ki zagotavljajo (ali morajo zagotavljati), da ženske pristanejo na dominantne reprezentacije razlike med spoloma: kot so pravna manjvrednost, šolska raba spolnih vlog, razlikovanje v nalogah in dostopnosti, izključenost iz javne sfere itd. Reprezentacije ženske

³⁷⁰ L. Marin, *Le portrait du roi*, Pariz 1981; in *Des pouvoirs de l'image. Gloses*, Pariz 1993.

³⁷¹ B. Geremek, *Imutitles au monde. Truands et misérables dans l'Europe moderne (1350–1600)*, Pariz 1980; in *La potence ou la pitié. L'Europe et les pauvres du Moyen Age à nos jours*, Pariz 1987.

³⁷² C. Ginzburg, *I Benandanti. Stregoneria e culti agrari tra Cinquecento e Seicento*, Torino 1966 (francoski prevod *Les Batailles nocturnes. Sorcellerie et rituels agraires aux XVIe et XVIIe siècles*, Pariz 1984).

³⁷³ P. Bourdieu, *La noblesse d'Etat. Grandes écoles et esprit de corps*, Pariz 1989, str. 10.

inferiornosti – daleč od tega, da bi se oddaljevale od realnega ali da bi opozarjale le na podobe moškega imaginarija – se nenehno ponavljajo in izpostavljajo in se vpisujejo v misli in telesa enih in drugih, moških in žensk. Zaradi takšne prilastitve dominacije pa še niso izključene, to je že treba reči, mogoče odstranitve ali manipulacije, ki z ženskim privzajanjem moških modelov in norm spreminjajo reprezentacije v sredstvo odpora in v afirmacijo identitete, da tako zagotavljajo odvisnost in podrejenost. Prepoznavanje mehanizmov, zamejenosti in predvsem rab pristajanja je dobra strategija, s katero je mogoče popravljati privilegije, ki jih je zgodovina dolgo časa priznavala »žrtvam in upornikom«, »akterjem in akterkam svoje usode«, na račun »pasivnih žensk, za katere je preveč površno veljalo, da privolijo v svoj položaj, čeprav je ravno vprašanje privolitve popolnoma osrednje vprašanje v delovanju sistema oblasti, pa naj bo družbeni in/ali spolni«. ³⁷⁴ Razpoke, zaradi katerih se večajo špranje v moškem gospodstvu, nimajo vedno in ne vseh oblik spektakularnih prelomov in se tudi vselej ne izražajo z izbruhom odklonilnega in upornega diskurza. Pogosto nastajajo znotraj privolitve same, ko ponovno uporabljajo jezik gospodstva za označevanje neke nepodrejenosti.

S tem, da smo podrejenost, ki je ženskam vsiljena, opredelili kot simbolno nasilje, lažje razumemo, kako da je razmerje dominacije, ki je zgodovinsko in kulturno skonstruirano razmerje, vedno veljalo kot naravna razlika, nezvedljiva in obča. Bistvo torej ni v tem, da z besedno analizo postavimo biološko definicijo nasproti historični definiciji razlike moški/ženska, ampak predvsem v tem, da v vsaki zgodovinski konfiguraciji razpoznamo tiste mehanizme, ki družbeno (in torej zgodovinsko) delitev vlog in funkcij izražajo in predstavljajo kot »naravno« (in torej biološko). Naravno branje prepada med moškim in ženskim je tudi samo historično datirano, povezano z izbrisanjem medicinskih reprezentacij podobnosti med spoloma, ki jih je nadomestil neskončni inventarij njihovih bioloških razločkov. Kot ugotavlja Thomas Laqueur, je že od konca 18. stoletja »prevladujoči diskurz, ki je v moških in ženskih telesih videl hierarhično, vertikalno razvrščen en in isti spol«, zamenjala »anatomija in fiziologija neprimerljivosti«. ³⁷⁵ Spolno razliko, ki je vpisana v prakse in dejstva in ki organizira realnost in vsakdanjost, vedno vzpostavlja diskurz, ki jo utemeljuje in legitimira. Le-ta pa se vkoreninja v družbene položaje in interese, ki morajo potem zagotavljati podrejenost enih in gospodstvo drugih. Zgodovina žensk, povedano z besedami zgodovine odnosov

³⁷⁴ A. Farge in M. Perrot, »Au-delà du regard des hommes«, *Le Monde des Débats*, št. 2, november 1992, str. 21–20.

³⁷⁵ T. Laqueur, *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*, Cambridge, Mass. 1990 (francoski prevod *La Fabrique du sexe. Essai sur le corps et le genre en Occident*, Pariz 1992, str. 38).

med spoloma, zelo dobro kaže na izziv, pred katerim so danes zgodovinarji: povezati diskurzivno konstrukcijo družbenega in družbeno konstrukcijo diskurzov.

Obstaja še nekaj, kar ni nič manj nevarno. Iz povsem utemeljene ugotovitve, da je vsa zgodovina, kakršna koli že je, vedno neka pripoved, organizirana na podlagi podob in obrazcev, ki mobilizirajo imaginarne pripovedi, so nekateri sklepali, da je kar konec vsakršnih razločkov med fikcijo in zgodovino, ker da je ta zgolj *fictio-n-making operation*, če besedo vzamemo Haydnu Whitu. Zgodovina ne prinaša nič več (ali nič manj) resničnega spoznavanja kot kak roman in povsem iluzorni so poskusi, da bi klasificirali ali hierarhizirali dela zgodovinarjev po epistemoloških kriterijih, ki naj bi pokazali njihovo veliko pertinentnost, ko gre za poročanje o pretekli resničnosti, ki je njihov predmet. [...]

Vendar pa zgodovinar, četudi piše v »literarni« obliki, ne dela literature. Odvisen je namreč od sledov v arhivih ter od kriterijev znanstvenosti in tehničnih postopkov. [...]

V prizadevanju, da bi zgodovinarji opredelili režim znanstvenosti, lasten njihovi disciplini, ki edina lahko ohrani njihovo slo po izpovedovanju tega, kar je bilo, pa so zgodovinarji izbrali različne poti. Nekateri so se oprli na študij tega, kar je omogočalo in še omogoča produkcijo in sprejemanje lažnega v zgodovini. Kot sta pokazala Anthony Grafton³⁷⁶ in Julio Caro Baroja,³⁷⁷ obstajajo tesne in recipročne vezi med falsifikacijo in filologijo, med pravili, ki se jim morajo podvreči pri krojevalci resnice ali lažnivci, in med napredkom dokumentarne kritike. [...] Vendar pa zgodovinskega znanja ni (ali pa ne več) mogoče misliti kot nekaj, kar je umeščeno v red resničnega, pravega. Pot se je zelo zožila – tako za tistega, ki bi hotel zavrniti redukcijo zgodovine na literarno dejavnost (plod čiste, svobodne in poljubne radovednosti), kakor za onega, ki bi hotel opredeliti njeno znanstvenost zgolj na podlagi spoznavnega modela fizičnega sveta. To temeljno napetost zgodovine je izrekel Michal de Certeau v nekem tekstu, h kateremu se je treba vedno znova vračati. Po njegovem mnenju je zgodovina »znanstvena« praksa, proizvajalka spoznanj, obenem pa praksa, katere modalitete so odvisne od spreminjanja tehničnih postopkov, prisil, ki ji jih vsiljujejo družbeno tkivo in institucija znanja, znotraj katere poteka, pa tudi pravila, ki nujno obvladujejo njeno pisavo. Ali, rečeno drugače: zgodovina je diskurz, ki poganja konstrukcije, kompozicije, podobe, ki sodijo na področje narativne pisave, se pravi literature, ki pa hkrati producira

³⁷⁶ A. Grafton, *Forgers and Critics. Creativity and Duplicity in Western Scholarship*, Princeton 1990 (francoski prevod *Fausaire et critiques. Créativité et duplicité chez les érudits occidentaux*, Pariz 1993).

³⁷⁷ J. C. Baroja, *Las falsificaciones de la historia (en relación con la de España)*, Barcelona 1992.

celoto »znanstvenih« izjav, če s tem razumemo »možnost, da se vzpostavi celota pravil, ki omogočajo, da 'nadzorujemo' postopke, ki so narejeni po meri produkcije določenih predmetov.«³⁷⁸

Michael de Certeau nas tu vabi, da bi mislili na način, ki je vrojen zgodovinskemu razumevanju. Kdaj lahko rečemo, da so odnosi, vzpostavljeni med indicem, vrsto ali izjavami (ki tvorijo zgodovinopisni postopek), koherentni, prepričljivi, pojasnjevalni? In, na drugi strani, da je takšna tudi referenčna realnost, za katero menijo, da jo ustrezno »predstavljajo«? Odgovor ni lahek, gotovo pa je, da je zgodovinarjeva naloga, da izdela primerno, nadzorovano spoznanje o tej »populaciji mrtvih – osebah, mentalitetah«, ki so njegov predmet. Če bi opustili namero doseči resnico, ki je nemara pretirana, vendar pa temeljna, bi to pomenilo, da je nastala ugodna praznina za vsakršna ponarejanja in izkrivljanja. To pa bi bilo izdajstvo nad spoznavnostjo in bi ranilo spomin. Naloga zgodovinarjev je, da so budni.

NAMESTO ZAKLJUČKA

Podobno kot vrsta drugih delov knjige je tudi pričujoči sklep posledica vsebinske redakcije, ki jo je omogočil prevod v srbsčino. To je bila obenem tudi prva priložnost za samokritično refleksijo izvirnika, ki je izšel pred slabim desetletjem, od leta 2006 pa se je nabralo tudi nekaj pripomb in komentarjev, pri čemer smo največ posluha nemenili predvsem tistim, ki so prišli od študentov – ne nazadnje je knjiga v prvi vrsti namenjena njim. Po drugi strani smo upoštevali tudi komentarje kolegic in kolegov, najprej iz Slovenije, nekaj koristnih pripomb pa je prispevalo tudi strokovno občinstvo iz Hrvaške, Bosne in Hercegovine ter Srbije. Med njimi je bilo tudi precej strokovnjakov iz drugih humanističnih in družboslovnih ved.

Druga izdaja je natančnejša in bolj pregledna ter uravnotežena, ponudila pa nam je tudi možnost, da še enkrat opozorimo na nedokončnost/odprtost historične interpretacije ter na to, da je vse, čemur pravimo zgodovina, izrazito polifonična, nelinearna in atonalna kreacija.

Za premislek o slednjem ta hip dejansko ni mogoče najti primernejšega avtorja, kot je Keith Jenkins in njegovi sogovorniki ter sodelavci. Tu mislimo predvsem na dva, tj. Hydna Whitea in Aluna Munslova. Prvega

³⁷⁸ M. de Certeau, »L'opération historiographique«, v: *L'Écriture de l'histoire*, nav. delo, str. 63–120.

smo (tudi) v tej knjigi že spoznali, in to kot nedvomno avtoriteto na področju teorije zgodovinopisja, drugega pa kaže izpostaviti kot sourednika revije *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice* ter avtorja serije pomembnih knjig s področja teorije in filozofije zgodovinopisja. Med njimi še posebej opozarjamo na *Deconstructing History* (1997), *The New History* (2003) in *A History of History* (2012). Prvi je potem, ko se je *Rethinking History* uvrstila v prestižno serijo klasičnih del založbe Routledge zapisal, da daleč naokrog (*far and away*) ni mogoče najti boljšega uvoda v zgodovinopisje, drugi pa v Jenkinsovem delu vidi to, kar krasi vse izjemne avtorje: da je znal kompleksne stvari predstaviti jasno in razumljivo, predvsem pa ker je znal ubesediti nekaj, kar nam je bilo vedno pred očmi, vendar tega nismo videli – oziroma tega, kar smo videli, nismo znali razložiti. In to na manj kot sto straneh besedila.

Res, Jenkins si ne bi mogel zamisliti boljših sogovornikov. Generacijo starejši White ga je naučil, da »prave« zgodovine v nobenem primeru ne gre ločevati od filozofije zgodovine, za spoznanje mlajši Alun Munslow pa mu je pomagal pri vsakodnevni verifikaciji posameznih spoznanj. O tem ne nazadnje priča tudi odlomek iz njenega pogovora, ki ga je Munslow kot urednik uporabil za ponatis Jenkinsove knjige v Routledge Classic Edition. V njem namreč izvemo vse od tega, zakaj se je lotil pisanja knjige, ki je v enem samem desetletju postala obvezna literatura večine bolj ambicioznih študijskih programov v Veliki Britaniji, delih Skandinavije in na posameznih univerzah kontinentalne Evrope, do tega, kako ocenjuje aktualni razvoj razprave o statusu historične pripovedi.

In kaj se od Jenkinsa in podobnih avtorjev »nevarnih« knjig lahko naučimo mi? Najprej to, kar smo omenili v začetku, in sicer, da so vse zgodovine v prvi vrsti interpretacije. Skratka, da historične rekonstrukcije nastajajo na podoben način kot literarna besedila. In podobno kot se v pripovedih literatov skriva pisateljev pogled na svet, vsaka zgodovinska interpretacija vsebuje zgodovinarjevo »filozofijo«. Zgodovina, tako Munslow, ni ogledalo pretekle stvarnosti, temveč pripoved o preteklem dogajanju, pripoved, ki jo osmišlja zgodovinar. Tudi zato je primerjava preteklega in sedanjega sveta lahko samo primerjava dveh interpretacij, zaradi česar se lahko iz zgodovine naučimo predvsem to, da se iz nje ni mogoče naučiti ničesar. Tako imenovana zgodovinska dejstva so torej samo opisi stvari, ki so se zgodile, ki jih ni mogoče priklicati nazaj v življenje. Ali kot bi dejal eden junakov znane britanske nadaljevanke Umori na podeželju: *The past is a foreign country ... the borders are now closed.*

Avtorji, kot so Jenkins, Munslow, Ankersmit, Kellner, Deeds-Ermath ..., so potemtakem dragoceni tudi zato, ker nam ne dovolijo pozabiti, »da dejstva nikoli ne govorijo sama zase«. Da tisti, ki ločijo med zgodovino in filozofijo zgodovine pozabljajo na to, da vsako historično besedilo vključuje/vsebuje tudi določeno filozofijo zgodovine – in da je edina razlika med enim in drugim v tem, da filozofija zgodovine vsebuje konceptualni aparat, na podlagi katerega lahko vedno znova spoznamo, kako so posamezna dejstva urejena v vsakokratno pripoved, tako imenovana »prava« zgodovina pa to zakriva.

Poleg tega ne kaže pozabiti na to, da logika zgodovine ni in ne more biti v »odkrivanju«, temveč kvečjemu v »razkrivanju« odkritega. Torej gre pri interpretaciji preteklega dogajanja predvsem za naše spoznavanje tega, kako so ljudje pred nami razumeli sebe, svoje okolje in svojo preteklost.

Glede na to se lahko strinjamo z Munslowom, ki pravi, da logika zgodovine temelji na referencialnosti, argumentaciji, teoriji in etiki, oziroma da zgodovina ni nekaj, kar najdemo oz. odkrijemo, temveč nekaj, kar oblikujemo na podlagi posameznih, že obstoječih dejstev in interpretacij. Zgodovina torej nima fiksnega pomena, temveč ji tega vedno znova dodeljujejo njeni interpreti, zaradi česar je R. Barthes govoril o »učinku resničnosti«. Skratka, preteklost je mogoče predstaviti in razumeti samo na podlagi določene obče uveljavljene predstavitvene forme in ne odkrivati kot nekaj enkratnega in nepoznanega.

Mnoge zgodovinarje je zgornje spoznanje, ki ga, mimogrede, dolgujemo že avtorjem, kot so Charles A. Beard, Edward H. Carr, Michel de Certeau, spravilo na rob pameti. Spoznanje o nedokončnosti vsakokratne historične intepretacije, o arbitrarnosti vsake rekonstrukcije preteklega dogajanja ... jim je dobesedno spodneslo tla pod nogami. Drugi zopet so svarili pred politično zlorabo, ki jo prinaša tovrstna »relativizacija« historične interpretacije. Historični revizionizem, še bolj pa negacionizem, sta njihov strah upravičila. Še najmanj je takih, ki se zavedajo, da so tako nedokončnost kot najrazličnejše zlorabe interpretacije preteklosti sestavni del zgodovine historične misli. Historična interpretacija je bila namreč vedno predmet politične/ideološke instrumentalizacije in verjetno bo tako tudi ostalo. Spomnimo se Herodotove dvojne interpretacije (civilizacija–barbarstvo) sveta na križišču treh kontinentov. Ali pa Julija Cezarja, ki se je opisa državljanske vojne lotil tudi zaradi strahu, da bi mu naprtili odgovornosti zanjo. Še najboljši primer politike preteklosti/zgodovine oz. politike zgodovinpisja pa ponuja aktualni historični revizionizem v

bivših socialističnih državah. V zadnjih dvajsetih letih smo bili od Baltika do Albanije priča korenitemu spreminjanju celotne spominske krajine. Korenito se je začelo spreminjati vse od učbenikov, spomenikov, praznikov, imen krajev, ulic in trgov, pa vse tja do strokovnih razprav. Nič ni ostalo nedotaknjeno. Spremembe so doletele celo same zgodovinarje. Vsaj dve desetletji smo namreč soočeni tudi s kritičnim razmislekom o njihovi vlogi. Kar se je začelo s kritiko ideološko izrazito kontaminiranih, v kvazi-strokovni literaturi neredko označenih kot »režimskih« avtorjev, je preraslo v premislek o javni vlogi zgodovinarke/zgodovinarja.

Točneje, na podlagi korenitih sprememb, ki jih je v profesionalno interpretacijo preteklosti vnesla deobjektivizacija historične interpretacije, so se tudi zgodovinarji začeli resno spraševati, kdaj in zakaj (lahko) nastopajo tudi v vlogi javnih intelektualcev. Pri tem ne gre toliko za vprašanje okoli stalne ali občasne združljivosti vlog, temveč za vprašanje, v kakšnih primerih strokovnjak oz. javni intelektualec zapravi obe kvalifikaciji.

Glede na povedano v sklepu še enkrat opozarjamo na to, da se je v javnih razpravah, ki zadevajo preteklost, potrebno še posebej zavedati, da je zgodovina nenatančna veda, njen koncept vzročnosti pa pomanjkljiv, zaradi česar iz nje ni mogoče izpeljati nobenih zakonitosti. Ali, kot bi nadaljeval Johan Huizinga, v njenem neskončnem in neenakomernem toku ni mogoče zaznati nobene obstojnosti, saj so vse, tudi najpreprostejše stvari, vedno nepregledno zapletene. To je po drugi strani tudi razlog za občasno »pešanje moči duhovnosti« in občasno »prevlado nezrelosti in vraževernosti«, zaradi česar se je avtor knjig *Jesen srednjega veka* in *Homo ludens* tik pred koncem druge svetovne vojne oglasil tudi kot javni intelektualec in se zato znašel v nacističnem koncentracijskem taborišču.

V svoji interpretaciji konkretnih zgodovinskih okoliščin kakor tudi znotraj rutinskih prizadevanj za popularizacijo zgodovine bi se morali zgodovinarji v vlogi javnih intelektualcev zavedati najprej svoje »ideološkosti«, kar pomeni, da bi se morali zavedati, komu je zgodovina, ki jo oblikujejo in predstavljajo, namenjena. Šele na podlagi refleksije lastnih epistemoloških podmen, idejnih usmeritev in konceptov lahko sploh razumejo vpliv konkurirajočih interpretacij preteklosti in vsakokratnem družbenem okolju.

Skratka, tako pri interpretaciji preteklega dogajanja kakor tudi pri vsakokratnih javnih nastopih se morajo zgodovinarji še posebej zavedati dveh: prvič, da so ideologije sestavni del vsakokratne javne govornice; tudi javna diskusija je namreč samo eden od diskurzov, ki kot tako imenovana

»nekontinuirana aktivnost« (Foucault) zastopa določeno idejno izhodišče. In drugič, da se je homogenost historične interpretacije razpršila v neobstojno in med seboj nepovezано mrežo načinov razlage preteklega dogajanja. Povedano z besedami Keitha Jenkinsa: »Jamstvo za obstojno, racionalno in objektivno interpretacijo zgodovinskih dejstev se je znašlo v reprezentacijskem prostem padu (*representational freefall*) in noben 'objektivni zgodovinar' ga ne bo mogel več sestaviti.«

O. L.

KEITH JENKINS

Keith Jenkins (1943) je profesor za teorijo zgodovinopisja na Univerzi Chichester in avtor petih odmevnih knjig s področja zgodovine in teorije zgodovinopisja ter filozofije zgodovine. Prva in prelomna *Premisliti zgodovino* (*Rethinking History*, 1991) je takoj pristala na seznamih obvezne študijske literature na večini programov študija zgodovine v Evropi, Avstraliji in obeh Amerikah. Sledile so *O tem, kaj je zgodovina* (*On What Is History?*, 1995), *Zbornik postmoderne zgodovinopisja* (*The Postmodern History Reader*, 1997), prav tako obvezni priročnik, *Zakaj zgodovina?* (*Why History?*, 1999) in *Preoblikovanje zgodovine. Nov razmislek o stari disciplini* (*Refiguring History. New thoughts on an old discipline*, 2003). V Sloveniji je prvič objavljaj v *Filozofskem vestniku* (1997/2) s člankom, v katerem obravnava nedosledno rabo nekaterih ključnih pojmov s tega področja ter se tako kot v večini svojih del sprašuje po statusu zgodovine v sodobnem svetu oziroma o tem, zakaj se ukvarjamo z zgodovino, ko pa se nam ta vedno izmuzne.

V delu *Rethinking History*, iz katerega smo prevedli del sklepnega poglavja, se glede na to še posebej vztrajno zavzema za temeljito preoblikovanje študija zgodovine. V okviru tega zagovarja takšno obravnavo preteklosti, ki temelji na prepričanju, da je objektivna oziroma nepristranska zgodovina mit, zgodovinska resnica pa nedosegljiva obsesija modernističnih zgodovinopiscev. Vprašanja v zvezi s preteklostjo ter v zvezi z naravo zgodovine bi po njegovem mnenju morala ostati vedno odprta v prvi vrsti neposlušnim in nespoštljivim pristopom neumornih izpraševalcev. Kot smo omenili že v uvodu, se Jenkins zavzema predvsem za postavljanje vprašanj in nasprotuje dokončnim opredelitvam določenega preteklega dogajanja. Zaradi tega ga tako naklonjeni kot nenaklonjeni bralci pogosto

opredeljujejo kot trdega in radikalnega zagovornika novih metod in načinov ustvarjanja in mišljenja zgodovine. Avtorje, ki oporekajo njegovemu konceptu »odprte zgodovine«, rad predstavlja kot paničarje, ki živijo v strahu, da bo zgodovino brez trdnih epistemoloških in metodoloških temeljev odplaknilo po zdrsljivi drči postmodernističnega relativizma. Leti mu v zameno očitajo nihilizem in zelo skeptično gledajo na njegovo nagovarjanje h »kritični neposlušnosti« do normativnosti običajnih zgodovinsko-teorijskih teorij in praks. Težko, če sploh sprejemajo njegovo nagovarjanje k »neizogibni odprtosti« in »neskončnemu preoblikovanju« (*refiguring ad infinitum*) historičnih spoznanj. Vznemirja jih njegovo eksperimentiranje z jezikom in iskanje novih poimenovanj. V negotovost jih spravljajo izrazi kot *iterabilnost* (*iterability*), s katerim poimenuje proces navideznega ponavljanja preteklosti oziroma odstopanja od »že videnega«, ali preimenovanje nekaterih temeljnih pojmov, kot npr. preteklosti, ki jo je »prevedel« v »pred sedaj« (*the before now*).

O. L.

Literatura: Jenkins 1991, Jenkins 1997.

KAJ JE ZGODOVINA?³⁷⁹

O teoriji

Na ravni teorije ... je zgodovina le en diskurz v vrsti diskurzov o svetu. Ti diskurzi ne ustvarjajo sveta ..., (temveč) si ga prisvajajo in ga oskrbujejo z vsemi pomeni, kar jih premore. Košček sveta, ki je (očitni) predmet zgodovinskega raziskovanja, je preteklost. Zgodovina kot diskurz torej sodi v drugo kategorijo kakor tisto, o čemer razpravlja, se pravi, da sta preteklost in zgodovina različni stvari. Za nameček pa preteklost in zgodovina nista priklenjeni druga na drugo tako, da bi bilo absolutno nujno le eno samo zgodovinsko branje preteklosti. Preteklost in zgodovina se gibljeta svobodno druga mimo druge stoletja in milje daleč naražen. Isti predmet raziskovanja lahko beremo različno z različnimi diskurzivnimi praksami ..., vsaka diskurzivna praksa pa nosi v sebi interpretativna branja, ki se razlikujejo skozi čas in prostor.

Zgodovina (je) diskurz o preteklosti, od katere pa se kategorično razlikuje. Bilo bi zatorej bolje, če bi stalno ohranjali to ločnico tako, da bi uporabljali izraz »preteklost« za vse, kar se je dogajalo kjer koli prej, medtem ko bi uporabljali besedo »zgodovinsko« za zgodovino, pri čemer se zgodovinsko nanaša na pisanje zgodovinarjev. To bi bila dobra navada (preteklost je predmet zgodovinarjevega

³⁷⁹ Prevod M. Breznik.

zanimanja, zgodovinopisje pa je način, kako se zgodovinarji lotevajo te preteklosti, saj bi pustila besedo »Zgodovina« (z veliko začetnico), da označuje celoten sklop odnosov. Navade pa je vendarle težko spreminjati in tudi jaz utegnem rabiti besedo »zgodovina« v pomenu preteklosti, zgodovinopisja in celote odnosov. Če to storim in kadar to storim, se vendarle spomnite, da imam v mislih omenjeni razloček – in tudi vi bi morali misliti nanj.

Morda pa se bo komu vseeno zdelo, da je to razločevanje med preteklostjo in zgodovino nepotrebno; da si kdo še vedno misli pri sebi: »Pa kaj potem? Kaj me to briga?« Zato naj s tremi zgledi ponazorim, zakaj je pomembno, da razumemo razloček med preteklostjo in zgodovino.

1. Preteklost je minila. Šla je, nazaj pa jo lahko pripeljejo le zgodovinarji prek zelo različnih medijev, knjig, denimo, člankov, dokumentarnih filmov in prek podobnega, ne pa kot dejanske dogodke. Preteklost je minila in zgodovina je to, kar zgodovinarji naredijo iz preteklosti, ko opravljajo svoje delo. Zgodovina je delo zgodovinarjev (in/ali delo tistih, ki delajo, kakor da bi bili zgodovinarji), in kadar so skupaj, drug drugega najprej vprašajo, kaj delajo. To njihovo delo, utelešeno v knjigah, revijah itn., prebiramo, ko se ukvarjamo z zgodovino. Iz tega pa izhaja, da je zgodovina res dobesedno na knjižnih policah v knjižnicah in drugod. Če se torej lotiš študija Španije v 17. stoletju, se ne odpraviš dejansko v 17. stoletje ali v Španijo; greš pa, z bralnim spiskom v rokah, v knjižico. Tu ... je Španija 17. stoletja, kam drugam pa naj te sicer pošljejo učitelji, da bi si jo »prebral«. Seveda greš lahko v druge kraje – v španske arhive, denimo –, kjer lahko najdeš druge sledi preteklosti, a kamor koli boš šel, boš moral »brati«, ko boš tja prišel. To branje pa ni spontano ali naravno, temveč je priučeno – na številnih seminarjih, denimo – in poučeno od drugih tekstov (ki mu pomagajo proizvajati smisel). Zgodovina (zgodovinopisje) je intertekstualna jezikovna konstrukcija.

2. Vzemimo, da ste študirali del angleške preteklosti – 16. stoletje – na A-stopnji. Vzemimo, da ste uporabljali enega izmed glavnih učbenikov: Eltonovo *England under the Tudors*. V razredu ste razpravljali o vidikih 16. stoletja, imaš zapiske s predavanj, a si si pri pisanju seminarja in pri večjem delu učenja pomagal z Eltonom. Ko je prišel na vrsto izpit, si ga opravljal v Eltonovi senci. In ko si izpit opravil, si pridobil A-stopnjo iz angleške zgodovine, potrdilo o znanju določenih vidikov »preteklosti«. Vendar pa bi bili natančnejši, če bi rekli, da imaš Astopnjo iz Geoffreyja Eltona: kaj drugega pa je dejansko na tej stopnji tvoje »branje« angleške preteklosti, če ni v osnovi Eltonovo branje?

3. V teh primerih se morda zdi ločnica med preteklostjo in zgodovino neškodljiva, a dejansko ima lahko velike učinke. Četudi je, denimo, v preteklosti (v Grčiji, Rimu, srednjem veku, Afriki, Ameriki ...) živelo milijone žensk, se le malokatera

prikaže v zgodovini, se pravi, v zgodovinskih tekstih. Ženske, če rečemo s frazo, »zgodovina prikriža«, se pravi, da jih sistematično izloča iz večine zgodovinarjevih poročil. Feministke so si zato zdaj zastavile nalogo, da bi »pripeljale ženske nazaj v zgodovino«, medtem ko oboji, ženske in moški, iščejo medsebojno povezane konstrukcije moškosti.³⁸⁰ In na tem mestu se lahko malce ustavimo in pomislimo, koliko drugih skupin, ljudi ljudstev in razredov so zgodovine prezrle, izpustile, jih spuščajo še danes, in zakaj; in kakšne bi bile posledice, če bi bile prezrte »skupine« postavljene v središče zgodovinskih poročil, zdajšnje osrednje skupine pa porinjene na stran.

Tudi zgodovinarji lahko isto pokrajino predelajo v svoj diskurz. Zdajšnje vzorce njiv lahko primerjajo s tistimi pred ograjevanjem; zdajšnje prebivalstvo s tistim iz let 1831, 1871; zemljiško lastnino in politično oblast lahko analizirajo skozi čas; lahko bi proučili, kako je del pokrajine prešel v narodni park, kdaj in zakaj sta železnica in prekop prenehala delovati, in podobno.

Če velja razloček med preteklostjo in zgodovino, se zgodovinarju in zgodovinki, ki v svoji zgodovini nekako poskušata pripeljati preteklost, postavi tale problem: kako je mogoče ti dve stvari povezati? Kako se zgodovinar loteva te povezave in kako poskuša spoznati preteklost – to je nedvomno odločilno pri določanju možnosti, kaj zgodovina je in kaj bi lahko bila, saj ne nazadnje prav to, da zgodovina pretendira na znanje (ne pa na verovanje ali zatiranje), določa posebnost njenega diskurza ... Vendar pa zaradi razlike med preteklostjo in zgodovino, pa tudi zato, ker je predmet preučevanja, ki ga obdelujejo zgodovinarji, večinoma dejansko odsoten, saj od preteklosti ostajajo le sledi, številne omejitve nedvomno obvladujejo pretenzijo na znanje, ki jo zgodovinarji sploh lahko postavijo. Pri tem povezovanju preteklosti in zgodovine obstajajo, po mojem mnenju, tri zelo problematična teoretična področja: področje epistemologije, metodologije in ideologije; če hočemo ugotoviti, kaj je zgodovina, moramo obravnavati vsako izmed teh področij.

Epistemologija (grško *epistémē*, znanje) se nanaša na filozofsko področje teorij znanja. To področje se ukvarja s tem, kako kar koli vemo. V tem smislu je zgodovina del nekega drugega diskurza – filozofije, saj se s splošnim vprašanjem, kaj je mogoče vedeti, ukvarja glede na svoje posebno področje znanja – preteklost. Iz tega že lahko zaslutimo težave, saj je težko vedeti kaj že o nečem, kar obstaja, še zlasti težko pa rečemo kaj o nečem, kar je dejansko le odsoten predmet, kakršen je »preteklost v zgodovini«. Zdi se očitno, da so vsa takšna znanja zatoj po vsej

³⁸⁰ Gl., denimo, revijo *History and Gender*, Blackwell, ki je začela izhajati 1989; V. Seidler, *Rediscovering Masculinity*, London, Routledge 1989; E. Showalter, *Speaking of Gender*, London, Routledge 1989.

verjetnosti le začasna in da jih konstruirajo zgodovinarji, na katerih delo vplivajo najrazličnejše podmene in pritiski, s katerimi seveda niso imeli opraviti ljudje iz preteklosti. Pa vseeno še vedno naletimo na zgodovinarje, ki poskušajo priklicati pred nas prikazen resnične preteklosti, domnevno objektivno preteklost, o kateri naj bi točno in celo resnično poročali. Mislim, da takšnih pretenzij po gotovosti ni mogoče izpolniti in jih tudi nikoli ni bilo mogoče. ... A če se s tem strinjamo, če dopustimo, da dvom deluje, to nedvomno vpliva na našo predstavo o zgodovini, se pravi, da s tem delno že odgovorimo na vprašanje, kaj zgodovina je in kaj sploh lahko je. Če se namreč sprijaznimo, da pravzaprav ne vemo; če menimo, da je zgodovina (logično) lahko vse, kar si zamislimo ..., se nam postavi vprašanje, zakaj so posamezne zgodovine skonstruirali prav v tisti obliki, v kateri so jih skonstruirali – ne pa kako drugače; to vprašanje ni le epistemološko, temveč tudi metodološko in ideološko. Kaj lahko vemo, in kako lahko vemo se tu sooča z močjo. Pa vendar je tako – in to moramo še posebej poudariti – zgolj zaradi epistemološke ranljivosti zgodovine. Če bi bilo namreč mogoče vedeti enkrat za vselej, zdaj in za vedno, potem ne bi bilo potrebe, da bi še naprej pisali zgodovino – kakšen smisel bi namreč imelo, da bi nešteti zgodovinarji ponavljali isto na isti način? Zgodovine ... ne bi bilo več in če mislimo, da je misel o odpravi zgodovine (zgodovinarjev) absurдна, dejansko ni: odprave zgodovine ni mogoče najti le v Orwellovem 1984, denimo, temveč tudi v evropski izkušnji iz tridesetih let 20. stoletja – izkušnja iz neposrednega časa in prostora, ki je vplivala na Orwella.

Epistemološka ranljivost potemtakem dopušča zgodovinarskim branjem, da so raznolika (ena preteklost – številne zgodovine); kaj torej dela zgodovino tako epistemološko ranljivo? Za to so štirje temeljni razlogi.

Prvič (v nadaljevanju se opiram na argumente iz *The Past is a Foreign Country* Davida Lowenthala³⁸¹), noben zgodovinar ne more zaobjeti in priklicati celote preteklih dogodkov, saj je njihova »vsebina« dejansko brez meja. Obnoviti je mogoče le delček tega, kar se je zgodilo, in nobeno zgodovinarjevo poročilo se nikoli ne more natančno ujemati s preteklostjo: že zgolj obseg preteklosti onemogoča totalno zgodovino. Večina podatkov o preteklosti ni bila nikoli zabeležena in večina ostalega je izpuhtela.

Drugič, nobeno poročilo ne more priklicati preteklosti takšne, kakršna je bila, saj preteklost ni bila sestavljena iz poročil, temveč iz dogodkov, situacij in podobnega. Ker je preteklost minila, ni mogoče prav nobenega poročila primerjati z njo, temveč le z drugimi poročili. »Točnost« zgodovinarskih poročil sodimo *vis-à-vis* drugih zgodovinarskih interpretacij, saj ni nikakršnega resničnega poročila ne prave

³⁸¹ D. Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*, Cambridge 1985, zlasti peto poglavje.

zgodovine, ob kateri bi nekje na dnu merili vsa druga poročila: ni nikakršnega pravilnega »teksta«, ob katerem bi bili drugi teksti le različice; vsi teksti, ki obstajajo, so različice. Kulturni kritik Steven Giles je v tej zvezi jedrnato pripomnil, da je to, kar se je zgodilo nekoč, vedno razumljeno skozi usedlinske plasti prejšnjih interpretacij in skozi bralne navade in kategorije, ki so jih razvili prejšnji/zdajšnji interpretativni diskurzi.³⁸² To spoznanje nam omogoča, da opozorimo, da takšno umevanje nujno zahteva, da je preučevanje zgodovine (preteklosti) preučevanje zgodovinopisja (zgodovinarjev); v zgodovinopisju potemtakem ne vidimo le dodatka k preučevanju zgodovine, temveč menimo, da ga dejansko konstruira. K temu področju se bom še vrnil v drugem poglavju, zdaj pa preidimo k tretji točki.

Tretja točka pa je tale: naj bo zgodovina še tako preverljiva, naj bo še tako splošno sprejemljiva in odprta za preizkušanje – vseeno neogibno ostaja osebni konstrukt, v katerem se kaže perspektiva zgodovinarja kot »pripovedovalca«. V nasprotju z neposrednim spominom (ki je sumljiv sam po sebi) se zgodovina zanaša na pogled in glas nekoga drugega; gledamo skozi interpretata, ki stoji med preteklimi dogodki in našimi branji teh dogodkov. Kakor pravi Lowenthal, pisana zgodovina seveda »v praksi« omejuje zgodovinarjevo logično svobodo, da bi pisal kar koli, saj dopušča bralstvu dostop do njegovih ali njenih virov, vendar pa zgodovinarjeva stališča in pristranskosti vseeno oblikujejo izbiro zgodovinskega gradiva, naši osebni konstrukti pa določajo, kaj bomo iz gradiva naredili. Preteklost, kakršno »poznamo«, je vedno odvisna od naših pogledov, od naše »sedanjosti«. Kakor smo mi sami produkt preteklosti, tako je poznana preteklost (zgodovina) delo naših rok. Nihče, pa naj je še tako globoko zarinil v preteklost, ne more odmisliiti svojih znanj in podmen.

Zgornji trije razlogi za epistemološko ranljivost izhajajo iz ideje, da je zgodovina nekaj manj kot preteklost; da lahko zgodovinarji obnovijo le fragmente. Četrta točka pa poudarja, da zato, ker gledamo nazaj, vemo o preteklosti nekako več kakor ljudje, ki so živeli tedaj. Ko zgodovinarji prevajajo preteklost v sodobne

³⁸² S. Giles, »Against Interpretation«, *The British Journal of Aesthetics*, 28, 1, 1988. Podobno stališče, četudi iz čisto drugih razlogov, je razvil Michael Oakeshott v *On History* (Oxford, Blackwell 1983). Za Oakeshotta je zgodovinsko razumljena preteklost sklep kritične raziskave čisto določene vrste in »je ni mogoče najti drugje kakor le v zgodovinski knjigi [...] zgodovina je raziskovanje, ki prežitke iz preteklosti, katerih pristnost je bila dokazana, razpusti v njihove sestavne poteze, zato da te poteze uporabi, kolikor jih je pač mogoče, za posredne dokaze o preteklosti, ki se ni ohranila; preteklost, sestavljena iz nizov med seboj povezanih zgodovinskih dogodkov [...], ki jih zgodovinar zbere skupaj take, kakršni pač so, odgovarja na vprašanja o preteklosti, ki jih je postavil zgodovinar« (str. 33).

izraze in uporabljajo znanje, ki nekoč nemara ni bilo na voljo, odkrivajo pozabljene stvari iz preteklosti, a tudi lepijo skupaj koščke, ki nekoč niso sodili skupaj. Ljudje in družbene tvorbe so tako ujeti v procese, ki jih je mogoče videti le za nazaj, dokumenti in druge sledi pa so iztrgani iz izvirnih kontekstov in namenov in delujejo tako, da osvetlijo, denimo, vzorce, o katerih nobeden izmed njihovih tvorcev ni imel niti najmanjšega pojma. Vse to pa je, kakor pravi Lowenthal, neizogibno. Zgodovina vedno združuje, spreminja in preveličuje vidike preteklosti: »Čas je postavljen v perspektivo, podrobnosti so prebrane in poudarjene, dejanje je zgoščeno in odnosi so poenostavljeni, a ne z namenom, da bi (zanalašč) priredili [...] dogodke, temveč [...], da bi jim dali pomen.«³⁸³ Tudi najbolj empiričen kronist si mora izmisliti narativne strukture, da bi izoblikoval čas in prostor: »*Res gestae* bi res lahko bile ena preklemana stvar za drugo [...], a nikakor jih ne moremo tako prikazovati, ker bi tedaj pregnali ves smisel iz zgodovine.«³⁸⁴ Ker zgodbe poudarjajo povezave, zanemarjajo pa vlogo prekinitev in prelomov, se nam zgodovine, sklene Lowenthal, kakršne poznamo, prikazujejo bolj zasičene s smislom, kakor pa bi si lahko utemeljeno predstavljali, da je bila preteklost. [...]

Zdaj pa bi si želel na kratko ogledati samo še en argument, ki zadeva metodo in se po pravilu prikazuje v uvodnih razpravah o »naravi zgodovine«. Nanaša se na koncepte in gre takole: najbrž bo držalo, da res ni mogoče odpraviti razlik med metodami: toda, ali ne obstajajo ključni koncepti, ki jih uporabljajo vsi zgodovinarji? Ali iz tega ne izhaja, da obstaja nekakšna skupna metodološka podlaga?

Prav gotovo drži, da se pri vseh vrstah zgodovin srečujemo s tako imenovanimi zgodovinskimi koncepti (ker jih ne imenujemo »koncepti zgodovinarjev«, dajejo videz neosebnosti in objektivnosti, kakor da pripadajo zgodovini, ki nekako poraja sebe samo). Pa ne samo to, za te koncepte precej redno pravijo, da naj bi bili »jedro« zgodovine. To so koncepti, kot so čas, dokaz, empatija, vzrok in učinek, kontinuiteta in sprememba itn.

Ne nameravam trditi, da ne smemo »obdelovati« konceptov, skrbi pa me, da, ko vpeljujemo zlasti zgornje koncepte, zbudimo trden vtis, da so ti koncepti očitni in nečasovni, da so univerzalne zidarske opeke v zgodovinskem znanju. V tem pa je ironija, saj bi eden izmed učinkov, ki bi jih morali vsekakor sprožiti s tem, da smo odprli zgodovino, moral biti historizacija zgodovine same; morali bi se zavedati, da so vsa zgodovinska poročila ujeta v prostoru in času, v njihovih konceptih pa bi morali videti specifične in lokalizirane izraze, ne pa univerzalnih jeder. To historizacijo zlahka prikažemo pri »skupnih« konceptih. [...]

³⁸³ Lowenthal, *op. cit.*, str. 216.

³⁸⁴ *Ibidem*, str. 218.

Začel bom s primerom. V sedanjem času in v tukajšnjem prostoru bi bilo mogoče zamenjati učni načrt zgodovine na kateri koli šoli ali univerzi s takšnim, ki bi bil povsem zgodovinski (da bi bil videti kakor druge zgodovine), a vsebina in metodološki prijem učnega načrta bi bila postavljena iz temnopolte, marksistične ali feministične perspektive. Dvomim pa, da je mogoče zares najti kakšen tak učni načrt. Zakaj ne? Ne zato, ker tak načrt ne bi bil zgodovina, saj bi bil, temveč zato, ker temnopolte marksistične feministke pravzaprav nimajo moči, da bi tak učni načrt vrinile v javno kroženje. Če pa bi vprašali tiste, ki najbrž imajo moč, da odločajo, kaj so »primerni učni načrti«, in ki s svojimi odločitvami pravzaprav uveljavljajo takšne vključitve/izključitve, bi ti po vsej verjetnosti trdili, da te zgodovine ni v učnih načrtih, zato ker bi bil tak učni načrt ideološki – se pravi, da naj bi razlogi za takšno zgodovino prihajali iz ozirov, ki so zunaj zgodovine *per se*; tak zgodovinski kurz naj bi bil zgolj sredstvo za prenašanje specifičnih stališč z namenom, da bi prepričal. Ta razloček med »zgodovino kot takšno« in »ideološko zgodovino« pa je zanimiv, saj pomeni – in ga tudi uveljavljajo s tem namenom –, da nekatere zgodovine (navadno dominantne) nikakor niso ideološke, da ne vsiljujejo ljudem stališč in tudi ne pogledov na preteklost, ki bi prihajali iz zunanosti »predmeta«. Videli pa smo že, da so pomeni, ki jih vnašajo v zgodovine vseh možnih usmeritev, neizbežno prav to – uvoz od zunaj; da pomenov ne najdemo v preteklosti ..., temveč preteklost dobi pomene od zunaj, od tistih, ki so zunaj nje. Zgodovina ni nikoli za sebe samo; je vedno za nekoga.

Potemtakem bi bilo mogoče reči, da posamezne družbene formacije zahtevajo od svojih zgodovinarjev čisto določene izdelke. Povsem verjetno pa bi bilo tudi reči, da bodo prevladujoča stališča v izdelkih tista, ki so v interesu močnejše vladajoče skupine v družbeni formaciji, četudi ta stališča niso avtomatično dosežena, nespremenljiva in zagotovljena enkrat za vselej in »konec«. Ker je zgodovina *per se* ideološki konstrukt, to pomeni, da jo vsi tisti, na katere različno vplivajo odnosi moči, stalno predelujejo in preurejajo; saj imajo podrejeni, tako kakor nadrejeni, tudi svoje predstave o preteklosti, s katerimi skušajo legitimirati svoje prakse, te predstave pa mora dominantni diskurz povsem izključiti s svojega dnevnega reda, češ da naj bi bile neprimerne. V tem smislu se mora preurejanje sporočil v obtoku (v akademskem svetu številna takšna preurejanja pogosto imenujejo »kontroverze«) stalno obnavljati, saj se tudi potrebe nadrejenih/podrejenih v dejanskem svetu stalno obnavljajo, ko poskušajo novačiti ljudi (ljudstva) za podporo svojih interesov. Zgodovino izdelujejo v takem konfliktu, nasprotujoče si potrebe po zgodovini pa vplivajo na razprave (boje za lastnino) glede tega, kaj je zgodovina.

Iz tega lahko torej ugotovimo, da na vprašanje, »kaj je zgodovina«, odgovorimo po resnici le, če nadomestimo besedo »kaj« z »za koga«; vprašanje tako ne

bi bilo več, »kaj je zgodovina«, temveč »za koga je zgodovina«. Če naredimo tako, potem lahko vidimo, da je zgodovina nujno problematična, saj je sporen izraz/diskurz, ki za različne skupine pomeni različne stvari. Nekatere skupine si namreč želijo sanirane zgodovine, ki bi bila brez konfliktov in skrbi; eni si želijo zgodovine, ki bi vodila v kvietizem; drugi si želijo zgodovine, ki bi utelešala grobi individualizem; tretji takšne, da bi nas oskrbela z revolucionarnimi strategijami in taktikami; nekateri spet takšne, da bi bila podlaga za kontrarevolucijo itn. Ni težko videti, da je zgodovina za revolucionarja nujno drugačna od tiste, ki si je želi konservativec. Prav tako tudi ni težko videti, da seznam rab zgodovine ni le logično, temveč je tudi praktično neskončen; hočem reči – le kakšna bi lahko bila zgodovina, o kateri bi se vsi enkrat za vselej strinjali? Naj te opombe na kratko pojasnim s ponazoritvijo.

Orwell v romanu *1984* piše, da kdor nadzoruje sedanost, nadzoruje preteklost, kdor pa nadzoruje preteklost, ta nadzoruje prihodnost. Zdi se, da je tako tudi zunaj književnosti. Ljudje/ljudstva iz sedanosti potrebujejo dogodke iz preteklosti, da se umestijo v sedanosti, da upravičijo zdajšnje in prihodnje načine življenja. (Dejansko seveda »dejstva« iz preteklosti – ali karkoli drugega – ničesar ne upravičujejo, glede na to, da so dejstva nekaj drugega kakor vrednosti; a tukaj se ukvarjamo s tem, kako ljudje ravnajo, kakor da bi takšno utemeljevanje bilo mogoče.) Ljudje/ljudstva torej dobesedno čutijo potrebo, da ukoreninijo danes in jutri v svoj včeraj. Takšne včeraj so pred kratkim iskali (in našli, saj preteklost lahko prenese in tudi res prenese neštete pripovedi) ženske, temnopolti, lokalne skupnosti, razne manjšine ipd. Iz teh preteklosti izdelujejo pojasnila za sedanja stanja in prihodnje načrte. Če gremo še malce nazaj, so tudi delavski razredi iskali svoje korenine s pomočjo zgodovinsko zamišljenih procesov. Še malce bolj nazaj je buržoazija našla svojo genealogijo in začela konstruirati svojo zgodovino zase (in za druge). V tem smislu vsi razredi/skupine pišejo svoje kolektivne avtobiografije. S pomočjo zgodovine ljudje/ljudstva delno ustvarjajo svoje identitete. Zgodovina je veliko več kakor zgolj rubrika v šolskem/akademskem kurikulumu in vidimo lahko, kako je tisto, kar napolnjuje te rubrike, odločilnega pomena za vse te strani z nasprotujočimi si interesi.

Ali se tega ne zavedamo ves čas? Ali ni očitno, da je tako pomemben pojav za »legitimacijo«, kakršen je zgodovina, ukoreninjen v realnih potrebah in v moči? Menim, da je res, le da dominantni diskurz o stalnem prepisovanju zgodovin govori tako, da premešča te potrebe: dobrohotno si predstavlja, da mora vsaka generacija ponovno napisati svojo zgodovino. Vprašanje pa je, kako in zakaj. In verjeten odgovor, na katerega je namignil Orwell, je, da odnosi moči producirajo ideološke diskurze, kakršen je tudi »zgodovina kot znanje«, ki jih vsi vpleteni potrebujejo za uveljavljanje konfliktnih legitimizacij.

O praksi

[...] Če sem doslej poskušal zgodovino umestiti v polje dejanskih interesov in pritiskov, potem je nujno, da obdelam tudi »akademske« pritiske; a ne le, ker ta tip zgodovine v veliki meri določa polje, kaj »zgodovina dejansko je«, temveč tudi, ker se ta vrsta zgodovine poučuje na A-stopnji in na dodiplomskem študiju. Ta študij nas dejansko vpelje v akademsko zgodovino; študenti naj bi postali takšni, kakršni so profesionalci. Kakšni so torej profesionalci in kako delajo svoje zgodovine?³⁸⁵

Začeli bomo takole. Zgodovino producira skupina delavcev, ki se imenujejo zgodovinarji, kadar gre do delo; zgodovina je njihovo delo. Ko pa se odpravljajo na delo, vzamejo s sabo čisto določene stvari, ki so prepoznavne.

Prvič, s sabo vzamejo sebe osebno: svoje vrednote, stališča, svoje ideološke nazore.

Drugič, s sabo vzamejo epistemološke podmene. Teh ne nosijo s sabo povsem zavestno, a »mislijo« na to, kako pridobiti »znanje«. Ob tem bodo navadno rabili niz kategorij – ekonomskih, socialnih, političnih, kulturnih, ideoloških ipd. –, med kategorijami ali v okviru posamične kategorije pa še niz konceptov (v okviru kategorije političnega lahko na veliko uporabljajo denimo koncepte kot razred, moč, država, suverenost, legitimnost ipd.) in splošne domneve o stanovitnosti – ali pa nestanovitnosti – ljudi (temu zelo pogosto ironično in ahistorično pravijo »človekova narava«). Zgodovinar in zgodovinarica bosta skozi rabo teh kategorij, konceptov in podmen razvila hipoteze, formulirala abstrakcije in razvrstila ali prerazvrstila svoje gradivo, ga nekaj vključila in nekaj izključila. Zgodovinarji uporabljajo tudi tehnična besedišča, ta pa (poleg tega, da so neizogibno anahronistična) vplivajo ne le na to, kaj povedo, temveč tudi, kako govorijo. Zgodovinarji takšne kategorije, koncepte in besedišča nenehno prenavljajo, a brez njih ne bi mogli razumeti drug drugega in spisati svojega poročila, pa naj so njihovi spori o stvareh še tako nepremostljivi.

Tretjič, zgodovinarji imajo rutine in postopke (metode v ožjem pomenu besede) za podrobno obdelovanje gradiva: načine preverjanja, od kod prihaja gradivo in s katere družbene pozicije, ali je avtentično, koliko je zanesljivo ... Te rutine navadno uporabijo na vsem gradivu, četudi ne vselej z enako pozornostjo in strogostjo (prihaja do številnih spodrslijav in napačnih zastavitev). Sem sodi niz tehnik – od zapletenih do preprostih; to so tiste prakse, ki jim pogosto pravijo »zgodovinarske veščine«, tehnike, za katere lahko zdaj mimogrede pripomnimo, da so le bežni

³⁸⁵ Podrobnejšo razpravo o teh vrstah praks lahko najdemo v M. Stanford, *The Nature of Historical Knowledge*, Oxford, Blackwell 1986, zlasti od četrtega poglavja dalje.

trenutki v kombinaciji dejavnikov, ki prispevajo k zgodovinarjem. (Z drugimi besedami: pri zgodovini ne gre za »veščine«). Ko pa je zgodovinar opremljen s takšnimi vrstami praks, se lažje loti »izdelovanja« kake zgodovine – »delanja zgodovinarjev«.

Četrta, ko se zgodovinarji prebijajo skozi iskanje raznega gradiva, ki ga obdelujejo in »študirajo«, nihajo med objavljenimi deli drugih zgodovinarjev (uskladiščeno delo, utelešeno v knjigah, člankih ipd.) in neobjavljenimi gradivi. To neobjavljeno »sveže« gradivo lahko imenujemo sledi preteklosti (dobesedno preostala znamenja iz preteklosti – dokumenti, zapisi, artefakti ipd.), te sledi pa so mešanica znanih (a malo uporabljenih) sledi, novih sledi, neuporabljenih in nemara dotlej neznanih, in starih sledi; se pravi, da so bila nekatera gradiva že uporabljena, a jih je zaradi odkritja svežih/novih sledi mogoče postaviti v kontekste, drugačne od tistih, v kakršne so jih postavljali prej. Zgodovinar lahko potem začne urejati vse te elemente na nove (in razne) načine – vselej pa si prizadeva in hrepeni po »izvirni tezi« – in tako začne preoblikovati sledi za nečim, kar je bilo nekoč konkretno, v »konkretnost misli«, se pravi, v zgodovinska poročila. Pri tem zgodovinar dobesedno predela sledi preteklosti v novo kategorijo, to dejanje preoblikovanja – preteklosti v zgodovino – pa je temeljno opravilo zgodovinarja ali zgodovinarke.

Petič, ko so zgodovinarji opravili svoje raziskave, jih morajo še izpisati. Tu se spet aktivirajo epistemološki, metodološki in ideološki dejavniki, ki se prepletajo z vsakdanjimi praksami, prav kakor so prej delovali skozi stopnje raziskovanja. [...]

Šestič, to, kar smo napisali doslej, je bilo o produkciji zgodovinarjev. A besedila mora nekdo tudi prebrati, konzumirati. Kakor se lahko lotimo kolača na številne različne načine (počasi, pogoltno), v različnih situacijah (ob delu, med vožnjo), v odnosu z drugimi zadevami (smo siti, težko prebavljiva jed) in v različnih okoliščinah (če smo na dieti, na poroki), nobena izmed okoliščin pa se ne ponovi povsem enako, tako tudi konsumpcija besedila poteka v okoliščinah, ki se ne ponovijo. Dve branji tako rekoč dobesedno nista enaki. (Včasih morda napišemo komentarje na rob besedila, ko pa se čez nekaj časa vrnemo k besedilu, se ne moremo spomniti, zakaj smo napisali opombo; pa gledamo vendarle povsem iste besede na isti strani, kako neki torej pomeni obdržijo pomen?) Torej ni nobenega zagotovila, da bo branje, četudi ga opravlja isti bralec, vsakič proizvajalo iste učinke, kar pomeni, da avtorji ne morejo vsiliti bralcu svojih namenov/interpretacij. Bralci pa podobno ne morejo zajeti vsega, kar je bil avtorjev namen. Isto besedilo lahko nadalje umestimo najprej v en širši diskurz, potem v drugega: logičnih omejitev ni, vsako branje je ponovno pisanje. To je svet dekonstrukcijskega teksta, kjer vsak tekst, v drugem kontekstu, lahko pomeni marsikaj. To je »svet razlik«.

Pa se vseeno zdi, da nam te zadnje pripombe zastavljajo problem (a pri vašem

branju si zastavljate svoj problem; in ta problem je vaš, drugačen od mojega?). Meni se postavlja tale problem: četudi naj bi zgoraj povedano dajalo misliti, da je vse odvisno od interpretativne muhavosti, pa dejansko »beremo« dokaj predvidljivo. Kaj torej določi branja v tem smislu? Branj seveda ne določajo podrobni dogovori o vsem in o vsaki stvari, saj podrobnosti vedno svobodno plavajo naokoli – specifične stvari vedno lahko prikažemo tako, da pomenijo več ali manj –, pač pa jih zagotovo določajo splošni dogovori. Temu je vzrok moč; to pa nas vrača k ideologiji. Tekstov ni mogoče uporabljati povsem arbitrarno, zato ker je vsak tekst bližji enim tekstom kakor drugim; ker je tekste mogoče bolj ali manj razvrščati po žanrih, po skupinah; ker bolj ali manj ustrezajo potrebam, ki jih ljudje (ljudstva) imajo in ki so izražene v tekstih. In tako, *après* Orwell, teksti najdejo afinitete in stalne postaje, ki so same po sebi arbitrarne, a se nanašajo na trajnejše potrebe skupin in razredov: živimo v družbenem sistemu – ne v družbenem neredu. To je zapleteno področje, a bistveno za premislek, ob tem bi lahko omenili teoretike, kot so Scholes, Eagleton, Fish in Bennett, ki v svojih tekstih razpravljajo, kako lahko to deluje.³⁸⁶ Lahko bi tudi razmislili o tem, kako je ta situacija, ki nas nekako bega – tavajočemu tekstu se logično ni treba umestiti, a se v praksi vseeno nekako umesti –, povezana z interpretativno tesnobo, ki pogosto muči študentke in študente. Tesnoba je v tem: če rečemo, da je zgodovina to, kar delajo zgodovinarji; da jo delajo na podlagi šibkega dokaznega gradiva; da je zgodovina neogibno interpretativna, da za vsak argument obstaja najmanj pol ducata razlag in da je zgodovina zatorej relativna, potem bi lahko tudi pomislili, zakaj se sploh trudimo, če je vse zgolj interpretacija, nihče pa ne ve nič zagotovo. Če je vse relativno, v čem je smisel? To je stanje duha, ki bi ga lahko imenovali »nesrečni relativizem«.

V nekem smislu je ta način umevanja stvari pozitiven. Je osvobajajoč, saj izloča stare gotovosti, razkrinka pa tudi tiste, ki so iz njih delali dobiček. In v nekem smislu je vse relativno (zgodovinsko). A naj bo osvobajajoče ali ne, vendarle včasih pušča ljudi z občutkom, da so se znašli v slepi ulici. A to ni potrebno. Dekonstrukcija zgodovin, ki so jih napisali drugi, je prvi pogoj, da lahko naredimo svojo lastno zgodovino tako, da pokažemo, da vemo, kaj počnemo; tako, da opozorimo, da je zgodovina vedno zgodovina za nekoga. Četudi, kakor sem rekel, so vsa poročila nujno problematična in relativna, pa je stvar v tem, da so nekatera dejansko dominantna in druga marginalna. Vsa so logično enaka, a dejansko so različna; razvrščajo se v vrednostne (četudi povsem neosnovane) hierarhije. Potem se postavi

³⁸⁶ R. Scholes, *Textual Power*, London 1985; T. Eagleton, *Criticism and Ideology*, London 1976; S. Fish, *Is There a Text in This Class?*, Cambridge (Mass.) 1980; T. Bennett, *op. cit.*

vprašanje »zakaj«, na katerega lahko odgovorimo, da je znanje odvisno od moči in da v okviru družbene formacije tisti, ki imajo največ moči, širijo in uveljavljajo »znanje« *vis-à-vis* interesom, kakor najbolj znajo. To je izhod iz relativizma v teoriji, prek analiz delovanja moči v praksi, zatorej relativistični pogled ne vodi nujno v brezup, temveč v začetek splošnega prepoznanja, kako stvari potekajo. To pa emancipira. Z refleksijo tudi mi lahko delamo zgodovino.

O definiciji zgodovine

Pravkar sem razpravljal o tem, da je zgodovina na splošno to, kar izdelujejo zgodovinarji. Zakaj se torej razburjamo: ali ni to zgodovina? V neki meri je, a očitno ne popolnoma. Kaj delajo zgodovinarji v ožjem delovnem pomenu, je precej preprosto opisati; naredimo lahko opis del in opravil. Problem pa se vendarle prikaže, ko to dejavnost umestimo, kakor je treba, nazaj v odnose moči v okviru družbene formacije, iz katere izhaja; ko se razni ljudje, ljudstva, skupine in razredi vprašajo: »Kaj meni/nam pomeni zgodovina in kako jo je mogoče uporabljati ali zlorabljati?« Ravno tu, z rabami in pomeni, zgodovina postane problematična; ko se vprašanje, »kaj je zgodovina«, spremeni, kot sem pojasnil, v vprašanje, »za koga je zgodovina«. To je končna meja; kaj je torej zgodovina zame? Definicija:

Zgodovina je spremenljiv in problematičen diskurz, ki vsaj na videz obravnava neki vidik sveta, preteklost, proizvaja pa jo skupina delavcev sodobnega duha (v naši kulturi največ plačani zgodovinarji), ki se svojega dela lotevajo na vzajemno prepoznavne načine, ti pa so epistemološko, metodološko, ideološko in praktično umeščeni; njihovi proizvodi so, ko enkrat zakrožijo med ljudmi, podvrženi nizu rab in zlorab, ki so logično neskončne, a dejansko v splošnem ustrezajo nizu oporišč moči, ki obstajajo v vsakem trenutku in strukturirajo ter distribuirajo pomene zgodovin po spektru dominantnosti in marginalnosti.³⁸⁷

³⁸⁷ Ta definicija je malce podobna tisti, do katere je prišel John Frow za literaturo (*Marxism and Literary History*, Cambridge (Mass.) 1986). Po Frowu literatura »označuje niz praks pomenjanja, ki so bile družbeno sistematizirane v enoto, te prakse pa uravnavajo produkcijo, recepcijo in kroženje tekstov, uvrščenih v to kategorijo. Tako vzpostavlja skupno obliko tekstualnosti za formalno in časovno odmaknjene tekste, četudi ta skupni prostor lahko prelamljajo antagonistični režimi pomenjanja, ki ustrezajo različnim razrednim (ali rasnim ali spolnim ali religioznim) umestitvam in njihovim različnim institucionalnim osnovam« (str. 84).

IMENSKO KAZALO

A

Acton, J. D. lord 217
Adams, H. B. 148
Adorno, T. 316
Agamben, G. 415, 416
Agatij Šolastik (Agathias Skholastikos) 36, 37, 48
Aguirre, C. 324
Aimoin iz Fleuryja 92
Ajshil 164
Alatri P. 214
Ana Komnena 34, 37, 38, 79, 81
Anderson, P. 324, 328
Ankersmit, F. R. 262, 367, 368, 369, 450
Antal, F. 421
Appleby, J. 317, 386
Aristotel 84, 132, 164, 174, 300, 365
Auerbach, E. 21, 24, 357
Avrelij Avguštin 19, 20, 87, 88, 93, 95, 96, 97, 98, 108, 128, 141, 143, 324, 336, 360, 377

B

Bacon, F. 140, 149, 317
Bancroft, G. 185, 186, 365
Barnes, R. 134
Barros, C. 324
Barthes, R. 450

Beard, C. A. 383, 450
Becker, C. L. 383
Beck, H. G. 74
Beda Častitljivi 19, 88, 90, 91, 92, 106, 107, 108, 109
Bergson, H. 285
Berli, n I. 327, 328
Berr, H. 276, 286, 289, 294
Biondo, F. 133
Bloch, M. 19, 276, 277, 278, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 288, 291, 302, 336, 412, 436
Boccaccio, G. 32, 137
Bock, G. 401
Bodin, J. 138, 434
Bossuet 96, 141, 142, 143, 144, 166
Bourdieu, P. 424, 425, 442, 445
Bracciolini, P. 135, 397
Braudel, F. 211, 280, 281, 282, 284, 288, 293, 295, 369, 383, 421, 439
Bremond, H. 285
Bruni, L. 132, 135, 137
Burckhardt, J. 263, 264, 285, 297, 331, 365, 369, 421, 424
Burguiere, A. 324
Burke, P. 132, 149, 152, 192, 265, 276, 324, 411, 413, 420, 421, 423, 424, 428, 433, 434
Bussi, G. A. 133

C

Camden, W. 136
Carlyle, T. 163, 185, 186, 187, 200,
201, 249, 250, 254, 255, 256, 259,
260
Carr, E. H. 316, 324, 325, 327, 328,
329, 450
Certeau, M. de 388, 439, 448
Cezar (Caius Iulius Caesar) 47,
85, 86, 132, 233, 271, 330, 450
Chandos, H. 113, 117
Chartier, R. 324, 421, 425, 435, 436,
437, 438
Chateaubriand 187
Chladenius, J. M. 154
Ciceron (Marcus Tullius Cicero)
17, 128, 223
Clark, K. 284
Collingwood, R. G. 175, 352, 353
Comte, A. 145, 322
Condorcet 161, 165
Corneille, P. 164
Cornell, T. J. 342
Coulanges, N. F. 145, 187, 188, 241,
244, 245, 246, 247, 250, 279,
285, 297, 341, 383
Courajod, L. 285
Croce, B. 144, 145, 149, 343
Curtius, E. R. 299

D

Dante, A. 96, 418
Darnton, R. 324, 423, 426
Dati, G. 135
De Certeau, M. 424, 439, 440,
447, 450
Della Scala, B. 135
Delogu, P. 133, 340

Demangeon, A. 286
Demosten (governik) 31, 33, 34,
188
Demoulin, C. 134
Derrida, J. 372, 379
De Sacy, S. 121
De Sanctis, F. 343
Descartes, R. 130, 140, 144, 151,
288, 300, 317
Deutscher, I. 327, 328
Diakon, Leon 37, 68, 69, 70
Diakon, Pavel 88, 91
Di Bisticci, V. 137
Dicet, R. 92
Diderot, D. 161, 165
Diktis (Diktys) 30, 45
Dilthey, W. 145, 175, 244
Dionizij Eksigus (Exiguus) 108
Donoghue, E. 428
Dove, A. 217
Driver, T. 22
Droysen, G. J. 165, 187
Duby, G. 375, 376, 378, 380
Dumezil, G. 341
Dupront, A. 300
Durkheim, E. 245, 276, 444

E

Efraim (Ephraim) 39
Elton, G. 284, 329, 454
Erazem Roterdamski 288
Evagrij Sholastik 28
Evans, R. J. 327, 328
Evnapij (Eunápios) 35
Evripid (tragiški pesnik) 31, 49, 87
Evzebij (Eusebios) 19, 29, 88, 90,
132, 141

F

- Fauchet, C. 134
 Febvre, L. 276, 277, 279, 280, 284,
 285, 286, 287, 288, 289, 293, 295,
 300, 306, 421, 436
 Ferro, M. 379, 423
 Findlen, P. 129, 134, 135, 136, 137,
 139
 Foucault, M. 372, 375, 376, 381,
 396, 425, 452
 Francastel, P. 300
 Freedman, P. 324
 Freud, S. 360, 376, 379, 382, 386,
 419
 Froissart, J. 87, 112, 113, 114, 115,
 116, 198, 202, 333
 Frye, N. 350, 351, 353, 354, 356, 357
 Furet, F. 413

G

- Gadamer, H. G. 176, 320, 392
 Geoffrey iz Monmoutha 92
 Georgij Frantzes (Geórgios Phrantzés) 39
 Georgij Monah (Geórgios Monakhos) 37
 Gerard iz Walesa 92
 Geremek, B. 445
 Gertz, C. 22
 Gervazi iz Canterburyja 92
 Geyl, P. 263
 Gibbona, E. 165, 251, 258, 259, 351
 Gibbon, E. 162, 163, 164, 167, 196,
 214, 255, 258, 365
 Gildas 90, 92
 Ginzburg, C. 340, 378, 379, 414,
 415, 436, 445

- Goethe, J. W. 185, 186, 234, 235,
 379
 Gombrich, E. 372, 421
 Grafenauer, B. 282
 Greenblatt, S. 442
 Gregor Akropolit (Geórgios Akropolités) 38
 Gregor iz Toursa 24, 87, 88, 89,
 92, 103, 106
 Gregor Pahimer (Geórgios Pakhyméros) 39
 Gros, M. 282
 Grote, G. 341
 Guiccardini, F. 135, 137, 138
 Guillaume iz Nangisa 93
 Guillaume le Breton 93

H

- Hartwig, W. 155, 401
 Hase, C. B. 69
 Haslam, J. 327
 Hauser, A. 421
 Hauser, H. 294
 Heeren, A. H. L. 148
 Hegel, G. W. F. 96, 167, 175, 178,
 179, 180, 181, 186, 216, 217, 230,
 322, 351, 375
 Heidegger, M. 231, 372, 382
 Henrik iz Huntingdona 92
 Herder, J. G. 145
 Herodot 29, 71, 104, 120, 132, 146,
 181, 186, 190, 191, 192, 194, 196,
 202, 211, 335, 369, 382
 Heziod 31
 Hill, C. 282
 Hobbes, T. 140, 151, 367, 368
 Hobsbawm, E. 211, 212, 242, 282,
 283, 422

Homer 30, 31, 34, 53, 85, 150, 151,
167, 200
Hughes-Warrington, M. 106, 175
Huizinga, J. 262, 263, 264, 375,
376, 421, 451
Humboldt, W. von 148
Hume, D. 146, 162, 163, 164, 177,
196, 259, 317
Hunt, L. 317, 384, 386, 421, 425, 437

I

Ibn Khaldun 118, 119, 120
Iggers, G. G. 216
Ivanka, von E. 69
Izidor Seviljski 17, 89
Izokrat 31

J

Jacob, M. 317
Jaures, J. 285
Jenkins, K. 319, 322, 323, 423, 448,
449, 450, 452
Joanes Anagnost (Ioánnēs Anagnóstēs) 39
Joanes Kanan (Ioánnēs Kananós) 39
Joanes Kantakuzen (Ioánnēs Kantakúzenos) 39
Joanes Malalas (Ioánnēs Malálas) 36, 40, 41
Joanes Zonaras (Ioánnēs Zonáras).
Jocob, M. 386
Jordanes 87, 88
Joubert, L. 431
Justinijan (cesar) 27, 35, 40, 41, 48,
49, 69, 88, 172

K

Kaegi, W. 263
Kandid (Candidus) 35
Kant, I. 173, 174, 175, 178, 338, 339,
352
Kaplan, S. 320, 322, 392
Keegan, J. 429
Kekavmen (Kekauménos) 28, 72,
73, 74, 75
Kellner, H. 394, 395, 396, 450
Klingender, F. 421
Kocka, J. 400, 401, 402, 403, 404,
409
Konstantin Akropolit (Konstanti-
nos Akropolites) 39
Konstantin IX. Monomah 75, 80
Konstantin Laskaris (Konstanti-
nos Laskaris) 39
Konstantin Menas 38
Konstantin Porfirogenet (Kon-
stantinos Porphyrogenetos) 33, 37, 59, 60, 61, 62
Konstantin Veliki 19, 21, 27, 30,
88, 108, 143
Kramer, L. 106, 109, 135, 288, 426
Kvintilijan (Quintilianus) 17

L

Labrousse, E. 298
Lacan, J. 386
LaCapra, D. 320, 322, 389, 392,
423, 426
Lacombe, P. 281
Ladurie, Le R. 378, 379
Lamprecht, K. 242
Langlois, C. V. 302
Langlois, H. 276
Laporte, D. 429

Lefebvre, G. 300
Le Goff, J. 324
Leibniz, von W. 140, 146, 152
Lenin, V. I. 325, 328
Lepetit, B. 324
Levi, G. 324, 340, 400, 410, 411,
412, 413, 415, 416, 438
Lipsius, I. 146
Livij, Tit (Titus Livius) 47, 120, 132
Lopez, R. S. 340
Lowenthal, D. 456, 457, 458

M

Mabillon, J. 148
Macaulay, T. B. lord 167, 185, 186,
187, 188, 240, 249, 250, 259, 260
Machiavelli, N. 94, 121, 130, 131,
132, 135, 137, 138, 334
Malatesta, B. 137
Malhos iz Filadelfije (Málkhos)
35
Mannheim, K. 385
Marinella, L. 136
Marin, L. 445
Marx, K. 96, 181, 230, 243, 283,
322, 351, 352, 372
Matej Paris 92
Mehring, F. 242
Menander (pesnik) 31
Menander Protektor (Menandros
Protektor) 36
Michelet, J. 145, 163, 214, 228, 280,
285, 287, 297, 353, 364, 365
Mihael Pselos (Mikhaél Psellós)
34, 37, 69, 76
Mitterauer, M. 427
Momigliano, A. 146, 147, 245, 246,
340, 341, 342, 343, 411

Mommsen, T. 186, 341, 343, 365
Montesquieu 145, 161
Munslow, A. 423, 448, 449, 450

N

Nagel-Docekal, H. 176
Nasr al-Hurini 121
Newton, I. 152
Niebuhr, B. G. 146, 185, 228, 237,
341
Nietzsche, F. 230, 232
Nietzsche, F. 229, 230, 231, 232,
233, 273, 322, 351, 368, 370, 371,
372, 382
Nikefor Brienij (Niképhoros) 37,
81
Nikefor (Niképhoros) 27, 37
Niket Honiat (Niketas Khoniátes)
33, 38, 79, 80
Nikolaj iz Damaska. Glejte

O

Olimpidor iz Teb (Olympiodo-
ros) 35
Orozij (Orosius) 20, 88, 93
Orwell, G. 456, 460, 463
Oton iz Freisinga 97

P

Panofsky, E. 422
Parsons, T. 330
Partner, N. 388
Pasquier, E. 134, 139
Patrizi, F. 137
Paulsen, F. 341
Perikles 33, 194
Perizonius 146
Perroux, F. 297

Petrarca, F. 129, 130, 133, 135
Pirenne, H. 263, 304
Platon 31, 32, 34, 100, 102, 304, 382
Plutarh 196, 251
Polibij 82, 245
Poliziano, A. 133, 135
Poluks (Iulius Pollux/Polydeukes) 34
Popper, K. 327, 339
Poster, M. 425
Prisk (Priskos) 35
Prokopij iz Cezareje (Prokopios) 35, 36, 69

R

Rabelais, F. 287, 288, 300
Racine, J. 164
Raleigh, W. 136, 274
Ranke, L. von 163, 165, 175, 186, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 243, 244, 297, 331, 365
Robertson, W. 162, 163, 259
Romein, J. 368, 369, 379
Rorty, R. 376, 379
Rostovtzeff, M. I. 341
Rousseau, J. J. 161, 381

S

Sanudo, M. 135
Sartre, J. P. 351
Saussure, F. de 385
Savigny, F. 185, 216
Schedel, H. 134
Schelling, F. W. 178
Schieder, W. 401
Schleiermacher, D. F. 176, 186, 216
Schopenhauer, A. 236
Scott, W. 187

Seignobos, C. 276, 279
Shakespeare, W. 32, 114, 164, 186, 191, 200, 203
Sickel, T. von 148
Siegnobos, C. 302
Simiand, F. 281
Simmel, G. 175
Soeffner, H. G. 176
Sozomen 28
Spengler, O. 145, 268, 351
Spiegel, G. 22, 93, 94, 316, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 383, 391, 423, 441
Spinoza, B. 140, 142, 143, 341
Stalin 325, 328
Stanford, M. 461
Stapleton, T. 109
Stern, F. 249
Stone, L. 319, 324

Š

Štefan iz Bizanca (Stephanus Byzantinus) 49

T

Taylor, A. J. P. 327
Teodor Skutariot (Theodoros Skutariotes) 39
Teodozij (cesar) 27
Teofan (Teophánes) 27, 41, 54, 55, 56, 68, 73
Teofilakt Simokata (Theophilaktos Simokátes) 36, 48, 49, 50, 51
Thierry, A. 163, 187
Thompson, E. P. 242, 282, 422
Toynbee, A. 351

Trevelyan, G. M. 188, 240, 241,
249, 250, 251, 327
Trevor-Roper, H. 284, 327
Tukidid 29, 31, 82, 132, 140, 146,
181, 192, 193, 194, 195, 196, 199,
365, 382, 418

V

Valla, L. 133
Vasari, G. 130, 131, 138
Verge, J. 134
Veyne, P. 324, 332, 333
Vico, G. 143, 144, 145, 149, 150, 151,
152, 161, 227
Viljem iz Newburgha 92
Villani, G. 134
Vitalis, O. 92
Vlačić, M. 134
Voltaire, F.-M. A. 160, 163, 164,
165, 166, 167, 244, 293, 331
Vovell, M. 280

W

Weber, M. 23, 175, 242, 243, 408,
422, 444, 445
Wehler, H. U. 401
White, H. 322, 346, 347, 348, 349,
371, 414, 448, 449
Wickam, C. 324
Williams, R. 319, 390, 421, 422,
424
Wilson, N. G. 31

Z

Zemon-Davis, N. 425
Zosim (Zosimos) 35

Ž

Žižek, S. 431

LITERATURA

- ALATRI, Paolo, *Oris zgodovine moderne politične misli*, Ljubljana 1980.
- ALBRECHT, Michael von, *Geschichte der römischen Literatur*, München, 1997.
- ALLEN, Thomas W., *Homeri Opera*, zvezki I–V, Oxford 1902–1912.
- ANKERSMIT, Frank R., »Historiography and Postmodernism«, *History and Theory*, 28, 1989.
- ANKERSMIT, Frank R.; BEVIR, Mark, »Exchanging Ideas«, *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, 4/3, 2000.
- ANKERSMIT, FRANK R.; KELLNER, Hans (ur.), *A New Philosophy of History*, London 1995.
- APPLEBY, Joyce; HUNT, Lynn; JACOB, Margaret, *Telling the Truth About History*, New York, London, 1994.
- Archaeologia Homerica*, Göttingen 1967–.
- ASTIN, Alan E., *Cato the Censor*, Oxford 1978.
- AUERBACH, Erich, Mimesis. *The Representation of Reality in Western Literature*, Garden City 1957.
- BABEROWSKI, Jörg; CONZE, Eckart; GASSERT, Philipp; SABROW, Martin, *Geschichte ist immer Gegenwart*, Stuttgart, München 2001.
- BALDWIN, Barry, *Studies in Lucian*, Toronto 1973.
- BARRON John P.; Pat E. EASTERLING, »Hesiod«, v: *CHCL* I, 92–105.
- BARRON, John P.; Pat E. EASTERLING, »The cyclic epics«, *ibid.*, 106–110.
- BARTHES, Roland, *Michelet*, London 1987.
- BAUMGARTNER, Hans Michael; FABER Karl-Georg; RÜSEN Jörn; SCHAFF, Adam, *Historische Objektivität*, Göttingen 1975.
- BECK, Hans-Georg, *Byzantinische Geschichtsschreiber. Die sogenannte Strategikon des Kekaumenos*, Graz 1956.
- BEKKER, Immanuel, *Aristotelis Opera*, Berlin 1831–1870.
- BELL, David A., »Total History and Microhistory: The French and Italian

- Paradigms«, v: Kramer, Maza, *A Companion to Western Historical Thought*, Malden 2002.
- BENJAMIN, Jules R., A. *Student Guide to History*, New York 1994.
- BENTLEY, Michael, *Modern Historiography. An Introduction*, London, New York 1999.
- BERKHOFER, Robert F. Jr., *Beyond the Great Story. History as Text and Discourse*, Cambridge (MA), London 1995.
- BLOCH, Marc; BRAUDEL, Fernand; FEBVRE, Lucien, *Schrift und Materie der Geschichte. Vorschläge zur systematischen Aneignung historischer Prozesse*, Frankfurt/M 1977.
- BOARDMAN, John, Greek Art. London 1964. *Bonner Historia-Augusta-Colloquia*, Bonn 1962–1989 (od 1990 pod pokroviteljstvom različnih evropskih univerz kot *Historiae Augustae Colloquia*).
- BOSWORTH, Albert Brian, *A historical commentary on Arrian's History of Alexander*, Oxford 1980–1995.
- BOVINI, Giuseppe, *Ravenna, città d'arte*. Ravenna 1970.
- BOWERSOCK, Glen W., »Momigliano's Quest for the Person«, v: *The Presence of the Historian: Essays in Memory of Arnaldo Momigliano, History and Theory*, Middletown 1991.
- BOWERSOCK, Glen W.; CORNELL, Timothy J. (ur.), A. D. Momigliano. *Studies on Modern Scholarship*, Berkely, Los Angeles, London 1994.
- BÖMER, Franz, »Der Commentarius«, *Hermes* 81, 1953, 210–50.
- BRATOŽ, Rajko, *Grška zgodovina*, Ljubljana 1997.
- BRAUDEL, Ferdinand idr., *Der Historiker als Menschenfreser. Über den Beruf des Geschichtschreibens*, Berlin 1990.
- BRAUDEL, Ferdinand, *On History*, London 1980.
- BREISACH, Ernst, *On the Future of History. The Postmodernist Challenge and Its Aftermath*, Chicago, London 2003.
- BRODEL, Fernan, *Dinamika kapitalizma*, Sremski Karlovci 1989.
- BRODERSEN, Kai, »Appian und sein Werk«, v: *ANRW II* 34.1 (1993), 339–363.
- BROWNING, Robert, *Studies on Byzantine History, Literature and Education*, London 1977.
- BURKE, Peter, *History and Social Theory*, Ithaca 1993.
- BURKE, Peter, *Kultureller Austausch*, Frankfurt/ M 2000.
- BURKE, Peter (ur.), *New Perspectives on Historical Writing*, Cambridge, Oxford 2001.
- BURKE, Peter, *The Renaissance Sense of the Past*, London 1969.

- BURKE, Peter, *Varieties of Cultural History*, Oxford 1997.
- BURKE, Peter, *Vico. Philosoph, Historiker, Denker einer neuen Wissenschaft*, Frankfurt/ M 1990.
- BUZZI, Giancarlo, *The Life and Times of Julius Caesar* (Portraits of Greatness). London idr. 1969 (angl. prev. R. Best).
- CANADINE, David (ur.), *What is History Now*, Haundmills, New York 2002.
- CANTARELLA, Raffaele, *Grška književnost*, 14. izdaja. Prev. M. Renner, Trst 1964.
- CARR, Edward Hallett, *The Romantic Exiles*, Harmondsworth 1949.
- CARR, Edward Hallett, *What is History?*, London 1987.
- CARTWRIGHT, David, *A Historical Commentary on Thucydides*, Ann Arbor 2000.
- CÀSSOLA, Filippo, »Problemi della tradizione orale«, *Index* 28, 2000, 1–34.
- CAWKWELL, George, *Thucydides and the Peloponnesian War*, New York 1997.
- CHARTIER, Roger, *Cultural History: Between Practice and Representation*, Cambridge 1993.
- CHARTIER, Roger, *Die unvollendete Vergangenheit. Geschichte und die Macht der Weltauslegung*, Frankfurt/M 1992.
- CLARKE, Katherine, *Between Geography and History. Hellenistic Constructions of the Roman World*, Oxford 1999.
- CLINE, Eric H. (ur.), *The Oxford Handbook of the Bronze Age Aegean*, Oxford, New York 2010.
- COCHRANE, Eric, *Historians and Historiography in the Italian Renaissance*, Chicago, London 1981.
- COLLINGWOOD, Robin G., *The Idea of History*, Oxford 1994.
- COLLINS, John H., »Caesar as Political Propagandist«, v: *ANRW* I 1 (1972), 922–966.
- CONNOR, W. R., »Historical writing in the fourth century B.C. and in the Hellenistic period«, v: *CHCL* I, 458–471.
- COSENZA, Mario Emilio, *Petrarch's Letters to Classical Authors*, Chicago 1910.
- COWAN, Eleanor (ur.), *Velleius Paterculus: Making History*, Swansea 2011.
- CRACCO RUGGINI, L. (ur.), *Storia antica. Come leggere le fonti*, Bologna 1996.
- CRANE, Gregory, *Thucydides and the Ancient Simplicity. The Limits of Political Realism*, Berkeley, Los Angeles, London 1998.

- CROCE, Benedetto, *The Theory and History of Historiography*, Ženeva 1917.
- CROKE, Brian (ur.), *History and Historians in Late Antiquity*, Sydney 1983.
- CUNLIFFE, Barry, *Rimljani*, Ljubljana 1982.
- DANTO, Arthur C., *Analytische Philosophie der Geschichte*, Frankfurt/M 1980.
- DARNTON, Robert, »Intellectual and Cultural History«, v: M. Kamen (ur.), *The Past Before us: Contemporary Historical Writing in the United States*, Ithaca 1980.
- DELEZ, Žil, *Fuko*, Sremski Karlovci 1989.
- DELOGU, Paolo, *An Introduction to Medieval History*, London 2002.
- DIHLE, Albrecht, *Greek and Latin Literature of the Roman Empire from Augustus to Justinian*, London, New York 1994.
- DIHLE, Albrecht, *Studien zur griechischen Biographie*, Göttingen 1956.
- DILTAJ, Vilhem, *Pesnička imaginacija. Elementi za jednu poetiku*, Sremski Karlovci, 1989.
- DÖPP, Siegmund, »Zum Aufbau der Tiberius-Vita Suetons«, *Hermes* 100, 1972, 444–460.
- DOSSE, Francois, *New History in France. The Triumph of the Annales*, Urbana, Chicago 1994.
- DUECK, Daniela, LINDSAY, Hugh, POTHECARY, Sarah (ur.), *Strabo's Cultural Geography. The Making of a Kolossourgia*, Cambridge 2005.
- ELTON, Geoffrey, *The Practice of History*, London 1967.
- ERSKINE, Andrew (ur.), *A Companion to Ancient History* (Blackwell Companions to the Ancient World), Malden, MA, Oxford, Chichester 2013.
- FENSKE, Hans idr., *Geschichte der politischen Ideen*, Frankfurt/M 1990.
- FLECK, Martin, *Cicero als Historiker*, Stuttgart 1993.
- FLOWER, Michael A., *Theopompus of Chios. History and Rhetoric in the Fourth Century BC*, Oxford 1994.
- FOUCAULT, Michel, »Nietzsche, la généalogie, l'histoire«, v: *Dits et écrits* II, Pariz 1994.
- FOUCAULT, Michel, *Vom Licht des Krieges zur Geburt der Geschichte*, Merve, Berlin (brez letnice).
- FOUCAULT, Michel, *Von der Freundschaft als Lebensweise. Michel Foucault im Gespräch*, Merve, Berlin (brez letnice).
- FOWLER, Robert L., »Mythos and logos«, *JHS* 131, 2011, 45–66.
- FRAZER, James George, *The Golden Bough: a study in magic and religion*, London 1995 (1. okrajšana izdaja 1922).

- FREEMAN, Charles, *The Closing of the Western Mind. The Rise of Faith and the Fall of Reason*, New York 2002.
- FRIEDLANDER, Saul (ur.), *Probing the Limits of Representation: Nazism and the »Final Solution«*, Cambridge (MA) 1992.
- FRITZ, Kurt von, »Die Bedeutung des Aristoteles für die Geschichtsschreibung«, v: *Entretiens sur l'antiquité classique* 4, Vandoeuvres, Ženeva 1956, 83–145.
- GABBA, Emilio, *Dionysius and the History of Archaic Rome*, Berkeley, Los Angeles, Oxford 1991.
- GALVAGNO, Emilio; MOLÉ VENTURA, C. (izd.), *Diodoro: Mito – Storia – Tradizione. Diodoro Siculo e la storiografia classica*, Catania 1991.
- GAUGER, Barbara, GAUGER, Jörg-Dieter, *Fragmente der Historiker: Theopomp von Chios (FgrHist 115/116)* (Bibliothek der griechischen Literatur 70), Stuttgart 2010.
- GAUGER, Barbara, GAUGER, Jörg-Dieter, *Die Fragmente der Historiker: Ephoros von Kyme (FGrHist 70) und Timaios von Tauromenion (FGrHist 566)* (Bibliothek der griechischen Literatur 77), Stuttgart 2015.
- GINZBURG, Carlo, *Spurensicherungen. Über verborgene Geschichte, Kunst und soziales Gedächtnis*, München 1988.
- GOLDMANN, Bernhard, *Einheitlichkeit und Eigenständigkeit der Historia Romana des Appian*, Hildesheim, Zürich, New York 1988.
- GOWING, Alain M., *The Triumviral Narratives of Appian and Cassius Dio*, Ann Arbor 1992.
- GRAFENAUER, Bogo, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960.
- GRANT, Michael, *Greek & Roman Historians: Information and Misinformation*, London, New York 1995.
- GREGORY, Timothy, E., *A History of Byzantium*, Malden, Oxford, Carlton 2005.
- GROH, Dieter, *Anthropologische Dimensionen der Geschichte*, Frankfurt/M 1992.
- GRUNDMANN, Herbert, *Zgodovinisje v srednjem veku* (Zbirka zgodovinskega časopisa – 21 in Knjižna zbirka Scripta), Ljubljana 2000.
- HAFNER, German, *Bildlexikon antiker Personen*, Zürich 1993.
- HAMEL, Debra, *The Battle of Arginusae: Victory at Sea and Its Tragic Aftermath in the Final Years of the Peloponnesian War*, Baltimore, Maryland 2015.

- HAMILTON, Edith, *The Greek Way to Western Civilization*, New York 1960.
- HAMILTON, Paul, *Historicism*, London 1996.
- HAMMOND, N. G. L., *Sources for Alexander the Great: An Analysis of Plutarch's Life and Arrian's Anabasis Alexandrou*. Cambridge, New York 2007 (1993¹).
- HAMPL, Franz, »Mythos« – »Sage« – »Märchen«, v: *Geschichte als kritische Wissenschaft II: Althistorische Kontroversen zu Mythos und Geschichte* (izd. I. Weiler), Darmstadt 1975, 1–50.
- HAYNES, H., *The History of Make-Believe. Tacitus on Imperial Rome*, Berkeley, Los Angeles, London 2003.
- HEITSCH, Ernst (ur.), *Hesiod*, Darmstadt 1966.
- HELER, Agnes, *Teorija istorije*, Beograd 1984.
- HERRERA, Robert A., *Reason for our Rhymes. An Inquiry into the Philosophy of History*, Grand Rapids, Cambridge 2001.
- HEUSS, Alfred, »Die großen Geschichtsschreiber Roms«, v: *Gesammelte Schriften in 3 Bänden*, II: Römische Geschichte, Stuttgart 1995.
- HIDBER, Thomas, *Herodians Darstellung der Kaisergeschichte nach Marc Aurel*, Basel 2006.
- HOBSBAWM, Eric, *On History*, London 1997.
- HUGHES-WARRINGTON, Marnie, *Fifty Key Thinkers on History*, London 2000.
- HUNT, Lynn, *The New Cultural History*, Berkeley 1989.
- HURST, André, »Un critique grec dans la Rome d'Auguste: Denys d'Halicarnasse«, v: *ANRW II 30.1* (1982), 839–865.
- IGGERS, Georg G., *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert*, Göttingen 1993.
- IGGERS, Georg G., *Historiography in the Twentieth century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Hanover, London 1997.
- IMMERWAHR, Henry R., »Historiography (Herodotus, Thucydides, Common elements of fifth-century historiography)«, v: *CHCL I*, 426–458.
- VON IVANKA, Endré, *Byzantinische Geschichtsschreiber*, Graz 1954.
- JENKINS, Keith, *On 'What is History?'*, London 1995.
- JENKINS, Keith, *The Postmodern History Reader*, London 1997.
- JENKINS, Keith, *Refiguring History*, London, New York 2002.
- JONES, Christopher P., *Culture and Society in Lucian*, Cambridge (MA) 1986.

- JUNTUNEN, Kai, »The Lost Books of Cassius Dio«, *Chiron* 43, 2013, 459–486.
- KELLEY, Donald R. (ur.), *Versions of History from Antiquity to the Enlightenment*, New Haven 1991.
- KELLNER, Hans, »Introduction: Describing Redescriptions«, v: Ankersmit, Kellner, *A New Philosophy of History*, London 1995.
- KELLNER, Hans, *Language and Historical Representation: Getting the Story Crooked*, Madison 1989.
- KEMEZIS, Adam M., *Greek Narratives of the Roman Empire under the Severans: Cassius Dio, Philostratus and Herodian* (Greek Culture in the Roman World). Cambridge, New York 2014.
- KIRK, Geoffrey Stephen, »Homer«, v: *CHCL* I, 42–91.
- KLOPČIČ, France, *Kritično o slovenskem zgodovinopisju*, Ljubljana 1977.
- KNOX, Bernard M. W., »Books and readers in the Greek world: From the beginnings to Alexandria«, v: *CHCL* I, 1–15.
- KOCKA, Jürgen, *Interdisziplinarität*, Frankfurt/ M 1987.
- KÖSTER, K., »Vorwort des Herausgebers«, v: J. Huizinga, *Herbst des Mittelalters. Studien über Geistesformen des 14. und 15. Jahrhunderts in Frankreich und in den Niederlande*, Stuttgart 1975.
- KRAMER, Lloyd; MAZA, Sarah, *A Companion to Western Historical Thought*, Malden, Oxford 2002.
- KRIEGER, Klaus-Stefan, *Geschichtsschreibung als Apologetik bei Flavius Josephus*, Tübingen, Basel 1994.
- LACAPRA, Dominick, *History in Transit*, Ithaca, London 2004.
- LACAPRA, Dominick, *Rethinking Intellectual History: Text, Context, Language*, Ithaca 1983.
- LACAPRA, Dominick, *Soundings in Critical Theory*, Ithaca 1989.
- LAISTNER, Max Ludwig Wolfram, *The Greater Roman Historians*, Berkeley, Los Angeles, London 1977.
- LATEINER, Donald, *The Historical Method of Herodotus*, Toronto, Buffalo, London 1989.
- LEBRUN, Gerard, *L'Envers de la dialectique. Hegel à la lumière de Nietzsche*, Pariz 2004.
- LEO, Friedrich, *Die griechisch-römische Biographie nach ihrer litterarischen Form*, Leipzig 1901.
- LESKY, Albin, *Geschichte der griechischen Literatur*, München 19632.
- LLOYD, Christopher, *The Structures of History*, Oxford 1993.

- LOUNSBURY, Richard C., *The Arts of Suetonius: An Introduction*, New York 1987.
- LUCE, John Victor, *Archäologie auf den Spuren Homers* (nemški prev. J. Rehork), Bergisch Gladbach 1975.
- LUCE, Torry James, *The Greek Historians*, London, New York, 1997.
- LUTHAR, Oto, *Majstori i muze – što je povijest i čemu ona*, Zagreb 2002.
- LUTHAR, Oto, *Med kronologijo in fikcijo. Strategije historičnega mišljenja*, Ljubljana 1993.
- LUTHAR, Oto, *Mojstri in muze. Kaj in zakaj je zgodovina?*, Ljubljana 1997.
- MALI, Joseph, *Mythistory. The Making of a Modern Historiography*, Chicago, London 2003.
- Mali zgodovinski atlas*, Ljubljana 1999.
- MANGO, Cyril A., *Byzantium. The Empire of the New Rome*, London 1998.
- MARASCO, Gabriele (ur.), *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Century A.D.*, Leiden, Boston 2003.
- MARGALIT, Avishai, *The Ethics of Memory*, Cambridge (MA), London 2004.
- MARINCOLA, John, *Greek Historians*, Oxford 2001.
- MARINCOLA, John, *Authority and Tradition in Ancient Historiography*, Cambridge 2004.
- MARINCOLA, John, »Universal History from Ephorus to Diodorus«, v: J. Marincola (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 171–179.
- MARWICK, Arthur, *The Nature of History*, Macmillan, London 1989.
- MEHL, Andreas, *Roman Historiography. An Introduction to its Basic Aspects and Development* (prev. H.-F. Mueller), Malden, Oxford, Chichester 2014.
- MEIER, Christian, *Die Welt der Geschichte und die Provinz des Historikers*, Berlin 1989.
- MEISTER, Klaus, *Die griechische Geschichtsschreibung. Von den Anfängen bis zum Ende des Hellenismus*, Stuttgart, Berlin, Köln 1990.
- MELLOR, Ronald (ur.), *The Historians of Ancient Rome*, New York, London 1998.
- MESTRE, Francesca, GÓMEZ, Pilar (ur.), *Lucian of Samosata, Greek Writer and Roman Citizen*, Barcelona 2010.
- MILLAR, Fergus, *A Study of Cassius Dio*, Oxford 1964.
- MITTERAUER, Michael, *Millenium und andere Jubeljahre. Warum feiern wir Geschichte?*, Dunaj 1996.

- MOMIGLIANO, Arnaldo, *The Classical Foundation of Modern Historiography*, Berkeley 1990.
- MOMMSEN, Theodor, *Rimska zgodovina*, Ljubljana 1980.
- MUNSLOW, Alun, *Deconstruction History*, London 1997.
- MUNSLOW, Alun, *The New History*, London idr. 2003.
- MUNSLOW, Alun, *The Routledge Companion to Historical Studies*, New York, London 2000.
- NICOLAI, Roberto, »The Place of History in the Ancient World«, v: MARINCOLA, John (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 13–26.
- NILSSON, Martin Persson, *The Mycenaean Origin of Greek Mythology*, Berkeley, Los Angeles, London 1983.
- NORDEN, Eduard, *Die Antike Kunstprosa*, Leipzig, Berlin 1923.
- NOVICK, Peter, *That Noble Dream: the 'Objectivity' Question and the American Historical Profession*, Cambridge 1988.
- OLSHAUSEN, Eckart, *Einführung in die historische Geographie der Alten Welt*, Darmstadt 1991.
- OSTROGORSKI, Georg, *Zgodovina Bizanca*, Ljubljana 1961.
- PAGAN, Victoria E., *Conspiracy Narratives in Roman History*, Austin 2004.
- PALLARES-BURKE, Maria Lucia, *The New History*, Cambridge 2002.
- PALMER, John J. N., *Froissart: Historian*, Totowa 1981.
- PALMER, Leonard R., *The Greek Language*, London 1980.
- PARMEGGIANI, Giovanni, »Mito e *spatium historicum* nelle Storie di Eforo di Cuma (note a Eph. FgrHist 70 T 8)«, *Rivista storica dell'antichità* 29, 1999, 107–125.
- PARMEGGIANI, Giovanni, *Eforo di Cuma: studi di storiografia greca* (Studi di storia, 14), Bologna 2011.
- PASCHOUD, Francois, s.v. »Zosimos«, v: *RE X A* (1972), 795–841.
- PASCHOUD, Francois, *Eunape, Olympiodore, Zosime. Scripta minora* (*Recueil d'articles, avec addenda, corrigenda, mise à jour et indices*), Bari 2006.
- PAUL, George M., *A Historical Commentary on Sallust's Bellum Jugurthinum*, Liverpool 1984.
- PITCHER, Luke, *Writing Ancient History. An Introduction to Classical Historiography*, New York 2009.
- PITTIA, Sylvie, *Fragments d'historiens grecs. Autour de Denys d'Halicarnasse* (Coll. *Éc. fr.* Rome 298), Rome 2002.
- PLUMB, John H., *The Death of the Past*, Haundmills, New York 2004.

- POBEŽIN, Gregor, *Rimski zgodovinar in pripovedno besedilo*, Ljubljana 2011.
- POPPER, Karl R., *The Poverty of Historicism*, London 1957.
- POPPER, Karl R., *The open society and its enemies I*, Princeton 1971.
- POSTER, Mark, *Cultural history and Postmodernity: Disciplinary Readings and Challenges*, New York 1997.
- POTTER, David S., *Literary Texts and the Roman Historian*, London, 1999.
- RASTODER, Šerbo, *Janusovo lice Istorije*, Podgorica 2000.
- RICHARD, J. Evans, »Introduction«, v: Carr, *What is history?*, Houndmills, Basingstoke 2001.
- ROBERTS, Geoffrey, *The History and Narrative Reader*, London, New York 2001.
- ROBINSON, Christopher, *Lucian and his influence in Europe*, London 1979.
- RODGERS, Zuleika (ur.), *Making History: Josephus and Historical Method*, Leiden, Boston 2007.
- ROHRBACHER, David, *The Historians of Late Antiquity*, London, New York 2002.
- ROSSI, Pietro (ur.), *Theorie der modernen Geschichtsschreibung*, Frankfurt/M 1987.
- ROTH, Michael S., *The Ironist's Cage. Memory, Trauma, and the Construction of History*, New York 1995.
- RUDOLPH, E.; STÖVE, E., *Geschichtsbewusstsein und Rationalität. Zum Problem der Geschichtlichkeit in der Theoriebildung*, Stuttgart 1982.
- RÜPKE, Jörg, »Wer las Caesars 'bella' als 'commentarii'?«, *Gymnasium* 99, 1992, 201–26.
- RÜSEN, Jörn, *Western Historical Thinking. An Intercultural Debate*, New York, Oxford 2002.
- RÜSEN, Jörn, *Zeit und Sinn*, Frankfurt/M 1990.
- SACKS, Kenneth, *Diodorus Siculus and the First Century*, Princeton 1990.
- SAĪD, Suzanne, »Myth and Historiography«, v: J. Marincola (ur.), *A Companion to Greek and Roman Historiography*, Malden, Oxford, Chichester 2011, 76–88.
- SAKELLARIOU, Michael B., *Between Memory and Oblivion. The Transmission of Early Greek Historical Traditions* (Meletemata 12), Atene 1990.
- SCHMITZER, Ulrich, *Velleius Paterculus und das Interesse an der Geschichte im Zeitalter des Tiberius*, Heidelberg 2000.
- SHRIMPTON, Gordon S., *Theopompus the Historian*, Montreal idr. 1991.

- SOEFFNER, Hans-Georg, *Auslegung des Alltags – Der Alltag der Auslegung. Zur wissens- soziologischen Konzeption einer sozialwissenschaftlichen Hermeneutik*, Frankfurt/M 1989.
- SOREK, Susan, *Ancient Historians: A Student Handbook*, London, New York 2012.
- SOUTHGATE, Beverley, *History: What & Why*, London, New York 1996.
- SPIEGEL, Gabrielle, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 135, 1992.
- SPIEGEL, Gabrielle, *Romancing the Past. The Rise of Vernacular Prose Historiography in Thirteenth Century France*, Berkeley, Los Angeles 1993.
- SPIEGEL, Gabrielle, *The Past as Text. The Theory and Practice of Medieval Historiography*, Baltimore 1997.
- STADTER, Philip A. (ur.), *Plutarch and the Historical Tradition*, London, New York 1992.
- STERN, Fritz, *The Varieties of History. From Voltaire to the Present*, New York 1973.
- STONE, Lawrence, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 131, 1991.
- STONE, Lawrence, »History and Post-Modernism«, *Past & Present*, 135, 1992.
- STONE, Lawrence, »The Revival of Narrative«, *Past & Present*, 85, 1979.
- SULIMANI, Iris, »Diodorus' source-citations. A turn in the attitude of ancient authors toward their predecessors?«, *Athenaeum* 96, 2008, 535.
- SYME, Ronald, *Tacitus*, I in II, Oxford 1958.
- SYME, Ronald, *Sallust*, Berkeley, Los Angeles, London 1964.
- SYME, Ronald, *Ten Studies in Tacitus*, Oxford 1970.
- SYME, Ronald, *Emperors and Biography: Studies in the Historia Augusta*, Oxford 1971.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, *Appian and Illyricum*, Ljubljana 2005.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, »Cadmus and Harmonia in Illyria«, *Arheološki vestnik* 44, 1993, 113–136.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, Lukijan, *Filozofi na dražbi*, Ljubljana 1985.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*, Ljubljana 1986.
- ŠAŠEL KOS, Marjeta, »A Few Remarks Concerning the archaiologia of Nauportus and Emona: The Argonauts«, v: KOKOLE, Metoda, MUROVEC, Barbara, ŠAŠEL KOS, Marjeta, TALBOT, Michael (ur.),

- Mediterranean Myths from Classical Antiquity to the Eighteenth Century / Mediteranski miti od antike do 18. stoletja*, Ljubljana 2006, 13–20.
- TOSH, John, *The Pursuit of History. Aims, Method, & New directions in the study of Modern History*, London, New York 1991.
- UNGERN-STERNBERG, Jürgen von, »Appians Blick auf Rom (Rome vue par Appien)«, v: FREYBURGER, Marie-Laure, MEYER, Doris (ur.), *Visions grecques de Rome / Griechische Blicke auf Rom*, Paris 2007, 213–230.
- VEYNE, Paul, *Aus der Geschichte*, Berlin (brez letnice).
- VEYNE, Paul, *Foucault: Die Revolutionierung der Geschichte*, Frankfurt/M 1992.
- VEYNE, Paul, *Geschichtsschreibung und was sie nich ist*, Frankfurt/M 1990.
- VEYNE, Paul, *So Grki verjeli v svoje mite? Esej o konstitutivni imaginaciji*, Ljubljana 1998.
- VICO, Giambattista, *Die neue Wissenschaft von der gemeinschaftlichen Natur der Nation*, Frankfurt/M 1981.
- VORLÄNDER, Karl, *Zgodovina filozofije I.*, prev. Primož Simoniti, Ljubljana 1968.
- WALBANK, Frank W., *Polybius*, Berkeley, Los Angeles, London 1972.
- WALSH, W. H., »Plato and the Philosophy of History: History and Theory in the Republic«, *History and Theory* 2/1, 1962, 3–16.
- WARREN, John, *The Past and its Presenters. An Introduction to Issues in Historiography*, Abingdon 1998.
- WEIL, Raymond, *Aristote et l'histoire*, Pariz 1960.
- WEIL, Raymond, *L' »archéologie« de Platon*, Pariz 1959.
- WELCH, Kathryn (ur.) *Appian's Roman History: Empire and Civil War*, Swansea 2015.
- WEST, Martin L., *Early Greek Philosophy and the Orient*, Oxford 1971.
- WEST, Stephanie, »Herodotus' portrait of Hecataeus«, *Journal of Hellenic Studies* 111, 1991, 144–160.
- WHEELER, Mortimer, *Roman Art and Architecture*. London 1964 (ponatis 1989).
- WHITE, Hayden, *Figural Realism. Studies in the Mimesis Effect*, Baltimore, London 1999.
- WHITE, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1973.
- WHITE, Hayden, *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, Baltimore 1987.

- WHITE, Hayden, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*, Baltimore 1978.
- WILSON, Nigel G., *Scholars of Byzantium*, Oxford 2003.
- WIRTH, Gerhard, »Anmerkungen zur Arrianbiographie: Appian–Arrian–Lukian«, *Historia* 13, 1964, 209–245.
- WOODMAN, Anthony J., *Velleius Paterculus. The Caesarian and Augustan Narrative* (2.41– 93), Cambridge 1983.
- WOODMAN, Anthony J., *Velleius Paterculus. The Tiberian Narrative* (2.94 – 131), Cambridge 1977.
- WOODMAN, Anthony J. (ur.), *The Cambridge companion to Tacitus* (Cambridge Companions to Literature), Cambridge, New York 2009.
- WRIGHT, Esmond (ur.), *The Ancient World: A History of Civilizations from Prehistory to the Fall of Rome*, London idr. 1979.
- YOUNG, Robert, *White Mythologies*, London 1990.
- ZEMON DAVIES, Natalie, *Fiction in Archives: Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth Century France*, Stanford 1987.
- ZEMON DAVIES, Natalie, *Povratak Martina Guerrea*, Zagreb 2001.

TEMELJNE IZDAJE IN PREVODI

- ALLEN 1902–1912
T. W. Allen, *Homeri Opera*, zvezki I–V, Oxford 1902–1912 in številni ponatisi.
- BEKKER 1831–1870
I. Bekker, *Aristotelis Opera*, Berlin 1831–1870.
- BOLISANI 1948
Demostene, *La terza Olintiaca*. Introduzione e commento di Ettore Bolisani, Milano, 1948.
- BURNET 1903–1915
J. Burnet, *Platonis Opera*, 1.–2. izd., Oxford 1903–1915 (Scriptorum classicorum bibliotheca Oxoniensis).
- CARY 1914–1927
E. Cary, (Loeb Classical Library), I–IX, London, Cambridge (MA) 1914–1927 (več ponatisov).
- DOBERENZ 1854
C. Iulii Caesaris De bello civili commentarii tres, izd. Albert Doberenz, Leipzig 1854.

ELEFANTE 1997

Velleius Paterculus, *Ad M. Vinicium consulem libri duo*. Curavit adnotavitque M. Elefante. Hildesheim, Zürich, New York 1997.

FAŠALEK 1963

Ksenofont, *Anabasis in Kirova vzgoja*. Prev. J. Fašalek, Ljubljana 1963.

FAŠALEK 1964

Polibios, *Obča zgodovina*. Prev. J. Fašalek, Ljubljana 1964.

FAŠALEK 1999

Gaj Julij Cezar, *Galska vojna*. Prev. in uvod J. Fašalek, op. in seznam imen Ivan Sivec, 2., pregledana izdaja. Maribor 1999.

FERRARI 1998

Tucidide, *La guerra del Peloponneso*. Introduzione di M. I. Finley, traduzione a cura di Franco Ferrari, bibliografia e note di G. D. Rocchi, Milano 19983.

GANTAR 1961

Prokopij iz Cezareje, *Pod Justinijanovim žezlom*. Prev. K. Gantar, Ljubljana 1961.

GANTAR 1974

Heziod, *Teogonija / Dela in dnevi*. Prev. in spremna beseda K. Gantar, Ljubljana 1974.

GANTAR 1982

Aristoteles, *Poetika*. Prev., uvod in op. K. Gantar, 2., dopolnjena izd., Ljubljana 1982.

GANTAR 1994

Aristoteles, *Nikomahova etika*. Prev. in op. K. Gantar, Ljubljana 1994.

GANTAR 1994

Homer, *Odiseja*. Prev. K. Gantar, Ljubljana 1994.

GANTAR 2000

Plutarh, *Življenja velikih Rimljanov*. Popravljen izbor iz Sovretovega prevoda z novo spremno besedo in opombe K. Gantar, Ljubljana 2000.

GEISTER 2002

Mark Tulij Ciceron, *O govorniku; trije pogovori o govorniku, posvečeni bratu Kvintu*. Prev. Ksenja Geister, spremna besedila in op. D. Movrin, Ljubljana 2002.

HELLEGOUARC'H 1982

Velleius Paterculus, *Histoire romaine*, I, 1 in II, 2. Texte établi et traduit par J. Hellegouarc'h, Pariz 1982.

HOHL 1927

- Scriptores Historiae Augustae*. Izd. E. Hohl, 2 zvezka, Leipzig 1927, suppl. C. Seyfarth in I. Samberger, Leipzig 1965.
- HRIBERŠEK 2004a**
Plutarh, *Vzporedni življenjepisi*. Prev., spremna beseda in op. M. Hriberšek, Ljubljana 2004.
- HRIBERŠEK 2004b**
Tacit, *Pogovor o govornikih – Agrikola – Germanija*. Lat.-slov. izdaja. Prev., spremna beseda, op. in kom. M. Hriberšek, Ljubljana 2004.
- HRIBERŠEK 2008**
Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Temistokles – Kamil, Perikles – Fabij Maksim, Alkibiad – Gaj Marcij (Koriolan)*. Izbral, prevedel, uvod in opombe napisal Matej Hriberšek, Ljubljana 2008.
- JACOBY**
 F. Jacoby, *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. Berlin 1923–.
- KALAN 1998**
Aristotel, *Politika* 1,1–2. Prev. in uv. op. V. Kalan, FNM: *filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente*, letn. 5, št. 17 (1998): 37–43.
- KOCIJANČIČ 2004/05**
Platon, *Zbrana dela*, 2 zvezka. Prev. in spremna beseda G. Kocijančič, Celje 2004, 2005.
- KOŠAR 1982**
Platon, *Zakoni*. Prev. in op. J. Košar, Maribor 1982.
- KOŠAR 1995**
Platon, *Država*. Prev. in op. J. Košar, spremna beseda V. Kalan, Ljubljana 1995.
- KLOTZ ET AL. 1966–1969**
Julius Caesar, *Commentarii rerum gestarum*, 3. zv., ed. A. Klotz, O. Seel in W. Trillitzsch, Leipzig 1966–1969.
- MACLEOD 1987**
 M. D. Macleod, *Lucian*: Oxford Classical Texts 1–4, 1972–1987.
- MAGIE 1921–1932**
Scriptores Historiae Augustae, 3 zv. Prev. D. Magie, London – Cambridge 1921–1932.
- MARG 1970**
Hesiod, *Sämtliche Gedichte*. Prev. in op. W. Marg, Zürich in Stuttgart 1970.
- MAROLT 1989**
Scriptores Historiae Augustae = Pesci cesarske zgodovine. Vitae

- principum II* = *Življenjepisi cesarjev principata*. Prev. J. Marolt, Ljubljana [samozaložba] 1989.
- MERKELBACH** in **WEST** 1967
 R. Merkelbach in M. L. West, *Fragments Hesiodae*, Oxford 1967.
- OLDFATHER** 1933–1967
 C. H. Oldfather et al., *Diodorus of Sicily*, v: *Loeb Classical Library*, I–XII, 1933–1967.
- PASCHOUD** 1971–1989
 Zosime, *Histoire nouvelle*, I–V. Texte établi et traduit par F. Paschoud (Coll. Budé), Paris 1971–1989.
- PETER** 1967
 H. Peter, *Historicorum Romanorum reliquiae*, Stuttgart 1967.
- POBEŽIN** 2012
 Ksenofont, *Spomini na Sokrata*. Prevod in spremna beseda Gregor Pobežin, Ljubljana 2012.
- RACKHAM** 1950
 Aristotle, *Politics*. Prev. H. Rackham, London, Cambridge (MA) 1950.
- RACKHAM** 1952
 Aristotle, *The Athenian Constitution*. Prev. H. Rackham, London, Cambridge (MA) 1952.
- ROBSON** 1948/49
 Arrian in *Two Volumes*. Prev. E. I. Robson, London, Cambridge 1948/49.
- ROLFE** 1950–1952
 Ammianus Marcellinus. Prev. J. C. Rolfe, 3 zv., London in Cambridge 1950–1952.
- ROTH** 1858
 C. L. Roth, *C. Suetoni Tranquilli quae supersunt omnia*, Leipzig 1858.
- RZACH** 1902
 A. Rzach, *Hesiodi Carmina*, ed. maior, Leipzig 1902 (ed. minor, 3. izd., Leipzig 1913).
- SELEM** 2007
 Ammiano Marcellino, *Le storie*. A cura di Antonio Selem, Torino 2007.
- SENC** 1914
 Demostenovi Izabrani govori. Prev., uvod in op. S. Senc. 2., dopolnjena izdaja, Zagreb 1914.
- SENEGAČNIK** 2001
 Antologija antičnega govorništva. Spremna študija M. Hriberšek, prev. in spremne besede M. Babič et al., ur. B. Senegačnik, Ljubljana 2001.

- SOVRÈ** 1946
Lukian, *Satire*. Prev. A. Sovrè, Ljubljana 1946.
- SOVRÈ** 1950
Plutarh, *Življenje velikih Rimljanov*. Prev., spremna beseda in opombe A. Sovrè, Ljubljana 1950.
- SOVRÈ** 1953
Herodot, *Zgodbe*. Prev. A. Sovrè, Ljubljana 1953.
- SOVRÈ** 1959
Plutarh, *Življenje velikih Grkov*. Prev., spremna beseda in opombe A. Sovrè, Ljubljana 1959.
- SOVRÈ** 1965
Homer, *Iliada*. Prev. in spremna beseda A. Sovrè, Ljubljana 1965.
- SOVRÈ** 1966
Homer, *Odiseja*. Prev. in spremna beseda A. Sovrè, Ljubljana 1966.
- SUNČIČ** 2014
Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Kimon – Lukul, Nikias – Kras*. Prevod, opombe, spremna študija in ur. Maja Sunčič, Ljubljana 2014.
- SUNČIČ** 2015
Plutarh, *Vzporedni življenjepisi: Demetrij – Antonij*. Prevod, opombe, spremna študija in ur. Maja Sunčič, Ljubljana 2015.
- ŠMIT** 1960
Gaj Svetonij Trankvil, *Dvanajst rimskih cesarjev*. Prev. in op. J. Šmit, uvod A. Sovrè, Ljubljana 1960.
- ŠMIT** 1968
G. Salustij Krisp, *Vojna in prevrat*. Prev., spremna beseda in op. J. Šmit, Ljubljana 1968.
- TAVČAR** 1973
Plutarh, *Aleksander Veliki*. Prev., spremna beseda in op. M. Tavčar, Maribor 1973.
- TREVES** 1962
Demostene, *L'orazione per la corona, Introduzione e commento di P. Treves*, Milano 1962.
- THACKERAY ET AL.** 1926–1965
Josephus in Nine Volumes. H. St. J. Thackeray, Ralph Marcus, Allen Wikgren in Louis H. Feldman, London – Cambridge 1926–1965.
- VEH** 1990
Zosimos, *Neue Geschichte* (Bibliothek der gr. Literatur 31). Prev. O. Veh, kom. S. Rebenich, Stuttgart 1990.

WARNER 1977

Thucydides, *History of the Peloponnesian War*. Trans. by R. Warner; introd. by M. I. Finley, New York 1977.

WHITE 1912–1913

H. White, *Appian's Roman History with an English Translation* (Loeb Classical Library), I–II, London, Cambridge (MA) 1912; III–IV, 1913 (več ponatisov).

ZIEGLER 1957–2000

K. Ziegler, *Plutarchi vitae parallelae*, Leipzig, München 1957–2000 (Bibliotheca Teubneriana).

KRATICE

ANRW: *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. Geschichte und Kultur Roms im Spiegel der neueren Forschung* (izd. W. de Gruyter), Berlin, New York 1972–1997.

Atlas: glej Mali zgodovinski atlas.

CHCL I: *The Cambridge History of Classical Literature I: Greek Literature* (izd. P. E. Easterling, B. M. W. Knox), Cambridge 1985.

CHCL II: *The Cambridge History of Classical Literature II: Latin Literature* (izd. E. J. Kenney, W. V. Clausen), Cambridge 1982.

FGrHist: glej JACOBY

RE: Pauly-Wissowa-Kroll-Mittelhaus-Ziegler, *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.